MAGYAR SION.

EGYHÁZIRODALMI HAVI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTIK

Dr. KERESZTY VIKTOR,
Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, — Dr. WALTER GYULA.

Az új sorozatban IX. évi folyam.
(Kezdettől XXXIII. évi folyam.)

ESZTERGOM,
1895.

Nyom. Buzárovits Gusztávnál Esztergom.

BEKÖSZÖNTŐ.

Irta Dr. KERESZTY VIKTOR.

Mit hoz vajjon az új esztendő? Mit különösen a magyar katholikusoknak? Jobbat-e, mint a mult? Ki az, ki e kérdésekre ma felelni tudna? Futuri temporis exitum caliginosa nocte premit Deus.

Szegény de Maistre gróf, a jeles kath. iró e század elején, úgy látszik nekünk, csalódott, mikor azt jósolta, hogy, amint a 18. század vége az *ember jogait* proklamálta, úgy a 19.-é az *Isten jogait* fogja proklamálni; csalódott, mondom, mert ime azt látjuk, hogy Európaszerte még mindig az ember jogairól, sőt, az igazat kimondva, *az állat jogairól az emberben* beszélnek! A „tékozló fiú“ még mindig nem tér vissza atyja házába, még van mit pazarolnia . . .

Csalódott-e valóban az a nagy gondolkodó? Ha igen, úgy legfölebb az idő meghatározásában csalódott. Előbb vagy utóbb el kell jönnie az időnek, amikor az *Isten jogait* fogja proklamálni, újból elismerni az emberiség, s ha egyszer a nyomor, az inség teljéhez eljutott a tékozló fiú, meg fog emlékezni róla, mi más sorsa volt, amig atyja házában élt, s vissza fog oda térni. Az Isten törvényeihez, a kereszténység elveihez való visszatérés nélkül a romlás bizonyos. „Non est in alio salus.“

Ezen a visszatérésen kell a katholikus sajtónak, a napisajtónak úgy, mint a tudományos időszakinak szüntelenül dolgoznia, hangoztatnia kell folyton az

Isten jogait, Magyarországon úgy, mint az egész világon.

És Magyarországon hatványozottabban, intenzivebben, mint valaha.

Amik itt az elmult esztendőben történtek, szomoruan figyelmeztetnek minden gondolkodó katholikust, hogy hová jutott az egykor keresztény magyar állam, s hová juthat még, ha a megkezdett csapáson akarja életútját folytatni. Terra sine aqua, amely szomjuhozza az igazság égi harmatát! A katholikus sajtónak feladata ennek az iránynak minden téren útját állania. „Clama! ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam," a próféta hallotta eme szózatot a kath. irodalom magára is fogja alkalmazni, és nap-nap után oda működni, hogy az eszmék tisztázódjanak, hogy új, erős, mindeneket átható keresztény hitélet virágozzék fel e haza lakosságának minden rétegében, hogy — amint azt évek óta hangoztatjuk, — a keresztény katholikus öntudat jusson érvényre a tudományban ép úgy, mint az elvekben és az egész a társadalmi életben, hogy a katholikus férfiú szemével tekintsünk mindent e világon, akár irodalmat, akár közéletet.

Ez volt a „Magyar Sion" irányelve a multban, ez lesz a jövőben is. És tudva, hogy ez irányelv megvalósitására a legszükségesebb eszköz a katholikus olvasóközönségnek, névszerint a klérusnak tudományos készültsége: *ezt* akarjuk első sorban — másoknak hagyva a napi politika diskussziói, győzelmeit és kudarczait — legjobb erőnk és tehetségünkhez képest szolgálni, tájékoztatva egyszersmind t. olvasóinkat a tudomány haladása, nemkülönben az egyház erőteljes életnyilvánulásai iránt.

Igen, az egyházzal érzünk és fogunk érezni mindenben, vele fogunk szomorkodni, de vele fogunk, reméljük, örvendeni is.

A KINYILATKOZTATÁS LOGOSZ-TANA ÉS A GÖRÖGÖK BÖLCSELETE.

Irta: FISCHER-COLBRIE ÁGOST dr.

I.

Az isteni kinyilatkoztatás kétféle igazságokat foglal magában: olyanokat, melyeket az emberi ész maga is képes felfogni és bebizonyitani s olyanokat, melyeket külön isteni kinyilatkoztatás nélkül senki sem volna képes felfedezni akár azért, mert alapjokat tisztán pozitiv isteni intézkedésben birják (pl. a szentségekről szóló tan), akár azért, mert az emberi ész felfogó képességét feltétlenül fölülmulják — s ezek a szoros értelemben vett hittitkok (mysteriumok).

Ezen megkülönböztetést mindig szem előtt kell tartanunk, valahányszor hitünk egyes tanainak igazsága, vagy isteni eredete ellen oly ellenvetéssel találkozunk, mely az illető tannak *eredetiségét* veszi tagadásba s ebből kifolyólag iparkodik isteni eredetét is ledönteni.

Ha oly tanról van szó, melyet az emberi ész is képes felfogni, mint például Isten léte, Isten tisztelete, a külső isteni tisztelet szükségessége, a lélek halhatatlansága, az erkölcsi törvény alapjai és túlvilági szentesitése, a természeti törvény alapvető parancsolatai és ezeknek közvetlen folyományai, — az semmi nehézséget nem okozhat, ha az ily tan közösen előfordul a kinyilatkoztatott igaz vallásban és valamely téves vallásban is. Hiszen a katholikus Egyház sohasem tanitotta, hogy ezen a természetes rendhez tartozó igazságokból egy szemernyit sem lehet feltalálni a pogány vallásokban; ellenkezőleg az Egyház a protestantizmussal és a janzenizmussal szemben mindig védelmezte az emberi észnek és akaratnak *physikai* képességét ezen igazságok felismerésére s az azokból folyó erkölcsi kötelmek teljesitésére s határozottan elveti azon tanokat is, melyek a pogányokat a természetfölötti kegyelem befolyásából ki akarják zárni.

V. ö. De Broglie, Problémes et Conclusions de l'histoire des Religions, 247—250 l. (Mellesleg ezen munkának a csanádi növendékpapság által kiadott magyar fordítását, melynek Dr. Kereszty Viktor tollából eredt ismertetését a tavalyi évf. 681. l. találják a M. Sion olvasói, melegen ajánljuk.)

Ha ezen a téren sok hasonlatosság található a keresztény és nem keresztény vallások között, ez csak a régi merev protestáns elvnek hamisságát bizonyitja, mely szerint az eredeti bűn az emberi észt »truncussá«, az emberi akaratot pedig »öszvérré« tette s ebből magyarázható, hogy még az újabb kor protestánsai is idegenkednek azon természetes jó elismerésétől, ami a régi pogányokban megvolt s abból is fegyvert kovácsolnak a katholiczizmus ellen, ha ennek kiváló egyénei jellemvonásaikban némileg emlékeztetnek a régi római pogány világ egyes kiváló és dicső alakjaira. Így Martensen dán püspök, hires prot. moralista. L. Weisz Albert, Apologie des Christenthums. (2. kiad.) I. k., 356. l.

Névszerint az erkölcsi törvény ismeretét illetőleg helyesen mondja de Broglie,[1] hogy a kereszténység éppen nem dicsekszik azzal, hogy ő találta ki az emberi észt és lelkiismeretet.

Hogy az analogia meddig terjed tényleg ezen a téren[2] s hogy a különbözet még mindig elég a »formalis« kinyilatkoztatás erkölcsi szükségességének bebizonyitására s a kereszténység isteni eredete »belső« bizonyitékának levezetésére, jelen kutatásnak keretén kivül esik.

Ha tehát egyes ily igazságok tanitásában a keresztény-

[1] I. m. 411. l. »Le christianisme, en effet, n'a pas la prétention d' avoir inventé la raison et la conscience humaine. — Il enseigne, au contraire, que la loi naturelle est gravée dans le coeur de tous les hommes. Mais ce qu'il prétend, c'est avoir promulguée de nouveau cette loi d'une manière plus efficace ei plus solennelle, c'est avoir fait sortir d'une source nouvelle, ces antiques préceptes de la morale, et les avoir montré à l'humanité, joints à leur principe et à leur sanction, avec une clarté inconnue jusque-là.«

[2] A pontos meghatározás kisérletét l. e sorok irójánál ily cz. a. Fragmentum apologeticum de criterio interno positivo div. Orig. Christ. Relig. 47—73. l.

ség megegyezik egyes pogány vallásokkal, ez még éppen nem bizonyitja, hogy a kereszténység ezeket az illető pogány vallásokból vette át s így ezen igazságok nem isteni, hanem pl. római vagy görög eredetüek; holott igen helyesen mondja Zigliara biboros: »Attamen veritates illae non sunt neque hellenicae, neque romanae, neque orientales, sed humanae, quia et lumine rationis cognitae.«[1]

Különben a keresztény vallás maga s még inkább ennek tárgyalása, vagyis a keresztény hittudomány, át is vehetett egyet-mást a pogány vallásoktól, vagy bölcseleti rendszerektől, a nélkül, hogy ez által a kereszténység isteni eredete veszélyeztetnék. Ily dolgok mindenesetre: a vallásos dolgok terminologiája, mint például mysterium, logos stb. s a vallás természetes igazságainak bölcseleti bizonyitása, mint például Isten létezésének, a lélek szellemiségének és halhatatlanságának bizonyitásai stb. L. ezt illetőleg de Broglie és Zigliara i. müveit az idézett helyeken, továbbá Weisz Apologie des Christenthums (1. kiad.) III. k. 183. és k. l.

Ha valaki a mondottakkal tisztában van, már alig kell valami pozitiv történelmi kutatás ahhoz, hogy egy legújabban megjelent münek majdnem összes érveit megczáfolja, melyekkel ez a kereszténység számos tanának eredetét a görög-római mysterium szertartásaiból iparkodik levezetni,[2] — amennyiben t. i. oly hasonlatosságokról vagy átvételekről is van szó, melyek vagy csak a műkifejezéseket, vagy pedig az isteni tisztelet önmagától érthető és az emberi természetben gyökerező mozzanatait illetik.

De másképen áll a dolog az oly ellenvetésekkel, melyek valamely tisztán természetfölötti tannak állitólagos átvételéből indulnak ki. Itt a czáfolat el nem végezhető a

[1] Propaedeutica ad s. Theologiam (2. kiad.) 375. l. V. ö. a 361. lapon mondottakkal.

[2] Ezen könyv Anrich Gusztáv strassburgi magántanár ily czimü műve: Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christenthum. Göttingen, 1894.

quaestio juris egyszerü megvilágitása által; itt már bele kell menni a »*quaestio facti*«, a *történelmi* ténynek tárgyalásába.

Ily természettel bir Anrich éppen idézett művének néhány állitása, mely például a következő tanokat akarja a görög-római pogány mysteriumokból levezetni: a hit mint az üdvösség föltétele, a keresztség szentségének fogalma és határai, az oltári szentség stb. Mivel azonban bizonyitékai még csak nem is látszatósak, azért remélhetőleg nem nagy károkat fognak okozni s így nem is valami nagyon szükséges azokkal bővebben foglalkozni.

Ily természetü azon ellenvetése is, melyet jelen értekezésünk tárgyául választottunk s melyet, miután már az Egyház első századaiban is hangoztattak, a jelen század ismét elővett a régi antichristianizmus lomtárából: a kereszténység λόγος-tanának állitólagos pogány eredete.

Ha ez igaz volna, akkor vagy az következnék, hogy az Egyház téved, midőn azt feltétlen mysteriumnak állitja, hogy az egy Isten mégis több személyben létezik (in tribus personis subsistit), vagy pedig az, hogy az egész tan nem igaz.

Ezen kérdésnek a jelen században egy egész kis irodalom lett szentelve. A régibb támadók részletesebb ismertetését mellőzve,[1] csak két ujabbal akarunk foglalkozni, s ezek: Havet Ernő, nemrég elhunyt tanára a párizsi vallásösszehasonlitó főiskolának, ki 1871. és 1884. között egy négy kötetre terjedő művet adott ki ily czim alatt: »Le christianisme et ses origines.« (Az I. és II. kötet: L'Hellénisme«, a III. k. »Le Judaisme«, a IV. k. »Le nouveau Testament.«) — és Friedländer.

A M. Sion lapjain már évek előtt[2] volt alkalmunk Havet-t a következő szavakkal ismertetni: »A szerző e művében a hi-

[1] A három főbb mű a következő: *Gfrörer*, Philo u. die jüdisch alexandrinische Philosophie. (2. kiad.) Stuttgart, 1835. — *Dähne*, Geschichtliche Darstellung der jüdisch. alexandr. Religionsphilosophie. Halle, 1834. — *Heinze*, Die Lehre vom Logos in der griechischen Philosophie. Oldenburg, 1872.

[2] Magyar Sion, 1887. 561—73. ll. ily cz. alatt: »Miből fejlődött a kereszténység?«

tetlenség fanatikus pártosának mutatja magát, ki a kereszténységben nem tanulmányozandó történelmi tényt lát, hanem letiprandó ellenfelet, minek folytán számtalanszor ellenkezésbe jön a legkétségtelenebb és legvilágosabb tényekkel. Ezt nem mi mondjuk, hanem mondja Allard Pál, a keresztény őskor egyik legavatottabb ismerője.[1] A »Controverse« pedig[2] Havet egyik dolgozatából egy remek idézet-csoportot állitott össze a Megváltó életéből, melyről különösen a »La logique de M. Havet« czimü fejezetet az élczlapok figyelmébe ajánljuk.«

A tárgyunkra vonatkozó dolgok különösen a harmadik kötet 10 fejezetében, Le Judaïsme Alexandrin et Philon« (381—452. l.) találhatók. Szerinte az alexandriai zsidók a görög bölcseletből átvettek mindenfélét a zsidó vallásba, különösen az istenségnek egy oly elvont fogalmát, hogy a világ teremtését, fentartását és kormányzását, valamint a kinyilatkoztatást és a választott nép vezetését már nem lehetett ezen nagyon elvont istenségnek tulajdonitani s így más lényekre, közvetitő lényekre volt szükség, melyek által az istenség a világgal érintkezésbe lépjen. Ilyeneket kerestek és találtak is a görög bölcseletben, s így keletkezett az ó-szövetség későbbi könyveinek személyesitett »Bölcsesége«, így különösen Philónak λόγος-tana. »Le mouvement populaire, qui a fait une révolution au nom du Christ n'est pas parti du judaïsme d'Alexandrie; mais la théologie chrétienne, le christianisme des docteurs et des conciles est sorti de lá en grande partie. Il faut le répéter jusqu' à ce que ce soit un lieu commun accepté de tous: Philon le juif est le prémier des Pères de l'Église.«[3]

Még világosabban fejti ki hasonló nézeteit Friedländer M. legujabban megjelent ily czimü művében: Zur Entstehungsgeschichte des Christenthums. Ein Excurs von der Septuaginta zum Evangelium. (Bécs, 1894.) Tárgyunkhoz szól az első fejezet, »die göttliche Mittelkraft« (8—36. l.)

[1] L. Bölcseleti Folyóirat. I. k. 440. l. — Bővebben: Revue des questions historiques, 1886. I. 585. és k. ll.

[2] 1881. április 16. I. b. 586—94. l.

[3] I. m. III. k. 387. és k. l.

Mindjárt a fejezet elején nézeteit a következő szavakban foglalja össze a szerző: »Die sicherste Brücke vom alten zum Neuen Bunde bildet unstreitig das alexandrinisch judische Schriftthum, welches mit der Septuaginta seinen Anfang nimmt und in den Werken Philo's einen glanzvollen Abschluss findet. Dieses merkwürdige Schriftthum ist der einzige untrügliche Schlüssel zu dem Mysterium, welches nicht blos das reine Urchristentum, sondern auch seinen Vor- und Mitläufer, den Gnosticismus umgibt. Beide schlürften, das erste (a kereszténység) mittelbar, das letzte (a gnoszticizmus) unmittelbar, aus derselben Quelle, welche auf dem menschenwimmelnden Markte Alexandrias sprudelte, wo der Mosaismus früh die Bekanntschaft mit der griechischen Philosophie machte, sich von ihr durchdringen und mit neuen Ideen befruchten liess, ohne dabei ahnen zu wollen, dass er Fremdes aufgenommen und mühsam verarbeitet habe.« A következőkben úgy mint Havet, leirja, hogy a görög bölcselet a zsidók fogalmát az istenségről oly elvonttá tette, hogy szükségök volt egy közvetitő lényre az istenség és a világ között s ezt meg is találták a szentirásnak *σοφια θεοῦ* és *δόξα θεοῦ* kifejezéseiben s így ezeket lassan személyesitették, a görög bölcseletnek megfelelőleg *λόγος*-nak is nevezték s megtették az Isten hatalmává (*δύναμις τοῦ θεοῦ*), a nélkül mégis, hogy megtették volna az utolsó lépést a *λόγος* külön személyiségének egészen határozott kimondásáig. A kereszténység nem tett egyebet minthogy átvette az alexandriai bölcselet *λόγος*- és *δύναμις*-tanát s a történeti Jézust azonositotta a palaestinai zsidóság Messiásával s az alexandriaiak *λόγος καὶ δύναμις τοῦ θεοῦ*-jával. (L. Joan. 1. — I. Cor. 1, 27., továbbá I. Cor. 1, 18., Rom. 1, 16.)

Szorosan véve hitvédelmi szempontból nem kell éppen sok észrevételt tennünk a kifejtett hitetlen elmélethez.

Az egész kérdés a kereszténység isteni eredetének negativ bizonyitékainak fejezetébe tartozik. Az egész tényállás ugyanis, a keresztény hitvédelem rendszerébe beállitva a következő: Mi szent vallásunk isteni eredetét pozitiv érvekkel bebizonyitjuk, kimutatjuk a keresztény vallás tartal-

mából és jövendöléseiből, hogy *a keresztény vallás Istentől van.*

De ezzel szemben fellépnek a természetfölötti rend ellenesei és azt mondják: a ti okoskodástokban valami hibának kell lennie; *a keresztény vallás nem lehet Istentől,* (mert például állitólagos mysteriumai egyszerü természetes módon fejlödtek ki a pogány bölcselet tanaiból.)

Ezen ellenérvek tehát a **non posse** kimutatására törekesznek: a mi feladatunk ezzel szemben kimutatni a **possét,** az isteni eredet lehetőségét — »haec omnia non obstant, quominus Christianismus esse possit a Deo«; s ez az isteni eredet negativ bizonyitéka.

Itt tehát csak ennyit kell bizonyitanunk: a kereszténység Istentől *lehet,* mert semmi sem szól ezen lehetőség ellen.

S hogy valóban semmi sem szól ezen lehetőség ellen, azt úgy mutatjuk ki, hogy megczáfoljuk azon ellenvetéseket, melyeket az isteni eredet ellen tesznek. S ezen ellenvetések közé tartozik a felhozott elmélet is: hogy a keresztény christologiát nem Isten kinyilatkoztatásából ismerjük, hanem hogy az mindenféle tekervényes, de természetes uton a görög bölcseletből vált ki.

Ezen ellenvetést kell tehát megczáfolnunk.

S ezen czáfolatot kétféleképen végezhetjük: vagy azt mondjuk a felhozott állitólagos történeti tényekre, hogy *transeant,* de kimutatjuk, hogy az nem következik belőlök, amit a rationalizmus belőlök a kereszténység isteni eredetének rovására le akar hozni, — vagy pedig kimutatjuk, hogy maguk azon állitólagos történelmi tények sem igazak.

Az első mód, ahol alkalmazható, egyszerübb és néha praktikusabb; a második radikálisabb és tudományosabb.

Jelen kérdésünknél az ellenvetés mindkét megczáfolását alkalmazhatjuk és alkalmazzuk.

Ime az első:

Megengedjük azt, hogy Plató bölcseletében már van valami nyoma a keresztény λόγος-tannak; megengedjük, hogy a görög bölcselet legalább annyiban befolyt az ó-szö-

vetségi szent könyvek σοφία-tanába, hogy az alexandriai zsidókat foglalkoztatta s a szent íróknak alkalmat adott éppen ezen kérdéseket illetőleg a sugalmazó Szentlélektől felvilágositást kérni; megengedjük, hogy ezen isteni sugalmazás pozitive tekintettel volt ezen akkor »korszerű« kérdésre, amennyiben egyet-mást, amit az emberi elmélődés igazat kitalált volt, isteni tekintélylyel jóváhagyott, ami pedig az emberi elmélődés szüleményei között igaz nem volt, azt isteni tekintélylyel elvetette; megengedjük még akár azt is, hogy Krisztus Urunk és a sz. János evangelistát sugalmazó Szentlélek ismét hasonló tekintettel volt a későbbi zsidó-alexandriai bölcseleti elmélődésre: — ha megengedjük is mindezt (s ennél többet a modern rationalizmus ugyan nem követelhet) mégis megmarad az isteni eredet lehetősége. Ezzel adtunk egy *lehetséges* megoldást; s az apologia szempontjából ez *elég*. Ismételjük ugyanis: nekünk a kereszténység isteni eredetének *valóságára* más bizonyitékaink vannak. Ezekkel szemben a rationalizmus felhozza a görög bölcselet befolyását a keresztény hittitkokra s ezt mondja: ebből az következik, hogy a kereszténység *nem lehet* Istentől, s »a non posse ad non esse valet conclusio«; — mi elismerjük a felhozott történeti tényt, de azt mondjuk: ennek oly magyarázata is lehetséges, mely megdönti a rationalizmus »*non-posse*« *állitását* — s igy a rationalizmus okoskodása mindaddig nélkülöz minden alapot, mig a mi magyarázatunk lehetőségét meg nem czáfolja s a maga »non-posse állitását« minden oldalról nem biztositja.

II.

Miután a kérdést amennyire a hitvédelem szempontjából szükséges, letárgyaltuk, áttérhetünk annak történelmi tanulmányozására. Ezen tanulmányunk végén látni fogjuk, hogy ezen történelmi előadása a kérdésnek nem egyéb, mint a hitellenes nehézségek megoldásának második, tudományosabb, módja.

Ezen tanulmányozás abban áll, hogy szemügyre vesz-

szük: 1. a görög bölcselet νοῦς és λόγος-tanát; 2. az ó-szövetség sejtelmeit egy második isteni személyről; 3. azon viszonyt, mely a görög bölcseletnek és a kinyilatkoztatásnak nevezett tanai között fennáll.

A) A görög bölcselet νοῦς és λόγος-tana.

Tanulmányunk igen hosszúra nyulnék, ha az egyes görög bölcselőknek idevonatkozó tanait nemcsak elsorolnók, hanem az azok körül felmerült tudományos vitákba is belebocsátkoznánk. S azért ez utóbbit nem tesszük, hanem egyszerűen elmondjuk azt, amit róluk meglehetős bizonyossággal mondani lehet.[1]

A λόγος vagy νοῦς a görög bölcseletben *általában* a világ észszerű berendezésének okát jelentik, amely okot a bölcselők, hol *pantheistice* mint a világnak eszét képzelték, hol pedig mintegy *theistice* mint a világ transscendens okának eszét fogták fel.

A legrégibb bölcselő, ki a λόγος-ról beszélt, a »homályos bölcselő«, ephesosi Heraklitus (600 körül Kr. e.). Nem hiába nevezik κατ' ἐξοχήν homályos bölcselőnek: homályos az ő tana a λόγος-ról is. Mégis valószínű, hogy a λόγος alatt pantheistice valamely olyan a világban bennlakó észt képzelt, mely a világ észszerűségének oka s melyet ő különben a tűzzel azonositott. (Így Atzberger a Kirchen-lexiconban VIII. 98. l. és Otten i. m. 97. l.)

A Thales által alapitott és Heraklitust is magához számító jóniai bölcseleti iskolát a szellemek vezérlésében

---

[1] Bővebb tájékozás szerezhető a következő művekben: Heinze, Die Lehre vom Logos in der griechischen Philosophie. Oldenburg, 1872. — Továbbá Zeller és Ueberweg bölcselettörténelmi műveikben. — Végre Otten Alajos dr. paderborni tanár legujabban megjelent művében: Einleitung in die Geschichte der Philosophie. Die Gottesidee, die leitende Idee in der Entwicklung der griechischen Philosophie. Paderborn, 1895. Ez vonzó és világos előadásával az oly elvont tárgyat annyira érdekessé teszi, hogy az »Einleitung« nevet annyiban is megérdemli, amennyiben *kedvet ad* a görög bölcselet tanulmányozására.

(legalább a görög kulturvilág egy részében) a délolaszországi eleaták tisztán pantheistikus iskolája (Xenophanes, Parmenides, eleai Zeno stb.) váltotta fel, mely azonban ezen kérdéssel nem foglalkozhatott, amennyiben mindent »egynek« tekintett; ok és okozat, a világ és részei, általában minden, ami van, az csak egy, ἕν. Így jellemzik legalább közönségesen az eleaták vallás-bölcseleti tanait, bár a mi oly korán elhunyt Palmerünk érvei, melyekkel az eleaták sokkal tisztább nézetei mellett száll sikra, (Bölcseleti Folyóirat II. 391—402.) éppen nem látszanak kicsinyelhetőknek.

Anaxagoras (Szül. Klazomenaeben 500. körül, meghalt Lampsakosban 528-ban) a jóniai iskola hylozoistikus és pantheistikus nézetein messze fölülemelkedett, amennyiben a világrend okát már nem valamely anyagi elemben (Thales: viz, Heraklitus: tűz), hanem egy az anyagtól teljesen különálló mozgató principiumban kereste, melyet νοῦς-nak nevezett.

Hogy mégis ezen νοῦς alatt közelebbről mit értett: azt vajmi nehéz eldönteni.

A νοῦς tanát mindenesetre egy lépéssel tovább vitte Plátó, ki határozottan kimondotta, hogy a világban észlelhető rend és czélszerűség okvetetlenül feltételez egy a világ fölött álló (transscendens) rendezőt, demiurgost, kit ő νοῦς-nak nevez. Ezen a transscendens νοῦς-on kivül azonban Plátó egy más, a világban benlétező (immanens) νοῦς-t is tanit, mely az egyes dolgokban bennlakik s azt eszközli, hogy czéljoknak, azaz az örök eszményképeknek (ideae exemplares), megfeleljenek. Hogy az előbbi νοῦς viszonyát az istenséghez és a két νοῦς viszonyát egymáshoz miképen képzelte, az teljes határozottsággal el nem dönthető.

Aristotelesnél a λόγος vagy νοῦς már nem egyéb, mint a világnak mozdulatlan mozgatója, az istenség, mindennek végső czélja (causa finalis), s mely ismét azonos az absolut gondolkodással. Különben Aristoteles theologiája semmivel sem világosabb a többi görög bölcselőnél. Tény az, hogy a scholastikusok őt úgy értelmezték, hogy úgyszólván egé-

szen a keresztény értelemben is helyes theologia naturalist tanitotta. Így értelmezi őt Brentano Ferencz is, a bécsi egyetem hajdan katholikus bölcselettanára s ujabban Rolfes Jenő[1] (Brentano tanitványa). Egészen mást olvasnak ki azonban Aristotelesből mások, főleg Zeller, a görög bölcseletnek talán legalaposabb történetirója; ennek megint legujabban igazat adott Elser fiatal kath. tübingeni hittudor,[2] ki, mint e sorok irója előtt Rómában egy találkozás alkalmával megjegyezte, ismét »elkeresztelte« Aristotelest, oly értelemben, hogy levette róla a scholastikusok keresztségét és ismét igazi pogánynak mutatta be.

A stoa bölcselete, az utolsó rendszer, mely a kereszténység előtt felmerült, majdnem egészen visszasülyedt a régi jóniai iskola anyagelviségébe.

A neoplatonikusok rendszere itt már nem jöhet tekintetbe, mivel jóval a kereszténység után keletkezett s tanait nagy részben ebből meritette.

Mint tehát látjuk, igen kevés az analogia a keresztény s a pogány görög λόγος-tan között. Legfölebb Plátónál található a homályos sejtelme olyasminek, amit a kereszténység az emberi nemmel közölt: sejtelme annak, hogy az Istenség λόγος-a valamely titokzatos lény, mely az Istentől magától talán különbözik.

Arra nézve, hogy Plátó miképen jött ily sejtelemre, a következő források jöhetnek a feltevések számába: az őskinyilatkoztatás, az akkori zsidók hite, közvetlen isteni kinyilatkoztatás és saját elmélkedése. Mi ez utóbbit tartjuk valószinünek.

Azon feltevés ugyanis, hogy Plátó az emlitett sejtelmet az őskinyilatkoztatásból meritette, minden alapot nélkülöz, melyre támaszkodhatnék. Még az sem bizonyos, hogy a három isteni személy tana az őskinyilatkoztatáshoz tartozott-e. Ha mégis oda tartozott volna is, semmi nyoma annak nincs, hogy e tannak emléke az évezredek folyamán

[1] Die aristotelische Auffassung vom Verhältnisse Gottes zur Welt und zum Menschen. Berlin, 1892.

[2] Die Lehre des Aristoteles über das Wirken Gottes. Münster, 1893.

éppen Görögországban őriztetett volna meg. Ha megőriztetett volna s Plátó ezen az úton jutott volna a λόγος-sejtelem birtokába, miért nincs ezen sejtelemnek semmi nyoma Plátó elődjeinél?

Ami a második feltevést illeti, hogy Plátó az akkori zsidók vallásából vette volna át eme sejtelmet, nem tagadjuk ugyan, hogy a görög bölcselők némelyike megfordult Egyiptomban s hogy ott ismeretes lehetett némelyek előtt a zsidók vallása.[1] De hogy a zsidó vallás mégis ily közvetlen befolyást gyakorolt volna a görög bölcselet fejlődésébe, annak az akkori történelemben mégis semmi nyoma sincsen. Ha a görög filozofusok megismerkedtek volna a zsidó monotheismussal, a zsidó nép előttük rendkivül érdekes szinben tünt volna fel s így okvetlenül irtak volna róla, — de mindennek semmi nyoma. Különben Plátó korában az ó-szövetségben is még igen kevés volt kinyilatkoztatva a második isteni személyről.

A harmadik feltevéshez sem csatlakozhatunk, mely a görög filozofiában is isteni kinyilatkoztatást lát s innét keltezi az igazi λόγος-tán állitólagos csiráit Plátó bölcseleti rendszerében. Ezen feltevést lehetne ugyan kiolvasni néhány egyházatya iratából, különösen Titus Flavius Clemens Alexandrinus »Logos Protrepticos«-ából és »Stromatáiból«.[2] De ha a görög bölcselet ilyféle sejtelmei is egyenesen az isteni kinyilatkoztatásra volnának visszavezetendők, akkor a görög bölcselet éppen oly értelemben volna kinyilatkoztatás, mint az ó- és új-szövetség kinyilatkoztatása; ez pedig teljesen lehetetlen, amennyiben a görög bölcselet az isteni kinyilatkoztatás minden ismertető jelének (criteria revelationis) hiányával van.

Nem marad tehát egyéb hátra, mint azt mondani, hogy a sok tévely között a görög bölcselet valamit meglehetősen jól sejtett, amit különben biztosan nem tudhatott sem ő, sem senki más határozott isteni kinyilatkoztatás nélkül.

[1] V. ö. Otten, i. m. 63—73. l.

[2] Otten, i. m. 8—13. l. — Schanz, Apologie des Christentums. (Fb. 1888.) II. k. 3 és k. l.

B) Az ó-szövetség sejtelmei egy második isteni személyről.

Az ilyen sejtelmeknek többféle indiciumával találkozunk az ó-szövetségi iratokban.

Az indiciumok egyik faja az Istenről használt többes szám, már az Elohim névben s néha az állitmányigében is (pl. Faciamus hominem, Gen, 1, 26.) s más efélék, mik összegyüjtve minden dogmatikában megtalálhatók.

Az emlitett indiciumok másik osztályát az ó-szövetség σοφια tanában találjuk.

A σοφια-ról, Isten bölcseségéről szóló főbb helyek a következők: Jób 28, 12—18. — Példab. 1, 20. kk., 3, 19. 20., 8, 14—36., 9, 3. 5. — Baruch 3, 9—4, 4. — Sirák fia 1, 1. — 24 egészen. — Bölcs. 7, 21—8, 4. A prófétáknál előforduló helyek (különösen Baruchnál) meg vannak magyarázva Zschokkénál,[1] ugyancsak ő nála[2] a bölcseségi könyvekből idézett helyek is.

Mellőzzük azon kérdés megvitatását, hogy mely Bölcseségről szólnak az ó-szövetség idézett helyei; csak a biztos feleletet irjuk ide: szólnak ama helyek részben az isteni bölcseségről, amennyiben ez az Istennek lényeges attributuma (sapientia Dei essentialis, attributum omnium trium personarum), szólnak továbbá az emberi bölcseségről is, amennyiben ez Istennek ajándéka s másrészt az ember érdeme (virtus intellectualis), de *szólhatnak* legalább részben az isteni Bölcseségről is (Sapientia notionalis, subsistens tamquam distincta persona). Annyit ugyanis meg kell engednie mindenkinek, hogy sok az idézett helyek közül nagyon is rá illik ezen személyes Bölcseségre és sokkal természetesebben érthető így, mint ha azokat a sapientia essentialis túlmerész költői személyesitéseinek tekintjük; s azt sem tagadhatja senki, hogy ezen helyek alkalmasak voltak arra, hogy a hivő zsidókban megerősitsék ama sejtelmet, hogy egy má-

[1] Theologie d. Proph. des A. T. Fb. 1877. 103—135 bl.

[2] Der dogmatisch- ethische Lehrgehalt der alttestamentlichen Weisheitsbücher, Wien, 1894. 47. és k. ll. L. továbbá Klosen, Die alttestamentliche Weisheit und der Logos jüdisch-alexandr. Philosophie Fb. 1878, 37—43. ll.

sodik isteni személy is létezik; végre az is bizonyos, hogy eme helyek hasonlithatatlanul közelebb állnak az új-szövetség λόγος-tanához, mint a görög bölcseletnek bármely elméletei.

Az új-szövetség λόγος-tana ugyanis nem egyéb, mint *világos* kimondása annak, amit az ó-szövetség idézett helyeiből már úgyis ki lehet érezni, annak a végtelen hord-erejü igazságnak hozzáadásával, hogy Verbum caro factum est et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis. (Joan. 1, 14.)

C) A kölcsönös viszony a görög bölcselet és a kinyilatkoztatás Logosz-tana között.

1. Tétel: *Az ó-szövetség σοφία-tana nem vétetett át közvetlenül a görög bölcseletből.*

Ez világos először is abból, hogy a görög bölcseletben nem is volt meg a σοφία-tan oly közeli hasonmása, hogy ennek egyszerű átvétele amazt létrehozhatta volna.

De világos ez onnét is, hogy az ó-szövetség σοφία-tana már a Példabeszédekben is oly világosan van kifejtve, hogy a későbbi könyvek (Eccli, és Sapientia) sem adhattak hozzá semmi lényeges megvilágitást. Már pedig a Példabeszédek könyve mindenesetre régibb, mint a görög bölcselet λόγος-tana, tehát nem is vehette ebből.[1]

2. Tétel: *Az ó-szövetség σοφία-tana közvetett uton* (a Philóéhoz hasonló gondolatmenet közvetitésével) *sem származik a görög bölcseletből.*

---

[1] Más tekintetben nem idegenkedünk attól, hogy a görög bölcselet némi befolyását a későbbi sapientialis könyvekre elismerjük, mint pl. hogy maguk a sugalmazott szent könyvek is használják a görög bölcselet terminologiáját — v. ö. Sap. 1, 7., mit sokan »stoikus« mondatnak neveznek; stoikusnak elismerjük a formát; de a lényeg nem mond semmi ujat a kinyilatkoztatásban; vagy ha Sap. 6, 15. szószerint való idézet volna is Plátóból, még sem következnék, hogy itt Plató már tudott valamely oly természetfölötti *hittitkot*, melyet Isten csak századok mulva volt kinyilatkoztatandó.

Már fentebb érintettük a Havet és Friedländer nyomán Philó eszméit az istenségről, melyek szükségképen egy közvetitő lényt követeltek az egészen elvont és sublimált istenség és a világ között.

A hitvédelem szempontjából nem sokat határoz, akár igaz ezen második tétel, akár nem. Ha ugyanez nem is volna igaz, a következő módon mégis képzelhető volna az ó-szövetségi λόγος-tan isteni eredete: nem szabad felednünk, hogy az a néhány alexandriai *szent* könyv, mely az ó-szövetségi szentirás kánonjában helyet foglal, csak egy aránylag igen csekély részét képezi az utolsó Kr. e. századok zsidó-alexandriai vallásos irodalmának. Megengedhető tehát a priori, hogy Isten éppen a sok vallásbölcselőnek és irónak Philó-féle eszméit arra használta fel, hogy az általa kinyilatkoztatandó σοφία-tannak mintegy útját egyengesse s erre az elméket és kedélyeket előkészitse.

De történelmi szempontból határozottan kell ragaszkodnunk tételünkhöz, először már az első tételnél emlitett chronologiai okból; továbbá azért, mert az ó-szövetségi σοφία éppen nem oly »ens intermedium« az Isten és a világ között, mint Philó λόγος-a már csak azért sem, mert az emlitett szent könyvekben ily ens intermediumra semmi szükség sincsen. Philónak ugyanis *azért* van szüksége ezen ens intermediumra, mert ő az istenség fogalmát nagyon is elvonttá és sublimálttá tette, azt mondván, hogy Isten semmi más, mint a létező, ὁ ὤν, ὁ ὄντως ὤν, s eltagadott tőle minden működést; de éppen nem így a libri sapientiales; ezekben Isten maga az élet és a tevékenység.[1] Különben Philó Krisztus Urunk korában élt; s hogy az övéihez hasonló eszmék akárcsak száz-százötven évvel előbb is léteztek volna, annak a történelemben semmi nyoma sincs.

3. Tétel: Amaz igazságok, melyekkel az evangeliumok az ó-szövetség σοφία-tanát kiegészitették, közvetve sem származnak a görög bölcseletből.

Eme tételünk képezi egész tanulmányunk czélját és

[1] L. Klasen, i. m. 59. l. — a bővebb összehasonlitás 54—84.

koronáját, s felállitjuk azt azon rationalisták s más hitetlenek ellen, kik azt mondják, hogy az új-szövetség tana (lassan fejlődvén egészen a niceai zsinatig) a Plató- és Philóféle — esetleg a targumisták-féle speculatióból egészitette ki az ó-szövetség *σοφία*-tanát azzá, ami ma mint a nicaea-i zsinat tana egyszersmind a katholikus egyház dogmája.

Ezen elméletek ellen először is azt állitjuk, hogy a katholikus *λόγος*-tannak »fejlődését« nem a nicaeai zsinat, hanem János evangelista zárta be. Már magának a Megváltónak és sz. János evangelistának szavaiban világosan és határozottan ki van mondva mindazon »tan«, »dogma« és »igazság«, melyet a nicaeai zsinat határozatba foglalt. Az egész »fejlődés«, »Názárettől Nicaeáig« nem a tan körül, hanem a tannak tudományos determinatiója körül forgott, vagyis a körül, hogy a görög bölcselet terminologiája szerint miképen kelljen az evangelium tanát praecise kifejezni — s esetleg megmagyarázni. Ha ezen magyarázatban egyes egyházi irók tévedtek is — pl. sz. Jusztin, alexandriai Kelemen, Origenes, — ebből nem az következik, hogy akkor az egyház még nem hitte a nicaeai dogmát, hanem az, hogy az illetők még nem voltak tisztában azzal, miképen öltöztessék Plató vagy a Stoa nyelvébe szent János dogmáját, mely az egyházban kezdettől megvolt.

Megvolt ugyanis az Ige istenségének dogmája (*Deus* erat verbum); megvolt azon dogma, hogy az Ige az Atyával csak egy Isten (ego et Pater *unum* sumus); megvolt azon dogma, hogy az Ige más személy, mint az Atya (verbum erat *apud* Deum stb.). Megvolt az egész nicaeai hittan, ha annak lényegét tekintjük, mint ezt minden dogmatika szentirási idézetei napnál világosabban bizonyitják.

Elesik tehát mindaz, amit Harnack és iskolája nagy tudományos apparátussal a keresztény dogmák történetét illetőleg tanit, hogy t. i. mit vettek át az egyházi irók Plátóból, mit a Stoa bölcseletéből, mit máshonnét s mint lett mindebből a keresztény dogma.

Éppen nem tagadjuk, hogy sz. Jusztinus sokat tanult és sokat ismert el igaznak és sokat is idézett Plátóból,

hogy a Stoa bölcselete nagy befolyással volt Tertullianus bölcseleti nézeteire, hogy alexandriai Kelemen a görög bölcseletnek és mysteriumoknak terminologiájába iparkodott öltöztetni a kereszténységet, de soha semmi nem lett »dogmává«, amit az egyes keresztény irók a görög bölcseletből — akár helyesen, akár tévesen — átvettek; amint aquinói szent Tamás kora is sokat és helyeset tanult Aristotelestől, a nélkül, hogy Aristoteles nézeteiből új keresztény »dogmákat« formált volna.

A logo-christologia dogmái tehát mind meg voltak az első keresztény században; de ekkor sem fejlődtek a Philóféle elmélődés útján a görög bölcseletből, mert

elöször: amiben a keresztény logo-christologia az ó-szövetség σοφια-tanától különbözik, az (ha az egy λόγος névtől eltekintünk,) nem volt meg a görög bölcseletben, sem Philónál, sem a körülbelül egykoru targumistáknál.

Már fentebb emlitettük, hogy az új-szövetség λόγος-tana nem egyéb, mint világos kimondása annak, amit az ó-szövetség fentidézett helyeiből ugyis ki lehetett érezni — annak a végtelen horderejü igazságnak hozzáadásával, hogy azon *Ige testté lön s közöttünk lakozék.*

Ez pedig tisztán történelmi tény, melyet sem Philó, sem a targumisták nem gondoltak ki, sőt melynek sejtelmétől sokkal távolabb állottak, mint maga az ó-szövetség, — hanem melyet Isten az Ő végtelen irgalmasságában véghezvitt s melyről az evangeliumok bennünket értesitenek.

Másodszor kiviláglik ezen harmadik tételünk igazsága onnét, hogy viszont az, amiben Philó és a targumisták tana az ó-szövetségétől különbözik, nincs meg az evangeliumokban.

Philó λόγος-a ugyanis, mint már sokszor emlitettük, nem egyéb, mint valami metaphysice szükséges közvetitő lény az Isten és a világ között, amennyiben az Istenség nem léphet közvetlenül érintkezésbe a világgal, hogy azt teremtse, fenntartsa és kormányozza. Hasonlókép gondolkoztak a targumisták az ó memrájokról (verbum). Ilyesmire pedig az új-szövetségben semmi szükség nincsen, miután ez

az Istent úgy ismeri, mint magát a tevékenységet. Hogy csak egy helyet emlitsünk éppen a λόγος evangeliumából, a megváltó eme szavait idézzük: »Az én Atyám mindez ideig *munkálkodik.*« Ján. 5, 17.

S ezzel, azt hiszem, a rationalista vallástörténetkutatók idevonatkozó hipotézisei meg vannak döntve.

SZ. IGNÁCZ LELKI GYAKORLATAINAK SZELLEME.

Irta: Dr. PETHŐ.

A pozsonyi szőlőhegyek egyik legszebb pontján állok. Előttem Magyarország istenáldotta rónája, melynek sárguló tarlói közé eleven zöld csik gyanánt a bodros Csallóköz ékelődik. Nyárfái, fűzfái, hol derültebb, hol sötétebb árnyakat szőnek bele az aranyos szőnyegbe, s közbe-közbe fölfölcsillan a messze elnyúló pagonyban több magányos, kis tó gyanánt a Dunának tükre. Ablakom alatt a gesztenyék kérges levelein is ragyognak finom aranyszálak, a pókhálók szálai s a napsugár szivárványos szinekben siklik el rajtuk, ha a reggeli fuvalomban kifeszülnek s ismét meglazulnak. Más fény és csillogás erre nincsen, hiszen a koronás tornyu dóm éleit is szerényen takargatja az idő szürke fátyola. De mikor az ingerkedő pókháló-szálak szivárványos ragyogását látom, melyek mintegy kérkedve emlegetik, hogy nemcsak az a nagy Duna ott lenn, hanem ők is itt fönn, a magány, a feledés csendjében tudnak ragyogni a napsugárban: eszembe jut, hogy minden lélek, ha még oly gyenge pókhálószál volna is, a kegyelem fényében úgy tud fölragyogni, mint azok a nagy szellemek, kik az igazság s a szentség világainak hatalmas lüktető erei és széles közlekedési útjai, mindmegannyi nagy világfolyam, hasonlók ahhoz a nagy Dunához, mely lábaink alatt Európa szivéből Ázsia partjaira siet.

— Jobbra tőlem a romladozó vár kivánkozik pihenőbe, melynek emlékei közül mint iskolás fiút leginkább megragadott a »buvár Kund« alakja, aki a mélységbe bukik, hogy győzelmet hozzon. A nagy győzelemhez, mely után sirnak a lelkek, szintén buvárok kellenek; oly áldozatkészek, amily merészek, kik a mélységbe buknak s gyöngyöket halásznak s első sorban lelkük gyöngyét emelik ki az élet folyamának veszedelmeiből s befoglalják az örök emlékezet glóriájába. Szél zörög a gyümölcsös terhes galyai közt; itt-ott leválik egy alma az ágról s nagyot koppanva, a földön elgurúl. A koppanást fölváltja két kis czinege édes sipogása; azután a »liget« alján az a nagy, dübörgő gőzös veri föl a vidék s lelkem csendjét. Pehely-könnyüséggel izeg-mozog s forgatja emaillos fejecskéjét a czinke, nincs nótája, csak egy szava, mely édes, mint az élet itt fenn a gyümölcsös napsugaras lombjai alatt; lenn pedig oly nehéz és küzdelmes a lét; 3000 kilogrammos erővel zúzza össze a kerék az ellenséges áramot s pezsgő és zizegő hullámokon emelkedik a hajó fölfelé; vidékek gazdagsága az ő terhe s egyszersmind kincse. S bár kedves a czinke azon a rengő galyon s küzdelmes a törtetés a Duna hullámaiban, mégis jobban tetszik nekem az a teher, az a küzdés és dübörgés, mint a pajzán, simán folyó édes élet s erőt keresek lelkem számára, hogy a világias élet sikló, sima árját összetörjem s romjain emeljem föl azt az óriás terhet, amely küzködésünk s ugyanakkor dicsőségünk: a »pondus aeternitatis«-t. Messze a párás láthatáron le Gönyő felé füstöt kavar a légáram s azután ott hagyja lógni lomhán szétrongyolt, elviselt palást gyanánt, mintha mutogatná, hogy mi lett e koronázó város dicsőségéből s a csallóközi régi magyar világ pezsgő életéből: rongyos mulandóság, melyet a »puszta lég« nyakába akasztottak s onnan is lefoszlik.

A szorongatott zsidóság Judith könyvében panaszolja, hogy mikor városaikban és közéletükben az asszir zsarnok és a bálvány tört össze mindent: az egyik testüket, a másik lelkűket, »ipsi montes nolunt recipere fugam nostram«, még a hegyek magánya is kegyetlen volt velük szemben s nem

vette fel őket. A lelki harczok vivóival szemben a keresztény vidékek kegyelmesebbek; s mig Balmes bármely spanyol Sierrán fölüthette sátorát, hogy lelki gyakorlatokat tartson az erdő csendjében s az éjfél tiszta, csillagos égboltja alatt, addig a pozsonyi hegyek a jezsuiták villájában még kedves, derült hajlékot is nyitnak, melynek szent magányában, csendes környékében és amfiteátrális pompáju természetében föllendülhet magasra az örökkévalóságba törő lélek. A P. Rector kegyességéből itt exerciciumokat tartok.

Az idő kissé megfordult; szél zúg a gyümölcsös terhes ágai közt és sürün rázza a fákról a férges almát. Esős felhők vonulnak a Kárpátok felől a Mátyus-földre s ködös keretbe zárják a szoruló láthatárt. Esik. A forróságtól elszáradt lombon szinte zörög az eső. Fehérlik már a zöld Csallóköz is; árnyalatai elenyésznek. Így van ez jól; elszorult a világ: gyerünk a végtelenbe!

Nagyszerü szó: törni a végtelenbe. Fölséges vállalat. Dicsőbb a Gottfriedek keresztes vállalatánál. Eszményi törekvés; eszményibb egy Jeanne d'Arc, vagy egy Szkanderbég dicssugaras pályájánál; s másrészt boldog kötelesség, mely mindnyájunkat sürget, gyermeket is, aggot is s oly velünk született, hogy egyenesen kimondja: te azért születtél, hogy örökké nagy, hatalmas, királyi lélek légy; hivatásod az istenülés. S hol nyilik az istenülésre, a mi hivatásunkra és czélunkra világosabb kilátás, mint sz. Ignácz exerciciumaiban? hol ismerjük föl tüzetesebben az istenülés útját és módját, mint ezen gyakorlatokban, melyeket a Szent a manresai barlangban szervezett s szerkesztett s melyekből a magyar katholikus egyháznak is kell lelket meritenie s első sorban papjainak, hogy az Úr Jézus szándékait megértsék s szellemük üdeségében mind magasabbra szállni s a lelkeket az Istenhez vezetni képesek legyenek. Az exerciciumok mély csendjébe s az örökkévalóság ösvényei fölött el Jézus szivébe kell hatolnunk, hogy onnan merész, törekvő s szerencsés buvárok gyanánt a hősies szentség gyöngyét kiemeljük s azt szivünk szeretetének aranyába s lelkes gondolataink glóriájába foglaljuk. Erőre van szüksé-

günk, mely nem kilogrammétérekkel, hanem az örökkévalóság súlyával zúzhassa a világ ragadó áramát; lelkes vágyra van szükségünk, mely nem czifraságokban, piros és viola cingulusokban leli örömét, (hisz nem kisgyermek) — sem dús stallumokon, vagy főpapi székeken — romokon — meg nem nyugszik, hisz nem csuvik: hanem azon sasnak hivogató példája szerint tesz, mely az irás szerint »aquila provocans ad volandum.«

Így lesznek majd nekünk is papjaink, igazi jellemek s nem bérenczek; így lesz nekünk is egyházunk, mely a lelkek anyja s nem a pártok ütött-kopott szolgáló-leánya. De aki ezt a nagy eredményt czélozza, annak az exerciciumok szellemét, követelményeit és módját kell jól megismernie — s ezt az ismertetést tüztem ki e sorok czéljául.

I. Az exerciciumok czélja.

Kezdjük a végén. Ez a paradoxon, mely a kezdetet a végbe helyezi s ujjat huz avval a triviális igazsággal, hogy ne hátulról kezdjük kantározni a lovat, az ismeret világából való. Aki ugyanis valamit jól megismerni akar, az kezdje fölérteni a véget, a végben az egészet, s az átömlő s megvilágító gondolatot: a czélt. »In ordine intentionis primum est finis«; az intencionális világban, mely a lélek gondolatainak világa, első a czél.

Valamely műnek, munkának, vállalatnak, legyen az világ vagy kisvárosi egylet, fogalmát és irányát legtüzetesebben kipontozza és meghatározza a czél. Éppen úgy a szellemi törekvések és irányzatok legmarkansabb vonásai mindig a czélból erednek. Mert a leglényegesebb, legalkotóbb, *leglelkiebb ok* a causa finalis; a causa finalis nem egyéb mint a tárgyban kifejezésre jutott gondolat.

E hatalmas szellemi munkának és tevékenységnek is, — legyen szabad az exerciciumokat így hivnom, — kifejezése s legtalálóbb jellemzése, azt mondanám, *fiziognomiája* abban a néhány sorban van letéve, melylyel szent Ignácz elénk állitja magának az exerciciumos könyvnek czi-

mében s az előljáró adnotatiók elsejében, melyekről később szólok, exerciciumainak czélját, mikor mondja: *exercitia spiritualia, ut (homo) vincat se ipsum, et ordinet vitam suam, quin se determinet ob ullam affectionem, quae inordinata sit.*[1] Ez az a czél, melyet exerciciumainak folyamában a lelkek természete és természetfölötti képessége szerint az egyiknél remekebbül, a másiknál szegényesebben megvalósit: ez az a czél, mely nem egyéb, mint a bünös vagy legalább rosz hajlamokkal telt léleknek megtörése, — a petyhüdt, fáradt vagy megkövült szivnek átöntése egy Isten akarata szerint való életformába, — a bukott vagy elsavanyodott embernek kivetkőztetése a szellemi pangás rongyaiból, hogy a lelkes törekvő, szenvedő és megdicsőülő Krisztust öltse magára, — a sokat tapasztalt, lelkesülésében sokszor lehütött, nemesebb fellendüléseiben sokszor porba rántott embernek kiemelése a lemondás lapályaiból, — a sikertelenül küzködött s csalódott szivnek elszakitása Illés borókafájától, mely alatt meghúzta magát, hogy várja megváltó halálát; szóval ez a nagy czél egy szerencsés törés és szakitás, avval ami avult és beteges; ismételt új kiindulás, a természetfölötti élet bőségesebb és gazdagabb birására való áhitozás; az Istent kereső új útak föltalálása, — vagy a hozzá vezető s már föltalált régi jó ösvényeken való gyorsabb kilépés; mit mondjak még? *az exerciciumok czélja élet, új élet, fölvillanyozott élet, bőségesebb, gazdagabb, derültebb, elevenebb élet.*

Élet, ez az igazi varázsszó; annak a »bűvös vadásznak«, kihez lelkünk örök életet és örömöt hajhászó indulataiban annyira hasonló, éneke; — szivünknek varázsfuvolája, mely a legszebb s leglágyabb dallamokat kicsalja. Az

[1] Prima annotatio est, quod hoc nomine exercitiorum spiritualium intelligitur quilibet modus examinandi propriam conscientiam, item contemplandi, orandi secundum mentem et vocem, ac postremo alias quascumque spirituales operationes tractandi, ut dicetur deinceps. Sicut enim deambulare, iter facere et currere exercitia sunt corporalia: ita quoque praeparare et disponere animam ad tollendas affectiones omnes male ordinatas et iis sublatis, ad querendam et invenicudam voluntatem Dei circa vitae suae institutionem, et salutem animae, exercitia vocantur spiritualia.

evangelium csodás hatását is az az örömhir magyarázza, mely a kegyelem kiséretében az embereket nemcsak új életre hivta, hanem arra képesitette is; az evangelium a szivekben ébredés volt az életre. Mindenki képes új életre, vagy legalább életének fölpezsditésére. Az elzárkózott ember is, magányának szemfödőjét lerántva magáról, fölvillanyozva ül a kocsira, mely őt a legközelebbi állomásra elvigye: ruganyos léptekkel jár föl-alá a perronon; érdeklődve hallgatja a csengetyü szavát vagy a kikiáltásokat, hogy merre indulnak a vonatok. A vasuti kupéba már új ember lép be. Utazásaink az élet vágyának szinte modern kiadásai. Találkozásaink, kongressusaink, gyüléseink az élet ébresztésére valók; hatalmi öntudatunk, együttérzésünk s érzelmi melegünk emelésére szolgálnak; s mindenki jól érzi magát ott, mert erősebbnek, villanyosabbnak, tevékenyebbnek látja különben elfogyott s egyhangú életét; ez az erő, ez a tevékenység, ez a lelki láz annyi mint az *élet.*

Aki élni akar; aki életforrásait, melyek látszólag elapadtak, meg akarja inditani; aki a megszokott életsablonba tartalmat akar önteni; aki bárhol legyen s bármi legyen, messzire nyiló, derült kilátásokat akar lelke számára szerezni: az öntse át magát salakos, penészes valóságából új formába (vincat se ipsum), de ne keserüen s kesernyésen, hanem fölmelegedve s átizzitva, hiszen átönteni csak az izzó érczet lehet, akár arany, akár ólom; az rejtse életébe a természetfölötti élet gazdagságát, kellemét és vigaszát (ordinet vitam suam), vagy ha e kettőre nincs már annyira szüksége, mert bele van terelődve az Isten szerint való élet ösvényeibe és irányaiba: akkor hát rázza föl magát s jelen nehézségei, küzdelmei, gyarlóságai, hibái és hiányai közül válaszszon magának valamit, amit leküzdeni, amivel szemben javulni, amiben reformálódni kiván. Ez mind annyit tesz, mint erőteljesebb, vigaszosabb, áldásosabb életre kiindulni.

E részben *két hibát* veszünk észre, melyek az exerciciumok czéljának meg nem értéséből folynak. *Némelyek* ugyanis azt gondolják, hogy az exerciciumok csak arra va-

lók, hogy valaki jó gyónást végezzen. Ó mily gyüszűvel mérik a szellemet s mily kicsiny kávéskanállal veszik be ezek az életet; látni való, hogy gyöngék s betegesek. Jól gyónni nagy kegyelem; de az exerciciumok dagadó folyamában s erejében vajmi szerény kívánság; az exerciciumok az embert reformálni, erősiteni s megújitani akarják.

A *második hiba az,* hogy azok, kik már lelki életet élnek, exerciciumaikban valami határozott, konkrét czélt elérni nem akarnak, vagyis úgy nem akarnak, hogy nem gondolnak ilyesmire. Pedig arra kellene gondolni és törekedni; volna csak ilyféle czéljuk, amilyen a buzgalomnak a lelki dolgokban s a pastorácziőban fölébresztése, — az ideges, kiállhatatlan elüljárók, a kolonczszámba menő princzipálisok elszenvedése, — a nyomasztó anyagi vagy közerkölcsi vagy községi viszonyokkal szemben reakcziónak szervezése, ennek a rozsdás szerkezetnek megvasalása és egybeforrasztása, — életök ürességének a komoly foglalkozások útjára való terelése s erősebb tartalommal, mint a milyen az ujság s a tarokk (nem tudom két »k«-val iratik-e), kitöltése; bezzeg tudnák tapasztalatból, hogy mily fejlődésre képes a lélek s hogy mennyi lim-lom alatt piheg, de nem pihen, nemesebb érzelme és vágya.

Tehát ismétlem: élet, életre kiindulás, életben növekvés és gyarapodás, életben megerősödés és tökélesbülés, gazdagabb, lelkesebb, nemesebb, teljesebb élet: ez az exerciciumok czélja. »Exercitia spiritualia, ut vincat seipsum homo et ordinet vitam suam.«

Ez a czél természetesen magában foglal minden lelki törekvést; ráillik a kezdőnek kiindulásaira, rá a haladónak s tökélesbülőnek aspiráczióira. Hogy kinek mennyi jut ki belőle, — hogy az Isten mennyire és miképen akarja a lelket az élet régióiba belevezetni, azt egyelőre és mielőtt megtörtént, egyáltalában tudni nem lehet. Hiszen az élet folytonos fejlődőfélben van; hogy hová ér és mennyire jut, azt nem tudjuk; föladatunk csak az, hogy forrón és lelkesen kivánkozzunk utána.

E szempontból az exerciciumok olyanok mint a turista

előtt a stureczi út; előtte van összes kanyarulataival és szellős magaslataival, elragadó szerpentinjeivel és parkhoz hasonló gondozottságával; de a részletekben nincs eléje tárva, a fönséges magaslatról, a hová az az út vezet, nincs fogalma; elég annak a Sztara Horából vagy az utolsó Revuczáról kiinduló turistának azt tudni, hogy ez az az út, mely a magasba visz. Az exerciciumokba belépő léleknek is elég azt tudni, hogy ez az az út »ad montem Dei«; gyürközzék neki, s vegye lelkesen nyakába; hogy az Isten mily kilátásokat nyit meg majd neki, hogy törekvéseiben, meditáczióiban, imáiban, vizsgálódásaiban, eszmélődéseiben mily magaslatokra emeli, azt nem tudni s nem is lehet sejteni; csak lépjünk rá nagy szivvel s elszántan az útra; elég azt tudni, hogy »via ad montem Dei.«

Először ez az út terhes, sötét, sziklás, vigasztalan, nedves, inkább éjben kanyarodik, mint napfényben s ez az *exerciciumok első hete*; azután magaslatokra visz, erősebb szárnyalásra indit, *a második és harmadik hétben*, végre aranyos napsugárral hint be *a negyedik hétben*. Szent Ignácz ugyanis az exerciciumok négy szakát négy hétnek nevezi; bizonyára azért, mert 7 – 8 napra terjedőnek kontemplálja idejüket. E négy hétbe van foglalva a mások által emlittetni szokott: via purgativa, illuminativa, unitiva. Ki az, akinek ne kellene mind a háromból? Ki ne akarna Krisztushoz menni, Krisztushoz hasonlóan és Krisztussal együtt élni? Ez maga a kereszténység. Ne üssük el avval, hogy ez aszketizmus. Lépjünk az útra, mely Istenhez vezet, nem félve attól, hogy tán túlságosan közel vezet hozzá. Ne törődjünk azzal, hogy kelleténél szentebbek leszünk; hanem fogadjuk azt készséggel, amit Isten ad, s tegyük meg kezdetben, amit a kikezdésnél, — a folytatásban, amit a folytatásban, — s a végnél, amit a végben tenni kell annak, ki a dolgot jól tenni kivánja; nem törődve semmi mással, avval sem, ami e gyakorlatunk sorrendjében később következik. Azért kivánja sz. Ignácz, hogy az exercitans a következő gyakorlatokkal ne törődjék s ne is olvasgasson abból, ami a II. vagy III. vagy IV. hétnek a tárgya.

Mint mindenütt, úgy itt is az első a darabos, a durva munka, mely sok erőfeszitéssel s aránylag kevés dicsőséggel, de annál alaposabb eredménynyel és kihatóbb haszonnal jár. Ezt a durva munkát az első hétben végzik.

Az emberek nagyjában két osztályra oszthatók; az egyik csoport a halálos bűn szolgáinak raja vagy ki-kimenekülő, de könnyen megint horogra kerülő foglyainak osztálya; a másik csoportot a kegyelem vajudásaiban, Krisztusnak többé-kevésbé sikerült utánzásában elfoglalt lelkek képezik. Az első a halál és haldoklás képét tárja föl szemeink előtt s ennyi enyészet ellen az Isten zivatara kell, hogy életet öntsön beléjük; erős, éles, olvasztó processusra van szükség, hogy a leülepedett halál a sziv redőiből s a lélek rejtekeiből egészen kiszoruljon. Bizony az nem kellemes műtét s éppenséggel nem mulatság! A másik osztály bár él, a halál leheletét folyton érzi maga körül s az enyészet pusztulását közvetlen közelében kényszerül bámulni. Neki is kell erősödnie; neki is szüksége az élet forrásaihoz leereszkednie; neki is kell falait, védjeit, sánczait a pusztitó hatalom ellen jó karba helyezni; s azért az örökkévalóság »pondusát« hozza működésbe, hogy a legnagyobb erő a szivben s a lélekben eleven erővé változtatva, a pilótákat a zátonyokba verje, a sziklákat elmélyeszsze, a falakat fölállitsa s mindent elkészitsen, hogy az ingoványból paloták emelkedjenek.

Bizony ez az alapvető munka darabos, durva munka; forrasztó tűzzel, választó vizzel, zúzókkal, kohókkal dolgozik. Ha az első hétben dolgozó lelket valakihez hasonlitanám, hát a szobrászt választanám, mikor vaskos karjának csapásai a széles vésőre hullnak s a márvány darabokban hasad le a tömbről; a kő határozatlan, fejletlen vonásokban áll előtte; de már kibuvófélben van rajta a gondolat. — Éppen így az első hét súlyos csapásai alatt feltünő félben van a lelken az Isten gondolata, az Isten képe. Letörték róla az elesett »homo sum« szögléit, — kisimitották szégyenletes csorbáit, — alakot adtak neki, mely többé nem az ördög karrikaturája s a bukott angyal torzképe; de az

alak még nem kész, s csak most kerül bele abba a stádiumba, melyben lehet belőle valami; de hogy mi minden lesz belőle, ki tudná megmondani. Gazdag az élet, formái beláthatlanok; alakitó ereje kifogyhatlan. A bűnös megtöri magát (vincit seipsum homo); a kőfaragó elvégezte dolgát; most a szobrászra kerül a sor; a finomabb, részletesebb munka veszi kezdetét (ordinat vitam suam ad beneplacitum Dei). Ennek a finomabb munkának természetesen számtalan fokozata van. Az Isten képe, ha nem is helyesen megüllepedett vonásokban, a halálos bűntől való megszabadulással veszi kezdetét; ezt a képet kidolgozni, a részletekig kifinomitani, későbbi törekvések feladata, melyek nem tartoznak az első hétbe. Az első hétnek útja nagyon is lenn kigyózik; az örvényből kiindul s nagy történtéssel iparkodik a magasba. Az úton járó elszánta magát, hogy szakit mindennel, ami lelökné őt a mélységbe; lelkének hangolásában rávetette magát arra az elkerülhetlenül szükséges indifferenciára, melynél fogva mindent eszköznek néz (caetera super faciem terrae sita creata sunt propter hominem et ut eum juvent in prosecutione finis, ob quem creatus est); ránézve a világ már csak a lélek arzenálja, melyben válogat a fegyverek közt, vagy a lélek műhelye, melynek arany, vas, faszerszámai közül az egyiket veszi, a másikat teszi, aszerint, amint azt czélja, az Isten dicsősége s lelkének üdve megkivánja; de ez még mind nem bontja ki az Isten tervét, az ő imádandó sz. akaratát velünk szemben; a belátás e tervbe magasabbról történhetik csak meg; a keresztény tökéletesség emelkedései, melyekre talán felemel, följebb feküsznek azon a hegyi úton; azokat még el nem értük.

Igaz, e mondatban »ut vincat seipsum« a czél tüzetesen van kimondva; de nincs konkréte kiszinezve és kipontozva az, hogy az az »ordinare vitam« tulajdonképen miben áll, — az hogy mily utakat és módokat foglal magában; már pedig az élet merő konkrét út meg mód is.

Szeretek e gondolatok megvilágitása czéljából a remek stureczi műútra gondolni. Lent keskeny, sziklába vájt szalagként kuszik, kilátás nélkül az út; borzongva jár rajta az

ember; magára húzza felöltőjét és kitér a kiálló lapokról lecsurgó viz elől; hüvös, pinczébe való levegő csapja meg arczát s a terrasszokon magasló fenyük egyhangú zúgással kisérik a hűs légáramot. De az út biztos, épitett és czélhoz vezet. Az exerciciumok első szakában ily biztos, de kellemetlen, — czélhoz vezető, de ismeretlen úton járunk. Összeszedtük magunkat; az örvényektől mindenáron óvakodunk; — rendezkedtünk, amennyiben a bozótba, a sürü sötét fenyves útvesztőibe nem tartunk; de hogy ez az út mivé lesz később, — hogy nyomott hangulatunk hogy lendül fel később, — hogy szük látókörünk hogy tágul, s aki most sötétben jár, hogy iszik majd illatot és napfényt oda fenn, azt nem tudjuk, nem is kell tudnunk; szent Ignácz nem is akarja, hogy tudjuk, sőt kereken kimondva, azt ha akarnók is tudni, lent meg nem tudhatjuk. Várni kell! Az embernek fejlődése alsóbb fokain nincs fogalma arról, hogy mi lesz még belőle; nincs fogalma, hogy mint vedlik, mint gubódzik ki jelenlegi formáiból. Legyen lelkes, legyen erős és kitartó, a többi majd megjön. Legyen lelkes, legyen erős a fiú, majd megválik, hogy mily ifjú s az ifjúból mily férfiú fejlődik.

A lelki élet útja, a lelki ember fejlődése sok tekintetben hasonló, bár nincs úgy szétválasztva, mint a stureczi út alsó kanyarulata a felsőtől; de azért amennyire lehet, széttartandó. Feküdjünk teljes erővel neki az alsóbb feladatnak, — akkor megoldjuk majd később a felsőbbet és nehezebbet. Azért akarja sz. Ignácz, hogy az ember ne is olvassa, hogy mi következik s mit kell tennie majd később a második, vagy harmadik vagy épp negyedik szakaszban, úgynevezett hétben. Nem akarja, mert ez csak zavar és szórakoztat s hiábavaló kitérések által elejét veszi az összpontosításnak. Hasonló az ilyen a stureczi karaván gyermekéhez, mely előre, hátra fut, sokat néz és álmélkodik, kiabál és jódliz, de elfárad s keveset élvez.

Az első szakasza vagy hete az exerciciumoknak tehát arra van szentelve, hogy az embert, a bűnös, a czéltévesztett embert összetörje, — a tüskés-bojtorjános lel-

ket, melyet az éktelen bűn fölvert s a dédelgetett szenvedély össze-vissza átjárt gyökereivel, fölszántsa és kitisztitsa, — egy élet kormányatört sajkájának, mely nemcsak czéltalanul bolyong, de eo ipso a lesből reá-törő halál éjében s az Isten haragjának szélvészében végveszedelmébe siet, utat, pályát nyisson. Kiindul az örök czél megfontolásától, melynek fölfogását lelkünkbe szeretné égetni, hogy miután átjárt minket a belátás világossága, hogy a czélt okvetlenül el kell érni, érte mindent, ami vele ellenkezik, föláldozzunk. Ez a készség a szivnek elkerülhetetlenül szükséges indifferencziája. Indifferenczia szegénység gazdagság, betegség egészség, hosszu élet rövid élet, tisztelet gyalázat iránt, . . . indifferenczia! Nem hogy keresni akarom a betegséget, vagy a rövid életet, — a gyalázatot, vagy a szegénységet; hiszen a betegséget s a rövid életet nem is szabad keresnem; hanem indifferencziám abban áll, hogy bűn árán egyhez sem ragaszkodom s egytől sem irtózom. Nem kivánunk feltétlenül semmit, semmit úgy, hogy »feltegyük lelkünket valamire«; semmit, csak a czélt!

Igaz, hogy mikor sz. Ignácz fölsorolja az indifferenczia tárgyai gyanánt a szegénységet és gazdagságot, a tiszteletet és gyalázatot; hogy akkor itt megcsendül egy akkord, mely a jövő zenéjéből, lelkibb, magasabb skálából való; az indifferenczia a gazdagság és a tisztelet iránt mintha egyengetné a szegénység és alázat útját; de mindez itt még nem ajánltatik, — hiszen még nem ismerjük a tökéletesség útját, — hanem csak úgy szerepel, hogy eszköz lévén a gazdagság, eszköz a szegénység, egyhez se ragaszkodjunk, egyet se utáljunk meg önmagáért, hanem a czélhoz alkalmazzuk s a czélnak elérésére való alkalmasságuk szerint igazodjunk el rajtuk.

Szép rend az már a lélekben, ha a czél szeretete az indulatok hullámai és habzó taréjai közt eligazit az életben; — ha az ember úgy áll ki küzdelmei terére, hogy sem az egyikhez, sem a másikhoz nem ragaszkodik az élet ezernyi alakulásai és változatai közt; — ha sem ettől, sem attól meg nem ijed: hanem válogat a világban a czél inspirácziói

szerint, »adeo ut non velimus ex parte nostra magis sanitatem quam infirmitatem, divitias quam paupertatem, honorem quam ignominiam, vitam longam quam brevem.« (Fundamentum.) Szép rend — mondom — ez a lélekben, mely okvetlenül még szebben fog kifejlődni s mely konkrét, tiszta életerős alakokat fog ölteni, mihelyt ez elszántsággal, e czélratörekvéssel, e vajudó lélekkel odalépünk a lelkek mintaképe, az élet isteni alakja elé, aki Krisztus. *Ezt a lépést a második hét tételi meg velünk.*

Mint a fenyű, mely kinyujtja örökzöld, keresztes ágait, hogy erőteljesebb pompában álljon az ormon s melynek, ha száz meg száz év vastagitotta törzsét, mégis illatozva fakad minden új hajtása: olyan az emberi lélek, vágyódik egyre az élet gazdagabb birása után, kinyujtja tehetségeinek ágait, nőni, fejlődni, élni kivánkozik. S különös; bár minden tekintetben korlátoltnak érzi magát: egyben, az élet teljében nincs korlátja; errefelé szabad a kilátás s vágya bátran s bizvást szárnyra kel. Ha rózsát lát, szeretne kivirágozni, mint a legszebb rózsa, teszem, a verőfényes nagymarosi parton; ha erdőt lát, szeretne fölhalmozódni s föltorlódni a lekötött hő oly energiájával, amennyi az erdő mélázó csendjében pihen; ha csillagot lát, megkivánja fönséges, háboritlan tündöklését s végre is azon veszi magát észre, hogy rózsa, erdő, csillag mind csak árnykép s amit ő megkiván, az az Istennek, a végtelennek ereje s élete.

Igazán tiszteletre méltó s bámulatos egy lény ez a halhatatlan lélek!

S mégis mennyi kétség torlódik föl előtte, mikor e legfölségesebb ösztöne s vágya szerint Isten felé tart! Mikor az az Isten végtelen! Oda néz-e az oczeán annak a kis kagylónak, mely a tenger fövenyében elmaradva várja a dagályt? A tudomány kivetette a földet világközponti helyzetéből, melybe beleképzeltük s lett belőle, ebből a nagy földből kis porszem, melyet ragad a világforgások árja. Mikor ezt a földet oly nagynak tartottuk, hogy minden körülötte forog és érte villog ott fönn az égen, elhittük könnyebben, hogy a világ ura kedvét leli a világok e dédel-

getett központi csillagában s azoknak a lelkeknek, kik e Terra csillagon élnek, szivdobbanásait, szerető vágyait, imázó ajksuttogásait számlálja s el nem felejti soha. De most, mikor kiviláglott, hogy a föld s az ember oly kicsiny s az Isten oly nagy; — mikor nagyságának sugara, melylyel hatalmának, gondviselésének, mérhetlenségének, fölfoghatlanságának köreit rajzolja, egy szökelléssel a végtelenbe nyúlt meg: oly kicsiny lett egyszerre az ember s oly mérhetlen nagy lett az Isten, hogy e kettőt viszonyba, összeköttetésbe hozni többé úgy látszik nem lehet. Mire valók akkor az ember erkölcsi törekvései? hová irányuljanak tökéletességi vágyai? minek áltatni és ámitani ezt a kis bogarat avval, hogy szárnyra kelve a végtelenbe érhet?

Igazán kicsiny az ember; hanem az nem baja; azonban van kicsinységének velelépkedő árnyéka és reményeit homályositó átka, hogy kicsinynek gondolja az Istent is. Kicsinynek, mert bár végtelennek mondja, mégis azt tartja róla, hogy nem éri el azt a kicsiny lelket, mely e földön feléje vágyik. Nem oly nagy az Isten, hogy elérne hozzánk. Különös ötlet egy észben, mely a végtelent túlságos nagynak tartja. Lám, ha félsz tőle, hogy el nem ér az Isten: gondold nagyobbnak; akkor el ér téged is. Gondold végtelennek, akkor közel lesz hozzád is. S ha közel lesz hozzád, úgy-e akkor átadod magad egészen ennek a nagy, végtelen, fölséges Istennek? úgy-e akkor belerohansz s beletemetkezel? úgy-e akkor vele egyesülni, benne s érte élni, életéből életet meriteni s benne végleg megnyugodni örömödnek, célodnak, boldogságodnak tartod?

Ez a természetes, nemes vágy az exerciciumok második hetében fölgyülemlik, mint a zsilipek mögött föltorlódott, áradó folyam; utat keres, vágyódik érvényesülni; s ime valamint a leghatalmasabb vizizúgó sikos deszkáin lesiklik a dagadó ár, ha fölnyitják a zsilipet, úgy a lélek is a természet rohamosságával s a kegyelem kitartó törtetésével átfogja, átkarolja, felöleli a megtestesült, hozzánk lejött, természetünkbe öltözött végtelen Istent: Jézus Krisztust. Isten küldte őt; szivet adott neki, melyben minden sziv minden ne-

mes érzelme visszhangot kelt s segitséget talál; lelket adott neki, melyben minden lélek tükröződve melegedjék, amely élni, alakulni akar; fejévé tette az emberiségnek s fölkente e fejet a Szentlélek kenetével; királylyá kente őt fel maga a végtelen Isten teremtő s ujjáteremtő jobbja és zászlót adott kezébe, az emberiség harczainak és győzelmeinek zászlaját, melyre rá van irva: »vos estis Christi, Christus autem Dei . . . ut sit Ipse omnia in omnibus.«

Halhatatlan lelkek, kik az Istent keresitek és sirtok a fölött, hogy oly messze van az a végtelen Isten; ti, kik panaszkodtok, hogy a légáram zsongásában és a fergeteg csattogásában szól hozzátok, idegen nyelven s meg nem értitek e titokzatos beszédet: ime közel van hozzátok! Ne botránkozzatok, hogy *testvéretek* lett, elsőszülött testvértek, patriarkátok, prófétátok, papotok, tanitótok, vezértek . . . »Ipse omnia in omnibus!« Ne botránkozzatok, hogy ember lett, hiszen végtelen; kifutja, hogy azzá is lehessen! Ne botránkozzatok, hogy ő, aki gondolatait eddig megnyilatkoztatta minden bogárban, virágban, szikrában, most mint gyermek fog dadogni a gyermekeknek, mint fiu és ifju szeretetreméltóságban tündökölni az ifjuság előtt, mint imádkozó, ácsoló, faragó, tanitó, áldozó, szenvedő ember fog lebegni az emberiség szine előtt! Ne botránkozzatok, hanem karoljátok őt át s legyen ezentúl egy szenvedélytek: élni az ő életét, — utánozni az ő erényét, másolni az ő képét, — harczolni az ő harczait, hogy megdicsőülhessetek vele.

Az exerciciumok *második, harmadik, negyedik hetének* már csak egy vezérgondolata van s az: Jézus Krisztus. A legnagyobb jótétemény és a legkiválóbb kitüntetés az emberiségre nézve: alakulni az Isten, *a megtestesült Isten képére és hasonlatosságára.* Semmit sem kiván annyira az Isten, mint ezt. Krisztus lévén az Isten legteljesebb s legtökéletesebb kinyilatkoztatása, e testté lett szóban a legékesszólóbban kimondta az Isten, hogy mit akar: lelkeket, kik az Istenfia képére és hasonlatosságára vannak teremtve. Akik ezt a szent akaratát nemcsak parancsnak, hanem a legnagyobb és soha eléggé meg nem hálálható nagy dicsősé-

güknek ismerik majd föl, azok Isten gyermekeivé, Krisztus testvéreivé, a Szentlélek organumaivá válnak, szóval istenülnek. Ezt a felfogást érlelni, — a lelket a legmagasabbra, Krisztus Jézus lehető szoros követésére buzditani, — a szivnek vágyait az Isten s örök dicsőség után szítani, — ez az exerciciumok II., III., IV. hetének munkája.

Belátjuk, hogy mennyire méltatlan egy beszéd s a kereszténységet mélyen sértő fölfogás az, ha valaki azt hirdeti, hogy az exerciciumok második, harmadik, negyedik hete nem való sem a világiaknak, sem a világi papságnak, csak a szerzeteseknek. Kérdezzük magunkat, nem áll-e az Úr Jézus példakép gyanánt szemeink előtt? Kérdezzük magunkat, kivált mi papok, boldogulhatunk-e szellem, lélek nélkül pályánkon s nem emel-e nagy, igen nagy igényeket hivatásunk a tökéletesség s a lelki élet dolgában? Nézzünk bele az evangeliumba: nem dermednek-e meg az evangelium tanai a hideglakatosság légkörében? nem foszlik-e szét az evangelium ereje abban az életben, mely Krisztus életéhez nem hasonló? s mi lesz belőle? szellemtelen, orientális tan, melynek betüje öl, — értelme émelygős, — erényei a beteges tehetetlenségnek kilendülései. Ne oszszuk föl a papságot olyanra, mely a tökéletességre törekszik s olyanra, mely arra nem törekszik; ez az evangelium ellen volna és az egyház éltető ereit átnyesné; hanem oszszuk fel a papságot olyanra, mely a három fogadalomnak szerzetesi formájában s olyanra, mely e formalitások nélkül szintén ugyanarra a tökéletességre tör.

Tör Krisztus felé. Ha nem tör, akkor nem jól nevelődött; nincs benne kifejlődve a szellem; lelkét nem ébresztették; a hivatás öntudata soh'se zsendült föl benne. Ereszkedjék csak bele az exerciciumok második hetébe, s okvetlenül részt kér magának e fönséges filozofiából. »Res enim utilissima a Deo ad homines transmissa hujusmodi philosophia«, mondja már a régi Sozomenus a legjobb tudnivalóról, mely »az élet jó folytatására megtanitó tudomány«, v. i. mely maga Krisztusnak bennünk folytatott élete. Ez azután élet. Annak a czélnak, melyre szenteltük magunkat, lelkünkkel való élénk

fölfogása, érdeklődésünket felkeltő szeretete, iránta való buzgó vonzalom, — a praktikus rendben pedig éber hajlam arra, hogy ami a lélekben él mint gondolat és lelkes érzet, azt áldozatok és törekvések árán megvalósitsuk. Fölfogni azt, aminek élünk, lelkesen, — akarni azt lendületesen, — dolgozni érte türelmesen: ez a második hétnek iránya és gyümölcse. E lelkület egész embereket ad, — Krisztus követésére rátermett és ráképesitett férfiakat, amely rátermettség az észben Krisztus ismerete, a szivben iránta való vonzalom, a gyakorlati hajlamokban kitartó törekvés és iparkodás. Így épül föl bennünk egy csodás, benső világ; — világ oly gondolatokkal, melyek azt a czélt, melyért élünk, ragyogóan fölfogják, — érzelmekkel, melyek azt dajkálják, — valami feszitő erővel, mely buzdulásában már szinte dübörög, zakatol s várja, hogy mikor szabadul föl a tétlenség jármából, hogy benyúljon a fáradalmak, a munka, az áldozatok kerekeibe és emeltyüibe.

Minden sziv megmoczczan, mely az exerciciumok II. hetének forró égövébe lép; egy gondolattól nem fog szabadulni, s e gondolat: *kell Krisztust követnem.*

Bár elhinnők ezt legalább annyira, hogy tapasztalni, átélni kivánnók! Bár elhinnők annyira, hogy megszállna lelkünk törpeségének érzete, s az a gondolat: Istenem, mi lehetne belőlem, ha nagylelküen átadnám magamat Neked?!

A grönlandi lapp ámulva hallgatja a meséket arról a paradicsomról, pálmás-ligetekről, aranyporral behintett levegőről, balzsamos fuvalomról, melyek előbb jeges hazáját a gyönyörüség lakóhelyévé tették; bánatosan elmereng, nagyokat néz az olajlámpa lobbot vető lángjába, azután összekuporodik még jobban medvebőrös gúnyájába s fölsóhajt: jaj, be hideg van. — Hallgatva üget a beduin a Sur pusztában, egy-egy tekintetet vet a vöröstenger ragyogó tükrére, s a sinai ormok kékes, viola, biboros, karmin- és vérvörös szegélyeire s elgondolja: mi más világ volt itt akkor, mikor Mózes, Allah nagy szolgája vezette a tengeren át a kétmilliónyi népet. Most törpe és töpörödött minden!

Úgy sirathatja az igaz, keresztény lélek, sirathatja az

evangelium nagyszerű filozofiájáért, azért a filozofiáért, mely élet, lelkesülő sziv, a lelkek nagy telét, melyben az örök sudárpálmás gondolatok megdermedve elfagynak; sirathatja azt a pusztát, melyben kő és homok terjeng és keserű források gúnyolják a fáradt utast. — Hol van az apostoli szellem nálunk? Két misszionáriusunk van csak Magyarországból, a harmadik immár hősi halállal végezte be küzdelmeit. Papjaink az evangelium négy évi tanulmányozása után avval lepnek meg, hogy gyűlölik a tótot vagy a németet. — Mások azt mutogatják, hogy a szemináriumok szelleme egy kis léghuzamhoz volt hasonló, mely földagasztja ugyan az arczot; de nem erő az, hanem rájuk kényszeritett beteges toldalék. Vannak ugyan kitünőbbek is; de vannak, kikben nincs vér, csak viz, — nincs velő, csak higany, — nincs agy, hanem szivacs, mely váladékot csepegtet s nem lövel szikrákat, — nincs sziv, hanem tapló, mely tüzet fog ugyan, ha kovával és aczéllal dolgoznak körülötte, de akkor is csak olyan tűz az, melylyel pipára szokás gyujtani. Hiába, óriási bajok ezek; s aki lelkes és törtet, annak is úgy látszik, hogy patakhoz hasonlit, mely a posványban kigyózik s erejét veszti!

Gyerünk be az Úr Jézus iskolájába! Az exerciciumok II. hete rávesz minket, hogy szivvel-lélekkel, a férfias elszántság szellemével, egy élet fölavatásának komolyságával szánjuk rá magunkat Krisztus követésére!

Ha ez az érzet megmoczczant bennünk, akkor a »két zászlóról« szóló elmélkedés majd megmutatja nekünk »in concreto«, hogy merre visz az Úr Jézus követésének útja. Ismétlem, nem a három fogadalom letevésére valami hitbuzgó és szellemteljes szerzet kebelében, hanem az apostolok s az apostoli férfiak által kitüntetett életmódra, a szegénység és az alázat szeretetére. Ez Krisztus Jézus szelleme, s ezt a szellemet magunkba venni s annak a tősgyökeres, istenemberi, istendemokratikus szellemnek erejében fölelevenedni s tettre buzdulni: ez az exerciciumok II., III., IV. hetének czélja. Hogy ezt mennyire s mily mértékben lesz szerencsénk elsajátitani, az az Isten kegyelmétől, a prae-

destinátió ragyogó könyvének titkaitól s közreműködésünk, Krisztushoz való közeledésünk buzgalmától függ.

Az evangeliumnak most ki kell állitania szellemének fölkentjeit, mert az idők szorultak, s a válságok nagy korszaka ránk hasadt.

Az evangeliumnak szelleme pedig ez: a szegénység s az alázat lelke. E lélekben győzhet; máskülönben komolyba nem vehető. Annál is inkább, mert az egyház hirdeti, hogy az evangelium ereje e két fonálból sodródik s mert a történelem hirdeti, hogy az Úr Jézus imádandó személye épp úgy, mint a nyomába világgá kelt »jó hir«, e varázshatalommal győzött, a szegénység s az alázat lelkének adva a koszorút, s kiemelve ezáltal azt, ami szegény és alázatos volt a földön. A szegénység s az alázat, ez az evangelium szellemének menhelye; az Isten lelke pedig azért szállott a szegénység s az alázat megvetett köreibe, mert ezeknek itélte oda a szellem, a szentség, az Isten országára való alkalmasság supremacziáját. Mikor az Isten lelke a szegénységbe s az alázatba költözött, nem változtatta át a szegénységet világi gazdagsággá, sem az alázatot nem emelte a világi tisztelet és dicsőség polczaira; hanem óvta a szegénységet a meggazdagodástól s az alázatot a megtiszteltetéstől, a mennyiben pedig a szegénység a szellem örve alatt gazdag lett s az alázat az evangeliumnak meghódoló népek buzgalmából fölmagasztaltatott: annyiban az Isten lelke is kiköltözött belőle. Az egyháztörténelem itt nagyszerű fölvilágositásokkal szolgálhat és gyönyörű perspektivákat nyit az evangelium népeket átjáró és átváltoztató munkájához. A gazdagság és tisztelet, a sok arany és pántlika, az ezüstös papucsok és piros övek, a tisztelet nagy arénája, hol czimekért futnak sovány és elhizott »küzködők«, az egyház szellemét csak elnyomoritották és kicsorbitották, s bár mindezen bábok és ruhatartók az egyház hivatalos szolgái voltak, voltaképen csak oly szerepet játszottak, mint a milyet játszanak a fából faragott s az ólomból öntött katonák a gyermekjátékok skatulyáiban.

Az evangelium evvel a munkával be nem érheti; az

evangeliumnak a népek erjesztőjévé kell válnia; ezt a czélt a középkorban kezdte megvalósitani, de azután megint megakasztatott munkája s az egyház az ellenséges irányoktól nem volt képes érvényesülni. Tehát nagy munkája még hátra van. Ezen nagy munkára utal az exerciciumok czélja.

Ezt a nagy munkát sürgeti a szoczializmus is.

A szoczializmus kimutatja, hogy az evangeliumnak van igaza, s hogy a gazdagság vágya és a meggazdagodás szisztemája a romlásba s az örvénybe visz. Megeszi a társadalmi törzs erkölcsi velejét s azután kimutatja pusztitó hatását még a kenyérkérdésben is. A társadalom, mely az evangeliumtól eltér, tönkre megy!

Mily csodálatosan hangzik e gondolatok borzalmas világosságában a »Két zászlóról« szóló meditációnak az a buzditása, melyet sz. Ignácz Krisztus ajkaira ad: »iparkodjatok az emberekkel megszerettetni a szegénységet, a szerény beérést és egyszerü életet, — vonjátok el őket a gazdagság hajszájától és a kincsvágy emésztő lázától.« Istenem, mikor már vonaglik a katasztrófák örvényének szélén: akkor homlokunkra csapunk s ijedve kiáltjuk: Ime ez az evangelium szelleme, melyet eddig ignoráltunk, . . . ez a kedves jó hir, melyet eddig világgyülölő aszkéták álom-dalának tartottunk . . . hogy ez az erkölcsi élet tengelye s vele együtt a társadalom s az emberiség sarkköve.

Igen a szoczializmus, a megmérgezett és tönkretett világnak megboszulója, az diktálja s irja rá a világ romjaira: »az evangeliumra nem hallgattál, a szegénységet s az alázatot nem szeretted; azért elbuktál, s nincs, ki segitsen rajtad más, mint az életnek az a »jó hire«, az erkölcsnek az a friss forrása, az evangelium szelleme a szegénységnek s az alázatnak szeretetével.«

Mig a papságban nem lesz meg a szegénység s az alázat szeretete: addig nem lesz meg benne az evangelium szelleme sem, következőleg addig működése sablon s tevékenysége csorba marad. Beszélhet, hirdetheti áruit, nem kellenek senkinek . . , még leszállitott áron sem. Tudják, hogy gyári munka, pofel; látják, hogy szép szó a szó, de hát mégis

csak szó. Tettet kiván az emberiség. S a legnagyobb tett: *az evangelium szerint való élet.* Ez a nagy tett képezi a kulcsot a szentek kihatásának megértéséhez. Bennük a világ mindig egy nagy tettet bámult: az életet. Életük hosszú, egységes, egyöntetü élet volt, a szellem megtestesülése. — A gazdagság, a fény, a pompa, a jóélet, a pántlikák, s egyéb dekorációk mind csak arra valók, hogy az evangeliumot befüggönyözzék s az életet elöljék. Vésztjósló és borongós függönyök, melyek mögött az evangeliumot nem sejti a világ, még azon esetben sem, ha csakugyan ott volna, — sőt odahajlik, hogy az mögöttük egyáltalában föl sem található.

Így haldoklik az evangelium, kezein-lábain megbékózva, tehetetlenül, sokszor öntudatlanul is. A pogány társadalmi fejlődés békóiban nyög, amely itt a kereszténység által megteremtett talajon terpeszkedik és mindent, magát az egyház hivatalos szolgáit egy kereszténységellenes kultura hálózatába szövi be. Azon veszszük magunkat észre, hogy meg vagyunk lánczolva szokások és divat, életmód és hagyományok által, csakugy mint pogány egyházpolitika által. Életsorunk úgy hozza magával, hogy tiszteltek s elökelők vagyunk, daczára az evangelium rajongásának a kereszt után. Tisztelet-becsület azon jeles, falusi papoknak, kik szeplőtelen élet mellett a nép nyomorában élnek-halnak s az ősegyház régi presbyterjeinek ragyogó emlékeit juttatják eszünkbe.

De a szegény papoktól eltekintve, a modern gondolkozó méltán megzavarodhatik a gazdag, s gazdagságukat nem mindig helyesen használó, jólélő egyháziakon, s keresi az evangeliumot. Azt mondják neki, a történelmi fejlődés így alakitotta az egyházat. Ugyancsak olcsó és semmitmondó megfejtése a nehézségnek, mely az egyházat avval mentegeti, hogy a körülmények s a viszonyok elvették evangeliumi szellemét. A botránkozó erre bizonyosan azt fogja mondani: várom hát az új időket, az új fejlődést, mely a szellemnek kedvezzen; hiszen kell ezeknek beköszönni, mert utóvégre is kié a haladás és a fönmaradás, ha

nem a szellemé? Várom az új embereket, kik az evangelium szerint élnek a szegénység s az alázat szellemében. Eddig átlag csak urakat látok; sima bőrü kezekkel a glycerin szappantól s a finom keztyütől, akik első osztályban utaznak s elsőrendü hotelekben szállnak, akik elegánsan vannak bebutorozva s ablakukból a léghuzam széles csipkefüggönyöket lenget ki az utczára; ezek nem látszanak hivatva annak az evangeliumnak hordozására, melyet Krisztus tanitott s a szellem terjesztett és megvédett.

Ki tagadhatná el e gondolatoktól a néminemü jogosultságot? Annyi bizonyára van bennük, hogy a szellemet szellem hordozhatja egyedül. Ujra ismétlem merüljünk el az exerciciumok fényözönébe, s tapasztalni fogjuk, hogy megtisztulva és az evangelium iránt érzékenyen tér vissza belőlük lelkünk.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Series Parochiarum ac Parochorum Archi-Dioec. Strigon. ab antiquissimis temporibus usque MDCCCXCIV. jussu et sumptu piae memoriae Emmi et Rssmi D. Joannis quondam Cardinalis Simor etc. quam ex authenticis fontibus collegit et notis illustravit Ludovicus Némethy de Eadem parochus, bibliothecarius etc. Strigonii, Typis Gustavi Buzárovits. 1894. 4° X. 1064. l.

E mü megérdemli, hogy ép a Magyar Sionban behatóban ismertessük, úgy is mint egyházirodalmi terményt, úgy is mint az esztergomi egyházmegyével foglalkozót s az ő kebeléből származó művet, melyhez hasonló tartalmu, ha jól tudjuk, sem hazánkban, sem a külföldön még eddig nem készült.

Létrejöttének okát szerző az előszóban elmondja. A mennyei tanitómestertől tudjuk, — úgymond — hogy a jó pásztor ismeri juhait, ily jó pásztor kell, hogy legyen a püspök is, ennek a juhai ismerése mellett ismernie kell még inkább segédpásztorait is. Azért boldog emlékü Simor János

bibornok, herczegprimás elrendelte érseki széke elfoglalása után, hogy papsága önéletrajzát küldené be. De kegyelettel viseltetvén mindazok emléke iránt is, akik alatta és elődei alatt az Úr szőllőjében fáradtak, de már elhaltak; azért elrendelte az egyházmegyei papság Necrologiumát 1737-től 1889-ig közrebocsátani. Mely műből minden plébánia könyvtára egy. példányt ajándékképen kapott.[1]

A megboldogult, ki egykor maga is plébánoskodott, mindig kiváló figyelmet forditott a lelkipásztorkodásra, azért 1886-ban egyik körlevelében elrendelte, hogy a plébániák és lelkészek lajstromai a legrégibb időtől fogva készittessenek el és jegyeztessenek fel az ezekre vonatkozó nevezetesebb események, amennyire mindezek a levéltárakból még kinyomozhatók. A lelkészeket eme fáradozásaik jutalmául ugyanazon körlevélben biztositotta arról, hogy plébániáik könyvtára a második műből is ajándék-példányt nyerend.

Midőn az elhunyt főpap eme költséges adományát a plébániák könyvtárainak szánta, azt tartotta szem előtt, hogy e könyvtárak az eddig kibocsátott rendszabályok értelmében kezeltetnek és őriztetnek. Már az 1611. évi nagyszombati zsinat kimondja, (I. XIV.) hogy a kanonokok könyveiket a káptalanoknak, a plébánosok pedig plébániáiknak kötelesek hagyni. E végből ez időtől fogva az egyházmegyei hatóságok a plébánia-könyvtárak leltárait mindig szorgalmazták. Az egyházi vizsgálatok alkalmával az ily leltárak a vizsgálati anyakönyvekbe vétettek. Így cselekedtek például Érsekujvári Wolfgang 1630-ban a nyitrai, Draskovics György 1634-ben a pozsonyi és Schlegel Mátyás 1647-ben a barsi főesperesi vizsgálatok alkalmával.[2] A könyvtárak lajstromai ez időtől fogva rendesen a vizsgálati jegyzőkönyvek egyik mellékletét képezik. Az 1839. évi aug. hó 6-án kibocsátott esztergom-főegyházmegyei körrendelet

[1] Ismertettük e művet M. Sion 1889. 619. l.

[2] A halhatatlan nevü Ipolyi Arnold kiaknázta az ily lajstromokat a bibliographia érdekében. Ezekből állitotta össze tanulmányát: Mily kincseket birunk régi plébániai könyvtárainkban? Egri Egyházmegyei Közlöny. 1869.

meghagyja az espereseknek, hogy a távozó lelkészektől a plébánia könyvtárát leltár mellett vegyék át és a netalán előforduló hiányokat a távozó pótolja. Halál esetén az elhalt lelkésznek saját könyveiről két leltár készittessék, az egyik az egyházmegyei hivatalnak beküldendő, a másik a könyvekkel együtt az utódnak átadandó. E rendeletek biztositják a plébániák könyvtára gyarapodását, ép úgy mint hű megőrzését.

Eme kis kitérés után, térjünk már a most megjelent hatalmas mű megismertetéséhez.

Czime »Series« és nem »Catalogus« parochiarum, ama lajstromok mintájára választatott, melyekben a plébánosok investiturái foglaltatnak. Ezek nyujtották a műhöz a legtöbb anyagot, azért méltányos volt, hogy nevök is átvétessék.

A mű két részre van osztva. Az elsőben a plébániák sorozata betürendben, a másikban pedig a plébánosok életrajzai szintén betürendben foglaltatnak. Mindkét rész lexicon módra lévén összeállitva, benne a keresés a legkönnyebb.

Az első részben minden egyes plébániáról elmondatnak az általános tudnivalók a papi névtárak mintájára. Ezt követi a lelkészek hosszú sora. A lehető legpontosabb adatokkal, melyek 1663—1777-ig az imént emlitett investituralis lajstromokból meritvék, határoztatik meg az idő, honnan és meddig birta ki-ki plébániáját. A nevezett időt megelőzők is hiteles forrásból nyerték az idő jelzését. Az 1777. utániak a kinevezési és investitura-okmányokból, amint az a biographiákban tisztán ki van fejezve.

Az egyes plébániák történeti adatai a jegyzetekben tömörülnek egybe. Ezekben kincses bányája rejlik a becses adatoknak. Majd oklevelek bizonyitják a községek vagy plébániák régiségét. Így Ó-Budán 1015-ben, Pesten 1047-ben, Selmeczbányán a X. században, Esztergomban 998 körül, Nagyszombatban 1211-ben konstatálhatni a lelkészségek első biztos nyomait. Majd a vallásújitások idejében történt hullámzásokat jelzik ez adatok, reá utalva, mikor foglalták el az újitók az egyes plébániákat és mikor sikerült azokat ismét visszaszerezni. A legtöbb helyen a plébánosok kiszoritásával be-

helyezett felekezetbeli lelkészek névlajstroma is közölve van. Majd a régi XVI. és XVII. századbeli visitatiók értékes adatai füszerezik a jegyzeteket. Itt alkalmat vett magának a szerző régészeti adatokat is közbeszőni. Felemliti a templomok épitése idejét, azok épitőit és felszentelőit. De figyelembe veszi a plébániákra vonatkozó irodalmat is. Ebben szerző a nagylelkü Maecenásnak nyilt óhaját törekedett teljesiteni.

Az első résznek két szakasza van. Az egyikben ama plébániák soroltatnak fel, melyek a jelenlegi esztergomi érseki főmegye területén vannak és voltak. A másodikban amazok, melyek idő folytán az érseki megyéből kihasitva, más egyházmegyékbe kebeleztettek be.

A kihasitott plébániákat lelkészeikkel, egész 1776-ig, a kihasitás évéig, szükséges volt felsorolni, mert ezek kiegészitő részét képezték a főmegyének és a lelkészek eddig felváltva működtek e plébániákon is, azért ezekben emez évig van a lelkészek sorozata összeállitva.

Végre 28 oly plébánia emlittetik, mely már rég megszünt plébánia lenni, de lelkészeik neve kinyomatható volt.

Ezt követi a plébániák betürendbeli mutatója, melyben azoknak nemcsak mostani, hanem minden eddig használt nevök foglaltatik. Ami igen szükséges volt, mert maholnap a régi elnevezések egészen kiszorulván, azokon eligazodni nem leszünk képesek.

Az első rész záradékát a műben felvett plébániák statisztikai kimutatása képezi. E szerint 818 plébánia van benne ismertetve. Jelenleg 478 plébániát bir a főmegye. Mert idő folytán Nyitra, Besztercze, Rozsnyó, Szepes, Kassa, Veszprém, Pécs, Diakovár, Eperjes, Csanád püspökségek és a pannonhalmi főapátság nyertek tőle plébániákat. A 818 plébánia közül 83 már megszünt. A táblázat továbbá kimutatja a plébániák keletkezése idejét századok szerint. A XI-ből 7, a XII-ből 14, a XIII-ból 125 és a XIV-ből 326 plébániát mutat ki. Így tehát a XIV. század végéig az esztergomi egyházmegye 472 plébániát birt.

A mű második része a plébánosok rövid életrajzát

adja betürendes sorozatban. A régiekről csak néhány életadatot, melyet az oklevelek megőriztek. A XV. századig a lelkészek, mint a hiteles helyek megbizottjai kiküldetésekben részesültek és ezek révén jutottak az oklevelekbe. Vagy pedig magok pereskedtek, védvén plébániáik jogait. A XVI. században, kivált az 1559. visitatiótól fogva, leginkább a visitátiókban foglalt informationalis adatok vétettek fel. Ezekből kivehető, hogy a reformáczió idejében egyik-másik mennyire befolyásoltatott az újitók tanának hatásától, úgy, hogy idővel maga is az ellentáborba lépett. Némelyik pedig az új tan első hatása alatt ugyan eltántorodva, utóbb ismét hű hivévé lett a róm. kath. egyháznak. Sokan azonban a legnyomasztóbb körülmények daczára, hitelveiktől, az erkölcsök tiszta utairól el nem tántorodtak. Sőt számosan hitükért szenvedtek és azt vértanuhalállal pecsételték meg.

Már a XVII-ik századtól kezdve a lelkészek teljes életrajzaival találkozunk. Ami annál is becsesebb, mivel az e korbeli lelkészek nevei a plébániák anyakönyveiből és okmányaiból már alig voltak kinyomozhatók. Kevés esetben nyujthatnak ezek adatokat a XVIII. század közepét megelőző időből.

Mivel az életrajzi adatok a leghitelesebb és legközvetlenebb forrásokból meritvék, azért felette nagybecsüek, de meg azért is, mert oly adatokat hoznak napfényre, melyek eddig ismeretlenek voltak. Így például Berzeviczy Miklós életrajzát, ki budavári plébánosból szepesi prépost lett, kinek kedveért Lajos a Szepességben püspökséget óhajtott emelni. Vagy Ilkus Mártonét, ki szintén budai plébános és Hunyadi Mátyás király csillagásza volt. Széchenyi Györgyről eddigi életrajzaiban nem emlittetik, hogy Komjáthon és Püspökin plébános volt. Itt Széchenyinek saját szavaival van az beigazolva. Szelepcsényi Györgyről a nagyszombati gymnasium anyakönyvéből ki van mutatva, hogy 1617. ott volt principista és grammatista. Ipolyi Arnoldnak pappá szentelése napjával nem voltak tisztában életirói. Ami valóban csodálatra méltó! Itt az ordináltak anyakönyvéből be van igazolva 1847. aug. 4-ike. Felette

Felette érdekes Usk, vagy Senberg budai plébánosnak, utóbb pozsonyi prépostnak életrajza, ki Zsigmond király egyik megbizottja volt a konstanczi zsinaton. Vagy például Mathai Visa Jánosé, ki I. Lipót és Rákóczy között közvetitő szerepet viselt; és számtalan másé.

A forrásművek hosszú sorozatát a szerző az előszóban közzéteszi, amiből kitünik, hogy többnyire kéziratokat használt. Felkutatta az iskolák, gymnasiumok, egyetem, papneveldék anyakönyveit, szintúgy pappászenteléseket, kápláni dispositiókat, a plébánosok investituráit tartalmazó lajstromokat. Kiváló súlyt fektetett a visitátiókra, főkép a XIX. század előttiekre. Ezeket minden plébánián, de minden egyes lelkésznek életrajzában is megemliti, vajjon lelkészkedése tartama alatt mily visitatio tartatott plébániáján.

Figyelmet forditott szerző e részben is az irodalomra, s feljegyzette mindeniknél, aki az irodalommal foglalkozott, e körülményt, de azt is, hogy hol közöltetik az illetőnek életrajza.

De meg van emlitve az is, ki foglalkozott szakszerüleg valamely tudomány, művészet, iparág, vagy más kedvencz foglalkozással. Ki vett részt a hadjáratokban, vagy az 1848. és 1849. évi mozgalmakban.

Megemliti szerző, megbizója óhaja szerint, mind ama feljegyzésre méltó eseményeket, melyek az egyesek lelkészkedése ideje alatt történtek, úgy, hogy a plébániák története elég bőven összeállitható abból, ami minden plébániáról általánosságban és minden egyes plébános élete történetében részletesen fel van jegyezve.

Hogy itt-ott hiányok, hibák is csusztak a műbe, nem csodálható. Szerző azokat a terjedelmes supplementumban pótolja és javitja. Öt évig készült e mű, amely idő alatt sok megváltozott a nagy egyházmegyében. De mivel szerzőnek a megboldogult biboros főpap parancsára sietni is kellett, mert mint ő mondá: »Öreg ember vagyok, ha munkád sokáig húzódik, meg nem érem befejezését!« azért méltán elnézhetők az itt-ott felmerülő csekély gyarlóságok.

Más részt be kell ismernünk, hogy e monumentális, alapjaiból újból kezdett munka, mozaikszerüleg összegyüj-

tött százezrekre menő adataival, melyek a 818 plébánia ismertetésén kivül 7273 plébános életrajzában vannak, ügyes csoportokban, mint megannyi tetszetős képekben lerakva, elkészitésére nem öt rövid év, más foglalkozás teljesitése mellett, hanem egy évtized sem lett volna sok, még két három irnok segédkezése mellett sem. Ép azért örömmel kell konstatálnunk, hogy e lankadatlan szorgalommal, sőt erőmegfeszitéssel készült mű oly szakszerüséget és alaposságot, oly tájékozottságot és pontosságot, oly hasznavehetőséget és értékességet törekedett elérni, hogy valóban méltó megboldogult Simor János bibornok, herczegprimás magas intentiójához és szerző nevéhez, ki lelkiismeretesen törekedett megfelelni amaz őt megtisztelő magas bizalomnak, melyet megboldogult megbizója oly alaposan helyezett beléje.

A könyv csakis az esztergomi főegyhm. könyvtáránál kapható, ára fűzve 12 frt., kötve 15 frt.

X.

Geschichte des Collegium Germanicum—Hungaricum in Rom. Von Cardinal A. Steinhuber aus d. Ges. Jesu. I. II. Band. Herder. 1895. XVI és 472, VII és 560 l. n. 8-r. Ára 8 frt 68 kr.

Amit közel két évtized óta rebesgettek s amit néhány év óta mint legközelebb beálló tényt vártunk: az végre megvalósulva lép elénk Steinhuber cardinális két kötetében, értem a fentjelzett történetét a római Germanico-Hungaricumnak.

Steinhuber cardinális mint volt jezsuita páter 13 évig rektoroskodott a Collegiumban; maga is ott nyerte kiképeztetését s igazán el lehet mondani, hogy nemcsak ifjukori emlékeivel, hanem férfikorának legderekabb működésével is belenőtt a Collegium életébe. Minden erejét amint e talajból szívta, úgy e talaj művelésére forditotta is; szivének melegét, lelkének eszményi erélyét e Collegium felvirágoztatására szánta s hogy e felvirágzást szinte megörökitse, a Collegium életének felelevenitésére s ez által a jó szellem megszilárditására most megirta a Collegium történetét.

Aki irói tevékenységét ekkép eszményi törekvéseinek

szolgálatára rendeli, az bizonyára valami érdemeset, valami elismerésre méltót állit majd a világba, ha ugyan a mező, melyen működik, nem irtás, hanem a történelem ihletétől átjárt s az események emlékeivel gazdagitott tér. S ilyen a Collegium Germanico-Hungaricum háromszázados intézete, mely részt kér magának Róma, a pápaság s a német és magyar kath. egyháznak történetéből. Már a trienti reformátori zsinat is példaképül utal rá s még inkább az ellenreformáczió geniusza ugyanezt a Collegiumot, mint harczraképesitett papjainak bölcsőjét s a kihatás és a győzelem szellemének forrását ünnepli.

De ha valamely részről, úgy bizonynyal Magyarország részéről érdemel ez a mű kiváló figyelmet. A biboros iró ki is mondja, hogy a Collegium Germanico-Hungaricum a legkihatóbban Magyarországon érvényesült. Sz. Ignácznak szándéka legteljesebben nálunk érvényesült; az alapitó pápák áldozatai legszebben a magyar egyházban gyümölcsöztek; mert, túlzás nélkül legyen mondva, a Pázmány Péter hősies alakjával meginduló ellenreformáczió a Collegiumból szedte oszlopos férfiait s innen szállt el a sz. korona tartományaira a magát megemberelő apostoli szellem, mely a tunyaság, önelhagyás, a folytonos visszavonulás s a tehetetlen sopánkodás kudarczaival szakitva, az eszközök s a tények mezejére lépett. Magyarországnak legjelesebb püspökei, érsekei, primásai a 17. és 18. században, átlag mind a Collegiumból kerültek ki. Szelepcsényi, Lósy, Lippay, Eszterházy Imre, Draskovich, Gubasóczy s más ily czégéres nevek a magyar püspöki czimerek alá a Collegium katalogusaiból költöztek. Oka e-jelenségnek szembeszökő, azon körülményben keresendő, t. i. hogy a neves családok ifjai a Collegiumban nyerték kiképeztetésüket, már pedig tudjuk, hogy a monopolisztikus társadalomban, akár egyházi legyen az, akár világi, a kék vér praedominál. De hát az érdem nem ebben van, hogy annyian szállinkóztak oda, hanem abban, hogy a Collegium úgy talpra állitotta a nemes ifjakat s oly buzgó papokká és szent életü püspökökké képezte ki őket; azután viszont abból meg a Collegium jó hirnevére következtethetünk,

hogy a püspökök Pázmány Péteren kezdve annyira sürgölődtek, hogy minél több nemes sarjat neveltethessenek az örök város német-magyar papnevelő-intézetében.

Az eredmény a hitnek, a romjaiból kikelő egyháznak, az egyházi s világi műveltségnek soha meg nem hálálható renaissance-a lett; föléledt az egyházi szellem s erőteljesen belemarkolt az események, a honi kultura s a politika szövedékeibe. Érthető, hogy ennyi áldásos eredmény, enynyi kiható siker forrását, az emberi élet s kivált az ily hatalmas alakok életkorának változatossága folytán, töméntelen sok szép emlék, érdekes epizód, magasra csigázott érdeklődés lengi körül, mint ahogy hirneves, áldásos források követi emléksorok, versek, nevek tarkitják, melyekből a történelem koszoruit szokás kötni.

Ha a Collegium történetének tárgya ekkép országossá s mindennemü vonatkozásai folytán áradozóvá válik: nő egyszersmind a kutató föladatának nehézsége, hogy a tárgyat illően és ami fő, felölelőleg keretezze. Steinhuber kardinálisnak nem voltak kész, összekötött és keresztberakott kévéi az esetleges hü és pontos kollégiumi krónikákban; és pedig egyszerüen azért nem, mert a krónikák az előbbi korok történelmi érzéketlensége miatt szégyenletes soványságukról hiresek; hanem páratlan szorgalommal föl kellett szednie az egyes, elszórt és pedig a századok és a nagy Német- és Magyarország sokszor homályos mezőin elszórt kalászokat, mielőtt azokat összegyüjtve a kielégitő tájékoztatás kévéibe köthette. Az előbbi, eddig található Collegium-történetek igen rövid időre terjedtek s az ismeretesebb Cordara-féle »Collegii Germanici et Hungarici historia libris 4 comprehensa« szintén csak 1518-ig terjed. Hol vagyunk még a XIX. század végétől?! Kiváló fontosságu segédszerül a Katalogusok szolgáltak a szerzőnek, amiből három van. Az első 1552-től 1716-ig, a második 1716—1798, a harmadik 1818-tól a mai napig terjed. Amit lehetett felölelni az alumnusok későbbi tevékenységéből, azt az olvasott biboros mesteri kézzel szedte össze; hogy e részben nem túlozhatott, könynyen belátjuk, hiszen a Collegium alumnusainak nevei a tör-

ténetnek mindmegannyi kiszakitott darabjai, a nemzeti érzés s az egyházért való küzdelmek és győzelmek eleven emlékei. A szerző e nevekkel csak általános perspektivákat nyit; odaállit a hegyre, melyről e sziklák leszakadtak, hogy gördülésükben országokat mozgassanak, — fölvezet a magaslatra, melynek szeplőtelen havából indulnak ki a fiatal leviták ezüst csikfolyások gyanánt, hogy a hazában áradozó folyamokká növekedve, virágzásra inditsanak szélesen kiszáradt vidékeket: de az egyesek életét a részletekbe természetesen nem követi. Azt a fényes elégtételt azonban bátran szolgáltathatjuk a tudós és lelkes szerzőnek, hogy teljesen sikerült kimutatnia az áldást, melyet a Collegium Német- és Magyarországon szerteszéjjel hintett és hogy sikerült rámutatnia az eszményi lelkesülésre s az önfeláldozó apostolkodásra, melyet a három elmult század alumnusai a Collegiumban meritettek s például fölállitottak a következő nemzedékeknek.

Ami már most a vaskos két kötet részletes tartalmát illeti, im ez az: Idősorban elvonul szemeink előtt a Collegium, sz. Ignácz e forró szivvel koncipiált gondolata, először vajudásaiban, azután ideiglenes, úgy mondhatnám, efemér s végre biztositott, megszilárdult alakjában. A »nemzetek atyja«, XIII. Gergely volt tulajdonképeni megalapitója; pápák voltak őrzői; kitünő jezsuiták vezetői, hirneves dogmatikusok és kontroversisták voltak tanitói s hogy a bölcsőtől a dal s az ifjúkori lelkesülés egyházi irányától az ének ne hiányozzék, elsőrangu olasz maestrok, milyen Vittoria, énektanitói.

A Collegium az életnek nevelt; sz. Ignácz a kiveszőfélben levő lelkipásztorsági klerust akarta regenerálni. A liturgika, az egyházi ének csak oly figyelemben részesült mint a dogmatika; kezdet óta feltüntek a collegium miséi és vecsernyéi; az istentisztelet méltósága mint a párisi Saint-Sulpice-ban úgy a collegiumban is az áhitat oly illatát lehelték, hogy kanonizált szentek szivesen tartózkodtak az alumnusok kara által szolgált istentiszteleteken.

Az egész történeten végig huzódik a pápák érdeklődése az intézet iránt; jóindulatuk ismételt bizonyitékaiból

ki nem fogytak; V. Sixtus természetesen itt is zavarta a vizet különczködéseivel. Utána nem volt többé mitől félni; bár visitácziók rendeztettek. Így haladt a collegium a pápai kegynek oltalma alatt föl egész a 18-dik század második feléig, ahol azután lefelé hajlott csillaga; II. József elszakitotta a collegium lombard birtokait; létesitett Paviában egy ellenkollegiumot, s így megcsappanva anyagi erőben, a Jézus társaságának föloszlatásával pedig szellemi lendületben, elvánszorgott az 1798-dik évig, amikor is a kollegiumot magát bezárták s az alumnusokat hazaküldték. — VII. Pius állitotta ismét vissza az intézetet.

A belső élet a maga eredetiségében, a lelki élet az ifju buzgalom üdeségében nyilik meg előttünk az illető fejezetek olvasásánál. A szokások, ünnepélyek, kirándulások, áhitatok, disputácziók, sőt még a divatos penitenciák, a zsörtölődések, a hevesebb vérü alumnusok ellenkezései konkrét alakokat és szineket kölcsönöznek az intézet életének. A magyarok becsületére legyen mondva, hogy igen jól viselték magukat; kezdetben ugyan volt velük sok baj s legtöbb magával a tüzeslelkü Pater Aratorral (Szántó), aki minden befolyását a magyar kollegium megalapitására forditotta és a némettől teljesen különálló intézetet kontemplált. Volt emiatt sok álmatlan éje; meggyült a baja a Santo Stefano Rotondói magyar pálosokkal, kiket onnan kiszoritani ügyekezett, egyes kardinálisokkal, előljáróival, sőt már a czenzurák is fenyegették korlátokon túlcsapongó buzgalmát. A collegium hungaricum meglett, de egyesittetett a némettel. Ez egyesités csak javára vált a magyaroknak, kik sehogysem segitették megvalósitani a buzgó Arator kassandrai jóslatait s bizony azok nem teljesültek »usque ad praesentem diem.« S jó is, hogy úgy van.

1620-tól fogva majdnem két századon át Magyarország püspökeinek kétharmada a kollegiumból került ki, s velük szállt az országra a nemzeti zsinatoknak, a szemináriumok alapitásának s a szerzetesi intézmények megelevenitésének áldása. Lippay és Lósy alapitotta a Collegium mintájára a »seminárium rubrorum«-ot, mely még az öltözet szinében

is utanozta a római német-magyar papnevelő-intézetet. Lippay az 1648-ban tartott nagyszombati nemzeti zsinat nevében fordul Vincenzo Caraffa, akkori jezsuita generálishoz, kérvén őt, hogy a »seminárium rubrorum« vezetését fogadja el, s alakitsa azt teljesen a német-magyar kollegium mintájára.

Kisdy Benedek, szintén a kollegium neveltje, a még török hódoltság alatt nyögő egri megyéje számára Kassán alapitott konviktust. Hasonló irányban működött a kollegium többi növendéke: Gubasóczy János, Dolny István, Illyés István és András, Telekesy István, Kollonich Zsigmond, Esterházy Károly, Batthyány Ignácz, Migazzi Kristóf saját megyéikben.

Az 1611-ben Nagyszombatban tartott provinciális zsinaton egybegyült 35 praelátusnak ötöde a kollegiumban nyerte kiképeztetését; a 18 évvel később ugyancsak Nagyszombatban ülésezett egyházmegyei zsinatnak tiz püspöke közül hatan tanultak Rómában; ott volt Lósy Imre, Pázmány Péter vicarius generálisa, a bevezető és záró-beszédet pedig két más volt növendék Draskovich György és Lippay tartotta. Ilyen volt az arány az 1638-diki nagyszombati provinciális zsinaton, amelyen az elnöklő primás Lósy Imre, a püspökök nagyobb fele és a három titkár is a kollegiumból került ki. Hűségük és ragaszkodásuk a római sz. szék iránt Szelepcsényi primás manifestumában nyilatkozott meg, midőn zsinatot nem tarhatván a török zavarok miatt, a püspökökkel egyetértve kiadta kárhoztató levelét a gallikán klérus hirhedt négy ártikulusa ellen.

1655-től 1700-ig 118 növendék volt Magyar- és Horvátországból, ezek közül 64-en esztergomiak voltak; 20 Zágrábból, 15 Győrből, 6 Egerből, 5 Nyitráról, 3 Veszprémből, 2 Erdélyből s 1—1 Csanád és Váczról. Ez ifjak legnagyobbrészt a Pazmaneumban végezték el a filozofiát s a theologiára Rómába szállinkoztak. Pázmány Péter alapitványt is tett, több mint ezer aranyat, amelynek kamatjaiból kapták a szegényebbek a rénusi aranyokat, hogy ki lovon, ki szamáron eliparkodjék a héthalmu, örök városba.

Az alumnusokra vonatkozó adatok az egyházmegyék szerint vannak csoportositva. A biboros szerző őszinte; elmondja a jót, a roszat. Röviden jellemzi működésüket s gyakran érdekes részleteket is közöl. Így például Drugeth Valentinről, az utolsó Homonnai grófról († 1691.) olvassuk, hogy nem élt a számára kiadott dispenzáczióval »ab impedimento ordinis« s nem lépett házasságra, melyet mások a családfentartásra való tekintetből sürgettek. Meghalt 35 éves korában.

Különben már e nevek is felölelik a magyar egyháztörténetet. A franczia s a 48-as forradalmak, a jozefinista fondorlatok s a jelenünkbe benyuló események mind gazdagon szinezett foliáit képezik a kollegium élményeinek; a rokkant S. Saba s a derült S. Pastore történelmi multjukkal mint két geniusz tartja az összkép fölött a koronát.

Mialatt e művet olvassuk, sok oly név és hely emelkedik lelkünk mélyéből, melyek emléke varázshatalmát az évek folyama el nem vesztette; frissen, üditően és illatosan száll meg az »első szeretet« szelid érzete s fölbuzdulunk, hogy e nagy történetnek folytatására méltók legyünk. Folytatására nem a polczokon és stallumokban, nem a pántlikák és czingulusok sallangjaiban, hanem az apostoli szellemnek a néppel való áldásos közlésében. Valamint az idő kereke nagyot nyikorgott és fordult száz, de még csak 50 év óta is s a monopolista társadalmi osztályokból a világtörténet súlypontját a népbe helyezte: úgy kell a kollegiumnak is papokat képeznie ezentúl, kik a megváltozott viszonyok közt képesek folytatni a nagy művet, s e papok a népnek egyszerü papjai lesznek.

E történetirás közben az egyszerü rektorból is biboros lett; a ruha s az állás, a méltóság változott, de érzülete, lelkes szeretete és gyengédsége a kollegium iránt a régi maradt; fáradalmai jutalmául, melyeket megköszönni képtelenek vagyunk, azt kivánjuk, hogy valamint ő, ki a fekete ruhát a sz. atya parancsára a pirossal, a biborral cserélte föl, a kollegium iránt táplált érzelmeiből ki nem vetkőzött: úgy ne vetkőzzenek ki ezekből azok sem, kik a piros

germanikus talárist a fekete reverendával cserélték föl s hivatva vannak az Isten dicsőségét itthon előmozditani.

Dr. Pethő.

Recenzió egy recenzióról. (Pál apostol élete és levelei. Irta Dr. Masznyik Endre theol. akad. ny. r. tanár. Ára 5 frt!) Ismertetve »—ő«-től a Budapesti Hirlap 1894. nov. 18. számában.

Igen, ezuttal nem annyira magáról a könyvről, mint inkább annak egy reczenziójáról kell irnom. Kell-e igazán? Nem kivánja ezt tőlem senki, és mégis késztetve érzem rá magamat, aminthogy nehéz megállania az érdeklődő embernek, hogy meg ne szólaljon, ha érdeklődése tárgyáról más is beszél.

Még a mult november vége felé került a kezembe Rákosi Jenőnek (mert köztudomásu, hogy az —*ő* jegy alatt ez a régi jeles publiczista ir) tárcza-ismertetése Masznyik protestáns theologiai tanár fentjelzett könyvéről, helyesebben annak első részéről, a »Pál apostol életé«-ről. Természetes, hogy igen nagy érdekkel olvastam az ismertetést, — hogy is ne, mikor hivatásomnál fogva évről-évre behatóan kell foglalkoznom sz. Pállal, — s hogy mégis csak most szólok hozzá, oka az: mert előbb magával a könyvvel akartam kissé megismerkedni, hogy a reczenzió dicséreteit párhuzamba állitsam a könyvvel magával.

Azt a kérdést, való-e napilapba az ilyes reczenzió, mikor már a protestáns lapok amugy is agyonhalmozták dicséreteikkel a dolgozatot (Prot. egyh. és isk. Lap, Evang. egyh. és Iskola, Gyakorlati bibliamagyarázatok) — meg azt a másik kérdést: miért, hogy a katholikus Rákosi Jenő egy protestáns raczionalista, tehát irányzatos könyvet érdemesnek tart az ily megbeszélésre, holott ugyanő az évről-évre szép számmal megjelenő derék katholikus munkákból nemcsak hogy inspirácziót nem bir meriteni egy kis elmefuttatásra, de még egy sort sem szentel azoknak, nem akarom tár-

gyalni. Értem, hogy sz. Pál apostol egész egyénisége, még abban a formában is, melyben őt Masznyik bemutatja, nagy hatással volt a reczeptivus ismertetőre, — és csak sajnálni tudom, hogy éppen most nem kerülhetett R. J. kezébe ilyes ujabb munka katholikus szerzőtől (aminek okát persze a mi »furcsa« irodalmi viszonyainkban kell keresnem, melyekben éppen az ilyen Bp. Hirlap-féle vállalatok a katholikus munkákat következetesen agyonhallgatják, s így egy szóval sem járulnak az ily munkák publikumának gyarapitásához): akkor látná csak igaz színében Pál apostolt, akkor alkothatna csak róla egészen helyes véleményt magának.

De térjünk a dologra. Szeretném Rákosi Jenő egész szövegét felvenni e közlésembe, oly melegen és érdekesen van az megirva; de ez sok helyet venne igénybe. Iparkodni fogok mindazáltal mindazt, ami abban lényeges, érinteni. Szivesen veszem tudomásul először is mentegetődzéseit, hogy ő nem szakember, — ha az lenne, bizonynyal máskép üt ki reczenziója — s pláne két kézzel irom alá azt a mondatát, melyben »nem rója ugyan fel egy theologiai tanárnak, hogy theologiai szempontok vezérlik, de magában mégis óhajtotta, bárha tisztán csak a történetirói szempontok vezetnék munkájában.«

Úgy látom e pár szóból, hogy R. J. laikus létére is észrevette Masznyik uram tendenciáit. — Hogy még abban a világitásban is, melyben Masznyik mutatja be szent Pált, meglátta az ismertető, micsoda nagyszerű alakja a kereszténység első századának ez az igazi »nemzetek apostola«, annak csak örülök, — de megint a laikust, s egyszersmind a mai kor szkeptikus fiát látom ama téves mondásában, ahol a »katholikus legendát« és »hagyományokat« szembe állitja a »történelemmel«, ott, ahol sz. Péter apostolról is említést tesz. Itt, kérem, nincs a legendának semmi dolga (értve a legenda alatt valami homályos, mesés vagy felében legalább mesés feljegyzést.) Hogy Péterből és Pálból e katholikus legenda ikerapostolokat »csinált«: annak igaz formája semmi egyéb, mint hogy a kath. egyház egy napon ünnepli e két legintenzivebben működött apostol emlékét, minthogy egy és

ugyanazon napon szenvedtek Rómában vértanu-halált, ami megint nem »legenda«, hanem hitelesen bebizonyitott történeti adat. Ebből világos az is, hogy e két férfiú »egyesitését nem a kereszténység második és harmadik évszáza csinálta meg«, nem kellett azt »megcsinálni.« Ha valami »csinálva« van ez egész dologban, úgy az az, hogy »Pál a protestánsok katexochén apostola«, és hozzá még, ez is roszul van »csinálva«; mert ennek a nagy mondásnak az az óriási nagy tévedés az alapja, hogy szörnyen tetszett a protestánsoknak sz. Pál sokhelyütt hangoztatott elve: »non ex operibus legis, sed ex fide justificatur homo.« Csakhogy aki sz. Pál egész szövegét, egész tanát ismeri, igen jól tudja, hogy itt nem az egyedül üdvözitő hitről s a jócselekedetek fölöslegességéről beszél az apostol, hanem az ó-szövetségi üres czerimoniákat mondja fölöslegeseknek, az üdvösségre nézve közömböseknek, s azokkal szembeállitja a Krisztusban való hitet, világos, hogy az élő, jócselekedetek által élő hitet.

Szeretné R. J., »ha katholikus szakemberek is olvasnák Masznyik könyvét. »Az ilyesminek — úgymond — ha éppenséggel még a munka szinvonalán álló, hozzá méltó vita kerekedik belőle, az érdekessége és a hatása is növekedik.« Ismét a laikus! Hát nem tudja R. J., hogy egy protestáns »theologust«, mint Masznyik, a napnál világosabb érvek özönével sem lehet szentenciáitól eltériteni? Nem tudja, hogy ennél nem az igazság szeretete az elv, hanem a »jurare in verba magistri«? Hát nem kiséri figyelemmel a protestáns időszaki sajtót, melyre olykor a katholikus szakfolyóiratok is reflektálnak, anélkül, hogy valamelyes igazi eredményt elérnének? A legjobb eset ilyenkor még az, ha a Prot. egyh. és Isk. lapok matadorai elhallgatnak, hogy azután a legközelebbi számban megint régi rágalmaikkal álljanak elő a »pápások bálványozásáról, emberistenitéséről stb.« Nem, nem! Magyarországon érdemleges, tudományos szinvonalon álló theologiai vitákról katholikusok és protestánsok között nem lehet szó.

Ha fenti óhajában R. J.-nek ismét a laikus szólalt meg, még sokkal inkább ennek rovására kell irnom következő

frázisát: »Ma már nem szabad a theologiának sem fanatizmussal, tekintélyekkel és az *irással* dolgoznia, hanem tudással, bölcsészettel és históriával köteles sikraszállni. Az álladalom elszedi az egyházak külső hatalmát és a hatalom és befolyás tényezőit: a tudás, a vallásnak irodalmi szolgálata, érdemes könyvek irása, minő az, amelyről beszélek, szóval az erkölcsi és a szellemi tőke gyüjtése és forgatása van hivatva az elvesztett tényezők helyett az egyházak érdekeit megoltalmazni.«

Már kérem szeretettel, a theologiának igen-igen sok ága történelmi alappal birván, történeti vonatkozásokkal lévén tele, hogy képzeli azt oly okos ember, mint R. J. úr, hogy nem dolgozhatik *tekintélyekkel?* De még az *irással*, értsd: szentirással sem? Hát mit gondol R. J., hogy mi az a szentirás? Valami obskurus legendás könyv talán, amelyből, amit kikombinál »tudással, bölcsészettel«, azt elfogadja, ahová pedig tudása és bölcsészete el nem ér, azt meseszámba veszi?

Ó, ha R. J., tudná, mily tág és üde mező, mily kimerithetlen kincsesbánya a szentirástan, a biblikum studium, amely sok egyéb mellett azt is kimutatja, hogy nincs hitelesebb könyv a világon a sz.-irásnál, hát ilyen nagyhangu, de semmi tartalmu mondásokat nem koczkázhatna meg, már csak a maga tudományos reputácziója érdekében sem! Hiszen az egész keresztény kinyilatkoztatást két főforrásból ismerjük meg, a szentirás- és hagyományból, — sőt a protestantizmus, mely a hagyományt ignorálni akarná, egyesegyedül az irásra épiti egész hitbeli tudását, (amely tudás persze, a protestáns »szabadvizsgálódás« elve mellett vajmi ingadozó alapon áll), — és a »Pál apostol élete« irója mozdulni sem tudna az »irás« nélkül. És mégis a theologia ne dolgozzék tekintélyekkel, s az irással? Ugyan kérem, ne zavarjuk össze a fogalmakat, — én biztositom R. J. urat, hogy az olyan »tudás«, a vallásnak olyan »irodalmi szolgálata«, »az erkölcsi és szellemi tőkének olyan gyüjtése és forgatása«, amely a szentirás és a tekintély elvetésével működnék: nem fogná megoltalmazni sem az »egyházak érdekeit«, sem az egyesnek hitét,

meggyőződését (amit, úgy hiszem, az »egyház érdeke« alatt itt R. J. érteni akar).

Sed paulo majora canamus, — nézzük meg magát a Masznyik, professor könyvét. Én tudom, hogy ki az a Masznyik s miként magam, úgy a Hitvédelmi Folyóirat első köteteinek más ismerői is jól emlékezhetnek arra a csúfos vereségre, melyben őt egy egyszerü ferenczesbarát részesitette (azt hiszem, ő maga sem felejtette el még, bár évek multak azóta, a kapott sebeket). De mikor ezt az új könyvet a kezembe veszem, nem befolyásoltatom magamat a régi dolgok által, s elfogulatlanul akarok itélni.

Nos hát, ez az én itéletem a Masznyik könyvéről, sajnálom, nem lehet távolról sem oly kedvező, mint a R. J.-é. Nem pedig azért, mert a bár kissé elcsépelt, de találó mondás szerint, ami abban jó, az nem Masznyiké, hanem a szentirásé és a régibb hivő-orthodox protestáns theologusoké, — ami pedig Masznyiké, az nem jó.

Sajnálom, hogy nincs elég helyem itt ezt a tételt, az egész könyvön végig menve, bebizonyitani. De legalább egyes passzusokból ki kell mutatnom a tétel helyes voltát.

Hogyne lenne jó mindaz, ami az Apostolok cselekedeteiből s a sz. Pál leveleiből van összeállitva? Összeállitva, mondom, nem exegetizálva. Hisz ezt az »irást« gyönyörűséggel olvassa az ember százszor is, és századszor még nagyobb gyönyörűséggel, mint először. Persze a szentirásban valószinüen kevésbé jártas R. J. (ezt a véleményemet nem is veheti rosz néven), nem ismer rá minden vonatkozásra, amely ama sz. könyvekben birja alapját, s igy nagyon kellett élveznie, mint csupa ujdonságot, a Masznyik könyvét, amelynek a szép tárgyhoz még könnyed előadása, közvetlensége, gördülékenysége — ezt az előnyt, szemet hunyva az itt-ott túlságos népiesség, pongyolaság előtt, szivesen elismerem — kell, hogy lekösse azt az olvasót, ki előtt mind e dolgok újak.

Vagy miért ne lenne szép és jó az is mind, ami a régi, hivő-protestáns exegetákból van kivéve? Hisz ezek még nagyrabecsülték a szent szöveg inspirációját, s azzal

oly tisztelettel bántak, amilyen azt igazán megilleti. Sőt jók még azok a leirások, historikus részletek is, melyekkel a régi városok bemutattatnak, s melyek egyébiránt minden biblikus »introductióban« fellelhetők.

Ámde ahol exegesist avagy kritikát ád Masznyik, ahol magyarázgatja a szentirást, meg belemagyarázgat a magáéból mindenfélét, ott azután megszünik a dicséretes elem. Persze R. J. ezt nem veszi észre, ezt csak a szakember szeme látja meg.

Avagy szabad-e a sz. Pál megtérését úgy ecsetelni, úgy értelmezni, ahogy azt Masznyik teszi? Nagyon szomorú dolog, mikor ez a kiforgatása a valóságnak még tetszeni tud a protestánsok egyik szaklapjának, a »Gyakorlati Biblia-magyarázatoknak«, amely ép azt a passzust ezekkel a szavakkal dicsérgeti: »A rejtélyes damaskusi út csodás dolgai oly szép világitásban jelennek meg, hogy szinte természetessé válik előttünk a csodás.« Úgy? Hát már annyira jutott a protestánsok »hite«, hogy a *csodá*-t mellőzni szeretnék egészen, s megelégednek a *csodás*-sal, s azt is *szinte természetes*-nek magyarázzák? Uraim! csoda nélkül nincs kereszténység; és névszerint, akinek Pál megtérése nem csoda, a szó legszorosabb értelmében, aki azt az óriási változást, amely a kereszténység eme legörjöngőbb üldözőjét *egyszerre* annak legbuzgóbb hirdetőjévé tette, még természetesen akarja magyarázni: az azután mondjon le a józan észről.

De Masznyik kiküszöbölné a csodákat az egész apostoli korból. Ime a 270. lapon elmondja a Philippiben történt csodát, de alul a jegyzetben hozzáteszi, hogy hát ez nem igaz ám, hanem hogy »ez a részlet mondaszerü kiszinezése annak az egyszerü és érthető ténynek, hogy hát háborgás keletkezett a városban, és az elől vándoraink idejekorán elmenekültek« . . . »hanem igenis jó alkalom volt ez itt az Apost. csel. szerzőjének, hogy Péter csodás megmenekülésének párját beilleszsze Pál életébe, czélzatához képest.« Tehát az Apost. csel. szerzője Masznyiknak, a nagy tudásu kritikusnak egy szédelgő, aki rászedi a jámbor

olvasót, czélzatosan, — csakhogy az oly mély tudományu, felvilágosult »theologus«, mint Masznyik, nem ül ám fel neki. De miután belátja, hogy ilyesmit minden érvelés nélkül még sem illik megkoczkáztatni, imígy argumentál: »Maga Pál erről a csodás megszabadulásról nem tud semmit, ellenkezőleg ott, ahol alkalma lett volna arról megemlékezni,.... nem emliti hálával Isten hatalmas karja által való megszabadulását.«

Jeles érvelés, mondhatom. Amiről az ember nem beszél, azt nem is tudja. Nemde érdekes? M. nem tudja a kritika első szabályát, hogy argumentum a silentio ductum nihil probat. — De hisz M. tudós kritikája szerint az Ap. Cs. könyve, így ahogy van, nem is Lukács műve, hanem valami obskurus kompilátoré, amit nagy merészen ki is mond a 265. l. jegyzetében: »Nézetünk szerint az Ap. Cs. jelen alakjában *semmi esetre sem* az apostoli korból származó mű, hanem igenis jórészben az apostoli korból eredő különböző forrásoknak szabad és *czélzatos* feldolgozása.« És az érv? »Emellett bizonyit a Mi-forrás is, amely, megengedjük, *származhatott* Lukácstól is, de ép úgy származhatott Pál más utitársától, így nevezetesen Timotheustól is, amint ezt többek közt p. o. Beyschlag is gondolja.« Persze, Beyschlag nagy prófétájuk a mai protestáns íróknak! Csakhogy az ő »tekintélye« nem döntheti le a kritika józan szabályainak a tekintélyét. Ezek szerint pedig valamely mű szerzőjét nem annyira belső érvek, mint inkább a tanúk bizonyitják. No már pedig, hogy Lukács a szerzője az Actus-nak, azt egyértelmüen bizonyitja az egész tradiczió, fel, egész az I. századig. Van ugyan belső érvünk is bőven, (hogy csak egyet-mást emlitsek: a mindkét részben — 16. 10. a választó pont, ahol azok a »hires Mi-szakaszok« kezdődnek, t. i. innét fogva szemtanu volt Lukács — sürün előforduló görög szólásmódok, κατὰ a helynév genitivusával; τε az első részben 56-szor, a másodikban 102-szer, más sz. könyvekben alig egynéhányszor stb.): de a fősúly a külsőkre, a tanúkra fektetendő, milyenek Irenaeus, Tertullián (II. század), Origenes, apostoli konstitucziók (III. század), Jeromos,

Eusebius (IV. század). Hát ezeket tessék követni, és nem Beyschlagot, akinek még annyi kritikája sincs, hogy azt belássa, miszerint azok a férfiak, akik a második részben nevökön neveztetnek, ki kell hogy zárassanak a szerzőségből. Mert, hogy egy szerző magáról a harmadik személyben szóljon, (mint pl. Mózes, Julius Caesar de bello Gallico) azt érteni lehet; de hogy ugyancsak maga-magáról hol az első, hol a harmadik személyben szóljon, azt már nem lehet érteni. Nos hát, akkor Timotheus ki van zárva, ép úgy mint Silas, Erastus, Sopater s a vele 20. 4. nevezett férfiak, meg Titus, Marcus is. Marad Demas és Lukács, de az előbbire soha senki nem gondolt: ergo. — *Czélzata* pedig ennek a Lukácsnak nem volt más, mint elmondani: hogy közöltetett az üdv Isten vezetése mellett a pogányokkal is, és pedig nagyrészt sz. Pál működése által.

És azért jól fogja tenni Masznyik, ha az Ap. Cs. adatait elfogadja, és nem forgatja ki saját okoskodásaival. A 250. lapon pl. »még gondolatnak is botrányt« lát abban, hogy Pál Timotheust körülmetéltette volna, pedig hát bizony az Ap. Cs. szerzője szerint azt igenis megtette. Már miért ne higyjek én inkább Lukácsnak, mint Masznyiknak? Azért tán, mert ez így okoskodik: »Pál alkalmazkodása mindig és mindenkor csakis a vallásilag és erkölcsileg közönyös dolgokra szoritkozott?« (u. o.) Nos hát, ép a cirkumczizió neki vajmi közönyös dolog. Lásd: Róm. 2. 25. 26., 4. 19—12, és legkivált Gal. 5. 6. — és Masznyik nagyon jól tudja, hogy a Timotheus eseténél csakis »czélszerüségi« tekintetekről van szó (ugyancsak a 250. l.) Annyival is inkább hiszek Lukácsnak, a történetirónak, mert hisz maga Masznyik egy helyütt (a 282. l.) igen helyesen utasitja rendre Baurt, ezeket mondván neki: »Bámulatos ész az, amely így tud történetet konstruálni a *történeti tények teljes felforgatásával, s valóságos nyakkitekerésével*, mert czélul tüzte, hogy hypothézisét minden áron igazolja a történetből — a *történet ellenére is*. Én ezt az észjárást — mondja még mindig Masznyik — nem tudom megérteni.« No hát én sem.

Az is meglepően hangzó nagy mondás, mely szerint

»az első európai keresztyén gyülekezet központja« a Lydia háza volt Philippiben. (267. l.) Sz. Pál 52. év körül került Philippibe, sz. Péter pedig már 42-ben szervezte Rómában az első egyházat. Persze az évszámokat, a chronologiát Masznyik az ő »historikus« művében óvatosan kerüli, úgy mint az egyszeri német vizsgázó diák, aki megkérdeztetvén tanárától, el van-e a történelemből készülve, azt felelte: Ja, aber in Namen und Jahreszahlen lass' ich mich nicht ein; — ahol pedig alkalmazza, hibásan alkalmazza, például, hogy Claudius császár ediktuma, melylyel a zsidókat Rómából kiutasitja, 54-ben kelt, holott az már 48-ban adatott ki, maga Claudius pedig már 54. elején kiszólittatván az árnyékvilágból, Neronak volt kénytelen helyet engedni. (291. l.)

Az meg éppen furcsa exegezis, melyet a 295. és 296. ll. sz. Pál ama mondásához ád, hogy »mostantól fogva a pogányok közé megyen«, ebben egy rémitő fontos fordulópontot látva sz. Pál egész működésében. — Dehogy! ez csak Korinthusra áll, sz. Pál ezután is mindig a zsinagógában kezdi prédikálását, s csak, mikor a zsidók nem akarják őt hallgatni, fordul a pogányokhoz.

A kritika is vajmi gyönge lábon áll Masznyik úrnál. A 294. l. jegyzetében azokhoz csatlakozik, kik a thesszalonikaiakhoz irt I. levelet hitelesnek, a másodikat későbbi eredetünek, más valakitől irottnak tartják. Erre semmi ok, sőt az I. levelet alig lehet a II. nélkül megérteni. De mivel Baur és Hilgenfeld, meg mások beszélnek e dologról, ő is szükségesnek tartotta némit megengedni, némit meg elvetni.

Ilyen, akár az exegesis, akár a kritika szempontjából még megvitatni való dolgot akárhányat hozhatnék fel még M. könyvéből, de már is túlbőre terjedt reczenzióm, s azért sietek azzal végezni.

R. J. nagyon megdicséri zamatos magyarságát is a műnek; csudálom, hogy az ő szigorú szeme meg nem akadt az ily kifejezéseken: »agyonra volt csépelve« (279. l.) felvétel (feltevés helyett) 250. l., 358. l., stb.

Azzal az óhajtással zárom mondanivalóimat, vajha R. J. és más katholikus vallásu publiczistáink azt az érdeklő-

dést, amelyet koronkint a protestáns irodalmi termékekkel szemben tanusitanak, a jövőben terjeszszék ki a katholikus irányú, sokszor igazán jeles termékekre is, melyeket idáig meglehetősen agyonhallgattak, — szeressük immár egyszer barátainkat is, ez az egyik; másodszor, ha már szakmunkákat tesznek megbeszélésük tárgyává, hát mégis legalább némi szakkészültséggel fogjanak ehhez.

Dr. Kereszty Viktor.

Az erkölcsi érzés. Irta: Reichard Zsigmond. Budapest Révay Leo könyvkereskedése. 1894. 94 l. Ára 1 frt.

Az erkölcsi érzés, a moral sense, melyet főképpen az angol filozofia kapott föl és tett az erkölcsiség zsinórmértékévé, mindig nagyon határozatlan, homályos fogalom volt. Mást gondolt alatta Shaftesbury, mást Robinet és ismét mást Bain vagy Spencer. Ezt a fogalmat óhajtotta tisztázni és megvilágitani a jelzett értekezés szerzője. Tisztán a fiziológia alapjára helyezkedik e végből s ennek gazdag adathalmazával iparkodik világosabban, helyesebben meghatározni az erkölcsi érzést. Gondolatai, következtetései azon fiziológiai tétel körül csoportosulnak, mely szerint midőn valamely emberi cselekvést elképzelünk, idegrendszerünkön kisebb intensitásu, de hasonló idegfolyamatok haladnak végig, mint amelyek ugyanazon cselekvés véghezvitelekor szervezetünkön végighaladnak. — Ezen fiziológiai tan csodálatos szelenczéjéből egy Bosco könnyedségével és elegancziájával tudja elővarázsolni mint kész produktumokat: az erkölcsi érzést, minden erkölcsiségnek ezen forrását, a lelkiismeret szavát, az érdem, a büntetés, az igazságosság, a hála, a bosszú fogalmait.

Az erkölcsi érzés legegyszerübb és legközvetlenebb nyilvánulása szerinte abban áll, hogy »oly cselekvények elképzelésekor, amelyeknek tényleges véghezvitele örömmel vagy fájdalommal járt volna, az elképzelés idegfolyamatainak a véghezvitel idegfolyamataihoz való hasonlóságánál fogva bizonyos mérvü örömet vagy fájdalmat érzünk.« (26. l.)

Ezen meghatározást készségesen megengedhetjük, *ha csak az erkölcsi érzelemről van szó, a nélkül, hogy az egyszersmind az erkölcsiség vezérfonala gyanánt állittatik föl.* Mert tényleg van erkölcsi érzelem, éppen úgy, miként létezik vallásos, aesthetikai érzelem. Az erkölcsi érzelem alatt nem értünk mást, mint azon örömet vagy fájdalmat, melyet az erkölcsi jónak vagy rossznak szellemi megismerése idéz elő — természetesen a fantázia képzetének közvetitésével — az idegrendszerhez bensőleg kapcsolt érzéki vágyó tehetségünkben. Ilyen értelemben véve az erkölcsi érzést, elfogadhatjuk mindazt, amit az értekezés irója az első három fejezetben (1—46. old.) ez érzelemről széleskörü fiziológiai ismeretei alapján igen tanulságosan fejteget. Így — hogy a sok közül csak egy példát emeljünk ki — teljesen igaz szerzőnek azon megjegyzése, hogy jobban felháborodik, hevesebben felpezseg bennünk az ethikai érzés, ha szemünk láttára történik egy gyilkosság, vagy szemünk láttára mentik meg valakinek életét. Miért? Mert ez esetekben a jónak vagy rossznak szellemi megismerései sokkal elevenebb, intensivebb képzetekkel járnak kapcsolatban, melyek azután a maguk részéről nagyobb hullámzásba hozzák az érzéki tehetségnek idegrendszerét.

Valóságos logikai salto mortalet követ el azonban a szerző, midőn föl egész a IV—VII. fejezetig az erkölcsi érzésről már mint az erkölcsiség zsinórmértékéről szól, mely szerint az erkölcsös cselekedetet az erkölcstelentől megkülönbözteti. Nem veszi észre, hogy éppen az a kérdés, miért keltenek egyes cselekedetek elképzelései átlag ethikai örömet, mások fájdalmat? Ha e kérdésre a szerző azt feleli: azért, mert ama elképzelt cselekvények *tényleges* véghezvitele örömet vagy fájdalmat okoztak volna, tulajdonkép még nem bontakozott ki abból a subjektiv körből, melyben mozgott. Érzi a szerző, hogy még pontosabban kell körvonaloznia az erkölcsi érzéseket keltő cselekedeteket; és azért majd Spencer, majd Stuart Mill privát, illetőleg socialis utilitarismusával iparkodik ólmot önteni az erkölcsi érzés nagyon is elastikus, kiforgatható mértékébe.

Csak igen természetes tehát, ha az erkölcsiségnek általa tisztán subjektive felállitott zsinórmértéke olyan veszedelmes és téves következtetésekhez juttatja, hogy közönbös cselekedet lehet az, »mikor valaki bűnt követ el a végett, hogy vele családjának használjon« (48. old.), vagy hogy »a cselekvények erkölcsi minősitése nemcsak egyénenkint különbözik, hanem a minősités az emberek átlagánál népről-népre és korról-korra legnagyobb mértékben változik« (55. old.). Az összehasonlitó népisme nem szól az erkölcsi felfogás nagy változékonysága mellett, ahogy azt szerző az V. fejezetben el szeretné hitetni, hanem éppen azt bizonyitja, hogy lényegileg minden népnél megvan a jó és rossz cselekedeteknek az a megkülönböztetése, melyet a tizparancsolat is magában foglal. Perchel, Schmeider, Ratzel műveiből ez állitásunk fényesen bebizonyitható. Egyes konkrét esetekben, a természeti törvény parancsainak alkalmazásában tévedhettek egyes barbár törzsek, de általában a természeti törvények elsőrangu parancsainak lsmerete mindenütt megtalálható. Mint telivér pozitivista, a szerző nem tud értekezésében semmit a szellemi lélekről, a szabad akaratról; az elképzelésen kivül más megismerő, lelki processust nem ismer. Mivel azonban sem a lélek szellemi volta, sem az akarat szabadsága az embertől semminemü ignorálás vagy tagadás által el nem tüntethető, azért a szerző is minduntalan belebotlik e két elmozdithatatlan sziklába. Igy szól ő szántszándékos cselekvésről (50. old.); de hát képzelhetünk-e szándékot szabad akarat nélkül? Az ethikai érzés is szerinte magasabb, komplikáltabb idegfunktio. De hát mi teszi azt magasabbá, komplikáltabbá, mint a többi idegfunktio?

Egyébiránt szivesen elismerjük, hogy a szerzőben határozott, finomabb distinktiok iránt is fogékony bölcseleti szellem nyilatkozott meg, mely a positivismusnál magasabb légkörökben is tudna röpkedni.

Dr. Anhäupel Gy.

Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. A magyar tudományos akadémia megbizásából irta Zolnai Gyula. Huszonöt mellékletbeli és egy szövegközi hasonmással. Budapest, 1894. Kiadja a magyar tudományos akadémia. Nagy 8-ad rét 296 lap. Ára 6 frt.

Alig szükséges bizonyitani, hogy a régi nyelvemlékek tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt igen nagy fontossággal birnak.

Bányák azok, melyekből a legértékesebb nyelvkincsek emelhetők ki. Határvonalai a nyelv fejlődése különböző szakainak. Irányitó pontjai a nemzeti gondolkozásmód, sajátságok és műveltségi állapot meghatározásának és helyes elbirálásának.

A tudomány ezekből állapitja meg a nyelv fejlődése képét, ezekből határozza meg különböző sajátságait. A gyakorlati élet ezekből meriti egyes szavak, kifejezések valódi értelmét; ezekből látja az ősök eredeti felfogását, világnézetét és egyes, sokszor igen érdekes szokásait.

Ily szempontokból tekintve, beláthatja mindenki azon mű fontosságát és becsét, melyben a magyar tudományos akadémia megbizásából egybegyüjtve találjuk és hasonmásokban láthatjuk nyelvünk legrégibb emlékeit.

Tudósaink régóta, nagy szorgalommal foglalkoznak a régi nyelvemlékekkel. Nem kevés azon nyelvemlékek száma sem, a melyek kiadva, közkincscsé lőnek. De a maga nemében első mégis a jelen munka, mivel így összefoglalva és hasonmásokban bemutatva nem lőnek még kodexeink.

Terjedelmes anyag állván a t. szerző rendelkezésére, igyekeznie kellett arra, hogy csak foglalja össze, amit czéljának eléréséhez szükségesnek itélt. Nem nyujthatta tehát az egész nyelvemlékeket, hanem azoknak csak egyes részleteit, hogy alkalma nyiljék az olvasónak az illető nyelvemléket mégis megismerni.

Élvezettel és haszonnal forgathatja e munkát mindenki, ki a magyar irodalom iránt némileg érdeklődik. Különösen sokat köszönhet a szerzőnek és a kiadó akadémiának a tanuló ifjuság, a melynek számára e szemléltető eszköz az

irodalomtörténet sikeresebb tanulását rendkivül megkönnyitette.

A Franklintársulat előnyösen ismert izlésével kiállitott terjedelmes kötet két részre oszlik. Az első rész a régi nyelvemlékek jelentőségével, hasznával foglalkozik; a második rész pedig szemelvényeket nyújt az egyes kodexekből.

Részletesen felsorolja szerző az első részben azon előnyöket, a melyeket a nyelvemlékek a nyelvbuvárlatra nézve nyujtanak. Bevezet a kodexek olvasásának tudományába. Megismerteti röviden nyelvemlékeinket a könyvnyomtatás koráig és záradékul kimeritő bibliographiát ad irodalmunk ez ágáról.

Áttérve a második részben az egyes kodexek részletesebb ismertetésére, közli röviden mindegyiknek történetét; nevének eredetét és a legtöbbet bemutatván igen sikerült képekben is, egyes töredékeket ad belőlök.

Száznál több levén a bővebben ismertetett nyelvemlék, láthatjuk, hogy gondosan összegyüjtött a t. szerző minden legkisebb emléket, melyet az idő kedvezése megőrzött számunkra, úgy, hogy alkalmat nyújt betekinteni e becses maradványokba a Halotti beszédtől egészen az 1890-ik évben felfedezett »Schlägli« és 1891-ik évben napfényre jutott »beszterczei szójegyzék«-ig.

Melegen ajánljuk a munkát t. olvasóink figyelmébe.

Dr. Walter Gyula.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

1. Mit csinál a mi Szentatyánk, XIII. Leo pápa? Folyton dolgozik, folyton működik az egyház üdvére, a tudományok előnyére. Decz. 23-án fogadta a szent kollegium szerencsekivánatait, allokucziót tartott, melyben ujra meg ujra kimondja, hogy »apostoli gondjainak java része

immár több mint három lustrum óta (mily bámulatos jósága ez az Istennek!) annak a fenséges czélnak van szentelve, hogy lássa az Isten országának növekedését a földön«, s hogy egyedüli óhaja, »hogy a ker. hitnek felpezsdülése teljes erővel áthassa a *köz- és magánélet minden* lüktető erét.« (Ebből kivált mi magyarok okulhatunk mai szerencsétlen viszonyainkban.) Azóta is nap-nap után értesülünk folytonos tevékenységéről, Isten tartsa Szentatyánkat, Krisztusnak helytartóját!

2. A millenium megünneplésére — melyet, közbevetően legyen mondva, megint ki akarnak tolni két évvel, 1898-ra, nehogy az idegenek a fővárosban egy romhalmazt találjanak — az irodalom is nagyban készül. Névszerint méltánylóan kell felemlitenünk az egri egyházmegyei irod. egylet szép tervét, melynél fogva a millenium megünneplése alkalmából »Emlékkönyv«-et óhajt kiadni, s az erre vonatkozó munkálkodást megindítja.

Közöljük az egyesület választmányának jegyzőkönyvi kivonatát:

Az Emlékkönyvet az egri egyházmegyei papok irják meg. Tartalmával történeti téren mozog, s a millenium ünnepségeivel egybehangzólag a honfoglalás és az ország megalapitása eseményeit az egri egyházmegyére vonatkozásban tárgyalja. A választmány eme feladat körébe tartozónak tekinti az egész Árpádkorszakot, amennyiben annak eleje a szervezkedés, közepe a megszilárdulás, vége pedig az országnak s nemzetnek újra való megalapitása.

Az Emlékkönyv dolgozatait vallásos és nemzeties szellemnek kell áthatnia. Nem szoritkozik kizárólag a szorosan vett történeti tanulmányokra, hanem kiterjeszkedik a történelem segédtudományainak körére is, föltéve, hogy az innét vett tétel, a millenium megünneplésére vonatkozik. Miért is nemcsak az okiratos akadémiai értekezések találnak abban helyet, hanem a közvetett kútforrások tanulmányai is; így: a genealogia, numismatica, topographia, ethnographia, hit- és erkölcsi élet; a tudomány, művészet,

a társadalmi és politikai fejlődés és egyátalán a közmüvelődés minden egyéb nyilvánulásai.

Érdekkel várjuk az eredményt.

3. A magyar protestántizmus és a millenium. Már sokszor, igen sokszor nyujtottak a protestáns időszaki sajtó organumai alkalmat a közderültségre, de olyan jeles dolgot már igazán rég nem produkáltak, mint amilyent az »Őrálló« nevü, már egyszer elhunyt, de újból feltámadott, Sárospatakon megjelenő protestáns lapocska, (amely, közbevetőleg legyen mondva, nem kisebb tervvel foglalkozik, mint hogy székhelyét Budapestre téve át, naponkint szerezzen új meg új örömet olvasóközönségének). Nos hát, ez a protestáns lapocska január elején egy nagyszabásu, nagyratörő eszmét hangoztató vezérczikket hozott, amelyben azt ajánlja, hogy a két magyar protestáns egyház, az ágostai és a helvéthitvallásu, a milleniumra egyesüljön, ami — úgymond — a hitbeli együvétartozandóságon kivül nemzetiségi szempontból is igen óhajtandó. Hát nem nagyszerü egy idea ez? Luther és Kálvin egy kalap alatt? Az ember igazán nem tudja, engedjen-e az első benyomásnak, melyet e czikk olvasása benne ébreszt és hahotázzon torka szakadtából: vagy pedig látva ezt a kynizmust, mely a hitelveken, a dogmatikus különbözeteken ily nyilt sisakkal és ily könnyedén teszi magát túl, elámuljon. Nem tehetjük, hogy ne kedveskedjünk t. olvasóinknak legalább a főeszmemenettel, amely a czikken végigvonul.

A czikkely lényege a következő passzusokban fejeződik ki:

»A magyar protestántizmus nem ünnepelhetné meg méltóbban nemzetünk fönnállásának emlékünnepét, mint ha a két protestáns egyház egyesülése által biztositékát adná annak, hogy a jövőben a nemzet erős oszlopaként akar szerepelni s mint ilyen újult erővel részt akar venni ama nagy munkában, mely a jövő ezredév Magyarországát fölépiti, s a társadalmat a sok modern betegségtől megszabaditja. És miért is ne egyesülhetnénk; hisz egy a mi Megváltónk, egy a mi Urunk, egy a mi igazságunk: a szeretet;

egy a mi sorsunk s egy a mi törekvésünk: hogy nemzetünket nagygyá tegyük s közvetve hasznára legyünk az emberiségnek is. Sokan leküzdhetetlen akadályokat látnak majd az egyesülés előtt. De ezekkel hamar leszámolhatunk. Mik is lehetnek ezek az akadályok? Első sorban a szeretetlenség, azután a hiu önzés, a felekezeti elfogultság, a hazaszeretet hiánya; szóval az uniót más nem fogja ellenezni, csak az elfogult, az önző és a magyar nemzet ellensége.«

Érdekes megjegyezni, hogy a reformátusok lapjába ezt a szózatot evangelikus ember irta.

Hát már most, a protestáns dogmatika olyan semmi valami, hogy azt játszva össze lehet önteni a Kálvin tanaival? Más akadálya nincs ennek, mint a szeretetlenség, meg az önzés, meg a felekezeti elfogultság, s a hazaszeretet hiánya? Hiszen e két tan óriásilag különbözik dogmatice egymástól. No hiszen, ha eddig nem tudtuk volna, hogy a magyar protestánsok nem sokat adnak a dogmatikájukra, vagy mondjuk ki magyarán, nem veszik azt komolyan; ebből a kálvinista ujságba lutheránus embertől irt czikkből azt ugyan megtanulhattuk. Már hiszen Németországban is sokat veszekednek egymás közt a protestánsok, kivált a theologiai fakultások a synodusokkal és consistoriumokkal: de ilyes idea, hogy a lutheranizmus és a kalvinizmus egy hitfelekezetté olvadjon össze, ott mégis képzelhetetlen lenne.

Hát csak egyesüljenek testvéri csókban a mi drága, szeretettől áradozó kálvinista és lutheránus atyánkfiai (ó beh vissza is lehet élni ezzel a szent szóval), — ha a hittani különbség nekik Hekuba; a többiben, a katholicismus elleni gyülöletben, és kivált a jelenleg nekik hasznot hajtó politizálásban ugyis egyek ők már régen!

4. Vallási mozgalmak Angliában. Amit mi katholikusok már oly rég kisérünk örvendező figyelemmel, az kezd már a vallásügyekért kevésbé lelkesülő körökben is feltünni. A »Budapesti Hirlap« január 11. számában a fenti czim alatt csodálkozva közli a következő tüneteket:

»(ms.) Európa egyetlen más országában sem találunk

oly sajátságos erjedést és hullámzást a vallási téren, minőt Angolországban a hivatalos anglikán és katolikus egyház belélete fölmutat.

A katholikus egyház fejlődése és felvirágzása az utolsó 50 év alatt valóban bámulatos. Ez az egyház, mely csak 1821-ben nyerte el az elismerést és emancipációt s melynek hierarkiáját IX. Pius 1850. szeptember 29-én kelt bullájával szervezte, 50 év alatt oly hóditást tett az angol társadalom minden rétegében, melyhez hasonlót az újabb korban alig találunk. Mig pl. 1840-ben csak 610,000 katholikus volt Angliában 551 pappal és 427 templommal: ma az 1893-ban Londonban megjelent Catholic Directory szerint a 2 milliót jóval felülmuló katholikusokat 1 érsek és 14 püspök kormányozza; 2588 pap 1387 templomban vezeti a katholikusok lelki ügyeit. Ugyancsak 1840-ben 19 kolostor állt, ma 195 férfi és 400 női kolostor van Angliában, melyek neveléssel, tanitással és humanisztikus jó cselekedetek gyakorlásával foglalkoznak.

Ezek a számok mindennél hangosabban beszélnek. De honnét van e rohamos fejlődés? Az irek tömeges bevándorlásából ez még nem magyarázható meg. Ide egy más körülmény is járul: az a hullámzás, erjedés az anglikán egyházban, mely a 40-es évek elején az oxfordi mozgalommal vette kezdetét s mely tömeges megtéréseknek lett a forrása. Sehol Európában nem oly gyakoriak a megtérések, mint 50 év óta Angliában. Orby Shipley, ki szintén konvertita, 1882-ben statisztikai adatok alapján mutatta ki, hogy az áttérések száma csak az utolsó 16 esztendő alatt meghaladta a 37 ezeret. Sőt ezek a konverziók az angol társadalom minden rétegére kiterjednek. Az áttértek közül 7 a Privy Connul tagja, 35 a lordok házának, 82 az alsó ház tagja. A hadseregből 145-en tértek át (1 tábornok, 6 ezredez, 7 admirális.) A nemes osztályból 1000-nél többen konvertáltak, 250 ügyvéd és biró, 48 orvos, 12 miniszteri hivatalnok tért át ez időszakban. Walter Scottnak egész családja, Byron lordnak egy unokahuga, Owen-nek, az angol bibliatársaság alapitójának leánya is a konvertiták közé

tartoznak. Sőt alig van anglikán nemes, püspök, előkelő pap, akinek rokonságában konverita ne volna.

De legnevezetesebb az a körülmény, hogy az anglikán egyház papjai is nagy számmal lépnek át a katholikus egyházba. Newman (1845) és Manning (1851) számos követőkre találtak. Pedig ez nem kis áldozat, ott hagyni a gazdag anglikán beneficiumokat! S mégis Vaughan bibornok adatai szerint 50 év alatt 500 anglikán pap lépett a katholikus egyházba. Legnagyobb részüknek, minthogy már házasemberek voltak, új életpályát kellett kezdeniök.

Mig Európa többi államaiban az áttérések csak sporadikus jelenségek: Angolországban a konverzió folytonosan állandó, sőt növekvő mértéket ölt. Az évi konverziók ujabb időben 700—1000 közt ingadoznak csak a műveltebb osztályokból!

Mig így a katholikus egyház folyton erősbödik, az anglikán egyház beléletében óriási gazdagsága és állami privilégiumai mellett is bizonyos bomlasztó jelenségek mutatkoznak. A szektáriusok száma folyton növekszik, akik hiveiket úgyszólván kivétel nélkül az anglikán egyházból nyerik. Magában az anglikán egyházban az oxfordi mozgalom óta rendkivül szétágazók a vallási irányzatok, de folyton nagyobb tért hódit a római egyház beléletének és szertartásainak utánzása. Ma már az anglikán egyház konstitucziójának harminczkilencz fejezetével a legtöbben nem sokat törődnek. Papok és laikusok utánozzák a katholikus szertartásokat, egymásután fogadják el gyakorlatilag a katholikus dogmákat a gyónásról, a szent miséről, az oltári szentségről, a tisztitó tüzről, szűz Mária és a szentek tiszteletéről. Az anglikánusoknak is vannak már szerzeteseik, apáczáik; a böjt, olvasó, tömjén s egyéb katholikus dolgok nem ismeretlenek már náluk. Papjaik közt a régi egyház, főleg a patrisztika és régi liturgia tanulmányozása mind szélesebb körben terjed, sőt a legujabb időben már a czelibátusnak is akadnak pártolói.

E jelenségek mellett nem lehet csodálni, hogy az unió eszméje gyakrabban föl-fölmerül úgy az anglikán, mint a

katholikus körökben. A katholikusok között 1846-ban George Spencer (konvertita-szerzetes) ima-egyesületet alakitott, melynek czélja Angolország megtéréséért imádkozni. Ez ima-egyesület rendkivül elterjedt.

Nagyobb mérvü mozgalom keletkezett az unió érdekében 1864. körül az anglikánok, főleg a puseysmus hivei között, akik azt hitték, hogy az unió bizonyos kompromisszum, egyezkedés alakjában létesülhetne. A katholikusok között is itt-ott visszhangra talált e mozgalom. Ekkor irta Manning biboros hires munkáját »England and Christendom«, melyben kifejti, hogy a katholikusok vallási kérdésekben kompromisszumot nem köthetnek; unió csakis a katholikus hitigazságok teljes és föltétlen elfogadása mellett lehetséges.

Az anglikán rituálisták azonban az unió érdekében tovább mozogtak, sőt 1875-ben Rómában is kerestek összeköttetéseket, főleg számos pap késznek nyilatkozott az áttérésre, ha 1. papi ordinációjuk érvényesnek ismertetik el, 2. ha feleségeiket megtarthatják, 3. ha liturgiai nyelvnek az angol engedélyeztetik. Azonban ennek a mozgalomnak sem volt eredménye.

Alakult az anglikánok között oly társulat is, mely az összes keresztények egyesitését czélozza kompromisszumok alapján. E társulatot azonban a katholikus püspökök, legujabban Vaughan westminszteri kath. bibornok-érsek, elitélték s a katholikusoknak megtiltották a társulathoz való csatlakozásukat.

Katholikus részről legujabban Vaughan kardinális hozta szóba az unió eszméjét a Catholic Truth Society, (mely bizonyos tekintetben a mi Szent István Társulatunkhoz hasonlitható) 1894-ik évi szeptember 9 - 12-én Prestonban tartott gyülésén. A keresztények egyesüléséről beszélt az angol kardinális; rámutatott amaz általunk fentebb felsorolt örvendetes szimptómákra, melyek az anglikánoknak közeledését jelzik a római egyházhoz, de ő is elődjéhez, Manninghoz hasonlóan hangsulyozta, hogy hit dolgában alkuvásnak helye nincsen, s egyesülés csak úgy lehetséges, ha a katholikus hitet teljes egészében elfogadják. Vaughan beszéde egész

Angliában nagy feltünést keltett; a nagy lapok: Times, Standard, Daily Telegraph bő kivonatokban s rokonszenvesen ismertették.«

E gyülés után történt, hogy XIII. Leó pápa e keleti unió érdekében Kelet patriárkáit Rómába hivta tanácskozásra. Angolországban mind sürübben felhangzott az óhaj, hogy az anglikán unió érdekében is üdvös volna, ha a római szentszéktől indulna ki az akczió. S úgy látszik, XIII. Leó pápa e felhangzó óhajoknak eleget akar tenni. Vaughan kardinálist Rómába hivta, hogy az anglikán unió érdekében inditandó akcióról vele tanácskozzék.

5. Kedélyes őszinteséget talál a kedvderitő olvasmányt szerető magyar ember a »Sárospataki Lapok« mult évi 51. számában, a »deczemberi törvények« szentesitése alkalmából. Ime: »Nekünk protestánsoknak nem ezekre a javaslatokra volt első sorban szükségünk, hanem annak a szellemnek a megerősödésére és fontos munkáira, a mely szellem e javaslatokat is szülte. Nekünk fél munka nem elég, a fél munka nem biztositék.« És mikor lesz a teljes megelégedést keltő másik fél munka befejezve?! Világos, hogy csak akkor, amikor igennel felelhet a kedves »Sárospataki Lapok« erre a kérdésre: »ad-e a nagylelkü segitségnyujtásra kész állam a felekezeteknek annyit, »amennyivel a rk. egyház praepotentiája (értsd: a papi vagyon!) ellensúlyozható?« Azért hát igy folytatja: »A róm. kath. felekezet (egyház az kérem!) . . . a prot. felekezetekkel (ez helyes!) . . . úgy áll, mint az evangyeliomi gazdag ifjú a szintén evangyeliomi özvegygyel szemben. Jól van-e ez igy? Az állam érdeke követeli-e ezt igy, vagy csak a bölcs conservativismus, a történeti jogok tisztelete?« No lám, milyen okos a kedves! Mintha csak azt mondaná: A mi a miénk, az a miénk; a mi a tietek, az is a miénk! — Hiszszük, hogy a jogtisztelet és igazság Szent István király honában még nem veszett ki annyira, hogy nyilt rablások történhessenek. Egyébiránt bizonyosan a protestánsok sem egyeznének bele, ha talán egykor a kebelökből kiszakadó nazarenusok — vagy Isten tudja, mik? — megerősödésök idején nagy hanggal köve-

telnék a debreczeni és sárospataki kollégiumok vagyonának megosztását, erősen hivatkozva »az evangyéliomi gazdag ifjúra — és a szegény özvegyre.« Mit gondolnak uraim?

6. Dankó József dr. v. prisztinai püspök, pozsonyi prépost f. hó 14-én bekövetkezett halála a Magyar Sion-t is fájdalmasan lepte meg, melynek a megboldogult tudós főpap hosszú éveken át szorgalmas munkatársa volt. Itt közölt czikkeit a Repertórium pontosan kimutatja. — Dankó egyike volt ama keveseknek a magyar klérusból, kinek nevét a külföld is hangoztatta. R. i. p.

7. Mint minden évben, ezidén is felsoroljuk a hazai kath. irányú lapokat és folyóiratokat. Ime:

I. Politikai lapok.

a) *Napilapok.*

Magyar Állam. Szerkesztőség Budapest, főszerkesztő dr. Hortoványi József, felelős szerkesztő Szemnecz Emil. Előfizetési ára egy évre 20 frt.

Tiszántúl. Szerkesztőség Nagyvárad. Szerkeszti dr. Persz Adolf. Előfizetési ára egy évre helyben 8 frt, vidéken 10 frt. (Üdvözöljük az új kath. napilapot, s igaz rokonszenvvel kisérjük!)

b) *Hetilapok.*

Dunántuli Hirlap. Szerkesztőség: Győr. Szerkeszti: Barabás Albert. Megjelenik hetenkint kétszer vasárnap és csütörtökön. Előfizetési ár: 8 frt.

Egri Hiradó. Szerkesztőség: Eger. Szerkeszti: Luga László. Megjelenik hetenkint kétszer. Előfizetési ára: 5 frt.

Fejérmegyei Napló. Szerkesztőség: Székesfejérvár. Szerkeszti: Bonitz Ferencz. Megjelenik hétfőn, csütörtökön és szombaton. Előfizetési ára: 6 frt.

Freimütige. (Der) Német nyelvü hetilap. Szerkesztőség: Temesvár. Szerkeszti: Blaskovics Ferencz theol. tanár. Megjelenik minden vasárnap. Előfizetési ára: 4 frt.

Heti Szemle. Szerkesztőség Szatmár. Szerkeszti: Búza Sándor dr. Megjelenik minden szerdán. Előfizetési ára: 3 frt.

Herkó Páter. Szerkesztőség: Budapest, IV. Zsibárus-utcza 7 szám. Szerkeszti: Markos Gyula. Megjelenik minden vasárnap. Előfizetési ára: 4 frt.

Kalocsai Néplap. Szerkesztőség: Kalocsa. Szerkeszti: Mócsy Antal. Megjelenik minden szombaton. Előfizetési ára: 2 frt.

Krestan. Tót nyelvü hetilap. Szerkesztőség: Budapest, I. Döbrentey-utcza 18. Szerkesztik: Lepsényi Miklós és Németh Gellért. Megjelenik minden vasárnap. Ára: 2 frt.

Landbote. (Der) Szerkesztőség: Temesvár. Szerk. Schlinger József. Megjelenik minden vasárnap. Ára: 2 frt.

Magyar Néplap. Szerkesztőség: Budapest, I. ker., Döbrentey utcza 18. Szerkesztik: Lepsényi Mikiós és Németh Gellért.

Nyitramegyei Szemle. Szerkesztőség: Nyitra. Szerkeszti: Tóth János dr. Megjelenik minden vasárnap. Előfizetési ára 4 frt.

Pécsi Közlöny. Szerkesztőség: Pécs. Szerkeszti: Lincab Adolf. Megjelenik vasárnap, kedden és csütörtökön. Előfizetési ára 6 frt.

Religio. Szerkesztőség: Budapest, VI. ker., Bajza-utcza 14. Szerkeszti: Breznay Béla dr. Megjelenik minden szerdán és szombaton. Előfizetési ára 10 frt.

Sárosmegyei Közlöny. Szerkesztőség: Siroka. (Sárosm.)

Szabadka és Vidéke. Szerkesztőség: Szabadka. Szerkeszti: Cseisz Máté. Megjelenik minden szombaton. Előfizetési ára 3 frt.

Szombathelyi Ujság. Szerkesztőség: Szombathely. Szerkeszti: Honti Béla. Előfizetési ára egy évre 6 frt.

Veszprémi Hirlap. Szerkesztőség: Veszprém. Szerkeszti: Csolnoky Viktor. Előfizetési ára egy évre 6 frt.

Westungarisches Volksblatt. Szerkesztőség: Sopron.

St.-Gerardusblatt. Temesvár. Szerk. Magyary Pál.

II. Társadalmi, irodalmi és szaklapok.

Magyar Szemle. Szerkesztőség: Budapest, VI. ker., Uj-utcza 14. Szerkeszti: Kaposi József. Megjelenik minden vasárnap. Előfizetési ára egy évre 6 frt.

Bölcseleti Folyóirat. Szerkeszti és kiadja: Dr. Kiss János. Szerkesztőség: Budapest, IV. ker., Királyi Pál-utcza 13. Előfizetési ára egy évre 5 frt.

Hittudományi Folyóirat. Szerkeszti és ki-

adja: Dr. Kiss János. Szerkesztőség: Budapest, IV. ker., Királyi Pál-utcza 13. Előfizetési ára egy évre 5 frt.

Jó Pásztor. Szerkesztőség: Budapest, I. ker. Döbrentey utcza 18. Ára 3 frt.

Katholikus hitoktatás. Szerkesztőség: Budapest, VII. ker., Aggteleki-utcza 4. Szerkeszti: Bognár Ádám. Megjelenik havonkint egyszer. Ara 2 frt 50 kr.

Népiskolai Tanügy. Szerkesztőség: Eger. (Kelemen Lajos.)

Népnevelő. Kiadja a Sz.-István-Társulat, s ingyen küldi minden kath. iskolának.

Téli estek. Szerkesztőség: Szatmár. Szerkeszti: Bodnár Gáspár. Megjelenik november, deczember, január és február hónapok minden szombatján. Előfizetési ára 1 frt.

Armenia. Magyar-örmény havi szemle. Szerkesztőség: Szamos-Ujvár. Szerkeszti: Szongott Kristóf.

Borromaeus. Kathol. hitszónoklati folyóirat. Szerkeszti: Varga János, Győr. Ára egész évre 4 frt.

Iskola. Szerkesztőség: Szatmár. Szerkeszti: Bodnár Gáspár. Előfizetési ára: 2 frt.

Katholikus Egyházi Közlöny. Szerkesztőség: Budapest, VII., Szegényház-tér 8. Szerkeszti: Cenner Lajos. Megjelenik minden pénteken. Előfizetési ára: egész évre 5 frt.

Kelet. Szerkesztőség: Ungvár. Szerkesztik: Neviczky Konstantin és Jovanits János. Előfizetési ára egy évre 4 frt.

Közmüvelődés. Szerkesztőség: Gyulafejérvár. Szerkeszti: Fodor József. Megjelenik minden szombaton. Előfizetési ára: 4 frt.

Szepesi Közlöny. Szerkesztőség: Szepes-Váralja. Szerkeszti: Zelenyák János dr. Megjelenik minden szombaton. Előfizetési ára 4 frt.

Egri Egyházmegyei Közlöny. Szerkesztőség: Eger. Ára egy évre 4 frt.

Havi Közlöny. Szerkesztőség: Uj-Pécs (Torontál m.) Szerkeszti: Tokody Ödön. Megjelenik minden hóban egyszer. Ára 4 frt.

Hitszónoklati Folyóirat. Szerkesztőség: Szeged. Szerkeszti: Urbán Juvenál O. S. F. Megjelenik havonkint egyszer. Ára 3 frt.

Hitvédelmi Folyóirat. Szerkesztőség: Pozsony. Szerkeszti: Pelikán Krizsó O. S. F. Megjelenik minden hó 15-én. Ára 4 frt.

Hitterjesztés Lapjai. Szerkesztőség: Nagy-

várad. Szerkeszti: Nogelly István. Megjelenik havonkint egyszer. Ára 3 frt.

Irodalmi Közlöny. Havi folyóirat. Szerkesztőség: Eger. Szerkeszti: Babik József tanár. Előfizetési ára egy évre 1 frt 60 kr.

Jézus Sz. Szive Hirnöke. Szerkesztőség: Kalocsa. Szerkeszti: Tóth Mike. Ára 1 frt 50 kr.

Legszentebb Rózsafüzér Királynője. Szerkesztőség: Szombathely. Szerkeszti: Kindler István, Domonkos r. atya. Ára 1 frt.

Lelki Házi Kincstár. Szerkesztőség: Budapest VII. ker., szegényház-tér 8 sz. Szerkeszti: Schmid Ferencz, esztergommegyei áldozó pap. Megjelenik minden két hétben. Előfizetési ára negyed évre 2 frt 60 kr.

Oktató Népkönyvtár. Szerkesztőség: Pozsony. Szerkeszti: Pelikán Krizsó O. S. F. Ára 2 frt 50 kr.

Szent Család Kis Követe. Szerkesztőség: Budapest, IV. ker. Szerkeszti: Mészáros Kálmán O. S. F. Ára 72 kr.

Szűz Mária Virágos Kertje. Szerkesztőség: Kalocsa. Szerkeszti: Tóth Mike S. J. Ára 1 frt.

Társulati Értesitő. Szerkesztőség: Budapest, IV. ker. Királyi Pál-utcza 13. Szerkeszti: Gyürky Ödön. Előfizetési ára egész évre 3 frt.

Isten igéje szentbeszédekben. Szerkeszti: Jagicza Lajos O. S. B. ravazdi lelkész. XX. évf. Kiadó: Buzárovits Gusztáv, Esztergomban. Előfizetési ára egész évre 2 forint.

Lelki vigasz. Havi folyóirat a tisztitóhelyen szenvedő lelkek üdvére. Szerkeszti többed magával és kiadja dr. Engels János temesvár-józsefvárosi esperes-plébános. Egyes füzet ára 20 kr. Egész évre 1 frt 50 kr.

Katholikus Szemle. VIII. kötet. Budapest, 1894. Szerkeszti dr. Mihályfy Ákos, O. Cist.

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

ZSINATI BIRÓSÁG MAGYARORSZÁGON 1561-ben.

Irta KOLLÁNYI FERENCZ.

Azon zsinat működéséről, melyet Oláh Miklós 1561. április 23-ára Nagyszombatba hivott össze, alig tudunk valamit. Mindössze arról van tudomásunk, hogy a primás IV. Pius pápa 1560. julius 15-én kelt felhivása értelmében két okból hivta össze tanácskozásra a joghatósága alá tartozó egyháziakat; először, hogy a megszakitott tárgyalásokat újból felveendő tridenti zsinatra képviselőket válaszszanak, másodszor, hogy a reformáczió tanai által hitében és erkölcseiben egyaránt megmételyezett papság megjavitása czéljából orvosszerekről gondoskodjanak.

Az érseki meghivóban el volt mondva, hogy mindenki hozza magával irományait, ú. m.: felszentelési bizonyitványát, a javadalom jogos birtoklását, az investiturát, az apátok és prépostok pedig még ezenfelül a benedikáltatásukat igazoló okiratokat is. Mindnyájan állásukhoz mért tisztességes öltözetben tartoznak megjelenni s a zsinati határozatokat, jámbor intéseket és buzditó beszédeket meghallgatni. Az engedetlenek, makacsok kiközösités alá esnek, s a szentszéki bíróság még külön büntető eljárást is indit ellenük.

A zsinat a kitüzött időben csakugyan megnyilt. Az egybegyültek megválasztották az általános zsinatra küldendő két püspököt Kolozsvári János és Dudics

András személyében és kivetették maguk közt az utazásukra s ott tartózkodásukra szükséges segélyösszeget. Azonban, hogy mi történt tovább, mily határozatokat hoztak, mily intézkedéseket foganatositottak az ellenreformáczió ügyében, arra nézve ekkoráig nincsenek adataink. Péterffy is csak annyit mond erről könyvében,[1] hogy ha nem mentek veszendőbe a zsinati akták, úgy még lappangnak valahol.

Szerencsére az országos levéltár kincstári osztálya megőrzött számunkra egy terjedelemre nem nagy, de tartalomra annál becsesebb jegyzőkönyvet, amely némi világot vet a zsinaton történtekre.[2]

Oláh Miklós ugyanis közvetlenül a zsinat megnyilta előtt egy bíróságot szervezett, amelynek egyedüli feladata úgy látszik az volt, hogy a klérus ügyeivel foglalkozzék, még pedig oly módon, hogy megvizsgálja az egyházmegye kötelékébe tartozó összes papság hitét, erkölcsi viseletét, hivatalbeli eljárását stb. A főgond természetesen arra volt forditva, hogy kik mennyiben téveledtek el az egyház tanitásától, kik nem szolgáltatták ki az anyaszentegyház által előirt módon a szentségeket, kik hogyan végzik az egyházi szertartásokat és kik szegték meg a papi nőtlenség törvényét. Szóval a bíróságnak az volt első feladata, hogy megállapitsa: az egyházmegyei papság mely része került a herezis hálójába, s melyik maradt meg az Isten és az egyház hű szolgájának.

Könnyű megmondani, mi volt ezzel, a reformáczió terjedése ellen a küzdelmet minden téren felvevő erélyes primásnak a czélja. Tudni akarta, hogy a nagy

[1] Sacra Concilia Ecclesiae in Regno Hungariae. Posonii, 1741. II. p. 134.

[2] A kézirat első lapja annyira rongált állapotban van, hogy a czim olvashatlan. Az elenchusba így van bevezetve: Protocollum canonicae visitationis in Dioecesi Strig. per Judices Synodales Anno 1561. institute. Liber S. Alberti dictum. Az egész 35 ivrétü lapból áll; irója Morosini János, a bíróság jegyzője. Országos Levéltár. Acta Ecclesiastica. F. 4. Nr. 58.

és nehéz vállalatban számithat-e és mennyiben számithat munkatársakra? Hüek, megbizhatók-e ezek, akikre jó lélekkel rábizhatja terveinek keresztülvitelét, intézkedéseinek végrehajtását? Nincsenek-e közöttük elcsábitottak, árulók, vagy legalább olyanok, akikben több a közöny mint a lelkesedés, s akiknek buzgalmát újból fel kellene gyújtani? És ha vannak olyanok, akik az alatt a sok, sok esztendő alatt, amig minden felügyelet, minden ellenőrzés nélkül mintegy áldozatul voltak odadobva saját szenvedélyeiknek, az ellenség ezerféle kisértéseinek, megtántorodtak: vajjon végképen elvesztek-e a jó ügyre nézve, avagy lehetne alkalmat és módot találni arra, hogy szemük felnyiljék, belássák tévedéseiket és visszatérve a megtagadott vagy elfelejtett édes anya kebelére új életet kezdjenek, mely a bűnbánatnak, a lemondásnak, az önmegtagadásnak és a szegény hivek lelki üdvén való munkálkodásnak legyen szentelve?

Ez iránt tisztába jönni, ezt felderiteni volt a zsinati bíróság feladata.

A bizottságnak, melyet az érsek e feladat megoldása czéljából megalakitott és bizonyos joghatósággal felruházott, a neve *zsinati bíróság* volt, bár nemcsak a zsinat tartama alatt, hanem jóval azontúl is működött.

A megidézettek vallomásaiból rendszerint ugyanazon bajok, hiányok és vétkek konstatálhatók, amelyeket az 1559—62. terjedő időközben a főesperesek jelentéseiben látunk.[1] Csakhogy mig e jelentésekben csak egyszerüen rá lesz mutatva a betegségre, addig itt a bíróság működéséről vezetett jegyzőkönyvből már az alkalmazott orvosszerekkel és a gyógyitás módszerével is megismerkedhetünk.

A bíróság előtt megjelenő lelkészkedő papság

[1] Ismertetve a M. Sion 1891. évf. október, november és deczemberi számaiban e czimen: Képek a hazai hitujitás idejéből.

legnagyobb része beismeri, hogy vagy felszentelése előtt vagy azután megnősült. Nagyon tévedne azonban az, aki ezalatt azt értené, hogy az illetők ágyasságban éltek, bár nyilvánvaló dolog, hogy az egyház törvényeinek értelmében a felszentelt pap sem házasságot nem köthet, sem házasságban nem élhet. Említettük már akkor, midőn harmadéve e folyóirat hasábjain ismertettük a XVI. századbeli főesperesi látogatások jelentéseit, hogy ez a szó „uxoratus" nem jelentett annyit mint „concubinarius." Sőt a dubovai (Árvamegye) plébános, midőn 1560-ban egyik kartársa által az esztergomi szentszék előtt bepöröltetett s a többi között azzal is vádolva lett, hogy felesége és gyermeke van, a plébános védője ezt nem csak nem tagadta, hanem bizonyos megelégedéssel azt válaszolta, hogy igenis van, mert azon a vidéken a szent házasságot többre becsülik, mint a papi nőtlenséget, kivált ha az tisztátalan. És valóban a főesperesek mindig következetesen megkülönböztetik azokat, akiknek feleségük van azoktól, akik egyszerü ágyasságban élnek.

De nemcsak a főesperesek, hanem maga a zsinati bíróság is különbséget lát e kettő közt, és ha figyelemmel átolvassuk a tárgyalási jegyzőkönyvet, arra a tapasztalatra jutunk, hogy egészen más bánásmódban részesiti azon lelkészeket, akik beismerik, hogy megnősültek, mint akik concubinatusban éltek. Mig ugyanis az előbbeniektől csak azt követelik, hogy küldjék el házaikból feleségeiket s a jövőben éljenek úgy, amint azt tőlük az Isten és az egyház állásuknál és hivatásuknál fogva megkivánja, addig az utóbbiaknál nem elégesznek meg ezzel, hanem ezenfelül még azt is kötelességükké teszik, hogy mielőtt Nagyszombatból távoznának, az irregularitás alól, amibe az által estek, hogy a szentségeket bűnös állapotban szolgáltatták ki, oldoztassák fel magukat. Némely esetben pedig még azt is hozzáteszik, hogy a várost

mindaddig ne hagyják el, amig a bíróság reájuk vonatkozó végzése tudomásukra nem hozatik, éppen úgy, mint azok, akik vagy feleségeikről vagy hitbeli tévedéseikről nem akartak azonnal kihallgattatásuk alkalmával lemondani.

Önként felmerül a kérdés előttünk, mi volt a bíróság ezen szembeötlő eljárásának inditó oka? Határozott válaszszal felelni azonban e kérdésre sokkal nehezebb, mint ez talán az első pillanatra látszik.

Az egyház törvényei értelmében a pap felszenteltetése következtében képtelenné válik (inhabilis) érvényes házasság megkötésére; ha ennek daczára valaki a külső formák megtartásában házasságra lép, az egyházi felfogás szerint ez nem lesz házasság, hanem ágyasság. Másként áll a dolog, ha valaki előbb köti meg a házasságot, s fölszenteltetése csak azután következik be. Ez esetben az egyház a törvényesen kötött házasságot nem bonthatja fel, hanem csak a házasélet folytatását teszi lehetetlenné, midőn például kiköti, hogy a nő hitvestársa felszenteltetése előtt kolostorba menjen.

Az ember azt gondolhatná tehát, hogy ez az eset állott fenn azoknál is, akiket a zsinati bíróság nőseknek nevez, s akikkel szemben enyhébb bánásmódot alkalmaz. Ámde ez tökéletesen ki van zárva. A tárgyalásokról vezetett jegyzőkönyv minden egyes megidézett és kihallgatott lelkésznél megjegyzi, mikor nősült, felszenteltetése előtt-e avagy utána, és különbség nélkül mindegyiket „uxoratus"-nak nevezi, tekintet nélkül a házasság megkötésének idejére.

A bíróság — kétségkivül az érsek utasitásaihoz szabván eljárását — más szempontból birálta el az ügyet: az okosság, az eszélyesség szempontjából. Ismervén a viszonyokat, amelyek közt a klérus számos tagja ily lépésre határozta magát, nagyon jól tudta azt is, hogy mennyi része volt ebben a tudatlanságnak, az egyház törvényeiben való járatlanságnak, a

nevelés hiányának, a minden felügyelet, ellenőrzés nélkül való maradásnak. A tanulatlanság kikészitette őket, saját gyengeségük szinte ellenállhatatlanul vonzotta, a számos példa, a hitújitók csalfa hivogatása pedig elcsábitotta és elejtette.

A dubovai plébános esete mutatja, mire támaszkodtak önvédelmükben — talán önlelkiismeretükkel szemben is. Midőn ugyanis ezt a szentszék figyelmeztette, hogy a r. k. egyházban az egyházi rend szentsége kizárja a házasságkötésnek lehetőségét, ő sz. Pál apostolra hivatkozott, aki azt tanácsolja, hogy „*a paráznaság eltávoztatásáért mindenkinek tulajdon felesége legyen.*“ (Kor. 7, 2.)

Akik azután megfogadták e tanácsot, természetes, hogy nem ágyast, hanem feleséget akartak. Oda vitték tehát a nőt, kit maguk számára kiválasztottak az oltárhoz, s a törvényes formák betartásával annak rendje és módja szerint házasságra léptek vele.

Mások ellenben — az elenyészőleg csekély rész — nem volt ennyire tudatlan, talán nem is gondolta szükségesnek magát ily üres hitegetéssel megnyugtatni, hanem mert zabolátlan vágyai hajtották, hát rövid úton segitett magán.

A kettő közt bizonyára van külömbség. Az elsőben nagyobb a tudatlanság, de kevesebb a gonoszság. Amaz roszat tesz ugyan, de bizonyos mértékben jóhiszemüleg jár el s legitimálni is akarja cselekedetét. Ez ellenben egyszerüen túlteszi magát minden törvényen és nem ad semmit még a külső tisztességnek látszatára sem.

Van ezenkivül még más valami is a dologban, amit a bíróságnak szintén tekintetbe kellett vennie: a közfelfogás, az okozott botrány nagysága.

A hivek nagy sokasága, a nép zöme ott kinnt a falvakon, mely nem vitatkozott az egyes hitczikkelyek felett, hanem szinte vakon ment papja után, az utóbbi 20—30 év alatt hitében és erkölcseiben

egyaránt nagyon megváltozott. Még nem tagadta ugyan meg az egyházat, még mindig katholikusnak tartotta magát (éppen úgy, mint papjainak nagyrésze), de a reformáczió áldástalan következményei már mutatkoztak benne és rajta. Vallásos meggyőződésében megzavarodott, erkölcsi érzésében meglazult s egymásután élte magát bele az újításokba, amiket az új tanok hirdetői hangoztattak. Végre már azon sem ütközött meg, hogy papjai, ellentétben az egyház törvényeivel, melyeket nem ismertek, a coelibatusnak az egyházzal egykorú intézményével, amelyről nem hallottak, megnősültek. Sőt midőn azt látták, hogy lelkészük az Ur házába megy, s ott a vallás által előirt szertartások mellett köti meg az életre szóló viszonyt, azt hitték, hogy az egyház maga is szentesiti azt.

Nem lehet tagadni, hogy a zsinati bíróság tagjai, midőn ez ügyek eléje kerültek, nehéz helyzetbe jutottak. Ha azt mondják e lelkészeknek: hasztalan kötöttétek meg a templomban házasságtokat, hasztalan tartottátok meg a szertartásokat, ti csak úgy ágyasságban éltetek mint azok, akik azokat a könnyű erkölcsü nőket házaikba engedték, bizonyára nagy mértékben elkeseritik nem csak azt a papot, aki tudatlanságában félrevezettetve, nem is egészen rosszhiszemüleg járt el s akiről másrészt kénytelenek voltak bevallani hogy állása teendőit elég jól teljesiti, hanem a feleségül vett nő családját és hozzátartozóit is. Ha pedig e házasságokat nyilván törvényeseknek és következményeiben érvényeseknek ismerik el, úgy ellentétbe jutnak az igazsággal, az egyházi törvényekkel és saját feladatukkal.

Ők tehát, azt lehet mondani, a középutat választják. Nem helyeznek súlyt a terminologiára, sőt bizonyos engedményeket tesznek e tekintetben, de annál szigorúabban járnak el a dolog lényegére nézve.

Az egyikhez körülbelül így szólnak: jól van, te

mint bevallod megházasodtál, te nős vagy, az egyház azonban nem türheti, hogy nős állapotban élj a jövőben is, és ha azt akarod, hogy hivatalodtól meg ne foszszunk, feleségedet küldd el magadtól. A másikhoz pedig: miután te ágyasságban élvén közbotrányt okoztál, e hibádat tartozol jóvá tenni és magadat a reád szabott egyházi büntetés alól feloldoztatni; különben pedig azt a személyt házadnál tovább meg ne türd.

Ily módon aztán a czél is el lett érve, amennyiben a papok házas élete és házassága meggátoltatott s e mellett az is el lett kerülve, hogy egyesek és családok nyilvánosan megbélyegeztessenek, noha a bíróság abban, hogy a nőseknek megtiltotta az együttélést, kimondotta azt is, hogy házasságuk törvényellenes.

Lássuk már most a jegyzőkönyv adatait.

A zsinati bíróság április 25-én reggel kezdette meg működését, a kihallgatandókat az egyes megyék szerint csoportositván. Megjelentek pedig a bíróság előtt Turóczmegyéből 18-an, Nyitrából 37, Komáromból 5, Barsból 23, Pozsonyból 26, Zólyomból 8, Hontból 2-en, összesen tehát 119-en.

Az első, akit a bíróság maga elé idézett, László, az alsókubini plébános volt, akit a nyitrai főesperes panaszolt be látogatási jelentésében: hogy részeges, hogy nem elégszik meg saját feleségével, hanem még ágyasokat is tart, hogy ellensége a kath. egyháznak stb. Már egy izben meg lett dorgálva s akkor javulást is igért, de azt sehogyan sem tartotta meg. A bíróság figyelmeztetésére most végre magába száll és újból komoly fogadást tesz, hogy hivatásához méltón fog élni.

A tótprónai plébános, Péter, megvallja, hogy van felesége, de azt is hozzáteszi, hogy nem is bocsájthatja el jó lélekkel szeretett nejét, mert már felszenteltetése előtt is a neje volt. Egyébként még azt sem tagadja, hogy két szin alatt áldoztat és a sz.-misét

tót nyelven énekli. — A szentmártoniak papja Márton elég tisztességes ember, a galgócziaké Pál meg éppen jó katholikus. A znióváraljai még felszenteltetése előtt vett el egy leányt, amiről azonban akkor bölcsen hallgatott.

A B. Szűzről nevezett plébánia lelkésze, János, felszenteltetése után nősült meg; két szin alatt áldoztat, egyebekben katholikus. A szentgyörgyi — Lénárt — hasonlóképpen felszenteltetése után kelt egybe egy leánynyal „sed per duos annos non habuit copulam cum ea, et de novo promisit quod non habebit"; de a nagyobb botrány elkerülése végett házában tartja őt. A szentmihályi ellen csak az a kifogás, hogy nős. A mossoviczi — Menyhért — nem akar feleségétől megválni. A privigyei — Miklós — beismeri, hogy két szin alatt áldoztatott, de mentségül felhozza, hogy ezt hiveitől való félelmében tette és a jövőben kész az egyház rendelkezését betartani. A renovczei szintén felszenteltetése után nősült meg, két szin alatt áldoztat, a többiben katholikus módon végzi teendőit. A hendloviczi — Gergely — kijelenti, hogy nem válhat el feleségétől, mert az nemes familiából származik s attól kell tartania, hogy rokonai megboszulják magukat rajta emiatt; Brenz János (eretnek iró) postilláit használta eddig. A cziveghi nős, egyik-másik patronusát két szin alatt áldoztatja. A szolcsáni — Miklós — már 20 év óta él házasságban. A prosiczi — szintén Miklós — azt az utasitást nyerte a bíróságtól, *hogy előbb oldoztassa fel magát az irregularitás alól, mivel mint konkubinárius szolgáltatta ki a szentségeket.* A bajnai — Lukács — felszenteltetése után megházasodott, különben katholikus. A bassáni — Lőrincz — két szin alatt áldoztat, mert hivei miatt kénytelen így tenni. Nős is, daczára, hogy megesküdött a skopiai püspöknek, hogy a papi nőtlenséget megtartja.

A délutáni órákban a Piccolomini Almerik dr.,

Ágoston leleszi prépost és Szegedy Mihály nyitrai főesperesből alakult bíróság előtt megjelent Bálint, a tornai főesperes káplánja és Libiczi Jakab szepesi kanonok. Az első a főesperes nevében és megbizásából panaszt emel a megelőző főesperesi látogatás jelentésében megnevezett plébánosok mint javithatatlan eretnekek ellen s kéri a bíróság további eljárását. A birák kimondották, hogy valamennyien hivatalból idézendők a bíróság elé. A kanonok pedig az egész káptalan nevében azzal állott elő, hogy ők csak akkor kötelesek a zsinaton megjelenni, ha prépostjuk van, most pedig nincsen; arra kérik tehát a felsőbb hatóságot, hogy vagy küldjön ki két kanonokot, akik ez ügyben eljárjanak, vagy pedig bizzanak meg egy erre alkalmas egyént azzal, hogy velük részletes zsinatot tartson. A bíróság végzésileg kimondotta, hogy igenis kötelesek az egyházmegyei zsinaton megjelenni, tekintet nélkül arra, hogy van-e prépostjuk vagy nincs; az ügyet külömben az érsek elé fogja terjeszteni.

Ezek után ismét a lelkészek kihallgatásához láttak.

Lőrincz, a tapolcsányiak plébánosa felszenteltetése után megnősült, a népet két szin alatt szokta áldoztatni, de csak azon okból, mert Zsámbokréti Boldizsár kényszeriti őt erre. A vitkozi nős, de másképen katholikus módon szolgáltatja ki a szentségeket. A resiczi — Gergely — is nős, de szintén megmaradt katholikusnak. A pereszlénit (Nyitramegye) azon intéssel küldötték el, hogy minden módon igyekezzék ágyasát házából eltávolitani, ha szükséges, még a világi karhatalom igénybe vételével is. (Ugy látszik, azzal mentegette magát, hogy nem képes tőle megszabadulni.) A galgóczi esperes-plébános nőtelen; a jegyzőkönyv szerint: „dimissus cum benedictione Dei.“ Ugyancsak nőtelen a galgóczi kórház lelkész-igazgatója is, nemkülönben az udvarnoki plébános. „Isti dimissi“, mint a jegyző irja. A galgóczi egyuttal panaszt emelt az ellen, hogy vasárnapokon és nagy-

pénteken a nép legnagyobb megbotránkozására a piaczon nyilvános vásárt tartanak; kéri tehát a bíróságot hasson oda, hogy ez többé meg ne történjék. A birák megigérik, hogy jelentést tesznek az érseknek. Kelemen kéri alesperes, Gergely czétényi, Foród szentmihályi, Gergely szentpéteri plébánosok ellen semmiféle tekintetben nem emelhető kifogás; elbocsájtattak. *János kürthi* (Nyitram.) *lelkész nem tagadja, hogy ágyast tart. Lelkére kötik, hogy kérjen az irregularitás alól feloldozást*, küldje el ágyasát házából és hogy mindaddig Nagyszombatban maradjon, mig a bíróság felőle végleg nem intézkedik. Az irmeli János nős; egy leányt vett el, akit a török fogságból váltott ki, két szin alatt áldoztat, a többiekben katholikus. A berencsi, Márton, nős, úgyszintén a gugi is, Kelemen, ez utóbbi azonban csak a gazdasága miatt házasodott meg, máskülönben katholikusok. — *A kosztolányinak kötelességévé teszi a bíróság, hogy oldoztassa fel magát az irregularitás alól* s várja be a bíróság további intézkedését. A vithenczi, István, a verbói, András nősek. A lanzsári, Viktor, a vezelei, István, a szakolczai, András, a vitteli, Miklós nőtlenek és jó katholikusok. A radosoviczit, Mihályt, azon figyelmeztetéssel küldik vissza hiveihez, hogy ezentúl a boritalban mérsékelje magát.

27-én a komáromiakra került a sor, akik közül megjelent a megyeri, László, a naszvadi szintén László, a gútai János és még mások, akik mind egytől-egyig csakhamar el is bocsájtattak, mivel főesperesük kezeskedett jámborságuk és minden tekintetben kifogástalan életmódjukért.

Barsmegyében már nem voltak ily kedvezők a viszonyok. Az egyik plébános nős volt, két szin alatt áldoztatott, szentelt olajokat nem tartott, egyszerü vizzel keresztelt, a szentmiséből a kanont kihagyta stb. A kapronczait Jánost és a csiffárit, Mihályt, odahaza hagyták, hogy legyen valaki, aki a környékbeli

hiveknek a szentségeket kiszolgáltassa. A szentkereszti alesperes nős, két szin alatt áldoztat, más kifogás alá nem esik; ennek daczára meghagyják neki, hogy a bíróság engedélye nélkül ne távozzék a városból. A verebélyi, Pál és a rudnai, Márton szintén nősek és két szin alatt áldoztatnak; egyébként katholikusoknak mutatják magukat. Az apátfalviak papját, Mihályt az ügyész javaslatára felfüggesztik hivatalától, nem azért, mert felesége van, hanem mivel formátáit nem tudja előmutatni. Ugyancsak az ügyész jelentést tesz, hogy Sellyén egy bizonyos Ádám nevü ember kivette a szentségházból az Oltáriszentséget, a földre dobta és lábbal tiporta. A szőllősi alesperesplébános felszenteltetése után megnősült; csak a gyermekek gyónását hallgatja, azt is együttesen, másokét nem, a többiekben katholikusnak látszik. Ugyanilyen a nagyugróczi is, Simon. Az újfalusinak felesége van, az oszlányi Ambrus nős és két szin alatt áldoztat. Házas életet él a szentgyörgyi lelkész is; a kismalonyait pedig már az előző évben kiközösitették, de a jegyzőkönyv nem emliti mi okból.

Pozsonymegyéből megjelent a pozsonyi plébános, Arnold és a zsinaton szent beszédet tartott. Természetesen feddhetetlen életü volt, különben nem jutott volna e kitüntetéshez. A szentgyörgyi nős volt, a bazini, János pedig még mindig ágyast tartott, pedig már az érsek is több izben ráparancsolt, hogy botrányos életmódjával hagyjon fel. A modorinak, Lénártnak családja van, máskülönben katholikus. Az offentáli, Lőrincz, nős; a német-diósi, Antal, katholikus, de ágyasától egy leánya van, amiért is intést kapott, hogy absolváltassa magát. A szomolyáni, Tamás, a szerdahelyi, János, a vajkai, Balázs, a ghelei, Lőrincz stb. mind katholikusok, akiket a bíróság békében haza engedett.

April 28-án került a sor a zólyommegyeiekre. Ezek közül a radváni, Bálint, egyuttal kerületi alesperes nős, két szin alatt áldoztat, egy ideig közös

gyónást végeztetett hiveivel, de most már ezzel is felhagyott, sőt az utolsókenet szentségét sem szolgáltatta ki. A bíróság igéretet vesz tőle, hogy az egyház rendelkezéseinek aláveti magát. A dubovai plébánosnak van ugyan felesége, de a többiekben jónak mutatja magát. A séczi pap, András, nős és családos ember, két szin alatt áldoztat, közös gyónást végeztet és az utolsókenet szentségét nem szokta a hiveknek feladni. Ezt maga az érsek inti meg, hogy a jövőben minden tekintetben katholikus életet folytasson. A zsolnai, Fülöp, szintén megnősült, de késznek nyilatkozik feleségét elbocsájtani, és más egyebekben is az egyházi törvényekhez szabni magát.

A hontiak közül Benedek, a szebellébi plébános eskü alatt vallja, hogy némelyeket a halálos ágyukon két szin alatt áldoztatott meg, bár már egyszer megigérte, hogy ezt nem teszi: ennélfogva már visszaeső, de kéri az absolutiót, miután a parasztok úgy kényszeritették őt erre. A selezi, Márton, nős stb.

28-án véget értek az általános kihallgattatások s a bíróság még ugyanezen a napon délután megkezdette azon lelkészek ügyeinek tárgyalását, akik vagy nem akartak azonnal kihallgattatásuk alkalmával magukba térni, vagy pedig, akik ellen valami különös okból kellett az eljárást meginditani.

Az előbbeniek sorába tartozott a Bold. Szűzről nevezett templom turóczmegyei plébánosa, János, aki többszöri intés és figyelmeztetés daczára, hogy térjen vissza az anyaszentegyház kebelébe és javitsa meg életét, még ez alkalommal is folyton azt hajtogatta, hogy sem feleségéről le nem mondhat, sem pedig a két szin alatti áldoztatást el nem hagyhatja. A birák ujabb határidőt szabtak neki, hogy gondolja meg magát. Több eredményt ért el a bíróság a szentgyörgyiek papjánál, Lénártnál, aki ünnepélyesen megtagadta az eretnekséget, magát feloldoztatni kérte és megigérte, hogy Anna nevü feleségétől legfeljebb

egy hó leforgása alatt elválik. Ugyanigy tett a szentmihályi lelkész is Gergely, valamint a handlovai szintén Gergely (ápril 29-én) csakhogy ez utóbbi két havi terminust kért nejének eltávolittatására.

Ezeken kivül még vagy 23-an mondottak le az új tanok követéséről és igérték meg feleségeik elküldését. Az apátfalvit azonban, akinek nem volt felszenteltetési bizonyitványa, megfosztották hivatalától, a szentgyörgyit pedig, aki az előző évben kiközösittetett, most miután javulást fogadott az érsek feloldozta az egyházi büntetés alól.

A megátalkodottak, a javithatatlanok közül, — mert sajnos akadtak néhányan ilyenek is, — kivált egy tette kemény próbára a bíróság jóakaratát és türelmét. Ennek nem használt sem szép szó, sem kérlelés, sem fenyegetés vagy dorgálás, de még a büntetés sem. Minél többet fáradoztak vele, hogy megmentsék, annál makacsabbul ragaszkodott a magába szitt tévelyekhez, és minél tovább vitatkoztak vele, hogy meggyőzzék, annál önfejübben utasitott vissza minden józan érvelést.

Pinzinczky Jánosnak hivták őt és Teplán volt plébános, s mint ilyen jelent meg Nagyszombatban a zsinaton. Usali Péter még ápril 25-én vallatóra fogta őt, s ez alkalommal beismerte, hogy nős és gyermekei is vannak, templomában szentelt olajokat és szentelt vizet nem tart, két szin alatt áldoztat, ha áldozók nincsenek, nem misézik. A birák ekkor csak azt kivánták tőle, hogy engedély nélkül a városból ne távozzék.

Május 3-án újból maguk elé idézték őt és újból kihallgatták. Ismételte előbbeni vallomását, sőt megtoldotta azzal, hogy ő brenzianus. (Brenz János würtenbergi reformátor született 1499. jul. 24-én, tanulmányait a heidelbergi egyetemen elvégezvén egész lélekkel az új tanok terjesztésére adta magát s 1522. évben már mint prédikátor szerepel a sváb herczeg-

ségben. Részt vett a Zvingli és Oecolampadius közt az úrvacsorára vonatkozó vitát érintő „Syngramma Suevicum" szerkesztésében, a német és sveiczi teologusoknak 1529-ben Marburgban folytatott hitvitáiban, szerepel az 1530-iki augsburgi birodalmi gyülésen, az 1540-ki vormsi és az 1546-ki regensburgi tárgyalásokon stb. Meghalt 1570. szeptember 14-én. Munkái Amsterdamban jelentek meg összegyüjtve 8 részben 1666-ban.

Midőn Pinzinczky ily határozottan és nyiltan a reformáczió egyik jelentős tagja tanitványának és hivének vallotta magát, tisztában volt aziránt, hogy tettének következményei elől többé ki nem térhet. És az egymást követő kihallgattatások alkalmával adott feleletei csakugyan arra mutatnak, hogy el volt szánva mindenre.

Midőn május 3-án másodizben állott a bíróság előtt, a felszólításra — hogy térjen vissza az egyház kebelébe, melytől lelke üdvösségének veszélyeztetésével elszakadt, azt adta válaszul, hogy ő jó keresztény, akinek a hite a lehető legjobb s ő ebben halálos holtig meg is akar maradni.

A bíróság jelentésére az érsek maga is megjelent az ülésen és minden lehetőt megkisérlett, hogy őt tévedéseiről meggyőzze. Hasztalan. Végre látván, hogy nem boldogul vele, büntetésből elzáratta. De már a következő napon ismét a bíróság elé vezették. A római egyházról kérdeztetvén, illetlen és gyalázó szavakkal válaszolt; az oltáriszentségre vonatkozólag úgy nyilatkozott, hogy hiszi Krisztus Urunk jelenlétét az ostya szinei alatt a konszekráczió után, de nem hisz a transsubstantiáczióban. Ami a két szin alatti áldoztatást illeti, azt szerinte maga az Üdvözitő rendelte el. Végre kinyilatkoztatta, hogy kész inkább életét feláldozni, mint hitét megtagadni. Erre újból elzárták őt és felhivták, hogy adja be védelmét irásban. Már a következő napon készen volt vele és

midőn a birák erre ismét lelkére akartak beszélni, azt felelte: amit mondtam, azt megmondottam. A bíróság még egy napi halasztást adott neki a meggondolásra.

Május 5-én (úgy látszik a jegyző tévedésből irta ezt 6. vagy 7-ike helyett) még egy végső kisérletet tesznek vele. Összes rábeszélő képességüket kimeritve kérik őt, hogy ne döntse veszélybe maga-magát, lelkét, hanem ismerje be hibáját, kérjen bocsánatot és térjen vissza az egyház kebelébe. Az eredmény most is csak az a válasz volt, hogy ő nem akar, de nem is tud a lutheránus vallásról lemondani. A birák azon intésére, hogy nem fog üdvözülhetni, ha a tévelyekkel nem szakit, így szólt: „Mondottam már, én megmaradok az én véleményem mellett, amelyről tudom, hogy jó.“ Ugyanezt ismételte akkor is, midőn a bíróság a szentatyákra hivatkozott, akik éppen az ellenkezőjét tanitják annak, amit ő hisz.

Mindezek után a bíróság meghozta az itéletet, amely azonban legnagyobb sajnálatunkra a jegyzőkönyvben nincs közölve. Május 10-én azonban újból a bíróság előtt találjuk őt, ahol számon kérik tőle, hogy miért nem volt Bécsben az érseknél absolutiót kérni és miért nem akar főpásztorának engedelmeskedni? Amire mentségül azt hozta fel, hogy ő bizonynyára nem eretnek, mert nem tért el a r. kath. hittől és hogy nem egyedül van ebben a nézetben, hanem mások is úgy gondolkoznak mint ő. Ő minden megengedett dologban kész főpásztora akaratának és rendeletének magát alávetni és amint már előbb is vallotta, úgy vallja most is, hogy jó keresztény, de hitét meg nem tagadja.

Ez volt a zsinati bíróság előtti utolsó szereplése; a jegyzőkönyvben nincs többé említés téve róla és nem is tudjuk mi történt tovább vele.

A lelkészkedő papságon kivül még néhány apát és prépost ügyeit is vizsgálat alá vette a zsinati

bíróság. Így a leleszi prépostot Ágostont felszólitotta, hogy igazolja magát, van-e Rómából engedélye több javadalom élvezésére.

Az orodi prépost Kucsilich Péter bizonyos végrendeleti ügyben lett megidézve és kihallgatva. Radéczi István szkalkai apát is megjelent és bebizonyitotta, hogy apátsága már vagy negyven év óta világi kezekben van, bár némely vetélytársa azt állitja, hogy szerzetesi apátságot bir; különben is folyamodott már ő szentségéhez, hogy mentse fel őt azon kötelezettség alól, amely szerint azon szerzet kötelékébe kellene lépnie, amelyhez javadalma netalán tartozott.

A szent-mártoni apát László, aki egyuttal a sz. Jakabról nevezett beéli apátságot is birja, arra kéri a bíróság útján az érseket, hogy engedtessék meg neki a török határszélen fekvő két amúgy is pusztulásnak indult monostort a veszélyes idő tartamára egyesiteni.

Május 20-án az öreg gugi plébános Kelemen járult a bíróság elé, egy meglehetősen különös kérelemmel. Azt óhajtotta volna ugyanis, hogy engedjék meg neki azt a nőt, aki már régóta nála van, továbbra is magánál tartani, figyelembe véve, hogy már úgyis „antiqua“ (mint magát kifejezi) s hogy már ő maga sem mai gyerek; a gazdasága miatt volna rá szüksége elannyira, hogy ha őt elküldi, mást kell házához vennie. Az érsek azonban, ki e dologról tudomást szerzett, azt felelte a kérelmezőnek, hogy kivánsága semmi áron sem teljesithető, mivel közbotrányt okozna, s különben sem lehetne őt az általános szabály alól dispensálni, 1-ör mert ezt a kánonok tiltják, 2-or mert őt magát a zsinat alkalmával tett esküje kötelezi, hogy az asszonyt házából eltávolitsa.

Május 28-án a zalavári benedekrendi apát Ferencz jelent meg a bíróság előtt, igazolandó magát, hogy mily czimen birja javadalmát, benedikálva van-e, s

s miért nem viseli szerzetének ruháját? Az apát halasztást kért, hogy a szentszéktől dispensáltathassa magát.

Hasonlóképpen a türlei prépositól is számon kérte a bíróság, hogy kinek adományozásából birja javadalmát, fel van-e szentelve, meg van-e a primástól erősitve, nem tévelyedett-e el valamiben a kath. egyház tanitásától s végre hogy miért nem viseli a szerzetesi ruhát? A prépost a következőkben felelt meg a feltett kérdésekre: A prépostságot a nádor adományozásából birja, ebben a veszprémi püspök erősitette meg, miután a javadalom az ő egyházmegyéje területén van; jövedelme a prépostság után úgyszólván semmi sincs, mert birtokai török kézben vannak, kivéve egy kis szőllőcskét, amelyet ő bir, de ezt meg már két esztendőn át elverte a jég; a szerzetesi öltönyre vonatkozólag pedig azt mondja, hogy nem tudhatja milyet viseljen: „quia habet tantummodo nomen sine re.“ A bíróság meghagyja neki, hogy vagy tegye le hat hó leforgása alatt a préposti czimet, vagy pedig szerezzen magának Rómából felmentést.

Ezen kivül a bíróság már csak három ülést tart, ezt is több mint félévi szünet után. Deczember 15-én Harsány István megbizottja terminust kér, két nappal rá 17-én pedig Illicinus Péter dr. mint ügyész, a selmeczi polgárok ellen kér idézést egy meg nem nevezett ügyben.

A jegyzőkönyv utolsó feljegyzése 1562. január 16-áról szól, amely szerint Góza Tamás megbizója részére terminust kér.

Ennél többet a zsinati bíróságról nem tudunk. Valószinü, hogy ezzel végleg be is fejezte működését, mert többé nyomára sem akadunk. Annyi bizonyos, hogy fáradozása nem veszett kárba s mint fenntebb láttuk nem egy megtévedt lelket sikerült az egyház karjaiba visszavezetnie. A jegyzőkönyv

pedig, mely számunkra ezeket az adatokat megőrizte, mindenkor egyike marad a reformáczió történetére vonatkozó legbecsesebb emlékeinknek.

Nem épületesek a példák, melyeket ez felmutat, — de ép e példák mutatják azt a rombolást, melyet a reformáczió az erkölcs terén aránylag rövid idő alatt végezett.

AZ ISTENI GONDVISELÉS MŰKÖDÉSÉRŐL.

Irta Dr. KRAMMER GYÖRGY.

A filloxera nagy csapás és sokat búsitja a világot, engem is sokat búsitott már. De mig másokat általában az érdekel, mi módon tudnák ismét kikergetni ezt a parányi és mégis oly hatalmas ellenséget, addig én azt keresem, mi uton módon jött az be mihozzánk.

Rendesen az inficiált szőlővesszőt szokás emlegetni; én ezzel nem elégedhetem meg, mélyebb, rejtettebb utat kell keresnem. A filloxera csapása Isten büntetése-e? Igent e kérdésre sokszor hallani, de csak úgy szokás azt mondani, mintha ez többé kevésbé csak olyan pia opinio volna. Azért már most tegyük fel a kérdést egyenesen: van-e az Úristennek igazán része a filloxera-kérdésben? ha igen, nem távozik más uton e csapás, mint a minőn jött.

Máté evangeliumában olvasom, hogy az Úr az ő napját felvirrasztja a jókra és gonoszokra és esőt ad az igazaknak és hamisaknak. (Máté 5. 45.)

E hely bizonynyal nemcsak azt jelenti, hogy az Isten teremtette a jótékony napot és esőt, s az esély, a véletlen szerint juttat abból ennek és annak. A sz. irás itt többet akar mondani, azt, hogy az Úr Isten nemcsak füti azt a roppant világtűzhelyet, hanem még azt is Ő intézi, rendezi,

hová, kire sugározza melegét, hogy Ő nemcsak készitteti az esőcseppek milliárdjait, hanem ő tőle függ az is, kinek jusson ebből a cseppekben hulló áldásból. A sz. Lélek nyilván hálára akarja felhivni a gonoszokat, hogy ő róluk is gondoskodik, ami bizony elhibázott dolog volna, ha azt felelhetné mindenki, hogy hisz az Úr Istennek ebben csak annyi az érdeme, mint a kincset találó szegény felsegitésén annak, ki teli tárczáját az úton elvesztette.

Ugyancsak sz. Máté 6, 26, 30. ezt is irja: az Isten ruházza a mezei liliomokat. Táplálja az égi madarakat. S az irás más helyén olvasom: Ki megadja élelmüket a hozzá kiáltó hollófiaknak. (Zs. 146. 9.)

Ez itt vigasztalás akar lenni: »ne aggódjatok.« Pedig ez is furcsa vigasz volna, ha Krisztus Urunk e szavai csak annyit jelentenének, hogy Isten teremtette a napfényt és a földből szitt nedvet, amikből tudvalevőleg az a liliomruha készül; hogy Isten adta a földnek azokat a növényeket, állatkákat, melyekből az anyamadár tálal kiáltozó fiókjának. Azt ugyis tudtuk, hogy Isten teremtett mindent, tehát hogyha vigasztalni akar az Úr Jézus, többet kell mondania. Mit vigasztalja az ajtó előtt éhező koldust az a kijelentésem, hogy ezt a házat teli rakták élelmiszerekkel, mikor nincs ki arra gondolna, hogy neki adna belőle? ettől a vigasztól bizony éhen hal szegény. Ép így az a beteg, kinek azt mondják: van orvosság számodra elég, de nem hozza, nem nyujtja azt neki senki, elpusztulhat. Tehát, hogy Urunk vigasztaljon, azt kellett kifejeznie, hogy az Úr Isten nemcsak megteremtette mind, mire szükséged van, hanem Ő maga arról is gondoskodik és úgy rendez mindent, hogy jusson is mindenből, amire szükéged van.

Más szóval, e szavak: ki ruházza a mezei liliomokat; ki táplálja az ég madarait — annyit jelentenek: hogyha látod a mező liliomát a maga egyszerüségében is nagyszerüen pompázni — ha látod mint viszi a gondos anyamadár azt az éppen fiának való ebédet, ne gondold, hogy ez csak olyan esetleg, mely mintegy Isten háta megett történik, hogy ő azt nem látja, legalább nem nagyon tekinti, mert

sokkal hitványabb apróbb valami ez, hogysem felséges gondolatait erre is pazarolná. Mi helytelen fogalmaink vannak az Úr Istenről! Ha képzeletünket követjük, az a teremtő isteni kéz a teremtés alkalmával csak szórta, dobálta mintegy azt a liliomtermő csirát a földre, miután azt a liliomtermés minden erejével felszerelte, mint akár mi szoktuk minden gondolat nélkül eldobálni a gyümölcsmagot, ha megettük a gyümölcsöt, »nőjj, ha alkalmas körülményekre találsz, majd még fa is lehet belőled«. Ha képzelmünkre hallgatunk, ez azt mondja, hogy a teremtés iskolája, azt a madáranyát is csak úgy látja el azzal a fióknevelési és táplálási ösztönnel, mint a mi iskoláink növendékeiket oklevéllel, mely ha megvan, elbocsátják s nem törődnek többet vele. Nagyon helytelenül. A sz. irási kifejezés itt annyit jelent, hogy az Úr Isten öröktől fogva látta, akarta a te liliomodat ott kertedben, azért úgy rendezte, hogy a te kertészkezedbe kerüljön, öröktől fogva akarta, hogy te gondozzad, öntözzed, amint gondozod, öntözöd; akarta, hogy a nap öntse arra naponkint világító és melegitő sugarait, mig így végre lassan lassan megszövődött-varródott, elkészült az a sz. irás dicsérte, Salamon király pompáját felülmuló liliomruha. És ugyanazt mondja a másik példa is: ki táplálja az égi madarakat stb. Ha a házad szerhája alá épitett fészekben, ott látod azt a csupasz verébfiókot, amint nyugtalan várja mamáját, gondold ugyanazt mit a liliomról mondtam. Öröktől fogva ismerte és akarta az Úr Isten azt a hitvány kis lényecskét ott a fészekben, és mikor megjön a madáranya csőrében az epedve várt falatkával, ezt is az Isten rendelte neki öröktől fogva. Vagy mosolyognánk és talán kétkedve a fejünket csóválnók, mert az emberi módon képzelt isteni méltósággal ezek ellenkezni látszanak? Pedig mindez nem egyéb, mint amit isteni mesterünk tanit. Mit hallunk Krisztus Urunk isteni ajkairól? Azt, hogy az a veréb »nem esik le a háztetőről a ti Atyátok nélkül, ki a mennyekben van.« Ime tehát a verébélet esélyeit is az Isten akarata rendezi, csak az történik e hitványnak nevezett állatkával is, mit az örök akarat rendel számára. Ha az Úr

Isten arra az egyszerű virágra, arra a verebecskére gondol öröktől fogva, s ő határozza meg mi történjék vele, s más vele nem történhetik, kételkedhetném-e azon, hogy — ki felvirrasztja napját esőt ad stb., hogy ez is annyit jelent, miszerint Isten örök rendelése és akarata, hogy ma süt-e a nap, esik az eső, hogy hol és kinek előnyére süt az a nap és esik az az eső?

Más szóval, a sz. irás e helyein, Krisztus Urunk e szavaiban le van irva az isteni gondviselésről szóló egész sz. tanunk, sz. hitünknek az a biztos tanitása, hogy minden esemény, legyen az a legnagyobb, vagy legigénytelenebb, az mind örök isteni akarat, rendelés. Halld a Sirach fia szavát: A jó és rossz, az élet és halál, a szegénység és gazdagság Istentől vannak. Mi mást mond Jóbnak annyit hangoztatott szava: Az Úr adta, az Úr elvette. Idézzem-e az egyptomi Józsefet is: »Nem a ti tanácstokból, mondja boszútól rettegő testvéreinek, hanem Isten akaratából küldettem ide.« Hagyjatok békét neki, mondja Dávid kisérőinek midőn ezek a menekülő királyt gyalázó Semein boszut akarnak állani, hagyjatok békét neki, »mert az Úr parancsolta neki, hogy Dávidot átkozza.« Ime mit ellenségünk tesz ellenünk, az is Isten rendelése. S ezekben a példákban körülbelül arra a kérdésre is meg van adva a felelet, melyet a bevezetésben emlegettünk. De kérdezzük hitünk e gyönyörű igazságát illetőleg értelmes eszünket is, hisz ez nem olyan titok, hogy eszünk lángocskája bele nem világithatna.

Úr az Isten, mondja eszem. Az uraságnak leghűbb képét Fáraónak Józsefhez intézett szavai adják meg: Parancsod nélkül nem mozditja meg senki kezét vagy lábát. Ez a teljes, ez az igazi uraság, mikor senki mit sem tehet az én parancsom, beleegyezésem, engedélyem nélkül. Nem én vagyok abban a házban az úr, hol akaratom, beleegyezésem nélkül minden történhetik, és annál kevésbé vagyok úr, minél több mindenféle történhetik tudtom és akaratom ellenére. Mi persze nagyon hozzá vagyunk szokva az ilyen »gyönge« urasághoz, hol mindenféle kéz belenyulhat akaratunk ellenére is. Házunk, mezőnk, javaink feletti uraságunk

csak ott a törvénykönyvben van sértetlenül. Még inaszakadtabb az én uraságom, ha kicsit végignézek azon légió testi-lelki bajon, veszedelmen, melyek naponkint fogvicsoritva ólálkodnak köröttem. Bizony nem nagyon kérdik, beleegyezem-e? Ura vagyok téli kabátomnak, de mit törődik ezzel a nyáron át élni akaró moly; viz, tűz, fagy, villám, jégeső sem kér tőlem engedélyt. S magának az időnek sokat emlegetett pusztitó foga folyton rág és őröl a mi uraságunkon. Tehát igenis urai vagyunk javainknak, de minő urai! Bizony sok minden emeli kezét, de fogát is, karmát is, tudtom, akaratom, beleegyezésem nélkül, sőt annak ellenére is.

Mi e szúette urasághoz annyira hozzászoktunk, hogy mikor Istenre gondolunk, ott is, észrevétlenül ily uraságot képzelünk; szemünk annyira hozzá szokott a földiekhez, hogy mikor az égre vetjük azt, ott is csak ilyeneket tudunk látni és igy azt gondoljuk, hogy a teremtett világon, Isten e nagy háztartásában is sok minden történik és történhetik az Úr tudta és akarata nélkül. Nagyon helytelenül, — nem tudjuk mi az Isten. Tu solus Dominus, tu solus Altissimus, nem czimzetes uraságot jelent ez, valódi és teljes dominátus az a világ egyik sarkától a másikig, az égben úgy mint a pokolban, az egész teremtett világon végig keresztül-kasul, széltében-hosszában. Csak annak szabad történnie, mit ez az Úr parancsol, rendel, akar vagy megenged. Hacsak valami történhetnék vagy történhetett volna Isten tudta, akarata nélkül akár ott az oczeán fenekén élődő ázalaggal, akár a legtávolabbi állócsillag tűzgyomrának egy szikrájával, vagy ott a bűnös szivnek legbensőbb rejtekében, akkor már legalább is ott megszünt volna úr lenni. Történhetik-e tehát ott fent a csillagos égen más, mint amit ez az Úr parancsol? más időjárása lehet-e a földnek, mint aminőt az Úr rendel? Nem süt a nap, nem esik egy csepp eső sem, ha ez az Úr nem akarja, különben nem volna Úr az Isten. Az a liliom ott kertemben is csak azért diszeleg, mert ez az Úr gondol reá; az anyaholló azért visz étket fiának, mert az Úr hallja kiáltását. Megértem most már azt is, hogy miért

nem hull le a veréb a tetőről Isten tudta nélkül, mert ennek is ura az Úr.

De értelmünk még valamire figyelmeztet. Nemcsak Úr az Isten, hanem bölcs és okos Úr, aki tehát nem tesz úgy, mint az a játszó gyermek, ki szaladgál, fárad, izzad; ha kérdem, miért, mosolyog, nem tudja miért. Építi porból, utczasarából a házakat, városokat, azután meg földöntögeti, eltapossa, nem kell neki, nincs neki czélja, terve, csak tesz valamit, ami éppen csiklándozza képzelmét. Mikor az Úr Isten felépitette e világot s megtöltötte tengernyi alakjaival, nem tett így. Nem szabad itt e világon egy fűszálnak, fergecskének lennie, melynek egy bizonyos czélt ne szabott volna Ura Istene. Amint abban a művészi óraszerkezetben minden keréknek, rúgónak, de még a parányi szögecskének, lemezkének is megvan a maga szerepe, rendeltetése s mégis csak egy czélja van az egész alkotmánynak, jelezni az időt; minden részecske a maga keretében, helyén e czélnak szolgál, igaz, másképen és másképen, az egyik mozgat, a másik forog, tartóztat, üt, erősit stb.: úgy van ez az isten-alkotta világgal is. Egy a czél: a Teremtő Úr Isten dicsősége, minden egyes lénynek, teremtménynek is csak ez a czélja, igaz, más és más úton-módon kell ez egy czél felé törniök. Amint az óraműben, úgy itt is e nagyszerű teremtésben magának a művésznek kell minden egyes alkatrésznek, azaz minden egyes teremtménynek helyét, szerepét, körülményeit meghatároznia, mert hisz különben nem érné el azt a nagy czélt, mit óriás világszerkezete elé tüzött. A művész maga tehát mintegy megalkotja a programmot, amit minden egyes szereplőnek ki kell töltenie. Már pedig ha Isten jelölte ki számunkra a programmot, ha az ő kezében azok a patriarchák, próféták, apostolok, Caesarok, Napoleonok stb. épp oly világszerkezet-alkatrészek, mint az az arczomon alkalmatlankodó légy, mint az a szőlőgyökéren rágódó parányi féreg, — ha ő mindnyájunk számára egyenlőképen jelöli ki, hogy mi helyet foglaljunk el világszerkezetében az ő nagy czélja létrehozására: ő elég hatalmas is arra, hogy szerkezetének minden alkatrésze, tehát mi mindnyájan

tettleg azt a szerepet játszszuk, mit ő tervezett számunkra. Tehát, ami történik a világmindenség bármely pontján, az mind csak az Isten örök törvénye és rendelése szerint történik. Ime sz. hitünk, értelmes eszünk is csak egyet hangoztatnak: bármi történik bárhol, bármikor, az az Isten rendelése.

Beteg vagyok, megbántottak, a filloxera tönkre tette szőleinket, az Isten rendelte, úgy akarta, mondja sz. hitünk, de mondja értelmes eszünk is. De hogyan lehet ez Isten rendelése, mikor oly jól látom betegségem valódi okát? Ha jobban vigyázok s meg nem hülök, semmi bajom; ha nem volna rosszakaróm, nem volna most e kellemetlenségem; ha nem hozzák be azt az idegen inficiált szőlővesszőt, nincs az az országos csapás. Látom, látjuk, saját magunk vagyunk bajunk okai, hogy legyen tehát mindez mégis Isten akarata, rendelése? Bármeddig kutatok tovább, akárminő mélyen keresem bajom gyökerét, mindig csak természetes okra találok: miért nem vigyáztam magamra, miért mentem oda, hol meghülhettem; miért van rosszakaróm, hisz magam vagyok oka és így tovább, akármeddig ások mélyebbre, mindig csak természetes okgyökérre akadok. Hol tehát a sorsomat rendező isteni kéz munkája?

Sokszor az esemény okgyökere oly mélyre, messzire visz, hogy azt teremtett szemmel követni is lehetetlen. Vegyük csak azt a most hulló esőcseppet, okgyökere ott van a fejem felett uszó felhőnek vizpárájában; de meg a vizpára ismét honnét ered? ki a megmondhatója, mennyi mindennemü átalakuláson, bomláson ment már keresztül a világteremtés óta! Hány folyón úszott már végig, mely oczeánmélységekben rejtőzött? esetleg egész állat- és embergenerácziókat élhetett már. S most ime ismét vizpára, mely sürüsödni készül, hogy ismét a földre essék, vagy levegőparány, mely a szelek szárnyán bekalandozza a világot. Csak az isteni Mindentudás tudja leirni azt a kimondhatatlan tekervényü vonalat, melyet a világteremtés óta végigfutott, csak az Isten szeme látja azt az eret, a melyen az évezredek testén át idáig folyt, hogy most ismét vizpára vagy levegőparány legyen. Csak ugyanilyen bámulatos ezer

és ezer éves okgyökérből nő ki ott kertem gyönyörűséges liliomruhája, vagy a madár csőrében vitt étek. Az események mind természetes okgyökérből nőnek ki és visszaszállhatok akár a teremtés perczéig, mindig csak valami természetes okra találok. Sehol sem látom az események létébe belenyulni azt az isteni kezet, csak ott a teremtésben. Most tehát az a kérdés, hol és mikép működik az a gondviselő isteni kéz, hol igazit életem fonalán, hol intéz, rendez az események folyásán, mikor mindenütt csak a természetes okokat látjuk az egész világ kis és nagy eseményein dolgozni?

Nem olyan nehéz e kérdésre felelni. Nézd csak azt a bámulatos óraszerkezetet, mennyi kerék, rúgó, csavar, tengely, henger, dolgozik abban, mint a lánczszemek úgy függnek össze egymással, mind egy czélon dolgozik. Kérdem, az óraszerkezetnek azon megbecsülhetlen jó szolgálata kinek az érdeme? Csak az ügyes művész kezének köszönjük azt, pedig azt a kezet a szerkezetben hiába keressük, s ime minden az ő érdeme, mert ő alkotta. Ép így és teljesen így vagyunk az isteni Gondviselés kezével.

A mi életünkben, sorsunkban, a világ kis és nagy eseményeiben is ily természetes okok szerkezete dolgozik, amint mindenki láthatja és érti, nemkülönben, mint az óra benseje a mutatómozgáson látszik meg. Ámde ki állitotta így össze a mi életünk, sorsunk természetes okszerkezetét? Ez az isteni gondviselés kezének teljesen saját munkája, ha nem is látom e gondviselő kezet, — hisz a művész kezét sem látom abban a működő óraszerkezetben.

Következőleg igenis nem lennék beteg, ha nem hültem volna meg, s nem hültem volna meg, ha vigyáztam volna, ha abba az alkalomba bele nem megyek; igenis nincs bántódásom, ha nincs roszakaróm, s nincs roszakaróm, ha magam nem szerzem stb. igenis ez az a szerkezet, mely létre hozta azt a kellemetlen eredményt; — igen ámde ki állitotta mindezt úgy össze, ahogy történt? ez az Isten akarata, rendelése, ezt a gondviselés rendezte így. Ezt akarja Jób mondani, ezt jelenti József biztató vigasza fivéreihez, ők

már természetfeletti és igaz tekintettel a természetes okszerkezeten túl is látnak; ép így a Semeit védő Dávid.

E csodás isteni gondviselés nemcsak reám emberre vonatkozik, kiterjed az, mint magából a szent Irásból láttuk, arra a mező liliomára, arra a kiáltozó hollófiára, esőre, napvilágra, egyszóval mindenre, levegőparányra, vizpárára, porszemre is.

Mindezek esélyein, élettörténetén egy kifürkészhetlen ható-okok sora, mintegy óraszerkezet dolgozik, s ez mind az isteni gondviselés műve, ő állitotta ezt össze. Vegyük csak a mai esőt létrehozó oklánczot, szerkezetet, kimondhatlan itt a rendező isteni kéz munkája; e lánczolat elvezet a mindennemü működő természetes erők méhébe; a hő, világosság, villanyosság, vonzás, taszitás, nehézkedés stb. erőin át ezeknek szülő okaiba, majd egy fokkal feljebb ismét az ezeket létrehozó okokba. Így a gomolygó felhő, zúgó szél, czikázó villám, orkán, folyó, tenger, légkör, ezek erői, hatásai mind csak csatornarészek, melyeken át a manapi eső a teremtés óta mintegy folyik a századok és ezredek tömegén keresztül a mostani perczig. Ugyanily természetes okok láncza indul ki abból a mezei liliomból, áttöri a századokat és ezredeket és ott a Teremtő kezében állapodik meg; még azt a hitvány verébfészket is ily csodás oklánczok kötözi a Mindenható teremtő jobbjához; s így minden lény, minden tünemény és esemény a maga okősét egész a teremtés csodaperczéig viszi vissza egy ily kimondhatatlan, leirhatatlan oklánczolaton keresztül. S mindez oklánczolatok mestere, alkotója fel egész a teremtésig maga az isteni csodálatos gondviselés.

Ott a teremtés első perczébe vannak beleakasztva az első oklánczszemek s azóta e gondviselés rendeletére szükségszerüleg sorakoznak egymáshoz a természeti tünemények. S jó itt az esetlegesen támadt kételynek azonnal útját állani: Gondoljuk meg, ha ez emlitett ezer és ezer év hosszú oklánczok nem volnának Isten műve, már nem volna teljes úr; viszont, ha a mai eső az Isten örök rendelése, amint azt kimutattuk bőven, úgy az az ezer és ezer éves oklánczolat

is, melyből ez esőnek ma szükségképen kell származnia, szintén az ő rendelése, különben e mai esőnk nem lehetett volna öröktől fogva biztosan meghatározva.

Lássuk tehát most már a gondviselés egész működési módját. Amit a szent Irás Jeremiás prófétáról ir: »mielőtt anyád méhében alkottalak, ismertelek«, ez tulajdonképen mindnyájunkról szól. Öröktől fogva reánk gondolt az Úr, reánk, kik most itt vagyunk, voltunk, leszünk. Öröktől fogva határozta el, hogy bennünket teremteni fog és ugyanekkor isteni bölcsesége megfoghatatlan mélységében megalkotta egész élettervünket is, mintegy programmot készitett egész életlefolyásunkra: kitől, mikor, hol születünk, mi lesz életünk sorsa, baja, küzdelme. Már akkor meghatározta minden perczünket, megszámlálta minden szempillantásunkat, lélegzetünket, szivdobbanásunkat, meghatározta, mikor kel fel és áldozik le utolsó napunk. Ugyanakkor összeállitotta isteni elméjében az összes ható okokat, melyek életünkre, egészségünkre, állásunkra, jó vagy balsorsunkra, szóval életünk, létünk egész valónk minden legapróbb mozzanatára bárminemü befolyással voltak és vannak. Öröktől fogva látta, akarta azt a Dávidot, ő határozta meg, hogy Isaitól, Betlehemben fog legutolsónak születni, ő tervezte számára azt a pöffeszkedő, óriás Goliáthot, a Saullal való küzdelmeket, ott az örök isteni tervben megvolt az az Uriás felesége, Nathan próféta, Absalom, Semei stb. mind a legapróbbig meg volt határozva.

Nincs Dávid életében csak egy mozzanat is, mi abban az örök programmban nem foglalt volna helyet. És amit Dávidról mondok, az én rólam és mindenkiről is szól. Bármi történt eddig velem, meg volt az irva abban a csalhatatlan isteni tervben. E programm oly széles, oly mély, oly hosszu, mint maga a teremtett világ, le van ott irva az idei tél, ez a sok fagy, hó, eső, szél, zivatar, meg van irva minden legyecskének a röpte, nemcsak a napnak, holdnak, csillagoknak járása; a kis hangyának küzdelme épp úgy, mint a Nagy Sándorok és Napoleonok szerepe, a népek és nemzetek története. Mindez öröktől fogva meg van ott az isteni titokteljes Bensőben.

Ha pedig ez mind úgy van, amint valóban úgy van, kételkedhetünk-e azon, hogy Isten elég hatalmas arra, miszerint az ő teremtett világában mindaz, mit ő előre tervezett öröktől, meg is történjék? Tehát egy porszemnek sem szabad másképmozdulnia, mint ezt az örök terv előirja.

Már most hogy hajtatja végre Isten örök világ-programmját?

Ma esős, borús, szeles idő van. Hitem és eszem azt mondja, Isten öröktől fogva akarta ezt. Nem közvetlen isteni kezeivel hullatja az esőt, nem is ő tornyositja a felhőket, nem is közvetlen isteni működésével hozza létre a szelet, mint az első keresztény pünkösdnapit. A mai esőnek, szélnek természetes okai vannak, egy egész oksor, egy roppant ok- és okozatlánczból ered az, melynek egymásra következő lánczszemei az elmult évszázadokon és ezredeken át úgy sorakoznak egymáshoz és úgy sürüsödnek ma esővé, mint az öröktől fogva volt megirva.

Dávidot felmagasztalja a Góliáth feletti győzelem, elejti a test kivánsága, üldözi Absolon, gyalázza Semei, egészen az örök terv szerint. Csak az a kérdés most, hogy mikép történik mindez. Mi módon alkotja a művész az óráját, azt értem, látom, mikép kapcsol kereket kerékhez, látom, hogy fonódik az okok fonala; azt is értem, hogy illesztik a vizvezető csatornák egyik csövét a másikhoz, hogy csatlakozik a római aquaductok egyik ive a másikhoz; de hát valamivel nehezebb megérteni, teszem azt, ennek a sokat emlegetett mai esőnek az oklánczát, oklánczsorait, mikor azok egy folytonos egymásutánban ezredéveket karolnak át s ott végződnek az idő legelső perczeiben.

A nehézség ott van, hogy az isteni kéz a csodák kivételével nem nyul bele közvetlen a világ folyásába, mindent a teremtett erőknek engedett át. Ott a teremtésben mintegy meginditotta a nagy világéletet, s most azóta ez a saját erőivel él, mozog, dolgozik. Most tehát az a kérdés, ha az Úr Isten öröktől fogva akarta a mai esőt, szelet és pedig azt akarta, hogy azt teremtett okok hozzák

létre, neki a világteremtés óta úgy kellett rendeznie az esők és szelek létrehozó okait, hogy ezek a mai napon csakugyan csalhatatlanul létrehozzák a tervezett eredményt. Már most, hogy kapcsolta össze, hogy rendezte, csoportositotta azokat az oklánczokat e mai napig? Már csak csodás valami ez a kimondhatlan okláncz, ez a kifürkészhetlen tekervényes és bonyolult szerkezet, amelyből a mai napon annyi ezredek multával teljes biztosan, és csalhatatlanul annyi csepp hull mi reánk, amennyi öröktől fogva meg volt határozva. Még csodásabb a dolog, ha a természetes okok lánczába még a szabadakarat és a bűn is belejátszik, mint ok. Hogy kell érteni például, hogy Isten öröktől fogva akarta, tervezte Dávid bűnbeesését, Semei felségsértését? Bűnöket is akar az Úr Isten? Hozzá mindezeknek föltétlenül meg kell történniök az isteni terv szerint, hol marad itt a szabadakarat?

Az első kérdésre feleljünk meg először, azaz hogy kapcsolja az isteni gondviselés össze a szabadakarat nélkül a szükségszerüleg működő erők, ható okok lánczszemeit, hogy azok az örök világprogrammba felvett eseményt, a mai esőt létrehozzák? Azt mondom, ezt nem is oly nehéz megérteni. Nézzük csak, mi bonyolult oklánczokat képes maga az a korlátolt emberi erő és értelem is összeállitani.

Szolgáljon ennek megvilágitására az az ügyes vadász, aki a több száz lábnyira száguldó nemes vadat ujjának egy mozdulatával leteriti. Bámuljuk csak azt az oklánczot, mely e vadász köréből indul ki. Az 1. lánczszem az az ujj, mely megnyomja a fegyver ravaszát; a 2. lánczszem, a ravasz lecsap; a gyutacs meggyúl, a 3. szem, elég a puskapor 4. szem, gázok fejlődnek 5. és 6. szem.: a gázok feszereje röperőt ad a golyónak, 7. oknak maga a fegyvercső lép föl, irányt ad, 8. oknak a cső szük átmérője fokozza a röperőt; a cső fúrva van, ez mint 9. ok tengelye körül való forgást ad a golyónak; amint kiér a golyó a fegyverből, az okláncz egyszerre megnyulik, ez a 10. oklánczszemnek a nagy ive, mit a röperő irat le a golyóval, mig a vadat éri; mert 11. oknak a golyó éle és ereje átfurja a talált testet:

12. oknak fellép a golyónak esetleg robbanó ereje, szétroncsolja a benső nemes részt, a vad holtan terül el. Nemde bámulatos oklánc-rendező kéz még az a gyarló emberi kéz is? hogy ismeri az egyes okok lánczszemeit, hogy tudja mikép kell egymásba kapcsolni, és hogy érti azt az utolsó szemet beleakasztani a tervezett végeredménybe! Nem kell külön-külön kezébe vennie az egyes oklánczszemeket, anélkül is pontosan éri el, amit akar. Ha még hosszabb oklánczot akarunk látni, menjünk el a gyárakba és nézzük meg külön-külön azokat a gépeket; keressük csak, hogy van annak a gőzkocsinak kemenczéjébe vetett lapát kőszén, mint első oklánczszem, azzal az utolsó vaggonnal összefüggésben; magyaráztassuk meg magunknak a villanyos delejes találmányokat, melyek egész földrészeket és oczeánokat karolnak át sodronyaikkal, s meglátjuk, hogy az a gyenge emberi kéz is minő roppant oklánczokat képes előállitani, hogy általuk egy távolfekvő eredményhez jusson.

Ha az emberi kéz is képes ilyenekre, mit várhatunk az isteni Mindenhatóságtól és bölcseségtől? Az emberi kéz munkájának e mintájára megérthetjük körülbelül, mikép teszen az az isteni rendező, kormányzó, gondviselő kéz. Amily jól ismeri az a vadász a maga fegyverét, gyutacsát, tölténye erejét stb. épp oly jól, sőt bizony jobban ismeri az Úr Isten minden teremtmények összes, de összes erejét. Neki nem kell sokat számitania, mennyi pillanatra van szüksége annak a napsugárnak, hogy hozzánk jusson; a prizmára sincs szüksége, hogy megtalálja a szivárvány tarka szineit; nem is kell az Aetnába benéznie, hogy lássa a föld tüzes bensejét; Edisont sem várta, hogy neki a villany-delejesség csodáiról beszéljen. Úgy ismeri a nap hevét, világitó-képességét, a villanyosság és delejesség hatásait, a tengerek, vizek páraképességét, a vizek, levegő és szárazföld arányát, a földben, vizben, levegőben, az egész világterületen működő összes erőket, amint egyikünk sem ismeri saját önnön teste és lelke erejét. Tehát most könnyen határozhatja meg előre, hol, mikor stb. legyen eső, hó, tél, nyár, meghatározhatja hány villám czikázzék, dörögjön, hol, mikor, hová csapjon

le; meghatározhatja hol, mikor legyen földrengés, tűzhányó, hol örökös jég, örökös éjszaka vagy örökös nappal, szóval könnyen meghatározhatja az egész élettelen természet életrendjét, az összes századok, ezredek, minden és minden nap és minden pillanat számára. Ez neki csak annyi, mint mikor a gépész szenet rakat gépje kemenczéjébe és meghatározza, hányat fog fordulni a mozdony kereke, mikor ér vonata Budapestről Bécsbe; ép annyi, mint mikor a táviró meginditja villamfolyamát, s azt mondja, majd ezt fogják most irni Amerikában.

Az Úr Isten a teremtésben úgy rakta össze, akasztotta mintegy egymásba a napot, holdat, csillagokat, földet, vizeket, levegőt és az összes rajtuk és bennük működő erőket, hogy természetes szükségszerűséggel létrejőjjenek mindazok a tünemények, melyeket ő maga határozott meg előre öröktől fogva: hogy hulljon a jótékony eső, zúgjon a szél, czikázzék a villám, pusztitson az orkán stb. és pedig, hogy mind e tünemények azon évezredben, században, évben, órában azon körülmények közt történjenek, melyeket ő irt elő, akár csak az a művész rakná össze nagyszerű mű-óráját. A tavalyi enyhe tél, a márczius hó 15-én czikázó, dörgő villámok, száraz nyarunk, a szünni nem tudó őszi esők, nem más, mint a világ ezredéves óriás órájának előre meghatározott mutatójárása. S könnyü most már szaporitani a hasonlatokat; ha e látható világ a Teremtőnek dicsőitő temploma, úgy az Istent dicsőitő orgonát a világszerkezetbe összeállitott összes teremtett erők képezik: a szélvész, dörgés, villámlás, vihar, földrengés ennek csak nagyszerű akkordjai, melyeket maga az Isten gondolt ki s önnönkezével rakott be a nagyszerű világszerkezetbe.

Elég könnyen értjük már, mikép történik meg az élettelen természetben az Úr Isten örök akarata, megértjük, mikép kapcsolja ő össze azt a teremtett okokból álló lánczot, mely századok és ezredek mulva hozza létre az eredményt. Amily szükségszerű következetességgel dolgozik ott a lőfegyverben minden ok, amint azok fogódzkod-

nak szükségszerűleg egymásba, épp úgy történik az az esők, időjárás stb. oklánczában is.

S amit a szervetlen, élettelen erőkről mondottunk, ugyanaz áll a növényi és állati élet erőire nézve, hisz ezek is mind szükségszerű következetességgel dolgoznak.

Az egész növényélet meg van határozva abban a kis földben kúszó gyökérkében, csak legyenek meg természetkövetelte körülményei, előre megmondhatom, mi lesz belőle.

Nagyobb nehézséget látszik okozni, hogy ebben a nagy világ-óraműben nemcsak szükségszerűleg működő kerék van millió és millió, hanem vannak teljesen szabad akarat által működő alkatrészek is, — az angyalok és emberek. Ezeket a kerekeket hogy rakja össze a művész? Mert hogy a hasonlatnál maradjunk, ezeknek a kerekeknek nem szükségszerű a mozgásuk, hanem bármely önmaguk választotta irányban kell mozogniok. A rendező, gondviselő kéznek tehát nem szabad elvennie, amit a teremtő kéz adott, a szabad akaratot. És mégis, ami a teremtett világon szabad akarattal történik, amit az angyalok és emberek tettek és tesznek, az is mind az Isten rendező, kormányzó kezétől függ. A teljesen szabad akarattal működő angyalt és embert is az isteni gondviselés füzi abba a csodás oksorlánczba lánczszemnek, az öröktől előre meghatározott isteni terv szerint, úgy hogy Luciferrel, Dáviddal, Góliáthtal, Semeivel szabad akaratjuk rovása nélkül kellett annak történnie, ami öröktől volt megirva és viszont bár szabad akarattal esett Lucifer, Dávid, gyalázkodott Góliáth, Semei, mégis csalhatatlanul úgy kellett mindennek történnie. Már most hogyan? Nem okoz-e nehézséget a szabad akarat, nem-e még nagyobbat a bűn?

A mi világunk még gyermek mintegy, melynek tétovázó esetlen lépteit napok és perczek határolják, nem érti fel egészen, mi a bűn, de megérti azt már az örökkévalóság férfikorát ért túlvilág. E túlvilág szent borzadálylyal áll Ura előtt s áthangzik mihozzánk az a »szent, szent, szent.« Az égnek és a pokolnak szava ez. A valójában átértett bűn rémképe e szót nemcsak a túlvilág megdicsőült ajkaira adja, reászoritja azokra az örök iszonytól bénuló nyelvekre is az örök »szent«-

dicsőitést. Csak a bűn az a rettenetes jelszó, mely az egész örökkévalóságra megért világot két részre és két oly irtózatosan elütő részre osztja, mint a ragyogó nappal és a sirbeli éjfél, a káprázlató szépség és az undok bűzös rothadás, az örök Alleluja s a nem szünő rémes jaj, az élet és halál; és mégis: sanctus, sanctus, sanctus Dominus, Deus Sabaoth. — E háromszorosan szent Istennek mi köze, érintkezése legyen a bűnnel? ezt is ő rendezi, tervezi öröktől fogva? hogy akarhatja a bűnt? Hogy a gondviselés esőt, villámot, szélvészt érint, belefűzi, mint láttuk, örök terveinek természetes oklánczába, értjük; de mikép érintsenek e kezek bűnt? Pedig hiába, az a bűn is és a legrettenetesebb bűnök is helyet foglalnak abban az örök tervben, ezek is lánczszemeket képeznek a gondviselés oklánczában.

Sz. hitünk folyton csak azt hangoztatja, hogy semmi sem történhetik, csak amit Isten akar; értelmes eszem is azt ismétli folyton, a legkisebb porszem sem mozdulhat egy gondolatnyira, ha Isten azt úgy nem tervezte öröktől, tehát a bűnnek sem szabad történnie Isten akarata, tudta nélkül, mintegy háta megett, hisz a bűnnek ténye már csak felér egy porszem egy láthatatlan mozdulatával, mikor az a bűn a léleknek, az akaratnak egy mozgása a jóból a rosszba, hozzá a halálos bűn egy óriás félrelépés az égből a pokolba. Ha meghatároztam az isteni gondviselésnek a bűnhöz való viszonyát, ugyanakkor megfejtettem a szabad akarat elhatározáshoz való viszonyát is. Tehát csak a bűnről beszéljünk. A bűn nemcsak a lélekbe zárt romlás, a bűn roppant kifelé ható ok is, tehát az isteni örök tervnek, gondviselésnek szükségképen kellett vele számolnia. Mi borzasztó szerepet játszik a bűn az angyalok és emberek világában! A bukott szellemek mintegy milliónyi ragyogó égitestek világa voltak, egyetlen bűn jött közbe, s ime e ragyogó világ egy harmad része iszonyu romlással az örök sötétbe sülyed.

Áthozzák e borzasztó valamit a látható világba, az embernek nyujtják piros almába rejtve s megvan a másik világraszóló bűn; és valamint a rettenetes vulkánkitörés és földrengés szigeteket sülyeszt el s helyébe újakat emel, így tett

az a bűn is a földszínével: elsülyedt az édenkert, van helyette siralomvölgy. De a bűn nemcsak morális ok ám, hanem physikai ok szerepét is viszi a világ élettörténetében: emel, rombol, változtat. Nemcsak földrengés, tüz, viz, villám, betegség s halál pusztitott, rontott, irtott eddig, tette és teszi ezt a bűn is, az emberek gonoszsága. Ott az igazságtalan rabló a hóditó hadjáraton, ott a Nerok, Herodesek, ott a véres polgári és vallási üldözések, ott az iszonyu forradalmak. Nem bűnök képezik-e a történet nyomán az egyik nép vesztét, a másik emelkedését? az egyiket, mint az igazságtalanul megrablottat, meggyilkoltat szerepelteti vérében fetrengve, a másikat rajta térdelve, véres kezében villogtatva a bűnös fegyvert! Az államok, népek életében is sokszor kimondhatatlan bűntömeg szerepel. Ha mindezek Isten akarata, terve, rendelése nélkül és ellenére történnének, Isten nem volna többé úr a világon.

A bűn az egyesek életében is főszereplő, a bűn veti a bombát, kezeli a gyilkos tőrt, irányitja a gyilkos golyót; a bűné a tolvajlás, rablás, sikkasztás, a bűné minden, mit magam és felebarátom ellen teszek, a szeretetlenségek és igazságtalanságok minden neme. A bűn teszi és tette az emberiséget mindig oly szerencsétlenné a földön, aminő szerencsétlennek látjuk. A bűn áthatja az ember egész életét, bejárja az ember minden útját, behatol az emberi élet legfinomabb hajszáledényeibe. Egy szóval az emberiség története méltán mondható a bűn történetének. Következőleg a bűn szükségképen helyet foglal az örök isteni világprogrammban. A világrendező, gondviselő Úr Isten épp úgy felhasználja a bűnt örök czéljai elérésére, mint felhasználja a vizpárát esőképzésre. Amint az időjárás, a növény- és állatélet szükségszerüen működő okait egy örök csalhatatlan oklánczba füzte, épp úgy füzi ő a bűnöket is mint ható okokat csalhatatlan oklánczokba, melyek teljes szabad akarattal s mégis teljesen biztosan hozzák létre az öröktől meghatározott eredményt.

Eloszlik minden nehézség, csak tekintsünk egy példát, teszem az egypt. József példáját. Kétségtelenül az Isten aka-

rata volt, hogy József eljusson Egyptomba és hogy annak alkirályi székébe emelkedjék, mert így kellett családját és benne az egész választott népet megmentenie. Már most minő eszközöket használ az Isten terve? Nem angyali fedezet alatt, sem nem hatalmas sereg élén juttatja Egyptom legmagasabb méltóságába választottját, hanem egy egész sor bűn hurczolja a szegény ifjút, a remegő, siró, rimánkodó ifjút trónja lépcsőjéig. Az isteni gondviselés az irigy és gyűlölködő testvérek gonoszságát, a rabszolgakereskedők embertelenségét, Putifárnak és feleségének bűnét használja fel. Hogy e történetben a testvéreknek, a rabszolgakereskedőknek, Putifárnak és feleségének bűnei csak eszközök Isten kezében, eszközök, azaz, hogy az Úr Isten örök-től fogva úgy rendezte, tervezte, akarta, hogy e bűnök egyengessék az utat, ezek képezzék a feltétlen biztos lánczot, mely Józsefet teljes biztossággal vigye oda, hová az isteni terv akarta: efölött nem lehet kételkednünk: mert ha a gondviselés föltétlenül és minden körülmények közt akarta, hogy József legyen az alkirály, bármi módon, de el kellett jutnia Egyptomba. Ezer lehetőség állott a gondviselés rendelkezésére, s ime József a bűnök lánczolatán keresztül jut oda, tehát azt kell mondanom, hogy így akarta az isteni terv, mert hisz ha nem akarta volna, megakadályozhatta volna, mint valóban megakadályozta, hogy Józsefet fivérei meg ne öljék.

Amint látjuk, az a bűnlánczigen is benn van az örök isteni tervben, s ime, mégis bár öröktől voltak ott megirva azok a bűnök, nem szabad akaratból eredtek-e? Hisz miért siratják később a bűneiket e gonosz fivérek? teljes szabadon követték azokat el. Az isteni tervnek föltétlen bizonyossággal kellett teljesednie és ime ez még sem csorbitotta a szabad akarat elhatározását. Látjuk tehát, hogy az az örök rendező és gondviselő kéz bele tudja illeszteni az embert az ő cselekedeteivel abba a nagy világ-óraműbe, bele tudja füzni megdönthetetlen terveinek természetes oklánczába anélkül, hogy tőle el kellene vennie szabad akaratát.

Ámde mégis, hogy veheti Isten örök tervébe föl a bűnt, hogy akarhatja ezt? Erre azt felelem, igenis Isten

nem parancsolhatja, javasolhatja a bűnt, nem is kisérthet gonosz lélek módjára a bűnre, még kevésbé kényszerithet reá: de igenis megengedheti, türheti, hogy megtörténjék és így történt itt József történetében is. Isten úgy tesz, mint az az ember is tenne, kinek például az a terve, hogy gabonáját a közeli városba vigye vásárra. Közben megtudja, hogy egy tolvajnak foga fáj e gabonára, el akarja lopni és szintén a városba vinni eladni. Helyes, gondolja magában az az ember, csak vidd a városba, ott majd lefoglalom, nem kell nekem vinnem; felhasználja a bűn szolgálatát. Ép így tesz az Úr Isten; a külömbség csak az, hogy az az ember esetleg elszámithatja magát, az Úr Isten pedig soha. Az Úr Isten nem akarja a bűnt, tiltja, bünteti, üldözi, de mint a dudvát nem vetik, öntözik, mégis nő, terjeng, vagy mint a mese mondja, százszor vágják le a sárkány fejét, s mégis megnő ismét: így szerepel a bűn is Isten örök terveiben. Isten gyülöli, utálja, de mivel elég hatalmas és bölcs, hogy a bűn az ő terveit meg ne ronthassa, sőt mivel ő, ha mi nem is, hatalmában és bölcseségében még a tövisről is szedhet szőllőt és a bojtorjányról fügét, még a bűnt is fel tudja használni szolgálatára: azért sokszor türi és nem fojtja el.

A bűn teljes szabad akarattal lép az isteni terv bámulandó oksorába, önként áll be a hámba, nem tudja, hogy a csodálatos isteni gondviselés szekerét húzza. Ez az, miről csodálva mondja sz. hitünk, Isten nem akarja a rosszat, hanem megengedi és jóra forditja. Azért csak azt a rosszat engedi meg, mely így önkénytelenül illik be örök terveibe.

Az Úr Isten végig tekint az összes emberek sorain, előre látja teljes biztosan és határozottan, minden szabad elhatározásaikat, összes elkövethető bűneiket; már most azokat, melyeket alkalmasaknak lát örök tervei elérésére, azokat türi, megengedi, a többieket bármi módon, akár csodás, akár természetes módon megakadályozza, (például József gonosz fivéreinek testvérgyilkossági törekvését; Ruben lép mint a gondviselés eszköze közbe s elháritja az isteni terv

útjába gördülő akadályt.) A gondviselés eszköze teljes szabadon működik és mégis teljes bizonyossággal megtörténik, mit a gondviselés öröktől fogva akar; és viszont bár föltétlen biztossággal kell megtörténnie az isteni tervnek, mégis teljesen szabad elhatározással működik az eszköznek kiszemelt ember.

Ott sz. hitünk legimádandóbb titka, a megváltás, örök isteni terv az a nagypéntek, a kálvária, a kereszt minden legapróbb körülményeikkel.

Amit a próféták századokkal előbb megmondottak, mindannak meg kellett történnie és előbb nem hangzott el drága Megváltónk fájdalomban elhaló ajkairól a »beteljesedett«, mig az örök programm ki nem volt töltve az utolsó jottáig.

Minden meg volt határozva, a 21. zsoltárt szinte programmul vehették volna a keresztrefeszitők. »Átlyuggatták kezeimet és lábaimat, megszámlálták minden csontomat. Elosztották maguk között ruháimat és öltönyömre sorsot vetettek. Mindnyájan, kik látnak engem, kigúnyolnak, félrevonják ajkukat és fejüket hajtogatják. Az Úrban bizott; mentse meg őt, szabaditsa meg őt, kedveli őt.«

A Bölcseség könyvének II. fejezete akár a sugó szerepét vihetné Kaifás főpapi gyülésében. 12—20. v. »Azért fogjuk körül az igazat, mert ő hasztalan nekünk — szemünkre hányja a törvény elleni bűnöket. Azt állitja, hogy nála van Isten ismerete és Isten fiának nevezi magát. Azzal dicsekszik, hogy Isten az ő atyja. Lássuk tehát, ha az ő beszédei igazak-e és próbáljuk meg, mik következnek rája. Mert ha Istennek igaz fia, megoltalmazza őt és megszabaditja az ellenkezők kezeiből. Boszantással és kinzással kérdezzük őt. Leggyalázatosabb halálra kárhoztassuk őt.«

Tehát minden meg volt előre határozva öröktől fogva, ámde azért a nagypéntek szereplői még sem egy játékszinháznak finom fonálon mozgatott bábjai. Nincs ott más fonál, mint a megátalkodott hitetlenség egyesülve az irigység és engesztelhetlen gyülölettel. A szerencsétlen Judást a kapzsiság vakitja el, a crucifige-t kiáltó sereg a tekintély által

könnyen félrevezethető utczai tömeg. Nem a fátumnak kényszer-szereplői lépnek fel, csak ugyanazon szabadakarattal visszaélő bűnök ezek, aminőket manap is látunk. A kálváriának minden rettenetessége nem azért történt, mert az Úristen örök világmegváltó terveibe azt felvette, hanem forditva, azért vette fel és vehette fel örök terveibe, mert teljesen biztosan előre látta a Kaifások, Annások égbekiáltó gonoszságát, Pilátusnak gyávaságát, Judásnak alávalóságát és a többi ott szereplő bűnöket mind.

S most már úgy látszik, nincs más hátra, mint hogy sz. hitünknek ez annyira üdvösséges igazságát teljesen hasznunkra forditsuk.

Értsük meg már most s ne csak szóval mondogassuk Jóbbal: Isten adta, Isten elvette. Ha baj ért, akármennyire látom bajom természetes okát, ne állapodjam meg ennél, az isteni kezet keressem, az intézte ezt tulajdonképen. Soha se tépelődjem már most, miért tettem ezt vagy azt, miért okoztam e bajomat. Bánjam meg, ami tettemben bűnös volt, a többit bizzam a gondviselő Istenre, rendező keze nem ártani akart nekem.

Ha felebarátunk megbántott, mondjuk mi is azt, amit Dávid mondott Semeiről. A gondviselés felebarátom bűnét nem akarja, de igenis akarja azt a jó hatást, eredményt, mit esetleg egy bűnös cselekmény is okozhat. Semei bűnében az Úristen Dávid megalázódását akarta a többi közt, felebarátom ellenem elkövetett sértésében szintén valami hasznomat tervezi a gondviselés, különben nem tudná megengedni.

Legyen testté vérré bennük a bölcs Sirach fia intése, melyet már emlegettünk. — A jó és rossz, az élet és halál, a szegénység és gazdagság Istentől vannak. S így mi már nem fogunk abban a filloxeracsapásban, melyből e czikk kiindult, csak olyan talajbetegséget látni, mely majd csak elmulik ismét. Értjük inkább, hogy ez apró kis lényecskéket is — mind egyenkint — öröktől fogva akarta az Úr Isten. Öröktől fogva határozta meg, mi módon, mikor jusson az előttem sárguló szőlőtőkére és hogy meddig rágjon ott. A szőlőtőke

gyökere mélyéből egy előttem láthatatlan, de Isten előtt jól látott kimondhatatlan tekervényes és elágazó fonál indul ki, azon parányi lények szülőokainak fonala, melynek végpontját a teremtés első világossága világitja meg. Ha abba a fonálba a szabad akarat is beledolgozik, teszem, mikor az első inficiált vesszőt behozták: ezt a szabad akaratműködést az isteni gondviselés szőtte bele, öröktől fogva úgy tervezte, megengedte, mert akarta az eredményt. Hogy miért akarta az eredményt, a csapást, nem tudjuk oly biztosan, de hogy a többi közt büntetni is akart, azon nem lehet kételkedni, hisz úgy fáj ez a csapás — és millió a bűn, mely éppen ezt a fenyitést érdemelte. És ha e csapás az isteni gondviselés utján jött, csakis azon az úton tud ismét elmulni. Feltünést keltenek a történelem azon eseményei, melyekre azt szoktuk mondani, hogy »Isten ujja«, például, hogy I. Napoleonnak éppen abban a Fontainebleauban, éppen abban a teremben kellett lemondania császári trónjáról, a melyben kevéssel azelőtt VII. Pius pápát akarta kényszeriteni lemondásra. Feltünik az események oly különös találkozása, s mi ámulva mondjuk: »Isten ujja«, pedig az események ilyetén folyását csak ugyanaz a bölcs és hatalmas kéz fűzte, mely a többi kevésbé feltünő események fonalát.

Mindezek arra is oktatnak minket, hogy véletlenről beszélni oktalanság, nem kevésbé mint azt gondolni, hogy a a nap forog és a föld áll. Bármi történik velem, az öröktől fogva volt nekem szánva. Akármennyire nem akarták azok a játszótársak egymást meglőni, mint azt a napokban is olvashattuk, az még sem a véletlen munkája volt. A mindent rendező Isten itt felhasználta az ügyetlenséget és pajkosságot, amint máshol felhasználja a szabad elhatározást és bűnt. Következőleg véletlenről csak az beszélhet, ki csak a felületet nézi, ki csak a közvetlen működő okot tekinti. Persze a közvetlen okban, a játszótárs akaratában az a szomorú eredmény nincs meghatározva, s annyiban véletlen, de a minden teremtett okot kezében tartó és mindent örök terve szerint intéző Isten akaratában teljesen meg volt határozva, hogy mi fog történni, tehát éppen nem volt véletlen. Hányszor

halljuk, hogy ennek meg annak a szerencsés véletlennek köszönöm életemet, egy hajszálon függött a sorsom! Hajszálon ám, de az a hajszál Istennek hatalmas kezében függött, sorsod az ő irgalmas akaratán, neki köszönd szivből menekvésedet s ne beszélj szerencséről.

De azért a szabad akaraton még sem esett csorba, nem fatalizmus az, amiről szólunk. Halálos bajában, mit bűne szerzett, azt nyögi valaki, azzal vigasztalja magát: hiába, így volt rólam megirva. Igen, csak vigasztald magad. Mi volt rólad megirva? az, hogy teljes szabadon választott gonosz esztelenségedben fogod magad a bajba dönteni, melléje meg az volt irva: szerencsétlen, ne tedd meg, magad lészsz az oka! Tehát nincs mindig vigasz és mentség abban, hogy meg volt irva.

Tanuljuk e sz. igazság szerint nézni e világot és mindjárt más szinben látunk mindent. Az emberiség története egy vigasztaló, aranyos hátteret kap, ott az Isten keze, irgalmas gondviselése által.

Általában, a világtörténet e mélységes szent igazság által megvilágitva, nem más, mint egy nagyszerű kép. A kép terve egészen, egészen Istené, örök, ő gondolta ki. Akik a képet a vászonra vetik, azok az emberek. Az erény és bűn egyaránt fest az örök terv szerint, mindegyik a maga képét, életét, küzdelmét az egyes emberben, ép úgy, mint a népekben, nemzetekben. Az erény azt festi, mit Isten parancsol, javasol, szeret, kitüntet, jutalmaz. A bűnt Isten nem szólitja fel, hogy szintén fessen, ellenkezőleg tiltja, bünteti, üldözi. De nem akarja egyszerűen eltaposni; ha minden tilalom, büntetés daczára felüti fejét, megtüri a szemtelen és vakmerő tolakodót, hiszen mást úgy sem tud minden gonoszsága daczára a világtörténet titokteljes vásznára vetni, mint ami az örök tervbe beleillik. Így fest a bűn is az örök terv szerint.

Ott a patriarchák, próféták, apostolok, vértanuk, hitvallók, szűzek képe, élete, küzdelme, egyesekben, mint népekben megjelenitve a történelem nyomán, — ezt az erény festette egy örök terv szerint Isten egyenes parancsára,

tanácsára, utmutatása szerint. A bűn vérvörösen fest Abel galádul kiontott vérétől kezdve. Folyik a vér s föl sem szárad többet; folyókká dagasztja a gonoszság; tengerekké a századok és ezredek igazságtalan irtó, rabló hadjáratai iszonyuan összeroncsolt áldozataikkal; és e bűnösen véres részletek közül az évezredek közepén egy még véresebb és iszonyubb jelenet emelkedik ki, a Golgotha a nagypéntek borzalmaival. Megdermedve, holtan függ az Áldozat, sötét van, a nappal is éjjé lett a bűn szörnyü munkáján megborzadva.... És azóta is, a vérrel könyeket s verejtéket elegyit a bűn és bizony az erény képe szinte csak szigeteket ábrázol a bűn képének háborgó nagy tengerén, csak kis oázokat a holt sivatag közepén. A világtörténet, az Isten örök tervének e képe, elég szomorú a mi halandó szemeinkben, de ez inkább csak azért van, mert nézőhelyünk eddig nagyon kedvezőtlen. Ha majd egyszer magasabban fogunk ülni, — az Isten úgy adja! — az égi dicsőültek sorában, akkor már nem annyira a véres ecsetet kezelő bűnt fogjuk látni, mint inkább az Isten örökké bölcs és kimondhatatlan szép tervét, — és akkor a világtörténet képe csak egyet, az Isten örök dicsőségét fogja besugározni.

A mai világot mozgató sociális kérdés és különösen a hazánkat felkavaró egyházpolitikai kérdés is új megvilágitást nyer a fejtegetett tan mellett. Olyasmit érezünk, mint Dávid érzett, mikor Nathan prófétának, ki szabad választást kinált neki az isteni büntetések között, azt felelte: »jobb az Úr kezeibe esnem, mint az emberek kezeibe.«

A gondviselésről szóló tannak, e nagyszerű igazságnak alapos vigasztalás jár a nyomában: Mindaz, mi eddig ért, az Isten kezeiből jött s több bajt az ellenség minden pokoli gonoszsága sem okozhat, mint amennyit a kegyes Isten tervezett és tervez. Nem gonosz emberek kezeiben van a mi sorsunk, hanem Isten kegyes kezeiben.

SZ. IGNÁCZ LELKI GYAKORLATAINAK SZELLEME.

II. A második hét vezér-meditációja.

Irta: Dr. PETHŐ.

Az exerciciumok célját, mint láttuk, sz. Ignácz maga tűzte oda a könyvnek cziméül: »exercitia spiritualia, ut (homo) vincat seipsum et ordinet vitam suam, quin se determinet ob ullam affectionem, quae inordinata sit.«

Hogy az Isten gondolata, mely szerint az embert alkotta, a földi lét, az évezredes történet és saját életünk katasztrófái után, milyenné lett bennünk s mennyire kopott, eléktelenedett és elhomályosodott, azt a belső ember önmagának szomorú kontemplálásában érzi és siratja.

A szentgyörgymezei dülőn, ép a kanyarulatnál, hol a nádastól elfordul, áll a földbe szegezve egy márványszobor, fog, kéz, lábak nélkül; az utszéli gazda ki tudja hol szedte s oda illesztette földjének sarkára, hogy a szekereket s a kanyarodó marhát a barázdától félretartsa. Vonásai, alakjának körvonalai, ruhájának festői redőzése vajmi hiányosak; a szekéragy kihorzsolta, a neki ment kerék kivájta, por és sár lepi. Tán a régi primási paloták, tán a helembai sziget nyaralójának műemléke volt; tán neves mesternek sikerült műve, melyen szemét örömmel pihentette; tán drága emlék, melyet a régi urak kegyelete őrzött, fényes terembe állitott, esőtől, széltől, de még a haragos felhőnek tekintetétől is megóvott? lehet hogy ez mind így volt; most azonban egészen másképen van. Utszéli tengődés, elkopás, szétmállás a sorsa; a kerék hozzá dörgölődzik, s a tavaszi sárban czammogó paraszt csizmáját rajta törli meg, s a sár még késő szép napokon is száraz karajokban függ rajta.

Nem tudom, hogy van, de valahányszor ez árva márványtorzót látom, eszembe jön az Isten gondolata, melyet ő, a teremtő művész remeklő kézzel fejezett ki. Éden

agyagjában s minden márvány-fehérséget és csillámot meghaladó szépséggel ruházott fel, elevenitő és természetfölötti életet élő lelket lehelvén bele. Ezt a természetfölötti szépséget, ezeket az isteni vonásokat különös és szinte tulságos kegyelméből és szeretetéből vette; de szivesen adta rá, mert gyönyörködött művében s minél szebbé kivánta varázsolni. Hogy mi lett az Isten élő gondolatából, az istenileg szép eszméből, az ő saját maga képéből és hasonlatosságából, az Isten szine szerint való emberből: azt elmondja nekünk a kinyilatkoztatás és megsejditteti velünk a tapasztalat, az élet küzdelme és lemondása, s gondolom, hogy azt a hosszú történetet röviden összefoglalom, ha mondom: utszéli, felkopott, lehorzsolt, sáros poros torzó lett, melyet Isten többé bizony nem kegyel, melyet nem koszoruz kegyelmének természetfölötti szépségével s nem sugároz be a természetfölötti erények és ajándékok szivárványával. Ime az eredendő bűn találó analogiája! Amit azután az egyes ember még ronthat önmagán, amit még letörhet az Isten képének körvonalaiból, mit még elektelenithet a vonások lelkes kifejezésén, azt bőségesen megteszi, s ki közelebb s ki távolabb, de mindenki lejjebb ér . . . az állathoz, s a romlás műve szomorú sikert arat.

Az Isten alkotta ember fejetlen, sáros, piszkos, lehorzsolt torzó alakjában áll előttünk!

Az exerciciumok föladata e torzó eredeti, szép vonásait fölfedezni és helyreállitani.

Az exerciciumok első hete hozzálát e munkához; czélja az elhajlitott, kikopott vonalakat ujra kihúzni az alakon, — a hasadásokat, melyek a műnek meghasonlott részei közt nyiltak, kitölteni, — a hiányzó részeket a meglevő romokból kigondolni és hozzácsatolni. De valljuk be, ez az alkotás aligha fogja megközeliteni az Isten eredeti gondolatát. Nehézkes ez a kiindulás; a romokból szárnyra kelni nem igen szokás. Eltakarni, eltakarják, nagyjából kiegészitik a hiányt; a torzó megint szobor lesz s az útfélről elemelik s tisztes helyre teszik. De alkotni az első alkotás inspirációjával, teremteni az első szeretet lendületével, azt nem lehet ily

szegényes és romokból vett motivumok alapján tenni; ahoz megint isteni gondolat kell, mely előttünk föltünjék, mely minket kedvvel, lelkesüléssel és szeretettel töltsön el: s *ez az isteni gondolat az Úr Jézus Krisztus, az új Ádám, kihez hasonulnunk kell!*

Ez eljáráson épül föl sz. Ignácz lelki gyakorlatainak *két jellemző meditációja*, mely az ő gondolatainak ütere és a tökéletesség magaslatára való hodegusának két fordulata; ez a két meditáció a *Krisztus országáról* s a *két zászlóról szól.* E két meditációnak pszichologiájával és tendenciájával kell röviden megismerkednünk.

Sz. Ignácz katona-ember volt. Nem is katona, hiszen ez a fogalom modern; s mióta beállt az általános hadkötelezettség, a katonáskodás már nem lovagiasság, hanem szellemtelen véradó, melyet épp úgy megekzekválnak, mint az adóhátralékot: azért jobb lesz, ha így mondom: sz. Ignácz nem volt katona, hanem lovag. A lovagokat nem verbuválják kötéllel; a lovagokat a legnemesebb lelkesülés s a legönkéntesebb fölajánlás szelleme teremti meg; czéljuk a jog és igazság szolgálata, — jelszavuk az »agendo contra«, — szolgálatuk az »Un Dieu, un roi, une dame« közt oszlik meg, vagy tán nem jó, ha mondom, hogy megoszlik, hanem inkább, hogy három téren, szent alárendeltségben érvényesül: a vallás, a nemzet s a társadalom szolgálatában.

E szolgálatban a lovag csak a legeszményibb értelemben vett kötelességet ismeri; mert kötelessége nem szoritkozik az elkerülhetlenre; a szatócsok mérlegeit nem ismeri; nem piszmog, hanem áldozatokat hoz s nagyot merni, nagyra buzdulni, minél többet tenni, tűrni és kivivni, ez az ő szellemének iránya, szomja és eleme.

S hogyan is lehetne máskép, mikor a köznapiság alsóbb rétegeiből kiemelkedve, neki jutott a kitüntető szerencse: eszményeket ismerhetni és értük lelkesülni? hogyan lehetne máskép, mikor pálmának született s nem kúszó gyökönykének; czédrusnak a tündöklő Libanon lejtőjén s nem borókának a mária-nostrai vizmosásban? más szóval, mikor lelkében aetheri fényből szőtt képek jelentkeznek s szive

nem az önzés poros országútján, hanem a lelkesülés szárnyain jár?! Ez jelenti azt lovagias lélek!

Tény, hogy vannak ilyenek s tény az is, hogy nem mindenki ilyen. Hiszen van agyag és van márvány a geologiai rétegekben, s az egyikből téglát szokás vetni, a másikból remekműveket faragni. S különös, mindkettő ugyanazon anyaföld méhében pihen s régi tengerek ezredéves munkájából való. Úgy állunk az ember-anyag dolgában is: vannak, kik az eszmék szolgálatában állnak s arra teremtettek, s vannak más szatócs- és kukta-lelkek, kik az eszményekre nem reagálnak; nincs ahhoz érzékük.

A »Krisztus országáról« szóló meditáció lovagias lelkeknek való; akik már olyanok, vagy akiket fölkelthetni aléltságukból. Desperát, savanyú, fáradt emberek; emberek, kik hymnusokat zengeni elfelejtettek s csak elegiák elnyögésével foglalkoznak; fáradt emberek, kiknek szemében oly szürke az élet s az erény látóhatára, hogy nem tör át rajta sem napsugár sem csillagfény; desperát emberek, kik csalódásaik megpróbáltatásaiból nem mentették meg a szent tüzet s nem zárták azt mélyen szivükbe, oda, hová profán kéz nem ér, s melyről csak a próféták nemzedéke tud, — mondom: desperát, savanyú, fáradt embereknek nem való a Krisztus országáról szóló meditáció.

Ha már most kérdezem, hogy miért nem való? eljutottam e meditáció pszichologiájának ismertetéséhez. Azért nem való, mert e meditációnak lelke és hordozója az önkéntes, áldozatkész lelkesülés és önfelajánlás az Isten szive szerint való lovagiasságra. E meditáció lovagokat toboroz Krisztusnak; e toborzó varázshangjait csak lovagias lelkek értik meg. E meditációban fölébrednek, öntudatra ébrednek azok, kiknek az eszmék s a szentek örökségéből jutott, a »haereditas sanctorumból.« E meditáció az a kémszer, mely a szivbe szivárogva, ha nemes lélek lakik benne, ha nemes vér lüktet benne, csak gyüszünyi is, okvetlen megfesti, lázba hozza és fölheviti úgy, hogy tettre ragadja az ember minden tehetségeit. E meditáció a lélek harczaiban azt a jelszót: »agendo contra« a lovagias lelkek

szuggesztiójává teszi s azt a három szót: »Un Dieu, un roi, une dame« magasabb értelembe viszi át, a király alatt Krisztust, az emberiség született királyát, a hölgy alatt a boldogságos sz. Szüzet, az egyházat vagy az erényt értve. S e szellemmel eltelve s e nemes hévtől elragadtatva oda áll a vezér, a született király, az emberiség »Christus«-a vagyis fölkentje elé, akit az Isten küldött a sz. harcz megindítására minden ellen, ami ellenséges hatalomképp csatázik Isten, Krisztus nélkül, sőt Krisztus ellen a lelkek romlására.

No hát állitsuk oda az eszmények nemes szolgálatára vágyó, a jog, az igazság s az erény szeretetére alkalmas, tehát eo ipso lovagias lelkeket a Krisztus országáról szóló meditációnak fönséges jelenetébe.

A parabola, — mert ily alakban adja elő gondolatát sz. Ignácz, — a középkor legmozgalmasabb s legvérmesebb gondolat- és érzelemkörébe vezet, s hiven tükrözteti lovagias lelkét. Sz. Ignácz egy királyt léptet föl, kit az Isten fölkent, miután kiválasztotta őt az emberek fiai közül s a középkori királyság legszentebb föladatával ruházza föl, hogy dalmatikába öltözött harczosa legyen a hitetlenség ellen. Ez a király tehát toborozza hiveit, kiáltványt tesz közzé, hogy aki a szent harczra elszánja magát, az jöjjön utána. Senkit sem kényszerit, bár tehetné; mindenki szabad, számoljon le eszével és becsületérzésével. Vegye fontolóra a czélt; tekintse a vállalat dicsőségét; gondolja meg, hogy »Isten akarja«; hogy nem veszhet el senki, aki veszni nem akar; hogy esni el nem eshetik; türni hideget és meleget, virrasztani éjjel-nappal, éhezni, szomjazni: azt igen minden bajtárs kényszerül, de senki többet, mint a fölséges, fölkent király. A király tartja kezében a zászlót; a király áll első sorban; a király rohan a legádázabb harczba bele; a többi mind csak nyomában járhat. A királyé Winkelried szerepe, aki összefogja a dárdaerdő szálfáit s azokat saját mellébe döfi; a többi hős megirigyelheti vezére szerepét, de azt tőle el nem ragadhatja. Senki sem türhet többet mint ő, mert senki nem tehet többet és nem merhet nagyobbat

azon czélért, melynek minden gondolatát, minden érzelmét, utolsó csepp vérét szentelte.

Álljon már most a parabola jelképes alakjának helyébe Krisztus, — s ami csak révedezve és tapogatózva mondatott azon ideális, dicsőséges harczról, melyben senki sem esik el, s mindenkire dicsőség vár, valósuljon meg a szó szoros értelmében a lélek harczairól: s bizvást meghallgatjuk az alattvalók nyilatkozatait. Mert itt csak egy szózat lehet, csak egy felelet észszerü, csak egy válasz veszi inspirációját a nemes szivből: ez a szózat a lelkesült lélek fölajánlása Krisztus harczaira.

A világ összezúzná kárhoztató itéletével és megvetésével azt a »caballero«-t, azt a lovagot, ki a parabolás királynak nem ajánlaná föl szolgálatát. Nemzet, haza, család, tehetség, lélek, szivnemesség, költészet követ dobna sirjára, mert

> Aki napot keres, a vészszel megvíni ne féljen,
> Vagy közlélekként türje, ha porba szegik,

s szent Ignácznak is megvan a maga biztos itélete az ilyen emberről, mikor irja: »si quis non acceptaret petitionem talis regis, dignus esset, qui vituperaretur ab universo mundo et perversus, ignavus haberetur eques.« »Ignavus eques«, ez az a maró bélyeg, mely ép úgy, mint az élősdi gomba korhadttá teszi és megmérgezi a fát, tönkreteszi a lélek minden önérzetességét. Az ily lélek alatt örvények nyilnak s a gyáva teremtés egyre alább zuhan, fokról-fokra, mélységből mélységbe; megvalósul rajta más értelemben az a verse a zsoltárnak: abyssus abyssum invocat.

De valamint a roszban érvényesül az a törvény, hogy a *rossz rosszat, a nyomor nyomort szül, úgy érvényesül* a jóban is. »Qui vident me adhuc sitient«, hiszen azért jó a jó, hogy szomjazzuk s minél jobb, annál kielégithetetlenebb vágyat s föltartózhatlanabb törekvést ébreszt maga után. A lovagias lelkek nem állnak meg azon fokon, hogy Krisztus harczait elvállalják; akiben a szent lelkesülés lobbot vetett, az azon a ponton már nem kezd számitani és szükkeblüen önmagában elzárkózni; annak a sziv logikájával már csak

egy konzekvenciát lehet levonnia s ez azon elhatározása lesz: teszek minél többet; merek minél nagyobbat, hogy nyomában s minél közelebb legyek Krisztushoz, aki vezérel s megdicsőit egykor engem is. Ezt a következtetést sz. Ignácz is kimondja: »ii, qui magis affici volent (erga Christum Regem, et insignes se exhibere in omni servitio sui Regis aeterni ac Domini universalis, non solum offerent se totos ad laborem, sed etiam agendo contra suam propriam sensualitatem et contra suum amorem carnalem et mundanum, oblationes facient majoris aestimationis et majoris momenti.«

Ez a három szó: »*eques*« (caballero), »*insignes se exhibere*« (segnalarsi) és az »*agendo contra*« kifejezi e meditáczió irányát, szellemét és lendületességét. A »caballero« azt hirdeti, hogy kikről van itt voltaképen szó; a »segnalarsi« kifejezi a lüktető erőt, mely itt teremteni és alkotni van hivatva; az »agendo contra« pedig lehoz az eszményi lelkesülés felhőiből a gyakorlati nehézségek s a rideg valóság poros és küzdelmes világába s föladatunkat teljesen kimeriti, mikor ráutal a harczra az önzésnek mindennemü kiadása ellen, kiváltkép az »amor carnalis et mundanus« ellen. Nincs Krisztus országának megfontolásában arról szó, hogy kövessük-e inkább Krisztust, mint az ördögöt; ezt a választást mi már megejtettük. Az örök igazságok borzalmain át, az örök kárhozat örvényei fölött el, a szentelt gyertyának a haldokló szemében megtört fénye elvezetett minket az Istenhez; tőle el nem szakit sem baj, sem halál többé. Erről tehát köztünk nincs többé szó. De a magaslatok az égbe nyúlnak; a szentség, justitia sicut montes Dei; nagy út vár ránk s mindig magasabbra és magasabbra érhetünk. Ime lovagias lelkek, e magaslatok a ti hazátok, itt ti érvényesülhettek és érvényesültök is folyton az Isten érdekeinek széles mezején.

Tehát ismétlem, e meditáczióban nincs már arról szó, kövessük-e Krisztust vagy nem; eziránt már az első hétben, a pokol párkányzatán állva, tisztába jöttünk: a kérdés, mely most minden józan eszü alattvalót sürget, az, hogy

kiki a Krisztus követéséből mennyit kér maga számára. S a feleletnek oda kell kicsúcsosodnia minden lélekben: *minél többet.* »Minél többet akarunk«; »segnalarsi«; »kitünni kivánunk«; s hogy ezt tehessük, iparkodunk Krisztust minél jobban megismerni s minél hivebben követni. Iparkodunk Krisztust utánozni; úgy gondolkozni, érezni, úgy tenni és élni, amint ő gondolkozott, érzett és tett. Nyomába akarunk lépni fönséges áldozatainak; amit ő megvetett, megvetjük mi is; amily önmeggyőzéssel türt, szenvedett ő az erény harczaiban, oly önmegvetéssel akarunk mi is küzdeni és áldozni. Amily eszközöket használt Krisztus, oly eszközöket akarunk megragadni mi is, hisz ő az Isten által fölvilágositott vezére a seregeknek, kik az Isten erejében harczolnak és győznek. »Dominus Sabaoth«, a seregek Ura emberi kiadásban, Krisztus! Tervei, isteni tervek; győzelmes a lovag, ki szerintük vív és jár hadat! Lehetséges-e, hogy e gondolatok verőfényében, mint vigasztalan, holdkóros árny, egy »ignavus eques« jelenjek meg, ki sovány gebén, lehorgasztott fővel ügetve az Istenfiának lengő zászlaja alól szilvafáim alá vonulok pihenni, csak azért, mert daczára a vállalat fönségének, a czél dicssugaras biztonságának, a vezér eszményi alakjának s kellemesen vonzó erőszakának, féltem irhámat s küzdeni röstellek? »Ignavus eques« igazán —, hiszen az ember, ha nem is lovag, ha nem is fülig szerelmes a lovagokba, sőt még az sem szükséges, hogy a középkort szinig tejfölnek tartsa, de azért érzi, hogy az az »ignavus eques« olyan mint a macskanyávogás, kivált ha olaszosan mondjuk ki; bizony »inyávusz«!

Meglehet, hogy valaki ezt az egész lelkesülést, mint a fölléptetett királyt magát, parabolásnak tartja majd; mert hiszen könnyü lelkesülni a tárogató harsogásánál lengő zászlók alatt, prüszkölő, ágaskodó paripák hátán, villogó dárdák, kardok ragyogásában, szóval könnyü lelkesülni a harczba induló lovag-seregnek; de nehéz a benső élet magányában, a lelki küzdelmek csendjében.

Ez tagadhatlanul nehézség, de nem oly nehézség, mely talán a lelkesülés jogosultságát a lelki harczoktól el-

tagadná; hanem oly nehézség, amely a kitartó lelkesülést a lelki harczokban sokkal nehezebbnek s épp azért érdemszerzőbbnek mutatja be, mint a katonáskodásban, hol az érzékek benyomásai s az idegek izgalmai fölszitják a tüzet s fölcsigázzák a lélek nyugvó erőit. De ez másképp nem is lehet; mert az érdek, melyet Krisztus fölsegiteni jött, lelki; e téren nem a sikerek külső mérczéjén olvashatjuk le a haladás és térfoglalás fokait. Ha valami táborba szállásról volna szó, akkor a durvább lelkek is, a keresztes hadak rablólovagjai, az érvényesülést kereső s otthont nem találó nyugtalan szellemek is hozzánk csatlakoznának: de így amint vagyunk, a lelki tér, — a lelki harczok szembe nem tünő folyása, a haladás kimutatásának bizonytalansága, a szellemi életben a nézetek kavargó szétágazása csökkenti a fölébredt buzdulást. Azért természetesen ez a meditáció csak azoknak való, kik a lélek harczainak öntudatára ébredtek; akik arra ébredtek, azok jól tudják, hogy e harczokban dől el az emberiség legnagyobb érdekeinek sorsa s hogy e harczok mélyebbek, hatalmasabbak, dicsőségesebbek mint a kardok csörrenése s az ágyúk bömbölése.

Még van egy megjegyzésem. Krisztus küldetése, Krisztus harczai, Krisztus áldozatai és győzelmei első sorban a léleknek belső életét, s azokat a harczokat illetik, melyeket az ember önmagával vív, s azokat a győzelmeket dicsőitik, melyeket az ember önmaga fölött kivivni szerencsés volt. Mindez nagyon igaz és soha szem elől nem téveszthető; a sz. irás csodálatos szava világos fényt áraszt e kérdésre, mikor azt hangoztatja: regnum Dei intra vos est. Sőt többet mondok; a dolog természeténél fogva is Krisztus harczainak súlypontja a belső harczokba, küzdelmekbe s győzelmekbe van fektetve s a belső világban érvényesül legjobban s legáldásosabban Krisztus küldetése. Szivem a legbensőbb hálától túlcsordul s nem fejezheti ki szóval lángoló érzelmeit azon jótétemény fölött, melyet az Úr nekünk az ő megtestesülésében juttatott. Közvetlenül van velünk s élünkön jár, emberi érzelmekkel és élettel magyarázza útjainkat s boldogulásunk módját. Köztünk jár mint vezér, mint

tanitó, mint testvérünk és megváltónk! Kicsoda képes ez áldást és kegyelmet méltatni? kicsoda felfogni és átérteni?! Azért a mi gondjaink és aggodalmaink, küzdelmeink és vereségünk, búbánatunk a fölött, hogy az emberben utóvégre is az állat győz majd s hogy a lélek a közöny és a sikertelenség hólavinái alatt derékban széttörik, aranyos glóriába öltözködnek az inkarnáció fényében. Ne féljetek, nemes, törekvő, harczolni s az emberiség legfőbb érdekeit megvédeni kész lelkek, ne féljetek! Közöttetek, előttetek él, áll Krisztus az Isten Fia; leereszkedett hozzátok az Istenember, az Isten-testvér! Boldogitó barátságban közelithettek hozzá és meghitt bizalmasságban hallhatjátok szavát! Mily kegyelem, mily vigasz! Ti értitek csak ezt, kik nagyért küzdötök, — kik az emberiség erkölcsi s annak révén beálló anyagi nyomorát átéreztétek, kik a lelkekre a sötétséget ráborulni látjátok s meg vagytok győződve, hogy minél henczegőbben selypitenek holmi »magasabb közéleti morálról«, annál mélyebben feneklenek meg a korrupczió, az erkölcstelenség vigasztalan mocsarában! Ti üdvözlitek ezt a megváltót a próféták ihletett ajkával, a lélek tüzével; ti nem tudjátok őt hova tenni örömötökben s legjobban teszitek, ha szivetekbe zárjátok, ott őrzitek, s vigaszát, erejét, fényét és melegét édes magatok élvezitek!

Ez tehát természetes, hogy Krisztus országa első sorban belül van s hogy harczai és győzelmei s az e harczokra való lovagias fölbuzdulás mindenekelőtt a belső életre vonatkoznak. Hiszen enélkül elvesztenők a talajt lábaink alól, amelyen épiteni kivánunk —, s kivált a kezdőket s a buzgó ifjuságot, mely sz. Ignácz exerciciumaiba lelkesült szivvel s készséges kedélylyel ereszkedik, kell erre figyelmeztetnünk. Lélek, élet, lélek harcza és győzelme összehasonlithatlan túlsúlyban a sziv magányában rejlik és játszódik le.

A kezdők természetesen nem hajlandók a lélek harczait ennyire a sziv láthatlan mezőire átvinni; szegénykék, nagy bajuk az, hogy nem fogják föl az életet, mint Istenhez való törekvést, hanem csak úgy mint bizonyos életszakok egymásutánját, melyben az emberből klerikus, káplán, majd

plébános, — inas, legény, mester, — albiró, biró, főbiró, — képviselő, államtitkár, miniszter lesz; s azért üres az életük, gyenge, megbizhatlan s vigasztalan szellemi világuk. A lelki élet czélja: a lelket fölemelni, — értéket adni neki önmagában, czéljából meritve azt, s nem a körülményekből, nem az eszközökből. A körülmények sokszor sivárak és vigasztalanok: mi lesz akkor az életből? Kongó ür! Mivel akarjuk kitölteni? Kellemes háziassággal talán, mulatozással, vagy jó jövedelemmel? avagy pedig a fegyelmezettség, a szellemi élet gyakorlataival? alacsony köznapisággal vagy magas gondolatokkal? szórakozással vagy bensőséggel?

De bár a »regnum Christi« belül van kiváltkép, nincs ott kizárólagosan. A »regnum Christi« nemcsak az én szivem, hanem az egész egyház, annak minden küzködő gyermeke s ezt a »regnum Christi«-t az egész vonalon, minden szivben és lélekben egyaránt ostromolja az a vészthozó erő, melyről Göthe Faustjában mondja:

Ich bin die Kraft, die stets das Böse will,
Und stets das Gute schafft.

»Christus dilexit Ecclesiam« mondja szent Pál; aki Krisztussal érez, az kiérzi az ő szentséges szivének forró dobbanását jegyesének üdveért, s mikor Krisztussal küzdeni, Krisztussal a gonosz ellen harczolni kiván, ki nem felejtheti Krisztus testvéreit, Krisztus jegyesét s értük, javukért avatja majd föl lovagias karját s kardját. Ezt a kettőt össze kell foglalnunk: lelkünket s az emberiséget; Isten dicsőségét önmagunkban s másokban; a harczot Isten ellenségei ellen önmagunkban s másokban. Megfosztanók sz. Ignácz e meditácziójáť kihatásától és szük korlátok közé szoritanók elementáris fönségét, amelyek közt ki nem fejthetné tartalmát és hatalmát, ha Krisztus országát s a lovagias vállalkozást csakis saját bensö, lelki életünkre szoritanók; azonkivül erőszakot követnénk el buzgalmunkon vagy nem vennők tekintetbe annak expanziv természetét, mely egyre terjeszkedni kiván és soha sem mondja: elég.

Tehát Krisztus országa *a léleknek belső világa*, melyből számüznünk kell a bűnt, az Isten ellen küzködő hatal-

mat; de Krisztus országa egyszersmind *az egyház* s ennek javáért is akarunk lándzsát törni, szóval, az Isten dicsőségét az egész vonalon előmozditani.

E lándzsatörésben a lovag jelszava a »segnalarsi«, »kitünni.« Emésztő gond gyanánt szállja meg lelkét a gondolat: mit tehetnék, mikor Krisztus, az ország fölkent királya annyit mer és tesz és áldoz?! s mikor mindezt avval a kifejezett szándékkal teszi, hogy bár találkoznának, kik megértvén gondolatát és fenkölt érzelmeit, nyomaiba lépnének s minél hősiesebb, mondanám bravurosabb elszántsággal állitván bele a harczba személyüket s erőiket, siettetnék a győzelmet. Mert a lovagokon fordul meg az ország győzelme. A vezér nélkülük a győzelmet ki nem vivhatja. Fölülmulhatja bár a lelki csatákban a frank Róland mesés hősiességét, ő maga legyőzhetlen ugyan: de az ország győzelme csak alattvalóinak közreműködésétől függ. Tehát a vállalat sikere s az Istentől küldött s fölavatott vezér missiója rajtunk, lelkesülésünkön, nemesszivüségünkön, érzékünkön Krisztus gondolatai és szándékai iránt fordul meg. Ha úgy érzünk, mint ő az irás szavai szerint: »hoc enim sentite in vobis . . .«; ha megszáll Krisztus lelke; ha belelépünk abba az először idegenszerü, de később éltető és életteljes körbe, melyben az Isten lelkét szivjuk; ha az evangelium nem tudom miféle varázsütésre a betük fekete soraiból mint valami homályos lepel alól kilépve a szellem túlvilági ragyogásában jelenik meg lelkünk előtt, s amit előbb sejtettünk is, resteltünk is, szerettünk is, most szivünket elragadva, mindent kicsinyelni, megvetni késztet: akkor igen megtudjuk, hogy mennyit kell adnunk, fölajánlanunk Krisztusnak, sőt rosszul mondom, hogy mennyit kell, — nem; ebből félreértés lehet; ez az érzelmünk nem késztetés, hanem belső, égő vágy, vágy az után, hogy a lelkek dicsőséges vezére méltóztassék tőlünk minél többet, ha lehet mindent, elfogadni. E lelkületet sz. Ignácz e szavakkal jelzi: »oblationes facient majoris aestimationis et majoris momenti«, kitünőbb, értékesebb, nagyobb áldozatokra szánják el magukat. Így például a lélek benső harczaiban jobban

megerőltetik magukat, hogy Krisztust megértsék és képét gondolataikban kiszőjjék, — nagyobb fáradalmat fektetnek a munkába, mely lelküket az önzés megtagadása által világosabbá és fényesebbé tegye, — élesebben mondanak ellen természetes vágyaiknak, amennyiben ezek Krisztus életének utánzását bennük megakadályozzák, — nem kimélik magukat, hogy a szenvedély torlódó hullámait fékezzék s az ellenséges hatalmakat minél teljesebben meghódolásra kényszeritsék, — ez az, amit sz. Ignácz így fejez ki: »offerent se totos ad laborem.« De nemcsak erre a sokszor ugyancsak »improbus labor«-ra szánják rá magukat; hanem a lovagias szellem inditásának engedve, nem várják be a támadásokat, nem szoritkoznak arra, hogy a rendetlenséget s a zavart elnyomják: támadó harczot inditanak az önzés százfejü hydrája ellen, üldözik magukban az érzékiséget, a ravasz és álnok, ellenséges hatalmat annak összekuszált, bizonytalan útjain, s megtörik magukban a rendetlen önszeretetet s helyébe állitják föl az Istenszeretetet. Sz. Ignácz szavaival fejezve ki ismét ez új étappe-ot: »etiam agendo contra suam propriam sensualitatem et contra suum amorem carnalem et mundanum, oblationes facient majoris aestimationis et majoris momenti.«

A külső élet terén ez a lovagias szellem a lángoló buzgalom érzelmeibe csap majd át az Úr Jézus fönséges érdekeinek előmozditására. Ez a lovagias szellem adja a hősöket, az apostolokat és apostoli férfiakat. Ez a hősies szellem az a hóditó, kegyetlen hatalom, mely az ember erőit lefoglalja s egy ragyogó, fényes gondolatnak járma alá hajtja; a természetes embert kényelmeiben, a körülményekkel való megalkuvásában üldözi; vágyódni, küzdeni, törtetni készti. »Nem teszek eleget; mit tegyek még?« Ez refrainje minden okoskodásának és záradéka kivívott sikereinek. Végig néz a szükségletek beláthatlan mezején, szive szorul s a zsoltáros szava valósul meg rajta: »tabescere me fecit zelus meus«, elsorvadok fáradalmamtól, de még inkább lángoló buzgalmamtól. Mit tegyek Uram az ártatlanokért, hogy őket megóvjam? mit a veszélyben forgókért, hogy el ne buk-

janak? mit a hideg lelkekért, hogy föleszméljenek? épits azoknak csontjaimból falakat s leheletem melegével olvaszd föl ezek szivének jégkérgét, csak ne add uram, hogy érzéketlenül s tétlenül nézzem bukásukat s megdermedésüket.

Ezek azok, kik mindig halni akarnak, mert túlsokat élnek; ezek azok, kiknek semmijük sincs, mert mindenük van; más szóval, ezek azok, kik az eszményért küzdenek s utána törekszenek. Az eszménynek ugyanis az a természete, hogy itt elérhetlen, következőleg, hogy a földön *soha sem birhatjuk.* Amit birunk, az nem eszmény; innen a vágy, a törtetés utána életen és halálon át. Aki az eszményért meghalni nem tud, annak nincs eszménye. Jól irja egy nemzetgazdasági iró, Meyer Rudolf: »Für das Ideal stirbt man, für den Besitz lebt man. Für das Ideal kämpft man, — mit dem Besitz flieht man. Die Soldaten werden siegen, wenn man sie lehrt zu sterben und nicht im Leben zu bleiben. Ist das nicht das Wort der Schrift: »qui amat animam suam, perdet illam?« Különben e szabályt a latin közmondás is hirdeti:

»In servitute dolor; in libertate labor.«

Minél nagyobb fáradalmat és munkát kér ki magának a lélek, mely fölszabadult; szabadsága testtől-vértől, önzéstől s tömjénezéstől, tekinteteket nem kimél, javakat nem becsül, fájdalmakat nem érez, melyek visszatarthatnák őt Krisztustól, »quem vidi, quem amavi, quem dilexi.«

Ily érzelmek hevében a lélek visszatükröztetésére nem alkalmas más szózat, mint az eszmény szeretetéért rimánkodó imádság a lovagias harczos ajkain; leszáll lováról és térdre rogyva kéri, hogy kegyeskedjék a lelkek királya őt is, és pedig minél közelebb magához vonni s minél fájóbb áldozatokra s nehezebb küzdelmekre kiválasztani. Hallgassuk mély tisztelettel a fölajánlás szavait, melyeket sz. Ignácz a Krisztus országáról elmélkedő lovagias léleknek ajkaira ad: »O aeterne Domine rerum omnium, ego facio meam oblationem cum Tuo favore et auxilio, coram infinita bonitate Tua, et in conspectu gloriosae Matris Tuae, et omnium sanctorum et sanctarum curiae coelestis, (attestans) quod

ego volo et desidero, et mea est determinatio deliberata, dummodo sit majus servitium Tuum, et laus Tua, imitari Te in ferendis omnibus injuriis, et omni vituperio, et omni paupertate, tam actuali, quam spirituali, si Majestas Tua sanctissima voluerit me eligere ac recipere ad talem vitam et statum.«

Megragadja kedélyünket az a közelség, az az emberi érzés, melyben a lélek ez egész elmélkedés alatt az Istenhez áll. Úgy rémlik előttünk, mintha az Isten keresése, aki igazság és szeretet, egy vállalkozó, lovagias lélek hangulatában érvényesülne és szerencsés eredményekre igazittatnék el. Tény, hogy így kell az Istent keresni; embernek emberileg, a lélek legnemesebb érzelmei utján. Lovagiasnak kell lennem az Isten iránt; mert vagy az vagyok, vagy elfásult emberárnyék vagyok. Ily lovagias hangulatban le fogom győzni természetem és valóm nehézségeit is. Mert hiszen mindig igaz marad, hogy az Isten végtelen, s hogy az igazság bennem csak olyan mint a távoli világokból lerezgő csillagsugár egy kis molynak szemében, mely feléje röpül. Felhők usznak sokszor egünkön s eltakarják a csillagokat, — zivatarok söprik le a gyönge, moly-szárnyu lelket, — tengerek fölött repkedünk s a hullám sokszor egy-egy mérgesebb taréjával fölcsap hozzánk s leránt magával. Mit csináljon az ember az elemekben megnyilatkozó, isteni hatalommal szemben? mit szóljon a dörgés, zugás, csattogás félelmetes nyelvére? Ő ezt nem érti. Vagy ha érti is valahogy: ó de kevés emelő, melegitő, vonzó vonást leplez le előtte mindez az erő és hatalom az Isten atyai képén! hideg, rideg vonások ezek; nem gyakorolnak áldásos befolyást az önmagába elzárkózó, elriasztott lélekre. Nem érzi magát otthon; a nyelv idegen; ő nem érti s őt nem értik.

Vegyük például a szellemóriások egyikének Gaust Frigyes Károlynak életét. Gaust volt a legnagyobb mathematikai geniusz, kit a világ hordozott. »A braunschweigi herczeg«, — így kiáltott föl Laplace Gaustra vonatkozva, ki a braunschweigi wendengrabeni szegény péknek volt a fia, — »a braunschweigi herczeg nem planétát talált föl

országában, hanem természetfölötti szellemet födözött fel emberi testben.« Mint tizenegy éves fiu már a felsőbb analysis elemeit tanulta. Egy répát kivájt s abba a mészárszékben összeszedett zsirdarabokat apritott, ez volt az olaj; ebbe madzagot csavart, ez volt a lámpabél s e világosság mellett virrasztott a számok magnetikus világosságában élő fiu. E csodálatos szellemet azért emlitem, hogy kimutassam, hogy az embernek a legemberibb, legnemesebb s legtermészetesebb érzelmekkel kell az Istent keresnie; Krisztushoz, az isten-emberi vezérhez kell csatlakoznia; őt az embert emberi lelkesüléssel és emberi hozzá való alkalmazkodással kell átkarolnia, ha egész lényét, minden tehetségét nemesiteni s a vallást mint konkrét, az életben megvalósuló, boldogitó hatalmat élvezni akarja. Gaust a tudománynak szentelte életét, de vajjon elég-e ez?

Mert ime a kedélynek és szivnek lovagias hangulata nélkül kelleténél távolabb maradnak el még a szellemóriások is az Istentől, hát még a sötétségben bukdácsoló, közönséges halandók. Gaust életrajzában olvassuk, hogy ő a szellemi életben nagy, örök igazságtól átjárt jogrendet látott, s e forrásból meritette a tántorithatlan hitet, hogy a halállal pályánk nem végződik. Ez a rendületlen hit a halál után való életben s az örök, végtelen Istenben soha el nem hagyta őt. Dr. Winnecke ezt különösen nyomatékozza Gaust életrajzában.

Szép; épülünk ily hatalmas szellem hitvallásán; de ezek a hitczikkelyek előttünk szinte csak tört szárnyak. Hideg van itt és sötét. Higgadt észszel, nyugodt szemmel, biztos kézzel igazitja el távcsövét Gaust a végtelen térbe s miután kiszámitotta, hogy a kis Ceres planetoidnak helye 6—7 fokkal kelet felé van azon tájtól, hol a legkitünőbb asztronomok hiába keresték, megtalálta »mint porszemet a tengerparton.« Meghajlunk a geniusz előtt! De hasonlitsuk össze hitvallását sz. Ignácz »de regno Christi« elmélkedésével, mily szegényes, mily gyönge, mily tehetetlen! miért? mert nem — emberi. Ész van benne; de sziv, kedély, lelkesülés, ihlet nincs benne. Gondoljuk-e, hogy az Istent hide-

gen s nem emberi érzéssel és fellendüléssel kell keresnünk?! Az nem lehet; fektessük e vállalatba, fektessük a halál után való megmaradásnak s a végtelen Istennek hitvallásába az egész embert, szivet, kedélyt, lelkesülést; csak akkor leszünk harmonikus lelkek s akkor lesz hitünk a mi élvezetünk.

Ezt el fogjuk érni Krisztusnak, az embernek meleg átkarolásában és követésében, aki lejött közénk, mert tudta, hogy a világok szféráiból ki nem emelhetjük képét. Előttünk áll, mint testvérünk, beszél küzdelemről és győzelemről; mi legyen tehát ezekre szavunk, mi legyen szivünk dobbanása? Nem lehet más, mint a lovagias önfelajánlás, a »sequar te, quocumque ieris.«

A kinyilatkoztatás hirdeti a kötelességet és Krisztus bemutatja mint legnagyobb kegyelmet, hogy kövessük őt. Ezt kéri, ezt keresi, ezt követeli.

»Hogy lángjától annak, mit érzek, gondolok,
Forrjanak, égjenek a jövendő korok,
Hatalmat akarok.
Hatalmat akarok, jótevő hatalmat,
A lelkeken venni örök diadalmat,
Nem földi jutalmat.«

A lelkes költővel a lélek csak azt válaszolhatja:

»Csak lobogj én lelkem, mélységbe világits,
De csalóka fényben fürödni ne áhits,
Vesd meg csillogásit.
Égj emésztő lánggal, imádd a vész lelkét,
Érezd az igazság démoni szerelmét,
Mit senki ki nem tép.
Az örvények lelkét, tenlényedet fogd át,
Járd az önismeret üdvözitő poklát,
Éjjelét ragyogd át.

De a mellett egy perczre se feledd, hogy a vállalat első sorban »contra sensualem et mundanum amorem« irányul; önmeggyőzés, önmegtagadás a neve!

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Pázmány Péter bibornok, esztergomi érsek, Magyarország primása összes munkái. A budapesti kir. magyar tudomány-egyetem megbizásából egybegyüjti és sajtó alá rendezi ugyanazon egyetem hittudományi kara. Magyar sorozat, kis negyedrétü. 1. kötet. Budapest, 1894. Nyomatott a m. kir. tud. egyetemi nyomdában. Évenkint egy-egy kötet. Ára 5 frt.

Tiz esztendeje, hogy a magyar kir. tudomány-egyetem alapitásának ötödik félszázados jubileumát ünnepelve, oly módot keresett, mely úgy az esemény nagyszerüségéhez, mint a halhatatlan alapitó dicsöségéhez leginkább méltó: tudniillik Pázmány Péter összes magyar és latin munkáinak kiadásával.

Aki e nagynevü esztergomi érsek életével, tudományos és irodalmi működésével tisztában van, annak el kell ismernie, hogy e tény az igaz és őszinte kegyeletnek legszebb nyilvánulása, egyuttal ünnepe a magyar irodalmi nyelvnek és tudománynak.

Előttem a magyar sorozatnak imént megjelent első kötete fekszik,[1] és midőn azt forgatom, eszembe jut, hogy a történelem megismétli magát, és az események találkozása néha bámulatos. Azok az idők, amelyek Pázmányt fellépésre késztették, és működésének sajátos irányt szabtak, ma, közel 300 év lefolyása után, visszatértek, vagy legalább is — miként az események mutatják — közelednek. Ugyanaz a szellem kezd dominálni ma is, amely a tizenhatodik század végén Magyari István sárvári lutheránus prédikátornak azt a hazug, de lesujtó vádat mondotta tollába, hogy Magyarország romlásának a katholikus vallás képezi okát. Ma sincs kevesebbről szó! Úgylátszik, hogy jelen viszonyaink között két Pázmányra volna szükségünk: az

[1] A latin sorozatnak első kötete már tavaly látott napvilágot, s a M. Sion 1894. évf. 454. lapján van ismertetve.

egyik a liberalizmus neve alábujt protestantizmus támadásainak visszaverésére, a másik pedig a megtévesztett katholikusok fölvilágositására.

Még nem születek Pázmányt az események, de vigasztalásunkra és dicsőségünkre szolgál, hogy műveiben köztünk él a régi, akinek lángszelleme és szent lelkesedése, erős hite, bámulatos tudománya és félelmetes bátorsága ma ép oly ellenállhatatlan, mint volt 300 évvel ezelőtt. Ugyanazokat a fegyvereket hagyta nekünk örökségül, amelyekkel harczolt és győzött; azokat szándékozom ismertetni, hogy szükség esetén kiki elővehesse és forgathassa.

Az első kötetben három munkája foglaltatik a nagynevű biborosnak. Az első: »Felelet az Magyari István sárvári praedicatornak az ország romlása okairól irt könyvére.« A második: »Kempis Tamásnak Christus követésérül négy könyvei.« A harmadik: »Az mostan támatt Uj Tudományok Hamisságának Tiz Nyilván-való Bizonysága és Rövid Intés a Török Birodalomrul és vallásrul.«

A másodikról: t. i. Krisztus követéséről nem szükség szólanom; egyrészt mert tartalma ismeretes, másrészt mert nem szándékom nyelvi sajátságokat ismertetni. A másik kettőre nézve azonban leghelyesebbnek látom az egyes fejezetek czimeit közölni, amelyekből az egész munka tartalma és eszmemenete megismerhető. A »Felelet« hat »részből« áll, mindegyik rész rendesen több fejezetre oszlik. Elején egy latin levél van Nádasdy Ferenczhez és több szatirikus latin vers, a végén pedig egy latin »Peroratio« ugyancsak Nádasdyhoz. Az első rész »az Magyari István irásának és az Feleletnek summája.« A második rész »Hogy az Lutheristák hiti és vallása új hit és új vallás légyen.« A harmadik rész »Hogy hamissan hija Magyarinus az mi vallásunkat új vallásnak.« A negyedik rész »Melybe megfelelek az Egyházi emberek élete rágalmazásira.« Az ötödik rész »Hogy mi bálványimádók nem vagyunk.« Hatodik rész »Hogy az Országba való veszedelmeknek nem mi vagyunk okai, hanem az Lutheristák.«

Az új tudományok hamisságának tiz bizonysága tiz

részből áll. Az első rész »Hogy az mostani Uj Tanitók első mestere az Pokolbéli Ördög volt.« Második rész »Hogy az Új Tudományok természetek-szerént szabadságot adnak minden gonoszságra.« Harmadik rész »Hogy az Új Tanitók hazugsággal tészik gyülölségessé a régi Igaz vallást.« Negyedik rész »Hogy az Új Tanitók iszonyú visszavonással és álhatatlanságba élnek.« Ötödik rész »Hogy az Új Tudományok a régi Tévelygéseknek öszveszürt-zavart söprei.« Hatodik rész »Hogy az Új Tudományok a Keresztyénségnek ágazatit, szentségit, és fő fondamentomit felbontyák.« Hetedik rész »Hogy az Új Tanitók a Szent Irást megmarczongják és förtöztetik.« Nyolczadik rész »Hogy az Új Tanitók erkölcse és maga-viselése megmutattya, hogy ők hamis Pásztorok.« Kilenczedik rész »Hogy lelki esméretek ellen kezdték az Ujságot a hamistanitók.« Tizedik rész «Hogy sem ember, sem Isten előtt okát nem adhattyák az Újitók a Római gyülekezettül-való elszakadásoknak.«

Átolvasva ezeket a fejezeteket, úgy tünik föl előttem Pázmány, mint egy bátor harczos, aki Dávid hitével Góliát erejét egyesitvén, játszva veri le elleneit. A szentirásnak és a szentatyáknak ismerete győzhetetlenné teszi. Ezen a téren oly biztosan mozog, hogy erejének tudatában maga is érzi, de ellenfeleivel is érezteti fölényét. A katholicizmus igazságának érzete annyira áthatja, hogy bajos megitélni: vajjon a meggyőződés ereje nagyobb-e benne, vagy a tudomány világossága? Nem csoda, ha ő volt lelke az ellenreformácziónak, és teljes joggal mondják róla, hogy ő volt hazánkban — emberileg szólva — a katholicizmus megmentője.

Mindig föltünt nekem, valahányszor olvastam, az a körülmény, hogy Pázmány a protestáns vallást, amelyben született, már 13 éves korában oda hagyta, még pedig akkor, midőn a reformáczió láza még egész erővel tombolt nálunk. Sohasem voltam hajlandó e körülményt kicsinyelni vagy esetlegességnek tulajdonitani, de ma, elgondolva P. csaknem páratlanul álló működését, csakugyan azt kell mondanom, hogy az isteni gondviselésnek volt ő kitünő eszköze.

Aki meg akarja ismerni Pázmányt, mint vitatkozót, ebből az első kötetből is megismerheti. Azok, akik az ellenreformáczió történetét a protestáns szellemű irodalomtörténetekből tanulták, azt hiszik, hogy Pázmány tündöklik a gorombasagban; de aki munkáit olvassa, meggyőződik, hogy igazságos. Pedig az igazság, ha néha vastag is, mégis csak igazság; meg azután ellenfelei sem voltak illemtanárok. Úgy vágott vissza, amint ellenei suhintottak feléje; de a hová ő vágott, ott mindent összezúzott. Igaz, hogy elnevezte ellenfeleit ostobáknak, tudatlanoknak és szemtelen hazugoknak, de nem előre, hanem csak akkor, a midőn már kézzel foghatólag bebizonyitotta, hogy csakugyan azok. Ebben a tekintetben nem áll egyedül; nagynevű elődei vannak; mert egy sz. Cyprián, sz. Ágoston, sz. Jeromos, sz. Ambrus, sz. Optatus sem vitatkoztak másképp.

Hogy különben az ő vitatkozási modorát megismerhessük, csak egy helyet idézek a Magyari ellen irt Feleletből: »Az Gyónás felől azt mondod, hogy Innocentius tertius Pápa szerzé az súgva-való gyónást, mellyet megtilta Nectárius. Jól vagyon, hogy te magad megmutatod nyilvánvaló hazugságodat, és hogy igyen azt sem tudod, mit mondasz. Innocentius tertius Christus születése után 1198. esztendőben élt, az Negyedik Otho Császár idejébe: Nectarius pedig, amint Socrates irja, Szent Chrysostomus előtt volt Constanczinápolyi Patriárcha, Honorius Császár idejébe, Urunk születte után 393 esztendővel, az az nyolczszáz esztendővel előbb Innocentius tertiusnál. Örömest érteném azért, hogy tilthatta meg Nectarius az Innocentius találmányát nyolczszáz esztendővel Innocentius előtt: Ha Istenedet, lelkedet szereted Magyari István, efféle nyilvánvaló hamisságokkal ne csald meg magadat és hallgatóidat, kik felől méltán amazt mondhattjuk. Ose. 7. v. 11. Ephraim columba seducta non habens cor.« (71—72. l.)

Úgy hiszem, ebben még a mesterkélten elkényeztetett és a tettetett finom érzék sem találhat megrovásra méltót. Egyébiránt azt tanácslom, hogy olvassa el Pázmánynak itt emlitett munkáit, aki az ő korát, eszejárását, lelkesedését,

nagy tudományát és tiszta meggyőződését meg akarja ismerni. Nekünk magyar papoknak úgyis szükséges Pázmányt ismernünk, aki úgy vallási, mint politikai tekintetben példányképe a magyar papnak, nagynak és kicsinynek egyaránt. Elődeink — úgy látszik — jobban fölértették ezt, mint mi, mert átvizsgálva néhány régibb plébániai könyvtárt, úgy találtam, hogy egyben sem hiányzott e kitünő magyar szónok és apologeta teljesen; amit az ujabb nemzedékről, sajnos, nem lehet elmondani; de táplál a remény, hogy a jelen vállalat teljesen fogja pótolni a közelmult hiányait. Kivánatos is, hogy a jelen sorozat széles körben elterjedjen.

A mi magát a kiadást illeti, arra nézve is szükséges egy-két megjegyzést tennem. Az első kötetet Rapaics Rajmond és Kisfaludy Béla egyetemi tanárok rendezték sajtó alá. Kifogástalan, minden dicséretre méltó munkát végeztek, különösen Rapaics, ki a Felelethez és az új Tudományok hamisságának tiz bizonyságához kitünő jegyzeteket csatolt, és »rövid tájékoztatás« czim alatt összeállitotta azoknak a katholikus és protestans (Luther, Zwingli, Kálvin féle) iróknak névsorát, akik Pázmánynak ezen utóbbi művében emlitve vannak.

Különösen kiemelendőnek tartom Rapaicsnak azon eléggé nem dicsérhető eljárását, hogy röviden elmondja Magyari munkájának tartalmát, amely ellen Pázmány polemizál; ami által az olvasónak a könnyebb megértés szempontjából hasznos szolgálatot tesz. Igaz, hogy ezt maga Pázmány is megteszi munkája elején, de azért Rapaics megjegyzései nem válnak fölöslegesekké.

Még csak azt akarom megjegyezni, hogy a Felelet 42. lapján hibás a szóértelmezés: Pázmány ugyanis azt irja, hogy az anyaszentegyház »oly város, melybe minden nemzetek folyamnak;« ezt Rapaics úgy értelmezi, hogy »folyamodnak,« de ez helytelen, mert értelme ezen helyen az, hogy »összefolynak, gyülnek;« amint Izaiás mondja az egyházról, hogy »az utolsó napokban az Úr házának hegye a hegyek tetején fog állani . . . és ahhoz gyülnek minden

nemzetek« (2. 2.) Helytelennek tartom továbbá azt is, hogy Pázmány sz. Fulgent püspök levelét »ad Petrum diaconum de fide« sz. Ágostonnak tulajdonitván a Felelet 40. és 82. lapján, e hibát Rapaics szó nélkül hagyja. Véleményem szerint legalább jegyzetben kellett volna az olvasót figyelmeztetni, hogy a nevezett munkát tévesen tulajdonitották Pázmány idejében sz. Ágostonnak.

Ezek azonban mit sem vonnak le a tudós tanár eléggé nem dicsérhető fáradozásainak érdeméből.

A munka kiállitása kifogástalan, a nyomás kitünő.

Guzsvenitz Vilmos.

Segneri Pál nagyböjti szent beszédei. Magyaritá Szokolszky Bertalan, kassa-egyhm. áldozópap. Az egyhm. hatóság jóváhagyásával. I. kötet. S.-A.-Ujhely, 1894. „Zemplén" intézet 389 lap. Ára 2 frt 30 kr.

Aki tudja, hogy kicsoda Segneri, ez a 17. századbeli nagyhirü jezsuita szónok, az csak örülni fog, hogy az ő sz. beszédeit, melyek klasszikus voltuk miatt már minden müvelt nyelvre rég leforditvák, immár magyarul is birjuk, egyelőre ugyan csak első felét ama műremekeknek, de a fordító igéretéhez képest nemsokára másik felét is.

Segneri beszédeinek főjellemvonása az a szivhez szóló bensőség, az a meggyőződés, amely okvetlenül meggyőződést szül a hallgatóban is. Természetes, hogy a jezsuiták által oly szorgosan kultivált elmélkedés, meditáczió a forrása nemcsak a bensőségnek, hanem a szentirás ama bő ismeretének is, mely helyesen alkalmazva, oly kenetet ád a szent beszédnek, melyet semmi más nem pótolhat. Segneri szünet nélkül felhasználja ez eszközöket. Innen az ő prédikáczióinak századokat túlélő hatásossága. Innen, hogy az ő meghallgatására a legtávolabb eső vidékekről is csak úgy özönlött a nép, mely rajongott érette. Sokszor 20—25,000-re menő hallgatóság előtt prédikált. Beszédei ciceroi műremekek, eszméinek mélysége, bizonyitékainak megdönthetetlen ereje, hasonlatainak fönsége, képeinek elevensége,

megkapó, bámulatot keltő fordulatai s az a kedves poesis, melynek fényében itt úgyszólva minden tudomány megjelen: ellenállhatatlanul ragad magával. — A beszédek terjedelmesek, szakaszokra osztvák, úgy, hogy mindenik szakasz egy rövidebb szent beszédnek vázlata lehet. Ez a kötet Segnerinek nagyböjti szónoklatait tartalmazza, hamvazó-szerdától kezdve, egész a böjt III. vasárnapja után való csütörtökig.

A fordító nem közvetlenül olaszból, hanem a P. Dirrheimer latin fordításából készitette a magyar fordítást, melyről szerényen megjegyzi, hogy azt »talán több jóakarattal, mint szerencsével eszközölte.« Biztosithatjuk őt, hogy e szerénykedése csak némely és igen kevés helyen válik valósággá, általában véve fordítása jó, magyaros, használható. — Kár, hogy a kiállitás nem csinosabb, és hogy a sajtóhibák kissé túlsürüek.

Szivesen várjuk a fordítótól a második részt is, ott kivált az utóbbi hiányon, hiszszük, segitve lesz.

Dr. Kereszty Viktor.

Die metaphysischen Grundlagen der Ethik bei Aristoteles. Von dr. Lambert Filkuka. Wien. Konegens Verlag. 1895. 138 l. Ára 1 frt 50 kr.

Valóságos »örvendetes esemény«-nek tartom, valahányszor a divatosan meghigitott és fölerészteti erkölcstanok hegemoniája közepette egy-egy egészséges, életrevaló peripatetikus-szülött jut napvilágra. Kétszeres az öröm, ha világi tudós fogadja el az Ethika Nikomacheiát erkölcstani kutatásainak alapjául. A greifswaldi egyetem 1545-ben hozott itélete, mely szerint »eo opere in tota hac philosophiae parte vix aliquid praestantius aut absolutius habetur«: azt hiszem, igaz és helyes manap is. Az Iskola Angyala ebben a munkában is talált ugyan sok javitani és kiegésziteni valót, de maga a rendszer, az erkölcsiség legfőbb elve s annak legközelebbi következményei kifogásolhatatlanul örökre meg voltak állapitva és levezetve

E munkáról értekezik dr. Filkuka jelen műve, szemmel tartván mindig a sztagirita egész bölcseleti rendszerét.

Kétes és vitás helyek megfejtésénél követi az u. n. organikus módszert, mely szerint a szóban forgó tétel az egész bölcseleti rendszer organismusának szellemében magyarázandó ki és elveti Elser »atomistikus« eljárását, mely szerint az egyes tételek szószerinti értelme külön-külön, Prokrusztes-ágy nélkül állapitandó meg.

A szerző különösen három, Aristoteles erkölcstana ellen felhozni szokott kifogást tesz megbeszélésének tárgyává. Kimutatja, mennyire alaptalan az állitás, mely szerint A. erkölcstanában merően empirice járt volna el és semmi tekintettel nem lett volna a metafizikára. Evvel szemben szerző meggyőzően bizonyitja, hogy A. éppen metafizikáját vette erkölcstanának alapjául, jóllehet több oka volt, az utóbbinak bizonyos relativ önállóságot is adni. A második ellenvetésre, mely szerint A. erkölcstana »autonom«, az emberi természet lévén benne az erkölcsiség zsinórmértéke, a szerző megjegyzi, hogy jóllehet A.-nél a jócselekvés kötelező ereje tökéletesen nincs is megokolva, rendszere még sem nevezhető autonomnak, minthogy szerinte az egész világrend végső czélja Isten, e világrend létesitője (teremtője?), ki abba erőket helyezett a végből, hogy a világ tökéletessé és ezáltal hozzá hasonlóvá lehessen. A. ismerte a természeti törvényt is.

Meg kell jegyeznem, hogy a szerző nem tartozik azok közé, kik A.-ben Krisztus Urunk előtti szentatyát látnak. Különösen szép és teljes a harmadik nehézség megoldása, mely szerint A. rendszere a boldogság fogalmából indulván ki, az eudaimonismus hibájába esik. Szerző kimutatja, hogy A.-nél a gyönyör korántsem végczélja az erkölcsös cselekvésnek, amint nem is önnönmagáért megkivánandó »jó.« A gyönyör, a bonum delectabile csak elválaszthatatlan következménye az erkölcsös cselekedetnek.

A felállitott 9 thesis közé szerző érdekes, tárgyhoz szóló értekezéseket is iktat, például a görögök bölcseletéről

Aristoteles előtt, az ethika és metafizika közti viszonyról általában s különösen Platónál.

Mily érdeklődéssel és szeretettel dolgozott szerző jelen munkáján, azt a könyv minden oldaláról leolvashatni. Nyelvezete világos és nemes, ellenfeleivel udvarias s maga is katholikus lévén, katholikus szerzőkből is idéz. Azt hiszem, hogy Aristoteles szakavatott ismerői is élvezettel olvashatják e tartalmas, bár nem terjedelmes munkát.

Mr.

Erő és anyag. Irta dr. Székely István. Budapest, az Athenaeum könyvnyomdája. 1894. n. 8. r. 173 lap, ára 1 forint 50 krajczár.

»Erő és anyag« sokat mondó czim, legalább is megmegfejthetlen problema. Bátran hozzá lehetne tenni: »szellemi kirándulás a tudás legsötétebb Afrikájába.« A szerző úr is ugyanezt tartja, mert tudományos, magas szinvonalon álló fejtegetéseinek zárószava egy csendes lemondásban hal el; aláhúzta ugyanis a két végső sort: »maga az anyag lényege ma és örökre rejtvény, problema, a világ titkainak elseje és legnagyobbika.« Nekem e vallomásban legjobban tetszik az a »ma és örökre.«

No de ha titok a titok, azért mint tudjuk, sok szó fér hozzá. Hallottam is, hogy a peripatetikusok igen megbotránkoztak a szerző úr expozéján a materia prima és formáról. Ahhoz azonban nekem nincs sok közöm, mert e lovagias bölcselők tüzére fát hordani éppen nincs szándékom. De én meg apprehendálok a dynamismusnak, az ens simplexnek oly kurta szerrel való lefőzése miatt, melyben ezeket az érdekes ens-eket részesiteni méltóztatott. Érveink legalább is annyit érnek, mint a rájuk pazarolt czáfolatok. Különös kedvtelésemre szolgált az a kijelentés, hogy a testeket végtelenig lehet osztani, következőleg, hogy ens simplex-ekre bukkanni nincs remény. Dehogy lehet, dehogy lehet; nagyon is nem lehet. Ha egy liter vizet osztani kezd, kimutatja a chemia, hogy nem megy a végtelenbe,

hanem néhány milliószor folytatott osztás után, már nem vizet oszt, hanem könenyt és élenyt s éppen úgy elképzelhető, hogy az ezeken folytatott osztás után, már nem könenyt és élenyt, hanem egyszerü elemeket nyerne, melyeknek nincsenek részeik, de a térben képesek ellentállni.

De mikép állhatnak ellent a térben, mikor nincsenek a térben? distinguo: nincsenek a térben circumscriptive, concedo; nincsenek a térben definitive, nego. S mit csinál szerző úr az emberi lélekkel, melyről megengedi, hogy mechanice hasson, tehát hogy ellenálljon? az nincs a térben úgy, hogy részei legyenek, mégis mechanikus hatásra képes.

Épp ez a bökkenő szerző úr nézeteiben, melyek kiváltkép a terjedésről vallott véleményében tarthatatatlanoknak bizonyulnak. Szerző úrnál ez a két dolog: részekkel birni és kiterjedéssel birni, — részekkel nem birni és kiterjedéssel nem birni, egyenértékü. Következőleg a kiterjedés a test lényegéhez tartozik. Szerző úr beszél a metafizikai rendről s nem a fizikairól; tehát a test metafizikai lényegéhez tartozik a kiterjedés és pedig nem a skolasztikusok extensio interná-ja, hanem externá-ja. Mit csinál majd az oltári szentséggel? Csakis Descartes-ot követheti.

»Ámde a fizikai világban, anyagi dolgoknál, melyek természetöknél fogva a térhez vannak kötve, térben vannak és mennek végbe, a dolgoknak szükségképen elképzelhetőknek kell lenniök.« (9. l.) Ez nem kriterium. Az a valami lesz elképzelhető, ami érzékeink határai közé esik; akármennyire van is valami a térben, ha e határokon túl van, el nem képzelhető. Elképzelheti-e valaki a fénynek 20—500 billio rezgését egy másodpercz alatt? Itt nincs semmi elképzelni való; képzeletünk oly rosta, milyennel az útszéli kőtörők a kavicsot rostálják hófuvásban; mennyi nem akad meg e rosta szövedékében, ami megvan a térben! Ha a metafizikai testről van szó, az nem a fizikai test, ott képzeletről szó sem lehet, legfölebb képzelgésről.

Ha a képzeletet applikáljuk P. Secchi világrendjére; leülhetünk hozzá mindjárt s irhatunk egy filozofiai, farsangi

hóbortot. Az atomismus épp oly elképzelhetlen, mint az ens simplex.

Hálásak vagyunk a szerző úrnak, hogy a 69. lapon elismeri a vonzó erőt mint valami aktiv képességet; tehát létezik a mozgáson kivül is erő. A fizikusok ugyan oda hajlanak, hogy minden erő mozgás; szeretném tudni, mi az anyag mozgás nélkül? valóságos nec quid, nec quale, nec quantum; csakhogy mégsem merő potencialitás, hanem komplét substantia. Hát azt lehet elképzelni, amiről csak azt lehessen elmondani, hogy van? s mi tartja össze az anyag-ős-elemet? Minden mozgás előtt meg kell lennie a mozgó tárgynak s ez vonzás nélkül nem adatik.

Kérünk tehát egyszerü, osztatlan és oszthatatlan ens-simplexeket, melyek definitive léteznek a térben, kisebb vagy nagyobb térfogatot töltenek be az ellenállási erő által; összébb szorithatók hatalmasabb erők által (ime a ruganyosság, melyet semmiféle systema sem képes kimagyarázni); ezek az ens simplexek közvetlenül érintkeznek az ő ellentállási szferájuk oldallapjain (itt nyilvánul a vonzó erő actio in distans nélkül); ezek adják azután a legkisebb anyagelemeket, ha úgy tetszik kontinuumokat, melyek rugalmasak. Csináljanak kérem egy rugalmas kontinuumot egy más systemában; megveszem.

Ennyit eszmefuttatásul s szives üdvözletül a jeles munkának és szerzőjének. Még csak azt mondom, hogy szeretném, ha az olvasandó müveket nem »papendeklire« nyomnák. *Dr. Pethő.*

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

8. Szentatyánk, XIII. Leo pápa mult évi adakozásainak statisztikáját közli az »Osservatore Romano«, természetesen a *nyilvánosan* gyakorolt jótékonyságáét, vagyis azoknak

az adományoknak az összegét, melyeket Ő szentsége alamizsnása által osztatott ki. S ez az összeg megközeliti a félmilliót, 408,459 lira. Hogy mekkora az az összeg, melyet a szentatya nem hivatalosan osztott ki maga, azt csak az Isten tudhatja. — Magas kora és többszöri gyöngélkedése daczára a Szentatya bámulatos munkásságot fejt ki. Az »Orientalium dignitas Ecclesiarum« óta két encyklikát bocsátott már közre, egyet a Propaganda fidei érdekében, egy másikat az északamerikai egyesült-államok episkopátusához, mely így kezdődik: »Longinqua Oceani spatia.« Valóban »forma gregis ex animo.«

9. A hires római Angyalhidat, mely már kijavitásra szorult, — nem is csoda, Hadrián császár ideje óta sok viz folyt le a — Tiberisen, — kijavitották, sőt teljesen átépitették. Ez már csak azért is szükséges volt, mert a Tiberis medrét ki kellett ott szélesbiteni, s a partokat emelni. Az olasz hid- és vizmérnökök dicséretére szolgál, hogy nemcsak a stylt, de még az anyagot is hiven az antik mintához megtartották, s csak a kövek különböző szine mutatja, hogy az egyik darab új, a másik meg 1760 esztendős.

10. Beszélő számok. A porosz királyságban, melynek túlnyomóan lutheránus lakossága van, az 1890. évben 75,894 elválás történt, s az elvált házastársak közül 28,125 lépett új házasságra, előbbi házastársa életében! Ez nem meglepő, mert hisz Luther szerint: die Ehe ist ein weltlich Ding, — s így a válás szabad. De a tanulság ebből az, hogy, miután a kötelező polgári házasság szakaszai nálunk nem egyebek, mint a protestáns házasságjog elveinek behurczolása az állami törvénybe: szép kilátásaink lehetnek Magyarország jövendő erkölcsi állapotára.

11. Uralkodók életkora. A most uralkodó fejedelmekről, névszerint életkorukról az új góthai kalendárium a következő érdekes kimutatást hozza: Legöregebb a pápa, 84 éves (Dominum conservet eum . . .), utána következik a luxenburgi nagyherczeg (78 éves), 77 évesek a dán király s a szász-weimari herczeg, 76 évesek Viktória angol királyné s a mecklenburg-strelitzi nagyherczeg; a lippei fejedelem

71 éves, a mi királyunk 64, kivüle még 9 uralkodó van a hatvanas években, 7 az ötvenesekben, 8 a negyvenesekben. A német császár 36 éves, a portugal 31, Waldeck fejedelme 29, az orosz czár és a hesszeni nagyherczeg 26 évesek. És most jönnek az igazán fiatalok: Szerbia királya 18, a németalföldi királyné 14, a spanyol király 8 évesek.

12. Löwenben meghalt Jungmann Bernát tudós theol. professzor, szélhüdés következtében (ép úgy, mint pár év előtt bátyja, a jezsuita Jungmann József). Egyike volt ő a legjelesebb dogmatikusoknak és egyháztörténészeknek. Ez utóbbi szakmában való tudását az 1880—1887. évek közt megjelent: »Dissertationes selectae in hist. eccl.« cz. műve tette le, — de dogmatikája is van: Institutiones theol. dogm. specialis.

13. A Szentföldre két zarándoklat is készül. Az egyik Bécsből (Trieszt, Alexandria stb.) márczius 28-án, (270 frt), egy havi távollétre, — a másik Münchenből (Verona, Loreto, Brindisi stb.) április 23-án, hosszabb időre és sok kirándulással (1450 Mk.). Tessék választani.

14. A végnek kezdete. Mind nagyobb mértéket ölt a protestantizmus disszolucziója Németországban. A pásztorok maguk, a lutheránus prédikátorok maguk nem hisznek semmit! Rebetta dr., a Gertrud-temploma pásztora vagy kétezer hallgató előtt ezeket mondta: »Senki sem hiszi többé az ó-szövetség csodás történeteit, a pásztorok sem, — de az iskolában azokat, s a csodákban való hitet egyáltalán jó megtartani, mivelhogy a gyermek szivesen hallgatja a regéket « S ez az ember nem az egyedüli, mások is vannak, akik úgy, mint ő, és pedig, hála a Harnack és Pfleiderer-féle tudósoknak, mindig többen és többen a Luther-kabátot felöltve, a szószékről hirdetik hitetlenségöket, megrontják a keresztség formuláját, melyet pedig maga Krisztus Urunk irt elő, stb. Hát azért mondjuk, hogy ez a végnek kezdete, — néhány évtized mulva, talán még előbb, nagyszerű látványnak lesz tanuja a katholikus világ!

15. Eltévesztette az adresszt egy lipcsei könyvkiadó, aki aforizmákat gyüjtvén jeles férfiaktól egy Bismarck-album

számára, a többi közt a hires történetirótól, Klopp Onnotól is kért valamely szentencziát. Ez aztán a következőket irta neki:

Csodálom, hogy Uraságod hozzám fordul, akinek irodalmi munkásságom éppen nem okolja meg azt a feltevést, mintha én Bismarck hg. tisztelője volnék. De ha már véleményemet tudni akarja, hát én a Bismarck-albumba nem irnék mást, mint sz. Ágostonnak ezt a mondását: Sine justitia quid sunt civitates nisi magna societas latronum?

Mert pl. az 1866-iki háború jogtalan békeszegés volt, s ezért csakis Bismarck viseli a felelősséget, — a 70-iki franczia-német háborút illetőleg pedig szintén megtudtuk hosszú évek multán ugyan, de magától Bismarcktól, hogy ez is tisztán az ő műve. No már az ilyen emberrel szemben nem a csodálat és tisztelet, hanem más valami érzés tölt el engem. E háborúk következménye az lett, hogy a nemzetek elvesztették a béke és jog érzetét, — e háborúk következménye az is lett, hogy a népek oly katonai teher alatt nyögnek, mely évről-évre súlyosbodik. Bismarck teremtette a »kulturharczot« is, ha ugyan harcznak nevezhető az az eljárás, mikor az erősebb agyonnyomja a gyengébbet, Bismarck az államomnipotenczia bitorlásait az egyházak és az egyének jogterületén, ő kinozta és gyötörte az ártatlanokat, — és negative nagy része van neki a szocziáldemokráczia megnövekedésében is, mert ez logice kérdezheti, hogy menynyivel volt több joga Bismarcknak a 66-iki népjog-sértésre, mint neki van a magánjogok megtámadására . . . . .

Ebben a szellemben foly még tovább Klopp levele, keserü igazságokat, de igazságokat foglalva magában. Hiába, a történelem előbb vagy utóbb leálczázza a — bálványokat.

16. A szomszédban. Ausztriában is küzdenie kell a katholiczizmusnak, sőt, ami szomorú, ott is meg van oszolva a katholikus tábor némely mellék-kérdésekben, — de azért, sok szép tanulságot merithetünk az osztrák katholikusok közéletéből. Alkalmat ez elmélkedésünkre az ád, hogy a mult hónapban ülte meg a felső-ausztriai kath. népegyesület (Volksverein) az ő 25 éves jubileumát.

Ami most történik nálunk: a polgári házasság beerőszakolása, a vallástalanság felszabaditása stb., az Ausztriában már 25 év előtt kivivatott az utczával és a zsidó sajtóval szövetkezett szabadelvü miniszterium által, amelyben Anastasius Grün, a demokrata hg., Giskra és az importált protestáns Beust voltak a főszereplők. Az akczió persze reakcziót szült. Mikor Ausztriában a hires interconfessionalis törvények szerencsétlen működésöket kifejteni kezdték, a katholikusok éppen úgy, mint most nálunk észlelhető, lerázták a tespedés százados porrétegeit magukról, és a mindent felforgatással fenyegető támadásokkal szemben számtalan katholikus népegyesületet és kaszinót alapitottak.

Ebbe az időbe esik a felső-ausztriai kath. népegyesület alapitása is a hajthatatlan Rudigier linczi püspök vezetése mellett. Néhány év alatt csodákat müvelt a nagy püspök az ő népegyesülete által. A választó kerületekből tisztára kifüstölte a szabadelvü képviselőket, és csupa kipróbált katholikus férfiakat választottak be a felső-ausztriai kath. néppárt emberei a tartományi gyülésbe és rajxrátba. Liberális képviselő a kath. népegyesület tagjai által lakott kerületekben mutatkozni sem merne. S meg kell vallani, hogy a felső-ausztriai katholikus népegyesület páratlanul kitünően van szervezve, egyébiránt helyzete is páratlan: egy egyházmegye hatáskörébe esik az egész terület s a lakosság nyelvre, nemzetiségre, hagyományaira nézve — egyöntetü. Rudigier püspök sok nagy jót tett életében; de valamennyi közt a kath. népegyesületben találta legnagyobb örömét. Azt mondta róla: »Ez az én szemem fénye.«

Ez a nagyszabásu és nagymultu kath. parasztegyesület, amely tagjainak számát 35,000 főnyire emelte fel — megjegyzendő, mind választó-polgárok, — ez ünnepelte a mult hóban Linzben fennállásának negyedszázados jubileumát. Oly tömeg jelent meg az ünnepélyre, hogy termet, helyet nem lehetett találni elég nagyot az egész városban. Leirhatatlan lelkesedés uralkodott: a hősiesen teljesitett kötelesség tudatának lelkesedése. Ki és mi tud ennek ellenállni?!

A felső-ausztriai kath. népegyesület története nagy tanulságokat fed fel a figyelő előtt. Künn a falukon, falukból alakitott választó kerületekben, a népegyesület mindig győzött; városokban és mezővárosokban azonban sem ez az egyesület, sem a katholikus kaszinók a liberalizmust eddig megbuktatni nem tudták. Semmi sem világosabb tehát mint az, hogy városokban a városi életre befolyásosabb eszközökről és módokról kell a kath. agitációnak gondoskodni, ha azt akarjuk, hogy »katholikus« városaink is megfelelő képviselőket válaszszanak. Itt már nem az osztrák, hanem a német katholikusok példája legyen a mintakép!

17. A középiskolai hittanitásról, annak hiányairól, esetleges haladásáról stb. igen figyelemreméltó czikk jelent meg még a mult év végén a »Középiskola« cz. szakfolyóiratban Molnár István dr. pozsonyi tanártól, melyre, bár későn, de nem elkésve, pár megjegyzést kell tennünk. Van abban sok tulzás is, de van sok igazság is. Eszmemenete »Az egységes középiskola, mint reform« czimü czikknek röviden a következő:

Felteszi a kérdést, vajjon benn lesz-e a hittan a reformált, egységes középiskola tantervében, mint rendes tárgy? Felelet:

»Erre a tervezet nem ad választ, tehát a kombináczióra vagyunk utalva.

A forma azt mondja, hogy elesik; mert ami a 12 rendes tárgy között felsorolva nincs, az logice mellőzöttnek veendő. Viszont a prakszis, a józan ész, a közszükséglet s még más száz tekintet azt mondja, hogy amely országban az alkotmány pecsétje a királyi *eskü;* a jogszolgáltatásnak ott, ahol a bizonyitékok elfogynak, egyetlen érvényes próbája ismét az egy élő Istenre mondott *eskü:* ott a vallástanitásnak a jövő nemzedék emberöltőjének képzésmenetében szükségképpen helyet kell foglalnia. Vagy éppen akkor hagynók ki a vallástant az iskolából, mikor a hadseregnél az ünnepélyes felesketés szentségében, a prédikáczióra való járás gyakoritásában, sürü gyónásban stb.

keresünk panaceát a tömeges öngyilkosság, zászlóelhagyás és szökés ellen?

Ha igaz, és mert igaz, »hogy minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs«; akkor azt a disciplinát, mely ennek tüzetes gondozására van hivatva, nem volna szabad *ötödik keréknek* tekinteni a kocsiban. (Nagyon igaz!)

Pedig, hogy ma így van, az nemcsak látszat, hanem szomorú valóság. És ezt tényekkel fogom beigazolni.

Az állam felügyelete alatti középiskolákban, mint köztudomásu, a tanárnak minden lépése, a tanitandó anyag terjedelme, tárgya, czélja, egymásutánja a legapróbb részletekig elő van irva, szóval mi tanárok a kathedrán miniszterileg szentesitett kottákból énekelünk. Ellenben a középiskolai hittanárnak *abszolute semmiféle paedagogiai utasitása, vezérfonala, utmutatása a püspöki kartól nincsen.* Ez megmond mindent.

Ez a sajnos tény bőséges kutforrása annak a sereg absurdumnak, mely a hitoktatás körében régóta mutatkozik. És mielőtt ennek részletezésére áttérnék, sietek megjegyezni kettőt: először azt, hogy részletes megfigyeléseim csak a *r. kath. vallásoktatásra vonatkoznak;* másodszor azt, hogy a hittudományokat, mint volt *kispap*, elég közelről ismerem.

Figyelemmel kisértem ugyan a gör.-kel., evang., helvét és izraelita vallásu hitoktatást is; de miután az állam ezeknek gondozását és terhét nagyrészben a felekezetekre vagy érdekeltekre háritotta, hát erről nem akarok beszélni azért, mert az a közmondás megforditva is áll, hogy: a milyen a munka, olyan a fizetés. A *hittanárság nálunk nem állás, csak állapot, mint akár a korelnökség.*

Hogy az illető »hittanár«-nak *van-e kedve* az iskolai foglalkozáshoz? rendelkezik-e olyan szónoki tehetséggel, mely az Isten igéjének hirdetésében a siker titkát képezi? uralkodik-e biztos áttekintéssel a tananyagon? van-e paedagogiai előképzettsége? általában olyan-e az egyénisége s magánélete, hogy ilyen exponált és kritikus állásban megüti a mértéket: az szóba sem kerül, de nem is kerülhet,

mert hiszen örülni kell, ha valakit nagy unszolással reá lehet birni arra, *hogy a szabadabb és kényelmesebb lelkipásztorkodást* felcserélje ilyen szegényes, kötött, *sok szekaturával, nyugtalansággal, felelősséggel, s ami a legkeserübb, sok és állandó fejtöréssel járó, hálatlan, ideiglenes hivatalért.* (Distinguo: nálunk a hittanárok nem kényszerittetnek az állásra, sőt keresve keresik azt, s ha elnyerték, éppen nem vágynak a cura animarumba.)

Amint az első »minősitési táblázat-irás« ideje elkövetkezik, a direktor jelenti, hogy a hittanárnak nincs kvalifikációja. A fődirektor felhivja, hogy szerezzen. Mert most már ez is kell ám! Igaz ugyan, hogy nem sántul bele egyik jelölt sem ezen *mai minősités* megszerzésébe; mert összesen igen keveset kell érte tanulni (?) s letételére csak a püspöki székhelyig kell menni, ahol a jelölttől néhány kollégája egy kanonok felügyelete alatt kérdezget egyet-mást abból a részből, amit művelt katholikusnak nem tudni nem igen lehet. (Hohó! ennyire kedélyesen nem megy a dolog.) Szóval: láttam már fehér elefántot, fekete hattyut, de még bukott hittanárt nem láttam. (Hát, kérem, mi itt Esztergomban mutathatunk ily példányt is fel, nem is egyet.) De viszont annak a követelésnek sincs ám értelme, hogy az *efféle kvalifikációt a tanárival egyenértékünek ismerje el a tanárvilág*, mely a diploma-szerzés közben éppen annyi bukási perczentet szenved el, mint a tanulóifjuság később ő tőle. *Szóval szigorban, terjedelemben, mélységben és előkészületben a mai hittanári minősités csak fonákja, visszája, árnyéka a tanárinak.* Innen van aztán, hogy az új hittanár helyzete új kartársai közt rendesen félszeg, ő magának az »Ecclesia praecedit« elvénél fogva bizonyos megkülönböztető tiszteletet arrogál; a prakszisban pedig — legalább az állami iskolák programmjában — ott van felsorolva a tanárok névsora után, de még a szolgáké előtt, hitoktató kollégái: az oláh tanitó, kálvinista rektor és zsidó sakter demokratikus társaságában. Nem mondom, hogy ez helyes, de így van a prakszisban. (A következtetés legalább is furcsa.)

Ez így nem jól van, s ha a középiskolai reform alapos akar lenni, akkor erre a tantárgyra is ki kell terjeszkednie. Nevezetesen az államnak kívánnia kell a *püspöki kartól, hogy a hittanári állás úgy elméleti készültség, mint paedagogiai előképzés dolgában, ugyanazon nivóra emeltessék a többi szakok tanári állásával*; hogy így a hittanárt és tárgyát ne legyen oka s jogczime senkinek se alább becsülni a maga szakánál. Ez a békés és eredményes együttmüködés alapföltétele, a szellemi demokráczia és egyenlőség posztulatuma, az illető tantárgy becsületének kérdése. *Nagyon természetes, hogy aztán a hittanár kapjon a többi tanárral egyenlő fizetést;* hiszen egyenlő kötelezettségek egyenlő jogokat föltételeznek. Ki kell tehát kötni itt is a szakszerü kvalifikácziót. Vagy csalódik, vagy csal, aki azt beszéli, hogy a püspöki székhelyen eljátszott mai egzamenszerü formaságot hittanári kvalifikácziónak veszi valaki; ezt sem aki adja, sem aki kapja, nem hiszi el, ha a viszonyokat ismeri, ha tudja, mi mindenféle szellemi gátakat kell nekünk tanároknak ma átugrálnunk vagy átmásznunk, mig a *mensa* deklinácziójának oktatására hivatalból képeseknek találtatunk. (Hát ez nagy tulzás, már fönnebb mondottuk, hogy a hittanárképesitő vizsgálat nem komédia nálunk, bár megengedjük, hogy azt szigoritani lehetne. Csakhogy azt se feledje a czikkiró, hogy a tanárképesités jogát az államomnipotenczia monopoliumává tenni nem lehet.)

Ha *a püspöki kar komolyan szivén viseli* a hitélet fellendülését; ha a tanultabb osztálynak az egyházi kérdések iránti mai közönbösségét érdeklődésre akarja változtatni: akkor *első* sorban a hittanárok képzéséről és neveléséről kell gondoskodnia. A theologia mellett paedagogiát, bölcsészetet, esetleg latin vagy magyar irodalmat is hallgassanak oly mértékben, hogy az alap- vagy paedagogiai vizsgálatot az egyetemi bölcsészeti kar biráló bizottsága előtt, a hittanárit pedig a theologiai fakultás által megszabandó (?) országos mérték szerint megállhassák. Ez, és csak ez az út vezet a sikeres hittanári müködéshez; ez biztosit a mai — gúnyosan mondva — katechetának — kollégái között paj-

táskodás és reverenda-sülyesztés nélkül is tisztes pozicziót, az teszi rátermetté nagyszerű erkölcsnemesitő hivatására. Mert hiszen a sikeres hitoktatáshoz a mélységes bölcseleti észgyakorlás elsőrendü kellék; a paedagogiai okulást és a magyarban, mint tannyelvben való dokumentált jártasságot senkinek se szabad elengedni, aki Magyarországon az ifjúsággal, a jövő nemzedék szerepvivőivel, irányitólag foglalkozni akar. (De ne tessék elfeledni azt sem, hogy amig a tanárjelölt az ő egyetemi kurzusát úgy ahogy átuszta, közben mulatott is bőven: az a hittanár négy évig tanult filozófiát is, meg theologiát is.)

Ezekről a követelésekről se az állam nem mondhat le, ellenőrző jogának mulasztásával való megsértése nélkül; se az egyház, magasztos hivatásának szántszándékos elhanyagolása nélkül.

De ez csak az első lépés. *Első* azért, mert mig a hittanárság *életpálya* nem lesz, addig az mindig csak úgy viszonylik majd a többi tárgy jelentőségéhez, mint a szurrogátum a kávéhoz. A második lépés legyen a r. k. hittan tananyagának az általános tanterv keretébe illő módszeres beosztása. *Ma e részben hihetetlen állapotok uralkodnak, olyanok, hogy ha a hitoktatásnak a közömbösség és a vallás meggyülölletése volnának czéljául kitüzve, akkor sem lehetne a mainál helytelenebbül kezelni és felosztani a tananyagot.*

De lássuk, mellettem szólnak-e a tények? Itt nálunk az I. oszt. a katekizmus, II. a szertartástan, III—IV. a bibliai történetek; az V. az alapvető hittan; VI. a dogmatika; VII. erkölcstan; VIII. az egyháztörténelem képezi a tananyagot.

A katekizmus tankönyvét még 1859-ben approbálta a b. e. Scitovszky primás; azóta hazánkban a tanügy terén korszakos forrongások, erupcziókkal járó újitások fordultak elő, de a hittan ma is úgy van, azzal a nyakatekert magyarsággal, absztrakt homálylyal, metodicze helytelen kérdésekkel, szüretlen anyaghalmazzal, ahogy egy emberöltő előtt — merem mondani: egy más világban — petrifikálódott. De kérdezem — mindezektől eltekintve is — hol akad

olyan, nevére méltó paedagogus, aki évi 50 tanóra alatt, — mert ismétlésre is kell 10—15 óra — elvégezhetőnek tart 181 lapnyi, ily nehéz, ily fontos, memóriát judiciumot egyformán terhelő tananyagot? (Hogy új katekizmusra égető szükség van, mi ismerjük el elsőknek.)

Ma a hitoktatás túlterhelő; szinte *szakoktatás* jellegével bir, úgy hogy nagyrészben a sokat markolás miatt eredménytelen, kisebb részben pedig — ahol a szerzetesek buzgalmából eredményes — megsinlik ezt a többi tárgyak; kell, hogy *a püspöki kar* e tantárgynak a többiekhez méltó részletes tantervét (??) nyilvánosságra adja s azért felelősséget vállaljon. Meg vagyok győződve, hogy ha ez a revizio bekövetkezik, az első osztályra szánt mai 181 lapos könyvből legalább a kétharmada el fog hagyatni s a lényeges egyharmad is a gyerek eszéhez mért értelmességgel és magyarul fog átdolgoztatni.

A 2. osztályban a még absztraktabb és nehezebb Szertartástan végzendő el. Egy 10 éves gyereknek csupa ismeretlen fogalom, sohase hallott tulajdonnevek, összefüggéstelen új meg új képzetek sürgetik az emlékezetben tartást.« (Arra való a hittanár, hogy magyarázatával könnyitsen.)

És így folytatja czikkét még tovább a tanár úr, melynek végén még ő maga is nyujt egy hittani tanterv-mintát.

Figyelemreméltónak mondottuk a czikket, s az is. Eltekintve az illetlen tónustól, mely az egészet jellemzi, s eltekintve egy-két túlzástól: igazat kell neki sokban adnunk, 1) abban, hogy már nagyon szükséges revideálni a hittani tantervet s tankönyveket; 2) abban is, hogy a középiskolai hittanároknak a legjelesebb készültségü s legszilárdabb jellemü papokat kellene alkalmazni; 3) őket úgy honorálni, hogy ez állást definitivnek tekintsék.

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

VITÁS EVANGELIUM-MAGYARÁZATOK.

Irta Dr. KERESZTY VIKTOR.

A szentirási tudományok mezejéről, erről a tágas, erről a folyton művelt, s még mindig új meg új virágot termő mezőről szoktunk koronkint a Magyar Sion t. olvasóinak is egy-egy csokorral szolgálni, jól tudva, hogy érdeklődéssel kisérik akár a szentirási apologetika ujabb vivmányait, akár az exegesis fölfölmerülő érdekes vitáit.

És tényleg nincs is a theologiának talán egy disciplinája sem, amely annyi ujat termelne, mint a biblikum-studium. Nemcsak virágos mező az, hanem kimerithetetlen kincsesbánya is, melyből, ha a régi szentatyák töménytelen drágaságot hoztak is felszinre vaskos folio-köteteikben, még mindig találnak abban új és becses ásványtömböket a mi századunk theologusai is, amelyeket a folio-kötetek helyébe lépett lenge füzetekben bemutathatnak, sőt fognak találni még az utánunk következő nemzedékek is eleget. És ezen nincs is miért csodálkozni. Hisz a szentirási tudománynak annyi meg annyi tudomány-ággal vannak érintkezési pontjai, amennyivel egy theologiai tantárgynak sem. Földrajz, történelem, az összes természettudományok: fizika, geologia, a természetrajz mindhárom országa, stb. stb. minduntalan feltolakodnak az exegeta előtt, amint a szentirás egyes helyeit tudományosan akarja magyarázni. Innen az exegesisnek folytonos fejlődése, haladása a kath. egyházban,

innen, hogy a már egész nagy könyvtárt alkotó régi exegesisek után még mindig nemcsak értelmök, hanem igenis nagy becsük van a Vigouroux, Schanz vagy Cornely, Schaefer, Hummelauer, Knabenbauer és más új tudósok folyton megjelenő köteteinek.

Már ebből is látszik, mily alaptalan a protestantizmusnak az az ezerszer megczáfolt, de azért folyton ujra meg ujra felmelegitett rágalma, mintha az egyház a szentirást elzárta volna a tudományos kutatás elől. Hisz ha ez állna, abszurdum volna az exegesisnek, a tudományos szentirás-magyarázatnak folytonos fejlődése, nem láthatna napvilágot egyetlen új exegetikus könyv sem, hanem megkövült volna az exegesis már régesrégen, s mint élettelen régiség, valóságos múmia, nem is igen vonzana már érdeklődőket.

A tények mutatják, hogy az ellenkező áll. Igenis, fejlődik az exegesis, pedig a dogmák változatlanul állnak. Mert jól meg kell persze különböztetni az authentikus, a hiteles és hivatalos magyarázatát a szentirásnak a tudományos magyarázattól. Ha Krisztus Urunk tévmentes magiszteriumot, csalhatatlan tekintélyt akart hátrahagyni egyházában, aminthogy kellett is ezt akarnia: akkor a szentirást is, melynek szerzői inspirált férfiak, mely tehát isteni eredetü könyvek gyüjteménye, csak ez a tévmentes tanitói hivatal, csak ez a tekintély, az egyház magyarázhatja *authentice*, hitelesen és hivatalosan, lévén ő a kinyilatkoztatott tannak maga Krisztus Urunk által rendelt bizományosa, őre, egyedül hivatott hirdetője, akinek be kell avatva lenni a szentirásnak értelmébe. Azért nagyon világos, hogy amely szentirási helynek — névszerint a hitre és erkölcsökre vonatkozónak — magyarázatát az egyház megadta, ott azután az exegetának nincs más dolga, mint azt elfogadni, s tudományos érvekkel igazolni. (Rámutatni pl. az exegetikai hagyomány folytonosságára a symbolumokból, liturgikus könyvekből stb. Tehát még ezekre a pontokra nézve sem teszi fölös-

legessé a hermeneutikus tudományt az egyházi tekintély tiszteletben tartása.)

Ámde az egyház éppenséggel nem adott hiteles és hivatalos magyarázatot az egész szentiráshoz, annak minden egyes mondatához, sőt ennek az óriás anyaghalmaznak csak igen kis részét magyarázta *authentice*, és így roppant tág tere marad a *tudományos* exegesisnek, annak, amely a hermeneutika érveivel adja magyarázatát az illető helynek. No hiszen, sok dolga is lenne az egyház magisztériumának, ha minden egyes szentirási mondatnak hivatalos magyarázatát akarná adni! Elég volt az ő részéről a szabályt, a normát előirni, melynek keretében az exegeta mozogjon, (amit meg is tett a tridenti sz. zsinat IV. ülésében: Ad coërcenda petulantia ingenia . . . kezdetü decretumában), de még ez a szabály is csak akkor köti az exegetát, mikor oly szentirási helyekről van szó, amelyek vagy hit- és erkölcstani igazságokat foglalnak magukban, vagy legalább alapul szolgálnak valamely hit- illetve erkölcstani dogmának.

Ime tehát, mily tág tere nyilik *a tudományos szentirás-magyarázásnak!*

És ezt a teret az egyház tudósai folyton művelték is, művelik ma is, és még a jövőben is lesz azon művelni valójok. Hiszen egészen helyes tudományos magyarázat mellett, a hermeneutika szabványainak legpontosabb követése mellett is előfordul, hogy két, három oly értemény áll elő egyik-másik szentirási helynél, amelyek közül egyik sem ellenkezik az egyház tanitásával. Ilyenkor persze az exegeta azt a nézetet teszi magáévá, amely mellett a legtöbb józan érv harczol.

Csakhogy persze itt már egészen az emberi subjektivismus lép előtérbe, az egyiknek ezek az érvek imponálnak, a másiknak mások, — és így keletkeznek a tudományos viták, így állnak elő *a vitás magyarázatok* egyik-másik szentirási helyhez, amely viták,

amely magyarázatok sokszor, éppen a vita hevében felhozott legkülönbözőbb érvelések folytán igen érdekesek, és még inkább, igen tanulságosak.

Egynéhány ily érdekes vitás helyet mutatunk be ezuttal tiszt. olvasóinknak az evangeliumból, ebből az örök érvényü négyeskönyvből, oly helyeket, melyek nem vágnak a hit- és erkölcstanba, s melyeknek magyarázatában ép azért meglehetős nagy szabadsága maradt az exegetának; oly helyeket tehát, melyeknek exegesise igen sokféle lehetett és volt is, — de amelyek közül az igazi az lesz, amely a dolog természetének, a tudomány érveinek épp úgy, mint a hermeneutika szabványainak legjobban megfelel.

I.

Az első evangeliumi részlet, melyre a figyelmet irányozni óhajtjuk, sz. János evangeliumának V. fejezetéből az első négy vers. — Ime:

„1. Ezek után a zsidók ünnepe vala, és felméne Jézus Jeruzsálembe. 2. Vagyon pedig Jeruzsálemben egy fürdő-tó, mely zsidóul Betszaidának neveztetik, és öt tornáczczal bir. 3. Ezekben feküvék a betegek, vakok, sánták, elszáradtak nagy sokasága, kik a viz hullámzását várják vala. 4. Mert az Úr angyala időnkint leszállt vala a tóba, és hullámzásba jött a viz; és aki először szállt le a tóba, a vizhullámzás után, meggyógyula, bárminő betegségben sinylődött."

Elmondja azután az evangelista, hogy az Úr Jézus egy szavával meggyógyitott egy harmincznyolcz év óta ott sinlődő beteget, aki nem volt képes idejekorán a gyógyitó erejü vizbe bocsátkozni, annyi idő alatt sem. Tehát elmondja az Üdvözitőnek egy csodáját, egy csodás gyógyitását a sok közül, amilyet elmond tizet, huszat is, ő is, meg a többi evangelista is.

Világos, hogy itt határozottan történeti eseményről van szó, aziránt nem enged kétséget az egész elbeszélés összefüggése, nem enged kétséget sz. János evangelista személyisége, aki az igazságtól soha egy hajszálnyira sem tért el, nem enged kétséget a szentirásnak inspirációja, isteni tekintélye.

És mégis, mit kelljen gondolnunk arról a fürdőtóról, (az eredeti szövegben: *κολύμβηθρα*, a Vulgatában *piscina*, és pedig: *probatica piscina*, amely jelzőt a Tárkányi fordítása egészen figyelmen kivül hagyta, t. i. piscina, quae est juxta, vel prope portam probaticam, amint a görög szöveg mondja is: *ἐπὶ τῃ προβατικῃ*, tudniillik *πύλῃ*, tehát közel a juhok kapujához, vagyis a város ama kapujához, amelyen át a juhok a templomba hajtattak, hogy ott áldozatul leölessenek)[1]: mondom, mit kelljen gondolnunk arról a fürdőtóról, amelynek vizét, hogy gyógyitó erejü legyen, angyal hozta mozgásba?

Ez a kérdés annyira megzavart néhány szentirási kódex-másolót, hogy, föl nem értvén a hely értelmét, azt *egyszerüen elhagyták*, úgy, hogy némely, még pedig neves kódexben, milyenek például a sinaitikus (alef), a vatikáni (B), a párisi (C), a cambridgei (D), ez a 4. vers (már e szavaktól: kik a viz hullámzását várják vala — végig) hiányzik.

De nézzük csak — hátha nem is ők hagyták el ezt a passzust, hanem az nem volt meg az eredeti kéziratban sem, és talán csak mások szúrták be később, magyarázatképen, ezt a verset? Mert fölmerült ez a vélemény is, kivált amióta az u. n. tudományos kritika, valójában pedig a mindent kétkedve fogadó rationalistikus iskola kezdette kutatásait a

[1] A tó neve sincs egész helyesen irva Betszaidának, Beth-esda az, ami syr-chald nyelven a »malaszt házát« jelenti, azt a házat, ahol az Isten kegyelmeket osztogat, — innen vették ma is több kórháznak, pl. Budapesten a városligeti homeopatikus kórháznak is nevét.

szentirásra is alkalmazni. Ez a vélemény azután olyképp lett formulázva, hogy ez az egész 4. vers csak glosszája, magyarázata a 7. versnek, persze későbbi korban a lapszélre irva, úgy, hogy onnan került be azután idővel a szövegbe.

Hát mi erre a véleményre vagy feltevésre egész egyszerüen csak azt mondjuk, hogy az semmikép meg nem állhat; mert hisz az emlitett kódexeken s az azokból készült forditásokon kivül, a többi fenmaradt régi és tekintélyes kódexekben mindenütt megvan az a vers, megvan szintúgy a legrégibb forditásokban, minők: az Itala, Peschito, kopt és arab, tehát a legrégibb forditások, azonfelül jól ismerik azt, idézik, beszélnek róla szent Ambrus, sz. Cyrill, sőt már Krizosztom és Tertullián is, — s ami még több, a következő egész szakasznak, névszerint pedig a 7. versnek, ahol az evangelista megmondja, hogy miért nem birt meggyógyulni harmincznyolcz éven át az a szegény beteg, nincs is értelme ezen 4. vers nélkül.[1] A 4. vers a 7-nek kulcsa!

Ugy látszik, azokat a kódex-másolókat leginkább *az angyal* emlitése ejtette zavarba. Hogy lehet az, gondolhatták ezek, hogy az ily angyali jelenésről, amely annyi éven át, és bizonyára évenkint többször ismétlődött,[2] senki más nem tud, mint János evangelista, se a többi evangelisták, se Flavius Josephus,

[1] Azért nagyon nehéz elfogadni Schegg-Haneberg véleményét, mely szerint János apostol diktatumában ez a részlet: expectantium aquae motum, a 4. vers végeig hiányzott; de miután Papias, a leiró, többszöri olvasás után kiérezte a hézagot, pótolta azt az emlitett részlettel, s igy kettős alakja lett a szövegnek. No már, kérem, éppen ez a körülmény kényszerit minden okos embert a részlet elfogadására, mert anélkül az egész elbeszélés hézagos.

[2] A régi atyák és szentirás-magyarázók úgy vélik, hogy csak egyszer egy évben történt a viznek angyal által való megzavarása (Ammonius, Cyrillus, Ambrus) Euthymius azt mondja: Egyszer vagy többször, mindegy, de a fő, hogy bizonytalan volt, mikor, máskép nem lett volna ott folyton a betegek sokasága, hogy szinte lesse az angyal érkeztét.

se más egykoru vagy közvetlen a következő korban élt irók?

Pedig a szövegben éppenséggel nincs mondva, hogy az angyal *látható alakban* jelent meg, hogy a vizet mozgásba hozza; csupán maga a hatás, a viz hullámzása s ennek következtében gyógyitó ereje van az angyal — láthatatlan — működésének tulajdonitva. „Persze, — mondja a bár protestáns, de még hivő, orthodox protestáns Hengstenberg — ha az angyalt látható, emberi alakban megjelentnek képzeljük, ha továbbá a betühöz annyira ragaszkodunk, hogy a tó vize csakis az elsőnek, ki abba belebocsátkozott, használt csalhatatlanul: akkor a későbbi időben, mikor már a theologia fejlődni kezdett, érthető a megütközés, melylyel kivált a fölvilágosult, görög szellemtől áthatott kor fiai e verset fogadták.“ Nem kell tehát a dolgot úgy képzelni, hogy az angyal *látható alakban* jelent meg — ezt a szöveg sehol sem mondja; de igenis ragaszkodni kell a szöveg lényegéhez, mely szerint csakugyan az ég angyala, vagy még jobban: az Isten kegyelme, amely az emberek testi-lelki üdvére az angyalokat is eszközül használja,[1] működött e helyen.

Mert a másik szélsőségtől még jobban kell óvakodni. Akadtak ugyanis exegeták, persze már a rationalizmus felé hajló német protestánsok közül, akik ezt az egész történetet *természetes úton-módon* akarták magyarázni. Az ő eszmemenetök körülbelül a következő:

Itt — egész egyszerüen — egy gyógyerejü ásványvizről van szó. Ásványos tartalma volt a viznek, s innen a hatás bizonyos betegségekre. Amit pedig az irás mond, hogy „időnkint“ szállott alá az Úr

[1] Mint azt sz. Pál oly gyönyörüen fejezi ki: Omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui haereditatem capient salutis. (Hebr. 1, 14.)

angyala a tóba s a vizet megzavarta, s ép ilyenkor volt annak csak hatása, ereje: azon sincs miért megütközni, mert hiszen ma is megkülönböztetünk oly gyógyforrásokat, melyek állandóan (perennirend) és olyanokat, melyek csak „időközönkint" (intermittirend) fejtik ki a gyógyhatást. „Ki ne ismerné pl. a kissingeni gáztartalmu forrást, mely napról-napra majdnem ugyanazon órában kezd mozogni, mindig erősebben és erősebben pezsegni, és ép ilyenkor, a gáz fejlődésekor leghatásosabb." Így mondja Tholuck. (Ha magyar ember volna, még talán hivatkoznék a ránki fürdő ama forrására is, mely ugyancsak mindennap délelőtt magasra felszökik vastag sugárban, s azután megint egész nap nyugodt marad.) Nos hát, így állván a dolog, mondják tovább, a néphit, — mert jámbor zsidókról van a szó, — a viznek eme koronkint való felpezsdülését, melynek tulajdonképi természetes oka a földalatti melegnek elszabadulása, természetfölötti oknak, angyali közreműködésnek tulajdonitotta, és sz. János, maga is jámbor zsidó, alkalmazkodott ehhez a néphithez. S ezt ime annál bátrabban állithatják, mivel, úgy mondják, régi feljegyzéseink is vannak, a IV. századból, Eusebiustól, a történetirótól, aki az ő Onomasticon-jában (ed. Cleric. 41, 2.) elbeszéli, hogy, mikor az ő idejében keresték, kutatták Jeruzsálemben, vajjon hol lehetett a Bethesda-tó, két ilyen kis medenczét is találtak, amelyek közől az egyiknek vize erősen vöröses szint játszott (Jeromos: mirum in modum rubens), ami azt mutatja, hogy itt nem közönséges vizről, hanem erősen ásványtartalmuról van szó. S még inkább megerősiti őket e magyarázatban az, hogy az irás szerint csak az gyógyult meg betegségéből, aki *elsőnek*, vagy mondjuk tágabb értelemben, *idejekorán* bocsátkozott a pezsgő medenczébe. Tehát, ezek szerint: akkor és addig volt a viz különösen hatékony, amikor és ameddig a pezsgés, a forrongás tartott, amig tehát az az ásványos telitettség el nem

illant; mihelyt ez a jótékony meleg elpárolgott, vége volt a gyógyhatásnak.

No már kérem, *így* magyarázni a szentirást még sem szabad, ez sehogy sem járja. Ha ez a „néphit“ alaptalan, téves, mondjuk ki, babonás volt: akkor ahhoz sz. János evangelistának, az Istentől inspirált irónak alkalmazkodnia nem volt szabad, nem volt lehetséges!

De tegyük föl, hogy az a „néphit“ nem volt alaptalan, sem babonás, hanem a valóságon, Isten jóságának elismerésén alapult. Szabad-e talán erre az álláspontra helyezkedve, körülbelül a következőképen magyarázni ezt az egész csudálatos történetet:

A hivő lélek még *a természeti jelenségekben is* Isten működését látja, nem pedig holt mechanizmust, s mivel a hivő zsidóknak kifejlődött angelologiájuk is volt, Istent az ő angyalai által hitték működni, és pedig egész helyesen, és ebből folyóan úgy tartották, hogy a természeti erőket magukat is magasabb *causa movens*, egy-egy angyal hozza mozgásba. Aki ismeri a régi zsidó rabbik theologiáját, az ezzel egész tisztában van. Sőt azt kell mondanunk, hogy ilyesmit még a szentatyáknál, sőt a középkor theologusainál is olvashatunk,[1] — még többet mondunk, még a középkori természettudósoknál is egész Kepplerig.[2] Ez az álláspont éppenséggel nem tagadja a természeti erők létét és működését, csupán magasabb szempontból nézi azokat, magasabb okozati összefüggésbe hozza azokat a Teremtővel.

Ezt a magyarázatot látszik előnyben részesiteni

[1] Hogy csak egy-két példával szolgáljak, sz. Ágoston ezeket irja: »Unaquaeque res visibilis in hoc mundo habet angelicam potestatem sibi praepositam.« (Lib. 83. quaest. c. 79.) — Sz. Gergely: Ad ordinem Virtutum (az angyali karokról van szó) pertinere videntur omnes angeli, qui habent praesidentiam super res pure corporeas. (Homil. 34. in evang.)

[2] Aki még így ir: »Minden elementumnak megvan a maga égi Archeusa.« (Mald. 551.)

a protestánsoknál pl. a már emlitettem hivő és tudós Hengstenberg, a katholikus exegeták közül pedig Haneberg, vagy inkább az őt átdolgozott[1] Scheggius és, ha jól értem őt, Bisping is. Névszerint Hengstenberg így ir: „János evangelista, ha ma élne, a karlsbadi gyógyforrást is ép úgy angyali működésnek tulajdonitaná, mint a Bethesda vizének felforrását; mert hivő lélekkel szemléli a természetet is. Persze a mai kor elfordul az ily világnézettől, s atheistikus levén főiránya, tekintetét mindig csak *a causa secundá*-ra veti, s nem a *primá*-ra, amint Pál a rómaiakhoz a pogányokról irja: inkább tisztelték és szolgálták a teremtményt, mint a Teremtőt; — és a Kosmost Isten nélkül szemléli, quasi monstrum ingens, cui lumen ademptum.“ — Bisping pedig az ő kommentárjában egészen hozzájárulni látszik ez exegesishez.[2]

Nem tehetek róla, de reám ez a magyarázat még mindig azt a benyomást teszi, mintha a bethesdai tónak gyógyitó erejét egész természetesen akarná megfejteni, s *kizárná abból a természetfölöttit.*

Mert mi ez a magyarázat egyéb, ha nem hosszasabb kiszinezése ennek az egyszerü igazságnak: Isten teremtett mindent, ő adta az ásványvizeknek is azt a gyógyitó erőt, amely az emberek testi egészségére üdvös hatással van.

Hát hiszen ez nagyon igaz, s mi, akik tudjuk, hogy e világot az Isten teremtette, azt is tudjuk, hogy az Ő jótékony keze rejtette a természet minden országába, az ásványokba, a füvekbe stb., azt a tömérdek sok gyógyitó erejü elemet. Mindazáltal ezek

[1] Ez szinte tulságosan merész, természetes magyarázatot ád a dolognak, úgy hogy az ember meglepetéssel kérdi magától, miként egyeztesse meg ezt az eljárását más, korrekt magyarázataival. — A legujabbak közt Schanz (Comment. ub. d. Ev. Joh. 233. s kk. ll.) szintén a természetes magyarázat felé hajlik, de azt egész határozottan kimondani még sem meri, kivált a szövegben emlitett »vakok« miatt.

[2] L. Erklärung d. Ev. nach. Joh. pg. 130. 131.

mégis mind, mind a természet rendjébe tartoznak, s legyen bár valaki a legjámborabb hivő, teljék el bár a legőszintébb hálával a jóságos Alkotó iránt, ki a legkomplikáltabb betegségek számára is teremtett orvosszereket, élvezte légyen bár önmaga is az ezek által visszanyert egészséget: még sem fog az Isten közvetlen, csodás működéséről beszélni ezek által, sem nem fog angyali beavatkozást látni jó hatásukban. Ha egy jámbor pap például a pöstyéni fürdőből, hová köszvénytől összezsugorodott tagokkal kocsin vitetett, meggyógyultan, ruganyos léptekkel tér vissza, ha egy másik hivő keresztény Karlsbadban hagyta májbaját: még sem fog csodáról beszélni, legfölebb improprio sensu, s ha hálákat is fog adni Istennek a visszanyert egészségért, ez a hála a jótékony Teremtőnek fog szólni, nem pedig a csodatevő Mindenhatónak.

Már pedig, hogy az evangelium eme passzusa egy sokkal rendkivüliebb, egyáltalán nem a természet rendjébe tartozó esetről, mondjuk ki, csodáról akar szólani, az kirí a szövegnek, névszerint a 4. versnek minden sorából.

Először is teljesen bizonytalan volt, *mikor* pezsdül fel a viz az angyal titokzatos működése folytán, innen van, hogy az öt csarnok, mely a tó körül volt épitve, mindig telve volt várakozó betegekkel. Az intermittáló természetes ásványvizeknél mégis csak van bizonyos rendszer az időpontra nézve, úgy hogy biztosan tudni előre, hogy ekkor meg ekkor kell a felbuzgásnak bekövetkeznie.

Másodszor, az a viz alkalmas volt *minden betegséget* meggyógyitani, vagy ha talán nem is minden betegséget, (mert, meglehet, belső akut bajokkal, lázzal stb. nem jöttek ide, ámbár mondom, semmi ok sincs a szöveg mindent felölelő jelzőjét: quacunque infirmitate, megszoritanunk), legalább is azokat, melyeket sz. János a 2. versben kifejezetten felsorol, mondván: „vakok, sánták, elszáradtak nagy sokasága“ várakozott ott a

gyógyulásra. Már ki látott olyan gyógyvizet, ki hallott oly természetes ásványvizekről, mely a vakságot ép úgy meggyógyitsa, mint a sántaságot, vagy éppen a kiaszott, paralitikus, kimerült embereknek visszaadja az életerőt, a rugékonyságot? vagy ha azt az aridităst csak az egyik-másik testrészre vonatkoztatjuk is, a megbénult lábnak, karnak visszaszerezze az életet? Ime, manap az orvosok különböző bajokra különböző fürdőket javallnak; a Bethesdában minden beteg visszanyerhette egészségét, még pedig nem hatheti fürdőzés, hanem egyszeri használat folytán.

Harmadszor, ha egész szorosan veszszük a szöveget, minden alkalommal *csak egy* ember gyógyult meg, aki *elsőnek* bocsátkozott a medenczébe. És sz. János emez egyes számát: qui prior descendebat, tényleg szószerint veszik a szentatyák, bár az ujabb exegeták azt kissé kiterjesztik az *elsőkre*, azzal okolva meg ez enyhitést, hogy nem méltó az Isten jóságához, csupán egy emberen gyakorolni irgalmasságát (?) vagy hogy ez a „szerencsevadászat az ó-szövetség fönséges Isten-eszméjével nem egyeztethető össze.“[1]

Egyszóval: Itt csodás gyógyulásokról akar beszélni az evangelista, s nézetünk szerint elferditése a szent szövegnek minden oly magyarázat, mely e helyütt természetes ásványvizre gondol. És ne gondolja senki az akkori zsidóságot oly korlátoltnak, oly babonásnak, hogy ott higyen csodát, ahol az nincs. Nagyon is megkritizálták ők még az igazi csodát is.

Ámde egy fontos kérdés merül még ez esetben fel, az a kérdés, hogy van az, hogy erről a csodás forrásról s az annál előforduló bámulatos gyógyulásokról egy profán történetiró sem teszen említést?

Ugyan kérem, voltak is ennek a kornak profán történetirói! Az egy Josephus Flavius jöhetne számitásba, aki csakugyan elég pontos és bő topogra-

[1] Schegg-Haneberg, Erklärg. d. Evang. n. Johannes. I. k. 280. l.

fiáját adja Jeruzsálemnek az „Antiquitates“ és „de bello Judaico“ cz. műveiben; de hogy ő sem tesz említést a Bethesda-tóról, annak megfejtését, még eltekintve is attól a szabálytól, hogy valamely irónak hallgatása bizonyos tárgyról még nem tagadása ama tárgy létezésének, vajmi könnyen megadhatjuk azzal, hogy ő jóval 70. Kr. után kezdett irni, akkor pedig annak a tónak rég nem volt már gyógyitó ereje.

Általános ugyanis a szentatyák és exegeták ama véleménye, hogy az Úr Isten éppen amaz időben, amelyben az ő sz. Fia, a Messiás itt a földön járt, s az azt közvetlen megelőzőben, öntötte ki különös jótékonyságát a kisded Palaestinára, ezzel is jelezni akarván a dies salutis-t, a tempus acceptabilé-t, az üdvösség napjait, (II. Kor. 6. 2.), s hogy e rendkivüli tünemények Jézus halálával megszüntek. (És ha e vélemény helyes — pedig annak látszik, — ez új érv egyszersmind a forrás gyógyhatásának *csodás jellege* mellett.) Igy azután az egész dolog lassankint feledésbe ment, és a „fölvilágosult“ Josephus Flavius[1] ha hallott is egyet-mást e dologra nézve öreg kortársaitól elbeszélni, mint mesés dolgot nem tartotta érdemesnek felvenni az ő könyveibe.

II.

Érdekes eszmecserére szolgáltatott alkalmat az exegeták között az evangelium egy másik helye, a Máté XIX. fejezetének 24. verse is. (Parallel-jei Márk X. 25. és Lukács XVIII. 25. is megvannak.) Ez a vers az Üdvözitőnek következő, bizonyára igen komoly hangsúlyozással kimondott szavait tartalmazza: „Mondom nektek: *„Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni a mennyek országába.*“

[1] Jellemzését lásd M. Sion 1890. 801. s kk. ll.

Az Úr Jézus számtalanszor beszélt parabolákban, számtalanszor élt hasonlatokkal, mint a keletiek egyáltalán nagyon szeretik a képleges beszédmodort. Az evangelium egy helyütt éppenséggel azt mondja: „Mindezeket példabeszédekben mondá Jézus a seregnek, és példabeszédek nélkül nem szóla nekik.“ (Máté 13, 34.)

No de ezt nem kell szószerint érteni, hanem így: Ekkor, ez időtájt, itt, az egyszerü galileai földmüvesek közt, több napon át mindig csak parábolákban tanitott. Mert, hogy ismét akárhányszor egész egyenesen a nevén nevezte meg a dolgokat, azt a synoptikusok igen sok lapja mutatja, sőt sz. János evangeliumában éppenséggel igen kevés példabeszédet, s annál több egyenes beszédet, még pedig hosszú beszédet olvashatunk.[1]

Bocsánat e kitérésért, — azt akarjuk csupán mondani, hogy az Úr Jézus tényleg sürün alkalmazta a hasonlatokat, példabeszédeket. Ilyen képleges mondás ez is, amelyet itt kiválasztottunk: könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni a mennyek országába.

De hát végre is minden hasonlatnak birnia kell némi valószinüséggel, már önmagában is, és tényleg, a Megváltó példabeszédei és hasonlatai rendszerint birnak is e kellékkel, a belső valószinüséggel (vegyük pl. a magvetőről, a kovászról, a drachmáról, a jó pásztorról stb. stb. szóló példabeszédeket) — sőt általánosan el van ismerve, hogy pusztán irodalomtörténeti szempontból véve is, a bibliai parabolák s névszerint az Úr Jézus mondotta példabeszédek a legtökéletesebb paradigmák e műfajban.

---

[1] Ez nem esetleges, hanem abban leli magyarázatát, hogy mig az első három evangelista Jézusnak jobbára galiläai működését ecseteli, ahol egyszerü földmives emberekkel érintkezett: addig sz. János Jézus jeruzsálemi szereplését irja le, amint a tudós rabbikkal, ravasz farizeusokkal kénytelen vitatkozni.

Itt azonban az idéztük példaszóban, mintha e fő-kellék hiányzanék. Tekintsük csak: ime a teve, az az óriási állat, a tű foka mellé van helyezve, pláne, hogy azon átmenjen: még gondolatnak is oly — szinte félve irom le a szót, nehogy a kegyeletet sértsem — túlhajtott, hogy még akkor is meglep, ha a hasonlat *a teljes lehetetlenséget* akarja is kifejezni.

Aki pedig azt gondolná, hogy talán a szöveg összefüggése ad némi magyarázatot e hasonlat megértésére, esetleg talán valamelyes enyhitésére: nagyon csalódnék. Mert miről van az illető szakaszban szó?

Egy ifjú járult akkoriban Jézushoz, s úgy látszik, egész őszinte szivvel kérdezte őt: Jó mester! mit cselekedjem, hogy az örök életre eljussak? Ő pedig felelé: Tartsd meg a parancsolatokat. Miután pedig erre nézve az ifjú nyugodt volt, még egy kérdést koczkáztatott, „mi hijával vagyok még?“ azaz, hát ha még jobban akarnám magamat biztositani, hogy semmi esetre el ne veszitsem az Isten országát? és erre a második kérdésre adta Jézus azt a fontos, nagy horderejü feleletet, melyben az u. n. evangeliumi tanácsok foglaltatnak: „*Ha tökéletes akarsz lenni*, azaz, ha a tökélynek magasabb fokára akarsz jutni, (mert hisz a tökély mindenképen szükséges az üdvösségre, s a keresztény érzület, ha igaz, már némileg a tökélyt is magában foglalja), akkor menj, add el amid vagyon, és oszd a szegényeknek . . ., azután jőjj és kövess engem.“ Ámde az ifjú e szavakat hallva elszomorodottan távozott, „mert sok jószága vala“ — jegyzi meg az evangelista; nem tudott megválni vagyonától, az „önkénytes szegénység“-re nem érzett magában hivatást. És ekkor mondá a Mester a tanitványoknak, szinte képzelem, mily komoly és ünnepélyes hangon: „Bizony mondom nektek, hogy nehéz a gazdagnak bejutni a mennyek országába.“ Mintha mondaná: Lássátok, ez az ifjú, akiben megvan a jóakarat, mert ime üdvének

kérdésével komolyan foglalkozik, aki eleddig megtartotta az Isten törvényeit mindenben, s bizonyára a tisztaságra és engedelmességre is hajlandó volna: az egy pénzkérdés miatt nem kutatja többé a tökéletesség útját, ragaszkodik földi javaihoz, — és ki tudja, nem koczkáztatja-e ez által örök üdvét? S azért, még egyszer megismétli a gazdagságnak s az ahhoz való ragaszkodásnak veszedelméről kimondott itéletét, s *ekkor* használja azt a hasonlatot: *Ismét mondom nektek: könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni a mennyek országába.*

Sőt, nekem úgy látszik, határozottan fokozást, climaxot kell látni ez összefüggésben; mert először azt mondja az Úr: ó mily nehéz a gazdagnak bemenni a mennyek országába, — azután, mintha ezzel még mindig keveset mondott volna, hozzá teszi: könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, azaz, egyszóval: lehetetlen a gazdagnak üdvözülni.

Igy függ össze a szöveg, ez a contextus, — amely tehát nemcsak semmi enyhitést nem enged meg a hasonlat részére, hanem azt még erőteljesebbé teszi.

A tanitványok egészen tisztában is voltak a mondás nagy momentumával; mert, mint az evangelista el nem mulasztja megjegyezni, igen csodálkozának s egymást kérdezgeték: ha így van a dolog, „ki üdvözülhet tehát?“ Vagyis: ha még a gazdag sem üdvözülhet, akinek nincs földi gondja, aki tehát minden gondolatát az égiekre irányithatja, aki alamizsnát könnyen osztogathat stb. — hát még a szegény, akinek kenyérgondjai vannak, s nem csak lelkével foglalkozik, hanem kénytelen a földi megélhetéssel törni-marni magát, hogy fog üdvözölni? S csakis az Úr Jézus válasza nyugtatta meg őket: „Embereknél ez lehetetlen, de Istennél minden lehetséges.“

De a nyughatatlan emberi elme eltekintett Jézus emez oly megnyugtató, az isteni malaszt működésére

utaló magyarázatától, és vissza-visszatért magára a hasonlatra, s ujra meg ujra bámulta annak szinte túlságos erőteljességét. Teve — a tű fokán átmenve!

Már régi időkből fenmaradt szentirási manuskriptumok lapszéli jegyzetei mutatják, mennyire megakadtak egyesek ezen a mondáson; mert ime a görög κάμηλος-ból (teve) egy betü megváltoztatásával κάμιλος-t (hajókötél) csináltak némelyek a margón, ezzel mintegy ama gondolatuknak akarva kifejezést adni, hátha az Úr inkább ezt a hasonlatot használta: könnyebb egy hajókötelet áthúzni a tű fokán, stb., hátha így is volt az első görög Máté-forditásban, s csak a későbbi másolók követtek el hibát, egy betücserét, s így származott az a — képzelhetetlen hasonlat. Mert, bár egy hajókötelet szintén lehetetlen befüzni a tűbe; no de ezt a két fogalmat, kötél és tű, legalább el lehet képzelni egymás mellett, mig a tevét a tű fokához viszonyitani — természetellenes. Még Drusius is[1] e mellett a felfogás mellett tört lándzsát, s követőkre is akadt.

Azonban, mondanunk sem kell talán, hogy ez a „javitás", vagy inkább hamisitás ma már semmiféle exegetát nem fog kisértetbe hozni. Különben is a κάμιλος szót a hajó- vagy horgonykötél értelmével nem találjuk egy régi görög irónál sem, Suidas az első, aki azt abban az értelemben használja.[2]

És ha itt a tevét hajókötéllel akarják helyettesiteni, hogy a hasonlat ne legyen oly „szörnyű", hát mivel fogják helyettesiteni Máté 23. 24.-ben, ahol a „teve elnyeléséről" van szó? Aki ismeri a régi keletieknek, de sőt — lévén a kelet a legkonzervativabb talaj, amelyen nemcsak századok, de évezredek sem sokat változtatnak — még a mai keletieknek is virá-

[1] A XVI. század második felében, értekezésében a zsidó közmondásokról — »Critici sacri«, 5. kötet.

[2] V. ö. Bisping, Erklärg d. Ev. n. Matth. pg. 403.

gos tropusoktól és hyperboláktól hemzsegő beszédmodorát, az azt is tudja, hogy a lehetetlenség kifejezésére minél erősebb, lehetőleg markans képletet kerestek.

Sőt a keletiek frázisait még közelebbről, konkréte ismerő azt is tudja, hogy éppen ez a kifejezése, ez a képe a lehetetlenségnek, amelyet itt az Úr ajkairól hallunk, a teve átmenete a tű fokán, közkeletü volt egész Közép- és Kelet-Ázsiában, csakhogy mivel ezen világtájakon az elefánt volt a legismertebb, legnagyobb teherhordó állat, a példázat is imigy hangzott: „Ez ép úgy nem lehetséges, mint hogy egy elefánt átmenjen a tű fokán.“ Vagy: „Ez is akkor fog megtörténni, mikor az elefánt átmegy a tű fokán.“ A Talmudban[1] a következő jelenet van megirva: Egy valaki nagyon hangoztatta, hogy ő csodákat tud mivelni, s produkált is egy-két „mutatványt.“ Odajő egy másik, s gúnyosan kérdi tőle: „Tán bizony te is Pumbaditha városából való vagy, ahol elefántot csúsztatnak át a tű fokán?“ Ime! — Még Indiában is közmondás volt, olyankor, mikor valaki nagy fába vágta a fejszéjét, s bele is sült: „Ez is úgy járt, mint az az elefánt, amelyik kis lyukon akar átmenni.“[2]

Már most, Palaestinában és szomszéd tartományaiban, egyszóval a nyugati Ázsiában kevésbé ismerték az elefántot, hanem igenis a tevét, természetes tehát, hogy az egész Keleten közszájon forgó szálló-ige Palesztinában azzal a változattal használtatott, hogy elefánt helyett tevét emlegettek. Nem tudom, helyesen emlitem-e itt fel a Koránt, amelyben (7. Sura, 38.) szintén előfordul ez a képlet; nem tudom, mondom, amennyiben a Korán szerzője, amint egyebet, úgy ezt is az evangeliumból csiphette. De ha nem onnét vette, úgy az arabok igen régi köz-

[1] Tract. Bava Metsia, fol. XXVIII. 2. V. ö. Buxtorf Lex. Talm. p. 1722.

[2] Dr. Frank, Fortsetzung der Berichte der Ostindischen Missionare. Halle, 1742.

mondását kell felismernünk az idézett hely eme mondásában: „Azok előtt pedig, akik a mi jeleinket csalással vádolják, és elvetik, legyen zárva a mennyek kapuja, s be ne menjenek a paradicsomba mindaddig, *amig egy teve nem megyen át a tű fokán.*“

Miért hozom én fel mindezeket? Egyszerüen azért, hogy kimutassam, miszerint az az erőlködés, amelylyel némelyek az Úr Jézus erőteljes hasonlatát gyengiteni akarták, a *κάμηλος*-ból *κάμιλος-t* akarva csinálni, hiú erőlködés maradt, s éppen onnan is bizonyos, hogy az Úr minden bizonynyal tevét emlitett az ő hasonlatában, mivelhogy a régi Keleten ez a mondás annyira gyakori volt, hogy szinte közmondásszámba mehetett.

Bármily erős, bármily kemény legyen is tehát e mondás, bármily hihetetlen a hasonlat, azt fenn kell tartani, úgy, amint hangzott.[1] Sőt hozzá kell tennünk, hogyha mások szájában ez a hasonlat, vagy közmondás hyperbolának, auxesisnek mondható is: az Úr Jézus szájában, ily komoly dologban, szinte elv gyanánt kimondva, nem lehet azt többé nagyitás-nak nevezni, s erejét tán ezzel elütni!

De ime, az exegeták találékonysága még eme döntő érvek daczára sem pihent el, sőt éppen az ujabb időkben iparkodtak egy más, igazán szellemes, sőt meglepő magyarázatot kieszelni, csak hogy a Megváltó használta hasonlatnak valami érthetőbb, felfoghatóbb érteményt adhassanak.

Igy okoskodtak: a hasonlat két elemből áll: az egyik a teve, a másik a tű foka. Be kell látni, hogy az egyiket, a tevét, érintetlenül meg kell hagyni, a *κάμηλος*-ból nem lehet se *κάμιλος-t*, se egyebet csinálni. De talán a másik elemnek, a „tű fokának“ lehet valamely képleges értelmét kikutatni az archeologiából?

[1] V. ö. mindezekhez Wiseman kard. »Vermischte Schriften« cz. jeles művének (Köln, 1855.) második részét, 53. 54. ll.

nem lehetetlen, hogy azoknál a régi keleti népeknél, akik minden dologról tropusokban tudtak beszélni, volt ennek a kifejezésnek? *a tű foka*, az eredeti és első értemény mellett egy másik, átvitt értelme is, amely azután lényegesen módosithatja a hasonlatnak túlérdes voltát . . .

És csakugyan, nem kisebb ember, mint P. Cornely Rudolf, az exegesisnek néhány év előtt a római Gregoriana-n tanára, ma pedig egyike annak a jeles jezsuita-triasznak, amely az egész szentirást újból átveszi és exegetizálja,[1] tett említést, mint hallom, előadásaiban olyasmiről, mintha az új-héber (aram, syr-chald), nyelvben — tehát abban, amelylyel az Úr Jézus korában éltek a zsidók, s élt maga az Úr Jézus is, — az a kifejezés, melyet Máté görög fordítója τρυπήμα ῥαφίδος-sal, a Vulgata foramen acus-sal adott vissza, nem csupán *a tű fokát* jelentené, hanem még más valamit is, azt *a kis ajtócskát* a házon, amely az udvar nagyobb kapuján kivül bemenetül szolgált, s amelyen a lakók is úgyszólván bebújtak a házba; — mert tudvalevő dolog, hogy Keleten a roppant hőségre való tekintetből minél kisebb nyilásokat, szük ablakokat és ajtókat alkalmaznak —, vagy pedig jelentené a juhakolnak *szük és alacsony bejáratát.*[2]

Ha ez csakugyan így volna, akkor, daczára, hogy még mindig megmaradna a hasonlat ereje, mert a teve, az az esetlen nagy állat, bizony sem azon a szük házi ajtón, sem a juhakol bemenetén át nem juthatna; mindazáltal a hasonlat még sem volna annyira képzelhetetlen, nem foglalna magában egy oly hihetetlen gondolatot, mint a maga eredeti formájá-

[1] Cursus completus S. Scripturae, illustratus a PP. Knabenbauer, Hummelauer, Cornely S. I. Parisiis, Lethielleux. Már több vaskos kötet látott napvilágot.

[2] Ugy tudom, hogy Samassa érsek is valamikor, bibliikus professzor korában az egyetemen így magyarázta ezt a helyet.

ban, mely szerint a teve a tű fokával hozatik kapcsolatba. Vagyis: az Ur Jézus félreérthetetlen szándéka, azt kimondani, hogy igen-igen bajos dolog, sőt az isteni malaszt működése nélkül lehetetlen dolog, hogy a gazdag ember eljusson a mennyországba, a hasonlat ily értelmezésénél is teljes érvényében marad: de maga a hasonlat elfogadhatóbb, természetesebb alakot nyer.

Hát ez mind igen érdekes és igen szép; de — sajna, ennek az interpretációnak az alapja nagyon is ingatag. Nem találjuk sehol biztos, világos nyomát annak az értéménynek, hogy a régi zsidók vagy más szemiták „tű fokának" nevezték volna akár a kis ajtót, akár a juhakol-ajtót.[1] A főérv is, amit e magyarázat védői felhoznak, nem annyira archeologiai mint inkább szövegkritikai, amennyiben azt akarják bizonyitani, hogy διελθεῖν helyett (átmenni) εἰσελθεῖν = bemenni olvasandó, s hogy így olvassa azt a tudós Tischendorf is; tehát ha a teve *bemegy* a tű fokába s nem azon *át:* a tű-fok kis-ajtót jelent. Ki-ki látja, mily erőltetett ez értelmezés. És ha mi megmaradunk a διελθεῖν-nél? Nem marad tehát más hátra, mint ebben a szellemes, de, mint mondjuk, éppen nem bevitatott magyarázatban is csak egy kisérletet látni arra nézve, hogy az Úr Jézus ama hasonlata enyhittessék, annak ereje némileg leszállittassék.

Nos, és van-e erre szükség? Ugy látszik, van; mert hisz e hasonlat értelme szerint *ép oly lehetetlen* a gazdag embernek eljutni a mennyországba, amily *lehetetlen* a tevének átjutni a tű fokán, — és ime *az élet* maga, az egyházi tan gyakorlata, a helyes érzék

[1] Schanz Pál, az új exegeták egyik legjelesbike, az ő Máté-kommentárjában szintén felemliti ezt a magyarázatot, s idéz egy pár művet, amelyekben ez az értelmezés érintetik. (Lady Dulf Gordon: Letters from Egypt. — Peschel: Völkerkunde 3. A. 1876. — Baur: Zeitschr. f. wiss. Theol. 1867.): de ő maga elveti azt, ép úgy, mint más neves exegeták, pl. Mayer, Weiss és mások is.

mégis azt mutatja, hogy a gazdagság, a vagyon *önmagában véve* még nem zárja ki az embert az örök üdvösségből; különben mindnyájunknak, akik üdvözülni akarunk, le kellene mondanunk a vagyonról, s az önkénytes szegénység conditio sine qua non lenne a mennyország elnyerésére, holott pedig tudjuk-látjuk, és pedig éppen ez evangeliumi helyből, melyet most magyarázgatunk, meg az egyház praxisából, hogy ez nem parancs, hanem csupán evangeliumi tanács. Más szóval, ha azt a hasonlatot úgy vesszük, amint áll: akkor *teljes lehetetlenség* az, hogy a gazdag ember üdvözüljön, amint teljes lehetetlenség, sőt képzelhetlen valami, hogy a teve a tű fokán átmenjen. No már pedig, sokan vannak gazdagok, akik bizalommal reménylik üdvöket, s az egyház kanonizált szenteket tisztel, pápákat és királyokat, püspököket és herczegeket, világiakat és papokat, akik vagyonnal rendelkeztek, s arról le nem mondottak.

Igen ám, uraim, de nem szabad elfeledkeznünk az Úr Jézusnak ott helyben kimondott magyarázó szavairól: Embereknél ez igenis lehetetlen (értsük meg jól: lehetetlen), de Istennél minden lehetséges! És hogy mondta ezt az Üdvözitő! „Rájok tekintvén", bizonyára szelid és szeretetteljes, bizalomgerjesztő tekintettel nézett tanitványaira, hogy ijedségöket megszüntesse.

Tehát lehet is, szabad is itt az értelmet enyhiteni, de nem ám azáltal, hogy magát a hasonlatot bolygatjuk, annak az erejét iparkodunk leszállitani: hanem *csupán a helyes exegesis által.*

És ennek az exegesisnek, ennek az értelmezésnek súlypontját az Úr Jézus eme mondására kell helyeznünk: Embereknél ez lehetetlen, de Istennél lehetséges. Azaz: igenis, oly nagy a gazdagság veszedelme, oly erős az a ragaszkodás a pénzhez, a földi vagyonhoz, amely mindenféle élvezethez eszközt nyujt, hogy akik vagyonnal birnak s ahhoz ragaszkodnak,

nem birhatnak azzal a lelkülettel, amely a mennyország elnyerésére szükséges, s így oda el sem is juthatnak! *Teljes lehetetlenség* van a hasonlatban kimondva, amelyet nem lehet és nem szabad enyhiteni semmiféle magyarázgatás által. *Embereknél ez lehetetlen.* A bűn által megromlott emberi természet annyira ragaszkodik a földi göröngyhöz, annyira hozzákötí a lelkét az aranyhoz, egyszóval a földi javakhoz, hogy attól megválni nem tud többé. „Crescentem sequitur cura pecuniam", mondja Horácz,[1] de sőt hisz maga az isteni Mester is kimondotta máshol: nem lehet két úrnak szolgálni, nem szolgálhattok Istennek is, meg a mammonnak is, s ezt a mammont egyenesen mammona iniquitatis-nak, a „hamisság mammonájának" nevezi. Miért? Mert sokszor igaztalan uton gyüjtetik, és még többször igaztalanságra fordittatik.

És az Üdvözitő eme kifejezéseit, a gazdagságnak általa adott jellemzését annál jobban kell megfigyelnünk, mennél inkább ellentétben látszanak azok állni a világ felfogásával. Hisz a zsidók, és pedig a Jézus korabeli zsidók, csak úgy mint a maiak, *Isten áldásának* nézték *a vagyont*, és a mai zsidók, akiknek felfogásával sok kereszténvé is egyezik, nem ismernek nagyobb szerencsétlenséget, mint a szegénységet, — hisz akárhányan öngyilkosokká lesznek, ha elvesztik vagyonukat. Pedig ismerhetnék a bölcs Salamonnak imáját: „Szegénységet és gazdagságot ne adj nekem, csak élelmemre a szükségeseket",[2] ismerték a bölcs Sirák fia mondását: „Botránvfa az arany a neki áldozóknak, jaj azoknak, kik azt követik."[3] És mégis! S hogy ne a zsidókról, hanem magunkról beszéljünk, hová lett az első keresztények vagyonközössége, amely éppen az Úr Jézus emez általunk ép most magyarázott mondásán alapult? hová hangoztak el a régi Szent-

[1] Carm. III. 16, 17.
[2] Prov. 30, 8.
[3] Eccl. 31. 7.

atyák és egyházi irók intései a gazdagság veszedelmeiről ?[1] Hiába! a világ nagyot fordult, s a gazdagságnak nagy becse van. Mindenki azt énekli Göthe „Schatzgräber"-jével:

Armuth ist die grösste Plage
Reichtum ist das höchste Gut!

A világnak, a világ szellemének ez a közfelfogása csak még jobban megerősiti a Megváltó szavainak igazságát: Embereknél ez lehetetlen, azaz, a magára hagyott, a bűn által megromlott emberi természet soha sem fog oly magasra emelkedni, képtelen oly nemes szárnyalásra, hogy egészen megvesse a földi javakat.

Mert jól megjegyzendő, itt a vagyon, a jólét stb. gyüjtő fogalma alatt nemcsak a kincs, a gazdagság, hanem mindaz értendő, amit a földiekbe elmerült ember szeretni szokott. Akadtak görög bölcsek, tehát pogányok, akik megvetették a gazdagságot, de ahelyett a népszerűség volt az ő ambiciózus hiúságoknak, nagyravágyásuknak bálványa, — vannak mások, akik meg a testiségnek vagy más szenvedélynek rabjai késő vénségökig. Ezekre ép úgy áll, ezeknek ép úgy szól a mondás: Embereknél ez — az üdvözülés t. i. — teljes lehetetlenség! Gondoljunk csak az Üdvözitő ama példabeszédére, amelyben a mennyei lakomára meghivottak közül az egyik azzal mentegeti magát, hogy új villájában van elfoglalva, a másik, hogy új ökreit kell megnéznie, a harmadik, hogy ép most vett feleséget stb. Mindmegannyi okok, melyek miatt elmulasztja az ember a megtérést, belemerül a földi dolgokba, s így kizárja magamagát az üdvösségből!

[1] *Lactantius*: Divites sunt impedimentis plurimis implicati, imo vero catenati et compediti serviunt ad nutum cupiditatis, quae illos inextricabilibus vinculis irretivit: nec possunt in coelum aspicere, quoniam mens eorum in humum prona, terraeque defixa est. (Lib. VII.) — *Sz. Ágoston*: Aurum materia laborum, periculosa res possidentium, aurum enervatio virtutum est, (Sermo 28. de verbis Apost.)

Innen van, hogy az első keresztény időkben, mikor a hivek buzgalma lángoló volt, annyira a szó szoros értelmében vették Jézus czélzását a vagyon veszedelmére, hogy mindenöket odaadták az apostoloknak, akik azután szükség szerint osztották szét a begyült összeget közöttük. Igen, az a szent kommunizmus, mely az első jeruzsálemi egyházban kifejlődött, (s amely erényes és tökéletes emberek között ép oly lehetséges, mint amilyen abszurd és képzelhetetlen a gyarló és bűnös emberek társadalmában) ép ezen az általunk most tárgyalt szentirási helyen, Jézusnak ezen mondásán: könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak üdvözülni, alapult, ebben gyökeredzett.

Pedig, hogy már egyszer rátérjünk arra az exegesisre, amely ezt a kemény és szigorú mondást enyhiteni van hivatva, nem kárhoztatta az Úr *föltétlenül* a vagyont, a gazdagságot, nem mondotta azt: Minden gazdag ember okvetlenül a pokolba jut; — hanem azt mondotta: lehetetlen a gazdag embernek üdvözülni, ha az Isten malasztja az ő szivét el nem forditja a kincsektől, az azokhoz való ragaszkodástól. *Embereknél ez lehetetlen, de Istennél minden lehetséges.*

Tehát: Oly hatalmas az Isten malasztja, kegyelme, hogy lehetségessé teszi a lehetetlent is. Ez az isteni malaszt azt eszközli, hogy az a gazdag ember csak eszköznek tekinti a vagyont, amelylyel sok jót tehet, előmozdithatja az Isten országának érdekeit, táplálhatja és ruházhatja a szegényt; ez az isteni malaszt azt eszközli, hogy az a gazdag ember *lelkileg szegény*, azaz semmi köze az ő szivének a vagyonhoz, kész arról, ha Isten úgy kivánná, bármely perczben lemondani, attól megválni, és nem fogja magát szerencsétlen embernek nevezni, ha egy szép napon teljesen elvesztené is gazdagságát. Egyszóval: az isteni malaszt azt műveli a gazdag emberben, hogy ennek egész lelkülete, érzése nincs hozzá tapadva a kincs-

hez, hanem még abban is csak eszközt lát a tökéletességre, mert szeretetet gyakorolhat azzal, már pedig a szeretet a tökéletesség. Zachaeusnak osztályrészül jutott ez a malaszt, „salus domui ejus facta est," pedig nem mondott le gazdagságáról, — és a szentek élete ezer meg ezer példát tüntet fel, amelyekből kitünik, hogy az a lelkület, melylyel a szentek az ő gazdagságukat tekintették, a mód, amelylyel azt felhasználták, Isten dicsőségére, szegény felebarátaik felsegélésére, igenis megnyitotta előttük a mennyek országát. Azt tették, amit az Üdvözitő akart, hogy tegyék az ő követői, „erszényeket készitettek maguknak, melyek el nem avulnak, elfogyhatatlan kincset a mennyekben, hová a tolvaj nem közelit, s amit a moly meg nem ronthat.[1] (V. ö. Luk. 12. 33.)

A keresztény kinyilatkoztatás, a keresztény hittan a gazdagságot nem tartja boldogságnak, nem tartja közönyös dolognak sem, hanem egyrészt veszedelmes akadálynak, amely sokakat meggátol az üdvösség elnyerésében, igen, veszedelmes akadálynak tartja a keresztény tan a gazdagságot, — elannyira, hogy az az után való túlhajtott áhitozást, lázas törekvést egyenesen elitéli, az ahhoz való görcsös ragaszkodást pedig megrója, meghagyván követőinek hogy: keressék mindenekfölött, első sorban az Isten országát, s a többi megadatik nekik: de másrészt egyszersmind azt is hozzáteszi, hogy akinek igazságos úton-módon osztályrészül jutott a gazdagság, az az isteni malaszt segitségül hivása mellett, éljen azzal, használja azt, de úgy, hogy necsak a vele összekötött veszedelmeket kikerülje, hanem a vagyont embertársai előnyére, és a maga saját lelki üdvére használja fel, alamizsnát osztogatva, szent célokra áldozgatva. (Folyt. köv.)

[1] Már alexandriai Kelemen (a III. században) egy munkát irt ily czimmel τις ὁ σωζόμενος πλούσιος, latinra forditva: Quis dives salvetur? melyben kimutatja, hogy nem a gazdagság maga, hanem az ahhoz való görcsös ragaszkodás akadálya az üdvösségnek.

ISTEN MINDENTUDÁSA.

Irta VALNICSEK BÉLA.

A M. Sion mult füzetében (99. l.) örömmel olvastam azt a szép czikket az Isten gondviseléséről.

Az olvasásnál, s utána is tovább-tovább füzve gondolataimat, nagy kedvet éreztem magamban az Isten egy másik attributumáról irni egyet-mást, amely szoros kapcsolatban van amazzal, — hiszen melyik attributum is ne lenne szoros kapcsolatban a többivel — az Isten mindentudásáról.

Az isteni mindentudásról, (omniscientia) szóló tannak meggondolásánál, tanulmányozásánál a lehető legszebb, legmegragadóbb fogalmak újulnak fel az ember elméjében.

Mikor némely kis klerikus a dogmatikának e thézisét tanulja: Deus cognoscit omnia, azon van, hogy minél előbb beemlézze azt s a legfönségesebb princzipiumokon csak átsurran, ahogy az egyszerű paraszt is elhalad a bécsi sz. István dóm mellett közönynyel, érdeklődés nélkül.

Ámde ha azután az iskola porát magáról szerencsésen lerázta, már tudniillik a klerikus, s kijelölnek számára egy piczi kis helyet, ahol működnie kell: bizony azon veszi észre magát, hogy tulajdonképen most érkezett csak el a tanulás ideje, a komoly, a czéltudatos tanulásé, melynek ideje nagyobb részét szentelnie kell. Hozzá is fog tanulmányai ismételgetéséhez s nem győz eléggé csudálkozni, hogyan foglalkozhatott annak idején oly fölületesen, hogy ne mondjam, közönyösen a theologiával, mikor olyan szép, olyan fönséges az, hogy szinte csak imádkozva forgathatjuk megkapó igazságokkal teli lapjait.

Deus omnia noscit, quae sunt, erunt vel essent, sive libere, sive necessario. E szavak fejezik ki Isten tulajdonságainak egyikét, a mindentudást. E három ige: sunt, erunt vel essent, a tudásnak három nemét különbözteti meg. A tényleg létezők tudása a scientia visionis; az a tudás, mely-

lyel Isten önmagát s minden lehetőt felfog, a scientia simplicis; végre a föltételesen történendők tudása (quae essent, sed non erunt), a scientia media. Mediának neveztetik, mert a közép helyet foglalja el a lehetőség (possibile) és a tény (realitas) között. Annál többet, ennél kevesebbet jelent.

Hogy Isten valósággal mindent tud, világosan bizonyitja az Istenről alkotott helyes fogalom, melyet e tétel fejez ki: Deus est ens verum et absolutum, a quo pendent et cujus analogica participatione sunt omnia, quaecunque habent rationem entis et veri.

Vagyis Isten az igaznak telje s következéskép kell ismernie mindent, mert bármi legyen is az objectum scientiae, az csak egy darabja annak az igaznak, melynek telje Benne van. S ezzel kimondtuk azt is, hogy Isten tudása nem determináltatik kivülről, a tárgytól, miként az emberé s ez a lényeges különbség a két scientia: a scientia hominis és Dei között. Az emberi tudás a tárgytól függ, mert in potentia van csak meg, amelynek létesülnie kell, e principium értelmében: Quod in potentia est, debet actuari. De a képesség csak egy tárgy folytán érvényesülhet, terminus tehnikussal: potentia tantum ab extra potest actuari s ennek következtében az ember ismerete a külvilágtól, a tárgytól függ.

Nem így az Istené. Istent nem gondolhatjuk potentiában, csak actusban s azért helytelenül mondanók: Isten a végtelen, mert ez holt is lehet. De igenis így: Isten a végtelen actus s éppen azért független a külsőtől, mert ismerete a végtelenség teljétől, vagyis önmagától determináltatik, nem pedig a tárgytól.

Gyarló emberek vagyunk; ha látunk valamit, van actusunk, ha nem látunk, nincs; tárgy tehát minekünk okvetetlenül kell. Istennel nem így van. Nála a *látni* és *nem látni* nem *actust* és *non actust* jelent, mert hiszen Isten a folytonos, a változatlan actus s mint ilyen független a tárgytól.

Miért mondjuk mégis, hogy Isten ezt vagy azt tudja, s ezt hangsulyozzuk, mintha jobban tudná, mint valami

mást ? Úgy látszik, mintha terminálódnék az ismerete s időben lenne actussá.

Megint csak azt mondom: gyarló emberek vagyunk s mint ilyenek emberileg gondolkozunk és beszélünk Istenről ; csupán így mondhatjuk: Isten lát, hall, segit stb. Ő azért a végtelen, a változatlan actus marad.

Szépen világitja ezt meg a következő, ismert példa: Mikor még semmi sem volt e földön, szintén sugárzott a nap s e sugarak addig mentek, addig hatoltak, amig el nem haltak. Később itt is lett valami, ott is s a sugarak terminálták, fennakadtak, de ez nem változtatott a sugarakon éppen semmit.

Ugyanigy vagyunk az Isten mindentudásával. Ez az ő actusa mindig olyan, aminő volt, folytonos, változatlan s mi ráhuzzuk egyes esetekre és mondjuk: Isten ismeri a jelent, ismeri a jövőt, holott előtte nincsen jelen vagy jövő.

Lehetnének, akik azt mondják, hogy Isten ismerheti ugyan a multat s a jelent, de a jövőt nem, mert jövő szabad cselekvéseink akkor már szükségszerüek volnának és nem szabadok.

Először is bizonyitsuk be, hogy Isten ismerheti a jövőt. Ha Isten nem ismerné a jövőt, megszünnék Isten lenni, mert nem lehet most *non cognoscens* s később *cognoscens*, mint mi, kik a jövőt is megismerjük, mikor már jelenné válik.

De másrészt ismernie kell a jövőt, mert Isten — mint mondtuk — az igaznak telje. Igaz pedig nemcsak az, ami tényleg van, hanem az is, ami lesz, mert hogy valami igaz legyen, ahhoz nem kell, hogy a jelenben legyen. Például azt mondom: Jövő évre ekkor és ekkor napfogyatkozás lesz. Ez igaz lehet, mert ahhoz, hogy igaz legyen, nem kell, hogy már meglegyen. Vagy pl. Julius Czézár most nincs, de hogy volt, az igaz és pedig most igaz, hogy volt.

Röviden tehát így állithatjuk fel a tételt: Isten magában foglal minden létezőt s következőleg minden igazat. Ámde a jövőben is vannak igaz dolgok, tehát Isten a jövőt is magában foglalja vagyis ismeri.

Ami pedig jövő cselekedeteink szabadságát illeti, azt legkevésbbé sem korlátozza az a körülmény, hogy Isten a jövőt ismeri. — Abból, hogy Isten tudja, mit fogok én tenni egy vagy két év mulva, nem következik, hogy nem cselekedhetem szabadon, tetszésem szerint s azért nagyon könnyen megdönthetjük azoknak az okoskodását, akik így argumentálnak ellenünk:

Amiket Isten előrelát, szükségképen bekövetkeznek, ámde Isten előrelátja jövő szabad cselekvéseinket, tehát ezek is szükségképen bekövetkeznek, vagyis nem szabadok.

Qui bene distinguit, bene docet. Különbséget kell tenni a »majorban.« Amiket Isten előrelát, szükségképen bekövetkeznek: Distinguo: Necessitate antecedente, vagyis szabadakaratunkat megbénitólag, felfüggesztőleg, tagadjuk. Necessitate consequente, t. i. a szabadakaratnak épségben tartása mellett, sőt annak megerősitéseképen, megengedjük.

A »minor« marad: Ámde Isten előrelátja jövő, szabad cselekedeteinket. Igen, előrelátja. És mi következik ebből? Az, hogy — ha Isten jövő cselekvéseinket, mint szabadokat előrelátja — azok eo ipso szabadok maradnak; kell, hogy azok legyenek.

Nem az a helyes ergo tehát, amit elleneink lehoznak, t. i. hogy jövő, szabad cselekedeteink az Isten előrelátása folytán szükségszerüekké válnak, hanem ez: ergo actus liberi erunt actus liberi, mert Isten azokat, mint actus liberos látja előre.

Végül ugyanazok, akik kétségbe vonják, hogy Isten ismerheti a jövőt, a következő ismeretes nehézséggel hozakodnak elő. Előbb kell lenni a tárgynak, mint az értésnek. Ámde a jövő, mint objectum scientiae tényleg nem létezik előbb, tehát Isten nem ismerheti a jövőt.

A fentebbiekből önként folyik e nehézségnek megoldása, amely ily alakot nyer: előbb kell lenni a tárgynak az értésnél ratione prioritatis, teljesen igaz; előbb kell lennie ratione temporis, az időrendben, — itt már különbséget teszünk: oly értésnél, mely a tárgytól, ab extra determináltatik, aminő pl. a cognitio hominis, megengedjük, — de

oly értésnél, amely független a tárgytól és ab intra determináltatik, tagadjuk. És ilyen a cognitio Dei, miként azt föntebb láttuk, következőleg Isten előre ismerheti a jövőt, mert Neki az értésnél nincs szüksége tárgyra. Ezzel a nehézség meg van oldva.

Az eddig felhozottak philosophice bizonyitanak amellett, hogy Isten valósággal mindent tud: a multat, jelent s jövőt és minden lehetőt. Omnia noscit, quae sunt, erunt vel essent . . . .

Mivel azonban a keresztény katholikus ember nemcsak az ész, hanem a tekintély előtt is meghajol: vagyis nemcsak azt fogadja el, amit józan eszével felfog, — amennyire ez lehetséges — hanem a szentirást, meg az Atyákat is elismeri, bátran hivatkozhatunk akár szent Pálra, aki a zsidókhoz irt levelében 4, 13. így nyilatkozik: És nincs semmi teremtmény előtte láthatatlan, sőt mindenek födetlenek és kitárvák az Ő szemei előtt; akár szent Ágostonra: Confiteri Deum et negare praescium futurorum apertissima insania est, — amint azt a föntebbiekből is láttuk.

Mert vagy van Isten s akkor mindent kell tudnia; vagy nem tudhat mindent s akkor eo ipso nem Isten.

Mi tehát, akár az észokoktól, akár az irás és a szentatyák tekintélyétől, akár mindakettőtől indittatva — ami mindenesetre a leghelyesebb — hiszszük, és tudjuk, hogy Isten mindentudó, hiszszük, és tudjuk, hogy Ő egyformán ismeri a multat, jelent s jövőt, vagy inkább, hogy előtte nem létezik mult, jelen s jövő, mert az egész örökkévalóság neki egy nagy jelen, ha ugyan egyáltalán szabad és lehet Istennél időről beszélni; és csak ezen hitünknek, tudásunknak adunk kifejezést, amidőn nemcsak tetteinkben, hanem gondolatainkban is szigoruan kerüljük mindazt, ami végtelen jóságát megbántaná, folyton szemeink előtt tartva a katekizmusnak azt a tanát, hogy Isten még legtitkosabb gondolatainkat is ismeri.

SZ. IGNÁCZ LELKI GYAKORLATAINAK SZELLEME.

III. A „két zászlóról."

Irta: Dr. PETHŐ.

A lelkigyakorlatoknak második hete megismerteti velem az én fönséges vezérem belső és külső életét s képesit rá, hogy a fölhivást, melyet lovagias lélekkel magamévá tettem, az élet küzdelmei s az erény vajudásai közt, megvalósitsam. A Krisztus országáról szóló meditáció csak nagyjában, körvonalaiban ismertette meg velem Krisztus szándékait; azt vettem ki belőle, hogy harczról, történésről, önmegtörésről van benne szó; de hogy azok a vonások külön és egyenkint mint futnak és csomósodnak, hová vetik árnyékukat s honnan kölcsönzik fényüket, az még nem esett tudomásomra; azt külön kell tanulmányoznom.

Ez *a tanulmány* Krisztus Urunk életéből vett meditációkban folyik nagy hévvel és élénk érdeklődéssel. Az evangelium föltárja előttünk tisztán és derülten az ő képét; szeretetreméltó, kellemdús vonásait; s megizlelteti velünk e nagy lélek belső életének édességét és bensőségét. A követésére fölbuzdult ember, szomjazó szemmel kiséri el igéző alakját a betlehemi barlangtól föl a Golgotháig; iparkodik eszményét gyengéd s bensőséges szeretetének keretébe foglalni; tőle akarja venni minden gondolatait és érzelmeit, s iránta úgy érdeklődik mint szeretett és imádott, s a szó szoros értelmében imádott barátja, vezére s királya iránt. Meg akarja szüntetni azt a nagy nehézséget, hogy Krisztus és az ő evangeliuma, hogy életének jelenetei, mint az alkonyodó nap aranyos szinjátékai a felhők közt úszszanak, messze legyenek és magasan lebegjenek s inkább álomnak mint valónak látszassanak: mert az elmélkedő lelkében a hitnek s az észnek fénye, kiváltkép pedig a szeretet finom tapintata a régi, elmosódott vonásokat egyre jobban ala-

kitja, a halaványodó szineket eleveniti, a szembe tüzet, az arczra életet s lelket teremt, idevarázsolja közénk e históriai Krisztust s szembe találja magát nagy örömére a már köztünk élő Istenemberrel, akit úgy szerethet, mint egyet közülünk.

S ez a tökéletesség titka meg útja: szeretni Krisztust oly természetesen, a sziv oly önkéntes buzdulásával, mint valakit, aki köztünk jár, köztünk küzd, szenved és szeret. A második hétnek *tanulmánya* eltalálta ezt a sikeres irányt, mikor az eszményi Krisztust az ő históriai valóságában átülteti a római Caesarok korából a jelenbe; bebolyongja vele lélekben Galilaeát és Judaeát, tüvé teszi érte Jeruzsálemet és Názárethet, hogy őt közénk átültesse s miután átültette, megnyugszik, hogy az Úr Jézust »tamquam videns sustinet«, láthatja s emberi szivből fakadó szeretettel szeretheti. — E szerencsés belátás nyomán azután megfigyeli az Úr Jézus iránt mindazt a gyengédséget, mely szerető szivek közt járja; kedveskedik emlékének és képeinek virágokkal; meglepi őt apró, de drága hódolatokkal; szopogatja nevét mint czukrot a gyermek s elandalog a róla való emlékezetben; nemsokára úgy beleéli magát életébe, hogy a virágokban sz. sebeit csókolgatja, a harmatban könyeit siratja s ha lehetne vele és róla álmodni: azt is mily örömmel tenné! Szóval átszáll *e boldogító studium* által mireánk az Úr Jézus szelleme, szerénysége, szelidsége, kelleme, s mi még testtartásunkban is rátévedünk arra a törekvésre, hogy úgy tartsuk magunkat mint az Úr.

Ah — gondolhatná magában valaki — mily édes érzelgések ezek; mily hamar hülő képek az aranyos alkony felhői közt! De fejlődnek-e itt majd aczélos karok az élet küzdelmeinek megvivására? Teremnek-e itt majd hősies lelkek, kik oszlopok és nem füzfa hajtások az élet testének elviselésére? Úgy látszik, hogy ez az érzelem csak lágy és langyos, üvegburák alá való s nem mellvértek alá?! Igazán csak »látszik« s ez a látszat biztos, hogy csal. . . .

Az Úr Jézus ismerete és szeretete az exerciciumok folyamában s fonala szerint mindig a legreálisabb élettel

számol; fejünk mindig hideg s szivünk meleg marad. Valamennyi, második heti elmélkedésekben visszhangzik az »agendo contra«, s majd szelid, majd érdesebb s élesebb változatban öntudatunkra jön, hogy ez voltaképen mind csak egyre irányul, hogy *letörjünk magunkból minél többet,* hogy *annál többet öltsünk magunkra Krisztusból.* De sehol sem lép föl oly világosan, sehol sem áll elénk oly leplezetlenül ez a tudat, mint a »két zászlóról« való elmélkedésben, s azért most erről akarok szólni.

Ember! mit akarsz? Krisztust keresed? Megindultál józan eszed s nemes szived sürgetésére, hogy megvalósitsd az Istentől fölkent vezér programmját? Szétszedted e vezér életét; éjjel-nappal töröd magad, hogy megértsed szellemét? Ember, neked el kell a valóhoz jutnod; eszméid forrongásában tisztáznod kell végleg itéletedet s nézeteidet Krisztusról s miután oly sokáig kerested ezt a Krisztust, megérdemled, hogy szemébe nézz; miután oly sokáig kinlódtál s vajudtál eszmélődéseidben s imáidban, természetes dolog, hogy meghalljad s végleg fölismerjed, hogy mit jelent: *Krisztust követni*? mit jelent: *Krisztussal együttérezni*? mit jelent: *Krisztus él bennem*? ami világos, hogy legfőbb, legtermészetesebb s egyedül észszerü vágyunk, föladatunk és lelkesülésünk.

Miért mondom, hogy a »két zászlóról« szóló meditáció sodorja bele Krisztus szellemének végleges megértésébe az elmélkedő embert? hát nem ragyog-e Krisztus szellemének zománcza az evangelium minden lapján? hát nem mozgatja-e Krisztus életének minden jelenetét az a titkos, hatalmas rugó, mely oly egységes és következetes, értem Krisztus lelkét és elveit? hiszen ezek mindenütt el vannak hintve, s az egész evangelium annak, a szentséges szivnek lélekzése. Igaz, úgy van; de *a „két zászló" az evangelium filozófiája.* A »két zászló« összegesiti és összesürüsiti azt az édes és erős esszencziát, mely az evangeliumban föl van olvadva. Az elmélkedő kivált ha még kezdő és fejletlen, nem tudja úgy kivenni az evangelium szinpompás és életteljes alakjaiból azokat a vezér-gondolatokat, melyek ez alakokat nemcsak

mozgatják, hanem alkotják s jobban mondva újjáalkotják; a haladó s a lelki élet útjain nem éppen járatlan ember sem tudja úgy fölismerni az evangelium szinhelyeinek azt a sajátszerü, különös fényü atmoszféráját; nem tudja jellemezni és szétválasztani azokat a szineket, melyek ott játszanak a bethlehemi barlang és a názárethi ház körül, vagy a generazethi tó majd csendes, majd háborgó tükre fölött; nem tudja szétszedni azokat a csodálatos fénytöréseket, melyeket a természetfölötti gondolat és indulat szenved az emberi élet majd sürübb, majd tisztább légrétegeiben; s kiváltkép könnyen elveszti *az irányt, a tendenciát,* ahová ez a Krisztus, ez az evangeliumi fönséges tan, e csodálatos fölbuzdulások, a kegyelemnek hivó, nógató, keltegető, lelkesitő befolyásai szeretnék elsegiteni az emberi lelket. Azért szent Ignácz a »két zászló«-ról szóló meditációban leplezetlen nyiltsággal bemutatja azt, ami *mint sejtelem,* mint világosabb s ismét homályosabb derengés játszott elménk körül, mialatt az evangeliumban Krisztussal jártunk, Krisztust hallgattuk s önkéntelenül is csodáltuk. S úgy mutatja be Krisztus szellemét, hogy az ember, ki az evangeliummal addig is komolyan foglalkozott, bevallani kényszerül, hogy igen ez az; ez az evangelium quintessenciája; ez Krisztus szelleme; ez az, ami sziveinket eddig is megragadta s szent lelkesülésre s édes megnyugvásra hangolta; ez az evangelium iránya és tendenciája. »Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via et aperiret nobis scripturas?« (Luk. 24, 32.) Ezt mondhatjuk mi is; nem tudtuk egészen világosan, hogy hová ragad, merre késztet az az evangelium; nem tudtunk magunknak egészen világosan számot adni arról, hogy mit kiván tulajdonképen tőlünk Krisztus; nem tudtuk egészen világosan, hogy mik azok az előzmények, azok a hangulatosságok, azok az eligazodások, melyek az evangelium szellemének megfelelnek, s melyek nélkül az evangelium magvát többé-kevésbé a magvetőről szóló parábola fogja jellemezni, hogy t. i. némelyiknél ez a fönséges tan, mely az üdvözités ereje, útszélre esett, — másnál köves és sziklás földre, — másnál ismét tövisek

közé: de a »két zászló« e kétségekre, e bizonytalanságokra, e határozatlanságra fényt derit; a sejtelmet gondolattá; az érzetet ismeretté fejleszti. Mivel pedig az evangelium életet kiván, s minden elmélkedésünk s kutatásunk, s minden *tanulmányunk, a Krisztusi studium* is arra céloz, hogy életünket ez elvek szerint berendezzük, azért természetes dolog, hogy a »két zászló« úttörő és eligazitó szelleme kiváltkép az életpálya választásában vagy ha az már el van döntve, az életnek folyton illőbb és megfelelőbb berendezésében követel érvényesülést.

A »két zászló« ez eligazitó s az egész evangeliumot s a hozzá mért keresztény életet dominálo szelleme kifejezést talál sz. Ignácznak e meditációt bevezető szavaiban, mert a »két zászlóról« azt mondja »in primo exercitio sequenti videbimus *intentionem Christi Domini nostri* et ex adverso (*oppositam intentionem*) *inimici naturae humanae,* et quomodo nos debeamus disponere, ut veniamus *ad perfectionem in quocunque statu seu vita,* quam Deus Dominus noster eligendam nobis dederit.« (Praeamb. ad consid. Status.)

A két aláhúzott rész jellemzi sz. Ignácz e meditációját. *„Intentio Christi Domini"* és a *„perfectio in quocumque statu."* Modern nyelven ezt igy mondanók: *az evangelium filozófiája* vagy *az Úr Jézus szelleme,* s amiben e filozófia s e szellem testet ölt: *a tökéletes élet. A szellem s a filozófia! az egyik* a szervezeteknek első és végső oka, gyökere és koronája; *a másik* a systemáknak alapelve és elirányitója. Ha az evangeliumot mint *tant* veszszük, akkor az, amiben legfőbb alapelveit kifejezhetjük, az evangelium filozófiája; ha pedig az evangeliumot mint *tényt* szemléljük s eo ipso annak legragyogóbb megtestesülését, az Úr Jézust tekintjük, akkor az imádandó életnek vezérgondolatai, érzelmeinek s indulatainak ütere, ez lesz az ő szelleme, az ő tendencziája, az *„intentio Christi Domini."* Másképp is kifejezhetjük e gondolatot, ha mondjuk: hová vonz? hová, merre késztet minket Krisztus? hová, merre gravitál élete és tana? miféle utakra szeret rátérni? miféle gondolatokat szeret hajtogatni? mi fekszik leginkább szivén? Az az *„in-*

tentio Christi Domini," az bizonyára az lesz, ami őt vezeti egész életében s amit ő, ha csak valamikép is bizalmasságába vonz egy lelket, bizonyára *sürgösen közöl vele.* Az „*intentio Christi Domini,*" az bizonyára nyilvánul az ő egész életén, mely annak az »intentionak« merő megtestesülése; s ép úgy nyilvánul mindazok életén, kik Krisztust utánozni kivánják.

Ennek az »intentio Christi Domini«-nek pedig megfelel a »perfectio in quocunque statu.«

Valóban e kettőnek együtt kell járnia s ahol e kettő azonosittatik s egymást födi, ott tényleg elértük az exercitiumok küzdő, nevelő fejlődésének zenithjét. Többet s magasabbat elérni nem lehet; ami ezután következhetik a IIIi és IV. hétben, az már csak kisimitása, kifényesitése a remekműnek; keretezik a képet s behintik a körléget arany porral; de a mű, a kép teljes s bevégződik a »két zászló«-ban, ha nem is adnak neki biztositó keretet s ha nem is hintik körül gloriával. A szellem lévén a tulajdonképeni élet s a törekvések és fejlődések hordozója, önként következik s kinő belőle a „*perfectio.*" Az „*intentio Christi Domini*", Krisztus szelleme szüli a „*perfectiót*", a perfectiót »in quocunque statu.« Minden életet lehet és kell Krisztus szellemèhez szabni. E szellemmel szemben minden más oly törpe, a hatalom oly gyönge, a csillogás oly üres, a gazdagság oly szegényes, hogy nem félthetjük egy perczre sem a szellem erejét, hogy áttör a nehézségeken s átalakitja elveihez mérten az életet. Krisztus szelleme és filozófiája érvényesülhet szalonokban és Serapion, Arsenius, Makarius üregeiben; érvényesülhet selyemben és bársonyban úgy, mint ahogy érvényesül sz. Ferencz barna csuhájában; érvényesülhet a gazdagságban a Scipiók leányának, Paulának, Eustochiumnak aventini palotájában ép úgy, mint ahogy érvényesült később e szentek bethlehemi, magányában. Hogy azonban a szellem egy erőszakos, úttörő és megtörő hatalom, azt tudjuk s azért nem csodálkozunk, hogy sohasem mondja: „*elég, sufficit*" azokban a lelkekben, kik hajlamaik, a kegyelem, s az életkörülmények folytán oly radikálisokká lehettek, hogy a belsőnek

a külsőben is kifejezést adhattak s a belső érzületet a külsőnek harmonikus megegyezésével párosithatták. Lesznek az életben oly alakulások, oly körülmények, melyek a szellemnek útjába szinte áthidalhatlan szakadásokat helyeznek; lesznek irányzatok, melyek Krisztus irányával jobban ellenkeznek mint mások; de utóvégre is kell mindenkinek, aki akarja „*in quocunque statu*“ megtalálni azt az irányt, mely a tökéletességre vezet, ha nem is a tökély oly magas fokára, amilyet mások máshol elérhetnek. Hiszen nem való mindenki minden tökélyre, hanem törekedjék mindenki arra a tökélyfokra, melyet Isten tüzött eléje. Iparkodjék megérteni Krisztus szellemét!

Ime, mennyire fontos e gondolat; minden rajta mulik; minden rajta fordul meg. A szellemnek meg kell lennie, ha nem is öltözik mindenütt ugyanazon ruhába. Ez a ruha az életmód, a ruházat, a lakás, a foglalkozás, szóval mindaz, ami változatossá s elkülönözötté teszi az életet. E változatosság és elkülönözöttség az Isten terveiben fekszik, azt kizárni nem lehet, de épp oly kevéssé szabad gondolni, hogy az Isten terveivel Krisztus szelleme össze nem egyeztethető. Azon nagy országutakról, melyeken a kultura halad, nem szabad Krisztus szellemét magányos, hegyi ösvényekre számüzni, mintha a haladás, az ész, művészet és tudomány ellenkeznék úgy önmagában mint kellékeiben Krisztus szellemével.

De mig az általánosságok közt forgok, esetleg meg nem értenek, s mihelyt az általánosságból a részletekre térni szándékozom, belevágok a »két zászló« kigyózó redői közé: azért előbb magát a meditációt kell ismertetnem, mielőtt a reflexiókat arról a fontos tárgyról, a »perfectio in quocunque statu« kérdéséről tovább füzhetném.

Az evangelium bámulatos filozófiáját, s az Úr Jézus szellemét és tendenciáját, amit feljebb »intentio Christi Domini« kifejezéssel adtunk vissza, sz. Ignácz Luczifer és Krisztus személyeinek és eljárási módjának remek ecsetelésében adja elénk.

A »két zászló« alá két tábor gyül; a »két zászló« két vezér alakját árnyékolja; az első, — szent Ignácz elsőnek

teszi a meditáció indulatainak a végén való kicsattanása miatt, — »capitalis inimicus nostrae humanae naturae«, az ősellenség, aki az első s igazán főbenjáró csapást is mérte ránk, midőn nem az egyeseket, hanem magát természetünket, az emberiséget rontotta meg az eredendő bűnben s azóta rászolgált, hogy támadjon neki is ellenfele, aki »capitális« legyen, s összezúzza fejét; a másik vezér, a »summus dux ac Dominus noster.« A két vezér körül két tábor gyült; az a zászló pedig azokból az értelmi és érzelmi és akarati — szóval szellemi szövedékekből, szinezésekből és hangulatokból van szabva és összevarrva, melyek a tábor vezérét s embereit jellemzik.

»De duobus quibusdam quasi vexillis« mondja a bevágó jegyzetben P. Rothaan; valami olyanféle mint a zászló; oly összefoglalás és oly tájékoztatás. Dantéban is van, ha jól emlékszem, ilyenféle zászló; hét szinü sávban, hét szinü hullámzó rétegben terjeng és fut a választottak fölött el az egyház zászlaja; ott a hét szin a hét szentséget jelenti.

Mily élet pezseg, mily mozgalmak és küzdelmek játszódnak le, mily érdekek küzködnek lenn a két zászló alatt; az most a kérdés.

Luczifer zászlaja alatt gyülevész, szedett-vedett, harczi nép tolong; rend, fegyelem nélkül. Rabló szoldateszka minden rendből és társadalmi rétegből. Méltó a fölfordulás, a zavar helyéhez, Babylonhoz, ahol táborba összeverődtek, »in magno illo campo Babyloniae.« Igaz, hogy első sorban itt az ördögök gyülekezetével állunk szemben, de ki nem zárjuk csatlósaikat sem, a gonoszokat, a szenvedély szolgáit, a bűnnek rabjait, kiket az önzés hajt és uszit mint sebzett fenevadakat az erényes emberek, de meg saját elvtársaik ellen is. Szeretet köztük nincs; nem tartanak össze, de összetartatnak a rémület s a gonoszság dühe által. A rémület fölülről borzongatja őket; rettegnek a vezértől, ki ép azért vezér, mert a legkegyetlenebb s a legzsarnokiasabb köztük; hegemoniája a kegyetlenség és szivtelenség hatalma.

A vezért sz. Ignácz »caudillo«-nak hivja; Krisztus Urunk neki »summus dux«, »capitan general«; Luczifer el-

lenben csak »caudillo«; egy név, mely a »capo«-nak kisebbitő és megvető hajlitása. Nem is rendes főnök, hanem csak bitang haramia-csapatok főzsiványa. Ezt a főzsiványt a lázadások és elkeseredett harczok emelték arra a bizonytalan, erőszakos, küzdelmes polczra, melyen most áll; ugyan ez az izgalmas nyugtalanság, ez a kimeritő erőszakoskodás, ez a küzdelmes fortély és vigasztalan elnyomás tartja fön minden perczben uralmát, s ez az ijedelmes s mégis erőszakoskodó hangulat uralkodik a táborban. Hasonlit ez a hangulat Napoleon Oroszországba rekedt seregéhez, mely mint a sebzett fenevad érzi erejét, de ugyanakkor vesztét is. Győzelemről szó nem lehet; hanem ártani, rombolni, rabolni és gyujtogatni képes. Az éji őrtüzek kisérteteket ficzkándoztatnak szemeik előtt, a megnyult s ismét léczekké vékonyodó árnyékokban suhogó kozák-paripákat látnak. Dühösek és kegyetlenek, de ugyanakkor ijedeznek és félnek. »Minden percz egy halál.« A vezérnek előttök már nincs nimbusa; de az ő veszte az övék is, s így akit gyülölnek, azt követni is kényszerülnek. Zsákmányuk nagy; alig birnak mozogni, de minden percz szegényekké teheti őket; élvezetről s megnyugvásról szó sincs.

Méltán kérdezhetné a gondolkozó: mire való ez óriási, testet-lelket kimeritő s boldogtalanitó erőmegfeszités? Mi az oka e végzetes és dühös iramodásnak, mely hasonlit a nagy tengeri gőzös eszeveszett futásához, mikor szirtek közt teljes gőzerővel halad s minden perczben a tenger mélyeibe temetkezhetik: miféle inger játszahatik azon emberek idegeiben, kik nyugtalan szivvel kapkodnak s lelkiismeretük vérző megsebesedésével, a gazság öntudatával halmozzák föl azt a máglyát, melyen majd ők maguk égnek, s fenik verejtékes buzgalommal a kinpadnak szegeit és fogait, melyre majd őket magukat húzzák? A felelet csak az lesz, hogy ez sorsa az erőnek, mely pályájából kiemeltetve rombolni s tönkremenni van hivatva.

Ez az érzés szállja meg az embert Luczifer kathedrájának s a körülötte nyüzsgő harczi népnek szemléleténél. Borzalmas egy meditáció: a lélek mélyéből ismeretlen ér-

zelmek kelnek föl, hasonlók a fojtó füsthöz, a kivillanó lánghoz s mély árnyékokkal ijesztő sötétséghez. Zürzavar, kevélység, emésztő nyugtalanság, sötétség, borzalom, rémület váltakoznak sorban, vagy történetnek tömegben e tábor sátrai közt, s a meditáló ember lélekben mintegy izleli e halálos benyomásokat. Nem élet ez, hanem halál. Szomorú hatalom, mely öldököl és fojt, s a sziv ösztönszerüleg kiérzi, hogy ez nem az Isten szelleme. Ez az, amit sz. Ignácz megjelenit az első pontban, midőn irja: »punctum primum est, imaginari ac si sederet caput omnium inimicorum in magno illo campo Babyloniae, velut in magna quadam cathedra ignis et fumi, in figura horrenda atque terribili.«

Azonban minek lobogna a tűz, ha nem azért, hogy elharapódzék? minek szállna a füst, ha nem azért, hogy terjengve szürke szemfödőt vonjon a vidék fölé? s minek égne a gyülölet és az uralomvágy a zsarnoki szivben, ha nem azért, hogy a szerencsétlenség járma alá hajtsa a még romlatlan sziveket is? Sajnos, hogy ezek a szivek már nem is romlatlanok, hanem oly irányzatokat rejtenek magukban, melyeket csak kifejleszteni s növelni kell, hogy a sziv a babyloni tábor szomorú hasonmásává váljék. A szivet is lehet zürzavarossá, nyugtalanná tenni, — lehet sötét kételylyel és reménytelenséggel bevonni, — lehet borzalommal és rémülettel eltölteni, — s végül lehet ezt a szerencsétlen pusztulást a gőggel, a megmerevült kevélységgel koszorúzni. Ami az emberi lelket egy nyugtalan küzködésbe kergeti; ami a szivet kiszáritja; a nemestől, az egyszerűtől, a fönségestől el nagyzásba és izgalomba kergeti s a bizonytalanság és félelem palástolt érzelmei daczára önmagával s hatalomnak képzelt alávalósággal eltölti: mindaz kitüzi azt az ijesztő, sötét, babyloni zászlót a lélekbe, s e zászló árnyékai azok az érzelmek, hangulatok, mozgalmak, »commotiones«, melyek azontúl a lélekben jelentkeznek s bajait napról-napra elmérgesitik.

Ha már most azt kérdezzük, hogy mi az, ami a szivet ily állapotba sodorja; sz. Ignácz bámulatos psychologiával, melyet csak az evangelium tekintélye mul felül, megadja

erre a feleletet abban a »concioban«, melyet a »caudilloval« tartat. A »caudillo« ugyanis a sötétséget, nyugtalanságot, rémületet tervszerüen akarja az emberekre kiterjeszteni s azért közli a »gente perduta«-val a módot, mint kell ezt eszközölni, »eos admonet ad injicienda (hominibus) retia et catenas, ut *primo* tentare eos debeant *cupiditate divitiarum*, prout solet (ipse facere) ut in pluribus, quo *facilius* perveniant ad vanum honorem mundi, et inde ad magnam *superbiam*.« Mondom, ez a psychologia bámulatra ragad.

A vonat megállt Miskolczon; az én kocsim osztályában csak ketten voltunk: egy igen tapasztalt, finom müveltségü és elegáns úr, meg én. Különösen hatott rám az utasok kirohanása a vasutból az étterem felé. A pinczéreket ostrom alá fogták; széles hordozó-deszkájukról jobbról-balról, elülről-hátulról ragadták el a sonkás-zsemlyéket, a borralsörrel telt poharakat. Mohón haraptak nagy falatokba; akiknek nem jutott, azok boszusan néztek maguk köré, s látszott rajtuk, hogy a lelkük is kong nemcsak a gyomruk. Egy kis genrekép az emberek küzködő világából! Ezt a benyomásomat közöltem az úrral, ki kedvteléssel nézte a létért való küzdelmet s odanyilatkoztam, hogy azt gondolom, hogy a világot mozgató szenvedélyek közt első az élvezetvágy. Ő azonban rázta fejét s nem osztotta véleményemet. »Nem a testnek kivánsága, mondá ő, hanem a szemek kivánsága, a birvágy, ez a főmozgatója az emberiségnek. A fiatalság ezt nem érti oly könnyen; mert fiatalkorban az érzéki élvezet vágya mozgatja az embereket; de mihelyt a mámoron túl vannak, a főszenvedély a birvágy; ez lép örökébe minden addigi tendenciának. Az ember úgy ragaszkodik a birtokhoz, mint az élethez; s minél többje van, annál biztositottabbnak s állandóbbnak érzi lábai alatt a talajt. Az élvezet az másodrendü; a gazdagság úgy is minden élvezetet teli marokkal szór eléje.« Bizony akkor ez még nem volt oly világos előttem; most azonban ugyancsak világos. A világot mozgató szenvedély az önzés. Aki ezt az áramot nem fékezi, aki szivét hozzáköti, az a harczok és hányódások örvényei közt bukdácsol; siker eseté-

ben befutja azt a végzetes skálát, mely többnyire elvezet »ad magnam superbiam«; ha pedig sikertelenség kiséri törekvéseit; akkor is az emésztő gondok kiszáritják szivét végleg, s nem tudni, vajjon szerencsésebb lesz-e czélja elérésében, mint ha sikerekkel dicsekedhetnék.

Mivel mi most voltakép az önzés állatjegye alatt állunk ethikai világforgásunkban, azért rémületes illusztrációkban látjuk sz. Ignácz gondolatait. Amit minden lélek, mihelyt a gazdagság vágyának kiégett nyomaiba jár, tapasztal önmagán, t. i. hogy lelki világának derüje homályba, füstös égbe borul, — hogy biztató csillagai helyett ijesztő lángok törnek elő s villognak körülötte, — hogy nyugtalanság fárasztja idegeit s szive helyén gyakran, ha odatapogat a könyörület s az irgalom vágya, követ talál, azt is hideg követ; mondom, amit minden lélek, mihelyt az ördög zászlaja az önzés hangulataiban ellengett fölötte, szomorúan tapasztal önmagában, az most a század szignaturájává lett: a lelki nyugtalanság már az anyagi egyensúlynak teljes fölforgatásában nyilatkozik; a század haldokló éveire füstös, sürü sötétség ült; a szivek kemények lettek s önzők mint a »struthio in deserto«; nincs kilátás, semmi biztató fény, mely átvezessen jobb korokba. S mikor ez a nagy erkölcsi nyomorúság kisért körülöttünk, ugyanakkor egy füstös, suhogó lángú kathedrán ül az emberi gőg s mindenféle czégér alatt, milyenek a »haladás«, a »tudomány«, a »felsőbbrendü morál kultusza« hirdeti, hogy ő az Úr, mint más.

Nézzétek, mennyire igaza van a »két zászlóról« szóló meditáció psychologiájának. Mikor lenyügöztétek lelketeket a sárba, a »gazdagságba« s a »vanus mundi honorba«; mikor ezen járom alatt vértanúivá lettetek a szivek hóhérainak, a nyugtalanságnak, kapkodásnak, a lelki sötétségnek és félelemnek; mikor megfizettétek ezt a sarczot, mely véretekből, örömötökből, vigaszaitokból lett kipréselve: akkor lettetek csak igazán szolgákká; pöffeszkedő, de szivükben poklot hordozó szolgáivá a gőgnek; király-szerepet játszó éhes koldúsokká, fölvilágosultsággal kérkedő, valóban pedig lelkük mély homályaival az egész emberiség haladását éjbe

boritó sötétséggé. »Facta est nox, in ipsa pestransibunt omnes bestiae silvae.« Éj van, fenevadak csörtetnek végig a müvelt világ városain is, melyek előbb számüzve voltak az életből.

Ragadjuk meg a psychologiai fejlődésnek kétségbevonhatlan, biztos fonalát! Van az emberi lélekben egy disgregativ, taszitó hatalom, mely testvéri kötelékeket s közösséget nem ismer, mely az embert testvérei romjain emeli magasba s az önistenitést tüzi ki czélul az emberiségnek harmonikus, közös boldogsága helyébe: *ez az önzés*. Az ördög, a prédák és guerilla harczok »caudillo«-ja biztos nyomokon halad; »primo tentare eos debeant *cupiditate divitiarum*«; aki e kötelékekbe belebonyolul, azt már könnyebben vihetik bele a „*vanus mundi honor*"-ba s onnan „*ad magnam superbiam.*" *E disgregativ, taszitó hatalmat* senki sem tagadhatja; e végzetes hatalom szomorú sikereit mindenki s a társadalom nagyjában is tapasztalja s aki gondolkozik, az okvetlenül azon meggyőződésre jut, hogy ez áramok ellen gátakat kell emelni, hogy ez irányokkal szemben más, boldogabb utakat kell keresni, hogy e csillagzatok alatt az emberiség zöld ágra nem vergődik; az önzés *állatjegye* nem segit: keressünk egy emberjegyet.

Az önzés állatias s elállatiasitó, szivtelen és kegyetlen hatalmával szemben, mely a »caudillo« táborát jellemzi, Jézus Krisztus, a mi imádott, legfőbb, legitim vezérünk, »capitan general«, »summus dux«, Urunk és királyunk egy más hatalmat léptet föl; a nyugtalanság zürzavaros táborával szemben egy más tábort állit föl; a szivekben kisértő, sötét árnyak zászlaja helyett egy más zászlót tüz ki: lássuk már most, miféle hatalom, miféle tábor és zászló ez?

Kedves, meleg szinekben festi sz. Ignácz e látszólag nehéz koncepciót; három sorocskában jellemzi Krisztus Urunk táborát: »primum punctum est, considerare quomodo Christus Dominus noster se sistit in magno campo illius regionis Hierusalem *in loco humili speciosus et amabilis.*" Oh, mennyire más kép ez! Verőfényes, virágos, illatos táj; a sz. város tömjénfüstje és szent énekei halnak el rajta;

félelem és borzalom erre felé nincs; sötét kathedrákon zsarnokok nem ülnek; az igazi nagyság az emberszeretet melegében nyilatkozik meg; a »Dominus noster« hatalmát szeretetreméltóságban érvényesiti; »speciosus et amabilis«; mindenki vonzódik hozzá »in funiculis Adam«, az embernek kötelékei az ő varázsereje; rabjai vagyunk, de csak »in vinculis caritatis.« Itt nincs egymásnak tiprása; a szenvedély, a gög, a zsarnoki vágyak nem gázolnak le senkit; itt a boldogság nem a harczok izgalma; nem a telhetetlenség kinzó gyötrelme, hanem a sziv békéjének élvezete.

Az egyszerüség, az erény mosolya, a lélek alázata, a sziv békéje, a szenvedélyeken uralkodó szelidség, Krisztussal való testvérülés s ezáltal a legszentebb s legbiztosabb egyenlőség . . . ime e tábor hangulata, ime e zászló szinezése, ime Krisztus szelleme.

A kontraszt a két tábor közt nagyobb alig lehetne; olyan az, mint a pokol s a mennyország. *Az egyik oldalon* az a nyugtalan, rohamos, »szuronyt-szegezz«-el való előretörtetés, az a hercze-hurcza, az a hajsza, melyben az emberek szivkeménységbe, kegyetlenségbe, kiállhatlan gögbe lovalják bele magukat; izzadnak, küzdenek, egymást nyomoritják és ölik; a másik oldalon az egyszerü, nyugodt, lelki nagyság, mely nem szolgája a mammonnak, hanem ura s élvezője az életnek. *Az egyik oldalon* az önzésnek legnagyobbrészt *„ut in pluribus“* gazdagságra áhitozó törtetése a szenvedélyek s a szerencsétlenségek hullámait kavarja föl s zúditja a »haladó« társadalomra s ezáltal minden szellemi és anyagi haladást tényleg bizonytalan ingásba sodor s félelmes sejtelmekkel boritja el a nemesebb lelkeket. Mohóság, féktelen kapkodás, bizonytalan s váratlan megrendülések dominálják a világot. Annak következtében az emberek homályban élnek; nincs idejük eszmélni; lelki borúban ténferegnek. Ez a lázas tempó, ez az ideges élet, ezek a sorvasztó gondok, ezek a kimeritő küzdelmek, ezek a sötét sejtelmek elrabolják a békét. *A másik oldalon* mindennek ellenkezője látható. Az Úr Jézus nyugodt s derült; az ember a maga természetszabta korlátoltságában örül az

életnek s a napsugárnak; a hit alázatában megnyugszik s nem nyulkál az elérhetetlen után s szive mosolygó békéjében várja Isten . . . Beuron tünik föl lelkem előtt, mikor ezt irom s a »kedves testvérek« annyi sok, kis és nagy háza. Fölöttük lebeg a fölirás: »Pax Christi, serena requies.«

De evvel a »paxal« többnyire roszul járunk s félreértésekbe keveredünk; oda érünk, ahol vagyunk: a nembánomság árkába! Nem! nem ezt a »paxot« értem, nem a temetők rothadó békéjét: hanem a lelki élet békéjét, amely a maga részéről szintén ugyancsak csodálatos kontraszt. *A lélek békéjében élni* ugyanis annyit tesz, mint a szenvedély, az önzés nyugtalanságaitól távol állni; nem mohón, levegő után kapkodva alacsony érdekeknek, személyes igényeknek szolgálni; gazdagságot, kitüntetést nem keresni; egy csipet erényt aranygarmadáknál többre becsülni; a sz. alázatot és megvetést Krisztusért szivesen fogadni; ha pénzzel nem tehetjük, személyes szolgálatokkal sokakat gazdagitani: de emellett *mindig buzgón és lelkesen és jellemesen küzdeni* »pro fratribus et civitate sancta Jerusalem.« Örülni gyermekded szivvel az Istennek, a napsugárnak és virágnak, a hópehelynek és mennydörgésnek; de azért a szent szegénység s az önmegvetés szeretete által folyton eleven összeköttetésben maradni a küzködő és szenvedő élettel. Ez a béke, ez a nyugtató derü, ez a szelid tekintet, mely az így fegyelmezett lelkeken ül s belőlük szétárad, *a természetfölötti rendé;* a természetben ilyen nincs . . . s ennek a hangulatnak nem szabad számkivettetnie soha.

A világ elégedetlensége, békétlensége, testvérharcza az elállatiasodás szignaturáját viseli magán; nyilvánvaló, hogy ez nem Krisztusnak szelleme; a müvelt társadalom az önzés maláriájában él; lázasan, idegesen rángatódzik s félrebeszél: mondják meg, kérem, lehet-e rajta fölismerni Krisztusnak, ki »in humili loco speciosus et amabilis summus dux«, szellemét?

Különben, hogy sz. Ignácz jó helyen tapogat s a sebzett és beteg lelkek elevenjére tapintott, azon most már nem kétkedik senki. A jelszó az marad: az önzés az ellen-

ség! Az izgalom nem boldogit; a gőg a lelkek éje s a testvériség megölője! A lelki sötétség rengetegében; a szenvedély vulkánjai közt a boldogság meg nem veti a lábát; abban a forró és bugyogó chaosban nincs meg az élet lelke, mely alakokat és rendet teremtene. De ha ez igaz, nem kellene-e az életet s a boldogságot azokban a csendes, áldásos hatalmakban keresni? Ha a történetés nem vezeti az emberiséget a boldogságra, nem kellene-e azt a boldogságot a megnyugvásban, az alázatban, az önzés megvetésében keresni? Szinte hihetetlennek látszik, hogy valaki azt felelje rá: nem ezekben, de a kegyetlen, ijesztő, zsarnoki önzésben, — a dicsőségszomjban, s a lélek végleges megfeneklésében, a »magna superbia«-ban kell a boldogságot keresni. Mondom, ez hihetetlennek látszik, hogy valaki ezt állitsa; ha állitja, akkor ezt csak azért teszi, mert nem talál módot arra, hogyan állitsa bele a világba a sz. szegénység szeretetét, értve itt egyelőre a szegénység szeretete alatt csak az önzés kellő korlátok közé való szoritását. Nem tudja, hogyan s mi által szoritsa korlátok közé azt az önzést, mely gyökerében a kultura rúgója és előmozditója, — a tehetségek ösztönzője, — a szorgalomnak lenditője és jutalmazója; de túltengésében minden lelkinek s szellemineк halála.

Az első és lényeges korlátja az önzésnek mindenesetre *a jó jogrend* volna; de a jó jogrendben is még volna az önzésnek elég tere az érvényesülésre; abban a jó jogrendben azután csak *a léleknek szellemi, eszményi irányzata* lehetne az önzés ellensúlyozója s ezt az irányzatot képviseli a »summus dux, Dominus noster.«

A szellemi irányzat az embert kiemeli az önzés járma alól, kit egészen, kit félig, kit csak keveset. Némelyeket egészen emel majd ki; s ezekben az önzés, a gazdagság vágya elszáradt hajtás, holt, beiszaposodó ér lesz; ők egész lényükkel, minden erejükkel, teljes egyéniségükkel a szellemnek szolgálnak; ezek lesznek azok, kik nemcsak erkölcsi életükben tartják le az önzést a jog s az erény korlátai közt, hanem akik a tényleges szegénységben biztositják lelkük

teljes függetlenségét s mindentől való elválását, ami zavarna, izgatna, nyugtalanithatná őket.

„*De ezek nem viszik előbbre a kulturát*"; így hangzik a tényleges szegénység ellen a kifogás. Igazuk van; ezek azt a kulturát, mely a gépek tökéletesitésében s a természeti erők kihasználásában rejlik, előbbre nem viszik; ők a szelleminek fölkent lovagjai és harczosai; nyugalmuk az Olympus csendje, az a fellegvár, hová minden anyagi haladás csak lépcsőül szolgál. Ne bántsuk őket; meg kell a munkát osztani; akik a szellemi tökéletességbe bevonultak, azok a kerekeket nem olajozhatják, s a kendert nem törhetik; egy ember nem tehet mindent. De hogy az embernek tökéletessége a lélek szabadságában áll, arról nincs kétség; hiszen a kultura sem egyéb mint szabadságharcza az embernek a természet erői ellen!

Krisztus irányzata és szelleme természetesen a lelkek szabadságára tör. Az utat erre, gondolom, már kitaláltuk; a »summus dux in humili loco speciosus et amabilis« inspirálta azt nekünk; de azért még külön is kimondja; mert ő is beszédet tart apostolaihoz és hiveihez következőképen: »tertium (erit), considerare concionem, quam Christus Dominus noster habet ad omnes suos servos et amicos, quos ad talem expeditionem mittit, commendando illis, ut omnes velint adjuvare, adducendo illos primum *ad summam paupertatem spiritualem et*, si suae divinae majestati placuerit, et (ad hoc) eos eligere voluerit, non minus *ad paupertatem actualem*; secundo *ad desiderium opprobriorum et contemptuum*, quia ex his duabus rebus (scilicet paupertate et contemptu) sequitur *humilitas*: Ita ut sint tres gradus: primus, *paupertas contra divitias*; secundus, *opprobrium vel contemptus contra honorem mundanum*; tertius, *humilitas contra superbiam: et ex his tribus gradibus inducant* (*homines*) *ad omnes reliquas virtutes.*"

Ez az evangelium filozófiája, s remélhetőleg a mienk is, sőt minden gondolkozó emberé, ha az »opprobrium« és »contemptus« alatt nem ért extravaganciákat, hanem azt a részt érti, mely a világban a mérsékelt, józan lelkületnek,

— az áhitozást és swindlerséget megvető erénynek, — az igazságért és a lelkiismeretért küzdő meggyőződésnek, — az Isten szent akaratán való megnyugvásnak, — az elérhetetlenbe nem áhitozó, keresztény lemondásnak a sorsa meg jussa.

Aki azt belátja, hogy az önzés a legkegyetlenebb zsarnok, mely az embereket uszitja, s másokat megtörni s önmagát szerencsétlenné tenni készteti; aki azt belátja, hogy az önzés a legmegalázóbb járom s a rabszolgaságnak legkiméletlenebb pórája; aki észreveszi, hogy az emberiség nem arra született, hogy szive száraz legyen mint a Sahara pusztája s agya égjen mint Lybia vörösesbarna homokja, — aki belátja, hogy a boldogság sem az idegek lázas izgatottságában, sem agyrémek vérmes kergetésében, hanem az Isten szivére való alázatos leborulásban s e gondviselés végzésein való gyermeki megadásban áll: az bizonyára ezt az »intentiót«, ezt a »tendenciát«, ezt a szellemet is meg fogja érteni és el fogja fogadni.

Csak ez helyes; minden más út tévedés és gyötrelem.

Péter gróf a franczia invázió alatt Oroszországban Napoleon foglya lett; barakkban lakott; öltözéke egy szennyes, rongyos ingből, egykori ruháinak utolsó foszlányaiból, egy katonai nadrágból, melyet a bokái körül összekötözött, hogy jobban tartsa a meleget és egy kaftánból állt. Szegény paraszt katona-foglyok közt lakott négy hétig a barakkban; látta, hogy mosolyogva foltozgatják ruháikat, elbeszélik kalandjaikat, a generálisokat az ármádiában s földesuraikat birtokaikon, melyeket ők mint jobbágyok művelnek, meg nem irigylik; szeretik édes anyjukat és megkinálják sült burgonyájukkal a grófot is; este imádkoznak az Úr Jézushoz, a sz. Szűzhöz s meg nem feledkeznek sz. Florus és Laurusról, kik szerintük »a lovak védőszentjei«; a francziákat is kereszténynek tartják s egy pipadohányért inget és bakancsot varrnak nekik; ha lefeküsznek el nem kergetik szalmájukról azt a biczegő, kis kutyát, mely az égő Moszkvából valahogy a barakkba került, hanem megsimogatják, de amellett keményen csak »gaznépnek« titu-

lálják; azután magukra rántják köpönyegüket s »alusznak mint a kő s felkelnek mosolyogva mint a kalács.« E csodálatos filozófia befolyása alatt, — folytatja Tolstoj »Háború és béke« III. köt. 392. lapján — »végre áthatva érezte magát attól a lelki békétől, attól az önelégültségtől«, amely után eddig hiába sovárgott. Ez volt az, mi annyira meglepte őt a borodinoi katonáknál, amit hasztalan keresett a philanthropiában, a szabadkőmüvességben, a nagyvilági élet szórakozásaiban, a borban, az önfeláldozás hősiességében, regényes szerelmében; a haláltól való rémület, a nélkülözések és Karatajev önmegtagadásteljes bölcsészete egyszerre megadták neki azt a belső megnyugvást és megelégedést, amelynek hiányát eddig annyira érezte.«

Ezt mind szó nélkül elhiszem neki; aki a sz. irást felüti s az Úr Jézus életét az istállótól a keresztig és szent tanát az alázatról, szegénységről, a megaláztatás és önmegtagadás szeretetéről szivére veszi: annak lelkét megszállja a lelki béke, a fölszabadulás fönséges szelleme.

Térjünk például egy perczre a bethlehemi istállóba; itt találjuk tényben az evangelium összfoglalatát; alázat, szegénység, megvettetés, szenvedés s amellett a legédesebb béke s a legtisztább élvezet, ez az Úrnak társasága. Aki ezt meg nem érti, az Krisztus szivébe és szellemébe még nem hatolt. Iparkodjunk tehát megérteni ezt a különös valóságot. Tagadjunk minden emberit: dicsőséget, nagyságot, hirnevet, tudományt, fényt; tagadjunk mindent, ami imponál, s megtaláljuk a megtestesült Igét. Mielőtt ezeket mind elvetettük volna, megkisért talán a gondolat, hogy tagadjuk meg magát ezt a gyermeket, ki állitólag a megtestesült Isten; de az Isten fölhiv minket, hogy ne tegyük azt, mert akkor csak *a mi emberi gondolatainkat követnők s elfogultságunkból soha ki nem emelkednénk*: hanem vessük el előbb mindazt, ami emberi, — vessük ki a korlátoltságot eszünkből, kislelküségünket szivünkből; állitsuk azt, amit az a megtestesült Ige állit: az emberi nyomorúságot, gyarlóságot, alávalóságot, a küzdelmek Tantalusi munkáját, az akarat bohóczkodó gyöngeségét, a hozzá lehajló Isten kegyelmét,

malasztját, az ebből származó imádást s alázatot s mindezt rejtsük mélyen szivünkbe s izleljük és rágjuk meg: s akkor azután sejteni kezdjük, hogy mi az Úr, a fölséges Isten s hogy hová s mily utakon vezet el az igaz bölcsességhez s a tulajdonképeni szivmegnyugváshoz. A szellem éltet, a betü öl; az alázat, a megadás betük; undoritók s utálatosak; de a szellem, melyet Isten lehel abba a lélekbe, melyben az alázat, az imádás, a megadás megvan, isteni és boldogitó. Hogy akarod fölfogni kevélységedben az Istent mikor a kevélység Istenhez hozzá nem férköző gondolat-korcs; mikor ez undoritóvá teszi az alázatot, melyet nem ért; csak betüivel bajlódik, szellemét nem érti.

Ezt a szellemet iparkodjunk megközeliteni, akkor az evangelium virágos kertté válik szemünkben, melyen az egyszerüség szépsége s a béke illata van elöntve.

Üssük föl az evangeliumot másutt; a »két zászlóról« szóló meditáczió mindenütt érvényesül: *a léleknek fönséges egyszerüsége* az önzés két lárvájával: *a gazdagságra s a hiú dicsöségre való* törekvéssel szemben.

Mily fönségesen egyszerü s igazán királyi alak az az Úr Jézus, mikor 5000 ember szenvedélye tör ki viharban s átzúg a pusztán; királylyá akarja kikiáltani a prófétát; de nem akad rá sehol. Az Úr akkor már a csendes tó fölött kiemelkedő hegyre ment, s ott megnyugodott; a tó sima tükre odautalt a szenvedélyek s a zúgó tömeg háborgásaitól kimenekült lélek békéjére; — az az éji csend ékesszólóbban beszélt a lélekhez: a szivhez, mint a lelkesülés zsivaja s lármája; — azok a néma, homályban szendergő bokrok, azok az álmukban illatozó virágok és füvek fölemelték hozzá bóbitás fejüket és megnyugvásról suttogtak édesen és nyugasztalólag.

S minél jobban éli bele magát a lélek e gondolatokba, annál hathatósabban vonzzák őt a mélybe, mint a Königsee az embert titokzatos örvényeibe. Megszállja a szivet a tökéletesség vágya s a világosan eléje irt út mint kigyózó ezüst szalag terül el előtte, folyton lejtőkre kúszik, onnan aztán a hegyekre, onnan a felhökbe, hogy elvezessen az égbe.

»Kiszabaditani a szivet«, ez a Krisztus zászlajának jeligéje, fölirása; kiszabaditani a kettős önzésből, *a földi kincsek s az ambició* kötelékeiből. Aszerint amint valakinek sikerült magát ezek alul emanczipálni, aszerint követi a zászlót, melyet a »summus Dux noster« lenget. Ezek után nem csodálkozunk azon colloquiumon, melylyel sz. Ignácz ez elmélkedést bezárja s melyben az elmélkedő azt kéri, »ut recipiar sub ejus vexillum: et primum, in summa paupertate spirituali; et si divinae suae majestati placuerit et me (ad hoc) eligere ac recipere voluerit, non minus in paupertate actuali: Secundo, in tolerandis opprobriis et injuriis, ad magis in illis eum imitandum; dummodo possim eas tolerare absque ullius peccato et absque disgustu suae divinae majestatis«, vagyis: ha Isten is úgy akarja.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Bossuet beszédei. I. kötet. Forditotta és bevezetéssel ellátta Acsay Ferencz, a győri főgymn. igazgatója. Kiadta a pannonhalmi sz. Benedek-rend. Nagy 8-r. l. 691. Ára 5 frt.

Nem tulzás, ha azt mondom, hogy e beszédgyüjtemény eseményszámba megy egyházszónoklati irodalmunk terén.

Jó idő óta hangzanak már a panaszok egyházi szónoklatunk alacsony szinvonala, chablonszerüsége, sikertelensége fölött;[1] régóta szövődnek már a tervezetek, melyek az egyházi szónoklattan oktatásának ügyén óhajtanak lenditeni; — de a baj megszüntetésére irányzott *tetteket*, az egyházi szónoklat emelését, az egyházi rhetorika-tanitás javitását czélzó *tetteket* mindeddig nem igen láttunk. E beszédgyüjtemény az első hatalmasabb tett a reformok terén, az első

[1] Sőt az egri Irod. Közlöny már sokallja is e panaszokat.

erőteljesebb lökés a sebesedő mozgáshoz. Ha a latin és görög klasszikusok meghonosítása a nyugati kulturában a renaissance-nak pezsgő életét tudta létesiteni, ha Shakespeare drámáinak fordítási mindenüvé a drámai műfajoknak virágzóbb korszakát hozták magukkal, akkor a klassikusnak elismert Bossuet átültetéséből magyar egyházi szónoklatunknak nemesbülését, megifjodását is bizton remélhetjük. A nagy szellemeknek megvan az a sajátságuk, hogy önként maguk után, magaslataik felé huzzák-vonzzák az apróbbakat; van bennök valami a tűznek átalakitó erejéből, mely ha nem is hasonitja mindig egészen magához az elemeket, de legalább megtöri darabosságukat, megolvasztja keménységüket.

A külföldnek, a világirodalomnak nagy szónokai a magyar egyházi szónokok előtt jobbára hozzáférhetetlenek. Minden egyházi szónoklat-theoria ezért nálunk kárba vész; nincsenek mintáink, klasszikus példány-képeink, melyek a theoria ködét fényükkel eloszlathatnák. Ebbe a ködbe lövell végre Bossuet beszédeinek fordítása jónyaláb fénysugarat.

Lövell pedig annyival is inkább, mivel e fordítás nem vásári munka és nem készült albérletekben, hebehurgya módon. A meaux-i püspöknek fenséges gondolatait gondosan csiszolt s Bossuet prózájához méltó műfordításban nyujtja a fordító. Ha nem is adja vissza a fordítónak magyar szövege Bossuet stylusának és prózájának azt a bámulatos könnyedségét, melylyel folyton a fenséges gondolatok és érzelmek légköreiben csapong, kifejezve a legfinomabb árnyalatokat és szinezeteket is, mégis hüen visszasugározza annak nemes egyszerüségét s a fenségesben olykor-olykor kitörő erejét. Magyarság tekintetében ritkitja párját e gyüjteményes kiadás. A fordító minden mesterkéltség nélkül igen ügyesen használta fel azt a nyelvkincset, mely Pázmány és Káldi müveiben, Nogáll, Kempis fordításában felhalmozva található. — Ezért bátran adózhatunk e műfordításoknak az elismerés azon fokával — természetesen mutatis mutandis — melylyel az angol birálat jutalmazta meg Schlegel Shakespeare fordításait. Az angol birá-

lat Shakespeare fordításairól kimondotta, hogy már csak azért is érdemes volna az angolnak a német nyelvet megtanulnia, hogy Shakespearet németül Schlegel fordításaiban olvashassa. Mi meg elmondhatjuk, hogy Acsay Bossuet-fordítása után már nem igen kell a magyarnak fájlalnia, ha Bossuetnek — Acsay fordításában közlött — beszédeit nem olvashatja eredetiben, francziául.

Sajnos azonban, hogy Bossuetnek nem valamennyi beszédjével ajándékozza meg irodalmunkat a fordító. Csak 70 beszédet fog magában foglalni e gyüjteményes kiadás.

A jelen első kötetben 38 beszédet találunk; amennyire Bossuet-et ismerem, úgy vélem, hogy e kötet csakugyan Bossuet beszédeinek szine-javát közli; így például a szegények kiváló méltóságáról az egyházban, a Krisztus Urunk születésének titkáról mondott remek sz. beszédeket; a Louvreban mondott nagyböjti beszédkörből megvan e gyüjteményben az evangeliumi igehirdetésről, és a bűnbánatról tartott három beszéd; a királyok kötelességeiről mondott beszéd stb. Igen örvendettünk azon, hogy az egyház egységéről mondott sz. beszédet is birjuk már ezentúl magyar nyelven. A II-ik kötet Bossuet panegyrikus és halotti beszédeit fogja hozni.

Hogy a fordító eme gyüjteményes kiadásával első sorban az egyházi szónoklattan elhanyagolt ügyének óhajtott szolgálni, kitünik abból, hogy Bourdaloutól, Massillontól és Pázmánytól is közöl egy-egy beszédet. Az összehasonlitás Bossuet és e nagynevü franczia egyházi szónokok meg Pázmányunk között így igen könnyüvé és alkalmatossá válik; ezt különben nagyon elősegitik fordítónak egyes megjegyzései is.

A beszédek előtt a fordítónak előszavát, Bossuet életrajzát és Bossuetnak, mint szónoknak, rövid méltatását találjuk igen sikerült, plasztikus vonásokban.

Az előszóban az egyházi szónoklat jelen elhanyagolt állapotából kiindulva a papnevelés reformját sürgeti a fordító. Bizonyára nincs manapság már senki, aki a papnevelés terén a reformok szükségességét el nem ismerné s aki

e reformok keretében a szónoklattannak előkelő helyet biztositani nem óhajtana. De a szónoklattannak tanitását túlhajtani — főleg más studiumok rovására — nem szabad. Nem valósitható meg az a praxisban, amit a fordító tervezget; évenkint 10 prédikáczió készitését és 4 sz. beszéd elmondását megkivánni a hittanhallgatóktól nem lehet.

Nem helyeselhető fordítónak azon véleménye sem, mely szerint »az első évben főleg a latin és magyar nyelvü szentirásnak elemzésével és fejtegetésével foglalkoznának, hozzáfüzve egyes dogmatikai, moralis stb. észrevételeket.« Úgy tudom, hogy a szentirásnak elemzése, ismertetése, magyarázása, megértése tulajdonképen már a theologiai studiumoknak tetőpontja, mely alapos dogmatikai, moralis, történeti stb. ismereteket tételez föl (s a biblikus professzor sokszor kénytelen első, másodéves hallgatóinak egy kis dogmatikával, morálissal is szolgálni). A szentirás ismertetésénél kezdeni a theologiai oktatást, a szentirás magyarázatára emelni fel a dogmatikának és moralisnak tanitását, annyit tesz mint a tetőzettel kezdeni meg a templom épitését. Ez egy hysteron-proteron, mely pädagogiai tekintetben is mindazon hátrányokkal bir, melyek a tárgyaknak csoportositásával, egy tárgy körül való centralizáczió jával járnak kapcsolatosan, mint amilyenek: a konfuzio a fogalmakban, hézagosság az ismeretekben, egyhanguság, érdeklődéshiány az egyes tárgyak iránt stb.

Bossuetnak, mint szónoknak méltatásában, azt hiszszük némileg tovaragadja a fordítót a lelkesedés, az előszeretet. Bossuet kétségkivül lángelmét ragyogtatott beszédeiben. Az egyházszónoklattan ezért igen becses utmutatásokat vehet tőle. De nem tartom se aesthetikai tekintetből helyesnek, sem praktikus szempontból tanácsosnak, ha *első sorban és főképen* Bossuetnak beszédei állittatnak fel követendő mintául *a kezdő szónok előtt*, ha beszédeinek alapján fejtetik ki *első sorban* az egyházszónoklatnak *egész* elmélete.

Az egyházszónoklatra nézve is utóvégre ugyanazon törvények érvényesek, melyek a profán szónoklatot vezérlik alkotásaiban. A szónoklatnak mind a két műfaja egyre irá-

nyul: az akarat meghóditására, meginditására, az akarat elhatározásának létesitésére. A profán szónoklattan aestetikai szabályait, fogásait Demosthenes és Cicero beszédeiből, ezen örökké klasszikus mintákból, állapitja meg. Ezekből kell tehát a végelemzésben az egyházi szónoklattannak is szabályait meritenie. Már pedig azon egyházi szónokok között, akik beszédeikben leginkább tükröztetik vissza Demosthenes és Cicero szónoki szellemét, az első helyet szerény véleményem szerint nem Bossuet, hanem Segneri foglalja el. És ezért *első sorban Segnerit* állitanám fel követendő minta gyanánt a kezdő szónoknak, ha igazán szónoki beszédet óhajt mondani, hozzá utalnám *első sorban és főképen*, hogy rajta lesse el az igazi szónoki művészetet. Bossuet érveinek kezelésében nem veti le magáról egészen az értekező modort; Segnerinél ellenkezőleg minden argumentum tele van fokozódó szónoki hévvel, erővel. Bossuet beszédei határozatlan állást foglalnak el a didaskalis és paraenetikus (parärgikus) beszédek között; Segneri nagybőjti beszédei határozottan paraenetikus jelleggel birnak. Segneri egy szorosan meghatározott akaratelhatározást szemel ki magának s azután mindent megmozgat, felhasznál minden psychologiai momentumot, hogy azt létesitse; minden szava, minden kifejezése arra czéloz; ezért minden egyes beszéde biztosan előrehaladó phalanxot, egy biztosan ostromló hadigépet képez. Bossuet érveit nagyon gyengén tartja össze az egységes akarati elhatározás létesitésének öntudata; érvei fenségesek, de nem kapcsolódnak dynamikus módon az akaratnak ostromára. Bossuet elragadja értelmünket, meggyőz; de azokat a bástyákat, amelyek mögé ez akarat mindamellett bujhat, nem igyekszik rohammal bevenni, kitartó ostrommal ledönteni.

Praktikus szempontból pedig azért nem adnám meg *az első* helyet Bossuetnek a fiatal szónok képzésében, mivel nagyon hiányzik nála a popularis elem; azt a nemes népszerüséget, mely főleg egyházi szónoknál kiváló fontosságu, Bossuettől nem tanulhatjuk meg. Segneri ellenben mindig szépen párositja a szónoki művészies befejezettségre való

törekvést a keresetlen, szerfölött világos népszerüséggel. Emellett Segneri éppen úgy, mint Bossuet, mindig a dogmából fakasztja ki a moralis applicatiót.

Bossuetnek, mint szónoknak, becsét cseppet sem óhajtom kicsinyleni, csak nem tartom alkalmasnak éppen őt állitani föl a fiatal szónok előtt fő-fő példánykép gyanánt. Bossuettől sokat tanulhat a kezdő szónok az egyes érvek, különösen a szentirásból s a szentatyáktól vett érvek amplifikatiójában — ezekben remekel; de a szent beszédnek belső fölépitésére nézve inkább Segneri iskolájába küldeném őt. Bárcsak olyan jeles forditásokban lehetne a kezdő szónok kezébe adni Segnerit, mint amilyen műforditásokban birjuk most már Bossuetnek 38 beszédjét.[1] Praktikus szempontból Bossuet értéke különösen abban van, hogy kitünő anyagot szolgáltathat a szónoknak. A nagy lángelméknek gondolatai rendszerint igen termékenyek szoktak lenni. Miként Bossuet sokszor sz. Ágostonnak vagy Tertulliánnak csak egy sententiájára, gondolatára épiti föl egész beszédjét, éppen úgy mi igen gyakran Bossuet egy-egy gondolatában, érvében találhatunk becses kincseket, melyeket egész beszédekben apró-pénzre váltva a legnagyobb haszonnal értékesithetünk.

De már ideje, hogy vége szakadjon e megjegyzéseknek! Hálás örömmel gratulálunk úgy a forditónak, kinek lelkesedése ilyen kitünő forditásokkal gazdagitotta irodalmunkat, valamint a pannonhalmi sz. Benedek-rendnek, melynek áldozatkészsége lehetővé tette e forditásoknak kiadását.

Dr. Anhäupel Gy.

L'éloquence de la chaire. Histoire littéraire de la Prédication. Ouvrage orné de nombreuses citations, par l'abbé Édouard Boucher, du clergé d'Amiens, membre des

[1] Ép a M. Sion mult füzetében volt Segneri nagybőjti beszédeinek forditása ismertetve, de mintha a recensens tartózkodott volna a superlativusoktól a dicséretben.

Antiquaires de Picardie. Lille, 1894. Desclée, De Brouwer et C. Nagy nyolczadrét. 472 l. Ára 5 frk.

Fenséges gondolat, magasztalást érdemlő vállalkozás megirni a kath. hitszónoklat történetét. E néhány szóban azonban oly terjedelmes nagy munka van kifejezve, amelynek végzésére egy emberélet is alig lenne elég hosszú.

Boucher úr egyik aránylag igen fiatal tagja az amiensi egyházmegyének, kettős kiváncsisággal vártam tehát művét. Nem mintha a fiatal kor bizalmatlanságot keltett volna, hanem mivel gondolkodóba ejtett annak lehetősége, hogy egy fiatal ember elég időt találhatott ily nagy munka kidolgozására.

Közel két évezred történetének azon részét feldolgozni, mely túl van terhelve a legkiemelkedőbb eseményekkel; sürüen ki van töltve a legnagyobb szellemekkel; át- és átszőve a legjellegzetesebb termékekkel; rendkivül sok fáradságot, beható tanulmányokat, oly lélektani és esztetikai ismereteket tételez fel, amelyek csak huzamosabb, tanulva áttöltött idők gyümölcsei lehetnek.

Hogy kétkedő gondolataim, amelyek között a munkát vártam, nem voltak teljesen indokolatlanok, arról csakhamar meg kellett győződnöm. A munka nem az, melynek czime után itélve, tartanók. Azt várnók, hogy az egész kath. hitszónoklat történetét lássuk magunk előtt. Ezt szándékolta — úgy látszik — a szerző is, de rajta is teljesedtek az Irás szavai: »Coepit aedificare, sed non potuit consummare.«

Széles mederben, tág keretekben kezdett dolgozni. Tapasztalván azonban, hogy ily modorban folytatva a munkát, talán évtizedek mulva sem örvendhet befejezésének, mindinkább összevonta a vitorlákat. Mint a nagy folyamok szabadon öntik szét a lakatlan vidékeken hullámaikat, midőn azonban sürü népességü városok közelébe érnek, kénytelenek eltürni, hogy a partépitmények által összeszorittassanak: akként halad szerzőnk is a régibb idők szónoklatának gyérebben található munkásai között szabadabban, terjendősebben, mig a későbbi századok mind sürübbé

váló alakjai mellett gyorsitott léptekkel siet el, hogy a hatalmas áradatban még napjainknak is helyet biztosithasson.

Nem foglaltatván a czimben semminemű megszoritás, az egész világ kath. hitszónoklati irodalmát fel kellett volna ölelnie. Tervének ezen czélzatát tanusitja azon körülmény, hogy tényleg fel is emlit a franczia hitszónokokon kivül más nemzetbelieket. Ismertet a görög és latin sz. atyák mellett különböző századokban élt német, angol és olasz hitszónokokat is.

Távolról sincs szándékunkban hibájául felróni, hogy az általa emlitett nemzeteken kivül másoknál is található kiváló szónokokról mélyen hallgat; hogy pl. magyar egyházi szónokok rá nézve nem is léteznek: de a munka nagy hézagosságának bizonyitására nem tartózkodhatunk azon megjegyzéstől, hogy a még általa érintett nemzetek e nemü irodalmában sem tüntet fel kellő jártasságot. Nem fogják magukat a németek sem valami nagy elismerésre és hálára lekötelezve érezni azért, hogy nevezetes hitszónokaik egész seregéből csak 4—5-öt tart érdemesnek a felemlitésre.

Sokkal helyesebben járt volna el a szerző, ha röviden vázolva a kath. hitszónoklat legrégibb, mondhatnók fejlődési korát, áttér saját nemzete szónokaira és ezeket, de csakis ezeket, ismerteti azután részletesebben. Megkimélte volna magát igen sok fáradságtól és tökéletesebb munkát nyujtott volna. Mert könyve jelen szerkezetében még oly műnek sem minősithető, mely a franczia nemzetre nézve lenne kellően tájékoztatónak mondható.

Amit u. i. az idegen nemzetek idevonatkozó irodalmából nyujt, az először rendkivül kevés és másodszor nem megbizható.

Másrészt készséggel ismerjük el, hogy amit a franczia hitszónoklat teréről tár elénk, az dicséretet és elismerést érdemel. Szorgalmasan felkutatta a franczia hitszónokokat, amennyire lehetett, mind. Elmondja életöket, ismerteti műveiket, méltatja értéköket és szemelvényekkel is kedveskedik. Meg vannak a szónokok túlnyomó többségéről saját nézetei, mindazáltal szivesebben mondat róluk mások által itéletet.

Nem értéktelen, nem felesleges tehát a munka, hanem csak hiányos. Aki a hitszónoklat iránt érdeklődik, haszonnal és élvezettel forgathatja, sőt buzditást, lelkesitést is merithet belőle arra, hogy tehetségei arányában szorgalommal, odaadással éljen a művészetek ezen legnagyobbikának, annál is inkább, mivel teljesen igazak Lacordairenek idevonatkozólag mondott e szép szavai: »Le bien dire contribue dans les autres au bien faire.«

Dr. Walter Gyula.

Rövid halotti beszédek különböző alkalmakra. Idegen kutfők után átdolgozta a szatmári egyházmegye két áldozópapja. Egyhm. jóváh. Kis 8-r. 128 l. Ára 1 frt. Kapható a Pázmány-sajtó czimén, Szatmáron.

Nem hinném, hogy a magyar prédikáczió-irodalom, — pedig hej, de erősen munkáltatik ez a tér! — *ilyen* tárgyú beszédgyüjteményt tudna felmutatni, halotti beszédek gyüjteményét t. i.

A kath. egyházban u. i. nem szokás a sirnál, vagy a temetés- és beszenteléskor beszédet mondani. Ámde lehetnek körülmények, már akár a haláleset maga hozza azokat magával, akár a helyi viszonyok (pl. hazánk vegyesvallású vidékein, ahol szinte megvárják a kath. paptól, hogy a temetem beszentelésekor prédikáljon): amikor nagyon ajánlatos, hogy a pap intézzen pár szivből jövő, szivhez szóló szavat a gyászoló közönséghez. És, habár az Instructio pastoralis Eystett. (126. l.) azt mondja, hogy e dologban nem jó kezdeményezni, s ott is, ahol az ily halotti beszédek szokásban vannak, szintén a legnagyobb óvatosság és körültekintés szükséges: mégis azt mondom, hogy nagyon alkalmas, nagyon üdvös, egyes különösebb eseteknél, nagyon eredményes, (értve nem a szónoki hatást, hanem az ilyenkor nagyon is fogékony lelkek üdvösségét) az ilyen rövid halotti beszéd.

Világos, hogy mikor egy kath. pap beszél a koporsó felett, nem fogja az elhunytat agyondicsérni, mint a kálvi-

nista prédikátor teszi, se nem fogja azokat az extravagans gesztusokat és azt a rút álpathoszt alkalmazni, amit ugyancsak a protestáns pásztor szokott gyakorolni, úgy hogy az örök üdvösségre irányuló gondolatok helyett komikus hatást szül akárhányszor a hallgatóban: hanem mindig egy-egy *hit-* vagy *erkölcsi igazságot* fog alapeszméül venni, és azt *röviden* — ez lényeges — komolyan és ünnepélyesen, kevés gesztussal, de annál több hangsulylyal fogja megbeszélni.

És erre a czélra az itt bemutatott könyv igen alkalmas. A beszédek először is rövidek, másodszor van bennök hittani vagy erkölcstani alapgondolat. Hogy kissé általánosak, az természetes; az egyes esetekre való vonatkozásokat a beszédbe beleszőni ép annak a dolga, ki e beszédeket használni fogja.

Nem kevesebb, mint 42 beszéd foglaltatik a könyvben: felnőttek sirja fölött, ifjukorban elhunytak fölött, szegénysorsuak és szerencsétlen körülmények között elhunytak fölött, hosszas szenvedések után elhunytak fölött, s rendkivüli alkalmakkor mondandó beszédek.

A lelkészkedő papok, kivált azok, kiknek vidékein az ily halottas prédikácziók divatosak, szerezzék meg maguknak e kis gyüjteményt.

Dr. Kereszty Viktor.

Nouveau Manuel complet et pratique d'Instruction religieuse à l'usage des Maisons d'éducation. Par l' abbé Poey, aumônier, ancien professeur. Ouvrage enrichi de belles et nombreuses gravures et rédigé conformément aux principes et aux plans du „Directoire" de M. Dementhon. Bruges. 1895. Publié avec approbation épiscopale. Ára 5 frank.

Mióta az egyházellenes irányzat oly nagy mérveket öltött, mind szükségesebbek az oly hittani kézikönyvek, amelyek necsak a szükséges ismeretekbe vezessék be az ifjúságot, hanem lehetővé tegyék rá nézve, hogy védhesse magát a hitetlenség és közöny veszélyei, támadásai ellen; képesitsék arra, hogy tántorithatlan hűséggel ragaszkodjék hitéhez, kövesse annak tanait egész életén keresztül.

Igy jöttek létre oly művek, amelyek a káté tanait a kor kívánalmaihoz, szükségleteihez mérten adják elő és fejtegetik. E figyelemreméltó, teljes elismerést érdemlő munkák azonban java részben vagy túlságosan terjedelmesek, vagy nem elég kimeritőek. Nem sikerült azon középutat meglelniök, amelyen legbiztosabban haladhattak volna a kitüzött czél elérése felé. S ez különösen alkalmazható a hasonczélú franczia könyvekre is.

Évek óta vitatják a franczia kath. hittanárok azon kérdést, minő kellékekkel kellene egy minden óhajt, kívánalmat és szükségletet kielégitő, különösen a középiskolai ifjúság igényeihez alkalmazott hittani kézikönyvnek felruházva lennie.

Az érdekes és tanulságos polemia harczosai közül magasan kiemelkedett Dementhon, ki »Directoire« czimü munkájában éleselméjüleg állapitotta meg azon irányelveket, amelyeknek egy ily hittani kézikönyvben érvényesülniök kellene.

A társadalom magasabb rétegeinek alapos hittani kiképeztetésében vélvén rejleni a mai vallási állapotok szerencsés megváltoztatásának alapját, kulcsát: főleg a középiskolai ifjúság érdekeit lebegtette szemei előtt és annak igényeiből vonta le irányelveit, annak szükségleteihez alkalmazta a tananyag megválasztását és terjedelmét.

Azon igen helyes meggyőződésben élt, hogy egészen más mértékkel kell mérni az elemi iskolák növendékeinek; mással a társadalom alsóbb néposztályaihoz tartozandó tanulóknak és mással végül azon ifjaknak, kik majdan hivatva lesznek a társadalom életét vezetni.

A hitetlen bölcsészet támadásait, az elfogultság előitéleteit, a tudatlanság egyoldaluságát és a tájékozatlanság kételyeit tartván a hitélet mélységére és bensőségére nézve a legvészesebb körülményeknek: azon nézetet vallotta, hogy a legfőbb súlyt, a legnagyobb figyelmet a hitvédelemre, az apologetikai részre kell fektetni.

Mindenki, aki a mai társadalmi élet szövevényeibe kissé behatolt, tudja, mily mértekben jogosult e nézet; tudja, mily hűen tükrözteti az általános meggyőződést. Min-

denki tudja u. i., hogy a középiskolából kilépett ifjak közül csak igen kevesen maradnak hűek azon hit- és erkölcstanokhoz, melyek évek hosszú során át gondosan lőnek szíveikbe csepegtetve. Ingatagok, gyöngék lesznek, mert nem volt elég szilárd azon alap, amelyre a hittani oktatás épittetett. Legyőzetnek az előitélet, kétely, gúny, ellenvetések támadásai által, mert tudásuk elég magasra emelt vára nincs a mélyebbre ható indokolás és alapos érvek áttörhetlen sánczaival körülvéve. A tudomány nevében hangoztatott egyházellenes tanok, amelyek a felsőbb oktatás fényes termeiben hirdettetnek, romba döntik az ifjúnak a középiskolákban szerzett ismereteit, mivel nincs vértezve azon apologetikus érvek és bizonyitékok fegyvereivel, amelyek egyedül képesitenék arra, hogy diadalmasan szállhasson sikra a hite ellen szórt támadásokkal.

Igaz; maga az ismeret nem véd meg a társadalom csábitásai, veszélyei ellen. A hittani oktatás vetését az isteni kegyelem harmatának kell termékenynyé tennie. De kétségtelen az is, hogy mint az okos földmüves nem bizhatja talaját kizárólag a Gondviselésre, hanem hozzá kell látnia magának annak szorgos müveléséhez és megtennie mindent, amit a röghöz kötött reményei megvalósulása érdekében emberileg véve megtehet: akként nem maradhat tétlen az iskola sem, hanem el kell követnie mindent, meg kell ragadnia minden eszközt, hogy feladatát sikerrel oldhassa meg, hogy necsak elvesse a gyermeki szivbe a jó tanok és üdvös elvek magvát, hanem azok gyümölcsözését is biztositsa.

E czélt tüzte maga elé Poey tanár, midőn jelen kézikönyvének kidolgozását határozta el. Elfogadta Dementhon vezérelveit és főleg a hittan apologetikus részének alapos feldolgozására törekedett. Gonddal és bő szakismeretekkel domboritja ki azon hit- és erkölcstani igazságokat, amelyek az élet szempontjából különös jelentőséggel birnak és leggyakrabban szoktak kifogásolások, ellenvetések tárgyaivá tétetni; legsürübben szolgálnak eszközökül különféle kételyek és előitéletek ébresztésére.

Igen üdvös tehát az eszme, amelynek megvalósitására a szerző törekedett és elismerést érdemlő a fáradság, amelylyel jelen munkáját kidolgozta. Megérdemli a jeles mű mindazon tanférfiak figyelmét, kik — főleg a középiskolákban — a hittani tárgyak előadásával foglalkoznak.

Dr. Walter Gyula.

*Briefe eines Vaters an seinen Sohn nach dessen Abgang auf die Universität. Von *** Breslau, 1895. Schottlaender. 8-r. 104 l. Ára 80 kr.*

Kevés gyermeknek jutott az a ritka szerencse, hogy oly gyöngéden szerető, gondos szülővel dicsekedhessék, mint a minőnek az az atya bizonyul, ki a jelen munkát kidolgozta.

Sokoldalu ismeret, gazdag élettapasztalat, komoly világnézlet jellemzi e szeretetteljes, gyermeke jövőjén és javán munkálkodni kivánó atyát. Tökéletesen be van avatva az egyetemi polgárok életmódjába, gondolkozásába, cselekvéseibe. Maga is keresztül ment mindazon esélyeken, amelyek az egyetemeket látogató fiatalság életében tanulmányéveik tartama alatt előfordulni szoktak. Fia nem titkolhat előtte semmit. De nem is titkol. Jó nevelésű fiú, aki ismeri abbeli kötelességét, hogy óhajait és vágyait, törekvéseit és hajlamait, gondolatait és tetteit mindig bátran, egész nyiltsággal és őszinteséggel tárja fel szülői előtt. Távozván az atyai házból, sürüen keresi fel leveleivel szerető szülőit és testvéreit. Elbeszéli nekik életét; megismerteti velök barátait; feltárja társainak jellemét; vázolja egyetemi életének minden mozzanatát és ha egyik-másik dologra nézve kételyei támadnak, felvilágositást, útmutatást kér atyjától.

Atyja hűségesen teljesiti óhaját és szerencsélteti őt hosszú sorozatával oly szép, gondosan készült leveleknek, amelyeket azután érdemeseknek itélt arra, hogy közzétegye és más ifjaknak is kezeibe juttassa.

Egyszerűen, fesztelenül közli fiával eszméit, amelyek java részben oly helyes felfogásról és gondolkozásról tanuskodnak, hogy bátran ajánlhatók minden egyetemi polgárnak.

Szorgalomra, munkásságra, jó erkölcsi magaviseletre, komolyságra inti fiát. Nem ellenzi, hogy társakat válaszszon magának és csatlakozzék hozzájok, de megkivánja, hogy választásában óvatos legyen; szórakozásaikban mértékkel vegyen részt és óvakodjék minden oly cselekedettől, mely a jó erkölcsök elveibe ütközik. Erélyesen inti a párbaj ellen. Nyomatékosan beszél az ujabb vallástalan bölcselők ellen. Elitél minden soczial-demokratikus tendencziát, amely a német ifjúság soraiban veszélyes hóditásokat tesz.

De egyet nagyon nélkülözünk e különben érdekes és figyelmet érdemlő munkában, azt, hogy e különben oly gondos és komoly atya a pozitiv vallásosság fejlesztésére alig forditott figyelmet. Az ujabb hitetlen bölcselőkről szólván, határozottan elitéli azok káros és veszedelmes tanait, de kevés szava van az igazi vallásosság jelentőségének és horderejének kiemelésére.

Ez nagy hiánya a könyvnek, melyet annál inkább sajnálhatni, minél szomorúbban tapasztaljuk, hogy az egyetemi ifjak vallásosságával amugy sem törődik senki, úgy hogy itt nagyon is helyén lett volna a jó atya erre is kiterjedő figyelme. *Dr. Walter Gyula.*

Szűz Mária könyv. A Mária-társulatbeliek kézikönyve. Utmutatás a b. Szüz ájtatos tiszteletére. Nagyobbrészt Dr. Walter József innicheni prépost imakönyve nyomán szerkesztette Dr. Hufnagl János sz.-fehérmegyei áldozár, nevelő. — Nagyszombat, Winter, 1895. 160 lap. Ára füzve 75 kr., (kötve 1 frt és 1 frt 50 kr.) Kapható szerzőnél Zavar, Pozsonymegye, aki tiz példányra egy tiszteletpéldánynyal is szolgál. E. e. s.

Egy kis hitbuzgalmi könyvecske ez, sőt imakönyvnek is mondható, mely első sorban a Mária-társulatok igényeinek akar szolgálni. Elsőben is a sz. olvasót ajánlja, kiemelve annak becsét, hasznát, majd a rózsafüzér-társulatok eredetét, czélját, bucsúit irja le, szépen magyarázza továbbá a loretói letenyét, végre reggeli, esti, gyónási, áldozási és

mise-imákat, (ezeket jobbára a czimben említett német minta után) no meg a legismertebb magyar egyházi énekeket füzi mindezekhez.

Dicséretet érdemel a szerző buzgalmáért; csak az kár, hogy a nyomda megválasztásában nem volt szerencsés. A könyv kiállitása ugyanis, papirja, betüi, egész külseje nagyon — nem szépek; pedig éppen imakönyvnél a külsőre is sokat kell adni.

Liberius.

Az 1894. april. 10-én boldoggá avatott Kadixi Didák kapuczinus áldozópap életrajza. P. Stock Norbert német munkája után kiadják a pozsonyi kapuczinus atyák. Az elüljárók engedelmével. Pozsony, Angermayer, 1895. 16-rét. 103 l. Ára 25 kr.

Mindig örülünk, ha épületes és hitbuzgalmi, no meg hagiografikus irodalmunk gyarapodik; föltéve, hogy egyrészt ez a gyarapodás igazán az irodalomnak is becsületére válik, másrészt meg módunkban áll ez irodalomnak olvasóközönséget is szerezni. A szentek példái, erényeik, önmegtagadásuk erősebben szólnak lelkünkhöz, mint az elméleti intelmek, — hiába, régi axioma, hogy: verba movent, exempla trahunt.

Az előttem levő füzetke egy ujon beatifikált kapuczinus atyának életrajzát adja.

A kapuczinus-rend, mely sz. Ferencz disciplináját pontosan követi, már nem egy szentet és boldogot számlál tagjai között. Ezeknek legifjabbja ez a P. Didacus, kit születéshelyéről Cadixi-nak neveznek, (mert családi vezetéknevöket, főleg Olasz- és Spanyolországban soha nem használják a szigorú szerzetesek), és kit a mult évben beatifikált a Szentatya. Ő, családi nevén Lopez Caamano József, 1743-ban született spanyol nemes szülőktől. Hivatását követte, midőn tömérdek akadályt leküzdve a kapuczinusok rendjébe lépett s ott pappá szenteltette magát. Bűnbánatot hirdető szónoklatait csodás eredmény koszoruzta városról-

városra, az egész ország csodálattal, elismeréssel beszélt róla; de maga az ég is csodákkal mutatta meg rajta, hogy választott edénye Istennek ez az egyszerü szerzetes, akinek amily szent volt élete, olyan volt előre megjelentett, 1801. márcz. 24., 58 éves korában bekövetkezett halála is. — Teste 1867-ben romlatlanul találtatott.

Mindez bőven, és szépen meg van irva a kis biográfiában, amelyet ajánlunk az érdeklődő közönségnek.

Liberius.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

18. A millennium alkalmából megjelenő nagy »Magyar történelem«-hez, melyet az Athenaeum ád ki, az előszót maga *Vaszary Kolos* biboros herczegprimás irta meg s mi abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ezt a remek előszót itt teljes szövegében adhatjuk. Hangzik pedig az a következőképen:

»A történetirás czélja: feltámasztani a multat halottaiból, épülésünkre, okulásunkra.

Ezért a történet ismerete életbevágó, fontos dolog, mert jól mondja egyik jeles irónk, hogy: »a történelem lehet egyedül a nemzeti lelkesedésnek és emelkedésnek, a tett és erőmeritésnek kútforrása.«

Ki nem emlékeznék tar homlokkal, ősz fürtökkel is kegyeletesen azon estékre, midőn áhitattal csüngtünk édes anyánk beszédes ajkán, hallgatva a régi magyar hősök vitéz tetteit?

Ki ne emlékeznék élénk hálával azon lelkes férfiakra, kik elragadó vonásokkal rajzolták elénk hazai történetünk nagy alakjait?

Valamint hogy felbuzdultam magam is mindig kedves tanitványaim meleg érdeklődésétől, melylyel magyar történeti előadásaimat hallgatták.

És most, midőn nemzetem, hazám ezer éves történelméhez bevezetésül e sorokat irom, bár vérem gyorsan lüktet, szivem hangosan dobog, tollam mégis gyenge leirni azon erős érzelmeket, melyek egész valómat eltöltik.

*

Ezer éve, hogy Árpád e hazát elfoglalta. Nagy idő egy nemzet életében is!

Világrészünkben melyik az a nemzet, bármily művelt, bármily hatalmas volt legyen is, mely a mienkhez hasonló ezeréves multtal bir?!

Hellas, a müveltség hazája, nem élt ezer évig.

Róma, a világ eddigelé leghatalmasabbnak ismert állama, alig nyolczszáz éves fennállásakor haldokolni kezdett.

Egyes nagy császárai úgy tünnek föl, mint az agóniában fellobbanó végső életerő jelenségei.

És nemzetünk?

Az ezer év folyamán nem hogy meg nem öregedett, ellenkezőleg ifjú erővel halad a második ezredév hajnalán előre!

Ha arról elmélkedem, hogy ily nagy idő alatt mennyi és mily hatalmas népek züllöttek el vagy olvadtak más népekbe, vagy idegen kormányzat alatt élve vesztették el hegemoniájukat;

ha elgondolom, hogy nemzetünk minden rokon és testvér nélkül élt és él más faju népek között, »nem ugyan elszigetelve valami magas hegyekben, de ki a sikra állitva«;

ha e történelmi könyv alapján azt olvasom, hogy ezer év alatt mily óriási hatalmak zudították fel ellenünk százezereiket s hogy nemcsak ellenök küzdöttünk élet-halálra, hanem — fájdalom — szakadatlanul saját magunkkal is;

ha meggondolom, hogy a nemzeti lét egyik alapjának, anyai nyelvünknek majdnem századokon át teljes elhanyagolása mellett is föntartottuk nemzetiségünket:

el kell ismernem, hogy Isten keze tartott fönn bennünket. Isten keze vezérelt ki bennünket Ázsiából már akkor, midőn a turk népek közt az izlam tömörülni kezdett, hogy annak egyik ága, a magyar, a törzstől elszakadva

századok mulva védőbástyája legyen a keresztény Európának a hatalmassá lett izlam ellen.

Ezer év!

A honfoglalásnak nagy műve befejezve!

Bár a vitézséggel szerzett haza térei elegendők a nemzet befogadására, eltartására: mégis külföldre tör a harcias, nyugtalan nemzet; évtizedeken át kalandos hadjárataiban sok vért ontva, maga is vérzik; és midőn érzi, hogy anyagi veszteségeivel életereje is kimerül, midőn tapasztalja, hogy legyőzhetetlenségének varázshite eltünik, attól tartva, hogy épp úgy, mint törzsrokonai: a hunnok, Európa megtorló boszujának eshetik áldozatul, az egyedüli mentő-eszközt ragadja meg s ez a mentő eszköz: a kereszténység felvétele.

Utódai azon ősöknek, kik csatabárdjaikat villogtatták a honfoglalásért — a szent kereszt jelvényét tüzték ki a hon megtartásáért.

In hoc signo!

Katona István, a magyar történetirás kiváló művelője, Attila és Szent István között párhuzamot vonva, így szól:

»Attila amit szerzett, az meg nem maradott, amit István kezdett, az mindig fennáll.

Csodálatos dolog!

Annak mind népe, mind ereje, mind fegyvere, mind győzelme nagyobb volt.

Ennek sem oly fegyvere, sem oly ereje, sem oly népe, sem oly győzelme nem volt!

Mi ennek oka?

Amaz Isten ostora, ez Krisztus apostola volt; amaz a fegyverek megdönthető hatalmán, emez a hit megdönthetlen kőszálán épitett.«

Ezen régi kőszikla védő fala mellett emelkedik a fiatal magyar haza erős épülete.

Csodálatos a kereszténységnek megelevenitő, megifjitó hatása a népek életében, — csodálatos nemzetünkében is. A magyar nép homlokáról lecsurgó keresztviz az ujjászületés fürdője, a befogadott új vallás a társadalmi és politikai élet megizmosodásának leghatékonyabb tényezője.

Európa szivében ezentúl nem idegen, nem ellenség többé a magyar.

Bölcs okulással nyujt békejobbot szomszédainak s beáll a nemzet gondviselésszerü küldetésének korszaka; kik azelőtt rettenetesek voltak a nyugati népek megtámadásában, most hosszu időn át rettenethetlenek azok védelmében: ótalmazók a keletről rohanó áramlatok ellen, védők még fajrokonaik ellen is.

A nemzet ős természete a szent hit nemesitő hatása alatt gazdag forrásává leszen a legszebb erényeknek. A szilaj harczi kedv bajnoki hévvé tisztul, mely egyaránt tud küzdeni Istenért, honért és embertársaiért; a zsákmányolás merész vágyát fékezi a jog tisztelete; nagylelküség szedi le a szolgák ezreiről a rabság bilincseit s ez által hatalmas ébresztőjévé lészen a közszabadság tudásának.

Midőn a táltosok szavai elnémulnak s az igaz hit szolgáinak ajkain zendül meg az oktató ige, a sátrak állandó lakhelyekké, a kardok sarlókká, a lándzsák ekevassá alakulnak; ime a békés foglalkozás első életnyilvánulása.

Hadúr oltárai felett merész alkotásu templomok törnek a magasba, épp úgy, mint a hit, melynek kebelében felsarjadoztak; ime a művészetek kezdete.

A keresztnek bocsánatszava győz a sziveken s hajlékot emel a Szent-Lázár szegényeinek; ez a könyörület diadala.

A kereszténység szelleméből nyer tartalmat az élet, merit tiszta tápot a lelkesedés, erőt a tettvágy, sikert a munkálkodás.

Ezen nemzeti átalakuláshoz, a kereszténységnek benső igazságán és erején kivül, nem csekély mérvben hozzájárult azon körülmény, hogy nemzetünket a jó Isten a honalapitás első századában világtörténetileg is kimagasló fejedelmi férfiakkal áldotta meg, akik a keresztény és hazafias erényeket nemcsak ajkukon hangoztatták, nemcsak szivükben ápolták, hanem tetteikben is nyilvánitották és a nemzet zömének azon téves hitét, hogy az ősi vallás megszüntével megdől ősi szabadsága és alkotmánya, eloszlatták.

Ilyenek voltak:

Szent-István, az apostol és honalapitó,
Szent Imre, a szeplőtelen életü hitvalló,
az életszentséget a harczi hőséggel párositani tudó Szent-László,
a korát műveltségben felülmuló Kálmán, a bölcs törvényhozó.

A későbbi időkben is, történeti multunk egyes korszakai egyes nagy férfiak nevéhez fűződnek, kik midőn elhunytanak, mint letüntével a napnak alkony áll be, mert a körülöttök pályát futók, mint bolygók, fényüket nem önmagukban birták, hanem a naptól kapták s épp azért a kultura mezején már az Árpádok alatt virágzott, utóbb az Anjouk és a Hollós Mátyás alatt gyümölcsözővé fejlődött műveltségünk — nem találván ápoló kezekre — hervadásnak indult.

Részben nem is csoda, mert a XIV. században megkezdett és a következő három századon át tartott szakadatlan kül- és belharczok alatt csak is a vitézség pálmája — nem a béke olajága virult s a nemzet, mely egyik kezében kardját a haza védelmére, másik kezében az ekét földje művelésére kényszerittetett tartani, szellemi művelődésére gondot nem fordithatott. Mindezek daczára azon számosak között, kik vagyonukat, vagy vérüket és életöket áldozatul tevék a haza oltárára, egyesek, mint fénylő, még ma is világitó meteorok tünnek fel a kultura egén.

A viharok után következő, de különösen a jelen század második felében a tudomány, a művészet, az ipar, a gazdászat, a kereskedelem, szóval szellemi és anyagi ügyeink oly erős lendületet nyernek, milyenhez hasonlót nem találunk fajunk multjában.

Évtizedek alatt századokat haladánk, és csaknem egész külső életünk, gondolkozásunk, állami és társadalmi viszonyaink általalakulának.

Vajjon e rohamos haladás előnyös leend-e reánk nézve?

Vajjon mélyre lehatolt gyökerei azon erős tölgynek, melynek leveleit oly sokszor tépdelték meg, ágait oly sok-

szor tördelték le a hosszu idő nagy viharai, a változott talajban meg fogja-e találni azon táperőt, mely ezer éven át fentartotta?

»Isten, király, haza« hármas jelszó alatt szerezte és tartotta meg a nemzet ősi erényeit; ezen jelszó alatt áztatta elődeink vére a haza földjét, ezen jelszó alatt kell azt a munka veritékének öntöznie.

És e nagy, e nemes munkában vegyen részt minden honpolgár. Aki helyét becsülettel betölti, hazájának, embertársainak boldogitására törekszik, az nem hiában él, akár magas, akár alacsony polczon van, akár túléli őt neve, akár nem!

Olvassuk és tanulmányozzuk ezer éves multaknak történelmét, mely azonban csak úgy lesz reánk nézve az élet mestere, a jövőnek kalauza, ha mélyen szivünkbe vésszük és az életben követjük őseink erényeit, ha feledjük és kerüljük őseink bűneit.

Urunk! Istenünk!

Egy egész nemzet fiai, milliók borulunk előtted arczra, hálát adva véghetetlen irgalmadért, hogy bennünket örvendetes napokkal boldogitottál, hogy szomorú éveinkben el nem hagytál és ezer évig kegyelmeddel föntartottál.

Légy áldva, Istenünk, kimondhatatlan jóságodért!

Oltárod előtt leborulva kérünk, ne vond meg tőlünk áldó kezedet, vezess, ótalmazz bennünket a jövőben is!

19. Biboros főpásztorunk egy levele. Még mindenkinek élénk emlékezetében van, (mert hisz közderültséget keltett) hogy Komárom szabad királyi város köztörvényhatósági bizottsága egy legutóbb tartott közgyülésen elhatározta, hogy feliratot intéz a herczegprimáshoz, melyben Molnár János apátplébánosnak egy évre való szabadságolása ellen (persze, mert a liberális uraknak nem tetszik, hogy a néppárt érdekében van távol) kérelmez, s őt továbbra is a plébánia vezetésére utasittani kéri. Ez a felirat tényleg megjött a biboros primáshoz gyarló egyházjogi idézeteivel együtt. Most hát ezen memorandumra leérkezett a herczegprimás válasza, mely a következőket tartalmazza:

Komárom szab. kir város tek. törvényhatóságának

Komárom.

Folyó évi január hó 30-án 415. számu leiratommal Molnár János apát, komáromi plébános urat, saját kérelme s a benne felhozott indokok alapján a lelkészi teendők személyes végzésétől s a helybenlakás kánoni kötelezettsége alól egy évre felmentvén, e lelkészi teendők ideiglenes vezetését Majláth Gusztáv grófra biztam. Erről az illetőket figyelemből, a katholikus hitközség elnökét s ennek közvetitése által az egyházközséget értesitettem. Ezen főpásztori intézkedésemet a város tekintetes törvényhatósága folyó évi február hó 6-án tartott közgyüléséből 1406—1500/895. számu felirattal tisztelte meg, melyben magáévá tevén a komáromi róm. kath. autonom egyházközség némely tagjának azon érvelését, hogy »úgy az egyházjog, mint országos törvényeink szigoruan követelik azt, hogy a lelkész állandóan székhelyén tartózkodjék és ezen kötelezettség alól csak a christiana charitas, urgens necessitas, debita obedientia és evidens utilitas eseteiben menthető fel, mely esetek egyike alá sem vonható ez a feladat, melyre lelkészünk vállalkozott« azt kérelmezi, hogy egyházi hatalmamnál fogva, nevezett plébánosnak székhelyéről a néppárt szervezése czéljából hosszabb időre leendő eltávozását gátoljam meg. Tekintetes Törvényhatóság! A felmentvényt megadtam egyházkormányzói hatalmamnál és főpásztori jogomnál fogva, melylyel úgy az indokok elbirálására, mint a felmentvény megadására törvény és jogszokás alapján birok. A régi jog idevonatkozólag, miután a helybenlakás kötelezettségét kimondja, így szól: »Nisi forte de licentia suorum praelatorum vel studio litterarum vel pro aliis honestis causis contigerit eos abesse.« Decr. Greg. Lib. III. tit. 4. caput Relatum est, v. ö. még cap. 8., 10., 12., 13. A trienti sz. Zsinat 1563. jul 15. sess. 23 cap. de Reform., miután előadta a püspökök helybenlakási kötelezettségét; az okféket, melyekből az egyházi hatóságok, nekik a felmentvényt megadhatják, így

folytatja: »Eadem omnino de curatis inferioribus et aliis quibuscunque, qui beneficium aliquod ecclesiasticum et curam animarum habent . . . . . sacrosancta Synodus declarat et decernit, ita tamen ut quandoque eos, causa prius per Episcopum cognita et probata, abesse contigerit, vicarium idoneum . . . . . relinquant.»

Ugyanezt rendeli az esztergomi tartományi zsinat 1858. Tit. 1. 8. de residentia.

Méltóztatik ezekből bölcsen látni, hogy úgy az indoknak elbirálása, mint annak alapján a felmentvény megadása: a püspöknek kizárólagos joga. Ezen jogommal éltem, midőn Komárom szab. kir. város plébánosának a felmentvényt megadtam, melynek érvényénél fogva szabadságában áll idejét bárhol s bármily foglalkozással tölteni a papi tisztesség határai között.

A tekintetes törvényhatóság azon kijelentésére, hogy »nem érezhetné magát kötelezettnek a javadalom kiszolgáltatására« tisztelettel megjegyzem, hogy a plébánia jövedelme a lelkészi teendők végzéseért jár s hogy tartozik azt a nemes város folyóvá tenni — ha plébániaüresedés esetén adminisztrátort küld a püspök — nemkülönben köteles a plébános távol létében, ha a lelkészi teendők végzéséről gondoskodva van. Pedig van! Azonkivül sem egyházi, sem világi törvény a plébánost jövedelemfosztással nem bünteti, ha az kánonilag törvényesen távol van; hanem csak akkor, ha 1. püspöki engedély nélkül távozik, 2. püspöki megintés után is makacsul távol marad; de törvény még ez esetben sem bizza a büntetést a patronusra, hanem a püspökre. Méltóztassék a tridenti szent zsinatnak s a kir. rendeleteknek idevonatkozó utasitásait figyelembe venni. Sess. 23. de Reform. és kir. rend. 1774. decz. 12. 1790. ft.

Ezek alapján azon reményben, hogy a tekintetes törvényhatóság megnyugszik intézkedésemben, a régi jó indulattal és őszinte tisztelettel vagyok a tekintetes törvényhatóságnak stb. **Vaszary Kolos**, s. k. bibornok-herczegprimás, esztergomi érsek.

20. Megjelent az új Gerarchia Cattolica, a római

szentegyház schematismusa. Főadatai: A 70 kardinálisskalap közől 61-nek van gazdája, kik közől még kilenczen IX. Pius pápa kinevezettjei, a többi már mind XIII. Leo-é. Ezek közől 34 olasz, 5 franczia, 5 német, 2 magyar, 2 osztrák, 3 spanyol, 2 angol, 2 portugal, 1 lengyel, 1 belga, 2 amerikai, 1 ausztráliai. Ha ki nem lenne mutatva, nem hinné az ember, hogy Szentatyánk 16 éves pápasága alatt már 100 kardinális halt meg! — Pátriárka van 13 (8 latin, 5 keleti), érsekség 191 (173 latin, 18 keleti ritusu), latin szert. püspökség 711, keleti szertartásu 52, tituláris fölszentelt püspök (resp. érsek) van 332.

21. Érdekes patrisztikai lelet. Eddig azt hitte a világ s még a mult év végén is egy hirneves német patrisztikus iró, Bardenhewer, Patrologiájának 433. lapján szóról-szóra azt irta, amit a többiek valamennyien panaszolva mondtak előtte: »Elvesztek a többi közt Jeromosnak a zsoltárokhoz irt apró commentáriusai« (Commentarioli). Ez a panasz a jelen év kezdetétől megszünt. A nevezett művet ugyanis megtalálta don Morin Germán, maredsous-i reformált apátságbeli benczés Belgiumban. Több igen érdekes patrisztikai lelet után, ez év elején az »Anecdota Maredsolana«-ban (vol. 3.; parte 1.) egész váratlanul meglepte a tudós világot az emlitett Commentarioli-k elveszettnek hitt szövegével.

22. Régi bibliák, még pedig igen becsesek vannak ma: a British muzeumban, a párisi Bibliothèque national-ban és a belem-i (Portugal) kolostorban. Az első, a londoni, az a kézirat (vulgata), melyet Alkuin és az ő szerzetesei másoltak s 800-ban Nagy Károlynak adtak koronázási ajándékul. Kiállitása gyönyörü és jóformán sértetlen maradt ezerszáz éven át. Legérdekesebbek benne Mózes és Áron képei, VIII. századbeli ruházatban, — vannak kik a Mózes arczában Nagy Károlyt, az Áronéban Alkuint akarják látni. — A második, a párisi, 1527-ben jelent meg nyomtatásban Ximenez bibornok gondjai mellett. — A harmadik, a belem-i biblia, pergamenre van irva kilencz folió-kötetben, kora úgy a XIV. századra tehető.

23. Német katholikusok mozgalmai. Wiseman bibornok jövendölte meg, hogy a protestantizmus és katholiczizmus százados harczai ott fognak eldőlni, ahol keletkeztek, Németországban, névszerint ahol a legbuzgóbb protestans nagyhatalom, a porosz királyság, utóbb a német császárság székhelye van, a brandenburgi »márkák« homokján. Ez e jóslat már nincs nagyon messze a beteljesedés stádiumától, sőt nagyon is hatalmas lépésekkel közeledik felé. Berlinnek máris 13 katholikus plébánosa lesz az év végén s a katholikus papság száma máris túlhaladja a protestáns lelkészek számát Németországban, t. i. 5500-ra emelkedett — 5200-zal szemben.

A mult hó 17-én a német katholikusok ismét egy hatalmas lépést tettek előre. A német birodalmi gyülés meglehetős szavazattöbbséggel elfogadta a Centrum inditványát a jezsuitákat sujtó ama kivételes törvény ellen, amely szerint ez a lelkes, világhirü szerzet a német birodalom területéről ki van tiltva. Számüzetés, csak azért, mert valaki jezsuita, ez volt eddig itt az alkotmány által garantirozott lelkiismereti szabadság és »paritás« értelme! A birodalmi gyülés az emlitett törvényt abrogálta. Igaz, hogy még a német fejedelmek és országok tanácsának (Bundesrath) hozzájárulása is kivántatik. Erre vonatkozólag irja a »Köln. Volkszeitung« cz. kitünő katholikus lap a következőket: »A jelenlegi kivételes (számüző) törvény erkölcsileg tönkre van téve; ennélfogva csak idő kérdése már, mikor fog a szövetségi tanács a katholikus nép szavazatához hozzájárulni. Az most már bizonyosra vehető, hogy ama kivételes törvények nyugalomba fognak küldetni és más becsük nem lesz, mint hogy emlékül fognak szolgálni arra az időre nézve, midőn itt a kath. egyházat s legjótékonyabban ható intézményeit üldözték.«

Ime, mit tehet *a kath. nép pártja,* még — ha kisebbségben van is!

24. Nem más, mint maga Stöcker, a volt porosz udvari lutheránus prédikátor ir most, az »Umsturzvorlage« napjaiban, az ő saját lapjában, melynek czime *Deutsche*

evangelische Kirchenzeitung, a következőképen a német egyházról: »Oly egyház, mely belül annyifelé van szakadva, és minden vezetés nélkül szükölködik, nem vivhatja meg a religióért és erkölcsért való harczot kellőképen. Hisz még a tanban is bizonytalanság uralkodik, egyházi fegyelemről szó sincs s ha itt-ott egy-egy lelkész derekasan működik is: maga az egyház mint szervezet nem működik helyesen.« Ebben a hangnemben folyik tovább a »Zum Kampf« czimü czikk, melynek mottója a Timotheushoz irt levélből vett: Qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit; — s melynek szerzője, újra mondjuk, Stöcker, a lutheránus prédikátor. Mi erre csak azt mondjuk, amit a multkor: A végnek a kezdete.

25. Elválási statisztika Francziaországban — okulására Magyarországnak. 18 éve már, hogy Francziaországban a radikális szabadelvüség a házasságkötés »kötelező« polgári kényszere mellé felállitotta a házasságbontások szabadságát. Azóta minden esztendőre számokba foglaltan lehet feltüntetni, mily átkot vont maga után a ker. dogmának, a felbonthatatlanság elvének hütlen elhagyása s a házassági frigyeknek divortium czimén a szenvedélyek tengerére való kilökése.

Mikor a szabadkőművesség által vezérelt liberalizmus a felbonthatatlanság dogmáját ostromolva a válások szabadságának törvénybe való iktatásáért harczolt, a romlástól tartó mérsékeltebb elemeket avval hitegették, hogy hiszen a házasságbontás szabadságával csak a felsőbb körök fognak élni, a nép körébe a divortium nem fog magának utat törni. Most a statisztika rásütötte a hitegetésre a hazugság bélyegét, mert szomoru tény, hogy a házasságbontások erjesztő szokása lehatolt egész a legalsó néprétegekig, miután 100 bontás közől 75% munkás emberek házasságának tönkremenését jelenti! Istentelenség, divortium, anarchia teszi tönkre Francziaországot, annyira, hogy az iskolakötelesek száma 7—8 esztendő alatt 96 ezerrel csökkent.

Mikor a divortiumot behozták, annak szerzői nagy képmutatással továbbá azt hirdették, hogy hiszen a házasság-

bontás szabadsága nem hogy a házassági frigy lazitására szolgálna, sőt ellenkezőleg a házassági frigyek szilárdságára, a közmorál emelkedésére fog vezetni, ha szétbontván a megromlott frigyeket, új frigyekre bocsátják a törvények az elváltakat. A statisztika kérlelhetetlenül bebizonyitja, hogy az ellenkező történt. A házasságbontások száma évről-évre nőtt s a bomlások növekedésével természetesen az erkölcsi lazulás is párhuzamosan fokozódott. Mikor a divortium szabadságát behozták, a házasságbontások az első divortiumos évben 200 esetre szoritkoztak. A legutóbbi évben az ily esetek száma már 9000-re emelkedett. Az utolsó 7 esztendő alatt szétbontottak összesen 45,822 házasságot, vagyis évenkint átlag 6500 házasságot.

Azzal is kecsegtették a divortium előharczosai a törvényjavaslat tárgyalásakor a hiszékenyeket, hogy a közerkölcsiség védelméről az által is gondoskodva lesz, hogy a biróságok a bontási pörökkel nem fognak könnyelmüen bánni, hanem azoknak nagy részét vissza fogják utasitani. (Nálunk is tökéletesen ebben a tenorban érveltek a liberálisok.) No hát, ebben a tekintetben is az ellenkező történt. 45,000 pörből a biróságok 40,000-et fogadtak el és amint láttuk, a legutóbbi hét év alatt évenkint átlag 6500 házasságot bontottak fel egészen, holott a bontás hires szabadságának behozatala előtt az ágy és asztaltól való elválások esetei 3 ezerig fel nem emelkedtek soha. — Hinc discite!

26. Szabadkőmüvesség és polgári házasság. Hogy a szabadkőmüves programm egyik főpontja a polgári házasságnak és az elválásnak életbe léptetése, — az nem ujság.

»Gyümölcseiről ismerni meg a fát«, ez a szabadkőmüvességről is áll; de maguk a szabadkőmüvesek is jellemzik egymást. Azért nem mondunk sokat, ha a kötelező polgári házasság behozatalát a keresztény államokba — úgy amint az van — a nemzeti jólét, a közmüvelődés, a gyermeknevelés, a család, az állam, vallás és egyház ellen elkövetett merényletnek mondjuk; e törvény bizonyosan előmozditja az erkölcsi elvadulást, megzavarja a családi életet,

szaporitja az elhagyott gyermekek számát, benépesiti a fegy- és szegényházakat s fokozza a — prostituciót.

De mit bánja mindezt a szabadkőmüvesség? Az ő czélja: ártani az egyháznak, rombolni a kereszténységen.

Midőn a zsidó-szabadkőmüves Naquet képviselő kezdeményezésére sikerült a franczia kamarában a polgári házassághoz még az elválást is törvénybe igtatni, akkor a franczia szabadkőmüvesek örömükben nem tudtak hová lenni, — egészen mint nálunk tették a junius 21-iki szavazás után, — csakhogy a franczia szabadkőmüvesek őszintén megmondták: miért örülnek igazán a polgári házasságnak és az elválásról szóló törvénynek.

Az egyik páholy például így ir Naquethez, az elválási törvény apjához: »A szenátus végre elfogadta az elválás elvét, ez ellen küzdött mindig a katholikus egyház, mely így súlyos vereséget szenvedett; az isteni törvény helyt engedett az emberinek. Ha a klerikális szellem 1816. május 8-án, (mikor eltörölték az elválást) diadalmaskodott, úgy legyőzte azt a köztársasági szenátus 1884. május 30-án. Ez az ész diadala a vallási ábránd felett. Az elválás kérdése nemcsak a polgári rend kérdése, hanem egyszersmind politikai kérdés is; az elválási törvénynyel az állam áll boszút az egyházon.« Nálunk az urak még nem vitték enynyire az őszinteségben.

Az 1884-ik franczia elválási törvényt nyomon követte a házassági elválások tetemes emelkedése. Pedig mennyi bűn, mennyi nyomor, mennyi szégyen, hány véres köny füződik csak egyetlenegy váláshoz is!

A kötelező polgári házasság kapcsolatosan az elválással mindenhová elvitte a forradalom, a vallástalanság és a titkos társulatok »áldásait« a nép közé. Vadházasság s elválás rendszerint ott van legtöbb, ahol a titkos társulatok leginkább virágoznak!

Hazánkban már eddig is elég laza volt az erkölcsi élet; házassági elválásokban mi vagyunk a francziák után a legelsők! Hiszi-e valaki komolyan, hogy a polgári házas-

ság életbeléptetése után különbek, jobbak lesznek állapotaink?!

27. Különös egy új templom épül Berlinben, I. Vilmos császár emlékére, tehát nem is igen istentiszteletre; roppant luxussal, ami pedig nem is protestáns felfogás, hanem »római«, mint puritán atyánkfiai mondani szeretik. Az enormis pénzösszegeket a főudvarmester gyüjti, zsidóktól, katholikusoktól épp oly szivesen fogadva az adományokat, mint a protestánsoktól, mert hisz »a pénznek nincsen szaga«. A Hohenzollernek szobrai is fel fognak állittatni e templomban, amin buzgó protestánsok megütköznek, sőt, amin aztán igazán méltán megütköznek és megbotránkoznak: az egyik üvegfestésü ablakra még a szabadkőmüves jelvényeket is alkalmazni fogják, mivelhogy I. Vilmos a páholyok »protektora« volt és mivelhogy a három porosz nagypáholy 20,000 márkát hozott össze a templomra. — Gyönyörü állapotok!

28. Mindennapi kenyeret akar a szellem is, nemcsak a test. Olvasni, olvasni akar ma mindenki. A jeles P. Weiss dominikánus — egy magánlevelében — ebben az olvasási mániában, igen helyesen, folytonos erős czáfolatát látja a materializmusnak, amely az embert pusztán érzéki lénynyé akarja lefokozni; mert hisz ezzel az olvasás-vágygyal bizonyitja be még a kevésbé müvelt ember is, hogy szellem lakik benne, amely táplálék után eped. — Csak aztán ez a táplálék egészséges legyen! Mert amint az éhes ember nem válogat, hanem azt eszi, amit legközelebb ér, úgy az olvasnivágyó is azt falja mohón, ami épp a kezeügyébe kerül. Újra meg újra gondolják meg a nép hivatott vezetői, a papok, mennyi jót tehetnek, ha hiveiknek jó szellemi táplálékról gondoskodnak.

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

„MINEK IMÁDKOZNI?“

Irta Dr. KRAMMER GYÖRGY.

„Minek imádkozni?“ Ezt mondta nem is oly régen egy beteg szocziálista munkás itt a városi kórházban. „Ha dolgozom, van kenyerem, ha pedig nem dolgozom, nincsen, akár imádkozom, akár nem.“ S akárcsak ugyanebbe az iskolába járt volna a mai u. n. művelt világnak egy jókora része. Ha nem is mondják ugyanezt, életük ugyanezt vallja; mert hisz semmi erőt az imának nem tulajdonitanak.

Mit feleljünk ilyen embereknek? A baj nagyon mélyen van, nem lehet egy-két szóval nekik megfelelni. Nem ismerik Istenhez való, teljes lényünket átjáró viszonyunkat.

Az isteniek elgondolásában, megitélésében a legfőbb nehézséget mindig a földiekhez szokott képzeletünk képezi. Olyan ez, mint a kis látkörü, falusi gyermek, aki először jön a nagy városba, s most mindent csak otthona szalmafedeléhez, kis templomuk tornyához mér: így a mi képzelmünk is az isteniekben csak emberit lát. Ha nem is gondolja Istent egy mindenről lemondott, a világgal nem törődő, nyugalomba lépett öreg úrnak, mi fantáziánkhoz elég közel esik, mégis azt az isteni s érthetlen szentélyt odagondolja, ki tudja, hová a fényes csillagokon túl, hova nem hatol a napnak mindent átható fénye, nem sugarának gondolatgyorsasága, földi zaj sem hat oda, teremtett szem nem tekinthet az örök redőkön át.

Egy szikrázó napnak tűzmédhe az, mely minden kiváncsi, teremtett szemet megvakit. Az örök küszöbön csak a kiváltságos angyalok léphetnek át, azok is csak térden csúszva. Semminek sem szabad az örök nyugalmat megzavarnia.

Ilyen a mi képzeletünk méltóságos, örök, nyugvó istensége. Dolgozott egyszer, mikor megteremtette e mindenséget, akkor persze nem nyugodott. Megalkotta a világot, mint egy óriás gépezetet, megteremtette milliós és milliónyi lényeit, mint a világgépezet ugyanannyi alkatrészét, összeállitotta a szerkezetet, mint az órás az óráját, felhúzta és ime most jár. Belefüggesztette a világür végtelen méreteibe, megvan a teremtés. Semmi gondja már többé, világórája most már eljár, mint a világkiállitásokon mutogatott csoda-órák, melyeket ha egyszer felhúznak, eljárnak, nem tudom hány száz évig, — már nincs szükség az órásra, akár meg is halhat. Ez képzeletünk istensége. Megteremtett bennünket, többet nem igen törődik velünk. Igy gondolkodik sok ember.

Sz. Pál is ily gyarló gyermekfantáziát akart öntudatra ébreszteni, mikor először beszélt az Areopágban. Ignoto Deo „Az ismeretlen Istennek“ — czimü oltárt látott Athenben. Ebből indul ki, ezt az ismeretlen Istent akarja velük megismertetni. S hogy kezdi?

Non longe est ab unoquoque nostrum. Egyikünktől sincs messze, mondja, s mintegy megijeszti őket, in ipso enim vivimus et movemur et sumus, mert ő benne élünk és mozgunk és vagyunk. Ap. Csel. 17. 27—28. Mit mond itt sz. Pál?

Nem az Isten mérhetlenségéről beszél, melynél fogva az egész mindenséget tölti be, mint a tengerviz az oczeánok mélységeit s mely szerint mi úgy élünk benne, mint a hal abban a tengerben. Pogányokhak beszél, tehát az Isten működéséből akarja őket megismeréséhez vezetni, azért mondja előzőleg — „ki alkotta a világot és mindazokat, mik abban vannak

— egyből alkotta az egész emberi nemet — ő ad mindennek életet, leheletet és mindeneket.“ Czélja mindenben „hogy keressék (az emberek) az Istent, talán tapasztalás által megtalálnák“, „si forte attrectent eum“, ha talán mintegy vak módjára tapogatva, persze a teremtményeken tapogatva, megtalálnák, s aztán hozzáteszi, bár ugyan nincs távol mitőlünk, quamvis non sit longe ab unoquoque nostrum, in ipso enim vivimus etc. Ha ezzel Isten mérhetlenségére tér át, ugyan keveset mondana. Mérhetlenségéből ugyan meg nem találnók az Istent, amint az étertengert, melyben pedig mindnyájan élünk, sem találtuk eddig; csak most kezdjük emlegetni, mert a fénysugárra gyakorolt hatásából ismertük meg.

Ha tehát e mondás: in ipso vivimus etc. Isten mérhetlenségét s nem működését jelzi, akkor bizony tovább tapogatózhatunk s nincs mit csodálni, ha Istent még mindig meg nem találjuk. Különben ez a magyarázat nem képezi a vita tárgyát; azt mindnyájan elfogadják. Tehát minő isteni működésről beszél sz. Pál? Csak azt mondja pogány hallgatóinak, hogy, mint Durandus mondotta: belénk öntötte az életet, életelvet, melyből mint egy csirából nőnek ki életünk évei? hogy ő adta a mozgó és mozgató erőt, és mozgunk és mozgatunk, hogy ő alkotott bennünket testestől-lelkestől, felszerelt minket szerveink-, erőink-, képességeinkkel? Ha csak ennyit mond, akkor csak ugyanazt ismétli, mit már úgy is bőven és részletezve mondott — „ő ad mindennek életet, leheletet és mindeneket.“ Mi több, így teljesen helytelenül cselekszik. Hisz az Isten jelenlétét akarja bizonyitani és megmagyarázni — quamvis non longe sit ab unoquoque etc. in ipso *enim* vivimus etc. Már pedig, hogy belénk életelvet, mozgató-erőt stb. öntött, az nem bizonyitja, hogy jelen van, amint a strassburgi Münster óraműve minden bámulatossága nem bizonyitja művésze jelenlétét, még életét sem; hol porlad az már! „In ipso vivi-

mus“ — ez sz. Pál ajkán Istentől való oly függésünket akarja jelezni, mely Isten folytonos jelenlétét teszi szükségessé. Isten oly működéséről szól, melytől létünk függ.

Az apostol itt a világfentartásról szóló nagyszerü tant emlegeti, mely szerint Isten bennünket minden pillanatban mintegy ujra teremt, minden pillanatban ujra meg ujra megadja az életelvet, a mozgó-, mozgató-erőt. De sőt egy még titkosabb működés mélyére vezet bennünket.

Életelvvel birni, mozgató-erővel felruházva lenni, még nem annyi, mint az, hogy élünk, mozgunk, „vivimus, movemur.“ A magtárba felhalmozott mag életerővel rendelkezik, de azért nem él; a megrántva tartott íjjhurban felhalmoztam a mozgató-erőt, de azért még nem mozog. A „vivimus, movemur“, az életelvtől, a mozgató-erőtől különbözőt jelent. Kifejezi az életelv, a mozgató-erő kifejtését, felhasználását, életet, mozgást in actu secundo. Sz. Pál szerint itt ez az élet, mozgás in actu secundo is Isten közvetlen működéséből van.

Hogy mennyire eredezteti ezt az életet in actu II. is a közvetlen isteni kézből, kitetszik előbbi kifejezéséből, cum ipse det omnibus vitam et *inspirationem*, még a *leheletet* is ő adja.

Itt vagyunk a világfentartást meghaladó, még csodálatosabb tannál: a concursus causae I. cum causa II.-nál. Isten nincs messze mindegyikünktől, mondja sz. Pál. Aztán bizonyitja, miért? Hisz ennek az Istennek minden pillanatban kell működnie, dolgoznia, minden pillanatban megújitania a teremtés csodáit, de sőt még többet. Nem is tudjuk elgondolni, mennyit dolgozik rajtunk, bennünk folyton az a mindenható kéz. In ipso vivimus etc. Minden pillanatban új életet önt dobogó szivembe, mint a villamfejlesztő új áramot azokba a sodronyokba; új életet abba a szüntelen dolgozó tüdőmbe, egész bensőmbe, mint a gőzkazán új éltető, mozgató gőzt a gépezetbe. Mikor felhuzzuk az órát, nemde mintegy új életet öntünk abba a szer-

kezetbe, új életerőt halmozunk ott föl: ép így kell az Istennek minden pillanatban az én szivemben, tüdőmben, egész bensőmben, értelmemben, akaratomban, öt érzékemben, tagjaimban felhalmoznia az életerőt. S mindez még mindig nem annyi mint amit e szó kifejez: „in ipso vivimus“ etc.

Mindez csak az életképes, mozgóképes életet, mozgást in actu I. jelenti. Annak az életáramnak folynia, az éltető gőznek feszitenie, az életrúgónak mozgatnia kell, ez az „élünk, mozgunk“ az élet in actu II., erről beszél sz. Pál, tehát ez is *közvetlen* Istentől függ. In ipso vivimus, movemur in actu II. — hisz csak ez az igazi vivimus és movemur.

Mig ez a villamáram, ha egyszer kifejlődött, folyik, ha nem is néz oda a fejlesztő; mig az összesüritett gőz feszit; mig a rúgóban felhalmozott erő mozgat, ha nem is törődik vele senki: addig a belénk öntött életerő, életelv, vita in actu I. nem elég, ki nem fejtheti erejét, nem dobogtathatja szivemet, nem duzzasztathatja mellemet, nem mozgatja tagjaimat, pedig egészen egészséges a sziv, sértetlen a tüdő, épek tagjaim: — még valamire van szükségem. S mi az? nem valami teremtett erő, nem, teljesen isteni az, nem is valami, mit kezeimbe lehetne adni, nem birják el teremtett kezek.

Istennek közvetlen kell azt az erőt kifejtenie, azaz mint egy kis gyermeket kell engem folyton kisérnie, mintegy karon fogva kell velem járnia, mintegy kezemet kell vezetnie, nem tudok különben irni. Nem elég, hogy folyton belém vezeti az életáramot, ezzel az árammal közvetlen isteni kezeivel közre kell működnie, s csak akkor dobog a szivem, duzzad a mellem, dolgozik az a csodálatos élő gépezet bensőnkben. Az az élet, mely végigpezseg ereimen, átvillan idegeimen, feszíti izmaimat, élteti tagjaimat, az nem egy megfeszitett ivhúrba halmozott röperő egyszerü érvényesitése, ott áll a teremtett életerő a Causa II. megett, alatt,

benne a közvetlen isteni erő, isteni működés: a Causa I. Ezt hirdeti sz. Pál az Areopagban, ez az ő szavainak értelme, így élünk, mozgunk, vagyunk Istenben, és így természetesen: nem lehet messze mindegyikünktől.

Mi csodálatos tan ez! Járok, mozgok, nem tehetek egy lépést, ha Isten nem jár velem; karomat emelem, imára kulcsolom kezemet, nem tehetem ha Isten nem akarja; látok, hallok, gondolkodom, beszélek, csak Istenben tehetem. Nemde csodálatos igazság? nem élhetek csak mintegy karonfogva Istennel! Jakab pátriárka mily szent rettegéssel ébredt fel csodás álma után, mondván: „valóban az Ur van e helyen és én nem tudtam, mely rettenetes e hely.“ Gen. 28. 16—17. Nincs-e nekünk még inkább okunk szent borzadálylyal eltelnünk, mikor e tanban az imádandó Isten ily bensőséges jelenlétének öntudatára ébredünk; ime non longe est a me et ego nesciebam!

Az apostolnak e tanát megérti, sőt követeli természetes eszünk is.

Létünk, életünk, egész magunk első pillanata a teljes semmiséggel összehasonlitva, amelyből vagyunk, oly sokat tartalmaz, hogy azt csak a mindenható teremtő erő adhatta meg. Életünk, létünk számára nincs más magyarázat, mint — a teremtés.

Már most ha létünk első pillanatát csak Isten adhatta meg, második és következő pillanatai honnét vannak? Bizonyos, hogy létünk második és következő pillanatai nem ugyanazonosak az elsővel, attól teljesen különböznek. Ha a halálra bizzák a megkülönböztetés kimutatását, az mindjárt az első pillanat után elemelhette volna a finom fonalat s nem lett volna több pillanata létemnek. Már pedig a lét második és következő pillanatai mind ugyanazt a nagyot tartalmazzák, mely miatt első pillanatomat csak a teremtés magyarázza: következőleg második és harmadik és következő és minden pillanatom is ugyanoly új teremtést tesz szük-

ségessé, mint első létpillanatom. Ha egy mindenható erős kézre volt szükség, hogy az én lényemet egy pillanatra, az első pillanatra kiemelje a semmiség sötét mélységeiből, második és következő pillanataim nem ugyanazt a mindenható kart igénylik-e, hogy ismét vissza ne zuhanjak? Ime a világfentartásról szóló tan értelmünk világában. Isten minden pillanatban mindenikünket mintegy ujra teremti, más szóval minden pillanatban ugyanoly erőt kell kifejtenie értünk, mint a teremtés első pillanatában. Valóban in ipso vivimus et sumus.

A Causa I.-nak a Causa II.-val való folytonos közreműködése is természetes eszünk követelménye.

Nem elég, hogy Isten belém öntse az életelvet, a mozgató-erőt, hogy folyton ujra és ujra éleszsze lelkemet, szivemet, tagjaimat a föntartás által, ez az életelv, ez a belém öntött mozgató erő még nem életkifejtés, még nem mozgás; az élet in actu I., még nem élet in actu II.; a tojás még nem madárka, a rügy még nem rózsa. Az élet, a mozgató-erő in actu I., mondottuk, minden pillanatban isteni teremtő, föntartó erőt igényel: tehát ugyanily föntartó erőt igényel az élet in actu II. is; és mivel az az egész út a tojástól a kifejlődött madárig, a rügytől a kifejlődött rózsáig, ez az élet és mozgás in actu II. új és új egymástól különböző pillanatokból áll, minden pillanata ujonnan és ujonnan kivánja az isteni teremtő föntartó erőt, a Causa I. közreműködését.

Innét az — in ipso vivimus et movemur. — Sz. Pálnak eddig kifejtett tana természetesen nemcsak az emberekre, hanem az összes teremtményekre vonatkozik, egy a ratio.

Egy messze szép hófedte, hegyes-völgyes tájék fekszik előttem; a Duna jégtábláinak szakadatlan csendes moraja hangzik ide hozzám. Ime a tél! Egy félvilágot tart most egyszerre fogva, vele millió erőt bilincsel le, zsibbaszt el. Minde Causa II-k alatt

ott kell látnom sz. Pál szerint a titokteljes Causa I-t. Reggel a legváltozatosabb jégvirágok szövevényeit látom ablakainkon. A holt anyag kimagyarázhatlan erői, mondjuk. Igen, de bennük és velük ott virrasztott a Causa I., a közvetlen isteni kéz is rajzolt, alakitott ott. A tavasz, a nyár finom virágocskát nyujt, bámulom a kis virágkehely utánozhatlan szineiben és árnyalataiban a természet kezének festő-ügyességét, a szirmok csodálatosan kimért formáit is ez metszette. Igen ám, de nem maga; mint a kis gyermek piczi kezét, a természet kezét és ecsetét is az isteni kéznek kell vezetnie. A haragos ég fenyegető felhőiben nem hiába látjuk a fenyegető Isten haragját, a dühöngő orkán irtóztató hangjaiban az Istent véljük megszólalni. Méltán, mert ott benn, ott dolgozik a közvetlen mindenható isteni kar. A nagyvilág minden lényegeivel, milliónyi erőivel egy óriás szinház, hol minden fellép, minden játszik, szerepel: ember, állat, virágocska, szellőtől felkapott porszem. Nem értem meg a kis játékszinházat, melynek alakjait titkos fonálon huzogatják, ha nem gondolok a fonálra. Istennek e nagy világszinházában is van ilyen, ha éppen nem is egészen ilyen, titkos fonál, mely ha pillanatra is megszakadna, az egész világmozgás, — élet egy irtózatos zökkenéstől megrekedne. E világszinháznak minden látványossága, szine, változata, mozzanata a teremtett erőnek működése, mozgása, élete, igen; de ott kell látnom azt a titkos isteni fonalat. A Causa II.-nak minden productiója egy szin, alak, szónélküli némasággá válik, mozdulatlan kővé mered, éktelen mumiává aszik: ha a Causa I. megtagadja támogató karját, ha visszahúzza segitő, vezető kezét.

Hogy Jozsue harcza alatt megállott a nap, — hogy a babyloni ifjak tüze nem égetett, — s a vértanuink történetében megesett hasonló események, nem igényelnek más magyarázatot.

Mily meglepő értelmet nyernek az itt fejtegetett tan világitása mellett a zsoltár szavai: quam admirabile est nomen tuum in universa terra. Pleni sunt coeli et terra gloria tua. Hogy megértjük most Urunknak a zsidókhoz mondott szavait: Pater meus usque modo operatur. Ján. 5. 17. Atyám mindezideig munkálkodik. Bizony mennyit munkálkodik szüntelen, éjjel-nappal! az egész ég és föld, s minden mi benne és rajta van, sz. Pál ajkairól veszi az elismerő, hála szózatot — in ipso vivimus et movemur et sumus.

Azt gondolnók első tekintetre, hogy már most kiaknáztuk az Areopagban mondott nagy szavakat. Még nem. Mi viszonyban áll a Causa II. a Causa I.-val? Annyi bizonyos, hogy ahol fellép a Causa II. ott, szükségkép ott van a Causa I. is. Mindig párhuzamban, teljesen egyidőben járnak; mindig egy az irányuk. A Causa I. soha el nem tér a Causa II.-tól, hűségesen engedelmeskedik. A kilőtt golyó mintegy magával ragadja, a Causa I. megy vele; a roszakarat minden gonoszságra határozza el magát, a Causa I. követi mindenre készen. Tessék végignézni a világtörténet végtelen bűnkrónikáját, a Causa I. leghűségesebb szolgája a Causa II.-nak. Vajjon tehát, rabszolgának mondjuk a Causa I.-t? függ az a Causa II. kénye-kedvétől?

Ime — a sz. Pálféle: „in ipso vivimus“ csodás tan is szükségképen elvezet a másik csodatanhoz, az isteni világkormányzás és gondviselés tanához, melyet egy előző czikkemben fejtegettem.[1] A Causa I. rabszolgája volna a Causa II.-nak, ha ő maga nem rendezné, kormányozná az összes teremtett erők megszámlálhatlan sorait.

Öröktől fogva határozta meg az Isten, mi fog az összes évezredeken és századokon át minden órában,

[1] L. az idei, februári füzet 99. lapját.

minden pillanatban szinre kerülni. Öröktől fogva vannak meghatározva az összes szereplők az utolsó kis kavicsig. Meg van határozva változhatlanul, ki, mit, hol, mikor, mikép fog játszani. A szabadakarat, gonoszság, bűn is játszik, mondhatni főszereplők; előző czikkem mutatja, mi viszonyban vannak a háromszor szent Istennel, mindenek intézőjével. Már most, mikor e végtelen bölcseség teljes önelhatározásból, teljes szabad akarattal megállapitotta az örök szinrendet, szintén csak teljes szabad akarattal határozta el magát: hogy hogyan fog az összes meghatározott, általa kijelölt szereplőkkel, mint Causa I. közreműködni, arra öröktől fogva teljes szabad akarattal kötötte le magát. S azért az a kiröppent golyó nem ragadja magával a Causa I.-t, dehogy, a Causa I. ragadja őt. Az emberi gonoszság sem kényszeriti a Causa I.-t, dehogy: a Gondviselés veszi fel a bűnt is, végtelen bölcseségében és mindenhatóságában az örök szinrendbe, s csak addig szerepelhet, amig az ott meg van határozva, s ha eljött ez időpont, Goliáthként rogy össze a gyermek Dávid csapásai alatt.

Ime most értjük az apostolnak egész fenséges tanát, melyet a tudós Areopagnak prédikál; most jutottunk az ő szavainak: „in ipso vivimus et movemur et sumus“ már úgy emberileg szólva a fenekére.

Most láthatjuk a teremtett világnak, az imádkozó embernek Istenhez való viszonyát. Ugy tartja ő kezében és igazgatja ezt a mindenséget, mint mi egy kis játékszinházat. Ilyen gondolatokat akár Izsaias próféta is keltett, mikor a korabeli, Isten lényét tehetetlen bálványnyá torzitó oktalan emberi képzelemhez így szól 40, 12.: Ki mérte meg marokkal a vizeket és ki mérte meg az egeket araszszal? Ki tartotta fel három ujjal a föld nehézségét és ki mérte meg fontokban a hegyeket?

Igy gondoljunk a felséges Ur Istenre, s maguktól eltünnek az imát illető nehézségek, főleg, melyek

így szólnak: hallja-e Isten a mi imáinkat? törődik-e velök? Különben lássuk az egyeseket.

A mult század hitetlenei különösen a következő okoskodásban tetszelegtek maguknak, (pedig sz. Tamás már 500 évvel előttük felelt meg arra): Azt mondják, ha nem is ép ily szavakkal, eső, szárazság, jó vagy rosz termés, egészség, betegség stb. szükségszerüen működő természetes erők hatásai, szükségszerüen folyó okozatai, tehát imánk, mikor ily okozatok ügyében esedez, mi mást akar, mint a természetes erők folytonos felfüggesztését, a természet működésének folytonos megakasztását. Más szóval imánk csupa csodát akar. A körottünk levő természetes erők mint egy csodás óriás gépezet, szerkezet vesznek körül bennünket. Most, a mi imánk azt akarja, hogy az isteni mindenható kéz mindig nyulkáljon mintegy bele s állitsa meg majd ezt majd azt a kereket, akaszsza meg majd ezt majd azt a rúgót; folyton bolygasson csodás gépezetében, toldozzon-foltozzon rajta, amint gyarló fantáziánk azt éppen jónak látja. Hová lesz az Isten méltósága, ha mindig a mi eszünk és belátásunk szerint kell rajta javitgatni, változtatni? Mi lesz, mikor ezrek és milliók kérnek, mikor mást és mást látnak jónak, mikor egymásnak ellentmondókat akarnak? Ez lehetetlenség, *az ima oktalanság*. — Látszatra pompás nehézsége egy minden Isten iránti kötelezettség alól menekülni akaró felületes embernek.

De hát kérdem, igazán csupa csodát kiván az ima? Csodát hozok létre, ha a villámcsapástól akarom magam óvni és odaállitom a villámháritót? Csoda az, ha a tűznek hatalmas vizsugárral állom útját? Pedig, hogy a villám lecsap, a tűz elpusztitja a tetőt, az bizony a természetes okokból szükségszerüen folyó következmény, és még sem szükséges felfüggesztenem a természet törvényeit. Hogy meneküljek, más sem szükséges, mint hogy a természetes erőnek vele megküzdő természetes erőt állitsunk szembe. (De

Maistre gondolata.) Ezt kéri az ima a mindenható erőtől. Ám erre nézve nem kell annak az isteni Művésznek folyton bolygatnia, zavarnia, megakasztania szerkezete működését. Dehogy. Imánk azért fordul hozzá, mert Ő érti legjobban művét, a természetes erők csodahangszerét, amelyben minden egyes lény egy-egy billentyű, minden egyes erő egy-egy hang: e hangok összefoglalása képezi a természetes hatásokat, mintegy akkordokat. Imánk azért fordul hozzá, hogy más nekünk jobban eső variatiókat, akkordokat kérjünk. Már pedig egy művészi hangszeren szebbnél szebb variatiókat létrehozni, onnan kellemesebbnél kellemesebb akkordokat kicsalni, csak nem elitélendő toldozás-foltozás! S ime ezt czélozza az ima. Bougaudnak is ez a gondolata.

De most más igazi nehézségünk támad. Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? Rom. 11, 34. Ki ismerte át az Ur értelmét, vagy ki volt az ő tanácsosa? Az isteni Bölcseség már csak nem fog utánunk indulni, már csak nem fog bennünket kérdezni. S különben is nem ember, hogy ma így, holnap mást gondoljon, ma ezt tegye, holnap mást akarjon. Amit gondol, öröktől fogva gondolta, amit tesz, öröktől fogva akarta változatlanul. Hisz az Ur Isten a változatlan és változhatlan jelen, nincs benne mult, nincs jövő, Ő a mindig önmagával egyenlő „sum qui sum.“ Tehát minek az ima, mikor ennek a lényege az, hogy változtasson, megindítson!

A megtévesztett emberi képzelettel van ismét dolgunk. Nem tudja magát beleélni az isteniekbe, azt az örökkévalót, változhatlant és mégis teljes szabad elhatározással működőt nem tudja együvé kapcsolni. Megbocsátunk neki, csak hallgassa az értelmes ész bár dadogó magyarázatát. Nem figyelmeztetni akarjuk az Ur Istent, nem tanácsot adni, sem nem tanitani őt: az Isten örök szándékait csak imádni tudja, nem

akarja megváltoztatni az ima, mondja már nagy sz. Gergely Dialog. 1, 8. Homines orant ut postulando mereantur accipere, quod eis Deus omnipotens ante saecula disposuit donare. És sz. Tamás II. II. 83, 2. Non enim propter hoc oramus ut divinam dispositionem immutemus, sed ut id impetremus, quod Deus disposuit per orationes esse implendum. Az isteni Kegyesség már öröktől fogva határozta meg, mit fog mindegyikünknek adni, ámde sok adományra nézve örök tervében azt a feltételt szabta, hogy csak azon esetre adja, ha imádkozunk érte. Mi tehát ha imádkozunk, csak az általa öröktől fogva kiszabott feltételt teljesitjük.

Azt mondja például a kath. dogmatika, hogy biztos a kárhozat, ha nem imádkozunk, hogy lehetetlen a nehéz kisértéseknek ima nélkül ellen állani, lehetetlen az összes törvényeket ima nélkül teljesiteni: tehát ha nem imádkozunk, ha nem vetjük el oda reményünk horgonyát, hová azt az isteni örök terv határozta, nem teljesitjük a szükséges feltételt. Ime mi az ima.

De folytathatom az ellenvetést s az Isten változhatlanságát átvihetem az egész világ-terv változhatlanságára. Hisz nem csak a világ Ura, a műve is változhatlan, oly értelemben ugyanis, hogy bizony a mai 12 fokos meleg is oly öröktől fogva biztosan következett be, mint az összes a mai nap kimondott meggondolatlan szó, minden szabad akarattal elkövetett bűn. Nagyon igaz, mikor azt mondják: úgy volt megirva, meg kellett történnie. (Lásd előző czikkemet.) E decretumok örök erejü sziklafalának ugyan hiába megy neki imánk. Betegség, szárazság, rosz termés stb., melyek ellen az imához fordulunk, ez örök decretumok változhatlan folyománya.

Már sz. Tamás felelt erre a difficultásra, hisz előbb olvastuk — non enim propter hoc oramus etc. Imánk nem megy neki ez örök decretumok sziklafa-

lának, ezt megdönteni lehetetlen volna. Nem, a mi imánk e rendithetlen sziklafalon felkuszik ahhoz a világkormányzó Istenhez; ahhoz a mindent rendező, mindenható és ép oly kegyes-irgalmas isteni kézhez fordul, s ott a meghallgatott ima megtudja, hogy bár változhatatlan az örök világterv, megzavarhatatlan a decretumok sora, nem tér el irányától az intéző isteni kéz, s mégis meginditottam az isteni Szivet, megkaptam mit kértem, imám meghallgattatott. Hogyan? Imánk felhatol oda az örök decretumok forrásához, oda az örökkévalóság legmélyebb mélyére, ahol ez az Isten teljes szabad akarattal, a legszabadabb önelhatározással megalkotta örök világtervét, a világszinrendet.

Örök bölcsesége és irgalma azt a tervet adta neki, hogy a milliónyi teremtett erők mellett az a fájdalmas sziv mélyéből felható könyörgő ima is legyen e világon ható, működő tényező. Amint tehát a mai 12 fokos meleg örök decretumában öröktől fogva számolt azon természetes erők végtelenül bonyolult szövedékével, melyeknek e kedves tavaszi levegőt kellett e mai napra létrehozniok, ép úgy számolt öröktől fogva a mi szivünk vágyaival, melyek ima alakjában szállnak fel Ő hozzá. Amint tehát minden szereplő, teremtett erő befolyt a maga módja szerint az örök világprogramm szerkesztésébe, ép úgy befolyt a mi alázatos imánk is. Az imádandó isteni bölcseség és irgalom szivet inditó terve szerint az örök világdecretumok a mi gyarló imáink tekintetbe vételével készültek. Imádkozom s nem is képzelem, hogy ezek az esetleg elég szórakozottan töltött perczek már az isteni örökkévalóság legmélyebb bensejében, hogy úgy mondjam kezdetén, azaz mióta Isten van, mennyit számitottak. Hónapról hónapra olvasom a Hirnökben a számtalan ima-meghallgatásokat; öröktől fogva álltak ezek a kegyelmek apróra meghatározva készen, várták mintegy mikor

jelentkeznek a legszentségesebb Szivhez intézett kérelmek átvételre. Az isteni örök terv tette oly végtelen irgalmassá ez imádandó Szivet, és innét öröktől fogva várnak készen az oly bámulatos kegyelmek, melyeket a legszentségesebb Szivben keresünk.

Ha az az ima jótékony esőért, derült napfényért, egészségért, bajtól való szabadulásért stb. esedezett és meghallgattatást nyert, ez nem annyit jelent, hogy a mindenható kéz most nyult bele azon természetes okok és oksorok végtelen bonyolult szerkezetébe, melyek e kért eseményeket szükségszerüen létrehozzák. Nem most kapcsolja össze azokat a billentyüket azon variatiók számára, melyeket mi kérünk; nem most füzte azokat az akkordokat, melyek nekünk jobban esnek. Nem, azokat a variatiókat, akkordokat öröktől fogva vette fel tervébe, miért? Mert bámulatos irgalmában, kegyességében tekintetbe vette azt az alázatos imát. Mikor a teremtésre került a sor, úgy füzte össze az összes működő erőket, (előző czikkemben elég bőven van ez fejtegetve) hogy ez irgalmas örök terv szerint akkor hozzák létre azt a jótékony esőt, derült napfényt, egészséget, bajtól való szabadulást, mikor az ima kéri. Mi bámulatos igazság!

Az a most mondott jó ima, már évezredekkel ezelőtt hatott; a teremtésben reágondolt az Ur, annak a kért esőnek egész útját a teremtés óta az összes századokon és ezredeken át egész mostanáig ez az ima irányitotta!

Tehát ez a nehézség is, hogy minek imádkozni, hisz a mi történik, csalhatlan biztosan történik, mert meg van irva, tehát ha meg van irva, úgy is megkapod amiért imádkozol; ha pedig nincs megirva, úgy is hiába; azokat a decretumokat meg nem változtatod, mondom, ez a nehézség is csal. Hisz nem ezeket a decretumokat akarjuk megváltoztatni, hanem betölteni annak az irgalomteljes decretumnak a föltételét, mely azt mondja, hogy minden jól végzett ima meghall-

gattatást nyer, öröktől fogva van számára a kért kegyelem biztositva.

Mit mondjunk tehát annak a szocziáldemokratának és a mai istentelen imádkozni röstelő kornak, mikor így szól: ha dolgozom, van kenyerem, ha pedig nem dolgozom, nem lesz kenyerem, akár imádkozom, akár nem?

Éppen nem csodálkozom ezen a tapasztalatodon. Ezt a szabályt akár az igavonó baromnak az életéből lehet leolvasni, dolgozik és megkapja az abrakját, az eb is keres és megtalálja a csontokat. Igen ez a Gondviselés rendes útja, minden cselekedetnek megfelel a maga eredménye, minden természetes jó cselekedetnek meg szokta adni a maga természetes, megfelelő jutalmát: a vetésre megjön az aratás, aki keres, az talál, aki dolgozik, eszik. Innét a közmondás is, a tapasztalatok viszhangja. Tehát mondásod bármily bölcsnek látszik is, semmit sem jelent.

Igen, az isteni gondviselés a kenyeret és általában a földi javakat nem kötötte mind kivétel nélkül szükségképen az imához, mint föltételhez. Ha az Isten elismerése, az ima, föltétlen kellék, kikerülhetlen út volna a földi javakhoz, hogyan jutalmazná az Ur az istentelent, kinek azonban még sem minden gondolata, minden beszéde, minden tette istentelen? Ő minden gondolatnak, minden beszédnek, minden cselekedetnek jutalmazó vagy büntető birája. Egy istentagadónak esetleges jó gondolatát, beszédét, cselekedetét nem tudná jutalmazni, nem volna mivel, ha az összes javakat az imakötelezettség zárja alá helyezte volna. Bizony akkor roszul járna a mai világ, mindjárt ma kellene jó részének éhen halnia. Annak az istent detronizáló franczia forradalomnak abban a pillanatban meg kellett volna semmisülnie, hisz az élet maga a legfőbb természetes jó, Isten adománya, s Isten még sem fosztotta meg ettől a gonoszokat. Tehát a természetes

javak, legalább mind, kivétel nélkül nem függnek szükségképen az imától.

Sokat veszitene hitáldozatunk is érdeméből, ha hütlenségünk esetére azonnal hallanók a korbácsot suhogni; ha azonnal megvonná Isten még földi javait is tőlem, amint nem akarnék benne hinni, bizni. Szomjúságát eloltani ki nem menne a kúthoz meriteni? ha csak a hit, a bizalom, az ima volna az egyetlen kút, vége volna hithódolatunk szabadságának.

Különben, bárki légy, ne nagyon kérkedjél említett szavaiddal, mert ugyanez a Gondviselés esetleg, hogy úgy mondjam, istenkáromló szádra fog ütni, és ha eddig kenyeredet nem is tette az imától függővé, esetleg függővé teszi számodra a jövőben, ha tovább merészled gúnyolni, mert tudd meg, ez a Gondviselés amint minden legapróbb jót is a neki megfelelő jutalommal szokott jutalmazni, úgy minden gonosz számára is oly feltünően találja meg a megfelelő büntetést.

Egyébiránt a kenyér nem minden, „nemcsak kenyérből él az ember“, hisz ez még a testnek sem elég, végtelen sokra van még szükségünk, s azt csakis az ima révén kaphatjuk meg.

TEMETŐI S TEMETÉSI SZOMORÚSÁGOK.

Irta VÁRNAI.

Kifelé menve édes hazánkból, amint vasuti vonatod a Lajta vizét elhagyta, azt fogod észlelni, hogy az utadba eső temetők másképen néznek ki, mint a miéink. Először is mind szilárd fallal körül vannak véve. Ezt így fogod találni Ausztriában, bármerre utazzál, ami nyilván arra vall, hogy ott a temetőket fallal körülvenni régi, felsőbb

rendeletek előirják. A messziről fehérlő falak és a verőfényben ragyogó aranyos keresztek vajmi jó benyomást gyakorolnak hivő, vallásos lelkedre. »Ejnye de szép temető ez« — fogod magadban mondani. És ha belépsz egy ily falusi temetőbe, — a városiakról szólni sem akarok — és azt szemügyre veszed: azt fogod találni, hogy a temetőt egy tág keresztut szeli hosszában s széltében, vagy ha a temető nagyobb: a közép tág utat rézsutosan több út szeli s egyes tagokra — sectiókra — osztja. A falak körül módosabb emberek vagy családok temetkeznek, és e sirok hosszában ismét utak vezetnek. Igy az egész temető szépen geometrice fel van osztva. A temetkezésben meghatározott rendet tartnak. A tagok — sectiók — kettesével vétetnek igénybe és a hullákat sorban egymás mellé temetik. Legföljebb gyermekhullák számára van egy külön tag, nehogy a kis gyermeksirok a nagyokkal vegyitve, a symmetriát bántsák. Az utakat ha többször nem, legalább Mindenszentek napja előtt fölkaparják s ujra bekavicsoljak. A temető rácsozott ajtóval van elzárva. A rácson át mindenki betekinthet s legeltetheti szemeit kedves elholtjainak sirján. Vasár- és ünnepnapokon a temető a délutáni órákban nyitva van.

Miután a telket a temető számára a község veszi meg, ennélfogva ömaga kezeli is a temetőt. A sirhelyek után bizonyos osztályzat szerint díjakat szed be, melyekből egyrészt a befektetett tőkét fizeti vissza magának, másrészt pedig a temetőt és a falakat rendben és jókarban tartja. A gondozás már annálfogva is pontos, mert ha valami rendetlenség észleltetik a temetőben vagy panaszra van ok: mindenki a község elüljáróságát veheti számon, amit lelkészével szemben minden egyes ember nem merne, vagy attól legalább is tartózkodnék. De azért a temetők — legalább faluhelyen — nincsenek laiczizálva, a plébános rendelkezési joga épségben marad, mégis a temetőrend határain belül.

Templom után a temető a második megszentelt hely, megilleti őt tehát csaknem az a tisztelet, mely a templomot, amelynek az különben is dependenciáját képezi.

Isten az élők és a holtaknak az ura. Ezt jelképezi a templom és a temető. A temető is Istennek szenteltetik fel úgy, mint a templom, terra tehát, in qua stas, locus sanctus est. Megszenteltetik a temető végczélban azért, mert illő, hogy a keresztény ember, aki éltében a szentségekben és az egyház malaszteszközei által megszenteltetett s a szent Lélek temploma volt, s kinek hamvai itt a feltámadás napjára elvettetnek, megszentelt talajban, az üdvözitő kereszt árnyában nyugodjék. A mag, amely itt elvettetik, nem közönséges vetőmag, megszentelt mag az, illő tehát, hogy megszentelt földbe is vettessék. Az egyház elholt gyermekeinek a testét, mivelhogy ez a halhatatlan lélek lakhelye volt s egykoron mint incorruptibile az örök életre fel fog támadni, kegyeli s azért megszentelt földbe helyezi örök nyugalomra. Mindezeknél fogva kötelességünk ezt a szent helyet minden lehetséges profanatio ellen megvédeni. A magyar a temetőn kivül még a szép »sirkert« elnevezést is használja. Ha kert az, úgy már a fogalom is megkivánja, hogy bekeritve, tagokra osztva legyen, tisztán és rendben tartassék, különben nem kert. De még nyugalom helyének is nevezzük a temetőt. Ha úgy: gondoskodni kell, még pedig szilárd keritès által, hogy a szent hely nyugalma sem ember, sem állat által ne zavartassék.

Ezen vallásos tekintetek már magukban elégségesek volnának, hogy velünk a temetők gondozásának kötelességét felismertessék. De én a dolgot még kulturális szempontból is tekintem, és a népek kulturáját halottjaik iránti kegyeletök után is mérlegelem, ehhez pedig a temető is tartozik: continens pro re contenta. A szív- és erkölcsmiveltség alantas fokán áll szerintem az a nép, amely halottjaival nem törődik. Nem törődik pedig, ha azoknak nyughelyét elpusztulni engedi. A vad indián halottjainak hulláit a napon felszáritja, azután állatbőrökbe csomagolva magával viszi, valahányszor lakhelyet változtat. Annyira fél e drága ereklyéinek profanatiójától, hogy azokat mindig szemmel akarja tartani. Ő vad, de halottjai iránti kegyeletét tekintve,

kulturember, akitől tanulhatunk. Metella columbariuma az appiai uton megható bizonyitéka annak a kegyeletnek, melylyel ez a római nő családja, hozzátartozói, de még rabszolgáinak hamvai iránt is viseltetett. A két évezredet túlélt szilárd torony ugyancsak megvédte a benne eltakaritott hamvakat! Valahol szép, gondozott temetőt láttam, ott nagyobb kegyeletet is találtam a halottak iránt.

Vasárnapokon a temetőt látogatni kedves sétája úgy a városi, mint a falusi népnek, és nemcsak séta-, hanem imahelye is. Ha a temető elhanyagolva, elpusztulva volna, aligha volna ez a vonzereje. A jól gondozott temető, a csin, még bizonyos versenyre is serkenti a hiveket. Mindenki vaskeresztet iparkodik állitani halottjának, drágábbat, olcsóbbat, amint módja engedi. A szegények fakeresztjei csaknem elenyésznek a vaskeresztek között. Ezek szebbek is, tartósabbak is.

Engem, mondhatom, gondozott falusi temetők inkább hatnak meg, mint az olasz campo santók, melyeknek oly nagy a hirök. Látványosságok azok, a szobrászat műkiállitásai, de nem temetők. Aki a bolognai campo santo porticusaiban jár, az ugyan nem emlékeztetik sirra vagy halottra, hanem csak végig nézi, mint valami tárlaton, a szobrászatnak egymást fölváltó remekeit, csak győzze. Szegény patriciusok, ki gondol veletek? Fényes mausoleumotok egészen leköti a szemet, meg a lelket. A hideg márvány csak neveiteket adja, mint a tárlati catalogus, melyben ismét csak a művész nevét keressük.

Mennyivel inkább hat meg e hideg márványremekeknél a naiv sirirat, amint azokat falusi temetőkben oly sokszor találjuk, amilyen például ez is:

Johann Zöchling heiss'ich,
Zu meinem lieben Gott reis'ich,
Der ganzen Welt sag'ich: Gute Nacht,
Will sehen, was mein lieber Heiland macht.

Avagy kit fog meghatni az a sajátságos »cimitero«, melyet Rómában a kapuczinusok kolostorában a Barberini piaczon mutatnak? Hosszú sikátor az, csarnokokra felosztva. A csarnokok szögleteiben habitusba öltözött csontvázakat

látsz, koponyáikra a cucullus húzva. Ebből kandikálnak ki az élettelen szemüregek. Az egyik csontváz állva, a másik térdelve, a harmadik guggolva, elmélkedésre lehajtott koponyával oda van állitva. A kordájokról lefüggő rózsafüzér a kéz- és lábujjak csontocskáiból készült. A padozatról csontokból, bordákból készült csillárok lógnak alá. A lábszárak gyertyatartóknak szolgálnak. Egy egész ossarium van itt feldolgozva. Én e különös látványosságra elborzadtam. Nem a halálnak a szemüregekből kirivó képe borzasztott el, hanem az a profanatio, mely itt elholt szerzeteseknek — talán szenteknek — csontjaival, saját testvéreik részéről üzetik. Iliacos intra muros — gondolám magamban. El-el innen, vissza a kedves falusi temetőhez.

Néztük azt künn, nézzük otthon is. Az összeegyeztetés, előre mondom, reánk kedvezőtlen, de annál tanulságosabb lesz, ha tanulni, okulni egyátalában akarunk. Nem hogy lesilányitsam a magunkét, teszem az összeegyeztetést, hanem hogy rámutatván temetőink silányságára, segitsünk a dolgon. A szépitgetés a legroszabb máz, az ép szemet nem csaljuk meg, segiteni pedig, nem segitünk vele. A szépités csak hibáink leplezése lenne; legyünk őszinték, félre a lepellel, hadd lássuk hibáinkat, hogy azután javitsunk rajtok. Ez férfias, czélhoz vezető eljárás.

Utam sokszor egy 12—13 ezer lakót számláló városnak visz. A vaspályának itt az a szerencsétlen útja van, hogy közvetlen a temető mellett haladva, mindenki beletekinthet, sőt hacsak el nem fordul, betekinteni kénytelen is ebbe a temetőbe. Uramfia, milyen ez a temető! Még sövénykeritése sincs, a vaspálya oldaláról legalább egészen szabad. A távolban valami falomladék látható, ismét egy darab álló fal, melyre a diszesebb sirok keresztjei támaszkodnak. Utakat nem látni. A talaj csunya sárga agyag. Ezt valamennyire mérsékelné a gyep, ha a sirok gyepezve volnának. A kietlen idyllhez csak a téglavető czigányt kell még hozzágondolni. Elképzelhető, mit gondol s mint itélkedik felőlünk a gondozott temetőhez szokott idegen. Si haec

in viridi, quid in arido? Ez városi temető, hogy fognak kinézni a falusi temetők!

Hogy általánosságban szóljak: fallal keritett temetőt nem igen látsz nálunk, kivéve ott, hol a hivek még a templom körül temetkeznek. Ha a laposon látsz ilyet: csaknem biztosra veheted, hogy az zsidótemető. Van eleven sövénynyel keritett temető, és az eleven sövény szép is, megfelelő is volna, ha rendesen nyesnék, de ez nem történik. A sövény azért folyton fölfelé nő, alul pedig ritkul, a vesszők elszáradnak, összetörnek, minden kósza malacz könnyen rést tör magának. Még most is látom egyik városi temető körül a hatalmas licium-barbarumsövényt s hallom az örökös panaszt, hogy alul behatolnak az állatok s túrják a földet. — A legprimitivebb keritès az árok. Ám, ha ez elég tág és mély: úgy azon állat nem könnyen hatol át. De mi történik rendesen? Egyszer árkolják körül a temetőt, mikor fölavatják, azután senki sem gondol többé az árokkal. Ez idővel betöltődik, kiegyenliti magát, s évek után egy szinvonalon áll a temetővel, melynek most már éppen semmi keritése sincsen. Elkoválygog benne szabadon a marha, ellegel benne a birka, túr benne a sertés, — és a vándorczigány, ki a falu alatt sátort üt, szedi belőle a rozoga kereszteket tüzelőnek katlanja alá.

Szemem előtt lebeg egy ilyen temető s ehhez ez az eset füződik. A faluban évek óta lakik és birtokol egy előkelő úri család. A családfő elhalt s eltemették a falu temetőjébe. A gyászoló család gyakrabban ellátogatván a sirhoz, csak most ismeri fel, mily botrányos ez a temető. Látván benne a kóválygó marhát és a lármásan mulatozó, duhajkodó pásztorfiúkat, ez annyira bántja lelkét, hogy elhatározza magát, Bécs környékén, ahol néha nyaralt volt, egy gondozott temetőben sirhelyet szerezni magának családi sirboltnak, ahová azután kedves halottját át is szállittatta. Tudom elképzelni magamnak, mint képes ilyetén elhatározásra birni érzékeny mivelt szivet az elhanyagolt temető.

Nem kutatom, felsőbb rendeletek mit irnak nálunk elő

a temetők keritése iránt. Látom, hogy van fal-, lécz-, sövény-, árok-kerités, meg vannak tehát mindezek engedve. Hogy a közigazgatási közegek mitsem gondolnak vele, jókarban tartatik-e a temető vagy sem, az látnivaló dolog, pedig az ő rendőri szemüknek ezen is rajta kellene lenni. A község elüljáróságának egyrészt nincs érzéke, másrészt örül, ha a községnek nem kell a temető körül robotolni. Kinek gondja tehát a temető? A papé, jelesen pedig a felekezeti temető, amely templomának dependentiája, s amely után van is valamelyes jövedelme a templomnak, vagy a papnak: a kaszálás. Ha tehát van valahol elhanyagolt temető, azért a felelőség csak a papot éri. A lelkésznek van módjában, csak akarja, hiveit a temető körül munkára szoritani, ezt különben jó szóval is el fogja érni népénél, csak buzditsa őket, utalva a szégyenre, mely az elhanyagolt temető után a községre hárul. Egyébiránt, hogy felekezeti temetőink jó karban tartassanak, azt a legbiztosabban úgy fogjuk eléri, ha az egyházmegyei hatóság szigorúbban ügyeltet fel, mint eddig, a temetőkre. Tétessék szoros kötelességévé az esperesnek, hogy templomlátogatás alkalmával behatóan vegye szemügyre a temetőt is, s tegyen annak állapotáról lelkiismeretes jelentést. Ha az egyházmegyei hatóság, felismervén ennek nyomán a hiányokat, erélyesen fog intézkedni: úgy aztán nem fogunk akadni lépten-nyomon botrányosan elhanyagolt temetőkre, melyek csakugyan szégyenünkre válnak, és a lelkészkedő papság megszólására méltán okot szolgáltatnak.

Ha a régi antidiluvianus időben, amikor sok falusi papnak Magyarország globusa volt az egész ismeretes világ, a göröngyhöz tapadt pap a legközelebbi falusi temetőről vette magának a mintát, megőrizve ekkép az avita institutiók iránti tiszteletet is: úgy még nem csodálom, ha ő a temetőt csupáncsak bekeritett gyepesnek nézte és azt minden út és felosztás nélkül magára hagyta, még keresztet sem emelve a gyepes kellő közepére. Ámde ha még a mai korban is, amikor már a papnövendék is többet lát a világból, mint akkoriban az elaggott pap, az ujonnan kihasitott

temetőkben is az a régi gyepes-sablon használtatik: úgy valóban azt kell gondolnom, hogy papjaink csak mint málha utazgatnak a világban, minden tanulmányi érzék, minden haszon nélkül. Templomokat még csak megtekintenek, de hányadikuk keresi fel a temetőt, hogy erészben is némi tanulmányt haza hozna magával? Hányan fordulnak meg Bécsben s nem tekintik meg a központi temetőt, pedig ezt érdemes ám megnézni. Egyébiránt nem is kell tanulmány, hanem csak érzék hozzá, hogy a temetőt tagokra oszszuk, hogy utakat húzzunk benne, hogy a sirkertnek némi kertalakot adjunk. Pedig én új temetőket láttam nemcsak faluhelyen, hanem kisebb városokban is, ahol mindez hiányzik. Egyetlenegy kihasitott s kavicsozott utat sem találtam bennök. És mivelhogy utak által nincs felosztva és vonalozva a temető, azért soron, vonalon kivül esnek a sirok, mig végre egy szemet bántó, rút zürzavart képeznek, mintha csak tatár járt volna a temetőben. A szem, hogy áttekinthesse a temetőt, utat keres benne. Enélkül nincs áttekintés, de alakja sincs a temetőnek. Vonalok adnak alakot úgy temetőnek, mint kertnek. Az út hiánya még egy igen kellemetlen inkonvenientiát is hoz magával. Ha keskeny gyepösvényen jársz a sirdombok között: talpad is, lábad föle is, de még ruhád is felszedi jobbról-balról a harmatot meg az esőcseppeket, annál dúsabban pedig, ha még magasan áll a fü: kaszálás előtt. Hogy ez az egészség ártalmával is jár, könynyü belátni.

Fa igen disziti a temetőt, de ha nincsenek utaid: nem alkalmazhatod, uton kivül akadályozza a siroknak szánt sorrendet, nem is türhető meg. Értem itt a fasor-fákat, mint hársfát, vadgesztenyét, koronás agáczot, juhart. Tudok temetőket, melyek szilvával vannak befásitva. Helyeselhető-e ez? Semmiképp, mert semmiképp sem fér össze a kegyelettel, hogy mi a megszentelt talaj és a halottak hamvai után hasznot húzzunk. Ilyen utilisatiója a temetőnek profanatio számba megy és könnyen tovább vezet. Mert ha disznek használható a gyümölcsfa, miért nem bizonyos kerti növények is, mint pl. a tök, amely a sirt is bevonná, virágot is

szolgáltatna egyszersmind? És vajjon a szent hely nyugalmát és csöndjét nem zavarná-e meg a gyümölcs leszüretelése?

Szemetbántók a temetőben a lekonyult, a düledező sirkeresztek, siremlékek. Egyszerű fakereszteknél ez szinte mellőzhetlen, ezeket könnyen lekonyitják a dúló szelek. Ámde ezeket is lehet egyenesre állitani. De mennyire bántó, ha szilárd kő- vagy vaskeresztek úgy állnak, mint a pisai tornyok, az egyik jobbra, a másik balra konyulva, az egyik előre, a másik hátra hajolva, mintha csak földrengés inogtatta volna meg a temetőt. Ennek oka a rosz alapozás. Gondozott temetőben ilyesmit nem türnek. Itt köteles a család vagy a gondozó a keresztet egyenesre állitani, annál is inkább, mert a kereszt, ha úgy hagyatik, végre egészen ledől. Amely sirnak nincs már gondozója, arról eltávolittatik s félretétetik a rozoga, a megrongált siremlék.

Itt talán azon ellenvetéssel fogok találkozni, hogy mindezek odiózus dolgok, miért tegye ki magát a lelkész az odiumnak? Ha az odiumot magától elháritani akarja, de különben is igen ajánlatos, hogy a lelkész hiveivel alakitson temetői gondnokságot. Ezt a bizalmi tisztet szivesen fogják elfogadni a község tekintélyesebb emberei, hizelegni fog nekik, hogy velök tanácskozik s intézkedik a lelkész, és ők fogják a lelkész minden igazságos kivánságát elömozditani. A gondnokság egy temetői rendet állapit meg, melyhez mindenki köteles alkalmazkodni. Igy el lesz háritva az odium, és amit a lelkész maga el nem érne, azt el fogja érni a gondnoksággal. Bevált az másutt, be fog válni mi nálunk is.

Midőn nálunk a közművelődési egyesület létesült, vajmi sok szép remény támadt a lelkekben a hangzatos névre. Hála Istennek — mondók magunkban — támadtak valahára lelkes férfiak, kik népünk mivelését tüzvén ki czélul maguknak, áldásos, hazafias munkát fognak végezni, végezni azon lelkesedéssel és hévvel, mely a meginditott actiót követni szokta. Már láttuk lelkünkben, mennyi vad hajtás hull e népünk erkölcseiről; mennyivel illedelmesb, becsülettu-

dóbb, lágyabb lesz az; mint gerjesztetik fel benne s fokozódik a szép, a csin, a rend, a tisztaság iránti érzék; mint utálja meg inkább és inkább a ház körüli rondaságot, piszkot, — már hittük, hogy egy második Stolz Albánnak nem lesz alkalma ezeket feljegyezni: Auch sah ich Menschen, die nicht assimilirbare Substanzen somatischen Lebens auf der Gasse der Urmutter, dem Tellure zurückgaben . . . . . Szinte láttuk már, mint jut ki e zsenge érzékből a temetőnek is, melyet megszólt a falu meg a pap szégyenére minden miveltebb ember. Ennyi szép remény füződött az egyesület bölcsőjéhez. És ma? Ma árlejtés útján is megelégednénk, ha a sokból csak valami indulna teljesedésbe. Ámde mit mutatnak a Gesta Dei per Francos, azaz az egyesület évkönyvei? Megmagyarositottak a felvidéken számtalan tót meg sváb hangzásu város- és falu-nevet, alkottak egy új geographiát, zavarba ejtvén vele egész vidékeknek a lakosságát. A vajnori ember egyik szép reggelen Szőllősön találja magát, a szuchai Szárazpatakon, a blumenthali Virágvölgyben, és így tovább. A maga új falujának a nevét még csak megtanulja valahogy a paraszt az új falutábláról, de hogy ő a vidék annyi új falujába egyszerre beletalálja magát, az már sok, az munkába s tanulásba kerül, és még ekkor is könnyen összezavarja, összehányja azt a sok új reá octroyált falut. Kérdjük, előmozditja-e ez a névmagyarositás a nép művelődését egy cseppet is? Nem, s utoljára is csak hivatalos elnevezésnek marad ez a magyarositás, a szőllősi ember ezután is Vajnorban marad, a szárazpataki Szuchán, a virágvölgyi Blumenthalban, amig csak nyelve élni fog. Csupáncsak a falu nyert vele: kapott új táblát szép tricolor karón.

Második gesztuma az egyesületnek: kiosztott egy pár ezer forintot jutalomdíjul azon tanitók között, kik a tanulók megmagyarositása körül leginkább kitüntek. Jól van. De kérdjük: maga a nyelv ad-e kulturát? Mivelt embernek igen. Ez elsajátitván egy kulturnemzet nyelvét, hozzáfér annak szellemi, annak kulturkincseihez, s szert tesz nagyobb műveltségre. De műveletlen embernél, kibe még csak bele kell

ojtani a kulturát, magával a nyelvvel ezt az eredményt elérni nem fogjuk. És elvégre kulturát csak kulturnemzet adhat. Tisztelet-becsület a magyar alföldnek, de mi azt tudjuk, hogy neki exportálni való kulturája nincsen, sőt még maga is importra szorul.

Győződjék meg az egyesület szavaink igazságáról, tegyen próbát. Egyeztesse össze a megmagyarositott ifjúságot a meg nem magyarositottal, vajjon amaz müveltebb-e és mennyivel emennél. Keresse, ha vajjon amaz a nyelvvel nyert-e tágabb szellemi látkört, nagyobb értelmiséget, lágyabb erkölcsöket, finomabb érzéket a szép és jó iránt. Ha igen: úgy mi csalódunk, ha nem: úgy az egyesület csalódik és ámitja magát. Ám mi hiteles, pártatlanul figyelő tanuktól tudjuk, hogy a megmagyarositott ifjúság mi fölényt sem mutat a nem magyarositott fölött, hogy az egyik falu ifjúsága csak olyan mint a másiké. Ha az egyesület hangzatos nevének meg akar felelni és népünk körül csakugyan áldásos, hazafias munkát végezni: úgy ne a nyelven kezdje, hanem az erkölcsökön, az érzéken. Ezeket müvelje egyidejüleg a nyelvvel. Ugy lesz azután »közmüvelődés«, de különben csak meddő magyarositás, és marad a »közmüvelődés« csupáncsak hangzatos frázisnak. Wenn alle Menschen ein Einsehen hätten: die Welt hätte ein ganz anderes Aussehen. — És akkor temetőink is másképp néznének ki.

Ezekkel végeztem volna, de az eszmetársitás még itt tartóztat kissé, szeretnék még a haláltragédia végjelenetéről: a koporsónak sirba sülyesztéséről s behantolásáról valamit mondani. Ezen actus a gyászolókra nézve a legmegrázkódtatóbb, a legkeservesebb, jelentvén az örök elválást. Ezen actusnál a leghevesebben tör ki a fájdalom, mégis különféle alakban, a gyászolók müveltségéhez képest. A müvelt osztály magába fojtott, magát megadó fájdalmán még most is tud uralkodni, ha zokogása hevesebb is, mégis némán marad. Ez méltósággal viselt fájdalom, mely a közömbös nézőt mélyen meghatja. De a vallásosságnak, a keresztényies megadásnak is leginkább felel meg. A félig müvelt ember már nem tud magán ennyire uralkodni, nála a fáj-

dalom már hangosan tör ki, őt már csillapitani, tartani kell. A köznép pedig már éppen féket vesztetten gyászol. Itt már nem megható, hanem kinos, sőt részben visszataszitó jelenetek játszódnak le. A megözvegyült nő jajveszékelve ráborul a koporsóra, a lesülyesztéskor erőszakosan vissza kell őt rántani, ő kibontakozni igyekszik, »nem adom oda uramat, utána megyek, temessenek el engem is vele« efféléket lármáz tele torokkal. Úgy viselkedik, mint egy őrült, mintha csak a gehennába sülyesztenék azt a szegény halottat. És ez sok izben csak conventionalis megnyilatkozása a fájdalomnak. Ha így nem viselkedik a nő, azt mondják róla, hogy nem is siratja férjét. Innen a theatralis jelenet, még oly esetben is, ahol csak a halállal állt be béke a házastársak között.

Mindegy: a sirbasülyesztés és a behantolás minden osztályú gyászolónak a szivét hasitja, azért a humanitás érdekében cselekszünk, ha ennek a szivszaggató fájdalomnak enyhitésére módot találunk. Jól esett tapasztalnom, hogy künn meg is találták már a módját. Városokban láttam, faluhelyről nem szólhatok. A sir behantolása csak azután történik, miután a gyászolók már elhagyták a sirt. A sir sarkán van egy halmocska rostált föld, fölötte két könnyű fekete nyélü lapátocska. Ezzel a gyászolók egymásután egy kis földet szórnak a már lesülyesztett koporsóra, s csöndben távoznak. A koporsó bizonyos mechanismus által magától sülyed le, zajtalanul, csaknem észrevétlenül. Igy a legkinosabb jelenetnek eleje van véve. Mert valóban mint a tör hasitja a szivet, mikor a koporsóra zajjal, zúgva hull alá a kötörmelék vagy kavics, a talaj minőségéhez képest, télen pedig a keményre fagyott hant. A gyászoló úgy érzi azt, mintha ez a zápor nem a koporsóra, hanem magára a halottra szakadna. Miért nem kimélnők őt meg tehát, e leghevesebb fájdalomtól?

Én szeretek lelkészkedő paptársaimmal a tárgyról beszélni s nekik az eszmét ajánlani. Sokan helyeslik azt, de többen begombolkozva maradnak. Mások, ó-conservativ urak, perhorrescálják azt. Nihil innovetur — maradjon meg a régi

schlendrian mindenben. Csökönyös conservatismusuk egyáltalán nem adoptál új eszmét, stabilismusuk nem tesz concessiót semmiféle reformnak, legyen az még oly világra való. »De uram — mondom az egyiknek — mikép nézheti ön a nőknek azt az őrjöngő viselkedését?« — »Mindenki szabad folyást engedjen fájdalmának« — volt a felelet. »A kinos jelenet annál mélyebben hatja meg a lelkeket. Nagyobb a compunctio, nagyobb a vis lacrymarum.« És ezek a compungált lelkek hazamenet nyelvökre veszik a megsiratott (?) halottat s annak családi viszonyait, et est magnus discursus de praeteritis et futuris. »Hát azt a zörejes behantolást szintén megtartandónak hiszi az úr?« — »Ám lássák s érezzék az emberek, hogy nem tréfa a halál, hogy borzasztó a sir.« Pedig hát keresztény felfogás szerint éppen nem borzasztó, hiszen az örök nyugalom helye az, az egyháztól megáldva, megszentelve, fölötte mors ultro non dominatur. »De hát azokat a szegény gyászolókat meg nem szánja az úr?« — »Üritsék csak ki a keserüség poharát, amint kiüritette Krisztus Urunk.« Az öreg úrnak, látom, erős idegei vannak, szive keményre van edzve a sok temetéstől, melyeket már végzett. Többiben klasszikai izlést s müveltséget árul el: szereti a Jupiter tonanst, szereti a pénzen fogadott siránkozó nőket (Praeficae), gyönyörködik »Lear király« őrjöngéseiben. Ám én e klasszikus alakokat nem tartom keresztény sirhoz illőknek. Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus ut non contristemini, sicut et caeteri, qui spem non habent — mondja sz. Pál. Nem kell a szomorúságnak túlságosan odaengedni magát, nem szabad reményvesztetten búsulni, nem szabad a sirt borzadalmasnak nézni. Ezt akarja sz. Pál, és ez érzelmeket ápolhatjuk, ha a gyászolók végső fájdalmán, mely őket sokszor magukon kivül, csaknem a kétségbeesésig ragadja, enyhitünk. Mily gyöngéden nevezi az apostol a holtakat alvóknak — de dormientibus — és az egyház a sirt alvóhelynek — locus dormitionis. Alusznak ők, ne zörgessünk tehát alvókamarájukra kövel, meg hanttal.

Vasuti coupében egy alkalommal mély gyászba öltözött

hölgy beszélé, hogy férje temetésénél a legnagyobb fájdalmat akkor állotta ki, mikor a sirások kiméletlen kézzel behantolták a sirt, mikor hallotta, hant, kő mikép veri a koporsót. Felém fordulva kérdi: »Miért nem tesznek önök e kiméletlenség ellen?« — »Talán teszünk: addig is azt ajánlanám, hogy az illető családok, mikor a plébánosnál a temetés iránt intézkednek, keressék ezt meg, intézkednék egyuttal oda is, hogy a sirások csak azután lássanak a behantoláshoz, miután a gyászolók már eltávoztak a sirtól. Ezek szórjanak egy-egy maroknyi földet a sirba s távozzanak. Ezt a kívánságot minden lelkész teljesiteni fogja, respectálván a gyászoló család akaratát.« — »Látom, hogy ön humanus plébános« — mondá bókul a hölgy. »Bocsánat, én nem vagyok plébános, de ha az leszek, első intézkedésem a temetőben az lesz, hogy a behantolás csak a gyászolók eltávozta után történjék s erre lassan-lassan szoktatni fogom népemet. Addig is terjeszteni fogom az eszmét szóval és irásban, amint jön.« Szavamnak állok a jelen sorokkal.

Ajánlom igénytelen értekezésemet per extensum ft. paptársaim becses figyelmébe. Kulturális és humanus dolgot fognak végezni, ha mennél többen előznek meg engem, nem halogatván a dolgot odáig, mig én plébános leszek.

NEMZETGAZDASÁG ÉS COELIBATUS.

Irta: Dr. PETHŐ.

A világrenden épül föl a jog, a morális, a politika, a a világ- és nemzetgazdaság, szóval az emberi élet, amennyiben ebbe az »életbe« ez esetben a pozitiv isteni kinyilatkoztatáson alapuló kereszténységet bele nem foglaljuk. Aki a világrendet föl nem ismerte, az az emberi élet rendezésében csak bakokat lőhet; az lehet szemhunyorgató filantróp, — az moralizálhat édeskés nyelvvel, — az rózsás felhők

keretébe zárhatja az emberiség kilátásait: de boldogulni s boldogitani nem lesz képes.

Ezt a kikezdést azoknak szántam, kik *morális szempontokból* túlságos könnyüséggel ajánlgatják a házasságot; kik ezt a szent intézményt a szenvedély lerakodási helyéül tekintik; kik a nagy családokat Isten áldásának tartják s hirdetik, hogy akinek Isten gyermeket ad, annak ad hozzá tehenkét is. S mialatt ez édes mámorban ringatóznak, addig eszükbe nem jön, hogy a szegények gyermekei milliószámra elpusztulnak — s következőleg arra sem vetnek ügyet, hogy azt a nagy kérdést, vajjon igazán az Isten akarata-e az emberi nem olyatén elszaporodása, hogy az már megélni nem képes, hogy, mondom, ezt a kérdést a világrendből s nem képzeletes theoriákból kell megitélni.

A népességnek viszonyban kell állani az élelemtermeléssel. Az emberek szaporodása és az élelem termelése közt szoros, szükséges aránynak kell fennállania, melyet megbolygatni büntetlenül nem lehet. Ez tehát *az emberiségnek egyik létetbiztositó törvénye.* Honnan ismerhetjük fel e törvényt? az emberek szaporodásának és az élelmi szerek termelésének egymáshoz való viszonyából. Ha e viszony normális, akkor a népesedés is normális; ha e viszony abnormis, akkor a népesedés is vagy elmarad, vagy túlnagy; ez utóbbi esetben túlnépes lesz az ország; az előbbi esetben néptelen.

A normális népesedés lépést tart a produkczióval; a produkczió ismét a technikától s a gazdasági viszonyoktól függ; minél jobban lefoglalja s kihasználja az emberi munka a természeti erőket: annál nagyobb haladást tesz a termelés is s vele a népesedési mozgalom. De normális mozgalom csak az lesz, amely a termelésből megélhet. A termelés haladásával haladhat a népesedés; ha a termelés arányait túllépi, — ami csak átmeneti állapot lehet — visszaszorittatik a természet vasszükségszerüségével az arányok medrébe. A túlnépesedési mozgalom tehát nem lehet hasznára a népnek s ha valakinek használt, ez a haszon is eltünik idővel; mert hiába, ami fölös ember van a világon s ugyan-

azt mondjuk az egyes országokról, az csak a nyomorúságot állandósitja s így az ideiglenes valamiféle előny vagy föllendülés után, melyet a munkás kéz sokasága előidézett, megmarad a nemzedékek nyakán a túlnépességnek fölöslege, mely a népek létét megmérgezi és megneheziti, sőt iszonyu katasztrófákba sodorja.

De azt gondolom, hogy e triviális bölcseségnek, mely szerint *nem élhet több ember valahol, mint amennyit a természet s a munka ott eltarthat,* nem akadunk sehol ellenzőjére; azonkivül azt gondolom, hogy senki sem tagadja, hogy *lehetnek tulnépes és népben szegény vagy pedig normális népességgel biró országok;* s mégis, bár tudom, hogy senki sem tagadhatja ezen egyszerü természettudományos igazságokat, mégis fontos azokat konstatálni, mert hiszen e természettudományi igazságok azt is követelik, hogy a népesedési mozgalmat, tehát egy nagyrészt a szabadakarattól függő funkcziót, a világrend arányai és viszonyai szerint kell megitélnünk; az fogja ugyanis eldönteni, vajjon normális vagy abnormis-e a népesedési mozgalom s következőleg vajjon jogos-e vagy jogtalan-e s végül vajon erkölcsös-e vagy erkölcstelen. Igen, a világrend alapján kell az emberi társadalomnak sarkalatos érdekét, a népesedés normális vagy abnormis voltát megitélnünk s nem elvont theoriák lidérczfénye után indulva. A higvelejü filantrópok, fanatikus hazafiak, szentimentális asszonyok s csinált principiumokkal és segédhipothezisekkel beérő moralisták természetesen elszörnyüködnek ez állitáson s tán istenkáromlást is sejtenek e szavakban; mert szerintük ez annyi, mint kiragadni Isten kezéből a világkormány gyeplőjét, vagy éppenséggel még több, beleülni a Gondviselés királyi székébe. Az emberek szeretik a gondot átadni másoknak s kivált ha van jól teritett asztaluk, elhitetik magukkal, hogy a Gondviselés másoknak is ad »escam in tempore opportuno«; de azt elfelejtik, hogy az Isten az embernek észt adott és szabad rendelkezést s hogy csak akkor fog megélhetni a földön s lesz mindenkinek kenyere, ha az Isten világrendje szerint igazodik el a földön a társadalom; ha pedig az ember nem

használja föl eszét a világrend fölismerésére, akkor az Isten kertjét vadállatok sivatagává változtatja.

Tehát fölismerni a világrendet s e világrendre alapitani jogot, erkölcsöt, nemzetgazdászatot, . . . ez az ész első követelménye.

E thesisből kiindulva kérdezzük: *tiltja-e a jog s az erkölcsi törvény az emberek túlszaporodását?* s tétovázás nélkül feleljük: *igen.* A túlnépes társadalomban a nyomorúság s a vele karonfogva járó erkölcstelenség, a bűn és a prostitucio szerencsétlenekké teszi s ideiglenes nyomorba s örök kárhozatba dönti a kétes existenciákat; az éhhalál s a szellemi sorvadás áldozataivá avatja föl kimondhatlan kinok és gyötrelmek kiséretében azokat, kiktől a *természet*, s a *társadalmi helyzet* megvonta a fejlődéshez s az egyén kiképeztetéséhez megkivánt eszközöket. Ezen nem segit sem filantrópia, sem sovinizmus, sem a »munka joga.«

Mindakettő szerepelhet a hóhér szerepében — *a természet* is s a *társadalmi helyzet* is; igaz, hogy e kettő közt olyan különbség lehet, mint a jó és rossz, a jog és igazságtalanság közt. A dolog világos; mert a társadalmi helyzet, milyet például a liberalizmus teremt, a bűn s a jogtalanság következménye s az ilyen társadalomban azután még százszor többen mennek tönkre, mint rendezett gazdasági viszonyok közt. Rettentő világosságot áraszt állitásomra a modern proletárizmus, mely nevét épp a sok gyerektől nyerte; mintha e névben is a rossz és erkölcstelen gazdasági rendszernek üterére tapintanának, arra a mételyre, mely a nyomorult s elevenhalott existenciák töméntelen számában terjeng.

De korántsem találnók el az igazat, ha azt mondanók, hogy a túlnépesség csakis rossz, igazságtalan gazdasági rendszernek következménye; nem; túlnépesség lehet a legigazságosabb oekonomiában; mert a természetes világrend megszabja mindig az arányos népesség számát. Azért a jól berendezett társadalomnak arra is lesz gondja, hogy a népesedési mozgalom a normális arányokat meg ne haladja. Hogy azt azután hogyan, mikép fogja eszközölni, az már

más kérdés. Azt mondja tán erre valaki: »az lehetetlenség; azt szabályozni s ellenőrizni nem lehet«; »szép is volna, ha előirnák, hogy a családban hány gyermek legyen s miféle borzalmas és sötét erkölcstelenségbe vezetne az, ha a családok túlterjeszkedése rendőri ellenőrzés alá állittatnék.«

Ez ijesztő nehézségekre csak az a válaszom: mindenesetre világos előttünk; hogy e fontos érdekeket nem a rendőrség, hanem az egyéni belátás és erkölcsiség kezére lehet csak bizni. Hiszen mi azt jól tudjuk, hogy bensőséges, mély vallásosság és fölvilágosult erkölcsi nézetek nélkül a társadalom mindig nyomorult marad. Nézzék Uraim itt a példa! A népesedési mozgalmat szabályozni kell; abnormis népesség mellett semmiféle törvények és rendszerek sem segitenek a társadalmi bajokon; de a népesedési mozgalom egy kiválóan erkölcsi, az egyéni szabadság legrejtettebb szentélyéből kiinduló áram; az életnek folyamát az egyén szabadsága inditja meg erkölcsös vagy erkölcstelen cselekedetével. Lehet-e azt mondani, hogy ez az egyéni elhatározás, melytől egy személynek léte függ, ha a házasság kötelékeiben megy végbe, hogy akkor mindjárt erkölcsös, s ha a házasságon kivül történik, akkor erkölcstelen? Nem, ez nem elég! *Nem minden szaporodás lesz erkölcsös a házasságban sem;* csak az a szaporodás, melyet a világrend s szorosabban az illető társadalom s még tüzetesebben, az illető család helyzete és kilátása megtűr. A proletárok szaporodása a világrend ellen, s következőleg *az Isten akarata ellen van.* Proletárrá tenni egy születendő személyt, — emberi létre való kilátások nélkül létbe hivni elsenyvedő s elzüllő existenciákat, ez oly bűn, mint a gyilkolás. De ezt policzajjal ellenőrizni nem lehet, ha a legsötétebb erkölcstelenség s a direkt gyilkoló magzatelhajtás örvényeibe vetemedni nem akarunk. Helyes; ez is épp oly bizonyos; de a következtetés ebből nem az, hogy a praemissa rossz; hanem az, hogy az ember erkölcsös lény, s hogy az erkölcsöt nem szabad kihagynunk a számitásból, mikor emberi viszonyok rendezéséről van szó. Okoskodásunk tehát ebben

állapodott meg: hogy *a nemzetgazdaságban is a föltényező az ember erkölcse, enélkül egy lépést sem tehetünk.*

A világrendnek s ezzel összhangban a társadalomnak, s legszorosabb körben az illető családnak megfelelő szaporodást tehát az ember fogja intézni, a fölvilágosult, az Isten terveibe behatoló, a szenvedélyeinek parancsolni tudó ember. Nem fog személyeknek létet adni, kik átokra és kárhozatra születnek; nem fogja a társadalmat azon állapotba juttatni, hogy a természet rendje permanenciába helyezze legkegyetlenebb bakóját: az éhhalált. Mig az emberiség az erkölcs s a műveltség *e fokára föl nem jut:* addig kimondhatlan nyomor és szenvedés jelzi útját s nincs az a hatalom, mely segithetne rajta, mert régi dolog, hogy a nyomor s a bűn lánczait csak egy kéz, egyetlenegy hatalom képes megoldani, s ezt az evangelium így mondja: veritas liberabit vos; az igazság megszabadit titeket, — az igazság, mely első sorban abban áll, hogy megismerjétek a jót s a rosszat, — hogy tájékoztassátok magatokat érdekeitek iránt, — hogy bepillantsatok az Isten törvényeibe, melyeket a természet s a kinyilatkoztatás kodexe elétek ad.

Már most ez a bepillantás a természet törvényeibe az iránt is fölvilágositja majd az embert, *hogy a legigazságosabb nemzetgazdaság mellett sem boldogulhatunk,* ha a szaporodást nem szabályozzuk, s ez rávezet arra, hogy kimutassam, hogy nemcsak az igazságtalan háztartás, de a *természet,* tehát *az Isten adta törvény is a hóhér szerepében járhat el s okvetlenül el is fog járni,* ha a szaporodás a világrend arányait túllépi, hogy tehát megint az embernek mint értelmes, ethikai, szenvedélyeit és hajlamait korlátozni tudó úrnak kell a maga főbenjáró érdekeit rendezni, ha nyomorulttá lenni nem akar.

Ennek kimutatása nem nehéz s nota bene, ez nem filozofia, sem okoskodás, hanem természettudományos statisztikus észlelés.

Az észlelés a következő. A népesedés árama minden népnél s minden korban egy oly folyam, melynek partjai és gátjai: a termelés nyujtotta megélhetés. Ha e gátak ma-

gasak, a folyam dagad; gátjainak magasságával együtt nő és telik a folyam maga; de törekvése nemcsak az, hogy a gátak által képzett medret kitöltse, hanem hogy azokon túllépjen. Ha katasztrófák lépnek közbe, milyenek háború, dögvész, kolera, a folyam megcsappan; de csakhamar töltekezik s előbbi magas szinvonalát éri el. A könnyűség, melylyel az élet dagadó folyama növekszik, a megélhetés könnyűségével tart lépést, s erészben valamennyi nemzetgazdásznak igaza van, hogy a népesedés a termelésnek funkcziója; de már a legközelebbi állitásuk helytelen, azoknak t. i. állitása, kik azt mondják, hogy a népesedés a termelésnek olyatén funkcziója, hogy attól *minden tekintetben* függ; hogy a termelés növekvésével növekszik, de szünetelésével megakad, hanyatlásával hanyatlik. Valami igaz van e fölfogásban, de egészben véve, téves.

Téves pedig egyszerüen azért, mert a természettudomány szerint az emberi speczies nek a szaporodása mértani arányban halad, mig ellenben a termelés csak számtani arányban; vagyis az emberiség szaporodását ez a számsor jelzi: 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, mig ellenben a termelés növekvését a következő, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. Azaz, hogy még ez sem; mert ki van mutatva, hogy a termelés növekvése nem tart lépést a számtani haladványnyal sem. Különben az már keveset változtat a dolgon; elég baj az, ha e két egymással viszonyban álló tényező közt ily aránytalanság uralkodik; mert ha praktikus kifejezést adunk e viszonynak, az annyit tesz, hogy egy ország 1.000,000-nyi lakossága 200 év mulva 256 millióra rúg, mialatt az élelmiszerek bősége csak 9 millió ember részére lesz elégséges. Háromszáz év mulva a népesség 4096 millióra emelkedik, s az élelem csak 13 millió embernek futja ki. Az emberiség szapora voltát kimutatja az is, hogy Észak-Amerika lakossága 25 évenkint megduplázódik és pedig nem a bevándorlás révén, hanem közvetlenül a szaporodás által. De ha valaki tagadná is, hogy a mértani és számtani haladvány találó kifejezése az emberiség s az élelmiszerek szaporodásának, s ha azt állitaná, hogy nem 25 év alatt, hanem 50 vagy ha úgy tetszik

100 év alatt kétszereződik meg a népesség száma; azon sehogy sem változtathat, hogy az emberiség szaporodása és a termelés bősége közt tényleg nagy aránytalanság van, s következőleg, hogy az emberiség nem egy lófejjel, hanem mértföldekkel iparkodik a termelést megelőzni s azt messze elhagyni.

Ezt a természettudományos tényt föl kell venni minden jogtudósnak s kivált minden moralistának. Az Isten akarata s az emberiség boldogulása *a helyes arányt* sürgeti a szaporodás s a termelés közt. Ezt a helyes arányt meg kell állapitania s *kiváltkép meg kell valósitania* a morálisnak s a nemzetgazdaságnak; mert ha meg nem valósitja az ember, megvalósitja a természet vasszükségszerüsége a nyomor, az éhhalál, a ragadós betegségek, s végül az elkeseredett proletároknak véres irtó háborúja által azok ellen, kiknek még van valami harapni valójuk. Ezt az irtó háborút a természet egyre folytatja az állat- és növényvilágban; az állat szaporodik ösztöne nyomában s a természetre van bizva az alak fönmaradása; száz meg százezer, millió és millió sejt, csira, mag és pete megy tönkre a természet háztartásában, hogy az egyensúly fönntartassék.

Növény, állat, e tekintetben egy s ugyanazon megbirálás alá esik; levegőből nem élhet; s aminek nincs megfelelő élelme, az elvész; küzd egy darabig, azután elbukik.

Ha valaki tehát azzal vigasztalná magát, hogy eszerint az emberi társadalomnak sem lehet fölös tagja, mert a természet vasszükségszerüséggel kioltja és kipusztitja; az természetesen a végeredményt illetőleg jól okoskodik; csakhogy ha amily jól okoskodik, oly jól akar beszélni is, akkor ne azt mondja, hogy nem lesz több ember, hanem hogy meg nem élhet több ember, s a többi kipusztul. *Lesz több ember*, nagyon is sok lesz; töméntelenül több lehet, mint a mennyi megélhet; de azután ezeknek az élete az eleven halál, a nyomor, a düh, a kétségbeesés s tekintve számukat harcz minden ellen, ami él és áll — s győzelmük *a világégés.*

Most azonban az a kérdés ötlik föl előttünk: szabad-e

ezen biztos végenyészet felé sietnünk? s miután megismertük a természetes világrendet, nem kell-e azt a világrendet eszünk s erkölcsünk hatalmával biztositani, nehogy ily korrektivumot zuditsunk a kultura s a haladás nyakára? A természet bizonyára megadja a pusztulás korrektivumát, ha az ész s az erény nem gondoskodik elkerülni a bajt.

A felelet e kérdésre csak egy lehet: igen; az emberiségnek kell szabályoznia a maga szaporodását, s egy helyes világgazdászati rendszernek a főfeladata az lesz, hogy ezt a szabályozást kézbe vegye s megvalósitsa. Lehetnek azonban még különböző nézetek, melyek ezt a kérdést vagy nem állitják föl ily élesen, vagy kitérnek előle s a felelet elől.

Ezek a különböző nézetek ilyenek. Malthus és követői azt mondják: a szaporodás és a termelés közt fönnálló aránytalanság permanenciába helyezi a nyomort s az éhhalált. »Emberek, a ti sorsotok rettenetes, de nincs, aki segitsen rajtatok!« Iszonyú ethikájuk a következő czitációban kulminál: »Annak az embernek, ki a már mások által lefoglalt világba lép, ha családja őt táplálni nem birja s ha a társadalomnak az ő munkájára szüksége nincs, *semmi joga sincs* az élelmiszerek valamely részére. Az ilyen teljesen fölösleges a világon s a természet nagy vendégségénél számára nincs teriték. A természet rárivalg, hogy takarodjék innen és nem habozik rögtön parancsának végrehajtásához fogni.« E borzasztó expozére az a megjegyzésünk: Mit jelent az, hogy *semmi joga sincs annak az embernek az élelmi szerekhez?* ha van joga az élethez, hogyan ne volna joga az élelemhez? ezt a logikát nem lehet menteni; elitéli magamagát. De azt vetik ellen: nincs neki joga az élelemhez, mert az már le van foglalva s következőleg másnak van rá joga. Ime a legmarkolhatóbb abszurdum: van joga az élethez: *a czélhoz;* de nincs joga az *eszközhöz:* az élelemhez! S nem tenne-e akkor a társadalom nagyon jól, ha az ilyen jogtalan embereket agyonbunkózná? oh, azt nem szabad; mert az direkte rossz. Nos, és akit éhenhalásra itélnek s mindentól megfosztanak, az nem direkte rossz?

Az ilyen ethika meg nem állhat! Ha valakinek nincs joga az élelemhez, akkor az ilyen meg nem élhet s éhhalálra van kárhoztatva; de existenciákat éhhalálnak kitenni, erkölcstelen dolog, büntény; következőleg a proletárok szaporitása a házasságban is büntény. A társadalomnak gondja van rá, hogy az emberek egymást agyba-fejbe ne verjék; bünteti a direkt gyilkolást; kérdem, ne legyen-e gondja az indirekt gyilkolásra? A társadalom védi a személybiztonságot, az embereknek jogát az élethez: vajjon nem fogja-e megvédeni a legártatlanabb existenciák életét, melyek valóságos személyek? Nem mondhatnák-e a született proletárok az ilyen velük nem gondoló társadalomnak: »bocsánatot kérek, hogy születni merészeltem; mert eddig más tény nem jellemzi személyemet; az pedig már csak nem büntény?!«

»Igen, de hát ez nem a társadalom s nem a jogállam gondja; ez a szülők erkölcsi kötelességeinek szférájába tartozik; a jog s az erkölcs nem mindegy«; ezt vetik ellen sokan, kik megijednek a jognak e veszedelmes érdekekre való kiterjesztésétől.

Távol vagyok attól, hogy a jog és erkölcs elkülönitett országait összezavarjam, hiszen lehetetlenséget akarnék. Az erkölcs tulajdonkép az emberi élet ütere s azt a joggal helyettesiteni vagy fölcserélni nem lehet; de hiszen ezt nem is akarja senki. Mikor mi a Malthusféle ethikán elszörnyüködünk, mely az emberi méltóságot tapossa s a személyt mint valami letiporható gazt traktálja: akkor másrészt látjuk, hogy éppen egy helytelen jogrendszer, egy jogtalan közgazgasági rendszer, *a liberalizmus az,* mely a szaporodás megszoritásait eltörülte, minden korlátot mellőzött, a gyáripar által a proletárságot s a proletárságban a túlnépesedésnek gátszakadását eszközölte s azután e jogtalan gazdasági alapon állva, tudákosan hangoztatja: »hiába, nem lehet semmit sem tennünk; az emberiség szükségképen rohan a túlnépességbe; nyomor és éhhalál regulázza majd a népességi viszonyokat.«

Nem; ez nem regulázza kizárólag; sokkal valószinübb, hogy a testvérharcz s a világégés katasztrófái fognak ren-

det teremteni a meghibbant egyensúlyba; s már ezért is kötelessége volna a társadalomnak magáról gondoskodni s nem a struczmadár politikáját folytatni. De azután meg az előbb említett oknál fogva is kell a társadalomnak ez ügyben rendezőleg föllépni, azon oknál fogva, hogy rossz gazdasági rendszere nagyban előmozditja a proletárizmust; változtassa meg tehát legalább ezt a rossz jogrendszert s azután hagyja szabadon működni és segitse mindenütt a társadalmi és erkölcsi faktorokat, melyek az emberek nézeteire és szenvedélyeire korlátoztatólag, mérséklőleg hatnak.

A liberális gazdasági rendszer a proletár tömegeket szüli; a proletár tömeg pedig az emberiség szaporodását a maga teljes erejében, korlát nélkül eszközli. Miért? mert minden tisztességes házas ember a család szaporitásában meg van kötve kivált azon gondolat által, hogy eltarthatja-e gyermekeit s azon törekvés által, hogy a családot is az ő előbbi szinvonalán föntartsa s gyermekeinek is megfelelő életsorsot biztositson. E tekintetek szerint igazodik; ehhez méri hajlamait s korlátozza szenvedélyeit. De a proletárt ilyen tekintetek nem zavarják meg; minden porontyjának az ő teljes atyai méltóságát és vagyoni állapotát biztositja; neki állása, neki társadalmi nivója nincs; ő minden tekintetben a nivó alatt áll; mélyebbre nem száll gyermeke sem. — Házasságaikban is a féktelenség uralkodik. Mi kell egy proletárnak, hogy megházasodjék? Pénz? Ház? jövedelem? Ő birtokot, vagyont nem szerezhet; jobb sorsra kilátása nincs; a fizikai szükségletet úgy ahogy megszerezi; a katonaságon átesett már; teljesen szabad; házasodik. Mindenki házasodhatik s a sovinisták dörzsölik a kezeiket, hogy a nemzet hogy szaporodik és virágzik. Valósággal pedig hanyatt-homlok rohanunk a túlnépesedés örvényébe s ezzel a *nemzedékek indirekt* s később majd *direkt gyilkolása, irtó háborúja* felé.

Mikor Malthus azt mondja, hogy a fölös embernek semmi joga sincs az élelemhez, melyet a föltét szerint már más foglalt le, ugyanakkor megengedi és elismeri, hogy az ilyen ember életbeléptetése bűn, tehát a szülő bűne; de azt

vitatja, hogy azt megakadályozni csakis az erkölcsiség föladata s nem a jogrendszeré. — Mi azt mondjuk, hogy a modern jogrendszer a liberális gazdaságban zúditotta ránk a túlnépesedés áramát s azért első sorban azt kell megváltoztatni; tömjük be legelőször ezt a nagy gátszakadást; azután majd átmegyünk a többi segédeszköz alkalmazására. Jól tudjuk mi, hogy az emberi társadalom alapja az ember erkölcsisége s hogy ezt nélkülözni vagy pótolni joggal, jogrendszerrel, törvényekkel nem lehet; de hogy az erkölcs prosperáljon és sikereket arasson, szükséges, hogy a jogrendszer ne növelje a társadalomnak mételyeit.

Mások csak az ember jogaival állnak elő s a következményektől eltekintenek. Hangoztatják, hogy minden embernek van joga a szaporodásra, hogy e jogot tőle senki el nem veheti; hogy ez az egyén joga s hogy ezt a birtoktól függővé tenni nem lehet. Ha ezt a személyes állapotot vagyoni állapottól tennők függővé, akkor a szegényebb sorsuak nyakába varrnók még ezt a terhet, ezt az áldozatot is!

A nehézség nagyon impozans, de mégis csak látszatával imponál; veleje nincs.

Senki sem tagadhatja, hogy az embernek van joga a szaporodásra; de *nincs joga a korlátlanra*, hanem *a normálisra*. A természettudomány ellen nincs appellata; a természeti viszonyok határozzák meg az ember megélhetését a földön. Ha az emberiség ez arányokat meghaladja, nem boldogulhat s ha még oly tökéletes jogrendet állit föl s ha még úgy fokozza is a termelést, háztartása a világrend ellenére alakult s fönn nem tarthatja magát; mert a jólét egyre veszne, — a középosztályok a szegényedés lejtőjén mind mélyebbre sülyednének, — a szegénységből származó bajok, milyenek az erkölcsi durvaság, a családi élet fölbomlása, a kicsapongás, a prostitucció, a gyülölet, lázongás, lopás, rablás elárasztanák a legjobban rendezett társadalmat. Legyen bár a társadalom monopolista, liberális vagy szociálista alapokra fektetve, ha a népesedés nem normális, nem lesz életképes; s legmélyebben sülyedne bele a bajokba az a társadalom, mely a szabad szerelemről regél, mely a

családot fölbontja s a népesedésnek semminemü gátat nem vet.

Az embernek tehát csak a normális szaporodásra van joga; kérdem már most, melyik az a normális szaporodás? s feleletem ez lesz: az, melyet a megélhetés föltételeivel láthatunk el. A szaporodás s a birtok viszonyban állnak egymáshoz; a vagyon megszerzése bizonyos mérvben függ a mi megfeszülésünktől; aki magára veszi a feladatot, hogy az élet kellékeit többek számára megszerezi: annak más egyébtől eltekintve, joga van ezeknek létet adni. Azt a kifogást, hogy eszerint a szegény emberek elesnének a házasság személyes jogától, elfogadjuk; úgy van; de ez nem bizonyitja a tétel helytelenségét; mondják meg a szives kifogásolók, mikép akarják a népesedést regulázni? ha találnak más irányitót, szivesen elfogadjuk. Ha nem találnak; akkor a mi reguláló szerünk mellett kell állást foglalnunk.

Olyat kell kitalálni, mely a személyes jogokat nem sérti s kényszer nélkül éri el a czélt, — *vágják rá a filantrópok*. Jól van, s melyik az? A belátás, — mondják ők — hogy így a szegénység még nagyobb lesz, — a nyomorúság még türhetetlenebbé válik, — az egymást gázoló proletárok még olcsóbb bérért dolgoznak s ragadják el egyik a másik szájától a falatot. A népesedés regulázója az a belátás lesz, hogy minél többen leszünk, annál nyomorultabbak leszünk s önmagunk élet-terhét növeljük. A gondok által kiszáritjuk életkedvünket; a családanyákat a legszánalmasabb rabszolgaságra kárhoztatjuk s a nemzedékek erőteljes kifejlődését s azzal az igaz haladást lehetetlenné teszszük. Mondom, ez a belátás, s a belátás nyomában eligazodó nemesszivüség, mely szenvedélyeinek parancsol, mely hajlamait korlátozza s a házassággal is teljesen e belátás szerint él: ez lesz az a regulázó szer, mely senkinek jogát nem sérti s kényszer nélkül ér czélt!

Tagadhatlan, hogy az erkölcsiség ezen magaslatán álló emberiségnek nem kell majd semmi másnemü korlát; de hol s mennyire vagyunk még e magaslattól?! Hiszen átlag a posványt tapossuk s nem hogy kifelé, hanem befelé czam-

mogunk. S ebben látni ismét a liberális nemzetgazdaság tönkjét s teljes megrekedését; mert minden intézményével odatör, hogy minél kevesebb ember élhessen meg *emberileg*, értem: emberhez méltóan, s a szegénység, mely mindig bővelkedik »proles«-ben, mely tehát mindig *proletariatust* nevel, óriási arányokban terjeszkedjék. A liberalis nemzetgazdaság az előbbi társadalmi rend házasodási megszoritásait mind eltörülte, — a házasságra jelentkezőktől a megélhetés kimutatását nem követeli, — s azt gondolja, hogy legjobb, ha az emberi szaporodást is a természet kezeire bizza; tudván azt, hogy az nem vesz föl karjaira több ivadékot, mint a mennyit el tud tartani. E kegyetlen igazságban megnyugszik; nem kell törődnie vele többé állambölcsességének. — Igen, persze az volna legkönnyebb módja a kérdés rendezésének, ha kinyilvánitjuk, hogy e részben az ember a természet szabad folyására bizza magát, amely majd rendet csinál, föllépteti a nyomort s az éhhalált s helyrehozza az egyensúlyt.

De hiába hivatkoznak a természet folyására ott, ahol a legtermészetellenesebb vagyonfelosztás és fölhalmozás által annyit vétkeztek a természet szabad folyása ellen. Először majd a természet tör utat magának s legyőzi a nyakára rákényszeritett nyügöt, a liberális gazdasági rendszert, s ezt a győzelmet majd a proletárok által fogja kivivni! Ezek a szerencsétlenek ugyan elkeseredettségükben s erkölcsi durvaságukban csak arra fognak közreműködni, hogy a liberális jogtalan vagyonfelhalmozást megroppantsák; de majd jön nyomaikban az igazi testvériség és egyenlőség kereszténysége, amely az új, jogos gazdasági rendet nyélbe üti. Igy ismétlődik a történelemben a Saturnusi pogány hitrege, hogy az apát tulajdon fiai eszik meg. A liberális rendszer fiai *a proletárok*, s ez apjukra ütött fiak fölfalják azt a kegyetlen szülőt, ki nekik a halálnál kegyetlenebb létet adott.

Őszintén megvallom, hogy ez egy desperát probléma, melylyel szemben a liberális nemtörődés a strucz-madár politikáját üzi, jóllehet az események ugyancsak peczkelik a

szemét, s rákényszeritik, hogy lásson még álmában is; és ha van bonyolult kérdés, mely a kétszer-kettő-négy evidencziájával bizonyitja, hogy az emberiség erkölcs nélkül, nemesitő, szenvedélyt fékező s a szellemi irányokat előmozditó erkölcs nélkül a vadállatok cape-rape állapotjába süllyed; úgy ez az a probléma, ez az a kérdés, a népesedés kérdése.

Az államnak kell evvel törődni, kell ezt regulázni; de az államnak érdes és mostoha keze ugyancsak nem alkalmas, hogy a szivbe s az erkölcs finom szövedékeibe nyuljon: vigyáznia kell tehát, hogy mélyebben ne nyuljon, mint kellene; hogy sebet ne üssön, mikor gyógyitani készül. Ez alatt azt értem, hogy igen is kell az államnak a házasságokat regulázni; nem szabad neki azokat bárkinek megengedni; kivánni kell, hogy az illető kimutassa megélhetési kilátását; ez kell; de óvakodnia is kell, még pedig a legnagyobb erkölcsi felelősség terhe alatt, hogy a gyermekek számához mérten, fejenkint a »gyermekvagyon«, »Kindergut« kimutatását ne követelje; óvakodnia kell, hogy ez által indirekte a gyermekek számát meg ne határozza; mert ebben oly mély és sötét örvénye nyilnék az erkölcstelenségnek, mely a nemzetet magát elnyelné.

E részben tehát csak azt hangoztatom, hogy igen is a szegények s akiknek nincs megélhetési módjuk, azok e részben, hogy t. i. nem házasodhatnak bele a világba, »személyes jogaiknak« úgynevezett megszoritását szenvednék; de azon ne boszankodjanak; mert először is ezt az ő saját érdekük követeli; hiszen könnyebben élnek, ha a proletárok számát nem szaporitják s önmagukat is egy keserves tengődéstől megkimélik; ne bosszankodjanak, mert — másodszor — azt mindenütt látják, hogy fizikai alap nélkül erkölcsi, jogi intézmények fön nem állhatnak; nincs jogunk arra és ahhoz, amit a fizikai világrend egyáltalában meg nem enged. Nincs jogunk több embernek a világba való léptetésére, mint amennyit a világ elbir.

Erre még ezt lehetne ellentvetni, — bár az előzőkben megadtam már rá a feleletet, — hogy a világrend minden

embernek ad megélhetést; csak a vagyont kell igazságosabban fölosztani.

Mondtam már, hogy igenis a vagyont kell igazságosan fölosztani, vagyis egy *igazságos vagyonszerzési rendszert kell behozni* s e részben tessék a liberális gazdasági rendszerhez fordulni panaszaival annak, ki az embereknek sociális egyenlőségét a tőkének föl nem áldozza; de másrészt kimondtam azt is, hogy bármily igazságos legyen is a vagyonszerzési rendszer, a népesedést kell regulázni, mert a fizikai világrend meg nem engedi a népességnek »természetszerinti« vagyis korlátlan növekvését s mivel ezt meg nem engedi a fizikai világrend, nem engedheti meg azt az erkölcsi rend sem, s e vetóba, a fizikai és morális világrend vetójába a jogrendnek szintén bele kell szólnia, — törvényeivel bele kell nyúlnia, — igaz, hogy nagyon óvatosan, — nagyon, de nagyon óvatosan!

Mi domborodik ki a veszedelem s a tehetetlenség e gombolyagából élesebben s ragyogóbban, mint az a logikai szükséglet, hogy a népesedési mozgalom irányitója elsősorban *az erkölcsi öntudat,* mely nélkül minden rendszabály csupa baklövés és végzetesen rosz rendelkezés lészen?! Uraim! kézzel foghatjuk itt az erkölcsi rendnek nélkülözhetlen szükségességét! A népesedési mozgalom olyan, mint a szárazság, ha mértéken alul van s eo ipso tönkreteszi a népet, melynek folyama elapad, — vagy olyan, mint az árviz, mely kicsap gáton és töltéseken s mindent romba dönt; de akár apad és elapad ez a folyam, akár dagad és eláraszt hullámaival embert s mezőt, a folyamok sorsa azoktól a csendes erdőktől, azoktól a magas, titokzatos hegyektől függ — s átvive a hasonlatot az erkölcsi térre, a népesedés folyamának apálya és dagálya a tiszta erkölcs ózonos szentélyeiből, a családi élet csendes, egészséges magaslataiból indul ki; azokon fordul meg sorsa, életrevalósága és arányossága. Az erkölcsiségnek van itt döntő szava, — hiszen ez az ő tulajdonképeni territoriuma; de az erkölcsi érzék érzéketlenséggé fajulna, ha azt gondolná: eleget teszek, ha a házassági kötelékeken belül szabad folyást engedek szen-

vedélyeimnek. Valóban ez a nézet fölér az indirekt gyermekgyilkolással! Mindenütt van megszoritás; házasságon belül épp úgy mint házasságon kivül, — csakhogy ismétlem, ez a megszoritás csakis erkölcsi téren állhat meg, a jogi térre nem léphet máskép, mint a házasodás megszoritása által.

Mielőtt erre nézve a hirneves Marlo-nak véleményét idézném, kiolvasom előbb a szives olvasónak lelkéből az ide bevágó, triviális ellenvetést: »mit, a házasságokat megszoritani? no azt ugyan ne kezdjék; mi lesz a vége? a végtelenbe sokszorozódnak majd a vadházasságok s az erkölcstelen viszonyok. Jelenleg inkább praemiumokat kellene kitüzni a házasodásra s az erkölcsi fölszint legalább a házasság tisztes megkötése által kellene emelni.« Ezt a nehézséget mindenki érzi; de az ajánlott eszköz nem segit rajtunk; a proletárizmus önmagában erkölcstelen, mert természetellenes, akár házasságból, akár konkubinátusból származzék; egy bűnt elkerülünk s százat teremtünk; a proletárok házassága az árviz, — a világfiak féktelen kényenczsége, mely a házasság kötelékeitől irtózik, a folyam elapadása; tessék választani! E két fenyegető veszedelem közt nyilik a középút: tiszta erkölcs kell! Ez adja a rendes arányokat; de ezt a tiszta erkölcsöt gyámolitaniok kell a jogi rendnek, a gazdasági rendszernek; mert az emberiség egy szervezet s érdekei össze vannak kötve. Ahol a jogrend rossz és laza, — ahol a gazdasági rendszer igazságtalan: ott dugába dől az erkölcs; mert többet biznak rá, mint amit elviselhet.

Most pedig idejegyzem Marlónak nézeteit, aki széles látókörével s nagy tekintélyével ugyancsak nyomósithatja azt a meggyőződést, hogy a népesedési mozgalom első sorban erkölcsi funkczió, de a melynek érdekein a merő házasság által segitve nincs; »Untersuchung über die Organisation der Arbeit« cz. művének IV. kötetében ezeket olvasni: Alig van a morálisnak egy szaka, mely tüzetesebb átdolgozást kivánna, mint a családatyák erkölcsi kötelmeiről szóló rész. Ez átdolgozáshoz azonban kevés reményünk van. A moralisták vagy hallgatnak, ahol beszélniök kellene, vagy, ha beszélnek, veszedelmes tévelyeket eresztenek vi-

lággá. Kiváltkép a papokra vonatkozik ez, kik a sok gyermekkel megáldott családokban Isten különös áldását látják s a szülőknek gondolatlan hanyagságát e gyermekek javának előmozditásában, mikor a családot szaporitják anélkül, hogy kilátásuk volna a megélhetésre, Istenbe vetett bizalomnak hivják. Akinek — így szokták mondani — az Isten gyermeket ad, annak ad eleséget is. Hogy pedig a gyermekek az égből várt eleség hijjában, milliószámra elcsenevésznek és elhalnak, az őket cseppet sem zavarja; sőt némelyek annyira vetemednek, hogy a házasságot az érzékiség szabad árterületének tartják. Tudvalevő, hogy e téves nézetek támogatásában néhány félreértett szentirási helyre hivatkoznak, amelyeket épp azért értenek félre, mert nem veszik tekintetbe a természeti rendet. A bibliai áldás, mely azt mondja: sokasodjatok és lepjétek el a földet s hajtsátok uralmatok alá, — nem annyit jelent, hogy tömjétek túl a földet aránytalan túlnépesség által, aminek a vége az lesz, hogy elvesztitek fölötte az uralmat; hanem azt jelenti, hogy boritsátok el a földet annyi emberrel és munkabiró kézzel, amennyi az uralmat biztositja számotokra. — A hivatkozás a gyermekek iránt való szeretetre egészen céltévesztett szóbeszéd; mert ez a szeretet forditott arányban áll a gyermekek számához; a szeretet ugyanis a bölcs Aristoteles szerint olyan, mint az édes essentia; minél több vizet öntünk rá, annál jobban veszit édességéből s végül izetlen, fád levet kapunk. —

Az a vakmerő tan, hogy az ember bizza magát Istenre s háritsa reá gyermekei gondozását, ellenkezik a keresztény s a józan eszü, természetes morálissal; mert fölmenti az embert legszentebb kötelmei alól és pedig oly elvnek alapján, melynek végső konszekvenciája az lesz, hogy a család iránt való kötelmek egyáltalában kiesnek közérzületünkből.

Ami végre azt a nézetet illeti, mely szerint a házasságban féket ereszthet a különben lekötött érzékiség, azt ugyan a keresztény morál nevében hirdetni nem lehet és nem szabad, mert akár házasságról, akár hajadon és garszon életről legyen szó, a kereszténység mindenütt követeli a test

alárendelését a lélek alá, követeli a szenvedélynek észszerü és erkölcsös élet medrébe való leszoritását.

S mind e nézetek szabadon forognak a szellemi élet piaczán; az emberek hozzájuk szoktak s sokszor kifogásaikba s mentegetéseikbe belefoglalják; olyasmivel mentegetik magukat, ami éppen súlyos kötelességmulasztással vádolja sokszor őket. Például alamizsnaadásra avval akarnak inditani, hogy sok gyermekök van s egyre növekszik családjuk. Ez valóban furcsa mentsége a szegénységnek. Minek házasodnak az oly emberek, kiknek a házasság elviselhetlen s kimondhatlan teher? s minek döntenek nyomorba annyi embert, kiknek jobb lett volna nem születniök? Feleljen az ember a maga tetteiért s ne tegye felelőssé sem az Istent, sem a társadalmat. Tudom, hogy vannak esetek, mikor a kereszt s a szegénység meglepi a legtörekvőbb embert s a derült égről csap le rá az inség villáma; de jelenleg csak oly szegénységről van szó, melyet nem a véletlen, hanem a dolgok rendes folyása teremt. Ezekre a dolgokra az embernek van kihatása s ha nincs is hatalmában azokat megszüntetni vagy megváltoztatni: de igen is hatalmában van s kötelessége neki rajtuk s bennük az erkölcs követelményei szerint eligazodnia s cselekvését hozzájuk szabni.

Ne lazitsuk e részben a kötelességérzetet az isteni gondviselésre való hivatkozással sem. Tudjuk, hogy ez az út különben is sikamlós és veszedelmes; mert hiszen a liberális irók is a természet folyására, mely a gondviselésnek érvényesülése, szeretik e kényes ügyet bizni. Valamint a természet folyása intézi, hogy a pitypang valamennyi léghajózó magva ki ne keljen s s hering-ikrából a kis heringek milliardjai ki ne bujjanak: úgy szeretnék az emberi nem szaporodásából az intéző s előrelátó intézkedéseket, a jogi s erkölcsi keritéseket kiküszöbölni, hogy a természet szabadon birkózzék a fölös emberanyaggal. Tudjuk, hogy meg fog vele birkózni s ha birokra kerül, le is győzi; leteper ha kell nem egyet, hanem milliót, mindenkit, aki fölös. De ezt a természet csak ott végzi, ahol nincs ész és intézkedő belátás: a növény- és állatvilágban; az emberiségben a ter-

mészet ilyetén pusztitó föllépésének csak a bűn, az elaljasodás, az állati élet tár kaput; annak tehát nem szabad történnie. A liberális nemzetgazdászok kezdetben nem ismerték a népesedés törvényét s arányait s azért részben megnyugtatták magukat avval, hogy a népesedés is mindig a legalkalmasabban alakul, ha szabad tért nyitunk neki s nem regulázzuk sehogy; miután megismerték a szaporodás törvényeit, hidegen megálltak az örvény párkányánál s nézték, mint ölik a művelt társadalomban a gyermekek s a meglett emberek millióit az indirekt gyilkolás hatalmai: a túlságos megfeszülés a munkában, — a piszkos, egészségtelen lakások, — a hiányos gondozás, — élelemhiány, — éhség, — betegség, — kicsapongás, — prostitucció, s nem segitettek, mert nem akartak; azt mondták, annak így kell lenni; ez a természet folyása.

Nem csoda; az ember szivesen tér ki a nagy nehézségek elől. Kezdetben biztatja magát valótlan föltevésekkel s így foltozza a systema hiányait. Wallace már 1753-ban megjelenitett tanulmányt a népesedés haladásáról és hanyatlásáról a különböző új és antik népeknél, s azon eredményre jutott, hogy a népesség mindig az eleség mennyisége szerint igazodik. Csakhogy ő azzal vigasztalta magát, — s e részben öncsalódásban ringatózott, — hogy a termelés lépést tarthat a népesedési mozgalommal. Baj csak akkor lesz majd, amikor a földnek minden zegét-zugát feltörik s bevetik hol buzával, hol krumplival vagy kölessel. Addig tehát nem fenyegeti veszély az emberiséget. Látjuk, hogy ez olcsó vigasz, de Wallace arról még nem tehetett, hogy nem volt igaza.

Wallace kortársa Herdert szintén foglalkozik e tárgygyal: »világos, — mondja a többi közt, — hogy az emberek fizikai, politikai és erkölcsi akadályok közbejötte nélkül töméntelenül elszaporodnának, s venni észre, hogy egy ország nem az embereknek a szaporodásra való tehetségük, hanem iparának s intézményeinek előhaladottsága szerint népesedik. Az emberek úgy szaporodnak, mint a föld termékei és mint azon segédeszközök, melyeket nekik a munka

nyujt. A tehetős ember fél családjának túlszaporodásától, mihelyt gyermekeinek száma terhessé teszi életét; a szegény ellenben kevésbé becsüli saját életét, semhogy ivadékaival többet törődnék; elhanyagolja meg-megöntözni a fiatal csemetét, mert maga is nagyon viz-szükiben van.«

Mások már világosabb belátásra tettek szert; Stewart J. szerint a népesség nemcsak utólérni, hanem meghaladni törekszik a termelést. Ez már egy lépés a valóság felé; hogy aztán ebből mikép lehet lehozni azt a liberális tantételt, hogy egy ország annál gazdagabb, minél több a népessége, azt már nem értem. Mert ha a népesség a termeléssel lépést tartana s azt megelőzni és meghaladni nem akarná; akkor méltán azt mondhatnók, hogy a népesség a gazdagságra enged következtetni?!

Mikor azonban a liberális iróknál a belátás növekedett; mikor észrevették, hogy a népesedési mozgalom a termelés nyakára hághat: ijesztő mérvben fokozódott részvétlenségük és mondhatom szivtelen kegyetlenségük is; ölbe rakták kezeiket s azt mondták: ezen segiteni nem lehet.

A liberális gazdaságtan koryphaeusa Smith A. kutatta azt a befolyást, melyet a népesedés a gazdagodásra s a jövedelem elosztására gyakorol. Nézetei következők: minden állatfaj annyira szaporodik, amennyire azt élelmezhetősége megengedi; egy sem teheti magát túl e korlátokon. A polgári társadalomban csak a legalsó néprétegek érezhetik meg azt a zord szükséget, hogy élelmi szerek hiányában ne szaporodjanak, mikor t. i. termékeny házasságaikból származó gyermekeik egy része inség, betegség és rossz gondozás következtében elvész ... A munkással ugyanis úgy állunk, mint bármely más portékával: a kereslet igazgatja a termelést. A munkáskéz kereslete aszerint amint növekvőben, hanyatlóban vagy nyugalomban van, meghatározza azt is, vajjon a népesség növekedjék, szálljon vagy pangjon s eo ipso határoz majd a megélhetés mértékéről is, melyet a munkásnak juttat ... A munkások helyzete oly országban, mely virágzásnak indul, de azt még el nem érte, boldogabb mint ott, ahol az ország fejlődése magaslatán áll.«

De a népesedés s a vagyonfelosztás közt való arányt a legleplezetlenebbül mégis csak Malthus mondotta ki. Malthus az éhhalál apostola; a kommunisták, szocziálisták hideg, de radikális ellensége: minden idealizmusnak rideg visszautasitója, aki határozottan kimondja, hogy a világ rohamosan halad a túlnépesedés vizözöne felé, s azért permanenczában látja a népesség fő, és mathematikai pontossággal eljáró regulátorát: az éhhalált. De Malthus nagyot téved, mikor a túlnépességet a természetnek rójja föl hibául; nem a természeté ez a hiba, hanem az embereké. És pedig két okból. Először annyiban, hogy rossz intézményeket állitanak föl, értem a liberális gazdasági rendszert, mely számtalan embertől elvonja keresetét; másodszor annyiban, hogy az emberek uraik lévén cselekedeteiknek, megfontolatlanul vesznek föl magukra terheket, melyeknek megfelelni képtelenek. A társadalom restaurálásának alapföltétele egy oly kereseti-rendszer, mely az embert sorsának urává teszi; de a mely sohasem kaczérkodik a korlátlan túlnépesedési hajlamokkal s a féktelen szaporodás könnyelműségével. Azt ujra ismétlem: tudjuk, hogy semminemü rendszer nem képes a társadalom egyensúlyát megóvni, ha a népesedési mozgalom nem reguláztatik. Azért ha a filantrópok, s a kommunisták követ dobnak a liberális gazdasági rendszerre, mert az éhhalált permanenczába helyezi, másrészt rosszul tesznek és vélekednek, ha a liberális rendszer helyébe igazságos kereseti rendszert állitván, a szaporodást »vogelfrei«-nak nyilvánitják, mely ki volna véve minden törvény alól.

A héring-ikrák elvesznek; a tenger rideg hatalmai kezelik sorsukat; de az emberiség nemzetségét nem szabad a héring-ikrákkal egy szinvonalra helyezni. Az állatot ugyanis letapossa a rideg természeti törvény; de az ember úgy igazitsa el életét, hogy a törvénynek őt ne kelljen eltaposnia; kitér vasmedréből; óvakodik karmai közé esni. Ezt követeli erkölcsi érzékünk és méltóságunk. Ha azután valaki ez örök, fizikai szükséggel mit sem gondolva, helytelen világnézetében a providencziára épit ott, ahol nem kell, vagy ha az embert az éhhalál fátumának kiszolgáltatva hiszi,

melynek okvetlenül kell hekatombákat bemutatnia: ám a providenczia rajta segiteni nem fog s a hekatombákat bemutatni kényszerül; de csak a maga hibájából, abból a végzetes tévelyből, hogy a természetes világrendet nem vette föl jogi és erkölcsi fogalmai alapjául. Mindkét irány szerencsétlenné teszi a népeket; az egyik a szentirással, a a másik a liberális nemzetgazdaságtannal kezében.

Ezek után kiemelem e dolgozat főgondolatait, melyek a következők: a népesedési mozgalom egy oly folyam, mely mindig hajlandó átlépni medrének gátjait; a termelés a népesedéssel lépést nem tarthat; normális népesség egy állam boldogulásának főkelléke; fölületes tévely azt hinni, hogy az államok gazdagsága lakóinak számától függ; nem bármely számtól s kiváltkép nem a minél nagyobb számtól függ, hanem a normális számtól; a normális szám pedig az, melyet az ország jól, emberhez méltóan eltarthat, miután természeti nyers erőit kellőleg hasznositotta; a szülői kötelmek elseje a gyermek boldogulásának kilátásait emberileg biztositani azon anyagi substratum megteremtése által, mely a fejlődést s az egyén érvényesülését hordozza; aki ezt tenni nem képes, annak házasodni nem szabad; a házasság oly személyes jog, mely a megélhetés anyagi föltételeitől függ; ha ezek hiányoznak, akkor ezt a személyes jogot érvényesiteni egyszerüen nem lehet.

E gondolatokhoz közel fekvő korollarium gyanánt füzöm reflexiómat a coelibatusra.

A coelibatus, értem természetesen nem az erkölcstelen garszon-életet, mely csak a kötelektől s a terhektől irtózik, hanem az erény coelibatusát, kezdetben egy erkölcsi jó, idővel mindinkább erkölcsi sőt fizikai szükségességgé válik. Kitünő nemzetgazdászok ki merik ezt mondani, s már ez a vallomás is becses, kedves előttünk, mert azt az intézményt védi, melynek az egyház annyi előnyt, áldást és győzelmet köszön. Az ő kiindulási pontjuk ugyan más, de a probléma, melyet szolgálunk, ugyanaz, lévén az az erkölcsi téren semmi egyéb, mint a szenvedélyek s a nemi hajlamok megfékezése. Tekintve azt, hogy a nők kiváltkép azért há-

zasodnak, hogy megélhetésük és férjeik révén rangjuk, állásuk legyen a világban; tovább tekintetbe véve azt, hogy a nők, ha a házasság nem helyezi kilátásba szivük igényeinek megvalósitását, szivesen hajadonok maradnának, hacsak tisztességesen megélhetnének; végre tekintetbe véve azt, hogy a nők későbbi férjhez való menetelétől függ első sorban a népesedés haladása s egyszersmind sok házasságnak megakadályozása: arra kellene törekedni, hogy megélhetésüknek tér, egyéniségük érvényesülésére a lehetőség biztositassék. Erre nézve azt szokták ajánlani, hogy a kereseti-rendszer nyisson érvényesülést a nőknek is, különösen a kereset társasmódja által; ajánlják, hogy a nők tömegesebben vonassanak a tanitói pályára; némelyek nő-társ-házakra is gondolnak, hol együttesen élvén, olcsóbban is s kellemesebben tölthetik napjaikat; hangoztatják, hogy mennyire szükséges a coelibatus ellen való balvélemények s elfogultságok szétoszlatása s más hasonló segédeszközöket ajánlanak.

Meglátszik ezeken a nagy tudós, iró urakon, hogy nem nagyon tárgyilagosak ott, hol az élet igényeihez kell szabni a theoretikus terveket, az absztrakt igazságot. Az ajánlott eszközök mindegyike ellen ezer és egy ellenvetésünk van s megtoldhatja azok számát bárki a praktikus élet köréből. Az egyetlen expediens, melyet a valóságban találunk, ami a leányokat és özvegyeket illeti, — ez utóbbiakat ugyan kevésbé — a coelibatusnak az a formája, melyet az egyház az ő virágzó intézményeiben a világ szemei elé állit s melyet fensőbb, lelki, aszketikus inditóokok hatalmával ajánl. Más coelibátusi forma nagyban alig lesz megvalósitható.

Miért voltak s vannak annyian a coelibátus ellen? ha végignézünk érveiken, azt találjuk, hogy sokféle elfogultság játszik bele nézeteikbe. Mint a múlt századból ránk maradt egyházellenesség más egyéb foszlányain, ezen is meglátszik, hogy sokan a coelibátust egyenesen annak aszketikus iránya miatt perhorreszkálják s alighanem a chartreuse-liqueurt s a trappista sajtot is ellenezni fogják aszketikus hajlamu termelési talaja miatt. Ezeknek igazán egy kis fölvilágosodottságot kivánunk; ne legyünk oly falusi ripőkök, kiket

mumusokkal ijesztgetni lehessen. Mások azt vetik a coelibátusban élőknek szemére, hogy erkölcstelen élvezetek rabjai; ezekkel semmi dolgunk, akik ilyenek; sőt magunk is kárhoztatjuk ezeket a Don Juanokat s a társadalom mételyének tartjuk. Azonban ez a kifogás első sorban a férfiak ellen van emelve s nem a nők ellen, kiket a finomabb érzék s a külső tisztesség is korlátok közt tart. Őszintén kimondjuk, hogy a nehézség jól tapogat, igazán sebes, mételyes bajok körül jár, de az első nézettel ellentétben áll; mert ez a vád és veszedelem átlag azokat fogja érni, kik nem aszketikus szempontból, hanem másféle érdekből adták rá fejüket a coelibátusra. Aki vallásosságból, felsőbb, erkölcsi motivumokból szegődött a szűzies életre: az nem hajhász e lemondásában érzéki élvezeteket; hanem keres szellemieket. Aki más érdekből vagy szükségből coelebs, azért egy perczig sem állok jót. S ez az, amit én nem értek a nemzetgazdász tudósoknál. Ezek az urak könyves kathedrájukról hirdetik a coelibátust az emberiségnek, nem már mint a vallás tökéletesedés eszközét, hanem mint társadalmi szükségletet: ugyan kérem, kit fognak ez érveikkel, melyek az észre hathatnak, de a szivre hideg, fagyos nyilak, — mondom, kit fognak ez érveikkel ifjúsága virágában, szenvedélyei hevében a coelibatusra inditani? Mélyen meg vagyok győződve, hogy egy árva lelket sem.

Akik oly magas lóhátról persziflálják a coelibátust asketikai iránya miatt; ha körmükre ég ez intézmény ajánlása, ám lássák, hogy hol nevelik majd a szűzesség virágait; hol fakasztanak gyengéd, tiszta, szellemi erkölcsöket, ha a sziv s a lélek erkölcseinek s áldozatos szellemének legtermészetesebb melegágyát, a vallási, tiszta, nemes buzdulást ignorálják. Az uraknak kevés a belátásuk és túlsok a hányavetiségük. Tessék megcsinálni s majd meglátjuk, hogy miképen sikerül az önöknek. Nekünk a tapasztalat elég; az világit utainkon; az bevilágitja azokat a nagyszerü sikereket, melyeket az egyház a szűzek győzhetetlen s kifogyhatlan seregével kivivott. Ha még itt is, hol a vallásos buzgalom melege terjeng, a lélek oly sokszor bukik s a test any-

nyiszor győztes lesz: mi lesz ott, hol a filozófiai tisztesség vagy a nemzetgazdasági szükség gyér világossága mérsékli a szivek fagyos éjjelét?! Aki azonban a második helyen emlitett nehézséget, hogy a coelibatus a testi élvezet bűnös és olcsó takarója, minden coelebsre akarná kiterjeszteni, annak a felfogása s e felfogás állati nivója fölmentenek a protestálástól; hiszen szive érzelmei s énjének kudarczait tükröztetik e szavak s nincs hozzá érzéke, hogy minket s e tárgyat megértse.

Van még egy harmadik nehézség a coelibátus ellen s ez is igen gyakori s kivált szűk látókörü, sovinista hazafiak fejében ijeszt, kik az ország gazdagságát s boldogságát s avval együtt erejét a lakosság számától teszik függővé. Ezek a családalapitást minden körülmények közt érdemszerző cselekedetnek gondolják, kiváltkép a férfiak részéről, mert házasságuk által a nőknek is megélhetést biztositanak. Ez a nézet teljesen helytelen s a természettudományos igazságokkal ellentétben áll. Amint kimutattam, az emberiségnek folytonos tendenciája van a túlnépesedésre; ha az ember nem szaporodnék úgyis a mértéken túl, akkor a házasság önmagában véve érdemszerző volna; de mivel az emberiség túlságos hajlammal a túlnépesedésbe tör, épp a coelibatus az érdemszerző. Igen, ezt kell hangoztatni minden elfogulatlan nemzetgazdásznak azokban az országokban, melyek a normális népesedési fokot már elérték. A népesség akkor normális, mikor a lakosság akár az által, *hogy számban nő*, akár az által, hogy *számban csökken*, megrontja az ország gazdasági állapotát; mert mindkét körülményből több hátrány, mint előny hárulhat reá. Egy nép gazdasági állapota akkor legjobb, amikor legkevesebb munkával legtöbb ideális és reális élvezetszert szerez magának. A normális lakosság mértéke két tényezőtől függ: *az ország természeti, nyers erőitől* és *azoknak földolgozásától.* Tudjuk, hogy mindkét tényező nagyon variál; különbség van a Svájcz és Magyarország nyers erői, természetes kincsalapjai közt s éppen úgy különbség van Belgium és Bolgárország közt a nyers, természetes erők kihasználásában; észreveszszük mindjárt, hogy

az országok normális lakosszámában is fölötte nagy eltérések lesznek; egy szegény ország túlnépes lehet s egy gazdag ország néptelen lehet; s mindkettőnek nincs javára ez az állapot, mert ha az előbbinek fogyna s az utóbbinak növekednék lakossága, több előny háramlanék rájuk.

Annak megitélésére, vajjon a lakosság normális-e, a legpraktikusabb eligazitást nyujtja a termelés; az a kérdés dönt itt, vajjon a lakosság arányában termeltetnek-e a jólétre nélkülözhetetlen élvezetszerek: a *gabona* és a *húseleség*. Ha egy országban, mint például Ausztráliában a normálisnál több a húsproductio (évenként 274 fontot szeretnek számitani egy emberre), akkor az ország népszegény; ha pedig a hústermelés ezt a mértéket meg nem üti, mint Európában mindenfelé, akkor az ország túlnépes. Azonban ehhez is hozzá kell még valamit adni; ha ugyanis megvan valahol az a normális húsmennyiség, abból még nem következik, hogy a lakosság száma is normális; meglehet ugyanis, hogy nagyobb kifejlődésre képes a termelés; ha tehát ez nem történik, ez esetben az ország néptelen volna.

E kitérés után ismét fölveszem reflexióim fonalát a coelibatusról. Ha Magyarországra alkalmazom a normális lakosság mértékét s kivált a húsfogyasztást, meg vagyok győződve, hogy fejenkint alig 40—50 fontot számithatunk egy év alatt; hogy ez mennyire marad el a theoriától, kézzel fogható; de másrészt biztos az is, hogy a lakosság szaporodni fog az előrehaladt kulturintézmények behatása alatt, ha ugyan az erkölcstelen onanismus végleg meg nem roppantja a nemzet erejét. Az esetben is, ha a lakosság száma növekedik s a termelés is kihasznositani iparkodik Magyarország gazdag nyers erőtelepeit: oktalanság volna erővel, hazafias tűzzel hajszolni a népesedést; mert az úgy is megjön. Hanem javitani kell a kereseti rendszert, — kilátást kell nyitni a megélhetésre: akkor aztán a népesedési mozgalom egyre fokozódik s az értelmes hazafiaknak majd nem a szaporodást, hanem a mérsékletet, a coelibatust kell ajánlaniok.

Itt is azt veszszük észre, hogy a hazafiak a frázisok

hősei; mert az elvont regiókban mozognak s felhőkön úsznak, ahelyett, hogy az életet az anyagi érdekek biztositása által emelnék. Ne dobálódzanak kérem nemzeti erővel, a nemzet számával; hanem adjanak a népnek igazságos kereseti rendszert: ezzel többet segitenek a népesség fokozásán, mint valamennyi diatribával s akkor tárgytalan lesz a coelibatus ellen beszélni. Mert jómódu népeknél a coelibatust ajánlani kell s nem pellengérre állitani.

Még kell valamit megjegyeznem. A fölvetett s itt letárgyalt nehézségben az is mondatott, hogy a férfiak házasságuk által a nőknek megélhetést biztositanak. Erre nézve csak azt mondom, óvakodjunk segiteni az asszonyokon a túlnépesités által; mert ez a segitség kegyetlenebb mint a halál; a túlnépes társadalmakban és családokban ugyanis az asszony, az anya nyögi azt a csendes vértanúságot, melynek mása nincs sehol. Az asszonyok, az anyák sorsa a legkietlenebb s legelnyomottabb a túlnépes társadalmakban; rájuk nehezedik a kihasznált s kimeritett életerő vigasztalansága, — rájuk a nehéz megélhetés gondja, — rájuk az ő s gyermekeik lassú haldoklásának borzasztó sorsa. Ők megköszönik ezt a keserves segitséget, melyet a túlnépességre vezető házasságok nekik nyujtanának: ó mentsenek meg minket e kegyetlen segélynyujtástól! hiszen ez nem pihenő karszék, hanem kínpad! — azt fogják majd a népboldogitóknak odakiáltani.

Hozzátehetem még azt is, hogy a házasodni vágyók tisztelettel viseltethetnének a coelibatus iránt már csak azért is, mert mások coelibatusa megkönnyiti a házasok s gyermekeiknek megélhetését. Az állam tehát mint valóságos létérdekére, mint szemefényére tekintsen a coelibatusra s törekedjék állását tiszteltté tenni s az oktatásban is erre az erkölcsileg tiszta, coelebs irányra súlyt fektetni! Hogy az állam a házasodási szabadságot is megszoritani tartozik, azt dolgozatom folyamában már emlitettem s most is csak mellesleg érintem; a kereseti rendszer szabályozása szorosan összefügg a házassági joggal. Az ember nemcsak állat, hanem erkölcsi s következőleg társadalmi lény; a fizikai lét

követelményei s a szaporodási tehetség fizikája sokszor megvan; de az nem elég; kell meglenniök az erkölcsi követelményeknek is. Mit használ ugyanis a fizikai szaporodás, ha az erkölcsi igényeknek meg nem felelhetünk; ahol ezeknek meg nem felelhetnek, — ismétlem, ott barmok vagy proletárok, de nem emberek szaporodnak. Nézzünk bele az életbe; nézzük ezeknek a fiatal mesterlegénykéknek s a városi nőcselédeknek a házasságait; no ehhez az államnak már csak van beszólása. Követelhetné, hogy aki a mesterségre való képesitésnek tüzetesen meg nem felelt, — akinek nincs semmi rendes foglalkozása, annak házasodni nem szabad; kitüzhetné a házasodáshoz megkövetelhető kort, azon alul csak dispensáczióval történhetnék az egybekelés.

De szoritani, tudom, ezt nagyon nem szabad; mert ez az egész nagy s nehéz probléma első sorban az erkölcsi térre tartozik s csak azután a jogi mechanizmusba. Minden jogi, s egyoldalu állami intézkedés e kérdés rendezésében többet ártana mint használna; sőt egyszerüen azt mondhatom, hogy monstruosus bűnökbe vezetne. Az én meggyőződésem az, hogy ezt az egész tért az erkölcsi befolyásoknak kell megnyitva tartanunk s hogy a jog, a törvény csak a külső sorompókat igazitsa s az erkölcsi hatalmakat, a vallást s azokat a vallás oltalmában megnyiladozó nemes, erkölcsi irányokat gyámolitsa. A főfeladat a theoriában a moralistákra, — az életben a buzgó, lelkes papságra háramlik. Ismerjék föl e tisztelt férfiak a coelibatus viszonyát a természet rendjéhez, a nemzetgazdasághoz s ne higyjék kérem, hogy a házasság által az erkölcstelenségen a leghatalmasabb sebet ejtették. Nem uraim! esetleg nagyobb bajoknak fészkeit segitették megrakni. Mert nincs nagyobb és sürübb ős-erdeje az erkölcstelenségnek, mint a proletariatus!

Ez legyen általános irányitónk! Praktikus lehozásul pedig azt ajánlom, mozditsuk elő mindenkép az egyházi coelibatust, különösen a női kongregácziókat. Higyjék el nagy szolgálatot tesznek vele nemcsak az egyháznak, hanem a társadalomnak is; szolgálatot nemcsak az inségeseknek és betegeknek, hanem a házasoknak s a tehetős csa-

ládoknak; szolgálatot tesznek nemcsak az erkölcsi, nemes irányzatnak, hanem a hazai népjólétnek is. Akit lehet ez irány számára meghóditani, hóditsuk meg, természetesen józan, okos körültekintéssel. Minálunk is nagy a szükséglet; a kedves testvérek hóditanak s terjeszkednek; bárcsak volna még egyszer annyi egyénük, amennyi van; biztos, hogy egy év alatt elhelyeznék azokat is. Némely faluból néhány év alatt 20—30 leány állt be a testvérek közé; máshol a haraszt még nem mozog, különösen azért, mert az intézményt nem ismerik. A csalódások és sikertelenségek, a lányos könnyelműségek pedig el ne riaszszanak; ezt az erkölcsi világot máskép mint sok csalódással mozgatni nem lehet. »Spiritus promptus, caro infirma« különösen az egyszerübb műveltségü leányoknál; de azért mindenütt találunk oly lelkeket, amelyek alkalmasak az Isten országára. A túlnépesedésnek másféle korlátozása, ha az erkölcsi alapról lelépünk, csak vadházasságokra vezet; *a vadházasságokat pedig megszüntetni kötelességünk;* igaz, hogy *az összeházasitás által a proletáriatuson nem segitünk*; de ebből csak az következik, hogy ezek a kérdések egyáltalában *csakis erkölcsileg tiszta és romlatlan nemzedékben és nemzedék által fejthetők meg.* Amely nemzedékben az erkölcsi kötelességtudás az élvezetvágy alá temetkezett, — *amely nemzedékek a coelibatus vallásos irányára képtelenek: azok éreztek a romlásra.* Justitia elevat gentes; miseros facit populos peccatum.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

S. Thomae Aquinatis de septem donis Spiritus sancti doctrina, proposita et explicata a Dr. Carolo Weiss, c. et r. Capellano aulico et directore spirituali c. et r. sublimioris presbyterorum educationis Instituti ad s. Augustinum

Vindobonensis. Viennae, 1895. Typis officinae A. Opitz. Apud M. Mittermüller librarium, Salisburgi. 209 l. Ára 1 frt 80 kr.

Nem csekély azon ujabbkori irók száma, kik az egész keresztény világnak szemére hányták a Szentháromság harmadik személyéről való megfeledkezést vagy legalább is annak igazolhatatlan elhanyagolását. Gaume, századunkban az első, ki e dolgon lenditeni akart, nem talált vaskos műve számára kifejezőbb jeligét mint: Ignoto Deo. (Act. 17, 23.) Coulin-Ecker előszava éppenséggel túlzó.

Manning és Scheeben monografiáikban, P. Weiss apologiájában ugyanazon panaszszal akarják a »hivatottabb« irókat serkenteni, hogy a Szentlélek működésével behatóbban foglalkozzanak s hogy kutatásaiknak eredményét népszerűvé is tegyék. Meschler már meg van elégedve az eddigelé megjelent szakmunkákkal s csakis azoknak szivhez szóló feldolgozását sürgeti.

Bármint álljon is a dolog, annyi bizonyos, hogy egy a Szentlélek ajándékairól szóló kimerítő és mi a fő, következetes munka hiányát mindig éreztük. Részemről sohasem tudtam helyeselni azon tudósok eljárását, kik a Szentlélek ajándékairól tárgyalván, a felmerülő nehézségek elől úgy véltek kitérhetni, ha eklekticizmusnak hódolnak s hol sz. Tamást és Bonaventurát, hol Suarezt stb. követik. Ily módon aztán vannak theologusaink, kik »secundum principia st. Thomae« dolgoznak és végeredményük mégis ellenkezik az általuk elfogadott főelvekkel. Aki elfogadja sz. Tamásnak a malasztról és az erényekről szóló legfőbb elveit, az a Szentlélek ajándékait is csak sz. Tamás elvei szerint magyarázhatja ki, különben szaporitja következetlenségével a nehézségeket.

A most ismertetendő könyv érdekében szükséges volt ezeket előrebocsátani.

Komoly és következetes férfiú munkája az, kit semmiféle hagyomány nem szorit egy előirt rendszer korlátjai közé. A Szentlélek ajándékait sz. Tamás nyomán, többnyire annak szavaival is, adja elő s minthogy sz. Tamás önnönma-

gának legjobb értelmezője, tőle veszi a nehézségek megoldására szolgáló anyagot is. Ez utóbbi körülmény adja meg a munkának főbecsét annál is inkább, mert ily irányban kidolgozott monografiánk eddig nem volt. A tartalomjegyzék 38 thesise bő anyagról és logikus sorrendről tanuskodik. A munka két részre oszlik.

Az elsőben szerző a Szentlélek ajándékairól általában tárgyal. Már itt ötlik szembe szerzőnek dicséretes sajátsága, mely szerint tárgyalása fejezetenként a legegyszerűbb és legismertebb fogalmakból indul ki, hibátlan szintetikus módszerben folyik le, mig csak előttünk nem áll a végső elveiből levezetett és bebizonyitott tétel. Különösen figyelemre méltó az ötödik fejezet, mely az ajándékok és erények közti különbségről szól. Sz. Tamás idevonatkozó helyeinek ügyes elrendezése, a fogalmak pontos kiszabása, a terminologia tisztázása valóban mintaszerü. Az ajándékok szükségessége mellett felhozott érvek mutatják, mennyire tévednek, kik azokban csak jelentéktelen czifraságokat látnak, vagy azoknak szereplését csakis rendkivüli esetekre szoritják és mennyire helytelenitendő a legtöbb modern dogmatikus eljárása, kik azokról csak hozzávetőleg szólnak, egyébként pedig nem tudják »mit csináljanak« velök. A Szentlélek ajándékai lényeges tényezőt képeznek a *tényleges* természetfeletti rendben és helyes megértésöktől függ egész természetfeletti életünk megértése. Amit szerző az ajándékok tulajdonságairól és egyenlőségéről mond, azt ennyire kidolgozva aligha fogjuk megtalálni másutt.

A munka második és nagyobb része az ajándékokat külön-külön mutatja be, megállapitván azoknak helyét az üdvrendben, viszonyaikat a hét boldogsághoz s a Szentlélek gyümölcseihez, kiterjeszkedvén az ellentétes bűnök beható megbeszélésére is. Az egyes ajándékokhoz bevezetésképen felhozott s szinthezis útján kifejtett lélektani fogalomtisztázások most tünnek csak fel valódi értékükben és okozzák, hogy a magában nagyon is elvont spekuláczió könnyen érthetővé lesz. E pszichologikus igazságok azután alapot szolgáltatnak a szorosan hittudományi tételeknek. A mindenütt

észlelhető könnyűséget és világosságot csak az méltányolhatja igazán, kit a hasonló tárgy megvilágitására közönségesen felhozott »misztikus hidak és örvények, misztikus villámok és kézenfogások« ki nem elégitenek. Szerzőnél a precziz fogalom szükségtelenné teszi a képeket.

Ha az értelmet s az akaratot tökéletesitő ajándékok tárgyalásán végig tekintünk, egész erkölcstanunk vonul el szemeink előtt s mondhatom, igazi nagyszerüségében. Mert a modus operandi divinus, melyet, úgy ahogy, erkölcstani kézikönyveink is hangsulyoznak, csakis a Szentlélek ajándékai folytán indokolt és érthető. De mig az értelmi ajándékoknál a modus operandi divinus lényege nem igényel nagyobb fejtörést, addig az akaratot tökéletesitőknél egy csomó nehézséggel kell megküzdenünk. E helyt sz. Tamás sem világos. De aki beleélte magát az ő gondolatjárásába, kénytelen lesz megvallani, hogy szerzőnek önálló kutatása sz. Tamás szellemében oldotta meg a kérdést.

Valamint az ember a megszentelő malaszt által Isten természetében részesül s mintegy Istenné *lesz* (deificatur); valamint az isteni erények által Isten életében részesül s mintegy isteni életet *él*: úgy részesül az ajándékok által *a cselekvés* isteni módjában is, mely akaratbeli tevékenységénél abban nyilatkozik, hogy mindenben *Isten gyermekéhez méltó módon érez és cselekszik.* E modus operandi divinus a részletesen tárgyalt akaratbeli ajándékoknál van bővebben megismertetve.

Az itt felmerülő kérdések az ember kedélyvilágával annyira összeforrvák, hogy még a minden szónoki disz nélkül való irály is mélyen megindit. Mily magasztos fényben tünik fel itt p. o. a manap olyannyira szükséges donum fortitudinis. Szerző kénytelen felsóhajtani: »Quis igitur timorem atque ignaviam catholicorum nostrae aetatis intelligat? Gens sancta Christi necessario est gens heroum, ut lectio martyrologii satis superque ostendit. Vae igitur, sexcenties vae nobis! — Utolsónak van tárgyalva az Úr félelmének ajándéka. A félelem erényének bonczolása érdekes és ujabb theologusoktól mellőzött szempontokat tár fel.

Ismétlem, e munka valóban »hézagot pótol.« Nagyon üdvös volna annak tartalmát népszerüvé is tenni, hogy a keresztény világ belássa, mily kincseket bir a kegyelem állapotában élő lélek s mily óriási különbség van az ártatlan és a bünös között. A tárgy elvont ugyan, de ily előmunkálatok után nem nehéz. A malasztról szóló tan is elvont és mégis elő kell azt adni a népnek, ha a tridenti zsinatnak és a római katekizmusnak engedelmeskedni akarunk. Már pedig mennyi világosságot nyer a malasztról szóló tan a Szentlélek ajándékainak alapos ismerete által, azt legjobban láthatjuk az ismertetett munkából. Különösen ez okból, de a fentebb emlitett alaki jelességeiért is, melegen ajánljuk e kiváló munkát.

Msr.

Kis képes biblia, vagyis az üdvösség története kis gyermekek számára (II. osztály), u. a. a III. osztály számára. — Bevezetés a kis képes bibliához. — Kézirat gyanánt irta Gerely József sz.-fővárosi hitoktató. Budapest, 1895. Ára nincs, próbanyomat.

E czimekkel három füzetkét vettünk, melyeknek átlapozása élénk örömmel töltött el, mert ezekből a füzetekből ujra azt látjuk, hogy a néhány év óta Bpesten életbeléptetett katecheta-intézmény kezd jó gyümölcsöt teremni. A lelkes, ügybuzgó fiatal hitelemzők, akikről már évek óta tudjuk, hogy sok akadálylyal, s főleg a régi tankönyvek mizériáival küzdve kénytelenek terhes hivatásukat betölteni: egy idő óta azon dolgoznak, hogy mintákat, próbákat nyujtsanak az *immár nagyon óhajtandó*, sőt, mondjuk ki, *égetően szükséges* új katekizmus- és biblia-kézikönyvekhez.

Jól tudja mindenki, hogy ez a fontos változtatás a püspöki kart, a hittanitás terén a főbb tekintélyt illeti: de az is bizonyos, hogy a püspöki kar igen szivesen fogja jóváhagyni a legjobb bemutatott mintákat. És ezek kidolgozására bizonyára senki sem hivatottabb, mint a hitelemzők, a katecheták maguk, akik nap-nap után gyakorlatból győ-

ződnek meg a hiányokról, akikre legnyomasztóbban nehezedik a mai tankönyvek gyarlósága, akik látják, mit kell javitani, hol kell simitani, mit kell egészen megváltoztatni. Hisz az Istenért, a ma használatban levő katekizmus tankönyvét még 1859-ben hagyta jóvá Scitovszky primás, azóta a tanügy, hála Istennek, oly haladást tett Magyarországon, hogy a régi káté gyarló magyarsága, homályossága, *módszertanilag* helytelen kérdései, egyszóval szembeszökő hiányai már szintén újitás után kiáltanak. (Lásd ezidei 17. sz. vegyes közleményünket.)

És ugyanez áll — mutatis mutandis — a bibliai kézikönyvekről is, melyek az elemi iskolákban előirvák. Úgy tudjuk, hogy a káté-kérdésben már régebben dolgozik több fővárosi hitoktató, (bár a Kath. Hitoktatásban Bognár Ádámtól nyujtott újitást sehogysem tartjuk elfogadhatónak) — a bibliai tankönyvre nézve ime az itt bemutatott füzetek — a Gerely J. fővárosi hitoktató tollából eredők — akarnak mintát, tervezetet nyujtani.

A »Bevezetés«-ben, (mely különlenyomat a Kath. Hitoktatás márcziusi számából) elmondja G. a mai Róder-bibliák fogyatékosságait, azután megokolja a maga tervezetét, imigyen: Az elemi biblia-tanitásnak főczélja nem a szentkönyvek tartalmát a gyermekkel megismertetni, hanem a megváltás történetét (az üdv oekonomiáját) vele megértetni. Ez *egy* történet, fokozatos fázisokkal (ó-szövetség mint előkészület, — új-szövetség, maga a megváltás — anyaszentegyház: mint betetőzés.)

E főczélhoz képest mindaz elhagyandó, ami nem áll szorosan annak szolgálatában, mert az csak zavarja a gyermeknek áttekintését, — mondja helyesen G.

Igy az I—II. osztály számára tervezett kézikönyvben (mert G. három kézikönyvet tervez, egyet az I—II., másikat a III., harmadikat a IV. elemi osztály számára) mindjárt Ábrahámtól áttér Jézusra, születésére, életére stb., természetesen képekkel is illusztrálva tanitását. A III. osztályban már kibővül némileg az ó-szövetség, főleg a Jézus eljövetelére vonatkozó részletekkel, az új-szövetség meg ép-

penséggel, amennyiben Jézus életének egyes momentumai már az ünnepekre való figyelmeztetéssel füzetnek egybe.

A IV. osztályban pedig súly van fektetve már az erkölcsnemesitő és tanulságos részletekre is.

Mindezt jó, magyaros és könnyen érhető nyelvezetben, s a gyermek fokozatos értelmi fejlődésével lépést tartva akarja nyujtani, azon elvből indulva ki, hogy a kézikönyvekben egy szóval se legyen több, mint amennyit a gyermeknek meg kell tanulnia, betéve tudnia: de azt azután tudja is elejétől végig.

Ez lenne tehát a tervezet, s annak megokolása; — lássuk most már, a beküldött próba-füzetek mikép felelnek meg a szép föltételeknek.

A IV. osztály számára irt tankönyvet nem küldötte be a szerző, sőt nem is nyomatta ki, nem akarván bizonytalanba költekezni, de, ha a két kész füzetet (az I—II. és III. osztály részére valót) a kritika kedvezően fogadja, úgymond, akkor azt is kinyomatja. Nos hát, mi az első két füzetről minden utógondolat nélkül a legkedvezőbb véleményt mondjuk ki. Gratulálunk mindenek előtt a valóban gyönyörű képekhez, (melyek Divald műintézetét, de egyszersmind a szerző jó izlését dicsérik), s melyekre a 6—8 éves kisgyermekeknél okvetlen szükség van! Valóban, ez a legszebb Annunciatio, amit ismerek, a legszebb angyali jelenés a pásztoroknak, a legszebb 12 éves Jézus, stb.

Ha mindaz a 60—70 kép, amelyet a szerzőnek, mint mondja, összegyüjtenie sikerült, ily szép lesz, mint a próbafüzetben lévők, akkor a biblia a gyermeknek legkedvesebb könyve lesz, amelyet a nagyok is örömmel fognak forgatni.

És a szövegezést is igen sikerültnek mondjuk. Valósággal mintegy a hegyről mutatja meg e könyvvel kezében a katechéta az Isten városát a gyermeknek az I. füzetben, úgy hogy látja az egészet, kiveheti a nagy épületeket, a kupolákat és tornyokat, bár a részleteket még nem.

A II. füzetben már mintegy az utczán vezeti végig a gyermeket, közelről mutatva meg a nevezetességeket.

Ha a III. füzetben, a negyedik osztály számára ter-

vezettben t. i. ép ily ügyesen fogja a gyermeket az égyes házakba, az épületek belsejébe bevezetni, vagyis, hogy a képletről a valóságra térjünk át, ha ott már a Jézus életének és tanitásának erkölcsi tanulságait is oly szépen és könnyedén fogja a gyermekkel megértetni, mint e két elsőben a történetet magát: akkor, reméljük, az illetékes helyen is örömmel fogják kimondani az approbáló szentencziát. Igy készüljön a gyermekek bibliája.

Nincs is más hátra, mint hogy a derék, buzgó hitoktató úrnak ezt a sikert szivünkből kivánjuk.

Dr. Kereszty Viktor.

Promenade en Égypte. Par Harry Alis. Ouvrage contenant 28 gravures. Paris, 1895. Hachette et Comp. 8-r. 352 lap. Ára 4 frk.

A Chatelier franczia tengerésztiszt által rövid idővel ezelőtt párbajban halálosan talált Harry Alisnak, (tulajdonkép Percher) a »Journal des Débats« tehetséges munkatársának legutolsó művét képezi az előttünk fekvő munka, mely az érdekességéből alig veszithető Egyptom szellemes leirását foglalja magában.

Az útirajzok azon alig áttekinthető halmaza mellett, melylyel a világirodalom Egyptomról rendelkezik, eléggé indokolt a kérdés, vajjon van-e még szükség ujabb leirásokra?! Mióta az utazások annyira divatba jöttek, hogy évenként jelentékeny számú társaságok rándulnak a legtávolabbi vidékekre, évről-évre növekszik azon munkák sorozata, melyek a látogatottabb országokat ismertetik. Sohasem hiányzik a Cook-féle kirándulók közül olyan egyéniség, ki befejezve útját, tollat ragad és részletesen ismerteti a tájakat, amelyeket megtekintett; a kalandokat, melyeket átélt; a benyomásokat, melyeket rá a népek és szokásaik gyakoroltak.

Az útirajz-irodalom e túltengését nagyon jól ismeri Harry Alis is. Előszavában nem is mulasztja el mentegetni bátorságát, hogy versenyre kel hires útleirókkal, kik az ál-

tala bejárt vidékeket már részletesen rajzolták. Nem is arrogál éppen ezen oknál fogva munkája számára több figyelmet és elismerést, mint amennyit egyszerüsége, őszintesége, mesterkéletlensége megérdemel. Nem kivánja magát sem egiptologusnak, sem nemzetgazdásznak, sem épitésznek, sem régiségbuvárnak, sem festőnek, hanem csak oly kéjutazónak tekintetni, ki nem annyira fontoskodó vázlatokat akar nyujtani Egyptom világhirü nevezetességeiről, mint inkább egyszerüen számot adni a látottakról, elbeszélni tapasztalatait úgy, mint azt egy nagy útról visszatért családapa gyermekeinek megtenné.

Nem is találkozunk a munkában bő tudományos fejtegetésekkel, száraz adattárral, hanem kedves elbeszélőt vélünk hallani, ki fesztelenül elmondja, mit látott, és figyelmeztet, hogy ha esetleg mi is azon vidékekre jutnánk, mit ügyekezzünk felkeresni. Ez egyszerüsége, igénytelensége azonban oly vonzóvá teszi a munkát, annyira megnyeri rokonszenvünket, hogy szinte sajnáljuk, hogy meg kell válnunk tőle.

Amily vonzó szerzőnek egyszerü, mesterkéletlen elbeszélése, épp oly hasznosak elég sürüen közbeszőtt újjmutatásai, amelyek alapján a Pyramisok hazájába tévedt vándor könnyen tájékozhatná magát. Tanulságosak különösen művének utolsó fejezetei, amelyek Egyptom mai politikai, társadalmi és közgazdasági viszonyait ismertetik nemcsak, hanem beavatnak azon különféle nézetekbe, felfogásokba és itéletekbe, amelyeket különböző nemzetek a fentebbi viszonyokra vonatkozólag táplálnak és hangoztatnak.

Harry Alis szorgalmas, tevékeny iró volt. Előszeretettel foglalkozott az útleirásokkal, bár egyes munkái csak kompilációk. Jelen útirajza azonban nem tartozik ezek közé, Egyptomot bejárta személyesen. Közvetlenebbek, hűebbek is képei, melyeket e kötetben vázol, mint azok, melyekkel egyéb hason irányú műveiben találkozunk.

Csak 39 éves levén, midőn Chatelier töre halálosan találta, különös részvétet érdemel azon veszteség folytán,

melyet tehetségei és szorgalma tekintetéből az irodalom szenvedett.

Dr. Walter Gyula.

De libris prohibitis commentarii. Auctore Arndt August. S. J. ss. canorum in colleg. Cracov. professore. Ratisbonae, Pustet. 1895. Nagy 8-r. 316 l. Ára 3 Mk. = 1 frt 80 kr.

Komoly és alapos tudósok mondják, hogy Magyarországon nem is kötelező az Index, hogy itt meg egyáltalán az Appenineken innen az illető cenzurák és tilalmak nem veendők szorosan. És e vélemenyöket azzal okolják meg, hogy ime a fölöttes egyházi hatóságok nem is hirdetik ki az index-kongregáczió új meg új határozatait, nem ellenőrzik, ki mit olvas, szóval, hogy a tekintély nem viszi keresztül a határozatokat, s így mintegy hallgatólag türi az alattvalók e részben való szabadságát, s hogy végre is — eltekintve az obscoen olvasmányoktól, melyek már a természeti törvény által tiltvák — teljes szabadság uralkodik az olvasmányok terén.

Hát ez a megokolás elég alapos, s tekintve, hogy az nincs csak könnyelmüen odavetve, így, legalább is az »in dubiis libertas« elvnek álláspontjára helyezkedhetünk. Amivel persze nincs az mondva, hogy most már ezt a fejezetet egészen hagyjuk ki a morálisból, illetve a kánonjogból. Világos, hogy az erkölcstan és a kánonjog *általános* szabványai minden hivét az egyháznak kötelezik, s hogy névszerint a IX. Pius pápa »Apostolicae sedis« kezdetü constitutiója (október 12. 1869.) mindenesetre kötelező. Az sincs mondva a fönebbi véleménynyel, hogy már a könyvtilalomról tárgyaló irodalmi termékeket is teljesen ignoráljuk.

Sőt éppen az oly könyvekről illik tudomást vennünk, melyek az egyik-másik téren észlelhető homályba, bizonytalanságba világot vetni vannak hivatva.

Ime, egy új művet mutatunk be t. olvasóinknak, amely a tiltott könyvek kérdésének mai disciplináját tudományos

alapossággal tárgyalja. Arndt jezsuita könyve ez, melyben az általa már a Vering-féle »Archiv für kath. Kirchenrecht«-ben időről-időre közölt czikkeket latin nyelven és bővitve feldolgozta.

Volt-e erre a könyvre szükség? Igenis volt, mert a mult századbeli Zaccaria-féle opus s a Feszler püspök idevágó műve óta sok viz lefolyt már a Dunán, s azért ez a kettős kommentár, (történeti és praktikus rész) nem jött roszkor.

A történeti részszel, mely a könyvtilalom egyes fázisairól számol be egész a trienti sz. zsinatig, röviden végezhetünk. Elég, ha megmondjuk, hogy a Sz. oly világos képet nyujt e részben az olvasónak, hogy szinte szemmel kell látnia, miszerint az egyház már az apostoli időktől kezdve, a középkor e téren mozgalmas századain át, mindig ugyanazon elvekből indult ki a hit- és erkölcsellenes könyvek dolgában, melyektől ma vezérelteti magát.

A második, gyakorlati rész már fontosabb. Itt szól a Sz. a mai disciplináról, az Index kötelező erejéről, itt adja meg az »Apostolicae sedis« bő magyarázatát, itt beszél a könyvek nyomtatásáról, megtartásáról, a püspökök jogairól, a kivételes licentiákról, melyeket a Szentszék a tudomány szempontjából megad egyeseknek, a könyvek approbáczió-járól stb. Tárgyalása alapos, sokoldalu, — sőt, szinte hibául rovom fel neki, hogy túlbő, terjengős, sok mindenfélét beszö, ami elmaradhatott volna, s hosszan bizonyit oly dolgokat, miket érintenie is elég lett volna.

Az index kötelező erejének magyarázatában persze a szigorúbb álláspontra helyezkedik, de azt hiszem, az az »unanimis doctorum consensus«, melyre e pontban mint főérvre hivatkozik, nem oly szembeötlő, hogy a régibb, s már emlitettem enyhébb véleményt: in dubiis libertas — tönkretegye.

Egyébiránt a könyv igen hasznos lesz egyházjoggal foglalkozóknak, s hasznosságát még jobban emeli a kitünő tárgymutató, mely a könyv végéhez van csatolva.

Dr. Kereszty Viktor.

A Szent-István-Társulat 1894.-i tagilletménye. A mi Urunk Jézus Krisztus élete. Irta Dupanloup Bódog orléansi püspök. Magyar nyelvre átirta Ruschek Antal esp. plébános. A györi egyhm. hatóság jóváhagyásával. 8-r. 624 l. Ára 2 frt.

Mióta a Sz.-István-Társulat a »Kath. Szemlé«-t megindította, a tagilletményül kapott könyvek számra nézve nagyon megcsappantak, ami a társulat szempontjából nem is csoda, lévén a társulat magára vállalt kötelessége 90 nyomtatott ivet adni tagjainak, s ennek a kötelezettségének az meg is felel bőven. Más kérdés lenne talán, hogy a tagok, névszerint a világi tagok, ezzel a helyzettel, viszonyitva azt a régihez, mikor 4—5 szép könyvet kaptak tagilletményül, meg vannak-e elégedve.

Quidquid sit, a kérdés eldöntése nem hozzánk tartozik, mi a kész termékeket látjuk csak és azokat mutatjuk be közönségünknek. És azt meg kell engedni, hogy ezek az új termékek már évek óta, ha kevesebb is, de becses, értékes dolgokat nyujtanak a Sz.-István-Társulat tagjainak épp úgy, mint általában a magyar könyvpiacznak.

Ilyen ez a mostani kiadvány is, a Dupanloup »Histoire de N. S. Jésus-Christ« czimü szép könyvének forditása. Forditása? A forditó nem merte ezt a szót használni, hanem azt mondja a czimlapon: magyar nyelvre átirta; mert tényleg némi apróbb-nagyobb változtatásokat tett a szövegben s némi dolgokban eltért az eredetitől, nem lényeges dolgokban, inkább a nyelv geniuszától vezettetve, de mégis. Akik ismerik azt a gyönyörü diszmunkát, melyet ugyancsak a Sz.-István-Társulat adott ki mult karácsonyra szép (és kevésbé szép) képekkel illusztrálva: azok előtt az az új könyv részben már ismerős lesz; mert annak bevezető része, mely pedig erős harmadrészét teszi az egésznek, semmi egyéb, mint annak a diszmunkának a szövege. (Az előszóból megtudjuk, hogy az egésznek kiadását Ruschek A. ajánlotta a társulatnak, a bevezetést diszmunkaképen, a teljes szövegét tagilletményül.) A többi két harmadrész pedig, tehát a munka főtartalma, az Úr Jézusnak amaz életirása,

melyet Dupanloup, a genialis, a felejthetlen orléansi püspök, a 4 evangelium egyszerü szavaiból állitott össze, egészen az evangelisták nyelvén beszélve el az Üdvözitő életét, csodáit, tanitásait, minden pompa, minden stiláris czifraság nélkül.

Tekintve, hogy az eddigi »Jézus-életek«, melyek magyar nyelven forognak, (katholikus szellemüeket értek), drágaságuk folytán a népnek kevésbé hozzáférhetők, örömmel üdvözöljük a sz. István-társulat emez új kiadványát, s hiszszük, hogy a tagok is örömmel fogják azt, mint tagilletményt fogadni.

Liberius.

Eszterházy Pál Mars hungaricusa. Irta Bubics Zsigmond kassai püspök, a m. tud. akadémia lev. tagja. Öt melléklettel és a szövegbe nyomott hat tervrajzzal. Budapest, Franklin, 1895. 4-rét. 94 l. Ára ?

Pár héttel ezelőtt olvasta a magyar hirlapolvasó publicum, hogy Bubics Zsigmond kassai püspök, mint nemrég megválasztott levelező tagja az Akadémiának, székfoglaló beszédét tartotta meg ugyanott, s e székfoglaló témájául Eszterházy Pál nádor egy eddig kéziratban is alig ismert opusának ismertetését választotta, a »Mars Hungaricus«-ét.

Most ez a beszéd nyomtatásban is megjelent, még pedig milyen nyomtatásban! Olyanban, amilyet csak a Franklin-Társulat szépet, tökéleteset kiállitani képes volt, amilyet a műértő, műgyüjtő aesthetikus püspök csak választani tudott. Egyáltalában Bubics püspök eddigi historikus kiadványai (a pásztorlevelekről itt nem szólunk) már külső kiállitásukkal is imponáltak, gyönyörködtettek.

A tartalmat nem lehet szándékunk hosszasan ismertetni. Egy, a kismartoni Eszterházy-archivumban talált, eddig ismeretlen munkáról számol be az, melynek fő érdekességét szerzője adja meg, akinek harczias foglalkozása, később nádori elfoglaltsága (Eszterházy Pál nádor volt 1681—1703.) még mindig engedett időt és kedvet arra, hogy irodalmilag

is működjék. Ez a »Mars hungaricus« 533 irott oldalon a törökkel való hadakozásokat irja le egész 1665-ig, egyszerü, de világos latinsággal, és bizonyos, a szemtanunál természetes közvetlenséggel. A püspök legnagyobbrészt le is forditotta s kivonatban felolvasta azt a krónikát, hisz ez tulajdonkép a székfoglaló-beszédnek, s így e kiadványnak is tartalma, melyet a magyar ember bizonynyal nagy érdeklődéssel fog olvasni.

Nem tudjuk, kerül-e a könyv a piaczra is, ára legalább sehol jelezve nincsen. Mi a Franklin-társulattól kaptuk kellemes meglepetésképen a szép munkát, de ha mégis a nagy nyilvánosságnak is van az szánva, úgy felhivjuk rá a magyar történet kedvelőinek figyelmét.

Liberius.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

29. Szentséges Atyánk, XIII. LEO pápa f. évi márczius 18-iki allokuciójának hazánkat s a szerencsétlen deczemberi törvényeket illető része magyar forditásban a következőkép hangzik:

Tisztelendő Testvérek!

Azon leveleinkben, melyeket Tisztelendő Testvéreinkhez, Magyarország püspökeihez is ismételten intéztünk, előre látva mindazt, amit az idők folyása a katholicizmus ellen magával fog ott is hozni, világosan megmondottuk, hogy aggódva tekintünk e bajok bekövetkezése elé. És valóban, amiktől féltünk, ime még hamarább, mint gondoltuk volna, kezdenek megrohanni. Könnyen kitalálhatjátok, mire vonatkozik beszédünk, arra, amit csak nemrégen határoztak Magyarországon a házasságra nézve. Meghozták a házassági törvényt, amit polgári házasságnak neveznek, megengedve a házassági elválás lehetőségét és megparancsolva, hogy

bár a házasságot katholikus módon is meg lehet kötni, a polgári szertartásnak mégis meg kell azt előznie.

A püspökök, amint tartoztak, valóban fel is használtak és megkisérlettek minden eszközt, hogy az egyházat és az államot ily nagy bajtól megvédelmezzék; ugyanezen czélra dolgozott a püspökökkel a papság is, serényen működtek közre a törvényhozás két házából mindazok, kik sértetlenül meg akarták őrizni az őseiktől és atyáiktól nyert hitet. Hasztalan volt azonban mindnyájuknak a legigazságosabb és legszentebb ügy érdekében kifejtett munkájuk, győzedelmeskedtek azok, kik már oly régen azon vannak, hogy meggyalázzák a polgári erkölcsöket s Magyarországot az újitások örvényeibe taszitsák. Már pedig tisztelni kellett volna azt a vallást, melynek Magyarország neve dicsőségét és fenmaradásának alapját köszönheti; melyet annyiszor védett emlékezetreméltó bátorsággal az ellenségek kegyetlen támadásai ellen s amelyet a legnagyobb veszélyek között is sértetlenül megőrizve, még ma is a lakosság legnagyobb része mint legfőbb javát bátran és kitartóan oltalmaz.

Nincsen szándékunkban, de egyébként nem is szükséges többet mondani, amiből kitünjék, milyenek ezek a törvények, amelyekről most megemlékeztünk s amelyeket különböző időkben a római pápák, a mi elődeink, mint az igazság magával hozta, elitéltek, nincs különösen azért, mert Mi magunk is az Egyháznak a keresztény házasságról szóló örök és megváltozhatatlan tanát más helyen előadtuk. Mindazonáltal kötelességünk megsértése nélkül a dolgot hallgatással még sem mellőzhetjük. Lássák be azok, akiknek leginkább kellene, mily veszélyes s az igazsággal mennyire ellenkező dolog, a házasságkötésnek olyan formáját rendelni el a katholikus nép számára, melyet az egyház százszor is sujtott itéletével. Helyes, ha azok, kik az állam élén állanak, itélkeznek és határoznak afölött, ami a házasság következménye a polgári rendben; de a házassági kötelékről magáról határozni az Egyháznak tiszte; mert az Úr Krisztus Egyházára ruházta ezt a hatalmat,

midőn a házasságot a természet rendjéből s a természetes szerződésből szentséggé emelte. A keresztény dogmára pedig alig lehet gondolni a házasság egysége és felbonthatatlansága nélkül, amelyet eltörülvén, azon kitünő alapot rontjuk le, melyen a családnak és a társadalomnak állnia kell Jézus Krisztusnak, mindkettő helyreállitójának és tökéletesitőjének parancsából. Kinek isteni akaratát egy embernek sem szabad büntetlenül megsérteni.

A szomorúság és aggodalom ezen kivülről jövő okaihoz járultak még azok is, melyek itthon vesznek körül bennünket stb.

30. Schopper György rozsnyói püspök †. Egyházmegyéje gyászában osztozik az egész magyar katholiczizmus s ebben mi is, kik a bátorlelkü, egyházi kérdésekben nem tranzigáló főpapot szivünk mélyéből tiszteltük. — Emléksorok gyanánt hadd álljanak itt életrajzi adatai.

Schopper György 1819. márczius 9-én született Budapesten igen előkelő s vagyonos kereskedőcsaládból. Elemi és középiskoláit szülővárosában, theologiai tanulmányait, mint a Pazmaneum növendéke, a bécsi egyetemen végezte. Nagy jelességgel tevén le ott a hittudományi szigorlatokat, ugyanott avatták a sz. tudományok doktorává is. Már 24 éves korában a lelkipásztorkodás és erkölcstan tanára volt az esztergomi papnevelő intézetben s növendékei maig is hálásan emlékeznek vissza a szigoru, de mindenekfelett humánus, nagytudományu professzorra. Két év mulva főpásztora, az Istenben boldogult Scitovszky biboros herczegprimás óhajára a budapesti egyetem hittudományi karának tanári testületébe neveztetett ki, melynek éveken át legnagyobb büszkesége, a hallgatóságnak pedig legjelesebb tanára volt. Ez idő alatt sokat utazott, bejárta hazáját, Ausztriát, Németországot, Svájczot, Olasz-, Franczia- és Angolországot. Az egyetemnek 1864—65. tanévben ő volt a rektora, s ugyancsak budapesti tanárkodása ideje alatt egyideig szerkesztette a »Religio«-t is, melybe jelesnél jelesebb irányczikkeket irt.

1868-ig tanárkodván Budapesten, ez idő alatt buzgó iro-

dalmi tevékenységet fejtett ki. Önálló művei közül különösen kiemeljük az 1868-ban megjelent következő dolgozatát: »A polgári házasságról.« Ép irodalmi működésének elismeréseül a bécsi és budapesti tud. egyetem hittani karai őt bekeblezett tagjokká választották.

Ugyanez évben neveztetett ki esztergomi kanonokká és a bold. Simor biboros herczegprimás őt választotta oldalkanonokjává s irodaigazgatójává. Ebben a minőségben főpásztorával a vatikáni zsinatra indult, hol tudományosságával magasan kitünt. — 1870-ben Bécsbe költözködött, mint a Pázmáneum igazgatója. Két évet töltött itt Schopper, midőn őt 1872-ben a felség kegye a rozsnyói püspöki székre nevezte ki.

A sz. Atya azzal mutatta ki iránta való megkülönböztetett szeretetét és elismerését, hogy 1888-ban pápai trónállóvá és gróffá nevezte ki.

Soha sem lévén pártolója a Tisza-érának, Tisza Kálmán kormánya alatt keveset mutatkozott a fővárosban és észrevehetőleg kerülte a kormányhoz közel álló köröket. Mi sem természetesebb, mint hogy a mindenható Tisza-kormány is kerülte a szókimondó, független és egyházának szabadságát mindenfelett féltő főpásztorral való érintkezést. Ez lehetett oka, hogy hosszu főpásztorkodása közben csak Szapáry Gyula gróf miniszterelnöksége alatt, jelesen 1891-ben nevezte ki őt ő felsége valóságos belső titkos tanácsosává.

Az utolsó évek kath. mozgalmai az agg főpap tettre erős lelkét, egész valóját áthatották. Pedig a 80-as években már azon gondolkozott, hogy lemond püspökségéről, s egy zárda magányában készül a halálra. De 1890-ben letett e gondolatról, látta, hogy szükség van tetterős emberekre.

Az 1892-iki képviselőválasztások előtt körlevélben hivta fel papságát, hogy csakis oly jelölteket támogasson, kik a kath. elvek védelmét megigérik. És tényleg az országban hetvenhat képviselőt választottak meg a rozsnyói pontok alapján. A magyar közélet korrupcziója persze e képviselők nagy részét adott szavának megszegésére kényszeritette, ami az agg főpap lelkét nagyon elkeseritette.

De azért nem csüggedt, nem lankadott. Püspöki konferenciákon, leveleiben, társadalmi működésében mindig a kath. politikai akcziót hirdette s még halálos ágyán is élénken érdeklődött a kath. politika eseményei felől.

Halálát is a kath. kötelesség teljesitésével úgyszólván önmaga idézte fel. Influenzában betegen jött el a legutóbbi szavazásra a főrendek házába, fájdalmasan érezte a test gyengeségét az erős lélek. A felekezetnélküliség ellen még szavazott, de aznap oly rosszul lett, hogy haza kellett utaznia — meghalni. Maga akarta, hogy ne Budapesten, előkelő rokonai közt, hanem hivei között lehelje ki lelkét. Az Isten maga legyen az ő igen nagy jutalma!

31. Szent István király nyilatkozatát hozta nemrég a Religio a magyar királyok apostoli patronátusának eredetéről. Ismeretes, hogy két felfogás áll egymással szemben a magyar királyok apostoli patronátusának eredetére nézve. Az egyik, a pogány imperatorság fogalmából kiindult államomnipotenciás felfogás, melyet az Istennel és egyházzal végkép szakitani óhajtó szabadelvüség teljes készséggel elfogadott és magáévá tett, amely szerint az apostoli patronátusban rejlő jogok forrása tisztán és egyedül a királyi méltóságban összesitett állami felség. A másik, az egyedül igazi, a szent István király által reánk hagyományozott, keresztény-katholikus, történeti hűségü felfogás, amely szerint az apostoli patronátus alatt értett felségi jogoknak eredete a pápai adományozásban gyökerezik.

Az előbbi felfogás szerint az apostoli patronátus eredeti államfelségbeli jog, ius nativum imperiale; a másik felfogás szerint az — az állami hatalomra átruházott egyházi kiváltság, imperio collatum sacerdotale privilegium.

Minthogy világi kath. férfiaink — az akatholikusokról nem is szólva, — kivált azok az ismeretes »jó« katholikusok, kik mindig az egyházzal szemben foglalnak állást, még mindig körömszakadtig ragaszkodnak államomnipotenciás felfogásukhoz: ennek a tárgynak szellőztetése, vitatása mindig időszerü és szükséges.

Mit állit erről a magyar kir. patronátusi jogról maga

szent István, hogyan fogta fel azt s honnan származtatta?

Erre nézve igen világos, teljesen begyőző nyilatkozatot tesz maga szent István királyunk 1032-ben kelt amaz alapitó levelében, melylyel a bakonybéli apátság alapjait megvetette. Emlékezetének felfrissitése végett szavait Péterffy után (S. Conc. Eccl. in Hung. p. 5.) újra közöljük, eredetiben amint következik:

Stephanus superna favente clementia Hungarorum Rex. Universorum Christi fidelium sane intendat discretio etc. Igitur inter caetera, in illo loco, qui Beel dicitur in sylva Bocon, quia divino cultu videbatur mancipari valde idoneus, sub titulo Beati Mauritii Christi Martyris Monasterium incepi construere, quod et per Dei adjutorium consummavi. Regiis quoque munificentiis, sicut potui, ditavi; in quo Gerardus Monachus, de Venetia veniens, primus coepit conversari, et sic huius potestatem, ut ubicunque, vel in quocunque vellem loco, Ecclesias aut monasteria construerem, ita nihilominus a Romanae Sedis Supremo Pontifice habui auctoritatem, ut quibus vellem Ecclesiis, seu Monasteriis libertates et dignitates conferrem. Quamobrem etc. Abbas . . . infula quoque, annulo, baculo pastorali decoratus, nullius Episcopi subjaceat potestati; nisi Strigoniensis Archiepiscopi tantummodo Generali assistat Synodo, ut ibi salutaria monita audiendo se suosque subjectos valeat salubriter instruere. Reliqua. Cunctis autem servantibus illius jura (Monasterii) sit pax a Deo Patre et Jesu Christo filio eius. Anno Dominicae Incarnationis MXXXII. Indictione quinta etc.

Ami magyarul annyit tesz:

István, magasságbeli kegyelemből magyarok királya. Krisztus valamennyi hivének méltán figyeljen meggondolása stb. A többi közt tehát azon a helyen, melynek neve Beel a Bakony erdőben, mely igen alkalmasnak látszott isteni tisztelet berendezésére, boldog Mór, Krisztus vértanujának czimére monostort kezdtem épiteni, melyet Isten segélyével be is fejeztem. Királyi adományokkal is, tehetségem szerint, javadalmaztam. Itt Gellért szerzetes, Velenczéből

jövén, elsőben kezdett lakni, — és így arra, hogy ahol és amely helyen templomokat és monostorokat akarok épiteni, a római szék főpapjától úgy kaptam felhatalmazást, hogy amely templomoknak és monostoroknak akarom, szabadalmakat és méltóságokat adományozzak. Amiért is stb. az apát . . . püspöksüveggel, gyürüvel és pásztorbottal ékesitve, egy püspök hatalmának se legyen alávetve, csakis az esztergomi érsek általános zsinatán legyen köteles megjelenni, hogy ott üdvös intelmeket hallván, magát és övéit üdvösen tudja rendben tartani. Egyébiránt mindazoknak, kik eme (monostor) jogait tiszteletben tartják, legyen békesség az Atya Istentől és Jézus Krisztustól az ő fiától. Az Úr megtestesülésének MXXXII. évében az 5. Indictióban.

32. Középiskolai tankönyvek. Az országos közoktatásügyi tanács szerencsésen megboldogult s régi alakjában reméljük és hiszszük, hogy nem is fog fölébredni soha. Csendes elszenderülése azonban ismét napirendre hoz egy kérdést, a tankönyvek, illetve azok approbálásának és birálatának kérdését, amit eddig a tanács gyakorlott, s ezzel kapcsolatban a kath. középiskolák tankönyveinek kérdését is, ami olyan fontos dolog, hogy nem árt vele ujra és ujra mennél sürübben, mennél behatóbban foglalkozni.

Az 1883. évi XXX. törvényczikk a tankönyvek kérdésében semmi világos és tiszta rendelkezést nem foglal magában. A 8. §. kimondja ugyan, hogy a felekezetek által fenntartott intézeteknél, a tankönyveket az illető felekezeti főhatóság állapitja meg s esetről-esetre a miniszternek bejelenti. Tudjuk azonban, hogy a liberális törvénygyártók, törvénymagyarázók szerint a kath. középiskolák nem felekezeti iskolák, hanem »a miniszter vezetése alatt állanak.« Ezekre nézve pedig ugyancsak a 8. §. kimondja, hogy a »tanterv a miniszter állapitja meg«, de a tankönyvekről egyetlen egy §. sincs. Világos tehát, hogy ha a kath. középiskolák fentartói e részben változtatást akarnak behozni, ennek törvényes akadálya nincs.

Az eddigi uzus az volt, hogy a közoktatási tanács megbirálta a tankönyveket, e birálat alapján a miniszter approbálta

azokat s a kath. középiskolák vezetői válogathattak az approbált tankönyvek között, de nem fogadhattak el mást, csakis approbált, tehát államilag jóváhagyott tankönyveket.

Hogy ez állapot sokban hátrányos, sokban veszedelmes volt a katholikus nevelésre nézve, az könnyen belátható, ha meggondoljuk, hogy kath. szellemü tankönyv csak nagyon nehezen ment keresztül a »szabadelvü« tanács retortáin, vagy, amig keresztül ment, sokat elvesztett kath. szelleméből és irányából.

Ez a helyzet most még veszedelmesebb lehet; mert vagy minden approbációt eltörül a miniszter, s ekkor az egyes tanárok tetszése szerint könnyen nyilt katholikusellenes tankönyvek is bejutnak a kath. középiskolák falai közé, vagy maga a miniszterium fogja kizárólag birálni a tankönyveket, s akkor szerencsénk lesz a tankönyv-monopoliumhoz, az állami mindenhatóság egy ujabb megnyilatkozásához.

Mindkét esetben a kath. középiskolák vezetőinek rá kell szánniok magukat az elhatározó cselekvésre.

Határozzák el maguk közt és mondják ki, hogy ezentúl a felekezeti főhatóságok fogják előirni iskoláiknak a szükséges tankönyveket, tekintet nélkül azok állami miniszteri jóváhagyására.

Azután állitsanak fel mielőbb egy kath. középiskolai tankönyvbiráló bizottságot, mely részben megrostálná a már meglevő tankönyveket, úgy paedagogiai, didaktikai, de különösen katholikus szempontokból, részint új, katholikus szellemü, nyilt és határozott katholikus tankönyvek megirásáról gondoskodnék.

(E biráló-bizottságot kapcsolatba lehetne hozni esetleg a Sz.-István-Társulattal, ami által a Szent-István-Tár[illegible]t előtt is egy új, nagyfontosságú s nagyterjedelmü tér nyílnék meg, a mi hatalmasan mozditaná elő a társulat erejének növekedését s fölvirágozását.)

De hatalmas lendületet nyerne általa középiskolázásunk is, a kath. öntudatra, kath. önérzetre törekvő középiskolázás, mivel csak oly tankönyvek kerülnének ifjúságunknak,

a jövő intelligenciájának kezébe, melyekben a kath. szellemet és meggyőződést kidomboritva, a tudományt a hittel összhangban, a hitet a tudomány tanaitól megerősitve találnák, már pedig ennek kiszámithatatlan fontossága lenne az ifjúság szellemi irányzatának, hitbeli meggyőződésének kialakulására.

Ne feledjük, hogy a tankönyv az első könyv, az első irodalmi mű, ami kitörülhetetlen benyomást gyakorol az ifjúság szivére, elméjére.

Ne feledjük, hogy mostani tankönyveink olyanok, hogy készakarva maguk kezdik meg az ifjú hitének lerombolását, vagy legalább is szivébe lopják a kétkedést, a közönbösséget.

33. Januári füzetünkben a 8. vegyes közleményben szó volt a katholiczizmus örvendetes terjedéséről Angliában. Most abban a helyzetben vagyunk, hogy pontos statisztikát nyujthatunk e gyarapodásról.

	1829	1845	1851	1870	1895.
Pap	477	776	938	1727	3000
Templom és kápolna . . .	419	622	683	1354	1763
Monostor	—	8	17	69	244
Konvent	16	34	53	233	491
Collegium (tan- és nevelő-int.)	2	12	11	20	38
A *Privy Council* tagja . .	—	—	—	—	6
A lordok házának tagja . .	—	—	—	—	31
A képviselőház tagja . . .	—	—	—	—	74

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

Főmagasságú és Főtisztelendő

VASZARY KOLOS

biboros, esztergomi Érseknek,
Magyarország Hg.-Primásának, k. Főpásztorunknak,
1895. május 2-án tartott, a Szent-István-Társulat
XLII-ik közgyülését megnyitó beszéde.

Mélyen tisztelt Nagygyülés!

Nemcsak mint egyházamnak igénytelen szolgája, hanem mint az élet mesterének egyik szerény tanitványa is megdöbbentő jelenségnek tekintem, hogy korunk lázas és forrongó eszméi meg akarják tagadni Azt, aki mindenkor, mindenütt és minden nép szivében élt: az Istent.

Bármily messzire haladjunk is azon ösvényeken, amelyek az emberiség eredete felé vezetnek, meggyőződünk arról, hogy nem létezett nép, melynek ne volt volna temploma, oltára, áldozata, papsága, mely ne ismerte volna egy mindent teremtő, fentartó és intéző Lénynek fogalmát; mely elzárkózott volna azon tudat elől, hogy valamely hatalmas Lénytől feltétlenül függ és annak akarata előtt meghajolni tartozik; egyszóval nem található nép, mely nem hitt volna Istenben.

Már Plutarch mondotta: „Körüljárván a világot, találhatsz ugyan városokat falak, királyok és tudományok ismerete nélkül, de nem fogsz akadni városra,

melynek ne lennének istenei, templomai, melynek lakói ne imádkoznának és ne mutatnának be áldozatokat, hogy isteneiktől jótéteményeket könyöregjenek és a szerencsétlenségek elháritását kiesdjék."[1]

Aként irja egy mult századbeli protestáns hittérítő is az afrikai négerekről: „Az összes fekete néptörzsek között, amelyeket ismerek, — a legtudatlanabbakat és legnyersebbeket sem véve ki — egyetlen egy sincs, amely ne hinne Istenben, mely ne adott volna neki nevet és ne tekintené a világ teremtőjének."[2]

Igaz! Hitelveikre, erkölcsi tanaikra, szertartásaikra nézve ugyan messze eltávolodnak egymástól a különböző vallási rendszerek: de sokféleségökben is megvolt és megvan az egység: az Istenségnek eszméje.

A hitetlenség tehát nem volt a népek jellegének kinyomata.

Fordultak ugyan elő esetek, hogy a nemzetek tagjai között egyes hitetlenek találkoztak, de a túlnyomó többség magát azokkal sohasem azonositotta.

Mily szigorú volt e tekintetben a népek fölfogása, eléggé bizonyithatja a halálos itélet, amelyet a nem is igaz Istent, hanem csak az állam hamis isteneit megtagadó Sokratesre kimondottak; bizonyitja azon vas következetesség, amelylyel az istenség eszméjéhez az élet mindennemü viszonyai közepett ragaszkodtak, jól tudván, hogy mint Plato hangsúlyozta: „Az igaz Isten ismeretének hiánya a közjó legnagyobb átka."[3]

A multban tehát nem volt nép e földtekén, mely az istentagadást engedélyezte volna; ellenkezőleg állami és erkölcsi törvényeik tekintélyét és sérthetlenségét a legfelsőbb Lény szentesitésére szokták volt alapitani.

---

[1] Opp Omn. 1594. Frankfurt. Tom. II. 1125.

[2] Oldenborg. Geschichte der Mission der evangelischen Brüder. 1117. 318 lap.

[3] De legib. lib. 10.

A zsidók törvényhozója Mózes a Sinai hegyen; Lykurgus, a spartaiaké a delfii jósdánál; Numa, a rómaiaké a Kamenák légeseiben; Zoroaster, a perzsáké, a sikságon és Mohammed a pusztában mind Isten nevében hirdetik törvényeiket.

Kina az ég akaratának kifolyása gyanánt tünteti fel törvényeit.

India Varuna boszujának fenyegetése mellett sürgeti azok teljesitését.

Az Eufrat partjainak lakói Bélnek és Asztartének; Egyiptom fiai Osirisnek és Isisnek engedelmeskednek.

Az éjszakamerikai köztársaság által szabadsága kivivásának emlékére épitett Fehérház négy pillérének egyike is a vallásosságot, mint az államépület egyik fentartó oszlopát jelképezi.

Bármily tökéletlenek voltak is a pogányság vallási rendszerei, az elvitázhatlan tény, hogy a nép azokhoz szivósan ragaszkodott és jóllehet nincsenek vétkek, amelyek isteneik magánéletét be nem szennyezték volna: mindazonáltal hozzájuk fordult az állam, hogy a társadalmi rend fentartására segélyt nyujtsanak.

Oly mélyen gyökerezik tehát az Istenség eszméje az emberi kebelben, oly általános és erős az Isten létében, az isteni Gondviselésben és a jövő életben való hit, hogy azt a szivekből csak oly következmények árán lehetne kitépni, amelyekre Machiavelli e szavai utalnak: „Mi sem bizonyitja határozottabban valamely birodalom enyésztét, mint a vallás megvetése.“

Nem is lehet másként!

Az a nép, melynek nincs más evangeliuma, mint a törvénykönyv; az a nép, melynek nincs más lelkiismerete, mint a rendőrség fegyelme; az a nép, melynek nincs más istene, mint az állam: nem fogja tudni soha, mi a társadalmi rend, mi a hazafiúi kötelesség.

A tizennyolczadik század enciklopedistái ki akarták ugyan irtani a tizenkét halász által terjesztett kereszténységet, de annyira még sem mentek, hogy az Istent megtagadták volna.

Voltaire így ir: „A fejedelmekre és népekre nézve egyaránt feltétlenül szükséges, hogy egy teremtő, kormányzó, jutalmazó és büntető legfelsőbb Lény eszméje mélyen legyen a szivekbe bevésve.“ (Dictionaire phil. Atheisme.)

Ugyancsak Voltaire irja: „Az atheista, ha számithat arra, hogy elkerülheti a büntetést az emberek részéről, meg fog ölni bölcsészetileg, hogy megfoszthasson pénzedtől . . . mert nem ismer sem hazát, sem rokonokat, sem barátokat.“[1]

Hasonló értelemben nyilatkozik Diderot is, midőn ezeket irja: „Az ifjúságra nézve az első és legszükségesebb ismeret a vallás. Ezzel kell kezdenünk; ezt mindig folytatnunk, ezzel végeznünk, mert tudnunk kell, hogy Istentől, Istennel és Istenért vagyunk.“[2]

Ily értelemben nyilatkoznak Rousseau, Hume, Fréret, Montesquieu és mások.

És mégis!

A kereszténység kiirtására czélzó azon irány, melynek félreismerhetlen törekvései a sajtót, a szinpadot, a társadalmi felfogást és az élet összes viszonyait megmételyezték, az egész világtörténelemben eddigelé ismeretlen tényre: istentagadásra vezetett.

Megvalósultak Voltaire szavai: „Nos enfants verront beau jeu. Gyermekeink szép dolgokat fognak látni.“

Láttak is!

Soha nemzet oly gúnyt nem űzött az evangeliumból átvett eszmékkel, mint a katholikus, hatalmas, művelt franczia nemzet Istent nem ismerő kormánya a rémuralom idején.

[1] Oeuvre Tom. 4. XXXII.

[2] Traité d'education.

Ajkain hangoztatta, zászlóin lobogtatta, középületein ragyogtatta a liberté, fraterné, égalité szavakat, de nem tette azt, mire leginkább kellett volna törekednie, hogy a szivek mélyébe véste volna.

Megvolt a liberté — a hallatlan zsarnokság álarczával; megvolt a fraternité — Kain testvéri hajlamával; megvolt az égalité guillotine-jával, melyen a király és királyasszony, a főúr és polgár, gazdag és szegény, pap és világi vére egyenlően csurgott.

Emlitsem-e, hogy a fékvesztett hatalom azoknak sem kegyelmezett, kik tényezői, jóhiszemü előmozditói valának. A halálra itélt girondisták egyik vezére felkiáltott: „Alkotmányunk olyan mint Saturnus. Saját fiait is felemészti.“

Nem veszem igénybe a mélyen tisztelt nagygyülés türelmét annak bebizonyitásával, hogy egy Istentől elpártolt, erkölcseiben megromlott népet sem multja, sem müveltsége, sem gazdagsága, sem hatalma nem képes a sülyedéstől megmenteni.

Egyedüli czélom rámutatni azon veszélyes mozgalomra, mely az Istent, a vallást az észszel, a tudománynyal akarja helyettesiteni.

Az eszme nem új.

Körülbelül negyven évvel ezelőtt, midőn akadémiánk nagytudományu elnökeinek, egy Dessewffy Emilnek, egy báró Eötvös Józsefnek valláserkölcsileg is tartalmas megnyitó beszédei elhangzottak hazánkban — a Nyugaton meginditott irány egyik előharczosa következőleg irt: „A vallások a babona megtisztult maradványai . . . A müveltség értéke forditott arányban áll a vallási buzgósághoz . . . Minden értelmi haladás a természetfeletti szerepének csökkenését vonja maga után . . . A jövő a tudományé.“[1]

1891-ben, midőn a hirneves szónok D'Hulst a párizsi Notre-Dame székesegyházban tartott egyik

[1] André Lefévre, La religion. 572. 573.

beszédében így szólott: „Vajjon azok, kik elragadják a keresztet mindazon helyekről, amelyek felett védő árnya pihen, mivel pótolhatnák ez üdvözitő jelvényt?“[1]

Másnap már felhangzott a válasz: „A hit helyébe az észt. A titok helyébe a tudományt akarjuk.“[2]

1895-ben, tehát a jelen évben, Európa egyik legműveltebb, leghatalmasabb népének törvényhozási bizottságában többi közt azt inditványozták, hogy Isten létét és a lélek halhatatlanságát nyilvánosan tagadni ne legyen szabad. Már maga ezen inditvány megdöbbentő, mert a baj létezését konstatálja, de megdöbbentőbb az, hogy ugyanazon nép egyik jelentékeny városának tudósai tiltakoztak ez inditvány ellen, mert szerintök ez a tudomány fejlődésének akadályul szolgálna.

Ez az áramlat átcsapott hozzánk is. Egyik nagy magyar lap az emlitett inditványt tárgyalva szóról-szóra így ir: „*Olyan szakaszokat vesznek be a javaslatba, melyek az őrültséggel határosak. Az Isten létét és a lélek halhatatlanságát akarják törvénybe iktatni.*“

Ime az idők jelei!

Mélyen tisztelt nagygyülés!

El kell ismernünk az ész által kultivált tudomány bámulatos előhaladását és hatalmát, de méltán kérdezhetjük: melyik az a tudomány, vagy a tudománynak azon ága, melyet Isten és a vallás helyébe akarnak tenni?

Mert az a tudomány, melyet mi katholikusok is ismerünk, melyet mi is elsajátitani igyekszünk, csakis a természeti dolgokat és még ezeket is csak részben ismerteti meg velünk, ami ezeken kivül vagy felül van, arról semmi biztosat nem mond.

Ugyan melyik az a tudomány, mely megbizhatólag és megnyugtatólag tájékoztatna bennünket

---

[1] Conférences 1891. 343.

[2] N. O. 419.

arra nézve: honnan, hogyan származott az ember? saját ura-e, avagy valamely felsőbb hatalom alárendeltje?

Mi, kik tudtunkon kivül jöttünk e földre, honnét egykor akaratunk ellenére is távoznunk kell; mi mit keresünk itt, mi a rendeltetésünk? mi a czélunk? És ha innen távozunk, mi vár reánk?

Hogyan remélhetnők azt, hogy az emberi tudomány megoldja e nagy, e legfontosabb kérdéseket, midőn még érzékeink alá eső tárgyak lényegére nézve sem képes kielégitő felvilágositásokat nyujtani; midőn képtelen megfejteni oly jelenségeket, melyekkel naponkint találkozunk, amelyek naponkint csodálatra késztetnek.

Nem keresek a magasban példákat. Nem emlitem azon nagy tudósokat, kik a mérhetlen távolban fénylő égi testek szemlélésében és vizsgálásában megláttak Istennek nevét, ki azokat az égboltozatra helyezé; nem emlitem azon tudósokat, kik azon bámulatos törvényekben, melyek az égi testek pályáját oly szorosan határozzák meg, hogy attól egy vonalnyira sem térhetnek el, felismerték a Mindenható kezét, ki a világegyetemet fentartja és kormányozza.

Csak itt alant a földön emelek fel egy porszemet, melynek épp úgy, mint minden más testnek, van lényege, mely valóját alkotja; van ereje, mely cselekvésre képesiti és inditja; van törvénye, mely cselekvéseit irányozza és meghatározza.

Van-e azonban tudós, ki megmondja, mi e porszem lényege, avagy felvilágosithat-e arra nézve, miben áll az az erő, melyet csak nyilvánulásaiból ismer, melynek csak az érzékek alá eső tünetek után adott „vonzó“, vagy „taszitó“ erő elnevezést?

Newton a vonzerőről kérdeztetvén, így válaszolt: „Kell — úgymond — valaminek lennie, ami két egymásra vonzerőt gyakorló test között azon viszonyt létesiti, melyet vonzásnak nevezünk. De mi az a valami, nem tudjuk.“

Hirn, a hires természettudós, következőleg ir: „A legmakacsabb tudósnak is (Le savant le plus rebelle) el kell fogadnia, mint bebizonyitott tényt, hogy a természet birodalmában valami láthatlan, tapinthatlan, felfoghatlan (insaisissable) létezik, melynek sem természetét, sem cselekvési módját nem ismeri.“ [1]

Képes ugyan a vegyi tudomány összetételek által az elemek lényegét megváltoztatni, erejöket fokozni vagy csökkenteni, de hol van az a tudós technikus, ki meg tudná fejteni, hogyan lesz embertölő két méreg aránylagos vegyitéséből az emberi egészségre jótékony orvosság?

Nem hajolhatunk meg tehát a tudomány előtt, mely távol áll attól, hogy a természetfeletti rendhez tartozó igazságokra nézve tájékozhatna, még azon kételyek eloszlatására sem képes, melyek az érzékeink alá eső természeti jelenségek mibenlétére vonatkoznak.

Felvethetném még e kérdést: Mi lenne az ész és tudomány morálja?

Mert bevilágithatja valaki korát értelmének fényével, de e mellett be is árnyékolhatja szivének erkölcstelenségével.

Azok a rendszerek, melyek Plato idealizmusa és Aristoteles realizmusa óta keletkeztek és eltüntek, valamint a mostaniak közül is némelyek oly elveket és erkölcstanokat hirdetnek, melyeket a vallásnélküli államok sem türhetnek meg.

Hol maradnak még a sziv bűnei, melyekről non judicat prætor?

Pedig minden külsőleg véghezvitt bűntény először a szivben gyökerezik, ott táplálkozik, ott érlelődik.

Annak a gyilkosnak, ki embertársának életére tör, szörnyü vágya szivében fogamzott meg; a sziv,

---

[1] I. J. m. 22. l.

az akarat parancsol, a kéz, mely gyilkol, csak engedelmeskedik.

Még Rousseau szerint is:

„Szép dolog az erényt az észre alapitani akarni, de mi lesz annak a szilárd alapja, ha nincs Isten?“

„On a beau vouloir etablir la vertu par la raison: quelle solide base peut-on lui donner si la Divinité n'est pas.“ (Emile.)

Mélyen tisztelt Nagygyülés!

Társadalmunk lázas beteg, nagy krizis előtt állunk, nemcsak mi, hanem az egész emberiség. Hisz mindenütt minden — eddigelé megbolygathatlannak hitt kérdés felvettetik, minden prekariussá tétetik, a vallással egyszerre minden fenyegettetik: a tekintély, az engedelmesség, a tulajdonjog, a vagyon, a jellem, az élet, a becsület.

Fojtó a légkör, érezzük a vihar közeledtét, mely ha kitör, elpusztithat, vagy borzasztó nyomokat hagy maga után.

Nem a rettenthetlen bátorság e büszke szavaival: si fractus illabatur orbis, inpavidum ferient ruinæ — nézünk a vihar elé, hanem annak elháritásáért szivünk alázatosságában a tanitványok ezen imájával esedezünk:

„Domine salva nos!“

Szent nevedben az ülést megnyitom.

BRUNETIÉRE ÉS ALFA.

Irta: LIBERIUS.

Micsoda két név ez? S mit keresnek azok egymás mellett? kérdik a M. Sion t. olvasói. S én érzem, hogy kötelességem ezt mindjárt megmagyarázni. Tehát:

Brunetière kiváló franczia iró, a »Revue des deux mondes« szerkesztője; — Alfa pedig a »Budapesti Hirlap« egy dolgozótársát jelölő pseudonym, mely mögött Alexander Bernát, kevésbé kiváló magyar iró, egyébkint héber vallásu »Schöngeist« és az egyetemen (egyelőre még nem ny. r.) tanár rejtőzik.

Továbbá, Brunetière ez év január 1-én irt az ő nagyon elterjedt folyóiratába egy czikket, mely az egész világon nagy feltünést keltett, — Alfa pedig most nemrég, ápril hó 28-án a »Budapesti Hirlap« tárczarovatában egy ama czikk felett tartott elmefuttatással szerencséltette a lap publikumát, mely talán kevesebbeknek, de mégis szintén feltünt, persze egész más értelemben.

Úgy a franczia czikknek, mint a magyar elmefuttatásnak a témája, a tárgya oly természetü, hogy azt teljes hallgatással nem mellőzhetjük.

Brunetière emlitett czikkének czime volt: Egy vatikáni látogatás után. De ne gondolja senki, hogy a czikkben talán a pápaságról vagy a római kérdésről, vagy más ilyes, napjainkban interview tárgyát képezni szokott dolgokról volt a szó. Dehogy! Ez a czim úgy került a czikkely fölé, hogy csak az alkalmat jelzi, amelynek ötletéből Brunetière elmondja mondandóit. A bevezetésben igenis elbeszéli, hogy őszszel Rómában járt, ahol abban a szerencsében részesült, hogy Ő Szentségétől külön kihallgatáson fogadtatott. De ez az egész bevezetés csak kilencz sor. Hogy mit beszéltek egymással, azt nem irja le, de hogy mily gondolatokat keltett benne az a párbeszéd, névszerint a hit és a tudás egymáshoz való

viszonyáról, ez az: amiről czikkében beszámol. Miért is, mikor most nemrégiben czikkét külön füzetben is kiadta, már megfelelőbb czimet is illesztett a füzet homlokára: A tudomány és a vallás.

Hogy az emberi szellem e két nagy mozgatójáról nem közhelyeket, hanem igen érdekfeszitő dolgokat hoz fel Brunetière czikkében, még pedig oly tenorban, oly bátor *παρρησια*-val mondja ki a tudomány elégtelen voltát az élet nagy kérdéseinek megoldására, hogy a hit szükségessége önkényt következik: onnan is kitetszik, hogy, habár a czikk első megjelenésétől maig még öt hónap sem folyt le egészen, mégis a czikkelyeknek, értekezéseknek egész irodalma keletkezett körülötte. Vagy talán mondjuk így: Daczára, hogy már közel öt hónapja a czikk megjelenésének: még mindig beszélnek, irnak róla. A mi gyorsröptü napjainkban így helyesebb lesz magunkat kifejezni. Sőt, mint azt Alfa idéztem tárczájában le is irja, mult hó 5-én egy párisi vendéglő nagy termében egy nagy lakoma alkalmával, melyet a franczia ifjúság uniója (l'Union de la jeunesse française) rendezett, s melyen nyolczszázan vettek részt, az elméket és kedélyeket nemcsak még mindig a Brunetière felvetette téma foglalkoztatta, hanem egyenesen ezen a czimen jöttek össze. Mert ime az elnöki széket Berthelot foglalta el, aki a tudomány nevében szállt sikra Brunetière ellen; Berthelot jobbján ült Brisson, a franczia képviselőház elnöke, balján Poincaré, a franczia közoktatásügy miniszter. A meghivókon e jelszó volt: Hódolat a tudomány, mint a gondolat fölszabaditásának forrása előtt. A lakoma alatt két krajczárjával árulták azt a feleletet, melyet Berthelot Brunetière ellen irt. A deszertnél (mert, mint Alfa szellemesen jegyzi meg: Párisban nyugodtabban hagyják az embert enni, mint nálunk) megkezdődtek a tósztok. Először szólott a miniszter, dicsőitvén Berthelot-t, a világhirü kémikust; azután Berthelot mondott nagy beszédet, mely kis brosurának is beillik; azután még sokan beszéltek sok okos s nem okos dolgot, a végén pedig a képviselőház elnöke polemizált Brunetière ellen. Brunetière tudott a dologról, mert a lakoma napján egy czik-

kelyt közölt a Figaro-ban, melyben gúnyolja Berthelot-t, az egész banketet s így végzi: Nem kiáltoznának annyit, ha nem éreznék, hogy elevenükre tapintottam. Mind e kiabálás, mind ez üvöltés csak demokratikusabb formája vagy kifejezése annak, aminek Bossuet ezt a helyes nevet adta: Az emberek gyülölete az igazság ellen.

No már most, Alfa imígy elmélkedik önmagában: »Igaza van-e Brunetièrenek? Berthelot negyvenöt év óta szolgálja a tudományt; lehet-e róla mondani, hogy gyülöli az igazságot? Áhitattal emlitik nevét az egész világon; korunk tudósai közt kevés van, kinek laboratóriuma termékenyebb lett volna fölfedezésekben. Másrészt Brunetière egyike a legkiválóbb irodalomtörténetiróknak és kritikusoknak; a negyven halhatatlan közé választották; szerkeszti a »Revue des deux mondes«-ot, (az utóbbi, úgylátszik, különösen imponál Alfának) . . . Itt nagy szellemi párbaj folyik le egymáshoz méltó ellenfelek között. Érdemes róla tudomást venni.«

Már ebből az Alfa által vont párhuzamból is láthatják t. olvasóim, hogy ő észjárását akkép igazgatja, hogy majdan az elmélkedés eredménye — Brunetière ellenében jöjjön ki. Mert mi köze a kémiának a metafizikához? Mi köze Berthelot vegyészeti felfedezéseinek ama legfontosabb életkérdésekhez, melyeket Brunetière feszeget?

De nekem még mindig úgy látszik, hogy nem tartunk szoros rendet tárgyalásunkban. Mielőtt Alfa elmélkedéseire reflektálnék, szükséges, hogy t. olvasóimmal Brunetière czikkét, álláspontját röviden megismertessem.

Nos tehát, az az újévi czikk, mely oly váratlanul, minden bejelentés nélkül látott napvilágot, s mely annyira felkavarta a kedélyeket, röviden körülbelül ezt a gondolatmenetet adja vissza, lehetőleg Alfa szavaival élve is:

A tudomány, az a tudomány t. i., mely ellentétbe helyezkedett a vallással, s mintegy pótolni akarta a vallást a művelteknél (?), sok mindenfélét igért megfejteni. Ámde ma már látjuk, hogy nem váltotta be, s nem is fogja beválthatni soha ebbeli igéreteit. Egy szóval, amint azt Brunetière is ezzel

a szóval kereken kimondja, *a tudomány csődöt mondott.* (Alfa hozzáteszi, hogy ily *kíméletlenül* még az egyházi irók sem szokták idáig ezt az ő álláspontjukat kimondani), igen, csődöt, mint az oly czég, amely nem képes fizetéseit teljesiteni. Megigérte, hogy a vallást a tudással fogja pótolni, s ime — minden döntő pontra nézve kudarczot vallott. Szinte gúnyosan emliti Brunetière Renant (no hisz aziránt a világ eddig is tisztában volt, hogy Renannak neve nem a tudósok, hanem a szédelgők közé volt sorolandó) sajnálattal Tainét, a pozitivista filozofust, (aminthogy sajnálatraméltó bizony az egész pozitivizmus rendszere is), — és ujra meg ujra kimondja, hogy amint vagyonilag megbukott az, aki tartozásait nem tudja megfizetni, úgy erre a sorsra jutott a tudomány is, mint amely nagyhangu igéreteit nem tudja beváltani.

Mivel pedig azok a kérdések, melyekben a tudományt ez a kudarcz érte, éppen azok, melyekre a vallás nagyon kielégitő feleletet ád: a tudománynak ez a kudarcza okvetlenül a vallás győzelme.

Tovább. Mikor aztán így Brunetière konstatálta, legalább negative a vallás győzelmét, indittatva érzi magát azt is konstatálni, hogy ebből a győzelemből a főrészt, sőt az egészet is a katholiczizmus igényli magának. Mert sehol másutt annyira bele nem mélyedtek a theologusok a tudománynyal érintkező vallási kérdések kutatásába, sehol másutt oly bőven, oly tág alapon, oly bizalomteljesen és oly eredményesen nem védelmezték meg a tudomány támadásaival szemben a hit czikkelyeit, mint a katholiczizmusban. És itt az elsők között áll maga XIII. Leo, a mostani pápa, aki a mai válságos időkben meg akarja mutatni a világnak, mily szolgálatokat tehet a katholiczizmus a forrongó világnak. A pápának főleg három gondolatát dicsőiti Brunetière. Az első, hogy kibékült a franczia köztársasággal, kimondván, hogy az egyház független a kormányformáktól; (ez a pont úgylátszik Brunetière előtt új, holott a legrégibb Morálisokban is fellelhető), — a második, hogy tevékeny részt vesz a munkáskérdés megoldásában; a harmadik, hogy a különböző keresztény egyházakat egyesiteni akarja.

Brunetière ebből a két gondolatból: a tudomány csődjéből s a katholiczizmus előnyeiből, a harmadikat vonja le imígy: Mit kell tehát tennünk? Lemondani a tudományról? Nem. A tudománynak megvan a maga területe, a vallásnak is. De az erkölcstant nem választhatjuk el a vallástól.

Az erkölcstant pedig ismét csak leginkább a katholikus vallásra lehet alapitani, mely e czélra sokkal alkalmasabb, mint a protestantizmus. A katholikus vallás a *legvallásosabb* vallás, mint még Renan is mondja. A katholikus vallás legjobban tudja kormányozni az embereket, maga is kormányzat lévén. A kath. vallásra lehet alapitani szocziológiát, erkölcsöt; a katholikus vallással meg lehet oldani a szocziális problémát. S itt van a czikkelynek voltaképi súlypontja, egész tendencziája, melyet, amennyire mi ismerjük a polémiákat, nem méltattak eléggé. Brunetière körülbelül így formulázza végső következtetéseit: Ha ily fontos dolgokra nézve megegyezünk a katholiczizmussal, minden egyéb dolog mellékes. A társadalmi haladást *áldozatok árán* is elő kell segitenünk. »Mindenekelőtt élnünk kell; az élet pedig nem szemlélődés, nem elmélkedés, hanem cselekvés. A beteg nem törődik az elmélettel, a fődolog, hogy gyógyitsák. Ha a ház ég, akkor a lakók nem törődhetnek egyébbel, mint hogy a tüzet oltsák. A csatatéren nem az egyén hajlamai döntők, hanem a közösség érdekei.«

Szóval, a czikk végeredménye röviden és magyarán így hangzanék: Minthogy a tudomány tehetetlen az élet legfőbb bajainak orvoslására s legégetőbb kérdéseinek megoldására, — a katholikus vallás pedig mindeme kérdésekre jó felelettel szolgál: vissza kell térni, legalább szövetkezni kell a katholiczizmussal, még áldozatok árán is.

Ez, röviden, a Brunetière eszmemenete, — ennyit közöl Alfa is. De itt, az »áldozatok«-nál, hogy t. i. még áldozatok árán is vissza kell térnünk a katholiczizmushoz, megakad Alfa, aki éppen nem látszik az áldozatkész, nagy lelkek közé jutni akarni.

Azt mondja, hogy »azok az áldozatok, melyek a Brunetière czikkében nincsenek megnevezve, tulajdonkép csak

egy, de annál nagyobb áldozatra vonatkozhatnak, a »sacrificium intellectus«-ra, — csakhogy Brunetièrenek nincs bátorsága azt kimondani. »Nem nyilt, és nem következetes.«

Ugyan úgy-e? Hát erre gondol Alfa? Már az igaz, hogy furcsa észjárása van a kritikus úrnak. Nem hihető, hogy a Brunetière-é is ilyen volna. Az az áldozat, amelyről ő beszél, semmiesetre sem a »sacrificium intellectus«, hanem igenis: lemondás arról az üres gőgről, arról a példátlanul proterv kevélykedésről, melylyel a 60-as, 70-es évek óta nem is annyira Büchner, Darwin, Vogt, Moleschott, Häckel stb. maguk, mint inkább azok szerettek beszélni a »tudomány« nevében, akik ezekre a nevekre hivatkoztak unosuntalan. Igen, ez az az áldozat, amit Brunetière ért; ma a gőgnek, a kevélységnek arról a magas piedestáljáról le kell szállani, tetszik vagy nem tetszik; mert ma már nincsen művelt, tudományosan művelt ember, aki azokat a gombamódra felszaporodott »leszármazási theoriákat« s egyéb, a kinyilatkoztatott vallással ellenkezni akaró antropologiai, filologiai stb. dedukciókat komolyan vegye, — és Brunetière csak kimondotta, amit *másoknak nem volt bátorságuk kimondani*, s amit Alfa még ma is szeretne ki nem mondottnak tudni. Brunetière elég *nyilt* és elég *következetes* másokhoz képest.

De mit is akar Alfa azzal a »sacrificium intellectussal«? E frázis egyike azoknak a rágalmaknak, melyekkel valamikor a jezsuitákat szokták illetni. De ma már ezen is túl van a világ. Úgy látszik nekem, mintha Alfa rejtegetne e frázis alatt valamit, — kimondjam, hogy mit? azt, hogy aki egész lélekkel a hivők közé akar állani, annak némely dolgokban le kell mondania józan értelméről. Nemde?

Hát kérem, egyetemi tanár uram! Aki nem tud arabusul, az ne beszéljen arabusul. Ha Alfa theologuskodni akar, akkor előbb tanuljon, olvasson theologiát. És különösen zsidó létére, (mert mint ilyen, képzelhető, hogy milyen munkákból iparkodott megismerni a kereszténység tanait,) ne akarjon itéletet mondani keresztény eszmékről és dogmákról. Valóban, ily szerénytelenségre csak zsidó ké-

pes, — de ha ez a zsidó legalább irodalmi reputációjára ad valamit, még neki sem szabad oly vakon a falnak rohannia.

Értse meg hát Alfa, hogy a keresztény nem hisz vakon, értelem nélkül, hanem hogy az ő hite *észszerü, értelmes mindig*. Rationabile obsequium nostrum. (Róm. 12, 1.)

És ha vannak is a keresztény vallásban titkok, mysteriumok, melyek az emberi értelmet túlhaladják (a Szentháromság tana, incarnatio stb.): ezek elhivése sem jár az értelem feláldozásával, mert előbb meggyőződik a keresztény és pedig megdönthetlen érvekből, arról, hogy ezek a mysteriumok isteni kinyilatkoztatáson alapulnak, s hogy az egyház, amely azokat tanitja, a tévmentesség, az infallibilitás karizmáját birja.

De meg különben is, ha azt, mit az imént mondottam, talán egy zsidó nem egészen értené is meg: az értelmes, okos ember, a bölcsész meg fogja érteni, hogy nincs és nem lehet észszerü vallás mysteriumok, hittitkok nélkül. Mert hisz a vallás nem csupán földi érdekeink szabályozása végett adatott, hanem főleg arra, hogy Isten iránt való viszonyunkat vezérelje. Egyik oldalon áll a gyarló, véges ember, a másikon a végtelen Isten, a vallás az összekötő láncz, mely a Teremtő s a teremtmény közt levő vonatkozásokat intézi. Már most, hogy lehetne el egy észszerü vallás, az értelmet meghaladó hittitkok nélkül? Hogy szólhatna Isten lényegéről, tulajdonságairól úgy, hogy mi azt játszva felfogjuk? Sőt azt mondom: olyan vallás, melynek nincsenek mysteriumai, értelmünket meghaladó tanai, nem is vallás; mert föltételezvén, hogy az Isten lényegében is minden megfogható, lerontaná az Isten végtelen eszméjét, s azt mondaná, hogy a Teremtő nem nagyobb a teremtménynél; — igen, az olyan vallás, mely csupa észszel is felérhető igazságokat foglal magában, nem vallás, mert az Istent egyszerü tanuvá alacsonyitaná le, kinek állitását *azért* fogadom el, mert eszemmel is megvizsgálhatom, nem pedig azért, mert az Isten kinyilatkoztató tekintélyét elismerem.

Talán egy példával felfoghatóbbá teszem Alfa előtt ez

eszméket. Egy ügyvéd megbizatik, hogy mindkét félnek ügyeit rendezze. Nemde, mindkét féltől felhatalmazásra van szüksége? Nos, így az észszerü vallásnak is, s névszerint amaz elemeinek, melyek az Istenről szólanak, magukon kell viselniök az isteni eredet kritériumait, s ezek: az észhaladó igazságok, a mysteriumok.

Értse meg végre Alfa, hogy a titok nem ellentétes az igazsággal, nincs az ész *ellen*, hanem az ész *fölött*. Igazság a hittitok is, csakhogy azon rendbe tartozik, hová véges elménk nem hatol be, abba a légkörbe tartozik, hogy úgy mondjam, mely az Istent környékezi. Talán ismeri Alfa »Pascal gondolatait?« ott olvashatja, (V. fej.) hogy: »midőn legmagasabbra hatol az emberi ész, akkor is beismeri, hogy sok dolog van, amit felfogni nem képes; és ha idáig el nem jutott, vajmi gyöngének mondható.« Ez az utolsó mondat, úgy látszik, nagyon ráillik Alfára.

Igen, észbeli igazság az, hogy tartozunk hódolni a Véghetetlennek, s mihelyt elfogadtuk az Istent, a személyes, önakaratu, tevékeny Istent: el kell fogadnunk a mysteriumokat, a hittitkokat is; mert észszel az Isten lényegét illetőleg semmit se bizonyithatunk. Negat quodammodo Deum, quisquis rationibus humanis Deum metiri conatur — mondja Zeno Veronensis.

Kellett e kitérést megengednünk magunknak, Alfa gúnyos megjegyzésére a »sacrificium intellectus«-ról, melyet különben ő csak belemagyaráz Brunetière czikkelyébe.

Ezek után már nem csudálkozunk, ha Alfa szkeptikus vállvonogatással sóhajt fel: »A régi dal a régi háborúról: hit és tudomány közt«, — valamint azon sem, ha furcsa észjárásával imígy okoskodik: »Brunetière nem szegődik sem a hithez, sem a tudományhoz; a tudományban nem hisz, a hit pedig nem az okoskodás vagy a tapasztalás dolga.« Ezt a mondatot ugyan olykép szövi be Alfa az ő elmefuttatásába, mintha az Brunetièreé lenne, pedig rám azt a benyomást teszi, mintha az tulajdonkép az övé volna. Névszerint ez a két egész világosan, félreérthetetlenül adott mondat nincs meg Brunetière-nél: »Az ember hisz vagy nem hisz,

az értelemnek semmi köze hozzá. A hit nem bizonyitható.«

No már, Alfa uram, ez megint olyan két állitás, hogy az ember ámulva csapja össze kezeit, hogy hogy lehet enynyire aberrálni, vagy pedig, hogy egy ember, aki másokat akar tanitani, hogy tud ennyire ignorálni. Egy egyetemi tanár azt mondja, azt irja, s nyomtatásban közrebocsátja, hogy *az értelemnek semmi köze a hithez*, és hogy *a hit nem bizonyitható.*

Már megint csak azt vagyok kénytelen mondani, hogy — ha talán Alfától nagyon szivesen fogunk olvasni kritikákat új szinművekről, melyek première-jeit végig nézte a nemzeti szinházban, már kevésbé szivesen társadalmi problémákról, mert ezek nem erős oldala: de a theologiának, amelyhez nem ért, hagyjon békét.

Mert nagyon nevetséges, mikor egy ember hétről-hétre beleül a kritika itélőszékébe, s a polihisztor szerepében tetszelegve magának, kritizál mindent, ami csak keze ügyébe akad, még olyasmit is, amiről fogalma sincsen.

Hát mit gondol Alfa, hogy mi az *a hit*? Fantóm? Szentimentális asszonyoknak való érzelgés, de komoly és müvelt férfiunak gúnymosoly tárgya? A kedélynek terrénuma, de nem az értelemnek?

Nem így, uram! A hitnek nemcsak nagyon is sok köze van az értelemhez, hanem — értse meg jól — *a hit elsö sorban az értelem dolga.* Mert mit tesz hinni? Igaznak tartani azt, amit más elém ad, — a mi esetünkben, amit az Isten kinyilatkoztatott. No már én azt gondolom, hogy ez az aktus: igaznak tartani, az értelemnek az aktusa. De hát, nyilatkozott-e az Isten? Alfa, a zsidó vallás követője lévén, mindenesetre tudja, hogy igenis nyilatkozott; de ha nem tudná, még mindig megtudhatja, mert az Isten kinyilatkoztatásának oly érvei vannak, melyek *az értelem számára* kétségtelenül bebizonyitják, hogy az megtörtént. (Motiva credibilitatis, pl. a csodák, s a beteljesedett jövendölések.) Ime hát: a hitnek igenis van köze az értelemhez, sőt, ujra mondom, a hit *elsö sorban* az értelem dolga. — *Másodsorban* igenis az

akaraté is; mert egyik-másik hitigazság nem ötlik szemembe, nem ragadja rögtön értelmemet a beleegyezésre, hanem kell, hogy legyen bennem némi engedelmes érzés a kinyilatkoztató Isten iránt, elismerése az ő tekintélyének. (Hogy ez az akarat, ez az indittatás az Isten malasztja, azt mi hivő keresztények tudjuk, Alfának hiába beszélnénk róla.)

Nem áll tehát Alfa thezise: Az ember hisz vagy nem hisz, (talán szeszélye szerint? okos ember nem indul szeszélye után), — nem áll a thezis folytatása sem: az értelemnek semmi köze a hithez. Hogy akarat is kell hozzá, már fönebb mondottam; mert hisz az ember úgy van alkotva, hogy ha akar, cselekedhetik lelkiismerete, esze, judicime ellen is, csakhogy akkor a szive legmélyén mégis tudja, hogy lelkiismerete, esze, judiciuma ellen cselekszik.

Az eddig mondottakkal a másik thesis is meg van czáfolva, mely szerint *a hit nem bizonyitható.* Igenis, legalább a keresztény kath. vallás igazsága teljességgel bizonyitható. Mert nincs könyv a világon, amelynek hitelessége úgy be lenne bizonyitva, mint az új-szövetség könyveié, amelyek a Megváltó életét és tanitását tartalmazzák, s amelyekből az is kitünik, hogy Krisztus az ő egyházának az infallibilitás ajándékát megadta. Ha pedig ez Alfának már sok, hát kezdheti a természet-vallás kutatásán, amelyet minden apologiában bevitatva talál.

Mindezeket bármily kezdő theologus, sőt egy jobbfejü felsőbb gymnazista is tudja, de Alfa nem tudja. S azért mégis oktatni akarja a nagy publikumot, meg nem elégedve a szegény tanárjelöltekkel, kik kénytelenek az ő vizsgálatának alávetni magokat!

És mennyi frivolitással folytatja elmefuttatását. Ime: »Brunetière szerint... a hitre rászorultunk, hogy megélhessünk, tehát higyjünk. A hit hasznos, hasznos a szó egyetemes és nemes értelmében, a nem föntartására, de mégis csak — hasznos (!) Ezért fenn kell tartanunk, még áldozatok árán is. Brunetière czikkelyének tendenciája — politika. Ezt ama banketten Brisson kiérezte . . . . .« Nemde furcsa logika?

Brunetière egész helyesen mondja műve harmadik részének kikezdésében: Mi pedig mit tegyünk? Világos, hogy nem fogjuk feláldozni a tudományt s még kevésbbé gondolatunk szabadságát. Ha nem engedjük meg, hogy a tudomány valaha helyettesithetné a vallást — s azt elég nyiltan vallottuk, — azt sem fogjuk megengedhetni, hogy a vallást szembe állitsák a tudománynyal. — Ez igen jól van mondva. Igazság csak egy van, s annak Isten a forrása, az igazi tudomány *soha* nem lehet ellentétben a hit bármely tételével, s azért a vallás és a tudomány *párhuzamba* igen, de *szembe* egymással nem állitható.

Csakhogy miután Alfa már a priori ezt a két fogalmat ellentétesnek akarja tekinteni, miután beleélte már magát abba a gondolatba, hogy aki igazi tudós akar lenni, az nem lehet hivő, az mondjon le a tudós nevéről: Brunetière e mondatánál ártatlan képpel azt kérdi: »De hát akkor miért támadta meg a tudományt? Miért beszélt a tudomány csődjéről?« Hát azért, lelkem, mert a tudomány tovább akart menni mint lehetett volna, nagyképüsködött, egy szóval, mint a pazar viveur túlköltekezett és így természetesen csődbe jutott. Ez oly világos! De mivel már kifejezést adott gondolatának, Alfa még tovább megyen, s páthoszszal perorálja: »Ez Brunetière művének legsebezhetőbb, mert legigaztalanabb része. A doktrinárius ember a látszólagos következetesség kedvéért tovább ment, mint maga akarhatott. A nagy problémát, hogy a hit s tudomány közt melyek az igazi határok, nem oldotta meg; fölszinesen érintette: s gyakorlati tendenciája érdekében oly szélső kifejezésekre ragadtatta magát, melyek néha még jóhiszemüeknek sem látszanak.«

Ejnye, ejnye, Alfa uram, nekem úgy tetszik, mintha Ön *menne* elfogultsága folytán *sokkal tovább*, mint kellene, mint szabad lenne.

Nem így, uram! nem kell belemagyarázni Brunetière czikkelyébe olyasmit, ami abban teljességgel nincs és nem is akar lenni. A czikkely czélja nem is volt soha, megvonni a határokat a hit és tudomány között, azért ezt a tárgyat elég is volt röviden érintenie: a czikknek czélja volt kimu-

tatni, hogy a tudomány nem felel meg a lét minden kérdésére, nem különösen a legfontosabb, a legéletbevágóbb kérdésekre. S e czélt a czikk el is érte, — bármint erölködjék ez ellen, sőt bármennyire kételkedjék, igen ‚lojálisan' Alfa, a nagy kritikaszter, még az ott foglalt állitások jóhiszemüségében is.

Sőt én megforditom a dolgot, s azt mondom: éppen Alfának ártatlan, naiv kérdéseinél jő az ember kisértetbe az ő jóhiszemüségét kétségbe vonni. El lehet-e hinni, kérdem én, hogy Alfa annyira meg nem értette Brunetière-t, hogy őszintén teszi fel a következő kérdéseket:

»Mik a kifogásai a tudomány ellen? Mit igért a tudomány, amit nem teljesithetvén, mondott csődöt? S ki az »a tudomány«, amely igéreteket tesz? Ha volt a tudósok közt, aki a tudomány határait messzibbre tolta, mint szabad, nem volt-e sokkal több, ki ettől tartózkodott? (Szép argumentum!) Hiszen ellenkezőleg, ha van a modern tudománynak egyetemes tendenciája, az bizonyára nem egyéb, mint gondosan óvakodni a tudomány határainak túllépésétől. Több, mint száz év óta variálja a tudomány e tételt, hogy a tudásnak áthághatatlan korlátai vannak. Mi egyéb Kantnak a tanitása, akire Brunetière is szeret hivatkozni, de akit talán még sem értett meg, különben nem irhatta volna értekezése első részét? Mert ezt valljuk: Igaz, hogy a tudománynak vannak határai; igaz, hogy e határok ép ott zárják el az utat, ahol a legéletbevágóbb kérdésekhez akarnánk közeledni; de ép oly bizonyos, hogy *e határokon belül* autonom a tudomány, senkitől mástól, mint maga-magától nem fogad el törvényt, e határokon belül *teljes szabadságot kell neki engedni*, különben nem fejlődhetik, amint ezt a történet eléggé bizonyitja.«

Hiszen nyitott ajtón zörget itt Alfa! Ágyúval lődöz verebekre! Kinek is jutna eszébe, hogy a tudománynak a kellő *határokon belül* való autonomiáját kétségbe vonja? hogy ott nincs teljes szabadsága? Kinek? Hol mondja ezt Brunetière? hol még a legegyháziasabb felfogású tudós is? Azért mondom, hogy Alfa idéztem kérdései, majdnem azt

mondanám, nem jóhiszemüek, nem őszinték, — hiszen ime a fönebbi sorokban ő maga kénytelen megengedni, hogy »igaz, hogy a tudomány határai ép ott zárják el az utat, ahol a legélétbevágóbb kérdésekhez akarnánk közeledni«; — hiszen az egész Brunetière-czikk *ezt* és csak ezt mondja, s e mondattal Alfa maga megerősiti, hogy a tudomány, amely ép e kérdésekre igért megoldást, s azt be nem válthatta — csődöt mondott!

Mindez azonban nem gátolja Alfát, hogy logikátlan kérdéseit tovább füzze. Igy folytatja: »Brunetiére azt mondja, hogy a természettudományok megigérték, hogy megszüntetik »a világrejtélyt.« Hol s mikor igérték meg? De mi az a világrejtély B. szerint? Az ember eredete, rendeltetése és magaviseletének törvénye. A tudomány nem mondhatja meg, mik vagyunk, honnét jövünk és mivé leszünk. (No lássa, pedig azt igérte, hogy megmondja, s tett is rá kisérleteket, méltóztassék visszaemlékezni a darwinistákra.) Nem fejtheti meg, hogyan keletkezett a nyelv, a társadalom, az erkölcs. (Úgy-e nem? Pedig erre is vállalkozott, lásd Müller Miksát s az ő társait.) Még kevésbbé, hová megyünk. Föltéve, hogy Brunetièrenek igaza van, lehet-e a tudománynak ezt a hiányát a vallás javára elkönyvelni? A vallás nem kutatja a nyelv, a társadalom s az erkölcs keletkezését. Ennek kutatását elvárja a tudománytól. (Igen ám, de beszél ezekről a tárgyakról, már a Pentateuchusban, s a »tudomány« kezdte bonczolgatni, támadgatni, amit beszél, — csakhogy beletörött a kése.) A vallás liberálisabb Brunetière-nél, (hát még Alfánál!) amint rendesen a renegátok fanatikusabbak az igazhitüeknél. Brunetière sem tagadhatja, hogy a tudomány e kérdések közül azokat, melyek az ő körébe tartoznak, gondos módszerek segitségével, óvatosan s növekedő sikerrel kutatja. Igaz, hogy nem oldotta még meg, de legalább megközeliti megoldásukat. Ha Brunetière-re hallgatunk, megszününk kutatni.« (Ez egészen úgy hangzik, mint a berlini professzorok protestácziója a centrum inditványa ellen, melylyel az istentagadást, a lélek halhatatlanságának kétségbevonását büntetendő cselekménynek akarja minősiteni: azok is azt

vetik ellen, hogy akkor vége a haladásnak. Ha Brunetièrere hallgatunk, nem szününk meg kutatni, hanem igenis megszününk lóhátról és fumigálva beszélni a theologiáról.) — De csak halljuk Alfa panaszait tovább.

»Brunetière — úgymond — előveszi a filologiai tudományokat is, amelyek megigérték, szerinte, hogy a hellénizmusból és a zsidóságból magyarázzák a keresztény hit keletkezését és kudarczot vallottak. (Bizony azt, pedig mekkorát!) A történet azzal áltatott bennünket, hogy fölfedezi a történeti fejlődés törvényét és nem találta meg. »A tudomány elvesztette hitelét (son prestige) s a vallás visszahóditotta a magáénak egy részét«, ez végszava az első résznek. S minthogy ezt a részt támadták leginkább ellenfelei, Brunetière még tovább megy s a Figaro emlitett czikkelyében felelőssé teszi a tudományt a hadi költségek folytonos emelkedéseért, a bányamunkások szomorú sorsáért, a prostitucióért s általában a szocziális bajokért.« (Egész helyesen, nagyon igaz! Hogyan? Hát így: Ha egy liberális vagy zsidó »tudós« pamfletet ir a kereszténység ellen, hogy az a papok találmánya stb., a hasonszőrüek egész hada által mint úttörő kutató üdvözöltetik, néha még az állam is kitünteti, magasztalja őt, egyetemi professzorrá s mit én tudom, mivé nem teszi. De ezt a pamfletet elolvassa ám a proletárius is, s igen természetesen azt a következtetést vonja le belőle, hogy így hát a kereszténység, de akkor minden vallás is szédelgés, éljen hát a szoczializmus, a vagyonfelosztás, az anarchia! Hisz ő csak praxisba viszi át, amit a »tudós« theoriája magával hoz, s azért azt kiáltja: Gleiche Brüder, gleiche Kappen.) — És azért hiába mondja Alfa, hogy ez már nem tudományos polémia, ez feleselés, mert Brunetière maga is igen jól tudja, hogy a tudomány ujabb fejlődése előtt is megvolt a társadalmi baj, voltak szegények, voltak, akiket kiaknáztak és elnyomtak. Vagy kivánja-e Brunetière, hogy a bányákat bezárjuk, a vasuti sineket kiszaggassuk, a gyárakat becsukjuk? (Nem, ezt senki sem kivánja, hanem vallást és erkölcsöt kiván az egész társadalmi rend, azt pedig a »tudomány« meg nem adja!)

Kenetteljesen így végzi be Alfa elmefuttatását: »Mégis nem ezeknek a nyilvánvaló igazságtalanságoknak, túlzásoknak tulajdonitjuk Brunetière czikkelyének nagy hatását, hanem valóban az idők jelének tartjuk. Mély nyugtalanság fogta el a gondolkodó elméket. (Vajjon Alfáét is?) Világfelfogásunk új formulázása közeledik s e formulázás vajudásaiban szenvedünk. Nem vagyunk tisztában elméleti világfelfogásunk alapelveire nézve és még kevésbbé a gyakorlati kérdésekkel. (Mi, hivő keresztények tisztában vagyunk!) A társadalom mostani szervezetének oszlopai düledeznek, és a mesteremberek, kik látják a repedéseket, támasztani akarják azokat. De nem ily ideiglenes segitséget várunk és keresünk, hanem a jövőben való megnyugvást, perspektivát, bizonyosságot. Brunetière felismerte a jelenlegi helyzet némely fogyatékosságát, (Igazán? No lám, milyen kegyes!) de csak negativ, meddő kritikus, nem alkotó gondolatművész. Értekezésével sem a katholikusok, sem a protestánsok, (ugyan hogy tudja azt a zsidó-vallásu Alfa?) sem a tudósok nincsenek megelégedve; mindegyiküket bántja, mert gondolatai merevek, dogmatikusok, igazságtalanok. A gondolatok és érzések forrongását föltárja; de nem látja a jövő alakulás irányát s még kevésbbé tud maga irányt adni a világnak.«

Azt hiszem, Brunetière nem is arra akart vállalkozni, hogy *irányt adjon a világnak.* Nem, ő, a tudós, bizonyára sokkal szerényebb. Mert *az igazi tudós mindig szerény*, Alfa úr! mindig, jól tudván, hogy »kimérte Isten a tudás határait.« Brunetière nem akart mást, mint őszinte kifejezést adni belső érzésének, amit más nem mert megtenni, hogy a tudomány elégtelen, képtelen az élet legfontosabb kérdéseire megfelelni, mig a hit, és pedig a teljesen rationabilis, bebizonyitható hit mindazokra teljesen kielégitő feleletet ád.

KELL-E MÉGIS CSAK A COELIBATUS?

Irta: Dr. PETHŐ.

Utolsó dolgozatom ellen, melynek czime »Nemzetgazdaság és Coelibatus«, illetékes helyről oly ellenvetést támasztottak, amely nem maga miatt, hanem a vele összefüggő kérdések miatt megérdemli, hogy szóvá tétessék. A nehézség ugyanis kétségbevonja, hogy az emberi nem szaporodása s a produkczió közt oly óriási elmaradás állna be s azt vitatja, hogy *ha több az ember, akkor többet dolgoznak is* s így a termelés lépést tarthat a szaporodással.

Ez a nehézség *a termelésről való helytelen nézeteken épül föl* s bármily konzervativ részről emelkedett is, mégis — természetesen öntudatlanul — a legkifejlettebb liberális industrialismus tükröződik rajta. Föltételezi ugyanis, hogy a termelést föltétlenül és korlátlanul a munka hordozza; nincs tisztában a termelési erők s azok viszonya iránt; s azért jónak láttam e nehézség megoldására s egyszersmind e tárgyban fölötte fontos nézetek tisztázása érdekében a termelési erőkről s azoknak viszonyáról, nemkülönben a két idevágó helytelen systemáról, a fiziokratismus és industrialismusról értekezni. Különben is az a figyelemreméltó buzdulás, melylyel a főtisztelendő papság a sociális tanulmányokat fölkarolta s azoknak a praktikus alkalmazás sziklatámaszát megadni igyekszik, arra buzditanak, hogy e tanulmányoknak alapfogalmait tüzetesebben tárgyaljam és magasabb szempontból való áttekintésével a haladást könnyitsem s a jó irányt biztositsam.

Az angolok szeretik az angolkerteket s irataikban is utánozzák az angolkertek izlését, elandalognak az eszmék világában is a bozótok, csalitok, pagonyok, erdőcskék, tavak, rétek, virágágyas szőnyegek közt, gyönyörködtetik a járókelőt s az olvasót illattal, verőfénynyel és árnyékkal, de a tekervényes utakon ugyancsak el nem igazodunk;

sokat láttunk, jártunk és élveztünk, de nem tudjuk, hogy hol vagyunk. Ez az angolkerti izlés ott terjeng Faber kitünő asketikus iratain, melyek ellen többször hallottam azt az ellenvetést, hogy nincs bennük rend; — ott ingerkedik az angol filozófok és kultur-irók gyönyörködtető lapjain s nem emanczipálták magukat alóla az oekonomikus remekirók sem, milyenek Smith A., Ricards és mások. Azonban a francziák segitettek rajtuk; elhozták nagy kerti ollóikat s falakat vágtak a fantasztikus bokrokba és bozótokba, sorokat teremtettek az erdőkbe s mellfüzőkbe szoritották a girbegörbe fákat s a franczia izlésü parkban járó ember már ellát egyik végétől a másikig. Így történt ez a világ- és nemzetgazdaságban is. Say és mások rendszert hoztak Smith A. úttörő gondolataiba s Say a világ-oekonomiát mint rendszert egyszerüen így jellemzi: ez az a tan, melynek a tárgya a javak termelése, elosztása és elhasználása; a productio s a consumtio a két sark s köztük s rajtuk forog a tengely, a javak elosztása.

Valóban, aki a földi élet kiváltkép anyagi oldalának keresztül-kasul bonyolódott problémájában néhány szilárd pontot teremteni kiván, annak tisztába kell jönni ez élet kellékeivel: *a javakkal*, ezek *termelésével* és *fölhasználásával*. Utóvégre is az emberi működés, bár kameleon-változatu és száz meg egy formában jelentkezik idők, helyzetek, érdekek szükségletei szerint: mégis csak erre fog mindig irányulni: javakat termelni, fölosztani és fölhasználni, — e körül tűz majd össze ember emberrel, rendszer rendszerrel; korszak korszakkal, — ez teremti meg a társadalmi egyensúlyt, vagy a bomlás romboló proczessusát.

Midőn itt a javakról akarok átnézetet adni, nincs szándékomban ezt a tárgyat a maga töméntelen bőségében fölkarolni; majd ezt máskor teszem meg. Itt csak a *reális javakról* szólok. A javak ugyanis vagy eszményiek (ideális), vagy anyagiak (reális). Az ember s a világ . . . csupa jó; az ember a személy, a világ a dolog; a javak is személyiek vagy dologiak. De ezenkivül az ember az ész, sziv, kedély által kiemelkedik a fizikai lét s az állati élet szféráiból;

azért javai ezen két egymásfölött álló viszony szerint is határoztatnak meg. Vannak javaink az alsó, vannak a felső szférákban: az alsó szférában mozog a fizikai lét s az állati élet, egészség, a számtalan kényelem, komfort, tiszta ruha, jó lakás, *csupa produktuma az emberi munkának*; a felső szférában vannak a tulajdonképeni emberi világ, az ész, a sziv, a kedély által átszőtt világ javai. Ezeket *ideális*, — az előbbieket pedig *reális javaknak* hivjuk.

Az anyagi, szellemi, lelki szükségletek körül forog a produktiv munka; a suszter czipőt produkál, a tanitó tudást, az orvos egészséget, a pap erkölcsöt és lelki életet, a a művész élvezetet; minél több a produktum, annál nagyobb a gazdagság.

Mindezt csak odavetőleg emlitem; mert az olvasó is észreveszi, hogy mily érdekes, fontos s a társadalmi állások és törekvések kölcsönös megbecsülésére vezető kérdések nyilnak meg e tárgy tüzetes megbeszélésében kivált a *produktiv* és *improduktiv munkáról*. Azonban ezt más helyen ex asse tárgyalom.

Térjünk tehát a *termelés erőire*, más szóval a *javak forrásaira*.

Kétféle termelő erő van: a *természetnek nyers erői* és az *ember tehetségei*. A természetnek erői alatt értjük az egész, nem személyes világot; az ember tehetségei alatt pedig személyünk integrans részeit. A természet önmagára hagyatva, emberi munka nélkül nem nyujt nekünk semmit, amit élvezni lehetne; az egyedüli nyers erő, mely emberi munka nélkül is élvezetet nyujt, a nap által földeritett, melegitett levegő. Minden más természeti erő csak a munka hozzájárulásával válik élvezhetővé. A kezdőnek ez állitás ellen különféle nehézségei támadnak; mert lelke előtt elvonul a természetadta adományok hosszu sora, melyekhez munka nem járult s mégis élvezetünk szereivé lettek; gondol a kristálytiszta vizre, az illatos eperre, a fogoly-pecsenyére, a fogasra és pontyra, a parfümös szénára; de e kedves emlékek meg nem dönthetik az állitást, hogy a természet munka nélkül nem élvezetszer; mert a pecsenyéket előbb

halászat, vadászat által kell megszerezni, azután elkésziteni; az epret nagy fáradsággal kell összeszedni; a szénát a réten gondozni, gereblyézni, kaszálni, száritani, összegyüjteni kell, a consumtio csak ott kezdődik, amikor az ételt magunkhoz veszszük. Az ind kertész, ki Singaporében az ananászt termeli; a fakir, aki a hajóhoz czipeli; a matrózok, kik ide s tova dobálják; a fütő, gépész, kormányos, kapitány, kik a hajót Triesztbe eligazitják; a pósta, mely az ananászt rendeltetési helyére szállitja; a szolgáló, ki a küldeményt a póstáról elhozza: a mindenes, ki azt kicsomagolja s végre az a kegyetlen kéz, mely pikkelyeibe mélyeszti a kést: ezek mind munkát végeznek; ezt a munkát a természet nyers erejével párositják, ez által az ananász értékét emelik s végre a terményt élvezhetővé teszik. Ez az érték, melylyel a manipuláczió folytán az ananász bir, nem a terménynek belső, önmagából való *tárgyi értéke;* hanem a munka, a manipuláczió, a ritkaság, a kereslet által meghatározott csere-értéke, más szóval *ára.* Világos ebből az is, — hogy ezt is mindjárt itt emlitsem — hogy a *tárgyi érték* s a *csere-érték* vagyis ár közt nagy különbség lehet. Mi a *tárgyi értéke* például egy tört cserépfazéknak s mily nagy lehet az *ára,* ha valami ősrégi lelet?

A természet nyers erői és erőtelepei közt a főbbek: *a föld,* mely a növény- s állatországot hordja, azt táplálja; a szervetlen anyagot az anyagcsere bámulatos áramában szervessé s az által élvezhetővé teszi. Az emberi élet e két országból veszi erejét s termékeikkel födözi földi szükségleteit; második helyen állnak *a vizek,* úgy is, mint hajtó erők és közlekedési utak, úgy is, mint a növényzet s az állatvilág tekintélyes részének életeleme. A *föld méhéből* származnak az érczek, a kőszén és barna szén, a petroleum; a *föld szinén* pedig az ember foglalja le a föld termő erejét, a hegyekről leiramló vizeket, a légmérsékletek különbsége folytán támadó szeleket s a kultura éppen abban áll, hogy az ember uralkodik a természet fölött, ki használja erőit s megvalósitja a Genesisnek azon alapvető szavát: dominamini . . . !

A termelés második forrása: *az emberi munka-erő.* A munka-erő az ember személyes java és birtoka, de amelyet közvetlenül élvezni nem lehet, hanem amely élvezetszerek termelésére szolgál. Hogy e czélra alkalmas legyen, össze kell azt kötnünk a természetadta nyers erőtelepekkel. Az emberi munkaerő önmagában véve ugyanis képtelen valamit teremteni. A természet adja a talajt, melyen a földmives gabonát, az erdész fát termel, a bojtár juhot tenyészt; a természet nyujtja mindazt a töméntelen sok anyagot, melyet az ipar földolgoz, s nélküle a termelés mezején egyetlen egy lépést sem tehetünk s maga ez a mi munka-erőnk is az anyagcserén épül, belőle veszi pótlékait. Az emberi munka-erő úgy fejlik, mint minden más; csirában, képességképen megvan, de azután ki kell fejleszteni; ez a fejlesztés nemcsak az eszközökön, hanem a természetadta képességen fordul meg. Magába ebbe a képesitésbe belefolyik a természeti erő s a személyes munka; tanulunk és eszünk; mások szolgálnak nekünk, mialatt kvalifikálódunk; eszerint azután maga az az emberi munka-erő produktuma a nyers erőnek s a személyes munkának. Ha az emberi munka-erőben túlsúlyban van a psychikus elem, vagyis a tanultság, akkor azt kvalifikált munka-erőnek mondjuk; ha pedig inkább csak az izmok ereje, akkor kvalifikálatlannak hivjuk. Így például más egy műlakatos, technikus gépész képzett és sok tőkét elnyelő munka-ereje; más valami a napszámos, kapás és kubikos képzettsége; ez utóbbiaknál inkább az ember fizikuma érvényesül; az előbbieknél a fizikumban föllép az értelmi elem. Többe is került a műlakatos, a gépész kiképeztetése, mint a kapás egész életpályája. Annál fokozottabb mérvben igazul be mindez a szellemi kiképeztetésben; menynyi munka, mennyi tőke teheti lehetővé a tudós, az államférfiú magas értelmi nivóját; az ő emberi munka-ereje produktumát képezi az összehasonlithatlanul több kiadásnak és iparkodásnak: lelkében le van téve ezrekre rúgó tőke, hacsak az iskoláztatást, az utazásokat, a könyveket, az egyetemek, könyvtárak, muzeumok föntartásának reá eső kvótáját számitjuk. Képzettsége azután fényesen érvényesül s

esetleg nagyszerü gyümölcsöket érlel s így ismét produktiv szerepet játszik.

Már most összehasonlitom a természeti, nyers erőnek s az emberi személyes munka-erőnek itt nyujtott rövid ismertetését. A *természeti nyers erö* emberi munka hozzájárulása nélkül *nem produktiv;* viszont az emberi munka-erő, akár kvalifikált, akár kvalifikálatlan legyen, magában foglalja a természet-nyujtotta s nélkülözhetlen föntartási kellékeket, melyek benne életerővé válnak; tehát már ezért is mondhatni, hogy a személyes munka-erő önmagában nem produktiv, sőt azt is kell mondanunk, hogy maga erejéből fön sem állhat. De magától való improduktiv voltát legjobban bizonyitja az a körülmény, hogy természetes nyers erő nélkül tevékenységének egyáltalában nincs substratuma; mit dolgozzunk ugyanis bármily kvalifikált erőkkel, ha nincs kezeink közt semmi. Következőleg *a személyes munka-erö sem produktiv* a természeti erőtelepek nélkül.

Mi lesz az egyedüli produktiv hatalom? a *természeti, nyers erö* s a *személyes munka együttvéve.* Az élet javainak, az emberiség gazdagságának ez képezi forrását. Egymástól elválasztva ezt a kettőt, semmit sem nyerünk; egynek a kettő közül itélve oda a produkczió kulcsait, helytelen szisztemáknak s végzetes tévedéseknek nyitunk útat.

A két legvégzetesebb tévedést e tárgy körül a physiokraták s az industrialisták tana képezi, melyre mindjárt rátérek. De előbb még egy fontos következtetést sietek levonni a fölállitott thézisből, mely a következő.

Mindazt, ami valamit termel, amiből valami élvezetszert lehet nyerni az emberi szükségletek födözésére, azt *tőkének hivjuk;* már pedig csak ha *a természeti és személyes munka-erö együttvéve lép föl,* akkor van termelés; tehát *töke alatt a természeti s a személyes munka-erö kombinácziójat értjük.*

Más szóval tőke alatt azt a nyers *erö-darabot* értjük, melybe *munka van befektetve* s mely *további termelésnek termékeny alapját* képezi. A természetet magát — ismétlem — tőkének nem hivhatjuk; hiszen a természet önmagában

termel. Termel, t. i., ha kombinálva van a személyes munkával; de a nélkül nem. Ez tehát az egyik elem, mely a tőkét alkotja. Épp úgy a *másik elem* sem maradhat ki eszmélődésünkből, t. i., hogy tőke alatt oly kombinációt értünk, mely *további termelésre alkalmas*; mert ha nem alkalmas, akkor csak kombinációra s nem produkcióra való; így például a föltálalt alma-rétes vagy a malaczpecsenye szintén a két erőnek, t. i. a természeti s a személyes munkaerőnek produktuma: de azért még nem tőke, mert hiányzik belőle a további termelésre való alkalmasság. Ha ez a második elem is megvan, akkor érvényesül a tőke teljes fogalma.

Fölhozok ezek után néhány példát, hogy mi minden valóságos tőke. A fölszántott és bevetett föld; az ojtott gyümölcsfák; az eke és borona; a kicserzett bőr, sőt a még csak lenyúzott bőr; ezek mind tőkék, mert mihelyt a nyers termékhez hozzájárul valamiféle munka, akkor lesz csak abból a nyers termékből valami, amit föl lehet használni; a tégla, sőt a hegyoldalról lehordott s taligázott agyag, melyet vizzel kevernek és gyúrnak; ez mind tőke, és pedig azért, mert egyrészt a *nyers természet és valamiféle munka produktuma* s másrészt mert *további termelésre alkalmas.*

A bányákban lefejtett kő, mely épitésre vagy kövezésre való; az utak és vonatok, a szekerek, a házak; a föld méhéből kiemelt s olvasztott érczek; a pénz, mely tárgyi értéket képvisel, amennyiben arany és ezüst, nikel vagy réz és forgalmi eszközt, melynek az üzleti világban nagy hasznát venni. A pénz maga ilyen lévén, nagy munkafölhalmozást képvisel s nagy hasznot nyujt a forgalomban; következőleg valóságos tőke; kiváltkép könnyü kezelhetősége s millió formában való alkalmazhatósága fölötte hasznos; ez a hasznosság az ő termelése. Más kombinációi a munkának pl. a szántóföldek és faragott kövek, a kicserzett bőrök és tutajok csak egyik-másik irányban hasznosithatók, nehezen kezelhetők és szállithatók; mig ellenben a pénz mindezen hátrányok nélkül, kiváló előnyökkel dicsekszik. Innen van, hogy a pénzt szokták némelyek kizárólag tőke alatt érteni;

de fogalmuk alaptalan s tévedésekre szolgáltat alkalmat. Ha valami különböztetést akarnak behozni, jobb a mozgó vagy forgalmi tőke s a fekvő tőke közt különböztetni.

Azonban még valamit kell itt megjegyeznem. A tőke definiciója szerint, melyet fönt adtam, a kvalifikálatlan s a kvalifikált személyes munka-erőt is lehetne tőkének mondani; így az énekes hangját, az orvosnak tudományát, a színész előadási ügyességét, a parlamentár debatteri tehetségét s tény, hogy Smith A., ki e szót »Capital«, a produkczió szereire alkalmazza, a kvalifikált s bármiképen kiképzett személyes munka-erőket tőkének hivja. Say J. követi őt s összehasonlitásokat eszközöl egyrészt például az ember kimüvelésére forditott s másrészt megint erdőirtásra fölhasznált tőkék közt. Elismerem, hogy a tőke definiciója ráillik a személyes munka-erőre is, de sokkal jobb, ha tőke alatt csakis a természeti nyers erőben kombinált személyes munka-erőt értjük; tehát a *tárgyi dolgok*, azok lesznek a tulajdonképeni tőkék.

Mivel tőke alatt a természeti s a személyes munkának oly kombinációját értjük, mely további termelésre alkalmas, bizonyára minden tőke hasznos s ezt a hasznot annak hajtja, aki a tőkét termelésre fölhasználja. De ha a tőke önmagától hasznos szolgálatot nyujt a termelőnek, eo ipso a termelés valamely része neki itélendő oda s ez a rész pénznél a kamat, más tárgyaknál a használati bér.

Most azonban nincs szándékomban azt vitatni, hogy a tőke és pedig a pénztőke önmagában is hasznos, amely hasznot meg kell fizetni s következőleg, hogy a kamat egészen jogos; hanem fölveszem ujra a produkczió két tényezőjének ismertetését, melyekről azt állitottam, hogy sem a természeti erő, sem a személyes munka-erő nem produktiv egyik a másik nélkül, hanem csak együttvéve.

Lám ez is a természetes világrend egyik igazsága s mivel ezt az igazságot félreismerték, töméntelen bűnnek, zsarnokságnak és igazságtalanságnak nyitottak tág kaput; azért oly fontos, hogy a moralisták a természetes világrendet ne ignorálják. E világrend ignorálásából ugyanis

két oekonomikus rendszer fejlődött, amelyek közt választani nem lehet; mert hiányozván bennük az igazságosság, mindkettő a fosztogatás s az elnyomatás rendszere. Hivják pedig e kettőt *fiziokratizmusnak és industrializmusnak.*

A fiziokraták azt állitották, hogy minden termelésnek forrása, kizárólagos hordozója és egyedüli szülő anyja a *természetes, nyers erő maga.* Szerintük csak egy produktiv társadalmi rend létezik s ez a földmivelők osztálya, a többi mind improduktiv, »sterilis.« A fiziokraták így okoskodnak: az iparos, ki ruhát s mindenféle eszközt készit, — a kereskedő, ki a javakat közvetiti, — a tudós, ki a tudományokat előmozditja, — a művész, ki a szépet a jóval egybefüzi; mindezeknek szükségük van életüket föntartó szerekre, melyeket az anyatermészettől nyernek. Az anyaföld táplálja mindnyájukat. Munkájukért megkapják élelmüket; de munkájuk nem hoz elő új javakat, — ismétlem, ezt a fiziokraták mondják, — csak a természetnyujtotta termékeket dolgozza föl. Igaz, hogy ez a munka emeli a földolgozott nyers termények értékét, de ez az érték soha sem ad *tiszta* jövedelmet, mert az a plus, v. i. az érték növekvése csak annak munka közben fölhasznált s elfogyasztott élelmi s föntartási szerek értékeinek felel meg. Igy például, ha az asztalos tölgyfából remek oltárt farag, munkája semmivel sem emeli az ország gazdagságát, mert ennek az oltárnak az értéke egyenlő a fölhasznált fa (természeti nyers erő) s a munkaközben elfogyasztott élelmi s föntartási értékeknek (a föltét szerint alapjában természeti, nyers erőknek) összegével; ha a munka sokáig tartott, az oltár értéke kisebb; de tiszta jövedelmet sohasem produkál, mert a munka közben mindig fölhasználja azt, amit munkájáért adnának. Ő tehát semmivel sem viszi előbbre a nemzet gazdagságát. Úgy állunk a kereskedővel is; hiába igyekszik, hogy külföldi pénzt hozzon be az országba, mert hiszen mindig csak ugyanolyan értéket visz ki az országból külföldre az általa szállitott terményekben. Ne is mondja senki, hogy ő drágábban adja azt, amit olcsóbban vesz s következőleg mégis csak pénz jön az országba; mert az a több-

let semmi más, mint a föntartására szükséges termékek, lakás, ruha stb. ára.

Eszerint a munka nem produktiv; csak annyit hoz, amennyit megeszik. Az összes gazdagság a föld *tiszta jövedelme*; az ipar, a gyárak, a gépek csak annyiban tesznek szolgálatot az emberiségnek, amennyiben a föld jövedelmét emelik; emelkedvén a föld jövedelme és termése, természetesen több munkája s jobb élete, tehát jobb bére is lesz az emberi, személyes munkának. De más jussa, más kihatása és kilátása nincs! Ez rövidletben a fiziokraták rendszere.

A fiziokraták rendszere a legvilágosabb tévedés és igazságtalan jogfosztás. Fölállitják a tételt, hogy a munka nem produktiv s azt abból bizonyitják, mert csak annyit hoz, amennyit megeszik; miért? Honnan tudják azt? ez a legalaptalanabb, légből kapott állitás. A kereskedő éppen csak annyit nyerhet olcsón bevásárolt s jól eladott portékáján, amennyit éppen megeszik? Ez természetesen semmi más mint maga a tézis új kiadásban, hogy t. i. a munka improduktiv. Már pedig ez nem áll; hiszen a munka csak oly produktiv mint a természet maga; annyira produktiv, hogy munka nélkül a természet semmit sem ad, ami az életet, tehát az embert föntartja. Ha pedig a munka az emberi életnek ép oly hordozója s kellékeinek megteremtője mint a természet, vagy mondjuk úgy, ha munka nélkül a természet nekünk semmire sem jó: miért ne járna akkor a munkának rész a jövedelemből? miért itélnök oda *az egészet* a természetnek?! A fiziokraták fölfogásában a földnek azért van tiszta jövedelme, mert a föld nem eszi meg a termést, mig a munka fogyaszt azalatt, mialatt folyik. De először is, honnan veszik azt, hogy a munka *csakis annyit* produkál, amennyit megeszik? másodszor, miért varrják a fogyasztást csakis a munka nyakába s a földébe semmit? hát a föld nem eszik? de hogy nem, a munkát emészti! A kiindulás tehát s a fölosztás igazságtalan, téves, jogfosztó; *a munka a rövidebbet húzza!*

Térjünk most át a másik, szintén hamis rendszerre.

Smith A. a fiziokratákkal ellenkező véleménynek nyitott

utat, hogy t. i. az emberi javak a munkából valók *kizárólag*. Ez az industrializmus.

A fiziokraták kizárólag a természetnek tulajdonitották azokat; az industrialisták pedig ép az ellenkezőt tartják. Szerintük a javak értéke *nem az anyagon*, hanem *a munkán* fordul meg. Az érték tehát a munkától függ. Egy ország gazdagsága a nép munkájának vagy más nemzetek valamiképen megszerzett munkájának termékeitől függ. Minél többen dolgoznak, s minél szorgalmasabban dolgoznak s hozzá kell még tenni: föltéve, hogy anyagi, közhasználatú, eladásramegvételre való termékek produkálására irányul munkájuk: annál gazdagabb lesz az illető ország. Ezt a harmadik kelléket, hogy anyagi, közhasználatú, forint és krajczárban kifejezhető termékekről legyen szó, azért kell szerintük fölvennünk; mert ők termelés alatt, és termelő, produktiv munka alatt csak a mérhető s eladható dolgokra irányuló tevékenységet tartják. Szerintük az emberiséget két osztályba kell sorozni: produktiv és improduktiv osztályba; a produktiv osztályokhoz tartoznak: a földmivelők, gazdák, iparosok, gyárosok, kereskedők, — az improduktiv osztályokba pedig sorozzák a művészeket, papokat, tudósokat, tanitókat, hivatalnokokat, szolgákat és szolgálókat s kivált a katonákat. Ismétlem, igazán becsületmentő és fontos szolgálatot tenne az, aki az emberiség javait inventárba szedné, azokat osztályozná, s a rájuk forditott munkát produktivnak bebizonyitaná; mert valóban furcsa ánglus bölcsesség, azt állitani, hogy a kenyér produktiv munkának terméke, de a jellem, az erkölcs improduktiv törekvések eredménye. Ezt a kimutatást az erkölcstan sürgeti.

Folytassuk most az industriálisták eszmemenetét. A munka termékeit kétfélekép használhatjuk; vagy fölemésztjük, vagy további termelésre használjuk föl; amit további termelésre használunk, azt *tőkének* hivjuk. Ime itt visszatér a tőkének már adott definiciója: a tőke az emberi munkának oly terméke, mely további termelésre alkalmas. A tőke által egyre emelkedik és halad az emberi munka; gyorsabb tempóban, hatványozottabb mértékben nő a tőkék által is-

tápolt munkának termelése ; mert a tőkékben fölhalmozott, előbbi munka egyesül az ember termelő erőivel. Valakinek annyi fölhalmozott tőkéje lehet, hogy azt saját erejével hasznositani nem tudja: az ilyen akkor másokat vesz föl, kik tőkéit forgatják s termékenyitik ; ezeket *munkásoknak* hivjuk. A munkások tehát nem saját, természetadta vagy munkaszerezte tőkéiket, hanem másoknak tőkéit dolgozzák föl. A dolgok legrendesebb folyása természetesen az volna, ha mindenki a természet nyers erőitől annyit foglalna le, amennyi személyes munkaerőinek fölfegyverzésére és érvényesitésére szükséges. Ha nincs neki nyers anyagja, — legyen az akár föld, akár bőr, fa vagy pénz, — iparkodjék takarékoskodni, hogy legyen; ha nem lehet takarékoskodnia, akkor munkájának nincs semmi jövedelme, s kijelenthetem már itt is, hogy az ilyen munka jogfosztott, el van nyomva.

Ahol tőkék nincsenek, v. i. ahol a természetnek s az emberi munkának oly kombinációi, melyek további termelésre alkalmasak, hiányoznak; ott csak nyomorult népek tengődnek. Tőkék nélkül gazdagság és jólét nem létezik ; tőkék nélkül az emberi munka ki nem fejthető ; folyton kezdetleges állapotban tenfereg. Példák rá a vadnépek ; ami munkájuk van, az a munka-erő csak piczike kis részének aktiválása ; azután meg nem lévén tőkéik, mindig csak kezdenek és sohasem folytatnak.

A tőke lévén a nemzetgazdaság alapja, helytelen és oktalan dolog, a tőke ellen állást foglalni ; oktalan és kegyetlen dolog az emberiséget, a primitiv, semmit meg nem takaritó, mindent megemésztő életmódba visszakivánni, s ép oly lehetetlen törekvés is ez, mert hiszen ez annyi volna, mint a haladást egyáltalában megkötni. A természet minél jobb és kimeritőbb kihasználása a tőkék által lesz lehetségessé ; mikor a teremtő azt mondta: dominamini . . ., valósággal azt mondta: tőkésitsetek.

A tőkék kihasználására forditott munka gazdagon termel ; ezt a termelést föl kell osztani a tőke és munka közt. A munkában része van *a vállalkozónak*, mint rendezőnek, intézőnek, vezetőnek s ami ezért jár, az a vállalkozónak

jussa; — része van *a munkásnak*, ki a mechanikus munkát végzi; — s része van *a tőkének*, mely nem dolgozik, mert esetleg egy harmadik emberé, ki Karlsbadban fürdőz; s méltán van része, mert a tőke használata értékes; azt meg kell fizetni. A tőke *használati bére* a tulajdonképeni kamat, észszerü és igazságos; az igazságtalanság abban áll, hogy vannak azután más czimek, a tőke követelésének lapján, melyek igazságtalanok, milyen a monopol-praemiuma a tőkének; de erről most nem szólok. Méltán sorozom a tőkéhez a földbirtokot, amint eddig sem választottam el ezt a többi tőkéktől; ez a földbirtok most föl van osztva egyesek közt; ha valaki másnak engedi át a maga földjét, átengedett neki egy tőkét s azért használati bért követelhet; ezt a használati bért a föld tiszta jövedelmének (Grundrente) hivjuk. A föld jövedelme a *föld-tőkének* bére, igazságos és észszerü; de úgy-e, — hogy ezt mellesleg emlitsem — mily nagy a különbség a forgó pénz-tőkének s az ingatlan föld-tőkének jövedelme közt; látni való, hogy a forgó tőkének *nemcsak* használati bére van, hanem valami praemiuma is, mely fölszökkenti a forgó-tőke jövedelmét. Ebben van a bibe.

A munkásokról kurta az industrialisták bölcsesége. A tőkék nevekedtével vagy beözönlésével sok a munka, nagy tehát a kereslet a munkások után s épp úgy nagy a munkabér is; de ha a munkabér nagy s a megélhetés könnyü, akkor gyorsan el is szaporodnak a munkások s lenyomják a munkabért az élet szükségleteire okvetlen megkivánt koldusos összegig. Különben azt már tudjuk, hogy a munkások elszaporodnak s szaporodásuk minden mértéket meghalad, akár jó, akár rossz legyen a bérük; ha jó a bér, akkor Smith A. szerint úgyis elszaporodnak, ha pedig koldusos a bér, akkor is a proletáriátusnak szerencsétlen végzete a töméntelen sok gyerek. Sorsuk tehát a liberális rendszerben mindig a nyomoruság és az éhhalál.

Hagyjuk különben a szegény munkásokat, mert azokon ugyan az industrialisták nem segithetnek, még ha akarnának is. Az industrialismus, mely Smithnél még nem fejlett ki teljesen, Ricards és Mac-Culloch által nyerte bevégzett-

ségét s ez alakjában kimondja, hogy a javak forrása kizárólag az *emberi munka*. A természeti erő tehát nem hoz jövedelmet s a munkával szövetkezve, tőkét alkot; ebben a tőkében azután a természet hozományát egészen ignorálják s mindent a *munkának* tulajdonitanak: a *fölhalmozott munkának*, mely a kapitálisban rejlik — s a *munkások munkájának*; a haszonnak egy része a tőke jövedelmét képezi, a másik része a munkások bérébe foly.

E fontos tézisnek megokolására, mely szerint a természeti erőnek nincs jövedelme, látszatos érvek nem hiányzanak. Locke azt mondja: »Tekintsük csak meg a különbséget, mely jól kimüvelt darab szántóföld s éppen oly darab gazdátlan jószág közt van s akkor meggyőződünk arról, hogy mily értéket származtat a jószágba a munka. Az emberi javak *kilencz tizedrészét* bátran tulajdonithatjuk a munkának; sőt ha tüzetesen szétszedjük a természet s az emberi munka befolyását, bizony sok esetben kilenczvenkilencz századrészt juttathatunk a munkának. Állitásom helyességét az amerikai néptörzsek helyzete bizonyitja, melyek amily gazdagok földben, épp oly szegények az életmódban. Oly darab föld, mely nálunk 30 frtot jövedelmez, ott néhány fillért hoz . . . Természetesen nemcsak a szántövető fáradságát, nemcsak az aratónak és cséplőnek verejtékét s a péknek munkáját kell itt számitásba vennünk; hanem össze kell adnunk mindazt a munkát, melyet az végzett, ki az eke elé fogott ökröt nevelte, aki az ekéhez szükséges vasat és fát megdolgozta, aki a malmot s a sütőkemenczét épitette, szóval bármit végzett, akinek ahhoz a 17-dik századbeli, Birminghamban elköltött kenyérhez köze van.«

Mac-Culloch Lockeval sincs megelégedve; kifogásolja azt, hogy nézete szerint messzemenő engedményeket tesz a nyers, természeti erő javára; »ha Locke kutatásait tovább folytatja, — irja Mac-Culloch — akkor rájött volna, hogy a természet terményei egyáltalában csak annyi értékkel birnak, amennyit a munkától nyertek; rájött volna, hogy a viznek annyi az értéke egy emberre nézve, ki a folyó partján ül, amennyi a fáradsága, hogy a vizet meritse . . . A ter-

mészet se nem szükmarku, se nem takarékos; nem követel s nem is fogad el semmit adományaiért. Csak a munka az, amelynek az ember minden értéket köszön. A munka az a talizmán, mely az embert a vadságból kiemelte, — mely az erdőt s a vadont termékeny földekké változtatta, — mely a földet városokkal s a tengert hajókkal boritotta és az élvezet bőségszaruját a nyomor s a barbárság hült helyére kiöntötte.«

Mac-Cullochnak nincs igaza. Amint ő érti ezeket a dicséreteket, bizony azok helytelenek és hamisak. Minden mondásban ki lehet mutatni, hogy nincs igaza. Így pl. azt mondja, hogy »a természet terményei egyáltalában csak annyi értékkel birnak, amennyit a munkától nyertek«: de hogy birnak annyit. Ugyanazon fáradsággal bányásznak Selmeczen és Californiában s mialatt ott hat lat ezüstöt, addig Californiában hat fontot nyernek; ugyanaz a munka s mily értékkülönbség! Termékeny földön veteménymagokat termel valaki s ugyanazon fáradsággal más valaki silány, sovány földet művel s az egyiknek jövedelme 300 frt s a másiké 3 frt; ugyanaz a munka s mily értékkülönbség. Honnan ez a különbség?! nem a munkától, hanem a természettől.

Locke szerinte »rájött volna, hogy a viznek annyi az értéke egy emberre nézve, ki a folyó partján ül, amennyi a fáradsága, hogy a vizet meritse«; de függ az az érték a víztől is, a folyótól, a forrástól, melyből ugyanolyan fáradsággal mereget; nagy különbség van a közt, vajjon a Zambezi mellett, a hegyi patak mellett, vagy a karlsbadi »Sprudel« mellett ül valaki. — »A természet — folytatja Mac-Culloch — se nem szükmarku, se nem takarékos«; de hogy nem; bizony néhol nagyon is szükmarku, és háromszoros munka kell ugyanazon értéknek termelésére silány, mostoha talajviszonyok mellett, mint máshol, ahol a természet bőségesen nyujtja adományait.

Mivel tehát az érvek nem állják meg helyüket, azt kell mondanunk, hogy a munka nem kizárólagos forrása a termelésnek. Hiszen, ha ez igaz volna, akkor az emberiség nem nyögne annyira a nyomor s a szegénység igája alatt. Mert akkor a termelés sikerét és értékét csak a munka ha-

tározná meg s csak dolgoznia kellene az embernek, hogy zsebei megteljenek; akarsz értéket birni? az érték egyedüli forrása a munka: tehát dolgozzál. Munkád *független* s *kizárólagos* forrása gazdagságodnak; s mivel daczára bármily konkurrenczianak, daczára bármily versengő kapitálisoknak, munkád a tied marad s nem hátráltathat benne senki: következőleg te a te munkáddal a legnagyobb s legeszeveszettebb konkurrencziában is biztosan boldogulsz.

Mily boldog volna az emberiség, ha munkájának sikere független volna mindentől, más szóval, ha a termelésnek kizárólagos forrása csakis a munka volna. Akkor aztán megélhetne annyi ember a földön, amennyinek csak helye volna s amennyien dolgozni akarnának. Nagy baj azonban az, hogy mind e tervezések merő álmok és ábrándok. A munka nem kizárólagos termelési forrás, következőleg nem kizárólagosan döntő tényező; nem mondhatjuk mi azt, hogy minél több ember, annál több termelés; hanem csak azt mondhatjuk, hogy bizonyos nyers természeti erőnek megfelelő emberi kéz kell; de csak annyi, amennyi a nyers termék kihasználására elég. A *nyers természet épp oly döntő tényező e kérdésben, mint a munka.* Ahol *több ember* van, mint a *mennyi produktive foglalkozhatik:* ott az egyensúly, a gazdasági mérleg s vele a jólét is kilibbent. Már pedig miért nem lehetne valahol több ember, mint a mennyi produktive foglalkozhatik? Ha az éhhalált nem bizzuk meg a rendezéssel s a normális viszonynak föntartásával, akkor nekünk kell a természet rendjében megnyilatkozó isteni akaratot teljesitenünk. S éppen ez volt dolgozatom főgondolatainak egyike, hogy az embernek, az *eszes és erkölcsi* embernek kell azt a viszonyt a szaporodás s a megélhetés közt szabályoznia és biztositania.

Méltán ismétlem ezek után, hogy az a kifogás, mely szerint minél több a munkás kéz, annál több a termelés, nem dönti meg azt a nagy igazságot, hogy a népesség regulázása s normális fokon való föntartása nélkül semmiféle javitás, semmiféle gazdasági törvényhozás nem segit.

EGY KIS TÖRTÉNELMI REPETITÓRIUM.

(A »TISZÁNTÚL« UTÁN.)

Abból az alkalomból, hogy a pápai nunczius Nagyváradon járt, a derék nagyváradi katholikus napilap, a »Tiszántúl« visszapillantást tesz azokra az erkölcsi és anyagi jótéteményekre, melyekkel a római pápák Magyarországot elhalmozták. Ez a visszapillantás annyival dicséretesebb, mert azt a liberális lapok folytonos gáncsoskodásai a római pápa, mint »külhatalom« ellen, alkalomszerüvé teszik.

Mi ajánlatosnak tartottuk, hogy ezt a történelmi becscsel biró közleményt átvegyük a »Tiszántúl«-ból, mert hizelgünk magunknak, hogy a M. Sion füzeteit jobban megőrzik, gyüjtik és beköttetik, mint egy vidéki napilapnak egyes példányait, melyek könnyebben elhányódnak. Ime:

Magyarország ezredéves multjának ezer emléke füz bennünket az apostoli sz. székhez. Jó és balszerencse közt sohasem feledkezett meg rólunk Péter utódja. Országunk az apostoli szék atyai imádságának, szünni nem tudó gondoskodásának mindenkor kiváló tárgyát képezte.

Ő vezérelt bennünket minden áldás, minden műveltség forrásához, a keresztény hithez. Ott állott a magyar állam bölcsőjénél; — királyt adott, egy második honalapitót; — koronát adott, mely ma is legfőbb záloga, legszentebb talizmánja országunk függetlenségének.

Árpádházi királyaink alatt annyiszor érezte nemzetünk az apostoli sz. szék jóságát, hogy mikor a második alkotmányt megköti s ennek alapjává az aranybullát teszi, — nincs máshoz bizalma, mint sz. Péter székéhez: Rómába küldi az aranybullát és kéri sz. Péter utódját, legyen gondja annak megtartására.

És az apostoli szék nem élt vissza a nemzet bizalmával. Állami függetlenségünknek őre, királyainknak tá-

masza, atyja, országunknak pártfogója, minden nemes törekvésnek támogatója volt mindvégig.

Egy ujságczikk keretében ezredrészét sem lehet felemliteni annak a sok jónak, miben országunk a szentszék részéről részesült, azt a sok áldozatot, mit a pápák Magyarország érdekében hoztak.

Csak egy pár adattal akar e czikk azon viszony megvilágításához járulni, mely hazánk és az apostoli sz. szék között kilencz századon át fennállott.

Az 1000-edik évben II. Sylvester Istvánnak koronát küld s őt apostoli jogokkal ruházza fel.

1083. VII. Gergely megvédi Magyarország függetlenségét IV-ik Henrik császárral szemben.

1198—1216. III. Incze kibékiti Imrét lázongó öcscsével Endrével, a gyermek Lászlót megvédi Endre ellenében; Endre hallatlan önkénykedésének és erőszakoskodásának gátat vet.

1216—1227. III. Honorius kényszeriti Endrét, hogy az elidegenitett és az izmaelitáknak bérbe adott javakat vissza vegye; az Endre és fia közötti pártviszályokban védi a királyi tekintélyt, de nem engedi elnyomni az ifjú királyt sem, mikor igazságért küzd. A nemzet az aranybulla egy példányát Rómába küldi, hogy vegye azt a pápa pártfogása alá.

1243—1254. IV. Incze megvédi IV. Bélát és az ország függetlenségét Frigyes ellen.

1261—1264. IV. Orbán kibékiti Bélát fiával Istvánnal.

1278—1280. III. Miklós a szerencsétlen Kun Lászlónak levelet ir, Fülöp, fermói püspököt az országba küldi, ki a nemzetet a felbomlástól és királyának erőszakoskodásától megmenteni igyekszik.

1308. V. Kelemen Gentilis bibornokot küldi a királyválasztás viszályaitól zaklatott országba; e követ fáradságot nem ismerő buzgalmának sikerül a békét helyreállitani, a testvér-harczot megszüntetni, Róbert Károlyt a trónra ültetni és az Anjouk dicsőségteljes uralmát biztositani.

1372. XI. Gergely nagy Lajos alatt a tatárok és törökök ellen keresztes hadat rendel.

1448. V. Miklós a nemzetet vészteljes állapotában egységre inti.

1455. III. Calixtus Konstantinápoly elfoglalása után valamennyi európai fejedelmet felhivja a fenyegetett magyar királyság védelmére.

1456. Ugyanazon pápa inti az egymás ellen agyarkodó főurakat a nemzet rettenetes sorsára, ha belviszályok közben a török utat nyit az ország szivébe.

1456. Ugyanazon pápa Magyarországba küldi Kapisztrán Jánost, ki 60,000 keresztessel csatlakozik nagy Hunyadinkhoz és együtt kivivják a fényes belgrádi győzelmet.

1459—1464. II. Pius küld Mátyás királynak 120,000 darab aranyat.*

1464. Ugyanaz néhány ezer lovas és gyalogossal segiti hazánkat.

1464. II. Pál évenkinti segélyül kiköt Mátyásnak 100,000 arany frtot; azonkivül 1465—1471. küld 268,000 darab aranyat.

1476—1681. IV. Xistus Mátyásnak küld 436,000 drb aranyat.

1500—1501. VI. Sándor II. Ulászlónak a török elleni segélyül 80,000 drb aranyat küld és évenkint 40,000 drb aranyat igér.

1514. X. Leo Ulászlónak 70,000 drb aranyat küld, hogy a határszélek várai kijavittassanak; 1515. ugyanazon pápa 10 m. lőport, 100 m. kénkövet, 5 m. salétromot, ágyúkat és 49,000 drb aranyat indit útnak.

1516. X. Leo II. Lajos királynak 35,000 drb aranyat küld.

1526. VII. Kelemen felszólit minden európai uralkodót, segitsék a magyart; a pápa küldött 50,000 drb aranyat a királynak és 40,000 drb aranyat Tomorynak; és pápai engedélylyel minden templom és kolostor ezüstjeinek

---

* Megjegyzendő, hogy akkor a pénznek hasonlithatlanul nagyobb értéke volt, mint napjainkban.

és más pénzek felét köteleztetett a haza oltárára letenni. II. Lajos katonáinak nagyrésze pápai zsoldos volt.

1532. VII. Kelemen 10,000 a törökök ellen küzdő katonának zsoldját fizette.

1537. III. Pál küld pápai zsoldosokat, ágyukat és egyéb hadikészleteket; 1542. ismét 3000 általa fizetett fegyverest indit Budának visszafoglalására: 1543. 4000 felszerelt gyalogos olaszt küld a magyarok megmentésére.

1565. IV. Pius küld Miksa magyar királynak 50,000 drb aranyat.

1566. V. Pius ugyanannak szintén 50,000 darabot.

1572. XIII. Gergely Rómában a magyarok részére intézetet alapitott, melyből kath. egyházunk legnagyobb főpapjai kerültek ki.

1595. VIII. Kelemen 10,000 embert küld Esztergom visszavivására.

1597. Ugyanaz a 40,000 főnyi lengyel csapatok egy harmadát zsolddal ellátja.

1632. VIII. Orbán a királynak havonként 24,000 drb aranyat ajánl fel.

1685. XI. Incze küld 1.545,000 frtot; 1686. ugyanaz Budavár visszavétele fölött való örömében, sz. István napját szept. 2-án az egész kereszténységben megtartatni rendeli.

1692. XII. Incze Várad felszabaditására és a vár erődítésére 168,000 frtot áldoz.

1758. XIII. Kelemen megerősiti királyaink »apostoli« praedicatumát.

1878. XIII. Leo 30,000 lirát küld a szegedi árvízkárosultaknak.

Ennyi jótétemény után természetes dolog, hogy nemcsak hazánk katholikus népei, hanem az egész ország hálával, tisztelettel viseltetett az apostoli sz. szék iránt. Nem egyszer igtatták törvénybe, hogy egyedül a pápa pártfogolja az országot, egyedül a szentszék pártolja az ország érdekeit.

Bátran mondhatjuk, hogy a pápák támogatása nélkül alig lenne meg országunk függetlensége, kulturánk pedig

egy félszázaddal hátra maradt volna, mert az ő segitségük nélkül tovább nyögött volna hazánk a török igája alatt.

Illő tehát, hogy mint magyarok és katholikusok mélyen érzett hálával tekintsünk ma is Péter székére, Krisztus helyettesére.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Az illetéki jogkedvezmény tárgyában. Irta Szücs János tanár. Különlenyomat a „Havi Közlöny" 1894. decz. és 1895. jan. és febr. havi füzeteiből. Temesvárott, 131 lap, ára 50 kr.

Amit a hirneves Hergenröther biboros mond egyháztörténete elöszavában, hogy compendia sunt dispendia, annak igazságáról mindannyiszor meggyőződtem, valahányszor akár történeti, akár egyházjogi vagy más tárgyú monographiát olvastam el; mert csakis az ilynemü, kevés tárgyat felölelő munkák olvasása tágitja látkörünket, gyarapitja tudásunkat, mig ellenben új meg új tankönyvek, compendiumok csak időnket rabolják, megerősitvén a közmondás igazságát: ki sokat markol, keveset fog.

Szerző, ki már egyéb alapos értekezésekkel is lépett fel egyházjogi irodalmunk terén, jelen művében a papi status egyik kiváltságát, kedvezményét tárgyalja, mely a »beneficium competentiae« néven fordul elő az egyházjogban, s ennek köztudomás szerint csak igen-igen kis részét, úgyszólva csak pontját képezi; de azután az egyházi kánonok és hazai polgári törvényes intézkedéseink fonalán összes tartozékaival együtt úgy megvilágitja s kifejti, hogy művét a világi jogtudósok figyelmébe is bátran ajánlhatjuk; mert tudtunkkal a magyar jogászok közül sem foglalkozott még senki a szerző által e tárgyban fölvetett s megoldott egyes kérdésekkel, milyenek a) mi a »lelkész« kifejezés magyar

jogi értelme, különösen az 1881. 60. t.-cz. 54., 55. és 60. §§-aiban, melyek *jelenleg* a végrehajtási eljárás keretében az illetéki jogkedvezményt szabályozzák, b) a jogkedvezményes összeg kiszámitásánál milyen járandóságok esnek beszámitás alá s milyenek nem, c) a régibb keletü királyi főkegyuri és püspöki zárlat joga szenvedett-e és milyen változást a végrehajtási eljárásról szóló 1881. 60. t.-cz. érintett §§-ai által? E kérdésekre kimeritő feleletet ad a szerző. Különösen az első kérdés fejtegetése köti le figyelmünket ujdonszerüségei érdekessége és jog-exegetikai finomságával. Az 1881. évi 60. t.-cz. 54. §-a azon közszolgálatban álló személyek sorában, kiket illetéki jogkedvezményben részesit, emlittetnek *„egyházközségi lelkészek és segédlelkészek.“* Szerző kezdve Czuczor-Fogarasi magyarnyelv-szótárán s végigfutva régibb és ujabb törvényeinken, kimutatja, hogy lelkész és segédlelkész kifejezések alatt nemcsak a curabeli papság értendő (mint Szeredynél és Demkónál), hanem minden magasabb rendekkel biró pap. »A dolog ugyanis« — mondja Sz. — »úgy áll, hogy lelkész és segédlelkész kifejezések a nem-katholikus papság életköréből jutottak be (a törvénybe); a régi *papi személyek* kifejezést már az 1848. 5. t.-cz. felcserélte a lelkész és segédlelkész kifejezéssel értelemváltoztatás nélkül, védtörvényeink pedig egyenesen megmagyarázzák, hogy a lelkész és segédlelkész kifejezések a kath. papságra alkalmazva fölszentelt, magasabbrendü papot jelentenek.«

Az illetéki jogkedvezmény kánoni jogalapja Sz. szerint nem a c. 3. *Odoardus* de solut. III., hanem a felszentelési czim (titulus ordinationis). Verbőczy is erről szól, midőn mondja (part. 2. tit. 45.): »Si persona spiritualis noluerit aut non potuerit solvere, tunc de bonis Ecclesiae satisfactio est impendenda. Legem hanc usus ita interpretatur, ut bona clerici sumantur in sequestrum, et exinde debita expungantur, *salva eius honesta sustentatione.*“

Miután az illetékességi jogkedvezmény fennáll nemcsak magán hitelezőkkel szemben, sommás-eljárás, váltó-eljárás, csőd-eljárás stb. eseteiben, hanem adó- és *büntető-jogi* vég-

rehajtás alkalmával is, világos, hogy Szerző művének napjainkban fokozott gyakorlati hasznát is vehetjük.

Dr. Horváth Ferencz.

Boldog emlékü Hám János szatmári püspök élete. Irta Irsik Ferencz pápai praelatus, apát-kanonok. Szatmár, Pázmány-sajtó, 1894. Nagy 8-r. 296 l. Ára 2 frt.

Nincs még egész két esztendeje, hogy a »M. Sion«, a szentéletü, szentemlékü Hám Jánosnak latinnyelvü életrajzát ismertette (l. 1893. évf. 695. l.) Ugyanott az ismertető fölemlitette, hogy a latin életirat szerzője, Keszler praelátus és szatmári kanonok egyéb források között felhasználta Irsik Ferencz praelátus és kanonok »rövid idő mulva magyarul megjelenendő terjedelmes kéziratát« is.

Nos hát, ez a kézirat most jelent meg mint vaskos kötet a mult hónapban, az akkor »rövid«-re határozott terminus kissé hátrább tolatott ki a körülmények által.

De a türelmes várakozás bőven meg van jutalmazva. Irsik praelátusnak jó magyaros stilusával, az ő kegyeletes érzéseivel — mert ő ép oly jól ismerte a boldogult püspököt, mint Keszler praelátus — és lelkiismeretes feldolgozásával megirt biografiáját birjuk most már a szatmáriaknak feledhetetlen, de egész hazánk becsületére, diszére, örömére való Hám püspöknek. Irsik volt az, aki annak idején a Religióban is először irta meg az elhunytról szóló első bővebb tudósitást, ugyanő, ki azóta is gyüjtötte az adatokat, emlékeket Hám püspökről. Elénk vezeti őt ebben a szép könyvben, mint gyermeket, mint ifjút, mint buzgó növendékpapot s még buzgóbb papot, végre mint aszkétai életü, áldozatkész, hivatásának teljes magaslatán álló püspököt.

Mily jól esik olvasnunk, hogy ez a jeles, ez az alázatosságában oly nagy férfiú, ez a tükre a papi erényeknek a mienk, magyar volt! És magyar történeti szempontból is fontos és érdekes részletek vannak ez életrajzban a 48—49-i dolgokról. Tekintve, hogy a latin biografiát bővebben ismertettük, most rövidebben is végzünk a magyarral.

Nagy elismerés illeti Irsik praelátust, — de nagy hála és köszönet a jelenlegi szatmári püspököt is, aki igazi áldozatkész bőkezüséggel immár másodszor viselte a Hám-biografia kiadásának költségeit.

Nem az ő érdekében, hanem a magyar olvasóközönség érdekében kivánjuk, hogy a költségek a mű tömeges elkelése által — amiből az olvasóközönség sok hasznot és élvezetet fog meriteni — minél nagyobbrészben térüljenek meg.

Dr. Kereszty Viktor.

Sancti Ignatii Sententiae et Effata per singulos anni dies distributa. Ex mandato Josephi Ludovici Colmar episcopi Moguntini, edita 1841. Editio nova. Strigonii 1895. Typis Gustavi Buzárovits. 16-r. 328 l. (Kapható az új kiadónál, Gabriely János esperes-plébánosnál Nyergesujfalun. Ára csinos vászonkötésben 1 frt.)

Háromszáz éve annak, hogy loyolai sz. Ignácz elköltözött e földről, de az ő lelkülete, az ő fenséges szelleme ma is itt van közöttünk a Jézus társaságában, melynek ő alapitója és atyja volt. E nagynevü társaság háromszáz éven keresztül eltörülhetetlen érdemeket szerzett az egyház körül: nemcsak a hivek millióiban ébresztette fel vagy erősitette meg a törhetetlen vallásos érzületet, hanem bizonybizony a hithű papok nagyrésze is e társulat tagjait tisztelte és tiszteli mesterei, vezérei gyanánt. Háromszáz éven keresztül ragyog, mint egy fényes csillag, az egyház egén sz. Ignácz iskolája, és e csillagnak ragyogása, tündöklése ma sem halványabb, ma sem gyengébb, mint volt 50, mint 100 vagy akár 300 év előtt.

A nap, honnét e csillag csodálatos fényét meriti, nem más — mondom — mint sz. Ignácznak erősen fegyelmezett, mélyen gondolkodó, elmélkedő szelleme, az ő Isten dicsőségeért szomjuhozó lelke. Nem a vértől pirosult harctéren kifejtett vitézkedései, hanem mélyen kutató elméje és nemes buzgólkodása szerezték meg Isten e vitéz kato-

nájának ama nemesi diplomát, melyet féltékenyen őrizni s gyakran kezeinkben forgatni különösen nekünk, papoknak, mindig nagy becsületünkre válik.

E nemeslevélnek rövid foglalatját, vagyis inkább — hogy úgy mondjam — egyes »schlagwort«-jait találjuk meg azon könyvben, melynek czimét e rövid ismertetés homlokán viseli. Mély bölcseségü tanácsokat, jelesnél jelesebb mondásokat, rövid, de annál velősebb gondolatokat tartalmaz e művecske, melyek csak oly elmélkedőnek, oly forrón szerető szivnek lehetnek a megnyilatkozásai, mely egyedüli boldogságát abban találta: »ut omnia temporis et actionum nostrarum momenta ad Dei solius gloriam dirigantur.«

Az év minden egyes napjára egy-egy magasztos gondolat, egy-egy aranyigazság van e könyvben, melyet rövid, de nem kevésbé felséges fejtegetés követ. A rövid fejezetek igen alkalmassá teszik még a legnagyobb elfoglaltság mellett is a könyv használatát, akár lelki olvasmányul, akár meditatiói anyag gyanánt. Ha ezen értékes munkát, eme második Kempis Tamást, gyakran kezeinkben forgatjuk, úgy lehetetlen, hogy fel ne találjuk benne szivünk számára a legbensőbb érzelmek kincsesbányáját, a lelki vigasztalások kimerithetlen forrását. Ez volt, mi a lelkes kiadót — mint előszavában maga is emliti — arra inditotta, hogy ezen igazán *aranykönyvecskét* ujból sajtó alá rendezze. 1841-ben jelent meg Strassburgban az utolsó kiadás e nagybecsü műből Colmar József Lajos mainzi püspök rendeletére. E kiadásból a példányok már rég elfogytak s így a munka könyvkereskedői úton már nem is volt megszerezhető. Valóban hála illeti tehát Gabriely János esperes-plébánost, hogy az új kiadással e hiányt pótolta s a kitünő művet ismét közkincscsé tette.

Az előbb emlitett mainzi püspök approbatiojában így nyilatkozik e könyvről: »libellum hunc vere *aureum* . . . . venerabili Clero nostro enixe commendamus, *summopere desiderantes, ut eum quilibet Sacerdos ad manum habeat, totumque singulis annis evolvat.*«

Vajha beteljesednék az ő kivánsága és minden pap,

minden növendékpap megszerezné magának e könyvet; bizonyára meg is szeretné azt és erőt s kedvet meritene belőle az Úr szelid igájának készséges elviselésére!

Tolle, lege!

Nagy Elemér dr.

Észrevételek dr. Anhäupel úr birálatára a Bossuet-beszédek magyar fordításáról.[1]

A t. szerkesztő úr engedelmével egyes észrevételeket bátorkodom tenni dr. Anhäupel úrnak rám nézve nagyon is hizelgő birálatában előforduló megjegyzéseire. Szeretném, ha úgy e t. birálóm, valamint a többiek is, több módot nyujtottak volna az eszmecserére; mert bármennyiszer tárgyaljuk is a szónoklat tanitásának a kérdését, sohasem lesz elég mindaddig, mig csak, — t. birálóm szavai szerint is — e téren tettekben is nem történik valami. Ép azért lep meg t. birálóm azon észrevétele, hogy »a szónoklattannak tanitását túlhajtani, — főleg más studiumok rovására — nem lehet. Nem valósitható meg a praxisban az, amit a fordító tervezget; évenkint 10 prédikáczió készitését s négy szentbeszéd elmondását megkivánni a hittanhallgatótól nem lehet.« Meglep, hogy túlhajtásról beszél a szónoklattan tanitásában akkor, mikor maga is elismeri, hogy »nincs senki, aki a reformok keretében a szónoklattannak előkelő helyet biztositani nem óhajtana.« Hisz addig mindössze csak arra szoritkozott a tanitás, hogy a pastoralis vagy más tárgy keretében valami száraz elmélet-félét adtak elő a hittanhallgatóknak, akiknek e téren már több s sokszor alaposabb ismeretök is volt. Engedje meg tehát a t. biráló úr, hogy újra kijelentsem, amit az előszóban másutt mondtam: itt mindent a legelején kell kezdeni. Ép ezért szükséges az eszmecsere; ezért örültem birálatának is, mert módot nyujtott benne, hogy ennek révén tovább fejtegethessük, mikép lehetne e reformot keresztülvinni.

[1] L. márcziusi füzetünk 221. lapját.

Legelőbb is kereken tagadom, hogy nem volna keresztülvihető az, hogy a növendékek évenkint 10 prédikácziót készitsenek. Mint gymnazista növendék ön is irt havonkint egy-egy magyar dolgozatot, amelyek közül egyikmásik bizonyára fölért egy prédikáczióval. Pedig a gymn. növendéknek hasonlithatatlanul több órával, több tárgygyal kell megbirkóznia, mint a hittanhallgatóknak. Azt tartom, nem csalódom, ha ennek a lehetetlenségnek a gyökerét másutt keressük. Először is ott, hogy a növendékek nyügnek tartják a dolgozat irását, tehát nem is igen óhajtják. Csakhogy ha ebből indulunk ki, akkor akár semmit se tanitsunk, mert minden tanulás önmegtagadással jár; az irás mestersége azonfelül a legnehezebb mesterség, tehát a legnagyobb nyüg; ezért azonban meghátrálni nem szabad. A második gyökérszál ott rejlik, hogy a tanárra is nagy nyüg és teher a javitás. Pár évi tanitás után kevés tanár választaná újra a magyart szaktárgyául, ha választhatna (s itt magamat sem veszem ki), de azért azt is el kell nyiltan ismernie, hogy rendkivül fáradságos működése a leggyümölcsözőbb hatású az ifjúságra. Nem tartom tehát lehetetlennek a 10 prédikáczió készitését; minden csak a jóakaraton, kitartáson és lelkesedésen fordul meg. Ha a növendéket úgy vezetik, mint én óhajtom, rövid időn meggyőződik, hogy ez az egyik s legfőbb előkészület papi pályájára, s akkor azután nem tartja többé nyügnek; ha pedig valamelyik még továbbra is annak tartja, akkor nem való papi, de egyáltalán olyan pályára sem, ahol szóban és irásban biztos előadásra van szükség. — Ép ily kevéssé tartom lehetetlennek azt, hogy egy év alatt négy szentbeszédet mondassunk el a hittanhallgatóval; itt is csak az akaraton fordul meg minden. A pannonhalmi növendékek III. és IV. éves korukban 4—6 szentbeszédet mondanak a templomban. Ha a pannonhalmi papnövendékek, akik chorusra is rendesen járnak, tanári vizsgálatra is készülnek, — megtehetik ezt, miért ne tehetnék meg a papnevelők növendékei is, akiknek nem kell sem chorusra járniok, sem tanári vizsgálatra készülniök? Különben is javaslatomat nem kötöttem,

most sem kötöm határozott számhoz; a dolog veleje az, hogy a gyakorlás megtörténjék, de sokkal komolyabban és alaposabban mint most, mert hogy a mai gyakorlásmód nem felel meg a kivánalmaknak, azt már számtalanszor hangoztatták nyilvánosan is, nekem pedig még többször volt módom hallani saját növendékeimtől. Hogy a növendékek is mily kevéssé fogják föl azt komolyan, mutatja az is, hogy az esztergomi papnöveldében a szónoki beszédre már több év óta kitüzött pályázatra évről-évre alig akad 1—2 pályázó, s ezeknek a pályamüve sem üti meg rendesen a mértéket. Pedig a kitüzött 2 arany jutalom talán fölül is mulja azon tiszteletdíjakat, amilyeneket az egyes lapok egy-egy beszédért, czikkért adni szoktak. A növendékség tehát *anyagilag* is eléggé meg volna jutalmazva, s mi az oka, hogy oly gyéren, elvétve akad pályamü? Mert a növendékség nincs rá előkészitve s igy nincs is hozzá bátorsága. Pedig ugyanezek a növendékek, mint gymn. növendékek, 40—50, sőt 100 ivlapnyi értekezéseket, és pedig szépen fogalmazott, gondosan összeállitott értekezéseket szoktak, sokszor kevesebb jutalomdíjra benyujtani. Mindezek tények, s könnyü belőlök levonni a következtetéseket. Mig e tényeket t. birálóm meg nem czáfolja, addig engedje meg, hogy csak ily rövidesen tagadjam meg ellenvetésének alaposságát.

T. birálóm második észrevétele helytelennek, sőt képtelennek nyilvánitja véleményemet, mely szerint a szentirás elemzésével kellene kezdeni a theol. tanitását. Szerinte ez annyi volna, mint a tetőzettel kezdeni meg a templom épitését, — valóságos hysteron-proteron. Homlokegyenest ellenkező álláspontón vagyunk! S én kénytelen vagyok kimondani: szánom-bánom bünömet, mert én már 15 éve, hogy e hysteron-proteront gyakorlom. Egyuttal azonban mindjárt azt is hozzá kell füznöm töredelmes vallomásomhoz, hogy ha mutattam föl valamelyes eredményt a tanári pályán, ezt kizárólag, pusztán csak annak köszönhetem, hogy e régi, bölcs hysteron-proteront elkövettem. Mikor én mint növendék tanultam a magyar irodalmat, a szónoklat

és költéstan elméletét, akkor az én — különben sokszor nagyon is szépen magyarázó tanáraim rendesen úgy jártak el, mint igen sok theol. tanár is — legalább az enyéim, — hogy az elméletet szépen fejtették ki, végtelen sok idézettel eresztettek föl mindent, de teljes példákat egyetlen tárgy körében sem elemeztek, ép úgy mint a theologián nem elemzik a maga eredetiségében és valójában a szentirást. Mert amit a biblikum körében exegesis czimén adnak a szentirásból, azt a legtöbb növendék nem veszi komolyan; (én legalább nem tudtam megérteni, mit akarnak vele elérni!); mert a növendék csak azt látja, hogy egyes szentirási helyeket sok fölös szószaporitással magyarázzák agyon, illetve sokszor elhomályositják, de azért a szentirásból még sem tudnak semmit sem. A tanitás ujabb módszere ép ellenkezője a réginek, s ha van előhaladás, fejlődés — amint hogy van is —, ez pusztán ennek köszönhető. Szabadjon pár szóval felvilágositani eljárásomat, volt növendékeim rám ismernek benne. A poetikát pl. tisztán példákban tanitottam. Az éposz elméletéről egy szót sem tanultak, én sem mondtam nekik előzetesen semmit sem: egyszerüen el kezdtük olvasni a Zrinyiászt. Tartalmát — itt-ott felvilágositva — megtanulták, s ekkor fogtunk hozzá az eposz elméletéhez s ezt jó részben tanitványaim vonták le a példából, a könyv legtöbbször csak mellékes segédeszköz volt. Ép így jártam el a drámai műfajok elméletével; előbb 8—10 drámát fejtegettünk, azután állapitottuk meg a dráma elméletét. S hogy tanitványaim a poetika elméletével jobban tisztában voltak mint én tanulókoromban, arra száz és egy bizonyitékom van; t. birálóm is meggyőződhetik róla, ha például a most már másodéves hallgatóimat megkérdezi. Ime a hysteron-proteron, a tetőzeten kezdett templom mégis csak felépült s biztosabb alapja is van, mint annak a másik módszerben épült templomnak, melynek se alapja, se teteje. Ezt a módszert sürgetem én a szentirás magyarázatában is. Ha más tárgyak körében lehetséges ez az eljárási mód, miért ne volna lehetséges éppen a theologia körében? Minden a helyes módszertől függ; sajnos azonban, mint ezt

előszómban is emlitettem, hogy a theol. tanári kar nem érzi szükségét, hogy a theol. tárgyalásának módszeréről tanácskozzék. A profán tudományokat előadó tanárok folyton a módszer javitásán tanácskoznak szóval és irásban; sokszor túllőnek a czélon, sokszor szószaporitásba esnek, néha helytelent is kezdeményeznek; de hogy a sok tanácskozásnak végtelen sok üdvös eredménye is volt már, azt senki sem tagadhatja, aki a mai tanitás eredményét a régivel egybeveti. — Az ajánlottam eljárási mód helyességét nem dönti meg t. birálómnak az az észrevétele sem, hogy a szentirás megértetéséhez a biblikus professzor első és másodéves hallgatóinak sokszor egy kis dogmatikával stb. kénytelen szolgálni. Hisz ez, t. birálóm, először is egészen természetes; nem is lehet másképp; ha egyben szent vallásunk a szentirásra alapszik, s a szentirást éppen a vallás dogmáinak megértetése végett magyarázzuk, akkor nagyon is világos, hogy moralis, dogmatikus stb. felvilágositásokra szorulunk. De másodszor így van ez minden más tárgyban is, az első elemi osztálytól kezdve föl az egyetem utolsó évéig. Ezért azonban még senkinek sem jutott eszébe, hogy a helyes módszert megváltoztatva a puszta elméleti oktatáshoz térjen vissza. Ha tehát a profán tárgyak tanárai minden szakban megtehetik — és pedig a legfényesebb sikerekkel teszik meg ezt a hysteron-proteront, akkor a theologiában is meg lehet, meg kell tenni, ha alaposabb eredményt akarunk elérni. Addig, mig e téren komolyabb kisérlet nem történt, s mig e komoly, elfogulatlan kisérlet ki nem mutatta a kivitel lehetetlenségét, addig engedje meg t. birálóm, hogy puszta tagadását én is egyszerüen tagadásba vegyem — de a fönnebbiekkel kissé megokolva. Szivesen szolgálok több részlettel is, ha szükséges lesz.

T. birálóm szerint engem a lelkesedés és előszeretet tovaragad Bossuet méltatásában; szerinte sem aesthetikai, sem gyakorlati szempontból nem helyes első sorban és főkép Bossuet-t állitani példaképül a fiatalság elé, s csak az ő beszédeiből vonni le a szónoklat elméletét. — Igaza van abban, hogy én Bossuet-ért lelkesedem, s nincs

az a fáradság, amelynek magamat alávetni ne tudnám, hogy őt élvezhessem, vele foglalkozzam, s e lelkesedés ragadott tova, annyira is, hogy egészségem koczkáztatásával forditsam le beszédeit; s ha kötelességem más térre nem parancsolna, mindent fel tudnék áldozni, hogy a forditást teljesen befejezzem. De hogy lelkesedésem, előszeretetem ragadt volna túlzó magasztalására, azt már ismét tagadnom kell. Nem hivatkozom tekintélyekre; habár a franczia egyházi irodalom, s a franczia akadémia itélete — és pedig nemcsak a régebbi, hanem az ujabbkorinak itélete is elég volna arra, hogy »elragadtatásomat« igazolják, »menthetővé« tegyék. Ez azonban csak figyelmemet hivta föl Bossuet-ra, itéletemet önmagam alkottam meg. Ha azonban ez itéletet pusztán csak Bossuet olvasására szoritkozva mondtam volna ki, az esetben még némileg igaznak találnám t. birálóm észrevételét; itéletem azonban a világirodalom és saját irodalmunk legkiválóbb szónokainak beható, összehasonlitó elemzésén alapszik. Száz meg száz beszédet olvastam keresztül czeruzával kezemben, elemezve, elmélkedve, beléjök mélyedve. E beszédek közül végtelen sok röppent el lelkemből nyomtalanul, annak jeléül, hogy nem igazi lángészből fakadtak ki. Ha az első látszatra legszebb, legcsillogóbb beszéd másodszor, harmadszor olvasva nem tetszik, akkor világos, hogy csak úgy van összeróva mesterkélten, művészieskedve, de nem a teremtő lángész szüleménye. Ha ellenben a többszöri elolvasás, elemzés nem hogy levonna a beszéd értékéből, hanem ellenkezőleg mindjobban és jobban tetszik, akkor ez már kétségtelen jele, hogy az emberi léleknek kiváló terméke, mely örökre példakép marad. Egyes műveket egy darabig felszinre vethet a tulzó magasztalás, a kornak ferde izlése vagy egyéb körülmény, de a helyes izlés, a szép örök törvénye csakhamar felülkerekedik s a feledékenységbe sülyeszti azokat. Viszont a kiváló termékeket is félreismerheti a ferde izlés, a roszakarat, de a helyes izlés csakhamar igazságot szolgálhat s megkapja az őt megillető helyet az emberi kiváló alkotások sorában. Shakesperet semmiféle rajongó csoportnak sem si-

került volna az ó- és új-kori drámairók élére helyezni; oda az emberi értelem és érzelem közitélete emelte, s onnan nem is sikerül őt soha, de soha sem elmozditania senkinek. Lehetnek hozzá hasonló lángelmék, de azért Shakespere mégis csak Shakespere marad, a világirodalom legkiválóbb drámairója. Olvashatja valaki Arany János Toldi-ját akárhányszor, vagy, hogy kisebb költeményt hozzak fel például: Petőfinek »A csárda romjai«-t, a többszöri olvasás nemhogy csökkentené tetszésünket, ellenkezőleg még jobban megnépesitik, megélénkitik képzeletünket, mélyebben hatnak lelkünkbe; nyilvánvaló, hogy e művek is az emberi szellem örökké szép alkotásai maradnak. S e tekintetben a viszonyok változása is csak kevéssé tudja leszállitani érdeklődésünket. Homér világa a mienktől — külső és belső körülményeiben — végtelenül elütő; de a körülmények e különbözősége, — mindamellett, hogy észrevesszük — nem gátolja, hogy ne élvezzük a benne rejlő örök emberit; élvezni fogják azt még századok mulva is, bármily különbözőleg fog is fejlődni az emberi nem művelődése. Százával hozhatnám föl a példákat akár más művészetek köréből is, — de vissza kell térnem a szónoki művészet körébe.

Megvallom, hogy sz. Chrysostomnak, sz. Gergelynek, sz. Bernátnak sok beszéde nemcsak első olvasásra tetszett meg, még jobban tetszettek másodszor, harmadszor olvasva; világos, hogy e beszédek remek beszédek, a lángelme alkotásai. Sok beszéd azonban a másodszori olvasásra már nem tetszett annyira, harmadszori olvasása pedig hidegen hagyott; meg vagyok győződve, hogy így jár velök más is, s ez világos jele annak, hogy nem az emberi lélekből szökkent örök szép alkotások. Hosszasan szólhatnék e tekintetben a mi szónokainkról is, s a párhuzam, amelyet különböző felekezetü szónokaink közt megvonhatnék, rendkivül tanulságos volna; a térszüke azonban visszaszólit Bossuethoz. Midőn először olvastam egyes beszédeit, szinte nehezemre esett beléjök mélyednem; részben a nyelv idegen volta okozta ezt, mert végre is ha teljesen birja is valaki a franczia nyelvet, azért mégis meg kell szoknia az egyes

műfajok sajátos stilusát; a főok azonban a beszédek mélyre ható, magasztos, fenséges tartalma volt. A másodszori olvasás már sokkal jobban meghatott, s minél többször olvastam el őket, annál őszintébb lelkesedésre ragadtak, soha megszokottakká, unalmasakká nem váltak, annak jeléül, hogy a lángésznek örökké szép, minden időknek izlését túlélő alkotásai. S ez nemcsak egyes beszédekről áll, hanem még egyes részletekről is, mert mindegyik részben ugyanazon lángésznek más-más sugara csillan föl. E belemélyedést bátorkodom figyelmökbe ajánlani e beszédeket komolyan felhasználni akaró lelkészkedő papságnak, mindenek felett pedig a növendékpapságnak. Bossuet-t nem elég egyszer olvasni; bele kell hatolni, s mennél mélyebben hatolunk bele, annál jobban élvezzük, annál jobban megbecsüljük a benne rejlő kincseket. E belemélyedés, mondhatom elég széleskörü, összehasonlitó tanulmány az oka, hogy Bossuet-ért lelkesedem; a franczia kritika csak figyelmemet hivta föl, sokban utbaigazitott, de az érte való lelkesedést, lángeszének alkotásáról kimondott itéletemet jó részben saját tanulmányaim érlelték meg. Ne csodálkozzék tehát az én igen t. birálóm, hogy én első sorban Bossuet-t állitom föl példaképül s belőle akarom levonni a kath. egyházszónoklat egész elméletét. A dráma-irodalomban a kezdő szinészeknek és szinműiróknak első sorban Shakesperet állitja példaképül az aesthetika; nem ok nélkül teszi. Ha valamely műfajról biztos itéletet akarunk alkotni, akkor ezt csak valódi remekművek alapján tehetjük meg. Shakesperen kivül még sok kiváló drámairó van, akiktől igen sokat tanulhatnak a szinészek és drámairók egyaránt, — de Shakespere csak egy van. Bossueten kivül is igen sok szónok van a világirodalomban, tőlök is nagyon sokat lehet tanulnia a kezdő szónoknak, — de Bossuet csak egy van. Teljes meggyőződéssel teszem magamévá egy kiváló franczia kritikus itéletét: az ó-korban csak egy Demosthenes volt, az új-korban csak egy Bossuet van. S ez állitásomhoz ragaszkodom is mindaddig, mig t. birálóm az ellenkezőjét ki nem mutatja. Legyen meggyőződve, hogy senki sem lesz szorgalmasabb tanitványa mint én.

Amit t. birálóm ezután az egyházi szónoklatra nézve mintegy helyreigazitás vagy talán czáfolásképen mond, az inkább csak azt mutatja, hogy ő az elméléthez ragaszkodó szónoki beszédeket szereti, nem a beszédek, a kiváló beszédek tanulmányán alapuló szabadabb, de igazán szivből fakadó szónoklatokat; ha jól értettem meg, nagyobb súlyt fektet az elméletre, mint a gyakorlatra. Szerinte ugyanis amint a profán szónoklattan aesthetikai szabályait és fogásait Demosthenes és Cicero beszédeiből állapitják meg, végelemzésben csak ezekből meritheti szabályait az egyházi szónoklattan is. S mindjárt hozzá teszi, hogy Bossuet beszédei kevésbbé felelnek meg e »műszabályok«-nak, Segnerit inkább ajánlaná. Nagyon is tág térre volna szükségem, ha e kérdés tüzetes megoldásába akarnék bocsátkozni; azért röviden csak a következőkre szoritkozom. Hogy a profán szónoklat elméletét a legrégibb időktől az ujabbig tisztán e két nagy szónok, helyesebben egy valódi lángeszü szónok s egy másik kiváló követőjének műveiből mesterkélten elvont szabályokból tanitották, az csak szomorú tapasztalás; s ferdeségeit volt módom erőmhöz képest »A prózai műfajok elmélete« cz. művemben kimutatni. Hogy csak egyet emlitsek, mai napig — még iskolai könyvekben is — mindvégig állja az a megfoghatatlan és érthetetlen elmélet, hogy az érzelemkeltés csak a beszéd befejező részében fordul elő. Aki ily badarságot le tud irni, az soha beszédet még tudatosan nem elemzett, még kevésbbé irt vagy mondott. A Schleiniger-féle egyházi szónoklattan is, melyet a veszprémi növendékpapság forditott s mely talán leginkább forog a növendékpapság kezén, telve van ily hibás felfogással. Erről természetesen sem Demosthenes, sem Aristoteles nem tehetnek, hanem az ujabb elméletirók, akik vakon indulnak utánok; mert hát ez sokkal kényelmesebb. A poetika körében már rég túl vannak azon, hogy Sophokles vagy Aristophanes drámáiból akarják levonni a dráma elméletét, mely azután bizonyos tekintetben kánonul szolgálna a tanulóknak és iróknak egyaránt. Hisz akkor Shakespere, Göthe, s a legtöbb ujabb iró alkotása merő lehetet-

lenség volna. Minden ujabban feltünő lángész teremt oly műveket, melyek nem illenek bele e régi szabályokba; mint pl. Göthe Hermann és Dorotheája; mit tegyünk ekkor? A szabályokba erőszakoljuk e műveket, melyekre e régi szabályok nem illenek? Vagy elvessük a remekművet, mert szabályaink rá nem illenek? Egyszerüen tágitani kell a szabályokon; mert az örökbecsü művek adják a szabályokat s nem megforditva. Az aesthetika szabályai közt vannak teljesen általános érvényüek, melyek soha meg nem változhatnak, de vannak olyanok is, melyek koronkint módosulnak vagy teljesen meg is szünnek. Midőn Krisztus Urunk után a szónoklat külön ága; az egyházi szónoklat fejlődni kezdett, vele egyuttal kétségtelenül új műfajjal gyarapodott a szónoklat is; s az egyházi beszéd fajainak kifejlődésével egész természetesen kellett módosulnia, tágulnia az elméletnek is. A szónoklattan azonban megmaradt régi álláspontján s oly szabályokat állit fel most is kánonokul, melyekbe az egyházi szónoklat legtöbb faját bele sem lehet illeszteni. Igy azután természetes, hogy a növendékség semmi összefüggést sem lát az elmélet és a gyakorlat, illetve a beszédek közt. Méltóztassék csak a Cicero-féle, »szabályos« műbeszédek valamelyikét Boussetnak, mondjuk, karácsonynapi vagy nagypénteki beszédével párhuzamba állitani, azonnal észrevehető lesz a kettő közti nagy különbség; s igy nem is foglalhatók egy szabály alá. Különben is én az elméletnek, — a száraz elméletet értve, — mindig ellensége voltam, mert jól tudom, hogy a tanitásban teljesen eredménytelen, előszómban is kiemeltem, hogy nem az elméletre fektetem a fősúlyt. Előttem tehát végtelen keveset számit a Demosthenes-Cicero-féle szabályok emléztetése, még kevesebbet az e szabályok alapján »műszabályosan« gyártott beszédek. Az elmélet lehet tájékoztató, kell is, hogy az legyen, különben haszontalan volna; de szónoki beszédek belőle nem teremnek. Nekünk pedig a növendékséget úgy kell képeznünk, hogy valódi beszédeket teremtsenek. — Ami pedig azokat a szónoki *fogásokat* illeti, meg vagyok győződve, hogy t. birá-

lóm nem a régi sophisták vagy rabulisták eljárását érti; hisz ez természetesen teljesen ki van zárva az egyházi szónoklat köréből. De szerintem a keresztény katholikus szónoknak semmiféle fogásra sincs szüksége. Legföljebb egy *fogásra* törekedhetik: a szivnek megfogására; s erre egyetlen eszköze, a szivből fakadó szónoklat. De bizonyos tekintetben ily szónoki műfogásnak ismertem fel jellemzéséből Segnerinek eljárását, aki — szerinte — leghivebben tükrözteti vissza Demosthenes és Cicero szellemét. Bizonyára egyik módja lesz e műfogásnak »az a biztosan előrehaladó phalanx, az a biztosan ostromló hadigépszerü szerkezet is«, amilyeneknek Segneri beszédeit jellemzi. Segneri beszédeit még nem ismerem, csak jellemzését; de eljárásmódja ismerős előttem a növendékektől irt kezdő szónoklatoktól kezdve föl az u. n. nagy szónokok mesterkélt beszédeiig; ilyenféle pl. Massillonnak közlöttem beszéde is. E műfogásos mesterkélt szerkezetet azonban sohasem állitanám fel követendő például; gyakorlásképp, néha-néha alkalmazható, de igazi szónok így sohasem alkotja beszédeit. Segneriből nem vonhatok párhuzamot, de méltóztassék tüzetesen elolvasni Massillonnak vagy Pázmánynak közlöttem beszédeit — mert hisz Pázmány szerkesztésmódja is nagyon hasonlit hozzá — párhuzamba állitva Bossuet illető beszédeivel, s a köztök levő vagy különbség azonnal szembeszökő lesz. Massillonnak is, Pázmánynak is megvan a maguk phalanxa; látszólag egy sereg argumentumot halmoznak föl, de legnagyobb részök csak gyengén érinti a hallgatót. Bossuet sohasem fordul ily mesterséges fölhalmozáshoz; egyedüli ereje és forrása a dogma, szentirás és az emberi lélek; egyedül ezekből meriti okoskodását, lelkesitését s az akarat meggyőzését. Abban teljesen igaza van t. birálómnak, hogy Bossuetnak igen kevés beszédére lehet rá alkalmazni a hivatalos rhetorika mesterkélt szabályait: de nem is ezek a szabályok tesznek valakit szónokká. Méltóztassék kisérletet tenni. Tanittassa be két, különösen jó előadó tanitványával Segneri, Massillon, Pázmány — és Bossuetnak megfelelő tárgyú beszédeit; állitsa őket elfogulatlan hallgatóság elé,

s meg vagyok győződve, hogy ezek a mesterségesen összeállított phalanxok megveretve vonulnak vissza. Pázmány beszédeinek is pl. nem ereje, hanem éppen gyöngéje ez a mesterséges elrendezés; az értelem hajhászsza össze az idézeteket, példákat, hasonlatokat stb. minden oldalról, sokszor igen naivokat is, amilyenekben Segneri is nagyon bővelkedik, s eközben szivök egészen hidegen marad; pedig a szivnek kell áthatnia minden szót, minden érvet, enélkül semmi sem hathat a szivre, ha még oly művészieskedve, kicsiszolva van is valami összeállitva. Még jobban meglep tehát, mikor Bossuetről azt állitja t. birálóm, hogy érvei nem kapcsolódnak dynamikus módon az akarat ostromára, tehát meg se tudja győzni az akaratot; beszédei határozatlan állást foglalnak el a didascalis és paraenetikus beszédek közt. A legkiválóbb kritikusok egyhangú véleménye szerint, — akikhez én alapos tanulmányokon nyugvó meggyőződéssel csatlakozom, — Bossuet minden beszédében, beszédeinek minden részletében, sőt mondhatni, minden mondatában szónok volt. Segneri, valamint Massillon, Pázmány s a többi hasonló szónokok pedig keresték, vadászták az eszközöket, amelyekkel népies hallgatóik szivéhez férhettek. Innen van, hogy t. birálómnak egyik beszélgetésünk alkalmával tett nyilatkozata, valamint pl. az Irod. Közlöny birálója szerint is, Segneri beszédeit manapság már el sem lehet úgy mondani, ahogy meg vannak irva; naiv hasonlatai, merész képei ma már sokszor nevetségesek az olvasó vagy hallgató előtt. De neki minden példa jó volt, akár a mi Pázmányunknak és Káldinknak, csak hatást érhessenek el hallgatóik lelkében. Midőn t. birálóm emlitett nyilatkozatát tette előttem s midőn az utóbbi birálatot olvastam Segneri beszédeiről, önként e két, különben derék szónokunk jutott eszembe. Bossuet beszédeiben egyetlen ily naiv példát vagy hasonlatot sem találunk; pedig egy korban éltek — csakhogy Bossuet — Bossuet volt és Francziaországban élt. Rendkivüli értelme egyszerüen mellőzte azon naiv eszközöket, amelyekkel más országok ugyanazon korbeli szónokai hatást vadásztak.

A 60-as évek magyar költői nem vállalkoztak nagyobb alkotásokra, folyton csak dal és dal ömlött ajkukról, mert ezt sokkal könnyebb alkotni; Arany János igen találóan lyrai *könnyebb végnek* nevezte eljárásukat. Ép így nevezhetnők el az ily mesterségesen összeszerkesztett beszédeket; *szónoklati könnyebb végnek*. Valódi szónoklatot irni fölötte nehéz, mert nagy tanultságot, mély lélektani ismeretet, teljes magába mélyedést, s fejlett irályt tételez föl; a másikhoz csak sok példa, legenda, mese, hasonlat stb. összehalmozása szükséges, mert evvel könnyebb hatást elérni; csakhogy ez a hatás pillanatnyi lesz. — Hogy a római német-magyar collegium jezsuita tanárai rendjük egyik diszét, Segnerit állitják növendékeik elé példaképül, az megbocsátható elfogultság; hogy a franczia jezsuiták a jezsuita Bourdaloue-t nagyobb szónoknak tartottak Bossuet-nál, szintén érthető eljárás. De amint a szigorú kritika előtt Bourdaloue-nak háttérbe kellett állania Bossuet előtt, ép úgy nem fog soha Segneri Bossuet elé kerülni, bármennyire büszkélkednek is vele olasz jezsuita-társai. Bossuet az első helyre került, s eddig még nem akadt utódja, aki háttérbe szoritsa. Ezért állitom én is mintaképül a fiatalság elé. Nemcsak fenséges gondolataiért, hanem fenséges conceptiójáért, szerkezetéért, előadásáért is; mindezt bővebben kifejtettem rövid jellemrajzomban, s így fölösleges volna itt ujra felsorolnom.

Csak még egy rövid megjegyzést teszek, s ezzel azután befejezem hosszúra nyúlt észrevételeimet. T. birálóm szerint Bossuet azért sem alkalmas mintaképül, mert hiányzik benne a popularis elem; ama nemes egyszerüséget Bossuet-tól megtanulni nem lehet. Hadd feleljek erre egy idézettel és egy példával. Az Irod. Közlönybeli t. birálóm szerint: »Bossuet beszédei ékesenszóló bizonyiték, mily szoros testvéri kapocs van a szónoki beszéd formája és tartalma között. A legmélyebb, legfölségesebb hitigazságokat oly nyugodt fenséggel és világos keretekben tárgyalja, hogy e beszédekből bizonyára *az egyszerű főtámüves és az analyzáló tudós egyenlően* gyönyört, világosságot, vigasztalást és

tanulságot merithet.« Azt hiszem, e biráló meggyőződésből irta le itéletét, s elég világosan szól. De még világosabban szól a példa. Egyik tanitványom, most segédlelkész, aki Bossuet néhány beszédét kéziratim után ismerte, az egyik beszédből, a gonosz dúsgazdagról szólóból, csekély módositással *három kis adventi* beszédet alkotott, s midőn falusi hiveinek elmondta, nem maradt szem könynélkül. E gyakorlati életből vett példát megczáfolni bajos lesz. S ami az egyesekben lehetséges volt, lehetséges lesz valamennyiben is. Ép azért nem kételkedem én az egyházi beszédek felépitésében is példaképül állitani a fiatalság elé Bossuet-t; s lelkem mélyén meg vagyok győződve, hogy ha t. birálóm tanitványai és az én tanitványaim közül akadna egy kiváló tehetség, aki ilyen Bossuet-féle beszédeket tudna felépiteni, a magyar egyházi és profán irodalomnak egyaránt örök és nagyobb dicsőségére válnék, mint 100 Segneri-féle utánzó, mert ebből a fajtából régi szónokainktól kezdve napjainkig már van elég. Igaza van t. birálómnak, midőn bevezetésében azt mondja: »a klasszikusnak elismert Bossuet átültetéséből magyar egyházi szónoklatunknak nemesbülését, megifjodását is bizton remélhetjük.« Ez a czél lelkesitett fárasztó munkámban s szivem legforróbb vágya, hogy ez meg is valósuljon. Befejezésével csak részben értek egyet. Mindenkiből nem lehet Bossuet; a közepes tehetségüek tehát csak »aprópénzre váltva« értékesitsék Bossuet fenséges gondolatait; de a kiváló tehetségüek buzduljanak föl, hogy remek alkotásait önállóan is igyekezzenek utánozni. Hiszem, hogy t. birálóm tanári tekintélyét, nagy tudásának súlyát s lelke buzgóságát teljes mértékben felhasználja, hogy e czél megvalósuljon.

Acsay Ferencz.

Ez észrevételre a recensens a következőkben reflektál:

Acsay Ferencz úrnak, Bossuet lelkes forditójának, fentebbi észrevételei a fölszinre vetett érdekes és eléggé fontos kérdések tisztázása érdekében terjedelmesebb választ,

behatóbb eszmecserét, többoldalu megvilágitást érdemelnének. A hely szüke miatt azonban csak rövid válaszban kell igazolnom multkori recenziómban jelzett nézeteimet.

Nem ismételve Acsay úr észrevételeit, ad a) azt mondom, hogy lényegileg mindketten egy nézeten vagyunk. Megegyezünk abban, hogy az egyházi szónoklattannak ki kell vétetnie a pastoralis keretéből, hogy azt mindjárt a theologiai kurzus első esztendejétől kezdve kell tanitani, önállóan és nem annyira elméletileg, hanem inkább gyakorlati uton kitünő szónokok olvasása, irásbeli és szóbeli gyakorlatok által. Ami e gyakorlatok számát illeti, én sem kötöm magam határozott számhoz; hisz az nagyon függ a körülményektől. Csak azt óhajtom, hogy e gyakorlatok olyan mértékben tartassanak meg, hogy ez által a másik veszedelmesebb tulságba ne essünk, t. i. a theologiai studiumok elhanyagolásába. Primo theologus, deinde orator — ennek az elvnek kell érvényesülnie a kath. papnevelés terén.

Ad b) azt válaszolom, hogy a tanitásnak módszere mindig a tantárgynak természetétől függ. Nem lehet tehát ugyanazt a módszert, tanmenetet akalmazni a poetikában és — a theologiában. Igen észszerü és helyes a fordító úrnak analytikus eljárása a poetika tárgyalásában, de téves volna a theologia tanitásánál, mert ez a módszer a kath. theologia természetével homlokegyenest ellenkezik. A kath. hittan ugyanis dogmákból áll, melyeknek egyedüli forrását nem a Szentirás képezi, és a melyeket éppen ezért a Szentirásból egyedül levezetni nem lehet. Nem szabad tehát a Szentirást a kath. theologia tanitásának kiinduló pontjául, alapjául választani. A Szentirás olvasásánál, magyarázásánál olyan dogmák kell, hogy világitsanak a növendéknek, melyek fényüket nem a Szentirástól kölcsönzik. A fordító úr eszméje teljesen megegyezik azon elvvel, mely szerint Hirscher és Sengler e század elején az elemi hitoktatást óhajtották rendezni. Szerintök az első két osztályban csakis a bibliai történetet kell tanitani, az egyes vallási igazságok ezekből fejtendők ki. De e módszer a németországi püspöki kar részéről elvettetett és pedig kath. elvi szempontból.

Ad c) megjegyzem, hogy a fordító úr maga is elismeri, hogy Bossuet iránt való lelkesedésének »főoka a beszédek mélyreható, magasztos, fenséges tartalma volt.« Nagyon helyesen; ez okból én is lelkesedem Bossuetért. De szerkezeti tekintetben, azon módot illetőleg, ahogy beszédei fölépülnek, nem látok Bossuet alkotásaiban olyan mintákat, melyeket *kezdő* szónoknak követés gyanánt ajánlani tudnék. A szó szoros értelmében vett szónoklatnak, beszédnek czélja az akaratot meghóditani mindazon finom psychologiai momentumok folytonos tekintetbevételével, melyek az akarat elhatározására döntőleg befolynak. Ez volt a szónoklat czélja Demosthenes idejében s az maradt Krisztus Urunk eljövetele után is. És ezért valamint az emberi lélek psychologiai természete mindig ugyanaz, úgy azon eljárási módozat is, de a művészet is, melylyel Demosthenes e czélt oly fényesen elérni tudta, egyszer s mindenkorra klasszikus és iránytadó marad. A kereszténység ujabb műfajokat teremtett, mint pl. a homiliát, ujabb czélokat tüzött ki, de a szónoklat lényegét nem változtatta meg. A szoros értelemben vett beszédnek, szónoklatnak ezen karakterisztikus vonását nem látjuk kidomborodni Bossuet beszédeiből. Az ő főtörekvése inkább oda irányul, hogy tanitson, fölvilágositson, magasztos szempontokat nyujtson, nemesebb, fenségesebb gondolkozáshoz segitsen; miért is beszédeit inkább tanitói előadásoknak nevezném. Érveit úgy dolgozza fel, hogy azokkal inkább csak az értelemre hat és nem egyszersmind mindazon szenvedélyekre és érzelmekre, melyek az akarati elhatározásnak megannyi emeltyűi.

Ezen finom psychologiai számitásokat, melyek a lelket minden irányban megtámadják, hogy akaratával végre meghódoljon, ezeket nevezem szónoki fogásoknak és e fogásokat Bossuettől nem lesheti el a kezdő szónok. Ha tehát a szónoklat lényege, melyet, ismétlem, nem a priorisztikus elmélet, hanem a lélek psychologiai természete szab meg, nem tünik elő tisztán, világosan Bossuet beszédeiből, akkor világos, hogy praktikus szempontból sem tanácsos azokat követendő minták gyanánt felállitani kezdő szónok elé. A kezdő szó-

nok elé csak olyan példányképeket állithatunk, amelyeknek olvasásánál azonnal tisztába jön a szónoklat lényegével és amelyeket, még ha közepes tehetségü is, követhet úgy, hogy gyorsan, könnyedén és céltudatosan képes beszédeket alkotni. Igen kérem a fordító urat, ismerkedjék meg egy kissé — amennyire terhes hivatala megengedi — Segneri beszédeivel. Nem fog akkor úgy itélni, — mélyen meg vagyok győződve róla — hogy »e fajtából — a Segneri szellemében, nyomában készült beszédekből — régi szónokainktól kezdve napjainkig van már elég.«

Látni fogja akkor, hogy Bossuet lehet fenségesebb gondolataiban, de nem szónokiasabb úgy az egész beszéd felépitésében, mint az egyes érvek földolgozásában és nem népiesebb. Nem fogja akkor többé azt vélni Segneriről, hogy egész operációja csak abban áll, hogy »egy sereg argumentumot halmoz fel«, mint ahogy azt Pázmány teszi. Segnerinél az egyedüli botránykövet csak az képezheti, hogy az ő korabeli Olaszországot átjáró romlott izlés légkörétől, az úgynevezett »secento« légáramlatától nem tudta, vagy talán, apostoli célokat tartva szem előtt első sorban, nem akarta magát egészen izolálni. Innen egyes erőltetett példái, innen a világias eruditióval való pompázás. De mindez éppen semmit sem von le beszédeinek remek szónokias szerkezetéből. *Dr. Anhäupel Gy.*

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

34. Szentséges Atyánk, XIII. LEO pápa fáradhatlan munkásságának s főpásztori buzgalmának ujabb jele az az Encyclica, melyet a mult hónap vége felé az *angolokhoz* intézett. A körlevél nagy hatást keltett Angliában, melynek vezérlapjai hosszu czikkekben méltatták a korszakalkotó művet. De figyelemre méltatta azt az egész világ sajtója.

A körlevél tendenciája világos. A pápa azt óhajtja, hogy Anglia lakói is tagjai legyenek annak az egyháznak, mely egyedüli letéteményese Krisztus hamisitatlan tanainak és malaszteszközeinek, amely egyházban egyedül lehet rendes úton az örök üdvösséget elnyerni. A pápai körlevél sugalmazója tehát a zelus animarum és semmi egyéb.

Némely angol lap megütközött azon, hogy a körlevélben sz. olvasó, az Ave Maria stb. is ajánltatnak. Pedig hisz ez a körlevél nem az anglikánokhoz, hanem első sorban az angol katholikusokhoz van intézve, úgy persze, hogy abból az anglikánok is értsenek, »kik a hitegységet, a Krisztus országát keresik.« Mások meg azt a kérdést vetik fel, hogy hát a pápa semmi engedményt nem tesz? nem ismeri el pl. az anglikánok ordinációját? De nem ám! Ez már dogmatikus tér s az anglikán ordináczió érvénytelenségéről már 300 év előtt mindenki tisztában volt. — Hanem azért minden jel oda mutat, a »Tablet«, a »The Guardian« s más lapok nyilatkozatai szerint is, hogy a máris tömeges visszatérések még nagyobb mérvben fognak ismétlődni s pár év mulva még kedvezőbb statisztikát fogunk olvasóinknak bemutathatni, mint amilyent a mult füzetben, 33. számu vegyes közleményünkben bemutattunk.

Hogy a drágalátos »Prot. Egyh. és isk. Lap«-nak a körlevél nem tetszik, és »No popery« czim alatt dörmög ellene: azon az ember csak mosolyog.

35. Torquato Tasso 1595—1895. Ez a név, s a melléje helyezett két évszám, mely sok szép czikkelynek, könyvnek, sok ünnepélynek a czime volt a mult hónapban, — nem jelent mást, mint hogy április 25-én volt háromszáz éve, hogy az, ki e nevet viselte, a nagy olasz eposzköltő, jámbor, keresztény módon meghalt a római, Janiculushegyi s. Onofrio-kolostorban.

Az egész keresztény irodalmi világ, első sorban Itália, melynek annyi dicsőséget szerzett, kegyelettel ülte meg ez évfordulót, szebbnél szebb, magvasnál magvasabb könyvekben és czikkelyekben dicsőitve a sokat szenvedett férfiút s klasszikus műveit; illő, hogy a Magyar Sion is szenteljen

pár sort az igaz katholikus érzülettől át- meg áthatott költő emlékének, az a Magyar Sion, mely alig másfél évvel ezelőtt oly nagy örömmel üdvözölte a Jánosi Gusztáv derék fordításában s a sz. István-társulat tud. és irod. osztályának kiadásában megjelent magyar »Megszabaditott Jeruzsálemet.« (L. 1893. évf. 186. l.)

Dante, Petrarca, Boccaccio, Ariosto és Tasso: ez az öt nagy klasszikusa az olasz literaturának. Az első a középkori keresztény műveltségnek egész kincsét tette le halhatatlan Div. Commediájába, a második a lyrát, a harmadik a novella műfaját mutatta be mintaszerű formájában (hangsulyozzuk a formát, s nem szólunk a tartalomról), Ariosto a vigabb, derültebb s a szabályokhoz nem nagyon ragaszkodó, de értékes költészet terén jeleskedett, — Tasso végre megmutatta, milyennek kell lennie az igazi eposznak, kivált egy keresztény költő lantján elénekelt eposznak: a Gerusalemme liberatát csak egy ideális, lelkes, keresztényiesen érző és gondolkodó költő énekelhette meg.

S Tasso az is volt. Nem mondjuk itt el tragikus, részvétreméltó élettörténetét; röviden bár, de igen szépen és vonzóan megirta azt Jánosi Gusztáv fönnemlitett könyvében mintegy előszó gyanánt. Hanem inkább elmondjuk, halálának e háromszázados évfordulóján, hogyan halt meg, — qualis vita, mors est ita.

Amennyi üldözést, udvari cselszövényt, keserűséget, fogságot kellett elszenvednie éltében: oly nyugodt és derült volt a szegény Tassonak élte alkonya. Nem kisebb ember, mint maga a kereszténység atyja, VIII. Kelemen pápa akarta méltányolni a költő érdemeit, és lakást rendeztetett be számára a Vatikánban, 200 arany scudit biztositva egyszersmind számára. S mikor 1594. őszén megérkezett Rómába, királyi fogadtatásban részesitette őt, s babérkoszorút igért neki, melyet Petrarca óta (1341.) nyilvánosan a Capitoliumon a szabad ég alatt és ezernyi meg ezernyi nép jelenlétében senki nem kapott.

De az ősz erre nem volt alkalmas, tavaszra halasztották az ünnepélyt, ápril végére. Talán éppen arra a napra, me-

lyen már az Isten trónusa előtt jelent meg a jutalmazandó lelke. A költő, betegen és megtörve, a s. Onofrio-kolostorba kivánkozott, érezte halálát közeledni, s ott, a szerzetesek között akart méltóképen arra elkészülni. »Meghalni jövök közétek«, — így szólt az eléje siető atyákhoz. — Apr. 10-étől fogva már csak az égiekkel foglalkozott, s mikor 24-én a kolostor perjele az oltáriszentséggel szobájába lépett: vágyakozva tárta ki karjait e szavakkal: Expectans expectavi Dominum, s oly áhitattal és alázattal vette fel a szentségeket, hogy az egész környezet sirt meghatottságában. Mikor pedig Aldobrandini bibornok a pápa áldását hozta számára, felkiáltott: hála Istennek, ezen a diadal-szekeren nem a Capitoliumba visznek, mint költőt, hanem mint üdvözültet az égbe! Az utolsó éjt a feszülettel kezében, imádkozva töltötte, s április 25-én reggel, be nem fejezhetve a szavakat: In manus tuas Domine ..... visszaadta lelkét Teremtőjének.

Azt a tiszteletet azután, melyet az élőnek meg nem adhatott, megadta a pápa és a római nép a holttetemnek; óriási részvéttel helyezték el a babérkoszorúval diszitett, fehér tógába öltöztetett költőt a s. Onofrio-kolostor kriptájába, hol még ma is ez egyszerü sirirat jelöli nyugvóhelyét: Hic jacet Torquatus Tassus.

36. Szeptember 20-án, a római buzzurri-k örömünnepet terveznek, megülendik 25 éves évfordulóját az örök városba való bevonulásuknak. Az öreg Giuseppe Verdit, a jelenkor legnagyobb zeneköltőjét felszólitotta a római városi tanács, hogy irjon alkalmi zeneművet a tervezett ünnepre. A zeneköltő azonban Garibaldi Menottihoz intézett válaszában a kérés teljesitését megtagadta. Ezért az olasz lapok kigyót-békát kiabálnak az agg maëstrora, ki egymaga több dicsőséget szerzett hazájának, mint az egész Unita Italia!

37. Egy másik anniverzáriumot a keresztény Róma ünnepel májusban, Neri sz. Fülöp halálának 300 éves évfordulóját. — Neri Fülöp Flórenczben született 1515-ben, szegény nemes családból. Jámbor, ártatlan szivét a dominikánusok, kiknek kolostoriskolájában járt mint gyermek,

megerősitették a jóban, s mikor 18 éves korában azzal küldetett az atyai házból S.-Germano-ba, egy gazdag kereskedő rokonához, hogy annak majdan üzletét is, vagyonát is örökölje, ő nem érez kedvet sem az egyikhez, sem a másikhoz, s Rómába siet, a kereszténység központjába, hová szive vonzza, hová tulajdonkép az isteni Gondviselés vezérli, hogy onnét soha többé még lábát se tegye ki. Hatvan évet töltött Rómában, 13 pápát látott egymásután Péter székébe ülni ez a providenciális férfiú, akire a XVI. századbeli Rómának igen nagy szüksége volt, amint azt egész működéséből, életéből látjuk.

Még mint ifjú példás buzgósággal gyakorolta a keresztény felebaráti szeretet erényét, mindenét a szegényeknek adta, s mikor már semmije sem volt, kéréseivel, könyörgéseivel másokban gyujtotta lángra ezt a szeretetet, egész napja ezzel telt el. És az éjszaka? A legforróbb imával, mennyei vigasztalásoktól kisért áhitattal, úgy hogy szive szinte megnőtt, tényleg, az isteni szeretet nagyságától, s a szó szoros értelmében — dilatatum est cor ejus. (Lásd Görres die christl. Mystik. II. 6. s. kk. ll.)

És mikor, hosszú küzdelem után, gyóntató-atyja egyenes parancsára elszánta magát, hogy pappá lesz (fölsz. 1551. május 23., 36 éves korában): akkor kezdte meg csak igazán apostoli működését. Gyóntatott, prédikált naphosszat, — s mert így kevésbé ért rá, hogy szegényeit és betegeit látogassa, ápolgassa, előkelő gyónófiait buzditotta a szeretet e tényeire, oly hatással, hogy a szegények bámultak, s fel nem foghatták, mikép történhetik, hogy oly előkelő urak sajátkezüleg szolgálják ki őket.

Mint a mágnes, úgy vonzotta ő az embereket magához. Lassacskán kicsiny, szük lett az ő szobája arra, hogy ott folytassa épületes beszélgetéseit, conferentiáit, úgy hogy nagyobb helyiségre lett szüksége. Igy keletkezett a Neri Fülöp-féle *Oratorium*, mert egy oratoriumban, mely a S. Maria in Vallicella templom mellett volt, gyülekeztek össze a hallgatók, már nemcsak a világiak, hanem papok, praelátusok, sőt kardinálisok is, hogy Fülöp kedves és épületes

társalgását élvezzék. Egy kortárs imígy emlékezik meg ez összejövetelekről: Örömmel megyek az oratoriumba, ahol nap-nap után szép előadásokat hallok az evangeliumról, erényekről és bűnökről, egyháztörténelemből vagy a szentek életéből. Ez előadásokat példás életü papok tartják, akiknek élén Fülöp atya áll, egy hatvan éves ember, kinek szava orákulum nemcsak Rómában, hanem Itália, Spanyolország, Francziaország legtávolabb vidékei számára is, honnan sokan jönnek tanácsát kérni: »ő valósággal egy második Kempis Tamás vagy Tauler.« Baronius, aki maga is jeles tanitványa volt Fülöpnek, szintén leirja ezeket az Oratorium-béli összejöveteleket, s azt mondja rólok, hogy »mintegy az apostoli idők látszottak ezekben visszatérni, amikor az első keresztények gyülekeztek össze, hogy az egyik vagy másik apostolt hallhassák.« (Annales tom. 1. ad an. 57.) De még ennél is többet mond Giovanni Rossinak, egy V. Pius korában Rómába jött zarándoknak leirása, aki Róma összes nevezetességeit megbámulva, így végzi szavait: De legjobban meghatott az, amit Fülöp mivel az ő oratoriumában. *Ez* a centruma most minden vallásos hitéletnek az örök városban....« Igen, ennyit tehet egy ember buzgósága, szentsége, fáradhatlan tevékenysége. — Ismeretes, hogy ebből az »oratorium«-ból egy egyházi kongregáczió is fejlődött még Fülöp életében, melyet XIII. Gergely pápa hagyott jóvá 1575-ben, terebélyes fa, melynek még a mi századunkban is oly gallyai voltak, mint egy Newman kardinális vagy egy P. Faber!

Ime egy szent, aki nem a remeteségben, sem a kolostor magányában lesz azzá, aki nem ir vaskos könyveket, nem ragyog a szószéken, — hanem aki mindenütt, szobájában és sétáján, asztalnál és a gyermekek játéka közben, szavával és példájával prédikál. »Spiritus ubi vult spirat« — alius sic, alius vero sic.« Alázat, szelidség, szent derültség — ezek voltak Fülöp fegyverei, akinek szavajárása is lett: Scrupoli e melancolia fuori da casa mia!

Oly nyugodt és derült volt halála is, mint egész élete. 1595. május 26-án, éppen Úrnapján 80 éves korában hunyta

le szemeit Istennek e választott embere, s eltemettetett abban a templomban, melyet ő épitett, in Vallicella, amely mellett az »oratoriumot« oly soká fentartotta. Ma szobája is kápolnává van alakitva, melyet a római nép még mindig szeretettel látogat.

38. Ugyancsak centenáriumot, még pedig a nyolczadikat jelzi az 1895-ös év egy más tekintetben is. 1095-ben, a clermonti zsinaton határoztatott el *az első keresztes hadjárat*, a szentföld visszavivására.

A clermonti püspök most nem rég adta ki főpásztori körlevelét, mely az első keresztes hadjárat jubileumának megüléséről szól. Megtudjuk ebből, hogy mindazok a külföldiek, kik f. é. április hó 1-től kezdve deczember hó 31-ig Clermontba zarándokolnak, ott bűnbánatot tartanak, a Notre-Dame székesegyházban megáldoznak, az Anyaszentegyház felmagasztaltatásáért és jelesen a keleti egyházak visszatéréseért ájtatosan imádkoznak, azokban az általános és kivételes bucsukban részesülnek, melyeket a pápák a Jeruzsálembe zarándokolóknak engedélyeznek. Az ünnepélyes triduumot Langenieux rheimsi biboros érsek tartotta; a triduum május 16-án kezdődött és 19-én végződött.

39. Szőllősi Károly †. Egyszerü szerény név, amilyen egyszerü, szerény volt viselője is, az aradi polgári fiúiskolának tanára, s több éven át a M. Sionnak szorgalmas dolgozótársa. Világi ember létére nagy előszeretettel foglalkozott az egyháziak tudományos és irodalmi törekvéseivel, melyekről statisztikákat is állitott össze. A M. Sionban is a magyar kath. papság irodalmi működéséről adott statisztikát, amelyet folytatólag közöltünk az 1886—1893. évfolyamokban, sőt még be sem fejeztünk, amennyiben a váczi, veszprémi dioecesisek irópapjai még hátra vannak. — Ez már, fájdalom, mint posthumus munkája az elköltözöttnek fog napvilágot látni. R. i. p.

40. Egyesületi élet Ausztriában. Szokatlanul élénk, erélyes tevékenység folyik jelenleg a katholikusok körében Ausztriában az egyesületi élet terén. Sorakoznak, tömörülnek, csoportosulnak mindenféle közérdekü nemes czélra,

utánzásra méltó példát nyujtva a katholikusoknak mindenütt és így különösen hazánkban is. Hogy csak néhány nevezetesebb mozzanatát emeljük ki a serény tevékenységnek, rámutatunk a mozgalomra, mely a »Reichspost« kath. napilapot létesitette. A »Christliche Presse« czim alatt politikai egyesület lépett életbe, amely a keresztény szocziálpolitika tanait akarja szóval és iratokkal terjeszteni, mint a németországi »Kath. népegylet«, mely ma 200 ezer tagot számlál és a mult évben közel 500,000 népiratot árasztott szét a német birodalomban. Figyelemre méltó a »Kath. tanitói szövetség« is, melynek törekvése oda irányul, hogy a tanitás és nevelés terén a kath. egyház elvei érvényesüljenek; hogy az igazi hazaszeretet ápoltassék a jövő nemzedékben; hogy a tanitóság szakképzettsége emeltessék és állásának összes jogai, érdekei kellő támogatásban, óltalomban részesittessenek.

41. Huszonöt esztendeje, hogy a piemontiak behatoltak Rómába. Hogy közgazdaságilag mit jelent ez a 25 év a szegény Olaszországra nézve: azt mindenki tudja. De azt kevesen tudják, hogy még ma is, huszonöt év elteltével, sokkal nagyobb a pápai, a pápa pénzéből fentartott iskolák száma, mint az állami vagy községi iskoláké. Persze, a »panamázás« folytán nem jut iskolákra. A pápai iskolák élén a biboros-vikárius áll, aki bizottságok, felügyelők és mintegy 200 igazgató segélyével működik e téren. A fiúiskolák így osztályozhatók: ingyenes iskolák (28), csekély tandíjjal (14), esti iskolák (13), ipariskolák (4). Leányiskolák: ingyenesek (50), tandíjjal (32), vasárnapi iskolák (18), Ezeken kivül van még gyermekmenhely 23, árvaház 21. Hát a felsőbb iskolák? A tömérdek szemináriumtól eltekintve, van még Rómában katholikus jellegü internátus 26, 5 fiúk, 21 leányok számára, apáczák vezetésével, — ott még az istituto Angelo Mai, az istituto Massimo alle terme, az istituto tecnico De Merode, az istituto normale di s. Caterina a Piazza di Spagná-n, stb. stb. Hogy mindezek a Vatikánnak százezreibe kerülnek, természetes. És még akad olyan okos, katholikus ember is, aki azt kérdezi, minek a pápának az a Péterfillér?

42. Schäffle Albert, porosz exminiszter, erős protestáns, sőt meglehetős liberális férfiú egy német lapban czikkelyt közölt, melyet »jeles politikusaink«-nak megszivlelésre ajánlunk. A czikkely abból az alkalomból van irva, hogy a centrum és a konzervativek követelik a »Kanzelparagraf«-nak, (amely büntetést szab a politikai vonatkozásokkal prédikáló papra) a német kulturharcz otromba maradványának eltörlését.

»Ez a követelés«, — mondja Schäffle — »egészen méltányos, egészen jogos. Mert ugyan mit is mond az a szószék-paragrafus (130. §. a.)? Fogságbüntetést szab (2 évre is terjedhetőt) mindazon lelkészekre, kik *hivatásuk gyakorlásában, a szószéken vagy más alkalmakkor emberek sokasága előtt olykép beszélnek államügyekről, hogy esetleg a közbékét megzavarhatják.* Hát ez szerintem nem is egy, de több politikai szempontból megtámadható. — Először is nem ér czélt, névszerint a katholikusokra nézve (pedig számukra készült a kulturharcz alkalmával), mert a pap ép oly hatásosan beszél valamely választói gyülésen egy korcsmában, mint a szószéken, sőt ahoz, amit pl. a gyónás alkalmával csepegtet a poenitens szivébe, vagy egyes egyházi aktusoknál a családban tárgyal, senki nem is férkőzhetik. De az én véleményem szerint nemcsak impraktikus ez a szószék-paragrafus, hanem határozottan téves alapon épült, azon a feltevésen t. i., mintha bizony az egyháznak az állami ügyekhez semmi köze nem volna. Ez a föltevés tarthatatlan. Amint az államnak van köze az egyházhoz, úgy az egyháznak is van köze az állam ügyeihez, melyek egyike-másika igenis képezheti a nyilvános megbeszélés tárgyát. Hisz ha ez nem így állna: akkor az államnak simpliciter ki kellene kérnie magának, hogy az egyház Te Deumot énekeljen bizonyos politikai események alkalmából vagy hogy imákat mondjon a fejedelemért, annak családjáért stb.

»De meg, harmadszor, rendszerint be sem bizonyitható, fenforog-e a paragrafusban kifejezett eset. Hogyan zavarhatja meg a »közbékét« a pap a szószéken?

»Nem utálatos dolog-e a konstatálása egy denunciáns

által feladott esetnek, vagy pláne eskü alatt való kihallgatása a nyáj egy-két juhocskájának? Legjobb lenne e paragrafus keresztülvitele czéljából a modern elektrotechnikát igénybe venni, s a szószéken, gyóntatószékben stb. egy kitünő ellenőrző-fonografot alkalmazni, s ezt elővenni, ha a denunciáns s a tanúk nem egészen egyeznek meg. — Negyedszer: a legerősebb érv a szószék-paragrafus ellen az, hogy miért vettetik ép a szószék az állam ellenőrzése alá? Miért nem a professzorok katedrái is? Miért nem a szabadkőmüves-páholyok is? Miért nem az urak klubjai és kaszinói? Egyszóval minden nyilvános hely? — Végre is, ez egy ügyetlen kivételes-törvény, s az is marad mindaddig, mig minden német férfiúnak nem alkalmaznak a szájától 30 cm.-nyire egy control-fonografot en miniature, — vagyis: a centrumnak nem veheti senki rosz néven, ha azt el akarja törölni.«

És ugyanakkor, mikor Schäffle, a protestáns exminiszter így beszél, olvassuk a magyar lapokban, hogy törvényjavaslat készül, amely még messzebb megy a német Kanzelparagrafusnál, ily szakaszokkal:

Új szakasz: Az a lelkész, vagy vallási szertartás teljesitésére jogositott más személy, aki a hivekhez intézett iratban vagy nyomtatványban, vagy a vallás szertartásainak végzésére rendelt helyiségben, vagy vallásos jellegü gyülekezeten szóval a választás eredményének befolyásolását czélzó nyilatkozatot tesz, vagy aki abból a czélból, hogy egy vagy több választó bizonyos jelöltre szavazzon, vagy ne szavazzon, vagy a szavazástól tartózkodjék, az egyházi kegyszerekben való részesitésre tesz igéretet, vagy egyházi fenyiték alkalmazásával, vagy a kegyszerek elvonásával vagy túlvilági büntetéssel fenyeget, vagy aki a vallási tiszteletnek tárgyait, vagy olyan tárgyakat, amelyek egyházi szertartások végzésére rendelvék, a választók gyülekezetén vagy a választási menetben használ, vagy aki ily tárgyaknak, ha azok fölött ő rendelkezik, ezen czélra való használását megengedi: egy évig terjedhető államfogházzal és ezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, valamint politikai jogai gyakorlásának fölfüggesztésével büntetendő.

Uj szakasz: A ki vallási tiszteletnek tárgyait vagy olyan tárgyakat, melyek egyházi szertartások végzésére rendelvék, választók gyülekezetén vagy választási menetben használ, ha a fönnebbi §-ban meghatározott eset nem forog fönn, három hónapig terjedhető fogházzal és politikai jogai gyakorlásának fölfüggesztésével büntetendő.

43. A herczegprimás Esztergomért. *Helcz* Antal polgármester vezetése alatt küldöttség tisztelgett mult hó 18-án délután 5 órakor a primásnál, az esztergomi kórház ügyében. A polgármester előadta a kórház épitésének tervét, mostani hiányait s a város nevében a primás nagy szivéhez fordult támogatásért. Ő Emja kijelentette, hogy *ötvenezer koronás adománnyal* járul a közczélhoz.

44. Ügyes takarékosságot fejtett ki egy plébános ismerősünk keresztúti képek felállitásában. Nagyon drágállván Heindl és Benziger prospektusait, külön hozatta meg az olajszinnyomatu képeket, felirásokat Einsiedelnből, — a kereteket pedig s az üveget itthon készittette, úgy hogy az egész »via crucis«, pedig egyszerűsége mellett szolid s mint a plébános úr mondja, szép is, belekerült összesen 110 frtba. Ajánljuk utánzásra.

45. A hires strassburgi egyetemen van egy még hiresebb philosophiae et paedagogiae professzor, kinek neve dr. Ziegler Theobald. Ez a nevelésről irván, Melanchthon neve mellé ezt a jegyzetet teszi: A humanizmusra nézve igazán tipikus az ő nevének, Schwarzerd, *latinizálása.* (L. Baumeister Hdbuch d. Erziehungs. u. Unterrichtslehre 69. l.) Hát ez latinizálás? Hisz ez graecizálás! De sebaj, azért a nagy tudós hirnevén csorba nem esik, mert hisz ugyanezen mű előszavában, XIII. l., ezt mondja: A görög nyelv ismerete kihalóban van s ma már a legmüveltebb ember szégyen nélkül beismerheti, hogy minden görögtudást elfelejtett már. — Hát hisz »müvelt«, »legmüveltebb«, ezt a fogalmat tágithatni akármeddig. Hanem egy tudós egyetemi tanártól mégis több jártasságot várnánk a klasszikus nyelvekben.

46. Szomorú statisztika. Miért nem tud érvényesülni Magyarországon a katholikus elem, miért szoritják azt

vissza már a tudományos pályán is a protestánsok, de különösen a zsidók? Erre a kérdésre szomorú választ ád még Eötvös Loránd báró volt miniszternek a középiskolákról a képviselőház elé terjesztett jelentése.

Valamennyi vallású növendékek közt a katholikus van legkisebb számmal képviselve a középiskolákban, számarányukhoz képest.

Ez egyenesen megdöbbentő dolog. Egy fájdalmas valóság és komor jóslat a jövőre nézve, mert azt jelenti, hogy ha nem igyekezünk mentül előbb segiteni rajta, akkor egyszerre csak elvesztjük a talajt lábunk alól s alig lesz egy csekély töredék a kvalifikáczióhoz kötött állások és tisztségek közt, melyet katholikusok foglalnak el; fölénk kerekednek a protestánsok, de legkivált a zsidók.

Halljuk meg csak hogy áll a dolog?

Százezer lakosra jut katholikus középiskolai növendék 290, protestáns több mint 400, zsidó több mint 1400. Hisz ez borzasztó arány!

Nem látjuk a végét e statisztikai valóság következményeinek? Ez egyenesen az elzsidósodás örvényébe vezet, amint azt már is rettenetesen tapasztaljuk az egyetemen, hol ma-holnap egészen a kezükbe keritik az egész tudományt, nem tudományos képzettségük magas fokánál, hanem egyesegyedül számuk túlnyomó voltánál fogva.

A zsidók száma kétszer akkora a középiskolákban — számarányukhoz képest, — mint az összes keresztény felekezeteké s majdnem ötször akkora, mint a katholikusoké.

De még a protestánsok is túlsúlyban vannak fölöttünk. A zsidóknál még felhozhatjuk azt a magyarázatot, hogy általában vonakodnak a nehezebb testi munkától s a szellemi munka könnyebb végét akarják maguknak lefoglalni, mialatt az igaz, sok felületességet, sőt bizonyos sarlataneriát is visznek a tudományba, látszatra és reklámra dolgoznak általában, kevés kivétellel, amire az önérzetesebb és szerényebb keresztények nem hajlandók; de ez sem kielégitő magyarázat. A zsidók nagyrésze, igaz, a városokban lakik, földmüves alig van köztük, tehát városi lakos levén, fiát könnyeb-

ben küldheti középiskolába: ámde azt tapasztaljuk, hogy a hasonló anyagi viszonyok közt levő városi katholikusok sem törődnek azzal, hogy fiaik valamivel többet tanuljanak, mint az elemi iskolában kényszerüségből tanulnak, hogy azután nagyobb szellemi fegyverzettséggel állhassanak ki az élet harczmezejére, hogy fölvegyék a keztyüt az értelmileg müveltebb zsidósággal.

És ha már ilyen gyönge magyarázatot elfogadunk, hogy menthetjük a mi inferioritásunkat a protestánsokkal szemben, akik először nem rendelkeznek annyi középiskolával, mint mi katholikusok, akik közt csak úgy nagy számmal vannak a falusi földmives és kisiparos lakosok, mint a katholikusok közt? Az ő túlnyomó számuk csak azt bizonyitja, hogy a protestáns szülőknek sokkalta jobban szivükön fekszik gyermekeik tanittatása (amint van példa is az Alföldön, nevezetesen Debreczenben, ahol akárhány parasztgazda járt négy, hat, sőt nyolcz gymnáziumi osztályt is). De az iskolázás hatása leginkább abban nyilvánul, hogy a közpályán felülkerekedik a nemkatholikus elem a katholikus fölé s beáll az a szomorú és szégyenletes állapot, hogy a sok millióra menő katholikus lakosság intelligenciája aránytalanul kisebb számmal szerepel a közéletben. Ez annál szánalmasabb és kinosabb, mert hiszen, mint emlitettük, s a mint azt mindenki tudja, a katholikusoknak sokkal több és jobb középiskoláik vannak s közéletünk jeleseinek túlnyomó száma (még a más vallásuak is) katholikus iskolákban nyerte kiképeztetését.

Itt az ideje tehát, hogy minden tényező összefogjon, serkentse, erőszakolja, támogassa, — ha szegények, — a katholikus szülőket, hogy fiaikat, ha tudniillik képességük van, tovább járassa a középiskolában, s bár iparos vagy kereskedő pályára térnek is át később, értelmük fejlettebb és diszciplináltabb legyen. Két oldalu hasznot érhetnénk el ezzel, ha megvalósithatnók. Először is megerősitenők és megszaporitanók a katholikus intelligenciát, ami nyeresége lenne a kath. társadalomnak és védőfala az elzsidósodás áramlata ellen; másrészt pedig emelnők az általános müveltség fokát.

Ne féljünk attól, hogy proletárokat nevelünk. Ez az aggodalom már a mesék honába való. Ha megtanitják a növendékeket arra, hogy dolgozniok kell, s hogy csak annyit érnek, amennyit dolgoznak: akkor nem proletárokat, hanem müvelt és értelmes munkásokat fogunk nevelni. Csak a rest, munkától irtózó, de könnyen élni akaró elem lesz proletárrá. Az iskolára tartozik az, hogy akik nem akarnak tanulni, dolgozni, azokat mentől előbb kiválaszsza, eltávolitsa, kilökje magából. Akkor nem kell félni, hogy a magasabb foku müveltség proletariátust szül.

Előre tehát! Körmünkre égett a dolog. Eddig csak találomra hangoztatták a zsidók túlsúlyát, néhány év óta a csalhatatlan számok bizonyitják, hogy ez tény s ha nem sürgölődünk serényebben, el fognak nyelni bennünket az ő ügyességükkel, a mi hibánk, botorságunk, közönbösségünk miatt.

Ez alkalommal azonban lehetetlen ujra föl nem vetnünk azt a kérdést, hogy nincs-e itt az ideje annak, hogy a katholikus iskolákat fölmentsék attól, hogy nagyszámú zsidó tanuló nevelődhessék bennük? Avagy a katholikus alapitványok viseljék azok tanittatásának költségeit, akik később éppen a jótevő ellen forditják szellemi fegyvereiket? Nem lenne-e itt végső ideje annak, hogy kényszeritsék a a zsidókat; állitsanak föl maguk maguknak középiskolát? Azt már több kath. intézet megteszi (ami ellen jogtalanul panaszkodtak), hogy első sorban a katholikusoknak ád helyet; de ez nem elég. Nem kellene-e fokozattabb mértékben megtenni azt, amit megtesznek a protestáns középiskolák, hogy a más felekezetiekkel nagyobb tandíjakat fizettetnek? Ha ott ez nem türelmetlen felekezetiesség, hanem jogos intézkedés, (amint igaz is,) miért ne lenne ugyanez jogos általában az összes kath. jellegü középiskolákban?

47. Lipcsében a napokban elitélték Willam Károly mészárost, a pápaság intézményének megsértése miatt egy havi fogságra. Veszekedés közben ugyanis Willam sértőleg nyilatkozott egy másik mészáros előtt a pápáról. A törvényszék itéletében nem azt mondta ki, hogy vádlott a

pápát, hanem azt, hogy a pápaság intézményét sértette meg, ami a kereszténységnek alkotó része. A felsőbb bíróság az elitélt felebbezését elvetette. Pedig ott a birák protestánsok!!

És minálunk szabadon történik különb is. A »Hét«, ez a fővárosi zsidó szennylap, egy áprilisi számában brutálisan sértette a pápaságot és az összes katholikusokat, épp úgy, mint egyéb »komoly« és élczlapok.

De azért nem hallottuk, hogy az ügyészségnek kifogása lett volna ellenök.

48. Párizsban, a »La Semaine cath. de Toulouse« f. é. kimutatása szerint, a zsidó sajtó így áll: »La Republique française« szerkeszt. Reinach, képviselő, tartalékos tiszt, a botrányos Panama-ügyben szerepelt Reinach bankár unokaöcscse — zsidó. »La Lanterne«, a legundokabb lap igazgatója Mayer — zsidó. »Le Gaulois« szerk. Mayer Arthur és Bloch — zsidók. »La Nation« szerk. Dreyfus — zsidó. »L'Echo de Paris« szerk. Sigmond és Bauer — zsidók. »Le Paris« szerk. Strauss és Klotz — zsidók. »Le Figaro« szerk. Beer és Rosenthal — zsidók. »Le Gil Blas« szerk. Dreyfus Ábrahám — zsidó. »Le Matin« szerk. Edwards — zsidó. »Le Journal« szerk. Bernheim — zsidó. »L'Evenement« szerk. Schvab és Cerbeer — zsidók. »Le XIX. Siècle« szerk. Strauss — zsidó. »La Petite Presse« szerk. Cremieux zsidó. »Le Rappel« szerk. Hément — zsidó. »Le Radical« szerk. Sigmond és Hirsch — zsidók. — »Le Temps« szerk. Hément — zsidó. »Le Voltaire« szerk. Klotz — zsidó. »La Vraie Parole« szerk. Singer — zsidó. »Le Jour« szerk. Bluyson — zsidó.

49. Katschthaler Dogmatikájára, melyet Dr. Kiss János ád ki magyarul, felhivjuk a figyelmet.

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

ÁRPÁDHÁZI B. MARGIT ÉLETE.

Irta MAGDICS IGNÁCZ.

Előszó.

Árpádházi b. Margit élete azon a pár legendairón kivül, kik néhány évtizeddel halála után róla egyetmást följegyeztek, nem talált csak egy kissé is kimeritőbb földolgozásra. Több munka és értekezés jelent meg történetére vonatkozólag, különösen az utolsó évtizedekben dicséretes buzgósággal halmoztak össze ez irányban egyes részletes adatokat, — de sehol semmi a legendákon kivül, a mi egy elmélkedő, Margit szentsége, bensö élete iránt közelebbről érdeklődő lelket valamikép kielégithetne. Az oka ennek úgy látszik az, hogy nincs az ő egyszerü életén semmi olyas, a mi akár történelmileg érdekes lenne, akár holmi egyéni, psychologikus vizsgálódásokra bővebb anyagot nyujtana. Édes Istenem, a szentek élete anélkül is alapjában mind egyforma; de mikor valaki 3 esztendős korában szerzetbe lép, hogy a klastromból soha többé ki ne mozduljon, és teszi ezt több mint 600 év előtt, az bizony jól el van temetve erre a világra, az bizony föláldozta Istennek még azt a ragyogó dicsfényt is, mely a szenteket övezi a küzdő egyház hiveinek szemében, hogy megsemmisüljön Jézusban egészen.

A megsemmisülés, minden világi, külső, csalogató érdek hiánya, a teljes önkiüresités, ez bizonyos tekintetben minden szentnek, de főkép a mi szentünknek élete. Ha csak

e semmiségbe nem kapaszkodunk bele, ha e heroikus kivetközés mindabból ami a világ előtt nagy, csábitó, fölemelő, mindabból ami nem végtelenül nagy, szép és fölemelő, ha ez a szent megsemmisülés meg nem kap bennünket, mást itt nem fogunk találni.

De sokakat éppen ez érdekel — lelkeket, akik unatkoznak ott ahol a világ élvez, mert nincs ott az Isten. Annak, aki egy kissé át van hatva az Isten lelkétől, az ilyen élettörténet valóságos gyönyörűség. Meggyujtja és növeszti azt a bennük lappangó szenvedélyt, mely mindenütt tápot keres és talál, még ott is, ahol profán szem mitsem lát és szent bámulatra ragadja őket az isteni igazságok iránt, melyek a látszólag legcsekélyebb jelentőségü mozzanatból is erőteljesen, szinte vakitón kisugárzanak. Ami — ha e hasonlat nem illetlen — a hivatott történésznek egy kopott kódex, a szemrontó gótbetük pókhálós sorozata vagy évszázados lajstrom, az vagy tán sokkal több az elmélkedő léleknek egy ilyen »semmitmondó« életrajz.

Elvégre a szentek életében csak a történelmileg vagy psychologice kiemelkedő mozzanatokat keresni, csak anekdótákat hajhászni, meddő és céltévesztett munka. Nem ezért kanonizál az egyház szenteket. Teljesen közömbös az a szentségre, hogy országokra kiható esemény volt-e az, amelynél a szentek alázatossága, erőssége, istenszeretete érvényesült, vagy olyasvalami, amiről még a szomszéd szobában se tudtak semmit. Az erények életére, a szivtisztitás nagy küzdelmeire, a Szentlélek heroikus vezetésére kell tekintenünk, nem a mellékes külsőségekre. Miként járt a lélek a szentség útján ama sokszor igazán kisszerü körülményekben, melyek szolgálatára állottak. Ez az élet, ez az igazság itt, a többi csak külsőség, száraz héj.

Ilyenformán nem nehéz az irónak feladata: hiven előadni ez egyszerü életet, az olvasó lelkére bizva az érdeklődés kisebb-nagyobb fokát. Mert lehet ugyanilyen dolgokat világi szemüvegen át is szemlélni, szórakozás céljából lapozni, hanem ez többé-kevésbbé hálátlan fáradozás lenne. Mennél inkább törődünk lelkünkkel, rendeltetésünkkel: annál több

lesz, ami megkap és örömmel tölt be sz. Margit életének olvasásakor, mert annál többet találunk ott a mi eszméinkből, eszményeinkből és önmagunkból.

Azért jelen iratka a tárgyhoz képest főleg aszketikus czélzatu, lelki olvasmány akar lenni. Faber, az oratoriánus egyik munkájában azon forró óhajának ad kifejezést, vajha az angol kath. irodalom gazdagodnék aszketikus munkákban. És az bizonyos, amennyivel előbbrevaló a szentség az ismeretek halmazánál, a jellem a szemnél, annyival kell eléje tennünk az aszketikus munkákat a tudományos theoriáknak – különösen ma a mi ismeretekkel dobálódzó, de jellemszegény korunkban. Hanem van az aszketikus theologiának egy faja, melynek művelése duplán fontos mindenhol, mi nálunk is, s ez: a hagiographia, a szentek életirásai. Különös fontosságukat két körülmény mutatja: az egyik az e fajtáju iratok nagy vonzóerejében, szépségében rejlik, melylyel lekötik olyanoknak a lelkét is, kik más aszketikus munkákat kezünkbe se vesznek, vagy ha igen, hát a merev regulákat és az előttük unalmas traktatusokat csak lelki szárazsággal és kislelküséggel, haszon nélkül futják át. A lelki hasznot fokozza az e fajta iratokban egy másik körülmény: amennyiben személyes érdeklődést ébresztenek föl a szent iránta bizalmas tiszteletet, lelki barátságot és rokonságot, — és így sokkal több kegyelmeknek és lelki előmenetelnek tesznek részesévé, mint első tekintetre magunk is gondolnók.

Ez az életrajz a b. Margitról fönmaradt legendák nyomán készült. Korántsem meriti ki mindazokat az adatokat, melyeket akár ezek, akár más emlékek róla tartalmaznak. Csupán csak azokat gyüjti össze az anekdóták tömkelegéből, melyek a szentségre jellemzőbbeknek látszanak. Azért nem szól a csodákról se, melyeknek elbeszélése a legendáknak nagyobb felét foglalja el, anélkül, hogy félreismerni akarnánk azoknak jelentőségét akár a szentségre általában, akár pedig történeti hitelességüket vonnánk kétségbe. De mivel ez czélján kivül esik, és mivel a legendáknak mint másodrangu forrásoknak összehasonlitása az eskü alatt ké-

szitett processus-aktákkal eddig nem volt lehetséges, csakis az erkölcsi értékü, a szentségre világot vető följegyzéseket használtuk fel, melyeknek hitelességét a roszakarat se tagadhatja.[1]

Hogy a szentség létrehozásában és fejlesztésében a Szentlélek főkép az ő 7 ajándéka által működik, a theologusok általános tanitása és a szentek élete bizonyitja. Éppen ebben különböznek a szentek a közönséges lelkektől, kik az erények mindennapi rögös útján haladnak, ez a szentségüket hitelesitő isteni pecsét. Mégis kevésbbé szokták ezeket életrajzaikban külön is kiemelni. — A mi rokonszenves szent királyleányunk Margit mind e mai napig nincsen formálisan se boldoggá, se szentté avatva. Azért, hogy annál jobban kitünjék az ő nagy szentsége, igyekeztünk lelkének képét ez ajándékok festése által adni. Talán nem történik ez, ha külsőleg kevésbbé tetszetős is, a lelki érdek rovására. Hisz ha valami, úgy ez ajándékok pezsgése, melyek a szentség forrpontjait jelzik, kell, hogy első sorban képes legyen fölkavarni a mi hidegségünket és fölheviteni a mi lanyhaságunkat.

[1] Ami a legendák történeti hitelét illeti, azok eltekintve egyes csekély fontosságu részlettől megbizhatóknak látszanak. A szenttéavattatás czéljából meginditott pör aktái után készültek, mely pör egy megelőző processus után a legnagyobb rigorizmussal folyt 1276—1278. között. V. Incze pápa külön bulla kiadásával irta elő a vizsgálat menetét, melyben a többi közt rendeli: Gondoskodjatok, hogy a törvényes tanukat megelőző eskütétel után szorgosan megvizsgáljátok, és mindenről, amit előadnak kikérdezzétek, hogyan tudják, mikor történt, milyen hónapban, milyen napon, kiknek jelenlétében, hol. Kihallgatták az apáczákat is, Margit kortársait, kik közül 40-et névleg elsorol a magyar legenda. Ez aktáknak egy másolatát itt hagyták, mig az eredetit Rómába vitték. Ez iratok szerint készült a három fönmaradt legenda. A magyar legenda a 13. század végén vagy a 14. elején (legalább lényegében), a Nápolyban Óváry Lipót által 1866-ban talált latinul irt legenda 1340. körül, és Guarinusé 1340-ben Avignonban. Lásd Knauz N. akad. székfoglaló értekezését a »Magyar Sion« 1867. évf. 8. füz. az 572. és köv. lapokon.

Kiadták a magyar legendát Pray: »Vita S. Elisabethae necnon S. Margaritae Virginis« 1770., Vajda Samu tihanyi apát 1782-ben névtelenül, és Wolf György az akadémiai nyelvemléktár VIII. köteteaen. A nápolyit Knauz N. adta ki a M. Sion 1867- és 1868-iki évfolyamében. Guarinusé benn van: Surius Vitae Sanctorum-jában, és a Bollandisták aktáiban.

A szentség pitvarában.

B. Margit születése a tatárjárás szomorú idejébe esik. Ránehezedett ez időben az Isten büntető jobbja egészen erre az elzüllött országra, hogy elégtételt vegyen annyi régi megbántásért. E sujtó kéz nyomása alatt kellett az egyház és haza embereinek elveszni a muhi pusztán — dicstelenül, nyomorultan, a nyilak zápora alatt és piszkos mocsarakban. E kéz tette azt, hogy a következő hónapokban könyörtelenül mentek tönkre gyermekek, nők, aggastyánok, nemzetek, — még a templomok is a sz. edényekkel és ereklyékkel, hogy egyszóval mindent összemorzsolhatott a tatárok dühe. Ha csakugyan mondotta Batu IV. Incze követeinek, hogy őseit és őt »Isten parancsa« űzi a gonosz népek megbüntetésére és kiirtására, úgy igazat mondott, és jó ezt nekünk itt kiemelni.

Knauz N. egyébiránt a magyar legenda keletkezési idejét jóval Margit halála után helyezi, de Wolf Gy. a legendát megelőző prolegomenákban (Akad. nyelv. VIII. k.) a Knauz által idézett helyekhez hasonlókat a szabadabb tollu kódex-irónak, Ráskay Leónak tulajdonit, ki 1510-ben irta a reánk maradt legrégibb kéziratát a magyar legendának.

Éppen ez okból nem állhat meg — amennyiben belső okokra támaszkodik — Toldynak itélete sem a legendák koráról.

Az V. Incze-korabeli szenttéavattatási pör okmányait találta meg Lósi Imre 1641-ben a b. Margit ereklyéit őrző ládában, amikor is ujra leiratta és a leirt példányt Rómába küldte a szenttéavatás czéljából. Ha a 13. századbeli akták el is vesztek, Lósi másolata kétségkivül még megvan Rómában; csak az a nagy kár, hogy még ki nem adatott. — A Lósi által talált kézirat elveszett minálunk, hanem a b. e. Batthyányi Ignácz, sz. Margitnak kiváló tisztelője megszerezte a római példány másolatát, mely ma is a gyulafehérvári püspöki könyvtárban őriztetik. — L. Fraknói V. értekezését: Ujabb adatok Árpádházi b. Margit cultusa és canonisatiója történetéhez.« Némethynél 269. l. — Dr. Demkó Gy. szives értesitése szerint Fraknói ezt kiadni készül még ez évben, vagy a jövő év folyamán. Ugyancsak dr. Demkó készit most sajtó alá egy 15—16 nyomtatott ivre terjedő életrajzot b. Margitról.

Némethy L. »Adatok Árpádházi boldog Margit történetéhez, ereklyéire vonatkozólag« czimü munkájában emlitést tesz az előszóban egy kéziratról, mely b. Margit elmélkedéseit tartalmazná, s melyet Óváry L. ugyancsak a nápolyi levéltárban talált, de még ez se lett közkeletü.

Az ország valósággal haldoklott, végnapjait élte. Egy külföldi annalista összeszámitotta, hogy Magyarország 350 évig állott fönn, most már vége. Rogerius, ki átélte a szörnyü időket meg van győződve róla, hogy közelgett a világ vége. »Közel vannak a végveszély napjai és az idők sietnek a nemlétezés felé.«

A tatárbetörés hirére a királyné Lascaris Mária, egy szelid szent nő, kinek 3 leánya foglal helyet a szentek között, Vancsai István akkor váczi püspök, a csanádi és aradi prépost gondozása alatt menekült el Váczról. Utját előbb a nemtelen osztrák Frigyes udvarába vette, a honnan azután kifosztva ment Dalmácziába. Szomorúságát még az is növelte, hogy a hü és jó dalmátok között ekkor halt meg két nagyobb leánya Margit és Katalin.

Az országos és családi csapások által megtörve, vallásos lelke annál keresett oltalmat, aki ilyen sokszor fájó intések által szokta a sziveket fölemelni, és magához kapcsolni. Buzgó imádságban kérte segitségét annak, aki óriási viharokat is le tud csendesiteni és ragyogó gyöngyöket, margaritákat vetni általuk a szárazra. Könnyei és aggodalmai közt egy fogadalom szülemlett meg lelkében, amelyhez gyermekének, kit szive alatt hordozott és az elpusztult országnak sorsát kötötte. Megfogadta erős lélekkel, hogy ha Isten őt megsegiti, s az országról a végromlást elforditja, úgy születendő gyermekét az ő kizárólagos és örökös szolgálatjára szenteli.

Igy lett Margit már előbb Istené, mintsem a napvilágot megpillantotta.

A királyné fogadalmát nehéz szivvel hagyta jóvá a később megérkező Béla király. Nem mintha sokallotta volna Istennek az áldozatot, hanem mert emberi segitségre, bármerre tekintett is szét a beborult látóhatáron, csakugyan nem számithatott. A Hohenstaufok ez időben vivták utolsó, erőszakos küzdelmeiket a pápaság megalázására. Sz. Péter öröksége meg el volt hagyatva, üresedésben hosszú időig II. Frigyes roszakaró befolyása alatt. Béla követei mindenünnen üres biztatásokkal tértek vissza.

Hanem ekkor megtörtént, hogy a tatárok véget vetve a pusztitásnak hazatakarodtak. Nem akarjuk azt állitani, hogy a tatárok tisztán a fogadalom következtében mentek el, ez sokak előtt naivságnak tetszhetnék. Mikor olyan világos, hogy Oktái fő-khán meghalt és Batu örökösödni sietett utána. De annyi bizonyos, hogy mikor a fogadalom történt, nem igen volt még a leghalványabb reménysugár se a tatárok elvonulására. Az is biztos, hogy ha Istennek, kinek akarata nélkül egy falevél se mozdulhat meg, egy hajszál se eshetik le fejünkről, — »parancsa« hozta ide a tatárokat, ő el is vezethette innen. — Az imádság meg nagy hatalom. És ha az elbukott ember arra inditotta Istent, hogy önmagát kiüresitse, akkor egy lélekért, kit előre lát a szentség glóriájával ragyogni, képes lesz egy országot az ellenségtől kiüresiteni.

Sz. Margit 1242. május-augusztus közt született Klissában.[1] Béla király ez időtájt már visszatért az országba. Szeptemberben követte a királyné, nehéz szivvel leányainak elvesztése, az ország és a trón bizonytalan jövője miatt. Utja Visegrád felé a kis Margittal ugyancsak szomorú volt. Neki is, mint a megtérő Rogeriusnak csak a leégett templomok tornyai szolgálhattak útmutatóul, az utakat magas fű és bozót nőtte be. Csak a kóborgó vadcsordák és hollók, melyek a temetetlen hullákon és dögökön élősködtek, adtak életjelt a pusztulás országában.

Bélának s a királynénak sok későbbi némikép kishitü, ellentmondó magatartását kimagyarázza ennek a látványnak az emléke.

Körülbelül 3 év folyt le ezután, mialatt Margit a királyi udvarban nevelkedett. Ez időtájt került melléje Olympiades, fiatal özvegye a Budaériek hires családjából származó Tamás vármegye-ispánnak.[2] Ez az asszony igen rokonszenves alak Szentünk történetében. Második anyja volt,

[1] Knauz N. i. h. 568.

[2] A Budaériek (Bodoméry, Budmér) a 13. század második felében kiváló szerepet játszottak az ország sorsának intézésében. — Lásd Magyar tört. életr., Kún László, Szabó K.-tól 2—12. és 15. l.

csupa gond és aggódó szeretet iránta, egészen Margit haláláig. De a királyleány is alázatos, tisztelő vonzalommal ragaszkodott hozzá mindig »mind haláláig sem akará szent Margit, hogy az ő mesterének félelme alól kikelne.«

A dömések szerzete ebben az időben szentségének, szigorúságának első hevében élt. A nemrég elhunyt szent Domonkos után ekkor töltötte be Európát hirével egy Nagy Albert és aquinói sz. Tamás. Magyarországban két évtized előtt alapitotta meg a rendet boldog Pál, ki az ősrégi bonni egyetemen volt hires jogtanár, mielőtt sz. Domonkos rendkivüli személyiségének és csodáinak behatása alatt lemondott a világról. Nagy érdemeket szereztek a dominikánusok a lelkek megmentése körül nálunk is. Buzgalmuk a kúnok és bogumilok megtérítésében fáradhatlan volt. A lelkipásztorkodást sz. Ferencz fiaival együtt végezték a megfogyatkozott világi papság helyett. A királyné gyóntatója Gerardus szinte dömés volt, és egy pár közülök mint püspök is működött.[1]

Innen magyarázható, hogy az apáczának szánt kis Margit a dömésekhez került nevelésbe. A veszprémi zárda, melynek falai közt a zsenge gyermek virágzó szűzzé, szentté fejlődött, pár év előtt, 1240-ben épült és sz. Katalin szűz és mártir pártfogása alatt állott.

*
* *

Mikor a királyi gyermek negyedféléves korában megkezdte a zárdai neveltetést, vele együtt lépett be és negyednapra fölvette az apácza-öltönyt Olympiades is. Úgy a királyi szülők, mint az apáczák a kis Margitot az ő gondjaira bizták.

Lelkiekben oktatója egy szentéletü apácza b. Helena lett, ki a szerzet szellemébe volt hivatva őt lassan bevezetni. Ennek szentségéről, csodáiról sokat jegyeztek föl a dömések krónikái. Az Úr Jézustól mint szeretetének zálogát a sebhelyeket, stigmákat nyerte. Mikor először vette észre maga azokat, — ugyanekkor egy arany gyürü is látszott

[1] Lásd bővebben Ferrariusnál, De rebus Hung. Piov. Ord. Praedic. I. 36. s köv.

fehér liliommal tenyerén — alázatos ijedtséggel kiáltott föl: »Ne tedd ezt nekem édes Jézusom, ne engedd kérlek, hogy ez látszassék én rajtam.« Alázatossága, szentsége nem csekély hatással volt a fogékony gyermekszivre.

Egy Katalin nevü apácza oktatta a latin nyelvre; különben pedig tanitották őt a többi, nevelésben ott levő kis leányokkal olvasni, énekelni.

Ami már a kis Margit egyéniségét illeti, azt korához képest szokatlan komolyság jellemezte. Mikor a kis leányok csapata Erzsivel, Olympiadesnek gyermekével, kit magával vitt a zárdába, iskola után játszani hitta, ő inkább a templomba ment és sokszor azokat is magával hitta, hogy legalább egy »Ave Máriát« mondjanak el. Többször mikor javában folyt a játék, megszökött és a templom valamelyik szögletébe huzódott imádkozni. De szigorú mesternője a jó Olympiades hamar észrevette és visszaparancsolta őt, hacsak Margit könnyei és esengése meg nem lágyitották az ő szeretettől kemény szivét, — mert nagyon féltette a gyermek gyönge egészségét.

A kis királyleány 4 éves korában fölvette az apáczaöltönyt. Pietása és komolysága e szent ténykedés alkalmával mindenkit elragadott. Ez időtől kezdve pontosan ragaszkodott a szerzet szabályainak megtartásához, akár csak egy professionatus apácza.

Csodálták is mindnyájan, mint a legenda mondja, az öregkor erkölcseit a kisdedben, csodálták értelmének érettségét, kedvességét és szorgalmát.

Nemsokára a többi apáczákkal együtt ciliciumot is akart viselni, csakhogy Olympiades gondoskodása folytán nem igen jutott hozzá. Hamarébb kapta meg esténként a szerzetben levő disciplinát, ostorozást.

A kis leánykák közt egy párral, amint látszott, bensőbben érintkezett. Első sorban Erzsivel, mesternőjének leánykájával, »ki sz. Margit asszonynak társa vala, és egy könyvben tanulnak, olvasnak vala és egymás mellett állnak vala a karban és egyebütt.« Judit is, Ipolt várispán leánya »társa vala sz. Margitnak mind ő gyermekségétől fogva, és

mikoron egymásnak szólnak vala, egymástól imádságot tanulnak vala és megkérdik vala egymástól, melyik mit olvas.« Emlitik még Margitot is, Vilmos makónyai herczeg leányát, mint sz. Margit »gyakori társát.«

Ezek és sok más társak között nevelőinek jótékony befolyása alatt fejlődött ki lassanként a sz. gyermekben hivatásának öntudata és megérlelődött benne a komoly szándék, hogy betölti szülei fogadalmát és dömés apácza lesz.

Előre is meg kell itt jegyeznünk, és ez nem lesz talán fölösleges, hogy a gyermeket ezen komoly elhatározásra nemcsak a szülők fogadalma vitte, ez nem lett volna biztos jele a hivatásnak. Ez volt kétségkivül az első ok, hogy ő apácza és szent lett, hanem mindamellett csak külső és mellékes. — Némelyek hajlandók ilyen a szülők fogadása által fölajánlott gyermeknél, mindjárt Chateaubriand Atalájának vagy másoknak regényes vagy nem regényes boldogtalanságára gondolni, és az egyház keménysége felett sopánkodni. De hát a valóságban ez nincs igy. Mert mindenki tudja, ha az az amerikai pap a mesében nem is tudta, hogy a szülők fogadalma nem föltétlenül köti a gyermekeket, csak ha ezek azt maguk is bensö meggyőződésből elfogadják. Ami különösen sz. Margit hivatását illeti, az első sorban az Istentől nyert világosságon és az ő sziklaszilárd meggyőződésén és izzó istenszeretetén alapult. Kitünt ez főkép akkor, mikor a fogadalomtevő szülőkkel majdnem mindenkije, még olyanok is, kiket lelki tekintetben mestereinek tekintett, ellene fordultak, hogy őt hivatásától eltántoritsák.

*
* *

A kir. szülőket gyermekük szentségének hire ez időben nagy lelki örömmel töltötte el. Büszkék voltak Margitjukra; jobban szerették őt és jobban ragaszkodtak hozzá, mint összes többi gyermekeikhez. Ő érette épitette édes anyja a fényes zárdát Boldogasszony templomával a Nyulak szigetén 1247—52. között. Ugyancsak ekkor a saját költségén, magával hozott ékszereiből és gyöngyeiből fölépité a vi-

segrádi várat is, hogy a klastrom lakóinak egy esetleges ujabb tatárjárás idején biztos menhelyük legyen.[1]

A Nyulak szigetét — a mai Margitszigetet —, hogy csak a legszükségesebbeket emlitsük, e korban éppen nem szabad valami ősvadonnak képzelnünk. A királynak, az esztergomi érseknek és főuraknak kastélyaik voltak az akkor még jóval nagyobb területü szigeten, hova vadászat vagy üdülés kedvéért akárhányszor eljártak. Ott volt a premontreieknek gót-stylben épült és sz. Mihálynak dedikált temploma, a sz. János lovagoknak vára, és egy egész falu, melyet sz. Pálnak hittak. Ugyanekkor volt épülőfélben sz. Ferencz fiainak klastroma.[2]

A szigetet magát töltés és fal vette körül. Boldogasszony hatalmas temploma és zárdája a sziget közepén épült. Kiterjedése tekintélyes, épületei nagyszerüek voltak. A templom az uralkodni kezdő gót-stylben készült. 20-ölnyi hosszúságban elnyuló hajójával, karcsú oszlopaival, finoman ivezett ablakaival, nem azt a mélabús hangulatot keltette föl, mit a mai romok mellett a szigeten érez a vendég, hanem erőteljesen segitette ég felé már sajátos hatalmas külsejével is a magányba vonult lelkeket.

A templom bejárása fölött volt az apáczák kórusa a sz. kereszt oltárával. A kórus és a kőfal között volt szent Margitnak egy külön »imádkozó helye« feszülettel, szent képekkel diszitve. Itt volt az ő ötszárnyú, gót-stylben épült ezüst házi oltárkája is. Az akkori ötvösművészet e gyöngyét, mely ereklyékkel, zománczos képekkel és szobrocskákkal van ékitve és dúsan megaranyozva, mint egy kritikusa megjegyzi, ma sem lehet benső érdek és áhitat nélkül szemlélni.[3]

---

[1] Knauz N. i. h. 653. l.

[2] L. a Margitsziget leirásait Törs K., Radványi, Szeremley és Őri munkáiban.

[3] Römer Fl. »Archeol. közlem.« VII. k. 1868. — Őrinél egész terjedelmében czitálva a 118. l. — Sajnos, hogy ma a zsidó Rotschildok birtokában van.

A templomban Boldogasszony főoltárán kivül megemliti a legenda még Margit nagynénjének sz. Erzsébetnek oltárát is, kinek friss emlékén rajongással csüngött akkor mindenki a koronás fejektől az utolsó koldusig.

Maga a zárda-épület, a legendák által nyujtott összbenyomás szerint, négyszögben épült. Közepén kert terült el, melyet nyitott folyosók köritettek. Több apáczának volt közös hálószobája, és úgy látszik közös nappali helyiségeik is. Gyakran előkerül a szó a »Capitulum-ház«-ról is, mely a klastromnak mintegy diszterme volt és közös összejövetelekre, a rendszabályok fölolvasására és áhitatgyakorlatokra szolgált. Kis házi kápolna jellege volt.

A betegeknek a zárdától elválasztott külön lakosztályuk volt, hova az apáczák az udvaron keresztül jártak. Még egy fényesebb mellékhelyiséget sejtet a legenda, ahol a szent összejött szüleivel, atyafiaival, különösen édes anyjával. Az ez utóbbival való társalgásokat Monika és Ágoston beszélgetéseihez hasonlitja a nápolyi legenda. Az istenszerető lelkek kölcsönös, boldogitó szárnypróbálgatásai voltak azok.

Az apáczák s a zárda ügyeinek vezetése a budai dömésekre volt bizva, kik közül egy-kettő állandóan a monostor mellett épült házban lakott és az isteni szolgálatot az apáczák templomában végezte. — Ebbe a zárdába ment át Margit Veszprémből 10 éves korában. Régi társai közül 18-an követték, kikhez nemsokára közel százan az ország legelőkelőbb leányai közül csatlakoztak. Ott voltak az apáczák közt a királyleány három testvérének leányai, Istvánnak leánya Erzsébet, Anna nővéreé Margit és Szabinának két leánya Judit és egy ismeretlen nevü. Oka e tömeges belépéseknek nemcsak a királyleány neve és szentsége volt, melyről akkor már az egész országban beszéltek, hanem a tatárjárás által okozott szerencsétlenség, mely annyi családot irtott ki, vagy fosztott meg támaszától, férfisarjaitól. Az is csalogató lehetett sokakra, hogy a zárda anyagilag is nagyon jól állott. Birtokviszonyaira vonatkozó és csak

részben fönmaradt okmányok tekintélyes köteteket tennének ki.[1]

Sz. Margit elérte a 12 évet és ünnepélyes fogadalmat tett fr. Humbertusnak, a dömések generálisának kezébe, ki a királyi szülők kérésére jött Francziaországból hozzánk és tartózkodott hazánkban egy pár évig. A szülők ez alkalommal kisebb ajándékokat is adtak a templomnak, jáspisgyertyatartókat, egyházi öltönyeket és egy kelyhet.

Sz. Margit élete ez időpont után a legendákban összefolyik, úgy hogy szentségének fejlődését nem kisérhetjük oly figyelemmel mint azt tán szeretnők. Ottokár megkérésétől eltekintve csak egy-két kisebb fontosságu eseménynél van megjegyezve, hogy mikor történt, különösen a szent utolsó évében. De másrészt meg a legendák összfelfogásából kitünik, hogy Margit lelke már ettől a kortól kezdve a szentségnek egész képét nyujtja. Kétségkivül haladott előre napról-napra, évről-évre az ő lelke azután is a tökéletességben, máskép nem tehetné reánk élete a szentség általános benyomását se; hanem ez a haladás kezdetétől végeig nemcsak a legendairónak, de a mi szemeinknek is csak *egy* keretben foglalódik össze, csak *egy* egész képben tünik föl, a »szentség« csodálatos képében. Azért nekünk csak annál nagyobb örömünkre szolgálhat, ha mindjárt czélunknál vagyunk és a sz. szűz lelkét közelebbről szemlélhetjük.

A szivtisztaság útján.

A sziv megtisztitása gyökere a lelki életnek. Sohase leszünk szentek, boldogok se ezen, se a másvilágon, sohase jutunk Istenhez, amig mindent ami Istennel ellenkezik, szivünkből tisztára ki nem téptünk.

A szivtisztitásnak ezt az alapvető munkáját vegyük itt közelebbről szemügyre a mi szentünk életében.

[1] Egész sereg falut-pusztát, melyek hozzátartoztak, sorol el egy lélekzetre Radványi i. h. 34, 35. l. — Ugyanő a templomot is közelebbről leirja a 86—94. l.

Szent Margit életét úgy tüntetik föl a legendák, mintha egészen szenvedélyek nélkül élt volna. Soha egy rosz szót ki nem ejtett vagy esetleges sértést meg nem boszult. A haragot vagy félreértést mások között se türte s azt szerető modorával igyekezett megszüntetni. Mások megbántásának még árnyékát is kerülte. Egy időben, mikor az apáczák sz. Margit asszonynyal együtt mindenszentek napjára meg akartak gyónni, lele sz. Margit asszony egy sorort, aki hozzá nem szólott három napon. És kezde sz. Margit asszony tünődni és kételkedni, hogy tán valamiben megbántotta ezt a sorort. Elméne tehát sz. Margit asszony és ez sorornak lábainál ő magát leterjeszté és úgy kér vala bocsánatot. Látva ezt Kataiin, esztergomi Senye úrnak leánya, mondá sz. Margit asszonynak: »Asszonyom, miért tész így?« Mondá sz. Margit: »Bocsánatot kérek ez sorortól, hogyha valamiben őt megbántottam, megbocsásson énnekem mielőtt meggyónom és megáldozom.«

De ez csak egyik, kevésbbé látható fele volt e munkának. — Testének sanyargatásában, a külső önmegtagadásban telhetetlen volt. Sajátos jellemző vonásuk az ártatlen lelkeknek e kielégithetlen szomj az önsanyargatás után. Mintha istenszeretetük folytonosan vérrel és szenvedéssel táplálkoznék.

Még 5 éves korában könyörgött ki Olympiadestől egy ciliciumot, durva szúró szőrruhát, melyet közvetlenül a testen hordoztak s amelynek viselése akkor majdnem általános volt az istenszerető lelkeknél.[1] De e sanyargató eszközt csakhamar elvette tőle nevelője, mert látta, hogy tönkreteszi magát vele. Ekkor legalább egyes cilicium-darabokkal kinozta magát, mig 7 éves korában ujra megszerezte azt. Ettől az időtől kezdve bizonyos napokban és időszakokban,

[1] Mikor Róbert esztergomi érsek e kor egyik legnemesebb alakja meghalt 1239-ben, testén a ciliciumot egészen a húsba belevágódva találták. Lásd Balics a »róm. kath. egyház története Magyarországon«. II. k. 299. — Canterburi sz. Tamás († 1170.), kit b. Margit mintául vett, állitólag magától a bold. Szűztől kapta a nyakától térdeig érő vastag, durva ciliciumot, melyet soha egy pillanatra le nem tett.

ádvent, nagyböjt, kántornapokon és vigiliákon, sőt az utolsó időkben szünet nélkül használta és gyötörte vele testét. Utóbb e ciliciumot, mely félig szőrből félig gyapjúból készült »semminek állitá, avagy kevés penitenciának állitá« és másikat szerzett magának gyóntatója Fr. Marcellus segélyével szőrből hálóalakulag szőve sok csomóval. — Hősiségének ezt a titkát mindenképen igyekezett elrejteni, úgy hogy csak egy páran legmeghittebbjei közül tudták, miszerint ciliciumot visel. Hogy mások észre ne vegyék, könyökétől kezdve felső-ruhájával varratta egybe. Mikor atyja egyszer beszélgetés közben vállára tette kezét, Margit egészen megrémült, hogy észre találja venni a ruhaalatti ciliciumot, de a kritikus pillanat veszély nélkül mult el. — Mindazonáltal sejtették rokonai a dolgot. Olvassuk Erzsébetről, V. István leányáról, hogy kis korában amint egyszer ott settenkedett sz. Margit körül, hátulról észrevétlenül kezét a sz. Szűz nyakán a felső-ruha alá tolta, hogy lássa van-e nénjén cilicium. Sz. Margit pedig szelid komolysággal »elűzi ő töle mondván: »állj hátra, hagyj békét énnekem.«

Egyéb önsanyargató eszközei között volt egy vasöv, melyet még a cilicium alatt viselt, és egy másik öv sündisznó-bőrből a sertékkel befelé forditva. Majd sarujába vagy harisnyájába vasszögeket vert és tűket tett, melyek őt menésközben folyton szúrták.

Elő volt irva a rendszabályok által az e korban világszerte elterjedt ostorozás, vagy amint a legenda nevezi a »disciplina.« — Még kicsiny volt, mikor észrevette, hogy az apáczák az esti zsolozsma után a karban ostorozzák egymást. Ő is alázatosan Olympiades elé térdelt és kérte a disciplinát. De kora és szentsége növekedtével a közönséges fenyitékkel nem elégedett meg. A kórusról eltávozva félreeső szobákba huzódott, ahol véresre ostorozta magát. Voltak neki igen válogatott eszközei ehhez a félelmes munkához. Egyik vesszője tövises volt, a másik meg sündisznó bőrével volt körülcsavarva, köröskörül kiálló sertékkel mint megannyi tűkkel. — Elvégre önmagával se volt megelé-

gedve. Azt mondta, hogy nagyon gyönge magát megverni, nem birja karjait; aminek az oka az volt, hogy az utolsó években szoros kötelékeket tett rájuk, melyek egészen a húsba bevágtak. Ekkor egyik-másik bizalmas barátnőjét kérte a megdisciplinázásért. A sekrestyében, a kapitulum házban, az ebédlőben vagy másutt bezárkózva a sötétben földre borult és levetve vállairól öltönyét így ostoroztatta szüzi testét. Az apáczák maguk remegtek e fájdalmas munkánál, jajgattak és bőséges könnyeket hullattak, de nem mertek ellenállani a szentségnek, mely Margitot ilyen önsanyargatásra űzte. Sokszor vérpatakok csurogtak testéből és az apáczák egészen kifáradva alig tudtak lélegzeni. Az imádságban átvirrasztott éjszakák után virradatkor első dolga volt barátnéit a disciplina megadására fölkérni. A nagyhéten a zsolozsma minden egyes óráiban véresre korbácsoltatta magát.

Barátnéi közt, kik neki ilyen szolgálatokat tettek említik Bodomérey Erzsébetet, Csáky Alexandrát, Felhévvizi Sabinát, ki »sz. Margitnak kiváltképen való titkosa« volt és másokat. Mikor ez utóbbi egyszer éjszaka Margitot korbácsolta, a szent testét fényár vette körül, amely bevilágitotta az egész helyiséget, s csak az öltöny felvételével szünt meg.

Szigoruan böjtölt is Margit. Minden szerdán, pénteken s a vigiliákon fekete kenyérrel és vizzel érte be. Bármily gyönge volt többször, a rend szigorú szabályait e tekintetben is a legutolsó betüig betartotta. Mikor betegsége miatt a főnöknő eltiltotta, hogy a többiekkel együtt sz. Kereszt felmagasztaltatásától husvétig böjtöljön, úgy fájt ez neki, annyit sirt, hogy végre is megszüntették vele a kivételt. Húst sohase evett, csak mikor nehéz és veszélyes betegsége miatt reáparancsolták. Betegségét többször eltitkolta csakhogy ne kelljen a betegszobába mennie és a böjtöt megszegni. Egyszer negyven napon keresztül szenvedett a kolostorban grassáló vérhasban. Majdnem leesett lábairól a gyöngeség miatt, de csak a vele legközelebb érintkezők tudták baját, senki más. Szolgálatait éppen olyan pontosan teljesitette ez alatt az idő alatt az ebédlőben, a betegeknél, mint máskor.

Az asztalnál többször, mig a többiek ettek, elfödte arczát fátyolával és imádkozott. Nem türte, hogy neki mint királyleánynak más ételt vagy bort tegyenek oda, s ha néha ilyesmi mégis előfordult, semmiért se fogadta el, hanem elküldte a betegeknek. Csak ha ráparancsoltak, hagyta el a király, királyné vagy a herczegek miatt a közös asztalt, hogy azokkal étkezzék. Hogy szigorúsága föl ne tünjék, sokszor engedélyt kért egyedül étkezhetni, különösen a nagyobb böjti napokon. De alig tehetett valamit titokban, mert a nővérek, kik szentségén épültek, folyton figyelemmel kisérték.

Ebben a nagy önsanyargatásban külseje egészen megváltozott. Rózsás arcza elhalványodott, szeme beesett, egész teste elhervadott, úgy hogy egy nőismerőse, ki eljött őt meglátogatni, szinte elrémült megjelenésén és aggódva mondta a jelenlevő Helena apáczának: Istenem, milyen sovány lett, hogyan megfogyatkozott az én asszonyom! Milyen piros arcza volt neki azelőtt, milyen szép tekintete! Hihetetlen szépsége mindenkit elragadott. Hogyan történhetett e változás? Heléna pedig mondá neki: »Ha te is olyan ciliciumot viselnél mint ő és azt tennéd amit ő, te is megfogyatkoznál.« Ezeket hallva sz. Margit mondá a nővérnek: Nem jól tetted atyámfia, hogy titkomat másnak is elmondtad. Máskor nem avatlak be titkaimba. »Mert nem kivánja vala ez a sz. szűz a jótettekért az emberi dicséreteket.«

Az önmegtagadásnak ilyen faja minket megijeszt. Sz. Margit határozott lélekkel fogott munkához és könnyü szivvel, biztosan szúrt, vágott ott, ahol mi bizony reszketnénk. De nem is szabad ezeket az önsanyargatási cselekedeteket önmagukban megitélni, hanem csak mint eszközöket a szivtisztaság elérésére. A mi szentjeink nem indiai fakirok, kiknek az önkinzás czél. — Azért hibázna az is, aki az egyház szellemét ma gyöngébbnek, lanyhábbnak mondaná csak azért, mert a szentségre-törekvésnek ilyen nyilvánulásai ma nem fordulnak elő. Ugyanaz a Szentlélek, ki a régi egyházat úgy vezette, vezeti ma is azt az idők és emberek változtával más módon. Noha másrészt meg bizonyos, hogy az

önmegtagadásnak külső, testi gyakorlása, az érzékek megtagadása ép oly szükséges ma is mint ezer év előtt. A bűn csirája benn van testünkben és folyton űz a roszra. Ezt észre nem venni veszedelmes önámitás. A külső önmegtagadás mellőzése Krisztusnak s az igazság szellemének teljes távollétére s a világ kevély érzéki szellemének virágzására mutat szivünkben.

B. Margit, mint láttuk, megdöbbentően nagy lélekkel haladt ezen az uton. A szüzek többször mondták neki, hogy ne gyakorolja már olyan rettenetes kegyetlenséggel az önmegtagadást. Hisz így nem annyira Istennek szolgál, mint inkább magát gyilkolja meg. Sokkal több érdemet gyüjthet, ha tovább él. A szent minderre csak azt felelte: »Akik remélik, hogy soká élnek e siralom völgyében, azok csak tartogassák a jövő napokra erénygyakorlataikat. Én azok közé szeretem magamat számitani, akik nem tudják hány napjuk van még hátra. De azt mindnyájatoknak kell tudnotok, hogy haszontalan dolog az, egy klastrom falai közé zárkózni és mégis folyton epekedni a test kényelme s a világ gyönyörei után.«

És e határozottság, ez a nagy lélek az önmegtagadásban adta meg Margitnak a sz. örömet és boldogságot, amelylyel a földi koronákat, mikor csak kezét kellett kinyujtani utánok, könnyed fensőbbséggel lenézte és azokat az örömöket, miket csak egy királyi sarj élvezhet, megvetéssel dobta el magától. Ez az erély az önmegtagadásban adta meg neki azt, hogy végtelenül eltörpülni látta maga előtt mindazt, ami az emberek szemében nagy, hogy hangosan sirt és panaszkodott, mikor csak a földi király leányának nevezték, és nem inkább a mennyei király leányának!

Van a szivtisztitásnak egy másik eszköze is, mely ép oly fontos, mint az első. Az önmegtagadás a mi szivünk fattyuhajtásait nyirbálja le folyton, a szentségekhez való járulás — ez a másik eszköz — a rosz gyökerét, a szivünkben rejlő bűnanyagot, a természeti romlottságot igyekszik kiküszöbölni. Különösen a sz. gyónás az, ami szivtisz-

taságot ad, mig a sz. áldozás nagy lelki bensőséget és Istennel való egyesülést szerez, sőt még a hozzánk mint véges teremtményekhez tapadó hiányokat is némikép megszüntetni törekszik.

B. Margit a legenda szerint aránylag nem sokszor járult a sz. gyónáshoz és áldozáshoz. Tizenötször egy esztendőben, az Úr Jézus s a bold. Szűz nagyobb ünnepein. Hanem megható az a rendkivüli buzgóság, melylyel ezt tette. A sz. áldozás előtti napon kenyeren és vizen böjtölt. Estefelé már egészen imába és szent összeszedettségbe mélyedt. Az esti zsolozsma alatt »mikor elhitta őt a cautrix, hogy elmondja az ő versét, elment és megmondta, azután ismét megtért az ő imádságira. Ugyanazon este énekeli vala igen ájtatosan, magas szóval és siralmakkal a Salve Reginát.« — Igy ájtatoskodott a karban, éjféli zsolozsma végeztével pihent egy keveset, és »hajnalban ismét megtér vala imádságira mind miséig.« Sz. mise alatt az Úr testét a földre leborulva vette magához. »Elterjeszté vala ő magát a földre és nagy sirással, szepegésekkel várja vala Krisztus szent testét, és úgy vette vala ő hozzá nagy édességes áhitatossággal.« Mikor ő már megáldozott, fölkelt és veszi vala egy felől a keszkenőt és tartja vala mindaddig, mig egyéb sororok megáldoztak, és ezt teszi vala nagy ájtatossággal. Mikor pedig kérdik vala a többi apáczák, hogy miért tartja ezenképen a keszkenőt, felelé sz. Margit, azért tartom, hogy jobban láthassam Krisztusnak szent testét.

Innen kezdve egész napon át hálaadásba merült el, úgy hogy mozdulatlanságában halottnak látszott. Szivével gyakran teste is csodálatosan fölemelkedett a földről. Nem evett semmit egész napon, mert ilyenkor »inkább szeret vala nagy ájtatossággal sirni, hogysem enni.« Mikor este a többiekkel együtt asztalhoz ment, befödte arczát az ő velumával és kezeit összetéve imádkozott. Gyakran még az éjszakát is utána imádságban virrasztotta át.

Bizony ebben a tiszta szivben a Szentlélek ajándékai a maguk teljességében kifejthették erejüket. Megragadó nyomait is találjuk egyes ajándékoknak a legendákban itt-

amott elszórva, amelyek mélyebb betekintést engednek minekünk a Szentlélek eme titkos műhelyébe. Annak, ki Istent szereti, ez a bepillantás több mint érdekes. Sok van itt a mi minket megtisztit, fölemel, megszentel.

A hivatás tűzpróbája.

Mielőtt mégis a benső életnek közelebbi elemzésébe mélyednénk, egy külső esemény hivja föl figyelmünket. Hasznos azt itt szemügyre vennünk, mert nagyon tisztázza fölfogásunkat a szentről és Istennek vele való szándékáról, aki mindig egy bizonyos hivatáshoz, álláshoz köti kegyelmeit és ajándékait.

B. Margitnak már 7 éves korában volt kérője, egy lengyel herczeg. Később Károly siciliai király emlittetik mint a sz. Szűz kérője, aki hasonlóan kosarat kapott. Sokkal nagyobb jelentőséggel bir és a sz. erélyét ugyancsak jellemzi II. Ottokár cseh királynak ily czélzatu föllépése. B. Margit szüleinek, rokonainak még lelki vezetőinek is csoportosulása a kérő mellett egyrészről majdnem a gyávaság benyomását teszi ránk. Mig a sz. szűz szivós ragaszkodása hivatásához, s az állhatatosság, melylyel elszigeteltségében is rendületlen maradt fogadalmához, az Isten kizárólagos szeretetétől terhes léleknek mintegy kivillanását mutatja.

1260-ban történt, a szent 18 éves volt, hogy fivérét Istvánt kiűzték országukból a stájer-rendek. Megunták költséges udvartartását, az egyháznak és kolostoroknak a rendek rovására való gazdagitását, és Ottokárnak ajánlották föl országuknak ezt a részét is (az éjszaki már úgyis övé volt). Hanem István nem akarta olyan könnyen átengedni az osztrák Frigyes halála után folyt harczoknak eme véres gyümölcsét. A kitört háborúban a vitéz Ottokár csapatai megverték Istvánnak seregét.

Ugyancsak ebben az időtájban küldöttek ujra követeket a tatárok és szövetséget sürgettek Bélával olyformán, hogy vagy Béla fia vegye el a tatár khán leányát vagy

megforditva. Béla király habozott. A tatár khán pedig kémei által értesülvén, hogy Béla és Ottokár között még nincs szövetség, közelgett a határ felé.

A szülők szorongatva voltak. Hasztalan nézett körül Béla segélyért, Európa két nagy hatalma a pápaság és a császárság a Hohenstaufok kislelkűsége folytán egymással volt elfoglalva. A tatárpusztitásnak rémes emléke, a hatalmas Ottokárnak új győzelme nagyon kivánatossá tették a hozzá való közeledést.

Innen magyarázható meg az a ritka szivélyesség, melylyel Béla király fogadta Ottokárt, ki a béke létrehozása és végleges megszilárditása czéljából jött Budára.

Átmentek szórakozás czéljából a Margitszigetre is, és meglátogatták a zárdát és a királyleányt is.

Úgy látszik Ottokár nem most látta először a királyi szüzet. A magyar legenda legalább azt beszéli, miszerint két évre, hogy az új zárdába ment, Margitnak egészen 18 éves koráig folyt az unszolás, hogy menjen nőül a cseh királyhoz. De a mostani látogatás mély benyomással volt Ottokárra. Margit szüzességének virágában, az asketikus élettől meghalványodott arczával, bensőséges szemeivel, szentségével és alázatosságával még a kevésbbé szép szerzetesi ruhában is elragadta őt. Mikor a zárdából eltávoztak, azt a kijelentést tette Bélának, hogy leányát okvetlen birni szeretné.

Béla örült is, meg félt is. Félt Margit ellenállásától. — Mindjárt ki is jelentette, hogy kevésbbé hisz a dolog sikerében, mivel a leánykát kiskorától fogva Isten szolgálatára nevelték és annyira megerősödött már hivatásában, hogy készebb lesz meghalni, mint engedni, — de ő egész szülői tekintélyét latba fogja vetni.

Hosszú és ismételt rábeszéléseknek, biztatásoknak volt kitéve ezután a sz. szűz. A királyné ugyan, aki maga tette a fogadalmat, nem mert igérete ellen tenni: »kevésbbé enged vala a menyegző-szerzésnek«, de Béla előtt csak a veszélyeztetett trón és a rettentő tatárpusztitás képe lebegett. Nem is mulasztotta el ujra meg ujra felhozni Margit

előtt az okokat, melyek őt a házasság létrehozására sarkalják. Hogy a pápa kétségkivül fölmentést fog adni fogadalmai alól, mert országos érdekek forognak koczkán. Előadta neki, hogy mennyi jót tehet a világban, mint királyné hány léleknek mozdithatja elő üdvét, milyen jót tenne ő velük is, ha öreg napjaikra a békét biztositaná stb.

Margit türelmesen hallgatta. Felelete határozott és alázatos volt. »Ne beszélj nekem atyám testi házasságról. Te magad jegyeztél el kiskoromtól Jézus Krisztusnak; most pedig megfeledkezel fogadalmadról és rá akarsz beszélni, hogy itt hagyjam mennyei jegyesemet, beszennyezzem testi lelki tisztaságomat és egy bűnös emberhez menjek nőül? E szerzetet, melynek fogadalmat tettem, soha se hagyom el; testem-lelkem tisztaságát, melyet a királyok királyának ajánlottam föl, sohase szennyezem be. — Eszembe jut mit feleltem, mikor 7 éves koromban a lengyel herczeghez akartál adni. Te is emlékezhetsz rá. Azt mondtam, hogy amig élek, annak akarok egyedül szolgálni, akinek jegyesévé te magad tettél. Ha akkor nem engedelmeskedtem, most egyezzem bele, mikor korban is előrehaladottabb, lélekben is érettebb vagyok s az Isten annyi kegyelemmel halmozott el? Hagyj föl atyám szándékoddal, engem a szerzetből sohasem fogsz elvihetni. Mert a királyságnál, kincseknél és egyebeknél, miket a cseh igér, sokkal többre becsülöm a mennyországot és Krisztus örömeit. Inkább meghalok, mintsem a te vészthozó tanácsaidnak engedelmeskedjem.«[1]

És mikor atyja minden rábeszélést sikertelennek látván, egyszer a királyné jelenlétében a köteles gyermeki engedelmességre hivatkozott: »nemde szerető leányom, te szülőid vagyunk-e, és isteni parancsból tartozol, hogy engedelmes légy minekünk« — Margit ezt az erélyes választ adta: »Én ségedet király-atyámat és uramat, és tégedet királyné-asztzonyt, anyámat és én asszonyomat, oly dolgokban, melyek Isten szerint és Istennel vannak, azokba ismerlek azokba; pedig, mik Isten ellen vannak, sem tégedet király-atyám-

[1] Lásd a szent életiratát Ranzán Pétertől, Act. Sanct. Hung. c. 3.

nak nem mondlak, sem tégedet királyné-asszony anyámnak nem mondlak, mert meg vagyon irva: Ki el nem hagyandja atyját vagy anyját én érettem, nem méltó én reám, nem lehet az én tanitványom.«

Édesanyja külön is tett Béla király ösztönzésére egy párszor kisérletet, de Margit mereven kijelentette, hogy inkább darabokra engedi magát vagdaltatni semhogy fogadalmát megszegje.

Ottokár kijelentette, hogy nem kiván semmi hozományt, sőt ha a legendának hitelt lehet adni, még azt is, hogy kész országát alávetni apósának Bélának. Mikor végre a várakozást megunta és követeket küldött a dolog befejezésére, a tehetetlen szülők Fr. Marcellust szólitották föl a házasság keresztülvitelére. Margit eme lelki vezetője Olympiadesnek a klastrom akkori priorissájának és sz. Margit egyik unokahugának jelenlétében tett kisérletet. Mikor most a szent előtt állottak azok, kiket lelkében oly nagyra becsült és kiknek mindenben alázatosan szótfogadott, csak a Szentlélek határozott sugallata távoztathatta el tőle a habozásnak még árnyékát is. »Tudja meg atyám — mondá Marcellusnak — bizonynyal, hogy inkább szenvedem, hogy engem megátkozzanak, mintsem engedjek ebben szüleimnek, és semminemü okért nem teszek az én fogadalmam ellen.«

Olympiadesnek is megmondta, hogy inkább elvágja orrát, száját és elcsúfitja arczát, semhogy ebbe a házasságba belemenjen.

Az unszolásoknak B. Margit »befeketézése« vetett véget, vagyis ünnepélyes fölvétele a feketefátyolos apáczák közé. E szertartás adta meg az utolsó, végleges választ a sürgetésekre, melyek azután meg is szüntek. Mindenki érezte ennek jelentőségét.

Fr. Marcellus ugyan sokat fáradozott, mig lelki gyermekének e szándékát kivitte, hanem az ünnepély mégis létrejött. Pünkösd keddje volt, jelen volt az esztergomi érsek, a nyitrai és váczi püspökök, s a népnek, főuraknak és papoknak megszámlálhatatlan serege, mikor Margit nagy-

nénjének sz. Erzsébetnek oltára előtt fölavattatott. Hogy szülei jelen lettek volna, egyik legenda se említi.[1]

A szövetséget azután Béla és Ottokár között megerősitette a cseh király házassága Kunigundával, sz. Margit nővérének Annának leányával, és Béla hasonnevü fiának házassága ugyancsak Kunigundával, az ekkor »aranyos«-nak nevezett Ottokár unokahugával.

A bölcseség ajándéka.

Az az ajándék ez, mely világos bepillantást enged a léleknek az istenség imádandó titkaiba. Látja a lélek ez ajándék segélyével amúgy igazán, mi az a végtelen jóság, szépség, igazság, az a mérhetetlen isteni tökéletesség, amelynek minden a világon csak hitvány árnyéka. És ez az ismeret fölemeli a lelket és bizonyos jó érzéssel tölti el, mit semmihez se lehet hasonlitani. A bölcseség latin szava, sapientia, »sapor«-ból származik, mely szó magyarul annyit tesz mint íz, ami izlik, jólesik az embernek. A bölcseség ajándékával együtt jár ez a könnyedség, mely kiemeli lelkünket a hétköznapiság blazirtságából, az életuntságból, és bizonyos jó érzéssel, Istenhez való édes vonzódással árasztja el, úgy hogy szinte idegenkedünk mindentől ami nem Isten vagy isteni.

Ez a jó érzés töltötte be sz. Margit lelkét pl. valahányszor Jézusra gondolt vagy róla beszélt. »Ez a név mint csodás édességü kiöntött kenet a szüz minden gondolatába

[1] Némethy L. i. m. a 126. lapon többször állitja, hogy a »befeketézés« egyenlő az ünnepélyes fogadalom letételével. De a legenda világosan kimondja, hogy a cseh király odaérkeztekor Margit: »immár prédikátor szerzetnek professiót tett, béeskött.« (Vajda 39.) Azt is megmondja, hogy mikor tette e professiót t. i. 12 éves korában Fr. Umbertusnak kezébe. (Őri ezt »egyszerü« fogadalomnak tartja, amiről ebben a korszakban szó se lehet.) A leányoknak 12 éves koruk után tett fogadalmukat kötelező, ünnepélyes fogadalomnak *jelenti* ki c. 12. X. de regul. III. 31. — Margit ellenkezése is részben ezen fordul meg. A befeketézés egyházi szentelmény és áldás jellegével bir. Igy fogja föl Ferrarius is i. m. 240. l.

és szavába belefolyt. Nem is izlett neki semmi, ami ennek a névnek édességével nem volt füszerezve. Valahányszor ezt a nevet, mely minden név fölött van, emlitette, égett a vágytól, lelkéből sóhajtozott, az égre emelte szemeit.«

Természetes, hogy ez az ajándék csak az igazán megtisztult lelkekben működhetik teljes erejében. Mikor a lélek az önmegtagadás által kigyógyul a szenvedélyekből, a természetes rosz hajlamokból, csodálatos ismeretekkel telik meg Istenről. Oly igazságokat födöz fel, amelyek őt egészen elsülyesztik, mintegy elnyelik, úgy hogy a lélek az érzékekben és a testben sokszor nem működhetik. Elragadtatások és extasisok állnak be, melyek a test elalélásával és az érzékek elhalásával járnak együtt.

Az éjféli zsolozsma elvégzése után sz. Margit sokszor hajnalig a karban maradt Isten imádásába, szemléletébe merülve. Téli időben többször egészen elkékülve, megfagyva találták meg a nővérek a sz. Kereszt oltára előtt, mely a kóruson volt s mely előtt az oltáriszentség függött. Vigiliákon, böjti időben az egész éjszakát a karban töltötte. Máskor meg lefekvés helyett ágya mellé térdelt és csak mikor éjfélkor zsolozsmára csöngettek feküdt észrevétlenül ágyába, hogy az egy szobában alvó nővéreknek föl ne tünjék virrasztása.

Egyszer Fr. Marcellus beszélni akart vele. Elküldé érte Pósa Stefániát, hogy hivja sz. Margitot a rácshoz. Az apácza nem találta őt szobájában, azért a templomba ment keresni, és meg is találta őt egy sarokban egészen elmélyedve az imádságban. Hivja őt, nem felel, ujra és ujra szólitja — hiába. Mikor már nyolczadszor emlitette nevét, vette észre sz. Margit, hogy hivják. Utközben zsörtölődve mondta neki a nővér: Roszul tetted asszonyom, hogy olyan hosszú ideig hagytál engem hiába fáradozni. Mire Margit meglepetve néz rá és csodálkozva mondja: »Hiszen csak szólitanod kellett volna, én mihelyest hangodat hallom, rögtön feleltem volna.« — Nem hallotta a hivást.

Mindenszentek vigiliáján, mikor a kereszt oltára előtt imádkozott éjszaka, hirtelen elalélt. Jolánta, a sekrestyés

apácza egyedül volt csak a karban és miután mindenféle hiú kisérleteket tett, hogy őt fölébressze, elszaladt Olympiadesért. Azután együtt jajgattak, élesztgették Margitot, mig végre az magához tért. Olympiades ott mindjárt szigorúan megdorgálta őt, hogy miért gyilkolja így meg testét. Margit alázatosan hallgatott, csak Jolántának, ki a kiállott félelemtől és rettegéstől majdnem sirt, fogta meg kezét nyájasan és kérte, hogy ne haragudjék a kis kellemetlenségért.

Ilyen extasisok és elmélkedések után arcza sugárzott, szeme fénylett és mennyei ragyogás ömlött el tekintetén, úgy hogy a meglepett nővérek minden kiváncsiságuk ellenére alig mertek reánézni. »Mert szerfölött, igen nagyon szép és ékes volt.«

Egyébiránt ha talán némelyeknek idegenszerüeknek tetszenének, nem helyezünk semmi túlsúlyt az ilynemü elragadtatásokra. Ezek nem képezik a szentség csúcspontját. Inkább a lélek természeti gyöngeségét és az isteni behatások szokatlanságát mutatják, és úgy látszik ezért nem fordulnak elő sok szentnél vagy pl. Krisztus urunknál. Hanem mégis, ott ahol előfordulnak, mindig a bölcseség ajándékának erős működését mutatják.

Van ez ajándéknak egy másik sajátszerü megnyilatkozása is, hogy a szenteket a test és vér előtt, a világ szemei előtt túlzókká, visszatetszőkké, őrültekké teszi. Ez ajándék rejt cselekedeteikbe olyan mélységet, hogy azok titokzatosságát még a keresztény se tudja átérteni, bár ugyanazokon senki, aki az egyház geniusát ismeri, meg nem ütközik. Szeretni azt, amit Krisztus és a szentek szerettek: a szegénységet, a szenvedések gyötrelmeit, a gyalázatot, — ez a világ szemében őrültség. És hát ez nem csodálatos. Mert megérteni a szenvedés titkát, átérezni azt az édességet, melyet Krisztus szenvedése adhat a gyötrelmeknek, azt a bódító illatot a lélekbe szivni, melyet a Megváltó kölcsönzött a keresztnek — ez csak emelkedett, tiszta lelkeknek a kiváltsága. És ilyen nincs sok. Nincs a világban egy se.

Sz. Margitot át meg áthatotta a bölcseségnek ez a szelleme. Mit tartott a világról, annak összes kincseiről és

örömeiről, Ottokár esete mutatja. Mily féltékeny előszeretettel csüngött a megvettetésen, azon, hogy mennél kisebb, hogy ne mondjam együgyübb szinben tünjék föl a nővérek előtt, arról alább bővebben szólunk.

Érdekes, mily szent irigységgel gondolt többször a martyrokra. Égett ő is, szenvedni, meghalhatni Krisztusért. A martyrok ünnepei előtt azok életét olvastatta föl magának. Ilyen alkalmakkor az apáczák mind köréje sereglettek, hogy épüljenek szerető szivének egyszerü megnyilatkozásán. »Ó vajha most is véres üldözés lenne, hogy azt a halált, melyet az Üdvözitő mindnyájunkért szenvedett, visszafizethetném az én testemben. Vajha abban az időben éltem volna, melyben a dühös zsarnokok annyi vértanút agyonkinoztak. Vajha alkalmas idő lenne, melyben mártiromságot szenvedhetnék Jézus nevéért.«

Egy alkalommal mikor sz. Jakab apostol halálkínjairól olvastak, miként darabolták szét ízenként a pogányok, az egyik apáczától Alinkától kérdé: »Kellemetesek-e ezek neked, amiket hallasz?« »Kellemetesek asszonyom — felelé az; de mit használ énnekem, ha ilyen kínokat nem szenvedhetek mint ez sz. mártir.« Sz. Margit pedig vágyódva sóhajtott föl: »Akarta volna az Úristen, hogy én lettem volna abban az időben a világon és metéltettem volna izenként, foltokként az én Uram Jézusomnak szerelméért, úgy hogy az én kínom sok ideig tartott volna és az én kínom végezetein elvágták volna az én fejemet.« És mikor ezeket mondá a sz. szűz — teszi hozzá a legenda — igen vigad vala, mert igen kivánja vala az ő vérét kiönteni Jézusnak az ő jegyesének vére kiöntéséért.

Hire járt a tatárok betörésének. Margit csaknem megörült a rettenetes hirnek. »Én ugyan imádkozom és fogok is imádkozni a keresztény népért, hogy ne jőjjenek a tatárok és tönkre ne tegyék a keresztény hitet. De a magam részéről kivánnám, hogy eljönnének, hogy kezeik által mártiromságot szenvedhetnék a Krisztus nevéért.«

Ez az ő habzó szenvedés-szeretete megnyilatkozott még a kereszt s a szenvedő Megváltó különös kultuszában.

Szenvedélyes szeretettel tisztelte a keresztfát. Négyéves korában megpillantott egy feszületet és elmélázott rajta. Kérdezte társait: mi az. Az ő társai pedig úgy mondnak vala néki, hogy Urunk Jézus ekképpen öletett meg az emberi nemzetért. Ezeket hallván térdeire esék és sir vala a sz. gyermek. E perczẗől hű tisztelője maradt a keresztnek s az ő véres gyümölcsének, az öt sz. sebből vérző Úr Jézusnak. Nem volt neki kedvesebb helye az imádságra, mint a keresztfa oltára a karban, mely előtt még eltemettetni is kivánt. Az igazi keresztnek egy részecskéjét arany tartóban folyton nyakában hordozá, »úgy hogy nemcsak vigyázván, hanem még alván is tisztelné a sz. keresztfát.« A kórus bejáratánál levő keresztnél sokszor megállott a zsolozsma végeztével és mig a többiek ebédelni mentek, ő ott maradt napestig imába mélyedve. Virágvasárnap egyszer a passio olvasás alatt szive a fájdalom behatása alatt majd megrepedt. Olyan roszul lett, miszerint mindnyájan azt hitték, hogy meghal. A nagyhét 3 utolsó napján egészen a szenvedő Krisztusé volt. Senkihez sem szólott, ágyba nem feküdött és nem evett vagy ivott e 3 napon át semmit, hanem vagy a karban állott égre emelt szemekkel vagy a sz. Kereszt oltára előtt leborulva, feküdt. Nagypénteken, mikor az istentisztelet alatt a pap fölemelte a keresztfát és el kezdte énekelni az »Ecce lignum crucis«-t, leesett a földre és hangosan kezdett sirni, hogy meghallották az egész szentegyházban. »És ezenképpen marad vala mind napestig nagy siralmakban.«

Együtt jár a bölcseség ajándékával a béke, az a béke, amely hatalom, az a gyöngéd könnyedség, amely erősség. A lelket ebben az állapotban semmise bántja, semmi se veri le, mindig emelkedett marad, mert mindenben csak Istent s az ő sz. akaratát nézi. A szerencse és öröm varázsa ép oly kevéssé széditi el, mint a rázúduló bajok és bántalmak. Mondj az ilyennek sértő szavakat, nem bánja; tégy roszat vele, sértsd meg akárhogyan, semmi földi kellemetlenség nem érinti, mert lelke az örök, változatlan és elveszithetlen Jón csügg, amelyhez hasonlitva minden kimondhatatlanul kicsinyes.

Azt mondja sz. Margitról a legenda: »Arczán néminemü malaszt oszlott el, és néminemü malasztos megért erkölcs az ő tekintetében, úgy hogy se kemény beszédekkel, sem lágy beszédekkel nem láttaték megváltoztatni. Ez sz. Szűz szájából soha senki mind ő teljes életében nem hallott valami szörnyű beszédet, avagy káromlást, avagy valami boszú beszédet.«

Egyszer Olympiades kemény szemrehányást tett neki sok imádságai miatt. »Te asszonyom, eltöröd magadat. Mit mivelsz te? Állasz mindennap a te imádságodban, tartod a te arczádat és orrodat a földön, mint a disznó. Mi nem a földben keressük az Úr Istent. De ez sz. Szűz ez beszédöket nagy békességgel és alázatossággal szenvedé el, sem meg nem háborodék.«

Amint egykor az ebédlőből szolgálat után egy edény vizet akart kivinni, odaszólt egyik nővérnek és kérte, hogy segitsen, mert maga nem birta el. Ennek nem igen volt kedve a kevésbbé megtisztelő foglalkozáshoz — olyan mosogatóviz-féle volt — de nem mert nyiltan ellenszegülni és zsörtölődve ment vele. Mikor az ebédlőből kiértek, a kiöntésnél sz. Margit arczára és mellére locsolta a piszkos vizet. A szent ránézett szeliden és csak annyit mondott: »Szeretett atyámfia, mit mivelsz?« Tekintete és szelidsége megszégyenitették az apáczát, aki pirulva sietett el.

A bölcseségnek ez a jóságos lelke töltötte meg, mint a nápolyi legenda mondja, a szűz lelkét az ő mézédes szelidségének tiszta és legtisztább gyümölcseivel. Ez tette azt, hogy ő olyan egyszerü és nagylelkü volt, szavában kedves, minden társalgásában csupa szeretet, az élet bajai közt szelid és béketürő, úgy hogy példájával és szavaival mindenkit az Istenhez vonzott. Mindenki érezte mellette az Isten közelségét, ahogy az apostol megmondta: az ő szelidsége ismeretes volt minden ember előtt — az Úr volt közel hozzá. (Fil. 4.) Ez ajándék vitte be szivébe az Isten békéjét, »mely fölülhalad minden érzéket«, (u. o.) mely messsze fölülemelkedik minden érzékin, úgy hogy miként a tengerbe dobott kavics nem kelti föl a hullámokat, nem volt képes semmi

földi dolog megzavarni az ő Istenbe elmerült lelkének egyensúlyát.

A tudomány ajándéka.

A Szentléleknek az a világossága ez az ajándék, melylyel átértjük minden teremtett dolognak az értékét Istenhez viszonyitva. Megismerjük első sorban önmagunkat, a mi lelkünket összes legtitkosabb érzelmeivel és tulajdonaival, átérezzük annak egész szegénységét és semmiségét. Megismerjük azután mindannak igazi értékét, amit ez a világ elénk tár; hogy milyen hiúk és üresek mindezek önmagukban, milyen kevéssé képesek bennünket boldoggá tenni, sőt mennyire veszedelmesek gyakran a mi földi és örök boldogságunkra. Ez az ajándék mondotta szent Ignáczczal: Mennyire undorodom a földből, ha az égre nézek. Szóval a Szentlélek e behatása mintegy önkénytelenül nyilatkozik meg az alázatosságban, minden világi nagyságnak természetszerü kicsinylésében.

A mi szentünknek lelke az alázatosságnak valóságos örvénye volt. Azok az adatok, melyeket ebben a tekintetben a legendák följegyeztek, emberileg szólva szinte elfujják lelkünkből azt a magasröptü ideális képet, melyet b. Margit egyéniségéről magunknak már előre alkottunk.

Egész külseje elhanyagolt, s amennyire tőle függött, visszataszitó volt. Durvább és csunyább ruhákat viselt bármelyik apáczánál. Szülei többször küldtek neki finomabb szöveteket, milyenek egy királyleányhoz illettek, de ő azokat a priorissa engedélyével a szegényebb apáczáknak vagy a szolgálóknak adta és cserébe kérte értük azok durva ruháit. Emellett öltönye sokszor rongyos volt térdein és könyökén a sok imádkozástól. Az apáczák maguk szégyenkeztek helyette. »Ezeket látván a priorissa úgymond vala a sz. Szüznek: Te ezeket nem jól teszed, mert ha ezeket a te atyád vagy anyád tudnák, mi rajtunk nagy szemérmet tennének. Úgy mond vala sz. Margit: Kérlek téged szerető

Anyám, a Jézusnak szerelméért hagyjad, hogy én igyen tegyek.« A zaklató apáczáknak pedig egyszer megmondta: hogy egyedül magamnak kell avval törődnöm, amit egyedül magam viselek.

Bizonyára atyja is többször gyöngéd szemrehányásokat tett neki elhanyagolt külseje miatt; mert mikor egy alkalommal a klastromot meglepte váratlan látogatásával, Margit sietve futott az egyik apáczához, hogy foltot tegyen rongyos ruhájára, nehogy megharagitsa atyját.

Mikor új öltönyt akart neki adni az az apácza, akire a ruhagondozás bizva volt, azt mondogatta: »én, Margit, nem fogadok el új ruhát; hanem adj nekem 2 régit, majd abból csináltatok egy újat.« Vagy ha már éppen ki nem kerülhette az újat, legalább egy pár éktelen foltot tétetett reá régi ruháiból. Az apáczák még eltemettetni se merték őt abban a ruhában, melyben meghalt, olyan csúnya volt az.

Igaz, hogy ez csak külsőség, hanem a lelket mutatja. Azt a lelket, mely nem földi világitás mellett nézte az életet, hanem a Szentlélek világosságával. És hiába, ez a világosság adja meg a dolgoknak igazi szinét, és e világosság titkos vonzó derüt áraszt éppen a legkisebbekre, a legmegmegvetettebbekre. A világ szeme tévedést vagy még roszabbat keres itt, ahol csak igazságot és alázatos szeretetet kellene látnia.

Azért semmitse csodálkozunk, ha azt olvassuk szent Margitról, hogy »ez nemességes sz. Szűz, magyar királynak leánya hetet tart vala a konyhán, főz vala a sororoknak, fazekat mos vala, tálakat mos vala, a halakat megtisztitja vala nagy hidegségnek idején, úgy hogy a nagy jeges viznek hidegségétől ez gyenge szűznek az ő kezeinek bőre meghasadoz vala és vér kijő vala az ő kezéből és némikoron bekötik vala az ő kezét, az nagy fájdalmiért. A konyhát megsepri vala, fát hord vala hátán, vizet merit vala és ömaga a konyhára viszi vala. Máskor meg nagy, sok lisztet, halat hátára veszen vala és úgy viszi el oda, a hova kell vala.« Ép oly kevéssé tünik föl, hogy nemcsak gyermekkorától söpörte a templomot és örült, ha ott valami

foglalatosságot találhatott, hanem a többiekkel együtt hetes volt, és ilyenkor megsöpri vala a refektoriumot (ebédlőt), asztalhoz szolgál vala mindeneknek nagy szeretettel és alázatossággal, és nem eszik vala addig, mig a többi sororok fel nem kelnek vala az asztaltól; mikor pedig már nem vala mit szolgálni a sororoknak ebédkor, tehát elmegyen vala a kapitulum házba és imádkozik vala, amig a sororok föl nem kelnek vala az asztaltól. Sz. Margit pedig eszik vala — ilyenkor — más asztalnál a szolgálókkal, miképpen szolgáló leány.« Hasonlóképen hetes korában a királyleány »megsöpri vala a kart, és a kerülőt avagy ambitust, és a dormitoriumot (hálószobát), azonképen a kerteket is megtisztitja vala, megsepri vala; mikoron pedig efféle alázatos dolgot nem lel vala ez sz. Szűz, tehát elmégyen és gyapjat mos vala, némikoron pedig gyapjat fon vala.«

Ezek mind csak kicsinyes, a világ által lenézett dolgok. Hanem a tiszta szándék és az alázatnak heve nagygyá tette azokat Isten szemében. Egy a világtól elzárt apáczazárdában csak ilyenek lehettek a külső körülmények, melyekben Margit az ő heroikus erénygyakorlatait végezte. »Nagycsütörtökre jutván pedig megmosta a sororok lábait nagy alázatossággal, kik valának ez időben a klastromban számmal hetvenen, de még a szolgálóknak lábait is megmossa vala nagy alázatossággal, ájtatossággal és siralommal. Térden állva megyen vala egyik soror lábától a másik soror lábához és úgy mossa vala és megtörüli vala az ő fejének fedelével (velumával) és azután ugyanazon fedelét avagy ruhát azonképen viseli vala fején. Ezt pedig, hogy megmoshassa lábukat, megkéri vala a priorissától engedelmességért minden esztendőben, a priorissa pedig örömest neki hagyja vala.«

Önakaratának megtörésében is nyilatkozott a Szentléleknek ez az ajándéka. Ha a főnöknő valamit parancsolt az apáczáknak, bármily nagy és nehéz dolog volt is, Margit volt az első az engedelmességben, és jó példájával a gyöngébbeket is tettre buzditotta. A szerzet szabályait a legpontosabban megtartotta gyermekkorától. Nem engedte,

hogy származása avagy gyönge egészsége miatt kivételt tegyenek vele amaz önmegtagadási gyakorlatok alól, melyeket a házi törvények előirtak. Egy alkalommal Fr. Marcellus mint provinciális éppen a rend gyüléséről jött vissza és meglátogatta a klastromot. Rajtaért többeket, hogy megszegték az előirt szilenciumot, mire nagyon megharagudott. Nem is ment az nap beljebb a zárdába, hanem a kar alatt megállott, lehordta őket és avval a fenyegetéssel, hogy másnap a constitutio szerint példás büntetés fog következni, eltávozott. Szent Margit mindjárt ezután a vasrácsos ablakhoz küldötte Olympiadest és egy rokonát Margitot, Vilmos herczeg leányát, hogy kérnék meg az odahivott Marcellus atyát, miszerint őt se kimélje, hanem büntesse meg őt is úgy, miként a vétkeseket, mert azt gondolhatnák némelyek, hogy csak azért szabadult meg a büntetéstől, mivel királyleány. Az engedetlen apáczák másnap, pénteken bünhődtek. Az ebédlő közepén puszta padlón ültek és ott költötték el kenyérből és vizből álló ebédjüket. Közöttük ült sz. Margit is »nagy békességgel és alázatossággal.«

Királyi származását semmire se becsülte. Sirva panaszolta el kiskorában még Olympiadesnek, ha valaki őt királyleánynak nevezte. A maga részéről nem is igen szerette, mikor királyi rokonai vagy szülei a szigeten meglátogatták, a tisztelet és föltünés miatt, mely e látogatásból reá háramlott. Mikor egyszer fivére István a zárdába jött, imádságba volt merülve. Eljöttek hamar érte és hivták, de bizony nem ment, »a mennyei atya szavát többre becsülte a földi testvér beszédénél.« Végre bátyja személyesen jött érte és zavarta fel elmerüléséből.

Egy alkalommal könnyek között panaszkodott, vajha Isten azt a kegyelmet adta volna neki, hogy ne királynak, hanem szegény parasztnak a leánya lehetne. Akkor szabadabban és alázatosabban szolgálhatna Istennek.

A Szentléleknek ez az ajándéka, melyet a tudomány ajándékának nevezünk, csak kevesek lelkét hatja át egészen, csak akik maguk is akarnak egyszerüek, kicsinyek

lenni. A világ pedig leginkább nagy emberekből áll és tudósokból, akik legalább önmaguk előtt ilyenek. A mi romlott természetünk kevély; nem akarja elismerni, hogy mindene, minden természetes és természetfölötti tulajdona Istentől van és Istené, nem a miénk. Mi csak érdemet szerezhetünk velük, élvezhetjük előnyeiket, de csak Istent illeti értük a dicsőség, nem minket. Minket önmagunktól csak a teljes megsemmisülés, sőt hibáink miatt mindaz, ami még ennél is roszabb, illet. A mi természetünk kevély korlátoltsága nyilatkozik abban is, hogy nem akarja elismerni, miszerint minden ami a világon van, kevés a mi lelkünknek, hogy mindenben csak Isten ér valamit. Ezt a ködöt, amit a romlott természet mireánk és az összes dolgokra akaszt, oszlatja el a szentek lelkében, és oszlatta el a mi Szentünk lelkében a tudomány ajándéka, mely üde tiszta léggel tölt be mindent, hogy a lélek már itt is szabadon szállhasson, az ő elemében, Isten felé.

Az áhitat kegyelme.

Ellentéte a keményszivüségnek.

A világ összes gyermekeinek szivét kemény kéregként veszi körül az önzés, az érzéketlenség minden iránt ami érezhető hasznot vagy nyereséget nem hoz. Az eszményi lelkesülések, ha nem a frázisokban, de az életben keressük azokat, majdnem kivétel nélkül erre redukálódnak. Mesélnek ugyan a pelikán-madárról, aki vérével táplálta fiait, hanem ez csak mese. Se az a madár nem tesz így, se a világ.

Az áhitat kegyelme a szelid szeretetnek ajándéka. Megtölti szivünket gyermeki igaz vonzódással Isten iránt és őszinte ragaszkodással mindahhoz, ami Istenre vonatkozik. Igy pl. a szentiráshoz, mint Isten szavához s az ő életének és titkainak kincstárához, — de különösen a lelkekhez, Istennek a teremtett világban eme leghivebb képeihez. Természetszerü alávetést ad a fölebbvalók iránt, testvéri von-

zódást a hasonlókhoz, részvevő gyöngédséget mindazokhoz, akik szenvednek és nagy-nagy szolgálatkészséget a szenvedők megsegitésére. Ez az ajándék eszközli bennünk azt, hogy tudjunk szomorkodni a szomorúakkal, sirni a sirókkal, örülni az örvendőkkel, — hogy kedvetlenség nélkül viseljük el mások gyöngéit és legyünk mindenkinek mindene.

Mily nagy és szép ajándék ez! A lélek fensőbb tehetségeiben fokozza azt a kenetet, könnyedséget, mely a bölcseség ajándékával jár együtt, az alsóbb tehetségekben az áhitat érezhető édességét, hevületét hozza létre. Innen, ebből a forrásból fakadnak a szentek könyei — édes könyek, melyeknek egy cseppje drágább az igaz gyöngynél, fölemelőbb a világ összes képzelt boldogságánál.

Sz. Margit életében felötlő nyomai vannak ez ajándék működésének.

Az imában nem érzett unalmat, fáradságot. Szive — ami a szenteknél is ritkaság — folyton édes érzelmekkel volt tele, amelyek bőséges könyekben nyilatkoztak. Gyönge arczát valósággal kiszáritották a forró könyzáporok. Kendői vagy fátyola arcza előtt sokszor úgy átnedvesedtek a könyektől, hogy kifacsarhatta.

Igen nagy tisztelettel viselkedett a szentirás iránt. Mikor előtte felolvasták, állva vagy térdelve hallgatta. Ép ily odaadó volt és az evangeliumi Máriának lelkével szomjazta az Isten igéjét. Ha szerzetének egyes férfiai fordultak meg a zárdában, többször kért magának külön tanitásokat a vasrácsnál. Alig tudott megválni tőlük és az ő egyszerü, de nagy hitéből fakadó imádsága által egy párszor csodálatos módon is akadályokat gördített elutazásuk elé. A hallottakat pedig nagy részletességgel és szeretettel beszélte el a többieknek.

Az az önfeláldozó szeretet is, melyet benne társnői iránt találunk, igazán csak a Szentléleknek eme heroismusra képesitő ajándékából származhatott. Nincsen az ő szeretetének munkáiban semmi földi, véges, gyönge; minden csak erő és hév és gyöngédség. Átvilágit minden egyes szolgá-

latán a mennyei motivum, amely őt se pihenni, se elfáradni nem engedte.

Leginkább érezték szivének melegét a betegek. Ő vette legelőször észre, ha valaki beteg volt. Akár apácza volt az, akár cselédleány, mindjárt szolgálójukká szegődött. Még éjszaka is körüljárt a hálószobában s ha észrevette, hogy valaki nyugtalanul alszik vagy sóhajtozik, mindjárt bajuk után tudakozódott és segitségükre sietett. Saját kezével készitette el nekik az ételt, mindenkinek egyéni izlése és kivánsága szerint; tüzet gyujtott, vizet hozott a kútból, azután megetette a gyöngéket. Megigazitotta vagy megvetette ágyaikat. Kisöpörte szépen a betegszobát, még az ágyak alját is és maga vitte ki kosárban a szemetet. Fürdőt készitett a nyavalygóknak, melyekhez ugyancsak ő hordta és melegitette föl a vizet. Aki nem tudott templomba menni a sz. misére, ölébe vitte oda és hozta vissza. A tehetetleneket, kik mozogni se tudtak a gyöngeség miatt, igazgatta, forditgatta gyöngéden az ágyban. Nem volt az a kicsiny megvetett szolgálat, amit a betegeknek ne tett volna. Akitől már mindenki irtózott, akikhez utálatos bajaik miatt senki se közeledett, úgy, hogy csak a nyomorult elveszés várt rájuk, ezek voltak sz. Margitnak kedvenczei. Mint különös kegyelmet kérte a priorissától, hogy ezeket ápolhassa. Részletesen és szent áhitattal irják le a legendák, amit ő ilyen helyzetben tett. Miként ápolgatta azokat, kiknek teste tele volt poklossággal, genyedő sebekkel vagy férgekkel. Hogyan ápolt ő, a beteges és gyönge természetü királyi szűz egy hatalmas termetü apáczát, ki vérhasban és hányásban szenvedett, és annyira elgyöngült, hogy Margitnak kellett őt kiemelnie az ágyból és visszahelyezni. Mikor erre az éjjelt nappalt igénybevevő munkára a priorissa Ajkay Alinkát rendelte segitőül melléje, ez megundorodott a beteg utálatos bajától és arczkifejezésével mutatta visszatetszését. Mire Margit: »Szerető atyámfia, úgymond, ha te el nem szenvedheted, menj félre és hagyd nekem ezt tennem.« Ha a beteget hirtelen hányás fogta el és nem volt kéznél valami edény, ruhájával vagy kezével fogta föl a

hányást. »A nagy könyörület miá, és az nagy alázatosság miá, nem láttatik vala lenni királyi szűznek, de mindeneknek anyjának és dajkájának.«

A betegek után jöttek a szegények. Szülei, testvérei többször hoztak neki kincseket, aranyat és ezüstöt ajándékba. De ő a legenda szerint az aranyat olybá vette, mint a sarat, még kezével se érintette, hanem vagy a főnöknő által, vagy ennek engedelmével a provinciális által a szegények közt szétosztotta. Olykor megkérte ez utóbbit, hogy a kolostorok látogatása alkalmával az ország különböző helyein osztaná el »jelesül a titkos szemérmes szegények közt, kik szégyenlenek koldulni.« Pesten sz. Antal templomában annak a jóságos sz. Miklós püspöknek, a szegények barátjának tiszteletére oltárt emeltetett.

Többször volt alkalma szegényeket vagy nyomorékokat látni, mikor a kar ablakáról lenézett a templomban levő oltáriszentségre. Egyszer karácsony tájban hideg téli időben látott innen egy félig meztelen alakot dideregni. Rögtön leveté azt a jobbik ruhát, ami rajta volt és elküldte a főnöknő engedélyével neki. Máskor ételt küldött, s ha magának csak egy öltönye volt, a priorissát kérte, hogy segitsen a szerencsétleneken. Sokszor mondta az apáczáknak, hogyha már alamizsnát nem adhatnak, legalább egy »Ave Máriát« mondjanak el a szegényekért. Ama gyöngéd részvét, mely őt a betegekhez fűzte, különösen megnyilatkozott egy alkalommal, mikor a kórus-ablakból végigszemlélte a nyomorékoknak, sántáknak, vakoknak, köszvényeseknek egész sorát, mely a templomot ellepte. Hangosan kezdett sirni és jajgatni. A nővérek kérdésére, hogy miért teszi ezt, azt felelte: »Azért sirok, mert sajnálom ezeket a beteg szegényeket és bánkódom szivem szerint, hogy rajtuk nem segithetek és nem tehetem őket egészségesekké.«

A finomabb és drágább szöveteket, az apró-cseprő ajándékokat, melyeket minduntalan kapott, ruhákat, ágynemüeket mind a szegények, szolgálók és betegek közt osztotta szét.

Mennél fájóbbak a lelki sebek a testieknél, annál na-

gyobb szeretettel igyekezett Margit azokat is behegeszteni. A Szentlélek gyakran csodálatos módon is segitette őt ebben.

Alinka nővér, Ajkay Péter leánya — így olvassuk a legendában — egyszer nagyon elhagyatottnak érezte magát. Ott ült az ebédlőben a vacsoránál, és »kezde az ő szive fájni és a sororok közül egy se gondolt az ő szivének fájdalmával.« Olyasféle gondolatokat forgatott fejében: »bárcsak ne lennék apácza, csak odahaza lehetnék szüleim, rokonaim között; ott tudom lenne, aki törődnék velem.« Az apáczák vacsora után a kórusra mentek hálaadásra, de Alinka visszamaradt. Hozzásietett az ima után Margit és feddő hangon kérdé: »Mi lelt tégedet, avagy minő fájdalmaid vannak?« Az kelletlenül duzzogott valamit maga elé. Mire Margit komoly szemrehányó szeretettel mondá: »Micsoda dolog az, hogy ezért a fájdalmaidért nem akarsz a szerzetben maradni, és hogy ezért a kevés szenvedésért bánod, hogy apácza vagy? Vesd bizalmadat az Úrban, ő meg fog téged szabaditani és vigasztalni.« Azután részletesen elsorolta neki ama kisértéseket, melyek szivét zaklatták és eloszlotta kislelküségét. E találkozás után Alinka három napig nem mert sz. Margit arczába nézni »ő nagy szégyenletiben, amiért őneki gondolatait megismerte volna.«

Máskor meg Tongai Petronella egy ujoncz apácza esett ilyen búskomorságba. Mig a többiek egymással tréfálódtak, ő félrevonult a sarokba és ott tépelődött egymagában. Eszébe jutott a gazdag szülői ház, az örömök, a szép ruhák, miket eldobott magától, hogy most elhagyatva ilyen otromba szerzetes csuhát viseljen, pedig mennyivel szebb volna ő más ruhában, stb. Margit a többiek távoztával hozzásietett, megfogta kezét és bizonyos éllel mondá: »Kedves Petronella, te már ugyancsak szép vagy; igen jól állanának neked azok a szép ruhák.« Az erősen megszoritja kezét és pirulva kérdi: »Honnan tudod te ezt?« De Margit erre nem felelt. Petronella pedig érezte, hogy csak Isten pirithatott így reá a szent által, azért kikérte annak imáit, hogy segitené őt alázatosságra. És e naptól nagyon megváltozott.

Ez az ajándék, a Szentléleknek ez a vigasztalása, melyet a szűz lelkében olyan dúsan kiöntött, minket is megnyugtat. Nem volt ez a csendes mártir egy perczben se boldogtalan, mint tán némelyek hinnék. Igaz, hogy élete csupa lemondás, szenvedés, önkiüresités volt, de evvel járt az Isten székfoglalása is lelkében, és ez a boldogság. Egy csepp ebből a boldogságból többet ér az életnek összes hiú örömeinél. Ezek nem képesek kielégiteni a szivet, amaz mintegy varázspálcza mindent megaranyoz, amihez csak érünk, és betölti a lelket szinig, szinte az ittasságig.

Kérjük ezt az ajándékot magunknak a Szentlélektől.

Küzdelmek.

Az 1262. évtől Béla király haláláig (1270-ig) Magyarország szomorú pártviszályoknak volt szintere.

A Stájerből visszatért István, mint ifjabb király és apja közt olyan elkeseritő ellentét támadt, mely későbbi lefolyásában majdnem a düh és engesztelhetlen gyülölet benyomását teszi reánk. Háromszor álltak egymással szemben az apa és fiú seregei. Kétszer véres ütközetet vivtak, s az egész ország egymás ellen agyarkodó pártokra bomlott. Akkora volt a zavar, hogy a főpapok se tudták, melyik résznek adjanak igazat. Es folyt a háború a legenda szerint »minden igazságnak szertartása nélkül, hátravetvén az isteni félelmet.«

A félreértés onnan támadt a két király között, hogy István, az ifjú király nem kapta meg Tótországot, melyre mint ifjabb király számitott, (mert ezt az öreg király kedvencz gyermekének Bélának szánta,) hanem Erdélyt s a Kúnságot. A féltékenység gyanuját elkeseredéssé fokozták a rosz tanácsadók. Úgy látszik egyébiránt, hogy az egész viszálynak inkább ezek s a túlsúlyra vágyódó főurak voltak okai, kiket Béla uralkodása elején csak kemény munkával tudott megtörni. Ezt mutatja legalább nemcsak a legenda fölfogása, hanem az 1267-ben, a két király és Béla

herczeg által aláírt, a nemesek jogait védő okmány is. A két királynak csak keserüséget, az egyháznak csak kárt, az országnak csak pusztulást hozott e polgárháború, csak egy sereg roszlelkü halászott örvendve a zavarosban.

Sz. Margit utolsó évei evvel az idővel esnek össze. Mennyi gyötrelmeket állott ki ekkor ez az érzékeny gyöngédlelkü szüz, ki ép úgy szerette apját, fivérét, mint a sujtott egyházat és országot: csak a jó Isten tudja!

A világtól elvonult Margit egész zárdai élete folyamán tevékeny részt vett az ország ügyeiben. Szava, kérése sokban döntő volt. »Sokakban meghallgattatik vala sz. Margit asszony az ő atyjától, Béla királytól és atyafiaitól, mert az ő életének nyilvánvaló szentségeért, senki az ő atyafiai közül akaratja ellen nem mert tenni az időben.« Szentségével egyforma volt tekintélye is az egész országban.

A háború kitörésekor a bejáró látogatók sötét szinekkel festették le előtte az ország siralmas helyzetét; az egyház elnyomását a pogány kúnok és kapzsi főurak által, a klastromok elpusztitását, hogy azok lakók nélkül maradtak; miképen nem kegyelmeztek se véneknek, se ifjaknak, se asszonyoknak, se szüzeknek, hanem mindeneket álnokul megnyomorítottak volt. Meggondolá a sz. szüz atyjának és anyjának, »kik immár megvénhedtek vala« felelősségét; István királynak az ő egy méhben feküdt atyafiának nehéz sorsát, kinek halálára igyekeznek vala és igen keményen üldözik vala.« Keserves napok, éjszakák következtek ezután Margitra, lassan szövődött számára a vértelen mártiromság töviskoronája. A legenda alig talál szavakat lelki állapotának festésére. »E háborúságok között ez szentséges szüznek siralmi valának őneki éj és napi kenyere. És sanyargatja vala testét böjtökkel, és felöltözék ciliciumba siratván mindeneknek az ő álnokságukat, a nyomorultaknak az ő nagy háborúságukat. Teljességgel ő magát ez sz. Szüz siralmakra kioldozá és gyakorolván siralmaknak bőséges sirámit, áradásit, kéri vala ez sz. Szüz mind az frateröket, mind az sororokat és egyéb szerzeteseket, és kéretteti vala egyebekkel is, hogy könyörögnének az Úr Istennek alázá-

tos könyörgéssel, hogy a Mindenható Úristen az ő jobbjának hatalmával megszoritsa a kegyetlenek hatalmát és megoltalmazza az ártatlanokat, és ezek fölött az Anyaszentegyházat a pogányok, eretnekek, és kemény fejedelmektől, kik csak névvel keresztények, kiknek sokasága, akkor gonoszul egybesereglett és uralkodott, (mert az az időbeli keresztény uraknak nagy sok gonosz hatalmak adattak vala az ilyen gonosz dolgoknak tételére) hogy az ilyen gonosz népeknek miatta ne hagyná Urunk Jézus ő magát káromlani.«

A legenda tehát nem annyira a test és vér kötelékeit, hanem magasabb, lelki, természetfölötti okot ad a szent kesergéseinek: a lelkek vesztét, övéinek lelkiismeretbeli felelősségét, az egyház pusztulását. Az apáczák közül többen ezt nem értették.

»Mikor az ő nagy keserüségét látták, a sororok mondák neki: Mi teneked benne? Mit gondolsz te vele? Mire hogy minden történetért te tenmagadat gyötröd? A szent szűz pedig szivének mélységéből vonván nagy fohászkodást így felelt: Az anyaszentegyház, minden hű keresztények anyja, az ő drágalátos tagjaiban metéltetik és igen keményen gyötretik, és ti azt mondjátok énnekem: mi teneked benne? Nem ő szült-e engem a keresztviz által veletek együtt? Nem az ő leányai közül vagyok-e én? Bizonnyal az!«

Lelki küzdelmeinek további lefolyásában elővillámlik ezután az erősség ajándéka, mely nemcsak az ő lelkét nem engedte elmerülni a fájdalmak tengerébe, hanem odaállitotta a háborúságok közé, hogy szembeszálljon kora romlottságával. Itt már nem a gyönge szüzet szemléljük, hanem a szentet, ki mint a gondviselés eszköze fensőbb sugallatból, mintegy lelki kényszerből ítél és kárhoztat.

A megkétszerezett böjtök, virrasztások, az a sündisznóbőrből készült 2—4 ujjnyi széles öv, melyet a tüskékkel befelé fordítva ekkor kezdett viselni, minden imádsága és önsanyargatása nem látszottak előtte elegendőnek, hogy az egyház és lelkek kárát és veszedelmét elforditsa. Érezte, hogy többet kell tennie. Azért hangosan emelte föl szavát

és nyiltan kárhoztatta a háborúságok szerzőit. Szentsége, tekintélye, egész egyénisége kétszeres súlyt adott szavának. Nem kimélt senkit se. Nyiltan, hévvel és ismételve kárhoztatta a királynak az ő atyjának, és atyafiának István királynak és egyéb uraknak viszályait; ép ily határozottan itélte el némely egyházfejedelmeknek, érsekeknek és püspököknek roszaságát.

Az eredmény ąz üldözés alakjában természetesen nem maradhatott el. A magyar legenda nem éppen homályosan sejteti, mint fordult ellene az egész királyi ház. Eleinte szép szóval akarták őt kivonni arról a helyről, abból a szerzetből és házból, melynek mystikus légkörében az ő nagy szentsége, erélye kifejlődött. Meg voltak győződve, hogy ha sikerül őt e szigorú szerzetből eltávolitani, az elvonult, Istenbe merült életmódnak megszakitására birni, »tehát ő rajta minden akaratjukat megtehetnék.«

Mivel az apáczák legtöbbje neves családokból származott, akik ebbe az áldatlan harczba szintén belekeveredtek, s akiket Margit ép oly határozottan kárhoztatott, csakhamar a zárdában is megszaporodtak ellenségei. A kiméletlen itélet a világról lemondott szivek közül is sokat megsebzett. Ezek voltak a szűz világban élő ellenfeleinek eszközei. Óvatosan kérték Margitot: »hogy ha többet nem tenne mindnyájok kedveért, akárcsak a szerzetet hagyná el és az ő klastromának üdvösséges rekesztését; és valamelyekkel a sororok közül, akik erre könnyen engednek, hogy azokkal elmenne valamely szerzetbe, jelesül pedig sz. Bernát szerzetébe vagy a Szesztrák közibe, hogy ott ő nálok vagy ő velök lakoznék és ő velök nyájaskodnék.«

»Először erőködének meglágyitani sz. Margit asszonyt igéretökkel és úgy mondnak vala: nagy tisztességgel viszsnek el tégedet, nagy sok kéntsed leszen neked; ez országbéli urak, mind nagy felséggel téged tisztelnek, mind érsekek, mind püspökök és jobbágyok; még ennek fölötte a pápa áldomását (dispensatio-ját) nagy erős mondással, bizonyitással igérik vala ezekről a sz. Szűznek.«

A szép szavakat Margit alázattal és béketüréssel hall-

gatta meg, de sokkal inkább tisztában volt Isten akaratával, semhogy egy pillanatra is megingott volna. Tudta, hogy Isten kiált általa a romlott korba, melyet a már egyszer átszenvedett, de még folyton kisértő tatárjárás nem tudott észrehozni. Isten volt az, aki kiélesitette a gyenge szűz szavát, hogy az sebző, átható, fájó legyen, és Margit a Szentlélek erejének engedelmes szolgálója volt.

Ellenfelei most más eszközökhöz nyultak. »A régi kedveket, kiket elébb tesznek vala neki, megvonák azokat ő tőle, és ennek fölötte a tartozó szükségeket is és adományokat megvonák ő tőle, azaz minden szükségrevalókat, miképen: tunicella, ágy- és egyéb szükséges öltözet; ezeket is mind megvonák ez sz. Szűztől, kikkel annak előtte bővelkedik vala az ő szüleinél, atyafiainál és egy méhben feküdt nénjeinél, öccseinél, mert mindenben ezek eleget adnak neki az koron. Ezenfölül sz. Margit asszony utálatjára, boszúságára, azoknak, kik erre engednek vala (párthiveiknek) aranyát, ezüstöt és egyéb drágalátos edényeket nagy bőséggel osztják vala, sz. Margit asszonyt pedig boszúságos beszédökkel és boszúságos tételményökkel, és alkalmatlan üvöltésökkel megkeseritvén, nagy keserüségre ingerlik vala, mint mentül nagyobban tehetik vala. Oh, mely igen nagy boszúságokkal, és mely igen sok különb-különb boszuságokkal gyötretik vala ez szentséges Szűz, az állhatatosságnak jóságos cselekedeteiért; úgy hogy a testnek halálától megválván (ezt kivéve) mindenféle gyötrelmeknek kínját tevék ő rajta. Mely gyötrelmeket, mivel valának az Úr Istennek szerelmiért és az ő háza ékességének őrizeteért, vigan szenvedi vala el ez drágalátos Szűz: kikből hiszszük, hogy ő magának kereste mártiromságnak érdemeit.«

Faber a szentség egyik characteristikonjának tekinti a szenteknek jóemberek által való üldözését. Hogy Margit ellen nemcsak a világiak, hanem még az apáczák nagyrésze is szövetkezett, első tekintetre minket is meglep. Mintha túlzás, különczség, dacz akarna ez lenni, melynek alig lehetnek jó okai és következményei. Egy gyönge, a világtól elvonult, alázatosságában szinte megsemmisült apácza lép föl hangos

kárhoztatással a király, érsekek és püspökök, főurak és nemesek ellen! Őt meg saját társnői korholják, gáncsolják!

És valóban különczség ez, a Szentléleknek egy külön, a hétköznapitól eltérő működése, mely csak abban a kétségbevonhatlan szentségben találja igazolását és magyarázatát, melyet sz. Margit életleirásának minden lapja visszatükröz. Szentségét föltéve, ez a különös föllépés csak ujabb bizonyitéka ugyanannak a szentségnek, mert a Szentléleknek a közönségestől eltérő, heroikus működésére mutat.

És mi, akik úgy megszoktuk mindenütt csak a félénkséggel, az emberi tekinteteknek, a túlhajtott óvatosságnak nyomaival találkozni az életben, nem fojthatjuk el csodálkozásunkat a gyönge szűz emez erős föllépése fölött, ki a mily kicsiny volt önmagában, olyan nagy és törhetetlen tudott lenni Istenben s az Isten igazaiban, akit a gúny, a lelki gyötrelmek s a testi szenvedések özöne nem tudott megfélemliteni, ott ahol Istenről s az ő sugallatainak követéséről volt szó.

Föllépésének hatását mutatja az a körülmény, hogy Béla király és István 1266. husvéttáján ő előtte kötöttek békét esküvel az apáczatemplomban.

Szent Margit halála.

Ártatlan szűzi lelkek kimulását bizonyos fájó érzéssel vesszük tudomásul. És valóban leverő is az, mikor az életet virulásának teljében, teljes szépségében tépi le a halál. Hiszen eddig a pontig minden csak előkészület és remény, azután meg minden csak emlékezés és viszhang: ha egyáltalában ér valamit az élet, úgy ebben az érettebb korban várjuk tőle azt, amit eddig hiába vártunk.

De a szentek halála, történjék az bármikor, mindig bizonyos örömet is kever megilletődésünkbe. Az ő életük egy lassan kigyúló csillag, mely csak a halállal kezd el teljes fényben ragyogni. Egész életük, minden vágyuk-gondolatuk törekvés az Úristen felé: a halál a megérkezés, a kielégités.

Az fájna minekünk, ha nem halnának meg, mert összes törekvéseik, egész mártiromságuk czél nélkül maradna.

»Az utolsó években — így vezeti be a legenda szent Margit halálát — sz. Margit jóllehet mindenekre kész szenvedni lélekkel Krisztusnak neviért, de maga juta az ő testének annyi nagy erőtlenségére, úgy hogy önnön magába térvén, érzé az ő halálát közel lenni.«

Egy évvel b. Margit halála előtt volt az utolsó haláleset a zárdában. Mikor kivitték a holttestet a betegszobából, Margit odahajolt Olympiadeshez és azt sugta neki: »Szerelmes anyám, én leszek az első ezen soror után, aki meghalok.«

Még 10 nappal halála előtt egészségesnek látszott. De az Úristen már kinyilatkoztatta neki, hogy közeleg a válás, vagyis inkább az egyesülés órája. Január elején — 1271-et irtak ekkor — egy este, mikor többen az apáczák közül a vendégházban összejöttek, így szólott hozzájuk: »Én szerető atyámfiai, én hamar meghalok és kérlek titeket, hogy temessetek el engemet a karban a szent Kereszt oltára előtt, ha pedig a kar emiatt igen megszorul a sororoknak, tehát temessetek el engemet az én imádkozó helyemben.«

Három napra ezután lefeküdt. Látszott rajta, hogy nehéz beteg, noha lelke erősebb volt mint valaha.

Különös érdekkel szemléljük e sz. szűzet itt a halálos ágyon. Azt mondják, az élet szinlelés, de az álomban az igazi ember mutatkozik. Ez lehet tévedés, de ha igaz, még inkább áll a halálra. Az erény megszokás. Itt a halálos ágyon lelankadnak a test erői, a halálküzdelmek köde elhomályositja az agy működését, itt már nem az embert, hanem a szentet látjuk. Az a megszokás, mely ott rejtőzött a lélek mélyén, most felszinre tör és mintegy a szenvedő öntudata nélkül megnyilatkozik. Egyes heroikus cselekedeteket végbevinni az életben sokszor nem nehéz — itt a megszokás, az erény beszél. De a halál órájában minden szó, minden pillantás, minden mozdulat kétszeresen fontos.

A közeli vég tudatában nagy buzgósággal kérte Margit a haldoklók szentségeit. Fr. Mihály a döméseknek akkori

provinciálisa nyujtotta azokat neki. Az Úr testét bőséges könyek között vette magához. Már este volt. Ott voltak a betegszobában az összes apáczák, továbbá Margit lelki vezetője Fr. Marcellus és egy pár segédkező dominicánus.

Az utolsó kenet fölvétele után sz. Margit elbucsuzott az apáczáktól. A halálos ágynál csak kiengesztelés, béke és fájdalom lehetett. Buzditotta Margit az ő testvéreit Isten szeretetére, a világnak és e halandó életnek megvetésére, kitartásra a jóban, türelemre a bajokban. Arra is intette őket, hogy mindig tartsák szem előtt azt a mennyei jutalmat, melyet az égi jegyes készitett azoknak, kik őt őszintén és igazán szeretik.

Ezután a fejedelemasszonyt, Erzsébetet, intette magához és mint legféltettebb kincsét neki adá az ő ládájának kulcsát. »Ó szerető atyámfiai — kiált föl a legendás — lássátok, nézzétek, hajoljatok jól oda és lássátok mit lele a priorissa magyar Béla király leányának kincses ládájában és mit gyüjtött Asszonyunk Máriának klastromában. Ez sz. Szűznek az ő ládájában volt kincsei ezek valának: egy szakadozott és egy új cilicium, egy vasból csinált öv, egy sündisznóbőrrel bevont vessző, egy pár apró hegyes vasszögekkel kivert saru. Ezek valának, szerető atyámfiai, szent Margit asszonynak az ő drágalátos kincsei.«

Majd keresztet vetett magára és örömsugárzó arczczal szemeit mereven az átellenben levő keresztre szögezte. Igy feküdt egy darabig, azután mintha nem is volna halálos beteg, tiszta hangon kezdte el énekelni Dávid 30. zsoltárát: »Te benned biztam Uram, meg nem szégyenülök mindörökké.« Az erősbödő hév, mely a hirtelen gyöngülő hangokon átrezgett, összeolvadt a térdelő apáczák zokogásával. Mikor ama vershez ért: Uram kezeidbe ajánlom lelkemet, hangja elhalt; és »meggyulada ez méltóságos Szűz a mennyei Jegyesnek szerelmében, kit kiván vala, kit szolgál vala, kit mindenekfölött szeret vala, kinek szerelméért mind atyját, anyját és világi országnak birodalmát elhagyta vala, s az ő ártatlan lelkét, szentséges, méltóságos lelkét ajánlván

az ő teremtőjének, az ő édességes kivánatos jegyesének, elnyugovék az Úrban.«

Halála csöndes volt és fájdalom nélkül való. »Oly idegen vala az ő teste minden fájdalomtól mikor meghalt, miképen az ő elméje és az ő teste idegen vala minden testi romlástól és fertőzöttségtől.«

Történt pedig ez január 18-án vasárnap virradóra. Sz. Margit életének 29-ik évében volt, amelyből 26 évet töltött a szerzetben.[1] Az apáczák sz. Piroskának, ennek a borzasztó kínok közt állhatatos leánykának antifonáját énekelték az nap: »Jöjj Krisztusnak jegyese, vedd el a koronát, melyet neked az Úr készitett mindörökre.«

Mindjárt halála után a szentnek teste megdicsőültnek látszott. Mintha reá is háramlott volna valami abból a fényből, boldogságból, melybe a lélek a másvilágon már elmerült. »Legottan ez szentséges Szűz orczája megfényesedék csodálatos fényességgel és vala ő szemének alatta oly igen szép világosság, mintha megaranyozták volna az ő orczáját szemének alatta.«

Egyik, az ő segitségül hivása mellett hirtelen hideglelésből meggyógyult apácza (Serennay Erzsébet) mosta meg testét a szerzet szabályai szerint és adott reá új skapulárét. Azután ravatalra helyezték és az előirt imádságok mellett maguk az apáczák vitték be a templomba, a kar alá. »Ó szerető atyámfia! Mindegyitek elgondolhatja, mely igen keserves processio vala ez a szegény sororoknak, mikor látják vala, hogy ő nekik meg kell válniok az ő édességes anyjuktól, szentséges példájuknak fényes tükörétől és minden vigaszságuktól. Jelesül azoknak, kik ő közülök kevés idővel ez sz. Szűz halála előtt ő neki és ő rajta nagy boszúságokat, nyomorúságokat tettek vala beszédökkel és tetteikkel.«

A ravatalon kitett test körül sokszorozódtak a szentség csodás jelei. A halál percze óta körüle folyton a legkellemesebb illat terjedt szét és betölté az egész házat. A sok sirás

[1] Knauz N. i. h. 570, 571.

által kiégetett arcz hófehér fényességtől ragyogott. A böjtökben, virrasztásban és szenvedésekben elhervadt arczbőr rózsás szinbe ment át. Szép volt életében, de soha ilyen szép, mint halála után. Halálának hire villámsebességgel terjedt el az egész országban. Külön futárok vitték meg az izenetet Fülöp esztergomi érseknek, a váczi püspöknek s a többi környékbeli egyházfőnek. Izenet ment a többi zárdákba is a rendtagokhoz, hogy mennél többen jelenjenek meg a temetésen.

Kedden délelőtt volt a temetés. A holttestet a ravatalról elhelyezték egy négyszögletü erős fából készült és megvasalt koporsóba, melyet Mihály a dömések tartományi főnöke készittetett.

Mikor az esztergomi érsek megjött, odament a váczi püspökkel, az ó-budai préposital és másokkal a holttesthez. Fölemelte Margit arczáról a velumot, és látta azt csodálatosan fényleni. Az apáczák és a jelenlevő fráterek hangosan sirtak, az érsek is könyezett. Majd erőt véve magán, vigasztalta őket: Nem kell tinektek sirnotok az örök királynak leányán, sőt inkább örülnötök kell, mert nyilván látjuk, hogy immár elvette a mennyei örökség jutalmát.

A temetésen ott volt az egész ország szinejava. Az egyháziak és szerzetesek megmérhetlen sokasága és a környék népe.

A holttestet a jelenlevők nagy zokogása közt vitték be eddigi helyéről a szentélybe és Fülöp érsek megkezdte a gyászmisét, mely után elvégezte a halotti zsolozsmát és a temetési szertartásokat. Azután lebocsátották a koporsót a sirba.

Ekkor ujra mindenkit meglepett a csodálatos jó illat, mely a koporsó körül messze szétáradt. Mintha az egész sir nyiló rózsákkal lett volna tele szórva, »oly igen édes illatu pára, füst, illat jő vala sz. Margit koporsójából.« Mihály, a provinciális illatszerekre gondolt, melyeket a sirba tettek. Tudakozódott hát az apáczáknál. »Parancsolom nektek szent erősséggel, a szent engedelmességnek erejével és átok alatt, hogy én nekem erről bizonyságot mondjatok,

hogyha ti avagy valaki egyéb ti tudástokra tett valaminemü kenetet avagy valami jóillatot sz. Margit asszony testéhez.« Tehát — mondja a legenda — mind egyetembe megesküvének nagy erősen, hogy sem ők, sem egyebek ő tudásukra semminemü kenetet, sem jóillatot oda nem tettek.

A főoltár előtti üreg, melybe a koporsót lebocsátották (Margit szerény kívánságát, ki máshol kivánt magának nyugvóhelyet mellőzve), tizenkét napon át födetlen maradt. A nővérek folyton ott voltak a nyitott sir mellett, és el nem jöttek onnan csak a zsolozsma elmondására. »Mindenkoron ez sz. Margitnak testénél állnak vala, imádkoznak vala, nézik vala, és látják vala az ő szerelmes anyjukat a sirban feküdni.« — Olympiades, ez a második édesanyja Margitnak, ki egy Mártának gondosságával csüngött mindig neveltjén, most elhagyattatásában sokat sirhatott és szenvedhetett.

A 13-ik napon lombardiai származásu kőfaragók, Albert és Péter mesterek egy otromba faragatlan követ tőnek ideiglenesen a sir nyilására. Három hónap mulva pedig végleg elfödték azt diszesen kifaragott vörös márványlappal.

*
* *

Még csak keveset akarunk megjegyezni. Halála után másfél esztendővel Margit kezdett csodákkal fényleni. A legendák egész légióját sorolják el a csodáknak, melyek részben sirjánál, részben ereklyéi által történtek, és pedig nemcsak az első évtizedekben, amikor az egész ország sirjához zarándokolt, »futott«, hanem le egészen Mátyás király idejéig.

Sajátszerü azonban az, hogy az ujra és ujra megindított szenttéavattatási pörök nem vezettek semmi eredményre, mindig külső, formai okok miatt. V. István, Mátyás király, III. Ferdinánd, a dömések fáradozásai és legutoljára a mult században Batthyányi Ignácz erdélyi püspök odaadó buzgólkodása nem tudtak czélt érni, hol a pápa vagy a király

halála miatt, hol anyagi eszközök vagy a szükséges okmányok hiján.[1]

Az Isten csodálatos az ő szentjeiben, akikben az »ő útjai« kétszeresen nem »a mi útjaink.« Talán nem érdemeltük meg, hogy Margittal mint szenttel külsőleg is dicsekedhessünk, mi, akik minden nyomorúságunk mellett a dicsekvésre olyan nagyon hajlandók vagyunk;[2] talán föntartotta Isten ezt az örömet a régi napsugaras időkből, hithideg, érzéketlen korok számára. Vagy talán éppen az tartozik hozzá a mi szentünk dicsőségéhez, hogy legyen örökre elrejtett gyöngy, »Margarita« e világ előtt, ő, aki úgy félt mindentől, amit e világ neki adhatott.

Megerősitené ez utóbbi föltevést az a körülmény is, hogy még ereklyéi is a mult század óta nyomtalanul eltüntek; már lettek légyen egészen megsemmisitve II. Józsefnek egy szerencsétlen rendelete folytán, vagy lappangjanak valahol a Batthyányi-család birtokain, tény az, hogy — eltekintve egyes kisebb darabkáktól — nincsenek meg.[3]

A dolgok ilyetén állása kétségkivül leverő hatással lehetne ránk, hisz természetszerüen kivánja mindenki szeretete tárgyának az elismerést, a tiszteletet és hódolatot, és pedig a legnagyobb mértékben. Hanem vannak a léleknek egyes biztos itéletei, melyek szinte csalhatatlanok. Mindenki, aki sz. Margit egyéniségét nem fáradt, hanem fogékony szivvel szemléli, kénytelen kimondani reá a szentség elismerő itéletét; és ez a kanonizatio, noha csak a mi gyarló rokonszenvünk és nem az illetékes tekintély itélete, mégis úgy érezzük, mintha okvetlen igaz és reánk kötelező lenne. Az ellenkező gondolatot szinte véteknek tartanók. Margit addig is, mig az anyaszentegyházban külsőleg, névleg is szentté lesz avatva — semmi okunk sincs erre a reményt

[1] Bővebben lásd a szenttéavatási kisérletekről Knauz N. i. h. 572. — Fraknói i. h., Pray előszavában a legendához, Békesi E. Árp. B. Margit canonizatiójának ügye a 18. században. M. Sion, 1882. 801. köv.

[2] L. az előszót egy ujabban megjelent magyar szent életrajzához.

[3] Némethy L. i. h. 236. köv.; Fraknói u. o. 271. köv.

föladni — már régesrégen, halála perczétől mindig szent volt, s a századok hosszú során át megmaradt, és marad is örökre — a szivekben kanonizált, a sziveket lebilincselő, igazi »szent.«

UJABB OKMÁNYOK
Árpádházi b. Margitra vonatkozólag.

Irta NÉMETHY LAJOS.

Magyarország szentjei közt a legkedveltebbek egyike árpádházi b. Margit; pedig voltaképen nem is tartozik az ünnepélyesen szenttéavatottak sorába. Azonban mindenki meg van győződve arról, hogy ott van ő a dicsőült szentek seregében, habár a legördült hat század alatt († 1271. január 18.) nem sikerült a római szentszéknek, a folyton közbejött akadályokat mellőzni és az ünnepélyes szenttéavatást foganatositani, pedig ezt oly tekintélyes fejedelmek, mint Hunyadi Mátyás király sürgették.

Mátyás maga 1464-ben irt II. Pius pápának, és nagyobb nyomatosság kedveért a bibornoki testületnek is. E leveleket először közzétette Ferrarius a magyarhoni domonkosiak történetében,[1] később Kelcz Corvin Mátyás leveleivel[2] és Pray b. Margit élete történetében.[3] Ferrarius, mint maga emliti, e leveleket Némethi Jakab jézustársasági atyától kapta, ki azokat valamely igen régi kéziratból meritette, mely Corvin Mátyás leveleit tartalmazza.[4] Még Pray is

[1] De rebus Hungaricae provinciae ordinis Praedicatorum. Viennae, 1637. 380. l.

[2] Epistolae Mathiae Corvini. Cassoviae, 1743. 279. l.

[3] Vita S. Eisabethae Viduae, nec non B. Margaritae Virginis. Tyrnaviae, 1770. 237 l.

[4] »R. P. Jacobus Némethi, in vetusto quodam codice paria literarum

használta e kéziratgyüjteményt, mely azonban, fájdalom, utóbb nyom nélkül eltünt a tudós világ előtt.

Fraknói Vilmos Corvin Mátyás összes levelezésének gyüjteményéhez[1] irt előszavában mondja, hogy a mult század elején Haager Ferencz pozsonyi kamarai titkár birtokában volt egy XVI. századbeli kézirat, mely Mátyás király, II. Ulászló és Váradi Péter kalocsai érsek levelezéseit tartalmazta; névszerint Mátyásnak és tanácsosainak levelezéséből 197 darabot. (1462—1468.) Ezen kézirat nyomtalanul eltünt. Ugyanő Váradi Péter kalocsai érsek élete történetében[2] emliti, hogy Wagner Károly Pozsonyban 1776-ban Váradi Péter levelei kiadásához a Székely Samu birtokában volt másolatot használta, melynek eredeti, egykoru példányáról s ennek holléte felől nincs tudomása.

Midőn az esztergom-főegyházmegyei könyvtár kéziratait tanulmányozni kezdtem, hogy azokat ismertessem, e könyvtárnak M. SS. II. 393. jelzésü kodexében felismertem Corvin Mátyás levelezésének elveszettnek vélt gyüjteményét,[3] melyben a 43. és 45. számok alatt megvannak Mátyás királynak bold. Margit szenttéavatása érdekében irt levelei.

a Mathia Corvino, Rege Vngariae, ad Pium II. Sum. Pontif. Cardinaliumque S. R. E. Collegium, pro Beatiss. Virginis Margaritae Canonizatione datas se comperisse, earumdem exemplaribus transmissa, sueta charitate mihi significavit.« ect. és közli Némethinek kisérő levelét. Ferrarius i. m. 379.

[1] Mátyás király levelei. Külügyi osztály. Első kötet. Kiadja a M. Irod. Akadémia. Budapest, 1893. VI. l.

[2] Századok, 1883. évf. 839. l.

[3] A becses kéziratnak későbbi kézzel irt czime ez: »Regis Matthiae quidam tractatus et epistolae ad Summos Pontifices, Praelatos, Reges et Principes scriptae in quibus continentur multa ad res Hungaricas pertinentia quae non facile in historiis aut Chronicis invenies. Item multae regis Vladislai mandata, epistolae et tractatus una cum multis Petri Archiepiscopi Colocensis ad Summum Pontificem, Cardinales, Episcopos et alios scriptis epistolis. Ex his itidem multa colligi possunt ad Historiam Hungaricam pertinentia.« Van e gyüjteményben Mátyás leveleiből 197. Ulászlótól 241. Váradi Pétertől 131. Az elveszettnek vélt levélgyüjtemény tehát megkerült, és hogy a tudós világ arról tudomással birjon, ugyanakkor midőn Récsey Viktor pannonhalmi könyvtárnok úr a sz. Benedekrend központi könyvtárában talált Mátyás király leveleiről a Történelmi Társulatnál jelentést tett, én is beküldtem jelentésemet. Századok, 1895. évf. 382. l.

De mivel Ferrarius, Kelcz és Pray, Mátyás király e leveleit, csekély eltérések kivételével hűen közlik, azért annak közlését szükségtelennek tartom.

A szenttéavatás ügyét később Magyarország praelatusainak kérelmére III. Ferdinánd király karolta fel, ki 1641. évben junius hó 26-án VIII. Orbán pápához küldé követét Sartori Antal dömés szerzetest.[1] De ez szorgos fáradozása daczára sem birta az ügyet a kivánt sikeres eredményhez juttatni. Mielőtt 1643. april 6-án Rómából gyalog útnak indult volna,[2] hogy magát igazolja kifejtett tevékenységéről, a Domonkosiak titoknokától bizonyitványt kért, mely imigy hangzik:

»Nos Frater Joannes Bapt. Marinus Ord. Praedicatorum s. Theologiae Professor, sacraeque Congregationis Judicis Secretarius ac Smi Dni Ntri Urbani divina providentia Papae VIII. Familiaris. Omnibus et singulis praesentes literas inspecturis notum facimus et in verbo veritatis attestamur, qualiter Ven. Pr. Fr. Antonius Sartorius Ordinis Praed. Sacerdos et in causa Bertificationis et Canonisationis Beatae Margarithae de Ungaria Sanctimonialis eiusdem Ordinis tam ex parte Praefatae Religionis, quam Sue Caeae Mattis Procurator postquam ad Urbem pervenit cum Processibus omnes possibiles diligentias et conatus adhibuerit, nihilque, quod ad praefatum negotium opportunum videbatur et necessarium omiserit, nihil quoque sine maturo virorum prudentium et et expertorum consilio gesserit, aut fecerit, nec aliud potuerit fieri in praefata causa, quam quod hacterus factum fuit: quod autem exitum, qui intenditur adhuc ad plenum non obtinuerit, id non sibi adscribendum, aut ipsius negligentiae imputandum, *sed deficientiae expensarum ac rigorosis decretis et ordinibus noviter Smi Dni Ntri Urbani Papae VIII. jussu editis,* ita et certa scientia fidem facimus et attestamur, cum ad instantiam Rmi Mgri Ordinis

[1] Ferdinánd iratai másolatban megvannak az országos levéltárban: Eccl. Can. 45. cs. 9. Ez ügyről bővebben szól Pray, Vita etc. 240—245. ll.

[2] Érdekesen leirja Sartorinak szerény fáradalmait és nélkülözéseit Fraknói Vilmos, Adatok Árpádházi b. Margit Történetéhez. 257—264. ll.

praefato Patri in hac causa cooperati simus. In quorum fidem praesentes propria manu subscriptas, Sigillo officii nostri muniri mandavimus. Datum Romae, die 4-a Aprilis 1643. L. S. Fr. Io. B. Marinus Ord. Praed. S. C. I. Secr.«[1]

1770-ben a Domonkosiak pesti perjele, Forstinger Lajos ujból lépéseket tett a kanonizáczió érdekében. Az idevonatkozó okmányokat közölte Békési Emil a nagyszombati érseki helynökség levéltárából.[2]

II.

Árpádházbeli b. Margit szenttéavatási ügyével egyenlő érdekkel bir ereklyéinek története is. Ezekből egy részecskét birhatni, boldoggá tett fejedelmeket is. Kiváló kegyelettel viseltetett irántuk Eleonora, I. Lipót királynak neje, aki ezekből a reliquiákból egy részecskét birni óhajtott, mely óhaj teljesitéséről a pozsonyi káptalan 1688. jan. 25-én a következő érdekes protocollumot vette fel:

»Relatio et superinde Testimoniales super sacris Reliquiis Sanctae Margaritae Virginis in Claustro Monialum Clarissarum Posonii existentibus, ex quibus Augustissimae Imperatrici idem Claustrum visitanti Particula est donata.

Nos Capitulum Ecclesiae Posoniensis memoriae commendamus, quod nos ad nutum et benignam voluntatem Augustissimae Romanorum Imperatricis et Reginae Hungar. Eleonorae Magdalenae claustrum Sanctimonialium Beatae Mariae Magdalenae Ordinis Sanctae Clarae hic Posonii fundatum pio aspectu visitantis, Dominae Dnae nrae Clementissimae, accedente ad hoc etiam commissione Celsissimi ac Rssmi Principis Domini Georgii Széchény Archieppi Strigoniensis Praelati nostri gratiosissimi, duos e medio nostri nimirum Adm. Rndos Dnos Georgium Náray[3] et Gregorium Kersnarics, fratres et Concanonicos nostros ad inquirendam

---

[1] Primási levéltár Arch. Vet. Eccl. 226.

[2] Uj Magyar Sion, 1882. 801—811. ll.

[3] Említést tesz erről Békesi Emil, Náray Györgynek, általa irt életrajzában. Uj Magyar Sion, 1884. 341. l.

et cognoscendam indubiam veritatem, nobisque referendam de sacris Reliquiis Beatae Margaritae virginis Praedicatorum apud praementionatos Sanctimoniales Clarissas habitis, de quibus Eaedem alte memoratae Augustissimae Imperatrici unam notabilem partem, teniorem utpote manus fistulam dedissent atque donassent, nostro pro testimonis exmiseramus fidedignos. Qui tandem exmissi, ad nos una remissi, fideliter det sub juramento suo in generali Regno decreto super iisdem expresso retulerunt nobis de modo qualiter iidem die et anno infrascriptis in et ad praedeclaratum Claustrum Sanctimonialum in hac Libera Regiaque Civitate intra muros, Comitatuque Posoniensi existente habitum erga dictas Sanctimoniales Clarissas personaliter assistent, ibidemque praesentibus Adm. Rdis Patribus Marino Csehy, Rectoris Collegii Societatis Jesu Posoniensi, Gregorio Hippolyto Simperger, Ordinis S. Francisci, Monasterii Posoniensis Guardiano et dictarum Sanctimonialium Confessario, ac egregio Stephano Gosztony bonorum earumdem monialium inspectore, apud praereverendas et religiosas matrem Abbatissam, priorissam, caeterasque mentionati claustri virgines discretas et seniores ad id specialiter in unum consociatas sincerae et seriae super statu origine Religionis suae prout Reliquiis antelatae Beatae Margaritae Virginis quaestiones, interrogationes et examina fuissent institutae, eaedemque sub puritate conscientiae suae factae fuissent et recensuissent hoc modo: Quod nimirum moniales ordinis Pradicatorum, postquam ob potentiam praevalentem et melum Turcarum ec Budensi insula Leporum coactae fuissent transire ad Tirnaviense Claustrum sui ordinis monialium una cum omnibus Clenodiis Sacris, atque inibi etiam propter villicos tumultus continuos sensim defecissent, tandem ultimae et residuae earum, exinde quoque ad hoc monasterium Sanctae Clarae transiverint ac tandem Summo Pontifice Paulo V. ita volente, vestibus mutatis, ordinem S. Clarae suscepere, imo et Bona omnia sua prioris monasterii Insulae Leporum, una cum sacris pignoribus reliquiis et Clenodiis huc ordini Sanctae Clarae et monasterio transcripsere, confirmante et ratum habente hoc ipsum Augustissimo quondam

Imperatore Rudolpho, vixerintque aliquae moniales etiam hodie, quae discipulae fuerunt olim earumdem huc Transeuntium monialum Dominicanarum, a quibus continua et infallibili traditione haberetur, easdem has Reliquias esse vere Reliquias Beatae Virginis Margaritae ordinis Praedicatorum Professae atque olim Belae quarti Hungariae Regis filiae, ex quibus supratactam Particulam praenominatae Augustissimae Imperatrici dedissent, illique has reliquias ab aliis colore rubro facile secernibiles; monstrassentque etiam Imaginem Deiparae Virginis Mariae gemmis ornatam et argenteis crateribus cistatam, quae videtur a Sancto Luca picta, quamque parens pius Rex filiae suae Margarithae in claustrum abeunti donaverat, coram qua etiam orasse eadem B. Virgo Margaritha perhiberetur, Ostendissent pariter alia quoque signa clara, utpote antiquum libellum post factas inquisitiones vitae ejusdem Virginis manu scriptum. Item cistulam christallinam argenteam, deauratam capitis totius fatae Virginis inclusoriam. Item etiam cistulam, sive Reliquiarium cum tali Inscriptione: Ad laudem Dei Omnipotentis et Beatae Mariae ac Beatae Margaritae Virginis filiae Belae quarti Regis Hungariae hanc capsulam fieri curavit anno Dni MDCXXXIV. Catharina Dei gratia nata Marchionissa Brandiburgica, Serenissimi quondam Gabrielis, alias sacri Romani imperii Transilvaniaeque Principis Relicta, item Prussiae, Carnioliae, Cliviae et montium Ducissa. Quibus praemissis eaedem moniales addidissent etiam: quod etiam nunc quotidie accurrant homines pro aqua, in qua intingitur particula Reliquiarum hujus divae Virginis, ad sanandos aegros praesertim febricitantes. Super qua praementionatarum Rerum Sacrarum investigatione et indagatione, subsecutaque Sanctimonialium Clarissarum super iisdem fideli et conscientiosa informatione, relatione, praemonstratione et communicatione coram praenominatis Dominis Fratribus et Testimoniis nostris factis ad fidelem eorumdem testimonitorum nostrorum relationem praesentes literas nostras testimoniales alte titulatae Augustissimae, in gratiam et fidem donatae, Suae Majestati suprascriptae Reliquiae

manus donatae, sub sigillo nostro capitulari authentice dandas duximus ac concedendas. Datum ipso festo Conversionis sancti Pauli apli. Anno Dni 1688.«

E felette becses és érdekes okmányt a pozsonyi társaskáptalan jegyzőkönyvéből (Protoc. 49. pag. 696.) mgs. Rimely Károly besztercze-bányai püspök, még mint pozsonyi kanonok Dr. Steinhöfer Gyula káplán úr által lemásoltatta és 1885. jun. 14-én nekem megküldötte, amiért itt is hálás köszönetet mondok.

A közlött okmányból kitetszik, mily tisztelettel viseltetett boldog Margit ereklyéi iránt fejedelem és nép. Ebből azt lehetett következtetni, hogy a szorgos Clarissák gondjaira bizva, az ereklyék iránt a tisztelet mindinkább fokozódni fog, de sajnos, máskép következett be, mert az okmány kelte után száz évre, 1788-ban, erőszakos pusztításnak lettek áldozatává e szent maradványok, a József császár hirhedt rendelkezései folytán. Álljanak itt az erre vonatkozó okmányok is.

Az országos levéltár m. k. helytartósági osztályában találtam a »normaliák« czimü rendeletek között a következőt:

»1340/12,526. De Dato 28. Martii 1788. Circular an gesammte Dioecesane latini Ritus und wirkende Obergespäne, dann an das Kirchen Depot. Wegen der Reliquienbehandlung von den Aufgehobenen Klosterkirchen.

Es haben Seine Majestät untern 15. Januar d. J. allergnädigst zu befehlen geruhet, dasz von den in jenen aufgehobenen, oder künftig aufzuhebenden Klosterkirchen die für den Gottesdienst in Hinkunft entbehrlich befunden und somit seiner Zeit gesperret, entweihet und zu einem andern Gebrauche bestimmet werden sollen vorfindigen *groszen* und *kleinen Reliquien;* diejenigen, welche *Authentien* haben, von den Consistorien übernommen, jedoch nicht vertheilet, sondern in einem besondern, von den Kirche abgesonderten Behältnisse beisammen aufbewahrt; jene hingegen, welche ohne *Authentic* zu sein befunden werden, den *königl. Comissairs* der betreffenden Districte übergeben und mit Zuziehung eines *Dioecesan-Deputirten ohne Aufsehen gleich*

vertilget werden sollen. Was die *Vertilgungsart* unechter Reliquien grösserer Gattung: z. B. der sogenannten heil. Leiber u. d. gl. betrifft; da dieselben durch die Herren Ordinarien, wiewohl in Gegenwart eines durch den Herrn königl. Commissair abzusendenden weltlichen Magistratual Deputirten zu geschehen hat, *ganz denselben uberlassen wird,* so ist mit aller Bescheidenheit dahin Sorge zu tragen, *dasz die Vertilgurg der gesammten unechten Reliquien, ohne Aufsehen bewerkstelliget werde; wofür selbe auf allerhöchsten Befehl auch allenfalls zu hafften haben.*

Denen Herrn Districts Commissairs der Schlusz. Gleichwie nun an gesammte Herrn Dioecesane in Sachen der Gleichförmige Auftrag erlhssen wird, so hat man dieses auch Ew. zur Richtschnur und genauen Befolgung mit dem Beisatze hiemit bekannt zu machen; sich mit den betreffenden Dioecesanen gehörig einzuvernehmen und auf Befolgung dieses allerhöchsten Normal-auftrages auch fürs Künstige zu wachen wissen.

Dem Pester allein noch Folgendes hinzuzusetzen: Wo übrigens auch die bey dem hiesigen Kirchen-Depot befindliche oder noch einkommende Reliquien auf gleiche Art zu behandeln sind.

Denen Dioecesanen der Schlusz: Welches man auch Kol. NN. zur Richtschnur und genauer Befolgung mit dem Beisatze hiemit eröffnet: dasz gleichwie unter einem auch die betreffenden wirkenden Obergespäne in dieser Gleichformigkeit von hieraus belehret werden, der HH. NN. sich mit denselben in dieser Rücksicht gehörig einverstehen und die genaue Besobachtung dieses allerhöchsten Normalauftrages auch Fürs Künftige sich gegenwärtig halten wolle.

Dem Cardinal Primas allein noch Folgendes einzuzusetzen:

Wo übrigens auch in Ansehung der bey hiesigen Kirchen-Depot bereits befindlichen oder annoch einkommenden Reliquien, auf gleiche Art fürzugehen, somit zur diesfälligen Untersuchung um nachsinnigen Vertilgung der ohne Authentik befundenen Stücke *ohne Aufschub* ein *Dioecesan-*

Deputirter zu benennen, und an den Pester-Districts königl. Commissair zu diesem Ende anzuweisen ist.

Dem Kirchen-Depot der Schlusz: Gleichwie nun die Sachen sowohl bey dem Cardinal Primas, als auch bey dem Pester Districts kön. Commissair das nöthige eingeleitet wird, so hat man dieses auch diesem Kirchen-Depot-Amte mit dem Auftrage bekannt zu machen, *die gesamte bey Handen desselben vorfindige Reliquien jedoch mit Zurückhaltung der Fassung und Rahmen an gedachten Pester Districts Commissair auf dessen Anverlangen ohne Anstand auszufolgen.* Vidi die 14. April. Brunszvik. 19. Rev. Szecsen. Exp. 21. April 1788.« — Ilyen állapotokat teremtett a »sekrestyés«, mindenbe beleavatkozó József császár!

E parancsnak pontos végrehajtásáról a budai egyházi tárgyak raktárában, ahol boldog Margit ereklyéi is tartattak, a következő jelentést küldötte Klobutzek János kerületi titkár a főispánhoz:

»Gehorsamster Bericht des Distrikts Secretairs über die ihm aufgetragene Tilgung unächter Reliquien.

Excell. Hoch- und Wohlgebohrner Herr Wirkender Ober-Gespan! Zu Folge Euer Excellenz hochen Auftrag von 11. August verflossenen Jahres habe ich anmit die Gnade gehorsamst anzuzeigen, dass ich *in Gesellschaft des Alt-Ofner Pfarrers Franz Stipsich als Deputirten ob Seite des Dioecesani, die in dem Kirchen Depot zu Ofen vorgefundenen grosse und Kleine Reliquien* nach dem hier sub nro 1. anliegenden Resignations Instrument übernommen, dieselben nach Inhalt hochen Statthalterey Intimats von Nro 1340./12526. 788. in soweit sie ohne Authentice befunden worden vertilget, die mit Authentik versehenen aber, so in gedachten Resignations-Instrument besonders mit Kreutz bemerkt sind, dem obberührten Dioecesan Deputirten v. Stipsich überlassen habe um dieselben vorschriftmässig dem Herrn Ordinario übergeben zu können.« (Ezek után más tárgyra megy át.) »Pest den 12. April 1789. Johan Klobutzek m. p.«

A »Resignations Instrument«-ben, melynek tartalmát

már közöltem volt »Adatok Árpádházi boldog Margit Történetéhez« czimü művemben,[1] hivatkozással a »Kirchen-Depot Haupt-Inventar« illető számára, b. Margit következő ereklyéi neveztetnek meg:

3037. Von Presburger Clarisser Convent. 1. *Reliquien der hl. Margaretha* von einem ins Münz-Amt abgegebenen Statue, ohne Werth.

3039. Presburger Clarisser Convent. 1. *Das Haupt der heil. Margareth*, ohne Werth.

3067. Presburger Clarissinen Convent. 1. *Eine hölzerne mit rothem Sammet überzogene Trugel, worinen die Reliquien der heil. Margaretha verschlossen sind*, ohne Werth. (Ossa 2. maj. e manu.)

3068. Ofner Clarisserinen Convent. 1. *Eine Trugel, worinen ebenfalls Reliquien von der heil. Margaretha aufbewahrt sind*, ohne Werth. (Ost. 1, maj.)

A végrehajtott elpusztitásról ily értesitést küldött Kondi Miklós érseki helynök 1789. jul. 20-án Esztergomból keltezve Batthyányi bibornok herczegprimáshoz:

»Eminentissime ac Reverendissime Domine S. R. I. Princeps Cardinalis et Primas Regni Domine Domine Praelatae ac Protector Benignissime!

Relate ad Intimatum sub dato 28-a Martii 1788. N. 1340. — 12,526. de reliquiis abolitarum ecclesiarum, si minus authenticae sunt, abolendis, si vero Authentia provisa essent, Comissariis resignandis, demisse Eminentiae Vestrae refero, in nulla abolitarum Ecclesiarum intra Vicariatum meum existentium reliquias hujusmodi repertas: sed eas omnes ad Depositorium Budense translatas esse; ut adeo omnis operatio, quae hoc intimato circa Reliquias praecepta est, hic et nunc ad solum Depositorium pertinuerit.

Porro cum in dicto Intimato pro conscribendis abolendisque Reliquiis in praeattacto Depositorio existentibus, penes Individuum politicum etiam Dioecesanus exmitti jussus sit, hunc in finem deputavi Vice-Archi-Diaconum Stipsits,

[1] Lásd u. o. 240—247. ll. betürendben a helyek neve szerint, ahol az ereklyék találtattak.

qui postquam in concursu Secretarii Districtualis Joannis Klobutsek ea executus fuisset, quae hoc in merito disposita erant, transmisit mihi Elenchum omnium ibi contentarum Reliquiarum, quem Eminentiae Vestrae demisse isthic praesento.

Quae ex his cruce signata sunt, velut authentica ad me per VA-Diaconum transposita sunt, atque in Officio hucusque conservantur. Reliqua velut minus authentica per eundem VArchi-Diaconum in praesentia dicti Secretarii Klobutsek citra ullam Populo causatam attentionem contremata, earumque cineres sepultae sunt« etc. A jelentés többi része nem ez ügyhöz tartozik, azért nem tartom azt közlendőnek.

A bemutatott okmányok kétségtelenné teszik, hogy b. Margit mind amaz ereklyéi, melyek a Clarissák pozsonyi és budai zárdáiban találtattak, többé már nem léteznek, azokat elpusztitották, hamvaikat pedig ismeretlen helyen eltemették.

Feje, karjai és még néhány nagyobb csontja végkép elpusztultak. Hová lettek azonban ama részek ereklyéiből, melyeket a kir. biztosok le nem foglaltak, mert már akkor a nevezett ereklyetartókban nem találtattak? Lehet, hogy a Gondviselés útjai majdan ezeknek felderitéséhez is el fognak vezetni.

III.

Akik b. Margit iránt érdeklődnek, bizonyára érdeklődnek mindaz iránt is, ami reája vonatkozik: lakhelye, a Nyulak szigete, zárdája és annak temploma, társnői, azok további sorsa és effélék iránt. Néhány, ezekre vonatkozó és eddig, tudtommal sehol sem közölt oklevélnek jöttem tudomására, a melyeket e helyen akarok közkincscsé tenni.

IV. Sándor pápa (1254. decz. 25. — 1261. máj. 25.) miután IV. Béla király által a Nyulak szigetén épitett apácza-zárdát (1257. márcz. 5-én) közvetlen a római egyház joghatósága alá helyezte,[1] néhány napra reá, és pedig ápril

[1] Knauz, Mon. Strig. I. 442.

28-án búcsúval ajándékozta meg. Az erre vonatkozó okmány az országos levéltár diplomatikai szakasza felállitása alkalmával került elő és ekként szól:

»Alexander episcopus Servus Servorum Dei. Dilectis in Christo filiabus Priorissae et conventui monasterii sanctae Mariae ordinis sancti Augustini Vesprimiensis dioecesis salutem et apostolicam benedictionem. Licet is de cujus munere venit, ut sibi a fidelibus suis digne ac laudabiliter serviatur, de abundantia pietatis suae, quae merita supplicum excedit et vota multo, majora retribuat quam valeant promereri, nihilominus tamen desiderantes reddere domino populum acceptabilem, fideles Christi ad complacendum, si quasi quibusdam illectans muneribus, indulgentiis scilicet et remissionibus invitamus, ut exinde reddantur divinae gratiae ampliores, Cupientes igitur, ut ecclesia nostra congruis honoribus frequentetur: omnibus vere penitentibus et confessis, qui ecclesiam ipsam in anniversario consecrationis ejusdem et septem diebus immediate sequentibus, annis singulis venerabiliter visitarint, de Omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi quadraginta dies de injuncta sibi penitentia misericorditer relaxamus. Datum Laterani quarta Kalendas maji. Pontificatus nostri anno tertio.«[1]

B. Margitnak s társainak, a domonkos-rendü apáczáknak zárda-temploma, mint eme okmány mutatja, fel volt szentelve és búcsúval megajándékozva. B. Margitot halála után e templomban temették el, de sirjából körülbelől 1510-ben a templom szentélye épitése alkalmából kiemelték és 1512-ben készült az ezüst szekrény, melyben fejét köztiszteletre kitették volt. — 1526-tól a háborúk veszélyeitől folyton zaklatva, a domonkos-rendü apáczák földönfutókká lettek. Vándorlásaikban legbecsesebb kincsüket, b. Margit ereklyéit is magukkal vitték. Háromszor menekültek a szigetről, a harmadik menekülés után többé vissza nem tértek. Eme utolsó menekülés 1541-ben ápril 6-tól május 4-ig eső időszakban

[1] Eredeti, pergamenre irva kivül Indulgentiae pro ecclesia. Insulae Leporum. A tokon 1257. apr. 28. Jelzése: M. O. D. L. 2972.

történt. Ekkor ugyan Nagyváradra szándékoztak, de kincseiket mégis Kassán helyezték el, ahonnan 1560-ban visszavitték. Ezek között voltak hihetőleg az ereklyék is. Nagyvárad mellett a ker. sz. Jánosról czimzett zárdában körülbelől 22 évig tartózkodtak, mignem abból 1564-ben erőszakosan ki nem üzettek.[1] Ekkor kénytelenek voltak ismét a vándorbotot kezükbe venni. Nélkülözésekkel küzdve, mostoha körülmények között jutottak a biharmegyei Bajomra, ahol Sárközy Margit priorissa, Bernath Péter és Bajomi Jánostól felvett pénzekről állitott ki magyarnyelvü nyugtát e szavakkal: »Én Sárközy Margit asszony, szent János kálastrombeli priorissa, adom emlékezetre mindeneknek az kiknek illik, hogy az vitézlő nemes Bajomy János uram az száz huszonegy nehezik arany árában, mind azzal egyetemben, kit a szegin Bajomy István nekem azelőtt megfizetett volna, adott még száz két forintot, kinek bizonyságára adom az én pecsétes levelemet, kezem irásával megjegyeztetett. *Ez levél költ Bajomba* karácsonhavának 29-ik napján 1565. esztendőben. Idem manu probya.«

Miksa király belátván e nyomasztó, tarthatatlan helyzetet, 1567. jun. 17-én elrendelte, hogy Nagyszombatban a domonkos-rendüek férfizárdájában nyerjenek helyet. Az erre vonatkozó becses okmány ez:[2] »Maximilianus secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. fidelibus nostris Prudentibus et circumspectis, Judici et juratis Civibus Civitatis Nostrae Tirnaviensis, salutem et gratiam. Expositum est Majestati Nostrae in personis Religiosarum Virginum Sanctimonialium ordinis diui Dominici de Insula Leporum, quod cum ipsae superioribus annis per Turcas ac alios praecipuos hostes Religionis nostrae Catholicae[3] partium superiorum regni

[1] Károlyi levéltár fasc. 8, 36. okt. III. 360.

[2] Bővebben tárgyaltam ezeket »Adatok b. Margit Történetéhez« czimü művemben.

[3] A nagy inséget, melyben az apáczák szenvedtek Nagyvárad mellett levő sz. János zárdájukban, emliti I. Ferdinánd király 1562. okt. 3-án Prágá-

Nostri Hungariae, *de bonis ipsorum et Monasterio non procul a Varadino sito, violenter pulsae et ejectae fuissent,*[1] illaeque sub alas et gremium Majestatis Nostrae confugientes, Tirnaviae in Monasterio Sanctimonialium non sui ordinis receptae,[2] angustissima in domo versarentur. Cumque ipsarum status et conditio requireret, ut locum haberent, in quo Deo optimo maximo famulari et suae professionis regulam devotius ac quietius exequi valerent: Supplicatum nobis propterea humiliter exstitit, ut Monasterium sancti Joannis nuncupatum in ista civitate Nostra Tirnaviensi situm, in quo tres aut ad summam quatuor senes Monachi ejusdem ordinis superessent, cum assignatione ip... loci et cura intertentionis, dictum Monasterium eisdem Sanctimonialibus de insula Leporum, tantisper dum aliquando sua Monasteria recuperare poterunt, authoritate nostra regia clementer concederemus, eisdemque utendum ac inhabitandum permitteremus, quarum supplicatione clementer exaudita quum alioquin Regiae clementiae sit afflictis et maxime religionis in fragili sexu existentibus opem ferre. Reverendissimo in Christo patri, domino Nicolao Olaho Archiepiscopo Strigoniensi etc. Summo etc. Secretario Cancellario et Locumtenenti nostro dudum commiseramus, ut authoritate sua Ordinaria de dicto Monasterio eisdem Sanctimonialibus certo ac debito modo prospiceret, ipse tamen ob quosdam bonos respectus Authoritatem superiorum ejusdem ordinis Sancti Dominici requirendam arbitratus est. Unde cum jam ab ejusdem religionis superiori Generali sutu etiam et voluntate, ut dicitur Santissimi Domini nostri Papae Religiosus frater Antonius de Grosuppo ejusdem Ordinis Dominicani per Austriam provincialis ad transferendas dictas Sanctimoniales et in praedictum Monasterium divi Joannis in ista

ban kelt levelében, melyben a nyomor forrásául az erdélyi lázangók garázdálkodását jelzi. Orsz. ltár. Mon. Poson. 47. és 23. sz. Igy tehát a zaklatások több éven át tartottak, mig azoktól kimerülve, alávetették magokat a vándorlásnak.

[1] U. o. 47 cs. 24. sz. Eredeti papirra irva.

[2] A clarissák nagyszombati zárdájában.

civitate Nostra Tirnaviensi situm collocandas cum plena authoritate suorum superiorum missus sit ac ipse quoque Rmus Dominus Strigoniensis suos speciales commissarios eidem adjunxerit; fidelitati Vestrae harum serie firmiter committimus et mandamus aliud habere nolentes, ut cum praedictus frater Antonius praefatis Rmi Domini Strigoniensis Commissariis istuc venerit, eosdem in praemissis exequutionem facientes non solum . . . omni vestrae auxilio, favore, consilio, patrocinio juvare et quoad praemissa protegere debeatis et teneatis. Secus non facturi praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Posonii, die 17. mensis Junii, anno Domini 1567. Maximilianus imp. m. p. (Nagy ostyapecséttel.) Nicolaus Oláhus Strigoniensis AEppus mp. Georgius Bocskay mp.

Ez ügy mielőtt a király elé jutott, már Rómában is megfordult és V. Pius pápának tetszésével találkozott, azért a Domonkosiak rendjének procuratora 1567. május 5-én ily megbizást küldött Grosuppo Antalhoz, a rend osztrák tartományi egyetemes helynökéhez:

»In Christo sibi dilecto Reverendo Patri Fratri Antonio Grosuppo Ordinis praedicatorum Vicario Generali Austriae, Frater Eustachius Lucatellus ejusdem ordinis Procurator Generalis Vicarius salutem. Significatum nobis fuit ex parte Illustrissimi Archiepiscopi Strigoniensis, exstare XVIII. Virgines sorores, sub debita Ordinis nostri obedientia, quae *per Turcas et haereticos a suis monasteriis expulsae, hinc inde vagantur*, querentes sibi locum opportunum, et obnixe petunt in monasterio nostro Tirnaviensi, quod unicum ordinis in toto regno Hungariae nunc superest, et per fratres ordinis possidetur, locari, quod ab omnibus ibidem existentibus fratribus non probatur. Nos paterno affectu (ut par est) illarum calamitati commiserantes de Sanctissimi Domini Nostri Pii Papae V. cui earum petitionem propotuimus assensu, tuae prudentiae et discretioni in hoc negotio vices nostras plenarie committimus, cum omni nostra authoritate tam super Monasterium illud et fratres ad illud spectantes, cum ejus bonis, quam super Sorores illas, ut earum honori

et consistentiae Monasterii provideatur; quidquid in hoc disposueris et egeris, ratum et firmum haberi volumus, ac si nos personaliter id fecissemus. Mandantes tibi in virtute Spiritus Sancti et Sanctae Obedientiae, ut quam primum fieri poteri praefatam commissionem expedias, ac Rmo Generali vel nobis significes. In cujus fidem his manu propria subscripsimus sigillo officii munitos. Romae, V. Maji 1567. Fr. Eustachius Lucatellus procurator et Vicarius Generalis.[1]

Oláh Miklós esztergomi érsek, aki ez ügynek fő tényezője volt, a nagyszombati zárdának a 18 apácza számára történendő átadására érseki biztosokul Telegdi Miklós és Derecskey János kanonokokat bizta meg, akiknek jelenlétében az átadás és átvevés jegyzőkönyve így készült el:

»In nomine Domini Amen. Cum decem et octo Virgines ordinis praedicatorum primo ex incula Leporum, demum ex monasterio divi Joannis prope Varadinum ab infidelibus et haereticis ejectae, confugissent ad has catholicorum partes; Supplicantesque S. Cesareae Majestati et ejusdem ordinis superioribus, dari sibi locum quietis et in specie Monasterium S. Joannis ejusdem ordinis, quod per fratres possidebatur in civitate Thirnaviensi situm, visumque fuisset ejusdem ordinis superiori piis earum praecibus annuendum, commisit executionem fieri per fratrem Anthonium Grosuppum Vicarium Generalem Austriae, patet in mandato ejus cuius tenor est.« Itt következik az előbbi okmány 1567. május 5.-éről. — Azután: »Cui et Rmus Archieppus Strigoniensis adjunxit duos comissarios suos, videlicet Dominum Nicolaum Thelegdium Leetorem et Canonicum Strigoniensem et Joannem Derechkey Archidiaconum Hontensem, similiter canonicum ecclesiae Strigoniens etc. ut patet et ejus literis sub die 23. Junii 1567. Ad hanc exequutionem deventum est Primo convocatis Fratribus ejusdem Monasterii, qui tunc aderant videlicet Rndo Patre fratre Casparo de Kermend Vicario generali Hungariae, fratre Matheo Quinquecclesiensi sene fratre Francisco a Cressavia, fratre Mathia de Pochio-

[1] Mon. Poson. 68 cs. 26. sz. Eredeti papir.

nin Vicario Monasterii et Fratre Jacobo de Berexsach Concionatore et tam in communi, quam seorrum interrogatis an praedictis Virginibus in praefato Monasterio locum assignari cnntentarentur, per majorem partem eorum datus fuit consensus, hac tantum adjecta Conditione, quod et ipsis locus assignaretur ad religiose habitandum idoneus, ut in processu patere potest. Secundo divisum fuit Monasterium, ita ut pro decentia sexus foeminini, et pro majori numero, pars interior Monasterii circa ambitum, cum dormitoriis, refectorio et culina virginibus assignata fuerit, cum maiori parte horti, fratribus vero ea pars, quae a culina usque ad latrinam protendit, quae nondum tota constructa est sed deest habitatio una, mox per virgines erigenda, in angulo cum puteo et adjacentibus sibi, et parte horti occidentali, adeo ut divisio fiat in semita hortis, quae est ferme in medio muri latrinatum. Curiam autem totam cum horreo, stabulo, et aliis aedificiis addicimus parti Virginum, cum hac tamen Conditione, ut si fratres ipsos habere, vel hospitum ad venientium necessitas Contingeret eos praefatae Virgines in praedicta Curia et stabulo hospicio excipere teneantur. Unamque cameram pro vetula, quae fratribus panes coquet in domo exteriori concedant. Tertio approbauimus, ut apud fratres remaneant bona ejusdem Monasterii immobilia propria cum eorum juribus sicuti antea, quibus uti possint pro eorum sustentatione, et aedificio ulteriori, si sibi ipsis aedificare libuerit, hac tamen conditione, ut nihil ex eis vendere oppignorare, vel ultra quam annum locare valeant, ut quoquo pacto a Monasterio alienentur. Ut ipsi fratres praefatis Virginibus et populo in eodem templo verbum Dei, Sacramenta et alia divinum cultum spectantia providere teneantur absque omni alio stipendio: Proventus quoque accidentarios ex sepulturis et aliis hujusmodi secundum antiquum morem Monasterii provenientes pro eorum labore in Sacramentorum administratione praestando fratribus concedimus. Quarto ipsis Virginibus imposuimus, ut nihil commutent in templo circa cultum div. nec circa sepulturas, nec circa sacrificia, vel anniversaria, aut conciones, excepto loco

concionandi in ambitu, quem omnino interdicimus deinceps. Et quod in curiae habitationibus nullum ex artificibus, contra voluntatem civitatis retineant. Quinto statuimus ut si quandoque contingeret ipsas virgines inferius ad loca sua redire, ipsum Monasterium liberum fratribus relinquant, in meliori statu, quam nunc, nec pro melioramentis quippiam expetere possint. Item ipsis Virginibus assignauimus Clenodia et ornamenta Sacra, libros ad chorum spectantes, ut in inventario per nos facto. Quae etiam succedente praedicto casu integraliter ipsis fratribus restituere tenebuntur. Declarantes quoque, quod ex mobilibus ejusdem Monasterii nihil penitus Virginibus relinquerunt in illarum ingressu. Introductae autem fuere in Monasterium praefatum die Apostolorum Petri et Pauli, anno 1567. solemniter cum processione in debita clausura, ut pro nunc fieri potuit sub gravi paena inhibentes fratribus, ne Virginum clausuram ulterius ingrediantur et ipsis virginibus ne quempiam masculini sexus absque extrema necessitate intromittant. In cujus rei fidem testimonium firmitatemque perpetuam praesentes literas sigillo et manuum subscriptione suis et praefatorum Commissariorum eorumdemque fratrum et Virginum roborantes, idem frater Anthonius conficiendas curavit, Datum Thirnaviae ultima die Iunii, Anno Domini 1567. suprascripti: Ego Fr. Antonius Grosuppus vic. gnalis et commissarius Domini vicarii generalis ordinis super monasterium Tirnaviense confirmo manu propria. (L. S.) Ego Nicolaus Telegdynus lector Strigon. manu propria scripsi. (L. S.) Ego Joannes Derechkey archidiaconus Honthensis mp. (L. S.) Ego fr. Mathias vicarius mp. (L. S.) Margareta Sarkewzzy pryorissa tulajdon kezzevel. (L. S.)« Öt pecséttel viasz felett papirra nyomva, az utolsó a nyulakszigetebeli apáczáké.[1]

[1] Előttem két példányban ismeretes, az egyik az országos levéltárban. Acta Mon. V. Budens. 4. cs. 39. sz. a másik esztergomi főkápt. levéltárban, Capsa 67. fasc. 7. nov. 4. A Nyulak-szigetebeli Domonkosrendü apáczák pecséteit ismertettem: »Egyházművészeti Lap.« 1884. 296—301. ll. és »Turul« 1887. 82—35.

A nyulakszigeti apáczáknak és a birtokukban levő b. Margit ereklyéinek további története kitetszik a pozsonyi káptalannak 1688. évi jegyzőkönyvéből, melyet fentebb közöltünk.

Ma, midőn b. Margit és a reá vonatkozók iránt élénk az érdeklődés, jó szolgálatot véltem tenni a kezeim közt levő eme adatok közzétételével.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Praelectiones Dogmaticae. Christianus Pesch S. J. Tomus II. De Deo uno; De Deo Trino. Herder. N. 8 r. 369 l. Ára 5 Márka.

P. Pesch dogmatikájának ezen II. kötete nem hordozza magán az I. kötet föltünő és eléggé meg sem becsülhető jellegét, t. i. a modern irányoknak és tévelyeknek kimeritő szemmeltartását és tárgyalását. (Az I. kötet ism. l. a tavalyi évf. 858. l.) Ez a különbség a tárgy különbségétől való. A két tractatus ugyanis, melyeket a jeles szerző e kötetben tárgyal, a modern gondolkozásnak irányától és következőleg kiszögellő támadásaitól is távol esik; utunk középkori és skolasztikus foliók és thesisek közt kanyarodik; a nézetek régiek, teljesen megállapodottak s nincs kilátás, hogy valaki változtasson rajtuk. A molinisták és bannezisták állásfoglalásain is úgy látszik nem fog az idő vasfoga; egészen megkövültek.

P. Pesch nagy buzgalommal és szélesen tárgyalja az isteni tudásról szóló theziseket; előkészitésül a praedestinacióról és a kegyelemről való tannak, melyben ő egészen megegyezik Franzellin, Hurter s a többi jezsuita szerzőkkel. Azt a fontos kérdést, hogy miben ismeri meg Isten a szabadakarat föltételes elhatározásait: »per longum et latum« tárgyalja; külön ismerteti a Molinisták érveit s védi azokat

»a misere contorquentibus Bannezianis.« S az eredmény mi lesz? »Alles bleibt beim Alten.«

Azért bizony sokkal jobban érdekelnek mindazon pontok P. Pesch könyvében, melyekből kirándulást intézhet a modern gondolatok mezejére; így például az Isten megismerhetéséről szólván, reflektál Kuhn és Rosenkranz merész állításaira; az utóbbi ugyanis egyszerűen azt állitja, hogy az Istent megismerni nem lehet; az Isten létének bizonyitásait a józan kritika, — Rosenkranz előtt a józanság a königsbergi filozóffal jelenik meg a világ szinterén, — a józan kritika tönkresilányitotta. Nem értjük, hogy kath. iró mikép állithat ilyesmit.

Különben P. Pesch nem foglalkozik az Isten létének természetes érveivel; ő ezeket mind föltételezi a filozofiától; úgy tesz mint P. Hurter; csak ami ezekből szóba kerül az Isten megismerhetőségének kérdésében, csak azt érinti. Azután rögtön áttér az Isten megismerhetőségére a hitből s evvel végezve az »intuitiva visio«-t tárgyalja; más könyvekben ez az utolsó dolgokról való traktatusban jő szóba; itt nagyon alkalmasan van beillesztve; már csak azért is, mert a természetes, a hitbeli s a szinről-szinre való megismerés három fokot alkot az emberi léleknek emelkedésében az örök igazság felé.

Evvel záródik az első rész. A második részben az Isten lényegére kerül a sor. Nagy erudicióval fejtegeti az »ehjeh« és »jahve« formákat. Reflektál Kuhnra, ki azt mondta, hogy a skolasztikusokat, magát sz. Tamást is csak a hit óvta meg a Pantheismusba való eltévelyedéstől.

A harmadik rész az Isten attributumairól szól, s ide vág, amit a szerző állásfoglalásáról mondtam az isteni tudás s a praedestináció kérdéseiben.

A Szentháromságról 120 lapon értekezik. Kitünő theologus-érzékkel azon fáradozik, hogy a belső isteni életet a három személy organizmusában, mint valami kiépitést, kifejlést, kiindulást s magába visszatérést szemeink elé állitsa. Az aránylagos rövidség nincs a világosság rovására. Ha szabad itéletet mondanom, annak a nézetnek adok ki-

fejezést, hogy praktikus hasznát ennek a könyvnek nem látom, mert a P. Hurter e részben is egészen megteszi; az első résznek igenis van alapja, épp a modern vonatkozások miatt.

Dr. Pethő.

A szentmise a világ legnagyobb kincse. Németből átdolgozta Dr. Komlóssy Ferencz kanonok, egyhm. főtanfelügyelő. Az egyhm. hatóság jóváhagyásával. Esztergom, Laiszkynál 1895. 16⁰ 405. l. Ára 1 frt.

Pár hónap előtt ment szét az országban Komlóssy kanonoknak megrendelési felhivása arra a könyvre, melynek czimét itt leirtuk, s ma a könyv immár előttünk s bizonynyal a megrendelők kezében is van.

Látnivaló, hogy a felhivás nem maradt meddő, hogy elég számosan jelentkeztek arra, hogy a fordító a könyvet kiadhassa, — vagyis, hogy a könyv tárgya sokakat érdekelt. S mi nem habozunk, most már, hogy a könyvet láttuk, azt jósolni a fordítónak, hogy az utólagos megrendelők száma meg fogja ütni az előre megrendelőkét.

A könyv első része, nem valami magasröptü, vagy mondjuk inkább, mély dogmatikus hangon, hanem népies, mindenki által érthető modorban magyarázza meg, *miben áll a szentmise lényege és értéke.* Megmondja a többi közt, hogy az áldozat az istenimádásnak, a cultus latriaenek lényeges része (1. fej.), miért is az ó-szövetségben is látunk Isten által rendelt áldozatokat (2. fej.), melyek azonban mind csak előképei a Krisztus keresztáldozatának. Ez volt a tulajdonképeni, igazán érvényes, mert elégtevő áldozat, amelyből az egész emberiség üdvét meritette s fogja meriteni a világ végeig. (3. fej.) — De mivel az új-szövetség religiója a legtökéletesebb, az egyedül igaz religió, szüksége van annak állandó, vérontás nélküli áldozatra is (4. fej.), s ez a szentmise (5. fej.), melyet a Megváltó az utolsó vacsorán rendelt. Valósággal, a szentmise nem egyéb, mint folytonos megujulása — bár titokteljes módon — a keresztáldozatnak

6.(fej.), miért is bő forrása az a kegyelmeknek (7. fej.), részünkről pedig méltó imádása, dicsérete az Istennek (8. fej.) s egyszersmind engesztelő (9. fej.) és hála- és kérőáldozat. (10. fej.) Mennyi áldás fakad a szentmiséből a világra (11. fej.), mily hatalmas eszköz az még a tisztitótüzben szenvedő lelkek mielőbbi megszabaditására is! (12. fej.)

Ez az első rész tartalma, tehát mintegy az elmélet, az oktatás. Nagyon kedves, meleg hangon tartott oktatás, amelyet még közvetlenebbé tesz a folyton használt egyes számu második személy, az a bensőséges hang, amelyet szivesen fog befogadni a hivők szomjas lelke. Csak azt rójuk fel hibául a fordítónak, hogy daczára a már évek óta hangoztatott kifogásnak, hogy ne beszéljünk már *vérnélküli* áldozatról, hanem *vérontás nélkül* való áldozatról, (mert hisz a szentmisében igenis ott van Krisztus vére) ő még mindig visszaesik a régi, helytelen kifejezésbe, s ha itt-ott mondja is: vérontás nélküli, másutt meg a bántó »vérnélküli«-t kell látnunk.

A második rész gyakorlatinak nevezhető, mivel útmutatást ád, *miként kelljen a szentmisét ájtatosan és hasznosan hallgatni.* Mert vannak a misehallgatásnak különböző módjai, sőt maga az előkészület ez ájtatossághoz is lényeges. Ilyen módok: az elmélkedés Krisztus Urunk kínszenvedése fölött, ennek az elmélkedésnek a rózsafüzérrel való összekapcsolása, végül mise-imák, melyek szorosan összefüggnek a sz. áldozat egyes részeivel. Ez a rész is igen helyesen van megkészitve és forditva.

Függelékül egyéb jó imakönyvekből adott a könyvhöz a fordító imákat és énekeket.

Ajánljuk paptársainknak terjesztésre e hasznos és jó könyvet, melylyel hiveik tudását és buzgóságát jelentékenyen elő fogják mozdithatni.

Dr. Kereszty Viktor.

Lateinisch-deutsche Handausgabe d. Decrete und d. hauptsächlichsten Akten des Vatikanischen Concils. Mit

einer gesch. dogm. Einleitung u. einer Übersicht d. kath. Hierarchie zur Zeit d. Concils. Von P. Schneemann S. J. 2. Aufl. Mit Approb. d. Erzbischofs v. Freiburg. Herder Freiburg i. B. 1895. 16⁰ 307 l. Ára 2 Mk. = 1 frt 20 kr.

Pompás kis gyüjteménye a vatikáni sz. zsinat ama határozatainak, melyekre a theologusnak, sőt a lelkipásztornak is legtöbbször szüksége van.

A bevezetésben az egyetemes zsinatok fontosságát, tekintélyét beszéli meg a szerző, majd elmondja a Vaticanumnak előkészületeit, az ellene irányult mozgalmak történetét, a bizottságok stb. megválasztását. Következnek az eredeti (s németre is leforditott) okmányok: IX. Pius pápa apostoli levele, melylyel a zsinatot egybehivja, másik levele, melyben a teendők rendjét előirja, a Constitutio dogmatica *de fide catholica*, a másik *de Ecclesia Christi*, végül a zsinatot felfüggesztő levél.

Ez okmányok horderejét bizonyitgatni fölösleges volna. De még a függelék is igen hasznos és tanulságos, névsorát nyujtja ama főpapoknak, kik a vatikáni sz. zsinaton szavazatjoggal birtak, s előbb betürendben, majd országok és provinciák szerint adja az összes püspöki székek lajstromát.

Ajánljuk az aránylag olcsó könyvecskét az érdeklődők figyelmébe.

Dr. Kereszty Viktor.

A házasság szentsége és a polgári házasság. Irta Páder Rezső. A ft. győri egyhm. hatóság engedelmével. Budapest, 1895. 96 lp. Ára 60 kr. (a szerzőnél: Horpács, Sopronm.)

Érdemes kis munka, és fájdalom, elég aktuális.

Azok a zavarok és nehézségek, melyek már az országgyülési viták alatt felmerültek, a törvénynek alkalmazása által természetesen még nagyobb mértékben fognak jelentkezni, az aggodalmak — mint mondják, október 1-től kezdve — szomorú valósággá válnak. Látunk majd vergődő lelkeket, a lelkiismereti konfliktus miatt csüggedőket, feloszlott családokat, elzüllött szülőket és gyermekeket; látni

fogunk eseteket, amikor a vőlegény nem fog a polgári kötés után a templomba menni akarni, mig a menyasszony ezt sürgetni fogja, és hiába, — tapasztalni fogjuk az indifferentizmus és a vallástalanság nagyfoku terjedését, az egyházi kötelékek lazulását, az erkölcsök hanyatlását.

Egy ily törvénynyel szemben állandó kötelességünk a vallásnak befolyását növelni, a lelkiismereteket Isten törvényére hatásosabban figyelmeztetni, az embereket pedig oda nevelni, hogy a polgári házasság eltörlését sürgessék és alkotmányos uton eszközöljék.

Erre azonban a házasság intézményének alapos és beható ismerete szükséges.

Elmélkedni kell a házasság eredetéről, czéljáról, tulajdonairól. Terjeszteni kell azt a tudatot, hogy a házasság nem egyszerű templomi szertartás, nem is csupán szerződés, sem pedig puszta polgári rendelkezés, hanem hogy az az Istentől minden emberekre nézve — kik abba önként belépnek — meghatározott életállapot, melynek egész tartalmát, mivoltát és feladatait ugyancsak az Isten szabályozza, s melyen *lényeges* változtatásokat eszközölni senkinek sincs jogában.

A jelen művecske segitségül óhajt lenni a házasságra vonatkozó ilyetén elmélkedésben és cselekvésben. Ajánlható a terjesztésre.

Liberius.

Mindszenty Gedeon élete és költészete. Irta Violet Gyula. Szerencs, 1895. 8⁰ 150. l. Ára 1 frt. (*Tarczalon, Zemplénm.*)

A magyar költő-papnak, kinél, halála óta jobbat, termékenyebbet nem igen mutathatunk fel, élete és költészete fellelkesitette a kassai egyházmegye egy fiatal papját, hogy arról egy külön monografiát állitson össze.

Lelkesedéssel, szeretettel van megirva az egész mű, »átélte az iró vele, hősével az ő életét, átérezte szive minden érzését.« Nem akarja engedni, hogy őt agyonhallgas-

sák, helyet kér számára, nem ugyan az akadémia halhatatlanainál, hanem a szivekben.

A magyar irodalom barátai örömmel fogják lapozgatni az érdemes, tartalmas munkácskát. *Liberius.*

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

50. Régi ügy uj stádiumban. Az »Analecta Iuris Pontificii« czimü egyházi folyóirat legujabb füzetében közölve van a római S. Rit. Congregatiójánál folyamatban levő szentté avattatási ügyek jegyzéke. Érdekes, hogy a katalógus 214 ügyet sorol fel s Isten ezen szolgáinak ügyei között egy magyar ügy is előfordul: ft. Kőrösi Márk (Marcus Crisinus) esztergomi kanonoknak és társainak ügye Esztergom czimmel, mely felvétetett 1859 szept. 22.; a processus érvényére nézve határozat van hozva 1868. január 9-én, az ügy postulatora Armellini Torquatus, Jézustársasági atya.

51. Ritkán jut az ember oly érdekes olvasmányhoz, milyen a Sztehlo Kornél nemrég közrebocsátott füzete a külföldi, névszerint német anyakönyvi hivatalokról. Ez az úr először is hires ügyvéd, másodszor telivér liberális, harmadszor erős lutheránus. Megbizhatóságához tehát gyanu nem férhet. Őt továbbá a kormány küldötte ki az anyakönyvvezetés tanulmányozására; tehát füzetének egész tendenciája az állami anyakönyvvezetés *mellett* van. És mégis, azt a benyomást veszi az ember e füzetből, hogy sok-sok bajjal fog járni a laikus, állami anyakönyvvezetés, tehát kár volt belemenni.

Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy a »Tanulmányok az anyakönyvi ügy terén« czimü füzetből egyet-mást ne mutassunk be olvasóinknak. Ime:

»Az anyakönyv-ügy kezelése Berlinben (hol 17 anyakönyvi hivatal van) rendkivül pontos; *daczára annak előfor-*

dulnak szabálytalanságok és kiigazitások, a melyeket a törvény meg nem enged. Sok kiigazitást láttam a lap szélén is, amely a felek által nem volt aláirva és midőn az anyakönyvvezetőt e miatt megkérdeztem, azt mondta, hogy ez náluk így szokásos.

„*Az anyakönyvvezetés Berlinben a városnak rengeteg pénzbe kerül.* A város fizeti az anyakönyvvezetőket, a helyetteseket, a személyzetet, adja a lakást, fűtést, világitást, és a nyomtatványokat, az anyakönyvi és kivonati blanketták kivételével. Egy anyakonyvvezetőnek a fizetése 4000—4500 márka, a helyettesé 3000—3900 márka; a szolgáké 960—1080 Mk. Az irnokok 3—4 és fél márka napidíjat, illetve 100—160 márka havi fizetést kapnak. Az összes kiadás kitett 1893-ban 275,160 márkát. Ebből megtérült díjakban 24,660 márka, a városnak tehát 1893-ban az anyakönyv belekerült 250,500 márkába. 1894-ben a kiadás volt 275,960 márka, a bevétel 24,660, a többlet kiadás tehát 251,300 márka.

»A kihirdetésre jelentkezőkkel jegyzőkönyv lesz felvéve. Az anyakönyvvezető, aki Berlinben jelenlétemben ilyen hirdetési jegyzőkönyvet felvett, igen röviden végzett.

»A casseli anyakönyvvezetőnél szintén tanuja voltam ily házassági hirdetésfelvételnek. Ez az úr már sokkal alaposabban járt el. Mindenre okiratot kivánt és a felek (a vőlegény katona volt), el is voltak látva a szükségesekkel. Azután felkelt és ünnepélyes hangon az előtte folyton álló felektől, először a vőlegénytől, azután a menyasszonytól megkérdezte, vajjon komoly és szabad akaratból kifolyó szándékuk-e egymással a házasságot megkötni és miután igenlőleg válaszoltak, aláiratta velük a jegyzőkönyvet . . . . (Feltünt nekem, hogy a katonai hatóság nyomtatott ürlapjában a *házassági engedély ahhoz a feltételhez van kötve, hogy a katona a polgári házasságkötés után, a házasságot egyházilag is megkötni tartozik.*)

Hát ez feltünt Sztehlo úrnak? Bizony méltán, s jó lenne, ha e *feltünőségből* a konzekvenciát is levonná. Ez a konzekvenczia pedig az, hogy még a *protestáns* német birodalomban is belátják, hogy a *társadalom közérzése* nem

elégszik meg a tisztán polgári egybekeléssel, azt, ha egyházi kötés nincs mellette, kevesli, kicsinyli, s az így egybekelteket nem veszi be a jó társaságba. — De halljuk Sztehlo-t tovább.

»A fő- és székvárosban a házasságkötést is *igen chablonszerüleg és közönséges polgári szerződéskötés módjára* kezelik. Az anyakönyvvezetőknek Poroszországban meg lett tiltva alkalmi beszédeket tartani és midőn ennek oka iránt a casszeli főkormányzót megkérdeztem, azt hozta fel: a *kormány azáltal, hogy a polgári házasságkötést a legegyszerübb szerződési formába szoritja, azt akarja elérni, hogy a nép ne gondolja, hogy már most az egyházi esketés feleslegessé vált,* azt a tudatot akarja a népben megérlelni, hogy a polgári házasságkötés az állami közeg előtt voltaképen csak az állami rend érdekében megkivánt oly cselekvény, mely által a házasság jogilag létrejön ugyan, *de ennek vallási és ethikai jellege nem lévén*, a felek, akik ezt keresik a házasságkötésben, már ezen polgári aktus egyszerü jogügyleti természete által is a lelkész előtti utólagos házasságkötésre utaltassanak.

Ez a passzus különösen megszivlelendő. Tehát a polgári egybekelésnek »nincs vallási és ethikai jellege«, s ezért a porosz kormány igenis óhajtja, hogy egyházi esketés kövesse a polgárit. Nálunk? Nos, nálunk a tendenczia az egyházi esketésnek teljes mellőzése. Ép azért a polgári »esketö« bizonynyal nagy dikcziókat is fog mondani, diszbe fog öltözni, aminthogy magyar ember úgy se tud parádé és dikczió nélkül mit sem végezni.

»Berlinből kirándulást tettem Potsdamba, — folytatja Sztehlo — hogy az ott székelő Oberpräsidentnél, aki az anyakönyvi ügy felettes hatósága, látogatást tegyek. Nem találtam otthon az excellenciás urat, hivatalában egy tanácsos úrhoz utasitottak, aki *meglehetösen kicsinylöleg nyilatkozott az egész Standesamtról.* Ez az úr, egy igazi burkus Krautjunker, miután kiküldetésem czélját neki megmagyaráztam, körülbelül így nyilatkozott: „*Tehát önök azt akarják most behozni, amitől mi már szabadulni szeretnénk.* No hát tanulja meg, hogy

hogyan kell a dolgot nem csinálni. Az egész intézmény felette komplikált és *különösen egyszerübb viszonyok mellett — amilyenek bizonyára önöknél vannak — nagyobb zavarok nélkül keresztül nem vihető.*"

Ez is őszinte nyilatkozat. De olyan a következő is: „*Hát bizony elég primitiv ez a paraszt anyakönyvvezetés Poroszországban is.* Az emberek tudnak ugyan irni és olvasni és a nyelvet is értik, de ennél többet alig tudnak. A törvényt és utasitásokat csak félig értik, némelyik sehogy sem. *Az anyakönyvekben van elég hiba, sok kiigazitás és törlés.* A lap szélén a helyesbitéseket nem iratják alá a felekkel. Azt ő nekik senki se mondta, hogy ezt úgy kell tenni. *Revizió náluk emberemlékezet óta nem volt.* Szerencséjök az, hogy a viszonyok náluk igen egyszerüek. Csak falubeliekkel van dolguk és ők azokat, akik hozzájuk fordulnak gyerekkoruk óta ismerik, komplikált esetek vagy félrevezetések nem fordulnak náluk elő és így, ha a bevezetések szövegében kiigazitások vagy törlések elő is fordulnak, az anyakönyv a valódiság tekintetében nem kifogásolható.

No már, kérem, mindezeket a plébániai anyakönyvekről nem lehet mondani. Ezekben nincs hiba, nincs törlés és igazitás, (ha van, püspöki engedélylyel), majd lesznek ezután *megbizható*, jeles anyakönyvei a magyar államnak, előre is gratulálunk.

Halljuk Sztehlo-t tovább.

»Heiligenrode falu 1085 lakossal, hozzátartozik Sandershausen 1000 lakossal. Az anyakönyvvezető közönséges paraszt, kit a mezőről hivattam haza. A községnek nincs külön háza, a polgármester saját házában engedett át egy szobát a hivatal részére, melyben azonban ő is lakik. Abban a szekrényben, ahol az anyakönyvet őrzi, saját fehérnemüit is tartja. A ház, mint mindegyik itt a vidéken, emeletes faház, igen festői, de abszolute nem tüzbiztos.

»A polgármester úr (a paraszt) maga végzi el az anyakönyvvezetést, de persze nem veszi a dolgot oly szigoruan. Igy pl. az utolsó bejegyzés nem volt keresztülvive

a másodpéldányban. Azzal mentette ki magát, hogy tegnap estve későn jelentették be ezt a szülési esetet és ő a mezei munkától már nagyon fáradt volt, azért nem irta be az esetet mindjárt a másodpéldányba. Azt azonban nem indokolta meg, miért nem irta be másnapon délutáni öt óráig, amikor nála voltam.

»Az anyakönyvvezető iskolába nem járt, de irni-olvasni saját szorgalmából tanult meg. A közkatonaságig vitte és Sedan óta, a sok lövöldözéstől, nagyot hall. A mult évben 79 születési, 46 halálozási és 13 házasságkötési esete volt. Iktató könyvet nem vezet.

»Mint polgármester évenként 200 márka fizetést kap és 95 márkát az államtól, azért, hogy a szomszéd Sandershausen anyakönyvi ügyeit is ellátja. Ezért ő még a hivatalos helyiséget is szolgáltatja a községnek. Ha teendői nagyon felszaporodnak, az öreg tanitó, ki egyébként kinevezett helyettes, segit neki. Egy bevezetésért kap tőle egy márkát, de amint a Bürgermeisterné velem bizalmasan közölte, megteszi ezt a helyettes egy jó vacsoráért is. Olcsó húsnak hig a leve. Heiligenrodeban láttam, hogy *milyen lenne az anyakönyv a mi falvainkban, ha ott a paraszt birónál intelligensebb anyakönyvvezetőket nem alkalmaznánk.* (De hisz még amugy is milyen lesz! Az intelligenczia nem az egyedüli követelmény, hanem első sorban *a lelkiismeretesség!*)

»Az észleltek eredményét összegezve arra az eredményre jutunk, hogy az állami anyakönyvi ügynek modern alapokon való olyan szervezése, hogy az az állami jogrend és közigazgatás minden igényeinek megfeleljen, nem csekély dolog. Sokkal nehezebb azt jól megcsinálni, mint pl. a telekkönyvet vagy a katasztert. *És mégis mig az utóbbi intézményekre milliókat költünk, az anyakönyvi ügyre sajnáljuk a százezreket.* A költségektől való irtózás annyira megy, hogy még a fővárosban is, ahol sokkal haszontalanabb dolgokra ezreket költünk, az anyakönyvi hivatalnak sem külön helyiséget, sem külön tisztviselőket adni nem akarnak. Az van tervben, hogy az anyakönyvvezetők legyenek a kerü-

leti elüljárók és a kerületi elüljáróságok csak úgy mellékfoglalkozásképp az anyakönyvi hivatal teendőit is ellássák. Ha az új anyakönyvi hivatalok működésüket megkezdik, az első 24 óra alatt be fogják látni, hogy ez teljesen lehetetlen.

»Ami pedig az anyakönyvi ügynek első szervezését az egész országban illeti, az, *hogy eleinte sok lesz a zavar és fenakadás*, el ne kedvetlenitsen bennünket. (Úgy?) Emiatt nem szabad az intézmény felett pálczát törnünk. Zavarok és fennakadások mindenütt voltak és mindenütt vannak, ahol ily nagy dolgot létesitettek. (Sovány vigasztalás!) Az eredmény azonban megjutalmazza a nagy fáradságot és a nagy szellemi nyereség, amit államiságunk ezen nagy munka jutalmául elnyer, fölér azokkal az elenyésző bajokkal, melyekkel a kezdet nehézségei leküzdésénél találkozni fogunk.(!!)

52. Kérvény az istenkáromlás ellen. Az elmult országgyülés eseményei közt szinte elveszett az az érdekes dolog, hogy a ház elnöke az utolsó héten egy a legkülönfélébb kérvények között is tartalmánál fogva figyelemreméltó kérvényt tett le a ház asztalára. Galamil Sándor, makói polgár kérvénye ez, melyet Justh Gyula nyujtott be. Azt kéri ebben Galamil, hogy alkossanak törvényt az istenkáromlás ellen, mely bün már borzasztóan el van terjedve a nép között. Mindenesetre megszivlelendő és örvendetes dolog, hogy a polgárságból magából indul ki mozgalom a káromkodás rút szokása ellen. Tudtunkkal régi törvényeink között, melyek ujabb törvények által nincsenek még hatályon kivül helyezve, van is törvény az istenkáromlás ellen, csakhogy — nem alkalmazzák.

53. Páduai sz. Antal születésének (1195.) hétszázados évfordulóját ülték meg e hó 13-án, főleg Lissabonban, ahol született, és Páduában, hol el van temetve, meg egész Olaszországban, ahol ő a legnépszerübb szent, »κατ'εξοχην« »il Santo.«

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

ÁLLAT-ETHIKA.

Irta: VÁRNAI.

Minduntalan, már egész az unalomig azzal vádolnak bennünket, hogy mi a természettudományok ellenségei vagyunk s anathematizálunk minden vivmányt, melyet azok aratni szerencsések. A vád persze ugyanannyiszor meg lett czáfolva s visszaverve: de hasztalan. Hiába hangoztatjuk mi nemcsak, hanem a természettudományokkal irodalmilag is foglalkozva be is bizonyitjuk, hogy mi ezeknek ellenségei nem vagyunk: a vád mégis rajtunk szárad. Ennek oka az, hogy raczionalista tudósaink identifikálják magukat a tudománynyal. Ha mi ellenezzük a természettudományok olyatén mivelését s kezelését, mely a tudományt az isteni kinyilatkoztatással, a keresztény tannal erőnek erejével ellenkezésbe akarja hozni s fegyvert kovácsolni ellene minden vivmányból (?), úgy mi nem a tudományok roszakaratu kezelésének, hanem maguknak a tudományoknak ellenségei vagyunk. Különös! Természettudósaink konokul ignorálják a megkülönböztetést: innen az örökös vád.

Amennyire jogosulatlan az ő vádjuk, annyival jogosultabb a mienk. A modern természettudósok, illetve természetkedvelők nem annyira a tudomány érdekében látszanak már buvárkodni, mint inkább azért, hogy új meg új fegyvert találjanak ki a keresztény tan ostromlására. Ők már nem tudnak kezökbe venni rovart, madarat, növényt, ásványt, anél-

kül, hogy ezekből ki ne hoznának valami hypothesist az isteni kinyilatkoztatás ellen, s jaj nekünk, ha mi a hypothesist nem fogadjuk el axiomának s nem teszszük egy sorba az exact tudománynyal. Semmi egyéb, csak ez a kis praetensio az ő részökről okozza, hogy „mi a természettudományok ellenségei" vagyunk, máskülönben iungeremus rostra, ut columbae.

Hogy pedig a természettudósok, illetve dilettansok minden publikációja a jelzett irányban mozog, annak megerősitésére egy új adattal gazdagodtunk. Van-e valami ártatlanabb az állatvédésnél? S ime a természettudósok még ezt is a keresztény tannal ellenkező doktrinák konstruálására tudják felhasználni. Ha ez a szomorú oldala nem volna: a dolog mulattató lenne. Castra inimici non ut transfuga, sed ut speculator adire soleo — mondja magáról Plinius, a „castra" alatt elleneinek könyveit értvén. Minket sem vezet a természettudósok táborába az ölelkezési vágy, inkább csak mint kémek olvassuk könyveiket, hogy gonosz terveiket leleplezhessük, hogy rajtok egy kis kritikát gyakoroljunk. Most is egy ily publikációval csak mint curiosummal akarunk foglalkozni, meg hogy megmutassuk t. olvasóinknak, mily alapossággal kezeli egynémelyik természettudós a tudományt.

A német birodalom állatvédő egyleteinek szövetkezete 1888-ban pályadíjt tüzött ki a themára: „Az állatok joga. Megvilágitása az ember és állat közti viszonynak erkölcsi s jogi tekintetben." Ezt a pályadíjat 1889-ben Bregenzer J. törvényszéki tanácsos nyerte el Tübingenben „Thier-Ethik" czimü iratával. Az iratot átdolgozva s bővitve a mult évben adta ki a nevezett szövetkezet, amivel dokumentálta, hogy legalább mérvadó emberei solidárisok Bregenzerrel.*

* Mi a könyvet csak a »Stimmen aus Maria-Laach« cz. folyóirat után ismerjük, melynek 1895. évi második füzetében a könyv megbeszélve van. Innen idézzük is Bregenzert.

Hogy mindjárt röviden jellemezzük a pályadíjat nyert szerző szellemét s iratának irányát: kiirjuk belőle soraink homlokára a szavait: „A jelen — és utókor kereszténységére nézve Krisztus követése abban áll, hogy amint az Isten valaha hozzá leereszkedett, úgy ő is ereszkedjék le az állathoz, hogy azt nyomorúságából megváltsa.“ Szegény Kempis Tamás, mi mást tanitottál te Krisztus követéséről! Nekünk újkori kereszténységnek te már nem vagy való, nekünk Bregenzer Állat-Ethikája ad irányt Krisztus követésére. Mi emberek már meg vagyunk váltva, legyünk most mi megváltói az állatnak. El az eddigi érzelembódulással az állatokkal szemben. Bregenzer az állatvédő mozgalmat tudományos alapra akarja fektetni, ő ki akarja vivni az állatok jogait az emberrel szemben s azokat érvényre juttatni. Ő jogász, ő ezt teheti. De teszi azt mint humanista is. A humanitás eszméje felöleli szerinte nemcsak az embert, hanem az állatot „a mi utóbb született, egyenlényü testvérünket“ is. Pedig dehogy utóbb született, hiszen Isten előbb teremtette meg az állatokat, és csak legutoljára az embert. És ha Br. úr nem hisz a Genezisnek, legalább ne compromittálja a maga tanitómesterét, Darwint. Mert ha az ember a majomból fejlődött ki: akkor is ő az utószülött, és nem az állat. Ez nagy lapsus tudományos embernél.

Már e nyitány is elárulja, hogy Br. sipjai mily nótát fujnak. Zenéje, ellenkezvén a keresztény filosofiával, nemcsak fülünket, de lelkünket is sérti. Mert lássuk, a dologban mi a keresztény felfogás.

Az ember koronája, ura és közvetlen czélja a teremtésnek. Ha benn is áll testével az anyagi világban, de halhatatlan lelke az égbe nyul. Eszszel és szabad akarattal felruházott lelke szerint képmása Istennek. Isten az ő lábaihoz tette le az összes teremtményeket, hogy azokkal czéljához képest éljen. Mint ura a teremtésnek, szabadon rendelkezik az

észszel nem biró teremtett lények fölött, tehát az állatok fölött is. Istennek felelős ugyan sáfárkodásáért, de magukkal az állati lényekkel szemben semmi kötelességei nincsenek, és semmiben sem felelős nekik.

Ethikai tekintetben az az egy kötelessége van, hogy az állatokkal okszerüen és kiméletesen bánjék, annál is inkább, mert az állatnak ha nincs is esze, de van érzéke, érzi a fájdalmat. Az állattal kegyetlenül nem bánni, annak észszerü ok nélkül fájdalmat nem okozni: ez ethikai kötelesség. Szükség nélkül s túlságosan ütni-verni az állatot, vagy azt erőin túl megterhelni, kegyetlenség, melyet ész és sziv egyaránt elitél. Aki kegyetlenül bánik az állattal, annál eltompul az érzék embertársának fájdalma iránt is s könnyen kegyetlen lesz embertársa iránt is. Azért a nevelő arra is fog ügyelni, hogy növendéke az állatokkal kegyetlenül ne bánjék. Ha mi iskolás éveinkben a varas békát, a kigyót, a denevért lassan, és nem egy csapásra, tehát kinozva vertük agyon, csupán csak természetes undorunk s tudatlanságunknál fogva: mi azért sem intést, sem feddést nem kaptunk, pedig tanár-nevelőnk velünk járt. Ez hiba volt. Ma ez irányban dicséretes javulást észlelünk. Ma a tanuló nemcsak hogy nem bántja, de még kezébe is veszi e csunya állatokat, hogy azokat tanulmányi szempontból vizsgálgassa.

Valaki tehát az állatot kinozza, az vét egy kötelesség, de nem az állat ellen. Az embernek csak embertársa, mint önálló, egyenrangu lény iránt vannak kötelességei. Az állat nem önálló, hanem csak eszköz az ember szolgálatában, nem is egyenrangu vele. És mivelhogy észszel sem bir: azért az emberrel erkölcsi (kötelességi) vagy jogi viszonyba nem is léphet. Ez a keresztény bölcseletnek álláspontja az ember és állat közti viszonyt illetve.

Mit tanit most már Bregenzer, a mi pályadíjko szorúzott bölcsünk? Körülbelül az ellenkezőt. Ő Darwin

emberét contemplálva, lehetőleg lenyomja az embert, az állatot ellenben fölemeli mindodáig, mig az az ember mértékét megütvén, vele egy fokon áll, vele minden előnyben osztozik. Persze, ha az állat az emberrel egyenrangu: úgy lehet igenis kölcsönös kötelességekről s jogokról beszélni, de csakis Br.-nek, aki figyelmen kivül hagyta, hogy az állatban, mint észnélküli lényben merőben hiányzik a kötelességérzet, hogy az, midőn az embernek szolgál, nem kötelességérzetből, hanem csak kényszerülve szolgál. Miután pedig kell, hogy jogoknak kötelességek feleljenek meg: úgy az ember itt az állattal szemben a rövidebbet húzza. Br. jogász, Br. biró és az embert mégis mint megröviditett félt szerepelteti. Hol itt az igazságosság?

Ám mindezt meg fogjuk érteni, ha Br. emberét tökéletesen megismerjük. Mi az ő embere? Erubesce Sidon, ait mare. Et si causam quaeris, audi quare: Br. istenkáromlólag ezeket mondja: „Fölösleges és téves, az életet dualistice, két lényegre vagy elemre: test- és lélekre hasitani. Az élet csak egyedeknek tulajdona, és áll egy vegyészeti mechanikus processusból, azaz a növény vagy állat életelemeinek sokszorositásából." (Vervielfältigung.) És tovább így folytatja az állatbölcs: „Az élet egységes felfogása egyik vivmánya (?) korunknak. Eddigelé az embert test- és lélekre osztották, mintha két különféle lényeggel volna dolgunk . . . Az állatnak test-érzéki létet tulajdonitottak, amelynek nem volt lelke, vagy ennek csak tökéletlen analogonja. A lényeges lélektheoria nyilván az ős animalismustól átvett örökség, ami maga eléggé megmagyarázza annak szivósságát. Erős támaszul szolgálnak neki practico-vallásos postulatumok, mint: szabad akarat, halhatatlanság, istengyermekség. E mystico-fantasztikus felfogásnak tarthatatlanságáról nincs miért szót vesztegessek." Ime Br. embere: szellem, szabadakarat, halhatatlanság nélkül — egészen

egy fokon az állattal. Igy degradálja ő Isten képmását az állat fokára, a keresztény alapigazságokat pedig tarthatatlanoknak mondja. És ha nem hiszesz szavának: úgy ellensége vagy a természettudományoknak.

Szeretnők Br.-t az ő emberével Weiss Albert atyához küldeni, ez egy pompás argumentummal fogná neki az ember főlényét és szabad akaratát bebizonyitani. (Éppen pénteken irom e sorokat):

Hier Mensch, hier Thier, und kein Unterschied?
Wie magst du dich also entehren?
Das Thier stürzt los auf den Frass, den es sieht,
Der Mensch kann fasten, entbehren.

De nézzük tovább Br. eljárását. Ő, hogy a mérleg serpenyőit egyensúlyba hozza: beletesz az állatéba valamelyes súlyokat, tulajdonitván neki tehetségeket, melyekkel az embert nemcsak megközeliti, de el is éri. „Az állatok — így bizonyitgat Br. — nem nélkülözik az értelmet sem, azaz a következtetési tehetséget. Lévén ugyanis érzelmük, akaratjuk és öntudatuk: ezek szükségképen bizonyos értelmi tehetséget, mint produktumot szülnek.“ Ily módon Br. még a szamárból is filosofust csinálhat. Mert ha az állat következtetni, okoskodni tud: úgy van logikája is, úgy csakugyan filosofus is.

A magasb osztályú állatoknak aránylag nagy értelmessége, Br. szerint általánosan ismeretes. Mi ez általánossághoz, sajnálatunkra, nem számitjuk magunkat, minket tehát hogy fog Br. úr meggyőzni? Utal számtalan tudósra, kik tömérdek példáról tesznek jelentést elannyira, hogy az elfogulatlan szinte kényszerül az állatok értelmességébe hinni. Mi a tömérdek példából mégis szerettünk volna egyetmást hallani, hogy Tamások ne maradjunk, meg hogy lássuk, vajjon az a tömérdek példa nem vezethető-e vissza csupáncsak ösztönre. Ebbeli kiváncsiságunknak a gyanakvó tudós előrelátólag útját zárja, ezt irván: „A szokásos nézet, hogy az állatnak ész helyett csak ösz-

töne van, vakság a tények iránt.“ Vaknak minek mutatna tényeket Br. úr? Látjuk, mily commod literator ő, mint végzi ugyancsak kényelmesen dolgát.

Az embernek egyik tagadhatatlan fölénye az állat fölött az artikulált nyelv. Ez a darvinistáknak egyik pièce de resistence-a. Ám Br. úr elasticitása ezen is könnyen, bámulatosan könnyen túlesik. „Az artikuláczió — így mond ő — nem képez lényeges különbséget emberi és állati nyelv között, mert a magasb osztályú állatoknak is van kétségkivül nyelvök, mely a társaságban élőknél concret érzelmek közvetitésére szolgál.“ Massillon ékesszólása és a borjúbőgés között nincs tehát lényeges különbség. Ez egészen új, ennyire még nem vitte természettudós.

Az artikuláczió-képesség, Br. szerint feltételezve van az embernek egyenes, föntartott fővel való járásától. Így jár a madár is, azért van neki is éneke. A madárének és az emberi artikulált nyelv tehát azonos, egyenértékü Br.-nél. Ám a kajdacs is föntartott fővel jár, azonkivül megvan benne az artikulált nyelvre képesitett szerv is, mégsem viszi artikulált nyelvre, valamint a majom sem. Mit bizonyit ez? Azt, hogy nem a föntartott fővel való járás, hanem az értelem adja az artikulált nyelvet.

Br. azonositván az emberi artikulált nyelvet az állatok állitólagos nyelvével, azt mondja, hogy ez utóbbiak nyelvökkel concret érzelmeket közölnek egymással, ép úgy, mint az emberek. Ha úgy: akkor a legmagasabb osztályuaknál is: az emlősöknél, csak egy érzelem létezhetnék, mert a ló nyeritése, a tehén bőgése, a juh mekegése mindig ugyanaz. Nem is nevezhető az nyelvnek, hanem csak hangnak és így Br. hiába érvel az állatok nyelvéből azoknak értelmessége mellett.

Br. még tovább fejleszti s kistaffirozza az állatot, csak hogy azt az ember fokához közelébb hozza. Tulajdonit neki öntudatot is. „Természettudományilag bizonyos, — úgymond — hogy csaknem minden ál-

lat, a legalsóbb fokuakat kivéve, öntudattal bir." „Az öntudatot mégis csak az emberi lélek egyedbirtokának nézik, igazságtalanul." „Ezer példa bizonyitja, hogy a magasb osztályu állatok individuumai megközelitőleg ugyanazon akaratszabadsággal cselekesznek, mint az ember." Mindezen bizonyitás nélküli állitások összehalmozása közben megfeledkezik Br. úr arról, amit az emberről csak imént mondott volt, hogy t. i. szabad akarat az embernél tarthatatlan felfogás. S ime, itt egyszerre mégis elismeri a szabadakaratot, miért? mert az állat is, csaknem úgy, mint az ember, akaratszabadsággal cselekszik. Tudós ember hogy mondhat magának ennyire ellen, csaknem ugyanabban a sorban?

Br. az állatot már minden észbeli tehetséggel felruházta, hátra van még az érzőtehetség. Megadja neki ezt is, a legbőkezübben. Tulajdonit neki elsőben erkölcs-, aztán jogérzületet, állitván, hogy „erkölcsösség s jogérzület minden társas-életü állatnak tulajdona" s csupán annyi különbséget enged meg, hogy az ember az erkölcsösségben előbbre vitte. No az Állat-Ethika ujabb kiadásáig bizton ki lesz egyenlitve ez a kis különbség is, a fejlődés theoriájánál fogva. Állitását igazolva találja Br. a szolgálatkészség által, melyet az állatok egymás irányában tanusitanak. Ezt bizonyitja a baráti kötelék, mely pl. a rhinoceros, viziló, krokodil közt egyrészről, másrészről bizonyos ezeknek hasznos madarak közt észlelhető, amiből aztán így argumentál Br. „Ha egy állatóriás oly szépen alkalmazkodik (a madárhoz), miután kis urának jótéteményét elfogadta volna: úgy ebből világossá lesz előttünk először az, hogy ez az óriás jól tudja, hogy mit akar és nincs szüksége a mystikus természetre mint czélalanyra (Zwecksubjekt) és hogy másodszor erénye önző alapon nyugszik. Ugyanígy van az emberrel is, ki tekintettel az égi jutalomra és pokolbüntetésre, tekintettel a becsület és lelkiismeret szavára, aztán még szokásból is, erkölcsösen cselekszik."

Ily cynismussal aligha irt még Istentől bármenynyire elrugaszkodott természettudós is, nem is aljasitotta le még magát egy sem annyira, hogy erkölcsösség dolgában egy fokra állitotta volna magát az állattal. Br. maga szolgáltatja kezébe a mértéket, mely szerint mérjük és becsüljük az ő morális énjét. De hogy valaki a keresztény embernek és a vizilónak erkölcsi érzékét egy fokra állitsa s mindakettőnek egyenlő értéket tulajdonitson, az már — tébolydába való.

Mint idáig láttuk, borostyános tudósunk egyszerüen állit csak, de nem bizonyit. Ezt teszi most is, midőn az állatnak még jogérzületet is tulajdonit. Külső jelenségekből merészen jogalapot construál. „Az állati jogérzés — mondja — éppúgy nyilvánul, mint a jogérzés az ősembernél.“ Ugyan miféle tradiczió alapján tudja ezt Br. úr? Ha maga az ősember irást nem hagyott magáról, más ki látta, hogy jogérzését mikép nyilvánitotta? Ezzel az Orang-Utang-féle ősemberrel mindannyiszor előhozakodnak, valahányszor az állatnak az ember fokára való fölmagasztaltatásáról van szó. Ez a nem létezett ősember mindig tanulmányi objectumul szolgál. A mi ősemberünk, az Isten alkotó kezéből mint eszes és kifejlett lény kikerült Ádám konokul ignoráltatik vagy éppen tagadtatik, pedig mi más ősembert el nem ismerhetünk.

És miből concludál Br. az állati jogérzületre? Halljuk. „A vezérállat (kolompos) részéről a neki alárendelt nyájállatokon gyakran öntudatosan gyakorolt fenyités főleg jogérzésen alapul.“ Mily vaczogó és ingó ez a bizonyitás. Tehát gyakran és nem mindig öntudatosan fenyit a kolompos s fenyitése főleg jogérzésen alapul, de alapulhat máson is. Lehet-e valami határozatlanabb? „A vezérállat veszi kezébe a felnőtt tagok által elkövetett jogsértésért kiegyenlitő actiót fenyités, megsebesités, megölés vagy kiközösités által.“ Ezzel már be van bizonyitva, hogy a vezérállat jogérzésből teszi ezt! Nekünk jó lesz, távoltartani ma-

gunkat Br.-től, mint valami vezérállattól, nehogy valamikép megtorolja rajtunk, hogy mi az ő szavára s tompa kolompja után nem indulunk."

„De még nemzetközi fenyitőjog sem hiányzik a magasb osztályu állatoknál" — mondja Br. „Láttunk kutyát meg kost mint választott birót (Schiedsrichter) tényked ni más állatok fölött." De sokat láttak ezek a Bregenzerék, amit más emberfia meg nem lát, éljen bár mathuzsálemi kort! Ők látták, a nemzetközi állatok mint választották meg peresügyeikben a kutyát meg a kost birónak és mi mégse higyjünk nekik? A választott biráknak pedig csak gratulálhatunk, mert ők még carrière-t csinálhatnak a birói pályán az Állat-Ethika újabb s megbővitett kiadásáig. Csak azt az egyet csodáljuk, hogy ez eszes állatok választása éppen a buta kosra esett, mert a birkát még igazán nem hallottuk eszéről dicsérni.

Br. még sok érdekest mond az állatok jogérzelméről, de mi e fejezetnél tovább nem tartózkodhatunk, miután még érdekesebb dolgok várnak reánk, terünk pedig ki van mérve. A jogi térről átmegy Br. a közéletre s referál mindenféle idevágó intézményekről, melyek az állatéletben találtatnak. „Némely állatoknál — így referál — létezik népképviselet is." De ezt csak mondja, még példát sem hoz fel. Továbbá: „A biztonsági rendőrséget gyakorolják a rókák meg a sakálok, üvöltve üldözvén egyéb állatokat." „Az egészségi rendőrség nem engedi, hogy a méhek bélanyagukat a köpüben rakják le." „A fiatal állatok tanitása itt-ott öreg himekre, kanokra van bizva, rendesen mégis a szülők végzik, úgy mint a primitiv embereknél." „Azt mondják (a tudósok), hogy a hangyák valóságos temetést és temetőt is ismernek. Mrs. Hatton Sidneyben látott ünnepélyes hangyatemetést is." „Livingstone pedig látott a hangyáknál épitészeti tisztet, ki elrendelte az épitészeti javitásokat s azokra rendesen felügyelt." Uram, mi mindent nem lát annak a

természettudósnak a fantáziája! És ő ennek dőre szüleményeit drága pénzért árulja hiszékenyeknek, mint vivmányát a tudománynak. Melyik tudománynak? Annak, „amely megtanit bennünket az állatban egyenlényü testvérünket ismerni“ és mi hozzátesszük: amely merőben csak állit, de nem bizonyit semmit. Mert Br. eddig egyetlenegy állitását sem bizonyitotta be, amint hogy nem is bizonyithatta be, mert sohasem lesz képes sem ő, sem más tudós az állatot értelmi tekintetben az emberrel egy fokra hozni. Tagadni nem lehet ugyan, hogy van sok analogia az állatok és az ember viselkedésében, de a kérdés, vajjon az állat eszésen s öntudatosan, avagy csak ösztönét követve cselekszik-e? már rég el van döntve, tapasztalat és megfigyelés által. Épeszü embert nem fognak sem Br., sem tanitómestereinek fantazmagoriái, vagy hamis praemissákból levont merészebbnél merészebb következtetései megtéveszteni, még ha nem ismeri is el a bibliát.

Ütőkártyát vél kijátszani Br., hivatkozván az állatkultuszra. Ez által — mondja — eléggé bizonyitották az emberek, hogy ők az állatot magukhoz hasonlónak, de sőt magukfölöttinek tartják. Ez a lehozás is hamis. Az állatimádók az állatot nem mint olyant, hanem azon istenségért tisztelték, mely az állatban — hitük szerint — lakóhelyet választott magának. Némely állat pedig valamely istenségnek különösen szentelve lévén: ezt meg azért tisztelték. A hindu még ma is tiszteli a tehenet, anélkül, hogy azt magafölöttinek tartaná. Hát ama népek, melyek fát, követ, növényt imádtak, magukfölöttinek tarták e a hagymát, melyet ettek, a fát, melylyel tüzeltek, a követ, melyből épitettek?

Br. még tovább megy merészségében, állitván, hogy minden népeknél az eredeti vallás az állatkultusz volt. Ugyan mikép fogná ezt bebizonyitani, pl. a zsidókra nézve? Rendelkezik-e régibb hiteles adatokkal a pentateuchusnál? Csak elő velök. Avagy hogy fogja

bebizonyitani a vad indiánokra nézve, kik egy felsőbb égi lényt, a „nagy szellemet“ és nem állatot imádnak? Az egyptomiakat, chinaiakat, indusokat illetve pedig a legrégibb nemzetek történelmi forrásai arról tanuskodnak, hogy ezek mind monotheisták voltak. Szivök csak később homályosodott el s csak később lettek bálványozókká. Erre vezetett nevezetesen a halottak kultusza, amint azt a Bölcseség könyvében (14. 15. sq.) olvassuk: „Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tamquam deum colere coepit, et constituit inter servos suos sacra et sacrificia. Deinde interveniente tempore convalescente iniqua consuetudine, hic error tamquam lex custoditus est, et tyrannorum imperio colebantur figmenta.“ A lélekvándorlás pedig a halottak lelkét ez vagy amaz állatba helyezvén: tiszteltettek az állatok, de nem mint állatok, hanem mint lakóhelyei a holtaknak.

Ime ezek alapjai a tudományos rendszernek, melyre Br. az állatvédést fektetni akarja. A silány alap ugyancsak rosszul fogja tartani az épületet.

Ha az állat egyenlényünek deklaráltatik az emberrel: igen könnyü a kettő közt erkölcsi s jogi viszonyt s kölcsönös kötelességeket (per phantasiam) megállapitani. Lássuk, miképen teszi ezt Br. Kiindulási pontját e szavakkal jelzi: „A humanitás eszméjének öntudatos, vallás-dogmáktól mentes kiterjesztése az állatra az emberi érzet psychologiai s történelmi (?) kifejtésének postulatuma.“ „Az állatmorál elve nem különbözhetik lényegesen az embermorál elvétől.“ „Az állatnak erkölcsi kötelmeit az ember iránt (ragaszkodás, szeretet, hűség, engedelmesség, munka) nincs miért emlitsem.“ Pedig igenis meg kellene emlitenie. Mert ha az ember a társadalmi életben vétséget követ el, úgy törvényt ülnek fölötte s fegyházba küldik. A kölcsönösség elve megkivánná tehát, hogy az állat fölött is biró üljön törvényt, az állam pedig a magukról

megfeledkezett állatok számára is fegyházakat épitsen, az adózó nép nagyobb örömére. Ez abszurdum, nemde? Azért az állatok kötelmeit ne emlitse Br. úr.

Ő egyébiránt az állattal röviden végez. Annál bővebben foglalkozik az ember kötelmeivel az állattal szemben. „Minden kulturembernek" kötelessége az állatot becsülni s kimélni. Minden nem veszedelmes állattal szemben kötelessége „az állatok reális javait: éltöket, egészségüket, testépségüket becsülni s kimélni." „Továbbá tiltja az állat-ethika az állatot (szükségen kivül) sérteni, megcsonkitani, kinozni, vele méltatlanul bánni. A magasb osztályu állatokkal szemben köteles az ember az ő tulajdonukra is (fészek, táplálék) figyelemmel lenni; nemkülönben kell, hogy bizonyos madarak s emlősöknél ezeknek ideális (!) javaira is, nevezetesen családi érzelmeik s jogaikra tekintettel legyen. De az állatok jóllétének positiv előmozditására is vannak kötelmeink." „A madarak és vadak életének fentartására etetés-itatás által téli időben, ez főleg a magán jótékonysághoz tartozik, szintúgy a lakások (fészkek, sövények, üregek eléállitása s gondozása."

Ez mind szép, és az ember az állat iránti hajlamához s részvétéhez képest majd többet, majd kevesebbet tesz ilyesmiből, de ha nem tesz, nem vét semmiféle kötelesség ellen, legkevésbé követelheti ezt jogosan az állat, mely mint észnélküli lény az emberrel jogi viszonyba nem is léphet. Ha én gyönyörködöm a madár énekében: fogok neki szórni kemény téli időben táplálékot, hogy tovább gyönyörködhessem énekében. Ha én vadállományomat meg akarom tartani: fogom a vadakat télen etetni, itatni. Annál inkább fogom, ismét hasznossági tekintetből, házi állataimat gondozni, önnön érdekemben igen, de nem erkölcsi vagy jogi kötelezettség alapján.

De hogy különösen melyik jogra állapitsa Br. ezt a kötelezettséget, arra nézve ő maga nagy zavarban

van. Az annyira öntudatos és merész tudós egyszerre zavarban! A zavarból akkép okoskodva segiti ki magát, hogy sem az isteni, sem a bölcseleti (?) jognak nincs kötelező ereje, hanem csak az emberi positiv jognak, ez pedig elvégre szokásban gyökerezik és ilyen szokásjog kifejlődhetik igenis ember és állat között is. Ime a positiv tudós, meglepetésünkre egyszerre csak lehetőségről beszél: „kifejlődhetik." Ámde mi még ezt a lehetőséget is tagadjuk, miután állat emberrel egyáltalában jogi viszonyba nem léphet.

Br. megszorultságában alább licitál, de a csorbát legott ki is feni. Ő olyan mint a kaucsuklabda. Ha szoritod: meglapul, ha kiereszted: rögtön visszaugrik eredeti alakjába. De ami most következik, az olyan salto mortale, milyent még semmiféle circusban nem produkáltak. Br. azt mondja, hogy az állam az állatnak is adhat jogképességet, „sőt ha igazságos akar lenni, muszáj is neki az állatot emancipálni, úgy amint emancipálta a nőt, a gyermeket, az idegent, a szolgát." Kiváncsiak lennénk megtudni Br.-től, hogy az állam mikép adhatna az állatnak jogszemélyességet, jogképességet. Az állatnak nincs esze, azért nem is lehet jogviselő, jogképes.

Br. érezvén is monstruosus követelésének képtelenségét: analogiát keres a gyermekben, meg a hülyében. Ezeknek nincs eszök, az állam mégis jogviselőknek tekinti őket. Nincs eszök? Fel vannak ruházva Istentől eszes lélekkel, ha akadályozva is vannak eszökkel élni. A gyermeknél megjövend az idő, amikor eszével élend, a hülye, ha alszik is benne az ész, a potentia mégis megvan benne. A nap, ha el is homályosodik a felhő mögött, sőt ha félévig nem is süt a jégsarkon: mégis csak megvan benne a potentia. A hülye, hülyesége daczára, személyiség s különbözik, lényegesen különbözik az állattól.

Egy másik analogiát abban talál Br., hogy némely jog szerint még fekvő örökségek és egyéb birtokok

is személyeknek tekintetnek. Igen ám, csakhogy ez jogfikczió, mely az emberi jogok nagyobb oltalmára történik, anélkül mégis, hogy a kérdéses javak és birtokok jogalanynak tekintetnének.

Feltünők az ellenmondások, melyekbe Br. hova tovább keveredik. Természetesen: hamis praemissák csak hamis conclusiókat adhatnak, vagy éppen ad absurdum visznek, ezt pedig Br. mégis szeretné kikerülni. Mig ő a fentebbiekben ismételve követelte, hogy nem elég az állatot csak önnön érdekünkben oltalmazni, hanem hogy azt önmagáért, és mivel erre joga van, oltalmazni kell: most meg azt mondja, hogy ez a jogoltalom nem is függ az állat jogképességétől. De hát hogy lehet valakinek valamihez joga jogképesség nélkül?

Egy másik ellenmondás: az állatok alapjogai: élet, testépség, egészség, Br. úr szerint jogilag oltalmazandók, egyéb javaik ellenben, mint „a családi érdekek", „a tulajdonjog" kizárva maradjanak, mivelhogy ezeknek alapja nagyon bizonytalan. Miért? azt nem mondja. De mi képtelenséget látunk benne, az életet s egészséget oltalmazni, a táplálékot, a fészket pedig nem. Hiszen ezek életfeltételei az állatnak, és Br. még csak imént ezeknek oltalmát is követelte.

Br. dilemmában találja magát a kérdés előtt: szabad-e az állatot megölni? Ha ő az ember életére nézve veszedelmes állatokkal szemben önvédelmi jogot statuál: azon meg nem ütközünk. Ámde mikép fogja indokolni a házi-, meg a gazdasági állatok lemészárlását avégből, hogy azok húsával táplálkozzunk? Miután ő az állatok életét jogoltalom alá helyezte, mikép engedi meg a nevezett állatok lemészárlását? Erre ő eszélyességében kitalálta a „kényszerhelyzetet", azaz, hogy az ember táplálkozásának érdekében kénytelen ezeket az állatokat életöktől megfosztani. Ámde mikép fogja Br. úr bebizonyitani, hogy az ember hús nélkül meg nem élhet? A vegetariá-

nusok még egészségi szempontból is az ellenkezőt vitatják. A szegény nép mennyi ezrei élnek hús nélkül. Hány szigorú szerzet élt és él mainapiglan hús nélkül! Az a kérdés tehát, vajjon az ember hús nélkül meg nem élhet-e, még mindig vitás, s „egyenlényü, egyenjogu testvéreink" legalább is azt követelhetik meg jogosan, hogy mielőtt őket a mészárszékre vinnők, hozzuk tisztába a vitális kérdést, vajjon mulhatlanul szükséges-e, hogy ők pecsenyénknek kedvéért bőrüket a vásárra vigyék. Ha egy kézzel jogokat adunk, ne vonjuk azokat vissza a másikkal, csak hogy kimászszunk a kákából s ne tegyük magunkat nevetségessé. Ugy látszik, Br. úr nem igen veszi komolyan s nem tartja szenteknek a jogokat, melyekkel az állatokat oly dúsan felruházta, csak hogy egy niveau-ra hozza őket az emberrel. Ez azután meg is boszulja magát Bregenzeren: következetlennek kell lennie, ha nevetséges lenni nem akar.

Még csak egyet: mi állást foglal el Bregenzer úr a vivisectióval szemben. Ezt neki a maga álláspontjából elleneznie kellene, de mint tudós nem teheti, mert hiszen a vivisectiót a szaktudósok egyhangulag pártolják, Br. előttük csak nem compromittálhatja magát. Enged tehát, amint a bölcs mindig enged. Ő sokáig tünődött s gyötörte eszét, mig a gordiusi csomót azzal vágta ketté, hogy csak oly vivisectio engedhető meg, mely elegendő kábitószer alkalmazásával történik s melynek végactusa a kisérleti állat megölése, mielőtt az eszméletre térne. Br. úr meg nem gondolta, hogy ő e concessióval, illetve clausulával voltaképen mitsem enged, tudós társai előtt pedig éppen nevetségessé teszi magát. Mert ha az érzéki élet organumainak működését megfigyelni akarjuk: úgy azokat normális tevékenységükben kell megfigyelnünk. Az állatnak elkábitása vagy érzékeinek megbénitása merőben kizárna minden kisérleti eredményt.

Végeztünk. Láttuk Bregenzert mint egy óriást

kiindulni, hogy megfussa kitüzött útját, de aki útjában lejárta magát. Láttuk őt vakmerő röptében Icarusként magasra szállni, de le is zuhanni a feneketlenségbe. Hiába :

A voli troppo alti e repentini
Sogliono i precipizj esser vicini.

Végzetesek voltak viaszszárnyai is, azokat a nap a magasban felolvasztotta.

A tudományos rendszert, melyre ő az állatvédést fektetni akarta, romba dőlve látjuk, mert Br. úr elveiből egymásután engedvén, annyira meggyöngitette az alapzatot, hogy a rendszernek meg kellett dőlnie.

Mi t. olvasóinknak csak meg akartuk mutatni azt a frivol és cynikus modort, melyet egynémely természettudós a tudomány kezelésében követ ; meg akartuk mutatni, mi mindent árulnak a tudomány czégére alatt, s mégis megkövetelik tőlünk, hogy mi fejet hajtva mindezt elfogadjuk s igaznak tartsuk, különben sötétenczek és a tudomány ellenségei vagyunk. Csakhogy Br. badarságai semmikép sem mennek tudomány számba. Hivőkre csakis az öleb- s macskakedvelőkben fog találni. Ezek babért tűzhetnek homlokára, mert ő második énjöket, az ölebet, annyi tehetséggel s joggal ruházta fel, oly carta magnát állitott ki neki, annyira fölemelte azt az ember niveaujára, hogy az öleb most már teljes joggal foglalja el helyét a kanapén, étkezik egy tálból tápanyjával, alszik vele egy párnán. Az egyenlényűségnél fogva tagja a családnak.

Mi sok vivmányt kivánunk a komoly tudománynak, de Bregenzerférét nem. Igazat mondott valaki, hogy van az irásban (irodalomban) is mértékletlenség, ezt igazolja Bregenzer irata is. Díjt nyerhetett Állat-Ethikájával, de halhatatlanságot nem fog az neki szerezni.

Carmine Trojano, non ranis vivit Homerus.

A TITKOS KÁRTALANITÁS.

Irta GALÁNTHAI.

A titkos kártalanitásról (compensatio occulta) szóló tan soha oly időszerü, soha a mindennapi életbe oly mélyen belenyuló nem volt, mint éppen napjainkban, midőn elégedetlenség uralkodik mindenfelé, a kézi munkával megterheltéknél csakugy, mint a szellemi munkával foglalkozó egyéneknél.

Aki figyelemmel kiséri a nagyobb, főleg fővárosokban megindult mozgalmakat, szemmel tartja a vitás gyülésezések inditó okait, tárgyalásait s emellett nem hagyja figyelmen kivül az észszel dolgozókat sem, szükségképen a következő itéletet alkotja magának: olyan a társadalmunk, mint egy beteg test, amelyen férgek rágódnak, élősködnek, a szoczialdemokratizmusnak életet, erőt kiszipolyozó férgei, melynek következtében napi renden vannak a kárt okozások, másoknak megkárositása, de a kártalanitást, jóvátevést nem ismerik, még csak hirből sem.

Hogy mik ennek az okai, s melyek volnának orvosszerei, most nem tartozik szorosan tárgyunkhoz. Csupán annyiból tartottam szükségesnek mindezeket felhozni, amennyiben emlitettek képezik alapját, inditó okát a titkos kártalanitásra alkalmat adó tényezőknek, a lopásnak, a jogos bér visszatartásának a munkaadó részéről, stb.

A titkos kártalanitás definicziója Gury morálisában következőképen hangzik: Est rei propriae recuperatio per alienae occupationem, vagyis jogos tulajdonomnak titkos úton való visszaszerzése a jogtalanul birtoklótól.

Hogy a titkos kártalanitás megengedett, jogos legyen, két kellékkel kell birnia: 1) Az igazság szellemében (secundum justitiam) kell történnie, ami annyit jelent, hogy csak oly dolog körül foroghat fenn a titkos kártalanitás esete, melyhez az illetőnek szorosan vett joga van, terminus teh-

nikussal: jus strictum ad rem. 2) Secundum honestatem, a tisztesség határain belül kell történnie, vagyis szükséges, hogy más úton, módon pl. törvény útján ne legyen alkalma a tulajdonosnak jogos birtokát visszaszerezni, csupán a titkos kártalanitás útján.

Ehelyütt felemlitendőnek tartom azt is, hogy ha a törvény útján való visszaszerzése a jogos tulajdonnak kellemetlenségekkel, viszálykodásokkal volna egybekötve, vagy a perköltségek többe kerülnének, mint a vitás dolog maga, nem tartozik a jogos tulajdonos a törvényhez fordulni, hanem titkosan kártalanithatja magát. Gury ugyan homályosan fejezi ki ezt Morálisában, Ballerini azonban egész világosan kimondja az ily eset lehetőségét, nemcsak megengedettségét is.

A titkos kártalanitásnál azonban egyéb kellékeket is tekintetbe kell venni. Igy szükséges, hogy a titkos kártalanitással élő egyénnek joga biztos, legalább moraliter biztos legyen a visszaszerzendő tárgyhoz. Ha nincs meg ez a bizonyosság, a compensatio jogtalan, meg nem engedett, mert kétség fenforgása esetén ez az elv áll: Melior est conditio possidentis.

Másodszor kell, hogy ugyanazt a dolgot, ugyanazt a tárgyat szerezze vissza, ami jogos tulajdonát képezi; terminus tehnikussal: Ut sumatur res in eadem specie, si fieri possit. És ez természetes, mert a tulajdonos joga csak bizonyos tárgyra vonatkozik, melyet nem cserélhet fel kénye-kedve szerint akármivel. Csupán akkor kártalanithatná magát egyébbel, mint amit elvittek tőle, ha az már nem léteznék.

Végre van egy körülmény, mely rendkivüli fontos az occulta compensatio tanánál s ezt e szavak fejezik ki: Ut damnum debitoris praecaveatur. Lehetséges, hogy a tulajdonos kártalanitja magát, visszaszerezvén tulajdonát a bitorlótól. Azonban a bitorló — a titkos kártalanitás megtörténte után — visszaadja, restituálja a jogtalanul birt tárgyat. Itt van az a damnum debitoris, melyet meg kell előzni, mert ily esetben kétszer kártalanittatik a jogos tulajdonos: egyszer occulta compensatióval, másodszor restitu-

tióval. — Mit tegyen most a jogos tulajdonos? Egyszerüen engedje el a visszaadni akarónak tartozását. Nem kell megmondania, hogy már kártalanitotta magát titkosan; ez haragot, viszályt szülne, hanem látszólag engedje el a tartozást.

És ha ez, gavallérosan, nem fogadja el ez elengedést? Ha a jogtalanul birtokló minden áron vissza akarja a dolgot neki adni? Akkor a már titkosan kártalanitott tulajdonoson a sor, hogy restituálja az elfogadott tárgyat.

Nagyobb szemléltetés kedvéért lássunk példát. A munkaadó és munkás megegyeznek bizonyos összegben. Eljön a fizetés ideje s a munkaadó megtagadja a kialkudt összeget. Mit tegyen az a napszámos? Ha bepörli a gazdáját, többet veszit, mint amennyit a napszáma ér, mert a tárgyalásokon jelen kell lennie. Ha a gazdájához megy s többször felszólitja, hogy fizesse ki a tartozását, ez utóbb még kidobja őt. Nincs egyéb hátra, mint a titkos kártalanitás, melylyel emlitett napszámos bátran élhet, mert van jus strictuma ad rem, a kialkudt bérhez; más úton-módon nem juthat az összeghez s az az eshetőség sem áll fenn, hogy gazdája esetleg kifizeti még, hiszen nyilvánvalóan megmondta, hogy nem. De lehet egyéb eset is. A munkaadó és munkás például 1 frt 20 kr. napszámban egyeznek meg, holott az illető iparágban a rendes napszám 1 frt 40 kr. A napszámos később megbánja az alkut s igy gondolkozik: A legkisebb napszám 1 frt 40 kr., de én csak 1 frt 20 krt kapok, tehát a 20 krajczárt megveszem gazdámon. (Occulta compensatio.) Helyesen gondolkozik-e, vagy sem? — Minden attól függ, hogy önkényt, kényszeritéstől menten egyezett-e gazdája ajánlatába s hogy azt végzi-e, amiért 1 frt 20 krért beszegődött. Ha igen, úgy jogtalanul tenne, ha megvenné a gazdáján a 20 krajczárt, mert nincs jus strictuma ad rem s következésképen nem kártalanithatja magát.

Ellenben ha csupán kényszerből egyezett csak az ajánlatba, ha fenyegetésektől kellett tartania, ha gazdája egyéb az alkuban fel nem emlitett dolgokkal terhelte meg, akkor helyén van ugyan a titkos kártalanitás, de nem ajánlható,

mert a munkás nem képes részrehajlatlannl megitélni a tulajdon munkája többletét, értékét.

Lehet egy harmadik eset is, amikor a napszámos szivesen beleegyezett az alkuba, de mégis többet végez, nem ugyan gazdája felszólitására, hanem mert kedve tartja. Ilyenkor sem tarthat igényt a kártalanitásra azon a czimen, hogy többet tesz, mint kellene; mert önként, jó szántából teszi s úgy tekintetik, mintha a többet, amit tesz, ajándék gyanánt adná, hogy így gazdája kegyeit megnyerje.

A felsoroltaknál sokkal kényesebb azon eset, midőn valakit ártatlanul itélnek el bizonyos összeg kifizetésére. Hogy fizetnie kell, az kétségen kivül van; mert törvényes úton szoritották rá: csupán az a kérdés, kártalanithatja-e magát titkosan, miután ártatlan s következőleg kárt szenved abban, ami tulajdonképen jogos, de a körülmények látszólagos összhangzása szerint jogtalan birtokát képezi. A moralisták habozás nélkül adják meg a választ, hogy igen, mert a biró itélete jogtalan, est innixa falsa praesumptione facti s következésképen nem kötelezheti a lelkiismeretet.

Az eddigiekből tehát láttuk, mikor van helyén a titkos kártalanitás s most csupán az van hátra, hogy tisztába hozzuk, vajjon vétkezik-e s nevezetesen a justitia ellen vétkezik-e, aki mellőzve a törvényes utat, mindjárt titkosan kártalanitja magát. Itt feltesszük, hogy a törvény érvényre tudná juttatni keresett jogát, de az illető nem veszi azt igénybe, hanem önhatalmulag mellőzi.

Az ilyen a jog, a justitia ellen nem vétkezik, feltéve, hogy csak annyit vesz vissza kártalanitásul, amennyi jogos tulajdonát képezi. Mert ha többet vesz, természetes, hogy már contra justitiam vét.

De nemcsak hogy a jog ellen nem vétkezik, hanem egyáltalán nem vét súlyosan, mert abból, hogy mellőzvén a törvényes közeget, melynek segitségével kellemetlenségek nélkül juthatna tulajdona birtokába, mindjárt a titkos kártalanitáshoz folyamodik, mondom, ebből, a rendnek ilyetén módon való megzavarásából nem származik nagy skandalum.

Sőt, mint föntebb emlitettük, minden büntől ment, ha

akkor mellőzi a törvényes eljárást, amikor nehézségek, kellemetlenségek nélkül nem vehetné azt igénybe, vagy ha ez eljárás többe kerülne, mint maga a visszaszerzendő jogos tulajdon.

Ide vehetjük végre a kártalanitás azon faját, midőn másnak lopással okozott kárát kell jóvá tenni. A rendes mód erre a restitutio, a lopott tárgy visszaadása; vannak azonban esetek, midőn nehézséggel van összekötve a kárnak ilyetén való jóvátevése, ilyenkor a titkos kártalanitás, restitutio occulta alkalmazható. Péld. egy jóhirü uri ember lop s meggyónja bünét. A gyóntató meghagyja neki, hogy adja vissza a lopott tárgyat. Kérdés, teheti-e ezt titokban? Igen és pedig különféleképen. Vagy megbizhatja gyóntatóját, aki nevének titokban tartása mellett kártalanitja a jogos tulajdonost, vagy maga teszi ezt ajándékozás ürügye alatt. — Ha kereskedő az illető jóhirü uri ember, még könnyebb a titkos kártalanitás, mert annak, akitől lopott, esetenként nagyobb mennyiségü árúczikket adhat ugyanazon pénzért, mint másoknak, s igy tehet mindaddig, amig a lopott tárgy értékét ki nem egyenliti.

A moralisták mind megegyeznek abban, hogy az ilyen eleget tesz kötelességének a restitutiót illetőleg. S ez könnyen érthető; hiszen ha nyilvánosan restituálna, megtudnák, milyen ember s ez rá nézve baj lenne, mintha az egész vagyonát elvesztené.

Sőt, ha semmiképen sem volna lehetséges a titkos kártalanitás addig, amig kellemetlenség nélkül lehetővé lesz, nem is tartozik restituálni, mert csak hirnevének ártana, amihez pedig szoros joga van, s mert — ha a megkárositott jogos tulajdonosnak nem is tetszenék, mindegy — dominus esset irrationabiliter invitus, quia nihil patitur. Hiszen előbb-utóbb úgyis megkapja.

Különben mód mindig van a titkos kártalanitásra, t. i. magának a gyóntatónak közbenjárása, vagy a lopott tárgynak póstán való névtelen elküldése.

De mint emlitettem, a titkos kártalanitás e faja szorosan véve nem tartozik ide, ez már inkább restitutio occulta, nem compensatio.

A szorosan vett compensatio abban áll, hogy magamat kártalanitom azzal szemben, aki engem megkárositott akár jogos birtokom eltulajdonitásával, akár a jogosan járó fizetésem jogtalan visszatartásával, ellenben a restitutio occulta az, mikor valaki nem önmagát, hanem azt kártalanitja titkosan, akit megkárositott, meglopott.

Ezt a különbséget a moralisták ugyan nem teszik formaliter, mégis kivehető tankönyvükből, amennyiben például Gury az occulta compensatio czimü szakaszában egyetlen szóval sem tesz említést az occulta restitutióról, sőt a definicióban csak ennyit mond: est rei propriae recuperatio, — önmagam kártalanitása — per alienae occupationem; nem pedig: rei alienae restitutio. A lopásnál tehát szintén lehet occulta compensatio, csakhogy nem a tolvaj, hanem a meglopott részéről, ha t. i. tudja, ki lopta meg. A tolvajnak a lopott tárgyat vissza kell adnia akár nyiltan, akár titkon, ez kötelessége; de a meglopott egyénnek nem kötelessége az occulta compensatioval élnie, sőt nem is szabad, csak a föntebb emlitett kellékek mellett.

Eddig a theoria. Hogy azután mennyit ajánlatos mindebből tanitani, értem a népnek tudomására hozni, azt ki-ki könnyen beláthatja. Azt hiszem, tótágast állna a világ, ha a titkos kártalanitás tanát mindenki tudná; mert a gyanusitások napirenden volnának s bizony a határt sem tudnák vagy akarnák megtartani a kártalanitás e módjában.

E tannak csupán gyóntatókra nézve van fontossága, akik hivatva vannak megitélni a titkos kártalanitásnak talán öntudatlan s bűnnek gondolt esetében, vajjon csakugyan bűnnek rovandó-e fel az vagy sem. De seholsem igazodik be annyira a közmondás: Hallgatni arany, mint éppen a gyóntató-székben, ha occulta compensatio esete forog fönn. A gyónót ugyanis nem ajánlatos felvilágositani; hogy bizonyos körülmények között jogában áll magát kártalanitani, főleg nem akkor, ha a kártalanitás erkölcsi személylyel, pl. állammal, kormánynyal szemben történik azon okoskodás alapján, hogy a kivetett adók úgyis jogtalanul haladják meg azt a quantitást, amelyet napjainkban tényleg megha-

ladnak. — Kényes a kérdés s a moralisták is csak átsurranólag foglalkoznak vele, minek bolygatnók hát mi.

Alkalmazkodjunk inkább a közmondáshoz és hallgassunk, mivelhogy nem jó az embereknek mindent tudni.

A HÁZASSÁG A NEM KERESZTÉNY NÉPEKNÉL.

Irta ERHARDT VIKTOR.

»Az első emberpárt az Isten adta össze; a házasságnak adott ez első vallási megszentelés soh'sem veszett ki az emberiség emlékezetéből, a czivilizáczió bármily magas fokára emelkedett, a barbárság bármily mélységébe sülyedt is le, meg nem feledkezett Istenhez fordulni, amidőn házasságkötésről, családalapitásról volt szó.

Dr. Aschenbrier A.

Ha úgy tetszik, uraim, vegyék e czikket aktuálisnak, ha nem, tekintsék csak akadémikusnak.

Annyi bizonyos, hogy a házasság közvetlenül a család, közvetve a társadalom alapja s a fajfentartás, a kölcsönös segély s a fajtalanság elkerülése czéljából kötött legbensőbb életközösség; mint ilyen birja az isteni áldást: »növekedjetek és sokasodjatok és töltsétek be a földet.«

A kinyilatkoztatás szerint Isten a házasság szerzője, ki látván, hogy minden földi lénynek saját párja van, »de Ádámnak nem találtaték hozzá hasonló segitő«,[1] annak oldalcsontjából alkotá az első nőt, azt feleségül adá a férfiúnak s őket a legbensőbb életközösségre utalá, melyről már Ádám, megpillantván élete párját, így nyilatkozott: »annak okáért elhagyja az ember atyját és anyját és feleségéhez ragaszkodik és lesznek ketten egy testben.«[2]

[1] Móz. 1, 28.

[2] U. o. 20, 2.

E felfogás a pátriárkáknál s később a *zsidóknál* is uralkodó maradt mai napig; mindenkor szent s az Isten által az emberi nem szaporitására rendelt szövetségnek tartatott a házasság. Sőt a kinyilatkoztatás szerint meg volt állapitva annak egysége s felbonthatatlansága is, ámde a szenvedély s a minél nagyobb szaporodás után való vágy túltette magát az isteni rendelésen. Már Ádám unokájának ősunokája Lamek két feleséggel birt,[1] ime az első bigamus, megjegyzendő, hogy ő a testvérgyilkos Kain ivadéka vala. Noé és három fia beérték egy-egy feleséggel. Ábrahám, Sára feleségén kivül Ágar nevü szolgálóját birta feleségül s ezzel nemzé Izmaelt. Elüzvén pedig, felesége nógatására, Ágart fiával együtt, Sára halála után Ceturát vette nőül.[2] Izsák egynejüségben élt; ennek fia Jákob azonban már két nővért birt nőül, Liát és Rákelt, sőt később még Bálát, Rákel szolgálóját és Zelfát, Lia szolgálóját is nőül vette[3] s e négy asszonytól származtak Izrael törzsatyái, a tizenkettő. Ézsaunak szintén három felesége volt,[4] Józsefnek azonban csak egy. Általában véve az egynejüség dívott. Feltünő jelenség azonban, mit hallgatással nem mellőzhetek, a nőnek férjével való egyenjogusága: mig ugyanis az ókori pogány népeknél a nő csak a szenvedély kielégitésének eszköze vala s többé-kevésbbé alárendelt szerepet játszott, már a pátriárkák idejében és később a zsidóknál, a nő nem teherhordó baromnak, szolgálónak, hanem a férfiúval egyenrangúnak tartatott s nagy tiszteletben részesült.

Az ősatyák a házasságot szent és Istentől rendelt állapotnak tartván, azt bizonyos vallásos szertartásokkal is kötötték, ezek eleinte egyszerüek, de később már ünnepélyesebbek voltak. Ábrahám tompora alá tevén háza idősb szolgájának kezét, esküvel kötelezi őt, hogy Izsák fiának ne a bálványimádó kananeusok leányai, hanem Mezopotámiában lakó rokonai közül vegyen feleséget. A szolga ajánn-

[1] U. o. 4, 23.
[2] U. o. 7, 13.
[3] U. o. 16, 23.
[4] U. o. 25, 1.

déktárgyakkal ellátva útra kel, Istenre bizza a választást. A kijelelt leányt szüleitől megkéri s midőn azok beleegyezésüket megadják, drága jegyajándékokkal kedveskedik nekik, erre lakomát csapnak, de a leányzót is megkérdik: el akar-e menni, ez kijelentvén, hogy »elmegyek«, elbocsátják őt; a nászmenet megindul, — az ara meglátván jövendő férjét, palástjával befödi arcát, a vőlegény pedig egy külön sátorba, boldogult édes anyja sátrába vezeti.

Jákob hét évig szolgál Lábánnál Rákelért, a birvágyó ip azonban rászedi és Rákel helyett a lefátyolozott Liát csempészi be a nászágyba. Jákob hogy birhassa Rákelt, még 7 évig szolgál. A menyekző lakomával volt egybekötve s a vigság egy hétig tartott.[1] Józsefnek a farao adja feleségül a heliopoli papnak leányát.[2]

Áttérvén Mózes törvényére, abban már házassági akadályokkal is találkozunk, a vérrokonok között egyenes lemenő ágban absolute tilos volt a házasság, az oldalágban pedig a 2. fokig.[3] Voltak azonban kivételek is. A papok számára ezeken kivül még más tilalmak is voltak. A valláskülönbség is akadályt képezett.[4] A különböző törzsbeliek egymással házasságra léphettek, ha azonban a hajadon vagy özvegy egyedüli örökös volt, csakis a saját törzséhez tartozó férfiúval léphetett házasságra.[5]

A hajadonokat az atyák vagy bátyjaik házasiták ki. A házasságot megelőzte a jövendő házasságra vonatkozó igéret s ebből származott a jegyesi állapot s a nőjegyesnek más férfiúval való ballépése házasságtörésnek tartatott és szigoru büntetéssel sujtatott; ha a házasságtörés a városban történt, mindketten, ha nedig a mezőn, csak a férfi bünhődött halállal. A házasság megkötése előtt megállapittatott azon pénzösszeg is, melyet a férfi tartozott jegyeseért fizetni. E vételár »mohar«-nek neveztetett. A hozomány a szó mai

[1] Móz. I. 29. fej.
[2] U. o. 41, 45.
[3] Móz. II. 18.
[4] Móz. II. 34, 16.
[5] Móz. V. 35, 6.

jelentőségében a ritkaságok közé tartozott. A megkötött házasság felbonthatatlan volt. Fontos okokból azonban meg volt engedve az elválás: a férj válólevelet adván feleségének, azt elbocsáthatá, az elbocsátott más férfival új házasságot köthetett, ha azonban ez is elbocsátá, vagy pedig meghalt, előbbi férjéhez nem térhetett vissza. A házasságtörésre halálos büntetés volt szabva s nemcsak a házasságtörő nőt, hanem bűntársát is érte az.[1] Ha a nő a hűtlenség gyanujába esett, istenitélet-féle viz-próbának vettetett alá, ha bűnös volt, gyógyithatlan anyaméhkórba esett, ha ártatlan volt, az ital mitsem ártott neki.[2] Végre az utód nélkül elhunyt férfi özvegyét az elhunyt fivére, később rokona is köteles volt nőül venni s ha a férfi erre nem akart volna ráállani, az özvegy nyilvános helyen annak ballábáról lehuzta a sarut s az arczába köpött; e szertartás chalizának hivatott.

A jelenleg élő zsidóknak házassági tana — kibővitve és jobban körülirva — a mózesi törvényen alapszik. A házassági akadályok majdnem ugyanazok, mint a kath. egyházban, kivéve az erőszak, rablás és természetesen egyházi rend akadályait. A rabbinusok szerint mindenkinek szigorú kötelessége megházasodni, — a nőtelen kisebbiti az Isten képét s mintegy emberölést követ el. Csakis, aki a kinyilatkoztatás tanulmányozására adja a fejét, maradhat nőtelen s annak is kell maradnia.

A zsidó házasságot — feltéve, hogy semmi akadály sem forog fenn — megelőzi a szülők, jóbarátok és tanuk jelenlétében tartatni szokott eljegyzés, erről irásba foglalt szerződést kötnek. A jegyesek különválva élnek s csakis a szülők vagy ismerősök jelenlétében találkozhatnak. A házasság megkötése előtti napon az ara megfürdik. Az esketésre (a hajadonoké szerdán, az özvegyeké pénteken) a jegyesek, néha az állapotukat felülmuló fényes ruhába öltöznek s vagy a zsinagógában, vagy valamely udvarban, mennyezet alatt (ha van) köttetik a házasság. Az ara két asszony között ül

[1] U. o. V. 22, 22.

[2] U. o. IV. 5.

s egy négyszögü fátyollal saját és jegyese fejét boritja be. Erre a rabbinus kezébe vesz egy borral telt serleget, elmondja az áldást (hálát ad Istennek a házasság szerzéséért), iszik a serlegből s átadja az ara jobbján ülő asszonynak, ki a jegyesek ajkaihoz emeli azt. Ezután a vőlegény átnyujt a rabbinusnak egy arany gyürüt, ki azt a jelenlevőknek megmutatva, visszaadja a vőlegénynek s a vőlegény az ara ujjára húzza azt e szavakkal: »E gyürüvel légy nekem eljegyezve Mózes és Izrael törvénye szerint«, mire a rabbinus a kezében levő üveg serleget az öröm jeléül a földre dobja vagy a falhoz vágja s a jelenlevők igy kiáltanak: »besiman tob«, azaz: Sok szerencsét! A rabbinus újra egy telt serleget vesz kezébe, áldást mond, iszik s a serleget átadja most már az ara balján ülő nőnek és ismétlődik az előbbi szürcsölés. A rabbinus e serleget is összetöri.

Most a férfiak külön helyre vonulnak, felolvassák a házassági szerződést és a rabbinus a palliuma szélét nyujtván a vőlegénynek, azt megesküdteti. Ujra bort hoznak s különféle áldásokat mondván, azt elköltik s a szertartásnak vége.

Este következik a lakoma. A vőlegénynek egy hétig tiltva van a házból kimennie, szombaton azonban az ifjú pár a zsinagógába megy s jogában áll a törvényt felolvasó két férfiút kijelölni. Olvassák pedig Mózes I. 24. fej., mely Ábrahámról szól, ki megbizza szolgáját, hogy fiának feleséget szerezzen. Az ifjú asszony a házasság megkötése napjától szorgosan elrejti haját (most már ezzel felhagynak) azon balvéleményben, hogy ha valaki haját meglátja, annál fogva fog a pokolban függni.

A fennemlitett házassági szerződés fontos okmány, annyira, hogy annak elkallódása esetén, a házasság érvényes voltához megkivántatik annak újbóli kiállitása. A szerződés megkötése pedig igy történik. A vőlegény igy szól: »Ime N. leányod nekem eljegyeztetik«, mire a megszólitott mondja: »igen«, vagy »jegyeztessék el neked.« Erre a vőlegény apósával keleti mód szerint alkudozik a hozomány felett s ha a vőlegény az igért hozománynyal megelégszik, az igért hozomány irásba foglaltatik.

Azon ősi szokás emlékére pedig, mely szerint hajdanában a férfi nejét megvette, a vőlegény apjának pénzt tartozik adni, elég azonban egy prutah = fillér is. Az ősi többnejüségről sem mondtak le teljesen. Maimonides szerint a közönséges ember négy, a király tizennyolcz feleséget vehet. Midőn pedig Napoleon 1806-ban összehivta a synedriumot, az 1807. Párisban kijelenté, hogy a zsidóknak tilos a polygamia, kivéve azon országokat, melyekben a többnejüség dívik.

Ami a házasság felbontását illeti, a zsidóság még most is Hillel farizeus álláspontját vallja magáénak. A legcsekélyebb ok is elegendő a házasság felbontására. A rabbinusok azonban magyarázataikkal felette megnehezitették a házasság felbontását. Oly sok és oly sokféle feltételekhez kötötték az elválást, hogy ember legyen az a rabbinus, ki egy kifogástalan váltólevelet (get) képes kiállitani.[1]

* * *

Előadván a zsidók házasságtanát, vegyük szemügyre Ázsia egyéb ősi népeit. Először is ismertetem a *hinduk* házasságát. Manu törvénye szerint: »a férj és nő egy személy; a tökéletes embert neje és fia képezik.« (Manu IX. 45.) E szavakból azt következtethetjük, hogy a hinduknál eredetileg az egynejüség dívott s csak később fajult az polygamiává. Különben jelenleg is csak kevesen élnek többnejüségben, a túlnyomó rész megelégszik egy nővel.

Általános törvény, hogy az atyák minden érdek nélkül tartoznak férjhez adni leányaikat, sőt tilos a házasság, ha az atya ajándékot fogad el vagy ha a nő részegség vagy más oknál fogva szabadon nem adhatja beleegyezését; az ipnak az is szégyenére válik, ha veje tartja őt. Fensőbb kasztbeli férfiúk alsóbb kasztbeli nőt elvehetnek, de fensőbbrangu nők, alsóbbrangu férfiakkal egybe nem kelhetnek. A katona, ha győzelmet aratva valamely nőt hatalmába ke-

[1] Wetzer u. Welte Kirchen Lexicon II. kiadás »Ehe« és Rossi. Ritus ac mores Hebraeorum. 195 l.

rit, azt annak beleegyezése nélkül is nőül veheti, ezenkivül a nő beleegyezésével, szertartások nélkül is köthet házasságot.

A nők nagy tiszteletben részesülnek. A Mahabarata szerint, a nő a család fénye, ki azt gyermekekkel ajándékozza meg; ő a férj éltető szelleme, legjobb barátnéja s minden szerencse forrása. Manu törvénye pedig meghagyja, hogy az atyák, fivérek és férjek becsüljék-tiszteljék a nőket, hogy magok is boldogok lehessenek, »mert — úgymond — örvendeznek az istenek, ha a nőket tisztelik.«

A leányokat rendesen a 8-ik, a fiúkat 12-ik évökben házasitják meg; a leány számára az atya jelöli ki a férjet, ha azonban ő ezt elmulasztaná, három év multával a leány szabadon választhat.

A szegények házassága egyszerü szertartással köttetik: a jegyesek kezeit egy szent füvel kötik össze. Ha katona leánya megy férjhez egy brahminhoz, kezében nyilat tart, a kereskedő leánya ostort, az iparosé a köpeny csücskét fogja. A nő hét lépést tesz a vőlegény felé, s ezalatt mindketten halkan ejtenek ki bizonyos szavakat; a hetedik lépéssel meg van kötve a felbonthatlan házasság. Ha a férj mielőtt nejével élt volna, elhal, a nő teljes életére özvegy marad, a fensőbb kaszthoz tartozók oly nővel házasságra nem lépnek, ki gyermekkorában jutott özvegységre.

A magasabb kasztbeliek fényes szertartásokkal kelnek egybe. A vőlegény nagy pompával vonul jegyese házába s ünnepélyes fogadtatásban részesül; szól a zene, járja a táncz, a termek virágokkal diszitvék és ki vannak világitva. Áldozatul egy tehenet vezetnek elé, a vőlegény kérésére azonban nem vágják le. A szertartások és ünnepélyességek végeztével a vőlegény visszatér házába, vagy pedig annak atyja viszi el magával a leányt s csakis midőn eléri a meghatározott kort, jönnek érte nagy pompával. A menetet elefántok nyitják meg, a szolgák fényesen öltözvék; szól a zene, pálmákat és papir lámpákat hordoznak, a vőlegény rokonai kiséretében elefánton vagy lovon ülve zárja be a menetet. A vőlegény több ezer forintra rúgó ékszerrel kedveskedik feleségének.

Minthogy a házasság általában felbonthatatlannak tartatott és csak bizonyos esetben vala szabad a férfiúnak második nőt is venni magához, feltünő, hogy az elválás meg van engedve, ha a nő 8 évig magtalan vagy pedig 11 év alatt leánygyermeket nem szült.

A nő, ha férje vallásos czélból távozott el hazulról, nyolcz évig köteles rá várni; ha tudomány vagy dicsőség után való vágy tartja őt távol, hat évig, ha pedig mulatság kedveért távozott, három évig.

A hinduknál a zsidó leviratus-féle jog is feltalálható. Ők ugyanis azt tartják, hogy lelkök üdvösségét leginkább a fiaik által bemutatott engesztelő-áldozat szerzi meg, — miért is, ha figyermekök nincs a férji jogaikat testvéreikre ruházzák át.

A férjek holta után hajdanában szokásban volt nejeik elégetése, ezt azonban jelenleg az angol kormány szigorúan megtiltotta. Mindazonáltal egyes tartományokban még most sem állottak el ezen kegyetlen szokástól.[1]

* * *

China. Itt már a polygamia elve már a legrégibb korban is kifejezésre jutott. Yao császár, ki az özönviz idejében élt, két leányát egyszerre adja nőül Schünnek, egy szegény férfiúnak, kit társ-császárra is tett volt, miután annak rendkivüli erényeiről meggyőződött.[2] A polygamia most is divik; de a nép $^{9}/_{10}$-része nem él vele, mert egy feleség gyermekeit is bajos eltartani.

Chung Tsö (Confucius) a házasságról igy nyilatkozik: A házasság az ember igazi állapota, mert általa tölti be földi rendeltetését; következőleg az emberhez legméltóbb és legillőbb annak meggondolása, mit kelljen cselekednie, hogy a házasélet összes kötelmeinek megfelelhessen. Vannak kötelességek, melyek mind a két nemre egyenlően kötelezők s mások, melyek a nemnek saját kötelmei. A férfi, a fő: ő

[1] Oberländer, Fremde Völker 456. l.

[2] M. G. Panthier, China. 107. l.

parancsol. A nő alárendelt: engedelmeskedni tartozik. Úgy az egyik, mint a másik tevékenysége hasonló legyen az ég és a föld tevékenységéhez, mint amelyek együttesen közreműködnek az összes létezők előhozása, fentartása és oltalmára. Viszonyos gyöngédség, tisztelet, becsületesség és bizalom legyen magokviselete alapja; ez legyen alapja a férj oktatása és parancsainak; ez legyen alapja a nő tanulékonyságának és szolgálatkészségének, mindabban, ami az igazságot, illemet és becsületet nem sérti. Társadalmi rangját a nő férjének köszönheti, általa lett azzá, ami. Ha a halál férjét elragadja, azért nem lesz saját urává. Mint leánynak atyja és anyja, mint árvának bátyja viseli gondját; mint asszonyt férje kormányozza, mint özvegy, fiának, és ha többen vannak, a legidősbbnek felügyelete alatt áll. Fia szeretetteljes tisztelettel neki szentelvén szolgálatait, távol tartandja tőle mindama veszedelmeket, melyek nemének gyengesége következtében őt környezik. A szokás tiltja a második házasságot: zárkózzék el az özvegy saját házában s azt, mig él, el ne hagyja. Semminemü a házon kivül eső ügybe nem szabad avatkoznia: ilyenbe ne ártsa magát, sőt mi több a házi dolgokba is csak akkor avatkozzék, ha szükséges, vagyis akkor, midőn gyermekei még serdületlenek. Nappal se járkáljon ok nélkül egyik szobából a másikba, éjjeli szobájában mécs égjen. És ha ily visszavonult életet él, utódai mint erényes nőt fogják dicsőiteni. Mondottam, hogy a leány 15—20 éves korban lépjen házasságra. Miután pedig állapota ezen változásától függ szerencséje vagy szerencsétlensége, mitsem szabad elmulasztania, hogy a körülményeknek megfelelő lehető legelőnyösebb kiházasitásban részesüljön. Nevezetesen nem kell őt oly családdal összeköttetésbe hozni, mely az állam elleni összeesküvés- vagy nyilt zendülésben részes; kerülni kell az oly családba való házasodást is, melynek anyagi viszonyai ziláltak vagy amely folytonos perlekedésben él. Oly férjhez sem kell őt adni, ki valamely büntény miatt becsületét veszté s megérdemelte volna a törvényszabta büntetést; de oly férjet sem kell neki választani, ki tartós betegség, elmezavar, türhetetlen undoritó

betegség vagy kellemetlen testi hibában szenved, végre olyanhoz sem kell őt adni, ki habár a család legidősbbje, de sem anyja, sem atyja nincs. Ezen öt eset kivételével, a társadalom bármely osztályához tartozó férfivel, kivel boldogan élhet, egybekelhet. Teljesitse új állapota összes kötelmeit s a neki szánt szerencse részese leend. A férjnek jogában áll feleségétől elválni; de e jogával önkényüleg nem élhet, ezt csak jogos okból teheti. Az elválás oka hétféle: először: ha az asszony ipa- vagy napával nem tud megférni; ha köztudomásu magtalanság következtében nem képes családalapitásra; ha alapos a gyanu, hogy a hűséget megszegte vagy erkölcstelen; ha rágalmazó vagy megfontolás nélkül való beszédei a családi békét felduljják; ha oly testi bajban szenved, mely ellen a férfiak természetes ellenszenvvel viseltetnek; ha nyelveskedő s e hibája nehezen gyógyitható; végre ha férje tudta nélkül a házból bármit bármily okból elcsent. De habár a férj a fennidézett okok bármelyike miatt is elválhat nejétől, három esetben nem szabad e jogával élnie: 1) ha a nő, nem lévén atyja vagy anyja, sehol sem talál menedéket; 2) ha ipát vagy napát gyászolja, ezek holta után három évig el nem küldhető, és 3) ha a férj, midőn nősült, szegény volt s később meggazdagodott.«[1]

Ezek Confucius szavai, melyek leszámitva a leszámitandókat, dicsőségére válnak a chinai bölcsésznek s bizonyságot tesznek arról, hogy a legrégibb korban is a nőt, habár a férjjel egyenrangunak nem is tartották, de nem is taszitották őt azon szégyenteljes áilapotba, melybe később jutott. Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy a chinaiaknál a nő igen alárendelt szerepet játszott, s ez kitünik egy a chinaiaktól bölcsnek tartott nő, Pan-Hoei-Pan irataiból is. Szerinte a női nem állapota a lealázás és gyengeség állapota. »Mi — irja — az emberiség legalsóbb fokán állunk; mi vagyunk az emberi nem gyenge része; a legkevésbbé nemes és fenséges foglalkozások képezik örökségünket. Ez pedig oly

[1] M. G. Panthier, China. 170. s kk.

igazság, melynek bensőnket át és át kell hatnia, miután teljes életünkre ki kell hatnia: s ha következetesek kívánunk lenni, ennek kell boldogságunk forrásává válnia.« Leirja azután, hogy a leánykával születése után három napig senki sem törődik s egy közmondást idéz: ha fiad születik, azonnal farkasnak tartod, mely senkitől sem fél, pedig talán egy parányi féreg, melyet csakhamar széttipornak; ha pedig leányod születik, azt csak egérnek tartod, pedig lehet, hogy vérengző tigris, mely mindenütt félelmet okoz.

Ha a leány — irja tovább — atyai házából átmegy férjeébe, kivéve nevét, mindenről lemond, semmije sincs; amije van, s ami ő maga, teljesen azé, kit férjeül nyert. Ezentúl összes gondolatai és iparkodásának egyetlen tárgya, férje; egyedül annak tetszését tartozik keresni; szive, élve vagy halva, férjeé.«

Férjének feltétlen engedelmességgel tartozik, mert a nő — mond Niu-hien-schu — a házban csak árnyék és visszhang — szóval semmi.[1]

Köztudomás szerint a chinaiak, amily büszkék fiaikra, ép oly tehernek tartják a leánygyermekeket s azokat 1—2 kivételével vagy megfojtják vagy kiteszik.

A férj némely esetben felesége életével is korlátlanul rendelkezik; de mind ennek daczára — mond Hellwald — soha (?) sem fordul elő az eset, hogy a férj megverné feleségét, sőt nem ritkaság, hogy a férj a papucs alá kerül.[2]

A házasságkötést a jegyváltás előzi meg, mely alkalommal két kártya szerepel, melyek egyikére aranypapirosból vágott sárkány, a másikra phönix van ragasztva. A szertartások a vőlegény házában kezdődnek. Az örömapa széken ül, fia térdre esik előtte, egy borral telt serleget vesz a kezébe, néhány cseppet áldozatul a földre önt és mielőtt innék, atyja előtt háromszor hajtja meg magát. Ezután hordszéken a menyasszony házába viszik. Az ara otthon ugyanazon szertartást végzi, anyja az áldozás után

[1] U. o. 268.

[2] Hellwald. A föld és népei. II. 550.

koszorút tesz fejére s bátoritólag így szól: Ne félj leányom, engedelmeskedjél férjednek.

A vőlegény jegyese házához érvén, jövendő ipának egy vadkacsával kedveskedik, ki azt átadja leányának, az arának. Találkozván a jegyesek, egymás előtt a legnagyobb komolysággal hajlongnak, letérdelnek s az eget és földet hivják segitségül s úgy látszik, ez a házasságkötés lényege, mert ahelyett: megházasodott, azt szokták mondani: az eget és a földet imádta. Erre az ifjú asszonyt lámpa kisérettel — hajdan éjjel — férje házába kisérik, hol a lakoma már készen várja őket. Az ifjú nő négyszer hajlik meg férje előtt s ez viszont kétszer. Az asztalkánál egymással szemközt ülnek s mielőtt ennének, az asztalra áldozatul bort és húst tesznek őseik számára. A vendégek a mellékszobában étkeznek.[1]

* * *

Az *ó-perzsáknál* az egynejüség törvény által volt kimondva s a nő egyénisége nem veszett el férje mellett, úgy, hogy még papnővé is lehetett. A legdicsőbbnek a rokonok házassága tartatott, úgy látszik azonban, hogy e tekintetben roppant visszaélés kapott lábra, mely annyira fajult, hogy saját anyjukat, leányaikat, nővéreiket is nőül vehették. A vallás megáldá, a király megjutalmazá a sok gyermekkel biró atyát; a fiakat az égbe vezető lépcsőknek tartották: minél számosabbak azok, annál könnyebb leend az átmenet a Cinevad hidján. A nőt, mint feleséget tisztelék ugyan; de annak élete férje kezében volt, megölhette, háromszori engedetlenség után; a csapodárt, a hűtelent elüzhette. A magtalannak meg volt hagyva, hogy örökbefogadás által szerezzen gyermekeket, vagy jegyajándék adása által mozditsa elő mások házasságát. Mindennemü kicsapongás, mint Ahriman műve, tiltva volt. A kezdetben egyszerü erkölcsök azonban a medokkal való egyesülés következtében megromlottak. A fejedelmeknél a többnejüség, ágyas-tartás kapott lábra. A királyi hárem a tartományban talált szép

[1] Oberländer. I. m. 468. nkk.

hajadonokkal volt megtömve, kik az eunuchok felügyelete alatt két osztályt képeztek; az elsőből a másodikba csakis a királylyal való társalgás által juthattak. A királynak feleséget az Achaemenidák családjából kellett választania, e kitüntetésben azonban ágyasok is részesültek, amint ezt a zsidó Eszter példája is bizonyitja.[1]

Az *új-perzsák* ifjan házasodnak; ha az atya jómódú, a leányért vételár fejében 30 tomant (körülb. 135 frt) fizet. A házasságot rendesen megbizottak által kötik. Ez alkalommal jelen van a vőlegény, a pap (mollah), a kádi (biró); az ara egy mellékszobában tartózkodik, de őt magát nem lehet látni. Legelőször is megszólal az ara megbizottja: »Én teljhatalmu megbizott N. N.-nek adlak nőül, örök időkre felesége leszesz s ennyit kapsz özvegyi tartásul.« Erre igy szól a másik: »Én teljhatalmu megbizott, megbizóm nevében N. N.-t nőül veszem, kit a jelenlevő megbizott nekem átadott, a meghatározott özvegyi tartás fejében.«

A lakadalmi ünnepség tiz napon át az aránál tartatik. A tizedik napon a vőlegény elküldi az ajándékot, mely ékszer, bútor, rabszolgák és eunuchokból áll. A vőlegényt a rabszolgák és eunuchok lóháton kisérik. A bútort sokszor csak kölcsönzik és üres ládákat szállitanak. A nőt pedig éjjel vezetik férjéhez, tevén, lóháton vagy gyalog tévén meg az útat. A menetet zenészek nyitják meg, a szolgák fáklyákkal világitanak. Az ifjú nőt fátyol boritja tetőtől talpig, nehogy valaki megigézze. Ha gyalog megy, két asszony karon vezeti, ha lóháton megy, egy eunuch képezi a csatlóst. Megérkezése után idősebb nők a nászszobába kisérik. Az asszony otthon ugyan zárt életet él, de nappal, sőt éjjel is szabad kimenése van.[2]

* * *

A *parsoknál* az atya legfőbb gondja leányának férjhezadása, nevelésével azonban nem törődik. Guzareteben

[1] Cantu Világtört. II. 50—53. l.

[2] Oberländer, i. m. 468.

két, három éves gyermekeket is eljegyeznek. Hat éves korig a leányok szülőik felügyelete alatt állnak s ekkor átadják őket az eljegyzett ifjaknak, a tulajdonképeni házasságot azonban csak később kötik. Kirmanban a leányokat 9 éves korukban jegyzik el; de csak 12 éves korukban mennek férjhez és 13. év előtt végre nem hajtják a házasságot. Ha a szülők ez ellen vétenek, testi büntetéssel sujtják őket. Ha a leány a törvényes kort elérte, felszólitja atyját, fivéreit, hogy férjről gondoskodjanak. A szülők, kik az ebbeli kérést nem teljesitik, súlyosan vétkeznek. Ha pedig a leány lemond a házasságról s e szándéka mellett 18 éves korában is megmarad, bármi jót tegyen is, a feltámadásig a pokol lesz lakhelye. Mint házasságközvetitők rendesen a papok (mobed) szerepelnek s első sorban szemügyre veszik a jövendőbeli anyós magaviseletét.

A parsoknál még most is ősi szokás szerint legkedvesebb a vérrokonokkal való házasság, nevezetesen az unokatestvérek házassága. A parsnő egymásután két fivérnek is neje lehet.

A házasságot (nekah) itt is megelőzi az eljegyzés (namzad) s úgy az eljegyzés, valamint a házasságkötés napját a csillagjós határozza meg.

Az egybekelés napján a vőlegény fényes kisérettel vonul jegyese házához; a pap (destur), férfiak, nők (néha kétezren) kisérik őt.

A lakodalmas házban a házasulandók az egyik földszint fekvő szobában, gazdagon diszitett székeken ülnek, velök szemközt a papok állnak, kik az áldást mondják el felettök előbb zend, azután szanszkrit nyelven. A szertartás azzal végződik, hogy a vőlegény lába nagyujját tejjel megmossák, arczát pedig az ara selyemkabátja (schoti) csücskével megdörgölik. Erre a vendégek közt rózsavizzel meghintett virágcsokrokat osztanak szét s kezdődik a lakoma, előbb a nők s később a férfiak étkeznek. Ha az ifjú pár esetleg még nem érte volna el a házasságra megkivánt érettséget, szülőik felügyelete alatt különválva élnek.

Ötféle megengedett házasság van: 1. a schah-zan, szűz-

zel megengedett házasság. 2. A Jog-zan, midőn a házasságból születendő fiú, az asszony atyja vagy bátyjának nevét viseli, ha ezek fiú gyermekkel nem birnak. 3. A sater-zan, vagyis halottal való házasság, midőn 15 vagy ennél idősebb nőtelen ifjúnak pénzen vásárolnak feleséget, e nő azután egy más férfiúval a jog-zanra lép s az ezen házasságból származott fiú sater, azaz: a megholtnak fia, de megkivánják a fiú beleegyezését. 4. A tsegner-zan, özvegy nővel kötött házasság. 5. A kodesch-zan, midőn a leány az atyja által kiszemelt férfit visszautasitja s rokonai akarata ellenére máshoz megy nőül.

Törvény szerint monogamiában élnek, ha azonban a házasság magtalan, a nő megengedheti, hogy férje egy más nővel is köthessen házasságot, az első feleség beleegyezése okvetlenül szükséges. Az asszonynak azonban férje életében, ha az nemzőképes, mással egybekelni nem szabad.

A pars négy esetben bocsáthatja el nejét: ha engedetlen, ha erkölcstelen, ha hószám idején megérinteti magát és ha bűbájos.[1]

* * *

Az assyr-babiloniakról egyes történetiró azt állitja, hogy a legtisztább házasságban éltek, és a nők nem valának keleti módra háremekbe zárva, hanem nagy tiszteletben részesültek. Ezen állitás első része, az ujabb felfedezések következtében alaptalannak bizonyult; voltak bizony háremeik és polygamiában éltek. Az akkadoknál a nő kiváló tisztelet tárgya volt, mert a családban nem az atyát, hanem az anyát illette az első hely s az anya sértése fia részéről nagyobb bűnnek tartatott, mintha atyját sértette volna meg. Ha a fiú atyját bántalmazá, csekély értékü ezüstöt kellett fizetnie, ellenben ha anyját sérté, haja levágatott és elzáratott, sőt e bűne számüzetéssel is sujtatott. Ha az atya visszaélt atyai hatalmával, börtönbe csukták, az anyát csak saját házába internálták. A szebb leányo-

[1] K. Schwenk. Die Mythol. der Perser 372—376 l. Oberländer I. m. 376. l.

kat elárverezték s a befolyó pénzzel a rútakat házasiták ki. Ha a házasság szerencsétlen volt, visszadatott a vételár s a házasok szétváltak. A hajadonok kiházasitása s a házasságtörők büntetésének kiszabása egy erre hivatott törvénynek feladata volt. A házasságtörő nőt vizbe fojták, a férfit csekély pénzbirsággal sujtották.[1]

* * *

Japánban, több felekezetnél pap előtt köttetik a házasság, mások a pap közvetitését nem veszik igénybe. Szigorúan ügyelnek arra, hogy a férj és nő egyenrangu legyen, a magasabb rangu tisztviselőket erre a törvény is kényszeriti. Rendesen közvetitő által kötik a házasságot, ki a jó sikerért felelőséggel is tartozik. A nők hűtlenségét a legszigorúbban büntetik. A megkötött házasság önkényt fel nem bontható, mindazonáltal sokan, magtalanság esetén, feleségeiktől elválnak — ez törvénytelen ugyan, de nincs senki, ki e törvénytelenséget megtorolja.

Az esküvő napján a vőlegény rangjához illő ajándékokat küld jegyesének, ki azokat gyermeki hálája jeléül szülőinek adja át, ezek viszont a háztartáshoz szükséges szerelvényekkel ajándékozzák meg leányaikat s volt játékait ünnepélyesen elégetik. Ezt követi a menyasszony hozományának elszállitása. A menet a vőlegény háza előtt megáll, az arát két nyoszolyó-lány — gyermekkori játszótársai — a családi szentélybe, mely minden házban található — vezetik, hol a vőlegény barátai és rokonaival fogadja őt.

A házi szentélyben az oltár alján egy kis fenyő ág és virágzó szilvafácska van felállitva; látható ott még egy daru és teknyősbéka alakja is, mint az erő és női szépség, a hosszú és boldog házasság jelvénye. A nászgyertyának sem szabad hiányoznia. Az asztalon különféle edények és saki-val töltött palaczkok állnak. Az oltár hátlapján szent képek függnek s azok előtt bronz gyertyatartókban karvastagságu gyertyák égnek. E két gyertya között térdre bo-

[1] Kaulen. Assyrien und Bab. 196. és Cantu i. m. I. 401.

rul a násznép és segitségül hivja a család védő szellemeit. A feleség egyszersmind háziasszony is, s ebbeli teendőit már az esküvő napján a házi szentélyben kezdi meg, sakit önt a poharakba és sorra kinálja a vendégeket. Este van a lakoma. A feleség vezeti a háztartást, a cselédeknek ő parancsol, a felelősség az ő vállain nyugszik, a férj üzlete titkaiba is beavatja őt. Mint asszonynak már nem a mulatságnak, hanem a nélkülözéseknek kell élnie. Ismertető jelül a deréköv lefüggő szalagait elől hordják és szépségöket feláldozzák. Szemöldöküket leborotválják s fogaikat fekete mázzal vonják be.[1]

* * *

A *cserkesz*, kinek vallása a kereszténység, izlam és bálványozás vegyüléke — maga választja feleségét, a megtörtént választást a vőlegény barátjai adják hirül a rokonságnak, — ha ennek a választás ellen nincs kifogása, a két családfő megállapitja a hozományt. A hozományról nem az ara, hanem a vőlegény gondoskodik. A főbb rangu egy pánczélinget, 2—3000 piaster értékü ajándékot ad arája atyjának, mások lovakkal, rabszolgákkal, fegyverekkel, posztóval vagy barmokkal kedveskednek. Létre jövén az egyezség, a vőlegény barátai segitségével jegyesét megszökteti — a leányt átviszik a szomszédba; csakhamar azonban megjelennek annak botokkal felfegyverzett rokonai s a megszöktetett nőnek visszaadását követelik, erre előjön egy más, szintén botokkal felfegyverzett sereg s tiltakozik az ara kiadása ellen. A két sereg összecsap s a szinlett harcznak csak akkor van vége, midőn a vőlegény karján jegyesével köztök megjelenik. A vőlegény pártja győzött, a legyőzött megadja magát s mindnyájan a vőlegény lakába vonulnak s kezdődik a vig lakoma.

Feltünő szokás az, hogy a házasok szégyennek tartják a nyilvános együttes megjelenést. E tulzott szemérmetességet a vőlegény már a házasságkötés napján nyilvánitja;

[1] Oberländer, i. m. 35. 36. ll. — Hellwald, i. m. II. 507. l.

mig ugyanis a násznép mulat, tánczol, lakmározik, az ifjú férj hazulról elszökik s az erdőben rejtőzködik. Barátai este keresésére indulnak, s megtalálván őt, haza vezetik. Hajnalban ujra megszökik s felkeresi búvhelyét, e szökdösés és bujkálás eltart két hónapig, sőt még azután is kerüli a nejével való nyilvános találkozást. Ha fia születik, ismét elrejti magát, általában ha a cserkeszt felesége és gyermekei hogyléte felől kérdezik, arczpirulással felel. A leánygyermeknek nevet az anya ad, s ő neveli, a fiú gyermek a nemzeté s vagy a szomszéd, vagy pedig valamely rokon viseli gondját s ezt ataliknak nevezik.[1]

A *mingrelieknél* a házasulandó nemes egy tanut szerez, ki, mig a pap imádkozik, a jegyesek ruháit összevarrja s azután a pap által kijelölt rendben virágkoszorúkat tesz majd az egyik, majd a másik fejére. Végre megkínálja őket borral és kenyérrel s kijelenti, hogy a szertartásnak vége.[2]

A *tunguzoknál*, amily korlátlan úr a férj a családban, ép oly rabszolga a nő. Ez épiti a viskót, cserzi a bőrt, varr, ellátja a háztartást, őrzi a csordát, s gondját viseli a teherhordó barmoknak, még a vadászatra is eljár férjével, ki asszony nélkül semmiképen sem volna képes megélni.[3]

A *cseremizek* feleségeiket vásárolják; a pogány cseremizeknél a többnejüség divik, rokonokkal azonban nem szeretnek egybekelni, sem két nővérrel egyidejüleg; de annál örömestebb egymásután. Az alkut a kérő köti meg, a jegyesek csak ekkor találkoznak s gyürüt váltanak. A házasság megkötésére a vőlegény zene-szóval vonul jegyese házába, ajándékokat osztogat, résztvesz a lakomában, ezalatt egy megbizott saját házába vezeti a menni vonakodó, sirórivó menyasszonyt. A lakodalmas házban az asztalra van helyezve a házi bálvány s ez előtt mond imát egy a papot helyettesitő aggastyán. Ujra lakomához ülnek és tánczolnak orosz hárfa, duda, doromb és énekszó mellett. Az arát megfosztják fátyolától s a vendégszobába vezetik, hol a fő-

[1] C. famille Carcasien. 42, 43. l.

[2] U. o. 26. l.

[3] Hellward, i. m. II. 494.

pap (jüktüls) vagy a fennemlitett aggastyán (kart) imádsága alatt térden áll. Erre az ara ajándékokat osztogat, a vendégeket sörrel vagy méhserrel kinálgatja s visszavonul sátorába. Másnap is lakmároznak s a vendég távoztakor néhány kopeket vet a serlegbe a mátkapár számára.[1]

A *csuraszok* is veszik feleségeiket s ezek hozománya a vérárnak megfelelő. Ha a kérő eljárt megbizatásában, a vőlegény látogatással tiszteli meg jegyese szülőit s lefizeti a vételárt, s az új rokonokat ingek, kendők és vászonnal ajándékozza meg. Az ara atyja, szerencsés boldog házasság czéljából buzakenyeret s kevés mézet áldoz, imádkozván a nap felé tartja azokat. Az elfátyolozott menyasszony egy ernyő mögé rejtőzik; azután előlép, a vendégsátorban ünnepélyesen körüljár s midőn ezt harmadszor ismétli, a vőlegény lerántja fátyolát, megcsókolja és gyürüt vált vele. Most már eljegyzett leány a neve, és kenyeret, mézet, sert osztogat s ismét az ernyő mögé vonul, hol az asszonyok a silány leányföveg helyett, diszesebb fejkötőt tesznek fejére.

A vetkőzés alkalmával a menyasszony huzza le a vőlegény csizmáit.[2] Másnap tartatik a vendégség. A férj feleségének korlátlan ura, ha elégedetlen vele, ketté szakitja annak fátyolát s mindenkorra szétváltak. E szokás a mondivinek, wotjákok és woguloknál is megvan.[3]

A *wogulok* és *osztjákok* többnejüségben élnek s feleségeiket megveszik alku szerint. A woguloknál az egybekelés után az ifjú nő néhány hó vagy egy évre is visszatér az atyai házba s csak azután élnek közösen. Az elutasitott kérő a leányt elrabolja.[4]

A gazdagabb *kurdoknál* is a többnejüség divik, a szegény örül, ha egy nőt képes eltartani. Az előkelő nők fátyolozottan, a katonák feleségei fátyol nélkül járnak. Általában szabadon járhatnak, kelhetnek a családi körön kivül is s más férfiakkal is társaloghatnak.

[1] K. Schwenck, Die Mythol. der Stawen. függel. 447. l.

[2] E szokás a palóczoknál is feltalálható.

[3] U. o. 451. l.

[4] U. o. 456. és 462. l.

A kurd nő csupa tevékenység, hóban, zivatarban, hőségben egyaránt dolgozik; de azért nem sok a becsülete. Elkészitvén az ebédet, a férfiak étkezésének ő csak néma tanuja, neki a maradékkal kell megelégednie.[1]

A *khondok* leányaikat 10 éves korukban adják férjhez, s csakis különböző törzsbeliek kelhetnek egybe; kivételnek csak akkor van helye, ha a törzsek harczban állnak; a leány atyja 20—30 »élet«-et (pénzérték) fizet. A leány sátorába rizst és szeszes italokat hordanak, a pap azokat megizleli, áldozatot nyujt az isteneknek s a mátkapár szülői kijelentik, hogy a házasság meg van kötve. Táncz, dal és mulatság zárja be a szertartást, melynek kiegészitő részét a leány szinlelt elrablása képezi. Az ifjú nő férjével él ennek atyai házában, segitségére van napának, mig férje el nem éri azon kort, melyben saját tűzhelyt alapithat.

A *todánnál* a sokférjüség található, mely ritkán fordul elő más népeknél, mint pl. Tibet, Hummalaja és Malabarban. Egy asszonynak 3—4 férje is van, kik mindannyian testvérek, s mindegyikkel egy hónapig él. A leányt első férjének még kisded korában jegyzik el s annak összes fitestvérei születésök óta e nőhöz kötvék. A fiú atyja a leány atyjának egy bivalyt s új öltönyt ajándékoz, — ha elfogadja: ezzel szavát lekötötte. Ha az igy eljegyzett leány eléri 15 éves korát, atyja kiadja hozományát, mely bivalyokból, nyak- és karpereczekből, fülfüggőkből áll, erre következik az egybekelés.

Az anya gyermekét erdőben szüli, hol a szél és eső ellen csakis a bokrokban talál menhelyet. Az újszülöttet jó ideig csakis szülői láthatják; később nevet adnak neki s ekkor mások is megnézhetik.[2]

A *birmánoknál*, az ifjú kijelentvén nősülési szándékát, anyja vagy egyik közeli rokona meglátogatja a kiszemelt hajadon szülőit, ha szivesen látják, néhány barátja ismétli a látogatást s megállapitják a hozományt. Kiállitják a há-

[1] Oberländer, i. m. 486. l.

[2] U. o. 434. 442. ll.

zassági szerződést s lakodalmat ülnek. Az ifjú pár egy tányérból eszik ; a vőlegény megkínálja jegyesét kevés teával, ez azt elfogadja és viszonozza. Ezzel vége a szertartásnak.[1]

* * *

A *mohammedanusoknál* a házasság megkötéséhez okvetlenül megkivántatik egyrészről a házasulási szándék határozott kijelentése, másrészről annak elfogadása, illetőleg a beleegyezés. A szándék kifejezésére mult idővel élnek, pl. a nő így szól: »Házasságra léptem veled ezen összeg fejében.« A férfi pedig így felel: »Beleegyeztem.« E kijelentés két férfi és két nő tanu jelenlétében megy végbe. A házasságkötést eljegyzés is szokta megelőzni, de ez feltétlenül nem szükséges. Közel vérrokonok, sőt sógorok közt is tilos a házasság s egy férfi két nővért nem birhat nőül egyidejüleg.

Szabad mozlim nőül vehet rabszolganőt is és viszont szabad mozlimnő férjhez mehet rabszolgához is, de a törvényes házasság következményei nélkül. Zoroaster követőivel és pogányokkal érvényes házasság nem köthető, ellenben a keresztények és zsidókkal kötött házasság érvényes. Szabad ember négy, rabszolga két nővel köthet házasságot. Nászajándékokról a férfi köteles gondoskodni.

Az elválást illetőleg a korán határozata mérvadó: »akik feleségeiktől el akarnak válni, ebbeli szándékukat négy hónapon át hányják-vessék meg; ha szándékuktól elállnak, az Isten megbocsát és irgalmas. Ha pedig szándékukhoz ekkor is ragaszkodnak, ezt is tudja az Isten. Az elvált nő három hónapig várjon s el ne titkolja azt, amit Isten benne művelt, ha különben hisz az Istenben és az utolsó napban. De illőbb, hogy a férfi az asszony kívánságára őt visszavegye s egymással az ismeretes szabályok szerint éljenek ; a férfinek azonban hatalma van felette. Kétszer szabad elválni, azután meg kell őt tartani, vagy pedig ellátásáról gondoskodni. Abból mit nekik ajándé-

[1] U. o. 112.

koztatok, semmit sem szabad visszavennetek .... Ha még egyszer (t. i. harmadszor) válik el tőle, többé nem szabad visszavennie, hacsak ezen idő alatt mással egybe nem kelt s attól is elvált; ez esetben bűn nélkül ujra egyesülhetnek. Ha feleségeitektől elváltatok s a meghatározott idő (3—4 hó) elmult, ujbóli férjhezmenésöket ne akadályozzátok.

Ha meghaltok s feleségeket hagytok hátra, ezek 4 hó és 10 napig várjanak.

Ha valaki meghal s feleségeket hagy hátra, gondoskodjatok egy évi eltartásukról, anélkül, hogy házaitokból kivernétek őket.«[1]

Az asszonynak férje tudta nélkül nem szabad a házat elhagynia s legnagyobb dicsőségét képezi, ha elmondhatja, hogy férjén kivül más férfit nem látott. A nők elkülönitve háremben laknak.[2]

Lássunk itt egy izmaelita *arabs beduin* házassági szertartást. A házasságkötés módja a törzsek szerint változó, legérdekesebb a következő: a legelőről (a legeltetés lévén a leányok főkötelessége) hazatérő leányt kedvese s annak néhány barátja megtámadja s minden ellenkezése ellenére atyjának (a legény atyjának) sátrába vezetik. »N. N. takarjon be téged« kiáltozással egy abbának nevezett öltönyt boritanak rá. A leány tiltakozik, jajgat, sir, ezt az illem hozza magával; de elvált vagy özvegy asszonynál ezt az illem tiltja. Erre a leányt, ki gyakran most hallja először jegyese nevét, a legény ajándékozta ruhákba öltöztetik, tevére ültetik, a leány folyton kiabál és szökni akar, de a vőlegény sátorába viszik.

A leány, ha férje nem tetszik, másnap visszatérhet atyjához, senkisem kényszeriti őt a gyülölt házasság folytatására.

Az egybekelés után a nő két hétig sátorában tartózkodik. Sokszor az elfogott és az abbával betakart leány megszökik s a hegyekbe menekül: a vőlegény keresésére

[1] Korán II. sura. ford. Ullmann 25—27. ll.

[2] Lásd Wetzer und Welte, i. m. IV. köt. 157.

indul, ha a leány hajlandó hozzá menni, könnyen ráakad, ellenkező esetben csak nagynehezen találja meg őt.[1]

Az ázsiai fennebb vázolt házassági viszonyok illusztrációjául álljon itt Cantu megjegyzése: »Ázsiában — irja — a nők igen szépek s amily korán indulnak fejlődésnek, szint oly hamar el is vesztik kecseiket és termékenységöket. Az ember romlott természeténél fogva s az égalj befolyása által nagy hajlammal birván a kéjelgésre, kertet igyekezett képezni magának e bájos virágokból, kiválasztván többeket a szebbek közül. Minthogy azonban ezek még fiatalok voltak s csupán az élvre valának alkalmasok, meg kelle zabolázni szenvedélyeik erőszakos kitöréseit, a szerelmet, vetélkedést, féltékenységet. Az ő büszkeségöket folyvást sérté a többnejüség, mely az érzékeket ki nem elégitéssel másoknak többrebecsülésével kinozta: miértis a férj nem számithatott szerelmökre, mely legszilárdabb biztositéka a hűségnek; szükséges vala tehát, hogy a férj a legnagyobb szigorral uralkodjék a nők felett, a leggondosabb elővigyázattal zárja el őket s oly emberek őrizetére bizza, kik természetökből ki lévén vetkőztetve, sem a nők hajlamát, sem a férfi féltékenységét fel nem ébreszthették.«[2]

Állitólag a haldokló Mohammed utolsó szavai is ezek voltak: »Vigyázzatok vallástokra és feleségeitekre.«

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Das Leben unseres Herrn Jesu Christi, des Sohnes Gottes, in Betrachtungen von M. Meschler S. J. Dritte Auflage. Mit Approbation des hochw. Herrn Erzbischofs von Freiburg. Freiburg im Breisgau, Herder'sche Verlagshandlung 1894.

[1] Oberländer, i. m. 418.

[2] Cantu, i. m. I. 376. l.

Jézus Krisztus életét többen irták már meg. Emlitsük csupán Dupanloup Bódogot, kinek magyar forditása a szent-István-társulat által kiadva ép most forog közkézen, Didont, Veuillot-t, kiket szintén birunk magyarul. Emlitsük továbbá Le Camus E.-t, kinek német forditása Herder kiadásában szintén csak imént hagyta el a sajtót.

A két franczia iróhoz a legméltóbban s legelőnyösebben csatlakozik Meschler atya. Urunk életét mindannyian a négy evangelista nyomán irván meg: a tárgyra nézve nincs, amint nem is lehet különbség köztök, de van igenis eltérés, még pedig jelentékeny, a tárgy kezelésére nézve. Hasonlitsuk csak össze Meschlert Dupanloupval. Ez egyszerüen az evangelistákat beszélteti, a magáéból alig egy-két szót füzvén hozzá. Ő az evangelisták szavaiból, mint szines kövecskékből egy mozaikképet állit össze. Meschler szintén a négy evangelium után beszéli el Jézus Krisztus életét, csodáit, tanitásait, de az elbeszélést azután magyarázza, megvilágitja s morális tanulságot von le belőle.

Hogy példában lássuk eljárását: a csodálatos halfogást elbeszélteti mindahárom evangelistával, kik arról irtanak, azután elmondja 1) pont alatt, mi adott legyen alkalmat a csoda mivelésére, mi volt a kül- meg a belső inditók; 2) pont alatt fejtegeti a csoda hármas jelentőségét; 3) alatt elmondja, a csoda mi hatást gyakorolt légyen a jelenvolt népre. A pont végén rövid buzditás. Az egyháznak, Péter sajkájának a hivatása lelkeket halászni, vagyis az embereket üdvösségre vezetni. A siker biztos, amint a csoda mutatja, de föltételezve van Istenbe alázatosan vetett bizalom által. Körülbelül ezen minta szerint kezeli szerző az egyes mysteriumokat. Ő mysteriumnak nevezi Urunk minden csodáját, minden cselekedetét, és nem helytelenül, mert amint mysterium az Ur megtestesülése, úgy folytatólag mysterium egész földi élete, csodáinak pedig és tanitásának, jelesül paráboláinak értelme éppen titokszerü, symbolikus jellegü.

Szerző művét Jézus életének nevezi »elmélkedésekben.« Igenis, elmélkedés az, de egészen sajátságos elmélkedés,

mondhatnók exegetikus elmélkedés. A súlypont ugyanis abban található, hogy szerző fejtegetvén az evangeliumi szöveget, fürkészvén a tények, a csodák okait és hatását, számba vevén az embereket és a körülményeket, mélyen hat be a mysteriumokba, s azokról világos, átlátszó, képet alkotván, felvilágositja az értelmet, hogy azt azután üdvös érzelmekre vezesse. Igenis, elmélkedéseket tartalmaz a könyv, és mint ilyen megfeszitett, beható figyelmet igényel, különben veszendőbe megy az olvasás.

Meschler műve tehát már ebben különbözik a többitől, de különbözik abban is, hogy ő a négy evangelistát kimeritően használja fel, egész az utolsó jotáig. Innen a könyv roppant terjedelme. Az első kötet 645, a másik 578 lapra terjed. A legcsekélyebb adat is, mely Urunk életére vonatkozik, fel van itt karolva. Mint exegeta meglep szerző sok izben új meg új fejtegetéseivel, tanulunk tőle sok ujat a biblia értelmezésében, sok érhetővé leszen, ami előttünk idáig homályos volt. Műve tehát minden irányban érdekes, tanulságos és épületes. Nem is csodáljuk, hogy az már a harmadik kiadást érte, daczára a magas árnak.

Hogy a mű bel-berendezéséről áttekintést nyujtsunk: úgy az négy főrészre oszlik a következő czimekkel:

1. Jézus előélete, 2. Jézus földi élete, 3. Jézus dicsőséges élete, 4. Jézus mystikus élete az anyaszentegyházban. Az első rész értekezik Jézus életéről a) atyja ölében, b) az igéret ölében. A második rész 1) Jézus gyermek életéről, és pedig a) megtestesüléséről, b) a megtestesülés kinyilatkoztatásáról. 2) Jézus nyilvános életéről, és pedig a) a nyilvános életre való közvetlen előkészüléséről; b) nyilvános életéről az első husvéti ünneptől kezdve egész a másodikig; c) a második husvétünneptől kezdve egész a harmadikig; d) a harmadik husvétünneptől kezdve egész a sátorünnepig; e) a sátorünneptől kezdve egész a templomavatás ünnepeig; f) a templomavatás ünnepétől kezdve egész a kínszenvedésig. Erre következik egy visszapillantás Jézus nyilvános életére, ezt meg követi Jézus élete a kínszenvedésben és a halálban. A 3-ik rész fejtegeti Jézus dicsőséges életét a) a föl-

dön, b) a mennyekben. A 4-ik rész Jézus mystikus életét az egyházban, aminek nyolcz valóban fönséges fejezet van szánva. A munka igen jól szerkesztett név- és tárgylajstrommal végződik, és a vasár- meg ünnepnapi evangeliumok lajstromával. Hozzá van csatolva a műhöz még Palästina térképe is. Kevés szóval egy roppant munkahalmazt, egy kitünő munkát jeleztünk. Gyönyörűséggel fogja azt olvasni minden theologus és sok hasznot meg hasznavehetőt fog beune találni úgy a tanár, mint az egyházi szónok, de az istenes asketa is. A jeles munkát elég volt ismertetni, ajánlásunkra nem szorul az, mert magamagát ajánlja a legjobban.

Várnai.

Der heilige Faustus, Bischof von Trier. Von Anton Koch, Doktor u. a. o. Prof. d. Theol. an d. Univers. von Tübingen. Stuttgart. Jos. Roth. 1895. 8-r. 208 lap. Ára 3 m. 50 f.

A déli Gallia, mely az egyháztörténelemnek forgalmas piacza és az eszmék harcztere a hajnalodó középkorban, de azután is még, legujabban nagy érdeklődés tárgyát képezi a theologiában. Kiváltkép a pelagian viták szolgáltatnak erre alkalmat. A déli Gallia sok szent és jeles püspöke és szerzetese, a lerini kolostor, Arlesi Caesarius, Faustus, Cassian, lerini Vincze, mind oly alakok, melyek magukban is rászolgálnak a tudomány érdeklődésére, annál is inkább, mert rajtuk tanulmányozhatjuk az eszmék fejlődését s a katholikus tannak azon mozzanatait, mikor a naturalismus és supernaturalismus veszedelmes mesgyéjén szúrja le prácise e két birodalom elválasztó karóit.

A semipelagianusok, kik különben Marsilienses néven is szerepelnek s így nevük által is ez eszmék forrongásának teréül a déli Galliát jelzik, átlag szentéletü férfiak voltak; nem voltak ők formális haeretikusok azért sem, mert az egyházi tan nem volt akkor még kimondva, sőt többeket közülök a szentek tiszteletében részesit az egyház. Ilyen

sz. Faustus a galliai Rhegium püspöke, a lerini kolostornak volt szerzetese.

Ez a lerini kolostor akkortájban azokon a vidékeken az volt, ami később Clugny ; de tényleg semipelagian irányzattal birt; azért a hires Cassian is, kit az aszketák annyira kedvelnek és sorba czitálnak, pl. Rodriguez is, semipelagian volt; de ez a semipelagianismus nem folt az akkori jeles férfiak jellemén, hanem csak nyomát képezi az eszmék harczainak s a még ki nem fejtett egyházi fölfogásnak.

A semipelagianismust nem szabad úgy fölfognunk, hogy az a pelagianismus kisebb és enyhébb kiadása; már azért sem, mert a semipelagianusok elszánt ellenségei voltak a pelagianusoknak; de mikor sz. Ágoston a Pelagianismus ellen a gratia-tanát fejtegette, a praedestinációra is rátért, s e téren oly kemény és megemészthetetlen állitásokat koczkáztatott, amelyek a dél-galliai egyházi köröket élénk oppositióba sodorták sz. Ágoston ellen. A semipelagianismus tehát sz. Ágostonnak praedestinációról való tana ellen támadt. Az absolutisztikus praedestinációt elvetette s a kegyelem kiosztásának okát és mértékét a szabad ember elhatározásába fektette.

Faustus szerint is a *„lex naturae“* képezi a *„gratia prima Dei“*-t; aki a természetes jó akaratot érvényesiti, az kap gráciát úgy, hogy üdvözül, aki nem érvényesiti, az nem kap. Faustus rendszere abban az öreg hibában szenved, hogy szerinte lehetetlen egy »gratia«, mely a szabad akaratot megelőzi; azután meg nem beszél a belső, tulajdonképeni gratiáról, hanem az igehirdetésről, a jó példáról, szóval a »gratia externa«-ról. Cassian is, Faustus is a szabadakarat érvényesülését sürgették. »Az ember üdvözül, mert akar«, ez volt elvük; ez az elv a praktikus, lelki életben tagadhatlanul döntő, vezérszerepet játszik; s ez a praktikus szempont volt előttük mérvadó; hogy azután a gratia hogyan viszonylik az akarathoz, — vajjon az akarat megelőzi-e a gratiát, — vajjon a gratia behatása alatt is önálló, intéző szerepet tulajdonitsunk-e neki, — ezen dogmatikus

kérdések s e dogmatizálás helytelen megejtése miatt kárhoztattattak később a semipelagiánok.

Faustus szerint a kegyelem kiosztása függ a pozitiv üdvözülési vágytól, a pozitiv és aktiv fogékonyságtól és ráképesitéstől, melyet az ember a természet erőivel foganatosit. S ez az a pont, hol Faustus és Cassian praktikus irányzata kiválólag érvényesül, s mi is egyre ezt hangoztatjuk: segits magadon, megsegit az Isten, — de ezt s más hasonlókat a kath. dogma határkövei közt hirdetünk.

A Massilienses s Faustusnak ellenkezése Ágoston és tanitványai, Prosper és Fulgentius ellen, nagy hasznára vált a kath. theologiának, mert tisztázta a nézeteket s kiépitette a dogmatikát. Hogy pedig annyira rosz hirbe kerültek, annak tulajdonitható, hogy Ágostonnal ellenkeztek; Ágoston tekintélye mindent elnyomott, bár nem ő, hanem az epigonok hajtották ezt túlzásba. Szent Ágoston tekintélyét később is — a 17-dik században — emelték bálványnyá; de a józan érzék ügyesen megtámadta a tromful kijátszott, bár különben tiszteletben tartott tekintélyt. Nagy érdemük van e részben Adam János († 1684.) és Annat Ferencz († 1670.) jezsuitáknak s a Jansenius ellen sikra szállt Dechamps rendtársuknak »de haeresi Janseniana« cz. művével.

A theologusnak Faustus ez életrajzát ajánlom, azért is, mert megtanulja belőle a kriteriumokat sz. Ágoston tekintélyének megitélésében.

Dr. Pethő.

P. Didon. A tudomány Isten nélkül. Forditotta megyesi Somogyi Aladár premontréi föv. tanár. Budapest, 1895. (Országgy. Ért. könyvnyomda r. társ.) Kis 8-r. 288 lap. Ára 2 frt. (Megrendelhető szerzőnél Bpest, Erzsébetkörút 7. I. em. 6.)

Didon atya neve ma egyike a legnépszerübb neveknek Franciaországban, és pedig azóta, amióta »Jézus Krisztus« czimü művével elragadta a világot. Ezt a remekművét magyarul is birjuk Kiss J. és Sulyok J. forditásában, —

egyéb műveit, melyek, bár nem tartanak annyira igényt a klasszicitásra, mint az első, úgy látszik, Somogyi A. premontréi tanár akarja sorban forditani; mert ime ez a munkája Didonnak, melyet imitt akarunk olvasóinkkal röviden megismertetni, tudtunkkal már a harmadik, amit Somogyi A. ültet át a magyar litteraturába.

Helyesen cselekszik Somogyi A., minél több és minél derekabb vallástudományi munkára van szüksége a magyar intelligenciának, akár eredetire, akár forditókra, hogy a »scripta scriptis opponenda« elv szerint ellensúlyozható legyen a fölületes, sokszor vallásellenes művek özöne.

Ebben a könyvében Didon ismert filozofiájával, s még ismertebb melegségével és közvetlenségével — mert ezek Didon fő- és jellemző jelességei — az Isten nélkül való tudománynak, annak a »tudomány«-nak, mely vagy tagadja, vagy legalább ignorálja az Istent, szánalmas vergődését, s őrült ellenmondásait taglalja. Elsőben is kimutatja, hogy ime a mi dicső XIX. századunk, felkavarta ugyan a legkomolyabb problémákat, de egyiküket sem fejtette meg. E fejezet olvasásánál, melynek czime: »A tapasztalati hit és tudomány«, lehetetlen, hogy eszébe ne jusson az olvasónak az, amit Brunetière a tudomány csődjéről irt a Revue des deux mondes januári füzetébe, amely czikkéről a Magyar Sion is bőven megemlékezett májusi füzetében (lásd ezidei májusi füzetünket, a 310. lapon).

Azután sorra veszi a ma divó bölcseleti rendszereket: a positivizmust, a naturalizmust, az atheista pantheizmust, a szkepticizmust, melyekkel érdemök szerint el is bánik. Szól azután a — fájdalom, legelterjedtebb bajról, a gyakorlati atheizmusról, melynek gyógyitására Isten létének érveit halmozza össze, körülbelül ezzel a gondolatmenettel: »A természet mozog, tehát van egy első mozgatója. A természet fejlődik, a nyers állapotból az élet állapotába lép, tehát egy élő erő vezeti oda. A természet egy alantasabb életből egy tökéletesebb életbe megy át, tehát egy élő és tökéletes lény vezeti oda. A természet végre az emberben, a bolygó legtökéletesebb lényében egész a gondolkozásig

emelkedik, tehát egy élő, rendezett, tökéletes és értelmes lény vezeti. Ez az élő, rendezett, tökéletes, értelmes lény — az Isten! Isten észszerü megismeréséről szól az utolsó fejezet.

Mondanunk sem kell, hogy mindez Didon eleven, franczia eleganciáju stiljében van adva, melyből a jeles fordítás sem von le semmit.

Dr. Kereszty Viktor.

Apologie des Christenthums. Von Dr. Paul Schanz, Prof. Theol. in Tübingen. I. Theil. Gott u. die Natur. 2. vermehrte & verbeszerte Aufl. Mit Approb. d. hochw. Bischofs von Rottenburg. Herder, Freiburg i. B. 1895. Ára?

Már az igaz, hogy Németországban öröm theologikus tartalmu könyveket irni, elfogy ott a legvaskosabb ezerszámra nyomtatott könyv is nagyhamar. Hettinger Apologiáját a *hetedik* kiadásban nyomja már a Herder-czég, a Weisz dominikánusét a harmadikban, — s ugyanakkor a Schanzét is, amely csak 1887-, 1888- és 1889-ben látott — kötetenkint — napvilágot, immár a második kiadásban bocsátja a világba.

Habár e kiadás »bővitett és javitott«, amennyiben az ujabb természettudományos vivmányok is szemmel vannak abban tartva, még sem szükséges azt hosszasan és tüzetesen ismertetnünk; hanem hivatkozunk azon alapos és beható ismertetésekre, melyekkel e jeles munkát a Magyar Sion olvasóinak bemutatta az 1887. évf. 695. lapján (az I. részt), az 1888. évf. 478. lapján (a II. részt) és az 1889. évf. 626. lapján (a III. részt.)

És névszerint ennél az I. kötetnél nem tehetnénk egyebet, minthogy a Fischer-Colbrie dr. munkatársunk jeles tollából fakadt recenziót az 1887. évf. idézett lapjáról újra lenyomatnók.

Ezt pedig nem teszszük, hanem az érdeklődőket az idézett helyre utaljuk, — annyit jegyezvén csak meg, hogy amint az innsbrucki Zeitschrift für kath. Theologie, az

Augsb. Postzeitung, a Liter. Handweiser, a Stimmen aus M. Laach, a Köln. Volkszeitung, a salzburgi Kath. Kirchenzeitung, a párisi La Science cath., a londoni the Tablet, — szóval a legjelesebb szaklapok a legdicsérőbben nyilatkoznak a munkáról, úgy mi is a legmelegebben ajánljuk azt olvasóinknak.

Liberius.

Lig. sz. Alfonz Vezérkönyve az oltári szentség látogatásáról. Irta Nogáll János dr. Hatodik kiadás. (A Lelkikincstár 3. kötete.) Nagyvárad, 1895. Szent-László-nyomda.) 495 l. Ára csinos vászonkötésben 1 frt 20 kr.

Ismét egy új könyv jelent meg a mi fáradhatatlan tollu és áldott lelkü Nogáll püspökünktől. Ez is, mint minden munkája, az épületes irodalom remeke; ez is, mint minden munkája a tősgyökeres magyaros nyelvezetnek mintaképe. Pázmány Péteren és Arany Jánoson kivül nem irt így magyar iró.

Tulajdonképen nem is új könyvről, hanem Liguori vezérkönyvének új kiadásáról van szó. Hatodik kiadás! Hány magyar iró — (a tankönyv-iróktól eltekintve) — éri meg műveinek hatodik kiadását? Pedig a Nogáll munkái nem néhány száz példányban szoktak megjelenni. Kempis Tamásának utolsó kiadása négy év előtt 14,000 példányban jelent meg. De nem sok hever belőle raktáron.

A könyv tartalmáról, becséről és czéljáról Nogáll püspök maga a következőkben számol be:

»Miféle könyv ez, hogy oly nagyra van vele? Ezt kérdezte tőlem ezelőtt huszonöt évvel egy tekintélyes úr, kitől ilyest éppen nem vártam vala. Miféle könyv?! Megfelelt keresztény népünk, mely kapva kapott rajta s új meg új kiadását az ország minden vidékéről követelte tőlem, egy-egy helyről százával szorgalmazta. Könyv ez, melynek malasztosságra alig akad párja, a keresztény világ irodalmának egyik leggyöngyebb kincse. Könyv ez, mely szent szerzője lelkének sugárfénye, körülbelül egy század óta a keresztény

hitéletnek hatalmas emeltyüje, keresztény lelkek millióinak, lelki életöknek nap-nap után kedves táplálmánya. Könyv ez, nem szentirás, mely nem emberi elme szüleménye, de könyv, melyet VII. Pius emberi elmeszülemények remekének, a »Krisztus követése« után elsőnek mondott; könyv, melylyel aki megbarátkozik, tapasztalja, hogy illik rája az irás igéje: »Izleljétek meg és meglátjátok, mily édes az Úr!«

*

»Az irodalom igényeinek engedek, midőn számot adok eljárásomról, melyet a munka össszeállitásában követtem. A munkát négy részre osztottam. Elsőnek vettem Szent Alfonz »látogatásait«, számra harminczegyet egy-egy hónapra; elüljáróba utasitással az oltári-szentség látogatásának jelentőségét és módját illetőleg. Következik a szent szerző huszonhat »aspiratiója«, melyeket kegyeletes elméje bámulatos találékonyságával az »Énekek-Énekének« egyes mondataira alapitott; e gerjedelmeket a szent szerző irataiból harminczra kikerekitettem s rövid elmélkedések alakjába öntöttem. Ezekhez járul a szent szerző »bizodalmas társalkodása Istennel«, mely értekezést harmincz szakaszra osztottam, intelmekül egy-egy hónapra; e gerjedelmeket és intelmeket a második könyvben foglaltam össze. Harmadik könyvnek vettem a szent szerző két értekezését »az isteni szeretet tényezőiről és ismerveiről«, mely két értekezést kétszer harminczegy szakaszra osztottam, lelki olvasmányul egy-egy hónapra. Negyedik könyvnek vettem »áldozatlángokul« a szent szerző gyakorlati utasitásait imádság és elmélkedés-félékkel, az oltári-szentség iránti tisztelet és kegyelet élesztésére.«

*

»Éltet a remény, hogy e munka lenditeni fog a dolgon, hogy üszköt vet egy-egy szivbe, hogy tőle majd sziv sziv után lángra gyulad, és lesz szebb hitélet e szegény hazában. Alkonyatra eleinte csak egy-két csillag fénylik az égboltozaton; de mintha csak Isten angyalai járnának végig rajta és sorra gyujtogatnák a lámpákat; csillag csillag után

kezd ragyogni, látvány készül, szivemelő, az Úr dicsőségének hiradója . . .«

»E munka negyedik, ötödik kiadása is elkelt, hamar elkelt. Közben, igazitottam, simitottam rajta. Gondoltam, úgy van rendén, hogy szemes és szeges gonddal készüljön a szentségtartó s fényesnél fényesebbre illik csiszolni a gyémántokat, melyeket a kegyelet reája szánt.

Nagyvárad, 1895. *Dr. Nogáll János,*
felsz. püspök, nagyprépost.«

Nincs sok hozzá szólni valónk. A stilus zamatos magyarsága e kis izleltetőből is kiérzik.

Nogáll püspök régebbi munkáiból még a következők kaphatók:

Kempis Tamás kétféle kiadása: kis kiadás 40 kr., a nagy illustrált kiadás ára a kötés szerint 4, 6 és 8 frt (a drágább példányok teljesen elfogytak, a 4 frtosnak csak kemény táblája van.)

Skupoli »Lelki harcz«, ára kötve 90 kr.

Boldogasszony követése, ára kötve 1 frt.

Keresztény vezérczikkek, ára kötve 1 frt 50 kr., fűzve 1 frt.

Az Úrangyala, ára fűzve 1 frt (a kötött példányok elfogytak).

Nem tartom feleslegesnek megemliteni, hogy e könyvek tiszta jövedelme a »Nogáll-intézet«-et illeti.

A megrendeléseket magam is szivesen közvetitem. Sőt a »Tiszántúl« kiadóhivatala is elvállalja. Mindezen munkák könyvárusoknál is kaphatók, de könyvkereskedési áruk magasabb.

Dr. Vucskics Gyula.

Iskolai Értesitők, melyek szerkesztőségünkbe beküldettek. — I. A pannonhalmi sz. Benedek-rend esztergomi főgymnasiumáról 1894/5. Közzéteszi Vojnits Döme igazgató. Esztergom, Laiszky, 164 l.

Minket az értesitőkben kevésbé a statisztikus adatok,

mint inkább azoknak tudományos jelentősége érdekel. Ennek mértékét pedig az azokban közölt *értekezések* szinvonala adja meg. — Ebben az esztergomi főgymnasiumi értesitőben Vojnits igazgató tollából egy 75 oldalra terjedő valóban tudományos érdekü történeti értekezés foglaltatik a katholikus tanitás történetéről, kezdve a középkortól, azután névszerint az esztergomi káptalani iskoláról, annak szervezetéről stb. Elmondja a szakavatott szerző azt is, milyen volt régente Magyarországon a felsőbb kiképeztetés, felsorolja 1183-tól 1536-ig az esztergomi lector és cantor-kanonokokat, akik akkorában a fiatalságot oktatták; majd rátér a tulajdonképi gymnasium történetére. Ez persze a jezsuitáknak hazánkban való megtelepedésével kezdődik, ők kezdtek a Széchenyi György alapitotta esztergomi gymnasiumban 1697-ban tanitani. A szerző maga is valaha jezsuiták tanitványa lévén, melegen és tárgyilagosan tudja méltatni ezeknek egységes tantervét, az akadémiákat, szinjátékokat, melyeket a jezsuiták növendékeik előadási képessége fejlesztésére mindig kultiváltak, nevelésöket, melyre mindenha a legnagyobb súlyt fektették (bár egyéb gymnasiumaink is erre s ne pusztán az oktatásra vetnének ügyet!) a Mariana Congregatiókat, melyekben annyi magyar ifjú vetette meg későbbi erényeinek, nagyságának alapjait!

E vázlatból is láthatni, hogy az az értekezés, mely az esztergomi értesitőben látott napvilágot, egy valóságos becses történeti essay, mely megérdemelné, hogy külön is megjelenjen, s nagyobb körben is ismeretes legyen, pláne tekintve a becses okmány-függelékeket.

II. A nagyszombati kath. érseki főgymnasium értesitője 1894/5. Közli Schlick István igazgató. Nagyszombat. Winter, 300 l.

Egész vaskos tómus! Két irodalmi értékü közlemény is van benne, az egyik: a nagyszombati gymnasium története, Horváth Zoltán tanártól, mely 223 oldalra terjed, a másik az idén elhunyt Wiedermann Károly főigazgató emlékezete, ismeretlen szerzőtől. Mi csak az elsőről szólunk, melynek

óriási adathalmaza az irónak bámulatos szorgalmáról tesz tanuságot. Ritka intézmény ment át annyi viszontagságon, mint a nagyszombati gymnasium. Első korszakában (a XVI. század elején) már igen látogatott volt, 1561-től, amikor a a jezsuiták vették át, még sürübben, sok szellemi eredménynyel. II. József szerzetes-üldöző rendelete után (1784.) 6 világi tanár tanitott egy igazgató vezetése alatt, 1807-ben benczések vették át a gymnasiumot, végre Scitovszky primás alatt 1852-ben létesült a mai érseki 8 osztályú főgymnasium, a mi esztergomfőmegyei papjainkból kikerült tanárok vezetése alatt. Mind e viszontagságok bőven, és ügyesen vannak megirva a nagybecsü értekezésben, mely okmány-függelékkel, sőt jó képekkel is van gazdagitva.

III. Az esztergomi érseki kisdedóvónő-képző intézet értesitője 1894/5. Közli Számord Ignácz igazgató. Esztergom. Buzárovits-nyomda. 71 l.

Ebben az értesitőben ismét az igazgató tollából van egy igen helyén való értekezés a kisdedóvónő jó tulajdonságairól, melyeket, ha a végzett növendékek megszivlelnek, igen sok jó eredménynyel fognak tövises pályájukon működhetni.

IV. Tanügyi értesitő a szegedi apácza-iskolákról. Közzéteszi Oltványi Pál prépost stb., az apácza-iskolák igazgatója. Szeged, 1895. 27 l.

A statisztikus adatok mellett jó áttekintést nyujt az összes szegedi apácza-iskolák üdvös működéséről.

V. A fehértemplomi m. kir. fögymnasium értesitője 1894/5. Szerk. Vajda Károly dr., közzéteszi Király Pál igazgató.

Ez az értesitő értekezés gyanánt szemelvényeket nyujt egy állitólag sajtó alatt levő történeti munkából, melynek szerzőjéül Király Pál van aláirva. Szól a római életről Pannoniában és Dáciában, a honfoglaló magyarokról, arról a válságról, mely sz. István halála után dúlt a hazában, azután

a fellendülésről, melyet a kereszténység megszilárdulása idézett elő Magyarországban, az arany bulláról stb. Végezetül érdekes néprajzát adja Magyarországnak az Árpádok korában. Sok érdekes momentum van a mozaikszerü egyes czikkekben szétszórva.

Dr. Kereszty Viktor.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

54. A magyar klérus »mindig a legerősebb támasza és oszlopa volt a koronás királynak és a magyar hazának; én is mint jó magyar, hiven ragaszkodom ezen erős oszlophoz és támaszhoz.« Ezeket a szavakat mondotta önként, minden provokálás nélkül a legmagyarabb főherczeg, József főherczeg a minap Váradon anélkül, hogy Schlauch bibornok üdvözlő beszédében még csak czélzás is lett volna ilyesmire. Úgy kell tehát ezt a mondást tekinteni, mint a főherczeg legerősebb meggyőződését.

Vésse azért mindenki mélyen szivébe az uralkodóház ezen előkelő tagjának szavait. Különösen jegyezzék meg maguknak odaát a liberális táborban.

Mióta az egyházpolitikai küzdelem tart, az a magyar papság, amelyet a fenséges úr válaszában így méltatott, az a magyar papság ki volt téve a gyanusitás, ráfogás és rágalmazás minden nemének. Arra a magyar papságra, melynek fényes érdemeivel telve vannak a történelem legszebb lapjai, arra a magyar papságra még a legutolsó zsidó skribler is könnyelmüen rákiáltotta, hogy hazafiatlan, a nemzet java ellen törő, népámitó stb.

Nos hát, erről a megrágalmazott, hazafiatlannak kikiáltott magyar papságról azt mondotta a legmagyarabb főherczeg, hogy az mindenkor legerősebb támasza és oszlopa a koronás királynak és a magyar hazának. Felesleges megszó-

laltatni mellette a mult emlékeit. Tanuja annak a mult és a jelen egyaránt. A mai viszonyok között kétszeres súlylyal bir a főherczeg szava.

Nemcsak a legközelebbi érdekeltek, nemcsak a magyar klérus tagjai, hanem az egész hazai katholiczizmus hálával, köszönettel tartozik érte a kir. herczegnek. A hazát szeretni édes kötelessége mindnyájunknak, — tekintet nélkül az elismerésre, dicséretre vagy jutalomra. Az elismerés mindazáltal jól esik, kivált a sok rágalmaztatás után, és újabb tettekre, a jóban való kitartásra, állhatatosságra buzdit, ösztönöz.

55. A hirhedt „februári rendelet“, az elkeresztelésről szóló, melyet »néhai« Csáky gr. miniszter adott ki 1890. febr. 26-án, végre valahára — bár még mindig csak majd október 1-től számitva — hatályon kivül helyeztetett.

Most, e hó elején közölte a hivatalos lap a sok rendeletet az egyházpolitikáról, közöttük van a magyar radikalizmus első idétlen szülöttjének koporsója is, a februári rendeletet maga a kormány vonta vissza.

Tehát több mint öt évig állott fenn ez a desperátus intézkedés, melyért annyi derék pap szenvedett pénzbirságot, nagy dicsőségére a mi jeles államférfiainknak és a mi türelmes protestáns atyánkfiainak.

Wlassics miniszter új rendelete imígy hangzik:

Vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet a gyermekek vallásáról szóló 1894: XXXII. t.-cz. végrehajtása tárgyában.

1. §. A gyermekek vallásáról szóló 1894: XXXII. t.-cz., tekintettel ezen törvényczikk 10. §-ának rendelkezésére és a m. kir. miniszteriumnak 1895. évi junius hó 29-ik napján 2020. M. E. szám alatt kiadott rendeletére,* a házassági jogról szóló 1894. XXXI. t.-czikkel egyidejüleg 1895. évi október hó 1-ső napján hatályba lépvén, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldése tárgyában 1890. évi február hó 26-án 10.086. szám alatt kiadott rendelete 1895. évi október hó 1-ső napján egész terjedelmében hatályát veszti.

2. § A vallás- és közoktatási miniszternek 1875. évi

január hó 13-án 573. alatt kiadott körrendelete a törvényhozás további rendelkezéseig hatályban marad.

Azok, akik a bevett, vagy tövényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartoznak, a hivatkozott rendelet értelmében gyermekeik vallása és nevelése tekintetében is azon vallásfelekezet hiveinek tekintendők, amelyhez az előtt tartoztak.

Kelt Budapesten, 1895. évi junius hó 29-én.

Dr Wlassics Gyula, s. k.

Ha már most meggondoljuk, hogy az a gyászos februári rendelet inditotta meg minden ok nélkül azt a borzasztó lavinát, amely maig eltemette a magyar vallási békét, s helyébe a sivár hitközönyt hozta létre, megingatva ezer éves hazánk létalapjait: nincs szavunk a szótárban, amelylyel annak a rendeletnek jelzőt adjunk. — De hát jól van, ez is elmult. Egy bizonyos: hogy a magyar klérus a mint eddig nem engedett egy jottát sem a dogmákból, úgy nem fog engedni ezután sem.

56. A Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi osztályának minapi ülésén Hummer Nándor tartott felolvasást ily czimen: »A szláv kereszténység hazánk mai területén a honfoglalás előtt.« E felolvasás második részét képezi annak a tanulmánynak, melyben a szerző a kereszténységnek honfoglaláskori nyomait kutatja. Eddig kellőkép fel sem használt adatok alapján világositja meg a honfoglalás századának második felét és szembeszáll azzal az állitással, — melyet szláv történetirók hangoztatnak — hogy a pápaság hazánk területén szláv egyházat teremtett. A tanulmány keretében Szvatopluk és Methodius alakjai azok, melyek különös érdekességgel domborodnak ki. Az egész tanulmány ott végződik, ahol a honfoglalás nagy munkája megkezdődik. Reméljük, hogy a tanulmányt nyomtatva is birni fogjuk.

57. Magyarok zarándoklata Lourdesba. Egy Lourdesba vezetendő magyar zarándoklat országszerte hangoztatott eszméjét Magyarország biboros herczegprimása, kegy. Főpásztorunk nemcsak helyesléssel fogadván, hanem jóvá is hagy-

ván és reá apostoli áldását adván, Dr. Purt Iván, a budapesti központi szeminárium tanulmányi felügyelője a legelőnyösebben ismert Cook Tamás és fiai angol czégnek nemzetközi utazási irodájával lépett érintkezésbe és vele a zarándoklatra nézve a következő általános útiprogrammban állapodott meg: I. A zarándoklat f. é. aug. havában, szent István napja után valamely később meghatározandó napon indul I., II. és III. osztályú kocsikból álló különvonaton Budapestről a következő irányban: Budapest, Pragerhof, St. Peter, Cormons, Velencze, Milano, Genua, Nizza, Marseilles, Cette, Toulous, Lourdes és vissza is ugyanezen úton. — II. Az útközben eső nagyobb és nevezetesebb városok megtekinthetése és a szükséges pihenés végett a zarándoklat az odautazásban Milánóban és Marseillesben, a visszautazás alkalmával pedig Nizzában és Velenczében 24—24 órára megállapodik. III. A zarándoklat három napig időzik Lourdesban. IV. A zarándokok a megállapodásoknál a nevezett négy városban az állomásról a szállodába és viszont az előre megrendelt kocsikon szállittatnak, ott 24 órai ellátásban, — mely reggeli (kávé), ebéd, vacsora, szoba, világitás és szolgálatból áll — részesülnek. V. A Lourdesban töltendő 3 nap alatt az első és második osztályu utazók teljes ellátást (reggeli, ebéd, vacsora) kapnak. A III. osztályon utazók az útközben történendő 24 órás megállapodásoknál mindenütt kapnak teljes ellátást, de Lourdesban csak azok, kik ezt külön kivánják és amit külön kell fizetni; mert a III. osztályu zarándokok számára egy ottani kolostorban csaknem ingyenes hely fog jutni. Úgy Lourdesban, mint minden más megállásnál a szállodákban az I. osztályu zarándokok mindegyike külön-külön szobában, a II. osztályuak ketten egy szobában, a III. osztályon utazók pedig (útközben) 3—4-en helyeztetnek el egy szobában. VI. Menetközben, mivel az egész zarándoksereg kellő elllátására nincs elegendő idő, élelmi szerekről mindenki maga gondoskodik. — VII. A visszautazás is — úgymint az odautazás — az e czélra megrendelt külön vonaton együttesen történik és a zarándokok számára kiállitott menetjegy semmi-

féle más vonatra, csak a különvonatra érvényes. VIII. A zarándoklatban való részvételi jegyek ára beleszámitva útközben négynapi (t. i. menet kétnapi — jövet kétnapi) és Lourdesban három napi, tehát összesen hét napi teljes ellátást és a szállodákba való oda és visszaszállitást, személyenkint a következő. I. osztály 240 frt, — II. osztály 185 frt, — III. osztály 110 frt. IX. A zarándoklatban való részvételre dr. Purt Ivánnál a mai naptól fogva már lehet jelentkezni és pedig mielőbb, mert ha a külön vonatra szükséges szám be lesz töltve, későbbi jelentkezéseket nem lehet figyelembe venni. A jelentkezés alkalmával biztositék gyanánt az I. osztályon utazók 80, a II. osztályuak 60, a harmadik osztályon utazók pedig 40 frt előleget fizetnek. — X. A részletes útiprogramm julius havában fog megjelenni és a zarándoklatban résztvevőknek megküldetni.

58. Lorettói zarándoklat. Hazánk, mint a boldogságos Szűz különös oltalma alatt álló ország, mely számtalan esetben tapasztalta az Istenanya hathatós védelmét, nem maradhat el egy oly mozgalomtól, mely felhivja a katholikus világot arra, hogy az Istenanya iránt tartozó háláját és tiszteletét lerója, ragaszkodásának kifejezést adjon.

Alkalmunk lenne ezen érzelmeinknek kifejezést adni, ha e nyár folyamán a lorettói szent ház csodálatos átvitelének 600-ik évfordulóján, a szűz Anya tiszteletére rendezendő zarándoklaton minél számosabban részt vennénk. A zarándoklat vezetése a legkipróbáltabb egyének kezében van s így mindezen szempontokból az alábbiakban jelzett zarándoklatot a legmelegebben ajánljuk.

Olaszország keleti partján, közel a tengerhez, zöldelő olajligetekkel körülvett hegycsúcson emelkedik Lorettó, a Mária kultusz egyik legrégibb kegyelemhelye. Évszázadokon keresztül keresik föl a jámbor zarándokok, hogy vallási hódolatuk adóját lerójják a boldogságos Szűzanya hajlékának zsámolyánál. A »Sancta Casa« falára irt fohászokból állitotta össze az egyház a lorettói litániát; a Mária kultusz legszebb költeményét.

Ezt a helyet kereste fel Nagy Lajos királyunk is, mi-

dön dicsőséges nápolyi hadjáratára indult és őseink vallásos buzgósága »Magyarország pártfogójának« oltárát elhalmozta dús ajándékokkal.

A jámbor hagyomány azt tartja, hogy amikor a szaracenok a szentföldet elfoglalták, a szent család názáreti hajlékát a pogány uralta földről csudálatos módon szállitotta át először Dalmácziába és innen Lorettóba az isteni kegyelem. E kegyelemhely 600 év óta áll fenn s a most folyó év éppen a jubiláris esztendő. A világ minden részéből is rendeztek zarándoklatokat, amelyhez az egyház búcsút kötött.

Nálunk is a fővárosi nők körében mozgalom indult meg, hogy egy kizárólag magyar zarándoklat vezettessék arra a helyre, melyet egykor őseink kegyelete is oly gyakran felkeresett. E czélból már Ő Eminenciájánál a herczegprimásnál is lépéseket tettek, hogy a zarándoklat védnökségét elvállalni kegyeskedjék. (Csak az a csodálatos, hogy *Hock* János országgyülési képviselőt is felkérték, hogy a lorettói templomban tartson egy magyar szent beszédet. Erre talán egy lelkészkedő pap hivatottabb lenne?)

A programm a következő:

Budapestről Fiume érintésével Anconán keresztül először Rómába mennek, hogy Szent Péter templomában az egyház fejének áldását kérjék.

Innen Lorettóba megy a zarándoklat, hol két teljes napot töltenek.

Az egész út 9—10 napra van tervezve s a részletes programmot legközelebb kibocsátják.

A résztvételi ár, az útiköltséghez számitva a teljes ellátást is, az I. osztályu utasokra 119 frt, a II. oszt. utasokra 98 frt, van megállapitva.

Az utazás technikai kivitelével a városi menetjegyiroda (Hungária szálloda) van megbizva.

Jelentkezéseket julius végeig fogad el a rendező bizottság. A jelentkezők a menetdíj 20%-át legyenek szivesek csatolni levelükhöz.

Közelebbi felvilágositásokat Láng, a m. á. v. menetjegy kiadójának főnöke nyujt.

59. Amikoron az egyházpolitikai javaslatok felszinre kerültek, a Magyar Sion leginkább a zsidóreczepczióra reflektált, mint amelyre szaklapjaink a legkevesebb súlyt látszottak fektetni — és bemutatta azt először a tudomány szempontjából (Kereszty dr. czikkében 1893. 161. l.) és aztán a morális szempontjából (Pethő dr. czikkében 1893. 414. l.). Hogy mennyire igaza volt a két czikknek, most tünik ki csak a maga valóságában, abból a proklamáczióból, melyet az »Alliance Israélite Universelle« intézett a magyar zsidósághoz Sadok Kahn párisi főrabbi és titkárja aláirásával. Ebből a proklamáczióból napnál világosabban tünik elő, hogy a zsidóság soha nem olvad be egy nemzettestbe, hanem külön nemzetet akar képezni, sőt hogy magát minden állami kötelék*en felül állónak* tekinti s »Alliance Israélite Universelle« nevü internationalis főkormánya által a nemzetek és országok egész souverain élete, törvényhozása, igazságszoltatása és közvéleményképzése fölött saját faji és felekezeti érdekében fensőbbséges befolyást követel és gyakorol.

Az »Alliance Israélite Universelle« proklamáczióját, melyen különösen a »Hazánk« cz. napilap botránkozott meg méltán, a többi közt ezeket mondja:

»Harminczöt év óta az izraeliták egyenjogusitásán munkálkodik az Alliance; ez ügy mellett *állitja sorompóba a közvéleményt; közbenjár a kormányoknál*, hogy följelentse azokat az igazságtalanságokat és erőszakosságokat, melyeknek zsidók az áldozatai. Általában mindenhol, ahol egy zsidó ebbeli minőségéért szenved, azon van, hogy segitségére legyen.

De különösen azon van, hogy a rituális gyilkosság gonosz és alaptalan vádját alaposan megczáfolja és a magyar izraeliták bizonyára emlékeznek azokra a körülményekre, midőn az Alliance *nem riadt vissza a legnagyobb áldozatoktól, hogy az igazságot kideritse* és a gyülölködő vádakat elnémitsa.«[1]

[1] Eredeti szövegben (mert nem ám francziául, hanem ékes német nyelven szól a proklamáczió a »hazafias magyar« zsidósághoz): »Seit 35 Jahren arbeitet die Alliance auf die rechtliche Gleichstellung der Israeliten hin; sie ruft für diese Sache *die öffentliche Meinung an*, sie *interveniert bei den*

Értjük-e, mi van ezzel mondva? Értjük-e, mit jelent a »közvéleménynek sorompóba állitása«? a »kormányoknál való közbenjárás«? Mit azok az »áldozatok, melyeknek czélja az igazság kideritése« volt? Szép »igazság«, amelyet áldozatokkal kell kideriteni!

Nem időzünk tovább e jelszavaknál és azok magyarázatát egyesekre bizzuk; de konstatáljuk, hogy az a sokat hánytorgatott felekezeti türelmesség csak a papiron van meg a katholiczizmuson kivül, összetart mindenben a zsidóság, a protestantizmus, — csak mi katholikusok bizakodunk el többségünkben s vagyunk ez elbizakodottság folytán — oldott kéve. Vajjon még meddig?

60. Collection Dankó. Ez a czime egy vaskos lex. 8-áv füzetnek, mely elül hátul s belül nagy diszitéssel Dankó cz. püspök műgyüjteményét s könyvtárának tetemes maradványát mutatja be, amint az Kende S. (Kohn?) bécsi műantiquarius vezetése alatt immár junius 24. óta nyilvánosan árvereztetik. Bibliographiai gyüjteménye messze földön ritkitja párját. Kár, hogy együttesen valamely magyarországi intézet birtokába nem került. Az »Ex libris« és a könyvdiszités művészetének collectiója szintén valóságos kis kincstár.

61. XIII. Leo tizennyolczadik emlékérme. Sz. Péter és sz. Pál apostolok ünnepére a római pápák minden esztendőben szoktak egy-egy érmet kiadni, mely pápaságuk amaz évének valamely kiváló pápai alkotását feliratban és dombormüben van hivatva megörökiteni. A pápai Róma finom művészeti izléséről hires: az évi kommemorácziók, a pápa érmei is nagy gonddal, finom művészi inspiráczió alatt készülnek. Az ezidei emlékéremhez XIII. Leo maga adta az

---

Regierungen um Ungerechtigkeiten und Gewaltakte anzuzeigen, Akten deren Opfer Juden sind. Ueberhaupt allerorten, wo ein Israelit wegen seiner Eigenschaft als solcher leidet, bemüht sie sich, ihm zu Hilfe kommen.

Ganz besonders lässt sie sich es aber angelegen sein, die ruch- und bodenlose, dumme Ritual-Mordsanklage gründlich zu wiederlegen, und die ungarischen Israeliten werden gewiss die Umstände in Andenken behalten, da *die Alliance die grössten Opfer nicht gescheut hat, um die Wahrheit an den Tag zu bringen* und die gehässigen Anklagen verstummen zu machen.«

eszmét Bianchi mesternek, az apostoli paloták vésőjének. Felirata az éremnek a pápa képe körül: LEO. XIII. PONT. MAX. AN. XVIII. Az érem másik oldalán a háttérben a szent Benedekrendiek számára alapitott Anselmianum épülete, temploma és tornya látszik, az előtérben sz. Anselm áll az ő jelképével, könyvvel és tollal, balra két benczés növendék, az egyik könyvvel, a másik liliommal a kezében, a tudomány és erény jelképeivel, a következő körirat által bekeritve: ALVMNIS. MAGNI. BENEDICTI. IN. SPEM. VETERIS. GLORIAE. INSTITUENDIS. Az érem körszélének felirata pedig végül ez: COLLEGIUM. ANSELMIANVM. IN. AVENTINO· MDCCCLXXXXV.

62. A lourdesi Szűz Mária segitsége. A mult hetekben három magyar plébános járt Lourdesban a mi megyénkből (K. F., B. A. és B. J.) s oly szerencsések voltak, hogy több csodás gyógyulásnak lehettek szemtanui, (melyek a Journal de Lourdes ezidei 18. számában le is irvák). De ime egy ujabb csodás, rögtöni gyógyulás, mely itthon Esztergomban, a mi szemináriumunk falai között ment végbe, szemünk láttára, új bizonyságot tett a sz. Szűz hatalmáról. »A betegek gyógyitója« nemcsak Lourdesban, hanem bárhol is müveli csodáit. B. E. növendékpap volt az, aki a bajával szemben tehetetlen orvosi tudomány helyett a sz. Szüzbe vetette minden bizodalmát, tőle várta gyógyulását, s nem is csalódott.

B. E. február hó vége óta súlyos idegbajban szenvedett. A naponkint növekvő izgatottság, álmatlanság, gyöngeség, ideges fejgörcsök s különösen a szivben érzett szúrások, s folyton erősbödő fájdalmak végkép aláásták az erőteljes fiatal ember egészségét. A testi kórral együttjáró depressio és fásultság olyannyira elhatalmasodott, hogy a különben vigkedélyü ifjú egészen megtört, s lelkileg is igen sokat, talán még a testieknél is nagyobb kínokat állt ki. Aprilis hó vége óta a baj egyre súlyosbodott. A hetenkint kronice megújuló ideggörcsök, rohamok, melyek oly vehemens erővel léptek fel, hogy ily alkalmakkor 8—10 ember is alig volt képes a különben — órákon át — önkivületi állapot-

ban levő beteget ágyában lefogni, fölemésztették összes erőit. Az agyban és gerinczoszlopban jelentkező éles fájdalmak miatt már hátán sem tudott feküdni, s emellett a test és végtagok hideg volta, s a dermedtség állapota mindig gyakoribbá vált. Jun. 15-én, pláne, ami eddig még egyszer sem történt, az idegrángások három izben ismétlődtek, úgy annyira, hogy a mindinkább elhatalmasodó légzési nehézségek a megfulás veszélyével fenyegették a beteg kispapot. Az orvosok több izben alkalmaztak morfium injekciót, — ám hiába! Nos hát betegünk leszámolva a tudomány nyujtotta gyógy- és segély-eszközökkel, egyedül a Gondviseléstől várta gyógyulását, s hitből fogván fel szenvedését, magát a boldogságos Szűz kegyes szeretetébe ajánlotta, tőle hatalmas pártfogását kérte.

E percztől kezdve nem volt hajlandó egy cseppet is bevenni az előirt csillapitó szerekből, hanem a lourdesi csodavizhez folyamodott, a sz. Szűzhöz imádkozott, egyre azt hajtogatván, hogy a sz. Szűz meggyógyithatja, ha akarja, s utóbb, hogy meg is fogja őt gyógyitani. Sőt, a napot is megnevezte előre, mondván: Szerdán meg fogok gyógyulni. Több következő napon át rövidebb, hosszabb ideig tartó rohamok gyötörték, s oly fájdalmai voltak, hogy még a leggyöngédebb érintésre is följajdult. 19-én reggel 7 órakor magához vette az Úr szent testét, s még egyszer tőle telhetőleg összeszedvén magát, égő gyertyával kezében buzgón imádkozott a sz. Szűzhöz. A fájdalmak $^3/_4$8 óra tájban ismét élesebben jelentkeztek, a beteg nagyon elbágyadt, végre elaludt, s nagyfokú transpiración ment át. És ime, mi történik? $^1/_2$10 óra után fölül ágyában, rettenetes izgatottság vesz rajta erőt. »Meggyógyultam!« — kiáltja; magára kapkodja ruháit, s a négy hó óta beteg ifjú, ki utóbbi időben botra támaszkodva csak pár lépést tudott tenni, hármasával veszi a lépcsőket, s a házi kápolnába szalad hálát adni annak, ki visszaadta régóta nélkülözött egészségét. — Elmult minden fájdalma, étvágya megjött, jó kedélye s ereje visszatért, — szóval *egyszerre* meggyógyult. És e naptól kezdve *teljesen egészséges*, jár-kel, mint annak

előtte, anélkül, hogy a gyógyulás óta lefolyt idő alatt csak egy perczre is roszul vagy gyöngének érezte volna magát.

Maga az orvos sem tud természetes megoldást, magyarázatot adni e változáshoz.

Ime, ismét egy tanulságos eset azok számára, kik kontár kezekkel szeretnek belemarkolni a supernaturalis rend titkaiba, nekünk pedig új ok Szűz Máriát dicsérni és magasztalni.

63. A pápa szava. A loli-i püspök a minapában kihallgatáson volt a szent Atyánál, mely alkalommal örömmel jelentette, hogy egyházmegyéje területén sok kath. egylet és közigazgatási választási bizottság működik, melyek élénk működést fejtenek ki; de egyuttal sajnálattal említette fel azt is, hogy néhány plébános semmit sem tesz a kath. tömörülés érdekében, mert szerintök a helyi viszonyok inopportunussá teszik a mozgalom megindítását. Ő Szentsége ez utóbbi plébánosokra vonatkozólag szóról-szóra ezeket mondá: »Nem mozognak, mert nem akarnak dolgozni. Hogyan mondhatja egy lelkész, hogy nem opportunus az, amit a pápa óhajt? Az ilyen papnak jobb volna, ha nem is járulna az oltár elé.« A püspök főpásztori körlevelében tudatta papságával a szent Atyának ezen emlékezetes mondását, mely a magyar lelkészkedő papoknak is nagyonnagyon megszivlelendő lenne!

64. Van a mi kálvinistáinknak egy prófétájuk, aki a Szlávik Mátyás névre hallgat, de aki ritkán prófétál a sajátjából, hanem inkább németből — másol. Neki szörnyen tetszik az a már régebben folyó ádáz küzdelem a német hivő protestánsok s a liberális, Krisztus istenségét tagadó theologia között, s nem habozik e hitetlenek mellé állani, sőt a jámbor, hivő népet gúnyolni is.

Azért nagyon örülünk, hogy a Prot. e. és i. Lap 26. számában végre egy magyar kálvinista is neki megy Szlávik uramnak. Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy egyetmást fel ne vegyünk lapunkba e jó ember mondásaiból. Azt mondja ez a többi közt:

Óhajtandó lenne, hogy dr. Szlávik a németországi

hivő keresztyéneket nem egyoldalú világitásban tüntetné fel. Mert az ő tudósitásaiból azt a benyomást nyerhetik a németországi viszonyokkal kevéssé ismerősök, hogy a német hivő, s hogy félre ne értessem, azt mondom, a megfeszitett és feltámadott, *isteni* Krisztusban hivő keresztyének egyebet sem tesznek, mint hogy oly intézkedéseket követelnek a hitetlen tanárok és a hitvallást lábbal tipró lelkészek ellen, amelyek a keresztyén szabadság szellemével meg nem férnek. De arról a bámulatos bel- és külmissziói munkáról, amelyet a német hivő keresztyének folytatnak s amely munkának folytatására *élő* hit kell, édes keveset olvasunk dr. Szlávik szemléiben. Pedig neki is hasznára válnék, ha tanulmányozná azt a nagyszerü jelenséget, hogy igazi külmissziói munkával csak a hivő, az isteni Krisztusban hivő keresztyének foglalkoznak, a Krisztus evangeliuma terjesztésére hatalmas társulatokat szerveznek, e czélra óriási összegeket áldoznak, mert azt, hogy bizonyos keresztyén jelszavak alatt a hitetlen vagy halványhitü, nem az isteni Krisztusban hivők Japánban, egy európai culturával át meg áthatott országban, (mert az emberevőket a feltámadott Krisztusban hivőknek hagyják) a keresztyének által tört uton egy csomó hypothesist terjesztenek, azt csak nem nevezhetjük külmissziói munkának. Miért, hogy e társaságok működéséről, szervezetéről, az általok elért sikerekről, az általok alapitott iskolákról, kórházakról, az újkori martyrok százairól, soha, de soha beható jelentést dr. Szlávik szemléiben még nem olvashattunk? Vagy ott van pl. a bielefeldi óriási diakonissza-ház, meg a nyavalyatörősök számára emelt házak serege. Azt hiszem dr. Szlávik német szemléiben soha egy árva szó sem volt arról, hogy ezeknek az a Bodelschwingh az éltető lelke, akit dr. Szlávik a multkor azzal a gúnyolódó szóval illetett: Alter schützt vor Thorheit nicht. Dr. Szlávik szemléiben továbbá soha egy sort sem olvastunk arról a hatalmas társaságról, mely 8—10 evangeliumi szellemü ujságot terjeszt hetenként ezer meg ezer példányban s a felforgatók, istentagadók, hitetlenség és erkölcstelenség ellen

bámulatos harczot folytat. Viszont nem hallottunk soha arról sem dr. Szláviktól csak egy szót sem, hogy az a dörmögő és sok tekintetben kifogásolható Stöcker ezer meg ezer prédikácziót terjeszt el azok körében, akiknek nem igen van alkalmuk templomba menni s hogy Berlinben azt a nagyfontosságú városi missziót kezdeményezte, fejlesztette, mely által felbátoritva, ma már Németország nagyobb városaiban ezer meg ezer munkás férfi és nő munkálkodik az elhagyatottak, elzüllöttek keresztyénné tételében s hogy ez áldásos Stadtmissiók (melyeknek intézetei, Vereinshausai, Herbergejei stb. az élő hit bizonyságai) következtében évről-évre emelkedik az egyház által megáldott házasságok és a megkereszteltek száma. (Hejh, pedig ezeket a dolgokat de jó volna alaposan tudni ma minden prot. magyar lelkésznek is.) Ha mindezeket a dolgokat (és még hát másokat, mert mindent most fel nem sorolhatok) dr. Szlávik tanulmányozná s azokról beható jelentést közölne: akkor egyfelől ő is meggyőződnék arról, hogy a hivő, az isteni Krisztusban kivő keresztyénekben is van gyarlóság elég, de hogy másfelől nem lehet csodálkozni, ha néha hevesebben és türelmetlenebbül lépnek fel közülök némelyek. Némelyek, mert hiszen e derék, buzgó hivők százezrei teljes türelemmel s Istenben való buzgósággal türik az arczulcsapásokat és dolgoznak tovább. A hevesebb véralkatuak bizony nem csoda, ha Krisztushoz hű tanárok után sóvárognak. S amikor látják, hogy a Jézus isteni vagy emberi voltáról való meggyőződésen fordul meg minden, amikor látják hogy egész más, az igaz keresztyén értelemtől eltérő furfangos magyarázattal hirdetnek a Krisztusról sok mindent (hogy ő megváltó, hogy ő feltámadt, hogy ő Isten Fia) azok is, akik voltaképen nem hisznek a Krisztusról egyebet mint azt, hogy ő egy derék, okos zsidó rabbi volt, aki valahol igen tisztességes valláserkölcsi tudatot szerzett magának s a Golgothán bevégezte földi pályafutását: hát nem csoda, ha a teljesen szabatos kifejezés helyett: Atya, Fiú és Szentlélek teljes szent Háromság, egy örök Úr Isten, azt mondják: a Jézus Isten. Utóvégre is ez tiltakozás azok

ellen, kik a Jézust szép kegyes szavakkal isteni dicsőségétől meg akarják fosztani. És nincs könnyebb, mint e tételnek a János ev. 17. r. 3. versével való összeegyeztetése. Valóban dr. Szlávik Mátyás kérdése egy kicsit könnyelmü kérdés. Hiszen Jézust mint örökkévaló isteni lényt s az örök élet elengedhetlen feltételét alig tárja elénk világosabban s határozottabban bibliai mondás, mint ép a János 17. rész 3. verse. És mégis dr. Szlávik úgy akarja e verset feltüntetni, mint amely ellene mond a Jézus isteni voltának. De Szlávik felfogása mögött egy szomorú tény áll. T. i. az, hogy még tisztelt barátom is, aki előtt a Krisztus központi személy, aki jó indulattal viseltetik a Krisztus evangelioma iránt: ez a Krisztus nem áll még teljes isteni dicsőségében. Aki még keresi a bibliai idézeteket, amelyekből ki lehetne magyarázni, hogy a Jézus nem igaz Isten: az még a testtel és vérrel tusakodik. Hiszen ha tréfálni akarnék vele, azt mondanám: Gratulálok, hogy ő a Jézus emberi voltát János evangeliumából akarja kimagyarázni. Eddig más volt a divat. De hagyjuk mindezt. A dolog lényege ez: Mi a Krisztust Istennek és embernek látjuk az evangeliumokban (mindenikben) s annak tapasztaljuk életünkben. A mikor János szerint (IV. rész) éhezik, szomjuhozik, sir (XI. rész), embernek látjuk a IV. evangelium szerint is és erősen, tudományos módon meg vagyunk győződve, hogy teszem, a jó pásztorról meg a szőlőtőről mondott példázatok aligha készültek valami metafizikai képzelődésekbe elmerült ember könyvhalmaza mellett. Azok a palestinai sikokra és hegyekre emlékeztetnek. Viszont meg a synoptikusoknál nemcsak ott látjuk Istennek a Jézust, ahol betegeket gyógyit és halottakat támaszt, sőt maga is feltámad, hanem ott is, ahol a zsidóknak azt meri mondani, hogy a a templomnál nagyobb vagyon itt (Máté XII. 6.), vagy hogy a vérbeli összeköttetéssel szembe állitja a szellemi összeköttetést, vagy ahol a sadduceusok csomóját az örök élet dolgairól való teljes bizonyossággal szétvágja (Lukács XX. 27—40) és mindenhol. És ha az egész világ összedől is, ebben a Jézusban hiszünk. E Jézusban vetett hit által akarunk élni

és halni. És aki e Jézusban nem hisz, annak azt hirdetjük: Térjetek meg! És azt hiszem, világos, hogy ha ez a Jézus az igazi Jézus, ha az evangelium csudadolgai tények, ha az Isten, az örökkévaló Isten érdemesnek találta értünk emberré lenni s minket tanitványaivá hivni el, hát nem szeretet, nem türelem, hanem Isten iránti rút hálátlanság és embertársaink lelkeinek elárulása lenne, ha mi azt hirdetnők, hogy akármilyen nyomorúságos, törpe, halvány, erőtelen Jézusban való hittel beérhetik az emberek. Ha ezt tennők, újra szegeket vernénk azokba a kezekbe, melyek áldást hintettek mindenkor s új töviskoszorut tennénk az Isten szentének homlokára . . . .

Lám! már a mi protestánsaink is azon vitatkoznak, Isten-e Krisztus, vagy csak ember! És Szlávik a »szabadabb vélemény« apostola! s azért ő marad a próféta, — ez a szegény obskurus felszólaló pedig a homályban fog maradni!

65. Ugyancsak a Protestáns egyházi és iskolai Lapban (27. sz.) olvasunk egy furcsa czikket, ily czimmel: Esketés-e vagy megáldás? t. i. a házasságkötésnél. A szerkesztőség azt mondja: A házassági törvény életbelépteig az egyháznak tisztába kell hozni azt a fontos kérdést: a polgárilag összekelt felek egyházilag megeskettessenek-e, vagy ne? A szerkesztőség azt akarja, hogy igen. Czikkiró a mellett argumentál, hogy esketés ne legyen. Argumentál pedig a következőképen.

Az én lelkemen mindig erőszaktétel volt, hogy mint lelkipásztornak egyházamtól elémszabott kötelességem a házasságra lépőktől esküt kérni és elfogadni. Mert nem ritkán tudomásunk van arról, hogy valamelyik, vagy mindakét fél a szeretetet leendő társa iránt hamisan esküszi. És ugyancsak nem ritkán — ismerve az esküvők erkölcsi életét, vagy jellemerejét — teljes bizonyosságban áll előttünk a nem messze jövendő, melyben az esküvők az esküvel fogadott holtig leendő hűséget ezerszer megtörik, rútul beszennyezik. (Hát úgy-e? Igy vagyunk protestáns uraiméknál?)

Én, a jövőben leendő dolgokra, hogy azok megleszneke? esküt soha el nem fogadnék, még ha valaki maga

ajánlaná is azt fel, annál kevésbé kényszeritenék reá. A jövőt csak az Isten tudja, ember még csak arról sem állhat jót, hogy az ő szive, érzése, lelke, gondolkozása miképen fog alakulni; miképen fog ő a jövőben bizonyos körülmények közt cselekedni, jóllehet ezek nagyrészt önmagától, de bizonyos körülményektől is függenek. Így bizonyitja ezt a lélektani tapasztalat. (Tehát a czikkiró a juramentum promissoriumot el sem ismeri? Furcsa! Hiszen a szentirás, a protestánsok egyedüli hitforrása, tele van a jövőre vonatkozó esküvésekkel!)

Esküt kivánnak a hivatalba állitott embertől. Felesleges. Elébe kell szabni kötelességét és jelezni annak mulasztása után reá váró büntetését. Sajnos, kötelességszegéstől az emberek nagy részét inkább visszatartja ez, mint esküje.

Esküt kiván az egyház a házasságra lépőktől. Kinek e földön hivatása Isten nevének megszenteltetése, ugyanaz munkál közre annak a névnek megszentségtelenitésére. Hiszen milyen jelentékeny csak azoknak a száma, akiket házi körülményeik (p. o. sok gyermekes apának gyermek-gondviselő, egyedül álló anyának kenyérkereső kell) — majd olyanok, akiket gyámolitásra szorult állapotuk (idős nő hozzá megy fiatal emberhez) kényszerit házasságra, amire különben soha nem lépnének, nem is szeretetből lépnek. Milyen jelentékeny azoknak a száma, akik érdekből kötnek házasságot (p. o. hivatalt kereső ifjú elveszi befolyásos felebbvalójának leányát hivatalért).

Miért kényszerit az egyház esküre ilyeneket, akikről tudja, hogy nem igaz, amire esküsznek. (Ejnye, ejnye!) De mi értelme van az eskünek még azoktól is, akikről feltehető a szeretet? Vagy szeretik egymást, vagy nem. Ha igen, úgy ezt nem az eskü, hanem magokviselete, tetteik fogják bizonyossá tenni. Ha nem szeretik, az egyház kényszerrel hamis esküt tétetett.

A házasság czélja testi-lelki teljes egyesülés. Az egyház teendője e czélt a házasulók előtt világosan kifejteni, hathatósan lelkökre kötni, értök esedezni, őket Isten nevében megáldani. De nem hivatása erőszakolni annak bevallását, hogy

az elébe járuló pár egyesült-e egymással lelkileg örökre, elválaszthatatlanul, mert ezt magok sem tudják, ezt csak egy tudja: az Isten.

Mi protestánsok az evangeliom alapján (?) két sakramentomot hiszünk. Ez mindenik kötelez magától a Krisztustól valami fogadástételre. És az egyház a szentségeknél megelégszik az egyszerü fogadástétellel. A házasság nem szentség a protestánsoknál, és az egyház itt esküt kiván.

Hogy mikor és miért hozta be az egyház e lelki kényszert, azt történeti biztos adatok hiányában biztosan megmondani nem tudom. De nem kétlem, hogy mikor észrevette az egyház, mikép az emberi szellemet lehet lenyügözni és Isten nevében, halandónak korlátlan hatalma alá hajtani rettenetes dogmákkal: akkor és abból a czélból alkotta e dogmát is, mely a Krisztus földi helytartójának kezébe adván az egyedül Istent megillető jogot, hogy az ő nevére tett esküvést feloldozhassa, ezzel kezébe adja annak az eskü alatt nyögő embernek a lelkét, kezébe az embert mindenestől. (No, itt már kirí a gyülölet a katolicizmus ellen!)

Van ugyan prot. könyv is, mely az esküt szentiráson alapult szokásnak, tehát isteni eredetünek tartja. Geleji Katona kánonai 67-ike ezt mondja: »*A házasulók összeadásának, a nálunk már rég bevett és a szentiráson alapult szokás szerint, ünnepélyes és — amint mondani szokták — kézfogás melletti esküvel kell végrehajtatni!*« Hanem hogy e szokás a szentirásnak mely helyein alapul, én feltalálni nem tudom. Ellenben látom, hogy Bod Péter a »*Synopsis juris connubialis*« 74-ik kérdésében »*Hierologia haec est ne divini, vel humani juris?*« kérdésre így felel: »*Divinam qui adtribuat originem, vix est. Ecclesiasticam singuli adfirmant. A Seculo nono praecipue usus in ecclesia valuit.*«

Igaz, hogy ő is szükségesnek mondja az eskütételt köztörvények rendelkezésének megfelelőleg, de hogy azok a köztörvények melyek és mikor keletkeztek, a kezeim közt levő forrásokból kimutatni nem tudom. Itt van előttem a magyar királyoknak (I-ső Istvántól I-ső Mátyásig) decretumait tartalmazó könyv. Ebben Kálmán királynak a Dec-

retumok 2-ik könyve »*De desponsatione conjugali in facie ecclesiae fienda*« cz. fejezet intézkedik elsőben hazánkban a házasság törvényes formában megkötéséről; ezt mondja: »*Placuit sanctae synodo, ut omnis conjugalis desponsatio in conspectu ecclesiae, praesente sacerdote, coram idoneis testibus aliquo signo subarrationis et contentu utriusque fieret; aliter non conjugium sed opus fornicationis reputetur.*« Tehát ez még esketést nem rendel, csak pap és tanuk jelenlétét, *foglalót* és mindkét fél megegyezését; ahol is a foglalóval és nem esküvel lekötés, nagyon is polgáriasnak, hogy ne mondjam földies cselekedetnek minősiti a házasságkötést. (Csak lassan, uram!) Mi több, dr. Konek Egyházjogtana 5-ik kiadásában az 519-ik lapon az eskütételt csak »*a magyarhoni egyház sajátságos szokása szerint*« való járuléknak mondja a házasság e nélkül is érvényes megkötésénél és azt állitja, hogy »*a közönséges egyházjog és a külföldi egyházak praxisa szerint*« a házassági szertartások azzal be vannak fejezve, midőn a pap az egybekelendő pár jobb kezét egymásba téve, a stólával körülfogja és nekiek ezt mondja: *Ego conjungo vos . . . etc.* Ez tehát nemcsak szentirásszerüségről nem, de még köztörvényekről sem tud, hanem csak szokásról. De legyen akár köztörvény, akár szokás — amint látjuk — a magyarhoni prot. egyház annak alapján az esküt hiveitől megkövetelte.

És meg fogja-e követelni a házassági jognak állami úton rendezése után, vagyis ezentúl, amikor a házasság csak polgári tisztviselő előtt kötött lesz? (Semmi *csak*, éppen nem *csak*.) Én, mert egész bizonyosnak vettem, teljesen nyugodt voltam a felől, hogy többé hamis esküben részesek nem leszünk; legalább a mi egyházunk esketni nem, hanem csak könyörögni, áldani fog az ő Krisztusa nevében. (Ó mely jámborság!) De e lap 4-ik számában Csiky Lajos, a debreczeni theol, akadémiának nemeslelkü, liberális gondolkozásu tanára »*Egyházi esketésünk formáiról*« értekezik a polgári házasság behozatala után. Tehát formáiról. Fentartásának kérdését felvetni nem látja szükségesnek. És mert nincs utána semmi hang, bizonyára mindenek, maga a köz-

egyház is úgy vélekedik, hogy az esketés a polgári házasságnál is egészen természetes; arról szólni sincs miért.

Ha régen, Kálmán király idejében, amikor a felvilágosultság és liberálizmus szellője nem csapkodott olyan erővel és olyan általánosan mint ma (húh!) amikor tehát a lelki nyügöt az ember nem érezte olyan tűrhetetlennek, mint ma; ha akkor éppen az esküt*nem*tételt tartották olyan természetesnek a házasságkötésnél: ma, amikor a zabolátlan lelkeken Krisztus gyönyörüséges igája is olyan teher, ma, a polgári házasság idejében az esketés nem olyan nagyon természetes, hogy annak fent, vagy fent nem tartását szóba hozni se volna miért. Erre én nem most jöttem reá, de eleitől fogva tiszta bizonyosság élt felőle lelkemben; azelőtt is, akkor is, amikor Csiky tanár úr fejtegetéseit olvastam; csakhogy legyőzhetetlen subjektiv természetü okok tartottak megkötve, hogy gondolataimat eddig papirra nem tehettem. Most megpróbálom.

Magyar ember természete, hogy mig csak háza reá szakadni nem készül, vigan van, vagy aluszik. A magyar prot. egyház, mióta szabadságát vérrel megszerezte, a felvilágosult kor azt törvénynyel megerősitette, aluszik. Azt hitte, hogy ha a fegyver és törvény a gyepüket kivülről úgy ahogy biztositotta, most már minden rendben van. Amióta kivülről látható veszély nem fenyeget bennünket, azóta lett erőtelenné az egyház szolgáinak a szivében és beszédeiben a Krisztus szeretete; azóta nem tartják szükségesnek, kötelességnek, az egyház: gondozni az ő gyermekeit, a pásztorok: az ő nyájaikat . . . (Érdekes vallomás!) »Őriz bennünket a törvény!« No, most kezdjük látni, hogy nem örökké őriz. E mellett a külföld lázas tevékenysége kezdi bennünk felgyujtogatni a világosságot a felől, hogy az egyháznak nem hivatása a törvényre támaszkodni; valami szelidebb, mégis erősebb eszközt adott ő neki örökségül feje, a Krisztus: az irgalom, a könyörület, a szeretet erkölcsi eszközét; erre támaszkodjék!

Használ-e ma és ezentúl hovátovább mindinkább a kényszer? Nem látjuk-e, hogy ahol a külső rend köteleit

karddal, szuronynyal őrzik; ahol a rendet tartó meg-megszakadt lánczot vassal foldozzák: ott is mindinkább hiábavalónak bizonyul az erőszak? Nem halljuk-e, hogy a millió szuronynyal őrzött polgári társadalom is hogy recseg, ropog, szakadozik, bomlik; az erőszaknak erőszakkal áll ellent; és előbb-utóbb leveri, letapossa, maga alá gázolja azt!? Oh bizony, ha a világi hatalomhoz való görcsös ragaszkodás engedné meghallani: a polgári társadalom erőszakolóinak is azt kellene tanácsolni, hogy vegyenek le minden nyügöt: államit, társadalmit, mely az emberi szellemre nehezül, a lelket megkötözve tarja, mert jaj lesz, mikor a felháborodott lélek maga rázza le azt magáról. De legalább a lelkiösmereti szabadságon épült és álló prot. egyház vegyen le hivei lelkéről minden olyat, amit mint nyügöt levennie hatalmában áll. Az esketés pedig a polgári házasság életbe lépte után nyüg lesz, mit a műveltek hamar, a köznép is észrevesz, megérez idővel. Az egyháznak ezentúl nem méltó ténykedése elébe állani biróul a házasságnál az ő tagjainak, igazmondásuk felett esküt követelve itélni, hanem méltó hivatása az erőt, boldogságot adó, megszentelő Istenhez hivogatni és fogadni azokat, akik életök ama fontos mozzanatán áhitozva keresik Isten megáldó, megszentelő kegyelmét, az ő letéteményesénél, az egyháznál.

De tovább miért esketnénk? Van-e helye, van-e értelme ezentúl az egyházi esketésnek? Ád-e az erőt, tartósságot, biztosságot a házassági köteléknek? Hát nem mondja-e az 1894. XXXI. t.-cz. 29. §. első pontja: »A házasságot polgári tisztviselő előtt kell megkötni«, a 30-ik §. 2-ik bekezdése: »Oly kötés, mely nem polgári tisztviselő előtt történt, a törvény erejénél fogva semmi vonatkozásában sem tekintetik házasságnak«; azaz érvényes házasságot a polgári hatóság előtt megszabott aktus csinál. De ha a házasságnak nem hogy érvényt, de még erőt sem ad az egyház közreműködése, annak esküje: akkor mennyi komolyság tulajdonitható annak a lekötésnek, mit az egyház a követelt esküvel akar elérni?! Nem venni pedig komolyan az eskütételt, nem bűn-e? Hiába, haszontalanul, ok nélkül

Isten nevére esküdni szabad-e?! Szabad-e Isten szentséges nevével játékot üznie?!

Pedig azzal a szentséges névvel ezután csak játékot üznénk. Sőt tulajdonképen játékot üztünk eddig is. (Bravo!) Gondoljunk csak vissza eddigi, házasságot felbontó itéleteinkre akár a polgári törvényszékeknél a magyarországi, akár az egyháziaknál az erdélyi protestánsokra nézve. A házasságot megkötötte esküvel az egyház ott is, itt is. Aztán tarthatatlanság esetén felbontotta amott a polgári, itt az egyházi törvényszék..... a házasságot, az együttélést..... de nem az esküt; aminthogy a törvényszék az egyház által elfogadott esküt fel nem is oldozhatta; de nem gondolt, mert nem gondolhatott annak feloldozására az esküt letétető prot. egyház, amennyiben ő a kulcshatalmat magának nem igényeli. (No, nem is igényelheti.) De ha nincs jogunk feloldozni, van-e jogunk megkötözni?

Az ultramontanizmus vad dühöngéseinek a nyomása alatt a magyar törvényhozó testület engesztelésül meghagyta, vagy inkább betoldotta a 149. §-t, melynél fogva az új házasságjogi törvény a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelességeket érintetlen hagyja. (Tehát az ultramontanizmus vadul dühöngött! Meg van vadulva dühében a czikkiró, úgy látom én.) Gondolom, a zavarban elfelejtkeztek ama nehéz következményekről, miket az eskütétel meghagyása előidézni fog. Mert, hogy fog ezután végrehajtatni az elválás? A polgári törvényszék, az új törvény által meghatározott okok fenforgása esetén a házasságjogot felbontja, a házastársakat egymás iránt tartozott házastársi kötelességeik alól felszabaditja. De hát az eskü alól ki oldoz fel? Mert ha senkisem, úgy a házassági kötelék nincs teljesen feloldozva; amikor a polgári törvényszék a házasság polgári jogviszonyait megszüntette, a lélekre nézve nehezebb megkötözés még mindig fenmarad. Ez alól nem lesz feloldozás. Vagy talán felold a polgári törvényszék? A törvény szelleméből nem olvastam ki, hogy az annak kezébe adná e jogot, nem is adhatja, hiszen az esküt nem polgári hatóság vette fel; annak hatalma a lelkiek felett nem is lehet.

Felold az egyházi törvényszék? A prot. egyházban is? Hiszen ez csak nem fog még ezentúl alkotni dogmát kulcshatalomról? A róm. katholikusoknál igen. Ott a pápának csakugyan van kulcshatalma. (Bravissimo! Hoc vere dixisti!) Úgyde, ha ott meg lesz hagyva a jog és a prot. egyház nem követeli magának: ismét a teljes egyenlőség elve van megtapodva; aztán pedig a róm. katholikus házasfelek válópere kettős lesz és ha az állam nem ismeri el az egyház jogát a házasság érvényes megkötésére, el fogja ismerni hallgatólag a 149. §. miatt annak feloldozására. És ha a róm. kath. egyház dogmái miatt nem akar, a protestáns egyház hitvallásánál fogva és a törvényt annak szelleméhez magyarázva nem fog esküt feloldozni, a polg. törvényszék csak a polgári viszonyokat szünteti meg: quid tunc? Ha majd a vallásosság erősbödésével a lelkek komolyan tudnak gondolkozni az isteni dolgok felől; ha majd lesz olyan vallásos lélek, mely megrendül a gondolatra, hogy ő házastársától el van választva, de hozzá köti esküje, ha lelkiösmerete tépő kinjaiban fut egyházához, hogy vegye le lelkéről esküje vádló terhét: miképen fog állani az egyház tehetetlen némaságában, gyötrődő gyermeke előtt?! Hivatása-e az egyháznak gyermekeit a kétségbe taszitani? (Ugyan kérem! lelkiismereti tépelődésekkel szemben a prot. »egyház« soh'se birt megállani. Ne komédiázzunk!)

Nincs más út, mint az esküt elhagyva, a vallás áldására áhitozókért a gyülekezettel könyörögni, őket Isten nevében megáldani. (Hát áldó hatalma van-e a prot. egyháznak? Soh'se volt! — Hanem nincs más út, mint az egy és felbonthatatlan házasság, a szentség, érti atyámfia?)

Közöltük e jajongó panaszos czikket, közderültségére olvasóinknak.

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A PÁRIZSI SZ. BERTALAN-ÉJ.

(1572. augusztus 23.)

Irta KOZICS LÁSZLÓ.

A történelem legborzadalmasb eseményei annál inkább vesztenek rémitő jellegökből, mennél távolabb állunk azoktól és mennél hosszabb időszak kékes-szürke homálya tompitja a vér és lángok vakitó szineit; de a hatás ezen gyengülése inkább a szivre és kedélyre nézve áll, mig az elme rideg és fürkésző szemekkel birálja azokat, és a róluk nyert benyomástól nem egykönnyen bir szabadulni. Az idők folyása azonban még ez irányban is módositó befolyással van; ujabb kutatások és tanulmányok új adatokat hoznak a fölszinre, melyek segélyével bizonyos — mondhatni megrögzött — nézetek és vélelmek jelentékeny módon alakulnak át, — sőt nem egyszer az ellenkező meggyőződésnek egyengetik útját.

E czikk is csak azért kiván most, a vérmenyegző 323-ik évfordulóján e sötét tárgygyal foglalkozni, hogy az arról fönnálló téves hiedelmeket, az ujabb kutatások alapján helyesbitse, s főkép amaz elterjedt s vallás-felekezeti irányban téves nézetet, mintha a kérdéses tény hosszabb előkészités, sőt — részben — az egyház kezeinek műve lett volna, helyreigazitsa, a kellő irányba terelje; — mire nézve alapul vette

Stern Alfréd e tárgyról szóló értekezését[1] és a megfelelő, idevágó történelmi munkákat.

Az olvasó tájékozására szolgáljon a dolgozat tartalmának rövid vázolása. Szólni fogunk mindenekelőtt — mintegy bevezetésképen — Francziaország állapotáról a bel- és külviszonyokat illetőleg, a rémes eseményt megelőző időszak alatt; azután a főtárgyról, t. i. hogy a gyászos eset, nem annyira előkészített és évek óta kiszámitott lépés, mint inkább a helyzet kényszeréből folyó műve volt a meglepetésnek, amelyből egy nagyravágyó és hatalmára féltékeny, azután meg éppen nem félénk és eszközeiben nem válogató nő nem birt máskép szabadulni, csakhogy azon a magaslaton, a fény és hatalom teljes birtokában megmaradhasson, melyről eddig is uralkodott az ország fölött.

I.

Francziaország állapota a XVI. század közepe táján valósággal vigasztalan volt. II. Henrik király halála után, ki 42 éves korában, egy lovagtornán kapott sebben halt meg, az országra 40 milliónyi adósság nehezedett, mint az erkölcseiben meglazult, pazarló udvarnak hagyatéka. A nép szegény, tudatlan volt; a protestánsok erőlködő téritési kisérleteire a katholikusok is elvesztették türelmüket, szóval oly viszonyok fejlődtek ki, a talaj oly izzóvá vált, hogy ki kellett törnie ama válságos harczoknak, melyek a következő kormányok alatt, 36 éven keresztül, nagy jellemek és lelki erők mérkőzése mellett, az országot feldúlták és füstölgő romokkal boritották.

[1] »Der Ursprung d. Bartholomäusnacht, nach den neuesten Untersuchungen. A. Stern. Westermann Monatshefte. LIV. B.

A trónra lépő király, II. Ferencz, csak 16 éves volt mikor a kormányt átvette, s elődjeinek hibás rendelkezése szerint nagykorúnak tekintetett; de miként a következés sajnosan bebizonyitá, a természet törvényei a hatalmasok intézkedései előtt nem hajolnak meg, s így az ifjú király nádszálként arrafelé hajolt, amerre környezete óhajtotta: minden nagykorusitás daczára játékszer volt, édes anyja Medici Katalin és a Guise herczegek kezeiben, kik most minden hatalmat magukhoz ragadtak volt.

A nemzet két nagy pártra volt szakadva: a katholikusok és a protestánsok majd nyiltan, majd titokban szemben álltak egymással; az előbbiek számra, vagyon- és hatalomra erősebbek a tőlük elszakadtakat nem akarták többé szivelni, — az utóbbiak pedig makacsul követelték osztályrészöket és nem rettentek vissza erőszakoskodásoktól sem, s így meg volt adva az ok azon ádáz testvérharczokra, melyek lánczolata egy emberöltőn át húzódott.

Mindakét párt élén nagy emberek, szellem- és vitézségben kitünő férfiak, vérbeli herczegek álltak. Ott a Guisek, a lotharingi fejedelmi ház sarjai, és Montmorency, a connetable; itt a Condék, a királyi család vérrokonai, (miután ősük, Róbert, clermonti gróf, néhai sz. Lajos franczia király ifjabb fia volt); azután Coligny, az ország tengernagyja és fivérei a châtilloni grófok.

Helyén lesz itt rövid élet- és jellemrajzát adni mindezen mértékadó személyiségeknek, miáltal a későbbi megszakitásoktól az olvasót megkimélni véljük és az előadás tömörségét megóvni kivánjuk.

Guise Ferencz, a lotharingi fejedelmi ház egyik mellékágának sarja, Franciaország legnagyobb harczosainak egyike, ki úgy hősiességének, mint eszességének jeleit nem egy harcztéren mutatá be, hatalomravágyó szellemétől sarkalva s nagy családi összeköttetések által támogatva, a gyenge II. Ferencz

alatt a kormány élére jutni törekedett, hogy így befolyását úgy a királyra, mint annak anyjára biztositsa, mivégből a királyi herczegeket az udvarból kiszoritani iparkodott; hogy ezt elérhesse s egyuttal a nép hajlamát megnyerhesse, a Bourbonok ellen működött és a protestánsok halálos ellenségének mutatá be magát, s fivérével, a cardinállal, továbbá a részére meghóditott Montmorency tábornagygyal megalkotván a hires „triumviratust," oly hatalommá nőtte ki magát, hogy az anya-királyné rettegett tőle és családjától.

Az előbbinek fivére Károly, többnyire csak a lotharingi cardinális megnevezés alatt emlitve, szinte nagy ellenfele a reformáltaknak, azonfelül gőgös, hatalomravágyó jellem, ki nyilt erőszakoskodástól sem ijedt vissza, minek példáját is adá, mikor Fontainebleauban, a királyi palota előtt bitófákat állittatott, hogy így a panaszosokat és az udvar hitelezőit elriaszsza. Ez eljárás oly gyűlöltekké tette a testvéreket, hogy megbuktatásukra a protestáns országnagyok, Condé vezetése alatt, Amboise-ban összeesküdtek, mi azonban kitudódván, 1200 embernek fejébe került.

A harmadik oszlopos embere a katholikusoknak Montmorency, tábornagy és az ország connetable-je volt, ki ugyan most már életének alkonyához ért, de ezt a század legnagyobb hadvezérének hire aranyozá meg, s ki még mindig erősen tartá markában a kardot, melyet annyi csatatéren villogtatott győztesen. — A vázolandó korszakban, 1562. évben ő nyeri meg Dreux-nél a csatát a hugonották ellen; úgy szinte ő veri meg azokat később, 1567-ben St.-Denis sikságán.

Lássuk most a kálvinisták vezető embereit. Első helyen emlitendő Condé I. Lajos, Bourbon herczeg, kitünő hadi férfiú, a kálvinisták vezére, a Guisek esküdt ellensége, az amboisi pártütés feje, melynek föl-

fedezése után rövid úton halálra itélik, csak II. Ferencz gyorsan bekövetkezett halála menti meg. — 1562-ben Orléansban nyiltan lép föl mint az elnyomott kálvinisták vezére s megkezdi az első vallásháborút. — 1567-ben megkisérli Monceauxnál a királyt elfogni, de siker nélkül. 1568-ban újból békére lép az udvarral és birtokaira vonul, de 1569-ben ismét háborút kezd az udvar és a katholikus párt ellen; ez évi márczius hó 13-án, a jarnac-i csatában, melyben a katholikusok a fiatal Anjou herczeg alatt Colignyt legyőzik, Condé is megsebesül.

Mellette Coligny Gáspár châtilloni gróf, az ország főtengernagya, kitünő katona és hadvezér, kemény jellem, a kálvinisták főoszlopa, — habár csak később, midőn már fivére, Andelot, nyiltan a protestáns vallásra tért volt, tette magáévá azok ügyét s lett a hugonották feje, miáltal a Guisek és a tengernagy közti régi gyülölet még hevesebb lángra lobbant. — Coligny kitünő tulajdonságai által az ifjú IX. Károlyra nagy befolyást nyert és azt pártja érdekében kihasználni is iparkodott, amin az anya-királyné és a Guisek megijedtek, s vesztét elhatározták. — Coligny kora legszellemesb és legjellemesebb férfiának tekinthető; kár, hogy — pártember lévén, hazájának üdvösebb szolgálatokat nem tehetett.

Végre pár szót azon személyiségről, kit magas állása s tárgyunk körül kifejtett tevékenysége folytán első helyen kellett volna emlitenünk: értjük Medici Katalint, az anya-királynét: mivel azonban egész szereplése vagy ingadozás volt a pártok közt, vagy egészen elkülönitve azoktól, mintegy azok fölött állani látszik, utoljára hagytuk jellemzését, hogy a két ellenséges fél vezetőinek rövid életrajzai annál inkább kidomborodjanak.

Medici Katalin Lorenzo urbinói herczeg leánya és VII. Kelemen pápa unokahuga volt és serdülő leány korában jutott a franczia udvarhoz, hogy Hen-

rik herczegnek, a későbbi királynak, nejévé legyen, hol azonban mint idegent elhanyagolták és gyanus szemekkel tekintették, miáltal ő is zárkózott, az udvar kicsapongó mulatságait kerülő lett, sőt kényszeritve látta magát férje kedveseinek s egyéb kegyenczeinek hizelegni, hogy kevéssé irigylendő helyzetén enyhitsen. Bájos szépsége mellett kitünő müveltséggel is birt, de ravaszságra hajló, kedélylyel nem biró nő volt: mit csak növelt azon körülmény, hogy évek során át sok keserüséget és mellőzést volt kénytelen némán türni. — Csak II. Ferencz trónraléptekor nyilatkozik meg hatalomvágya, amit azután másodszülött fiának, IX. Károlynak kiskorúsága folytán ki is elégithet, midőn a kormány élére jut, de ekkor is kénytelen a hatalmat az általa gyülölt Guisekkel megosztani, mi azután azt eredményezte, hogy a protestánsok felé hajolt, habár azokat még kevésbbé szivelheté; általában az ország vallási érdekeit éppen nem hordta szivén, sőt vallása sem volt, inkább babonásnak volt mondható, és csak a hatalom megtartása végett közeledett hol egyik hol másik párthoz, mint azt később látni fogjuk. Szenvedélye csak egy volt: az uralkodási vágy, melynek azután mindent, még gyermekei életét is föláldozá. Különben — és ez saját nézetünk — ő is korának gyermeke volt, telve mindazon fogalmakkal, vélemények- és előitéletekkel, melyek beléje neveltettek, s melyek hatása alul, még ha erősebb jellem lett volna is, nehezen szabadulhatott; — családi összeköttetései és emlékei folyton szemei elé tarták az akkori olasz udvarok életmódját és erkölcseit, a Macchiavelli-féle politikát, mely szerint államügyekben minden eszköz megengedett, ha czélra vezet.

* * *

De térjünk vissza az események rövides fölsorolásához, hogy a szives olvasó azáltal egy történelmi

áttekintést nyerve, főtárgyunkra vonatkozó érveléseinket megérthesse, vagy saját véleményét megalkothassa.

Az idegen herczegek erőszakos, s magukat a királyra föltoló magatartása nagy visszatetszést keltett, mit még azon körülmény is növelt, hogy a mult időkből bizonyos igényekkel birók iránt igazságtalanul, kiméletlenül bántak; nemcsak az általok megsértett királyi herczegek, hanem számos egyéb nagyok valláskülönbség nélkül, elkeseredve a Guisek határtalan gőgje által, titkos gyülekezetekben elhatározák, a királyt, ki ekkor Blois-ban tartózkoda, körmeik közül kiszabaditani s őket mint hazaárulókat és felségsértőket törvény elé állitani.

A valamit sejtő Guisek a királyi szállást Amboise-ba teszik át, de az összeesküvők megmaradnak tervöknél, habár értésökre esett, hogy egy Avenelles nevü ügyvéd elárulta ügyöket, és 1560. márczius hó 16-án megtámadták a királyi kastélyt; azonban elfogadásukra készen álltak a Guisek által sebtében összevont csapatok, s így a vállalat nem sikerült; vérengzés az utczákban, elfogatások, kivégzések és egyéb förtelmeskedések következtek, mig nem mindkét rész fegyveresen Fontainebleauba vonult, hová a Guisek a helyreállitandó nyugalom megbeszélése végett a parlament előkelőségeit meghivták volt. Itt azonban semmi mást nem végeztek, mint hogy egy általános országgyülés egybehivását követelték. Orléans lett gyülekezőül kiszemelve, hová azután a király is nagyszámu kisérettel elindult, s ahol a Bourbon herczegek is megjelentek a Guisek unszolása folytán. Mindkét részről rút cselszövények forraltattak. A navarrai király, egy kihallgatás alkalmával életveszélyben forgott; Condét pedig elfogták és egy a Guisek által kinevezett bizottság fejvesztésre itélte, de a sorvadozó király kimulta megmenté őt. — Ily gyorsan s a leggyászosabb kilátások közt végződött e gyönge király uralkodása, hogy egy még gyámolta-

lanabbnak engedjen helyet, mely alatt a vihar kitörésének útját állani egyesek bölcsesége már nem volt képes.

Az elhunyt király öcscse, IX. Károly, csak tiz éves volt, midőn a királyság reá szállott s anyja azonnal magához ragadá a regensséget, mig Bourbon Antalt, a navarrai királyt, az ország fő-helytartójául ismerte el. A Guisek ismét hatalmasok és rettegettek voltak, minek következménye vala, hogy az anya-királyné majd velök tartott, majd meg gyanuskodva lépéseikre a protestánsokhoz közeledett, főkép mikor a herczegek II. Fülöp spanyol királyhoz fordultak segélyért, ki már az előző kormányok alatt is úgy viselkedett, mintha Franciaország védnöke volna; ki most is egy magát mindenbe ártó és egy országos miniszter szerepét bitorló nagykövetet tartott a franczia udvarnál, aki nyiltan helyeselte vagy ócsárolta a kormány rendelkezéseit, aszerint amint ezek ura érdekeivel megegyeztek vagy azokkal ellenkeztek. — A Guisek most Montmorency-felé fordultak, — kiről tudták, hogy a katholikus érdekeket mindenek fölé helyezi, — hogy őt czélzataiknak megnyerjék; ami sikerülvén, még St. André tábornagyot is részökre hóditották, s így megalkották a hires „triumvirátust."

Julius havában (1561.) egy ediktum jelent meg, mely a protestánsoknak bünbocsánatot igért a multakért, de egyuttal börtön és száműzés terhe alatt meghagyja nekik, hogy katholikus életmódot kövessenek. E rendelet senkit sem elégitett ki, s nem is lett végrehajtva. — Ez év folyamában az országgyülési rendek Pontoise-ban jöttek össze, és pedig olyformán, hogy minden tartomány a három „rend"-ből egy-egy képviselőt küldött, s így a tizenhárom tartomány 39 követ által volt képviselve. Tárgyalásaik közben inditványozták, hogy a főpapokat a káptalanok válaszszák, s az úgynevezett „annáták" megszünjenek; inditványozták továbbá, hogy az állam-

adósságok nagyobb részét a klérus vállalja magára, — amit ez — nehogy súlyosabb eljárás érje — önként elvállalt 15 millió lefizetése által meg is cselekedett.

Miután a juliusi ediktum nem ment foganatba s így czélját sem érte el, az anya-királyné meghagyta a tartományi főtörvényszékeknek, hogy küldjenek ki egy-egy tagot, kik segélyére lennének egy, a viszonyoknak megfelelő szabályzat kidolgozásában. E gyülekezetnek élén Hospital, az ország bölcs főkanczellárja állott, ki is a többek közt ily szavakkal készité elő a meghivottakat: „Ne gyötörjétek magatokat avval, melyik jobb a két vallás közül; mi nem a vallás meghatározása végett vagyunk itt, hanem hogy az államot rendezzük.“ — E tárgyalások eredménye a január hóban (1562.) kibocsátott ediktum volt, mely szerint a kálvinisták kötelesek az elfoglalt szentegyházakat, kereszteket, ereklyéket és szent képeket kiadni, az ünnepnapokat megtartani, dézsmát fizetni és a katholikus egyház külső szertartásait tiszteletben tartani. Ellenben meg lett engedve, hogy isteni tisztelet végett a városokon kivül fegyvertelenül gyülekezhessenek, a hatóságok pedig oda lettek utasitva, hogy őket vallásuk gyakorlásában minden háborgatás ellen megvédelmezzék. A bölcs tartalmu ediktumot a legtöbb tartomány azután nehézség nélkül elfogadta, de néhánya megtagadta annak a törvények közé leendő igtatását. — A kálvinisták ujjongtak s önérzetük nagyban emelkedett; — a katholikusok mogorva hallgatással fogadták az intézkedést. Az így helyreállitott béke a pártok közt nem igérkezett tartósnak, s mindkét fél készült a harczra. — Az anya-királyné ekkortájt Condét legyezgette, ki mint a protestánsok feje nyiltan lépett fel, amin azután a katholikusok nyugtalankodva, a jószágain időző Guiset Párizsba hivták, hová midőn sietve utazna, kisérete, Vassy városkában a kihivóan viselkedő protestánso-

kat megrohanta, s vagy 60 embert lekaszabolt: ez azután jeladás volt a háború kitörésére.

Guise herczeget a párisiak fejedelmi fogadtatásban részesiték, amin a királyné annál inkább megrettent, mivel a herczeg vonakodott Monceaux-ba, az udvar akkori tartózkodó helyére menni, hol őt Katalin Condéval találkoztatni és kibékiteni remélte. E tervének meghiusulása oly aggodalomba ejté őt, hogy szabadságát sőt életét kezdé félteni, s hogy a „triumvirek" befolyása alól magát kivonja, még inkább a protestánsok felé hajolt, kik most számtalan áttérőkkel és a nagyobb városok lakói közt velök egyetértőkkel rendelkezvén, támogatásukat neki föl is ajánlották.

Most Coligny is, ki eddig az események csöndes szemlélője volt, letéve közömbös magatartását, neje és fivérei unszolásaira útnak indult Meaux felé, hol Condéval találkozott és most már mindkét fél készült a harczra és szövetségesek után látott. És most kitünt, hogy a szenvedély mily végletekre képes az embereket ragadni: egyik fél sem röstelt nyilt hazaárulóvá válni; egyrészt a katholikusok a spanyol király támogatását fogadták el, mig Turin átengedése árán a savojai herczeg segélyét vásárolták meg; a kálvinisták ellenben az angolokkal léptek alkúra, átengedvén, a nyerendő pénzbeli és csapatokban nyujtott támogatás fejében, Dieppet és Hâvret, azonfelül pedig német „lovasokat" fogadtak zsoldjukba. Miután azonban mindkét párt egyformán járt el ez irányban, a hazaárulás vádja némileg eltompul, — legalább egyik sem volt jogosult ily értelmü szemrehányásra a másikkal szemben.

A háborúskodó felek rövid jellemzésére csak pár szót. A katholikusok táborában több volt a toborzott zsoldos, mig a kálvinisták soraiban a franczia főnemesség neveivel találkozunk, kiket azonban nem annyira vallási buzgalom, mint inkább a polgárháborúk-

ban kinálkozó kilátások vezettek oda. — A hugonotta lelkészek gyakori szónoklataikkal a fanatizmust egyre szitogatták a katonákban, és a komor, szigorú külszin alatt ott lappangott a gyülölség és rajongás sötét szelleme, mely azután rémitő tettekben nyilvánult. Beaugencyt a kálvinisták dulják föl, mire a katholikusok Mer, Blois, Tours és Poitiers kifosztásával válaszolnak, s ekkép egyik pártra sem mondhatni, hogy kegyetlenségekben a másikat túlszárnyalta volna.

Condé, hogy seregének költségeit födözze, az egyházak drágaságainak esett, azokat beolvasztatta és pénzt veretett belőlök vagy máskép értékesittette azokat; főkép a kolostorokat sarczolták meg és prédálták föl az ott találkozó kincseket, de ami a katholikusokat főkép elkeserité: azon szentségtelen eljárás volt, melylyel az istenitiszteletre szánt tárgyakat megfertőztették; sőt voltak esetek, hogy a sirboltok sem voltak biztonságban a féktelenkedő kálvinisták vakbuzgósága előtt! — De legyen elég a förtelmek részletezéséből, ami igen elvezetne föladatunktól, mely a Bertalan-éj pragmatikus előzményeinek elsorolása.

Az első nevezetes eset Rouen bevétele volt, melyet Montgonmery védelmezett a katholikusok ellen, mely alkalommal a navarrai király halálosan megsebesült. A második azon véres csata volt, mely Dreux mellett folyt le, s amelyben mindkét rész főembereiben szenved veszteséget; Montmorency fogságba kerül, a segélyére sietö St. André tábornagyot hasonló sors éri, sőt egy személyes ellensége lövése halva teriti le. A most futásnak eredő katholikus sereg üldözésére a protestáns sorok is megbomlanak, amit a tartalékban álló Guise sasszeme meglátván, lovasaival rajtok üt s a már veszendő győzelmet pártjának csikarja ki. Condé is fogságba kerül, de Guise előzékenyen bánik vele s vendégszeretetében részesiti.

A szerencsétlen csatavesztés után Coligny bámulatos ügyessége megmenti a protestáns sereg

maradványait, melyeket azután, daczára az élelem és zsold hiányának, Normandiába vezet és szállásol el, hogy azokat némileg rendezve és kipihentetve mihamarabb Orléans segélyére vezérelje. — Ez utóbbi menhelyét a kálvinistáknak Guise a végsőig szorongatá és másnapra már meg is vette lett volna, ha egy fiatal protestáns nemes, Poltrot de Méré János pisztolylövése halálosan meg nem sebezi. Guise haldokló órájában megbocsátott gyilkosának, ki különben a kínvallatás sok tétovái után Colignyre akarta a bűnszerző szerepét háritani. A nagy hős azután a vallás vigaszai mellett mult ki, senkit sem kivánván végzeteért vádolni vagy gyanusitani. Fönkelt jellemének emlékét le Laboureur ekkép örökité meg: „Guise herczeg hős volt, ki az államot és a vallást szerette."

Igy hát Guise halva, Condé és Montmorency foglyok voltak, s most az anya-királyné a remény kilátásával kezdheté meg békéltető alkudozásait a két ellenpárt között, amit csak Coligny makacssága birt hátráltatni, de megakadályozni nem. Az ország siralmas állapota minden irányban békés viszonyokat kivánt, így azután nemsokára létrejött az úgynevezett „amboise-i egyezség", melynek értelmében a protestáns főuraknak és előkelőknek, birtokaikon és házaikban, szabad vallás-gyakorlat engedtetik, — mig a közpolgárok lelkiismerete többé szintén nem korlátozható, habár isteni tisztelet dolgában kerületenkint csak egy előre kijelölt helylyel kellett megelégedniök. — Mindehhez a kálvinisták főemberei csak vonakodva járulának, mivel a bekövetkezett körülmények Condé pártjának kedvezőbb föltételeket is biztositottak volna; de — úgylátszik — a béke utáni vágy háttérbe nyomta a kivánalmak egy részét. — Helyreállván a nyugalom, először is az angolok kiszoritására és az idegen „zsoldosok" elbocsátására forditá a kormány figyelmét, ami persze nagy költséggel járt; hogy pedig ezt a kizsarolt országban előteremthesse, a klérus

birtokainak eladása határoztatott el, csakis százezer tallér évi járadék értéknyi hagyatván meg kezei közt.

Az ifjú király — alig 14 éves korában — Hôpital tanácsára nagykorusittatott, ami sem Condénak, sem Montmorencynak sem azoknak nem tetszett, kik a kiskoruság alatt czélzataikat elérni remélték; az anya-királyné azonban az egész hatalmat most kezei közt tartá. — Condé az udvari élet gyönyöreibe merülve, nem látszott az ügyekkel törődni, mig a kevésbbé számba vett connétable azon mesterkedett, hogy az alig helyreállt nyugalmat megbolygassa. Mint már ilyenkor történni szokott, mindkét fél a maga előnyére kivánta az egyezmény pontozatait magyarázni; a komor és gyanakvó kálvinisták mindenben hátráltatást, a katholikusok ellenben ezek védekező tetteiben túlkapásokat láttak, s így egyre forrott az engesztelhetlenség szelleme, melyből azután csakhamar megint kipattant a gyujtó szikra.

A folyton éber és gyanakvó Coligny egyre merészebb lett, s mivel Guise meggyilkolása ügyében kereset alá akarták vonni, magát igazolandó, 500 nemesember kiséretében jelent meg Párizsban, akik — mint most az udvar vélé — más vállalatra is készen voltak; ez okból azután a királyi testőrséget tetemesen szaporiták, s élére az óvatos és erélyes Prévôt Jakabot, Coligny és fivéreinek személyes ellenségét álliták, kit azután ezek kegyenczei láb alól hamarosan eltettek. Az ifjú király nem merte ez ügyet azonnal elintézni s azt három év multával kivánta megvizsgáltatni. — Ily eljárás az öreg és meglehetősen mellőzött connetable-t még inkább boszantá és arra ingerlé, hogy az udvar rendelkezéseit nyilván gáncsolni kezdé és a protestánsok ellen még inkább erőszakoskodó lett.

Ily feszült viszonyok közt mult el pár év; mindkét fél folyton készült a háborúra s 1567-ik év szept. havában ismét kitört a polgárháború.

Első csatája St. Denis mellett vivatott s habár a katholikusok voltak a győzők, eredménytelen maradt; de ők is sok előkelő emberöket veszték ott; így Montmorencyt, az öreg vitéz connetablet, kit a kegyetlen Stuart pár lépésnyiről lött le lováról, miután őt a csata tömkelegében fölismerte. A megfutamodott kálvinisták másnap rendbeszedve újból Párizs falai előtt jelentek meg, néhány malmot ijesztőnek fölgyújtottak, de azután erőltetett, napi menetekben siettek Lotharingia határa felé, hogy a várt német „lovas" csapatokkal, melyeket pár birodalmi fejedelem segélyökre küldendő volt, egyesüljenek, — ezekkel azután Chartres városát mint Párizs főélelmezési raktárát kezdék ostromolni.

Medici Katalin, a hugonották vállalkozásaitól megijedve, ismét alkudozásokba bocsátkozott velök, — mikép ezt titokban mindig szokta, — s kedvező igéretek árán a békét Longjumeau-ban velök megkötötte, — habár főembereik abba egyezni vonakodtak. — Bizony ez is csak álbéke volt.

Mert mikor a seregek szétoszoltak, a német „lovasok" sok fosztogatás után kivonultak az országból és a kálvinisták főemberei birtokaikra széledtek: — az udvar majdhamar más hangon beszélt s a békekötésben igért kedvezmények nagyobb részéről tudni sem akart, amin az úgyis elégületlen protestánsok fölháborodtak és vallásuk szabad gyakorlásában meggátolva látván magukat, mindazon kegyetlen kihágásokra vetemedtek, melyek a vallásháborúk gyászos kisérői szoktak lenni és első sorban az egyház szolgái és javai ellen irányulnak. Természetes, hogy a katholikus katonák sem maradtak adósak alkalomadtán, csakhogy nem nehéz meghatározni, melyik felet terheli a förtelmességek nagyobb halmaza. De nemcsak a közharczosok garázdálkodtak, hanem egynémely főnök is kitünt kegyetlensége által; így Bourbon Lajos és Montluc a katholikus rész-

ről; Crussol, Adrets báró és Briquemaut a hugonották közül.

A háború tehát ismét kitört; a királyi hadsereget a tizenhat éves Anjou herczeg vezeté — névleg — mig az úgynevezett reformáltak (prétendus réformés) élén a régi hősök, Condé és Coligny állottak és a pár hóval ezelőtt csüggedten hátráló sereget most bátran és kihivólag vezették Anjou ellen, ki Loudun körül várta harczvágytól égve őket. De a nagy hideg miatt egyik fél sem volt csatára hajlandó, s a szabadban táborozó királyi hadsereg, miután az ellenséggel négy napon át farkasszemet nézett, először szedé föl sátrait és Chinon felé vonult el, a Vienne folyót vevén maga és az ellenség közé; e példát azután a protestánsok is követték és kedvező téli szállások után néztek.

A tavasz nyiltával a hadjárat erősbitett seregekkel, újból megkezdődött. Olasz- és Németország néhány fejedelme is csapatokat küldött a királynak, — mig Condé az angoloktól ágyukat és pénzben meg emberekben nyert segélyt, azonfelül pedig Wolfgang bajor herczeg alatt egy német hadsereg érkezett támogatására. Az így megszaporodott seregek azután az óhajtva várt alkalmat Jarnac mellett megtalálták (1569. márczius hó 13-án), ahol a vesztesek a kálvinisták voltak, s legnagyobb emberöket, Condét veszték, ki bár sebesülve, s egy lórugás által szétroncsolt lábszárral, hősiesen küzdött, mig egy golyó 39 éves életének véget nem vetett.

A hugonották nagy veszteségét Albret Janka, a navarrai király özvegyének szilárdsága és erélye pótolá némikép, ki fiát, a későbbi IV. Henrik franczia királyt és unokafivérét, a tizenhét éves Condé herczeget a Cognac melletti táborba hozá s őket a csapatoknak, mint a vallás hű harczosait bemutatá: azok azután a lelkesülés hevében fővezéröknek kiálták ki Henriket.

Coligny, ki a beárni herczeg névleges vezérkedése mellett mégis a valódi parancsnok maradt, — most egy haditervet állapitott meg, mely szerint a hadjárat intézendő lenne; azután egyesült a Zweibrükkeni herczeg segélycsapatával úgy, hogy az így megszaporodott sereg száma a 25000-et meghaladta és la Roche, l'Abeille mellett összeütközött a katholikusokkal. A győztes kálvinisták iszonyúan kegyetlenkedtek, senkinek sem adva kegyelmet.

A meddő ütközet után Anjou herczeg seregét elbocsátá és október hó elejére rendelé újból gyülekezni; Coligny ellenben seregével, miután több apró várost bevett s magát élelemmel, sarczolt pénzzel ellátta volt, — Poitiers elé vonult és azt ostrom alá vette. — A jól erődített és vitéz őrség által védelmezett város ostroma véres rohamok és kitörések mellett egyre húzódott; a német csapatok közt vérhas pusztitott s a kálvinisták naponkint fogyva erőkben, már az ostrommal fölhagyni készültek, mikor Anjou herczeg, ki csapatait hamarább szólitá fegyver alá mint meghatározva vala, Montcontour táján foglalt állást s így Colignynek megadta az óhajtott ürügyet, hogy Poitiers ostromával fölhagyjon és a királyi sereget nyilt mezőn támadhassa meg.

A csata vesztökre vált a hugonottáknak; az első rohamot kiállták ugyan valahogyan, de a második támadás szétrebbenté őket és a most bekövetkezett mészárlás ritkitja pártját: egész ezredek kardélre hányattak, habár kegyelemért rimánkodtak is; így boszulták meg az elkeseredett katholikusok a la Roche-l'Abeille-i napot. Coligny itt is hősnek mutatá be magát; szétlőtt álkapocscsal, vértől boritva egyre küzdött a sorokban, majd bátoritva embereit, majd parancsokat osztva, majd a futamodók elé vetve magát, annyira vitte mégis, hogy a 25,000-nyi hadból vagy hatezernyi csapat hadrendbe sorakozva vonulhatott St.-Jean-d'Angelybe.

Az így tönkre vert hugonották reménytelenül estek kétségbe; főbbjeik már-már a tengeren készültek menekülni angol, dán és svéd hitsorsosaikhoz, készek itt hagyni családot, javakat, hazát, csakhogy a puszta életet megmentsék, ha ismét Coligny fanatizmusa nem önt beléjük új lelki erőt, rámutatva azon segélyforrásokra, melyekből a jövőben meríthetnek, és a királyi csapatok azon tervére, hogy a városok bevételét tüzik ki föladatokul, ami azután egész télen át elhúzódván, elég időt enged a legyőzötteknek a tavasz kezdetével újból szervezett sereggel lépni föl. — Voltak azonban egyéb okok is, melyek a hugonottákba új bizalmat önthettek; ezek közt pedig első sorban az udvarnál újból elharapódzó cselszövés, vetélykedés és féltékenység. Világos, hogy a hugonották az udvar határozatlanságát eszesen fölhasználva, még egyszer számbavehető sereggel jelentek meg Párizs falai előtt, mely körülmény az udvart is a béke megkötésére hajlitá, ami azután St.-Germainben a király akkori lakhelyén (1570. augusztus hó 2-án) megtörtént.

Ez a béke a hugonottákra nézve már igen kedvező volt; általános bűnbocsánat, az úgynevezett reformált vallás (religion prétendue réformée) szabad gyakorlása a megyék két-két városának külvárosaiban, kivéve Párizst és a királyi udvart; az elkobzott javak visszaadása; bármi állami hivatal elnyerhetése; azon jog, hogy a kerületi főtörvényszékek birái közül hatot-hatot visszavethetnek; végre négy erőditett biztonsági hely, melyekbe őrséget és parancsnokot ők neveznek. Ilyenekül azután részökről Rochelle, Montauban, Cognac és la Charité lettek elfogadva, esküvel kötelezvén magukat azoknak két év utáni visszabocsátására.

Most hát derültebb napok következtek: mindenki meg volt elégedve az új renddel; különösen a mindig gya-

nakvó, lobbanékony protestánsok mutattak nagy bizalmat a kormány iránt, amiben őket a király irántok tanusitott jóakarata és atyai érdeklődése különösen megerősité, mivel nemcsak egyesektől fogadott el alkalmilag tanácsokat, hanem családi ügyeik rendezésébe is a legjobb hajlammal folyt be. Növelték ezen kedvező hangulatot egyéb körülmények is. Igy IX. Károly nőül vette Erzsébet főherczegnőt, Miksa császár második leányát, ki higgadt, eszes és tartózkodó modorával, csak a legjobb befolyást volt gyakorlandó a királyra. Ez év őszén (1571.) a német fejedelmek fényes követséggel keresik föl a királyt, hogy az országában bekövetkezett nyugalomhoz szerencsét kivánjanak neki, tovább felkérik, hogy hitsorsosaikat a jövőben is védelme alá vegye, mire ha a király határozott választ nem is adott, a követséget fényes ajándékok mellett bocsátá vissza. Végre — s ez a legfontosabb körülmény — a már egyszer megpenditett házassági terv a bearni herczeg és Valois Margit, a király nővére közt, most komoly határozattá vált; a király azt minden áron, a vallási különbség és egyéb nehézségek daczára végrehajtani kivánta.

És itt elérkeztünk történelmi előadásunk ama pontjához, ahol fel kell tennünk a kérdést, hogy ezek után mégis mi okozta azt a borzasztó eseményt, melyet a történelem a „Bertalan-éj“ vagy „a párizsi vérmenyegző“ neve alatt ismer? Mert ime közvetlen azon esemény előtt állunk, melynek eredetéről kivánunk szólni és melynek megértéséhez szükségesnek véltük ezen, talán kissé hosszúra nyúlt, történelmi előzményt adni.

II.

Azon kérdésre: mi volt az ismert rémtett eredete vagyis inditó-oka? valóban nem könnyü a feleletet megadni. Az imént fölsorolt események lánczolatában csupa ingatagságot látunk; a serpenyő hol egyik hol másik párt javára nehézkedik, de nem találkozunk oly határozott momentummal, mely a bekövetkezett mészárlás csiráját magában rejleni sejtetné, habár a korábbi idevágó irodalom, mely főkép hugonotta forrásokból merit vagy ily felekezetüektől ered, sok tény és nyilatkozat mögött ott látja lappangni az árnyékot, mely azután véres valóvá válik; azonban óvatosan kell fogadni állitásait, melyek a magukat elnyomottaknak tartó kálvinisták dühe és keserüsége által nem kissé befolyásolvák. Maguk az ujabb franczia történészek elágaznak nézeteikben és az idők folytán keletkezett két táborhoz sorakoznak, melyek két elméletet irtak zászlóikra; az előrelátó számitás elméletét (Prämeditations-theorie) és a véletlen kényszerének elméletét.

Bonnechose Emil történelmi művében[1] úgy Medici Katalin jellemzésénél, mint a szóban forgó esemény leirásánál oly hangon beszél, melyből következtetni lehet, hogy ő azt a rég előre megfontolás művének tekinti, mig például Anquetil[2] már inkább az ellenkező nézet felé hajlik s nem látja bebizonyitottnak, hogy évek során huzódó számitás és abból eredő tettetés működött volna közre, hanem igen is a viszonyoknak oly alakulását látja ő, amiből aztán ama szomorú kényszerhelyzet következett, melyből a boldogtalan király és anyja nem véltek másképmeg-

[1] »Geschichte Frankreichs« nach d. siebenten Auflage des franzős. Originals des Emil de Bonnechose etc.

[2] »Histoire de France« par Anquetil, II. 591. ss.

nekülhetni. „Még mindig rejtély", mondja művében, „mik voltak titkos rúgói a mészárlásnak, mely szent Bertalan éje nevezet alatt ismeretes; mennyire volt abba beleártva IX. Károly; vajjon már jó eleve szándékban volt-e az elitéléseket (proscription) oly nagy számra kiterjeszteni; végre mely korábbi időszakra vezetendő vissza az udvar elhatározása a kálvinizmus leverésére nézve, kiirtván azon férfiakat, kik annak föntartására legalkalmasbak."[1] Majd kissé később így nyilatkozik: „Akár volt előre elhatározott szándéka, akár nem, az úgynevezett reformáltakat kiirtani, IX. Károlynak helyzete a legvégzetesb és legkényelmetlenebb volt, melybe fejedelem valaha jutott; az első esetben mindenkor gondolataival ellenkezően kellett beszélnie, kedveznie oly embereknek, kiket lemészárolni készült, pillantásainak, arcza minden izmának parancsolnia, hogy véletlen élénkség vagy akaratlan mozdulat által árulóivá ne váljanak; ha pedig szándéka volt a kálvinistákat kimélni, a katholikusokkal, az idegen fejedelmekkel, saját udvaronczaival, a főpapok és hivatalnokokkal szemben esett zavarba, kik lelkét gyanúval áraszták el, azok iránt, kiket megvédeni akart."[2]

Mindezen irók nem láthattak ez ügyben oly tisztán, miként a legujabb kor egynémely szorgalmas történetbuvára, kiknek kutatásai a levéltárak rejtekéből oly adatokat voltak szerencsések napfényre hozni, melyek tárgyunkra más világot öntenek és az események inditó-okairól biztosabb tájékozást nyujtanak; ilyen Stern A. már emlitett tanulmánya, melynek nyomán, habár önálló gondolkozásunk épségben tartása mellett, haladni fogunk.

Különben az ő dolgozata is inkább ellenirat látszik lenni Bordier Henrik franczia történettudós nagy

[1] Id. munka 591. l.

[2] U. o. 594. l.

port fölvert füzetére,[1] melyben a most már majdnem általánosan abbanhagyott *előre megfontolás* elméletét újból föleleveniti és — tollának hatalmával s az események ügyes csoportositásával — kimutatni törekszik, hogy a nagy vérengzés évekre nyúló számitásnak műve volt. Ennek megczáfolásában egy szintén e tárgygyal foglalkozó, a német történelmi irodalom díszére váló tanulmányt vesz Stern alapul, melyet napjainkban Baumgartner Ármin irt s melyben az úgynevezett „prämeditatio-elméletét" halomra dönti.[2]

Amint tudjuk a király kegye a st.-germaini béke után feltünően a hugonották felé hajlott; Coligny egyre kedvesebb emberévé vált; különösen a Németalföldre vonatkozó hadi tervei iránt tanusitott a király nagy érdeklődést s éppen nem idegenkedett azokat magáévá tenni. A tengernagy e vállalat által nemcsak az országban levő protestáns elemeket, kiknek nyugtalan és viszálykodó, fosztogatásra hajlandó (amateurs de la picorée)[3] természetét ismeré, akarta kifelé eltávolitani, hanem egyuttal a külföldi hitsorsosoknak kimerült sorait szaporitani, s így II. Fülöp királyon mintegy megboszulni, amit folytonos unszolásai által a franczia udvarnál a protestánsoknak ártott. A királyné egyre gyanakvóbb lett s látva azon befolyást, melyet a tengernagy s hitsorsosai napról-napra nyernek a királyra, ki, ha nem is osztá minden nézetöket, de személyöket kedvelé, nehogy hatalmát fölötte elveszitse, titkon a Guisekkel szövetkezett s elhatározta szakitásra kényszeriteni fiát a hugonottákkal. Több beállott körülmény sietteté a királynét a cselekvésre: a navarrai királyné, alig érkezvén az udvarhoz, legszebb korában rögtön halt meg, mi

[1] »La st.-Barthélémy et la critique moderne.« Genéve, 1879.

[2] »Vor der Bartholomäus-Nacht« von Hermann Baumgartner, Strassburg, 1882.

[3] Coligny saját szavai.

a protestánsoknak kész ürügyül szolgált mérgezésről suttogni; a beárni herczeg menyegzője, ki anyja halála után a navarrai király czimét vette föl, Valois Margittal augusztus hó 18-án megtörtént, s így megmásithatlan ténynyé vált, mely alkalommal a nagyszámban megjelent protestáns főurak nyiltan tárgyalták a Flandria ellen legközelebb meginditandó hadjáratot; de ami legelhatározóbb volt: a királyné füléhez jutott Coligny ama tanácsa, hogy a jövő hadjáratot maga a király vezesse, s ne engedje át fivérének — mint eddig — a babérokat; ideje már, hogy anyja gyámsága alól menekülve, az igát lerázza magáról s mint méltó fejedelem mutatkozzék népeinek. Ez okozta vesztét a tengernagynak; a királyné meghitt embereivel elhatározta az ő megöletését, amit azután a fölbérelt Maurevel augusztus hó 22-én, de ügyetlenül hajt végre, mivel csak sulyosan sebesitette meg az admirált.

A gaztett fölriasztja a hugonottákat, kik most panaszra sietnek a királyhoz, ki maga részéről is fölháborodva az eseményen, égre-földre esküszik, hogy véresen fogja megboszulni a tengernagyot, mig néhány kálvinista főúr az udvar hallatára avval fenyegetőzött, hogy ha a király nem szolgáltat igazságot, majd ők maguk szereznek maguknak. A király haragját rettegőknek nem marad egyéb hátra, mint a királyt beavatni a titokba, ki erre kétségbeesésében kiadja a parancsot valamennyi hugonotta fölkonczolására! Tehát inkább a becsvágy féltékenysége, sem mint a politika által sugallott, de semmikép sem a vallási érdekekből eredő okok idézik elő a végzetes első lépést.

Szabadjon reménlünk, hogy az iménti vázlatos előadás által sikerült az olvasó lelkében azon meggyőződésnek útját egyengetni, hogy mindezen események, valamint az azokat mintegy betetőző rémtett a dolgok végzetszerü folyománya volt. Azonban

korántsem hizelgünk magunknak avval, hogy a kétkedőket ily könnyű szerrel megnyugtatni és a közelebbi bizonyitás kötelme alól kibújni lehetne.

Azok, kik az évekre visszanyúló számitás elmélete mellett kardoskodnak, igen fontos argumentumokkal állnak elő, melyeket amúgy könnyen mellőzni nem lehet; csak beható birálat segélyével birunk azokon rést ütni, mely időket, embereket és körülményeket tekintetbe vesz s az irott adatokat is ily szempontból vizsgálja. Ily óvatos és figyelmét mindenre kiterjesztő eljárást követ Baumgartner is, mikor nemcsak a franczia történelem akkori eseményeit, hanem a franczia-európai ügyek egybefüggését is vizsgálata tárgyává teszi, fölhasználva főkép az ottani udvarnál időző külföldi követek emlékiratait és jelentéseit; fölhasználva II. Fülöpnek a párizsi nemzeti levéltárban heverő s eddig kevéssé bolygatott, a tárgyra vonatkozó levelezéseit, s ily módon fölfegyverkezve szembeszáll azután a „prämeditatio“ embereivel s kimutatja elméletöknek képtelenségét.

A protestáns irók és követőik erőlködésökben visszamennek arra a beszélgetésre, melyet Medici Katalin a hirhedt Alba herczeggel még 1565-ben folytatott, midőn a herczeg a protestánsok kiirtását hozta javaslatba, de a királyné e pártnak főembereit megkimélni kivánta, mire Alba ilykép válaszolt: „Tizezer béka nem ér föl egy lazacz fejével.“ Ha e szavak mondattak is, — melyeket állitólag az akkor 12 éves beárni herczeg fogott föl röptében — a későbbi események, valamint ama körülmény, hogy a sz. Bertalan-éji öldöklésben éppen a hugonották főbbjei voltak kiszemelve, biztosan engedik következtetni, hogy akkor még végleges elhatározások ez ügyben nem történtek, vagy ha igen: hét év folyama alatt, tekintve a beavatandók számát és a hugonották gyanakvó és résen álló természetét, okvetlen napfényre kerültek volna.

Egy másik támpont érveléseikben, melyet Bordier is magáévá tesz, midőn a prämeditatio-elméletét védi, ama kéteshirü levél, melyet Medici Katalin unokatestvéréhez, Strozzi Fülöp franczia tábornokhoz, több hóval 1572-iki augusztus hó 26-a előtt irt volna, melyben a czélbavett mészárlás határidejét pontosan kijelöli; holott még augusztus hó elején Henrik és Margit menyegzőjének napja bizonytalan volt. Bordiert e feltünő körülmény sem hozza észre, hogy belássa, miszerint ez esetben otromba hamisitványnyal van dolga. Hasonlókép kevés szerencséje van egy általa idézett valódi levéllel, melyet Katalin azon évi szeptember hó 8-án Strozzihoz intézett, s melynek tartalmát úgy is lehet értelmezni, hogy a tábornok hajóhada nem a hugonották, hanem a spanyolok ellen volt tengerre szállandó, mely utóbbi nézetet a „prämeditatio“ ellenzői teljesen osztanak.

Azt is állitják a „prämeditatio“ védői, hogy az 1570-ben St.-Germaineban kötött vallás-béke, mely által Francziaország megvált a spanyolok szövetségétől és a hugonották előnyökben részesültek, s mely így II. Fülöpnek sehogy sem lehetett inyére: csak szinlelés volt és kelepcze a hugonották számára, mert Fülöp és Katalin el voltak tökélve az eretnekségnek véget vetni, – s csakis azoknak elszánt viselkedése kényszeriténé Katalint a békülékenység szine alá rejtegetni szándékait. Ha ez így lett volna, mi sem egyszerűbb, mint a spanyolokat titokban megnyugtatni, s bennök a bizalmatlanságot elfojtani, nem pedig a dolgokat élökre állitani. Alava, a spanyol követ, ki gőgös, indulatos, magát mindenbe avató modorával amúgy sem volt kedvelt egyén a franczia udvari körökben, 1570-iki julius 20-án nyert kihallgatása alkalmánál heves kifakadásokat kénytelenült hallani, melyekkel az anya-királyné II. Fülöpöt illette; pár napra maga az ifjú király tör ki boszúságában a spanyol gyámkodás és beavatkozás ellen; majd meg Alava, fejét vesztve

a hallottakon és féltve urának veszendő tekintélyét, gorombaságokra ragadtatja magát, melyekkel a királyt és anyját illeti, úgy hogy az ellene emelt panaszok folytán ura kénytelen őt hazahivni, amikor azután, hogy az udvart ekkor is boszantsa, titokban, a szokásos bucsúzás nélkül, hagyta el állomását. A dolgok valóban komoly fordulatot voltak veendők.

Baumgartner vizsgálódásai kideritik, hogy a st.-germaini béke után a hangulat a franczia udvarban minél barátságtalanabb lett a spanyolokra nézve, ellenben igen kedvezett a kálvinistáknak, kik által II. Fülöp magát Németalföld birtoklásában komolyan veszélyeztetve láthatta. Kideriti, hogy téves azon nézet, mintha a st.-germaini béke alkotói, élükön a még mindig döntő szerepet vivő anya-királynéval, világos előrelátás mellett, oly harczra gondoltak, melyben a a vallási ellentétek a nemzeti, s most avval karöltve járó dinásztikus érdekeknek alárendelve lettek volna.

„Általában — mondja — nehéz lenne Katalin szövevényes jellemében valami következetességet keresni; következetes csakis abban volt, hogy magát azon polczon, melyet elért, lehetőleg korlátlanul fönntartsa. Marc Antonio Barbaro, a velenczei követ már 1562-ben így ir a királynéról: „Határozatlansága rendkivüli, minden órában más tervet kovácsol, reggeltől estig háromszor is változtatja elhatározásait.“ Hasonló értelemben jellemzi őt Baumgartner is, midőn mondja, hogy az anya-királyné korántsem volt képes áttekinteni, annál kevésbbé előidézni a st.-germaini békéből folyó politikai következmények sokaságát; ő csak arra törekedett, hogy a vallási villongások közepett a nyugalom helyreálljon, cselszövényei és udvari ármányai által a két ellenpártot mindig egyensúlyban iparkodott tartani, hogy ekkép fia — tehát az ő saját — uralma biztositva maradjon, amit a zavaros idők esélyei könnyen komoly veszélybe ejthettek volna.“ Mindenesetre oly eszmekörbe sodortatott

fiával együtt, melyben a nyugodt, pártatlan megállapodás huzamosb időn át lehetetlen volt. Már e rövid jellemzésekből is érthetjük, hogy a dolgokat intéző egyik főszemélyben hiányoztak azon tulajdonságok, melyek egy céltudatos, messzelátó és következetes eljáráshoz kivántatnak, s melyeknek nagy mértékben kellett volna közreműködniök, ha a kitüzött célt annyi idő multán és annyi nehézségek mellett elérni óhajtották.

Azt sem szabad feledni, hogy nagy csorbát ejtett a katholikus érdekeken a király-kisasszonynak házassága az eretnek navarrai királylyal. Majd Coligny lép föl háborús terveivel Németalföld ellen és imponáló modorával és igazi kálvinista makacsságával (még súlyos megsebesülése alkalmával is e kedvencz eszméjéről beszélt az őt meglátogató udvarnak) a királyt azoknak olyannyira megnyerte, hogy az kész volt a spanyoloknak hadat izenni. A franczia udvar csapatokat kezd gyüjteni és Strozzi alatt hajóhadat állit rendbe, mely körülmény a spanyolokat a legnagyobb aggodalomba ejti; sőt a franczia kikötőkből kalózhajók indulnak ki a spanyol kereskedelem megrontására. A lepantói nagy győzödelem után szövetségre lépett keresztény fejedelmek nem számithattak a franczia királyra, bár a „legkeresztényebb" czimet viseli; sőt indirecte mintegy bénitja a szultán elleni törekvéseiket. A király, aki II. Fülöpöt szinleg megnyugtatja, azt irja 1572-iki május havában a portánál tartózkodó követének: „Minden gondolatom odairányul, hogy Spanyolország hatalmának ellentálljak. Kikötőimben egy hajóhadat rendeztettem, mely képes 15—20,000 embert fölvenni, névleg azon okból, hogy a partokat a tengeri rablóktól megvédje, — de a valóságban azért, hogy a spanyol királyt nyugtalanitsa. Az angol királynéval szövetséget kötöttem és Montmorency rokonomat küldtem hozzá, mi a spanyolokat rendkivüli féltékenységbe ejti, valamint az is, hogy a német fejedelmekkel jó egyetértésben élek."

A spanyol, florenczi, velenczei és angol követségi jelentések, valamint a franczia felségek levelezései mind azt tanusitják, hogy a franczia politika azon két évben, mely a sz. Bertalan-éjet megelőzte, mindinkább, — habár némi ingatagság mellett, — a hugonották előnyére vált. S mindez csalás és szinlelés lett volna? kérdi Baumgarten; mindezen készülődések a hugonották ellen terveztettek volna és nem a spanyolok ellen? a katholikus hatalmak aggodalmai mind alaptalanok lettek volna? Igaz, történtek bizonyos nyilatkozatok, melyek kétféle értelemben is vehetők és inkább a spanyol és katholikus udvarok megnyugtatására czéloztak; de mindez az akkori viszonyokban leli magyarázatát. Ilyen fontos nyilatkozat az, melyet IX. Károly tett a pápa követe, Allessandrius kardinális előtt: „Bibornok úr", — mondá a zavarban levő király — „engedné az Uristen, hogy mindent megmondhatnék önnek; azonnal belátná ön valamint a Szentséges atya is, hogy mi sem alkalmasb ezen házasságnál, (navarrai Henrik és Valois Margit közt) hogy Franciaországban a vallás megszilárduljon és annak ellenzői kiirtassanak. Valóban, higyjen szavaimnak, csak még rövid napok, s a pápa maga kénytelen leend szándékaimat, (desseins) ájtatosságomat és a vallás iránti buzgalmamat megdicsérni."[1]

Ha ez a nyilatkozat hiteles volna, úgy a király bizonyosan a sz. Bertalan-éji mészárlásra czélzott; de maga Anquétil is mondja, hogy ne bizzunk vakon az olasz irókban, kik e nyilatkozatot megörökiték, s kiket a Guisek félrevezettek, nehogy a förtelmes tett egyedüli szerzőinek tekintessenek, s ez okból az egész udvart belekeverték az összeesküvésbe, főkép a királyt, kit mindenkor ez ügy intézőjekép kivántak odaállitani. Ellenkezőleg, az akkori napok leghitelesebb emlékiratai, naplói valamint a legtekintélyesb történet-

[1] Anquétil, 595. l.

irók, két körülményt minden kétségen felül helyeznek: először is, hogy a király csakis Coligny meglövetése után szánja el magát a vérengzésre, másodszor, hogy eleinte csak néhány főembert kivánt áldozatul dobni. Maga Baumgartner is fölemliti a királynak fönti nyilatkozatát, habár némi változással, de lényegében azon értelemmel, mert szerinte a király Alessandriusnak azt mondta: „ha más eszközzel birnék magamat ellenségeimen megboszúlni, felhasználnám, de nem rendelkezem mással;“ ő is abban a nézetben van, hogy e szavak után, és azon körülménynél fogva, hogy Alessandrius egy 1572. márczius hó 6-án kelt jegyzékében küldetésének nem teljes sikeréről ugyan, de egy körülményről is szól, melyet csak szóval adhat elő a pápának, valami előre kicsinált dologra lehet következtetni.

Azonban mindezt, mire a „prämeditatio“ emberei oly nagy biztonsággal hivatkoznak, megdönti annak megfontolása, hogy ha valóban ez „átkos házasság“ lett volna az egyedüli eszköz az eretnekek megrontására, akkor éppen megfoghatatlan a pápának vonakodása a „fölmentés“ megadására; annál kevésbbé érthető a halogatás, mivel időközben a dolognak neszét vevő hugonották magukat az őket fenyegető veszély alól igen könnyen kivonhatták volna. — Igy azután kénytelenek vagyunk a föntieket máskép értelmezni, tudván a mindennapi életből, hogy igen sokszor egyes odavetett szavak a befejezett tények után egészen más értelmet nyernek. Érthette talán a király azt is, hogy e házasság a navarrai királyt és pártja fejeit a katholikus vallásnak meg fogja hóditani s ekkép a protestantismus életerejét elvenni; használhatott a király ilyforma kifejezést kecsegtetésül, hogy nővére számára a pápai fölmentést kinyerje, mely esetben a szavak nem lehettek elég reményt nyujtók és hangzatosak: de éppen nem szükséges, azokban egy oly borzasztó titok nyitját keresni.

Még egyéb körülmények is, melyeket a „prä-

meditatio" emberei előtérbe szoktak állitani, vesztenek fontosságokból, ha azokat a most már kézhez jutott adatok világánál tekintjük; így például a navarrai királyné halálával állittatott, hogy annak mérgezés volt az oka, nehogy a „gyilkos szándékot" fölfödözze; de a legfigyelmesb akkori diplomaták irataiban nem található nyoma, hogy ezen hiresztelés azon időben terjedt volna, különben is ez esetben csak a hugonották gyanuja lett volna fölébresztve. — Ha a lyoni kormányzónak 1572-iki junius és julius havában a király meghagyja, hogy csapatokat és ágyúkat tartson készen, ezt, valamint a Strozzi által vezetendő hajórajt, mint a hugonották ellen irányzott készülődését magyarázzák; holott most a királynak saját leveléből tudjuk, „hogy minden gondolata odairányul, hogy Spanyolország hatalmán csorbát ejthessen." — Az anya-királyné ugyanazon kormányzónak 1572. augusztus hó 13-án azt irja, hogy ezen hó 18-a előtt se Rómából se más olasz városból érkező futárt tovább ne ereszszen, amit aztán, mint gyanús körülményt a „prämeditatio" hivei állitásaik megerősitésére kivánnak magyarázni, mig az nem más okból történt, mint: hogy a királyné által elkövetett hamisitása a „fölmentvénynek" ki ne tudódjék.

Ha az imént kifejtetteket fontolóra veszszük, valamint azon most már elvitázhatlan tényt, miszerint a franczia udvar politikája a végzetes eseményt megelőző időszakban nemcsak Spanyolország, de mondhatni az egész katholikus világ érdekeivel homlokegyenest vezettetett, nehéz volna abban, amik történtek, czélzatos előkészitését látni egy oly rémtettnek, mely a reformatió valamennyi hiveit talpra állitani képes vala.

A király vonzódása a hugonottákhoz meglehetős őszinte volt, s Coligny nagyszabású személyiségében találja megfejtését, kinek kemény jelleme és szilárdsága a romlott udvar közepette csak annál varázsszerűbben hatott az ifjú király lelkére, — miként ezt már

alkalmilag jeleztük volt. Hatottak reá egyéb kitünő férfiak is, kik a franczia nemzet érdekeit minden más fölé helyezendőknek vélték; hatottak reá a fáradhatatlan nassaui Lajos herczegnek unszolásai, ki németalföldi hitsorsosai érdekében egyre arra sarkalta a királyt, hogy a spanyoloknak a háborút megizenje; minek következtében azután a király 1572. április hó 27-én levélben igéri meg Lajosnak, hogy Németalföld fölszabaditásánál lehetőleg segédkezni fog.

Nem így érzett a királyné, nem így Anjou herczeg, annak ifjabb fia: az előbbiről tudjuk, hogy ingatag és fondorkodó jelleménél fogva csak akkor és addig hajolt a protestáns párthoz, mikor és ameddig érdekei — hatalmának föntartása — úgy kivánták; az utóbbi sohasem volt barátja a reformáltaknak s Coligny tekintélyének növekedésében saját befolyását látta fenyegetve, de egyszersmind hadvezéri hiúságában is meg volt sértve. Mindketten most, midőn hatalmuk és befolyásuk csökkenését észrevették, szövetkezve néhány hason érzelmüekkel, a király hajlandóságának ellene működni s különösen a nassaui herczeg törekvéseit meghiúsitani igyekeztek; így azután az udvar keblében bizonyos meghasonlás következett be. Erről meggyőz minket a florenczi követnek egy 1572. aprilis hó 22-én kelt jelentése, melyben ezeket mondja: „Tudom, hogy itt bizonyos szeszélyek uralkodnak, a királyt anyjával ellentmondásba akarják hozni és így ez utóbbit tekintélyétől megfosztani; hanem ő szilárdan áll és reméli, hogy a királyt visszahóditandja. Azt is tudom, hogy a király, anyja akarata ellenére, valamiről tanácskozott és valamit elrendelt.“

Mindamellett a titkos készülődések Spanyolország ellen folytatódtak, kisebb-nagyobb szabad-csapatok a király tudtával (de l'aveu de Sa Majesté) átlépték a flandriai határt, a szorongatott protestánsoknak segélyt hozandók.[1] De mivel az anya-királyné és meghittjei

[1] Anquetil, II. 600.

titokban a hadi terveknek ellene működtek, az igért támogatást sem nyujtották kellőképen, minek folytán a franczia segédcsapatok 1572. julius hó 17-én, Mons környékén szétverettek, főnökeik fogságba kerültek és a már emlitett levél nálok megtaláltatott, mely azután Alba herczeg kezeihez jutott. Evvel azután IX. Károly a spanyol királylyal szemben pellengérre volt állitva, és kényszerülve volt vagy az egyre háborúra nógató Coligny tanácsait követni, — mit egy darabig csakugyan tenni is látszott — vagy anyjára hallgatni, ki őt Coligny befolyása alól kivonni és ingadozó, saját hatalmát minden áron megszilárditani törekedvén, a tanácsban kivitte a hadizenés megbuktatását. A boszús tengernagy így szólt ekkor a királynéhoz: „Asszonyom, a király e háború elől kitér; adja az ég, nehogy egy másikba keveredjék, mely elől nem menekülhet.“ E szavak természetesen nagy benyomást idéztek elő a királynéra, ki azokban nyilt fenyegetést, talán forradalmat is látott, mert kiszámithatlan volt, hová terelheti a gyönge királyt a tengernagy hatalmas befolyása, mely alatt még mindig állott, mivel még augusztus hó 12-én a király bizalmas emberének, Mondoucetnek, azt irja, hogy azon legyen, nehogy a Németalföldre küldött hirnökei Alba kezei közé kerüljenek és Orániai Vilmossal titokban folytatott levelezése kitudódjék. A helyzet perczről-perczre válságosabb lett s az anya-királyné csak egy útat látott a menekvésre: Colignyt láb alól eltenni; amit azután, miként láttuk, gyorsan végre is hajtott. Az esetről Salviati, a pápai nuncius, azon év szeptemberhavi jelentésében így nyilatkozik: „Miután az anya-királyné Coligny ellen bizalmatlan lett, elhatározá, — de csak pár nappal az eset előtt és a király tudtán kivül — meglövetését, mig ellenben Anjou herczeg, az ifjú Guise és anyja tudtak a dologról.“

Mindebből nem nehéz következtetni, hogy a sz.

Bertalan-éji vérengzés nem előre megfontolt szándékkal és határozott időpontban történt meg, mert ha ez állna, mikép lenne megmagyarázható, hogy két nappal előbb egy főáldozatot szemelnek ki, akinek halála intő jelül szolgálna mindmegannyi elvrokonainak, kik már amúgyis fülhegyezve álltak s Párizst, fegyveresen elhagyni készülődtek, vezéröket — sebesülten is — magukkal vinni készek? Mivel azonban a merénylet nem sikerült és a sebesült tengernagy, a király teljes bizalmának örvendve, talán most még veszélyesebbé vált mint annak előtte, hitsorsosai pedig fenyegető módon követelték a bűntett megtorlását, melynek szerzői közel álltak már-már a fölfödöztetéshez: ezek elhatározzák magukat a hallatlanra — az iszonyatosra.

Ha a Colignynek szánt lövés czélját éri, minden más fordulatot vett volna. Salviati maga legalább ezt irja augusztus hó 24-éről: „Ha a lövés azonnal megölte volna a tengernagyot, nem birom magammal elhitetni, hogy ennyi minden történt volna."

Majd pár héttel később: „Ha a tengernagy rögtön meghalt volna, nem öltek volna le másokat." — Ily értelemben nyilatkozik a spanyol követ, Cuniga is, ki a katholikusokhoz legközelebb állott, augusztus hó 31-én Alba herczeghez intézett értesitésében: „Mindezen hugonották legyilkolása, a főbbeké úgy mint a közembereké, nem volt előre megfontolt, hanem rögtöni elhatározás (no fue caso pensado sins repentino)[1]; mert ha már velök végezni akartak, ezt legbiztosabban tehették volna, mivel azok az egész nyáron át itt tartózkodtak; de ők csak a tengernagyot akarták megölni s ennek a gyilkosságnak oly szinezetet adni, mintha az Guise herczeg műve lenne, hogy így magukat az országbeli és az angolországi hugonották főemberei előtt

[1] Baumgarten, i. h.

tisztára mossák. Mivel azonban a lövő roszul czélzott és a tengernagy hallotta, hogy a lövés honnét jött, elhatározták az álarczot ledobni és a történteket végbezvinni, mert féltek a tengernagy boszújától."

Talán a fölsoroltak elégségesek lennének olvasóinkat érvelésünk helyességéről meggyőzni és őket állításunknak, hogy a kérdéses tett végzetszerü rögtönzés és nem előre kiszámitott cselekmény volt, megnyerni, mit ha elértünk volna, befejezhetnők megnyúlt értekezésünket. Ha ezt mégis meghosszabbitjuk, nem azon aggodalomból teszszük, hogy fejtegetéseink gyönge lábon állnak és a kivánt sikert nem érték el, hanem igenis teszszük a teljesség kedvéért, hogy a türelmes olvasót mindazon adatokkal megismertessük, melyek Stern A. dolgozatában a tárgyra vonatkozólag fölhozatnak. Igy különösen fontos, amit Cavalli a velenczei követ, ki a kérdéses időszakban és azután 1574-ig tartózkodott Francziaországban, hazaérkezése után relatiójában mond: „A királyné ugyan mindezt inkább saját érdekei előmozditása végett tette, sem mint hogy Flandriában háborút viseljen; a király azonban, kit az ügyeit meggyőzően rajzolni tudó tengernagy azoknak megnyert, egész odaadással függött a terven." Előadja továbbá, miként sikerült Colignynek és érdektársainak a királyné rövid távollétét az udvartól (a súlyosan megbetegedett lotharingiai herczegnét volt meglátogatni,) ügyesen fölhasználva, a hadikészülődéseket siettetni és a háborút már-már megizentetni, amit csakis a királyné gyors visszaérkezése és tekintélyének a király előtt való latba vetése volt képes meggátolni. „E percztől fogva — mondja a követ — a királyné Coligny halálára kezdett gondolni. Mivel most látá csak, hogy mennyire képes vala a királyra hatni, ki magától mitsem szokott tenni, s most félni kezde tőle, és mert a navarrai királyné, a hugonotta ügynek ez erős paizsa már nem élt, elha-

tározá a tengernagyot is láb alól eltenni, mindenesetre a király tudta nélkül, aki ez alkalommal mély fájdalmat tanusitott.“ Előadja továbbá azt is, mikép követeltek a hugonották elégtételt, mikép igérte meg a Guise-házra gyanakvó király a merénylet szerzőinek megbüntetését; mikép határozta el magát a végső perczben Katalin, mikor a veszély feje fölött tornyosult, a harczra készen álló hugonották megöletését. Végre hozzáteszi: „Ha a megöletésökre czélzó terv már a lövés előtt létezett volna, úgy könnyű lett volna azt megvalósitani, annak koczkáztatása nélkül, hogy egy részök elmeneküljön.“

Még egy jeles történetbuvár adataira hivatkozik Stern A. dolgozatában,[1] melyek nagyban véve fönti idézeteink értelmében szólnak és fárasztó ismétlések elkerülése végett mellőzhetők; csak annyit akarunk e műre megjegyezni, hogy tárgyunkra nézve azáltal válik különös érdeküvé, mivel a svájczi levéltárakban talált, egykoruak naplóiból és följegyzéseiből meritett adatokat használ föl, amikből szinte az derül ki, hogy mivel Coligny megölése nem sikerült, az anya-királyné a valót a király előtt föltárta és kicsikarta tőle beleegyezését a végzetes intézkedésekhez, melyek azután — talán az eredeti elhatározáson túlmenve, — a tömeges gyilkolásba csaptak át. — Ő is azt látja ez okmányokból, hogy úgy a Párizsban, mint az országban ez alkalommal lejátszódott rémjelenetek semmi esetben sem folyományai egy rég előrelátott és számitással kidolgozott tervnek.

Ha kételkednénk szives olvasóink meggyőzése felől, szolgálhatnánk még további érvekkel is, de a kifejtettek után ez immár fölösleges.[2]

---

[1] A. Ph. v. Segesser »Vierzehn Jahre schweizerischer u. französischer Geschichten« von 1571—1584. Bern. 1881.

[2] A jeles Bolauden hasontárgyú regényében egészen helyes úton jár, azért azt a történelem kedvelői is nagy haszonnal és élvezettel fogják olvasni.

Szerk.

SZ. IGNÁCZ LELKI GYAKORLATAINAK SZELLEME.

Irta: Dr. PETHŐ.

IV.

Az exerciciumok hangulata.[1]

A királyok IV. könyvében olvassuk (3. r. 11. v.): »Mondá Jozafat (Juda királya): »Vagyon-e itt prófétája az Urnak, hogy könyörögjünk az Úrhoz általa? és felelé egy, Izrael királyának szolgái közül: Itt vagyon Elizeus. És mondá Jozafat: Nála van az Úr beszéde. És leméne hozzá Izrael királya és Juda királya, Josafat és Edom királya. Mondá pedig Elizeus Izrael királyának: Mi közöm veled? Menj atyád és anyád prófétáihoz .... Él a seregek Ura! kinek szine előtt állok, hogy ha Juda királyának, Josafatnak orczáját nem becsülném, csak rád sem tekintettem volna. Most pedig hozzatok nekem egy hárfást. És mikor játszék a hárfás, rajta lőn az Úr keze.«

E gyönyörü történet a gratia theologiájának s az ember psychologiájának egy nagy igazságát állitja szemeink elé, A természet harmoniájába leszáll az Isten lelke, hogy a természetfölötti szépség vonásait teremtse meg a lélekben. A húrok összhangja, a hangok ütemes hulláma képezi a »gratia externát«, képezi a közeget, melyen a kegyelem természetfölötti ajándéka elsiklik lelkünkbe. Mint mikor a gördülő vizhullámra rózsabimbót vagy liliomot vetek; mint mikor a villamos áramra a szó, a gondolat lelki valóságát bizom: úgy tesz az Isten; a természethez fűzi a kegyelmet. Másrészt pedig ugyanezt megvilágitja az ember psychologiája, hogy a földult lélekbe nem nyul be az Isten keze, csak mikor a lélek természetszerüen is lecsendesült, mikor a magábatérés csendjébe elmerült: akkor »lőn rajta az Úr keze.«

Tehát *hangolni kell önmagunkat,* ha az exerciciumok-

[1] Lásd ezidei márcziusi füzetünk 192. l.

ból hasznot meriteni kivánunk; ha törekvéseinkre azt a nagy kegyelmet akarjuk viszonzásul, hogy az »Úr keze legyen rajtunk«; az Úr keze, melytől függ a kegyelem s az áldás. Zárlatul s a sz. Ignácz lelki gyakorlatainak szelleméről irt czikkeim alkalmas befejezéseül jelenleg egyet-mást a *hangulatról* akarok elmondani, melylyel azt tartanunk kell.

»Ingrediatur totus«, mondja a jelszó. Ez a »totalitas« az ember *nagylelküségét*, a nagylelküségben *áldozatkészségét*, az áldozatkészségben *bátorságát* jelzi. Azt mondja sz. Ignácz az ötödik adnotáczióban: »illi, qui accipit Exercitia, valde valde prodest, intrare in illa animo magno et cum liberalitate erga Creatorem et Dominum suum, omne suum velle et libertatem (suam) illi offerendo, ut divina ejus Majestas, tam de se, quam de omnibus, quae habet, disponat juxta sanctissimam suam voluntatem.« Ezek ugyancsak erőteljes akkordok, melyek a lélek mélyéből s legnemesebb erőiből emelkednek: »animus magnus«, nagylelküség s vele karonfogva a »liberalitas«, az áldozatkészség, amely azután semmitől sem fél, nincs mitől ijedeznie.

Sz. Ignácz ugyan azt mondja: »valde prodest«, mintha e hangulat nélkül »aliquid prodesset«; tényleg azonban, ha az exerciciumokat mint új formába való öntést, mint a lélek ujjáteremtését, mint a szellem megemberelését fogjuk föl, e hangulat nélkül erre a czélra »nihil prodest«. Hogyan is akarnánk valamit abból a boldogitó valóságból, mely a legmagasabb égből, legfelsőbb tetszésből, szuverén akarattal, érdem, késztetés nélkül leereszkedik az emberi lélekbe — hogyan is akarnánk valamit a kegyelemből, mert hisz a kegyelem, ez az a boldogitó valóság — hogyan akarnánk valamit abból a kegyelemből, amely gyujt és mozgat: ha a legnagyobb készséggel nem állunk eléje s nem mondjuk az apostollal: Domine quid me vis facere? Vakoskodó szemmel nézünk a világosságba s rösteljük kinyitni szemeinket; sejtünk világokat, de egy lépést sem teszünk küszöbeik felé; érezzük a kertek balzsamos fuvalmát, de nem nyitjuk meg lelkünk kórházának ablakait, hogy a szellem fuvalmán új életet szivhassunk magunkba.

Az elszánt ember szemlét tart lelkének minden hajlamai, szokásai, irányzatai fölött s szinte nemes áldozati mániában szemelgeti ki, hogy mit adjon az Úrnak. Ki lehetne az, ami köztem s Isten közt, az imádandó végtelen közt válaszfalat emel? Mi az, ami az élet teljét elzárja tőlem s a senyvedés gödrébe szoritja lelkemet? Hol van az a titkos rúgó, az a titokzatos fonál, melyet ha illetek, új, szerencsésebb irányban haladhatok? Kinek ne volna kedve ehhez, mikor az Úr Jézus szeretete, barátsága s e barátságnak sugárzata, az örök boldogság hivogatja?

A nagylelküségnek a nehézségek két nemével kell megküzdenie. A nehézségeknek egyik fajtája magukban a lelkigyakorlatokban szállja meg a lelket. A lelkigyakorlatok ugyanis nincsenek az érzéki ember inyére; nyög alatta, még pedig nagyokat, emelgeti fásult térdeit, űzi az álmosságot, unalmat; letöri kiváncsiságát száz meg száz alkalomban. A lélekben magában szintén nincs mindig napfény; az exerciciumok sokszor inkább esős, felhős, borongós napokhoz hasonlitanak: kevés van bennük fényből és melegből. A lélek szárazságba esik s úgy tesz, mint a futó homokban poroszkáló vándor, nézi, hogy mikor is lesz már útjának vége. Vigasztalan hangulat környékezi, mintha nem léteznék számára az eszmék s az érzelmek villamossága; gondolatai mind örömtelenek és halványok; alig lézengenek, pedig szárnyalniok, repülniök kellene. Az órák oly lassan mulnak, a perczek csettenése halk és vontatott, úgy látszik az óramű nincs fölhúzva s minden pillanatban megakadhat. Ilyen gyakran a mi elmélkedésünk; gondolataink medre kiszáradt patak; gördülékenység nincs bennük. Ilyenkor meg kell állni a sarat s azt áldozatos lélek nélkül megtenni nem lehet.

A nehézségek másik fajtája az élet, a lelki élet nehézségei, a tökélyesbülés akadályai, a szellemi törekvés kolonczai, melyektől szabadulnunk kell. Az ember a lelkigyakorlatok alatt szellembe s lélekbe öltözik, hogy győzzön testén és alacsony szenvedélyein; de mily könnyen megesik, hogy ez öltözetet, mely a hősök öltözete, fölvenni nem akarja; vagy ha föl is veszi, hamar visszakivánkozik, mondván a

különben hőslelkü Dáviddal: adjátok ide botomat s tarisznyámat s vigyétek el magatoknak a pajzsot és dárdát.

Ennek a roskadozó s pihenni vágyó hangulatnak az elevenjére tapint a nagylelkü és bátor kiindulás. Látom, hogy törpe vagyok s a szellemnek csak halni járó fuvalma vetődik el hozzám; látom, hogy rám is illik s minden emberre quadrál sz. Ágoston szemrehányása: ha ez is, az is boldogult s önmagából kikelt, vajjon csak te volnál oly fáradt lélek, akinek számára nincs boldogulás? s mikor ezeket látom, rászánom magam; kikelek magamból. Mindenki, aki önmagából kikel, deszkaládából lép ki s látja, hogy azon kivül is van még jókora darab világ: mindenki, aki önmagával szakit, szabadabbá lesz s bőségesebb élet lüktet ereiben.

Csak ez a hangulat vezet rendszerint az Isten kegyelméhez; az ellenkező ösvények a temetőbe kanyarodnak. És pedig nemcsak a szorosan vett lelki életben, hanem a szellemi törekvések beláthatlan tág terén. Kutuzov tábornok a Napoleon ellen folytatott, félelmes, oroszországi hadjáratokban is, az izgalmas események, az ijesztő hirek közepette is sokszor ült hevenyészett főhadiszállásán, kigombolt egyenruhában s olvasta a »hattyulovagok« regényes történetét; megbotránkoztak rajta és suttogták, hogy elárulja Oroszországot; pedig a fővezérek közt talán csakis ő tudta azt, amit az alantas tisztek s a szüz Mária csodatevő képeivel körmenetben járó katonák mind nem tudtak, hogy e csatában csak az oroszok győzhetnek; s győztek azért, mert meg voltak győződve, hogy győzni fognak. »El fogjuk-e veszteni ezt a csatát?« kérdezték egyszer Kutuzovtól előkelő emberek; »ha gondoljuk, hogy elvesztjük, akkor már félig elvesztettük«; így hangzott a katona-kiadásban eszmélő, régi bölcseségnek felelete. Mialatt pedig a lengyel, osztrák és német tábornokok olvasták a haditanácsban jövendő csatáik hosszú leirását, azalatt Kutuzov rendesen szundikált vagy eljátszott az asztal alatt rekedt cziczával. »No és ha ez a tábornok nem háromkor, hanem félötkor érkezik abba az erdőbe, vagy ha azon a hidon ember- és kocsitorlódás foly-

tán a hirvivő segédtiszt át nem jöhet, vagy lelövik, mialatt a legfontosabb hadimozdulat parancsát viszi, vagy ha az elázott, feneketlen utak miatt azok az ütegek két órával később kezdhetik meg pusztító munkájukat: mi lesz akkor?« gondolta magában Kutuzov. »Miaú«, volt a macska felelete az asztal alól, melyen a csaták térképei feküdtek. Bizony minden a szellemtől, a bátorságtól, a nagylelküségtől, az áldozatkészségtől függ, a népek harczaiban épp úgy, mint a lelki-harczban.

E nagylelkü, áldozatkész, bátor hangulat, mely magasra tör s magasan szárnyal, iszonynyal néz le azokba a sötét mélységekbe, melyekben a világias érzés, a hitetlen és vak, a tisztátlan s épp azért jellemtelen, az Istentől elfordult s épp azért szolgalelkületü világ ténfereg. Megalázódva lekonyitja fejét s imádkozva suttogja: ments meg Uram engem! Elvonul lelke előtt az emberiség nyomora minden kiadásban s jelszóul fölötte olvassa a litánia valamely könyörgését: ab omni peccato . . . a' spiritu fornicationis . . . ab ira tua libera nos Domine! Mik vagyunk mi, amennnyiben Istennel ellenkezésben állunk s mivé lehetünk, ha e lejtőn tovább csúszunk? ime ez a gondolat kiséri a hangulatot, vagyis a szivbeli alázat együtt jár az áldozatkész hősies érzülettel, mintha egy derült gyermekarczot czipruslombbal koszorúznánk!

Szivbeli alázat! ez az exerciciumok hangulatának második vonása. A világnak alávalósága, erkölcstelensége és jellemtelensége arra való, hogy az ember önmagában s bűneiben fölismerje e pusztulás forrását és okát; ne tartsa magát semmivel sem jobbnak a lelki elzüllés koldusainál s a bűn degradált rabszolgáinál; a különbség a »plus et minus«; a lényegben, a »corpus mortis«-t illetőleg nincs különbség. S ha az Úr szelleme nem ereszkedik le a temető fölé s nem önt lelket a vánszorgó, elgyengült emberbe: bizony mi is, én is Sodoma sorsára kerülök s Gomorrha mocsarába fúlok.

Ez alázatos érzület föltüntetésére irta meg Xaveri sz. Ferencz azt, hogy első exerciciumai alkalmával kezén-lábán megkötözve feküdt le a padlóra; azt is hirdette vele, hogy ime itt a te hűtelen, megkerült s hatalmad alatt görnyedező

rabszolgád, — azt is, amit a prófétától kérdez az Isten angyala: Fili hominis, putasnee vivent ossa ista? Gondolod, hogy lehet még belőlem valami? Senki más nem segithet rajtad, csak az Úr! Dominus est, quod vult faciat.

Bűnösségünk s nyomorúságunk érzete mint szelid, mély fájdalom vonul át lelkünkön s olyan mint a tenger lehelete, az az enyhe s mégis üditő fuvalom, mely hősöket s szenteket éltet. Ez érzülettől gyakran könnybe is lábadnak szemeink és fájdalmas, édes könnyek peregnek le arczunkon. Miért sirsz? Van egy szentelt, nagy fájdalmam. Siratom a lélek számkivetését »inter bestias«; siratom a bűn megtestesüléseit; siratom a lelki élet nagy romjait és sirját. Azután siratom az otromba ember-nemzedéket, mely e sirok s e romok közt jár s nem is sejti elmult nagyságukat. Siratom az egyház sorsát; az örök gondolatok telét és éjjét; saját magam s környezetem törpeségét. Pálmákról álmodom s boróka alatt alszom!

Az exerciciumos hangulatnak harmadik árnyalata, *a vágyódás*, mely a nagylelkü, áldozatkész lelket nem hagyja nyomoruságának törpitő öntudatában, hanem szárnyra kel vele. Hiszen nekünk csak akarnunk kell s miután elegiánkat elénekeltük, hymnusokat zengedezünk. Az Isten szelleme régen ugy mint most, a »vágyak embereit« kedveli és keresi. »Vir desideriorum es«, ez okolja meg, hogy az Isten Dánielhez, a négykéz-láb álló Dánielhez, kin erőtlensége következtében az alázat vesz erőt, angyalát küldi, és pedig Gábrielt, az »Isten erejét«.

Az alázat szelleme oda állit minket, mint a régi penitenseket, az Isten temploma elé, megcsodáltatja kapujának faragványait és oszlopait; de azután azt mondja: én megtettem a magamét, zörgessetek és kiáltsatok, vágyódjatok éa lelkendezzetek, hogy az Isten kegyelme bevezessen titeket. Az alázat úgy szól hozzánk, mint a Makkabeusok anyja fiaihoz: én vagyok ugyan anyátok és dajkátok, de »nem én adtam nektek a leheletet, a lelket és életet, hanem a világ Teremtője, ki az embert eredetében alkotta; ő nektek irgalmassággal ismét visszaadja a lelket és életet.«

(II. Mak. 7. 22, 23.) Az alázat mélységéből fölvetjük szemeinket a sz. magaslatokra s eszünkbe jön, hogy mások is a mélységben azon törték fejüket: quis mihi dat pennas sicut columbae? et volabo et requisecam? Oda csak repülni lehet! No hát repüljünk! Leborulunk s imádjuk a Szentlelket, kitől lelket s lendületet kérünk. A Szentlélek galambalakjában is megjelent a természetfeletti élet kikezdésén, a sz. vizek fölött s galambokat hivogat; gyors, vágyódó, merészröptü lelkeket; feléje röpülnek mindazok, kik vágyódnak, kik epednek, kik bánkódnak s alázatukban búsan turbékolnak.

A szivek vágya lehivja a Szentlelket. Mennyire kell az exerciciumokat végző *alázatos* és *áldozatkész* szivnek vágygyal és sz. epedéssel eltelni a Szentlélek után! Menynyire kell e vágyat élesztenie és hordoznia, hogy szinte tüzes lángban csapjon ki szemein és száján a papságnak, melyre a Szentlélek tisztelete és imádása örökségkép átszármazik, miután lelkiebb emberek birnak csak érzékkel a Szentlélek iránt. S méltán kell a Szentlélek után való vágyból élnünk s édes és bánatos tapasztalatainkat, örömeink virágait s csalódásaink homályait tiszteletébe beleszőnünk, hiszen minden a Szentlélek után való vágyunkon fordul meg.

A lét a lélekből származik a testiekben épp úgy, mint a szellemiekben. Lélek nélkül mindenütt nagy temető terjeng, — Ezekiel csontmezeje, a szétmállás, romlás és bomlás: viszont lélekből való az alakulás, összetartás, erő, ellentállás s a győzelem. Kiváltkép a mi hivatásunk terén; mi a lélektől függünk egészen, teljesen, kizárólag; az egyházmegyei officiumok akta-kötegei, — a püspöki rendeletek számai, — az esperesi ellenőrzés, mind »infirma et egena elementa«, száraz karói a hajtó tőkének, melyekhez kötődnek, hogy jobban teremjenek; de ha a tőke filloxerás, mit használ a karó? az legfölebb az avatatlannak s a formalitások statisztikusának a szemeit szúrja. A lelki élet úgy függ a Szentlélektől, mint a szinkép a napsugártól; mihelyt a sugár kialszik, eltünik valamennyi szin.

A Szentlélek végez mindent a lelki életben *első sor-*

ban, megelőzve, mozgatva, amit a szentirás így fejez ki: *ille* testimonium perhibebit de me; azt a nagy tanuságtételt, hogy Krisztus az igazság s az ember a sötétség, — hogy Krisztus a szentség, s a világ az erkölcsi és szellemi romlás, — hogy a lélek élet s a test az halál, — ezt mind »Ő«, a Szentlélek fogja végezni. S ti mit fogtok tehetni? tőle függve, általa vezettetve és éltetve fogtok csak az igazság, a szentség, az élet inspirácziójával eltelni: *et vos* testimonium perhibebitis. Tudjuk, hogy mikép járt el a Szentlélek e föladatnak megoldásában; lelket, bensö életet adott, csodákkal jelezte külre azt, ami belül lárma és föltünés nélkül történt: contestante Deo signis et portentis et variis virtutibus et Spiritus Sancti distributionibus. (Heb. 2, 4.) Leginkább »distributionibus« ad intra; ezen fordul meg minden!

A Szentlélek ez ajándékát kérjük; feléje nyiljk meg szent, lelkes vágyban a szivünk! Vágyódunk élni teljes, bőséges, gazdag, belső életet; vágyódunk élni Istennek és Istenért; kivánjuk a hit gondolatait uralomra emelni kivülbelül, hogy szent életünk támogassa szavainkat. A pünkösdi villamos légkörben megfeszül lelkünk; a nagy várakozásban még hevesebben gyulad ki vágyunk. Ó, hacsak vágyódni kell hevesen és lelkesen, hogy az élet Lelke szálljon meg minket: ki ne akarná azt tenni? Élet áll rendelkezésünkre, rajtunk múlik, hogyan akarjuk azt kiszinezni, — mivé akarjuk azt átvarázsolni? terméketlen sivatagokká vagy illatos mezőkké? regényes vidékké, vagy kopár vizmosásokká? mivé, mivé?! Előtted a küzdés, előtted a pálya! Kezünk közt az irány, a pálya meghatározása; vajjon a közepesdiség unalmas, poros dülőjén akarunk poroszkálni, vagy a nemes, áldozatos lelkület szárnyain repülni?

Tehát erre a dicséretre rá kell szolgálni annak, ki az exerciciumokba a kellő hangulattal kiván lépni, erre a dicséretre: Vir desideriorum es!

De épp azért, mert hangulatról van szó, nem állapodhatánk meg e három lelki vonás kiemelésénél, annál kevésbé, mert mind a három a lélek bensőségét szinezi; hanem át kelll térnünk e hangulatosság külső-belső okaira is.

Az ember hangulatának tényezői olyanok, mint a hárfa húrjai; vannak köztük durvább, mélyebb hangok, vannak aztán teljesebb s ezüstösebb csengésüek s valamennyinek harmoniája adja a művész kezébe azt a néma, sodronyokkal átfeszitett, görbe fát, mely, ha végig fut rajta ujjaival, úgy rezeg, hogy a lelkek is belerezegnek.

»A hangulatot csinálni kell«, nemcsak a politikában s a közvéleményben, hanem egyebütt is; tehát az exerciciumokban is. Ha a hangulat megvan, akkor a lélek lendületes s a sziv egyre nyiladozik; de ha a hangulat nincs meg, akkor minden szintelen; kedvetlenül dölöngünk; művészetünk »grau in grau« fest; ezt a genret különben nem akarom megszólni, vannak abban is mesterművek; no de a lélek alakitásaira nem való.

P. Meschler erre a hangulatosságra találó, szép példát hoz föl, mikor »Das Exercitien-Büchlein der hl. Ignatius v. Loyola« czimü, aranyos művecskéjében, a 93. lapon ezeket irja: »A szép idő nem csinál husvétet, de ha hó és fagy födi a vidéket, bizony nehéz magát a husvéti örömbe beletalálni.« Úgy van; az a szép mosolygó, virágos tavasz, az a csalogató napsugár, azok a magasan úszó, fényes felhők, mintha a föltámadt Krisztusnak elmaradt gyolcstakarói volnának, mindez beleringatja a lelket a husvéti örömbe. Az a husvéti öröm belül van; de azok a hangulatos tényezők mintegy külső keretei, emelő, megvilágositó vonalai a bensőségnek. S mivel a psychologia kötelékeiből senkisem szabadulhat, jól teszi, ha a természet rendjét a kegyelem szolgálatjára fölhasználja. A természet rendje pedig az, hogy az embernek készülni kell, ha valamit jól, pontosan, tüzetesen véghez vinni akar. »Én mindig rendelkezésére állok Nagyságtoknak — mondá egy pap, akit exerciciumok tartására fölhivtak egy város hölgyei — mindig rendelkezésükre állok, csak Nagyságtok készüljenek el.« »Igaz, volt a válasz, hogy nekünk sok idő kell a kikészülésre, de Főtisztelendő úrnak is kell toaletet csinálni, — lelki toaletet.« Bizony ez még igazabb! Az exerciciumok s bármily lelki gyakorlatok jó elvégzésére lelki toalet kell s bár a lelki toalet

természetesen belül, a lélekben van, de mihelyt toalet, kell annak kivül is nyilatkoznia. Azért ad sz. Ignácz bizonyos szabályokat, melyeket »additiones« néven füz az egyes hetekhez. »Lelki toalet«, így forditanám azt szabadon, ha senki sem botránkoznék meg rajta. Apró, kis útbaigazitások, az ember viselkedését illetőleg, hogy biztosabban érhessen czélt. Czélt ér, ha nagylelkü, áldozatkész, alázatos, vágyódó lélekkel töri magát s törekszik magától el Istenhez; de hogy magát ezt a hangulatot könnyebben megnyerhesse s ha megvan, megóvhassa, arra valók az »additiones«. A czim ezt tüzetesen kijelenti: additiones ad *melius* facienda exercitia et ad *melius* inveniendum, id quod desiderat (qui exercitia facit).

Ha végignézünk e hangulatot csináló útbaigazitásokon, szinte azon akadunk meg, hogy ennyire kicsinyes dolgokon akadt meg a nagy szentnek figyelme, amilyenek pl.: »Prima additio est, post cubitum, quando jam dormire volo, per spatium unius Ave Maria, cogitare de hora, qua surgere debeo et ad quid, resumendo Exercitium, quod mihi faciendum est.« Előirja azután, hogy miféle gondolatokkal foglalkozzunk, kizárva minden mást »proponendo mihi exempla, veluti si eques aliquis (lovag és nem kötéllel verbuvált baka) consisteret coram Rege suo et universa ejus curia, pudore affectus confusus, quod graviter offenderit eum, a quo primum multa dona et multos favores acceperat.« — De bizzunk meg a nagy szentben, mert amilyen nagy szent, oly nagy psychologus is volt. Azért becsülte az apró dolgokat. Vannak ugyan emberek, kikről azt mondják, kogy »kis dolgokra« nem valók s e kifejezés alatt pl. az iskola, a nevelés körül kifejtendő buzgalmat, pontosságot, a gondjaikra bizott egyes foglalkozást értik s nekem is emlegettek nem rég egy ilyen »nagy« férfiút, ki kötelességeit nem teljesiti, hanem buzgón kártyázik; de ezek az emberek a társadalom fájának gombái, svindlerek és nem terem nyomaikban áldás. A belső, lelki élet csupa kis apróságból áll, mint a májusi rét csupa kis virágból, mint az email remekei csupa kis szemből, levelkéből, pikkelyből. De bár kicsi ott minden, mégis csupa erő és hatalom. A természet is mindig ez uton jár; reme-

kel és győz a kicsiben; a nagy magában véve nem létezik; a természetben a nagy csak sokaság által lesz; az érték a kicsiben van. Hegységeit porszemekből; szikláit finom iszapból alkotja; élő alakjait, gyönyörü virágait szirmokból, szirmait s tölgyeit sejtekből; jégmezőit finom jegeczekből; sziporkázó üveghasábjait láthatatlan tömecsekből épiti. S ami a legfinomabb, az a legerősebb; azt összezúzni sem lehet. Alkotó erőiben erőszakot nem ismer, csak vonzalmakat. Mily halkan és csendesen jár és dolgozik. Ha a Tátra leszakadna egy czukor koczkára, nem volna képes súlyával úgy összetörni a czukrot, mint ahogy azt szétszedi a kávé, mikor a reggelinél belemeritjük. Azért tehát a lelki életben is a jelszó: in modico fidelis. Aki ezt nem érti, az a lelkiekben egy valóságos czirkuszi »August«. Más valaki az ilyet »aszketikus lapaj«-nak mondta.

Nem csodálkozhatunk ezek után azon sem, hogy sz. Ignácz a hangulatosságnak kicsiny, de fontos eszközeit mind fölemliti, csakhogy mélyebb benyomást tegyenek a lélekre a lelkigyakorlatok. Ilyen kiváltkép a VI, VII, VIII, IX. »Sexta (additio), nolle cogitare de rebus jucundis ac laetis (természetesen az exerciciumok első hetében, mert későbbre ez nem áll), ut de gloria (paradisi), Resurrectione etc., quia ad sentiendam poenam, dolorem et ad lacrymas de peccatis nostris impedit quaevis consideratio gaudii et laetitiae; sed tenere ante me (in hoc insistere) velle me dolere et sentire poenam, trahendo potius in memoriam mortem et judicium (et similia).

Septima (addito), privare me omnis (lucis) claritate ad eundem effectum, claudendo fenestras et januas tempore, quo fuero in cubiculo, nisi forte ad recitandum, ad legendum et cibum sumendum.

Octava, non ridere, nec dicere quidquam, quod visum provocet.

Nona, refrenare oculos (ne quem respiciam), nisi in excipiendo vel dimittendo eo, cum quo locutus fuero.

Aki magát az exerciciumoknak s kivált az első hétnek hangulatába bele akarja találni, az fogja meg erősen ez igény-

telen, hitvány regulákat; aki pedig ezeket kicsinyli, az ugyan az »aszketikus lapaj« önérzetességével emeli föl fejét s locsoghat minden sarkon s »anzágolhat« nagyokat, de mélybe nem hatol. Müveli a falusi tradicziók árnyékában a földet, de nem födözi föl a föld méhében nyugvó, drága érczereket.

Silentium, belső magány, elvonulás és magábatérés nélkül exerciciumok nem léteznek, amit így hivnak e kellékek nélkül, az festett fű és szinházi villámlás . . . korpafümaggal!

A silentium őrzi a belső magányt, — a magány neveli a meditáczió szellemét, — a meditáczió szelleme teremti meg azokat az embereket, kik egészen az Istennek, a hitnek, az eszmének élnek. A silentium megteremti a pusztát, a pusztában pedig a meditáczió kenetével fölavattatnak prófétákká, királyokká s vértanúkká az Isten választott emberei. A sziriai pusztában ugyanezt így fejezték ki: fuge, tace, quiesce. Zárkózz el, hallgass, pihenj meg . . . s átalakulsz új emberré!

Ezerféle változatban hallottuk e gondolatok ajánlását, de azok valóságáról meggyőződni csak az fog, aki ez utasitásokat az életbe átviszi. Az emberi sziv tagadhatlan életben és képességben gazdag, de munkát, szellemi fáradságot igényel kimüvelése s gazdag képességeinek kihasznositása. Csak mikor az ember megfeszült s a lelki élet mélyeibe hatolt, — csak mikor a szeretet s a lelkesülés pompás, tropikus növényzetében gondol elmaradottságára s szerencsésen leküzdött tétlenségére: akkor győződik meg csak igazán, hogy mennyire kellett munkát s áldozatot nem kimélni, s hogy mily közel feküsznek egymás mellett az élet s a halál, a haladás s az elmaradás; egy jó fordulaton múlik minden; azon az alázatos elszántságon, hogy mindenben alkalmazkodjunk a lelki élet nagy mestereinek szabályaihoz.

Itt is ezt kell tenni; alázatos, készséges lélekkel kell ezeket a szabályokat elfogadni s érvényesiteni. Kisértsük meg s tapasztalni fogjuk. Nisi credideritis, non intelligetis; ez a darabka szentirás, mely egyszersmind triviális, köznapi igazság, megvalósul itt is. Fogadd el és tedd meg, akkor majd meglátod, hogy igaz. Este a meditáczió pontjai után ne foglalkozzál mással, hanem függj, mint Ábrahám áldozati

kosa a tövisek közt, úgy te az alázat szúró gondolatai közt; fölébredésedkor emelkedjél mindjárt föl az Úrhoz, megint csak abban a hangulatos bánatosságban; napközben hallgass, ne nézz félre, maradj a szoba homályában, mást ne olvass, fohászkodjál, gondolkozzál, imádkozzál; a gondolat s érzelem ez őserdejéből s ugyanakkor a magány s a csend látszatos pusztájából hivja az Úr az ő szolgáit. »Ducam in solitudinem ad cor!«

Sz. Jeromos a járatlan pusztákról azt mondja, hogy azok lettek az erénynek legbiztosabb útjai s épp úgy mondhatjuk a magányról s a csendes magábatérésről, hogy ezekben játszódik le a lélek zajos, eleven, küzdelmes élete. Sz. Ágoston csak »beata solitudo«-ról beszél, de lehet »frequentissima«, vivacissima solitudo«-t is emlegetni. A lélek magánya és csendje nem gyászos sivárság, hanem örök teltség; a puszta élettelen magánya vigasztalan és sivár; de a lélek magánya a legmélyebb s legmagasztosabb gondolatok szülője. A puszta magánya ijeszt, — a sziv magánya élvezettel telit. Mikor magányt akarunk lelkünkben teremteni, csak arra nézve kivánjuk szivünket letarolni, ami szórakoztat, ami szétszed és lapit; de korántsem kivánkozunk a gondolat s az érzelem pusztaságai után.

Nézzétek a festő magányát, mikor eszményeit festi: mily gazdag, életteljes, édes magány ez; angyalfejek mosolyognak reá és szinek és árnyalatok hullámzanak körülötte!

Nézzétek a tudós magányát, mennyi élvezet fűszerezi otthonát; gazdag, szinpompás világok szemléletébe merül!

S mikor jókedvemben futok és szökelek az illatos erdőn végig s a lombok is csak suttogva üdvözlik a napsugárt s az éltető fuvalmat: mennyi öröm, mennyi kéj ez édes magányban!

Tehát a magányban lesz teli a lélek s a külvilág tarka játékában lesz üres. Ha Kempis Tamás módjára akarnám kifejezni ennek az okát, azt mondanám; mert a gondolatokba bele kell hatolnunk csendben és összeszedettségben, — s érzelmeinket ki kell fejezni szerelmes elmélyedésben. Azért sohase gondoljuk, hogy szegényekké és unottakká vá-

lunk. Az unalom nem ott lakik, hol a sziv telik s a gondolat ünnepel. Zárjuk csak le mindjárt az exerciciumokba való belépésünkkor szemeinket; rekeszszünk, ki a szivből, észből, képzeletből, emlékezetből mindent, ami nem Isten; törjük meg a szórakozást; késztessük magunkat áhitatra és pedig arra a mély, keresztény, gyermeki áhitatra, mely ájuldozva lehanyatlik s önmagának semmiségéből táplálkozik s örvendeni fogunk a lélek szabadságában, mint ahogyan a tengerész örül, ha a folyók deltáiból, zátonyaiból, zig-zug szigeteiből kijuthat a sík oceánra.

Az exerciciumok első hetében ez a hangulat szürke és ködös, hamuval van behintve levegőnk, mintha a pokol tűzhányója reánk szórta volna emlékeztetőül, hogy mi van ott lent; a második hétben az »amabilis et speciosus dux, Christus Dominus« környezetében élünk; derült, világos minden; de földi derű ez, melyben a természetfölötti fény csak mint »modicum lumen« van elöntve; a harmadik hétben a kereszt árnyékába vonulunk; ismét homály és bánat ül ki arczunkra, de ez a bánat az angyalok gyászára emlékeztet, mely a pécsi dóm apsisának gyászoló angyalaiban oly mesterileg van kifejezve. Fájdalom, bánat, gyász angyalarczokon; fájdalom eltorzulás nélkül; bánat a boldogságban, gyász a dicsőségben. A negyedik hét végre Krisztus dicsőségének fényébe állit; aranyporral van behintve a verőfényes levegő; szinte le kell sütnünk néha-néha szemünket, hogy megemlékezzünk a sáros földről s a poros lélekzetről.

Az egyes heteknek e változatos hangulatosságában a lélek beledolgozza és beleéli magát meditációiba.

Sz. Ignácz mindent az önállóan, saját munkánk által földolgozott, örök igazságoktól vár. Mindenki maga elmélkedjék. Húzza ki az órát, ne lopjon el belőle egy perczet sem, inkább adjon hozzá kettőt-hármat. Az óra multával reflektáljon magára; alkalmazott-e minden szorgalmat, szabályt és fogást, — hangolta-e magát, — megtartotta-e az additiókat, fölszította-e tehetségeinek melegét, hogy teljes szivvel, lélekkel, kedélylyel végezhesse elmélkedését.

Az ily elmélkedések által *először is* a haszontalan, ká-

ros gondolatok kiszorulnak. A lélek valamennyi képzete az isteni gondolatok szolgálatába szegődik s mint a nap a földet: úgy világositja föl a gondolat a lelket. A gondolatból ez úton lassankint élet és valóság lesz; ismétlődik a sz. irás vigasztaló eszménye, hogy az ige, a gondolat testté, életté lesz. Mert a gondolatok is kezdetben árnyak, nem valóságok; átlátszó, szétfoszló képek s nem erős, hatalmas meggyőződések; de a meditáczió által a gondolat az életbe lép át; eleven ténnyé válik. S csak ez az igazi ismeret! Az életté vált gondolat, ez az igazi ismeret! Sz. János is azt mondja: »omnis, qui peccat, non cognoscit eum.« (I. Joan. 3.) Aki bűnös, aki nem él gondolat szerint, annak voltaképen nincs gondolata; annak ismerete látszólagos ismeret, nem valóság, hanem szemfényvesztés és önámitás. Lám régesrégen Socrates is azt mondta, hogy a bűn tulajdonképen *tudatlanság*. »Omnis, qui peccat, non cognoscit eum.« Valósággal igaz: non cognoscit eum! Képben, meseszerüleg, történelmileg ismeri, hanem »in spiritu et veritate« bizony nem ismeri az Istent.

Másodszor a gyakori elmélkedés megtöri a bűnt; sánczokat emel a szenvedélyek ellen s győzelmes strategiával épitvén ki az Isten gyermekének erődjét, az ember úr kezd lenni. Krisztus imádandó alakja életet nyer bennünk; szeretete és kegyelme minden oldalról világosabban lép elénk; megismerjük hitetlenségünk támadásait s vértezzük magunkat ellenük; megismerjük szivünk reménytelen hangulatait s az örök remény zöldjével takarjuk csupaszságait; megismerjük akaratunk sivárságát, magára hagyatottsága pillanatait s alkalmas reflexiókkal segitjük; az élet nagy üressége, mely mint az Apokalypsis bestiája minden tehetséget elnyel s a lehangoltság szemfedőjét boritja annyi papnak buzgalmára, csak kisértetkép fog settenkedni körülöttünk, melyet mi megvetünk.

Harmadszor a gyakori elmélkedés a legközönségesebb hibákat is nagyban csökkenti, mert a bűnre való hajlamot gyöngiti; sőt irányzat támad a lélekben minden ellen, ami anyag; öntudatára ébredünk annak a dualizmusnak, melyet

egy meggyalázó bölcseség tagad, de csak azért, hogy az az ember mondjon le a nemtelen vágyak ellen folytatandó harczról s a harczczal együtt föladja az erényt s az Istent. Nem úgy; a testnek s léleknek dualizmusa mind élesebben domborodik ki a meditáló lélek előtt; hiúnak, üresnek, hiábavalónak találja mindazt, ami az erénynek s az örök életnek rovására volna s az evangelium irányzata a terhes, kellemetlen, nehéz, áldozatos dolgokra reá ragad.

Negyedszer a buzgó elmélkedés könnyiti a fáradalmat s csökkenti azt a lélek erőinek fokozása által. Mert hisz »könnyű« vagy »nehéz« relativ fogalmak. »Jucunditas animi« ez a fő; ez kell, hogy meglegyen. »Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae«; ez a »lumen vitae« az élet fénye, vagy az éltető, vigasztaló, szelid világosság! ó mennyire elkel ez a biztató, kedves világosság a képzelődés által megmérgezett lelkekbe, az ambicziónak füstös, czikázó lángnyelvei közé! Mennyire elkel a csendes parochiáknak buzgalom hiányában vigasztalan, sivár, üres szobáiba és kapelláiába, elkel avval a szelid világossággal, milyen az örök lámpa fénye az éji kápolnában.

Ötödször. A meditáczió áldozatkészszé tesz; mert könnyen bontakozik ki a lepke, mihelyt szárnya nőtt, a gubóból — s amit nagyra nem becsülünk, azon könnyen túladunk s amin kielégitést nem nyerünk, attól szivesen búcsút veszünk. Más szeretet ragad már minket: »Quocumque feror, amore feror« és »trahit sua quemque voluptas«.

Ime a magányban fölavatja az Isten a meditáczió kenetével papjait, prófétáit és vértanúit!

Tehát aki életteljes gondolatokat, meleg szivet s teli lelket keres, az merüljön el egészen az exerciciumok hangulatosságába; ott találja majd meg azt a hatalmat, mely képes lefoglalni az embert, — mely nyit neki beláthatlan tereket s föllenditi a legmagasabb szárnyalásra; — átjárja privát életét úgy, mint nyilvános szereplését s átváltoztatja számára a világot úgy, hogy teremtő fölértéssel tovább szövi azt, ami a természetben csak kezdetleges, folytatást ad a természetnek a természetfölöttibe, megnépesiti hitének

alakjaival az erdőt és ligetet s olvadozva leborul az Eucharistia előtt. Nem fázik a gyóntatószéktől; mert bár hallja az unalmas bűnvallomásokat s érzi a szájak büdösségét, tudja azt is, hogy az anyag darabosságába van beékelve a lélek, melyet Krisztus keres, mint földbe az elásott drága gyöngy. Nem fázik az iskolától; mert bár szeme piszkos, esetlen, mosdatlan gyerekeket lát, az Isten gyermekeit nézi bennük hite s a dicsőség csillagában látja megörökítve szerény, alázatos működését, a sz. irás szavai szerint: qui ad pietatem eruduint multos fulgebunt sicut stellae in perpetuas aeternitates.

Nézzék az eszme győzelmét! Ez mind igaz, vagy az egész kereszténység képzelődés és önámitás!

Ismétlem: élet áll rendelkezésükre s rajtunk áll, hogy mivé alakuljon: Nyögéssé-e, kelletlen sivársággá, vagy életté s elévülhetlen, boldogitó szeretetté?! Akarunk-e fiatal rokkantakká lenni, kik nemcsak buktak, de esésükben buzgalmuk termőkúpját s jellemük sudartörzsét is eltörték, vagy buzgó papokká, kik nem ismerik e szót »kötelesség«, hanem mindent tesznek, amit tehetnek? Akarunk-e 25 évvel csüggeteg, modern existenciákká fajulni, vagy »post multos annos« is oly öregkort érni, mely pihenni nem vágyik s bár ősz hajjal s csoszogó léptekkel, de ifjú szivvel jár a világban?! Ki ne akarna élni? tán bizony azért mondogatja az oltár lépcsőinél: ad Deum, qui laetificat juventutem meam?

Az exerciciumok fölpezsditik az életet s a buzgalom kegyelmét szerzik meg nekünk.

A HÁZASSÁG A NEM KERESZTÉNY NÉPEKNÉL.

Irta ERHARDT VIKTOR.

(Folytatás.)

Afrika. *Egiptom.* A házasságot állitólag Egiptom első királya, Menes importálta, s kezdetben az egynejüség dívott. A farao Józsefnek egy feleséget adott, a heliopoli pap leányát. Ez azonban nem zárta ki a rabszolganők, mint ágyasok tartását, kiket háremben őriztek; az éhség idején Egiptomba járó Ábrahám esete is bizonyitja ezt. Az emlitett hárem azonban nem volt tulajdonképeni elzárt helyiség, hanem egyedül a nők számára rendelt külön lakás, akik a legnagyobb szabadságot élvezték: A városban és mezőkön, fátyol nélkül is szabadon jártak-keltek, férjeikkel részt vettek az ünnepélyeken s majd oly szabadok voltak — mond Souri — mint a jelenlegi európai nők. Miután pedig a nők ily szabadok voltak, eunuchokra szükség nem volt, habár egyes irók ezek létezése mellett kardoskodnak, p. Cantu, Putifárt a Farao eunuchjának tartja; de feltéve, vagy meg is engedve, hogy csakugyan eunuchok őrködtek az asszonyok felett, akkor érthetetlen, hogy és mikép juthatott be József Putifár feleségéhez a hárembe?[1] A háremi élet a nőnek lealacsonyitása, természetadta jogainak megsemmisitése; már pedig az egiptomi nő a társadalomban kiváló helyet foglalt el, a fennmaradt emlékeken a nő mindenütt férje oldalán ábrázoltatik, a családban tiszteletben részesült s a »ház úrnője« czimet viselte. Jogaik számosak valának s a férfiak fölött is birtak némi hatalommal s éppen ez okozta feslettségüket is: a főbb ranguak nejei a legkicsapongóbb életet folytatták s ennek következtében a halotti szerkönyvben előirt esküt, mely a házastársi hűségről szól, nem mindnyájan tehették le, daczára, hogy a törvény is kötelezte erre őket.

[1] Bohlen die Genesis 381. l.

A papok egynejüségben éltek kivétel nélkül.

A testvérek közötti házasság meg volt engedve; az öcsnek kötelessége volt bátyja özvegyét házába befogadni. Ezenkivül a zsidó leviratus-törvénynyel megegyezőleg, kötelezve valának a fiutód nélkül elhunyt férfi özvegyét nőül venni. A gyermekeket a papok nevelték. A leány-gyermekek, több nemzetségi táblán, az atyai név kizárásával, anyjok nevét viselik. A második dinasztiából származó Bai-Neteru király pedig elismeri a nők öröklési jogát is s úgy alsó, valamint felső Egiptomban nemcsak a faraók fiai, hanem leányai is uralkodtak s holtuk után isteni tiszteletben részesültek.[1]

Egy a gurnaki sirokban talált, családi jelenetet ábrázoló festmény az ős egiptomi családok szelid erkölcseit és gyengéd hajlamait állitja elénk. A »ház úrnője«, kinek alakja a képen a legnagyobb, — a festő ezzel akarta feltüntetni annak elsőségét — három lányával — kiknek korkülönbségét újra az alakok nagysága tárja elénk — sétáról tér haza, követve egy éltesebb szolga és szolganő által. Áthaladván az előszobán, midőn belépnek az első szobába, a második szobából három szolgáló hajlongva jön eléjök, frissitőket, gyümölcsöt és italt hozván nekik. Az előszobában a három leány egyike máris szomját oltja, mig a szolganő, két kis meztelen gyermeknek — kik hazatérő anyjuk elé szaladtak volt az ajtóig — virágok és játékokkal kedveskedik.[2]

Az ókori irók az egiptomiakat mint vallásos népet dicsőitik, kik világi szórakozásaik és mulatságaikat is vallásos szertartással fűszerezték, — a görögök őket, mint a szent dolgokba beavatott s azokban jártas népet ismerték;[3] a szép családi élet, melyet úgy az irók, valamint a fennmaradt festmények elénk tárnak, arra engednek következtetni, hogy a a házasságot is, mely a család alapját képezi s melynek az egész életre kiható fontosságát bizonyára ismerték, vallás-

[1] F. Vigouroux Die Bibel II. 29—30. ll. Rézbányai. Ókori népek művelődéstörténete 237. l. Rottech. Weltgeich 248. l.

[2] Champollionfigeac Ägypten. 198. l. és 53. sz. képmelléklet.

[3] Meyer's Convers. Lexikon. Aegypten.

erkölcsös viszonynak tartván, azt vallási szertartásokkal is kötötték.

Négerek. 1. A mandingók egybekelésök előtt a kovácsot hivatják, ki egy éles szerszámmal fogaikat megélesiti, meghegyezi. Többnejüségben élnek s a nő nem egyenrangu férjével, ki őt rendesen két rabszolgán veszi. 2. Az eweereknél szintén a többnejüség az általános szokás; a nő a férj tulajdona, ki azt körülbelül 72 frton vásárolja. A házasságot igen ifjan kötik. A leánykérő választottja szülőinek egy darab posztót ajándékoz, ha azt elfogadják, az adományozó a leánykát feleségének tartja. Az esketést egy vén asszony végzi: a jegyesek kezét egymásba rakja s Anyigba istennő áldását kéri le rájok. 3. Az asanti és dahomey-eknél általános a többnejüség, ki-ki annyi nőt tarthat, a hányért meg bir fizetni. Nem ritka eset, hogy az agg néger, ha valamely barátjának leánya születik, azt születése után azonnal megveszi; kifizeti az atyának a divó vételár felét s a leányka már a férjes nők viseletében jár, egyedüli megkülönböztető jele a derékra kötött sárga kendő. A feleségek száma ritkán haladja meg a huszat. A királyok azonban kivételt képeznek. Asanti királya 3333 nőt vehet feleségül s jogában áll, azokat országa összes leányai és özvegyei közül választani. E végből minden felnőtt hajadonnak évenkint egyszer meg kell jelennie a fővárosban s ekkor bemutatják őt a királynak. Ha a szám teljes, mielőtt ujakat sorozna, a régiek közül néhányat el kell bocsátania. Dahomeh királyának ennél korlátlanabb jogai vannak. Ő magát országa összes női lakosai urának tartja, s ezek közül annyi feleséget választ, amennyi neki tetszik. Ha alattvalói nősülni óhajtanak, hozzá kell fordulniok, előbb azonban minden ingó-bingó jószágaikat annak feltétlen rendelkezésére kell bocsátaniok. Miután ez megtörtént, a nősülendő a király lábai elé veti magát; ha a király jóakarója, egyszerüen leköpi, s minél dúsabban nyilvánul ez, annál nagyobb a király jóakarata. Ezután átadja neki a legelső leányt, mely éppen kezeügyébe esik, vagy pedig kérését figyelemre sem méltatja; ha a folyamodó iránt ellenszen-

vet érez, oly nőt ad neki, ki őt éppen nem boldogithatja.

A háztartás összes teendőit az asszonyok végzik; az ültetvényeket ők mivelik, készitik és árulják a pálmabort, gyékényeket fonnak, a szobákat kifestik, szóval minden terhesebb munkát ők teljesitenek férjeik helyett, kik majd semmit sem dolgoznak, egyedüli foglalkozásuk a mulatság, a fák árnyékában való heverészés, dohányzás s a pálmabor szürcsölése.

A bornu négereknél a házasságot aratás után kötik, midőn olcsó a gabona. A lakzi egy álló hétig tart. Első nap rizskalácsot, vajat és mézet esznek, a második napon erősen borsozott száraz kását, a harmadik napon sorghumból készült hallevessel vegyitett ngadj-nak nevezett étellel élnek; a negyedik napon a mennyasszonyt hajadoni ékességeitől fosztják meg, az ötödik napon gyékényre ültetik, hétszer feláll és hétszer térdet hajt. A hatodik napnak péntekre kell esnie, e napon az ara barátnői megmossák annak fejét s este jegyese házába kisérik. Az ara ökrön ül, fehér és kék takarókon; a rabszolgák kosarakban viszik utána a házi eszközöket: a fazekak és fatálakat; egy pár ökör pedig a hozomány többi részeit. Az ara mellett, nyoszolyálányok s az örömanya lépdel. A vőlegény e napon nagy kisérettel bejárja a várost s hazatérvén, emelkedettebb helyen ül saját vagy kölcsön vett czifra ruhákban. A jelenlevők körülfogják, dobolnak, kürtölnek s kiáltják: Örökké éljen! Isten áldja meg! Ősz hajai nőjjenek!« Ezt követi a vőlegény házában a lakoma.[1]

A sournhay néger annyi feleséget tarthat, amennyit akar, ebbeli szándéka kivitele pedig attól függ, hogy hány lovat vagy ebet képes jövendőbeli felesége családjának felajánlani.

A gyermektelen asszonyt férje eladhatja, ha azonban már három gyermeket szült, az asszonynak jogában áll visszatérni a szülői házba, mert azt tartják, hogy leszolgálta azt, amit férje érte fizetett.[2]

[1] Oberländer i. m. 236.

[2] Hellwald i. m. II. 149.

A nyugati sudan négereknél a házasság nem egyéb adás-vevési szerződésnél, mely néha csak hosszas alkudozás után köttetik meg, különben kár is volna a férfiúnak siettetni a dolgot, hisz jegyese gyakran még csak gyermek s annak a család egyik idősebb nő tagja viseli gondját. Megesik, hogy a jövendő ip, nagy követelésekkel áll elő, ekkor a kérő egy fetis-emberhez fordul s ennek bűvös szavai ellenállhatatlanoknak tartatnak. Szerelmi italokat is gyártanak s véleményök szerint az odepu nevü növény bűvös hatásának az ip sem képes ellenállni. A nő-vételnél az üzleti szempontot is figyelembe veszik — a tengerparton lakó belföldi tengerparti nőt választ feleségül s így az ip a nagyrabecsült »tudósító« szerepét játszsza. Rendesen azon helységekből hoznak feleséget, melyekkel üzleti viszonyban vannak. Minél több az asszony, annál nagyobb az üzlet, jólét és tekintély, minden asszony egy-egy rabszolgát pótol. Az elvirágzott nő rabszolgaságra jut, a legterhesebb munkákat végzi, mig férje dohányzik vagy alszik.[1] A nő legelső kötelessége az engedelmesség, a viziló bőréből hasitott ostor figyelmezteti őt ezen kötelmére.

A Bongo négereknél, a jobb módunak három felesége van, a szegényebb beéri egygyel is. A vőlegény jegyese atyjának lefizeti a szokásos dijat, mely rendesen 10 darab 1—1 kilogrammos vaslemez és 20 drb lándzsacsúcs szokott lenni s a házasság meg van kötve, olcsóbban csak a vén asszonyt adják. Amily könnyen kötik a házasságot ép oly könnyen fel is oldják. A férj bármikor visszaküldheti nejét ipához; rendszerint azonban csak magtalanság esetében bocsátják el feleségeiket, ez azonban ritka eset, mert igen szaporák.[2] A mponguiknél minél több a feleség, annál több a becsület is. A korai házasságok azonban nagyobbrészt meddők. Gyakoriak a testvérek közötti egybekelések.

A Fernando-oáz vidéki négerek, az egyenlitői Afrikában az asszonyt üzleti czikknek tartják, feleségeiket készséggel átengedik az idegennek, csak jól fizessen. Ha

[1] Oberländer 228.

[2] Hellwald, i. m. II. 212.

nem fizethet, a férj rabszolgájává lesz. A nők olcsó áron kelnek el.[1]

A *buschmann*, ha kiszemelte jegyesét, megtudakolja annak szülőitől, vajjon mint kérő számithat-e meghallgatásra s miután a vételárban megegyeztek, felszólitják az ifjút, mutatná be magát. Az ifjú kinyalja magát: testét zsir és agyaggal keni be, fejét minél több nyúlfarkkal ékesiti, derekára pedig hátul lefüggő sakál farkat köt (ez a frakk), nyakára zsinórra füzött dió füzért tesz, oda köti a gyíkbőrből készült elmaradhatatlan erszényt is, bokáira vastag rézgyűrűket rak s útra kel. Az »imádott« lakása előtt leguggol s pipára gyujt. Kevés vártatva a »kedves« négykézláb mászik elő a gunyhóból, szintén leguggol s barátnőivel nevetgél, tréfál s a kérőt figyelemre, tekintetre sem méltatja. Később felkéri, hogy álljon fel, hogy láthassa, mily növésü, — a leány kineveti s visszamászik a méhkas alaku gunyhóba — ha van! A kérő még elfüstöl egy-két pipát s távozik, hogy másnap visszatérjen. A leány is megjelenik a második találkán s most arra kéri az ifjút, hogy le-fel járjon, hogy láthassa, nem-e sántit. A kérő teljesiti kivánságát, méltóságteljesen jár-kel s újra gúnyolódás a fizetése; de mindazonáltal megkapja a boldogitó »igen«-t s erre jegyese szüleivel, sült pecsenyét falatoz s zsirt iszik rá s ezzel vége. A megvásárolt leány a férfi igavonó barmává lesz, ki még életével is rendelkezik.[2]

A *kaffer* nejét teheneken veszi, a rendes ár 8 tehén; de ha a nő szép és kedves, 14 tehenet is adnak érte. A közönséges kaffer megelégszik egy feleséggel is; a gazdag, a főnök többnejüségben él. A módosabb saját akarata ellenére is kénytelen nőül venni azon leányokat, kiket annak családja neki szánt; mert az ajánlatot el nem fogadni, oly sértés, melyet csak vér moshat le. Ha a kérőnek vetélytársa is akad, valóságos árverést tartanak a kérők — párosával, hármasával küldözgetik a teheneket a leány atyjának s ez mindaddig tart, mig az egyik kimerül s többet

[1] U. o. 304.

[2] U. o. 255.

már nem küldhet. Az atya szemügyre veszi a *teheneket* s választ a kérők között. Az elutasitottnak azon vigasztalás jut osztályrészül, hogy a »bájos« legszebb ruháiba öltözve, teheneit visszahajtja.

A lakodalmi szokás pedig abban áll, hogy a vőlegény korosabb nő-rokonai a leányt mérgesitik s ez dühét a vőlegényen tölti ki, ezzel tudtára adja annak, hogy most még nem parancsol neki. Pár nappal később azonban jaj volna neki, ha ezen lakodalmi szabadalommal kivánna élni. Nevezetes pedig, hogy a kaffer férjnek soha sem szabad anyósával találkoznia, — kerülik is egymást s ha esetleg gyalogúton találkoznak, az anyós egy bokorban rejti el magát, a vő pedig elfut mellette s elforditott arcza elé pajzsát tartja. Ha pedig valamely fontos ügyben, melyet elodázni nem lehet, beszélniök kell egymással, kerités választja el őket s egymást nem látják.

A *hottentótoknál* az ifjú megkéri a leányt szülőitől s haza viszi, ha megunja, visszaküldi. (Ez egyszerü!) Nejeikkel rosszabbul bánnak, mint rabszolgáikkal.

A *galeáknál* a nő állása kivételesen szabad és tisztelt. A leányok a nekik nem tetsző házassági ajánlatot vissza is utasithatják. A nő hozományáról annak atyja gondoskodik, ha elválnak, a hozomány a férjé. Az egynejüség általános szabály; de többnejüség is fordul elő. Ha a férj elhal, fivére tartozik az özvegyet, vagy özvegyeket nőül venni. A háztartás terheit az asszony viseli; de a házban ő parancsol. A házasságot az »abadula« vagyis több falu elöljárósága szentesiti. A házasság megkötése előtti tiszta életre sokat adnak.[1]

Tudsurrahban (Abissinia), megtörténvén az eljegyzés, a vőlegény ipának egy him és egy nő-tevét; napának pedig két kosár rizst, egy kosár gabonát, egy piros kendőt, egy vég suratei kék vásznat és egyéb apróságokat ajándékoz.[2]

Nagy-Bassamban a férj neje életének — halálának ura. Bizonyos főnök szóbeszéd közt Fleuriot tengernagynak el-

[1] U. o. 409. és Hellvald I. m. II. 239.

[2] Cantu I. m. I. 799 l.

mondta, hogy sajátkezüleg meggyilkolt feleségét gyászolja. Midőn a franczia tengernagy e miatt szemrehányásokkal illette, így szólt: Végre is, mi ebben oly feltünő?! Már vén volt s több gyermeket nem szülhetett.[1]

Marokkóban a berberek és araboknál az egynejüség uralkodik, felette kivételes eset az, hogy valamely gazdag és előkelő arab háremet tartana, — a berber, bármily magas rangot is viseljen, csak egy nőt vesz feleségül. Házasságszerzőkül általában a szülők és rokonok szerepelnek, de azért gyakran vonzalomból kötött házasságok is vannak. Ennek oka pedig az, hogy Marokkóban a leányok és nők fátyol nélkül járnak s így a férfiaknak van alkalmuk őket látni s velök megismerkedni. A vonzalomból kötött házasságok életfogytig szoktak tartani, ellenben a nem vonzalmi, hanem a szülők szerzette házasságok rövid ideig tartanak. A vőlegény leendő apósának átad bizonyos összeget, melyet a menyasszony kelengyéje beszerzésére fordítanak.

Az elválások meg vannak engedve; ha a nő ad okot az elválásra vagy ő akar válni, akkor a vőlegény ajándékozta összeget vissza kell téritenie, ha azonban a férj taszitja el nejét, akkor minden az asszonyé, amit atyja vagy férje mint vőlegénye pénzén vásárolt.

Végezetül álljon itt a radameszi mohammedánusok, az arabok s a tuniszi zsidók lakodalmi szokásainak leirása.

Radameszben, ha az ifjú meg akar nősülni, egy korosabb nőt biz meg azzal, hogy vizsgálja, vajjon az a leány, kit rokonai vagy ismerősei ajánlanak neki, jó parthie-e, szép-e, s megfelelend-e várakozásának. Ha a megbizott válasza kedvező, rokonai által megkéreti a leányt; kérése meghallgattatván, ruhák, ékszer s más ajándékokkal kedveskedik jegyesének s egész héten át egyik lakoma követi a másikat, anélkül, hogy a vőlegény jegyese arczát csak láthatná is. A kádi előtt megirják a szerződést az ara hozományáról s erre a jegyeseket hét napra egy szobába zárják. Ezen idő alatt a férfi, jegyesének a leghizelgőbb bóko-

[1] Hellwald I. m. 114.

kat mondhatja, ennek azonban felelnie nem szabad, a fogság végeig némának kell maradnia. Ezen hét multával a férfi fátyolozottan távozik hazulról s a mecsetbe siet, hogy elvégezze a szabályszerü mosakodás és imát. Kilépvén a mecsetből, kezébe kardot adnak, melyet függélyesen tart lefátyolozott arcza előtt s oly lassu lépésekkel indul hazafelé, hogy egy száz lépésnyi út megjárására, két óránál is tovább tart. Mihelyt átlépi háza küszöbét, négy barátja elsüti fegyverét, s a jelre a női lakosztályban a kereplő hangjához hasonló zaj keletkezik, a zajt a nők azáltal idézik elő, hogy tenyerökkel szájukat folyton verdesik.[1]

Az afrikai arabok igen korán házasodnak, a fiúk 12—17, a leányok 12—13 éves korukban. A szülők gyermekeiket rendesen már kiskorukban eljegyzik s mikor felnőnek nem kell fáradniok a férj és feleség kereséssel. A házasságot állitólag világi szerződésnek tartják s az imán (pap) mint tisztviselő jelenik meg az ünnepélyen (jelenléte azonban vallásos szinezetet is kölcsönöz annak). A házasság lényege: a két fél kölcsönös megegyezése, az összekelési ünnepély puszta külsőség. A nő és férj jogait a korán és a szerződés szabja meg. Az eljegyzés napján a vőlegény atyai házában megjelennek a rokonok, kik közül az atya egy-két tanut vesz maga mellé s a vőlegénytől kérdezi: »Akarsz-e engem eljegyzésednél násznagyul?« Mire az ifjú így felel: »Allahra mondom, akarlak!« Ekkor a násznagy és a két tanu elmegy a női jegyes lakába, hol a menyasszony násznagya és tanui már várják őket; egy ideig dohányoznak, szürcsölik a fekete kávét s azután háromszor kölcsönösen kijelentik, hogy a fiatal párt pl. Ibrahim és Qulépuát ünnepélyesen eljegyzik egymásnak, mire az imán Mekka felé fordulva rövid imát mond, melyre sokszoros: Amen s utána végnélküli evés és végtelen orditás következik. Az előkelőbbek több szertartással élnek. A vőlegény és menyasszony egymásnak ajándékokat adnak. A férfi

[1] Hellwald, i. m. 88. Ott idézve Josef Chavenue. Die Sahara. Oder von Oase zur Oase. Wien, 1879.

bársonykelmét, illatos olajokat, papucsokat, tükröket s apró csecsebecséket küld; a nő pedig a jövendő háztartáshoz szükséges dolgokkal viszonozza az adományt.

A *tuniszi zsidó*[1] lakodalom pedig így megy végbe. A leány hajlamát, beleegyezését nem igen veszik számba, vén asszonyok vezetik a házassági ügyeket s ezek rábeszélésének enged a leány, kit 10 éves korában egy sötét szobába zárnak s tésztás ételek, meg ebhússal hizlalnak. Egy héttel az egybekelés előtt kezdődnek a lakodalmi ünnepélyek. A leány látogatására egybegyült vendégeinek megmutatja a vőlegény ajándékait, ezek azok értékét megbecsülik s azután az asszonyok és barátnői jelenlétében megfürdik; ez órától a házasság megkötéseig a szertartások rabja. Beszélnie nem szabad, s mindazt meg kell tennie, amire a korosabb nők őt felszólítják. Fogadja a vendégeket, ékes ruhákba van öltözve s magas divánon ül.

A lakodalom alatt főszemély a borbély s oly szükséges az ő jelenléte, mint akár a vőlegény és menyasszonyé. Ő e lakodalmas nép vezére, ő látja el jó tanácsokkal az ifjú párt.

A rabbinusok énekelnek, az irástudók felolvassák a házassági szerződést, a borbély hogy fenntartsa a jó kedvet, borral kínálgatja a násznépet. A szerződésben a házasulandók állapota, neve mellékes dolog; fődolog a szerződő felek hozománya, melynek értékét, súlyát, mivoltát a legpontosabban leirják. Felolvastatván a szerződés, a borbély a jegyeseket nagy fehér selyem lepedőbe csavarja s a rabbinus imát mond felettök.

Az ifjú nőt zeneszóval, fáklyás-menettel kisérik a vőlegény házába; a vendégek egy vagy több arany pénzt vetnek a borbély által nyujtott kosárba — az egybegyült összeg az új páré. Az egybekelést követő csütörtökön az ifjú nő egy nyers halat hoz áldozatul. A vendégek ujra megjelennek s a nő szülői leányukat szintén egy hallal ajándékozzák meg, melynek fejét az egy csapással leüti.[2]

[1] Az Algir, Tunisz és Marokkóban lakó zsidók, a Spanyolországból 1492. és Portugaliából 1496. kiüzött zsidók utódai.

[2] Oberländer i. m. 429. l.

Európa. *A görögök* a házasságot erkölcsös, szent viszonynak tartván, azt Here (Juno) istennő oltalma alá helyezték, s mint ilyent Gamelianak = menyegző istennőnek és Iygianah = a házassági egyesülés istennőjének nevezték.[1] A házasság már az őskorban is az istenek jóságának tulajdonittatott s vallási ünnepélyek kisérék annak megkötését; miként a mysteriumoknál, úgy a házasságkötés alkalmával is fáklyásmenet nyitotta meg a nászmenetet (Ilias XVIII.) s a tisztulási vizet, melylyel a jegyeseket meghinték, a termékenység Geniusai oltalma alatt levő kutakból meriték. A második házasság nem volt ugyan feltétlenül eltiltva, mindazonáltal a házassági kötelék oly szilárdnak tartatott, hogy azt még a halál sem bonthatja szét. Penelope búsult, hogy Ulyssest felednie kellett. Aki második házasságra lépett, a közvélemény szerint becsületén csorbát ejtett. A házasságtörést pedig oly gyalázatosnak tartották, mint a gyilkosságot. A nő egyenrangu volt férjével.[2]

Homer idejében is tiszta volt a családi élet, a többnejüség ismeretlen vala, de másrészt a görög előtt ismeretlen lévén a nemesebb szerelem, a nőt élvezet vagy gyermeknemzés végett tartá. A férfi szolgálat vagy ajándék által nyerte feleségét, amely jegyajándék házasságtörés esetén visszaadatott. Az örökség egyenlően osztatott fel a törvényes fiak között.[3]

Lycurgus az idétlen házasságok mellőzése czéljából úgy látszik a házasulandó férfiaktól 30, a nőktől 20 éves kort kivánt, minthogy pedig nagy áldozatnak tartá a hosszas várakozást, a természettől való gyalázatos eltérésnek adott helyet, megengedvén a fiú szerelmét,[4] s törvénynyé emelte a nők kölcsönadását, s őket nagy kiváltságokban részesité s így vetette meg alapját az erkölcstelenségnek.[5] Plátó már azt hirdeti, hogy a nők és gyermekek a férfiak

[1] K. Schwenck. Die Mythol. der Griechen. 47. l.

[2] Pougneville, Griechenland 21, 22. l.

[3] Cantu I. m. 278.

[4] U. o. II. 78.

[5] Rotteck, Weltgeschichte II. 281.

birtokát képezik, személyiségöktől megfosztandók, közösen tartandók és nevelendők. »Örök rendeltessenek a gyermekek táplálására, az anyák mig szoptatni képesek a bölcsőhöz vezetendők, s mindent el kell követni, hogy egy se ismerhesse fel a saját gyermekét.« Ime a nagy ész óriási botlása![1]

Az »andromania« a lacedämoni nők saját betegsége volt, a spartai nők is erkölcstelenek voltak; ellenben az athéni nőket a tiszta erkölcs s házias erény sokáig tiszteltekké tette. A gyneceumokban való élet egyhangu volt; a házasságokat családi szempontból kötötték és miután csakis a polgárnőtől származott gyermekek örökölhették a polgári jogokat, ritkák voltak a vonzalomból létre jött házasságok. A häterák divatosak voltak; polgári nő ezáltal elveszté polgári jogait. Görögország azonban magasztalta, a költők megénekelték őket.

A férfiak szebbek lévén a nőknél, ez képezhette a fiú szerelmek alapját. Voltak nőgyülölők is; ezek azonban miként alább látni fogjuk büntetés- és megvetésben részesültek.

Az atyai hatalom felette nagy volt: újszülött gyermekét, ha gyenge volt, az atya halálra vagy kitevésre kárhoztatta (a Taygetos szikláról dobattak le). Ha valaki a kitett gyermeket elpáholá, a rabszolgájává tevé.[2] De mig Spartában a gyengéket megölték, Thebében ez tiltva volt. A nevelés alapelve pedig az volt, hogy a gyermeket az állam számára kell nevelni, minélfogva Athénben a nevelés a magistratus felügyelete alatt állott; Spartában nyilvános nevelésben részesültek a gyermekek, az atyai hatalmat az állam gyakorolta; a legfőbb súlyt a test edzésére és idomitására fektettek, a gyermeki szivbe pedig a hazaszeretet és szabadság eszméit csepegtették.

Törvényes házasság csak egyenranguak között volt köthető, mi alatt részint születési, részint vagyonossági egyenlőség értendő. Minden férfiúnak csak egy törvényes neje

---

[1] U. o. 361. l.

[2] Rézbányai, az ó-kori népek művelődési története. 432.

lehetett, ez azonban nem zárta ki az ágyastartást. Priamosnak egy felesége és több ágyasa volt. (Ilias XXIV.) Az egyik fél halála után az életben maradott új házasságra léphetett, de az özvegy nők nagy ritkán éltek ezen jogukkal. Athénben eleinte a férfiútól 30, a nőtől 20 évnél nagyobb kort követeltek, később azonban a 26 éves férfi és 18 éves leánynak is megengedték a házasságot. Athenben ezenkivül még egy más, különös szokással is találkozunk. Ha az atya egyetlen leány magzatot hagyott hátra, legközelebbi rokonát tehette örökösévé s az örökséghez azon feltételt kötheté, hogy leányát tartozzék nőül venni. Ha esetleg több árvaleánya maradt, az egyiket az örökösnek el kellett vennie, a többit pedig illően kiházasitania. Ha az örökös leány már férjnél volt, férje az örökösödő rokonnak tartozott őt átadni; ha pedig e férfi már korosabb volt, a nő annak rokonságából egy fiatalabbat választhatott, hogy maradékot biztositson magának. Ha pedig az árva hajadon szegény volt, legközelebbi rokona, köteles volt őt nőül venni vagy házasságáról gondoskodni. A testvérek közötti házasság is meg volt engedve, miként ezt Cimon és Elpinice példája is mutatja. A nő hozományából nem volt szabad a serpenyőnek hiányoznia, mely a családanya házi gondjait jelképezé. Az elválás meg volt engedve; ha a nő kérte azt, a törvény határozott, ha pedig a férj óhajtá, ki kellett adnia a jegyajándékot s gondoskodnia az elbocsátott nő élelmezéséről. A házasságtörő nő kizáratott az istenitiszteletből s büntetése a férj önkényére bizatott.[1]

A menyegzői szertartásokat és szokásokat illetőleg, mindenekelőtt megkivántatott a szülők beleegyezése. Achilles Agamemnon király leánya kezét nem fogadá el, mondván: »ha az istenek haza segitenek, Peleus (atyja) majd választ nekem feleséget.«

A menyegzőt eljegyzés előzte meg. Az atya átadván leányát így szólt: »Átadom neked e saját véremből való leányt.« A jegyesek hűséget esküdtek egymásnak; a völe-

[1] Cantu, I. m. II. 100.

gény ajándékokkal halmozá el jegyesét s egy csók és kézfogás pecsételte meg a szövetséget.

A menyegzői szokások időnkint különbözők voltak. Homer a menyegzőről azt irja, hogy az arát fáklya-fény mellett kivezették az utczára, az ifjak Hymen tiszteletére énekeket zengtek, fuvola és duda mellett tánczokat lejtettek; az asszonyok kiálltak az ajtóba s kiváncsian nézték a nászmenetet. Később már szertartásokkal találkozunk. A menyegzőt az isteneknek hozott áldozat s mindkét jegyes fürdése előzte meg; az anya saját házi oltárán meggyujtott fáklyával kisérte el leányát, a napa pedig ugyanily égő fáklyával várta a lakodalmi menetet; az új női lakosztályba (gynekaion) való belépést lakoma előzte meg.[1]

A házasságok megkötésére határozott idő nem volt. Athénben leginkább januárban tartották a menyegzőket s innen e hó gamelionnak hivatott. Néhány nappal a menyegző előtt a jegyesek hajukból egy-egy fürtöt áldoztak Diana, Minerva és a parkáknak. A feláldozott állatokból gondosan eltávolitották az epét, mert az a harag és perlekedés jelvénye. Az új pár elé makkot tettek s a lakoma alatt egy tányérból ettek.

A menyegzői ruhák különféle szinüek, de mindig újak s a gazdagokéi értékesek is valának. A jegyesek fejeit rózsa és myrtus koszorúk ékesiték, még a házakat is virágfüzérekkel aggaták tele. A női jegyes előtt, midőn férje házába indult, egy hajadon szitát és kosarat vitt, maga az ara pedig egy cserépben árpát, a háziasság jelvényét. Az arát kocsiban is szokták férje házába vinni, a kocsit pedig elégették, annak jeléül, hogy atyja házába többé visszatérnie nem szabad.

A vőlegény házában lakoma, zene és táncz zárta be az ünnepségeket. A vendégek a nászszobában fügét és mandolát szórtak szét, jelentvén a bőséget, melyet az ifjú párnak kivántak.

Vendégül a házasulandók rokonai hivattak meg, de

[1] P. Szathmáry K. Az emberi művelődés tört. 140. l.

ezeknek is a szertartás megkezdése előtt meg kellett fürdeniök.

Miként látjuk, a nők sem háremekben nem tartattak, sem pedig a keresztény nő méltóságára nem emelkedtek, hanem olyan közép hely-félét foglaltak el. Hatáskörük csak a kapuig terjedt, de ezen belül korlátlan hatalommal rendelkeztek s mindenki engedelmeskedni tartozott nekik; tisztességes nő, leszámitván a vallási ünnepélyeket, nem szokott volt megjelenni a közhelyeken. A házon belül való jogaikkal terhes kötelességek is jártak; minden ruhadarab az ő kezükből került ki; az étkezés, házi rend első sorban őket illette, fontak, szőttek, vizet hordtak, tüzet raktak, a gabonát őrölték, a férfiakat levetkőztették, a fürdőbe vitték, megkenték és lefektették.

> Telemachot ezalatt megmosta csinos Polycarte
> Nestor leányainak seregében legfiatalabb hölgy
> És amint megmosta, meg is kente olajjal.
>
> Odyss. III. 464.

Ártatlan mulatságok pl. labdázás, hintázás stb. nem voltak a nőknek megtiltva, később a szinház látogatása sem.

Az agglegényeket büntetés érte. Spartában lealázó módon fenyitették meg őket, télen az elöljárók rendeletére nyilvános helyen meztelenül kellett futkosniok s az agglegénységre gúnydalokat énekelniök. Az aggkort megillető tiszteletet tőlök megtagadták. Athénben az állami tanácsból voltak kizárva, mert ennek csak családatyák és szolgatartók lehettek tagjai.[1]

A rómaiaknál a házasságok istennője Juno volt s mint ilyen különféle nevekkel birt. Hivatott Juga-nak azaz: összekötőnek, ki a házasokat egybeköti. Állitólag az ő oltárától kapta az utcza is a Vicus Jugarius nevet. Hivatott továbbá Iterduca, az úton vezető és Domiduca a házba vezetőnek, ki a menyasszonyt lakába vezeti. Az ő oltalma alatt vonult be a nő férje házába s ott megérkezvén, az ajtó oszlopait

[1] Rézbányai, i. m. 433, 434. l. Fürstedler Die Götterwelt der Alten. 126. l.

gyapju szalagokkal voná be s olajjal vagy zsirral — Plinius szerint farkashájjal — bekené, innét Juno Unxiának is neveztetett. Virgil (4. 166.) Junót Pronubának is hivja, azaz: az egybekelés elöljárójának, mert a nők, kik a menyasszonyt, a menyegző alkalmával körülvették, Pronubaeknak hivattak. A hajadonok övet viseltek, mely a menyegzőkor megoldatott, ezért kapta Juno a Cinxia nevet. A házasságnak Junón kivül, számos más istene és istennője volt.[1]

A rómaiak egynejüségben éltek s a házassági hűséget kezdetben mocsoktalanul megőrizték, a nőtelenek azonban ágyasakat tarthattak. Később már a nők kölcsönadása is előfordul. Az idegenekkel, rabszolgák és vérrokonokkal való házasság tilos volt, sőt egyideig a patriciusoknak a plebejusokkal való házassága is. A későbbi korban azonban a kicsapongás nem ismert határt. Szabad személyek voltak ugyan, de haeterak nem.

Az atyai hatalom korlátlanabb volt mint a görögöknél, a gyermekek nemcsak teljesen hatalmában voltak, hanem oly módon képezték tulajdonát, hogy rabszolgákul is eladhatta, s ha a vevő visszaadá szabadságukat, másodszor sőt harmadszor is áruba bocsáthatta, sőt büntetlenül meg is ölhette őket; s e hatalom kihatott a gyermek egész életére, átszállott annak minden utódjára, birtokára. Az ifjú azonban katonáskodás és a szabad művészetek gyakorlása által peculiomot szerezhetett s az emancipatio megszüntette az atyai hatalmat. A nevelés czélja pedig az volt, hogy a jövendő polgár mindenre alkalmas legyen s hazájának békében és háborúban szolgálatokat tehessen. A testgyakorlás is divott, később tudományos nevelésben is részesültek, de ez főczél soha sem volt.[2]

A házasság kétféle volt. Az elsőt, az ünnepélyesebbet confarratiónak nevezték. A férfi togában, a nő piros szegélyü fehér ruhában, fején koszorú és rózsaszinű fátyollal jelent meg, s miután a menyasszony sütötte s a főpap ál-

[1] Konrád F. Schwenck, Die Myth. des Römer 33.

[2] Rotteck. I. m. II. 286.

megáldott pogácsát mindketten megizlelték, egy juhot áldoztak, a házasságvédő istennőnek. Ezután három ifjú fáklya-fény mellett az arát férje házába vezette, hol a küszöbön átemelték s kezébe adák a ház kulcsát, egy guzsalyt és egy orsót. Itt mondá el az ifjú nő fogadását: »ahol te leszesz Cajus, én Caja is ott leszek azaz: elválhatatlan tőled.« Az érdekből között házasságok azonban a rosz asszonyok számát felette megszaporiták. Livius egy mérgezési mániáról is szól könyveiben s állitja, hogy több mint 170 előkelő nő megmérgezte férjét.

A második, az egyszerübb mód a vásárlás (coemtio) volt, midőn a nő három ast vitt leendő férjéhez, az egyik a vásárlás foglalója, a második a házi istenek szolgálatába való beszegődés dija, a harmadik a ház terheiben való megosztozás jelvénye volt.

A későbbi korban e második mód vált általánossá, s hozzájárult még egy harmadik is t. i. a leány szülei beleegyezésével egy évig választottjával élt, s csak ezután tartották őket házasoknak.[1]

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Petri Cardinalis Pázmány Archieppi Strigoniensis et Primatis Regni Hungariae Physica, quam e Codice propria auctoris manuscripto et in bibliotheca universitatis Budapestinensis asservato recensuit Stephanus Bognár, Suae Sanctitatis S. P. camerarius secretus etc. etc. Budapestini. Typis regiae scientiarum universitatis. 1895.

Pázmány latin műveinek II-ik kötetét bizonyára nagy örömmel fogja üdvözölni minden a metafizikai kérdések

[1] P. Szathmáry i. m. 386.

iránt érdeklődő és érzékkel biró filozófus. E kötet Pázmánynak eddig csak kéziratban őrzött természetbölcseleti előadásait juttatja napfényre, melyeket ő Aristoteles »Physica«-jának nyomán tartott a gráczi egyetemen mint a filozófiának tanára. Nagyon időszerüen és alkalmatosan jelenik meg e munka éppen napjainkban, midőn a bölcselők figyelme különösen a skolasztikának természetbölcseletére van irányitva s midőn a peripatetikus természetbölcselet nézeteinek kell a tűzpróbát kiállaniok. Hogyan fogta fel a materia s a forma tanát Pázmánynak mély és gondolkozó szelleme? Miképen magyarázza a materia és forma fogalmait, oksági viszonyát? Miként vélekedik a mennyiségről, az időről, a helyről, a mozgásról? Mindezek oly kérdések, melyek a mindig nagyobb világosságot és bizonyosságot kereső bölcseleti elmére kiválóan izgatólag és ingerlőleg hatnak. S aki ez ingernek engedve elmélyed Pázmány »Physica«-jának tanulmányozásába, az, ha nem is fog teljes egyetértésre jutni véle, még sem fogja tagadhatni azt, hogy Pázmány kristálytiszta gondolkozása az egyes fogalmakra, skolasztikus elvekre s axiomákra meglepő világosságot önt, hogy nem egy kérdésre Pázmánynak élesen taglaló elméje olyan szempontokat tüntet föl, melyek előtte eddigelé nem jelentkeztek.

Midőn Pázmány latin műveinek tudós kiadója tavaly a Dialecticával ajándékozta meg a nyilvánosságot, akkor olyan nyilatkozatokat lehetett egyesek részéről hallani, hogy Pázmány filozófiai műveinek kiadása kárba veszett fáradság, sőt hogy az a nagy biboros intentiojával is határozottan ellenkezik. Ha Pázmány súlyt fektetett volna bölcseleti előadásaira, ha azoknak értéket tulajdonitott volna, minden bizonynyal sietett volna azok kiadásával. De mivel ez előadások nem voltak egyebek, mint nevesebb szerzők után készült compilatiók, azért kiadásukra századokon át nem gondolt senki. Efféle megjegyzéseket hallottunk. De hogy e megjegyzések teljesen alapnélküliek s jogtalanok, az Pázmány bölcseleti műveinek csak futólagos, felületes olvasásából is fényesen kitünhetik. Akik így beszélnek, azoknak sejtelmök sincs arról az eredetiségről és önállóságról, melyet

a nagy Pázmány a skolasztikus kérdések kezelésében is tanusitott. A fölvetett kételyeket, kérdéseket sohasem dönti el a puszta tekintélyre való hivatkozással; mindenütt az érveket latolgatja; s éppen az érvek erejének megbirálásában mutatkozik az ő erőteljes egyénisége. Igaz, hogy többször hivatkozik a Conimbricenses-ekre, Toletusra, Suarezra; de soha sem követi ezeket önállóságának kárával, szolgailag. Tessék csak megnézni, minő eredeti s önálló gondolkozással tárgyalja azt a kérdést, utrum materia habeat existentiam (a 77—87. old.); minő éles kritikának veti alá azokat az érveket, melyek a forma substantialis létezése mellett szólanak (128—130. old.); minő eredeti módon magyarázza a forma cadaverica keletkezését. Minden egyes fejezet fényesen tanuskodik Pázmány eredetisége mellett. Hogy előadásai mindeddig ki nem adattak, az nem bizonyit az előadások hasznavehetetlensége, csekély értéke mellett. Pázmány temérdek elfoglaltsága és más irányu irodalmi tevékenysége nagyon is érthetővé teszi azt, hogy az előadások kiadásának rendezésére ideje nem maradt.

A »Physicá«-nak beosztása különben egészen Aristoteles Physicájának fonalát követi. A prooemium után az I. rész a következő disputatiókat foglalja magában: De principiis rerum naturalium in communi; de prima rerum naturalium materia; de forma et privatione; de Corpore naturali seu de Composito. A II. rész a következő disputatiókra oszlik: de causis in Communi et earum tam inter se quam cum effectibus comparatione; de causa efficienti; de causa materiali, formali et finali. A III. rész Aristoteles utolsó 6 könyvét magyarázza a következő disputatiókban: de quantitate; de tempore; de loco et vacuo; de motu et mutatione in communi; de motu locali.

Ezen száraz schema csak halványan sejteti azon mély, subtilis és érdekes metaphysicai kérdések halmazát, melyet e kötet magába foglal. És Pázmány e subtilis kérdéseket növendékei előtt, tehát kezdő bölcselők előtt fejtegette! Ebből is meg lehet itélni, mennyire hanyatlott napjainkban a metaphysica iránt való érzék. Manapság az iskolában tá-

volról sem lehet szó azon kérdésekről, melyeket Pázmány fiatal tanitványainak hosszasan tárgyalt s melyekre nem lehet ráfogni, hogy túlhajtják a subtilitast s szőrszálhasogatásig mennének. Pázmány Physicája is bizonyitja, hogy a régi emberek egész más fajtából voltak, mint a mai nemzedék; azok hősök, erőteljesek voltak mindenben, — mi törpék és gyöngék vagyunk alkotásainkban. Az elmult századok spekulativ termékei hasonlók a középkor nagyszerü épületeihez; hatalmas, massiv alakok voltak azok, kidolgozva a legapróbb részletekig. A mai bölcseleti spekuláczió termékei pedig olyanok, mint a mai épületek, melyek alighogy fölépültek, ismét lekivánkoznak a földre és összedőlnek.

Pázmány természetbölcseleti nézeteinek legjellemzőbbje az, mely szerint ő a materia primának sajátlagos existentiát tulajdonit. E nézetéhez szivósan ragaszkodik s levonja abból több más kérdésben is a következményeket. Így pl. szerinte maga a materia prima is képezi az accidenseknek hordozó alanyát; a materia primáról azt mondja, hogy causalitas materiae et vera actio. Az actio indistans elvét Pázmány elfogadja, de annak sajátlagos, eredeti magyarázatát adja. Az öröktől fogva való teremtés lehetetlenségét hosszasabban bizonyitgatja. Igen megszivlelendők azon magyarázatok, melyeket a locusról és a tempusról nyujt.

A kötet elején Steiner püspök tollából egy ékes latin nyelven tartott bevezető olvasható, mely rövid vonásokban méltatja Pázmány Physikájának jelentőségét a bölcseleti tanulmányokra nézve. Ezután a tudós kiadó számol be kritikai eljárásáról és Pázmány kéziratának első lapját mutatja be hü másolatban. E másolat legalább némi fogalmat ad az olvasónak azon óriási fáradságról és munkáról, melybe a tudós kiadónak a kötet rendezése került. Ez az óriási munka nemcsak a tömérdek és egészen szokatlan röviditések kibetüzgetésében és copiálásában, hanem egyszersmind a helyes értelemnek megállapitásában is s a szövegnek a margón levő sürü jegyzetekkel való egybevetésében is állott. E nagy anyagi és szellemi munkának nehézségeit, fáradalmait nem lehet eléggé méltányolni.

Ha Pázmány ezentúl nemcsak mint nagy apostol, nemcsak mint államférfiú és szónok fog az utókor szeme előtt lebegni, hanem egyszersmind mint nagy filozófus is, az főleg a tudós kiadónak érdeme lesz, aki nagy áldozatok árán hozta elő a homályból Pázmány bölcseleti szellemének rejtett kincseit.

Dr. Anhäupel György.

Helyzetmennyiségtudomány (Situationskalkul) és a mennyiségtudomány alapjainak reviziója Aristoteles és Aquinói sz. Tamás bölcseleti elvei alapján. Irta dr. Steécz György. Budapest. Pallas. 1894. l. k. n. 8-r. 338 l. Ára 5 frt.

A magyar bölcselet rendkivül érdekes termékét üdvözöljük e jeles műben. Három kötetben fog megjelenni; ez az első kötet voltaképen bölcseleti alapvetés, a két következő mathematikai, tüzetesebb alkalmazását nyujtja az itt kifejtett elveknek.

A mennyiség csak oly világ, mint a minőség, ami illeti a bőséget s a képzeletes változatosság csodavilágát, sőt mivel sz. Tamás szerint a mennyiség az állagnak első járuléka s minden egyéb járulék csak a mennyiség alapján disziti és tarkitja a néma és láthatatlan állagokat s éppúgy mivel az új természettudományos irány tényleg több minőséget a mennyiségre vezetett vissza s elbizakodottságában valamennyi minőséget mennyiséggé remél átváltoztatni; mondom, ezen sz.-Tamási tan s ezen modern törekvések alapján méltán azt sejthetni, hogy a mennyiség gazdagabb s kiterjedtebb világ.

Szerző úr a mennyiség világának lakója; mathematikai érzéke bámulatos, mint mindazoké, kik valamely szakban, akár tudományos, akár művészeti vagy merő ügyességi irányban kiválót létesitettek.

A műnek tüzetes ismertetését a »Bölcseleti Folyóirat«-ban adom, itt inkább csak jelezni akarom megjelenését és irányát. Szerző úr abból az elv-féle jelszóból indul ki, hogy »a bölcs. tudományok általunk (XIII. Leo) tervezett reform-

jából minden tudomány új erőt és növekedést remélhet.« »Adjunk új erőt és növekedést a természettudománynak is«, — mondotta a szerző úr magában s új erőt adott azáltal, hogy kiváló mathematikusoknak tapogatózásait rendszerbe hozta és Schefflernek bölcseleti alapot nélkülöző állitásait, melyek az intuicio világánál igazak, de okadatolva nincsenek, sz. Tamás és Aristoteles kategoriáiba vezette vissza; növekedést pedig az által adott szerző a mennyiségtudománynak, hogy Scheffler elméletét az idomkeletkeztető szorzással kibővitette.

A főgondolat szerző úr e bölcseleti mennyiségtudományában az, hogy kategoriák alapján a mennyiséget lehetőleg teljes kifejezésre hozza és hogy az alapműveletek tulajdonképeni mivoltát megvilágitsa, az által eo ipso kiszélesiti s kiszélesitett alapjukon sokféle alkalmazásra képesiti. E czélból mindenek előtt tisztába hozza azt a sokat vitatott kérdést, hogy mi voltaképp a »mennyiség«? Szerző úr szerint az az anyagi kiterjedés. Kitünőbb, találóbb s tüzetesebb feleletet adni nem lehetett. Ez anyagi kiterjedés *informáltatik* a kategoriákban kifejezett többi járulékokkal. Mi az az informálás? Mi az az összetevődés? Mi annak a mathematikai kifejezése? összeadás-e vagy szorzás, vagy tán hatványozás? A mennyiség a mennyiséggel mikép tehető össze? mikép összegezhető? A mértant mint lehet algebrai kifejezésbe hozni s az algebrai képleteket hogyan lehet idomokban lerajzolni? Ilyen és hasonló problémákat fejteget a szerző úr sz. Tamás mennyiségi fogalmai segélyével. Végül a kalkulus infinitesimalisra tér át s megállapitja a »végtelen kicsiny«-nek természetét.

A szerző úr Maecenása, a kalocsai érsek ő excellenciája a magyar kath. tudományosságnak kiváló szolgálatot tesz, midőn e műnek megjelenését lehetővé teszi. Egyszersmind a legszebb koszorút nyujtja a szerző úrnak a betük és képletek azon három kötetre menő soraiban, midőn azokat a papir lapjain országszerte elszéleszti. Bizony én csak azt sajnálom, hogy a mű magyarul van megirva. Szerző úr! ez a legnagyobb kifogásom s okvetlenül törekedjék, hogy

német napvilágot is lásson műve. A magyar geniusz szárnyai még nagyon fejletlenek, hogy ily tudományt elbirjon s ha maga el is birja, de hová viszi? nem értik meg.

Legalább minden gymnáziumi könyvtár s minden mathematikai és bölcseleti tanár úr szerezze meg magának.[1]

Dr. Pethő.

A vallásháború Magyarországon. A hitetlen állam küzdelme a kereszténység ellen. Felhivás az anyaszentegyház védelmére. (*Névtelenül.*) *Budapest. „Hunyady Mátyás" intézet, 1895. 8-r. 70 l. Ára 20 kr.*

Szerencsétlen viszonyainkat az is jellemzi, hogy mig más években a julius, augusztus hónapok az »ugorka-idény«, a quarnerói czápák és tengeri kigyók korszaka szokott lenni, ezidén a politikai harczok percznyi fegyverszünettel sem szakittatnak félbe, hanem folytonosan dúlnak, a liberális lapok folytonos ingerlése természetszerüleg a katholikus lapokat is szüntelen védekezésre sarkalja, s nincs nap, melyen valami szenzácziós, elkeseritő hirre vagy eseményre ne ébredjen a kath. közönség.

Úgy látszik, így jött létre az a röpirat is, melynek czimét itt leirtuk, s melyet ezennel akarunk röviden ismertetni.

Hisz a füzetben, igaz, nincsen semmi új, mindazt, amit az elmond, felpanaszol, régen tudják és érzik, sajgó szivvel érzik a magyar katholikusok. De azért a brochure ismeretlen irója nem végzett fölösleges munkát, mikor rendszeresen pragmatice összegyüjtötte mindazt, ami az utolsó négy-öt évben, mindnyájunk szemeláttára a túlnyomóan katholikus Magyarországban végbement a katholiczizmus ellen. És ha igaz, amit a liberális lapok »megbotránkozva« hirdettek, hogy e füzet ezrével és ezrével terjesztetett el az országban: úgy mi annak csak örülni tudunk. Hadd lássa országvilág, miképen kezdődött és mivé fejlődött a folyton béké-

[1] E munkáról egy másik, kifogásokkal teli recenziót is vettünk, mely fölött azonban az itt adottnak kellett előnyt nyujtanunk. A fölfogások, ime, a bölcselet terén igen-igen különbözők lehetnek. *A szerk.*

ről tilinkózó kormánynak akcziója a katholikus elvek és gyakorlat ellen, úgy hogy ma már a brochure-nak azt a czimet lehetett adni, amelyet az tényleg homlokán visel.

A szerző igen logikus módon a következő czimekbe, fejezetekbe csoportositotta mondanivalóit: *A keresztények üldözése* (persze, hogy a liberális Staats-omnipotenzlerek szánó gúnymosolyra vonják ajkaikat e czimnél, csakhogy, fájdalom, a szerző kimutatja, hogy e czim a valóságnak megfelel). *A készülő vihar* (a februári rendelet, melynek törvénytelenségét szintén kimutatja). *Harcz a családért.* (A polgári házasság inscenirozása, liberális nagygyülés stb.) *Reviziót követelünk.* Kitünő, erélyes czikk, mely a deczemberi törvények törvényes megváltoztatására buzditja a honfitársakat, elmondva az Agliardi-affaire jellemezhetlen szinrehurczolását, bebizonyitva az állami anyakönyvek lukszusát stb. *A juliusi pátensek* czime alatt elmondja a legujabb rendeletek és kinevezések fölötti véleményét. S hogy a legkézzelfoghatóbban meggyőzze az olvasópublikumot a sok jogtalanságról, mely vele szemben elkövettetett, *melléklet* gyanánt adja a *nyitrai választás* összes aktáit, mintegy prognosztikonját a szomorú jövőnek, hahogy a katholikusok még most sem ébrednének öntudatra.

Tény, hogy igazságszerető, elfogulatlan emberre a brochure gyujtó hatással van. Vajha igen sokan olvasnák azt! (A füzet Bécsben németül is megjelent.) De hát az igazságszeretet és elfogulatlanság egymagában még nem elég, tettvágy, kitartás is kellene, hogy az eszmék, melyek a brochureban részint letévék, részint annak olvasása után lelkünkben felmerülnek, testet is öltsenek. És vajjon kishitü pesszimisták vagyunk-e, ha e megtestesülést, az eszmék e megvalósulását még mindig oly távol messzeségben látjuk? . . . . . .

Liberius.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

66. Az esztergomi vashid (»Mária Valéria-hid« — miért nem inkább *Szent-István-híd*?) közeledik teljes befejezéséhez, s minden nap közelebb hozza a felavatási ünnepet. A márványtáblán, mely a zárókőre fog illesztetni, rajta van a király, a miniszterelnök, a közlekedési miniszter neve, stb. — csak Vaszary Kolos biboros herczegprimás neve hiányzik, aki pedig hazafias áldozatkészséggel 7000 frt évi jövedelemről mondott le, mikor az új hid épitésének tárgyalásai kezdődtek, lévén eddig az Esztergomot a túlparttal összekötő hid a primacziáé. Hogy kit terhel ez a mulasztás és tapintatlanság, azt nem kutatjuk, de az egész város mélyen átérzi az örömöt zavaró eme »hibácskát.«

67. Bucsú-engedély a katholikus legényegyleteknek. Örömmel közöljük a következő brevét: XIII. LEO pápa örök emlékezetül: Tudomásunkra hozatott, hogy a kölni egyházmegyében legelőször megalakult iparosifjak jámbor társulata, Isten kedvezéséből oly elterjedésnek örvend, hogy most már egész Németország, Ausztria és Magyarország, valamint Svájcz egyházmegyéiben is megalakult; mely fióktársulatokra osztva, azok mindegyike papi elnökkel bir. Miután pedig úgy a kölni főelnök, mint a fióktársulatok elnökei, nemkülönben az ezen társulatokba felvett többi keresztény hivők is, azon forró kéréssel fordultak Hozzánk, miszerint az annyira áldásos intézményt menynyei malasztok adományaival, melyek kezelőjéül és osztogatójául Minket hatalmazott föl a Fölséges, gazdagitsuk: ezen kérésnek kegyesen eleget tenni Magunkban elhatároztuk. Miért is bizva a Mindenható Isten irgalmában, szent Péter és szent Pál apostolok tekintélyében, mindazon keresztény hivőknek, kik Németország, Ausztria és Magyarország valamint Svájcz bármely egyházmegyéjében, a ne-

vezett társulatba lépnek, belépésök első napján, ha töredelmes szivvel a szent gyónáshoz járulnak és az Oltáriszentséget is magukhoz veszik: teljes bucsút, továbbá ugyancsak a Németország, Ausztria és Magyarország valamint Svájcz egyházmegyéiben, úgy az ezen társulatba már felvett, mint idővel felveendő ifjaknak, papi elnököknek, iparosmestereknek és jótevőknek, ha szintén bűnbánólag a szent gyónáshoz és szent áldozáshoz járulnak és az illető plébánia-templomot, vagy fióktársulati kápolnát, szent József oltalmi ünnepén, ugyanazon társulat alapitási napján, vagy az ezt követő vasárnapon, kezdve az első estétől a következő nap nyugtáig, évenként a mondott napokon látogatják és ott a keresztény fejedelmek egyetértéseért, az eretnekségek kiirtásáért, a bűnösök megtéréseért és az anyaszentegyház fölmagasztaltatásáért, Istenhez ájtatos imákat mondanak; amely napon a fentiek közöl ezt végzendik, teljes bűnbocsánatot az Úrban engedélyezünk. Végre, ha emlitett keresztényhivők, akik ama társulatba már felvétettek, vagy idővel felveendők, nemkülönben a többiek, akiket fönnebb emlitettünk, az évnek bármely hétfő-napján a »Könyörülj Istenem« zsoltárt töredelmes szivvel mondandják, valahányszor akár a társulat szabályai szerint, akár annak javára és gyarapodására bármely jócselekedetet végzendenek: a nekik feladott, vagy akármiképen még tartozásban levő vezeklésekből, az egyház szokása szerint, száz napot engedélyezünk. Egyuttal akarjuk, hogy mindezen összes és egyes bucsúkat, bűnök bocsánatát, vezeklések elengedését, az Isten szeretetében elhunyt keresztény hivők lelkeért is közbenjáró könyörgésképen alkalmazhatók legyenek. Minden ellenkező intézkedés kizárásával. Jelen intézkedésünk tiz évre érvényes. Akarjuk végre, hogy ezen levelünk másolatainak, vagy akár nyomtatottaknak is, feltéve hogy közjegyző aláirásával és egyházi méltóságában levő személynek pecsétjével vannak ellátva, oly hitel adassék, mintha eredeti levelünket mutatnák fel. Kelt Rómában, Szent Péternél a Halász gyürüje alatt 1894. deczember 19-én, Pápaságunk tizenhetedik esztendejében.

67. Az erdélyi reformált vallásuak köréből nagyérdekü dolgokról érkeznek hirek. Királyhágón-túli prot. atyánkfiai, kik egész természetesen nagyon nehezen tudják feledni, hogy hajdan Erdély felett övék vala az uralkodás »hatalma és dicsősége«, úgy látszik, mintha most egy nagy, igen nagy dolgon törnék a fejöket. Miután a protestáns invázió a katholikus budapesti egyetemen egy félszázad alatt körülbelül sikerültnek és bevégzettnek tekinthető: hát az erdélyi reformált atyafiak a kolozsvári állami, vallásilag indifferens, tehát egy katholikus alapitványnál sokkal könnyebben elfoglalható — egyetemre vetették szemöket. Egyáltalában nagy református konczentráczió érezhető valamint az anyaországban Budapest, úgy Erdélyben »kincses« Kolozsvár felé. A nagyenyedi Bethlen-féle ev. ref. theol. kar, mintha kihalásra volna kárhoztatva s mintha az intézőknél az volna elhatározott dolog, hogy a nagyenyedi ref. theol. intézet elnyelésére a folyó év szept. havában a kolozsvári Ferencz József tudomány-egyetemmel »kapcsolatban« egy u. n. kolozsvári ev. ref. theologiai fakultás már tényleg megkezdje működését. »Ez új intézmény főczélja, mondja egy szétküldött »Tájékozás«, nemcsak az erdélyi ref. egyházkerületben, hanem *egész egyetemes egyházunkban* a lelkészi pályára lépendő ifjaknak módot és alkalmat nyujtani arra, hogy *egyetemi szinvonalon álló tudományos* s annak kiegészitéseül gyakorlati kiképzést sajátithassanak el s egyszersmind a protestáns lelkésztől méltán megvárható társadalmi műveltségre (s erre bizony nagy szükségük van!) tegyenek szert. E főczélját elérni törekszik az által, hogy a szorosabb értelemben vett theologiai szakképzést (!) kiegészíti a Ferencz József tudomány-egyetem bölcsészeti, részben jogi fakultásán elsajátitható egyetemi képzéssel.« A Kolozsvárott már rendeltetését készen váró hatalmas épületben az ev. ref. lelkészjelöltek bennlakást (internátus) és teljes ellátást (konviktust) fognak kapni és az egyetemen »tandíjmentesség«-et fognak élvezni. — Megjegyzendő, hogy tandíjmentességet Pázmány »katholikus« egyetemén a kath. theologusok, ha ágról-szakadt szegények is, nem kapnak. Az illető egyházmegye köteles ér-

tök tandíjat fizetni. A kolozsvári »állami« egyetemen az ev. ref. theologusok »általában vett szegénység alapján« tandíjmentesek lesznek. Pompás »paritás«, gyönyörüséges haladás! Magyarország protestánsai Debreczenben külön egyetemet alapitanak a maguk kizárólagos czéljaikra; a budapesti egyetemet a zsidóság segitségével a katholikusoktól már elfoglalták; most már a kolozsvári egyetemnek olcsó elfoglalására indultak meg. El kell ismerni, hogy protestáns atyánkfiaiban nagy élelmesség lakik. Az állam adja, minden hitvallásos polgárok zsebeiből véve — a pénzt s protestáns atyánkfiai oda állnak a kész tál étel mellé kanalazni és — uralkodni. S az ország lakosságának katholikus többsége, mindezt ölbetett kézzel nézi, mintha nem is gondolna arra, hogy ime így veszt tért mindenütt, és mindenben.

68. Fény- és árnyoldal. Az éjszakamerikai Egyesült-Államok népének vallásügyi viszonyairól és helyzetéről igen fényes és igen sötét lapokat lehetne összeirni. Az amerikai nép vallásosságának fényes oldaláról nem egyszer tettünk folyóiratunkban már jelentést. Most az Egyesült-Államok népe vallásos életének árnyoldalára vessünk egy futó, gyors pillantást. Egy német lap az Egyesült-Államokban az egyháziasság állapotáról közölt e napokban néhány igen jellemző drasztikus vonást. Mit értünk mindenekelőtt *egyháziasság* (Kirchlichkeit) alatt? Az emberiségnek általában azt a lelke mélyéből fakadó érzését, hogy mindnyájunknak nemcsak külön-külön, hanem összefogva közösen és együttesen is kötelességünk az Isten iránt hódolatunkat és imádásunkat tanusitani, gyakorolni. Keresztény népeknél az egyháziasság jelenti a népnek a Krisztus által rendelt egyházi közösséghez még áldozatok árán is hű ragaszkodását. Nos, e tekintetben milyen állapotok vannak, milyen viszonyok uralkodnak a hires Egyesült-Államokban? Átadjuk a szót az emlitett német lapnak. (Korrespondenz- und Offertenblatt für die gesammte kath. Geistlichkeit Deutschlands.) »Az egyháziasság, úgymond e lap, az Egyesült-Államokban nem oly nagy, a mint általában hinni szokták. 64 millió lakos közől 30 millió minden egyházi közösségen kivül áll. Némely helyen az egy-

házi közösségekre nézve ez a viszony még kedvezőtlenebb Brooklinban például 800,000 lakos közől 500,000 nem törődik semmiféle egyházi közösséggel, nem tartozik semmiféle egyházhoz. Ugyanily állapot észlelhető más nagyvárosokban, melyeknek népessége folytonos hullámzásban van. Az amerikai munkás, ki majd itt, majd ott kap foglalkozást, fölöttébb állhatatlan az otthonra nézve és sokkal jobban van a pénzszerzés emésztő vágyától eltelve, hogysem egyházi közösségre való áldozatokra készséges lenne. E miatt aztán munka-helyének egyik egyházi közösségéhez sem csatlakozik. A bevándorolt sokkal fukarabb is, hogysem a maga egyházához letelepedése helyén nyiltan hozzá csatlakozzék; mert mint tagja az egyházközségnek, kötelessége nagy egyházi adókat fizetni és gyüjtések alkalmából nagyobb összegeket adni egyházi czélokra, amitől persze megszabadul, ha mint hospitáns az egyházközségbe be nem lép, hanem csak »vendégszerepel«. Ezek a »vadak«, aklon kivül kódorgók és kóborlók, a második nemzedékben rendesen mind elvesznek a keresztény vallás számára. S innen származik az amerikai nagyvárosokban az új pogányság félelmetes felszaporodása. Abból, hogy az amerikaiak egy része, mondjuk tekintélyes része zajos vallási camp-meetingek, Picknicks-ekben sürüen vesz részt, azt következtetni, hogy az amerikaiak mily nagyszerüen vallásosak, nagy tévedés lenne; mert 34 millió buzgó s egyházias amerikaival szemben 30 millió egyháziatlan, vallástalan, új pogány »hideg lakatos« terjeszti az atheizmus dermesztő fagyát.

Előfizetési díj egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

SZOMORÚ ÜNNEPSÉG.

(Szeptember 20. Rómában.)

Irta LIBERIUS.

Nemde ellenmondásnak, paradoxonnak, contradictio in terminis-nak fogja mindenki ezt a czimet nevezni, melyet e czikkünk homlokára illesztettünk?

„Szomorú ünnepség." Ki hallott ilyet? Hisz mihelyt ünnepség, nem lehet szomorú és viszont. És mégsem lehet másnak nevezni azt a lármát, azt az erőlködést, azt a tüntetést, ami ép e napokban végbe megy Rómában, az örök városban, mint szomorú ünnepségnek. Ünnepség, mert hisz van ott csődület, zászlóerdő, kivilágitás, szól a zene, hangzanak a nagyképü frázisoktól hemzsegő beszédek stb., — de bizony szomorú, nagyon szomorú ez az ünnepség, mert a fényes és zajos tüntetések mögött ott rejlik a nyomor, az éhség, az inség, melybe a tüntetés leglármásabb vezetői, kik milliókat dugnak egy Garibaldi, meg egy Viktor Emanuel szobraiba, a szegény népet döntötték; — szomorú, nagyon szomorú, mert a nép zöme nem tud, nem bir részt venni a mondva csinált örömmámorban, — és igen nagyon szomorú, mert ime a rablásnak, az erőszaknak, a jogtalanságnak szól, az egész világ szemeláttára ez az ünnepség.

Szept. 20-án van huszonötödik évfordulója annak, hogy a piemontiak rést lőttek a Porta Pia mellett Róma, a pápai Róma falain, s behatolva az örök városba, tolvajkulcscsal kinyitották a Quirinál kapu-

ját, hogy királyuk, most már az egész unita Itália királya azt tekintse otthonának, habár az erkélyen még ma is ott pompázó szent Péter és Pál szobrok némán, és mégis hangosan hirdetik a vándornak, hogy kié tulajdonképen az a palota, s meghazudtolják az erőszakot.

Lármáznak is a liberális lapok már hónapok óta, és olasz ujságot nem lehet kezünkbe venni anélkül, hogy szemünk meg ne akadjon, lelkünk meg ne botránkozzék az örökös „nozze d'argento dell' intangibile Roma" bombasztikus emlegetésén. No mondhatom, gyönyörű egy „nozze d'argento", épületes egy ezüstmenyegző ez! A szegény menyasszonynak valósággal nincs oka jubilálni, — de a világnak sem lehet port hinteni a szemébe, mert ez igen jól tudja, hogy ez a „szomorú ünnepség" az igazságtalanságok egész sorozatát, lánczolatát akarja dicsőiteni.

Mivé lett Róma e 25 év alatt!

A keresztény emlékek iránt eltünt a tisztelet, és köny tolul az ember szemébe, mikor látja, hogy a Kolosszeum keresztjét kidobták, 14 stációját lerontották, úgy hogy más vallásu államoknak kellett a barbárság ellen protestálni. A Porta Pián a csapatok nyomában a nagyvárosi csőcselék vonult be. Egy nemzedék, mely nem tanult imádkozni. Az a régi santa atmosfera di Roma eltünt. És bármennyire hangoztassák is ezerszer, hogy a pápa a garanciai törvények oltalma alatt áll: becsülettel nem lehet azt mondani, hogy a pápa szabad. Hol a biztositék, hogy a csőcselék, mely IX. Pius temetését megtámadta, mely nem rettent vissza a halál majestásától, nem fogja inzultálni az élőt?

A történelem ma még nem mondhat végleges itéletet ama zavarok összes fázisai felett, melyek az olasz félszigeten ez évszázadban lezajlottak; be kell várni a végleges kifejlést. De másrészt az is bizonyos, hogy az a tömérdek okmány, leleplezés, levél-

váltás stb., amely az utolsó huszonöt esztendőre vonatkozólag akár a keresztény irányú, akár keresztényellenes irók által napfényre hozatott: elég adatot fog szolgáltatni a történetirónak, hogy ezt a mostani „jubilálást“ is kellőleg és érdeme szerint méltányolhassa.

Egy könyv fekszik előttünk, egy háromkötetes könyv, (a negyedik nemsokára meg fog jelenni) amely ily adatokat és okmányokat tartalmaz, s amelyet a jelenkor történetének egykori megirója nem fog nélkülözhetni. Szerzője Mencacci Pál, római patricius család sarja, régi iró és publicista, derék katholikus ember, aki, mint maga mondja, „a hazugság pillanatnyi diadalának közepette tanuságot akar tenni az igazság mellett“, és pedig sok dologra nézve mint kortárs, sőt szemtanu, aki nem ir ugyan történelmet, de emlékezetes adatokat gyüjt, „a keresztény filozofus nyugalmával“, okmányokat, melyek megczáfolhatlanul, kézzelfoghatóan fogják az utókornak megmutatni, mi történt Itáliában, s miért történt *igy*?[1]

Azt hiszem, az „ünneplők“ nem nagyon fognak örülni e jubileumi ajándéknak: de az elfogulatlan, igazságszerető ember, a történetkutató annál nagyobb becsben fogja azt tartani.

El van ebben a munkában mondva, mikép kellett az olasz forradalmároknak és szabadkőmüveseknek először is a két siciliai királyságot, mint az egyházi állam védőbástyáját megsemmisiteni, s hogy ezt megtehessék, még előbb az osztrákokat kiüzni, ehez a tervhez a piemontiakat és III. Napoleont megnyerni, — akiről ma már mindenki tudja, hogy a szabadkőmüvességnek köszönhette amint nevelését, úgy császári trónját is. Segédkezett mindezeknek az angol Palmer-

[1] A könyv czime: Memorie documentate per la storia della Revolusione italiana, raccolte da Paolo Mencacci romano. Roma, tipogr. Armani, Artigianelli 1889.

ston főminiszter is, aki meg a protestantizmus áldásait iparkodott Nápolyban terjeszteni, mert hisz a protestantizmus szele meg a forradalom vihara mindig egy barlangból eredett (vesd össze a magyar históriát is!). Cavour beleragadta az áramlatba, sőt annak élére állitotta a savoyai házat is. Mindez azonban csak egy czélért történt, hogy Rómát, a katholiczizmus központját, szivét megmarkolhassák.

Ezért, és csak ezért kellett egész Itáliában „hangulatot csinálni", a „részint külföldiek, részint *belföldi zsarnokok* járma alatt nyögő" olasz nép „felszabaditása" mellett; ezért és csak ezért kellett a rágalmak egész halmazával elárasztani azokat, akiknek uralma alatt bizony az olasz nép sokkal boldogabb, megelégedettebb, vagyonosabb volt, mint ma, a jubileum napján.

A forradalom faiseurjei, ügynökei és ügynöknői — mert ilyenek is voltak — ebben a könyvben hű arczképekben vonulnak el szemeink előtt, melyeknek vonásai saját leveleikből, programmjaikból, terveikből állanak össze. Egy Cavour, egy Garibaldi, egy Mazzini, no meg III. Napoleon az ő tanácsosaival, stb. stb. ugyancsak a maguk saját ábrázatukkal mutatják be itt magokat, és nevezhetnek el rólok száz utczát meg teret, emelhetnek nekik szobrot, akármennyit: bizony az utókor nagyon jól fogja tudni, hányadán van ezekkel a nagyságokkal! Ezek önmagukon mutatják meg, hogy a politikának nem kell válogatósnak lennie az eszközökben; hit, becsület, igazság, mind semmi ez urak előtt. Hiszen Cavournak egy levelét idézi e könyv, melyet az a párizsi kongresszusból irt Cibario miniszterhez, s melyben a többi közt ily helyek is fordulnak elő: „Közlöm Önnel, hogy belevontam a diplomácziába a bájos N. grófnét is, amennyiben rábirtam őt, hogy kaczérkodjék, s ha lehet, csábitsa el a császárt, (Napoleont), s megigértem neki, hogy ha eredményt ér el, az atyjából pétervári titkárt csinálok. S ő csakugyan

már a tegnap esti konczerten a Tuileriákban diszkrét módon megkezdette feladatát . . .“ Egyáltalán, Napoleon gyászos szereplését egész életén keresztül, s az őt oly borzasztóan lesujtó Nemezist akkor értjük meg csak igazán, ha ezt az érdekes adatgyüjteményt átlapozzuk, — valamint, hogy *mi tulajdonképen a szabadkömüvesség*, sokkal jobban megtanuljuk ez egy könyvből, mint tiz megtért „testvér“ memoárjaiból!

Igen, ilyen „becsületes“ utakon-módokon jutottak el a forradalmárok Magentáig és Solferinóig, no meg Toscana, Parma Modena, Bologna annexiójáig, és a nápoly-siciliai trón ledöntéseig. Garibaldi hálásan mondotta 1864-ben Londonban harminczezer ember hallatára, hogy „Nápoly Palmerston segitsége nélkül még ma is a Bourbonoké volna, se nem léphettem volna Messina utczáira az angol flotta támogatása nélkül.“

Igy persze az út Rómába nyitva állott, s Napoleon gondoskodott róla, hogy a „szeptember 20-ika“ elérkezzék. (Csakhogy ő már szeptember 2-án érezte az Isten sujtó kezét Sedanban és Wilhelmshöhén — a mostani olasz jubileumnak volt egy pendantja is e hó elején Németországban . . . Vajjon nem gondolkozott-e a wilhelmshöhei fogoly, akinek szemöldökét még egy év előtt az egész világ leste, akinek újévi beszédére még 1870-ben is feszülten figyelt Európa: vajjon nem gondolkozott-e azon a régi mondáson: qui mange du Pape, en meurt?)

És ezt az eseményt, a „brescia della Porta Pia“ eseményét jubilálják most meg Rómában, a kormány emberei erőltetett lármával, a szegény, éhező olasz nép pedig savanyú ábrázattal. Szomorú üunepség valóban!

A Crispiék lármája s az immár unalomig hangoztatott „intangibile“ tökéletesen ugyanazt a benyomást teszi az emberre, mint ha egy ház ablakából valaki folytonosan lekiáltana a járókelőkre, s ujra meg ujra erősitené, hogy ez a ház az övé és nem másé

ám, — s ép ezzel nagyon is alapos gyanút keltene az alant járókban, birtoklása jogossága iránt. . . .

Már rég, az első előkészületeknél sok város és község szép köszönettel visszaküldte az ünnepre kapott meghivást, nincs kedve a „szomorú ünnepség"-ben résztvenni. Hogy Verdi, az ősz zeneszerző is megköszönte a felhivást egy alkalmi zenemű megirására szept. 20-ra, azt már máshol emlitettük, (lásd ezidei 36. számu vegyesünket), hasonlókép Carducci, a költő sem érez ihletet egy himnuszt éneklésére.

De azért Róma ünnepel, a liberális és szabadkőmüves lapok osztják a dicsőségtől áradó czikkeket olaszul, meg francziául, németül, — no meg magyarul is.

Az egész világ katholikusai pedig azzal az önérzettel fognak e napon Rómára tekinteni, amelylyel a méltatlanságot, igazságtalanságot szenvedett igaz ember szokott tekinteni támadójára, — meg fogják kettőztetni buzgóságukat a Szentatyáért, a dicső aggastyán XIII. LEO pápáért mondott imájukban, hogy az Isten őt sokáig tartsa meg, az egyház javára, dicsőségére irányuló munkásságában.

A SZ. VÉR-EREKLYE A GARAM-SZ.-BENEDEKI TEMPLOMBAN.

Irta: SPULLER GYULA.

Sokat köszönnek a müvészetek az esztergomi főkáptalannak, amiért a Garam melletti sz.-benedeki apátság templomát stylszerüen helyrehozatta; még többet azonban a tudomány, mert oly szakavatott tollal, minő Knauz Nándoré, annak történetét megiratta. (A garam-sz.-benedeki apátság. I. Bpest, 1890.) Sajnos, hogy a második kötet ő méltósága beteges-

kedése miatt eddig napvilágot nem látott! Reméljük, hogy a mű nem jut sok gót (avagy, nehogy a régészek megharagudjanak érte, mondjuk: csúcsíves) remek torony sorsára, nem marad — csonka.

Az emlitett mű 44. és következő lapjain beszél a templom mellett levő sz. vér kápolnájáról, — melyet a szerző saját költségén restauráltatott — s a benne levő sz. vér ereklyéjéről.

E kápolnát 1489. márcz. 26. Gergely nyitrai püspök szentelte fel. Épült pedig az kétségkivül a sz. vér ereklyéjének tiszteletére, mely »nagyon vékony ritkás szövet, alig látható feketés pontokkal, a sz. vér nyomaival«, vagyis az u. n. sz. Veronika kendőjének részlete.

Állitólag Mátyás király ajándékozta az ereklyét az egyháznak, ki azt II. Pál pápától kapta volna. Őrzik Úrmutatóban, monstrancziában.

Egyet-mást elmond még a mű az ereklyéről, bővebben a második kötet igéri történetét tárgyalni.

Sz. vér ereklyéje! Krisztus Urunk vérének ereklyéje! De I) létezik-e ilyen? és II) ha igen: mily tisztelet illeti meg azt?

I.

Az Irás a sz. vér ereklyéjéről nem beszél. Tudtommal a régi sz. atyák is hallgatnak róla.

Azonban Rómában régi időktől tisztelet tárgya a s. Scala Krisztus Urunk vérfoltjainak nyomaival. Ugyanott őrzik sz. Veronika kendőjét, kinek — közbe legyen mondva — létezését néhány tudós kétségbe vonja.

B. Emmerich A. Kath. látomásaiban így irja le Veronika esetét, kit Szerafiának nevez. »Jézus elé lépett és térdeire hullva, felemelte a kendőt és (Jézus) tenyerével arczához szoritá, aztán balját jobbja felé tolván, mely a keresztfán volt átfektetve, összenyomta a kendőt két keze közt és köszönve nyujtá neki vissza. Szerafia megcsókolta és a köpeny alá a szivére tette a kendőt, egyszersmind felkelvén; ekkor félénken emelte fel a (vele volt) leányka a kancsót, de

a katonák és bakók káromlásai nem engedték meg neki, hogy Jézust üdithesse . . . (A kendőn) Jézus arcza iszonyuan, de csodálatos hűséggel volt lenyomva . . . Ezen kendő háromszor oly hosszu mint széles és a legfinomabb gyapjuból volt készitve . . . (Veronika halála után a sz. asszonyok által a sz. Szűz birtokába jutott, kinek halála után az apostolok által az egyházé lett.«)[1]

Ugyanaz ismételve látta a bold. Szűzet a sz. asszonyokkal »a földre borulni s Jézus sz. vérét a kendőkkel feltörölni, ahol csak nyomát látták.«[2] Sőt »a kereszt alatt felszáradt vérből is volt nála (Longinusnál).«[3]

Azonban nem kisebb tekintély, mint aqu. sz. Tamás, a sz. vér ereklyéjét nemcsak, hanem lehetőségét is kétségbe vonja, tagadja; irván: »3 . . . Aliquid de sanguine ejus (Christi) in quibusdam ecclesiis reservatur pro reliquiis. Non ergo resurrexit corpus Christi cum integritate omnium suarum partium.« Erre feleli: »Ad 3 dicendum, quod *totus sanguis* qui de corpore Christi fluxit, cum ad veritatem humanae naturae pertineat, in corpore Christi resurrexit . . . Sanguis autem ille, qui in quibusdam ecclesiis pro *reliquiis* conservatur, *non fluxit de latere Christi*, sed miraculose dicitur effluxisse de quadam imagine Christi percussa.«[4]

Tehát sz. Tamás szerint: 1. Krisztus Urunk *minden* csepp vére testével ujra egyesült a feltámadáskor, 2. az általa ismert sz. vér-ereklyék csak jelképes vér voltak. E második állitására nincs megjegyezni valónk. Az elsőnél azonban a nagy szent és nem kevésbé tudós férfiú iránt érzett tisztelettel kutassuk, vajjon a feltámadáskor minden csepp vérnek *kell-e* a testtel egyesülni?

»E kérdés fölött: minő leend a szentek teste föltáma-

[1] J. Kr. U. kínszenvedése B. Emmerich A. K. látom szerint, ford. Sulyok István. Szeged, 1893. 314–315. l.

[2] U. o. 263. és többször.

[3] U. o. 482. l.

[4] Sum. Theol. III. q. 54. art. 2. A tudós kiadó megjegyzi, hogy az utóbbi szavak a sz. Athanáznak tulajdonitott »Orat. de passione imaginis Christi«-re vonatkoznak.

dáskor? lehet, hogy valaha a sz. iratokban jártas keresztények túlságos szorgossággal fognak vitatkozni; de hogy az örökkévaló és olyan leend, mint minőt Krisztus saját példája által mutatott, legkevésbé sem kételkedhetünk«, irja sz. Ágoston.[1]

Ha valamiben tévednék, a sz. iratokban ily jártas kereszténynt kérem, mutassa meg az igazat!

Az kétséget nem szenved, hogy azon testben fogunk feltámadni, melyet ez életben birunk; különben nem is lehetne szó feltámadásról, legfeljebb új alkotásról. Szépen irja aranyszavú sz. Péter: »Si Dominus eadem redit in carne, vulnera reportat, ipsa clavorum foramina resumit et ipsa facit testimonia sui corporis suae resurrectionis indicia, quae suae fuerant contumelia passionis; quare homo se in alia putat, aut in sua non putat carne rediturum, aut carnem servus forte dedignatur suam, cum nostram Dominus non mutarit? *Aequiesce homo ipsum te futurum esse in carne tua, ne tu ipse non sis, si in carne surrexeris aliena.*«[2]

De az nem szükséges, hogy ami az élet folytán az ember testéhez tartozott, *mindaz* fel is támadjon. »Sedulo autem distingui debet quaestio facti, a juris quaestione: aliud scilicet est quaerere, utrum idem corpus, quod quis dum viveret habuit, resuscitetur: et aliud, quid requiratur vel non requiratur, ut habeatur corporis identitas.«[3]

Sz. Ágoston ugyanazt látszik vitatni, hogy mindaz, ami az életben az ember testének részét képezte, fel lesz támasztva. »Mit feleljek — igy ir — már a hajra és körmökre nézve? Ha egyszer ugyanis tudjuk, hogy semmisem fog elveszni a testből, hogy ezáltal valami ildomtalanság ne származzék a testben, akkor azt is tudjuk, hogy azon részek, melyek rút szabálytalanságot okoznának, azon helyeken fognak az anyaghoz járulni, melyeken a tagok alakja el nem rútittatik. Miként, ha agyagból edény készittetnék,

[1] De Civ. Dei, X. 29. a pesti növ. papság forditása szerint idézve.

[2] Serm. 76.

[3] Hurter, Theol. Dogm. Comp. III. n. 852.

mely legyuratván, ujolag készittetnék el egészen, nem kellene szükségkép az agyag azon részének a fülhöz kerülni, mely a fület képezé, vagy a fenékhez, mely előbb ott volt; hanem elég, ha az egy egész edénynyé alakul, azaz ha az agyag *semmi részét sem vesztvén el* egész edénynyé válik. Amiért is, ha az annyiszor lenyirt haj, vagy vágott körmök előbbi helyöket hozzácsatoltatásuk által elrútitják, nem fognak odacsatoltatni; de még sem vesznek el egy feltámadóból sem, mivel, megmaradván a részek arányossága, az anyag változékonysága következtében bármely helyen testté fognak változni; ámbár mit Isten mond: Mindazáltal egy hajszál sem vész el fejetekről, *nem a hajak hosszúságáról, hanem sokkal helyesebben azok számáról* lehet érteni. Miért máshol mondja: De még fejetek hajszálai is mind meg vannak számlálva . . .«[1]

Ez ellen felhozható: 1. Sz. Ágoston i. h. és máskor is azért irja, hogy mindaz, mi az ember testéhez az életben tartozott fel leszen támasztva; mert Krisztus Urunk mondja: Egy hajszál sem vész el fejetekről. De ezeket Krisztus Urunk gondolom, nem a feltámadásról, hanem a — Gondviselésről mondá. 2. Sz. Ágoston id. helyen maga módositja állitását, hogy Krisztus Urunk szavait „*sokkal helyesebben* azok (a hajak) számáról lehet érteni.« 3. A feltámadáskor »mindenki saját nagyságát visszanyeri, melylyel birt korábban, habár aggkorban halt is meg; vagy melyet *birt volna*, ha idő előtt meg nem hal vala.«[2]

Azért a csecsemők »nem oly parányi testalakban fognak feltámadni, mint minőben meghaltak, hanem hogy azt, mit idők lefolytával nyerendettek, Isten csodálatos és gyorsan működő ereje által megkapják.«[3] Ha tehát az Isten a *hiányt* pótolni fogja; viszont miért ne maradhatna el a többlet, a fölösleg? Amit a *helyet* illetőleg maga sz. Ágoston tanit: »ahol kevesebb van, mint illenék, az kipótoltatik onnét, honnan azt a Teremtő jónak tudja; ahol pedig több

[1] Id. mű XXII. k. 19. fej. I.

[2] Id. h. 15. f.

[3] U. o.

van, mint kellene, az megtartatván az anyag éppen, elvettetik.«[1] 4. Maga sz. Ágoston el nem itéli azon, az övétől elütő véleményt, hogy az ember a testnek azon *állapotában* — fiatal vagy öreg — fog feltámadni, melyben elhunyt. Ha az vitattatik, hogy mindenki testének azon alakjában fog föltámadni, melyben meghalt, nem kell makacsul ellenállni: csak legyen távol minden éktelenség, minden gyarlóság, minden szellemi lomhaság, minden romlottság és minden egyéb, mi nem illik azon országhoz, melyben a föltámadásnak és igéretnek fiai az Isten angyalaival, ha nem is testre vagy korra, de bizonynyal boldogságra egyenlők lesznek.«[2] 5. Ami fő, maga sz. Ágoston tanitja, hogy nem minden, mi az életben az ember testéhez tartozott, fogja a feltámadáskor annak részét képezni, midőn remekül megfejti azon ellenvetést: »Ha egy holt embernek a teste egy másik élőnek testévé válik, a föltámadásban melyiknek leend az tulajdona? Mert ha valaki éhségtől kényszeritve és hajtva az emberi testet megeszi . . . vajjon be fogja-e valaki helyes okkal bizonyitani, hogy semmi sem változott az ő testévé, miután maga a sovány ság, melylyel azelőtt birt, most pedig megszünt, eléggé mutatja, minő hiányokat pótoltak nála az ételek . . . Mit a testből az éhség elfogyasztott, bizonynyal a levegőbe párolgott ki, honnan . . . a mindenható Isten *visszahivhatja*, a mi eltünt. Azon test tehát *visszaadatik azon embernek, kiben elöször kezdett emberi test lenni.* Ama másik embertől ugyanis mintegy kölcsönvett tekintendő; miért is, mint kölcsönzött pénz, annak adandó vissza, kitől kölcsönöztetett.«[3]

Aqu. sz. Tamás más művében határozottan azt tanitja, hogy nem szükséges a test azonosságához a feltámadásban, miszerint mindaz ott legyen, ami az élet folyamán a test részét képezte; irván: »Non requiritur ad hoc quod resurgat homo idem numero, quod quidquid fuit materialiter in

[1] U. o. 19. f. II.
[2] U. o. 20. f. v. ö. 16. f.
[3] U. o. 20. fej. I.

eo secundum totum tempus vitae suae resumatur, sed *tantum ex eo quantum sufficit ad complementum debitae quantitatis . . .*"[1]

Tehát miért *kellett* volna Krisztus Urunk *minden* csepp vérének egyesülni sz. testével a feltámadáskor?

Az egyház hite is ezt az álláspontot látszik bizonyitani, mert nem utasitja vissza a sz. vér ereklyéjét, mint lehetetlent.

Az azonban más kérdés, vajjon csakugyan Krisztus Urunk vérének ereklyéje-e az, mit itt vagy ott annak tartanak?

II.

Mily tisztelet illeti meg Krisztus Urunk vérét? Aki a kath. hit elemeit ismeri, habozás nélkül megadja a választ.

De itt nem azt keressük, mily tisztelettel tartozunk Krisztus *sz. vérének*, hanem vére *ereklyéjének*? Van-e különbség e kettő közt? Van; még pedig nagy!

Ugyanis Krisztus Urunk *vére* személyes egyesülésben — unio hypostatica — van Istenségével.

Sz. vérének *ereklyéje*, ha van ilyen, *volt* ez egyességben; de *már* nincs.

Krisztus Urunk ugyanis mint ember *természetes* módon a mennyben van és él: az ereklye e földön van és holt.

Természetes módon, hangsúlyozva mondom; nehogy valaki azon ellenvetést tegye: hát az oltári szentségben nincsen jelen?

A középkorban vitatkoztak a hittudósok a fölött, vajjon Krisztus Urunknak a kereszten kiontott sz. vére, *mig az Úr halva volt*, volt-e Istenségével személyes egyességben? II. Pius pápa 1464-ben e vitát betiltotta: »Auctoritate apostolica tenore praesentium statuimus et ordinamus, quod nulli Minorum aut Praedicatorum liceat deinceps de supradicta dubietate disputare, praedicare vel publice aut private verbum facere sen aliis suadere, quod videlicet haereticum vel

[1] Sum. contra Gentes l. IV. c. 81.

peccatum sit, tenere vel credere, sanguinem ipsum sacratissimum, ut praemittitur, triduo passionis ejusdem D. N. J. Christi ab ipsa divinitate quomodolibet fuisse vel non fuisse divisum, vel separatum, donec super dubietatis ejusmodi decisione quid tenendum sit, fuerit per sedem apostolicam definitum.«[1] E tilalom nem vonatkozik kérdésünkre, mi ugyanis azt kutatjuk, vajjon maradt-e Krisztus Urunk *feltámadása után* személyes egyességben sz. vérének *ereklyéje*: azok azt fürkészték, vajjon volt-e személyes egyességben Krisztus U. *halála után és feltámadása előtt feltámadandó* sz. vére?

Ezek után azon véleménynek bátorkodom kifejezést adni, hogy Krisztus Urunk sz. vérének ereklyéjét oly mély tisztelet illeti, mint a sz. kereszt fáját; de nem szorosan vett imádás, cultus latriae.

A HÁZASSÁG A NEM KERESZTÉNY NÉPEKNÉL.

Irta ERHARDT VIKTOR.

(Folytatás és vége.)

A *germánok* mythologiájában egy Lofn nevü istenség (aryn) fordul elő, kiről azt tartották, hogy kegyes és jószivü s Wodantól és Friggtől hatalmat nyert a házasságok szerzésére, még oly esetben is, midőn azt akadályozzák vagy tiltják. Hozzá folyamodtak a házasulandók.[2] A férj kis király volt családjában, a nő pedig tulajdona, úgy vette vagy rabolta, de azért a nők tiszteletben is részesültek; Caesar szerint a háziasszonyok feladata volt sorsolás vagy jóslás által meghatározni, vajjon győzedelmes leend-e a szándékolt hadjárat vagy sem, s a harczosok eszerint kezdették meg vagy lemondtak a harczról.

[1] Hurter, Theol. Dogm. Comp. II. n. 569. a.

[2] K. Schwench, Die Myth. der Germanen. 184. l.

A germánok egynejüségben éltek, a többnejüség csak az előkelőbbeknél volt szokásban. Tanu erre Tacitus: »Severa illic matrimonia . . . nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur.[1]

A hozományt nem a nő adta férjének, hanem a férj nejének, a szülők és rokonok jelenlétében, kik azt szemügyre veszik s e hozomány nem a női hiúságot tápláló fényüzési tárgyakból, hanem ökrök-, lovak-, paizs- és kardból áll, viszont a nő is néhány fegyverrel viszonozza az adományt s egyszersmind tudtára adatik neki, hogy férjének a munka és harczban társnője leend — ezt jelenti az ökör, ló és fegyver. »Dotem — mond Tacitus i. m. 18. — non uxor marito, sed uxori maritus offert. intersunt parentes et propinqui, ac munera probant, munera non ad delicias muliebres quaesita nec quibus nova nupta comatur, sed boves, et frenatum equum et scutum cum francea gladioque, in haec munera uxor accipitur, atque in vicem ipsa armorum aliquid viro adfert: hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos conjugales deos arhitrantur, ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur venire se laborum periculorumque sociam idemque in pace, idem in proelia passuram, ausuramque: hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant, sic vivendum, sic pereundum: accipere se quae liberis inviolata ac digna reddat, quae rursusque ad nepotes referantur.«

A házasságtörés ritkán fordult elő, a házasságtörő büntetését férje szabta meg: lenyirván haját, megfosztván őt ruháitól, rokonai jelenlétében kiüzte lakából s a falu hosszában vesszőzve kergette őt maga előtt. »Paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum poena praesens et maritis permissa: abscisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit.[2]

---

[1] Germania 17.

[2] Tacitus, Germania 19.

A bukott leánynak a férjhezmenetelről le kellett mondania: publicatae enim pudicitiae nulla venia: non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit.«[1]

Voltak továbbá egyes törzsek, hol csakis a hajadonok mehettek férjhez, minden további házasság reménye nélkül: »melius adhuc eae civitates, in quibus tantum virgines nubunt, et cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, sed tamquam unicum maritum ament.

Az ifjak érettebb korban léptek a házasságra: sera juvenum venus, eoque inexhausta pubertas, nec virgines festinantur.«[2]

Végre: »numerum liberorum finire flagitium habetur.« Tacitus tanuságtétele, ha a valósággal megegyez, dicséretére válik a németek őseinek s az utódok számára utánzásra méltó példa!

Britannia ős lakóiról ily dicséretet nem zenghetünk, ezeknél a leggyalázatosabb polyandria divott. Tizen-tizenketten birtak egy közös feleséggel, még a testvérek is, a gyermekek azonban azéi voltak, ki a leányt szűzességétől megfosztá. »Uxores habent deni, duodenique interse communes et maxime fratres cum fratribus, parentesque cum liberis; sed qui ex his nati sunt, eorum habentur liberi, quo primum virgo quaeque deducta est.«[3]

Gallia kelta lakosainál a férj neje és gyermekeinek életével rendelkezett: »Viri in uxores, sicut in liberos, vitae necisque habent potestatem.«[4]

A *magyaroknál* a családfőnek, nagy befolyása volt úgy a család egyes tagjaira, valamint annak közös ügyeire, a családtagok felett ugyszólván korlátlan hatalommal birt. Jogai közé tartozott fia számára nőt keresni. »Látván Árpád — mond a Névtelen (51. fej.) miszerint Mén Marót leánya

[1] U. o.

[2] U. o. 20.

[3] J. Caesar. De bello Gallico V. 14.

[4] U. o. VI- 19.

és fia Zoltán egyidősek, annak leányát fiának nejéül fogadá.« Alább pedig »Zoltán fejedelem akkor nőt választa fia Taksonynak a kúnok földjéről. (57. fej.)

A legrégibb idő óta egynejüségben éltek: »non erant enim fornicarores, sed solummodo, unusquisque suam habebat uxorem.« (I. fej.) Gyülölték a többnejüséget: a többnejü Marótot, Bihar urát, Mén-nek csúfolták: eo quod plures haberet uxores.« (11. fej.) Az asszony (madzura nyelven annyi mint tápláló, szoptató, nevelő) nagy becsülésben állott előttök.[1]

A leány, mig szabad volt, födetlenül hordta fejét mint a szabadság jelét, s ezért hajadonnak (haj-szabadon), nevezetett. Az eljegyzés alkalmasint a két családfő által végeztetett. Egyes kifejezések és elnevezések, mint pl. a házasságra képes leánynak jelzője: eladó leány és a legénynek »vő« (vevő) jelzője arra látszik utalni, hogy az eljegyzés, illetőleg az egybekeléssel bizonyos szerződés volt egybekötve. Az eljegyzés talán gyürü-váltás, vagy apró ezüst bálványszobrok[2] átadása által ment végbe. Eljegyzés, jegyesek, jegyruha, jegygyürü. E jeleket, mint a hűség jelvényét holtig viselték a házasok.

A nő nem volt férje szolgálója, hanem »hitvese« mint akinek férje hittel, hűséggel tartozik. Házastársa volt, ki férjével egyenlő jogokat élvez.[3]

A szlávok. Az ős-oroszoknál a férfi nem járt a nő után, hanem a szemét egy hajadonra veté, két barátja által elraboltatá s azután annak szüleitől megvevé. A nő a családban szolgáló volt, férjével egy asztalnál nem étkezett, a házbeliek és vendégek lábait ő mosá meg. Állitólag nőközösség is divott volna, többen azonban ezt tagadják s ezen hireszteléseket a többnejüségre vonatkoztatják. Hogy pedig többnejüségben éltek, ezt bizonyitja Jakab pápai követnek 1249. kelt privilegiuma, mely szerint a poroszok megfogad-

[1] Horváth M. Magy. tört. I. 68.

[2] Fr. Páriz. Pápai etrs Herard. c. 12. s. 125.

[3] Frankl V. A magyar nemzet müveltségi állásának vázlata. 156. l.

ták, hogy ezentúl 2 vagy több feleséget nem fognak tartani. De habár többnejüségben is éltek, csak egy volt az igazi feleség, egy a háziasszony. A házasságtörőt távol a romozvi szent helytől, elégették »hamvait az útra szórták.« Házasságtöréstől származott gyermek pappá nem lehetett.

A menyegzői szokások pedig a következők voltak: Mielőtt a leányt elvitték volna leendő férje lakába, az lakomára hivta meg összes rokonait. Ebéd után megkérte őket, hogy vele együtt sirassák meg szűzességét, hajadoni állapotát. Megnyervén tőlök az erre vonatkozó igéretet, nagy siránkozással rákezdé: o hue, o hue, o hue! ki fogja ezentúl atyám, anyám ágyát megvetni? ki fogja lábaikat megmosni? kedves kis kutyám, kis malaczom stb. ki fog benneteket ezentúl etetni? Ezután a menyasszonyt a tűzhelyhez vezették, itt ujra ismétlé: o hue, o hue, o hue! kedves szent tüzem, ki fog téged éleszteni, fenntartani, hogy atyám, anyám elaggott, elgyengült tagjaikat melletted felmelegithessék? ki fogja ezentúl gondodat viselni? A rokonok vele együtt busultak, de meg is vigasztalták s kérték, hogy ne szomorkodjék oly nagyon. Erre szekérre ültették s elvivék a vőlegény házába s ott e szavakkal fogadták: »amint atyád házában ápoltad a tüzet, itt is úgy azt fogod tenni.« A többi bohó és szeméremsértő szokásokat mellőzvén, még csak azt jegyzem meg, hogy az eszem-iszom és táncz késő éjig tartott, mikor is az ifjú nőnek levágták a haját és fejére fehér gyolcscsal egyesitett koszorút tettek, azt mindaddig hordá mig fiat szült.

A litvánoknak is hasonló szokásaik voltak.

Az adrewek, állati módon éltek, erőszakkal rablák el a szűzeket s feleségeikké tevék azokat. A radimittok, wiátitek és seweriek összegyülekezvén, játszottak, tánczoltak, ördögi dalokat énekeltek s ekkor minden férfi egy-egy nőt szöktetett el, kivel egyesült. Többnejüségben éltek. A most élő szlávoknál jelenleg is több a pogánykorból származó menyegzői szokással találkozunk.[1]

[1] L. Schwench i. m. Die Myth. der Slaven. 60. l.

A lappok az eladó leánynak nem szépségét, hanem gazdagságát veszik tekintetbe, azt keresik, kinek van több iramszarvasa. A házasok szép egyetértésben élnek, a férj feleségét »madárkám«-nak szólitja s minden este, végezvén napi dolgaikat, szeretettel ölelik meg egymást.[1]

* * *

Amerika. *Az indiánus* vagy hajlamból vagy haszon kedveért nősül; a kérőnek a sátorban kijelölik a helyét s ezáltal a család tagjává lesz, mert akinek joga van a menyasszony mellett ülni, már ezáltal is férjévé lesz. A Wigwamban az asszony parancsol. Ő jeleli ki a család összes tagjai helyét ülésre vagy alvásra s az ő tudtán kivül helyet cserélni nem szabad; ehez még a férjnek sincs semmi köze, övé az erdő és rét.

Az északamerikai indiánusok soknejüségben élnek; kiki annyi nőt vehet, amennyit el bir tartani s minél több a felesége, annál jobb a dolga is, mert az asszony igavonó barom; de nem kell azt hinni, hogy roppant sok dolga akadna, elvet egy kevés gabonát, kidolgozza a böröket, galyakat szed, mezei munkája alig érdemel említést, az egész egy-egy fél holdnyi kukoriczásból áll. A mi földmives-asszonyainknak bizonyára több a dolga mint az indiánusnőnek. 10—12 feleséget is tartanak s a legutoljára szerzett nő szokott a gazdasszony lenni. Általában a szülők szerzik a házasságot s előzetes ismeretség nélkül is készek az alkura, s amilyen könnyen megkötik, oly könnyen fel is bontják a házasságot.[2] Oly helyeken azonban, hol kevés az élelem, a férfiak beérik egy nővel is.[3] A házasságtörő nőt férje megbünteti vagy jól elveri, vagy leharapja az orrát.[4]

A napo-indiánusok (Ecuador, Dél-Amerika) 17—18 éves korban lépnek házasságra. Ha az asszony ráún férjére

[1] Hellwald i. m. III. 525.
[2] U. o. I. 287.
[3] Robertson, Hist. d'Americ. II. 293.
[4] Cantu i. m. I. 800.

»datura sanguinea«-ból készült italt ad neki — ettől a szegény férj megbutul s e butaság elegendő ok arra, hogy őt elhagyja s mással keljen egybe.[1]

A navajoe indianus leányárt 5—15 lovat szokott kapni.

Peruban a *mox-ok* megengedik a többnejüséget, mindazonáltal ritkaság az, hogy egy nőnél többet tartsanak. A szegénység a többnejüségnek útját állja.

Paragnayban a *quaranoknál* tilos a többnejüség, a kalikák azonban tarthatnak kettőt, hármat is.

A guianai indianusoknál a hajadonok nem visznek jegyajándékot, hanem a férfi ajándékozza meg leendő ipát: egy-egy függő-ágy vagy csónak, vagy egy-két nyil nem elegendő, egy álló évig kell ipa számára dolgoznia, fát vágnia, vadásznia, halásznia. A nők férjeik tulajdonát képezik.

Braziliában a *tupinambasoknak* meg volt engedve a többnejüség; a főnöknek 15 neje is volt. Ez azonban kivétel, a harczos megelégedett egygyel is. Az egybekelés bizonyos szabályok szerint ment végbe, ezek szentek, egyszerüek valának. Nemcsak az apa nem vehette el leányát, a fivér nővérét, de még a család kebelbarátja sem vehette el annak egyik tagját. A nagybátya azonban hugát (testvére leányát) nőül vehette s általában a rokonok közötti házasság előnyösnek tartatott. A nősülendő vagy a szülők vagy választottja rokonaihoz fordult. Ha kedvező választ nyert, minden szerződés nélkül magához vette a nőt. Ha elutasitották, ezt nem tartá sértésnek.[2]

Patagóniában a *tehueltscheknél* az asszony árúczikk, lovat, ökröt vagy más egyebet adnak érte. Ha a házasulandó kiszemelte párját, összes rokonságával beállit mint kérő s az estét s az éjt annak lakása közelében tölti, hogy korán reggel végezhesse látogatását. A szülők látszólag kedvetlenül, barátságtalanul fogadják őket; bemutatják nekik a kérőt s annak ajándékait, ha ezek megnyerik tetszésöket, kész az alku. A vendégek ott maradnak, a vőlegény egy

[1] Hellwald i. m. I. 684.

[2] F. Denys. Brasilien. 24.

kövér lóval áll elő, azt az asszonyok megölik, húsát elkészitik és senkinek addig távoznia nem szabad, mig csak az egész lovat meg nem ették. A csontokat a lakás mellett elássák, s ez a menyegző emlékjele. Erre a vőlegény sátorába mennek s ujra esznek. Az ara szülei magokkal viszik a lóbőrt is és azt este az ifjú párnak ajándékozzák s azzal betakarják a sátort. A kiváncsiak is összegyülnek s meglátogatják az ifjú párt, az ifjú nő, hogy hire legyen, az összes jelenlevőket hússal és dohánynyal kinálgatja.

Ha a házastársak egyenetlenségben élnek, a férj egyszerüen hazaküldi a feleségét s az ajándék egy részét visszakapja. Minthogy többnyire jó egyetértésben élnek, az ily visszaküldés ritkaság számba megy.

A vancouver szigeten lakó Aht törzshöz tartozók feleségeiket vásárolják, a vételár a két fél gazdagságától függ. A leánykérésnek nincs határozott szabálya — ezt a szülők intézik el egymás közt. A soknejüség mindenkinek meg van engedve; de sokféle kellemetlensége miatt egynél több feleséget nem igen tartanak.[1]

Az indianusoknál a gyermekek élete felett általában a szülők határoznak, ha a gyermek nincs kedvökre, kivetik a pampasokra s a vadállatok pusztitják el őket.

Az eszkimo leány hozománya két izmos kar. Az eszkimó csak szöktetés által juthat feleséghez, a szülők jelenlétében erőszakkal hurczolja el jegyesét, a leány ellenáll s a vőlegény kénytelen őt hajánál fogva elhurczolni, eközben az arczulcsapásokból is kijut neki. Férje lakában a búnak adja magát s lesve-lesi az alkalmat a megszökésre; el is szökik, visszahozzák, ujra elillan, ujra visszahozzák s ezzel meg van kötve a házasság.

Hajdanában a szökés megakadályozása végett az ifjú férj neje lába talpát felhasitá, minélfogva nem birván szegény talpra állni, megadta magát.

Végre, amely leány hajadon kiván maradni, levágja a haját s sziklák között keres menedéket.[2]

[1] Hellwald i. m. I. 414.

[2] Oberlander i. m. 350.

Ausztrália és a szigettenger. Minden férfi annyi feleséget tart, ahányat akar vagy bir, ritka eset azonban, hogy egynek 2—3-nál több felesége lenne. A leánynézésnél, mely többnyire rablásból áll, a személyes tekintet és a gazdagság a döntő, mely tulajdonok ismét a testi erő és a felmutatható eredményektől függnek. Ennélfogva sokszor megesik, hogy éltesebb férfiak a legfiatalabb leányokat viszik el s viszont, hogy egy fiatal embernek egy vén asszonynyal kell megelégednie. Az egybekelés után az ifjú nő felvétetik az asszonyok sorába; ez bizonyos szertartással történik: egy vén asszony az asszony sorba felveendő nő balkeze ujját leharapja! A hitvesi hűség nem erényök.[1] Gyermekeiket, ha nem birják táplálni, megölik.

Javan-ban, a többnejüség fényüzés. Az elválás meg van engedve. Alsóbb rendüek ezért 100, magasabb ranguak 250 frankot fizetnek. (Mohammedánok.)

Celebes. A többnejüség itt sem általános. De van itt egy különös szokás, mely abból áll, hogy minden idegen, amint a szigetre teszi a lábát, szerződésszerüleg egy 12—14 éves leányt tartozik elvenni, ott tartózkodása idejére. Ha a »bérlő« nincs vele megelégedve, visszaküldi őt szülőinek s az adott ajándék egy részét ő is visszakapja. Az idegen távoztával a leány visszanyeri szabadságát. A gyermekek az anyáéi maradnak.[2]

Labrador vagy Mariannen. Hajdanában csak egyetlen törvényes feleséggel birhattak, de ágyasokat tarthattak, csakhogy ezeket is saját kasztjokból kellett választaniok, ellenkező esetben, saját kasztjokból ki kellett lépniök. Az egybekelés előtt szeméremsértő kicsapongások divatoztak. Megtörténvén az egybekelés szép egyetértésben éltek. A nők férjeik felett is uralkodtak s a férjnek még neje hűtlensége esetében sem állott jogában őt bántalmazni — egyedüli menedéke: az elválás volt. Ellenben ha a férj követé

[1] Hellwald i. m. II. 64.

[2] Domeny de Rienzi. Oceanien. I. 161. és 246.

el a házasságtörést, felesége iszonyú boszút állott rajta. Az eseményt tudtára adta a kerületben lakó összes nőknek, kik lándzsával felfegyverkezve jelentek meg a bűnös lakában; elpusztiták vetéseit, fáit kivágták, házát kirabolták; mások lemondván a boszúról, visszatértek a szülői házba s kijelentették, hogy lehetetlen tovább együtt élniök, mire a szülők álltak boszút. A férj örvendhetett, ha csak nejét és javait veszté el. De bármelyik fél is lett legyen az elválás oka, az asszony ujra férjhez mehetett s magával vitte gyermekeit is, kiket az új férj sajátjaiul elfogadott s igy a hűtelen férj egy csapásra elveszté mindenét: javait, nejét és gyermekeit, minek következtében a férfiak a nők szeszélyeitől függtek, s kénytelenek voltak előttök megjuhászkodni. Sokan ezért le is mondtak a házasságról s kicsapongásban éltek.

Károlyszigetek. E sziget lakói a házasságot szent szövetségnek tartják s a király vagy főbb tisztviselő előtt kötik. A hűségre sokat adnak. A viselős nő akár házas legyen akár nem, tiszteletben részesül. Sőt a férfiak rendesen oly nővel lépnek házasságra, ki termékenységét tettleg bebizonyitotta. Egynejüségben élnek, de szórványosan a többnejüség is előfordul.

Marshall sziget. A házasság mindkét fél beleegyezésén alapszik s felbontható. Többnejüség is divik, a nő férje társa, kinek engedelmeskedni tartozik.

Taitin nyilvános szertartással kötik a házasságot.

Tongán a leányok kétharmada már kis korában eljegyeztetik a főnököknek, a matabulák és umáknak, egyharmada vonzalomból megy férjhez. A nőnek kötelessége a hitvesi hűséget megóni s mindaddig férjével élni, mig az el nem küldi. A férjnek ugyanis jogában áll nejétől elválni; egyszerüen tudtára adja, hogy elmehet. A nő ezáltal teljejesen szabaddá lesz, s két napra rá ujra férjhez mehet. A férj nem köteles a hűséget megtartani; de mégis vigyáz magára, nehogy hűtlenségét felesége megtudja. Mindazonáltal a legtöbb házasságot a halál bontja szét.

Uj-Seeland. Az ifjú a kis leányok között keres házastársat s annak szülőitől kéri azt. Ha beleegyeznek, annak

jeléül, hogy a leányka az övé, kezét vállaira teszi. Ha felnő, az ifjú megajándékozza annak szüleit s haza viszi jegyesét. A házasok általában egyetértésben élnek s ha valaki a megengedett többnejüségben él, köteles minden asszony számára külön lakásról gondoskodni; két asszony ritkán lakik együtt, ez esetben is azonban csak egy viseli férje rangját s csak ennek gyermekei tarthatnak számot az örökségre.

Rotuma. A lányokat a főnökök házasitják ki s ezeknek azok választásába bele kell nyugodniok. A menyegző napját tánczczal és lakomával ülik meg.

A vitiek korán házasodnak; de jogaikkal 20 éves koruk előtt élniök nem szabad, ha ezt végrehajtanák, halál fiai. Az előkelőbbek többnejüségben élnek s 10—60 nővel is rendelkeznek. A közember egynejüségben tartozik élni. A nők nem étkeznek a férfiakkal. A nőtlenséget megvetik és szerintök az agglegény előtt még az ég is zárva marad.[1]

Vakuk, Alfurok, papuak, vad cannibálok Celebes szigeten. A nősülendő ifjú választottja szüleinek ajándékokat küld (vasfazekat, rabszolgát, stb.) A menyegző napján az üveg-, korall- és karpereczekkel felékesitett menyasszonyt az arra meghivott asszonyok a vőlegény háza elé kisérik, belépnie azonban nem szabad; a férfiak kiváncsi pillantásaitól egy függöny oltalmazza őt. A menyasszony most vőlegénye szülőinek ajándékokat ad s hogy a kivánt menynyiséget előteremthesse, részben ékszereitől is meg kell válnia.

Erre az ara visszatér szülőihez s várja a vőlegényt, ki is nemsokára rokonai és barátai kiséretével meg is jelenik, a leány atyja azonban csak hosszas kérés után ereszti be őket a házba. Mindannyian belépnek s a korvar (házi bálvány) előtt leülnek s most kezdődik a tulajdonképeni eskетési szertartás. A jelenlevők legidősbbje az ifju pár kezét egymásba teszi, kölcsönös kötelmeikre oktatja őket s áldást kiván nekik. Ezután egy fazék szágó kását tesznek eléjök, ebből egy nyeletnyit nyujt a vőlegény a menyasszonynak,

[1] Oberländer i. m. 168.

amit az viszonoz s ezt háromszor ismétlik. Erre a menyasszony bagót nyujt a vőlegénynek, ez pedig berelt (illatos gyökér, melyet rágni szoktak) ad arájának, s ezzel vége van az esketésnek. A vendégek egész éjjel esznek, isznak, az ifjú párnak azonban egész éjjel csendesen kell ülnie egy pokróczon, aludnia nem szabad. Ha elszunnyadnak, azonnal felébresztik őket. Azt tartják, hogy a virrasztás a hosszú és boldog élet záloga. Csak másnap szabad az igy megkinzottaknak pihenniök, a férj ekkor haza viszi feleségét.[1]

Általában a fennemlitett malajoknál házassági ügyekben egy vén asszony játszsza a főszerepet. A menyegzői ünnepélyek egy hétig is eltartanak. Levágnak egy bivalyt, néhány kecskét, meghivják az egész falut, még a szomszéd falvakat is. A vendégek mint tanuk szerepelnek az egybekelésnél; a szerződést — mondják ők — meg lehet hamisitani, el lehet tagadni; de száz meg száz tanut nem lehet meghazudtolni. Mindazonáltal igy is sokszor becsapják egymást. A házassági szerződést oly kétértelmüleg szerkesztik, hogy gyakran a vő, anélkül, hogy tudná, ipa rabszolgájává lesz, vagy pedig az ip és az ifjú nő kerül a csávába, aszerint, amint az egyik fél furfangosabb a másiknál. A lakomát rendesen a községházában tartják. Itt megy végbe az esketés is a pap előtt. A férfi az esketés után sem férkőzhetik feleségéhez, vén asszonyok akadályozzák meg őt ebben, csakis az ünnepség végével, heted napra viheti őt magával. Másnap az ifjú nőt nőrokonai meglátogatják, virágokat ajándékoznak neki s illatos vizzel megmossák, ezt egy rövid, kókusdióból s más gyümölcsökből álló étkezés követi. Az ifjú nő előtt egy tálon két kókuszdió van elhelyezve az egyikre egy férfi, a másikra egy nő alakja van vésve. A férfi alak Kudé-vining-poti istent — a görög Adonist, a másik alak pedig Sekar-Tatschi istennőt, a görög Venust ábrázolja s azt jelenti, hogy az ifjú pár gyermekei oly szépek legyenek mint Adonis és Venus.[2]

[1] U. o 188.

[2] U. o. 125. l.

Az előadott szemelvényekből első látszatra kitünik, hogy az Istentől az emberi nem fenntartására rendelt szent szövetség a legtöbb népnél roppantul elfajult s egyedül a kereszténységben, nevezetesen a katholiczizmusban található fel az isteni akaratnak megfelelő, tiszta, egységes és felbonthatatlan eszményi házasság; de habár a házasság a vad népeknél el is fajult, mégis át-átcsillan annak szent volta, annak isteni eredete. Azt mondhatjuk, hogy a népek nagyrésze még most is, habár elmerült a pogány babona fertőjébe, Istentől rendelt, szent szövetségnek, vallásos cselekménynek tartja a házasságot, egybekelés alkalmával isteneikhez fordulnak, isteneiknek áldoznak. Kitünik továbbá, hogy minél vallásosabb volt a nép, a házasság is annál tisztább, s ott, hol a házasság a vallás befolyása alól ki volt vagy ki van véve, a női nem sorsa is a legsajnálatraméltóbb; mert nem a vallás, hanem az erő, a féktelen szenvedély szabályozza azt. Kitünik, hogy a házasságot a legmiveltebb, a cultura magas fokán álló népek sem tartották soha és sehol tisztán polgári viszonynak, sőt előtérbe helyezték annak vallásos erkölcsös mivoltát, a házasság megkötése alkalmával papjaik szolgálatát vették igénybe. Kitünik végre, hogy a polgári-féle házasságnak hiveit a müveltség legalsóbb fokán álló vad népek, a cannibálok közt kell keresnünk.

AZ EGYHÁZI SZÓNOKLAT ÉRDEKÉBEN.

Irta ACSAY FERENCZ.

Abból az alkalomból, hogy a »Magyar Sion« Bossuet-forditásomat ismertetni szives volt (lásd az ezidei márcziusi füzet 212. lapját), bátorkodtam néhány észrevételt koczkáztatni az egyházi szónoklatról átalában. Ez észrevételekre ugyanaz az érdemes tanár úr, ki munkámat recenseálta,

válaszolt néhány figyelemreméltó reflexióval (l. a Magyar Sion f. é. május 20-iki számát, 383. l.). Valóban nem vitatkozási viszketeg, hanem a szent ügy érdeke adja kezembe ma, hónapok mulva a tollat, midőn e reflexiókból kiindulva, egyet-mást még elmondani óhajtok az egyházi szónoklatról.

Mert »jobb később, mint soha.« Ez az elv álljon itt is, már csak azért is, hogy e nagy nehezen fölszinre került kérdés ujra feledésbe ne merüljön; s talán éppen alkalomszerü is, hogy most, az iskolai év elején jelenik meg a M. Sion hasábjain.

I. A szónoklati gyakorlatokra nézve mindketten egy nézeten vagyunk, s nem kötjük azokat határozott számhoz, mert »hisz ez nagyon függ a körülményektől.« Igaz. De azt azután ismét el kell ismernünk, hogy ha kevesebb a gyakorlat, kevesebb az eredmény is; feltünő és alaposabb eredményt pedig csak sok és komoly gyakorlattal lehet elérnünk. Ezen kivül azonban fölötte sok függ attól is, hogy milyen gyakorlatokat értünk. Én ismételve csak azt hangsúlyozom, hogy e gyakorlatoknak az önálló gondolkodásra és alapos elmélkedésre kell a fősúlyt helyezni, mert enélkül kevés, végtelen kevés eredményt érünk el. Ha a tanár pusztán csak azt teszi meg, hogy a növendékeknek valamely tételt ad föl pár, száraz vázlatos megjegyzéssel kisérve, akkor természetesen a növendékek tehetségétől s olvasottságától függ, hogyan fogják azt kidolgozni, s ugyanazon osztályban is végtelenül változó s egyeseknél szinte elcsüggesztő eredmény lesz. Tapasztalhatta ezt minden tanár a gymnasiumban is. Ha a növendékekkel alaposan feldolgozott tárgyból jeleli ki a tanár a tételt, akkor a növendékek általában jól dolgoznak, s még a gyöngébbek dolgozatával is meg lehet elégedve; mig ha ismeretlen körből, elvontabb tételt választ, akkor a legjobb tanulók dolgozatai is csak a kinos erőlködést mutatják minden eredmény nélkül. Azért ajánlja a nagy Bossuet is azt az eljárást, amelyet maga is folyton, egész életén át követett, hogy tollal kezében olvassa az ifjú a szentirást, a legkiválóbb elmélkedő könyveket és a nagy szónokok és szent-

atyák műveit; a feltünőbb gondolatokat jegyezze föl, elmélkedjék rajtok, vesse papirra saját megjegyzéseit is, amelyek gyakran egész beszéd csiráját rejthetik magukban, vagy legalább is hathatós gondolatokat valamely beszéd egyes részeihez. Ezek fölött kell az ifjúnak ujra és ujra elmélkednie, ugyanazon irót ujra és ujra olvasnia, mert igaz marad az a régi mondás, hogy a legfélelmesebb az az ember, aki egy tartalmas könyvet sokszor olvas el. Mert a nagy irók nemcsak gondolatokat adnak, hanem mindenekfelett elmélkedésre késztenek, indulatokat keltenek föl stb. Én ismét saját tapasztalatomra hivatkozom. Mig csak egyes kiváló iróknak puszta olvasását ajánlgattam tanitványaimnak, addig kevés eredményt tudtam felmutatni; elolvasták az ajánlottam könyvet, valamit meg is jegyeztek belőle, de egészében nem fogták föl, sem irálya, sem gondolatmenete nem ragadt meg emlékezetökben — s igy azután egész természetesen elpárolgott az egész, rövid idő alatt, mint a viz a napon. Ez eredménytelenséget látva nem elégedtem meg többé avval, hogy valamely kiváló munkát pusztán csak elolvastattam velök, hanem azt is megkivántam tőlök, hogy az illető műből alapos jegyzeteket készitsenek; álljanak meg minden főbb pontjánál s elmélkedve rajta, irják le tartalmát saját szavaikkal, szebb helyeit pedig szóról szóra. Igy születtek meg a kivonatok, melyek az iskolai értesitőben ugyan nagyon szerény helyen húzódnak meg, de általában a magyar nyelvbeli képzésnek, különösen pedig a tudományos képzésnek ezek rakják le az alapját. S ez egészen természetes útja-módja az irói és szónoki fejlődésnek is. A fiatal lélek belehatol egy nagy gondolkodó eszmemenetébe; hozzászokik először is a szigorú, logikai gondolkodáshoz; nemcsak gondolatokat gyüjt, hanem a gondolatokat egy kitünő vezető útmutatása mellett kénytelen, saját szavaival összefoglalva, irásba tenni s igy megrögziteni; s ez alapon gondolkodása és irálya egyaránt nagy mértékben fejlődik. Ha most már esetleg ugyanazon szakba vágó, előbbi tárgyával megegyező, kiváló szakmunkát olvas utána: evvel nemcsak gondolkodása erősbödik, hanem egyuttal össze is veti a két szerzőnek esetleg

különböző gondolatait, s elmélkedve rajtok, találgatja, melyik a helyesebb, hol rejlik az igazság — s itt kezdődik a tehetségnek önálló fejlődése. Igy fejlődött eddig is minden valamirevaló iró s így fog fejlődni ezután is. Minden iró és költő kezdetben utánzó volt; azt az irót, költőt olvasta leghuzamosabban, akinek a lelkével legjobban hangzott össze a magáé, ennek a gondolatai keltettek lelkében is rokongondolatokat, amelyeket azután ő is papirra vetett, s ez alapon lassan-lassan kelt azután szárnyra az önálló tehetség. Igy volt ez a világ minden költőjével, szónokával, irójával, — igy a mieinkkel is Balassitól és Zrinyitől kezdve Petőfi-ig, Arany-ig, Gyulai-ig stb. Az emberi értelem fejlődését nem lehet megforditani.

Ismétlem tehát, hogy nincs veszedelmesebb, mint úgy hamarosan odadobni valamely tételt az ifjúnak, hogy irjon róla szónoki beszédet. Még ha vázlatot adunk is melléje, evvel csak a sorrendet mutatja meg — hát a gondolatokat honnan szerzi meg? Erre kell biztos alapot vetnünk a jelzett uton. Ép azért nem tudnak az önképzőkörök is oly eredményt felmutatni, amilyent a lelkes fiatalságnak sokszor igen buzgó törekvésétől méltán várhatnánk. A legtöbb esetben vagy roszul megválasztott munkákból rónak össze meg nem emésztett s meg nem emészthető, ugynevezett önálló értekezéseket, vagy roszul gyártott verseket, mesterkélt elbeszéléseket és rajzokat dobnak a birálók elé, akiknek azután igazán szánalmas helyzetök van. Ahelyett, hogy a birálók is kiváló termékekkel gyarapitanák ismereteiket, s ez alapon fejlődnének önálló, alapos irókká vagy kritikusokká: idejöket ily üres termékek megfésülésével vagy ledorongolásával töltik el, amiből sem az irónak, sem a birálónak igazi haszna nincs és nem is lehet. Azért, bár fölötte örvendek is azon, hogy három papnevelőben az önképzőkörök a jövő évtől kezdve kiválóbb súlyt fognak fektetni a szónoki fejlődés előmozditására, én csak úgy várok nyomósabb eredményt buzgóságuktól, ha a jelzett úton igyekeznek haladni. Ez is egy lépés a tökéletesedés felé, s mindenkit örömmel tölthet el, aki az ügy

iránt érdeklődik; de hátra van még a másik, nagy lépés, az önálló tanszék felállitása. Az önképzőkör ez irányban csak akkor mutathat föl igazán érett és szép gyümölcsöket, ha gyökere alapos tanitásból szíhatja a tápláló nedvet.

Az én kritikusom azonban nagyon fél, hogy a szónoki képzés túlhajtása a theologia rovására eshetik; s azért hangsúlyozza: primo theologus, deinde orator. — Ugyan gondolhattam volna-e én arra valaha, hogy a szónoki képzést a theologia rovására sürgessem? Remélhetnék-e csak valamelyes eredményt is, ha növendékeink előbb theologusokká nem lennének? Nem, én magam is ezt sürgetem, — de valamennyire máskép értelmezem a dolgot. Legelőször is tapasztalásom arról győzött meg, hogy a theologus szaktanárok a theologia szót nagyon is tág értelemben veszik s szakjok minden mellékes, a gyakorlati életbe nem vágó kérdését is hosszasan fejtegetik s evvel végtelen sok időt pazarolnak el. Erre bővebben most nem terjeszkedem ki. De mindenekfelett, mi haszna lesz az ifjúnak a theologiából, ha még oly alapos theologus is, ha szónokolni nem tud? Mert a theologiát e tekintetben nem szabad más szakkal egybefoglalni. Lehet például valaki nagy nyelvész, de azért nem kivánjuk tőle, hogy nagy stiliszta is legyen; igy Hunfalvi Pál kitünő nyelvész volt, de stilisztának nagyon is másodrangú iró volt, még a külföldi származásu Budenz is felülmulta pusztán csak nyelvbeli helyességre és szabatosságra is. A theologus növendékeknek azonban okvetetlenül szónokoknak is kell lenniök. Meri-e állitani valaki, hogy a legalaposabb theologiai képzés is biztosan rávezeti a növendéket, hogy jó szónok váljék belőle? Hisz az előbbi példa is mutatja: a nyelvészkedés és az irói képzésség két különböző dolog, s az egyiket ép úgy kell megtanulni, mint a másikat. A nyelvet a stilisztának is tudnia kell, de még valami más is kell hozzá, hogy iróvá legyen; ezt most nem fejtegetem. Ugyanez áll a szónokra is. A theologia mulhatatlanul szükséges hozzá, hogy valaki egyházi szónok lehessen, de a theologián kivül még valami más is szükséges hoszá; de *ez a valami más* —

egy kicsit sok, nagyon is sok munkával jár; s ezt az én felfogásom szerint a theologia nem adhatja meg. Mert a theologia mint tudomány — természeténél fogva — elvontan, szabályokba foglalva tárgyalja a vallástudomány különböző ágait és ez ágak egyes alaptételeit. A dogmatika a szentirásra helyezkedve, a hagyományból és szentatyákból stb. bizonyitja meg valamely tételnek igazságát, arra törekedvén, hogy az emberi értelmet meggyőzze s valamely tételt az emberi értelemmel is felérthető vagy legalább is megközelithető igazságnak mutasson ki. Kétségtelen, hogy a szónoknak is ez alapra kell helyezkednie, de hogy szónok lehessen, ez alaphoz még igen sokat kell adnia, a maga lelkéből, a szentiráson, a szentatyákon s a szónokokon való elmélkedéséből, hogy úgy birja felinditani a hallgatóság érzelmét, hogy akaratukat is az elhatározásig ragadja. A szónoknak ezeken kivül még szép előadásra is kell törekednie, amit a mi nehézkes stilusu s rendesen latin nyelvü s a német alaposságtól megnyügözött könyvek előadásából kell elsajátitania, ha ugyanezt valaki lehetségesnek gondolja; én merőben tagadom. Szüksége van továbbá szép, világos és tiszta kiejtésre, szabályos testtartásra, élénk, de komoly és ünnepies előadásra. Ugyan lehetséges-e, hogy e sok, sok kellék, melyeket csak úgy hevenyében érintettem meg, mind kiszivárog s önként elsajátitható a theologia elvont tudományából? Én a leghatározottabban nem hiszem, minthogy tapasztalásból éppen az ellenkezőt *tudom*. Nem hallotta-e még t. kritikusom, hogy katholikus emberek igy nyilatkoznak sokszor: »én katholikus ember vagyok, misére rendesen eljárok; de már a prédikációt nem várom meg, mert szivesebben hallgatom meg egy protestáns pap beszédét.« Ép a felsorolt kellékek elsajátitására sürgettem és sürgetem tehát a szónoklattannak mint különálló tárgynak előadását, mert enélkül nem lenditünk e kiváló fontosságú kérdésen semmit sem.

Nem kell fejtegetnem, hogy az eddigi gyakorlat teljességgel nem volt czélravezető; hisz ezt e lapok t. szerkesztője is elitélte már évekkel ezelőtt irt egyik czikkében.

Nem vezetett pedig a divó gyakorlat sikerre azért, mert nem nyugodott azon az alapon, amelyen nyugodnia kellett volna: a szentirásnak, ez örök, kiapadhatatlan forrásnak, a szentatyáknak és nagy szónokoknak elmélkedő olvastatásán, elemzésén s komoly előadási gyakorlatokon. Azonkivül még amit nyertek is, sokszor, igen sokszor ellenkezett a jó izléssel. Hogy csak a hanglejtésre, tagjártatásra szoritkozzam, növendékeinket nagyon sokszor szoktatták hozzá a mesterkélt hanghordozáshoz; annyira ugyan nem sülyedtünk, hogy elsajátitottuk volna egyes protestáns papoknak kiállhatatlanul mesterkélt, álpathetikus hanglejtését: de sok szónokunknak mégis azonnal megváltozik a hanghordozása, mihelyt a szószékre lép, abból a balhitből indulva ki, hogy a szószéken egészen más hangon kell beszélnie. Pedig dehogy kell! csak a természetes érzelem hangját kell megtartania minden túlerőltetés nélkül. A tagjártatásban is igen sok a mesterkélt kézmozdulat akkor is, mikor nem kellene; a legtöbb szónok úgy van a kezével, mintha nem tudná helyét találni, folytonosan ide s tova, föl és lekapkodja, s akkor is feszesen és mesterkélten. Erre sem terjeszkedem ki most részletesebben.

II. Áttérek a második pontra, ahol bámulva látom azt a többször erősen hangsúlyozott állitást, hogy a szentirás nem lehet az egyedüli alapja a theologiai képzésnek; nem pedig azért, mert »a szentirás olvasásánál, magyarázásánál olyan dogmák kell, hogy világitsanak a növendéknek, melyek fényüket nem a szentirástól kölcsönzik.« Háromszor is elolvastam, vajjon helyesen értettem-e meg: a szentirás nem az egyedüli bázisa a theologiának! Hát akkor mi lehet az alapja? Vajjon a természettudományoknak nem a természet-, a nyelvészetnek nem a nyelv az alapja? Vajjon idegen forrásból, az emberi lélekből kell-e ezeknek az alapigazságait is levezetni? Én részemről a leghatározottabban ujra is csak azt állitom, hogy theologiai tanitásunknak legfő alapja csakis a szentirás lehet; abból kell kiindulnia, s mindig is rá kell visszatérnie, mert »senki sem vethet más alapot, mint amely letétett — s ez nem lehet más: Jézus Krisztusnál«; őt pedig csak a szentirásban találjuk meg.

Vagy talán csak azt akarta e megjegyzésével értésemre adni, hogy én a szentirás mellől elhagytam az egyik forrást: a hagyományt. Igaz; de elhagytam azért, mert a hagyománynak is csak azon egy forrása lehet és van, mint a szentirásnak: Jézus Krisztus és az apostolok. Hogy is lehetne másképp? Hisz akkor szent vallásunk egyszerre megdül, mihelyt kiadjuk a kezünkből a szentirást! Nem azért támadták-e a legrégibb időktől a legujabbig a szentirást folytonosan úgy egészében és részeiben, hogy az egésznek vagy részeinek hitelességét megdöntve, egészben megdöntsék vagy részben meggyöngitsék sz. vallásunk alapjait? Azután mily dogmák világithatják meg a növendékség értelmét a szentirás megértésére? E szerint az emberi ész fölötte állana a kinyilatkoztatásnak? Kell-e akkor a kinyilatkoztatás? Hisz Krisztus Urunknak eszerint csak bűneink kiengesztelésére kellett volna meghalnia, de tanitania nem kellett volna? De szükség lett volna-e halálára is, ha egyszer az ó-szövetségi szentirás tényei nem alapjai az újnak? Nem hiszem, hogy volna theol. könyv, amelyben ez a merész igazság meg van bizonyitva. Úgy gondolom, hogy a scholasztikának s módszerének túlságos tanulmányozása és felbecsülése tévesztette meg t. kritikusom tollát. Mivel a scholasztika azt hiszi, hogy képes okoskodásaival megközeliteni a vallás mélységes miszteriumait, most már egyuttal arra is viheti, hogy e miszteriumokat az emberi értelemnek e mesterkélt módszerével is felfedezheti. Aki azonban ezt állitja, az oly sokra becsüli az emberi észt, amennyire soha sem becsülhető, olyat tulajdonit neki, amit soha el nem érhet, annál kevésbbé fejthet meg s még kevésbbé vezethet le önmagából a saját erejével. Hisz akkor aquinói sz. Tamás fölötte áll a szentirásnak; sőt továbbá mehetünk s azt mondhatjuk, hogy már Aristoteles megelőzte a szentirást; mert hisz a scholasztika nem más, mint az Aristoteles-féle bölcseletnek a keresztény elvek s alapigazságok megfejtésére irányuló alkalmazása. Akkor sz. vallásunk ki van dobva az emberi értelem tehetetlen harczainak, amelyeknek szomorú példáit a bölcselet minden ágában, külö-

nösen pedig a metaphysikában és az erkölcstanban láthatjuk. Aristoteles metaphysikája sok kérdést világositott meg, de a legtöbbjében dülőre nem jutott; ethikája sok erkölcsi tételt állapitott meg, de azért a világnak szüksége volt az evangeliumi erkölcstanra, hogy pogányból kereszténynyé lehessen. Nem voltak-e régebben és ujabban is istentelen támadók, akik azt akarták kimutatni, hogy az evangeliumi, krisztusi elvek mind megtalálhatók már egyes pogány bölcselők műveiben is? Hivatkozzam-e Strauszra? Hogy van mégis, hogy ezek az elvek, — ha csakugyan valódi elvek — nem termettek krisztusi életet, nem alakitottak keresztény világot? Ha nem vennők is igazságnak Krisztus Urunk istenségét s pusztán csak embernek tartanók is, — nem Ő vele kezdődik-e a keresztény világ akkor is? Mert hisz ez elveket ő hirdette először összhangzatosan, ő hirdette isteni ékesszólással és tekintélylyel, ő hirdette nemcsak szóval, hanem mindenekfelett tetteiben, s ő pecsételte meg halálával is! Nem! Jézus Krisztusnak le kellett szállania az égből, hogy kiengesztelje a megsértett istenséget, s befejezze a kinyilatkoztatást, azaz az ó-szövetségit részben az újjal helyettesitse, kiegészitse. Ha ez áll, akkor sz. vallásunknak sem lehet más alapja, mint az ő élete és tanitása; s akkor ebből egész természetesen folyik, hogy vallástanunk sem indulhat ki másból, mint az ő hirdette igazságokból, s igy a theol. tanitásnak sem lehet más alapja, mint a szentirás. Azt készséggel ismerem el, hogy nagyon is rászorulunk az emberi észre, hogy a szentirásból meritett igazságokat megközelitsük, ha lehet megértsük; de akár felértjük, akár nem, igazaknak kell őket elfogadnunk, mert isteni kinyilatkoztatáson nyugszanak. Hiába erőlködik a scholasztika úgy feltüntetni a dolgot, mintha a dogmákat az ő magyarázataival megérthetnők, vallásunk titkait megfejthetnők. A titkok titkok maradnak, örökre elzárva e földön az emberiség elől; a másvilágon majd minden érthető, világos lesz előttünk, »itt csak homályosan jelképeiben látunk mindent.« Mert hisz a bölcseletnek is egészen más feladat jutott; az, hogy amennyire lehet, az emberi értelem előtt

megfejthetővé, felérthetővé tegye a világmindenség okait, egyes tüneményeinek törvényét, fejlődését stb. Hogy e tekintetben sem fog a bölcselet dülőre jutni, az egészen természetes, mert hisz a világmindenség is telve van oly titkokkal, amelyeket az emberi értelem soha kihüvelyezni nem fog. Amit az egyes tünemények megfejtésekép előad, legtöbb esetben is csak a vaknak a tapogatózása és itélete a természet dolgairól, amelyeket ő nem láthat, csak sejthet. Legjobb tehát rá nézve is, ha e határokon megállapodik, a kételkedő emberi léleknek pedig megnyitja azt a forrást, amely az erkölcsi világban egyedüli boldogitója és irányadója lehet: a szentirást. Mert hát a kinyilatkoztatásnak semmi köze a világi tudományhoz, a bölcselethez; mert az Isten Fia nem azért jött a világra, hogy bennünket tudósokká tegyen, hanem hogy erkölcsileg irányozzon végczélunk felé.

A bölcselet és theologia tehát két tudományág maradnak örökre s teljesen összeolvasztani sohasem sikerül őket. Amint a bölcselet nem volt képes vallást teremteni soha, ép úgy nem teremthet tudományt a theologia sem. Sem Platό, sem Aristoteles világrendszere nem pótolhatta a görögök vallását, bár e vallás pusztán csak a képzeleten nyugodott is; mihelyt megingott vallásuk alapja, megdültek erkölcsi elveik is, amelyeket sem Platónak felséges, költőileg szép fejtegetései, sem Aristoteles mélységes bölcseleti tételei többé visszaállitani nem tudtak. Ép igy jártak a későbbi bölcselők is, s hogy csak egyet emlitsek: Comte is új vallásrendszerrel kinálta meg a világot, összeállitotta az ő pozitivista vallási szentjeit (?), naptárat is szerkesztett hozzájok; de eddig még senki sem fordult hozzájok a világon, s maga Comte is »Krisztus követésé«-nek olvasásában kereste és találta meg lelke nyugalmát. Viszont a theologiától is fölös volna azt várnunk, hogy nekünk tudományt adjon. Igaz, hogy péld. a Genesisben a világ teremtéséről adott egymásután oly természetesen vág egybe az ujabb tudomány ez irányú kutatásaival, hogy még a legelfogultabb tudóst is meglepheti; de azért állithatja-e valaki azt, hogy

evvel már minden meg van fejtve s tovább kutatnunk nem lehet? Lehet és kell is! S amint sz. Ágoston nem követett el hibát akkor, mikor a szentirás napjait nem napoknak, hanem időszakoknak vette, ép úgy nem követünk el hibát mi sem, ha ez alapon tovább, a szentirástól függetlenül, a tudomány világánál igyekszünk belehatolni a teremtés egymásutánjába s a természet egyes tüneményeibe.[1] Hogy az emberi értelem teljesen belepillantani sohasem fog, azt Darwin és Spencer ujabb világelméletei is fényesen igazolják, mert e kérdéseket ép úgy homályban hagyták, mint elődeik; azt azonban e nagy tévedések mellett is el kell ismernünk, hogy kutatásaik sokban felvilágositottak bennünket. Igy állanak tehát egymás mellett a theologia és bölcselet, illetve a tudomány; — mindegyiköknek más-más feladat jutott. Az emberi értelmen alapuló tudomány segitségére lehet a theologiának annyiban, hogy a vallás egyes igazságait analogiáival közelebb hozhatja az emberi értelemhez, de meg nem fejtheti. Viszont a tudomány hiába keresi az ember végczéljának megfejtését az emberi értelemben, pusztán magában, mert nem találja meg; e tekintetben csak egy forrása lehet: a szentirás. E szent könyvbe lefektetett örök igazságokon nyugszik biztosan az emberi élet és társadalom. S ehhez nem kell egyéb, mint elfogulatlan történeti bölcselet, mely világosan mutatja, hogy Krisztus Urunk születése után a keresztény elveken nyugszik biztosan a társadalom, s ez elvektől csak bukása árán tér el. Én tehát az alapon ismételve csak azt állitom, hogy sz. vallásunknak s igy a theologiának is csak a szentirás a valódi alapja, s a theologia tanitását is helyesen és alaposan csak a szentirás fejtegetésével kezdhetjük meg. Ép azért meglepett t. kritikusom azon állitása is, hogy e módszert már »megkisérlették az elemi hitoktatásban e század elején«, de »e módszer a németországi püspöki kar részé-

[1] Vera miscentur falsis, — de a feleletet átengedjük annak a dolgozótársunknak, akihez a czikk tulajdonkép intézve van.

Szerk.

ről elvettetett és pedig kath. elvi szempontból.« Meglepett pedig azért, mert először is az elemi hitoktatásban történt sikertelenségből nem lehet hímet varrni a felsőbb oktatásra nézve; és azzal, hogy az elemi kisérlet, — amelyet különben én sem ajánlottam és ajánlanék, — mondom, hogy ez elemi kisérlet nem sikerült, azzal az ajánlottam módszer még nincs megczáfolva. Nagy kérdés másodszor az is, hogy kik és hogyan vitték keresztül e módszert, mert ettől nagyon sok, sőt minden függ. Elfogult emberek egész természetesen már előzetesen ellenségei lévén az újításoknak, bizalmatlansággal kisérik a kivitel minden részét s a legcsekélyebb balsikerre is mindjárt hajlandók kimondani: ime a kisérlet nem sikerült.

Nem kell messzire mennünk példáért. A görögpótló tanfolyam ellenesei előre is balsikerünek jósolgatták a kisérletet. Most meg 5 évi kisérlet után egyik általában elismert nevü philologus egyenest bukottnak nyilvánitotta ki az újitást, mert előtte, az elfogult philologus előtt egyedül a görög tanfolyam az üdvözitő. Azt is megvallom, hogy én is, — bár nem vagyok philologus, eleinte nem voltam az újításhoz nagy bizalommal s kételkedtem a kisérlet sikerén. Összevetve azonban három évi tanitásom eredményét a görög tanfolyaméval, most már világosan áll előttem, hogy a görögpótló tanfolyam sokkal több és alaposabb ismeretet nyujt még a gyönge növendékeknek is, mint a görög nyelvi folyam, amelyet rendesen csekély eredménynyel szoktak befejezni. Pedig ez az elitélt görögpótló tanfolyam még nagyon is mostoha helyzetben van, mert nemcsak elfogultsággal kell küzdenie, hanem még jól megirt tankönyvek sincsenek rendelkezésére, s a tárgy beosztás sem valami nagyon sikerült. E hiányok mellett is azonban oly szép eredményt érnek el az új tanfolyam tanárai, hogy az elfogulatlan philologus tanároknak is el kell ismerniök, hogy a kisérlet elég jól sikerült. Az elfogult előtt azonban a görögpótló tanfolyam megbukott s ha rajta állana, ma már ujra a görög nyelvet tanulná minden növendék, habár a legtöbbnek végtelen kevés haszna is belőle.

Visszatérve most már az elemi hitoktatásban végzett kisérletre, nem nehéz átlátni, mi volt egyik főoka a sikertelenségnek. De ez az egyszer nem sikerült kisérlet s éppen oly alacsony fokán a tanitásnak — elégséges-e arra, hogy balsikerünek jelentsünk ki minden kisérletet már a középfokon is, a gymnasiumi hitoktatásban, mindenekfelett pedig a legfelsőbben: a theologián? Én ezt nem tudom elhinni! Minden kisérlet több-kevesebb koczkázattal jár, mert számtalan tényező szükséges ahhoz, hogy a kisérlet jól sikerüljön. Még a természet világában sem szabad lemondanunk az eredményről, ha az első kisérlet nem sikerült. Ugyan hol volnánk a physikában, ha egyszeri sikertelen kisérlet után minden további próbával felhagytak volna?! A tanitás módszere még szövevényesebb, Mert először is az emberi lélekkel van dolgunk, amelynek fogékonyságát s megközelithetőségének mind könnyebb és könnyebb módját csak hosszas és fárasztó megfigyeléssel lehet elérni. Másodszor *maga a tudomány is végtelenül ágas-bogas, s ez csak nehezíti a kisérletet, de azért a kisérletezésről lemondani nem* szabad. Hány sikertelen kisérlet volt a profán tárgyak módszerének javitásában is, de azért nem mondtak le az eredményről; s a mai módszert a régivel vetve össze mindenkinek el kell ismernie, hogy a haladás feltünően nagy. Mert az kétségtelen tény marad, hogy a tanitásnak ajánlottam és most már általánosan alkalmazott módszere nemcsak érdekesebb, de sokkal eredményesebb is a réginél. Csakhogy éppen a hitoktatás terén nálunk még mindig végtelen sok elfogultsággal kell küzdeni (nem akarom mondani: *közömbösséggel*, mert nem szeretném hinni) nemcsak a felsőbb oktatásban, hanem a középfokon is, a gymnasiumi hitoktatásban. Hányszor volt már megirva, meg is beszélve, hogy a gymnasiumi hitoktatás tárgybeosztása, különösen az alsóbb fokon, nem helyes, — de azért marad minden a régiben. Hányszor volt már elmondva, hogy a felsőbb osztályok számára irt, illetve forditott könyvek stilusa végtelenül nehézkes? Vajjon a mi régi, megcsontosodott rendszerünk és módszerünk oly békó volna-e, amelyet nem lehet

széttörni? Úgy látszik: nem lehet, de szerintem csak azért, mert nem akarják az illető tényezők. Vajjon nem volna-e már ideje arra is gondolni, hogy a bibliának eddigi, inkább a naiv, kis gyermeki kedélyhez alkalmazott előadását egy másikkal kellene pótolni, mely a komolyabban gondolkozó ifjú lelkét jobban kielégitené, mindenekfelett pedig a szentirást is alaposabban, itt-ott eredeti szövegében ismerteti meg vele, természetes, csak magyar forditásban? Panaszkodunk, hogy kath. ifjaink kevéssé érdeklődnek sz. vallásunk iránt; ez nagyon is szomorú igazság! Mig a gymnasiumba járnak, addig csak megtanulják a könyvet, mert kell; de azután végtelen közömbösek lesznek nemcsak a vallás tanitásai, hanem még szertartásai iránt is.[1] S mit tettünk s mit teszünk, hogy ez áldatlan állapotokon valamit segitsünk! Azt hiszszük, hogy egyszerre megváltoztattuk az állapotokat, ha theol. doctorok lesznek a gymnasiumi hitoktatás tanárai? Sok okom van a kételkedésre; a legfő pedig az, hogy az a doctor theol. ép oly elfogultan hisz a régi, egyedül üdvözitő módszerben, mint a többiek; s amit ezek csinálnak a felsőbb theologiában, ugyanazt teszik ők is a középfokon, a gymn. hitoktatásban, s igy jobb eredményre nem igen számithatunk. Viszont azonban láttam már nem theologus tanár kezében is a hittant s oly fényes eredménynyel, mint a többi profán tárgyból; miért? mert módszerében a gyakorlatra, nem pedig az elméletre fektette a fősúlyt.

Miért emlitem ezt most ez alkalomból ily részletesen? Azért, hogy tárgyammal kapcsolatban ujra és ujra hangsúlyozzam, amit már oly sokszor elmondtak, hogy az egész vonalon komoly változtatásra van szükség, különösen pedig módszer tekintetében, ha azt akarjuk, hogy kath. ifjaink, papnövendékeink szivvel és lélekkel tanulják, mindenekfelett pedig védjék sz. vallásunk alapigazságait, az erkölcstannak örök érvényü, mert isteni alapelveit.

[1] Ami ezt illeti, itt, úgy látszik, a baj oka igen mélyen gyökerezik; de, Istennek hála, ennek orvoslására is történtek már lépések, amelyekről, hiszem, czikkiró úr is tud. *Szerk.*

Különben, ha ezen, ajánlottam mód nem jó a theologiában, hát melyik a jobb? Ezt t. kritikusom nem fejtette ki, bár nagyon kiváncsi volnék rá — s talán mások is szivesen olvasnák. Mert azt ujra hangsúlyoznom kell, hogy a régi módszer nem jó; ezt pedig a magam tapasztalása s sok, nagyon sok növendékemmel való beszélgetés alapján állitom a leghatározottabban. Ha egyszer a theologus tanárok nem tudják lekötni a növendékség érdeklődését előadott tárgyuk iránt, akkor bármennyire mondják is, hogy módszerük az egyedül üdvözitő módszer, azért mégis tévedhetnek. S ha a theol. tanárok még sem változtatnak rajta, akkor a sikertelenségért a felelősség őket terheli. Vagy a püspöki kar a hibás? De ki informálja a püspököket, ha esetleg, néha napján e kérdés szőnyegre kerül? Engem bizonyosan nem fognak megkérdeni, mert én nem vagyok »hivatott« szakértő; megint csak a theol. tanárokhoz fordulnak, s az ő informatiójuk alapján történik esetleg az intézkedés: maradjunk a régiben! Mi, nem theologus tanárok, akik csak a profán tudományokkal foglalkozunk, sajnosan látjuk ezt a bámulatos elmaradottságot, mely pl. Magyarországon a gymn. hittani és a theol. kari szakkönyvekben van. Gymn. tankönyveink is majdnem mind német művekből vannak kiforditva; a mi eredeti van is köztük, nyelvi szempontból az is végtelen sok kifogásra nyujt alkalmat! Kik a felelősek azért, hogy sem a rendszerben, sem a módszerben, sem a stilusban nincs változás, haladás, emelkedés? Mi, profán tanárok? Hiszen minket már előre is alkalmatlanoknak nyilvánitanának rá, mert nem vagyunk »képzett« theologusok?! A püspöki kar? De hát a püspöki kar megint csak theol. tanárokhoz fordulna ez ügyben is, mert ők csak nem irhatnak tankönyveket, — bár nem válnék szégyenükre, ha egyikök-másikok egyes franczia és német püspökök példáját követné! A theol. tanárokon fordul meg minden, hogy jobb tankönyveket irjanak, úgy a a felsőbb, mint az alsóbb fokú hitoktatás használatára. Hisz az angol egyetemi tanárok büszkeségöket helyezik abba, hogy a középiskolák számára tankönyveket irjanak, — s az

eredmény valóban kitünő. Szégyen volna-e a theol. tanárokra, ha példájokat követve szintén tankönyveket irnának a gymnasiumok, sőt az elemi iskolák számára is? Mert akár latinul, akár magyarul irnák meg, legalább is közelebb jutnának a magyar észjáráshoz. Eddigi tankönyveinkben, még a magyarul irtakban is, minthogy rendesen idegen csapáson haladnak, alig van vonatkozás a magyar viszonyokra. Ebből következik, hogy theologiai irodalmunk nem bir megindulni, fejlődni s megizmosodni. Hogy a franciának és németnek oly virágzó egyházi irodalma van, azt csak annak köszönheti, hogy e szaknak a művelését is önálló felfogással, saját anyanyelvén kezdte meg. Igaz, hogy vannak folyóirataink is, csakhogy ezek is jobbára idegen nyomokon haladnak, s pusztán stilusukról is rájok lehet ismerni, hogy nem magyar észjárásból fakadtak, hanem idegen gondolkodás és nyelv alapján iródtak. Igy azután nem izmosodhatik meg e szakbeli irodalmunk, mert alig van alapos, önálló művelője s igy a fiatal generatio előtt sincsenek buzditó példák, akiknek a nyomán magukat képezhetnék s önállóbban működhetnének. Azt várhattuk volna, hogy a Sz.-István-társulatnak megalakult irodalmi osztálya majd csak ad némi lendületet e szakbeli irodalomnak is; de úgy látszik, a theologiáról, mint különálló tudományról, egy kissé megfeledkeztek. Ugyan mit szólnánk hozzá, ha az egyetemi karokból kifelejtenék a theologiát?

A tud. és irod. osztály alosztályai megalakultak; egyiktől, a történetitől lehetett és lehet várni sikeresebb működést; miért? mert ez már megizmosodott történeti irodalmunkhoz kapcsolódik. Többi osztályának működése eddig »zajtalan«; s valószinüleg ilyen zajtalanul »működnek« még nagyon sokáig. Oka pedig ennek nagyon mélyen van, — és mikor a Sz.-István-társulat irodalmi köre megalakult, előre látható volt e meddőség. Megalakult egy irói társaság, arra hivatott, nagyszámú, valódi irók hijában. »Megválasztott« irói közt voltak és vannak egyes kiváló szakerők; egyeseket a jövő reményében választottak meg, csakhogy a remény remény maradt; mások az etymologia alapján

kerültek bele — mint *írók*, mert már *írtak*; hogy mit és milyent, az mellékes. Nem az irók érezték szükségét, hogy a társulással növeljék kölcsönösen erejöket, fokozzák hatásukat, hanem a komolyan gondolkozó világi és papi közönség érezte, hogy önálló kath. irodalomra és igy kath. irói körre is volna szükség. Arról azonban, ami az irói kör fennállásához és hatásos működéséhez mulhatatlanul szükséges, — t. i. hogy igazán hivatott irók is legyenek, — teljesen megfeledkeztek. Mert hát vetettünk-e ügyet megalakulásakor és most is arra, hogy fiatal irói nemzedék képződjék? Hol számukra az iskola? Honnan kellene kikerülniök? A profán tudományokkal foglalkozó egyetemről? Szerény véleményem szerint a papnevelőkből és a tudományegyetem katholikus hittani karából! S hány irói tehetséget mutathatunk fel, aki ez egyedül hivatott intézeteknek köszönheti iróvá való kifejlődését? Azt tartom, öt ujjunkon hamarosan összeszámlálhatnók őket! Mivel papnevelőink jobbára csak idegen szellemi légkörben, idegen stilusban fogalmazott könyvekből, s főleg csak elvontan, elméletileg tanitanak, mivel önálló irányt még csak azon ágakban sem találnak, amelyeknek művelésére csak mi vagyunk hivatva, — mert azt csak nem várhatjuk, hogy a magyar egyházjogot és történetet pl. az angolok irják meg, — mivel az ifjúság irói képzésére itt-ott alakult önképző-körök vezér nélkül vannak, s működésök alig függ össze a theol. tudományokkal, — nem következik-e e tényekből egész természetesen, hogy nálunk sem mód, sem tér nincs, amely szerint és ahol irói generatio fejlődhetnék; s igy aztán egész természetesen áll be a majdnem teljes pangás.

Ime, t. birálóm, igy függ össze a theol. tanitás módszerének gyökeres megváltoztatása szorosabban az irodalommal is! Nemcsak azért kellene a változtatás, hogy a theologia előadását érdekesebbé és alaposabbá tegyük, hanem azért is, hogy ez alapon e szakbeli irodalmunk fejlődésén is lenditsünk valamit. Ne mondja nekem senki, hogy hisz hát mily pezsgő élet van katholikus irodalmunkban; hisz van elég folyóiratunk is; igaz. De majdnem valamennyi

csak éppen, hogy megélhet; s czikkeik legnagyobb részében kevés a köszönet, mert sem tartalomra, sem stilusra kiválóbbat nem nyujtanak.[1] Nem volna-e már ideje, hogy ez ügygyel komolyan foglalkozzunk addig, mig időnk van rá, hogy a mindinkább erősbödő, de sok tekintetben vallási közömbösséget terjesztő profán irodalommal sikeresen szembeszállhassunk? Nem járunk-e majd itt is úgy, hogy akkor kapkodunk fűhöz-fához, mikor már későn lesz? Nem a mult közömbösségnek a bűne-e az is, hogy a kath. hitélet fejlesztésére s az összetartás erősbitésére kath. köröket nem alkottunk, s alkotjuk most, mikor már kath. érzületünkön halálos sebet ejtettek? Emlitsem-e a multnak egyéb mulasztásait, melyek most oly kérlelhetetlenül állanak rajtunk boszút tétlenségünkért? Itt az ideje igenis, hogy nem csak hitéhez hű, de alaposabb tudományú, irói készültségü nemzedéket neveljünk; mert mig a szellemi harcznak a fegyverét, a tollat biztos kézzel forgatjuk, addig még minden nincs veszve; ha ezt is kiejtjük a kezünkből, akkor mulasztásaink befejezésére tettük rá a zárókövet. Az újjászületést én csak a megváltoztatott módszertől, a teljesen minden fokban átalakitott tanitástól, az önképzőköröknek alaposabb s fönnebb érintett működésétől és lánglelkü vezetők lankadatlan buzgalmától várom. Ha ez irányban kritikusom tervezettel fog előállani, szivesen elfogadom, ha jobb lesz. Ha azonban ismét csak egyszerüen tagadja állitásomat, akkor előre is kijelentem, hogy én is csak néma tagadással válaszolok. Egy tervet csak más tervvel lehet megczáfolni, illetve helyettesiteni.

III. Áttérek végre magára Bossuetre. Ő tehát csak ismét nagy argumentatornak, dialektikusnak van elismerve, igazi szónokká nem birom megtenni. Mert t. kritikusom észrevételeiből azt látom, hogy nekem kell megbizonyitanom a franczia irodalom, — sőt mondhatni a világirodalom azon kétségbevonhatatlanul elismert véleményét, hogy Bossuet mégis csak nagy szónok volt. Hadd állitom tehát harmadszor is, s talán utoljára,

[1] Köszönjük a bókot a többi kath. folyóirat nevében is. Szerencsére, vannak kevésbé pesszimista olvasói is ezeknek. *Szerk.*

hogy Bossuet igenis szónok, még pedig az újkor legnagyobb egyházi szónoka.

Hadd hivatkozzam először is csak mellékesen arra, hogy Francziaországban Bossuet olvasását, mint mintaszerü iróét kivánják meg a felsőbb oktatásban; hogy Németországban a franczia nyelv elsajátitására a hires halotti beszédeket elemzik, forditják az iskolákban. Hadd hivatkozzam egy más, nyomósabb példára is. Egy magasabb állást elfoglaló egyházi férfiúval találkoztam nem régiben, aki fiatal korában szintén szónok volt, s Bossuet beszédeit — idegen forrásból, — szintén felhasználta beszédei készitésében. Most meghozatta forditásomat is pusztán érdeklődésből, mert már többé szónoklással nem foglalkozik. Érdeklődését még jobban fokozta a M. Sion ismertetése, s hozzáfogott olvasásához. Teljesen elragadták e rég ismert, — valójában azonban csak most megismert lángésznek fenséges szónoki beszédei — s utánok sem Bourdaloue, sem Massillon, sem Pázmány beszédeit nem birta elolvasni, mert nem tudta őket többé élvezni. Bossuetről mondott magasztalásaihoz azonban azt is hozzátette, hogy Bossuet inkább nagy dialektikus, beszédei inkább tanitó irányúak, amint ezt t. birálóm is állitotta és állitja. Most már nyilván látom, mi téveszti meg önöket abban, hogy Bossuet-t igazán nagy szónoknak ismerjék el! Önök szerint a nagy, mélységes értelmi fegyverekkel küzdő Bossuet nem szónok, hanem csak nagy vitatkozó, értekező. Én is különbséget teszek az értekező és szónok közt, de azért mégis azt állitom ujra, hogy Bossuet-t mélységes fejtegetése teszi nagy szónokká. Mivel Bossuet dogmatikus természeténél fogva folyton, lépésről-lépésre a szentirásra helyezkedve bizonyitja meg tételeinek minden legcsekélyebb részét, ez önöket abba a tévedésbe ejti, hogy Bossuet inkább az érzelemre ható, nagy fejtegető, de nem szónok. Csakhogy önök figyelmen kivül hagyják először is azt a nagy igazságot, hogy a dogmatikus szónok nem is tehet máskép. Másodszor, hogy értelmi érvekkel szintén lehet, sőt a legbiztosabban lehet érzelmeket kelteni s ez alapon az akaratra hatni.

Legyen szabad először is a szónoklatról irt művem megfelelő részére hivatkoznom; ha nincs is teljesen kifejtve, de rövid fejtegetésem s a felhozott példák is világosan mutatják, hogy látszólag pusztán értelmi érvekkel is lehet érzelmeket kelteni, s igy az akaratra hatni. Hadd hivatkozzam másodszor ujolag egészben Bossuet beszédeinek alapos átolvasására, különösen pedig rövid észrevételeimre, melyekkel Bossuet beszédeinek más szónokokéival való összevetését kisértem. Karácsonynapi beszédében legelőször is azt bizonyitja meg, hogy az ember a bűnbeesés folytán nagyon is eltávolodott Istentől, s ép azért Isten nevének pusztán hallatára is nagy félelem fogta el az embert s hozzá közeliteni nem mert. Hogy az ember ne féljen tőle s bizalommal közeledhessék hozzá, azért jött el kis gyermek alakjában; most már könnyebben közeledhetünk hozzá, csakhogy előbb bűneinket hagyjuk el, s nemesbitsük az érzelmeinket. Azt tartom, mindenkinek el kell ismernie ez okoskodásnak szigorúan logikus következetességét; de nem emeli-e egyuttal az ember önérzetét, nem ébreszt-e forró vágyat is e gyermek alakjában megjelent Isten után? A nagy okoskodó tovább megy ugyanazon szigorú logikai fejtegetés fonalán. Orvosolni jött gyarlóságainkat, de az orvoslást csak úgy végezhette alaposan, hogyha ő is magára vette gyarlóságainkat, végig is szenvedte valamennyit egész a kereszt haláláig. Ez alapon várhatjuk is tőle, hogy segit rajtunk, csakhogy akkor mondjunk le szenvedélyeinkről s az ő érzelmeit igyekezzünk magunkévá tenni. Lehet-e valakinek kifogása ez okoskodás ellen? s mindig a szentiráson nyugvó következtetései nem keltenek-e bennünk mély érzelmeket, benső vágyódást ez isteni, fenséges szenvedő iránt? S mi következik mindebből ismét a szigorú logika, de egyuttal ismét a szentirás alapján is? Nemde az, hogy az ember sem közeledhetik máskép az Istenhez, nem találhatja nyugalmát és boldogságát csak akkor, ha Jézust minden tekintetben követi; tehát nem a világi pompával és hiúságoskodással, hanem a teljes lemondás és szenvedés alapján? Ugyan tagadhatja-e valaki, hogy ez

okoskodást nemcsak minden katholikusnak, hanem minden más embernek is el kell fogadnia, ha tárgyilagosan veszi e beszédet? Mert mindenkinek el kell ismernie, hogy Krisztus Urunk követésének csak egy utja van: az ő szenvedése és keresztje! Nem ez-e a valódi keresztény szónoklatnak legfenségesebb végső czélja? Kivonhatja-e magát az akarat e mélységes okoskodás és fenséges érzelmek hatása alól? Törekedhetik-e többre bármelyik szónok is? Sikerült-e ily alaposan lebilincselni az akaratot a világ bármely más, hires szónokának? Méltóztassék csak a leforditott beszédeket mind ily alaposan elemezni, s látni fogja bárki, hogy igenis, Bossuet összes beszédeiben is benne van a szónoki beszédnek minden kelléke, habár talán első pillanatra nem tünik is oly világosan ki, mint Segnerinek s más, hasonló szónokoknak nagyon is tervszerüleg készitett beszédeiből.

Hadd hivatkozzam e tekintetben más körből vett, analogikus példákra. A leiró költői műfajokat régebben és ujabban is művelték irodalmunkban. A régiek eljárásmódja abban állott, hogy amit leirtak, ezt töviről-hegyire leirták szigorú egymásutánban, akár egy lelettári felszámlálást — de szárazon, minden érzelmi felindulás nélkül. Az ujabb irók, főleg pedig Petőfi nem ezt az eljárást követi. A leirandó tárgynak, jelenetnek vagy tüneménynek csak legjellemzőbb vonásait kapja ki, de mindig ráárasztja érzelmének hevét; s majd szomorú, majd humoros, de mindig fenkölt érzelmeket kelt olvasóiban is. Azért kezdem én a fejtegetést növendékeim oktatásában Petőfinek e fajta költeményeivel. Mert csak avval mutathatom ki szembeszökően, mi a kelléke és czélja az e fajta, valódi költeményeknek; azután hozok fel példát a többiből, hogy világosan láthassák, hogy a legpontosabb, szigorú egymásután vezetett leirás — még nem igazi költemény; s hogyha Petőfi csak egyetlen leiró költeményt hagyott volna is hátra, mégis mérhetetlenül nagyobb költő volna, mint a régiek, bár ezek egész sereg ily fajta költeményt irtak is. — S nem ugyanez áll-e pl. a drámai költeményekre is? Shakespere drámáit nagy figyelemmel kell

olvasnunk, hogy a drámai kellékeket észrevehessük bennök; s én mégis ezeket vagy hasonló drámákat olvastatok, nem pedig azon irókét, akik nagy *mügonddal* gyártották drámáikat, hogy e kellékek mind pontosan s azonnal szembe tünjenek. A jezsuita iskolákban nagy buzgósággal művelték a drámát is, tanitványaik számára; találtam egy XVII. századbeli kéziratos poetikát is, mely a tanárnak vezérfonalul szolgált. E vezérfonal nem valódi drámák fejtegetésére támaszkodik, hanem szoros egymásutánban adja elő, mily kellékeknek kell a drámában előfordulniok; s mindjárt valamennyihez példákat is ad a szentirás vagy világtörténelem egyes alakjaiból s hozzácsatolja *az utasitásokat* is, hogyan lehet ezeket drámákká alakitani. Ily szabatosan előirt *receptek* szerint készültek és készülnek az e fajta drámák. Bizonyos iskolai alkalmakra nagyon is jók lehetnek e drámák, de hogy nem lehetnek irányadók a drámai műfajok megértetésében és elemzésében, azt talán nem kell bővebben bizonyitanom.

Alkalmazzuk most már ezt a szónoklatra is. Egyetlen, a lélekből fakadt szónoklat is fentarthatja valakinek nevét a szónoki irodalomban, mig száz *recept* szerint készitett szónoki beszéd sem őrzi meg valakinek nevét az utókor számára. S ha az előbbinek alapos elemzésével kimutatom a növendéknek, hogy milyennek kell lennie a valódi beszédnek, több sikert értem el, mint ha e mesterkélt beszédek elemzésével foglalkozva, azt mutogatom ki nekik, hogy mily szabatosan következnek egymásután a szónoki beszéd kellékei. Én tehát ujra csak azt állitom, hogy alapos elemzés után Bossuet beszédeiből is kitünik »a szónoklat lényege, melyet a lélek psychologiai természete szab meg«; sőt hozzáteszem, hogy az övéiből legvilágosabban! Különben e tekintetben köztünk kevés a különbség. Eltérünk egymástól a módszerben. Ön előbb olvastatná, mint *könnyebben* megérthető szónokot: Segnerit; s a végére hagyná a magasan szárnyaló Bossuet-t. Hogy miért nem követném e módszert, az imént mutattam ki; ha kell, még részletesebben is megteszem. A dolog érdemére azon-

ban nincs köztünk különbség. Ön is elismeri, hogy Segneri alsóbb fokon áll, Bossuet a legfelsőre kerül. Én evvel a fokozattal teljesen megelégszem, mert nem is akartam egyebet bizonyitani. Befejezésül csak ismétlem — remélem, utoljára, — hogy Bossuet a kath. irodalom legnagyobb egyházi szónoka; az volt eddig is, s az marad örökre.

* * *

Abban a helyzetben vagyunk, hogy dolgozótársunknak, kit czikkiró úr kritikusának nevez, válaszát mindjárt itt adhatjuk. Ime:

A szerkesztő úr engedelméből egy-két reflexiót vagyok bátor megtenni azon dogmatikai fejtegetésekre, melyeket a 2. pont alatt bocsátott a czikkiró úr napvilágra. Amennyire csak lehet, rövid akarok e megjegyzéseimben lenni, bővebb felvilágositást Franzelin biboros »De Traditione et Scriptura« cz. klasszikus művében találhat, különösen a 4., 23, 29. és 34. thesisekben; vagy ha sokoldalu elfoglaltsága e nagyobb műbe való betekintést nem engedheti meg, nagyon ajánlom átolvasás végett Hurter Compendiumának I. kötetében a 23., 29. és 34. thesiseket.

Ezek előrebocsátása után mindenekelőtt azon kis logikai ugrásra bátorkodom figyelmeztetni a czikkiró urat, melyet tolla akkor követ el, midőn azt irja, hogy »a szentirás *egyedüli* bázisa a theologiának« és néhány sorral tovább már azt veti a papirosra, hogy »theologiai tanitásunknak *legfőbb* alapja csak a szentirás lehet.« Nem ismerek logikai szabályt, melynek segitségével e két mondat convertálható, vagy aequipollentiába volna hozható; aminthogy nem tudnám konvertálni pld. ezt a két állitást: A halnak *egyedüli* életeleme a viz, és: A halnak *legfőbb* életeleme csak a viz lehet.

A czikkiró úrnak gondolata bizonyára az volt, hogy a *revelatio, a kinyilatkoztatás* képezheti egyedül a theologiának forrását, alapját. Csakhogy ezen helyes gondolatot tévesen fejezi ki, midőn folyton a Szentirást állitja elénk a theologia egyedüli alapja, forrása gyanánt. A kinyilatkozta-

tás és a Szentirás nem födik egymást. A kinyilatkoztatás köre, terjedelme sokkal tágasabb, mint a Szentirásé. A keresztény revelationak hordozója, föntartója és közlője nem egyedül a Szentirás, hanem a Szentiráson kivül még a hagyomány és főképen *az anyaszentegyháznak Krisztus Urunktól rendelt csalhatatlan tanitói hivatala* az apostolokban s azok utódaiban. Nem szabad tehát azt állitani, hogy a Krisztus Urunk hirdette igazságok csak a Szentirásban találhatók meg. A Szentirás tulajdonképen *a hagyománynak csak egy része*, mely a Szentirásban foglalt igazságokon kivül még sok más igazságot foglal magában.

Ezek alapján megadhatom a czikkiró úrnak a feleletet azon kérdésre, hogy minő dogmák kell hogy világitsanak a növendéknek a Szentirás olvasásánál és értelmezésénél? A növendéknek s általában a kereszténynek a Szentirás olvasásánál és értelmezésénél tisztában kell lenni az összes szent iratok inspiratiójáról szóló dogmával; és lám, ezt a dogmát nem lehet a Szentirásból meriteni. E dogmát csakis az az isteni tanubizonyság adhatja meg nekünk, mely az apostoloktól a traditió révén jut el hozzánk. Tisztába kell jönnie továbbá az anyaszentegyház csalhatatlan magisteriumáról szóló tannal, mely magisterium a Szentirást értelmezi, magyarázza és integritása fölött őrködik. — Ezek azon okok, melyeknél fogva — eltekintve a didaktikai nehézségektől — a czikkiró úrnak terve, gondolata, hogy a theologiának oktatása csoportosuljon a Szentirás körül, azon épüljön, sohasem lesz keresztülvihető. A kath. hitelvek minden efféle kisérletnek útját állanák, aminthogy ezt már multkor röviden megjegyeztem. A czikkiró úr figyelmét azonban úgy látszik kikerülte azon megjegyzésem, hogy kath. hitelvi szempontból vettetett el a hitoktatásnak a czikkiró úr eszméjéhez hasonló reformálása.

Amit a czikkiró úr a theologiának és filozófiának, különösen a skolasztikának egymáshoz való viszonyáról ir, az bizonyára nem alapos tanulmánynak eredménye. Már rég nem olvastam olyan kicsinylő és előitéletekkel telt sorokat, mint aminőkkel a czikkiró úr ront neki a skolasztikának. Szinte

eszembe jutnak a hires theologusnak, Canus Melchiornak szavai, melyeket Loci theologici cz. művének 8. könyvében, a 2. fejezetben mond: »Illos autem homines mirari non desino, qui cum catholici et habeantur et sint, inimici scholasticorum plausus tamen excitare solent, qui nesciunt juventutem ad linguarum studium ad hortari, nisi prius scholasticos praejudiciis figant totisque concidant voluminibus.« A scholastika soha sem hitte azt, miként a czikkező úr gondolja, hogy »arra viheti, hogy a miszteriumokat az emberi értelemnek e *mesterkélt* módszerével is felfedheti.« A scholastika sohasem erőlködött, »úgy föltüntetni a dolgot, mintha a dogmákat az ő magyarázataival megérthetnők, vallásunk titkait megfejthetnők.« A skolastikus bölcselet soha sem akart »vallást teremteni«. Tessék elolvasni, miként határozza meg szt. Tamás (I. p. q. 1. a 8 ad 2.) a theologiának és filozófiának egymáshoz való viszonyát. *„Argumentari ex auctoritate* — mondja Aquinas — est maxime proprium huius doctrinae eo quod principia huius doctrinae *per revelationem* habentur: et sic oportet, quod credatur auctoritati eorum, quibus revelatio facta est.... Utitur tamen sacra doctrina etiam ratione humana, *non quidem ad probandam fidem*, sed ad manifestandum aliqua alia quae traduntur in hac doctrina. Cum enim gratia non tollat naturam, sed perficiat, oportet quod naturalis ratio subserviat fidei.« A jó skolasztikusok bizonyára nem merték volna megálmodni, hogy valamikor Aristotelessel egyetemben azon dicsőség éri őket, hogy Straussszal párhuzamba hozatnak. A czikkiró úr aligha a skolasztikus szerzők mélyebb tanulmányozásából jutott ezen ferde nézetekhez.

A jelenleg dicsőségesen uralkodó pápa egészen másképen nyilatkozik a skolasztikáról »Aeterni Patris« kezdetű encyclicájában. És a pápák mindig így gondolkoztak. Csak V. Sixtusnak a skolasztikáról adott itéletét akarom a czikkiró úr figyelmébe ajánlani. »Divino Illius munere, mondja V. Sixtus, qui solus dat spiritum scientiae et sapientiae et intellectus... inventa est a maioribus nostris sapientissimis viris, theologia scholastica..... Et huius quidem

tam *salutaris scientiae* cognitio et exercitatio, *quae ab uberrimis divinarum Litterarum, summorum Pontificum, sanctorum Patrum et Conciliorum fontibus dimanat, semper certe maximum Ecclesiae adiumentum afferre potuit, sive ad Scripturas ipsas vere et sane intelligendas et interpretandas, sive ad Patres securius et utilius perlegendos et explicandos, sive ad varios errores et haereses detegendas et refellendas*: his vero novissimis diebus, quibus jam advenerunt tempora illa ab Apostolo descripta,... sane catholicae fidei dogmatibus confirmandis et haeresibus confutandis, pernecessaria est.« (Bulla »Triumphantes« 1588.)

Egyéb, a theologiai tanitás módszeréről tett digresszióira czikkirónak nem reflektálok. Hogyan van más theol. tanintézetekben, nem tudom: hogy nálunk a tanárok igenis »le tudják kötni a növendékség érdeklődését«: azt tudom, mert látom.

Ami végül Bossuet-t illeti, újból distinguálom az értekező azon állitását, hogy Bossuet az ujkor legnagyobb egyházi szónoka. Tekintve az ő gondolatainak fenségét, merész pathosát s az értelmet és fantáziát elragadó, világos modorát, melylyel a nagy igazságokat oly könnyedén ecseteli *concedo;* tekintve beszédeinek szerkezetét, népszerü, praktikus voltát *nego.* A praktikus szónok egy bizonyos meghatározott pontban akarja a hallgató akaratát tényleges javulásra birni s azért mindent elkövet a lomha akarat ez irányban való megmozgatására. Bossuet inkább általánosságok körében marad, midőn az akaratnak megindításáról van szó. Csak tisztán szét kell választani a szónoklatnak két faját: a tanitói előadást, mely fölvilágosit, oktat s az értelmet disponálja — és a tulajdonképeni beszédet, mely az akaratot veszi magának czéltáblául. E szétválasztás szemmel tartásával meg fogjuk tudni itélni Bossuetnek meg Segnerinek is sajátlagos értékét s érdemét. — A beszédnek értékét utóvégre is leginkább eredménye, hatása itéli meg. Segnerinek »receptek« szerint készült beszédei pedig az ő 26 éves működése alatt a legbámulatosabb, legnagyszerübb eredményeket létesitették;

életrajzában olvassuk, hogy több százezerre megy az ezen beszédek hatása alatt történt megtérések száma. Teljesen osztom Schleinigernek Bossuetről adott azon itéletét: »Bossuet s Fehler ist, dass er zu sehr *Redner* war und zu wenig *Prediger* wurde, daher sein homiletisches Verdienst auch von Kritikern, die mehr vom künstlerischen, als vom apostolisch praktischen Standpunkte ausgehen, meist überschätzt wird.«

Dr. Anhäupel György.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Der Glaube des Christen, wie er sein soll. Von Sigismund Storchenau S. J. Neu herausgegeben von H. Hurter S. J. Freiburg im Breisgau. Herders Verlag. 1895. 275 l. Ára 90 kr.

E munkának átolvasása után igazat adhatunk P. Hurternek, ki az ahoz irt előszóban mondja, hogy az egész hittudományi irodalomban nincs oly hasontartalmu és terjedelmü munka, mely avval versenyezhetne. Szerzője az 1797-ben meghalt Storchenau S. J., kinek nevével a szkolasztikus bölcselő oly sokszor találkozik. E kis parergonjában a hitnek természetéről, fontosságáról és becséről népszerü előadási modorban értekezik; anélkül azonban, hogy a szó szoros értelmében vett apologiát nyujtana.

Kerüli ugyan a szubtilitásokig menő vitás kérdéseket, de azért mélyen hatol be a hitbeli aktus analysisébe. Ez természetesen csakis a bölcselet ismerettani tételeinek érvényesitése mellett lehetséges, miáltal is az alapot vető fejezetek (a hitnek indoka, észszerüsége, a hittel járó áldozat, a hit szabadsága) kiválóan bölcseletiek. A többiekben inkább az aszketikus elem jut fölényre. Ilyenek pl. a hitnek alázatosságáról, erősségéről, tisztaságáról, szükségességéről, meg

vallásáról, hatalmáról, vigaszáról s jutalmáról szóló fejezetek. A szöveget itt-ott P. Hurter magyarázó jegyzetei kisérik. Ha tekintetbe vesszük a hitnek, mint a megigazulás kezdetének, alapjának és gyökerének fontosságát s másrészt a manap ijesztő módon elterjedett hitközönyösséget, nem ajánlhatjuk eléggé e könyvet hitszónokainknak.

Mr.

Theologia naturalis sive Philosophia de Deo. In usum scholarum. Auctore Bernardo Boedder S. J. Friburgi Brisgoviae. Sumptibus Herder. 8-r. 376 oldal. Ára 3 Mk. 50 fk. = 2 frt 10 kr.

E kötettel bezáródik azon bölcseleti tankönyvsorozat, melyet »Cursus Philosophicus« czim alatt néhány jézustársasági bölcseleti tanár inditott meg. Tankönyvhez képest igen terjedelmesen és bőven foglalkozik e kötet a Theodicea kérdéseivel. Módszerben, elvekben teljesen az előző kötetekhez csatlakozik. A nem régiben megjelent Hontheim-féle nagyobbszabású Theodiceat itt-ott felhasználja ugyan; általában azonban egészen önálló csapásokon halad e mű és semmiképen sem mondható Hontheim compendiumának. A teremtésről szóló tant, melyet más szerzők a Cosmologiában tárgyalnak, P. Boedder a theologia naturalis körébe veszi fel.

És úgy gondolom, helyesen, mivel a teremtés tényéről, szabadságáról csak úgy alkothat magának a növendék tiszta fogalmat, ha már egyszer az Istenség fogalmat, Isten attributumait és az isteni értelem és akarat működésének a módját némileg megismerte. Az öröktől fogva való teremtés lehetőségének vizsgálatánál tagadásba veszi azt tekintve a jelen világot in concreto, de megengedi a lehetőséget tekintve a teremtményt in abstracto, mozgás és generatio nélkül. Különben bölcseleti nézeteivel, miként a megelőző kötetek szerzői is, egész a Suarez-féle iskolához tartozik. Elvetvén az essentia és existentia között való realis különbséget, Istennek metaphysikai lényegét az aseitasban helyezi.

Nem tehetek róla, de ez a fogalom Istennek metaphysikai lényegéről mindig kissé hidegnek, halványnak tünik föl előttem. Mennyivel fenségesebb, erőteljesebb, és egyszersmind megfelelőbb az a fogalom, melyet sz. Tamás ad Isten metaphysikai lényegéről. Isten actus purus! A primum immobile egyszersmind a legtökéletebb actus, tiszta tevékenység!

Az örök nyugalom Istenben egyuttal végtelen tevékenység! Mig az aseitas inkább külső tökéletességet fejez ki t. i. függetlenséget a létezésben, addig az actus purusnak fogalma belső tökéletességet fejez ki, mely Istennek egyéb tökéletességeit mind magában foglalja. Az isteni concursus és praedeterminatio kérdései hosszasabban vannak fejtegetve. A szerző egy a mű végéhez csatolt függelékben nagyban iparkodik sz. Tamást a concursus számára lefoglalni. Csüri-csavarja a textusokat, de nagyon is észre lehet venni, hogy nehezen megy az exegesis. A műnek kétségkivül legsikerültebb részét képezi az első könyv (1—96 oldalig), melyben Isten létézését tárgyalja alaposan, kimeritően és mindig a legszigorúbb syllogistikai alakban.

Dr. Anhäupel György.

Feladatunk a polgári házassággal szemben. Irta Bagossy Bertalan székesegyházi hitszónok, képezdei tanár, Szatmárt, egyhm. hat. jóváhagyással. Szatmár, 1896. Reizernál nagy 8-r. 275 l. Ára 2 frt.

Mikor ez a könyv a mult hónapban napvilágot látott, cziménél fogva megragadta a liberális lapok figyelmét is, és jóizüeket mosolyoghatott magában a hozzáértő, amint ezek a liberális recenzensek a szerzőnek eme mindenesetre szorgalomra való munkájában roppant fontos jelenséget véltek látni, mert ime az, hogy »a szatmáregyházmegyei hatóság jóváhagyása« ott ragyog a czimlapon, szerintök mit jelenthetne mást, minthogy e könyv mögött a szatmári püspök áll, sőt az egész püspöki kar felfogását tükrözi vissza ez a kiadvány stb.

Nos hát, azóta tán megnyugodtak e »tudós« riporte-

rek és »hivatott« könyvismertetők. Nincs ennek a könyvnek a legcsekélyebb hivatalos jellege sem.

Hisz ha csak az előszót olvasták volna el e »beavatott« urak, hát látták volna, hogy ez egy privátembernek, aki időt vett magának és szorgalmat, fáradságot áldozott a kérdésnek, munkája, alkalomszerü munkája, melyben 1) előadja a kath. egyház tanát a házasságról, 2) ismerteti a liberális felfogást, mely a házasságot egyszerüen jogügyletnek akarja tekinteni, 3) kifejti a kellékeket, melyek e »jogügylet« érvényességéhez megkivántatnak, és 4) a tényezőket, melyek érvénytelenségét előidézik, 5) adja az idevágó drágalátos 1894. XXXI. és XXXII. t.-czikket, párhuzamba állitva velök a Rauscher kardinális instrukcziójáť »de judiciis ecclesiasticis«, mely ugyan Ausztria részére készült, de a Szentszék által jóváhagyatván, az egész egyházban hasonló körülmények között irányadóvá lett, hogy igy összehasonlithassa a két házassági jog intézkedését, s feltüntethesse a közöttök fenforgó különbségeket, 6) végül gyakorlati utmutatást nyujt a lelkész számára.

Ennyi jóformán elég is lenne a könyv ismertetésére t. olvasóink előtt. Mindazáltal külön ki kell emelnünk a »Részletes fejtegetést« (126—218. l.), melyben a szerző az idézett törvényczikkel foglalkozik, s amelyben az ő szorgalma különösen kitünik. Az egészen nagyon (talán túlságos nagyon) türelmes szellem vonul át, kivált a helylyel-közzel beszőtt *gyakorlati utmutatásokban* találunk oly helyeket, amelyeknél szinte felzudulva kérdezzük: hát még ez is a mi dolgunk lesz? Teszem, a 168. lapon adott gyakorlati utmutatást sehogy sem tartom elfogadhatónak; mert mi köze van a papnak ahoz, ha a polgári kötés tévesen esett meg, a bölcs anyakönyvvezető hibájából, ő pedig az egyházi kötésre nézve egyházi felmentvény birtokában van? miért figyelmeztesse ő e »polgári« hibára a jegyeseket?

Egyebekben, és általán véve, a munka jó, és fájdalom, nagyon is időszerü. Hogy azonban felölelt-e minden eshetőséget, minden kellemetlenséget, minden vexát, minden bajt, amit az Úr szőlejében fáradozó lelkipásztorok ez új

aerában elszenvedni fognak: ki tudna erre a kérdésre megfelelni?

A jövő fogja megmutatni, még pedig a közel jövő, mennyi bajnak, mennyi zürzavarnak vetették meg ágyát azok az 1894. XXXI. és XXXII. t.-czikkek.

Liberius.

Timotheus. Levelek egy fiatal theologushoz. Irta Dr. Hettinger Ferencz. Német eredetiből forditotta a csanádi növ.-papság m. e. i. iskolája. Temesvár, egyhm. sajtó. 8-r. 510 l. Ára 1 frt 40 kr.

Ezelőtt ötödfél évvel volt szerencsém ismertetni Hettingernek ezt a remek könyvét, akkor, mikor az eredetiben napvilágot látott, mint a jeles, nagynevü szerzőnek végrendelete, posthumus müve, ugyancsak a Magyar Sion hasábjain (l. 1891. évf. 136. l.) — s akkor elmondottam, részleteztem ennek a könyvnek jelességeit.

Hogy itt van megirva, és pedig egy egész életét, szivének minden szeretetét, lángelméje minden tudományát a papnevelésnek odaáldozott embertől megirva: mikép legyen elkészülve, az erények mily pánczéljával legyen felvértezve, a szent és profán tudományoknak mily fegyvereivel legyen ellátva, az általános ismereteknek mily kincseiben bővelkedjék az a fiatal levita, aki a mai világban, mint helyét igazán betöltő, müvelt pap akar működni — mindezt elmondottam már akkor.

Most, hogy ennek a műnek magyar fordítását regisztrálhatom, s hozzáteszem, örömmel regisztrálhatom folyóiratunkban: nincs miért ismételjem a méltán megérdemlett dicséreteket. Inkább azt emlitem meg, hogy a fordítók jól dolgoztak, jó munkát végeztek, — legfölebb a gymnasiumi előtanulmányokra vonatkozó fejezetekben lehetett volna a magyar szokásokhoz alkalmazott megjegyzéseket csatolniok csillag alatt a szöveghez. A fordítók maguk is érzik, hogy ezek a részletek nem igen felelnek meg a mi életünknek, — más lévén a német gymnasiumok szervezete, valamivel

okszerübb, mint a mieinké —; mert az előszóban mintegy mentegetőzve hozzák fel, hogy e részleteket úgy hagyták meg, amint azok az eredetiben vannak, a német viszonyokra való tekintettel, — és hogy nem érezték magukat feljogositva, a műben bármi csekély változást is tenni. Ez nem is volt szükséges, hanem, mint mondom, jegyzet alakjában helyenkint az eltérésekre reflektálniok szabad lett volna. — De hisz ez a pont nem tartozik Hettinger Timotheusa lényegéhez.

Első sorban a növendékpapoknak, de mindazoknak is, kik a papnevelés és a theologia iránt általában érdeklődnek, nem ajánlhatom elég melegen ezt a könyvet. Hogy névszerint a növendékpapokba öntsek kedvet a mű megszerzésére, (talán ezek számára némi árleszállitás is lehetséges lenne ?) ide iktatom röviden annak tartalmát.

»Timotheus«-ban a szerző egy derék, jó szándéku és tudomány-szomjas ifjút képzel maga elé, aki komoly törekvéssel készül a papi pályára, s akihez ő harminczhárom bizalmas levelet intéz, meleg közvetlenséggel, a következő témákról: a papi hivatásról, a tudományos előképzésről a középiskolában, az egyetemi illetve szemináriumi tanulmányokról, a bölcseletről és névszerint az Aq. sz. Tamás bölcseletéről, a theologia egyes disciplináról, (fundamentális, dogmatika, morális, jog, exegesis stb. stb.), a theologia és a természettudományok egymáshoz való viszonyáról, — no meg arról, hogy egy művelt papnak a profán tudományokhoz, sőt a szépművészetekhez is kell értenie valamelyest. Az askézisnek, lelkigyakorlatoknak is van szentelve néhány levél. Függelékül Hettingernek egy más alkalomból irt gyönyörű kis értekezése a keresztutról van a könyvhöz csatolva.

Kispapok és fiatal papok, vegyétek meg, és olvassátok figyelemmel ezt a könyvet.

Dr. Kereszty Viktor.

Thomas-Lexikon. Von Dr. Ludwig Schütz, Professor der Philosophie am Priesterseminar zu Trier. 2-te sehr vergrösserte Auflage. Paderborn. Verlag von Ferd. Schöningh. 1895. 889 l. Ára 7 fl. 20 xr.

Ezen immár 2-ik kiadásban megjelenő szótár méltán mondja magáról czimlapján, hogy »tetemesen« bővitett kiadás. Az első kiadásnak 379 oldala 889-re szaporodott. E szótár czélja a sz. Tamás összes munkáiban előforduló tudományos- és műkifejezéseket alfabetikus sorrendben összegyüjteni, leforditani és megmagyarázni. De nem a szerző az, aki magyaráz, hanem sz. Tamás maga s pedig akként, hogy minden terminus technikusnál idéztetnek az ugyanezt a terminust tartalmazó mondások és tételek. Az idézetek száma a műkifejezések fontossága és világossága szerint hol kimeritő, hol csekélyebb, de mindig elegendő, hogy a kezdő tomista a fogalmakkal tisztába jöhessen. Az ezen szótárban követett módszernek meg van az az előnye is, hogy azt sz. Tamás összes műveihez való tárgyszótárrá és tárgymutatóvá minősiti, miélt fogva kezdőnek s tudósnak egyaránt hasznára lehet.

Mr.

Kis katekizmus. Káté-tervezet 9—10 éves kath. keresztény gyermekek számára. A III. elemi osztály tananyaga. Irta kézirat gyanánt Bognár Ádám, fővárosi hitoktató. Budapest, Pátria. 1895.

Az irodalmi alkotások egyik legnagyobbika egy jó katekizmus elkészitése. A hit- és erkölcstan teljes, világos és biztos ismerete kell ehhez, párosulva a »gyermek-nyelv« hosszas gyakorlatban megszerzett ügyes kezelésével. A katekizmus a vallás ismertetésének kérdése; ezen alapul a hit világos, biztos és tiszta tudása.

És ezért nagyon természetes, hogy egy »Katekizmus« megitélésénél nem lehet kicsinyes szempontokból kiindulni, hanem absolut becsü, egészen kifogástalan alkotást követelünk. Midőn arról van szó, hogy egy ország területén a

hit és erkölcs tanai mily alakban és mily eszközökkel legyenek tanitva: az Egyház létkérdéséről beszélünk, s nem lehet a dolgot csak úgy felületesen tárgyalnunk.

Azért oly nagyfontosságu a katekizmus-ügy.

Magyarországban a hitoktatók között általános az elégedetlenség a jelenleg használatban levő Deharbe-féle katekizmus iránt. A kifogás nem dogmatikai részét illeti, hanem nyelvezetét, melyet a gyermek *értelmesen* megtanulni nem képes és a becsületes hitoktatónak ezért keserűvé teszi a fáradozást.

E nagy baj elháritására már egy évtized óta általános a mozgalom. Folyóiratokban, hitoktatói gyüléseken, katecheticai cathedrákon folyton erről folyik a beszéd; a praktikus életben pedig az ügyet szivén viselő hitoktató nem türhetvén a tudatlanságot, melyet Deharbe emészthetlen stylusa a gyermek lelkében okoz: *csinál* katekizmust saját belátása szerint; egyik jót, a másik roszat.

Bognár Ádám úr »Káté-tervezete« az általános mozgalom egyik hulláma. Természetesen a legfőbb czélra törekszik: az általános méltánylásra.

Elképzelve, sőt az előszóban olvasva fáradságos törekvését, nem szivesen mondjuk el müve hibáit.

De el kell mondanunk, hogy először is dogmatikai szempontból gyenge, sőt téves is néhány helyen. Péld. a megszentelő malaszt szerinte a bün nem ismerésében áll; az angyalok, első emberek a megszentelő malaszt állapotában voltak: »azalatt azt értjük, hogy semmiféle bünt nem ismertek.« *Definitiónak* ez téves. »A mennyországba azok mennek, kik a megszentelő malaszt állapotában, *vagyis minden bün nélkül haltak meg.*“

Általában a szerző a »gratiá«-ról szóló tanban nem jártas és ez mindenütt érezhető, hol a gratia — főleg a sanctifans — szerepel. A 209. kérdésben a sanctificans és auxiliaris nincs elválasztva, hanem csak »a jóra segit« szóval definálva. Pedig a kettő közt különbség van, még pedig fontos.

A gratia nem ismerése folytán helytelen fogalmat

nyujt a szentségeknél: a bérmálás (áldozás által szereztük a megszentelő malasztot), utolsókenet, házasság definitióiban.

Nincs felemlitve két hitágazat: a szentek egyessége és a bűnök bocsánata. Ezeket ismertetni könnyű s elmaradhatlan.

Az apostolok és többi tanitványok Jézus életében nem »képeztek egy társaságot, *melyet anyaszentegyháznak* nevezünk«, . . . aedificabo Ecclesiam. A 2. kérdésben nem lehet kihagyni a pápa iránti engedelmességet.

A t. szerzőnek szükséges a theologia alapos tanulmányozása és akkor lépten-nyomon változtatni fog katekizmusán, sok általános kifejezést élesebbé, sok ingadozót, homályosat biztosabbá alakitva, a tévest kiigazitva. De szükséges más káté-irók tanulmányozása is. Nem ismeri-e a legujabb, Spirago-féle kátét, melynek dicséretétől viszhangzik, és méltán viszhangzik az egész német szakirodalom?

Ez aztán a káté! Első kiadását (5000 pld.) egy félév alatt szétkapkodták, most jelent meg második kiadása. És miért? Mert 1) praktikus, 2) kitünő példákat hoz, 3) rövid, világos mondatokban beszél, 4) logikus a gondolatmenete, 5) kerüli a nehézkes kifejezéseket, 6) kivált az erkölcstani részben eleven, és szinte kimeritő.

A kérdések szerkesztésében B. a helyes módszerre törekedett, de sok simitani való van e tekintetben is. Csak hosszas gyakorlattal lehet megszerezni azt az ügyességet, mely a kérdések és feleletek jó összeállitásában nyilvánul és egy katekizmusnak főbecsét képezi.

Az egyes részek összeállitásáról nem szólunk, mert ez messze vezetne. Külön kérdés ez, mely alapos vitatást fog előidézni. Majd győzni fog a jobb.

Látnivaló, hogy amily dicsérettel nyilatkozhatott a M. Sion a Gerely hitoktató biblia-kisérletéről (lásd ezidei áprilisi füzetünket a 303. lp.) oly kevéssé approbálhatja a Bognár hitoktató káté-tervezetét. Azonban a t. szerző törekvését mindenkinek méltányolnia lehet. Egyike lesz azoknak, kiknek neveit emlegetni fogják azon nagy napon, midőn a várva várt Katekizmus megjelenik. Csak arra kérjük, hogy

igénytelenül igyekezzék munkásságát a kérdés megoldására forditani, mert ily általános érdekü czél elérésénél a saját véleményét sokszor kell alárendelni, hogy az igazság diadalmaskodhassék.

Dr. Csajka.

Princesse Caroline de Sayn Wittgenstein: La vie chrétienne an milieu du monde et en notre siècle, Entretiens pratiques recueillis, revisés et publiés par Henri Lasserre. Paris. E. Dentu, Éditeur. 1895. 406 l. Ára 2 fl. 10 xr.

Ha tehetséges franczia iró egy már eléggé megvitatott s félig-meddig tisztába hozott kérdéssel a végett foglalkozik, hogy szellemes reflexióival és ötleteivel új szempontokat tárjon fel, új vonatkozásokat, hasonlóságokat s párhuzamokat fedezzen fel: már a priori számithat sikerre, kivált, ha csillogó, Feuillet-szerü irályával nem fukarkodik. Ennek tulajdonitható az az óriási hatás is, melyet az előttünk fekvő könyv, a fogékony kedélyekre gyakorolt. A reávonatkozó dicséretek tetőpontjukat érik a hires Lasserrenek kijelentésében, mely szerint »jobb, férfiasabb, igazabb, hatásosabb és ellenállhatatlanabb munka jelen századunkban még nem iratott.« Különben e könyvnek története van. De Sayn herczegnő († 1887.), ki állitólag valóságos univerzalzseni volt, sokat irt, de csak két munkát bocsátott sajtó alá. Ezek közül az egyik (24 kötet) még nem került a nyilvánosság elé s nem is fogja azt senki fia meglátni mindaddig, mig a herczegnő halálának napjától számitva 25 év le nem telik. Addig is Csehországnak egyik zárdájában lepecsételt ajtaju szobában őrzik. Igy kivánta ezt a herczegnő. A másik munkát is csak néhány példányban nyomatta ki, minthogy kizárólag meghitt barátjainak szánta. Lasserre is kapott egy példányt s ez csakhamar egész családjának palladiumává lön. »E könyv volt évek hosszú során át vezetőnk a bizonytalanságban, tanácsadónk ügyesbajos dolgainkban, vigasztalónk szomorú napjainkban; ez lön iskolánkká, mely erényre, bátorságra s bölcseségre

tanitott.« (p. XII.) A herczegnő halála után Lasserre annak rokonaitól engedélyt kért, hogy a munkán, mely túlságosan megrakott gyümölcsfához hasonlitott, rövidithessen s egyet-mást változtathasson, mielőtt az a könyvpiaczra bocsáttatnék. Igy keletkezett e könyv.

Czélja, a világ zajos mulatságaitól körülvett s szórakoztató foglalkozásokkal megterhelt lelkeknek keresztény tökéletességre vezető gyakorlati útmutatásokat adni. Mindjárt fogjuk látni, mi különbözteti meg hasonirányú lelki olvasmányoktól.

A három nagy parancsolat szerint három főrészre oszlik, melyek az Istenhez, saját magunkhoz s embertársunkhoz való viszonyainkból levont irányelveket fejtegetnek. A bő anyag 8 fejezetben van lerakva.

Az első fejezet az »Isten akaratában való megnyugvás« semmi ujra nem tanit ugyan, de a szellemes eszmefuttatások mindvégig lekötik a figyelmet.

A másodikban már önálló. Simán folyó spekuláczióval tekintetünket az emberi sziv redői mögé tereli s megvilágitja azon titkos érzületeket, melyek az Istenről való megfeledkezésnek zavaros forrásai sokszor még a jámbor lelkeknél is. Megvallom, Croiset S. J. »Die Täuschungen des Herzens« cz. munkája óta nem olvastam hasonlót. De mig az utóbbiban mindjárt ráismerni a szakavatott pszikologusra és moralistára, ki kenetes stilusban prelegál, addig de Sayn minden sora hű tükörképe az eszmemenetében s csillogó-villogó irályában eredeti nagyvilági hölgynek.

Az »Önmegtagadás« cz. fejezetben az ezen erényről szőtt általános reflexiók után a családi tűzhelynek szenteli figyelmét s könyörületlen realizmussal szólitván nevükön a házasulandóknak vagy már hitestársaknak szivében sokszor szunnyadó érzelmeket és szándékokat, megvilágitja a nő apostoli működésének terét és módját. A nemek egymáshoz való viszonyának kérdése, azt hiszem, mindig aktualis. Azért minden századvégi házasulandónak, kit Schopenhauernek a »benaresi szent majmokról« (ahogy ő az asszonyokat nevezte) felállitott thézisei s Sacher-Masochnak

a két nem egymással való természetszerű harczáról szóló meséi gondolkodóba ejtettek, melegen ajánlom e fejezetet.

A »Világ« cz. fejezetben éles megfigyeléssel azon titkos utakat és réseket kutatja fel, amelyeken a világias szellem sokszor még az egyház szentélyébe is besikamlik. Mint olyan, ki sokszor és sokat olvasott az emberi szivben, nem hagyja figyelmen kivül a hármas bűnös kivánság legösszekuszáltabb elágazásait sem. Plasztice, néhány vonással adja az életkedv megnyilatkozását. Meghallja a világ hivására szivében halkan visszhangzó ekhót ép ugy, mint a banketteken s világi ünnepségeken megeresztett kurjantásokat. De különösen a világfiak szélhámossága képezi egészséges szatirájának czéltábláját.

Nem mondok sokat, ha azt állitom, hogy modern formában, ennyire szellemesen nem leplezte le senki a világnak nevezett bálványt. Az alázatosság erényét tünteti fel, hogy gyujtó szavai még a megrögzött világfira is mély benyomást tehetnek.

A »Türelem« cz. fejezetben ismét a mulier fortis elmélkedik minden szava bizonyitja, hogy ez erényt nemcsak elméletileg ismeri. A családtagokhoz intézett tanitások mélyen meginditották.

Minden izében modern az unalomról szóló fejezet. Az a gyöngéd érzésü, finom müveltségü hölgy, ki számtalanszor figyelte meg a zsurjain összesereglett társaságot, bizonyára eléggé illetékes, hogy az emberi sziv ez elposványodásáról is itéletet mondjon.

És mond is. És itt kulminál, nézetem szerint, a szerző analizáló tehetsége. Az unalom kategoriájából egy mozzanatot sem mellőz. A merően passiv magatartás, a munkaiszony, az ábrándozás, az életuntság stb. mint a sziv legveszedelmesebb élősdiei górcső alá kerülnek. Majd meg illatos budoárba vezet s bemutatja a benne ásitozó madámot és annak sivár lelki életét. Mint másutt, úgy ezen bajoknál is megjeleli a megfelelő orvosságot s remekül irja le a munka és komoly foglalkozás áldásait.

Társadalmi kérdésekkel foglalkozik a »Tekintély tisz-

telete« cz. fejezetben, ahol a szülők, az egyház és az állam iránti kötelességek teljesitésére felhi. — Az utolsó fejezetben a sokféle módon nyilatkozó irigységről. és nagyravágyásról elmélkedik.

Amit ezen vétkek keletkezéséről s fejlődéséről mond, ismét mély pszikológiai ismeretekről tanuskodik. »Az ördög irigységéből jött be a halál a föld kerekségére; követik pedig azt, kik az ő részén vannak.« Szokott szellemességével be is mutat néhány ily »követőt« bibliai alakokon kezdve egészen a zenebanda flótásáig, ki irigy szemmel nézi a klarinétost. E bűnnek sötét háttere annál jobban emeli ki a szerénység kedves erényének tiszta képét. — Ennyit a munka tartalmáról. Látnivaló, hogy az nem egyéb, mint egy a világiak száj-ize szerint való formába öntött kis Kempis Tamás.

A magyar irodalom nagy nyereségének tarthatná, ha ügyes fordító e munkával megajándékozná. A fordítás persze nem lesz könnyű dolog, mert a munkának fősajátságából, a szellemes, eleven és kecses formából semminek sem szabad elvesznie. Gyönge ismertetésem czélja a hivatott fordítók figyelmét e könyvre terelni.

Mr.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

69. A kath. tudósok tavalyi brüsszeli kongresszusának tudományos eredményei immár kilencz vaskos füzetben fekszenek előttünk, ily czimmel: *Compte rendu du troisième congrès scientifique international des Catholiques, tenu à Bruxelles du 3 au 8 septembre 1894.* Minden egyes füzet más és más tudomány-ágba tartozó, szebbnél szebb értekezéseket foglal magában és pedig, miután az első füzet történeti bevezetést adott a kongresszusról, a II. az összehasonlitó vallástudománynak van szentelve, a III. a bölcse-

letnek, a IV. a jogi és nemzetgazdászati tudományoknak, az V. a történetkutatásnak, a VI. a nyelvészetnek, a VII. a a mathematikának, a VIII. az anthropologiának, végre a IX. a keresztény művészetnek. A bölcseleti füzetben Kiss János dr. és Kozáry Gyula, a nyelvészetiben Giesswein Sándor dr. magyar paptársainktól is találunk dolgozatokat.

70. A német katholikusok 42. nagygyülése Münchenben a legjobb auspiciumok közt folyt le. Nevezetes marad e gyülés történetében Zichy Nándor grófnak fellépése. Magyarország katholikusainak eddig vett sérelmei ünnepélyes módon be vannak panaszolva a világ katholikus népeinek itélőszéke előtt. A külföld katholikusainak rokonszenvéből és részvevő szeretetéből pedig mi uj erőt meritünk. (Apponyi Albert gróf lapja, a »Nemzeti Ujság«, igen találóan utal a »müncheni nagygyülés«-ről irt vezérczikkében arra a különbségre, mely a német katholikusok sorsa közt a protestáns császárságban és a magyarországi katholikusokéi közt a »liberális« Magyarországban van. Németországban a protestáns császárság alatt a katholikus állami hivatalnokok bátran szerepelhetnek a kath. nagygyüléseken: nálunk »esetleges káros következmények« állhatnának be a kath. állami tisztviselőkre, hogyha a katholikus egyház érdekei mellett sikra szállni, avagy csak szint vallani is merészelnének.)

Érdekes látvány egy ily német katholikus nagygyülés! Hogy a protestáns német birodalomban a katholikus társadalmi és hitélet sokkal pezsgőbb, mint Magyarországon, azt természetesnek is mondhatná valaki, miután kisebbségben vannak a katholikusok. Mi még mindig többségünkben bizakodunk el vakmerően. Minálunk még a gyülésezésben sem igen tudnak tovább menni a kezdetnél, mely mindig sokat igér; de a folytatás elmarad, vagy hosszu pihenés után a kezdethez már nagyon is méltatlan alakban kerül a fölszinre, és majdnem úgy látszik, mintha némelyek a katholikus gyüléseket csak szereplési alkalomnak tekintenék, legfőlebb jogos tüntetésnek, nem pedig az igazság védelmi eszközének. Pedig ez lenne a kath. gyülések tulajdonképi czélja.

Tanuljunk a német katholikus nagygyülésből. Igen örvendetes dolog, hogy azon sok magyar, köztök Zichy Nándor gróf, a magyar egyházpolitikai ellenzék vezére és dr. Prohászka Ottokár szerkesztőtársunk is megjelentek, s hiszszük, egyikök feje sem fáj azért, hogy a liberális lapok fölvetették a kérdést, vajjon kiknek a megbizásából és képviseletében szerepeltek a magyar katholikusok a müncheni nagygyülésen. E lapoknak igazán nem feleletre, hanem beható magyarázatra és ismeretre volna szükségük.

De még az sem okoz nekik főfájást, reméljük, hogy a német nagygyülésen tartott beszédeiken, s magán az ő fölszólalásukon annyira megbotránkoztak a liberálisok, hogy árulkodást sőt hazaárulást emlegettek! Úgy látszik, a vádlók nem voltak tisztában vádjuk lényegével és körülményeivel, úgy látszik, nem gondoltak arra, hogy e vádból közvetlenül és logikailag levonható következtetéssel csak ujabban is figyelmeztették a magyar katholikus társadalmat azon veszélyre, mely őt fenyegeti. Vajjon tehát katholikusnak lenni ma már hazaárulást jelent? Meggondolta-e a liberális sajtó, minő vádat emelt? Megfontolta-e vádjának horderejét? Dehogy! mindez a liberális felfogás egyoldalúságának tulajdonitandó, ama szűk és ködös látkörnek, amelyben ez a felfogás támolyog! Nem haragszunk a vádért, a vádlókra sem neheztelünk, csak sajnálkozunk fölöttük. Epéskedni sem akarunk.

És mivel szolgáltak a müncheni katholikus nagygyülésen megjelent magyar katholikusok e súlyos vádra? Nem magával a felszólalással, hanem mert felszólalásukban tárgyilagosak voltak s a magyar katholiczizmus helyzetét bemutatták a külföldnek s ami fő, alkalomszerüleg tették. Ha fényes jelenről s reményekkel teli jövőről beszélhettek volna, ezt is megteszik. Csakhogy ha erről beszéltek volna ma, úgy azoknak soraiba állottak volna, akik a történelmet naponkint hamisitják; bizonyára saját hazájuknak tettek volna legrosszabb szolgálatot, azt ámitani segitettek volna akkor, amikor felvilágositásra, figyelmeztetésre van szüksége. Vajjon az ellentábornak tegyünk-e szol-

gálatot akkor, mikor e szolgálatra saját táborunknak a legnagyobb szüksége van?

Mi, és velünk minden igaz katholikus, köszönetet mondunk azoknak, akik a katholiczizmus érdekében, nem törődve a rágalommal, nyiltan és önzetlenül beszéltek a német nagygyülésen. Védelemre nincs szükségük azok előtt, akik a katholiczizmussal együtt éreznek és akik meg tudják különböztetni azt, amivel a hazának ártani lehetne, az igazság ecsetelésétől. Vagy csakugyan oly annyira bántó már ez az igazság, hogy annak elmondását minden áron meg kell akadályozni? Vagy ez az igazság a liberálizmusra oly fényt vet, amely legelrejtettebb titkait is megvilágitja s az alakoskodást lehetetlenné teszi? Igenis, köszönetet mondunk a müncheni magyar szereplőknek, nyiltan, őszintén. — Egyet sajnálunk csak, hogy az igazságnak ily alkalomszerű elmondására nálunk egyre kevesebb alkalom kinálkozik. Vajjon Németországban kell-e keresnünk az alkalmat? Igaz, hogy az alkalom teremtésére az egész katholikus társadalom közreműködésére, s ehhez kitartó munkásságra van szükség. Kérjük a katholikus társadalom vezérférfiait, honositsák meg nálunk is a németek buzgóságát, legyenek segitségére a katholikus társadalomnak abban, hogy évenként legalább egyszer Magyarország egy helyén összegyülhessen és megbeszélhesse a bajokat, melyeket orvosolni kell, tanácskozhassék az eszközök fölött, melyekkel önjavát és az emberiség javát előmozdithassa. Az ily katholikus gyülésekkel nemcsak a katholiczizmus erejére figyelmeztetnénk az ellenséget, hanem alkalmunk nyilnék az ellenség leleplezésére. Összehasonlithatnánk a müncheni gyülés alkalmából emelt vádakat az objektiv igazsággal, s bizonyára egy egész halmaz következetlenséget mutathatnánk fel azoknak, akiket a liberálizmus lidércz-tüze egyre beljebb és beljebb csal az ingoványos talajra, hogy helyzetöket bizonytalanná tegye és föltétlen hatalmat nyerjen fölöttük.

71. Főmagasságú bibornok-érsekünk elölülése mellett a f. hó 1. napján püspöki konferenczia tartatott Budavárában, avégből, hogy megállapittassék annak a közös pász-

torlevélnek egyrészt, mely az áldatlan deczemberi törvények életbelépése alkalmából a hivekhez intéztetni fog, másrészt meg annak a latin Instructiónak a szövege, mely ugyanez alkalmából a papságnak fog megküldetni.

Közeledik ugyanis a terminus, a boldogító október 1-ike. Akadtak, akik azt hitték, hogy a klérus, a jó Isten tudja, miféle akadályokat fog görditeni a törvények életbeléptetése ellen. Dehogy fog! A magyar papság se nem izgat, se aknamunkát nem végez, — amig a törvény szentesitve nem volt, tett, amennyit tehetett; most abban a »kedvező helyzetben« van, hogy némán nézheti a kezdet nehézségeit az állam közegeinél. Névszerint az állami anyakönyvvezetésre tekint kiváncsian.

A hivatalos lap mindennap kedveskedik egy oszlop névvel: az ujonnan kinevezett anyakönyvvezetők neveivel.

Ezek kezébe lesz tehát letéve az egész országot izgalomban tartott és a mai állapotokból itélve, teljesen bizonytalan helyzet elé juttatott egyházpolitikai »reform« legfontosabb intézkedéseinek végrehajtása: az anyakönyvvezetés és házasságkötés.

Csupán morális oldaláról tekintve a kérdést: el kell szörnyüködnie az embernek, ha látja, hogy miképen gondoskodtak a fontos állások betöltéséről, azon állásokról, melyek gyakran kemény próbára tették az e téren külön képzett és senki által eddig kétségbe nem vont magas intelligenciájú papság erejét is, nem is tekintve azt, hogy a papnak úgy egyházi állása, függetlensége, mint esküje garancziáját képezte lelkiismeretességének, amit, bár senkinél sem szabad előre kétség tárgyává tennünk, még sem lehet oly szikla-szilárdnak tartanunk a legkülönbözőbb nevelésben részesült s a könnyelmübb erkölcsi elbiráláshoz szokott elemekben.

Ha végigtekintünk a névsoron, látjuk, hogy száz közül kilenczvenöt—kilenczvenhat esetben jegyzőt neveztek ki anyakönyvvezetőnek. Vannak a jegyzők közt igen intelligens, derék, lelkiismeretes emberek, a kik teljesen átérzik feladatukat és buzgón, kifogástalanul töltik be hivatalukat; de

már bocsánatot kérünk, midőn látjuk, hogy a vármegyékben nap nap után mennyi baj van a jegyzők nem csekély részével: akkor nem tudjuk, megdöbbenjünk-e, vagy mit csináljunk, hogy ily könnyedén bánnak el e fontos állami és erkölcsi funkcióval.

Van egy más jelensége is a kinevezésnek: ugy látszik nem igen találkozott független ember, aki elvállalta volna ezeket a funkciókat. Ha csakugyan annyira kellene a magyar közönségnek, ahogy a zsidó-szabadkőműves sajtó el akarták hitetni: akkor bizonyára, ugy mint sok nemes feladatra, hazánk legintelligensebb és legfüggetlenebb elemei sietnének a feladat teljesitését megkönnyiteni, előmozditani. A független, keresztényileg gondolkozó elem távolmaradása mutatja legjobban, hogy minő rokonszenvesen fogadja a nagy magyar közönség az uj szisztémát.

Az anyakönyvvezetők helyettesitése meg éppen szánandó. Megborzad az ember, ha látja, kinek kezén megy keresztül az anyakönyv. A segédjegyzők lesznek majd mindenütt a helyettesek.

Mi az a segédjegyzőség? A segédjegyző ma itt van, holnap ott. Hiszen majd minden pályatévesztett ember, a ki nagynehezen hozzájutott az érettségi bizonyitványhoz, de föllebb nem bir menni, álláskeresés közben ráadja a fejét arra, hogy ideiglenesen segédjegyzősködjék, mert igy megélhet egy darabig, a mig sikerül őt bedugni valahová protektorainak. Nem akarjuk mondani hogy mind ilyenek, ments Isten; de a nagyrészük bolygó zsidó, az bizonyos. Hiszen a müködő segédjegyzőknek csak kis perczentje az, mely jegyzői hivatalba juthat, vagy akar jutni. Ezek kiválogatását még értenők; de oly nagy tömeg segédjegyző megbizása nagyon alkalmas arra, hogy a legnagyobb foku bizalmatlanságot és közömbösséget keltse föl a népben. Hogy járuljon ő jó lélekkel, frigyének megkötése végett az elé, a ki az ő szemében csak jövevény, mert tényleg csak ideiglenes alkalmazásban van?

A püspöki kar egy értelemmel, egy elhatározással lép akcióba a »szerencsétlen« törvények ellen, e néven

nevezik ugyanis a hivekhez intézett körlevelükben a radikális egyházpolitikát. Lehetetlen e közös aláirástól a sulyt, az eddigi enunciációkat meghaladó fontosságot megtagadni. Különösen ki kell emelnünk annak fontosságát, hogy a püspöki kar a törvények életbelépte után csakis azért ad kényszeritve utasitásokat, hogy hiveit a magánjogi bonyodalmaktól lehetőleg megmentse, a gyermekeket és özvegyeket az anyagi károk ellen, melyek az örökösödés, haszonélvezet, nyugdijak stb. tekintetében érhetnék, biztositsa. De az állami házasságot a polgári szerződésnél többnek egy hajszálnyival sem tartja, annak erkölcsi erőt, ethikai értéket nem tulajdonit és azért különös gonddal figyelmezteti a hiveket, hogy Isten és az egyház előtt csak akkor tekintetnek házasfeleknek, ha azt egyházilag kötik. A püspöki kar e kijelentése örök időkre bélyegként ott marad a polgári házasságon, s meg vagyunk győződve, hogy bizonyára az egész társadalom követni fogja a püspöki kart a polgári házasság megitélésében, amint követi a külföldön is, hol a csak állami házasságot kötött párokat a társadalom házasfeleknek sehol sem tekinti.

A körlevelek különösen hangoztatják, hogy az egyháznak a házasságok kötésére, az akadályok felállitására, az azok alól való felmentésre, a házasságok elbirálására való joga teljes egészében fenmarad. Következik ebből, hogy a Szentszékek október 1-én egyetlenegy házassági pert sem fognak áttenni a polgári törvényszékhez.

E körlevélben a püspöki kar keserü hangon emel panaszt a nemzet előtt, hogy Magyarországnak kilenczszázados keresztény jellegét törli el az állam azzal, hogy a házasság szentségét egyenesen megtagadva, ez erkölcsi instituciót egyszerü szerződéssé degradálja. Még erősebb hangot használ a lelkészekhez intézendő körlevél, melyben a jövő küzdelmeire is megadatik az utasitás.

A magyar körlevelet a püspöki kar szept. 29-én fogja a szószékről a hiveknek felolvastatni.

72. Egy miniszterium a vallás-erkölcs szolgálatában. A pénzügyminiszterium a következő érdekes kérdés-

ben kérte ki a kultuszminiszterium véleményét: Egy délvidéki községben a fogyasztási és italadók beszedési jogát a kincstár három évre bérbe adta A bérlők most aziránt folyamodtak, hogy mentessenek fel szerződési kötelezettségük alól, mert a községbeli görög katholikus lelkész a község lakosságát a templomban megeskettette arra, hogy három évig semminemü szeszes italt nem fognak fogyasztani. A bérlők most attól tartanak, hogy eme fogadalom következtében meg fog szünni a szeszes italok fogyasztása s így az ital- és italmérési adókat be nem szedhetik. *A görög katholikus lelkész cselekményének inditó oka az, hogy a szegény nép az iszákosságról leszoktattassék.* Ez mindenesetre elismerésre méltó törekvés, de miután a népnek megesketése a kincstár jövedelmét kárositja, a pénzügyminisztérium a vallás- és közoktatási minisztériumtól véleményt kér arra nézve, hogy »megengedhető e, hogy a lelkészek a templomban ily esküt vegyenek s miután nem szenved kétséget, hogy sokan lesznek, akik az esküt nem fogják megtartani, vajjon valláserkölcsi szempontból az ilyen eskü nem káros hatású-e, amennyiben nyilvánvaló dolog, hogy az ilyen fogadalom megszegésére sok alkalom kinálkozik?«

Lám, minő gyöngéd a lelkiismeret a minisztériumban! Persze, mert az állam jövedelméről van szó, melynek érdeke, hogy minél több fogyjon el abból a testet-lelket ölő szeszből! Még a pap lesz a hibás, amiért hiveit el akarja szoktatni a pálinka-ivástól!

S mily naiv érvelés! Sok alkalom kinálkozik a fogadalom megszegésére! Hát egyéb bünökre nem kinálkozik bőven alkalom? S azért ne tegyük fel magunkban, hogy azokat kerülni fogjuk? Quantum chaos!

73. Abban a zöldséges kertben, mely oly buján virágzik a liberális hirlapok hasábjain nap nap után, szebbnél szebb traktatusokat és komolyságra igényt tartó definiciókat találhatni. A multkor már ilyesmit is olvashattunk a Pesti Hirlapban drb. (Dr. Beksics?) jegy alatt:

»Az egyház nem önmagáért van, hanem az államért. Az egyház is csak eszköz az állam czéljainak elérésére. Az

egyház föladata az államban az erkölcsös, vallásos életet előmozditani, biztositani, lévén minden állam főczélja, hogy polgárai erkölcseit nemesitse, miben a vallásosság van leginkább segitségére. Az egyház tehát hatalmas eszköze az államnak, de mégis eszköz és nem czél. Csak maga az állam a czél.«

Az ember azt hiszi, hogy valami dogmatikus konstitucziót olvas, olyan apodiktice hangzanak ezek a tételek; csakhogy mikor a katholikus egyház dogmát hirdet ki, akkor azt bizonyitékokkal is felszereli, a liberálizmus azonban fölöslegesnek tartja a bizonyitást. Nála az önmagától értető igazság, hogy az egyház az államért létezik.

Az emberiség eddig mindig azt hitte, hogy az egyház czélja az embereket a mennyei boldogságra vezérelni, ami egészen önálló czél, az állam czélja: a földi boldogság mellett. A Pesti Hirlap »drb«-je azonban egész leplezetlenül hirdeti a szabadelvüség ama tanát, hogy »az egyház is egyik eszköz az állami együttlét magasabb czéljainak elérésére, de nem lévén önálló czél, nem lehet joga az államot a vallásosságon kivül eső egyéb czéljainak előmozditásában háborgatni, megakadályozni.« No, mi már mégis megmaradunk inkább eddigi felfogásunknál, hogy az egyháznak nem czélja az államot szolgálni, hanem, hogy magának van külön czélja.

74. Bajor jozefinizmus. Aki azt hiszi, hogy a jozefinizmus ma már túlhaladott álláspont, az nagyon csalódik. Éppen a napokban a felső bajorországi Erdingben székelő királyi járásbiróság a következő rendeleteket intézte a neuchingi plébániához: »Tapasztaltatott, hogy Neuchingben az istentiszteletnél *tulhajtott fényt* üznek, amennyiben vasárnapokon *négy gyertya helyett hat gyertyát gyujtanak.* Tapasztaltatott továbbá, hogy az ősrégi Mária-szobor a főoltártól eltávolittatott. Ezenkivül nagy fényüzés folytattatik *uj egyházi ruhákkal.* Az egyháztanács magát ezen pontokra nézve haladéktalanul igazolni tartozik.« Az »igazolás« ekként hangzott: »1. Vajjon a plébános a tekintetes járásbiróság utasitásához van-e kötve, vagy a liturgiai szabályokhoz? Lásd S. R. C. 15. Mart. 1698. és S. R. C. 12. Aug. 1856,

ahol kifejezetten 6 gyertyáról vagy legalább 4 gyertyáról van szó az istentiszteletnél. 2. A ritusok kongregációjának egy döntvénye szerint a bábfigurák a templomokból és oltárokról eltávolitandók. S. R. C. 12. Sept. 1867. Ki parancsol az egyházban: az egyház, vagy a tekintetes járásbiróság? 3. Egyházi ruhák beszereztettek, de magának a plébánosnak költségén. Vajjon a plébánosnak a járásbiróság beleegyezésére van szüksége vagyonának a templomban való felhasználása tekintetében? Válasz kéretik.« Tehát 4 gyertya vagy 6? 50 frtos pluviále-e vagy 120 frtos? Ez itt a kérdés!

75. Karmeliták Budapesten. Örömmel jelentjük, hogy a sarutlan karmelita rend, az egyháznak e nagy érdemeket szerzett rendje, megtelepszik a fővárosban, hol a tavaszon tartott misszió nemcsak megismertette, de meg is szerettette e rend atyáit. A győri anyaháznak jótevői módot nyujtottak, hogy a rend a fővárosban telket vegyen s azon kolostort és ideiglenes templomot épithessen, mely idővel teljesen kiépittetnék. Azt is halljuk, hogy maga P. Soós az ő nem jelentéktelen örökségét is odaáldozza e czélnak. A telek nagyon szerencsésen van megválasztva.

76. Uj katholikus napilapról álmodozik, czikkez, beszél az egész magyar katholiczizmus és mióta már! Még mindig semmi.

Itt egy példa, arra nézve, hogyan kell kath. napilapot alapitani és sok ezer példányban elterjeszteni. A dolog nem messze tőlünk, Bécsben történt. De nem magától. Katholikus nagygyülés kellett hozzá. Az osztrák katholikusok legutóbbi nagygyülésén tették érlelődött az eszme, hogy a »Vaterland« mellett, mely a magasabb körökben keresi olvasóközönségét, még legalább egy kath. napilapot kell alapitani Bécsben szélesebb körü elterjedésre törekedve, a polgárság és nép körében is. Dictum factum. A megindításhoz szükséges pénzt, önkéntes adakozás utján adták össze a keresztény szocziális párt lelkes emberei. 2 éve, hogy a lap megindult, és már 9000 előfizetője van. Hogyan történt e gyors elterjedés? Egyszerüen ugy, hogy a keresztény szocziális párt emberei lázas tevékenységet fejtenek ki a

lap terjesztésében. Összebeszéltek, hogy minden vasuti állomáson, minden vendéglőben, minden kávéházban követelni fogják a maguk lapját, a »Reichspost«-ot. Ha a tevékenység igy folytatódik, mint eddig folyt, az osztrák katholikusok népies napilapjának 20,000 előfizetője leszen s 16 esztendő mulva elterjedésre nézve legyőzi a zsidó-szabadkőmüves és az u. n. »szintelen« szabadelvü lapokat mind.

77. Uj teendők, uj kötelességek várnak a kath. egyletekre, különösen pedig kath. társadalmi egyleteinkre október elsejével, midőn életbe lépnek majd az ugynevezett egyházpolitikai törvények. Ellensulyozni azok hatását, érvényt szerezni azokkal szemben az egyház törvényei iránt való engedelmességnek. Odahatni, hogy ezek daczára is mindenki téljesitse egyháza parancsait, társadalmi uton, társadalmi eszközökkel, ez lesz a kath. egyletek feladata a jövőben. Valóban nagyfontosságu feladat, s tulajdonképen kezdete a kath. egyletek vallásos és hazafiui miszsziójának. Gondolkozzanak felőle mielőbb az egyleti élet vezérei, kik ez egyletek élén állanak. Mi most csak az eszmét vetjük fel, de konkrét tervvel nem állhatunk elő. Annyi tény, hogy meg kell találni a hozzá vezető eszközöket, és hogy a kath. egyleteknek lehet és kell is befolyással lennie a jövőben társadalmi uton arra, hogy tagjaik minden egyházpolitikai törvény daczára is teljesitsék az egyház törvényeit. Kath. egylet tagja például nem lehet ezentul az, ki csak polgári uton házasodik, s az egyház előtt nem köti meg a házasságot, hogy az ilyen család nem vehet részt, nem szerepelhet a kath. egyleti életben; mert a kath. egyleteknek társadalmi uton, a társadalmi életben kell érvényt szerezni, ápolni és fentartatni azt az igazságot, hogy az egyház törvényei felette állnak minden emberi törvénynek. Nagy és hatalmas tényezői lesznek ez által a kath. egyletek annak a védelmi harcznak, mely a jövőben reánk várakozik.

78. Világos számadatok. Franciaországban a szajnamegyei törvényszéknek jó gondolata támadt, de melyért nem igen fog neki hálálkodni a kormány. Ugyanis hivatalos

adatokat gyüjtött azon gyermekek előéletére vonatkozólag, kik különféle vétségek és büntények elkövetéseért a biróság által javitóintézetekbe szállittattak. És ezek a hivatalos adatok arra a megdöbbentő eredményre vezettek, hogy a gyermekek 89%-ja az istentagadó állami iskolákból került ki, holott a keresztény iskolákat látogatott növendékekre csak 11% esik. Ezeket a felette jellemző adatokat oly férfiak gyüjtötték, kiknek éppenséggel nem az lett volna érdekök, hogy a radikális érára ennyire kompromittáló adatokat állapitsanak meg.

79. Angolország a katholiczizmus útján. Logikus ember nem áll meg félúton. Az angol pedig komolyan gondolkodó nép. Éppen azért csak következetességéről tesz tanuságot az a mélyrehajtó mozgalom, mely nem uj keletü ugyan, de melynek kiváló jeleivel éppen napjainkban találkozunk, és a mely ezt a józan népet mind közelebb hozza a katholikus egyházhoz.

Nem arról van szó, hogy egy-két ember áttér a kath. vallásra. Angolországban az utolsó félszázad alatt a katholikusok száma megszázszorozódott, és most ez a mozgalom még nagyobb mérveket öltött.

Nemrégiben mondotta ki az angol parlament, hogy a walesi grófságban az anglikán egyház megszünik államvallás lenni. Ezzel elveszti kiváltságainak forrását, egyetlen támaszát. Pedig erre a támaszra nagyon is rászorult az anglikán egyház. Az anglikán egyháznak dúsan dotált (a legutolsó plébános fizetése 800 font sterling, azaz 8000 frt!) lelkészei közül számosan lettek már katholikusok, sőt az anglikán püspökök közül is nem egy akad ilyen, pedig ezeknek a javadalma az annyira kikiáltott magyar püspökökét is messze túlhaladja.

A katholikusok régebben ki voltak zárva a lordok házából, püspökeiknek sem volt ott helye. Ma már igen sok katholikus ül a lordok között. Tavaly a londoni lordmajor is kath. vallásu ember volt, sőt az volt az utolsó indiai alkirály is.

Mikor a parlament megfosztotta az anglikán vallást

az államvallás jellegétől, ugyanakkor érkezett Londonba a pápa körlevele, melyben felszólitotta az angolokat az unióra. És az anglikánok nem utasitották vissza a felhivást. Annyira nem, hogy a westmünsteri anglikán érsek az unióért való imádságra buzditotta hiveit.

Legujabban pedig azt a hirt vesszük, hogy Vanghan bibornok a püspököknek, a kath. országok nagyköveteinek, a legmagasabb állásu elökelőségeknek és töménytelen népnek jelenlétében sz. Péter és Pál napján (junius 29.) letette az alapkövét a westmünsteri kath. székesegyháznak.

Adja Isten, hogy e székesegyház felszentelése legyen befejezése az unió gondviselésszerü müvének, az angol nép visszatérésének!

Miután sokan érdeklődnek, ép ez unió szempontjából, az anglikán egyház mai szervezete iránt: álljon itt a magas angol államegyházról nehány történeti és statisztikai adat.

Már neve, (the established church of England), Angolországnak államilag felállitott egyháza, mond kárhoztató itéletet fölötte. Isten igaz egyházát Jézus Krisztus maga alapitotta s nem adott semmiféle államnak megbizást és felhatalmazást arra, hogy ebben vagy abban a században, ennek vagy amannak a nemzetnek a számára egyházat állitson össze.

Az angol államegyház három hires embernek az alkotása. Kezdte VIII. Henrik, az ismeretes okból; öt támogatta mindenre kész államminisztere Cromwell; befejezte az ügyet a kegyetlen Erzsébet királyné. Az emberi szenvedélyek sugallták, az állami hatalom, azoknak szolgálatában, megalkotta.

Lássuk tanitásait. Azok ismeretes névvel a 39 czikkelyben foglaltatnak, melyeket Erzsébet királyné állapitott meg véglegesen az anglikán egyház hitczikkelyeiül. Tudvalevő, hogy az egész nem egyéb, mint a katholiczizmus, a luterizmus és kalvinizmus összekavarása. A kath. vallásból átvette az Istenről, a Szentháromságról, a látható egyházról szóló tanitást, ez utóbbit természetesen a pápára vonatkozólag megcsonkitva. Luthertől van átvéve a szentirásról, az eredet bünéről s a puszta hit által való meg-

igazulásról szóló tanitása. Kalvinista tan az anglikanizmusban a két szentség vallása, s kiváltképpen az Ur vacsorájáról szóló u. n. képleges jelenlét és hitbeli vételről.

A mi az anglikánok isten tiszteletének rendjét illeti, azt a Common Prayer Book, általános imakönyv szabályozza. Az egészet megnyitja egy előszó, azután következnek észrevételek a mellőzött s a megtartott szertartásokról. Ezt követi a vasárnapi és ünnepnapi szentirási olvasmányok táblázatos sorrendje s egy naptár, utalással bibliai olvasmányokra az év minden napjára. Ez mintegy a bevezetés. Maga az imádságos könyv a mindennapi reggeli és esti imákkal kezdődik, melyek után a kérő és hálaadó imák sorozata következik. Ezután jönnek a kollekták (egyházi közös imák), az epistolák és evangeliumi perikopák. Ezekhez van csatolva az Urvacsora vagyis a szent áldozás kiszolgálásának rendje, (the order of the administration of the Lord's Supper or holy Communion.) következik a keresztelés, a bérmálás szertartása, a házasságkötés rendje, a betegek látogatásának és áldoztatásának rendje, a temetés szertartása, a nők gyermekszülés után való hálaadásának szertartása, végül jönnek »Isten intelmei és fenyegetései a bünösök ellen.« Következnek mintegy harmadik részben a zsoltárok, különféle imákkal: például »a tengeren«, a puskapor-összeesküvés évfordulójára (nov. 5.), »boldog I. Károly vértanuságának napjára (jan. 30.) stb. Befejezi az egészet a már emlitett 39 czikkely.

Az angol államegyház egészen más értelemben államegyház, mint a kath. egyház volt minálunk és szokott lenni eddig némely országban. Az angol államegyház mindenestől állami intézmény, alávetve, szolgálatára rendelve az állami hatalomnak. Feje maga a király, most a királyné. A papság csak hivatalnok, ősrégi egyházi nevek és czimek alatt. Gazdaságuk miatt az angol egyház javadalmai az előkelők és gazdagok gyermekeinek kedvelt prédája, melynek megkeritésénél a simonia nagy szerepet játszik. 13,979 beneficium közől a korona 1144-et, a püspökök 1863-at, nagy családok 700-at adományoznak el.

Ha vita és viszály támad akár a tanitásra, akár a fegyelemre nézve, nem a »püspök«-ök döntenek, hanem 1833 óta a parlament által kiküldött u. n. Privy-Council, a királyné titkos tanácsa. A püspököknek hallgatás és engedelmesség a kötelessége. Az 1874-iki »Public-Worship-Regulations-Act« által a püspökök minden birói hatóságtól lelkiekben megfosztattak s az itélkezés a parlament által kinevezett bíróra van bizva. Tehát az anglikán egyházban a causarum auditor generalis egy parlamenti biró, a ki minden plebánia fölött gyakorolja a püspöki birói hatalmat. Ő határozza meg, mit szabad tanitani, kit szabad, kit nem szabad a szentségekhez bocsátani stb. Ez ellen sem tehetnek a püspökök semmit. Mint állampüspökök nem tehetnek egyebet, mint hogy mindenben engedelmeskednek az államnak, a melynek vallásügyi hivatalnokai. Sem több, sem kevesebb!

Daczára, hogy az angol egyház ennyire össze van nőve az állammal, vagyis daczára, hogy az egész institutio az állami hatalom önkényéből nőtt ki, az anglikánokban rendkivül kifejlett érzék van a katholikus egyház szervezetének, müködésének s intézményeinek utánzása iránt. Mutatja ezt az anglikán egyházban kifejlett u. n. ritualis mozgalom és az, hogy e század második felében a kath. szerzetes rendekhez hasonló számos anglikán vallásos kongregáczió és testvérület keletkezett, igy például Davenportban 1847-ben a Szentháromság társulata, 1849-ben a bold. szüz Máriáról nevezett nővérek testvérülete, 1851. a mindenszentek testvérei, 1855-ben ker. sz. János nővérei, és szent Margit ápoló testvérei, 1856-ban az angol diakonisszák, 1860-ben szent Péter nővérei és a bethániai nővérek, 1870-ben az egyház nővérei, végül Oxfordban 1865-ben egy férfi szerzetes rend is, t. i. szent János misszionárius papjai. Ebből is világosan kitünik, hogy a protestáns felekezetek közt egy sincsen, a melynek közeledése a kath. egyházzal való egyesüléshez oly messzire előhaladt volna, mint az anglikán egyházé. A sok konverziónak, az Isten bőséges malasztjának kiáradása mellett, ez is egyik kézzel fogható oka.

Az anglikán egyházban egyébiránt három főirányzat létezik: 1. A low church, az u. n. alsó egyház, mely egészen kálvinista felfogás szerint magyarázza és vallja az absolut praedestinációt a jóra vagy roszra. 2. A high church, a tulajdonképeni angol vagyis magas egyház, melynek főjellemvonása az állami hatalom szolgálatához való mindenáron való ragaszkodás és a 39 hitczikkelynek eredeti értelemben való megtartása. 3. A ritualizmus, mely kivált a vallásos gyakorlatokban és szertartásokban erősen közeledik a kath. egyházhoz. Eredete ismeretes. Az oxfordi egyetemből indult ki s már eddig is megszámlálhatatlan lelket hozott vissza a kath. egyház kebelébe. Még a protestantizmusukhoz csökönyösen ragaszkodó ritualisták is akarnak a kath. egyházzal egységben lenni, sőt máris a kath. egyház tagjainak vallják magukat, természetesen — *a pápa nélkül.*

Az angol államegyháznak Angliában és Walesben van 2 érseke, Canterburyben és Yorkban, és 32 püspöke. A canterburyi érsekhez tartozik 23, a yorkihez 9 püspök. A 34 főpapi szék közül 24 még a katholikus időszakból származik, 1 későbbi alapitásu, 9 pedig csak 1850 óta keletkezett. A püspökök mellett 88 archidiaconus és 810 vidéki esperes müködik. Minden székesegyháznál van egy *decan*, 3 vagy 4 kanonokkal. A javadalmak egész összege, amint már emlitettük, 13,979, Irlandban van 2 érsek és 11 püspök; Skóciában van 7 püspök.

Az anglikán egyház hiveinek száma Angliában és Walesben 15 millió, vagyis Anglia lakosságának a fele; Irlandban 600,000, vagyis a lakosságnak $^1/_8$ része; Skóciában 80,000. A gyarmatokban van 130 érsek, illetve püspök kormányzása alatt 3 millió, az éjszakamerikai Egyesült-Államokban 74 püspök kormányzása alatt 2—3 millió angol episcopalis hivő. Az episcopalis egyház hiveinek összes száma tehát 20—21 millió.

Közismeretü dolog, hogy az anglikán államegyház a világ leggazdagabb egyháza. Erről nem is szólunk. Az is ismeretes, hogy a nagy javadalmasok rendesen aljavadalmast tartanak s ők maguk a javadalom gazdag jövedelmé-

nek elköltésének foglalkoznak. Lelki tekintélye az anglikán protestáns hierarchiának, mint gyökerestől mindenestől emberi intézménynek, nem nagy, úgy szólván semmi. Azért az angol köznép nagyrésze nem is tartozik hozzá, hanem élvezi az u. n. egyházalapitási szabadságot, amely oly buján tenyészti a vallásalapitást, hogy csak elismert vagyis állami registerba bevezetett felekezet 263 van — a be nem regisztráltakénak se szeri, se száma. Lényeges különbséget eme protestáns felekezetek közt nem sokat lehet találni. Valamennyien megegyeznek a legfőbb protestáns elvben, a vallás dolgában való önkényes eljárásban, amelynek fonalán azután vannak protestáns felekezetek, amelynek tagjai valóságos pogányok, élnek és meghalnak minden határozott vallás nélkül, babonás hiedelmekben, vagy teljes atheizmusban!

Az angol államegyház teljes feloszlása immár csak idő kérdése. Egészen a parlamenttől függ, hol, kivált az alsó házban, már sok határozott ellensége vagyon. A konverziók az oxfordi mozgalom óta napirenden vannak. A felsőbb körök visszatérése a kath. egyházba szakadatlan lánczolatban folyik. Tömeges visszatéréséről a nemzetnek azonban addig szó sem lehet, mig az angol nép nagy tömege szellemiebb életet nem kezd élni, azaz mig főgondja az anyagi haladás, a munka és élvezet leszen.

Nem ok nélkül intett XIII. Leo pápa az angol néphez intézett levelében mindenkit, katholikusokat és protestánsokat — imádságra. A carnalis, a testi, az anyagi gondoknak élő emberből csak az Isten malasztja alkothat lelki embert. Vajha XIII. Leo óhaja, mely Isten akarata is, teljesülne!

80. Nemcsak a szeretet, a gyülölet is találékony. Francziaország felett a szabadkőművesség uralkodik. Ennek kimondott czélja a keresztény vallás megsemmisitése, a kath. egyház megfojtása, eltiprása, Voltaire jelmondása szerint: »écrasez l'infame!« Próbálták számkivetéssel, véres üldözéssel. Nem használt semmit. Most az adóprés alkalmazásával gondolják a megélhetést lehetetlenné tenni az egyháznak. Még a »gyarapodás« czimén (droit d'acroissement) kivetett új vexatorius adó életbe se lépett, máris újabb, egy-

oldaluan csakis az egyházat sujtó adónemen töri fejét az uralkodó szabadkőművesség. Be akarják hozni a »coelibatus« megadóztatását. A tanulság? Hogy ha egyszer a radikalizmus lejtőjére léptünk: nincs megállapodás. — Azt akarjuk-e, hogy édes hazánk is odajusson vallást és erkölcsöt tekintve, ahol ma Francziaország van?

81. Számadatok az egyetemi év elején. A budapesti magyar kir. tudományegyetem hallgatói közt volt vallásra nézve a mult tanévben: róm. kath. 41·6% (borzasztó kevés); zsidó 31·86% (mily többlet az országos arány fölött!); protestáns 20·30%, görög 6·13%. Az orvosi karban pláne 51·10%, vagyis 439 zsidóval szemben csak 28.29% százalék, vagyis 243 róm. kath. Rengeteg aránytalanság, rettenetes jövő! S ugyane jelenség mutatkozik most, az új tanév elején is. — Már egyszer utaltunk ez aránytalanságra (lásd ezidei 46. sz. vegyes közleményünket): de úgy látszik, csak a konstatálás szomorú hivatására vállalkozhatunk.

82. Amerikában működő buzgó magyar paptársunk, Böhm Károly, számtalan teendője közt ráér egy magyar lapocska, a *„Magyarországi sz. Erzsébet amerikai Hirnöke“* czímü hetilap szerkesztésére is. Az utóbbi számban megható történetet mond el. Egy aposztata barát (fájdalom, magyar), M. Árkád nevü, sok botrányokozás után a kórházba került, s haldokolni kezdett, de annyira kétségbe volt esve, hogy más vallásu ápolói is elszörnyedve nézték kinjait. Elküldtek a prot. lelkészhez, ki egy ép nála időző ifjabb kollegáját menesztette a beteghez. De ez kijelentette, hogy rajta csak kath. pap segithet. És ekkor könyek közt vallotta be az ifjú lelkész, hogy ő is hitehagyott kath. pap, s zokogva abszolválta a még inkább zokogó megtérő haldoklót, — s maga is visszatért hitéhez, egyházához. — A régi axioma: Protestánsul élni jó, de meghalni jobb katholikus módon!

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

VITÁS EVANGELIUM-MAGYARÁZATOK.[1]

Irta Dr. KERESZTY VIKTOR.

(Folyt. és vége.)

III.

Kosegarten arab Chrestomathiájában (a 102. lapon) azt olvasom Al-Mansur khalifának élettörténetében, hogy ez a bölcs khalifa egykor, valamely kényesebb természetü ügyben megkérdeztetvén, sokáig szótlanul sütötte le szemeit a földre, mig a kezében lévő bottal vonásokat rajzolt a homokba, furkálta a földet, és végre megszólalt: „Menjetek, s majd meghalljátok parancsomat.“ S az életiró megjegyzi e viselkedéséhez: „mivelhogy nem akart a kérdésre egyenesen megfelelni . . .“

Kinek ne jutna e részlet olvasásánál eszébe az evangeliumnak az az elbeszélése, mely szerint egy alkalommal az Ur Jézus is, mikor t. i. a farizeusok a házasságtörő nőt eléje állitották, s őt megkérdezték, mi lenne most a teendő, felelet helyett szintén a föld porába irt ujjával, szótlanul, elmélyedve?

És kinek ne jutna egyszersmind eszébe az a sok sok vitatkozás, melylyel az exegeták ezt az elbeszélést kisérték? Majdnem úgy látszik, mintha a keletieknél ennek az aktusnak, a földön való irásnak, valami különleges jelentősége lett volna, mert az evangelium

[1] Lásd ezidei márcziusi füzetünk 161. l.

kétszer is megemliti egymásután, hogy az Ur megint csak lehajolva, ujjával a földön irt.

Annyi bizonyos, hogy az exegeták bő alkalmat találtak e helynél a legkülönbözőbb vélemények koczkáztatására, amiből meg hosszadalmas viták keletkeztek afölött, vajjon mit irhatott Krisztus Urunk a porba? Sőt irt-e egyáltalán, avagy csak jeleket rajzolt a homokba? Némelyek még tovább menve, már azt a kérdést feszegették, tudott-e Jézus egyáltalában irni? és ha igen, irt-e itt is? volt-e e jeleknek valami értelmök a körülállók számára, akik, ezután tényleg, egyenkint eltünedeztek, elsompolyogtak, — avagy ez csak esetlegesség, s ama porba rajzolt ábrák vagy vonalak se jelentettek mást, mint hogy a Mester nem akar a feltett kérdésre felelni? Vagy nem is voltak azok szabályos, öntudatos ábrák, hanem csak kúsza vonások, minden értelem nélkül, milyeneket az elmélázó, mélyen elgondolkodó ember, a szabadban ülve s gondolataival elfoglalva, szokott a porba rajzolni botjával, anélkül, hogy egyáltalában tudná, hogy ő rajzol? „Actus hominis", mondja a morális és nem „actus humanus", oly cselekedet, amelyért az ember nem tartozhatik felelősséggel senkinek, s amely beszámitás alá nem esik.

Ugyan hát, lássuk magát a sz. szöveget, mint azt János ev. VIII. fejezetében a 3—11. versekben olvashatjuk, s azután tegyük meg arra a mi észrevételeinket.

„Hozának pedig az irástudók és farizeusok egy házasságtörésen ért asszonyt és középre állíták azt, s igy szóltak Jézusnak: Mester! ez asszony most éretett házasságtörésen. A törvényben pedig Mózes az effélét megköveztetnünk parancsolta. Te tehát mit mondasz? Ezt pedig mondják vala, kisértvén őt, hogy vádolhassák. *Jézus pedig lehajolván, ujjával ir vala a földön.* Midőn pedig szorgalmazván, kérdezék őt, fölemelkedvén, monda nekik: Aki bűn nélkül vagyon köztetek, először az vessen követ rája. *És ismét leha-*

jolván, ir vala a földön. Hallván pedig ezt, egyik a másik után kimenének, elkezdve a véneken, — és Jézus egyedül maradt és a középen álló asszony. Felemelkedvén pedig Jézus, mondá neki: „Asszony! hol vannak, kik vádoltak? Senki sem itélt el téged? Ki mondá: senki, Uram! Mondá pedig Jézus: én sem itéllek el téged. Eredj, és többé ne vétkezzél."

Igy az evangelium. — Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy mi most nem tárgyaljuk itt ennek a perikopának a szövegkritikáját, hanem exegézisét; nem beszélünk arról, hogy valamikor régente némely kicsinyhitüek ezt az egész szakaszt szerették volna kitörülni, eltüntetni a sz. szövegből, azon az alapon, mint ők mondották, mivelhogy az Ur Jézus tulságos irgalmasan látszik bánni a bűnös, a nagyon bűnös nővel, — s hogy igy talán ez a részlet nem is authentikus.[1]

[1] Már sz. Ambrus és sz. Ágoston ideje előtt folytak kontroverziák az iránt, valódi-e és e szentirásba tartozó-e ez a részlet. Ugyanis az Ur Jézus eljárása a bűnös nővel szemben tulságosan enyhének látszott s igy annak felolvasása veszedelmesnek. Sz. Ágoston azonban erősen védelmére kel a perikopának, s azt mondja: »Nonnullis modicae fidei, vel potius inimicis verae fidei placuit locum hunc omittere.« (De adult. conjug. l. 2. cap. 7.) Hogy keletkezhetett ilyen kontroverzia? Hát úgy, hogy a perikopát, kényes tartalma miatt, a gyülekezetben fel nem olvasták, megjelölték az utódok számára is, mint nem olvasandót, igy azután az új codex-másolatokba már fel sem vették, úgy hogy még a legjelesebb, s a reánk maradtak közt legrégibb, IV. századbeli kódexekben (a vatikániban és sinai kódexben) is hiányzik! E hiányt azután felhasználhatták a támadások igazolására. És mégis, az igazság az, hogy e hely, e részlet ép oly authentikus, mint a többi. Miért? Először azért, mert dogmatikus okból történvén a kifogások, nem pedig kritikaiból, nem is döntők; másodszor azért, mert sok régi kódexben (D. F. G. H. K. U. unciálisokban, és több mint 400 kurziv kódexben), és a még régibb kódexekből készitett forditásokban (minő az Itala és a Peschito, aethiop stb. forditások) nemkülönben az »apostoli Constitutiók«-ban (2, 24.) megolvasható az egész leirás úgy, mint a mai szövegben; harmadszor azért, mert a szentatyák is, mint a tradiczió képviselői, ismerik, idézik ezt a helyet, még pedig oly tekintélyek, mint egy Jeromos, egy Ágoston, egy Ambrus stb. hát ilyen tradiczió nem jöhet létre hamis alapon; negyedszer végre azért, mert a szöveg-összefüggés is megkivánja ezt a perikopát, úgy hogy e 8. fej. 15. és 20. verse szinte érthetetlen, ha ez a perikopa nincs meg a János evangeliumában.

Szegény gyarló emberek! mértékkel, és pedig az ő hitvány, véges eszök mértékével akarják megmérni isteni irgalom, mindentudás, igazságosság, jóság, bölcseség tengerét!

Tehát nem erről a kritikai taglalásról, hanem csupán ama vitákról és pedig érdekes vitákról akarunk szólani, amelyek az idézett szakasz értelmének magyarázatát illetően, az exegeták közt felmerültek, névszerint mikor ezt a mondatot magyarázták, hogy: az Ur Jézus irt a föld porába.

Mert a többire nézve szépen megegyeznek, aminthogy az eset oly világos leirásánál nincs is min vitatkozni. — A farizeusok és irástudók, az isteni Mesternek ez örökös ellenségei, kétségkivül azzal a ravasz szándékkal állitották e szerencsétlen bűnös nőt ő eléje, hogy akár halálra méltónak mondja őt, akár felmentendőnek, megszólják és vádolják Jézust. Mózes törvénye (Deut. 22, 23.) ugyanis világosan kimondja, hogy a hűtlenségen kapott nőt meg kell kövezni[1]; ámde a farizeusok egyrészt ismerték már Jézusnak irgalmát és szelidségét — hiszen ők köszörülték rajta nyelvöket, mivelhogy a publikánusokkal, a nyilvános bűnösökkel kegyesen bánt, Magdolna bánatkönyeit elfogadta stb. — másrészt meg nagyon jól tudták, hogy ez idő szerint, a római uralom alatt, amikor a pallosjog már rég elvétetett a synedriumtól, úgy sem hajtható végre a mózesi törvény ez intézkedése: előre várták tehát Jézus felmentő itéletét. Nos és ez nekik jó alkalom leendett Jézust a nép előtt oly szinben feltüntetni, mint aki a Mózes törvényére semmit sem ad, annak világos, kifejezett egyik intézkedésén könnyedén túlteszi magát, s mint ilyen nemcsak, hogy érdemetlen arra a népszerüségre, melylyel ekkor már a „jó

[1] Némely talmudisták különbséget tesznek a halál nemére nézve, s azt mondják, hogy a vétkes feleség megfojtás által végzendő ki, a vétkes jegyes pedig megkövezés által. Lásd: Sanhedrin 51, 2.: Filia Israelitae si adultera, cum nupta, strangulanda, cum desponsata tantum, lapidanda etc.

Mester" mindenfelé birt, a farizeusok, az eddigi hangadók nagy boszuságára, hanem egyenesen ott hagyandó, sőt üldözendő.

Ha pedig a „názárethi" valahogy mégis a szigorú büntetéshez ragaszkodnék, mert erre a, bár nem valószinü esetre is el voltak az álnok farizeusok készülve, — hiszen Jézus semmit sem utált, csak a bűnt — akkor? nos akkor egyet forditanak a dolgon, és nem a nép előtt vádolják őt be, hanem forma szerint a római prokurátornál, mint olyat, aki lázitja, bujtogatja a népet, védelmezi a zsarnok hatalom ellen annak nemzeti szabadságait, mint amelyeket a rómaiak nem voltak jogositva megnyirbálni.

Mindez, mondom, világos. Ép úgy világos a következő verseknek exegesise is. Jézus szavai: „Aki bűn nélkül vagyon köztetek (*ἀναμάρτητος*)" nem jelentenek teljes tisztaságot minden bűntől, hisz emberekről van szó; hanem névszerint az erkölcstelenségtől távol álló, korrekt életet; ép úgy: „az vessen rája először követ" megint nem annyit tesz, hogy vádló nem lehet, csakis a teljesen ártatlan, igaz ember; hanem, hogy nem fér össze sehogy se a méltányossággal, olyasmiről vádolni valakit, amiben az illető vádaskodó sem egészen ártatlan. Végre a Megváltónak végső szavai az asszonyhoz: „Én sem itéllek el téged, eredj és többé ne vétkezzél" — éppen nem azt akarják kifejezni, hogy a házasságtörés nem oly főbenjáró valami; mert hisz „ne vétkezzél többé" annyit tesz, hogy bizony „eddig, vagy ez egyszer vétkeztél": hanem jelentik egyrészt azt, hogy Jézus nem akar biró lenni ez ügyben, jelentik másrészt az irgalmas Jézus bűnbocsánatát, melyet az a szerencsétlen asszony őszinte bűnbánatával bizonyára kiérdemelt. Ezek a részletek tehát nem is szorulnak bővebb magyarázatra.

Az exegeták vitái ott kezdődnek, amikor Jézus a farizeusok vádaskodó szóáradatára nem felel sem-

mit, hanem lehajolva ir a föld porába. Mit jelentsen ez a viselkedés? Közönyt? Vagy nemtörődést? Vagy tán ép ellenkezőleg, csöndes vádat a vádaskodók ellen?

A régibb szentirás-magyarázók, *Euthymius*, *Beda* úgy vélekedtek, hogy ezzel az irással csakis azt akarta mutatni a Mester, hogy hallatlanná akarja tenni a vádaskodást, mintha el lenne mélyedve más gondolatokba, és egyszóval, semmi köze ehez az egész dologhoz.

Sz. Ágoston mystikus, játszi magyarázatot alkalmaz, mondván: Ez az irás a földön azt jelenti, hogy e farizeusok nevei nem az égben, hanem a földön vannak irva.[1] Egyébként nem bocsátkozik annak magyarázásába, mit irhatott Krisztus.

Sz. Ambrus azt hiszi, hogy ugyanazt irta az Üdvözitő ekkor a földre, legalább értelemre nézve, amit élőszóval mondott máskor a farizeusoknak: Másnak a szemében meglátjátok a szálkát, a magatokéban pedig a gerendát nem.[2]

Sz. Jeromos úgy gondolja, hogy a világ bűneit, (főleg, amelyekben e vádló uraknak is volt részök) irta fel az Ur Jézus.[3]

De ki győzné mind elsorolni azokat a szentatyákat és régi irókat, kik e kérdéssel foglalkoztak!

Halljuk Maldonatust, a hires spanyol exegetát a XVI. századból. Igazi középkori aprólékossággal azt mondja,[4] hogy Krisztus Urunk emez *irása* három kérdést kelt ő benne, 1) hogy irhatott a földre, hiszen benn volt a templom egyik csarnokában, az pedig ki volt kövezve? 2) minek, mi czélból irt? 3) mit irt? És még kissé, mintha tetszelegne magában emez invenciója fölött,

[1] Lib. 4. de consensu evang. Cap. 10.

[2] Lib. 9. epist. 76.

[3] Lib. 2. contra Pelag.

[4] Joa. Maldonati S. J. Commentarii in 4 evang. Ed. Martin. Tom. II. 674.

mert amig — úgymond — erről az utolsó kérdésről: mit irt az Ur, már ő előtte is igen sokan mondottak véleményt: addig az előbbi két kérdést senki sem vetette fel. Kötelességének tartja tehát mindjárt meg is felelni azokra. Az elsőre azt, hogy nem is formált az Ur látható, olvasható betüket, csakis a betük jeleit utánozta ujjával, mint mikor mi a levegőbe irunk, — vagy pedig hát volt a kövön vékony porréteg, amelyen megmaradtak a betük. A másikra, kinek volt szánva az irás, mi czélja volt vele az Urnak? szinte némi naivitással mondja: attól függ a felelet, mit mondunk a harmadik kérdésre; de lehet, — úgymond — hogy csak azt akarta jelezni, hogy ez az egész ügy nem tartozik őreá. De hát végre is, a harmadik kérdés, ez a fődolog, *mit irt* az Ur? Persze csakis véleményekről, konjekturákról lehet szó, mert az evangelium semmi bizonyosat nem mond. Nos és Maldonat akkép kombinál, hogy aq. sz. Tamással nem hisz mást, mint hogy bizonytalan, mit sem jelentő vonásokról van itt csak szó, amilyeneket a mélyen elmerült, elmélkedő ember szokott rajzolgatni a föld porába, ha a szabadban ül. Hiszen, folytatja, ha annak, amit Jézus irt, valami jelentősége lett volna, a farizeusok nem sürgették volna az ő válaszát, hanem az irás értelmében jártak volna el, s a Mesternek nem kellett volna a szinte kényszeritett, kierőszakolt válasz után: „Aki bűn nélkül van köztetek, az vessen rája először követ“ ujra lehajolnia, s irnia a földre, mint ahogy irva van, hogy cselekedett.

Ime, látnivaló, hogy Maldonat sem tud más megoldást, mint hogy azok a porba irt jelek közömbös, mit sem jelentő vonások voltak, s hogy ez aktussal magával az Üdvözitő azt akarta mondani: Hagyjatok engem békével, ez az ügy most nem tartozik hozzám.

Cornelius a Lapide, Tirinus (XVII. századbeli exegeták) hasonló értelemben nyilatkoznak. Amaz ugyan, szokása szerint, itt is szereti alkalmazni a

mystikus magyarázatot, s Urunk ez „irásában" beteljesedését látja Jeremiás 17, 1.-nek: „Omnes qui te derelinquunt confundentur, recedentes a te *in terra scribentur*" stb., de végre is abban állapodik meg, hogy nem lehet meghatározni, vajjon mit irhatott Jézus a földre;[1] — emez, meglehetős könnyen túltéve magát a nehézségeken, igy ir: „Quid scribebat in pulvere marmorei pavimenti? Verisimiliter sententiam aliquam, qua peccata eorum argueret v. gr.: Vos adulteram ad mortem expetitis et ipsi majora scelera patratis . . . bünhődjék a bünös, de olyanok részéről, kik maguk büntelenek.[2]

És igy a legtöbb a közönynek gestusát látja e lehajolásban és irásban, a válasz megtagadását, mivelhogy az isteni Mester nem akar a földi hatóságok szférájába beleavatkozni, aminthogy azt más alkalommal kifejezetten is megmondotta, pl. amikor egyvalaki bepanaszolta fivérét, hogy nem akarja vele az örökségét megosztani. (Luk. 12. 13. 14. — Máté 22. fejezete is telve van a farizeusok ily fogós kérdéseivel.)

És az ujabb, korunkbeli exegeták? Azok is legnagyobbrészt a régiek által vágott csapáson haladnak, például Bisping,[3] Klofutar és mások, — de itt-ott már látni a törekvést, új utat keresni a tények helyes megértésére.

Nem fogjuk végig idézni valamennyit, hanem a nevesebbek közül egyet-kettőt igenis felemlitünk.

Scheggius, vagy inkább az általa átnézett és kiadott Haneberg igy értekezik: Jézus mindenesetre valami feltünőt akart tenni. A jelenet reá nézve igen kellemetlen, elkedvetlenitő volt, mert átlátott a farizeusok ravaszságán. Ha kimenni nem akart, jóformán

---

[1] L. Commentari u. Joa. VIII. Migne kiadásában. 433. l.

[2] J. Tiríni S. J. Comment. in S. Script. Tom. II. 144. (Venet. 1754.)

[3] Erklärung d. Ev. n. Joa. 204.)

nem is volt más mit tennie, mint a földön, a talajt fedő finom porba irnia, mert szemeit mindenesetre le kellett sütnie, közvetlen eléje állittatván a bűnös asszony. Tétlenül, leeresztett vagy ölbe tett kezekkel nem süthette le szemeit, tehát foglalkozást adott ujjainak, — egyebekben, arról kár is beszélni, mit irt; mit sem jelentő jegyeket irt, mint a mélyen elgondolkodó emberek szoktak.

Schanz Pál ismeri, birálgatja az előtte napvilágot látott exegesiseket,[1] de végelemzésben szintén csak annyit mond, hogy az Ur Jézus irási gesztusa nem jelent mást, minthogy nem akar ezzel a minden jogos alap nélkül eléje hurczolt ügygyel vagy esettel foglalkozni, még kevésbé a hivatalos forum teendőibe, jogaiba beavatkozni. Hanem igenis egyikét adja azoknak a hires válaszoknak, melyekkel sem az egyik, sem a másik pártra nem áll, hanem a kisértőket megszégyeniti bölcseségével, úgy hogy azzal a tudattal kell távozniok, hogy mit sem végeztek, hogy czéljokat el nem érték. A' törvényt fenntartja érvényében: de megköveteli, hogy a vádlók teljesen tiszták legyenek a bűntől; mert sehogy sem illik pálczát törni valaki fölött olyan embernek, akinek magának sem tiszta a lelkiismerete, hacsak ő maga nem hivatalból biró. (Ime az éles különbség a *hivatalos* itélethozatal és az *erkölcsi* elbirálás között.)[2] — És ime, úgy látszik, az Üdvözitő ép a legérzékenyebb ponton találta el a vádlókat, mert egyenkint elsompolyogtak.

Arra nézve, hogy mit irhatott vajjon a Mester a föld porába, legszellemesebb Hug Lénártnak magyarázata, — amivel azonban nincs az mondva, hogy ez az a magyarázat, melyet mi is elfogadunk. Hangzik

[1] Commentar üb. d. Ev. d. Joa. 332.

[2] Ime, már a pogány Cicero is azt mondja (in Verrem. 5.): Non modo accusator, sed ne objurgator quidem ferendus est is, qui quod in alio vitium reprehendit, in eo ipse reprehenditur.

pedig ez a Hug-féle magyarázat[1] körülbelül ilyképpen: Az Ur Jézus egybeköti a római és a zsidó biráskodási gyakorlatot. Római praxis szerint a panaszosok vagy vádlók nemcsak ki voltak zárva a tárgyalásból, hanem még maguk is könnyen elbirálás alá estek, ha ugyanoly vagy sulyosabb bűnben találtattak részeseknek, mint amilyenről az ő vádjok szólott. Már most, az Ur Jézus erre a gyakorlatra, vagy törvényre czélozva, első izben a *vádlók neveit* irta a porba, s azután mondotta ama szavakat: „Aki bűn nélkül van köztetek, az vesse rá az első követ", — vagyis: aki a római jog szerint szabadon léphet fel, mint vádló, az foganatositsa a büntetést, azt a büntetést t. i., melyet a zsidó törvény szab a házasságtörőre. És midőn a farizeusok még erre az aktusra sem reagáltak, hanem ott maradtak, akkor *másodszor* hajolt le s a farizeus vádlóknak már egymás alá irt nevei mellé még oda irta, mindentudása bizonyitékául, ama nőknek neveit is, akikkel vétkes viszonyban voltak. Mikor azután ezt látták, egymás után eltávozának annak szine elől, kiről be kellett vallaniok önmaguk előtt, hogy valóban sziveikbe, veséikbe lát.

Szellemesnek mondottuk ezt az értelmezést, de azt hiszszük, nem kell hosszasan bizonyitgatnunk, hogy biz az túlságosan keresett, s olyasmit visz be a sz. szövegbe, ami abban nincsen. — Már pedig ez minden hermeneutikai szabály ellen van.

Nekünk tehát végre is, nem lehet mást mondanunk, a hosszú és elég változatos exegetikai viták átgondolása és beható kritikája után sem, mint amit a legtöbb, s legjobb nevü exegeták is mondtak, hogy t. i. Krisztus Urunknak a föld porába való ez az „irása" tulajdonkép nem is volt irás, mint inkább rajzolás, (a görög nyelvben a γραφείν mind az irást, mind a rajzolást kifejezi) a mélyen gondol-

[1] De conjugii christ. vinculo indissolubili §. 11. 59.

kodó, a világ bűnei fölött szomorkodó, a farizeusok alkalmatlankodását elutasitani akaró ember Fiának gesztusa, melylyel azt akarja környezetének értésére adni, hogy ezzel az ügygyel rosz helyen kereskednek.[1]

Végre ugyan, mintegy kényszeritve, megmondja véleményét, de az nem egyenes felelet a föltett kérdésre; — majd ismétli előbbi gesztusát, s csak mikor ezt látják, mikor mindenképen észre kell venniök a kisértőknek, hogy nem fognak más, érdemleges feleletet kicsikarni Jézustól, távoznak el rosz lelkiismeretöktől üzetve, először *a vének*, az idősbek, kik hamarabb belátják, hogy legjobb lesz abban hagyni az akciót, azután a többiek; — s ekkor fordul az irgalmas Mester a bűnös nőhöz, aki egymaga maradt Jézus és tanitványai előtt, (mint sz. Ágoston gyönyörüen mondja: relicta sunt duo: miseria et misericordia) e szavakkal: „Senki se itélt el?" az az: senki sem merte, lásd, a mózesi törvény előirta büntetést foganatositani veled szemben. „Én sem itéllek el" mint biró t. i., hanem igenis mint a világ Megváltója azt mondom neked: „Eredj, és többé ne vétkezzél" vagyis: vétkeztél, nagyon sulyosan vétkeztél, de miután bűnbánatot tartottál, ne essél vissza bűnödbe . . .

S ezzel az ügy befejeztetett, tényleg, aligha fordultak a farizeusok ez ügygyel a rendes birósághoz; ők csak egy új fogós kérdéssel akarták a „názárethi"-t megkisérteni, akinek egyébkint halálát a synedrium ekkor már — hisz ezek Jézus földi életének utolsó heteiben történtek — rég elhatározta volt.

S ezzel mi is befejezhetnők e kis magyarázatunkat.

[1] Ugy a görögöknél (v. ö. Aristoph. Acharn. 31.) mint a rabbik irataiban (l. Wetsteint) a homokban vagy a falon való irkálás, rajzolgatás, mint oly gestus szerepel, amelylyel valaki azt akarja kifejezni, hogy eltekint környezetétől, s magával akar csak foglalkozni. Lásd Bisping, Comment. zum Evang. Johannis 205. l.

Legfőlebb még arról a kérdésről illenék pár szót szólanunk, melyet az imént tárgyalt témával kapcsolatban, sőt tán annak ötletéből vetettek fel, hogy t. i. tudott-e Jézus egyáltalán irni, olvasni.

Hát ezzel a kérdéssel hamarosan végezhetünk. Mert habár egyrészt ismerjük azokat a szentirási helyeket, amelyek a zsidók csodálkozását irják le, amikor Jézusnak, az ács fiának bölcseségét hallgatták,[1] aki soha se tanulta a zsidók tudományát, nem járt a rabbi iskolákba; — és habár mi is megbotránkoztunk a pár év előtt nagy port felvert Verescsagin-féle képek egyikén, amelynek a festő „szent család" nevet adott,[2] s ahol, a „fratres Domini" kifejezést betüszerinti értelemben véve, sz. Józsefet és a boldogságos Szüzet egy egész csoport gyerekkel vette körül a názárethi udvarban, akik közt a legnagyobb, a 15—16 éves Jézus, már is félrevonulva egy pergamentekercsben buvárkodik, igy készülve az ő hivatására, — és habár az olyan-féle koronkint felfelmerülő buddhista-illatu közléseken, minő pl. a tavalyi Notovitsch-féle „szent Iszsza élete" volt,[3] amelyekben Jézus úgy van feltüntetve, mint aki a külföldön, Arábiában, Indiában meg mit én tudom, hol töltve ifjúságát, tanult mindenfélét, bölcsészetet is meg büvészetet is, mi mosolygunk legjobb izüt: mégis arra a kérdésre, tudott-e Jézus irni-olvasni, határozottan igenlő feleletet kell adnunk. Tessék felütni Lukács evangeliumát a 4. fej. 16. 17. versnél, ahol ez mondatik: „. . . beméne szokása szerint szombatnapon

---

[1] »Honnét van ennek ez a bölcsesége?« (Máté 13. 54.) »Honnan vette ez mindezeket? micsoda bölcseség ez, mely neki adatott«? (Márk 6, 2.)

[2] Lásd »Renanismus a művészetben« cz. czikkemet a Magyar Sion 1885. évf. 839. l.

[3] Erről bővebben megemlékeztem a M. Sion 1894. évf. 876. l. 133. sz. vegyes közleményében, felemlítve a német irodalomban is nagy port felvert »Eine Lücke im Leben Jesu« a brochuret, melyre azóta protestáns részről is megadatott a felelet »Heine Lücke im Leben Jesu« cz. füzetben.

a zsinagógába, és fölkele *olvasni*, és adaték neki Izaiás próféta könyve, és föltárván a könyvet, azon helyre találá, hol irva vala . . . stb." és lejebb: összehajtván (természetesen olvasás után) a könyvet, visszaadá a szolgának."

Nos hát tényleg olvasott. S ha olvasott, irni is tudott. Tudom, hogy ez a két dolog, irni és olvasni, nem egy és ugyanaz, tudom, hogy vannak, akik olvasni ugyan — nagynehezen — tudnak, de irni nem. S mégis azt mondom, hogy ha Jézus olvasott, irni is tudott, *a*) mert aki a zsinagógában, hogy tanitson, olvassa a sz. szöveget, az nem csak ugy szótagolva fog olvasni, hanem tökéletesen és folyékonyan, *b*) mert a héber irott betüket lehetetlen olvasni, anélkül, hogy azokat leirni is ne tudná az illető.

Igen, de hol és mikor tanult irni és olvasni? Az Istenséggel hypostatice egyesült ember mindentudására vezessük-e vissza ezt a tudását is Jézusnak — vagy pedig úgy fogjuk fel a dolgot, hogy *emberi módon* tanult meg irni és olvasni?

Tudjuk ugyanis, hogy a Jézus isteni személyében két természet lakozott, az isteni és az emberi, következőleg mindkét természetnek megfelelő tudással is kellett birnia. A schola ezt a finom, subtilis kérdést, röviden, a következőképen tárgyalja:

Krisztusban kétféle tudást kell megkülönböztetni, istenit (scientia divina seu increata), mely az örök Igének sajátja, — és emberit (scientia creata) melylyel emberi természeténél fogva birt. Ez az emberi tudása Krisztusnak ismét háromféle u. m. 1) az u. n. scientia beatorum seu visionis, melynél fogva ő, mint ember is, megtestesülése első perczétől, közvetlenül, intuitive látta az istenség lényegét 2) az „infusa scientia", melynél fogva Krisztus emberi természete megkapta Istentől az összes megismerhető fogalmak teljességét, úgy hogy e tudása felülmulja az angyalokét, 3) az emberileg megszerzett, tapasztalati tudás

(scientia acquisita, experimentalis), mely Krisztusban is ép úgy meg kellett, hogy legyen, mint más emberfiában, aki, amint növekedik, lát, tapasztal, tanul.

Vajjon hát a Jézus irni-olvasni tudását melyik tudásából származtatjuk? Én azt hiszem, nem szükséges e kérdésben az infusa scientiához folyamodnunk, hanem lehet és szabad az experimentalis, emberi módon megszerzett tudásból is kiindulnunk. Nem kell ugyanis hinnünk, hogy egész Názáret csupa analfabet emberből állott, hogy ott nem volt egyetlen egy ember sem, akitől a gyermek vagy ifjú Jézus olvasni, irni ne tanulhatott volna, vagy hogy az ő nevelőatyja, az ács, aki igen jól tudta, ki az a gyermek, az az ifjú, aki az ő szeretetteljes gondjaira van bizva, s mire van hivatva, teljesen lefoglalta volna őt a maga műhelyében.

Azután az a kor, amelyben az Ur Jézus e földön járt, éppen nem volt valami sötét, miveletlen kor, amelyben az irás-olvasás mestersége egynéhány adeptusnak volt csak kiváltsága.[1] Igenis voltak a zsidók közt is sokan, akik, névszerint a szentirás iránt való nagy tiszteletök- és szeretetöknél fogva olvastak, s igy irni is tudtak.

Bármint legyen, ez a kérdés csak mint mellékes kérdés szerepel a mi tárgyunknál, — az iránt, ami a főkérdés volt, úgy gondoljuk, alig lehet kétség, az Ur Jézus, a farizeusok vádaskodásait hallgatva, nem irt semmi határozottat a föld porába, hanem csak rajzolgatott, mint ezt a gondolataiba elmélyedt komoly ember, anélkül, hogy reflektálna rá, tenni szokta.

Magából az egész perikopából pedig a tanulság oly világosan tünik elő, hogy azt kiki magának le-

[1] Az »irástudó« (scriba) elnevezés, teszem azt, nem azt jelentette, hogy az illető irni tud, hanem, hogy a szentirást, az irásokat értelmezni tanulta.

vonhatja: nem más az, mint Jézus végtelen irgalma, mely még a legnagyobb bűnösöket is megóvhatja a kétségbeeséstől. Sz. Ágoston gyönyörű értekezést irt e perikopa alkalmából az isteni igazságosságról és irgalomról, s azzal kapcsolatban a bűnös ember reménységéről és kétségbeeséséről. A túlságos, vakmerő elbizakodás, az Isten irgalmára való könnyelmű hagyatkozás téves utakra vezetheti a gyarló embert: másrészt a túlhajtott rettegés az Isten igazságosságától kétségbeesésbe dönti, a küzdelem teljes elhagyására viszi a bűnöst. Ezért nyitja meg Jézus a bűnbánóknak az irgalom kikötőjét, — de másrészt ezért hagyja bizonytalannak az itélet napját. Tanuljon az ember is az Ur Jézus emez eljárásából, úgy, hogy hozzátartozóit egyrészt túlságos engedékenységgel ne engedje rosz útra tévedni: másrészt azonban tudja elnézni, megbocsátani embertársainak hibáit.[1]

[1] Tehát még a házasságtörést is meg lehet bocsátani, s meg kell bocsátani a másik házasfélnek. Meyer ebből a szentirási részletből vonta le az egyházjog számára azt a következtetést, hogy, ha a vétkes házasfél bűnét megbánja, folytatni kell vele a házas életet. Vannak ugyan, kik ezt a következtetést nem fogadják el, de helytelenül, mert ime Jézus megbocsátja azt a bűnt, amelynek az ó-szövetségben halál volt a bére. Miért is már Hermas »Pastor«-ában arról az egyházi gyakorlatról van szó, mely szerint a bűnbánó házasfél visszafogadtatik.

EGY ESZME, EGY FÉRFIÚ.

Irta: Dr. PETHŐ.

Meglepett a keresztény művészet kiállitása Münchenben. A régi Múzsák hangulatos városában ez a szegénység, mely a kiállitásban ijesztett, — az a soványság eszmékben és művészi föltalálásban, — az a hanyagság az alakitásban még fájóbban érintett, mint ahogy érintett volna, ha a kiállitás valami pommerán városkában vagy például Nagyrőczén vagy Pelsőczön nyilik meg. Desperát, modern hatást hajhászó Madonnák, — holdkóros szentek, — angyalok, kiknek modelljeit alighanem valamely polgári leányiskola halaványy alakjai szolgáltatták, — kétes existenciájú nymfa-félék, kik az ó-kath. bonni fakultástól várnak még valami helyet a szent hierarchiában, — szemtelen Magdolnák, kik a demi-monde-ból a puderen kivül mindent áthoztak magukkal s a keresztény műérzéktől kidobatásra várnak: ez a szegényes, művészi világ tarkitja a »Kunstaustellungsgebäude« néhány termét.

»Ez a művészet gyászának kiállitása«; »e gyatra alakok naeniáknak illenek be«; »ez a Reichensperger Ágostot, Németország e kiváló műkritikusának halálát gyászoló művészet temetési menete«; igy gondolkoztam s bár tudom, hogy e gondolat nem találkozik a kiállitóknak sem szándékával, sem tetszésével, a dolgot magát ugyancsak nevén nevezi: ezt a kiállitást a gyászba boruló művészet rendezte.

A művészet gyásza az ő szegénysége. A művészet szegénysége a gondolat-, az eszmehiány. A művészet gondolatai nem a hideg tudomány, nem az emlékezet fakuló képei, hanem a művészet gondolatai a meleg, a lelkes, az emberi érzésben élő gondolatok; ezeknek van élete rejük, hangulatuk, szinezetük. A tudás a művészt nem ihleti; az érzéssé vált tudás, s mivel egyházi művészetről van szó, az áhitattá olvadt eszme, ez tudja csak igazán az ecsetet

inspirálni, ez tudja csak annak a szinpompás világnak kárpitjait szétlebbenteni, melyek mögött gondolatok testesülnek s az igék testté válnak.

Minden művésznek és minden műértőnek ilyennek kell lenni: az eszmék nevelik, az eszmék lesznek hatalmasságokká benne, ezek emelik, lefoglalják tehetségeit s termékeny egyoldalúságba terelvén őt, rádiktálják: most a mienk vagy kizárólag; ha szolgálsz nekünk, teremtesz, — ha nem szolgálsz, kopiázol; itt már nem választhatsz; dolgozzál. S épp azért, mert a művészet az átszellemült s ugyanakkor megtestesült eszme; mert a művészet a meleg s mozgató gondolat: azért lesz a művészetnek az eszmék harczában is fontos szerepe; mert gondolatokat, melyek az emberben művészetté fokozódnak, melyek szivet-lelket lekötnek és boldogitani képesek, kiirtani egyáltalában nem lehet. De ha művészi kivitelük kontárkodássá fajul, — ha a szivben meleg hangulatosságot s a képzeletben alakitást meginditani nem birnak: könnyen rájuk foghatjuk, hogy idejüket multák s télbe csavarodó őszük néhány melegsugaraiból élősködnek.

E gondolatok keretébe foglalom Reichensperger Ágost emlékét, aki julius 15-én Kölnben, 87 éves korában meghalt. Hogy ki volt Reichensperger Ágost, azt Németország ujabb történelméből fogja kiolvasni a későbbi ivadék is. Működése és kihatása nem a gyürü, melyet az események gyorsröptü fecskéje a történelem vizszinén nyilsebesen vet, hogy a következő perczben elmosódjék, hanem megörökitve marad a szellemi csaták azon félszázadában, melyben a kultura harczot izent az egyháznak, a liberalismus a szabadságnak, a servilismus a jellemnek. Élete javakorába esik bele a rettenthetlen, kölni érseknek, Kelemen Ágostnak fölszabaditó tette, melylyel kiábránditotta a szunnyadó, német, keresztény öntudatot, s azáltal, hogy rászánta magát, hogy inkább elmegy a börtönbe, semhogy a porosz kormány jogtalanságait eltürje, fölnyitotta szemét a katholikus közönségnek. Nem, az állam nem fogja járszalagon vezetni az egyházat, az egyház az államban nem lehet úgy mint a gyerek a kisdedóvóban; az egyháznak joga van teljes sza-

badsághoz s nem lesz a miniszterek szolgálója. Ezt hirdette ki Kelemen Ágost, kölni érsek, nem szóval, de tettel.

Megkezdődött a szellemek oszlása, s Reichensperger Ágost is ott küzdött még 10 évig magának Görres Józsefnek oldalán, s mikor 1848-ban Görres József, ki a forradalmakat tiszta, világos tekintettel előrelátta és mint a kormányok s a népek bűneinek mérges gyümölcsét megjósolta, meghalt, ott találjuk a harczok első sorában a két nagy férfiúnak Kelemen Ágostnak s Görres Józsefnek két örökösét Reichensperger Ágostot és öcscsét Pétert. Ez a kettő vette át Görres József szellemi örökét s föllépett vele a nyilvánosság arenáján, a frankfurti, berlini s erfurti parlamentekben, ahol, bár rövid időre a Hopsteni falusi pap csatlakozott hozzájuk, aki később berlini prépost, s azután mainzi püspök lett, Ketteler Vilmos Emmanuel.

E jeles férfiaknak köszönheti Németország, hogy a hetvenes években megállta a helyét. A kulturharcz nem talált ott rendezetlen, öntudatlan tömegeket, hanem már megrostált szellemi világot; negyven év készitette elő a német katholikusokat Görres József föllépte óta a kulturharcz megpróbáltatásaira, s az önhitt »kulturának« általuk szerzendő kudarczaira; vallási meggyőződésük, egyházi és polgári szabadságszeretetük erős volt s azért győzött. Reichensperger Ágostnak bőségesen jutott ki a harczokból. 1848-ban kezdte meg parlamentáris pályafutását. 1850—63-ig a porosz képviselőház tagja volt s hét évi szünet után ismét 1870—85-ig. Windhorsttal és Malinkrodttal együtt utóvégre is győzelmek és pálmák lettek osztályrésze.

Ha nyilvános pályáján daczára érdemeinek, tehetségeinek és áldásdús működésének nem emelkedett magasabbra a tábla-birósságnál (Appellations Gerichtsrath), mindenki tisztában volt az iránt, hogy a kormány miért nem kedveli. S mégis I. Vilmos császár ráadta a fejét, hogy a vörös sasrend III. osztályú distinkcziját Reichenspergernek jutassa. De a külső karrier a legkevésbé jellemző a mai szolgalelkü világban, vagy hogy tán megbélyegző. Ez a bélyeg tehát nincs Reichenspergerre rásütve. Annál szin-

pompásabb és kellemesebb volt családi és társadalmi élete. Késő vénségig gyermekei és unokái derült s boldog körében élt, jótékonyságáról hires, kedves neje oldalán. Szellemi üdeség, lelki ruganyosság kisérte őt életének estéjén, mondhatom végig az öreg estén, bele a halál éjébe. «Politische Feinde hatte er viele, persönlich aber hatte er keinen Feind«, irja a »Kölnische Zeitung.« Attól a derült napvilágtól, melyet a művészet Reichensperger életére árasztott, átszellemült egész lénye, mely mindig kedves, vonzó és szeretetreméltó volt, s mindenkit, ki vele érintkezett, tiszteletre gerjesztett. Azután folytatja: »Der Name August Reichensperger wird mit der Stadt Köln und der Geschichte des Domes verwoben bleiben u. die Bürgerschaft ohne Ansehen der Partei wird dem hervorragenden, verdienten Manne ein treues Andenken bewahren.« Igy ir Reichenspergerről Németország hirhedt, liberális lapja.

Ez tehát a férfiú, kinek egyetlen vezérgondolatát előadni szándékozom. Élete gyönyörűen fejlődött, jelleme ideálisan kidomborodott, kihatása a nyilvános élet legzajosabb és legkritikusabb arenáján, a parlamentben áldásosan érvényesült: érdekes lesz tehát megtudni, hogy mi volt e szép és termékeny léleknek tengelye és lelkesitő forrása?

A kölni dóm!

Reichensperger Ágostnak sok nagy gondolata és vezéreszméje volt; Reichensperger Ágost még 84 éves korában a kölni kath. nagygyülésen kimondta: »egy jelszavunk van, tartsunk ki nála: Für Wahrheit, Freiheit, Recht, — *a keresztény* igazságért, *az egyházi* és *polgári* szabadságért, a *mindenkinek való* és *járó* jogért, élünk és küzdünk;« de e gondolatoknak eszményi szép megjelenitést, — a küzdő egyháznak ideális képét, — harczainak lovagi koszorúját, egy gondolat, egy kép, egy eszmény képezte: a kölni dóm. E dómon látta, hogy mily szép, szent és fönséges a kereszténység; alázatos homályában, titokzatos hangulatosságában, merész, vakmerő, égbetörő oszlopainak s iveinek fönségén megtanulta annak az alázatos és fönséges kereszténységnek bámulatos kontrasztjait, melyek az Isten kegyelme által a

hivő sziv religiójában egy gyönyörű harmoniába folynak össze. Istenem, ki merné e művet lerontani? kinek agyában születhetnék meg az a végzetes gondolat, hogy e dómot légberöpitse? Isten mentsen s óvjon meg minden képzeletet, ha még oly elkeseredett és oly szerencsétlen, efféle őrjöngéstől. De mi ez a tündérkép, mi a kölni dóm égbetörő képe avval a valósággal szemben, melyet kereszténységnek hivunk? Mi a kő, ha sziklaerdő is, a szivek Istenáldotta életével szemben? Mik az oszlopok titáni alakja, a ker. erény természetfölötti hősiességével s mi a dómban elhaló és suttogássá válló legszebb melódia egy sz. Erzsébetnek könyörületes szempillantásával szemben? Gyönge, fakult kép, nehézkes mesternek köszvényes kezéből! E dómnak fönségében tanulta megismerni Reichensperger a kereszténység fönségét s mikor e dóm ivein elmerengett tekintete s alázattal hajolt meg a kőbe vésett, szerencsés eszme előtt, még mélységesebb alázattal szivta magába a tiszteletet, szeretetet, lelkesülést az emberiségnek, Isten keze által épitett intézménye iránt, a »coelestis urbs Jerusalem« s az egyház iránt.

A kölni dóm elég volt, hogy Reichensperger lelkesülése ki ne fogyjon, hogy kedélye végig derült, gondolatai szárnyalók legyenek. A szellemi lovaggáütést az egyház védangyala Reichenspergernek a kölni dóm árnyékában adta meg; egyházias és ideális életirányának góczpontja a kölni dóm iveinek csomózata; lelkesülésének kastali forrása a dóm szentélyében fakadt.

Mindez, amit itt irok, költői ömlengésnek látszik, pedig Reichensperger élete tanuskodik róla, hogy nem ábránd, hanem szerencsés valóság! Az embernek elég egy eszme is, hogy életét szentelje neki; boldog az, ki ez eszmét valamiféle szerencsés alakulásban, egy világhirű mű, intézmény vagy esemény képében tisztelheti, mert akkor az ember hozzá nemcsak lélekben, gondolat szárnyain, hanem tényleg, érzékeinek szomjával, szivének vágyával s képzeletének élvezetével zarándokolhat el. S ez a művészet fönséges hivatása: segiteni a nagy, a legnagyobb gondolato-

kat, — szárnyat adni a lelkesülésnek az eszmék iránt való »első szerelem«-nek fölkeltése által. Egy kép szárnyra ragadhatja a szivet, kedélyt, észt valahányszor a szem éldelegve rajta megpihen. Egy fönséges mű kifejezheti a vonások, a szinek, az arányok harmonikus pompájában a gondolatot, a hitet, az erényt, a léleknek teljes értékét és örök hivatását. S a fáradt lélek elzarándokol oda s uj életet merit egy misztikus elmerülésben, egy éltető élvezetben.

A kölni dóm nekem is az egyház képe! A világ legszebb egyháza, méltán jelképezi az anyaszentegyházat; s ha a világ e legszebb egyházáért lelkesülök, s ráismerek arra, hogy ennek a kőbe merevülő életnek és erőnek ezerszer szebb és gazdagabb forrása maga a keresztény szentegyház: kérdem, nem fogom-e szeretni az egyházat? nem fog-e könybe lábadni szemem ez egyház ellen induló ostromon? nem fogom-e fölpanaszolni a mult s jövő nemzedékeinek, hogy volt valamikor korszak, a jelen siralmas epochája, mikor ezt a szent, apostoli, fönséges szép egyházat porba dönteni, rózsáit széttörni, oszlopait szétrepeszteni akarták? s nem fog-e megszállni egy szent furor szelleme, hogy kiállok magam, ha nincs más, ez ostrom elé s mondom: eszeveszettek, ide csak testemen át juthattok!

Érezzük át a művészet fönséges inspirációit, s tapasztaljuk majd, hogy mily bámulatos s a lelket rohamban lefoglaló és meghóditó theologia lappang benne.

Reichensperger Ágost fölismerte a művészetnek ezt az áldásos befolyását, azért egész életét besugároztatta vele. Nem volt ő művész; jogász és biró volt; valami sok pénzt sem adhatott a művészet szolgálatára; de minden irányban megtett mindent, ami tőle telhetett, s első sorban lelkesülni tudó szive egész melegével, sokoldalu lelke szivós érdeklődésével karolta föl a kölni dóm ügyét. Egyike volt az elsőknek, ki tollat ragadott, hogy a közönséget a dóm kiépitésére serkentse. Akcziónak kellett létesülnie, mely milliókat áldozzon, hogy a dóm tornyait egész a keresztrózsáig fölemeljék s oldalt és hátul a még hiányzó részleteket kiépitsék. 1840-ben jelent meg művecskéje: »Einige Gedan-

ken über den Dombau zu Köln«, s 1841-ben ő lett a »Dómépitő-társulat«-nak titkára s az maradt 30 éven át. Fiatal ember volt, mikor IV. Frigyes Vilmos oldalán jelen lehetett az újra megindult dómépitésnek alapköletételén, s öreg, nagyon őszbecsavarodott ember volt, mikor lelkes tekintetét 1880-ban a befejezett két torony keresztrózsáján pihentette. Istenem, mily szép az a góthika, — gondolhatta magában — mikor a kereszt is nem száraz fa, nem aranyozott vasdorong rajta, hanem rózsává növi ki magát benne! s mégis bármennyire rajongott a kölni dómért, — bármily érdemei voltak is e mű befejezése körül, — bármint repesett szive, mikor közelről vagy távolról megállt magányos sétáin s a dóm nyulánk vonásain kusztatta föl tekintetét a széditő magasba: még sem volt jelen 1880. október 15-én a hivatalos, befejezési ünnepélyen; mert ahol akkor a kölni érseknek nem volt szabad megjelenni, onnan Reichensperger Ágost bizonyára távol maradt.

Reichensperger Ágostot, a birót, a parlamentáriust, a hivőt a keresztény művészet ihlette. Ez volt az ő legszentebb és legeszményibb tanulmánya. Ha irt, tollát rendesen a művészet szeretete vezette, de soha a dilettans gondüző játékvágya, hanem mindig a művészetben rejlő nagy, eszményi szolgálatokra való kilátás serkentette őt irodalmi tevékenységre. Számtalan hirlapi czikkein kivül megemlitem kisebb-nagyobb műveit, milyenek: »Die christlich-germanische Baukunst u. ihr Verhältniss zur Gegenwart«, — »Fingerzeige auf dem Gebiete der christlichen Kunst«, — »Vermischte Schriften über christliche Kunst«, — Merian M., Ungewitter G. és Puginről irt monografiák. Kisebb iratai: »Eine kurze Rede u. eine lange Vorrede über Kunst«, — »Die Kunst Jedermann's Sache«, — »Allerlei aus dem Kunstgebiete«, — »Über das Kunsthandwerk«, — Über monumentale Malerei«, — »Die Renaissance im deutschen Kunstgewerbe«, — »Die Bauhütten des Mittelalters«, — »Erinnerungen an E. v. Steinle« s több más.

S mindig a nagy közönséget tartotta szem előtt. Ne

legyen a müvészet egyes gazdag emberek szalonjainak disze és élvezete; legyen közkincsünk. A társadalom karolja föl a monumentális müveket. »Die Kunst ist Jedermanns Sache« volt jelszava. Az egyház fektesse eszméit és pénzét a művészetbe, ne sajnálja; mert ha azt mondogatják, hogy ne arra adjuk, hanem a szegényeknek, roszul beszélnek. Emberek, kik a dómokért meleg, lelkes szivvel birnak, higyjük azt erősen, a szegényeket is szeretni fogják. Mert utóvégre is minden az eszmék, a sz. hit szeretetén s odaadó szolgálatán fordul meg. Az eszmék, a hit, a vallás világában az ilyen müemlékek pedig valóságos turbinok; hajtják, lendületet adnak a már fáradt, tespedni készülő tömegeknek.

Legyen szabad most mellesleg végignéznem Magyarországon! Mily szegény! mily együgyü alkotásaiban! mily mostohája az időknek! mily hamupipőkéje a ker. művészetnek! Falusi templomocskái a legszerényebb igényeknek sem felelnek meg; elparasztosodott, érzéketlen kezek nyomai. Hová menjünk mi lelkesülni? Mily keresztrózsán akadjon föl sóvár tekintetünk? A Mátyás-templom hollóján? Hát hiszen hollóanya-érzék kellett hozzá ezt a szerény maradványát a hazai góthikának úgy restaurálni, úgy bepingálni; kulacsokról és tulipános ládákról vett motivumokkal telefrecskázni falait. Az embernek fölfordul a gyomra, ha bemegy; ha künn marad, akkor imádkozhatik; de ha bemegy, akkor boszankodik. Ilyenek a nemzeti motivumok! ilyen az elzsidósodott, magyar geniusz! Annyira még nem vitte, hogy a kulacs nem góthika s a tulipános láda nem góth dóm!

Messze távol esünk mi még a mi templomi épitészünkben a müértő és művészi igényektől. Félő, hogy a szepesség néhány templomát is betarkitják kulacs góthikával! S ugyanakkor örülnünk kell, hogy a pécsi templom restaurálása oly kitünően sikerült; csakhogy André Kölnben tanult müértést!

Éppen a kornak vagy elmaradt zúglelkek és köröknek rosz izlésével kell e téren folyton hadakozni. Reichensperger is hadakozott eleget. Az elismerést nem szórták eléje

marokkal. De miután lelkesülésének eszményét századok munkájával s ezrek izmaival kőbe vésve látta folyton maga előtt, nem adta föl a harczot soha.

A divat változik; az izlés is teljes izléstelenséggé válhatik. Németországban is volt kor, — hitták pedig azt a fölvilágosodottság korának, mikor a szép góth ablakokat befalazták, — a rózsákat, az ágakat és bogokat begipszelték, — a finom faragványokat bemaszatolták, a sugároszlopokat körül- és beépittették, csakhogy minél vastagabban és tehetetlenebbül álljanak s a lusta lelkeket a magasba ne csalogassák, s ez is — művészet volt. De nem csoda, hisz két századdal azelőtt, mikor a renaissance gazba nőtt, a szegény góth dómokra merő, véletlen szerencse, hogy el nem rendelték közköltségen eltörlésüket a föld hátáról. Ugyanekkor a nemes, antik izléssel minden fölött pálczát törtek; minden ember antik akart lenni mindenben. A királyok és fejedelmek nem lehettek nagyok, hacsak hiven nem kopiázták Periklest vagy Augustust; aki a szabadságot szerette, az Brutussá vágy Gracchussá magyarositotta nevét. A történetirás elbujhatott, ha nem tüntette föl magán Tukidides, Livius vagy Tacitus frazeologiáját. Az evangelium eltörpült Plató filozófiája előtt; nagyon soványnak és silánynak látszott a 16. században, úgy hogy megsajnálták. Műveltnek csak azt tartották, ki görögül tudott, de saját hazai nyelvét vagy nem tudta vagy törte. A biblia, a barbarismusok szerencsétlen gyüjteménye, ugyancsak nagy jóindulatra számithatott, ha nem szégyelték magokat érte hivek, papok vagy plane kardinálisok. Azért irja Bembo biboros, X. Leo pápa titkára, Sadoletnek, egy más, különben kitünő kardinálisnak, hogy ne olvassa sz. Pál leveleit, mert elrontja stilusát s igy végzi jó tanácsait: »lascia coteste baje indegne di uomo grave«; »hadd el ezeket a gyerekségeket, melyek meglett emberhez nem illenek.«[1] Igy ir »Bembo, cardinale di Santa Chiesa.« Ez is divat és izlés volt.

Az izlés tehát még nem teszi; mert kérdés vajjon jó-e az az izlés vagy rosz.

[1] Capecelatro. La vita di S. Filippo Neri. I. k. 8. l.

Az izlést a nagy gondolatok s a nagy eszmék kontrollálják. Először át kell érezni a fönséget, azután gondolhatunk alakitására. Aki az evangeliumot, a kereszténységet fölületesen érti, az eszméit ki nem fejezheti. Mivel pedig az egyént a társadalom sodorja, azért egy könnyűvérű, franczia szalonos társadalomnak festőire, ha még úgy akarják és törekednek kifejezést adni a gondolatoknak, keresztény műveket nem biznék. Nincs fogalmuk róla; mit várhatunk tőlük. Krisztus nem Husz János; az arsi plébános nem az olasz koplaló, Succi; Keresztelő sz. János nem egy sáskapörkölő beduin. Aki nem alázatos, aki a ker. belső élet gyakorlataiban soha sem élt, az ne fessen nekünk vallási képeket. Minden vonása alapjában el lesz hibázva. Úgy fog tenni mint Bembo, a szenteket görög herosoknak nézi s az angyalokat geniuszoknak. Lehet-e oly pufók, pajkos gyerekekről, kiknek hátából két szárnyat növesztenek, s kik a barokk templomokba betévednek, s guirlandokon, koszorúkon, falkiszöggeléseken bukfenczeket hánynak, azt mondani, hogy ezek az Isten erő- és életteljes szellemei? megfelel-e ez a legszegényesebb fogalomnak róluk?

A nagy eszmék átértése, a nagy gondolatok átérzése, ez teremti a művészetet s ez biztositja jó irányát. A góthika a mély kereszténységnek kifejezése, ezt tagadni nem lehet. Talán hozzájárult századunkban a keresztény szellem fölébresztéséhez; de tény, hogy miután Németországban a Rajnavidék nemes góth templomai közt a keresztény önérzet fölébredt, rögtön fölismerték, hogy ez a művészet csak azért lett századokon át feledve, mert az eszméket szellemi eltévelyedés elvesztette; mihelyt az eszmék megint a lelkekben kigyúltak, elevenedni kezdtek a góth dómok fejezetlen torzói, a félbeszakadt vonalak tovább húzódtak, az eltört ágak ujra hajtottak s kihajtottak egész a keresztrózsáig. A gyökér az eszme; mihelyt a gyökér a lelkesülés s az értelmi fénysugaraitól melegszik, azonnal hajt, s annál nagyobb erővel hajt, minél tovább boritotta a gondolat romjainak törmeléke.

Reichensperger a kereszténység nagy és fönséges eszméjét látta a kölni dómban kifejezve.

»Reichensperger wuchs, als Kunstkenner am Kölner Dom gross u. er hat dafür wieder den Dom gross gemacht. Als Anhänger jener christlich-romantischen Geistesströmung der vierziger Jahre, war für ihn unser Dom das Ideal echt christlicher Kunst u. dann jeglicher Kunst überhaupt. August Reichensperger war einer der bedeutendsten Kenner der Gothik, aber auch der eigensinnigste Gothiker Deutschlands.« Igy ir a »Köln. Zeitung.«

Amit a »christlich-romantische Geistesströmung«-ról mond, azt elfogadhatjuk, hacsak szem előtt tartjuk, hogy itt a romantika semmi más mint az a jelszó: igazságért, szabadságért, jogért, és pedig a keresztény igazságért, az egyházi és polgári szabadságért s a mindenkinek járó jogért. Ez a romantika lovagias is, mert harczra hiv és pedig nem zsoldért, nem konczért, hanem Istenért. Hála Istennek, hogy nemcsak harczra hivott, hanem harczba inditott is, és fog inditani addig, mig az Evangelium az igazság és élet igéje marad. Bár lennének mindig lovagjai és hősei, olyanok, milyen Reichensperger Ágost is volt s ha ezt akarjuk, legyen gondunk, hogy az egyházi művészet minél több tehetséget beárnyékoljon s a nagy eszmék szeretetére s értük való áldozatkészségre buzditson.

Az egyoldaluság ily erőteljes hévtől és buzgóságtól el nem maradhat. Annál nagyobb lehet, minél késztetőbbek rá az idők és törekvések körülményei. Ha valaki nem a számtani arányok miatt, nem az épitészet fejlődésének filozófiája miatt lelkesül valamiért, pl. a góthikáért; hanem ha lelkesül érte azért, mert eszméinek, hitének, vallásos buzgalmának gyönyörű kifejezését látja benne: akkor erőszakos is, kegyetlen is lehet; de a mű meglesz. Az ilyen emberek nem theoretikusok, hanem praktikusok, s van bennük sokkal több tetterő, kitartás és lelkesülés mint a theoretikusokban. A góthika fölismert és helyesen méltányolt theoriájától még sokáig befejezetlenül és disztelenül szomorkodhatott volna a kölni dóm a Rajna partján s miután hozzáfogtak az épitéshez, sok bűnt, sok hibát követtek volna el a góthika szabályai ellen: ha nincs Reichensperger, aki az

eszmét kivitelben és pedig tiszta, szeplőtelen kivitelben minél előbb látni kivánta. — Élesen kikelt bármily oldalról jövő beszólások ellen, megrostálta a terveket, s egyes részletek kiépitésénél formális kriziseket idézett elő. A góthika volt az ő szemeiben az egyedül megfelelő német-egyházi stilus s nagyon haragudott az oly gonosz emberekre, akik avval álltak elő, hogy mikép lehetne a góthika a keresztény-germán stilus, mikor Francziaországban támadt?! Azoknak ő azután kész volt kimutatni, hogy az az éjszak Francziaország a germán szellem befolyása alatt állt, — hogy a népnek vérébe be van oltva a german-fránk és norman eredet, s azért a beauvaisi és chartresi kathedrálisokat is nagyon kegyelte, miután a kölni dómhoz legközelebb állnak. Különben pedig az egyetlen, tiszta, nemes, páratlan gót mű, — a ker. eszmének kőben való legtalálóbb kifejezése a kölni dóm.

Ne vegyük rosz néven, hogy az ilyen ember az ő kedvelt gotikáját, eszméinek legalkalmasabb s leghivebb hordozóját, mindenüvé be akarta vezetni, nemcsak a középületekbe, hanem a lakó-házakba is. A hetvenes évek renaissance-hajlamait rosz szemmel nézte; ő nem ismert német renaissance-ot, ő a középkor erőteljes népszellemének virágát a gótikában látta. Elmondhatjuk tehát e részben, hogy Reichensperger Ágost szemüveget hordott és pedig gótüvegfestéssel; de a gót szemüveg mögött egészséges szemek s élesen gondolkozó lélek rejlett.

Ily ember psychologiája a leghatályosabb paraenesis a művészetek fejlesztésére. Ha a művészet eszméket fejez ki az ember összes tehetségeinek lekötésére; ha a művészet az ember értelmét fölvilágositja az eszmék sikerült kifejezésének tükrözésével; ha el tudja ragadni, föl tudja gyujtani a sziveket az igazság s az örök jó szeretetével: valóban hivatást teljesit, mely kezet fog az egyházzal. Benne is az igazság lelke székel, — kezei föl vannak kenve az áhitat kenetével. S a keresztény művészet benyomásai alatt élő nép ép e művészetben találja majd a hitvány korszellem ellensúlyát. Nagyszerü templomai, melyeket csodál és

bámul, melyeknek fönsége elől el nem zárkózhatik, a régi, szent kereszténységről szólnak hozzá s mint meg annyi gátat képeznek a futóhomokban, melylyel a modern kor proletársága elboritja a régi társadalom kulturáját. »Ez eszmék, melyek igy kivirágoztak, igazak: különben nem voltak volna oly hatalmasak, oly alázatosak s ugyanakkor oly fönségesek, oly termékenyek s egyszersmind oly megnyugtatók, mint ahogy ezeken az alkotásokon meglátszik«; igy gondolják azt az emberek, kik e dómok árnyékában laknak. A kereszténységnek nincsenek szent berkei, melyeknek titokzatosságában nymphák laknak, s istenekkel közlekedhetik a halandó; de pótolja ezt a gót dómok szentelt homálya; sok hang ébredez csendjükben, — sokféle szin reszket a lélekbe szines üvegeiken. S hiába; nő ott minden, minden a magasba! Ablakok nyilnak alulról föl egész a boltivekig, két-három ablaksor egymás fölött; mintha mindenütt repedeznék a fal s a sötétséget a világosság angyala el akarván űzni, végig hasitja falaikat, 20—30 méter magas ablakok nyilnak, hogy fönt megint ivben összecsukódjanak, s mégis homály van s bizonytalan tévedező sugárzás mindenfelé. Ez is annak a porhüvelybe zárt, vágyaiban megnyiladozó, a végtelenbe törő léleknek képe. Több világosságot kér. Megnyilik; meghasad; egész lénye kikel s eget kér, s mégis egy szentelt, titokzatos homályban kényszerül maradni; a világosságot nem nyeri tiszta fénykévékben, hanem nyeri szinekben s képekben, melyek az ablakokon áttetszenek.

Ahol a művészet mostoha gyermek volt sok századon át, ott nagy feladatok várnak rá. A mi művészetünk az egyházi téren gyér és silány. Sokszor fölpanaszoltuk már, hogy miért veszett el annyi kincs, annyi remekmű s ha az ember az egri várban a régi templomnak egy körülárkolt, szép oszloptövét látja, s lent azt a szegényes pajtát, mely kathedrális akar lenni, tekintetére méltatja: bizony föltámad benne a vágy: legyen úgy mint régen volt; inkább az állna itt és most, ami régen diszlelt!

Ha a keresztény eszmék kikelnek sirjukból, bizonyára

kikel a művészet is. Azért a keresztény szellemáramba álljon az, ki valami művészit teremteni óhajt. S viszont a művészet remekeihez zarándokoljon az, ki eszméit elévülni, megöregedni nem engedni. Ha csak egy gondolata van is, melyet megfelelő tökélyben szemeivel is láthat maga előtt, ez az egy, kőben, szinben kifejezett eszme a lelki életben számos gondolat fölserkentőjévé és szülőjévé, lelkesülésének szárnyává s hangulatának támaszává válhatik: »virga generis, baculus senectutis.« Sőt ha az eszme nagy s megtestesülése fönséges: egyetlen egy gondolat egy egész férfiút alkothat.

MÉG EGYSZER AZ EGYH. SZÓNOKLAT ÉRDEKÉBEN.

Irta: KUDORA JÁNOS.

Néhány év előtt alig mertem volna elképzelni, hogy az egyházi szónoklat körül oly érdekes és tanulságos vita támadhatna, mint amilyen a »Magyar Sion«-ban márciustól szeptemberig Acsay és Anhäupel urak között támadt. Élvezettel szemléltem a két jeles bajnok mérkőzését, mert tudtam, hogy a lovagias ellenfelek egymásban kárt tenni nem fognak s hogy maga az ügy, melyért fegyvert ragadtak, fog diadalmasan kikerülni a mérkőzésből és ebben nem is csalatkoztam. Most azért szólalok fel a vitatott ügy érdekében, mert a bajnokok a küzdelmet befejezték, egymásnak tisztelegtek; álláspontját a végszóban mindegyik fenntartja. Acsay igy: »Befejezésül csak ismétlem — remélem utoljára — hogy Bossuet a kath. irodalom legnagyobb egyházi szónoka; az volt eddig is, s az marad örökre.«[1] Anhäupel Schleinigerből vett német idézettel igy: »Bossuet-s Fehler

[1] 687. l.

ist, dass er zu sehr Redner war, und zu wenig Prediger wurde.«[1]

De el is fáradtak már mindaketten, ezt mutatja, hogy a szónoklat terét elhagyva, bekalandozták a teologia és filozofia tágas mezeit, hová őket követni nem kivánom, sőt ez ép a vitatott ügynek sem áll érdekében.

Ehelyett inkább vizsgálat tárgyává teszem a nagy harcz kicsiny okait s az eldobott és összetört fegyverek nyomain szemlét tartok a csatatér felett.

A dolog úgy esett, hogy Acsay leforditotta s kiadta Bossuet 38 egyházi beszédét, bemutatta e nagynevü szónok életrajzát, irt hozzá előszót és bevezetést. A fordítást s a kiadás fényét Dr. Anhäupel ismertetésében érdeme szerint felmagasztalta úgy, hogy szebben és igazságosabban alig lehet. Van azonban kifogása, mint kritikusnak, úgy a bevezetés, mint Bossuet ellen is.

A bevezetés ellen, Dr. Anhäupel »a szónoklattannak elökelő helyet óhajt biztositani. De tanitását túlhajtani — főleg más studiumok rovására — nem szabad.«[2] Ez helyes, mert ősrégi törvénye a szónoklattannak: *quod omnibus disciplinis et artibus debet esse instructus orator.* Első kellék az, hogy a szónoknak legyen valami alapos mondanivalója, másik kellék, hogy ezen alapos tudományát *alkalmasan* adja elő s ez utóbbit tanitja a rhetorika. De mondja tovább: »Nem valósitható meg az a praxisban, mit a fordító tervezget; évenkint 10 prédikáczió készitését és 4 sz. beszéd elmondását megkivánni a hittanhallgatóktól nem lehet.«[3] Ez már nem egészen áll; mert lehetne a theologiát 5 éven át tanitani, s benne a szónoklattant 4 éven át művelni mint önálló tantárgyat, külön tanárral, s fokozatos irásbeli gyakorlatok által a hallgatókat annyira vezetni, hogy a tanitás 3—4-ik évében a kivánt számú beszédeket már elkészithetnék.

Kifogásolja Acsaynak módszertanát, mit azonban sza-

[1] 691. l.
[2] 215. l.
[3] i. h.

badon kellene hagyni, mert a módszer a tanártól függ s e tekintetben semmi tapasztalásunk sincs, mivel e tantárgy úgy szólva eddig sehogysem tanittatott. Az azonban kétségtelen, hogy a rhetorika tanárának előadásaiban ki kell térnie az összes tantárgyakra, mert hiszen ezeknek eredményeit kell majdan az egyházi szónoknak gyakorlatilag érvényesitenie.

Mindezek azonban nem nagyon lényeges kifogásai Dr. Anhäupelnak, ezek felett könnyű napirendre térni.

Van erőteljesebb kifogása is, melyet *enyhén* igy fejez ki: »Bossuetnak, mint szónoknak méltatásában, azt hiszszük *némileg* tovaragadja a fordítót *a lelkesedés, az elöszeretet.*«[1] Ezen állitása igazolásaul reámutat, hogy a fordító *elsö sorban és föképen* Bossuet beszédeit állitja fel követendő például *a kezdö szónok előtt,* ha beszédeinek alapján fejtetik ki *elsö sorban* az egyházszónoklatnak *egész* elmélete.[2] Biztos kézzel mutat itt az elöszeretet és lelkesedés szülte túlhajtásra, de ennek beigazolása azt hiszem, kissé hiányos és tökéletlen.

Mert be kellett volna igazolnia, hogy az egyházi szónok első mintaképe maga az örök Ige, Jézus Krisztus, utánna sem következik azonnal Bossuet, nemcsak időrendben, hanem a tökély szempontjából is Bossuet előtt állanak aranyszájú sz. János, sz. Ágoston stb. nagy szónokaink, mely lánczolatnak Bossuet csak egyik, bár igen becses szeme.

Be kellett volna igazolnia, hogy sem *elsö sorban* sem *föképen*, nem lehet az egyházi szónoklatnak *egész* elméletét *a kezdö szónok* előtt Bossuet-ből kifejteni. Mert a beszédanyag kezelésének szempontjából, az akarat megindításának eszközeit és módját Bossuet-ből levezetni nem lehet, mert ez neki gyengébb oldala; e tekintetben felülmulja őt a fentebb emlitett egyházi szónokokon kivül, hogy csak néhány példát is emlitsek N. sz. Leo, sz. Bernát, Bourdaloue s a kire, mint később látni fogjuk, Dr. Anhäupel is helyesen hivatkozik, *ezen tekintetben* Segneri is. A beszéd-alak szempontjából pedig a magas és alacsony homilia-alakokat Bos-

[1] i. h.

[2] i. h.

suet-ből kifejteni teljes lehetetlenség, mert ezen alakokat nem is művelte.

Ezen rövidesen idevetett érvek helyett Dr. Anhäupel ugyanakkor midőn Acsaynak szemei elé tartja Bossuet iránti lelkesedése- és előszeretetéből származott gyengéjét, előveszi a maga gyenge oldalát és Segnerit állitja Bossuet-vel szemben, s most már érdemileg szól Bossuet ellen.

A műbirálat rendes és világos eljárása az, hogy egybevetés czéljából nem egymással tökéletesen ellentétes irókat szembesit, mert igy a birálat se nem szemléltető se nem tanulságos. E helyett inkább egymáshoz közelebb álló irókat kell szembesiteni, hogy igy még a finom különbségeket is, melyeket a műbiráló lát, meg lehessen mutatni, meg lehessen értetni.

Segneri helyett tehát sz. Ágostont kellett volna Bossuet-vel szembesiteni; egyrészt azért, mert mindakettő kiválólag dogmatikus szónok, másrészt azért, mert Bossuet sz. Ágoston utánzója, mert nemcsak sz. Ágoston beszédeiből vesz hosszabb, rövidebb idézeteket, hanem utánozza gondolatainak és meghatározásainak szabatosságát, az előadás világosságát, a fenséges mellett a népszerü egyszerüséget; elfogadja s használja sz. Ágoston tárgy-felosztását, követi eszmemenetét, bővíti gondolatait.

Hasonlitsuk most össze Bossuet-t sz. Ágostonnal. A beszéd-tárgy választásában, mindegyik nagy hit- és erkölcsi igazságokat tárgyal, mint az eme nagy szellemekhez jól is illik. A szentirás alkalmazásában mindakettő majdnem utolérhetlen tökéletességü. A megvilágitó elem alkalmazásában, a magas nézpont, a világos gondolkodás és népszerüség tekintetében is egyenlők. A vonzó elem kitüntetésében s az irály finomságában Bossuet felülhaladja sz. Ágostont; itt azonban az igazság érdekében ki kell emelni azt, hogy sz. Ágoston Hippó tengerész s igy müveletlenebb népéhez szól, mely a pún-latin keverék nyelven beszél s ezzel kell magát megértetnie, ellenben Bossuet az akkori idők leghatalmasabb s legmüveltebb királyához s udvara népéhez szól.

A megható elem kezelésében, mely az akarat megin-

ditását czélozza, mindakettő a művészet s lélektan törvényei szerint dolgozik, a siker mégis egyenlőtlen; sz. Ágoston az akaratot cselekvésre inditja, Bossuet megrendit ugyan, de az elhatározó cselekvésre kevésbé hat. Ezen utóbbi tekintetben helyesen hivatkozott Dr. Anhäupel Segneri beszédeinek eredményeire, sikereire.

Itt azután, a sikeres, az eredményes működésnél áll az, hogy nem elég a beszédeket a rhetorika szabályai szerint elkésziteni s előadni, hanem ennél több is kell. Már a régi profán oratorok a maguk megfigyeléseit e téren e két szabályban fejezték ki: *Non posse oratorem esse nisi virum bonum; és: si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi.* E két szabályt még teljesebben s nagyobb mértékben követeli meg a szónokoktól az egyházi rhetorika, midőn az élet és cselekedetek egybehangzását a hirdetett igazságokkal követeli meg a szónokoktól. Az egyház története pedig mint tapasztalati tényekre hivatkozik, hogy szenteink kevesebb rhetorikával több sikert értek el, mint mások több rhetorikával és kevesebb életszentséggel.

Ami már most Bossuet beszédeinek érdemét illeti, igaz az, hogy pompás, méltóságteljes szónok volt: hitigazságainkat szépen megvilágitotta; szivesen hallgatták beszédeit, ma is gyönyörrel olvashatók azok, sok tanulságot is foglalnak magukban: de reá is alkalmazható, mit Cicero de oratore munkájában mond Demetrius Phalereusról: *Delectabat Athenienses magis quam inflammabat.*

Ennyit arról, mit Dr. Anhäupel mondott Acsay bevezetéséről s magáról Bossuet-ről. Most tekintsük meg kissé azt, amit a tárgy érdemére vonatkozólag mond Acsay a maga replikája- s duplikájában.

Könnyen észreveszi, hogy Bossuet-tel szemben nem egész helyesen lett felállitva Segneri; ebből s Dr. Anhäupel nem egészen kimeritő s tüzetes magyarázataiból, melylyel Segnerit s ennek eljárási módját bemutatja, meglehetős keményen Segneri ellen fordul, noha őszinten kijelenti: »Segneri beszédeit még nem ismerem, csak jellemzését.«[1] Hát

[1] 380. l.

ezen kissé csudálkozom . . . Majd igy folytatja: »Hogy a római német-magyar collegium jezsuita tanárai rendjük egyik diszét, Segnerit állitják növendékeik elé példaképül, az megbocsátható elfogultság; hogy a franczia jezsuiták a jezsuita Bourdaloue-t nagyobb szónoknak tartották Bossuetnál, szintén érthető eljárás. De amint a szigorú kritika előtt Bourdaloue-nak háttérbe kellett állania Bossuet előtt, ép úgy nem fog soha Segneri Bossuet elé kerülni, bármennyire büszkélkednek is vele olasz jezsuita-társai. Bossuet az első helyre került, s eddig még nem akadt utódja, aki háttérbe szoritsa.«[1]

Ezen állitások némi felvilágositásokat és pótlásokat kivánnak. Ha a jezsuiták Rómában Segnerit, Francziaországban Bourdaloue-t tanitják és magasztalják, ez semmikép sem elfogultság; mindakettő rendjük disze és dicsősége, sőt büszkeségüket, — ha van náluk ilyen — Bossuet-re is kiterjeszthetik, ezt is ők nevelték, úgy mint a mi Pázmányunkat is magukénak vallhatják.

Természetes az is, ha valamely nemzet a rhetorika tanitásában kiváló súlyt helyez saját nagy szónokának müveire; hiszen ez ismeri gondolkozásmódjukat, indulataikat, aspiráczióikat, saját nemzeti geniuszuk benne testesül meg s igy működése reájuk hatásosabb, mint más nemzetbeli egyenrangu sőt ennél magasabban álló szónoké. Részemről semmit meg nem ütközöm azon, hogy Rómában Segnerit és nem Káldit tanitják; viszont azok sem fognak csodálkozni; ha mi Káldit s nem Segnerit elemezzük.

Magam részéről mondhatom, hogy szónoklati tanulmányaimban Segnerit fel nem veszem, jóllehet az összes német szakirók megemlékeznek róla; nem veszem fel pedig azért, mert jelességei és hibái Káldiban is megvannak s ezért inkább foglalkozom bővebben Káldival, kit Segnerivel egyenrangúnak tartok, de reánk nézve ép magyarsága szempontjából becsesebbnek és kedvesebbnek itélem.

Nem elfogultság az sem, ha a jezsuiták, vagy mások nagyobb szónoknak tartják Bourdaloue-t, mint Bossuet-t. A vitatkozók állitásaiból annyi lesz igaz, amennyit be tudnak

[1] 382. l.

igazolni s amennyit az elfogulatlan szemlélővel el tudnak fogadtatni. Én részemről a buzgóság, a hatás és siker tekintetéből nagyobbnak tartom Bourdaloue-t, mint Bossuet-t, pedig sajnos, nem vagyok jezsuita. Bourdaloue és nem Bossuet beszédeinek hatása alatt szakitott XIV. Lajos király több bűnös és botrányos viszonyával s békült meg végleg az Istennel. A ledérségükről hirhedt mindkét nembeli udvaronczok, Bourdaloue alázatos, önzetlen, emberszerető, tiszta, erényes életét egybevetvén a szószéken hirdetett tanitásával, ezen összhang hatása alatt tértek meg; a sulyos betegek Bourdaloue-t kérték halálos ágyukhoz, az ő kezeiből kivánták venni az egyház kegyszereit, a főrangu hölgyek pedig szintén az ő kezeiből óhajtatták venni az apácza fátyolt. Bourdaloue és nem Bossuet beszédeinek hatása alatt mozdult meg a főbb rangu sőt az egész kiváló társadalom, hogy a szegényeket és foglyokat táplálják, ruházzák, vigasztalják, főrangu hölgyek házról-házra kéregettek az Isten szegényei számára alamizsnát. Azt, amit most is ismételten és meghatva szemlélünk Budapest templomaiban, hogy főrangu családaink serdülő hajadonai a szegények számára gyüjtenek, Bourdaloue és nem Bossuet honositotta meg Párisban beszédeivel, apostoli működésével s igy jutott hozzánk; mind az a könyörület tehát, mely Bourdaloue életétől kezdve maig az ő kezdeményezése folytán, az általa javasolt módon gyakoroltatott, Bourdaloue érdeme, róla mondhatjuk igazán: defunctus adhuc loquitur. Ép Páris népe, mely őt hallotta és mely beszéde behatása alatt igy cselekedett: sem elfogult, sem jezsuita nem volt, csak ő maga, Bourdaloue volt a hatalmasak körében egyszerü, alázatos, Isten szive szerinti jezsuita.

Bossuet előbb, közvetlen utánna Bourdaloue volt XIV. Lajos király udvari szónoka; ugyanazok hallották mind a kettőt prédikálni; Bourdaloue hallotta Bossuet-t, viszont ez Bourdaloue-t; de nem versengtek hogy melyikök nagyobb; voltak, kik megjegyezték, hogy mikor Bossuet meghallgatta Bourdaloue-t, többé nem prédikált, nehogy meggyőzöttnek láttassák, de ezt később megczáfolták; magam sem helyezek semmi súlyt ily mende-mondákra.

Kéziratim között készen van Bossuet és Bourdaloue szónoki méltatása s miután ezek legközelebb meg fognak jelenni, azért e tárgyról e helyen bővebben szólni nem kívánok.

Ezuttal csak megjegyzem, hogy a műbirálatban nem szokásos első és második stb. helyekre sorolni az irókat, mint hajdani iskoláinkban a tanulókat; ehelyett a jeles tulajdonokat és a hibákat szokás kimutatni. Az irók egybevetésénél pedig ki szoktuk tüntetni, hogy melyik miben jeleskedett s miben hibázott; ilyenkor is mindig azon régi elv vezeti a kritikust: *non possumus omnia omnes.* Ezen elv alkalmazása által könnyen kikerülhető az összetüzés és kedvelt iróinknak éppen nem kívánatos kölcsönös lebirálása. Pax nobiscum.

A SZÉKESKÁPTALANOK ELLENŐRZÉSI TISZTE.

Egyházjogi tanulmány.

Irta: DR. OKÁNYI LAJOS.

Ámbár az egyházkormányzási hatalmat az egyház hierarchikus jellegénél fogva egy középpontban összpontositva találjuk, mindazonáltal vannak más előljárók is, kik különböző fokozatok szerint gyakorolják hatalmukat. A Krisztus Urunk által három u. m. a papi, püspöki és primátusi fokozatra alapitott hierarchikus szervezetet az egyház évek folyamán fejlesztette, amint eme méltóságok egyikét vagy másikát kisebb vagy nagyobb külső hatalmi körrel ruházta fel, vagy pedig némely jogainak gyakorlásában valamely egyházi személy vagy testület határozatai által korlátozta. Ha szemügyre veszszük az egyházkormányzat tényezőit, az apostoli utódokon kivül az egyház keletkezésétől kezdve év-

századokon keresztül látjuk, hogy a gondok, melyek az apostoli utódok, a püspökök vállaira nehezedtek, meg vannak osztva. A sokoldalu gondosság, melyet a püspökségek kormányzása igényelt, már az apostoli korban arra késztette az egyházfőket, hogy oly férfiakat vonzzanak maguk körébe, kik őket hivatásuk teljesitésében gyámolitsák, nekik az egyházmegye igazgatásában és az isteni szolgálatnál segédkezzenek. A testületet, melyet az egyházatyák és irók »Senatus Ecclesiae« és »consilium episcopi« névvel jelölnek, már az apostoli korban föltaláljuk. Neve idők folyamán változott, s azon testületet, melyet ma káptalannak nevezünk, az apostoli korban »presbyterium, corona, senatus, collegium, canonici« stb.-nek hivták. Hatalma, kötelességei s jogai lényegében azonosak voltak a mai káptalanéval, ámbár e hatalom és jog köre igen váltakozott, majd tágabb, majd szükebb lett, amint azt az egyház követelményei és viszonyai megkivánták. Jóllehet a kapocs, amely a presbyterium, illetve a káptalan tagjait összefüzte, a közös élet és a szerzetesi szabályzat feledésbe ment és megszünt, mindazonáltal a káptalan megmaradt annak, aminek az apostoli egyház intézkedései szellemének megfelelőleg lennie kellett, t. i. senatus Ecclesiae és consilium episcopi.

Már maga a név »senatus« bizonyos kötelességeket és jogokat foglal magában, s ezeknek kútfők nyomán való fejtegetése és megállapitása czélja eme dolgozatnak. Szemmel tartva a történeti fejlődést és rendet, fogjuk a hierarchikus egyházban ezen igen fontos testületnek az egyházkormányzat ellenőrzésére vonatkozó jogait és kötelességeit körvonalozni.

E dolgozat folyamán csakis a székeskáptalanok ellenőrzési tisztével foglalkozunk, ezek közül is csupán azokat veszszük szemügyre, melyeket a káptalan »sede plena« vagyis a püspöki szék betöltöttsége esetén gyakorol, s azért legtöbbször rövidités szempontjából csak káptalannak nevezzük, mely elnevezés alatt mindenkor a székeskáptalant kell érteni.

A káptalanok ellenőrzési tisztének történeti fejlődése.

Ami manapság a püspökre nézve a káptalan, ez vala az apostoli korban a presbyterium. A presbyterium nem volt egyéb mint a püspök állandó tanácstestülete, miként azt az első öt század egyházatyái és irói egyhangulag állitják. Állott pedig a presbyterium a püspöki székhely papjaiból és szerpapjaiból. Számuk nem volt meghatározva, de már a nicaeai-arab zsinat 62. kánonjában elrendeli, hogy ne legyenek kevesen, (»ut non sint pauci presbyteri in Ecclesia, ne deficiat oratio et ministerium Ecclesiae«) mert különben az ima és az isteni szolgálatban hiányok keletkezhetnének, de viszont nagyon sokan se legyenek, mert ez az egyháznak nagy anyagi megterheltetésével járna (»ne sumptus Ecclesiae augeatur«).

Hogy mily viszony létezett a püspök és a presbyterium között, azt az első századok forrásaiból teljesen kimutatni alig lehet. Annyi azonban tény, hogy mindakét félnek jogai és kötelességei között határozott válaszfalat húzni nem lehet. Csupán a későbbi századokban történt a jogok és kötelességek szabatos elválasztása. Mint tagadhatlan és az ősegyház jogforrásaiból teljesen beigazolt tényt elfogadhatjuk ama elvet, mely szerint már az ősegyház szervezete is megkövetelte, hogy a püspök minden fontosabb ügyben a presbyterium tanácsát kikérje. A kereszténység első századaiban, midőn még a szeretet tüze füzte össze az egyház testének összes tagjait, midőn a kereszt hivői mindnyájan egy sziv és egy lélek valának, alig fordult elő, hogy a püspök a kikért és nyert tanácstól eltért, vagy azt kikérni elmulasztotta volna; de azért nem volt egy határozott szabály, amely megparancsolta volna a püspöknek, hogy eme tanácsot vegye igénybe és eme tanácshoz vagy beleegyezéshez a hivatalos felelősség körében okvetlenül ragaszkodjék; viszont a presbyteriumnak nem volt absolut joga arra, hogy tanácsát a püspök meghallgatni köteles, neki csak

kötelessége volt a püspököt fontosabb ügyeiben tanácsával támogatni.

Csak a negyedik század mutat föl olyan törvényeket, melyek következtében a presbyterium határozott jogot nyer, hogy tanácsát, beleegyezését oly módon nyilvánitsa, hogy e beleegyezés nélkül a püspök semmit sem vihet véghez. Az ellenőrzési jog, eltekintve az első három század egyházatyáinak és iróinak általános állitásaitól, melyekben a püspök és a presbyterium együttes működéseiben összhangot követelnek, — legelőször tünik föl, midőn I. Leo pápa az egyházi javak elidegenitéséről nyilatkozik,[1] amely nyilatkozatában megtiltja a püspököknek, hogy egyházuk javaiból, tulajdonából akárkinek is valamit ajándékozzanak, cserébe adjanak vagy eladjanak. Csupán egy esetben szabad ez, ha t. i. az elidegenités az egyház javára válnék, de ez is csak »az egész klérussal való tárgyalás után és annak beleegyezésével« történhetik. Hogy pedig a beleegyezés jog és a kérdezés kötelezettsége egészen határozottá és bizonyossá legyen, hozzáteszi: »Irrita enim episcoporum venditio vel commutatio rei ecclesiasticae erit absque conniventia et subscriptione clericorum.«

Ez az első kánon, mely a presbyterium beleegyezését és jóváhagyását oly föltételül köti ki, hogy ennek hiányában a püspök ténye ipso facto érvénytelenné, semmissé válik. Mig az előző századok határozott jogról nem beszélnek, itt az már föllép, és nyilvánul az egész határozottsággal.

Idejekorán látjuk továbbá, hogy a püspök fegyelmezési hatalmát és jogát a cathedralis collegium vagyis a presbyterium korlátozza illetve befolyásolja. Már az apostoli constitutiok azt mondják: »assistant judicio diaconi et presbyteri.« Ezen assistenciának mindenesetre nemcsak passiv, hanem activ jelentősége is volt. A karthagói zsinat már tovább megy s ezen jelenlétet oly nélkülözhetlenné teszi, hogy e nélkül a püspök eljárása semmis: »Episcopus nullius causam audiat absque praesentia clericorum suorum, alioquin irrita erit sententia episcopi, nisi clericorum sententia

[1] c. 52. C. XII. qu. 2.

firmetur.«[1] A zsinat eme világos parancsa föntartja magát az egész középkoron keresztül, és a püspök a fegyelmezés hatalmát eme szellemben gyakorolta. Az egyházi büntetések hozatalában s elrendelésében egészen a tridenti zsinatig a püspök a káptalan beleegyezéséhez volt kötve, mig nem a tridenti zsinat 25. ülésében (c. 6. de ref.) a káptalanok ezen jogát beszüntette.

Ha már a püspök életében a jogok ily köre jutott osztályrészül a presbyteriumnak, mennyivel nagyobb volt e jogkör püspöki széküresedés esetén, midőn az egész egyházmegye kormányzásának a joga a káptalanra szállt. Kezében összpontosult az egyházkormányzási hatalom, kivéve azt, mely a püspöki renddel, ordóval, jár. Igaz ugyan, hogy ezen hatalom ujitások dolgában teljesen korlátozva volt, mert ezen kánoni elvet »sede vacante nil innovetur« már az ősegyház is ismerte, hisz már szent Cyprián papjaihoz intézett levelében azt irja: »ante constitutionem episcopi nihil innovandum putavimus«, tehát a fontosabb ügyeket a a megválasztandó püspöknek tartották fenn, de az egyházkormányzás többi jogai a káptalanra, mint törvényes és egyházrendelte örökösre átháramlottak, sőt bizonyos, hogy az új püspök választásában a presbyteriumnak jutott a legnagyobb rész és jog. Az egyház eme jogokat különféle zsinati határozatok által folyton fejlesztette. Igy az emlitett karthagói zsinat a 22. kánonban meghagyja a püspöknek, hogy a fölszenteléshez is papjainak tanácsát kikérje (»episcopus sine consilio clericorum suorum clericos non ordinet«). Ezen kánon megtartotta érvényét egészen a tridenti zsinatig, mely csupán a kanonokok jelenlétét követeli meg.[2] Ezen intézkedés szelleme különben mai napig fönnáll azon esetben, midőn széküresedés ideje alatt az egyházmegyét káptalani helynök kormányozza. A káptalani helynök ugyanis

[1] c. 6. C. XV. q. 7.

[2] Conc. Trid. Sess. XXIII. c. de ref. Ordinationes sacrorum ordinum statutis a iure temporibus ac in cathedrali ecclesia, vocatis praesentibusque ad id ecclesiae canonicis, publice celebrentur.

minden fölszentelendőre vonatkozólag köteles a káptalan beleegyezését kikérni.

A káptalan eme jogainak gyarapodását szemlélhetjük egészen a XIV-ik századig. A Chrodegang-féle szabályzatból kifolyó közös élet és közös testületi érdek nagyban járult hozzá, hogy a jogok és kötelességek az ellentétek és a folytonos surlódások kikerülése végett körvonaloztassanak. A »regula canonica« behozatala s elterjedése a presbyterium, illetve ahogy már e korban nevezték, a káptalan jogi állásában változást nem hozott létre, amennyiben az ellenőrzési jogokra nézve külön törvényeket nem alkotott, hanem a meglevőket, melyeknél fogva a káptalan a püspöknek tanácsát képezte, meghagyta teljes érvényükben. A regula canonica ugyanis nem juttatott külön egyházi jogokat, amennyiben csupán ethikai czélja volt, a belső élet rendezése és a papi szellem istápolása, mindazonáltal e szabályzat indirekte megvetette a későbbi corporativ jogok alapját, s okozta, hogy az ellenőrzési jogok a tág s kiterjedt presbyteriumról a zárt s számilag meghatározott káptalani testületre szállottak át s kizárólag az ő kezében összpontosultak. A presbyteriumhoz tartoztak nemcsak a székesegyház papjai, de a többi székhelyen működő papok is. Most pedig a regula canonica elválasztja a székesegyház papjait a többiektől, egy congregatiót létesit, mely azonban mint ilyen kifelé jogokkal nem rendelkezik, mert jogainak egyedüli védője és képviselője a püspök; javakkal bir ugyan, de velök nem rendelkezik, mert e javak a »mensa episcopalis« javaihoz tartozóknak ismertetnek s azért a rendelkezési jog a püspököt illeti meg, ezen vagyon egyházi alapitvány jellegével bir s oly vagyonnak tekintetik, mely a székesegyházi papság életfenntartására szolgál, tehát önkormányzati joga nincs, de mégis ezen testületre háramlanak át mindama az egyház kormányzatára vonatkozó ellenőrzési jogok, melyek az előző századokban a presbyterium tulajdonát képezték, és azon szoros viszonynál fogva, mely a püspök és káptalanja között létesült, a presbyterium jogainak örökébe a káptalanok léptek.

A IX. és X. században a püspök és a presbyterium közötti viszony az egyházkormányzatra vonatkozólag még mindig a régi és hasonló az előbbi századokéhoz. Valahányszor fontos egyházi ügyek kerülnek szőnyegre, nemcsak a székesegyház papsága, de a székhelyen működő többi papok, sőt tekintélyes világi férfiak is belevonatnak a püspök tanácsába. Ezen századok okiratai mutatják és igazolják, hogy e viszony eme formában fönnállott. Midőn az egyházi javak és egyházak állapotai s azok változtatásai kerültek szóba, midőn új kolostorok, intézetek és javadalmak létesültek, az egyházi javak átruháztattak, plébániák és egyházmegyék határai szabályoztattak, a püspökök mindig »cum fratribus canonicis et fidelibus nostris viris« vagyis a kanonokok és egyéb tekintélyes egyházi és világi férfiak tanácsa szerint jártak el és határoztak. A püspökválasztás joga, mielőtt azt a császári investitura teljesen absorbeálta volna, nemcsak a káptalanoknak, hanem ezekkel együtt a székhely papságának, nemességének és tekintélyes polgárságának jogát képezte. De egyuttal az is bizonyos, hogy a tizenegyedik század óta a püspökválasztásoknál a legfőbb rész jutott a káptalanoknak, és az egyházkormányzati tényeknél a püspöki tanácsban a többiek kizárásával hangadó szerepet kezdenek vinni, ami főkép abból magyarázható, hogy a regula canonica létesitette a püspök és a káptalanba összecsoportositott kathedrális klérus közti folytonos együttlétet és összefüggést, másrészt pedig a megszaporodott székhelyi papság belevonása az egyházkormányzatba nehezebbé válván, e körülmény a püspököt a fontosabb egyházi ügyek megvitatásánál természetszerüleg a székeskáptalanra szoritotta.

Még jobban kidomborodik a káptalanok joga, midőn az egyházi jurisdictióval biró főesperesség (archidiaconatus) is beleolvadt a káptalanba, mert a főesperesnek személyében a káptalan nemcsak a consilium és consensus, de egyuttal a jurisdictio jogát is megszerezte.

A főesperes hatalma a XII. században tetőpontra jutott, ő egyházi joghatóságot gyakorolt a püspök oldala mel-

lett s annak engedélyével, sőt sokszor anélkül is, amiből azok a folytonos viszályok keletkeztek, melyek a főesperes hatalmi jogkörének összevonását vonták maguk után. A főesperesnek hatalmi jogköre az V. század óta folyton gyarapodott úgy, hogy sokszor a püspökkel szemben külön önálló joghatósággal biró állást képviselt. Reája volt bizva az alsó papság fölötti felügyelet, a papokkal kerületenként gyülést tartott, mely alkalommal közölte velök az új rendeleteket, az egyházlátogatás joga és avval járó összes ténykedések őt illették meg,[1] felügyelt az egyház vagyonára, a fölszentelendőknek ő állitotta ki a felszenteltetési engedélyt. A főesperesek kerületeikben a megüresedett javadalmakat adományozták, egyesitették vagy elválasztották. Biráskodási ügyekben a főesperes az első forum, tőle lehet a püspökhöz föllebbezni. Ezen oly fontos állásnál fogva a püspök szemének »oculus episcopi«-nek neveztettek, amely névvel őket nemcsak a régibb kánonok, hanem a tridenti zsinat[2] is disziti.

A Chrodegang-féle szabályzat a káptalan vezetését is a főesperesre bizta s igy lett a székesegyházi főesperes egy személylyé a káptalan fejével. Mint a káptalannak feje, (nevezték prépostnak vagy dékánnak) vezette a káptalant, főesperesi joghatóságánál fogva pedig a püspök mellett az egyházmegye kormányzatában vett részt. A főesperesek tekintélye és hatalma nagyban emelte a káptalanok hatalmát és hozzájárult az ellenőrzési jogok fejlesztéséhez.

A regula canonica lassan elválasztja a székesegyház papságát a többi papoktól és a tanácsadás meg a beleegyezés jogát átszármaztatja a klérusról illetve a presbyteriumról a káptalanra, de viszont a regula canonica megszünte és a társas együttlét fölbomlása, megszünteti ama régi viszonyt, mely a püspök és a káptalan között fönnállott, és teljes önkormányzati jogot biztosit a káptalanoknak.

[1] c. 1. Dist. XXV. §. 11. Ipse inquirit parochias cum jussione episcopi.

[2] Sess. XXIV. de ref. c. 12. Archidiaconi etiam, qui oculi dicuntur episcopi, sint in omnibus ecclesiis. III. Incze pápa pedig c. 7. X. 23. leirja s törvény-erőre emeli a főesperesnek föntemlitett jogait.

A társas együttlét a XIII. században megszünik, de ugyanekkor a káptalan már az összes testületi jogok birtokában van, és a »Decretales Gregorii IX.«, melyek javarészben III. Sándor, III. Incze, III. Honorius és IX. Gergely pápák constitutióit tartalmazzák, a III. könyvben 10 titulusban (de his, quae fiunt a Praelato sine consensu capituli), továbbá a 11. titulusban (de his, quae fiunt a majori parte capituli), eme jogok szentesitését és elismerését foglalják magukban. A XIII. század elején a káptalan mint önálló jogi személy jelenik meg, ugyanazon jogokkal és hatalommal, aminőkkel a római és a kánon-jog az »universitas«-t fölruházza, ama jogokat pedig, melyeket hajdan a presbyterium gyakorolt, egyedül a káptalannak, mint a presbyterium törvényes jogutódjának kezében találjuk.

Az elmult századok folyamán kénytelenek valának a tanácsadás és beleegyezés jogát megosztani a papsággal és a világiakkal, most pedig, a XIII. században e jogok vagyis jobban mondva »facultás«-ok, — mert igazi jogról szólni nem lehet, midőn a püspök nem volt stricto iure kötelezve e tanácsot igénybe venni, — *már egyesegyedül a káptalan kezében* pontosulnak össze és egyedül ők hivatvák a püspököt tanácsukkal támogatni, a beleegyezést megadni vagy megtagadni. Ezen kizárólagosság részben a káptalanok folyton szaporodó hatalmában, részben abban leli magyarázatát, hogy a székhelyi papság, mely többnyire társaskáptalanokba csoportosult, magát a székesegyháztól függetlenné tette és a vele való összefüggést fölbontotta. Ehhez járult azon körülmény is, hogy a székesegyházi papság a püspökhöz legközelebb állott és annak egyes tagjai pl. a főesperes főkép az elmult századok alatt az egyházkormányzásban nagy hatalommal birt, és a káptalanok tekintélyének növekedtével eme hatalmát mindinkább tágitotta. Megvolt ugyan egyes püspökök részéről a törekvés, hogy egyes fontosabb egyházi ügyek elintézésében, — amelyekhez a kánonok a káptalanok tanácsát vagy beleegyezését megkövetelték, — a káptalan megkerülésével önhatalmulag rendelkezzenek, de éppen ezen körülmény okozta, hogy a pápák a XII. szá-

zadtól kezdve dekretáliáikban a székesegyházi káptalanoknak az egyházkormányzat fontosabb ügyeire vonatkozó tanács és beleegyezési jogát mind jobban körvonalozták és kifejtették, s ennek tulajdonitható, hogy már a XIII. század elején az egyházmegyei ügyek elintézésére a székeskáptalanok a püspök mellett működni hivatvák. E században válik a tanácsadás igazi joggá, mely az egyház világos törvényein alapszik.

Mig az előző századokban a püspök csak általánosságban volt kötelezve, hogy a fontosabb ügyekben a klérus tanácsát meghallgassa, arra is csak ex charitate et prudentia, és egyedül lelkiismeretének tartozott e meghallgatás elmulasztásáért: most már e kötelesség jogilag formuláztatik és megállapittatik. A tizenharmadik század előtt a dekretumok vegyesen használják e kifejezéseket consilium és consensus, most már határozottan meg vannak jelölve az esetek, melyekben kötelezve van a püspök *a tanácsot* és amelyekben a *beleegyezést* kikérni. A dekretumok nem szólnak már a klérusról sem pedig a presbyterekről, hanem egyenesen megnevezik *a káptalant*, és igy a többieket kizárják, nem mintha a püspök mások tanácsát is nem vehetné igénybe, — ezt teheti; — de eljárása törvényességéhez ez nem elegendő, mert a káptalan beleegyezése és tanácsa oly föltétel, mely nélkül a püspök eljárása semmis és érvénytelen. Igy tehát a kanonokok, mint a káptalan tagjai nemcsak tanácsadói voltak a püspöknek, hanem a püspök egyes fontosabb ügyek elintézésénél kénytelen lett a káptalannak, mint testületnek, — és nem egyik-másik kanonoknak vagy a káptalan fejének, — beleegyezését kikérni, hogy eljárása az egyház törvényei értelmében érvényes legyen.

Hogy hazánk területén a káptalanok ellenőrzési tiszte egészen ilyen volt, bizonyitják régi okmányaink, amint azok a Knauz által kiadott »Monumenta Ecclesiae Strigoniensis«, Fejér: »Codex Diplomaticus«, Wenzel: »Hazai Okmánytárá«-nak számos lapján idézvék. Igy pl. III. Incze pápa alatt, midőn a koronázási viszály elintéztetett, az esztergomi káptalan követei megjelennek a pápa előtt s tiltakoznak az érsek kiegye-

zése ellen, mert ez az ő beleegyezésök nélkül jött létre, és a pápa meg is tagadja jóváhagyását az egyezménytől.[1]

A püspök a káptalan beleegyezése nélkül egyházi birtokot sem el nem adhatott, sem el nem cserélhetett, sőt még jámbor czélra sem fordithatott. Igy Péter erdélyi püspök bizonyos birtokcserénél kikéri a káptalan beleegyezését.[2] Az esztergomi érsek házait »in pleno capitulo« adja bérbe.[3] És igy tovább, a Monumenta és Hazai Okmánytár nemcsak az emlitett esetekben, de igen sok helyen igazolják, hogy püspökeink valahányszor új plébániát létesitettek, ha szerzetes conventekbe plébániákat kebeleztek be, ha a plébánost kivették a főesperes joghatósága alól, valahányszor zsinatot hivtak össze és sok más egyéb esetekben mindig »habito consilio capituli Ecclesiae suae et consensu eorundem« és »de fratrum canonicorum consilio et consensu« vagyis a káptalan tanácsát és beleegyezését tekintetbe véve jártak el.

A káptalanok hatalmi jogkörének fokozódó fejlődése tartott egészen a XIII. század végéig, amikor is a hatalom és dicsőség tetőpontján állottak. Innen kezdve a fokozódott túlkapások úgy a káptalanok mint némely püspökök részéről a folytonos viszályok és versengések magvát hintették el, melyek nemcsak magára a káptalanra, hanem az egyházi életre és fegyelemre is káros hatással voltak. A káptalan tagjainak már szava nem birt a régi erkölcsi súlylyal, elveszté erejét, ami annál inkább és könnyebben érthető, mert a XIV. és XV. század javarészben oly tagokat adott a káptalanoknak, kiket csakis az anyagi előny vezérelt ez állásba, s eme anyagi előnyök teljes kizsákmányolása képezte úgy az egyesek, mint a testület czélját. Hogy az ily egyének szava keveset nyomott a latban, az magától értetődik. Fölöslegesnek tartjuk ecsetelni, hogy e két század mennyire ártott az egyházi fegyelemnek, mennyire meglazitotta és alá-

[1] Wenzel: Hazai Okmánytár VI. 351.
[2] Fejér Cod. Dipl. VI. 3, 50.
[3] Wenzel: H. O. VII. 139.

sülyesztette azt. Ismeretes dolgok ezek az egyháztörténelemből. A konstanczi (1414—1418.) és a bázeli (1431—39.) zsinatok hiába iparkodtak gátat vetni a fegyelem lazulásának és a régi rendet helyreállitani. E küzdelemnek és törekvésnek nem volt eredménye, tanusitja ezt leginkább azon tény, hogy a reformáczió főkép az egyháziak körében, mert laza erkölcseiknek az enyhe tanok kedveztek, számos követőre talált.

Végre a tridenti sz. zsinatnak jutott e nehéz feladat megoldása, amely azt sikerrel teljesitette is, úgy hogy e zsinattól fogva új korszak kezdődik az egyház életében. E zsinat, hogy a meglazult fegyelmet ismét ismét helyreállitsa, a káptalanokat is szabályozás alá vette. Reformátori munkájában első czélja az volt, hogy a káptalant azzá tegye, ami eredetileg volt t. i. a püspök senatusává, tanácsává, s ezen oknál fogva az egyetemes egyházjog által a 16. századig juttatott jogokat nem semmisitette meg, nem szüntette be, hanem részben megerősitette, némely esetekben kiegészitette, sőt egészen új jogokkal is fölruházta, igy pl. a papnöveldék felállitása és kormányzása ügyében (Sess. XXIII. de ref. c. 18.) a káptalannak befolyást biztositott. A káptalanok reformácziója érintetlenül hagyta azok ellenőrzési jogait, csupán a káptalanokban meglazult fegyelem és erkölcsösség helyreállitására, a visszaélések megszüntetésére és a jogtalanságok s a túlkapások visszaszoritatására terjedt ki. A fegyelem helyreállitására vonatkozó emez üdvös határozatokat a Sess. XXIV. de ref. c. 12-ben állapitotta meg s ez a fejezet volt az, melynek a káptalanok nem akartak oly soká meghódolni, és saját érdekeiket elébe helyezve az egyház érdekeinek, Franciaországban a parlament támogatását kérték ki a tridenti zsinat határozataival szemben! A káptalanok ellenőrzési tisztét, miként már emlitettük, a zsinat érintetlenül hagyja, nem foglalkozik azzal sehol különálló fejezetben, hanem a sessiók folyamán a tárgyalt anyagnak megfelelőleg korlátozza a püspök szabadrendelkezési jogát a káptalani tanácsadás és beleegyezés kötelező volta által. Igy a már emlitett XXIII. Sess.-ban a

papnöveldékre, továbbá az V. Sessioban a theologiai praebendára, a XXV. Sessioban az isteni tiszteletre vonatkozólag meghagyja, hogy a püspök ezek ügyeiben a káptalan beleegyezésével járjon el. A többi eseteket fölsoroljuk majd ott, ahol a káptalan ellenőrzési tisztét részletezni fogjuk.

A tridenti zsinat óta a káptalanok ellenőrzési tisztének gyakorlásában változás nem állott be, hacsak a törvényes szokás nem létesitett egyik-másik esetben módositást. E zsinat utáni jogforrásaink, úgy mint a pápák dekretumai és a sz. kongregácziók döntvényei mind elismerik a káptalanok ellenőrzési tisztét és bizonyitják, hogy a káptalan még mindig ama jogokkal rendelkezik, melyekkel neki mint a püspök tanácsának rendelkeznie kell és amely jogokat az egyház minden időkön keresztül nemcsak tiszteletben tartott, hanem valahányszor kétségbe vonattak, mindannyiszor új meg új döntvényekkel megerősitett.

Lássuk már most részletesen azon eseteket, melyekben a püspök a káptalan tanácsát és beleegyezését kikérni tartozik.

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A magyar királyi kegyuri jog szent Istvántól Mária Terézidig. Történeti tanulmány, irta Fraknói Vilmos, kiadja a magyar tudományos Akadémia. Budapest, 1895. A nagy nyolczadrétü 558 lapra terjedő münek ára 5 frt.

Édes hazánk határain túl is méltán nagy hirnek örvendő történetbuvárunk és tudós irónk, Fraknói jelen munkájában a magyar királyi kegyúri jog történetével foglalkozik. E jog történetét megirni annyi mint előadni azon tényeket, melyek a jog megszerzésének és gyakorlatának nyilvánulásai. E tényeket kutatja és ecseteli a tudós szerző oly bámulatos készültséggel s történettudo-

mányi apparatussal, amilyen csak egy vasszorgalmu veterán irónak áll rendelkezésére. A tárgyára s azzal vonatkozásban levő eseményekre vonatkozó irodalmat teljesen dominálja, és a Fejér Codex Diplomaticusával, Theiner Monumentáival s egyéb már kiadott okmánygyüjteményekkel be nem érve, átkutatja a Vatikánban az eddig megközelithetlen, az egyházi javadalmak elnyeréséért benyujtott folyamodványok elintézését magában foglaló levéltárát a Datariának, mely csak a XIV. század utolsó tizedéből és a XV. első feléből mintegy nyolczszáz regesta-kötetet őrizett meg; figyelmét kiterjeszti a mohácsi vész utáni korszakban a császári udvarnál működő pápai nuntiusok diplomatiai levelezéseire a vatikáni titkos levéltárban, nemkülönben a főpapi székek betöltéseit intéző Consistorialis Congregatio külön levéltárának irományaira, hogy a királyi kegyuri jog iránt folyt tárgyalásokat s a sürün támadt nézeteltéréseket és bonyodalmakat több századon át nyomról-nyomra követhesse, végre felkeresi a magyar országos s a bécsi állami és a bécsi kamarai levéltárakat is, hogy igy a magyar tudós világnak, különösen a jogászoknak a történeti adatok oly tárházát nyithassa meg, mely eddig nemcsak nálunk, de a legmüveltebb nemzeteknél is párját ritkitja, s mely alkalmas lesz véget vetni a magyar királyi kegyuri jogról hirdetett tanok s vélemények feltünő elágazásának.

Amiben a kath. egyházjogi irók között jelenleg nézeteltérés nincs, hogy a magyar kir. kegyuri jog nem államfői attributum, hanem a magyar koronának *egyházi kiváltságon* alapuló, szerzett joga,[1] azt a tudós szerző is vallja. Az ezzel ellenkező tan első hirdetője volt Magyarországban Kollár Ferencz »A magyarországi apostoli királyoktól vallási ügyekben gyakorolt törvényhozói jog eredetéről és gyakorlásáról« czimü könyvében, melyet 1764. évben adott ki, s melyben mint Febronius követője megtagadja azt, mit két év előtt »Historiae diplomaticae juris patronatus apostolicorum Hungariae regum libri tres« czimü müvében maga irt, t. i. hogy

[1] L. ezidei 31. sz. vegyes közl. az áprilisi füzet 316. l.

királyainknak a kath. egyház körüli jogai *az apostoli követség* folytonos birtoklásában birják alapjukat.

Fraknói ezen apostoli követségről azt tanitja, hogy annak széleskörü hatalmával egyedül az egyház-alapitó sz. István volt felruházva, s hogy az nem szállott át utódaira is. Érveit nem a XVII-ik században közzétett Szilveszter-féle bullára alapitja, melynek hitelességét főleg Dr. Karácsonyi János alapos és peremptorius dolgozata után ő is elveti, hanem részint sz. Istvántól eredt *hiteles* okiratokra, részint későbbi történeti adatokra. Sz. István ugyanis hivatkozik több helyen pl. a pannonhalmi, bakonybéli apátság alapitó oklevelében *a pápai felhatalmazásra* püspökségek és apátságok felállitására; IV. Béla a pápához irt levelében kérelmét sz. István apostoli követségére alapitja. Említést tesz róla 1397. évben az esztergomi főkáptalan. Sz. István ezen apostoli követségének emléke fentartotta magát a későbbi századokban nemcsak hazánkban, de Rómában is. II. Orbán pápa megemlékezik azon tisztség és méltóságról, mit sz. István király az apostol széktől köztudomás szerint kiérdemelt. II. Pál pápa 1465. hivatkozik régi kánonokra, melyekben fel van jegyezve, hogy István király az apostoli szék helynökségét és követségét nyerte el; ugyanezt irja X. Leo pápa 1513-ben.

Hogy az apostoli követség, melylyel sz. István birt, személyes kiváltság volt és utódaira át nem szállott: kitünik ugyancsak II. Orbán és II. Pál szavaiból, valamint IV. Bélának ismert leveléből e pápához, melyben a meghóditandó Bolgárországra apostoli követség méltóságát kéri. Ugyanis IV. Béla kérelmét azzal indokolja, hogy ily apostoli követséggel István király is fel volt ruházva, már pedig — okoskodik helyesen a szerző — ha IV. Béla király Magyarország területén az apostoli követ hatalmát birta s gyakorolta volna, nem sz. Istvánéra, hanem saját ily nemü hatalmára hivatkozott volna. Továbbá a későbbi magyar királyok is, midőn egyházi téren jogokat gyakoroltak vagy ezeket védték, mindig kegyuri és nem követségi jogukra hivatkoznak; s kegyuri jogukat is nem apostoli külön kiváltságból, hanem az egyetemes egyházjog tételeiből származ-

tatják. Tehát Fraknói művének megjelenése után fel kell hagynunk azzal, hogy a magyar királyi jogot, avagy annak terjedelmét sz. István apostoli követségéből származtassuk. Helyesen járt el tehát Surányi János győri székesegyházi kanonok is, midőn a Magyar Sion hasábjain szent István apostoli követségét a szent és nagy király személyes kiváltságának vitatta.[1]

A királyi kegyuri jog terjedelme sem volt minden időben egyforma.

A világegyházban a püspököket eleinte a papság és a nép választotta, utóbb a káptalanok keletkeztével ezek s a nép közt oszlott meg a választási jog, de később e jogot a fejedelmek magukhoz ragadták. Sz. István szerző szerint valószinüen a káptalanok választási jogát visszaállitotta, mert III. Incze pápa az esztergomi tartomány püspökei és az esztergomi káptalan felterjesztése nyomán 1204. évben azt irja, hogy Magyarországban amióta a kereszténység megalapittatott egész az ő koráig a főpapokat mindig a káptalanok választották. Az elv az volt, hogy a választandó a király kegyét teljes mértékben birja vagy mint IV. Béla irja a pápához: az ország jóváhagyott és *minden időben* békésen megőrzött szokása szerint a főpapok választásához a király beleegyezését szükséges kikérni. Hatalmi érdekből és Németország példája után nálunk is az investitura kapott lábra, de erről Kálmán király 1106. évben lemondott, s midőn Dalmatiát elfoglalta, megigéré, hogy a püspökök szabad választását ott is respektálni fogja. Félszázad mulva II. Géza uralma alatt előfordulnak ugyan hatalmi túlkapások, s a király püspököket tesz le és helyez át, javadalmaikat lefoglalja: de Bánffi Lukács esztergomi érsek apostoli buzgalommal utját állja a királyi hatalom önkényes terjeszkedésének. Ezután csak III. Béla és Imre király alatt zavartatik meg a káptalani szabad választás, s V. István 1271. évben azt akarja elérni: »ut nullus alius eligi possit in episcopum, nisi de tribus praesentatis per dominum regem, de

[1] L. az 1888, 89, és 90-iki évfolyamokat.

sikertelenül. A káptalanok csak két-három esetben mulasztották el a király beleegyezését kikérni, névszerint a veszprémi káptalan 1245. évben, midőn Zelandot választotta, amiért IV. Béla panaszt is emelt a pápánál. A királyi prépostok és apátok megerősitési jogát a XII. század végeig az esztergomi érsekek gyakorolták. 1202. évben Imre király kérelmére e jogot III. Incze pápa a szentszék részére vette át. A püspököket a pápa felhatalmazásából az illető érsek erősitette meg, az érsekeket a pápa. Ezek a királyi beleegyezést tanusitó kir. levelet tartoztak Rómába küldeni s a megerősitésért folyamodni. A királyi kegyuraság alá tartozó többi javadalmakra *a bemutatás* jogát gyakorolták a királyok, és pedig a prépostságokra és apátságokra a pápának történt a bemutatás, a plébániákra az illető püspöknek mutatták be jelöltjeiket. Hogy az Árpádház uralkodása alatt a kanonoki állások betöltésére befolytak-e királyaink, annak történelmi emlékeinkben nincs nyoma. Abból, hogy Mária királyné és Zsigmond király több káptalan javadalmaira gyakorolták a bemutatás jogát s e gyakorlatnál a régi kegyuri jogokra hivatkoznak, következteti a szerző, hogy e korban is a püspökök nem állásukból kifolyólag, hanem királyi felhatalmazás alapján töltötték be e javadalmakat.

Már IV. Béla mondotta ki, hogy a magyar király az összes egyházak kegyura, azért felügyeleti jogot gyakorolt a magán kegyurakra, kiket büntetésből kegyuri joguktól meg is fosztott, s azt másra ruházta át. A jus spolii ellenében, melyet nemcsak magán kegyurak, de királyok is gyakoroltak, az 1298. évi budai országgyülés védi az egyházakat: »Régtől fogva — mondja — megállapitottnak nyilvánitjuk, hogy üresedés idején az egyházak javait és birtokait sem a király ur, sem küldöttei, sem azok, kik magokat a püspökség embereinek mondják, el ne fogják, ki ne foszszák, meg ne kárositsák.

Az eddigiekből világos, hogy a királyi kegyuri jog az egyetemes jog alapján nem foglalja szükségképen magában a főpapi javadalmak adományozási jogát; mert sz. István utáni királyok alatt a káptalanok választottak püspököket

Magyarországban is, a királyok befolyása e választásoknál csak a »consensus regius« utólagos hozzájárulásában állott. Ezenkivül hosszú időn át, egész Hunyadi János kormányzóságáig vagy jobban Mátyás király trónraléptéig számtalanszor *pápai adományozásokkal* találkozunk főpapi székeink betöltésénél.

A pápai javadalom-adományozások 1225. évben III. Honorius pápa idejében kezdődnek. A pápai reservatiókat IV. Kelemen hozta be, VIII. Bonifácz és utódai szélesebbre terjesztették. Magyarországban 1301. évben már VIII. Bonifácz felszólitja a kalocsai káptalant, hogy az érsek halála után tartózkodjék a választástól, mert ő fogja az utódot kinevezni. A szerző bőven ismerteti a reservatiók joggyakorlatát.

Róbert Károly önkénykedő uralma alatt a pápai rezervácziók meg a káptalani választások is elméletben fennállanak, de a gyakorlatban ezeket is, azokat is, a király csak akkor fogadja el, ha szándékainak megfelelnek. A jus spoliit buzgón gyakorolja a király alattvalóival együtt. Nagy Lajos idejében a reservatiók tekintetében a helyzet nem változott; mikor hiveit egyházi javadalomhoz akarta juttatni, sürün fordult Avignonba. Szintugy a királyi alapitású apátságok és prépostságokra gyakorolta a bemutatás jogát.

Zsigmond uralkodásának első éveit valamint egyebekben, úgy a kegyuri jog gyakorlatában is ingadozás, önkény és szeszély jellemzi. A székesfehérvári országgyülés (1387.) előirja, hogy a király idegenek részére a pápához adományozásért folyamodni nem fog, hanem a főpapi állásokat csakis nemzetbelieknek adományozza (t. i. melyekre bemutatási joga van). E törvény nem a pápai jogok, hanem az idegenek ellen van intézve, mit a reá következő gyakorlat is bizonyit. Noha Zsigmond király a pozsonyi káptalanhoz két rendeletet intézett, melyek elsejében a pápai adományozást a kir. kegyuri javadalmaknál (hol bemutatási joga volt) a király hozzájárulásától teszi függővé, másikában pedig a bullásokat az ország minden javadalmából föltétlenül kizárja: mindazonáltal a pápai adományozás tovább folyt, és Zsig-

mond nemcsak IX. Bonifáczot nem tartotta vissza idegenek kinevezésétől, de maga is pártolta az idegeneket.

Fordulópont Zsigmond politikájában s a kir. kegyuri jog történetében akkor áll be, midőn 1403-ben a zalatnaki gyülésen a főurak és a nemesség Zsigmondot trónjától megfosztják s a nápolyi Lászlót választják meg; és IX. Bonifácz László pártjára áll, ezt nyiltan támogatja, pápai követet rendelvén melléje, ki őt Magyarországba kisérje. Zsigmond 1404. évben april 6-án szigoru rendeletet adott ki, mely szerint ezentul bármilyen javadalmat *csak a király hatalmából* lehet elnyerni, továbbá a pápa, a bibornokok, pápai követek stb. iratai akár javadalmi, akár peres ügyekre vonatkoznak, érvénytelenek, s azoknak a király különös engedélye nélkül elfogadása, kihirdetése, végrehajtása javadalom-, jószág- és fejvesztéssel büntettetik.

Daczára e királyi reservatiónak, mely még a káptalanok választási jogát is megsemmisiti, VII. Incze, ki Zsigmonddal kibékült, valamint XII. Gergely és V. Sándor folytatták a javadalmak adományozását Magyarországban. A király egyházhatalmi törekvései az ország közvéleményében nem találtak támaszra; bizonyitja ezt az egri káptalan kérvénye a pápához, kitől az elmenekült püspök helyébe mást kér. XXIII. Jánostól Zsigmond maga azt kérte, hogy a javadalmak adományozásának jogát reáruházná. Tehát elismeri, hogy e joggal daczára az 1404. évi törvénynek még mindig nem bir. »A pápa ezt megtagadta, s ugyancsak 1410. évben bullát állitott ki a reservatióról; azonban Zsigmond továbbra is *önhatalmulag* járt el, s a pápa rendelkezéseit részben elfogadta, részben visszautasitotta, nem törődve semmiféle bullákkal.«

Szerző azt állitja, hogy Zsigmond király a konstanczi zsinattól XIII. Benedek letétele után nem késett az annyira óhajtott kiváltságot magának kieszközölni. Dr. Karácsonyi János a »Katholikus Szemlében« ezt tagadja. A konstanczi zsinat történészei erről mit sem tudnak. Szerző Werbőczy és Pázmány tekintélyére támaszkodik, ki szerinte igényt tarthat arra, hogy állitását elfogadjuk. A bullát V. Márton irta

volna. Ámde szerző maga mondja, hogy V. Márton ezután 1419. évben adományozza az erdélyi püspökséget, s akkor midőn Zsigmond kérelmére betölt valamely püspöki széket, bulláiban sohasem tesz említést a király kinevezési jogáról. Zsigmond egyik kinevezését a veszprémi káptalan nem fogadja el, hivatkozva választási jogára. — Hogy a pápa mindig elfogadta a király supplicatióját, abból mit sem lehet következtetni, hisz V. Márton Zsigmondnak más önkényes tényei iránt is elnézőnek mutatta magát. Továbbá a prépostok és apátok sem nyugosznak meg Zsigmond kinevezésében, hanem a pápától kérik a kinevezést s IV. Jenő pápa 1439. évben *„ad supplicationem* serenissimi regis Ungariae nevezte ki Benedek székesfehérvári prépostot győri püspökké, s 1441. év május 25-iki iratában megigérte, hogy senkit sem fog kinevezni »ante *avisationem* tuam, sicut supplicasti.«

Hunyadi kormányzósága alatt az 1446. évi országgyülés megtiltja, hogy valamely pap a királyi vagy kormányzói *bemutatás* (praesentatio) nélkül a pápától javadalmat fogadjon el. E törvényszabta uton Hunyadi állhatatosan járt, s bár eleinte aggályok mutatkoztak a kinevezetteknél, később ez aggályok megszüntek. A kormány és tanácsa kérte V. Miklóst, ismerné el az ország kinevezési jogát, de miután nem tudták a pápa által követelt kiváltságleveleket előmutatni, a királyi kinevezés joga minden szilárd alapot nélkülözött ezentúl is.

Azért II. Ulászló és II. Lajos kinevezési okirataiban ez áll: *régi szokás alapján* bemutatom.

V. László uralkodása alatt a pápák a javadalmak adományozásával már felhagytak, a reservatiók sokféle neme közt csak egyet tartottak fenn: az áthelyezést, vagy a római Curiánál történt elhalálozás folytán megüresedett javadalmakat. Mátyás király alatt, aki az atyja által kiküzdött kegyuri jogot nemcsak megtartani, de gyarapitani is törekedett, ezen reservatio is megszünt.

Ezentúl a pápák többször megtámadják ugyan királyaink kinevezési jogát, de ezek nemcsak megtartják, ha-

nem mindinkább kiterjesztik azt. Utolsó támadás II. Ferdinánd idejében történt Róma részéről királyaink főpap-kinevezési joga ellen, de Pázmány Péter fejtegetései ezen ügy további bolygatását megakasztak. A kir. kegyuri jog kiterjesztése ellen is különböző alkalmakkor szólaltak fel a pápák, de a politikai okok erősebbek voltak a jogiaknál, *s az ujitás türelmes elnézését parancsolták rájuk*; s igy jutott bele a kegyuri jogba az egyházi vagyon megterheltetése is az ország védelmének czéljából, az intercalaris jövedelmek lefoglalása s az egyházmegyéknek ezzel járó hosszú árvasága, a főpapi végrendelkezési jog elkobzása, az apostoli czim előtérbe tolása s ebből származó oly *apostoli királyság*, melynek hatalma nemcsak az egyház vagyoni s javadalmi jogviszonyaira, hanem lelki joghatósági belügyeire is kiterjedett, úgy hogy már 1701. évben ezeket irja a pápai nuntius: »Magyarországban az egyháziak országuk kiváltságait az apostoli szentszék tekintélyétől való úgy szólván teljes függetlenségig terjesztik ki.« Ezen fejlődési processus különböző phasisait érdekesen adja elő a szerző, (igen ügyesen csak Mária Teréziáig) kinek a számtalan egyforma esetet is vonzóan ecsetelő nagyon tanulságos művét a legmelegebben ajánljuk. *Dr. Horváth Ferencz.*

Iskolai Hitelemzések. Irta Dr. Dreher Tódor sigmaringeni gymnásiumi hittanár. Forditotta Végh Kálmán egri tanitóképzőbeli tanár. Eger, 1895. 536 l. Ára? E. e. s. Megrendelhető a fordítónál, Eger, lyceum.

A németországi gazdag katechetikai irodalom egyik termékét ültette át szorgalmas fordítónk Végh Kálmán úr. Sajnos még mindig rászorulunk a katechetica terén is a külföldre, a mi kisérletezéseink még mindig eltörpülnek, vagy amennyiben jelentősek, a külföld utánzatai. Azért az utánzatok, »szabad átdolgozások« helyett szivesebben látjuk a jó katechetikai művek »fordítását«, legalább használható és szakavatott könyvet kapunk. Hogy miért pang nálunk a katechetikai irodalom? Ennek kimutatása ezen

ismertetés keretét és czélját túlhaladná. A forditott mű előnyét is csak azért hoztuk föl, hogy igazoljuk azon axiómát: többet ér egy őszinte s igaz külföldi, mint egy hamis s széllel bélelt hazafi.

Dreher műve nem iskolai tankönyv, hanem a hitoktató számára segédkönyv. Egy vaskos kötetben adja azon tananyagot, mely a népiskolák felsőbb és a polgáriak I. és II. osztálya számára van előirva. Anyaga a katechizmusban foglalt keresztény katholikus hit- és erkölcstan, alkalmazva a serdülő kor szellemi fölfogásához. E tekintetben a szerző a tanterv foganatositása körül nagy jártassággal bir, s a tanterv keretébe mesterileg tud életet önteni. Az előadandókat világosan megmagyarázza, rövid példákkal, történetekkel felvilágositja, s látszik, hogy czélja a tárgy megértetése. Szerzőnk tanmódszere nem egységes. Az erotematicus módszert kevés helyt követi, túlnyomólag inkább az acroamaticust használja. Hogy a két tanmódszer közül melyik helyesebb, mindenesetre felfogás dolga. Én az erotematicus módszernek vagyok hive, mert habár az acroamaticus módszernél is lehet a kezelés szintén taglaló, kifejtő vagy közlő, e kezelés mindig eredményesebb ha erotematice haladunk előre.

Érdekes és hasznos szerzőnk könyve azért is, mert az egyes tanitásoknál nagy súlyt fektet arra: miként kell a tanitványt a nyert vallási oktatásnak megfelelő életre, gondolkozás és cselekvési módra szoktatnunk. Ennek megszivlelése megérteti a hitoktatóval, hogy csak félmunkát végez, ha csupán a vallás igazságaira tanitja növendékeit, s hogy munkája csak akkor lesz betetőzve, ha az előadottak gyakorlati alkalmazására is kiterjeszti figyelmét.

Végh forditása kifogástalan, s csak azt a szerény megjegyzésünket koczkáztatjuk, mi talán már a szerző rovására megy, hogy czélszerü lett volna a vaskos s tartalmas kötetet tárgymutatóval is ellátni.

A hitoktatók nagy hasznát veszik Dreher könyvének. Legyen tehát a buzgó forditó fáradsága a mű tömeges pártolásával megjutalmazva. *Keményfy K. Dániel.*

A Szent-István-társulat legujabb kiadványai: A magyar nép könyvtára, irta Vincze Alajos. Négy kötet (per 250—290 lap.) Ára kötetenkint 30 kr. — Hasznos mulattató (többektől) 232 lap. Ára 80 kr. — A lelkiismeret. Irta Dorsey Anna ford. Gyuritska Péter. 225 lap. Ára 80 kr. — Égi ösvény, imakönyv. Nagy Antaltól. 880 lap. Ára füzve 1 frt 50 kr., kötve 2 frt, börkötésben 3 frt. — Népiratkák 103—110. sz.

A Szent-István-társulatot ujabban még katholikus részről is azzal vádolták, hogy nem igen ád életjelt, nem ád ki közhasznu könyveket, szóval: hogy nem felel meg eredeti hivatásának. E vádaknak legkiáltóbb czáfolata az a hét kötet, amivel most egyszerre lepte meg a közönséget. Igaz, hogy e kötetek egyike sem tagilletmény, de áruk oly olcsóra van szabva, hogy aki igazán akarja, meg is szerezheti azokat.

A magyar nép könyvtára új vállalat, melyért nagyon hálásak vagyunk a Társulatnak, mert az még igen hasznossá nőheti ki magát, ha a közlemények, melyeket a könyvtárba felvesznek, jól meg lesznek válogatva. Az eddigi kötetekben csupa *Elbeszélés* található a magyar nép életéből, tehát első sorban mulattatni akarnak. Azt hiszszük, a »magyar nép könyvtárá«-ba lehetne jövőben az *oktató* elemet is szerepeltetni, sőt annak talán a túlsúlyt biztositani, mert van ám miről azt a jó katholikus magyar népet felvilágositani, megoktatni, van mire irányitani. Elismeréssel kell azonban adóznunk a Társulatnak, hogy ez igazán csinos, vonzó kiállitásu kötetek árát oly különösen olcsóra szabta s igy mindenkinek hozzáférhetővé tette.

Hasznos mulattató a czime a másik kiadványnak, melyet a sz. István-Társulat a kath. ifjúságnak ajánl. Egy belső czim meg azt mondja: »Csokor IX. Pius pápa születésének százados évfordulójára. Az érettebb ifjúság számára kötötte Szeghy K.« Pedig a kötetben még más, egész heterogén dolgokról is van szó, pl. »Séta egy szénbányában« Telek J.-tól, »A füzfalombok alatt« elbeszélés, »A középkor néhány hires épületéről« Mosdósy Imrétől, s egyéb apróságok Kincs

Istvántól, Csernik Alajostól. Úgy látszik tehát, hogy a technikus kiállításnál nem forditottak oly gondot a czimlapok elhelyezésére, mint a csinos kötet megérdemelte volna, hiszen még a képek is — jó képek — rosszul vannak beékelve. Az »Alhambra« Pius pápa életébe, a kölni dóm a »Füzfalombok alatt« cz. elbeszélésbe, a Notre-Dame a »Jó barátok« cz. elbeszélésbe. — Tehát, vagy minden közlemény elé külön czimlap lett volna helyezendő, vagy az egyik elé sem.

A lelkiismeret vagy Brooke Mari megpróbáltatásai amerikai elbeszélés, tehát forditás, és mondhatni, jó, gördülékeny forditás. Csinos képek. Az előbbiekkel együtt igen alkalmas ajándéktárgy ifjak, leányok számára.

Nagy Antal szőnyi plébános *„Égi ösvény a szentek nyomdokaiban“* czimmel irt imádságos és énekes könyvét is a Szent-István-társulat adta ki. Ebben a vaskos, öreg betükkel nyomtatott imakönyvben a szerző legfőbb súlyt akar fektetni a szentek példáira, igen helyesen, mert, mint az előszóban mondja is, az ő példáik »fölöttébb alkalmasak az ájtatoskodó lelkületét a világi szórakozások közül kiragadni, rá épületes hatást gyakorolni, s a földiektől elvonva, az égiekhez emelni.« Nagyon szépen sikerült ez az új módszer szerzőnek, igen nagy szorgalommal válogatta össze a szentek mondásait, főleg pedig a szentek praxisát a különböző áhitatossági gyakorlatokhoz. A 800 lap valósággal igen tartalmas. A töredelmi (gyónási) és szentáldozási ájtatosság, melyet mindig először szoktunk megnézni új imakönyvekben, különösen igen szépen van összeállitva. De a többi is. Minden ájtatosság előtt oktatást ád a szerző példákban, a szentek példáiba, s azután füzi ehez az ima-formákat. — Ezt az imakönyvet nemcsak a köznép, hanem művelt világiak is, sőt papok is sok, sok lelki haszonnal fogják forgatni, miért is azt mindenkinek melegen ajánljuk.

Végül a *Népiratkák* (103—110. sz.) a szokott eleven, magyaros előadásban gondoskodnak a magyar nép lelki táplálásáról.

Dr. Kereszty Viktor.

P. Heinrich Abel S. J.: Zurück zum praktischen Christentum! Weckrufe an das christliche Volk entnommen den Kanzelreden, gehalten bei der Mission in der Pfarrkirche von St. Johann von Nepomuk zu Wien vom 27. October bis 11. November 1894. Nach eigenen Aufzeichnungen von einem Mitgliede der Redaction der „Reichspost.“ Mit dem Porträt des hochw. P. Abel S. J. — Wien 1895. Verlag der Reichspost 8-r. 127 l. Ára postán küldve 55 krajczár.

Bécsnek, az új kath. életre feltámadó szerencsés Bécsnek, egyik legkedveltebb hitszónoka jelenleg P. Abel Henrik. A nagyböjtben általa tartatni szokott »Männerpredigteken« napnap után legalább ötezer férfi hallgatja ékesen szóló ajkairól az élet igéit; s ha a szent Ágoston-templomba tizezer ember férne be, meg vagyok győződve, hogy P. Abel minden esti prédikációját tizezer ember hallgatná.

A multévi böjti cyclust a »Reichspost« czimü új kath. napilap hasábjain közölte és külön füzetben is kiadta, mely füzetből egy év alatt 25000 példány kelt el.

A jelen évben ugyanezen lap szerkesztősége ezen új gyüjteménynyel lép a nyilvánosság elé, melyből az első kiadást (5000 példány) néhány hét alatt szétkapkodták, úgy hogy most már a második kiadás járja.

Ezen szónoklatok Bécsben mérhetetlen jót eredményeztek.

Tizezrekre megy azon férfiak száma, kiket az új keresztény-socziális mozgalom ismét visszavezetett a gyakorlati kereszténység biztos révpartjához; s ebben az érdem igen nagyrésze P. Abelé.

P. Abel prédikációi a szó szoros értelmében eredetiek. Azokat *szolgailag utánozni* nem szabad, ami P. Abel ajkáról elragad, az más szájáról eredve talán a hallgatók gúnymosolyát csalná ki. De mindennek daczára ezen beszédek olvasása minden hitszónokra igen tanulságos. A népszerü hangnak, a jókedvü szatirának, az utólérhetetlen közvetetlenségnek szinte fölülmulhatatlan példáit találjuk bennök, úgy hogy a beszédeket olvasni is élvezet.

Ismételjük, hogy minden egyházi szónok kimondhatatlanul sokat tanulhat P. Abel ezen beszédeiből, ha nem is szabad mindenkinek mindazt a szószéken elmondani, amit P. Abel ott az ő gemüthlich bécsijei előtt elmondhat.

Dr. Fischer-Colbrie Ágost.

Gyürky Ödön. Ujabb költemények 1892—1893. Budapest, Buschmann, kis 8-r. 126 lap. Ára 1 frt, kötve diszesen 2 frt. Megrendelhető a költőnél (Budapest, IV. Koronaherczeg-utcza 17. Kath. kör.)

Ezelőtt négy esztendővel ismertettük Gyürky első költeménykötetét; (lásd M. Sion 1891. évf. 73. l.) Mindenki, aki kath. lapokat és folyóiratokat forgat, tudja, hogy Gyürky azóta sem pihentette lantját, s most az ezekben szétszórt, időnkint közlött költeményeit új kötetbe gyüjtve kaphatják az érdeklődők.

A sok »lyrai« költeményeskönyv helyett, melyek emberimádó és sokszor istenkáromló zengeményekkel megtöltve, boritják a szalonok asztalát, bizony jól tennék a katholikus magyar urak, ha fiaiknak, leányaiknak, hiveiknek ezt a könyvet adnák kezökbe; mert Gy. katholikus költő, ki még szerelmi költeményein sem sérti meg az erkölcsi érzést, s nem merül a realizmus mocsarába. Ha már az »adeptusok« kicsinylik, lenézik, semmibe sem veszik a katholikus költőt, ha a Kisfaludysták választásaiknál szinte kelléknek veszik, hogy a megválasztandó protestáns, sőt ha lehet, protestáns prédikátor legyen, legyen bár vénájok vajmi jelentéktelen: legalább a katholikus társadalom karolja fel a katholikus költőt.

Ez a költeménykötet öt csoportba osztva hozza Gy. verseit. Az elsőnek czime »Csaták között«, ezekben vallásos, és a mai egyházpolitika behatásai alatt készült költeményei szerepelnek (számra nézve tizenkettő), a második »Az édesnek« lyra (tizennégy), a harmadik »Sub umbra mortis« elegikus hangulatu versek gyüjteménye (tizenegy), a negyedik »Napról-napra« alkalmiaké (tiz darab), végre az

ötödik »A századok történetéből« históriai tárgyú verseké, melyekből hetet közöl.

Nem lehet hivatása a M. Sionnak egyenkint kritika tárgyává tenni a költeményeket, — legyen elég általában megmondanunk, hogy nemcsak sehol semmi izléstelenségre, üres frázisokra nem fog bukkanni az olvasó, hanem mindenütt igazi költői gondolatot, gondos választékosságot, magasröptü aesthetikát fog találni.

Aki a kötetet megveszi, elősztör is pártolja a kath. szépirodalmat, másodszor magamagának szerez tiszta, nemes élvezetet.

Liberius.

Munkálatok. Kiadta a budapesti növ. papság magyar egyházirodalmi iskolája. 58. évfolyam. N. 8-r. 325 l. Ára 2 frt 20 kr.

Az ősz mindig meghozza a zöld levelek közt a pirosló gyümölcsöt, — a budapesti növendékpapok magyar iskolája is minden őszszel megjelenik Munkálatainak egy-egy kötetével, az ifjú leviták az évi szorgalmának gyümölcsével.

Most is, mint rendesen, két részből áll a kötet, fordításból és eredeti dolgozatokból.

A fordítás Cathrein Győző jezsuita atyának »Der Socialismus« czimü művét tartalmazza. E munka fordításával a budapesti kispapok iskolája régi álláspontjához hiven a magyar irodalmat a napirenden levő, legégetőbb kérdéseket tárgyaló művel iparkodott gyarapitani. A társadalmi alapot támadó pártnak hivei u. i. napról-napra szaporodnak s mind hevesebben lépnek fel azon eszmék ellen, melyek az emberiséget hosszú századokon át mozgatták. A veszély sorompóba szólitotta a legjobb erőket, a legnemesebb férfiakat, kiknek élén maga dicsőségesen uralkodó pápánk, XIII. Leo Ő Szentsége halad, ki a szocziális kérdésről kiadott örökbecsü körleveleiben feltüntette a veszélyt, mely e minden korláton túlcsapongó mozgalomban rejlik s megmutatta a helyes irányt, melybe e törekvéseket terelni kell, ha azokat az

emberiségre nézve áldásthozókká akarjuk változtatni. Ugyanezt a czélt szolgálja Cathrein műve is. Cathrein a társadalmi kérdésekben való jártasságát több kiváló munkájában, mint pl. Erkölcsbölcseletében vagy a szintén a budapesti kispapok Iskolája által forditott »Az államhatalom feladata és jogköre« cz. művében is kimutatta. Jelen mű nem foglalkozik behatóan a társadalmi bajok orvoslásával, — erről szerző Erkölcsbölcseletében szól — hanem főkép az elméleti szoczializmust czáfolja. S teszi ezt oly alapos készültséggel, oly elfogulatlansággal, hogy még a Berlinben megjelenő »Die Neue Zeit« czimü szoczialisztikus folyóirat szerint is: »A szerző felfogása a szoczialista teoretikusokról bármily elégtelen is, mégis előnyösen megkülönbözteti őt a haladópártiaktól, kik e pontban különösen elfogultaknak mutatkoznak. Marx theoriáját Cathrein jobban adta vissza, mint bárki a haladópárti szocziálista-falók közül.« A »Deutscher Reichs- und Staats-Anzeiger« pedig a szoczialismus ismertetését benne »alapos«-nak, czáfolatát pedig »ügydöntő«-nek nevezi. A három év alatt öt kiadást látott mű jelességének feltüntetésére legyen szabad még azt felemlitenünk, hogy e magyar forditás előtt öt nyelvre forditották már le Cathrein »Socialismus«-át.

El kell ismernünk, hogy az Iskola tagjai a nehéz szöveg hű és magyaros visszaadásán lelkiismeretesen dolgoztak, s ha talán nem voltak képesek a nehézségekkel mindenütt megbirkózni, szolgáljon mentségükül kezdő voltuk s azon körülmény, hogy e tárgyat magyar nyelven még nem igen dolgozták fel.

A »Munkálatok« második része eredeti dolgozatokat tartalmaz. Az isteni közreműködésről szóló bölcselet-hittudományi értekezés után néhány csinos költeményt találunk, végül pedig »IX. Sz. Leo pápa élete és kora« czimü terjedelmesebb dolgozatban a nevezett nagy pápáról adnak a derék ifjak kor- és élettörténeti tanulmányt, mely e reformator-pápának Európa s hazánk történetében is szerepet játszó tevékenységét festi fő vonásaiban.

Vigil.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

83. Október 1.! Gyászos emlékü, fontos nap Magyarországra nézve! Október elsejétől jóformán megszünt Magyarország keresztény állam lenni. A kereszténység negatioja: a zsidóság s minden vallás negatioja: a szabadkőművesség kézfogva inditják Magyarországot az új ezredév elé.

Oly jelenség ez nálunk, melyen minden gondolkozó ember megütközik.

Egy földbirtokban, intelligentiában, szám szerint többségben levő keresztény és katholikus országot a kisebbség igájába tud hajtani és tartani!

Igazán megérdemli e tény, hogy az ember a dolgok okait keresse.

Hol van hát az ok?

Nem kell messze mennünk. Perditio tua ex te Israel.

Saját hivei adták el, saját testvérei dobták a verembe, saját fiai űztek csúfot szent ügyünkkel.

Zsidók és szabadkőművesek még nem lettek volna oly hatalmasok, hogy békóba verjék szabadságát. Erre csak a katholikusok segitsége képesitette őket.

Mióta a liberalizmus elvakitotta a katholikusokat, úgy hogy a saját vallásuk igazságát egyenlőnek tartották a másokéval, azóta könnyü dolga volt az ellenfélnek. Számunkban bizakodva, *adtuk a nagylelkût.* Segitettünk a protestánsoknak vallásuk szabadságának védelmében. Ők nem segitnek nekünk, de ütnek.

Pártoltuk a zsidót legalább az életben, mert hiszen azt mondtuk, hogy nála nélkül nem lehet megélni. Kezükbe játszottuk az ipart, kereskedést, nagy vállalatokat, aztán ő rátette kezét az irodalomra, szinházra, napi sajtóra. Ez utóbbit használta fel kiváltképen ellenünk.

De liberáliskodtunk egyebütt is. Liberáliskodtunk az

iskolában. Befogadtuk a zsidót, s ma ott vagyunk, hogy a zsidóság egy krajczárral sem járult hazánk iskolaügyéhez és akárhányszor a keresztény tanulók csaknem kiszorulnak a zsidóság elől.

Katholikus iskolákban vasárnapra szabad vizsgálatot kitűzni, mint arra példát tudnánk felhozni, de a zsidó ünnepen a zsidó nem köteles iskolába járni, sőt szombaton sem köteles a zsidó irni sem, ha nem akar.

De ne folytassuk ezt tovább. Maradjunk a nap eseményénél. Életbe léptek a deczemberi törvények, október 1-én megkezdődött az új időszámitás. A liberális ujságok is új rovatokat nyitottak az *Uj rendnek* s boldogok, ha egy zsidó hordár polgári házasságának megtörténtéről elsőnek értesithetik az olvasóközönséget.

Minket katholikusokat ez az *új rend* nem alterál. A mi álláspontunk röviden körvonalozva van az egyház változhatlan tanitásában, megerősitve hosszas gyakorlatában s alkalmaztatva legujabban magas püspöki karunk bölcs körlevelében.

Magyarország püspökeinek ebben az együttes főpásztori levelében, mely egy kilenczszáz éves keresztény állami lét sirja felett mondja el könnyezve a »Circumdederunt«-ot s adja meg a kath. egyháznak az állam elkereszténytelenedése folytán bekövetkezendő küzdelmek, hányattatások és üldöztetések közepette követendő modus vivendit, valóban minden jóakaratu ember mindent feltalálhat, amire szüksége van; a hit hiányosságában szenvedő hitoktatást, a félénk bátoritást, a bátor buzditást és lelkesitést. Magyarország ötezer katholikus templomában olvastatott fel ez a körlevél mult sept. 29-én — s habár azt a napilapok is hozták, mi, kik a jövő számára is irunk, nem mulaszthatjuk el, ezt mint fontos okmányt szóról szóra felvenni folyóiratunkba.

A közös pásztorlevél szövege a következő:

Krisztusban Szeretett Hiveink!

Szivünk mély fájdalmával értesitünk Benneteket, hogy az úgynevezett »polgári házasságról« szóló törvény folyó évi október hónap elsején életbe lép. Eszerint Krisztusban Ked-

velt Hiveink, a házassági ügyekben, e naptól kezdve, Ti is kényszeritve lesztek az egyházi törvények szigorú megtartása mellett, az emlitett törvény rendelkezéseit is figyelembe venni.

Magatok is tudjátok, hogy legalázatosabb felterjesztést intéztünk a trón zsámolyához, emlékiratot a magas kormányhoz és ott, ahol jogunk és kötelességünk volt szólani — a törvényhozás termében — élőszóval is elmondottuk:

hogy e törvény szent hitünk tanával ellenkezik;

hogy bennünket katholikusokat kilencz századon át elismert és gyakorlatban volt jogunktól foszt meg;

hogy alkalmas a vallásosságot és az ezzel összekötött erkölcsiséget gyengiteni;

hogy veszélyezteti a család tisztaságát, mely pedig Szent Istvántól kezdve napjainkig, nemzedékről-nemzedékre származtatta át az ősök vallásos és hazafias erényeit.

De nemcsak az ország sorsát intézőihez fordultunk, hanem pásztorlevelünkben Titeket is felszólitottunk, esedezzetek buzgó imáitokkal segitségért a Mindenhatóhoz az Egyház és a haza ügyében.

Szóval, mint főpásztorok és törvényhozók, mint hivők és polgárok megkisérlettünk mindent, hogy e törvény létrejöttét megakadályozzuk.

Mindazonáltal az isteni Gondviselés, mely kifürkészhetetlen utaiban, mely a roszból is jót tud támasztani, megengedte, hogy a polgári házasságnak nevezett intézmény hazánkban is behozatott.

Nem történt-e ez talán azért, hogy e törvény a hithez való igaz hüségteknek, a katholikus Anyaszentegyházhoz való tántorithatatlan ragaszkodástoknak próbaköve legyen?

Mert Krisztusban Szeretteink! miként fegyvergyakorlás edzi a katonát, a csata szüli a hőst: azonképen Krisztus hitvallóit is a küzdelmek, a bajok és veszélyek próbálják ki és csak azok, akik mindvégig kitartanak az igaz hitben és e hit szerint való cselekvésben, csak azok nyerik el

a győzelem koronáját, amelyet mindnyájunk számára elkészitett az Ur!

Hogy tehát Titeket a szent hitünk iránt való hüségben, az Anyaszentegyházhoz való ragaszkodásban megerősitsünk; hogy Titeket a megtévedéstől, amelybe az új törvény ejthetne, megóvjunk: főpásztori kötelességünknek tartjuk elétek adni a következőket:

Először: Mit tanit és mit parancsol Nektek, Hiveinek, az Anyaszentegyház a házasságot illetőleg.

Másodszor: Miként kell az új törvénynyel szemben viselkednetek.

Midőn e fontos ügyben tanitással és utasitással Hozzátok fordulunk, komolyan intünk és kérünk Benneteket, hogy szavunkat halhatatlan lelketek üdvére őszinte megszivleléssel és szent engedelmességgel fogadjátok, meg lévén győződve, hogy azt ama súlyos felelősségnél fogva intézzük Hozzátok, amelyet az Ur Jézus Krisztus az apostolokra s azok utódaira, Reánk, hagyott, hogy Titeket, gondjainkra bizott Hiveinket, az élet minden változó viszonyai között szent hitünk utján az örök életre vezéreljünk.

I.

Midőn az Anyaszentegyház tanitását a házasságról röviden Elétek adjuk, ne gondoljátok azt, Kedvelt Hiveink, hogy talán ma, az új törvény hatása alatt e tekintetben új tanokat hirdetünk Nektek. Távolról sem.

Amit Krisztus Jézus az idők teljében hirdetett, amit az ő Egyháza, a keresztény katholikus Anyaszentegyház, hogy higyjük, elénkbe ad, azt hirdetjük mi ma is Nektek.

Mit tanit az Egyház a házasságról?

Tanitja először:

hogy Krisztus rendelete szerint keresztények között csak az a házasság, ami egyszersmind szentség; ép azért minden más frigy, mely nem mint szentség jött létre, kötessék az bár a polgári hatóság előtt, az bizony nem há-

zasság és ily frigyben élni nem egyéb, mint házasságon kivül való bűnös együttélés.

E szerint a katholikusok a jövőben sem köthetnek máskép valódi házasságot, mint kötöttek apáink, tudniillik az Anyaszentegyház törvényei szerint, az illetékes plébános vagy ennek megbizottja előtt, két tanu jelenlétében.

Tanitja az Egyház másodszor:

hogy az érvényesen megkötött valódi házasság felbonthatlan.

Eszerint katholikus nem köthet addig ujabb házasságot, mig hitestársa életben van.

Tanitja az Egyház harmadszor:

hogy katholikus nem köthet oly házasságot, amelynek bárminő egyházi akadály van utjában, hacsak ez akadálytól az Egyház őt fel nem menti.

Eszerint amiként eddig, úgy ezután is köteles lesz a katholikus hivő a készülő házasságot legelőször is saját plébánosánál bejelenteni, hogy a netán létező akadálytól, ha lehetséges, felmentessék;

ha pedig az akadály olyan, hogy attól az Egyház fel nem menthet, a házasság meg nem köthető.

Ezek katholikus hitelvek, amelyekről az Egyház sem emberi tekintetért, sem hatalmi önkényért, sem emberi törvényért le nem mondhat;

nem mondhatna le még akkor sem, ha bármely üldözéseknek lenne is kitéve.

Igaz ugyan, hogy javára van az Egyháznak, ha törvényeit az állam is tiszteli, azoknak megtartását sürgeti és megköveteli; de viszont az államnak is nagy haszna van abból, hogy az Egyház hivei vallásuk rendeleteit pontosan megtartják; mert elismert igazság az, hogy az országok talpköve és biztonsága népeinek vallásossága.

Ha azonban az állam saját érdekének kárával az Egyházat magára hagyja, vagy, ami még roszabb, intézményeit figyelembe nem véve, törvényeinek foganatositását megnehezíti: mit tehet az Egyház egyebet, mint hogy küldetésének tudatában, halad azon az uton, amelyet isteni alapi-

tója, Jézus Krisztus kijelölt, fennen hirdetve az apostol szavaival: »Inkább kell engedelmeskednünk Istennek, mint az embereknek.«

Igy tett az Egyház a multban, igy fog tenni a jövőben is.

Tudjátok, Kedvelt Hiveink, mily ádáz üldöztetéseknek voltak kezdetben a keresztények kitéve.

Ha magukat keresztényeknek vallották, ha Egyházuk iránt való kötelezettségeiket teljesitették, börtönbe hurczoltattak, vadállatok elé vettettek vagy más kinos halállal végeztettek ki.

Megingott-e ezen üldözések alatt a keresztények hűsége szent hitükhöz?

Nem ingott meg.

Megszünt-e a hiveknek Egyházukhoz való ragaszkodása?

Nem szünt meg.

Sőt inkább! Százezrek és milliók ontották vérüket Krisztusért és Egyházáért.

Avagy talán az Egyház akkor mást tanitott s hogy hiveinek sorsán könnyitsen, talán elhallgatott oly tanokat, melyek az állam felfogásával, törvényeivel ellenkeztek?

Korántsem!

A házasságot illetőleg az Egyház az üldözések közepette is azt tanitotta, hogy a keresztény házasság nem olyan, mint a pogány házasság; hanem hogy szentség, hogy felbonthatatlan s hogy hiveinek, akik házasságra akarnak lépni, az ő törvényei szerint kell házasodniok.

Tanusitja ezt már Szent Ignácz, Szent Péter apostolnak az antiochiai püspöki széken közvetlen utóda.

Az apostolok ezen tanitványa ugyanis Rómába hurczoltatván, hogy ott Jézus hiteért oroszlánok elé vettessék, ez utjában — katonáktól őrizve — több levelet irt, amelyek egyikében meghagyja, hogy a hivek a püspök tanácsa nélkül házasságot ne kössenek; nyilván azért, hogy a püspök megitélhesse, vajjon a katholikus Egyház törvénye szerint köthetnek-e az illetők házasságot.

Hasonlólag Athenagoras, kereszténynyé lett pogány bölcs, védőiratában, amelyet Krisztus után körülbelül 175-ik évben a keresztények érdekében az akkori római császárhoz intézett, határozottan kijelenté: »hogy nálunk keresztényeknél mindenki azt tekinti és ismeri el feleségének, akit nem az állami, hanem a keresztény törvény szerint vett nőül.«

Ime tehát, Kedvelt Hiveink, az üldöztetések idejében is szent kötelessége volt a hivőknek, házasságukat az Egyház törvényei szerint megkötniök. És az első keresztények az állami hatalom részéről szenvedett üldöztetések daczára is lelkiismeretesen teljesitették kötelességeiket.

Ti e szent ősök utódai vagytok; példájukon buzdulva, Ti is meg fogjátok tenni azt, amit az Anyaszentegyház parancsol, annyival is inkább, mert ezt az új, bármennyire sérelmes törvény mellett is megtehetitek.

Ime tehát a próbakő, amelyen hithüségtek, az Egyházhoz való ragaszkodástok megválik; megválik: élő gyümölcsöt hozó, vagy terméketlen, száraz ágak vagytok-e a kicsi mustármagból nőtt, az egész világra kiterjedt terebélyes fán, melyet az Ur maga ültetett, saját és érette kinszenvedett mártirjainak vérével öntözött.

II.

A mondottak után nagy tévedés volna azt hinnetek, hogy az új törvény eddigi vallási kötelességeiteket a házasság tekintetében a legcsekélyebb mértékben is változtatta vagy módositotta volna, mert a katholikus Egyháznak a házasságról szóló tanitása és törvényei az ugynevezett polgári házasság behozatala daczára ezentúl is kötik lelkiismereteteket s azokat halálos bün nélkül a jövőben sem mellőzhetitek. Mindazonáltal az egyházi törvények szigorú megtartásán kivül a házasságkötésnél kénytelenek lesztek figyelembe venni az új törvény rendelkezéseit is, avégett, hogy a templomban kötendő szent frigyetek az állam előtt is birjon polgárjogi következményekkel.

Hogyan voltunk eddig?

Eddig az állam az Egyház törvényeinek megtartásával kötött házasságot a maga részéről is elismerte törvényes házasságnak, felruházva azt mindazon következményekkel, amelyek a polgári jog szerint a házasságból származnak.

Az új törvény szerint az állam, az Egyház szine előtt kötött házasságot a maga részéről most már el nem ismeri; a házastársakat olybá veszi, mintha házastársak nem is volnának; gyermekeiket törvényes gyermekeknek nem tekinti és a házasságnak polgárjogi következményeit csakis azon házasulóknak adja meg, akik teljesitik az új törvény által követelt formaságokat, amire nézve utbaigazitásért lelkipásztoraitokhoz forduljatok.

Ezen formaságokat megtartják katholikus testvéreink oly országokban, ahol az ugynevezett polgári házasság már régebben behozatott. Kénytelenek lesztek, Krisztusban Kedvelt Hiveink, Ti is megtartani és pedig egyedül avégből, hogy az egyház szine előtt kötendő házasságtoknak a polgárjogi következményeket az állam előtt is megszerezzétek.

Minthogy azonban szent hitünk szerint a katholikus jegyesek csakis az Egyház előtt tett akaratnyilvánitásaik által lesznek Isten és a lelkiismeret előtt valódi házasok, a törvény által követelt formaságokat nem szabad azon szándékkal teljesiteniök, hogy a polgári hivatalnok előtt keresztény házasságot kössenek, hanem egyedül avval a szándékkal, hogy a katholikus Egyház rendelete szerint kötendő házasságuk számára a polgári jogokat biztositsák.

A törvény követelményeinek igy eleget téve, sohasem fogtok megfeledkezni arról, hogy e polgári ténykedést végezve, kötelességteknek mint katholikusok még nem tettetek eleget; nevezetesen ragaszkodnotok kell őseitek, apáitok katholikus hitéhez, mely szerint a házasság szentség és keresztény jegyesek e szentségben csak úgy részesülnek — mint már fentebb emlitettük — ha a házassági frigyet az Anyaszentegyház szabályai szerint kötik meg; azon akaratjukat, hogy egymással házasságra lépnek, az illetékes plé-

bános, vagy általa megbizott áldozár és legalább két tanu előtt ünnepélyesen kijelentik.

Ezekből kifolyólag, lelkiismeretben kötelezzük a jegyeseket, hogy mielőtt a polgári közegeknél a polgári ténykedést meginditanák, házasulási szándékukat előbb okvetetlenül a lelkésznek hozzák tudomására, hogy általa a szükséges előkészületek az egyházi házasságkötéshez megtörténhessenek és a netán fenforgó egyházi akadályok eltávolithatók legyenek.

Ha a plébános az előkészületeket megtette és a házasulandóknak kijelentette, hogy házasságuk megkötése ellen az Egyház részéről semmiféle akadály fenn nem forog, ezután, de csakis ezután, mehetnek a házasulandók az anyakönyvvezetőhöz, és annak is bejelentik, hogy házasodni akarnak.

Az Ur Jézus szerelmére kérjük és intjük a házasulókat, hogy miután a polgári törvény követeléseinek eleget tettek, hacsak lehet, még aznap a templomban, Isten szine előtt kössék meg az Egyház rendelete szerint házasságukat; ha pedig bármi oknál fogva lehetetlen volna aznap vagy eshetőleg több napig a templomba menniök, mindaddig, mig egyházilag össze nem keltek, magukat valódi házasokul nem tekinthetik, a házastársak jogaival nem élhetnek.

Él bennünk azon vigasztaló remény, hogy Ti mindnyájan, Kedvelt Hiveink, ezen főpásztori utasitásainkat és intelmeinket készséggel fogadjátok és megtartjátok. Ha azonban találkoznának oly keresztény katholikus hivők, (mitől Isten őrizzen), akik a puszta ugynevezett polgári házasságkötéssel megelégednének és ezután keresztény házasságot nem kötnek, azoknak már most kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy a katholikus Egyház őket igaz keresztény házasokul sohasem fogja elismerni s minthogy nyilván megvetik az Egyház törvényeit és ezáltal botrányt okoznak, magától érthető, hogy ilyenek, mint nyilvános bűnösök, állandó ellenszegülésök és folytatott bűnös együttélésük mellett a bűnbánat szentségében fel nem oldozhatók s igy a szent áldozáshoz sem bocsáthatók; kizáratnak egyes egy-

házi jogok gyakorlásából is: keresztségnél, bérmálásnál, mint kereszt- illetve bérmaszülők, egyházi esketésnél, mint tanuk el nem fogadhatók, a templom-gondnoki tiszt reájuk nem ruházható és egyházi temetésben is csak akkor részesittetnek, ha Istennel kiengesztelődve, a bűnbánat jelei közt halnak meg.

Végül még egy igen fontos körülményre figyelmeztetünk Benneteket.

Tudjátok, hogy az egyszer érvényesen megkötött valódi házasság felbonthatatlan; maga az Ur Jézus mondotta: Amit Isten összekötött, ember azt szét ne válassza; az oltárnál is megesküdtök, hogy egymást holtiglan el nem hagyjátok.

A felbonthatatlanság hitelv, amelyet semmi emberi törvény meg nem változtathat.

Megtörténhetik mégis és meg is történik olykor, hogy a valódi házasságban is a házastársak között az együttélés lehetetlennek mutatkozik; ez esetben az Egyház elválasztja őket, mint mondani szokás, ágytól és asztaltól, anélkül azonban, hogy hitvestársak lenni megszünnének; tehát a férj sem vehet el más nőt, a nő sem mehet máshoz férjhez mindaddig, mig egyikök el nem hal.

Éppen azért, ha az a szomorú eset beállana, hogy válási keresetet kellene meginditanotok, jövőre is fenmarad és lelkiismereteteket terheli az a kötelezettség, hogy az egyházi Szentszékhez forduljatok s ennek itélete szerint igazodjatok.

* * *

Krisztusban Szeretett Hiveink!

Elétekbe adtuk a katholikus Egyház tanát és a Ti kötelességteket a házasság körül; megmondottuk, mikép kelljen magatokat az új törvénynyel szemben viselnetek, hogy földi javaitokat a polgári törvény követelménye szerint is biztositva, Isten és Egyháza előtt és pedig csakis itt, valódi házasságot kössetek.

Kérünk Benneteket, hogy Ti, akik az Anyaszentegy-

ház tagjai vagytok, házasodni a jövőben is az Ur oltárához menjetek, mert csak akkor teljesititek katholikus kötelességeteket és az a jókivánat, amelylyel az új családot alapitó párt a szülők, rokonok s jó barátok elhalmozzák, csakis akkor lehet foganatos, ha az Egyház és Isten áldása kiséri.

Ismételjük: az új intézmény legyen a próbakő, amelyen igazoljátok, hogy igazi katholikusok, hogy a Szentek társai és Istennek háznépe vagytok.

Az Ur Jézus kegyelme, az Isten szeretete és a Szentlélek közössége legyen és maradjon Veletek. Amen.

Kelt Budapesten, az 1895. évi augusztus 31. és szeptember 1-én tartott közös tanácskozmányunkból.

Kolos s. k., bibornok, esztergomi érsek.
Lőrincz s. k., bibornok, nagyváradi püspök.
György s. k., kalocsai és bácsi érsek.
Viktor s. k., gyulafehérvári és fogarasi érsek és metropolita.
János s. k., győri püspök.
Mihály s. k., nagyváradi görög katholikus püspök.
Nándor s. k., pécsi püspök.
Constantin s. k., váczi püspök.
János s. k., szamosujvári püspök.
Ferencz s. k., erdélyi püspök.
Kornél s. k., szombathelyi püspök.
János s. k. eperjesi püspök.
Imre s. k., nyitrai püspök.
Zsigmond s. k., kassai püspök.
Gyula s. k., szatmári püspök.
Károly s. k., veszprémi püspök.
Sándor s. k., csanádi püspök.
Fülöp s. k., székesfehérvári püspök.
Gyula s. k., munkácsi püspök.
Pál s. k., szepesi püspök.
Károly s. k., beszterczebányai püspök.
Ipoly s. k., pannonhalmi főapát.
Szekeres János s. k., rozsnyói káptalani helynök.
Pap Péter s. k., lugosi káptalani helynök.

84. Pápák utazásai. Ez a czime egy régi német könyvnek, melyben egy protestáns ember, az ő szektájában ritka objektivitással irja le azokat a jótéteményeket, melyeket a világ a pápáknak köszön, akik, a keresztény nép iránti szeretetökben, a világbéke érdekében még magas korukban is utazásokat tettek, kivált kritikus és veszedelmes időkben.

Ime I. Leo pápa (440—461.) a pásztorbottal kezében megyen a hunnok táborába, s neki köszönhető, hogy Rómát a hunnok el nem pusztitották. (Az égi jelenésről, melyet Rafael ecsete oly praegnansan örökitett meg a stanzá-ban, nem emlit a protestáns szerző semmit.) Ugyanez a pápa mentette meg Genzerichtől, a vandalok királyától is Rómát, aki pedig azt egészen fel akarta dulni. A szerző felkiált: »Valóban, ha a természetes méltányosságot kérdezzük meg, akkor Róma ma csak a pápáé lehet, mert Róma már rég nem léteznék a pápák nélkül.«

Ép igy mentette meg Zachariás pápa (741—752.) Rómát Luitprandtól a longobard királytól, akinek eléje utazott Ravennáig, s ott oly erélylyel és kenettel beszélt előtte, hogy ez meghökkenve tért vissza hóditó-utjáról.

II. István pápa (752—757.) Astulf ellen vette oltalmába az örök várost, s mivel előtte hiába emelt szót, téli időben, nem tekintve betegeskedését, átkelt az alpokon s s a frankok segitségét kérte. Ezek diadalmenetben kisérték őt Párisba és St.-Denis-be (ahol Pipint megkoronázta) s lelkesedve hallgatták beszédét. S ez lett a bevezetés ahoz a nagyszerü világtörténelmi jelentőségü tényhez, mikor 800-ban karácsony napján III. Leo pápa (795—816.) császárrá koronázhatta Károly királyt, kit már Paderbornból ismert.

III. Sándor pápa (1159—1181.) Velenczében találkozott I. Frigyes császárral, ahol hosszas viszálykodás után békét kötöttek. Frigyes hódolt a pápának, (amiből azután azt a mesét kovácsolták, hogy a pápa az ő nyakára lépett »Történelmi hazugság«).

IV. Incze pápa (1243—1254.) betegen, öregkorban uta-

zott Lyonba, kimondván a gonosz II. Frigyes ellen a kárhoztató ítéletet.

Hogy VI. Pius Bécsig eljutott, mindenki előtt ismeretes. S mi hozta őt ide? A vallás érdeke, az egyház ügyének szeretete, melyet meg kellett védelmeznie II. József császár »liberális« törekvései ellenében. Célt ugyan nem ért azonnal, de később József császár mégis kénytelen volt egy tollvonással minden intézkedését lerontani, s bevallani, hogy hiába dolgozott. Szegény VI. Pius, igazi peregrinus apostolicus, még egyszer kénytelen volt elhagyni Rómát, s Francziaországban halt meg, nemesen viselve martyriumát.

Utódát, VII. Piust Fontainebleauba hurczolta Napoleon, s mindenfélekép igyekezett megalázni: de végre is, ugyanazon palotában volt ő maga kénytelen a szövetségesek által eléje tett lemondási okmányt aláírni!

A nagy IX. Pius sem maradhatott nyugodtan székhelyén, az 1848-iki forradalom elől ő is menekülni volt kénytelen Gaëtá-ba, megőrizve mindazáltal nyugalmát és derült kedélyét, s végre is diadalmasan vonulva be Rómájába.

Igen, bárki mit mondjon, Róma a pápáé, s a mai helyzet nem lehet végleges.

85. Az a „szomorú ünnepség“, melyről mult füzetünk vezérczikke szólott, megtartatott Rómában, és pedig »változatos« programmal; volt szoborleleplezés, lövészünnep, stb. Az egyheti programm összeállitása azonban nem mondható sikerültnek. Sokkal helyesebb lett volna azt igy megállapitani:

Szept. 17-én: A városi pénztár megszemlélése, melyben 1870-ben másfélmillió lira fölösleg mutatkozott, most pedig 200 millió deficzit, sőt valóságos adósság észlelhető.

Szept. 18. A börtönök és fegyházak megtekintése, melyek huszonöt év alatt jelentékenyen megszaporodtak és foglyokkal úgy telerakvák, mint hordók a sardellával.

Szept. 19. Polgármesterek gyülése a Capitoliumon, amelyben konstatálják, hogy mindinkább szaporodik a szegénységi bizonyitványt kérők száma, hogy a piaczi árak óriásilag emelkednek, névszerint a liszté és kenyéré nem is hasonlithatók a külföld piaczi áraihoz.

Szept. 20. Találkozása a Porta-Piánál a munkanélküli, éhező embereknek, öreg, tehetetlen családtagjaikkal együtt, nemkülönben az iparlovagoknak, kik 1870. óta Rómába sereglettek. Eljöhetnek a bombavetők is, s rázendithetnek a munkás-indulóra. — D. u. meglátogatása az üres, lakatlan házaknak, s egy a megtagadott váltókból, hamis okmányokból, csődelrendelésekből stb. álló oszlop emelése.

Szept. 21. A bukott bankok megtekintése.

Szept. 22. Kedélyes összehasonlitása, társasestélyen, a régi s az új állapotoknak, névszerint a régi, gazdag kórházaknak (S. Spirito, S. Rocco, S. Trinità) az ujakkal, melyek nyögnek a szegénységtől.

Szept. 23. Szétoszlás, s az emlékekkel betelt részvevőknek hazautazása . . .

Egyuttal fel kell emlitenünk, hogy nincsen száma azoknak *az ünnepélyes tiltakozásoknak*, melyek a szept. 20-iki »ünnep« alkalmából az egész katholikus világból a szentatyához érkeztek, s őt vigasztalni iparkodtak (Magyarországból, ahol *az egyházzal való érzés* fájdalom, még mindig szunnyadozik, aránylag a legkevesebb protestáczió érkezett).

De ime, az egyházellenes olasz sajtó ezt is a maga czéljaira akarja felhasználni s imigy okoskodik: No lám, maga az a körülmény, hogy az olasz állam ezeket a feliratokat, sürgönyöket, melyekben a saját gyalázása foglaltatik, hiven a pápához juttatja, sőt külön postahivatalt tart fönn a pápa számára érkező küldemények számára, mutatja, hogy a garanczia-törvények teljes biztosságot és függetlenséget nyujtanak a pápának.

Úgy? Mi megforditjuk az okoskodást, és azt mondjuk: Maga az a körülmény, hogy ilyesmire »mint grácziára« hivatkoztok, amelyet, mikor Crispinek tetszik, ő fel is függeszthet — aminthogy fenyegetőzik is vele —; maga *a lehetőség*, hogy elvágjátok a pápát az övéivel való közlekedéstől, s hogy ez csak egy szeszélyétől függ a mostani olasz kormánynak: bizonyitja, hogy nem lehet a pápa biztonságáról és függetlenségéről szólnotok. Garanczia-törvény? Ennek

internaczionális jellegünek kellene lennie, ti pedig azt is nemzeti-nek szoktátok tekinteni, s mint ilyennek semmi értelme, mert semmi biztositékot nem nyujt a jövőre. Most még érdekében van az olasz kormánynak, hogy toleransnak mutassa magát, mert a pápa s a katholikusok folytonos tiltakozásai miatt nem mer radikálisan eljárni. De ha valaha elfogadná a pápa az olasz kormány által felajánlott »járadékot«, ezt az alamizsnát, s a világ hozzászoknék, hogy ime megköttetett »a béke«: ó akkor azután majd tele kiabálnák a világot, hogy ilyen leveleket és sürgönyöket az olasz állam nem türhet, hogy a pápa »visszaél szabadságával« stb. Hisz a Tribuna, a kormány hivatalos lapja, már is jajgat, hogy ezek a katholikus protestácziok »türhetetlen visszaélés«, melyet Itáliának nem kellene tétlenül néznie stb. — Szomorú állapotok biz ezek!

86. Ugyancsak a „venti settembre" alkalmából nem lesz érdektelen két okmányt bemutatni, két levelet, melyek a huszonöt év előtti állapotokra fényt vetnek. Az egyik levelet Viktor Emmanuel irta a pápához, 1870. szeptember 10-iki kelettel, amikor már seregével átlépte a pápai állam határait, a másik IX. Pius pápa válasza. Mennyi képmutatás, ravasz, furfang és számitás amabban, mennyi erély és őszinteség emebben!

Viktor Emmanuel levele igy hangzik: »Szentséges Atya! Egy fiú ragaszkodásával, egy katholikus ember hűségével, egy király lojalitásával, s egy olasz hazafi érzelmeivel fordulok Szentséged szivéhez, úgy mint azelőtt. Veszedelmes viharok fenyegetik Európát. A kontinens központjában duló (franczia-porosz) háború fokozza a forradalmi pártnak vakmerőségét, mely készül az utolsó csapásokra a monarchia és a pápaság ellen, Olaszországban is, de legkivált a Szentséged által kormányzott tartományokban. Tudom, Szentséges Atya, hogy lelkének nagysága nem riad vissza soha az események nagyságától, de nekem, mint katholikus olasz királynak, akit az isteni gondviselés és a nép akarata még hozzá Itália sorsának őrévé, kezesévé tett, kötelességem Európa s a katholikus világ előtt, elvállalnom a fele-

lősséget a rend föntartásaért e félszigeten s a pápai szék biztosságaért. Ámde, Szentséges Atya, a Szentséged által kormányzott népek hangulata, valamint a legkülönbözőbb szándékkal mindenfelől idesereglett csapatok, alkalmul szolgálnak folytonos izgatásokra, melyekből szemmel láthatólag mindenki számára veszedelem háramlik. A véletlen is, meg a szenvedély heve is tettlegességre, vérontásra vezethet, amit elháritani úgy nekem, mint Szentségednek is kötelességünk. Én belátom elodázhatlan szükségét annak, hogy csapataim Szentséged biztonsága s a rend érdekében előnyomuljanak s a határtól belebb elfoglalják a pozíciókat. Kérem Szentségedet, ne helyezkedjék ez intézkedéssel szemben ellenséges álláspontra. Kormányom és seregem csupán arra fog szoritkozni, hogy a római lakosság jogait és a szentszék lelki tekintélyét, függetlenségét megőrizze. Ha Szentséged, miként nem kétlem, s miként Szentséged szivjósága s szent jelleme remélnem engedik, hasonlóan át van hatva az óhajtól, hogy minden konfliktus és erőszak kikerültessék: e levél átadójával, Ponza gróffal, ki kormányomtól teljhatalmat bir, megbeszélheti az intézkedéseket, melyek legalkalmasabban vezetnek a czélhoz. Engedje Szentséged kifejeznem abbeli reményemet, hogy ez a mostani, Itáliára, az egyházra és pápaságra oly fontos és ünnepélyes percz a Szentséged szivében soha ki nem aludt jóindulatot hatékonynyá teendi, hogy ez ország, mely Szentségednek is hazája, fölismerje békülékeny szándékaimat, hogy a nemzeti igények is kielégittessenek, de egyszersmind, hogy az egyház fejének is lehetővé tétessék, székét a Tiberis partjain dicsően, minden souverainitástól függetlenül megőriznie. A mennyiben Szentséged Rómát az idegen csapatoktól megtisztitja, s ezzel a veszélyt elháritja, hogy Róma állandó harcztere legyen a felforgató elemeknek: dicső munkát fog végezni, az egyháznak vissza fogja adni a békét, s a háború borzalmaitól megrémitett Európának megmutatni, hogy lehet csatákat nyerni, halhatatlan győzelmet aratni, az igazságosság egyetlen aktusa, a szeretetnek egyetlen szava által. Kérem Szentségedet, adja nekem apostoli áldását, ki is újból

kifejezem érzelmeimet, mély tiszteletemet. Florencz, 1870. szept. 8. Szentséged alázatos engedelmes fia

Viktor Emmanuel.

Gróf Ponzát a pápa dolgozószobájában fogadta, s feltörve a boritékot, lassan átolvasta a levelet, azután nyugodtan összehajtotta azt, s fájdalmas vonással ajkai körül e szavakat mondotta: »Szép szavak, de rút cselekedetek.« S mikor a gróf a parancsoló szükségességről kezdett beszélni, mely a pápai állam megszállását szükségessé teszi, félbeszakitotta őt, mondván: »Ugyan, nektek első sorban megint egy kövér falat kell, hát csak nyeljétek el; de anélkül, hogy próféta lennék, mondom nektek: nem fogtok Rómában maradni.« A gróf emlegette a minden lehető garancziákat, melyekkel a pápa függetlenségét biztositani fogják, IX. Pius pedig Jézus szavaival felelt: Kimeszelt sirok vagytok, (azaz képmutatók) nem bocsátkozom veletek diskussziókba. Másnap azután felelt Viktor Emmanuelnek a következő levélben:

Fölség! Gróf Ponza által levelet küldött nekem, mely nem méltó ahoz a ragaszkodó fiúhoz, aki katholikus hitével és királyi lojalitásával dicsekszik. Nem bocsátkozom a levél részleteibe, nehogy azt a fájdalmat felujitsam, mely első elolvasásakor átjárt engem. Magasztalom az Istent, aki megengedte, hogy fölséged még éltem utolsó napjaiban is új keserüséget okoz nekem. Különben is, nem engedhetek oly követeléseknek, nem mehetek bele oly elvekbe, milyenek levelében találhatók. Én Istenemre hivatkozom, az ő kezeibe teszem le ügyemet, mely az ő ügye is. Kérem Istent, adjon fölségednek sok kegyelmet, óvja meg a veszélyektől, s részesitse abban az irgalomban, melyre szüksége van. A Vatikánban, 11. sept. 1870.

IX. Pius.

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

AZ IMPRODUKTIV SZELLEMI MUNKA.

Irta DR. PETHŐ.

A vakáczió egy szombatján este fél 10 körül a frankfurti dóm mellett vezetett el utam. A templom ajtaja egyre nyilt s csukódott. Az Úr Jézusnak éjjeli látogatói, mindmegannyi Nikodemus, hallgatagon siettek hazafelé, ki erre, ki arra. A téren néhány csoportban hangos kaczaj s közbe-közbe az elegans Frankfurtba nem illő kurjongatás hallatszott; demokrata sipkájukról itélve, munkások verődtek itt össze. Most az egyik káplán lépett ki a dóm ajtaján s összefogva szétlebbenő felöltőjét, sietett a plébánia felé. Négy órától fél 10-ig ült a gyóntatószékben; holnap — már mint vasárnap reggel — 5-kor ő tartja a szolgálók miséjét rövid homiliával; azután ismét gyóntat sine fine, — betegekhez jár, temet, és este egy-két egyletbe benéz s lesz fél 12, mire az ágyba jut. Mikor a káplán elsurrant gyors léptekkel a téren, az egyik munkás oda kiáltott a többinek: „Da kommt auch einer, der die Arbeit nicht erfunden hat.“ A káplán rá sem hederitett s eltünt az ellenkező oldal házsorának árnyékában.

Ez a frankfurti munkás nemcsak az utczai bölcseség híg velejének, hanem a liberális nemzetgazdaság iskolájának volt szócsöve. Én ezt a kettőt nem azonositom; de ha valaki a benyomásokból s agitáczióból táplálkozó utczai bölcseséget a liberális nem-

zetgazdaság téziseivel összetévesztené: arról nem tehetek; miért oly hasonlók egymáshoz?! S ebben ugyancsak hasonlók. A munkás s a napszám igáját nyögő nép egyáltalában csak a kezek kérgesitő munkáját tartja munkának s más foglalkozást e névvel megtisztelni nem akar; de nemcsak a munkás nép leledzik e tévelyben, hanem a liberális nemzetgazdaság is, s ha az utóbbi időkben fölületessége néhol mélyebb belátásnak engedett helyet, a teljes kijózanodástól távol van még ma is, mert inkább foltozásra, mint elvből s elvben való nézettisztázásra adja a fejét. A liberális iskola ugyanis a frankfurti munkás önérzetes s megvető gúnyját tudományos formába öltöztetve azt hirdeti, hogy a *produktiv munka* a reális, eladható, pénzben kiváltható árúkat termeli; amely munka másra irányul, amely munkának termékeit eladni nem lehet, az *improduktiv*, kár, hogy nem mondja ki kurtán, naplopó foglalkozás. E fölfogásból szivárog azután a népéletbe a kézi munkától elütő tevékenység iránt bizonyos közmegvetés, mely a munkás népben dívik, onnan ered az az érzéketlenség a felsőbb, erkölcsi, szellemi, eszményi érdekek iránt, melyeknek munkálására pedig a legjobb s legnemesebb erők éreznek hivatást s áldozatok árán emésztik fel szolgálatukban önmagukat.

Azért tehát nagyon időszerünek tartom annak elbirálását, hogy voltaképen *mi a produktiv munka?*

Legjobb lesz e czélból mindenekelőtt megismerkedni a liberális oekonomusok nézeteivel.

Első helyen álljon a liberális nemzetgazdaság atyjának, Smith Ádámnak nézete: „Van munka, mely a tárgyhoz értéket ad s van olyan, mely nem ad. Az első, mivel értéket hoz létre, produktiv, a másik improduktiv munkának mondatik. Így például a kézműves munkája emeli értékét a nyers anyagnak. . . . A szolgálónak munkája pedig nem produkál semminemü értéket. . . . Aki sok gyári munkást foglalkoztat,

gazdag lesz; aki pedig sok cselédet tart, szegény lesz. A kézműves munkája valahogy állandósittatik, szinte azt mondhatnám, megmerevül az anyagban, melyet munkál és úgy marad többé-kevésbé hosszú ideig a munka elvégzése után: mig ellenben a szolgáló leány munkája nem rögzik meg, hanem az idő multával, melyben munkája elvégződik, rendesen minden hatásával együtt eltünik. . . . A legtiszteletreméltóbb állások munkája is nagyrészt olyan, mint a cseléd munkája, t. i. improduktiv. Ide tartoznak az uralkodók katonáikkal és hivatalnokaikkal. . . . Ide tartoznak *a legkomolyabb s legfontosabb* ténykedések s éppúgy más selejtes foglalkozások is, pl. a papok, ügyvédek, tudósok tevékenysége, valamint a szinészek, bohóczok, zenészek, énekesek, énekesnők, tánczosok s más effélék szerepe. *A legnemesebbeknek s leghasznosabbaknak munkája* ezek közt, nem létesit semmit, a miért később egyenlő munkát venni vagy rendelni lehetne. A produkczió pillanatában elvész a termékük, mint a szinész szavalata s a zenész darabja."

Ez idézetben világosan van megmondva, hogy mi a produktiv munka? *A produktiv munka az, mely reális, eladható értéktárgyakat produkál.* Még egyszerübben szólva, produktiv munka az, melynek termékeit el lehet adni, improduktiv munka pedig az, melynek termékeit nem lehet eladni; — valóban echt zsidó klasszifikáczió.

Bámulatos, hogy az ilyen definicziót kiindulását képezheti egy oekonomikus szisztemának és pedig nemcsak azért, mert hamis a produktiv és improduktiv munkáról adott fogalma, hanem azért is, mert önmagának mond ellent és önkényüleg jár el a definicziónak a dolgokra való alkalmazásában. S hogy ez utóbbinál ragadjam meg kimutatásom fonalát, rámutatok először is arra a könnyelmüségre, melylyel Smith Á. a világnak szemébe mondja, hogy a „szolgálónak munkája nem produkál semminemü értéket"

és hogy az idővel magával, melyben végződik, „minden hatásával együtt eltünik.“ Hogy lehetne ez igaz, mikor az egész világ annyi pénzt fizet a cselédeknek? ha semminemü érték nincs a cseléd munkájában, rászánná-e magát a világ arra, hogy milliókat költsön rá?! Azután, ha a cseléd a szobát kitakaritja, ha söpri, ha csizmámat kifényesiti, ha kabátomat kikeféli, ha a padlót kisúrolja, vajjon elvész-e munkájának minden eredménye, abban a perczben, melyben azt elvégzi? Azt gondolom, hogy legalább is addig marad meg, ameddig a pék s a mészáros munkája.

De hát nemde mégis csak igaz, hogy aki „sok gyári munkást foglalkoztat, az gazdag lesz s aki sok cselédet tart, az szegény lesz“? úgy látszik tehát mégis, hogy a gyári munkás munkája produktiv s a másik improduktiv?

Helytelenül látszik; mert ha valaki sok munkással posztót vagy czérnát produkál, de nem birja eladni, az is szegény lesz; a termelése ugyanis egy irányban halad s épp azért, mert aránytalan, elveszi s megeszi a saját maga értékét. Épp úgy aki sok cselédet tart, föltéve, hogy dolgoznak és nem lopják a napot: produkál az is, hogy úgy mondjam, „házias értékeket“; de a baj a sok cselédnél nem a produkczió hiányában, hanem a produkcziónak, ennek az egyoldalu produkcziónak aránytalanságában áll; az ember ugyanis nem egy tárgyból él; vagy jobban mondva, a túlprodukczió által elvész a tárgynak értéke.

Miért köti tehát Smith Ádám a munka termelővoltát a reális és eladható értéktárgyakhoz? Inkább azt gondolnám, hogy az a *produktiv munka, mely valamit ér;* az a produktiv munka, amely számunkra *valami „jót“ produkál;* mert a *jó*, az nekünk *érték;* legyen az a jó aztán tárgy, vagy szolgálat, — legyen dologi vagy személyi, — legyen reális, vagy ideális; bármilyen legyen, de jó legyen; ha ilyen, akkor az azt termelő munka jót termel, *javakat* hoz létre.

Igen, de azt mondják erre: bele kell venni a produktiv munkának definicziójába, hogy oly javakat produkáljon, melyeket *el lehessen adni?!*

Miért kell ezt belehozni? Azért-e, mert csak ezek értékesek? de hát csakis a pénz képezi az értéket? Az simpliciter nem áll. Az értéket a szükségesség adja. Ami szükséges, az értékes. Ezt meg nem dönti az az ellenvetés sem, — hogy a levegő szükséges s még sem értékes, s hogy a gyémánt nem szükséges s mégis értékes. Ha a levegőt laboratoriumokban kellene előállitani, bezzeg értékes volna, most pedig nem értékes azért, mert jóllehet szükséges, nem az emberi munka produktuma s van belőle elég; a gyémánt pedig jóllehet nem szükséges, értékes azért, mert kevés van belőle s mert az emberek jelenlegi megállapodása e ritka kőnek tulajdonságait értéknek tekinti, melylyel magában nem bir.

Az érték a tárgynak a természetben való *határolt és megszabott mennyiségétől*, az *élethez való szükségességétől* s a *reá forditott munkától függ;* ami ilyen, az értékes s az a munka, mely ily értékeket produkál, *produktiv munka lesz.*

Ezt a belátást még más érv is nyomósitja.

A munka arra való, hogy az embernek megfelelő létet biztositson, arra való, hogy megszerezze neki azt, ami kell neki.

A szükséglet a munka forrása és ingere; s a munka produktiv volta abban áll, hogy a szükségleteket fedezi. *Fizikai létünknek* vannak szükségletei, de ép úgy vannak *erkölcsi és szellemi* szükségleteink is; az ember *fizikai*, de ép úgy, sőt sokkal inkább *psichikai lény*, s e kettős természet mozgósitja a munkát, hogy általa a maga létét biztositsa.

A liberális nemzetgazdaság tehát szétszakitja az embert s vagy önkényesen jár el, mikor azt állitja, hogy csakis az ipari munka produktiv, mintha az emberi erőknek más téren való alkalmazása, munka

nem volna; vagy pedig tagadja, hogy az emberi élet psichikus oldala figyelmet érdemel, mintha szükséges, értékes csak az volna, ami a fizikai létben reális, eladható, megvehető.

Bármily tekintet vitte Smith Ádámot s követőit a produktiv munkának ilyetén definiciójára, biztos, hogy a legdarabosabb materialista világnézet tükröződik vissza elméletükön, amely nem becsüli az ideális produkciót, — nem tart munkának semmit, ami a psichikus világ alkotásaiba van fektetve. Igy azután az anyagi termelés tényleg annyira leköti az embereket, hogy az állitólag improduktiv munkától elfordulnak, csak azt keresik, ami pénzt hoz, s ezáltal az igazi tehetségeket elidegenitik a szellemi, az ideális törekvésektől. Mire vezet ez? nemde arra, hogy a tehetségek parlagon heverjenek és elzülljenek.

Innen még más, közelfekvő gondolatra nyulhatunk át. A munka feladata a termelés; improduktiv munka annyi mint haszontalan munka: már most lehet-e azt állitani, hogy a legmagasabb s legnemesebb tehetségek improduktiv, haszontalan munkára legyenek kárhoztatva? Már ez ellenkezik a dolog természetével!

Azt mondják s Smith idézetéből is kivehetni, hogy ők nem akarják a szellemi alkotást megbélyegezni, azáltal, hogy azt improduktivnak mondják; hanem ők a termelés alatt csak anyagi javak előállitását értik; s csak az anyagi javakat tartják oekonomikus javaknak. Hát ez mentség?

Szabad-e önkényüleg és természetellenesen s hozzá gyanusitólag eljárni? Ha nem szabad, akkor a termelés alatt nem lehet *csakis anyagi* termelést érteni, s az emberi élet szükségleteinek födözésére alkalmas javakká nem szabad *kizárólag az anyagi javakat* deklarálni.

Azonban még valamit kell itt megjegyeznem.

Ha Smith Ádám idézetét olvasom, névszerint

ezeket a kitételeket: „Ide (az improduktiv munkához) tartoznak a legkomolyabb s legfontosabb ténykedések", azután megint: „a legnemesebbeknek s leghasznosabbaknak munkája" az: a nehézség ébred föl bennem, hogyan lehet ezeket a nézeteket egymással megegyeztetni? hogyan mondhatja valaki azt, a mi *a legkomolyabb s legfontosabb*, a mi *a legnemesebb s leghasznosabb*, improduktivnak? S más feleletet nem találok, mint azt, hogy Smith Ádám helytelenül definiálta a gazdagságot. Ő ugyanis azt mondja, a népnek gazdagsága a munka által előállitott *anyagi javakban* áll. Azonban ez nem a teljes igazság; az anyagi javak, pl. a földművesnél sok buza, — az asztalosnál sok butor, — a bányásznál sok kőszén, csak materiális substratumát képezik a gazdagságnak; skolasztikus nyelven szólva, azt mondanám, hogy a buza, a butor, a kőszén „sunt divitiae materialiter", s a gazdagság formaliter, az e substratumból kiemelkedő élvezet sokasága. Gazdag az, akinek sok *élvezett java* van. Hiszen a jó csak akkor igazán jó, ha velem életet kiváltó, tehát élvezetet keltő összeköttetésbe lép. Különben csak analog értelemben és materialiter „jó."

Például, lehet valakinek sok buzája, de nem birja eladni. Először is azt mondhatnók: van *birtoka*, de nincs *jövedelme*; ez a birtok gazdagság ugyan, de csak materialiter, v. i. a gazdagság alapját képezi; de voltakép még sem gazdagság. A gazdagság a jövedelemből folyna, mert a jövedelem abba a helyzetbe hozza az embert, hogy a jó reá nézve élvezhetővé, eleven jóvá, *formalis jóvá* lesz. A fogalmak tehát igy következnek egymásután: *birtok*, *jövedelem*, *élvezés*. A birtok s a jövedelem a gazdagságot alkotják *materialiter*, az élvezés *formaliter*.

Vagy más példa: valaki sok zsák aranynyal az eszkimók közt él; jégkunyhóban, prémbe varrva, füstös olajlámpa mellett; gazdag-e ez? nagyon szegény.

Tehát ismét: a gazdagság az élvezet sokasága.

Vagy más példa: van egy orvos, akinek nincs fekvő birtoka, nincsenek pénztőkéi, de jövedelme évenkint 30,000 frt, s ő ezt mindenfélére elkölti; gazdag-e ez? mindenesetre. Tehát a gazdagság az élvezet sokasága.

Ha pedig a gazdagság az élvezet sokasága; akkor az a munka lesz produktiv munka, amelynek *produktumai* élvezetet hoznak. Igy a tanitónak munkája az oktatás, élvezetet teremt, ha nem is közvetlenül, a tanulóban, (sok élvezetre nyit neki utat); az orvosnak munkája a gyógyitás, élvezetet hoz a páciensnek; a papnak munkája a lélek természetfeletti életének előmozditása s az emberiség erkölcsisége, a legfőbb élvezetet nyujtja nekünk; az asztalosnak munkája a butor nekünk sok szolgálatot tesz, neki közvetve kenyeret, életet s bármi más élvezetet nyujt; a szolgálónak munkája az uraságnak kényelmét (élvezetét) biztositja. Ime csupa *munka*, melynek produktuma az élvezet, *az átélt jó*.

Már most Smith Ádám azt mondja: csak az a munka produktiv, mely anyagi, eladható javakat: buzát, kendert, gyapjút, ruhát, butort, szerszámot produkál; mert a gazdagság, a reális értékeknek sokaságában áll.

Nem úgy van: a gazdagság sem a reális értékek sokaságában, sem az azokat előállitó munkában nem áll; hanem a gazdagság az élvezetek sokaságában áll, s következőleg minden munka produktiv, melynek produktuma *valami jó, melyet élvezünk*.

Az asztalos butort hoz nekem, hogy komforttal élhessek; az orvos szolgálatot tesz nekem, melynek következtében ismét egy nagy jót, az egészséget élvezem; a szolga munkája kellemessé teszi nekem az életet; ime az asztalos munkájának produktuma *valami, ami nekem jó;* az orvos s a szolga munkájának produktuma szintén *valami, ami nekem jó*: mindhárom

munka tehát produktiv; produktumaiból *származik a jó, melyet élvezek.* Megerősiti e napnál világosabb igazságot, hogy mindenki kész e munkák produktumát egymással fölcserélni; az asztalos butort ad az orvosnak, az orvos pénzt a szolgának, hogy ők viszont az ő munkájuk produktumait adják neki. Hát hol van itt a logika, melynek erejében követelik, hogy az anyagi javakat termelő munka legyen egyesegyedül produktiv munka? mikor *produktuma van más munkának is, s az a produktum is jó?*

Produktiv munka tehát az, melynek produktuma valami jó, melyet az ember élvez: akár kenyér és bor, akár czipő- és bajuszkenőcs, akár szép szoba és szőnyeg, akár tiszta erkölcs és tudás, akár műveltség és természetfeletti hit!

Különben, hogy mennyire egyoldalu és következetlen ez az egész tan, azt legjoban föltünteti az emberi termelésre vetett tekintet. Nézzünk végig az emberi életen, — vegyük fontolóra a tényezőket, melyek az életet, mint specifice emberit jellemzik, — tartsunk szemlét az emberi erők termelésén, s emeljük ki azután e gazdag és változatos élet- és erőhullámzásból azt a sovány, szegényes gondolatot, Smith Á. gondolatát, mely szerint csak a reális javakat előállitó munka a produktiv, — emeljük ki, hogy megsajnáljuk.

Az emberi munkának két főiránya van, valamint természetünknek is két jellemző oldala van; ez a két oldal a fizikai s a psichikai lét; úgy az emberi munka is első sorban két irányban halad: van *reális* és *ideális* termelés.

A reális produkció a fizikai lét követelményeinek felel meg, az ideális pedig a psichikai lét szükségleteit gondozza. *Az ideális irányzat az ész,* szív, kedélyhez szóló termelés, következőleg ide oly termékek s oly munka tartozik, mely csak az ész, szív, kedélyben vált ki visszhangot közvetlenül, s csak

ezek által vehető észre. Igy például a munka, mely a szindarab előadására fordittatik, ideális termelést céloz; a szobor, a lekottázott zenedarab, Ben Hur regény, Constantin ive, csupa ideális produktum.

Ne botránkozzunk meg azon, hogy némelyek ideálisnak hivják a kutya érzetét, midőn ura megsimogatja; a szó ugyan nem illik rá, de ha megmagyarázzuk, hogy mit értünk az ideális elnevezés alatt, nem származik ez elnevezésből semmi zavar. Az ideális termelés tehát az, mely ész, sziv, érzés, kedélyhez szóló termékeket állit a világba.

A reális produkció pedig az, mely a fizikai léthez szükséges tárgyakat nyersen vagy emberi használatra szánt kidolgozásban állit a világba; például kenyér, vas, fa, ruha.

A reális és *ideális* szónak értelme nem mindegy a „*dologi*“ és „*személyi*“ szónak jelentésével. Mert a személyi, lehet reális jó, mint például, az ember keze, lába vagy egészsége; ezek mind *személyi, reális* javak. Mig ellenben a mi személyünkön kivül áll, tehát a mi nem személyi, hanem dologi, az lehet ideális, mint például Marc Aurel szobra. A reálist tehát úgy forditjuk, hogy *anyagi;* az ideálist pedig úgy, hogy *szellemi;* az anyagi jó lehet személyi és dologi; a szellemi jó szintén lehet dologi pl. Marc Aurel szobra, Mozart művei, és lehet személyi, például valakinek tudománya.

Hozzunk fel e tárgy megvilágitására néhány kérdést s az olvasó találja el rájuk a feleletet.

Az orvos által helyreállitott egészség miféle termék?

Személyi és anyagi. Személyi, mert a személyben van; anyagi, mert a személyt az ő *fizikumában* alkotja.

Mit produkál a borbély, mikor a bozontos szakált és hajat nyirja? Személyi és anyagi jót.

Hát a toalett miféle jó?

Dologi és szellemi. Dologi, mert a ruha nem az

egyénnek része ; szellemi, mert a szellemi tehetségek, a szép érzékének kifolyása. Tehát aki toalettet csinál önmaga s ép úgy a fodrászok, a pipere-árusnők, a diszitők *dologi és szellemi munkát* végeznek.

Mily munkát végez a dada, ki karjain ringatja a gyermeket?

Anyagit és *személyit.* Mert a kisded testének ápolása, ennek a kis egyednek személyi java, mely közvetlenül a fizikai és nem a psichikai, az öntudatlan és nem az öntudatos életre irányul.

Miféle jószág egy szobor?

Dologi és *szellemi*; nem része valamely személynek; de szellemi, mert a szellem munkája.

Miféle jószág a barátság vagy a házasság? Megvallom, hogy különösen veszi ki magát ez a kérdés, de azért logikusnak logikus. Mert a barátság s a házasság nagy java az emberiségnek. Kérdés tehát miféle jó?

Dologi és szellemi és személyi. Személyi, mert egyéniségünkben van; de *dologi* is, mert személyünkön kivül álló egyén a terminusa; nemkülönben *szellemi*, mert a kötelék az ész és sziv kapcsa.

A terminusok e magyarázata után vegyük tekintetbe a reális s az ideális termelést.

A reális termelés felöleli a) a nyers termékeknek előállitását; ide tartozik *a bányászat, vadászat, halászat, földmivelés, erdészet, állattenyésztés,* b) azután felöleli a nyers termékek földolgozását az iparban. E két reális termelési mód közvetlenül a tárgyat nyeri vagy munkálja; azonkivül a reális termeléshez sorozzák a tárgyak kezelését, névszerint: *a kereskedést* és *szállitási ügyet.* Ezekre szoritkozik Smith Ádám fogalma a produktiv munkáról.

Tekintsük már most az ideális termelést.

A ideális termelés három ágra oszlik: *a művészeti, a tudományos,* s *a vallási* munka. Az első *műélvezetet,* a második *tudást,* a harmadik *vallásos meg-*

győződést szolgál. Vannak azután még foglalkozások, melyek az emberiséget a fölsorolt három irányban mozgó életre alkalmassá teszik; s ezek: *az orvosi, a nevelői* s *a politikai* tevékenység. Ezek képezik és óvják a szubjektumot, hogy a művészeti, tudományos és vallási haladásra alkalmassá váljék.

Aki a distinkciók és fölosztások e magaslatáról áttekint az emberi életen s annak kulturális lenditő és hajtó hatalmát, a munkát tekintetbe veszi; első tekintetre föl fogja ismerni, hogy minden haladásnak, de sőt az emberi létnek, s a legdurvább reális produkciónak hordozója és föltétele az ideális munka. Az emberben az egyik föltételezi a másikat, a reális munka föltételezi az ideálist, és pedig úgy, hogy az ideális munka befoly a reálisba lépten-nyomon. Az emberi reális termelés nem az állat munkája, hanem minden izében emberi munka. A specifikus emberi jelleg, az süti rá bélyegét arra a földmivelésre, arra a halászatra és marhatenyésztésre; mert az állitja a világba s a küzdelmekbe az embert. Mindenütt ott áll, ott verejtékezik, ott fárad az ember; nem ennyi meg ennyi lóerő, hanem az ember, s az ember szellemisége szivárog bele minden munkájába, ha még oly primitiv.

Mihelyt a primitiv munka az ipar polczára emelkedik, a haladást ott is az erkölcsi ember küzdelme vivja ki; a tudományos ember örökiti meg a multnak gondolatait s készíti azt a lajtorját, melyen az emberi ész reflektálva, kombinálva halad, s a műérzék disziti föl, amit a kéz a nyert alakba szoritott. Itt tehát az embert mint embert, a szellemi tevékenységet sehol sem lehet nélkülözni; *a reális termelést az értelmes, műérzékkel biró és erkölcsi erővel rendelkező ember létesiti.* Azért tehát méltán azt mondhatjuk, hogy *az ideális munka legalább indirecte és közvetve produktiv;* produktiv tudniillik még Smith Ádám értelmében is.

De kinek kellene ez az értelem? Ki definiálná a munka produktivitását úgy mint Smith? Ki ignorálhatná az ideális munkának közvetlenül termelő voltát?!

Ha igaz, hogy a gazdagság nem a fölhalmozott értéktárgy, hanem a belőlük származó élvezet: kérdem, lehet-e perczig is kétségünk az iránt, hogy a legtisztább, legemberibb, legnemesebb élvezeteket, az embernek katexochen javait, az ideális termelés hivja létbe? A szellemi javak az emberiség első és legfőbb javai; haladását ezek hordozzák és a visszaeséstől ezek óvják meg; már pedig e javakat az ideális produkció termeli: tehát az ideális munka produktiv. Különben mi több: a parkettás és kárpitos szoba vagy a szobában lefolyó házias élet, melyben a férj a munka után üdülést, vigaszt, kedves otthont talál? Ez a kedves otthon, — ez a kellemes háziasság a szeretetnek, a hitnek, az erkölcsnek, a családnak, a hitvesnek *produktuma*. Nem kincs-e ez? Nem adná oda keresetének nagyrészét érte az, aki élvezi, s nem kicsinyli-e szerzeményét az, aki az élet ez erkölcsi oldalát nélkülözni kényszerül? Ha pedig kincse és java az embernek az emberi, erkölcsi lét; ha nélküle minden jó hideg gúnyja a sorsnak: mondhatjuk-e, hogy az a munka, mely ezt a kincset produkálja, improduktiv?

Egyáltalában — s ezt jól figyeljük meg, — kiérezhettük már e tárgyalásból, hogy produktiv az a munka, amely az embernek *valami jót* hoz, és pedig valami jót, amely előbb nem volt meg, s amely többet ér, mint a munka. Már pedig az ideális termelés által létbe hivott javak az emberiségnek főbenjáró kincsei, nélkülük meg nem élünk, és szivesen adunk értük nagy reális értékeket: következőleg az a munka, mely ezeket az ideális javakat termeli, a szó legszorosabb értelmében produktiv.

Kérdem Smith Ádámot: ellehet-e az ember tudás, erkölcs, vallás nélkül? úgy-e nem? megengedem, hogy

éppen úgy nem lehet el kenyér, ruha, lakás nélkül. Már most azt a munkát, mely ezeket az utóbbi reális javakat, ezeket a nélkülözhetlen, fizikai életkellékeket szolgáltatja, amely ezeket, melyek nincsenek megadva munka nélkül, teremti v. i. termeli, produktiv munkának mondjuk s méltán mondjuk: de hát miért nem mondjuk ugyancsak produktiv munkának azt, amely szintén nélkülözhetlen életkellékeket, melyek nincsenek meg nélküle, teremt, tehát termel, azt a munkát, amely a psichikus lét életkellékeit szolgáltatja? Itt senki sem igazodik el azon, hogy Smith Ádám erre azt vágja rá: bár az ideális termelés fontos, hasznos, nemes, de még sem produktiv; mert produktiv csak az, ami oekonomikus javakat szolgáltat.

És miért szoritja Smith Á. az *„oekonomikus javak"* definicióját és mibenlétét az anyagi, reális értéktárgyakra? *Oekonomikus jó* mindaz, amit munka által szerzünk, s ami az emberi lét háztartásához szükséges. Fontosabb, hasznosabb, nemesebb jó pedig az emberi élet háztartásában Smith Ádám bevallása szerint az ideális javaknál egyáltalában nincs; tehát az ideális javak is oekonomikus javak s a rájuk forditott munka mindenekfölött produktiv.

A nemzetgazdászok a divatos liberális fogalmak járszalagán hajlandók elhanyagolni az ideális javakat s ezáltal az embert mindjobban kivetkőztetik személyi, egyedi sajátságaiból s árúvá degradálják. A liberális nemzetgazdaság nem veszi tekintetbe, sőt tönkreteszi a leglényegesebb javakat, melyek nélkül az ember nyomorulttá és szolgává válik. Nem kell e részben a vallást s az erkölcsöt emlegetnem, beérem a házasság s a társadalmi önállóság fölemlitésével. A család s az önállóság ideális javak; minden haladásnak főkellékei. Értékük a józan eszü ember szemében oly nagy, hogy szivesen dolgozik s áldoz bármennyit, hogy ezeket magának megszerezze. De ép a mai világban zülled szét a család s válik lehetetlenné a

társadalmi önállóság; a nemzetgazdaság pedig diadalt ülhet, hogy a „produktiv“ munka értéke emelkedik s az improduktiv munkára a haladó kornak megvetése háramlik. Ha a produktiv munkának fogalmát nem nyomoritanák el, nem csökkenne az ideális javakra irányuló munkának értéke, s nem kovácsolódnék gőzerővel a szolgaság láncza.

Smith Á. nem áll egyedül az ideális munkának diszkreditálásában; van sok követője. Divat, vagy tán szisztema vezeti őket arra, hogy a személyi s a dologi javak közt különböztessenek, s csak ez utóbbiakat tartsák oekonomikus javaknak. A személyi javak az improduktiv munka silány termékei: ezt természetesen nem mondják ki, de tényleg ez az improduktiv munka kvalifikációja: *értéktelen.*

Másoknál, mint Storch „Nationalökonomie“ czimü művében s Blanqui-nál már dereng; kezdik látni Smith Á. felfogásának hiányosságát. Blanqui határozottan vallja az ideális munka produktiv voltát, csak attól fél, hogy azután egyáltalában minden foglalkozásra ráfogják, hogy produktiv: „Mialatt azonban jóvá teszszük Smith Á. hibáját, — igy ir Blanqui (Marlónál, 3. 79. l.) óvakodnunk kell attól, hogy megint más hibába ne essünk és szőrszálhasogatásokra ne tévedjünk. Azért, mert Smith Á. az ideális termelés produktiv voltát föl nem ismerte, nekünk nem szabad megint mindenütt produktiv munkát látni . . . A tudomány csak azokat fogja termelő munkásoknak hivni, kik akár materiális, akár ideális, de valóságos és észszerü szükségleteket elégitenek ki.“ Helyes, ezt el lehet fogadni; de csak úgy, ha nem állunk száraz, filozófiai álláspontra, hanem a reális életnek tarka piaczára, nem bánom, akár a párkányi vásárba. Ott fiúk sipolnak és szines léggömböket eregetnek fonálon a magasba, — az üstök és tálak és főzőkanalak mellett ott hevernek gyüszünyi findzsák és apró tányérkák játékszerül gyerekeknek, — a laczikonyhák be-

láthatlan sora mögött szalmatüzön pattog a forró gesztenye, — a szűrök és meleg kendőkkel szemben mindenféle csecse-becse van a ponyván, — ez a komoly szükséglet s ugyanakkor gyerekszeszélyt kielégitő látványosság süketitő zajba, werkli, sip, dob és orditozás hanghullámaiba van belemeritve; ötlábú borjú, medve-ember, összenőtt ikerpár s változatos komedia látható: vajjon ez mind produktiv munka? Blanqui azt mondja: a bajazzo is produktiv, s a medve-ember is produktiv, a werklis is produktiv ép úgy, mint Sarah Bernhard, Jászai Mari, Liszt Ferencz, ha a szükségletek észszerüek és méltányosak. Bizony ez ellen nem lehet szót emelni.

Tehát minden, akár materiális, akár ideális munka, ha észszerü és méltányos szükséglet födözésére vonatkozik, még azon esetben is, hogy némelyek visszaélnek termékeivel, — *valóságos, produktiv munka.*

Most még egy megjegyzést koczkáztatok arra nézve, hogy miért népszerü Smith A. tévedése, s miért kelt oly élénk visszhangot a kézimunkával foglalkozó rétegekben az a röpke szó: „Da kommt auch einer, der die Arbeit nicht erfunden hat?“ Azért népszerü Smith Á. gondolata, mert bár az ideális produkció is nehéz, de mégis különbözik a reálistól. Először azért, mert tényleg sok ideális produkció élvezettel jár; mondom, hogy „sok“, nem mondom, hogy mindegyik; hiszen azt legjobban tudjuk, hogy gyerekeket tanitani ugyancsak nem élvezet, sőt kiállhatatlan robot azoknak, kik nem emelkednek egy nagy hivatás magaslatára; de az ideális produkció a teremtő erő legédesebb élvezetét is nyujtja az irónak, a festőnek, a szónoknak, a zenésznek, midőn az eszmék fönséges birodalmában teremtő ecsettel, életet ébresztő nyirettyűvel, finom, szárnyaló tollal alkot és alakit. Ez tehát az egyik oka a Smith-féle tévely népszerüsitésének.

A másik ok a látszat. A legtöbb ember csak az

izmok megfeszülését tartja munkának s a bőrkérget és hólyagot a munka bizonyitványának. Ha valaki ül naphosszat szobájában, ha guggol asztala fölött, s nem lesz sáros és piszkos a ruhája, az már csak nem dolgozhatik, . . . mondja a közszáj, mely jó nagy és rendesen jár.

E népszerü tévelyt egyhamar nem lehet legyőzni; a papság legyőzheti az irgalmasság testi és lelki cselekedeteinek gyakorlása által. Amit pedig legyőzni nem lehet, azt el kell viselni; ez is egy neme annak a szentirási feladatnak, hogy az igazságért, — a szellemi, ideális javakért s azok megrágalmazott, sárba rántott, diskreditált produkciójáért, — üldözést szenvedünk. Aki megvet minket, az üldöz minket.

Végül, és összefoglalásul is fölállitok néhány tételt:

Minden munka, mely valóságos fizikai vagy psichikai szükségletet elégit ki: *produktiv munka.*

A munka nem birtok; hanem *a munka terméke, az birtok;* például a gyógyitás nem birtok, hanem a helyreállitott egészség az igenis birtok.

A gazdagság nem a munka sokasága, sem a munka termékeinek sokasága önmagában, hanem a gazdagság a munka által létrehozott termékek *használatában és élvezésében való bőség.*

„ÖNTUDATLAN VALLÁSOSSÁG."

Irta VALNICSEK BÉLA.

Mostanában, a felvilágosultság dicső korszakában, ha nem is valami gyakran, mégis akadunk olyan emberekre, és pedig már nemcsak a »műveltebbek« között, kik mintegy dicsekedve, egyik valláshoz tartozónak sem szeretik magukat vallani. A liberális egyházpolitika gondoskodott róla, hogy a »felekezetnélküliség« szabadalma törvénybe is iktattassék, — de, hogy ily felekezetnélküli sok találkozzék a jövőben is, nem igen hiszszük. Az ilyeneknek száma elenyésző csekély lesz, reméljük, már csak azért is, mert sokkal természetesebb, — a »műveltek« szempontjából szólva — valamely valláshoz tartozni, mint egyikhez sem. Több philosophia lappang abban, ki magát lutheránusnak vagy kálvinistának vallja, mint aki semmithivő. Az ilyen is inkább vagy feltünési viszketegből mondja magát hitetlennek, vagy öntudatlanul az; mindkét esetben ki van zárva a meggyőződés. És ezt a negativumot, észrevétlenül, istentelen lapokból, könyvekből szivják magukba a hitetlenség ily szánalomraméltó áldozatai.

Ámde hagyjuk e szegényeket. Ime azok közt is, akik vallásosak, nagy a különbség. Vallásosak, de azzal a különbséggel, hogy egy részük, még pedig jó részük, öntudatlanul az, más részük pedig öntudatosan. S eszerint tehetünk különbséget még öntudatos, meg öntudatlan kereszténység között is aszerint, amint öntudatlanul vagy öntudatosan vallásos hivőkből áll.

Öntudatos kereszténység az, mikor a vallásosság a hivekben mint lényegesség lép fel, ellentétben azokkal, akikben szinte öntudatlanul, inkább mint ösztön mutatkozik. — Az előbbi ismét két részre osztható: a durva műveletlen és a művelt kereszténységre; mindakettő lehet hangulatos

is, mert tagadhatatlan, hogy a vallásosság sokszor kedélyhangulat is.

A vallástalansággal nem foglalkozunk; ez nem egészséges állapot, mert a tagadás olyan valami, quod deficit, — philosophiai értelemben véve a szót, — következőleg nem érdemes vele foglalkozni, aminthogy nem érdemes pl. kontár suszternél czipőt rendelni.

A vallásosság ellenben pozitiv valami s mint ilyennel érdemes foglalkoznunk, még ha öntudatlan is. — Ilyen öntudatlan, ösztönszerü vallásosságot főleg a gyöngébb nemnél, de férfiaknál is, kik kevésbé tanultak, találunk. Vagy nem jutna-e eszébe kinek-kinek az általánosan ismert mondás, hogy az olasz haramiák a legbuzgóbban képesek imádkozni a b. Szüz előtt, hogy csak gyilkos tervük sikerüljön. De meg különben sem kell olyan messzire mennünk; hiszen nálunk is akárhányan vannak, kik ösztönszerüen vallásosak, ha szabad magamat úgy kifejezni, vallásos hajlamuak, anélkül, hogy szilárd meggyőződésük volna. Ők éppen úgy lehetnének buzgó kálvinisták vagy lutheránusok, mint katholikusok. S hogy még sem azok, ennek oka abban rejlik, mert éppen a katholikus vallásban születtek és neveltettek. Ebből nem következik, hogy az ösztönszerüen vallásosaknál tagadnunk kell az értelmességet; mert jóllehet értelmes ösztön nem létezhetik, mégis maga az ösztön kifolyása az értelmességnek s ily értelemben igenis beszélhetünk, aminthogy tényleg beszélünk is, értelmes ösztönről.

Már ebből is láthatjuk, hogy nem az ilyen öntudatlan vallásosság teszi az embert emberré, vagyis hogy nem ez az, aminek birtokában emelt fővel járhat, boldogan s büszkén vallhatja magát kereszténynek, katholikusnak, hanem az öntudatos, a meggyőződésbeli hit adja meg mindenkinek a jellemet, mely előtt kalapot emelhet bárki fia, kivétel nélkül. Igaz, hogy — amint föntebb láttuk — az öntudatos kereszténység is lehet durvább, de hát ez elkerülhetetlen a mai világban s emellett mégis kereszténység. Vagy nem kereszténység-e az, ha valaki igy gondolkozik: Én teszem ezt vagy azt a jót, de csak azért, hogy a pokolba ne jussak?

Mindenesetre az, csakhogy durvább, hogy úgy mondjam, műveletlenebb kereszténység. Az ily lelkeknek analogonja az a kis gyermek, akit czukorral csalogatunk, édesgetünk. — Ilyen gyermekek, mint mindenhol, úgy a kereszténységben is voltak, vannak és lesznek, mert a művelt kereszténységet nem a kor, az állás teszi, hanem egyedül a komoly felfogás, gondolkozás adja meg. A mi korunk pedig nem a komoly felfogásnak, gondolkozásnak a kora.

A mondottakból önként következik, mit kell a művelt kereszténység alatt értenünk. Ennek motivuma Isten s az ő szeretete, melynél fogva azért teszünk valami jót, hogy Isten dicsőségét előmozditsuk, »omnia ad majorem Dei gloriam« s a roszat is azért kerüljük, hogy a legfőbb Jót vele meg ne bántsuk.

A művelt kereszténység — lényegesség, meggyőződés, mely mélyen belénk gyökerezett, s valamint minél mélyebb valamely gondolat bennünk, annál inkább hajt, kerget egész a kivitelig: úgy az igazi vallásosság is, ha mélyen belénk gyökerezik, hajt, kerget minket, hogy minden gondolatunk, szavunk és cselekedetünk az a művelt vallásosság vezérelte gondolat, szó és cselekedet legyen.

A művelt kereszténység szelleme hajlitja meg a térdeket az oltári szentség előtt, veteti le a kalapot a templom, a feszület előtt, akár látják mások, akár nem látják; mert a meggyőződés nem ismer emberi tekintetet.

A művelt kereszténység tudja, mit hisz, meg azt is, hogy miért hisz s van annyi lelki ereje, hogy — ha a körülmények megkivánják, szükségessé teszik, — meg is vallja hitét, minden fitogtatás, feltünési viszketeg mellőzésével. S mégis mily ritka madár az ilyen keresztény nálunk! Mily jól esik az embernek, ha ily művelt kereszténynyel és in specie katholikussal találkozik.

Bizonyos jubileumon volt alkalmam egy ily fiatal úrral társalogni, s a többi közt a vallásról kezdtünk beszélni. Kezdtük az atheismuson, — s én örömmel láttam, hogy emberem, bár a darwinisztikus könyveket is olvasta, arra a konklusióra jött, hogy tisztára nevetséges a világ terem-

tését egyébként magyarázni, mintahogy azt a bibliában tanulta.

Krisztus istenségéről, meg a bold. Szűz szeplőtelen fogantatásáról, s több dogmáról táplált gondolatairól igy adott számot: ha Istent hiszem, eo ipso ezeket is kell hinnem. Istent hinni, és tagadni mindenhatóságát, mindentudását, logikátlanság. Mert vagy van Isten és akkor mindenható, mindentudó, mindenütt jelenlevő, vagy pedig nem mindenható stb. s akkor nem is Isten. Az én mindenható Istenem tehát megtehette azt, hogy a második isteni személy emberi testet öltsön, valamint azt is, hogy sz. Mária szeplőtelenül fogantassék, stb.

Ez igen egyszerü válasz volt s mégis nagyszerü s jóllehet első tekintetre azt hinné az ember, hogy ilyen választ csak az adhat, aki nem gondolkozik, mégis érettebb megfontolás után tisztában vagyunk vele. hogy igenis ilyen feleletet csupán mélyen gondolkozó, logikus ember adhat, mert ez az igazi hit: hinni azt, amit Isten mondott vagyis kinyilatkoztatott és pedig azért, mert ő nyilatkoztatta ki. És igy van ez helyesen, mert kell, hogy az Isten tekintélye vezéreljen minden gondolkozó, intelligens keresztény katholikus embert.

Akkor, valamint Tisza Kálmánként nem egy kálvinista büszke rá, hogy kálvinistának született, az igazán gondolkozó, művelt katholikus is bátran fogja mondhatni: Én büszke vagyok rá, hogy katholikusnak születtem. És méltán, mert ha van valamely vallásban logika, úgy a mi vallásunk az, a katholikus vallás.

Végül azt is emlitettük emberemmel, hogy a vallásosság lehet kedélyhangulat is. Ezt el kell ismernünk. Semmisem nyög annyira a hangulat benyomása alatt, mint éppen az ember. Hiszen Reviczky, a fiatalon elhunyt tehetséges költő is ily szavakra fakadt: A világ — hangulat, s ez a hangulat bizony a vallásosságba is belejátszik. Némelyek tudnak imádkozni, ha jó hangulatban vannak, ellenben képtelenek arra, ha roszkedvüek. Innét származott e kifejezés: imádságos hangulat; mely az úgynevezett hangulat embereinél egy szépen

összhangzó zenés mise »Gloria«, »Benedictus« stb. accordjainál, vagy egy szomorú érzelmeket keltő »circumdederunt« énekléséné szokott bekövetkezni. Vannak aztán, akik azt mondják: Bementem a templomba, imádkozni akartam, de nem tudtam. Háromszor is belefogtam, de egyszer sem jutottam a »Miatyánk« közepéig. Nem voltam imádkozó hangulatban.

Ez bizony primitiv felfogásról tanuskodik, mert nem az a 4—5 Miatyánk teszi az imádságot, amit egyik-másik elmond. Sőt sokszor éppen akkor imádkozik valaki legjobban, mikor semmit sem imádkozik; értem, amikor nem használ imádságos könyvet és nem ragaszkodik a betükhöz. A betü öl, ez régi dolog s azért az imakönyvet csak segitő eszköznek tekintsük, mely lendit egyet a nehézkességünkön s elvon a szórakozástól. Aki anélkül is tud imádkozni, a ruganyos lélek, hagyja csak az imakönyvet, többre megy nélküle, mint vele.

Ebből korántsem következik, hogy az imakönyv absolute fölösleges; nem, hanem igen relative az, t. i. azok számára, kik a keresztény tökéletességnek nagyobb fokán vannak s mint ilyenek nem szorulnak segitő eszközre, mint ahogy nem szorul pl. a hivatott költő arra, hogy egy csomó költemény olvasásával keltsen magában ihlettséget, költői hangulatot s azután kezdjen verselni.

A mondottakból azt is láthatjuk, hogy melyik keresztény katholikus vallásosság van hivatva a társadalmat újjáalkotni. Vajjon az öntudatlan, ösztönszerü-e? vagy az öntudatos, de durva? vagy a művelt vallásosság-e?

A hangulat emberei, a szilárd meggyőződés nélkül szükölködők nem fogják a társadalmat megmenteni, ők csak rontottak és rontanak, mai napság is ker. társadalmunkon. Csak a gondolkozó, a művelt ker. katholikus viheti be a kath. vallás szellemét mindenbe, a magán és társas életbe egyaránt, amire oly égetően szükségünk van.

A SZÉKESKÁPTALANOK ELLENŐRZÉSI TISZTE.

Egyházjogi tanulmány.

Irta: DR. OKÁNYI LAJOS.

A káptalanok tanácsadási joga.

(De consilio capituli.)

(Folytatás.)

A káptalanoknak tanácsadási joga, miként ezt jogtörténeti fejlődésében láttuk, az egyház ősrégi hagyományán és szokásán kivül a IV. carthagói zsinatnak 22. és 23. kánonján (c. 6. C. XV. qu. 7.) és I. Leo pápa dekretálisán (c. 52. C. XII. qu. 2.) mint első irott jogforráson alapszik. A legkimeritőbb és idevonatkozólag a legfőbb és legnyomósabb kánon azonban III. Sándor pápának a jeruzsálemi pátriarkához intézett s Decr. Greg. IX. c. 4. X. de his, quae fiunt III. 10.-ben foglalt levele, mely két caputba u. m. a 4. és 5.-be van beosztva. »Novit tuae discretionis prudentia, — igy szól III. Sándor pápa — qualiter tu et fratres tui unum corpus sitis, ita quod tu caput et illi membra esse probantur. Unde non decet te, omissis membris, aliorum consilio in ecclesiae tuae negotiis uti, cum id non sit dubium, et honestati tuae et Sanctorum Patrum institutionibus contraire. Innotuit siquidem auribus nostris, quod tu *sine consilio fratrum tuorum Canonicorum* S. Sepulchri abbates et abbatissas et alias ecclesiasticas personas instituis et destituis: ideoque id auctoritate apostolica prohibemus. Nos enim tales institutiones et destitutiones carere decerminus robore firmitatis«, folytatólag pedig az 5. caputban ezeket irja: »Fraternitati tuae mandamus, quatenus in concessionibus et confirmationibus et aliis ecclesiae tuae negotiis fratres tuos requiras, *et cum eorum consilio vel sanioris partis, eadem peragas* et pertractes, et quae sta-

tuenda sunt statuas, et errata corrigas et evellenda dissipes et evellas.«

A püspöknek eszerint kötelessége a káptalan tanácsát kikérni. Nem elegendő akár egyéb egyháziak vagy világiaknak tanácsa, hanem a káptalan szavát kell meghallgatnia a püspöknek. Az ellenkező eljárás ellenkezik a püspöki állás méltóságával és a szentatyák intézkedéseivel. Indokolva van pedig ezen állitás avval, hogy a püspök és a káptalanja egy test (unum corpus) s valamint a fej tekintetbe veszi a többi tagokat és segélyükre számot tart a fontosabb ügyekben, ugyanigy kell eljárnia a püspöknek is, — különben intézkedései nem birnak jogi érvénynyel.

Azon esetek, melyekben a püspök tartozik a káptalan tanácsát kikérni, hacsak a törvényes és a jogtudósok által elismert szokás őt ezen kötelesség alól föl nem menti, a következők:

a) **A régi jog szerint.**

1. Mielőtt a püspök megyei zsinatot összehivna, avagy a már megtartott zsinat határozatait kihirdetné, tartozik a káptalan tanácsát kikérni. Az előbb idézett c. 5. X. III. 10. azt mondja, »mandamus ut fratres tuos requiras et cum eorum consilio, quae statuenda sunt, statuas, et errata corrigas« stb., vagyis: valahányszor az egész egyházmegyét illető fontos határozatokról, vagy kényesebb fegyelmi ügyekről van szó, mindannyiszor köteles a püspök a káptalan tanácsát kikérni. Ilyen fontos ügyek elintézése pedig legfőkép az egyházmegyei zsinatokon történik, s azért a S. Congregatio Concilii idevonatkozó összes határozatai mind egybehangzóan megerősitik eme kötelezettséget, hogy a püspök ezen ügyekben köteles a káptalan tanácsát kikérni; de egyuttal hozzá teszik, hogy e tanácsot követni nem tartozik, s a tanáccsal ellenkező intézkedései jogi érvénynyel birnak. Igy a S. Congr. Conc. in Urgell. (1581.) azt irja: »Episcopum in synodo diocesana per se constitutiones facere posse absque consensu et approbatione cleri, requirendum

tamen consilium capituli, licet id non teneatur sequi episcopus, praeterquam in casibus a jure expressis.« Ugyanigy hangzik a S. Congr. Conc. in Hispal. (1689.) határozata, hogy a püspök tartozik kikérni a káptalan tanácsát, de nem köteles azt követni, »debet a capitulo collegialiter coadunato consilium exquirere, ... et consilium sequi non teneatur. A későbbi határozatok is mind ilyenformán hangzanak, vagyis ahogy a S. Congr. Conc. in Ost. (1696.) mondja, a zsinat határozatainak érvényességéhez szükséges »requisitio consilii capituli facta per edictum«, és ez elegendő (»sufficit ad sustentandam validitatem synodi«). Miután pedig a tridenti zsinat Sess. XXIV. de ref. c. 2-ban[1] a püspök kötelességévé teszi, hogy minden esztendőben egyházmegyei zsinatot tartson, azért a káptalan tanácsa, nem is annyira a zsinat megtartására, hanem inkább a zsinat megtartásának módjára, az ott megvitatandó ügyekre stb. vonatkozhatik, mert különben nem volna annak értelme, hogy a püspök olyan ügyben legyen a káptalan tanácsához kötve, mely büntetés terhe alatt van kötelességévé téve, s azért a S. Congr. Conc. in Oriolen. azt mondja: »Licere episcopo . . . cogere Synodum dioecesanam absque consensu et consilio capituli.« Vagyis egyes zsinati határozatok előtt köteles a püspök a káptalan tanácsát kikérni, de hogy zsinatot hivhasson össze, ahhoz nem szükséges a káptalan beleegyezése, de még tanácsa sem, mert a tridenti zsinat szerint akár beleegyezik, akár tiltakozik a káptalan: a püspöknek szoros kötelessége kellő időben egyházmegyei zsinatokat összehivni.

2. A káptalan tanácsát tartozik kikérni a püspök, midőn nyilvános körmeneteket rendel, szabályoz s azok meg-

[1] C. T. Sess. XXIV. de ref. c. 2. Synodi quoque dioecesanae quotannis celebrentur, ad quas exempti etiam omnes, qui alias cessante exemptione interesse deberent, nec capitulis generalibus subduntur, accedere teneantur . . . Quod si in his tam metropolitani quam episcopi et alii supra scripti negligentes fuerint, poenas sacris canonibus sancitas incurrant. Ezen kánoni büntetések különféle nemei a Decr. Gret. I. rész. XVIII. Distinctiójában (»De conciliis episcopalibus et annuis«) bőven tárgyaltatnak.

tartási módját megállapitja, a S. Congr. Rit. in Elbor. (1628.) egész határozottan meghagyja a püspöknek, hogy a körmenetek elrendelésénél a káptalan tanácsát kérje ki. »In processionibus decernendis, dirigendis atque deducendis consilium capituli est requirendum, non autem consensus exigendus.« A püspök akadályoztatása esetén pedig az általános helynök szintén a káptalan tanácsának meghallgatására van kötelezve, amint ez a S. Congr. Rit. in Vigil 1630. határozatából világosan látható. »Per vicarium generalem absente episcopo requirendum quoque esse consensum a Capitulo.«

3. A régi jogban még igen sok esetet találunk, melyekben a püspök köteles a káptalan tanácsát kikérni, de ezek részben új positiv határozatok és döntvények által hatályon kivül helyeztettek, részben a velök ellenkező szokásjog következtében teljesen megszüntek. Ide tartoztak főképen a püspök fegyelmi hatalmának körébe eső ügyek, úgy hogy a püspök a fegyelem ellenőrzésében, a vétségek büntetésében, szóval az egyházi büntetések alkalmazásában a káptalan tanácsához volt kötve. A már többször idézett (c. 4. X. III. 10.) kánon nemcsak az apátok és apátnők letételénél követeli a káptalan tanácsát, hanem minden az egyházi személyek fegyelmi büntetésére vonatkozó ügyekben föltételül tüzi ki a káptalan tanácsának meghallgatását. Ezen kitétel »et alias ecclesiasticas personas instituis et destituis« alatt a klérus minden tagját kell érteni, s ezek kinevezését vagy letételét teszi függővé a káptalani tagok tanácsától. Az egyház eme határozata már a legrégibb intézkedéseken alapszik, egészen az apostoli korra vezethető vissza. Szent Pál apostolnak Timotheushoz intézett kérelme: »adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus, aut tribus testibus,« (I. Thom. 5. 19.) alapját képezte az egyháziak elleni eljárásnak, úgy hogy a püspök már az ősegyházban is a fegyelmi vizsgálatok alkalmával a presbyterium egy-két tagjának a véleményét meghallgatta s igy hozta meg az itéletet. A negyedik karthagói zsinat megköveteli a fegyelmi ügyekben, hogy az itélet a papság jelen-

létében és annak beleegyezésével hozassék, a c. 6. CXV. qu. 7., mely ézen zsinatnak határozatát magában foglalja, igy szól: »Episcopus nullius causam audiat absque praesentia suorum clericorüm, alioquin irrita erit sententia episcopi, nisi praesentia clericorum confirmetur.« A klérusról átszáll e jog a káptalanra és III. Sándor pápa a fegyelmi ügyekben hozott végzéseket a káptalan itéletének veti alá. Az ő idevonatkozó határozata ez: (c. 1. X. de excessu prael. V. 31.) »Mandamus, quatenus in eos tallias et exactiones indebitas exercere nullatenus praesumatis, nec de caetero irrationabiliter gravetis, vel inhoneste tractetis eosdem, aut *sine judicio capituli* suspendere, vel eorum ecclesias interdicto subjicere attentetis.« III. Coelestin pápa pedig a klermói püspökhöz irt határozatában (c. 2. X. III. 1.) azt irja, hogy nem érvényes azon interdictum, amely a káptalan beleegyezése nélkül kimondatott.[1] Sőt midőn a XIII. században a káptalanok hatalma tetőpontra jutott, nemcsak akkor követelték a káptalanok tanácsát, mikor arról volt szó, hogy valakit javadalmától megfoszszanak, hanem a javadalmak betöltésénél is érvényesitette a káptalan tanácsadási jogát, miként ezt VIII. Bonifácz pápa dekretumából láthatjuk. A c. un. VI°. III. 8. »cum vero ad solum episcopum praebendarum spectat *collatio cum consilio sui Capituli vel assensu*, defuncto episcopo vel suspenso capitulum se non potest intromittere de eisdem«, mig egyrészt igazolja a jelenleg is divó jogot, mely szerint püspöki széküresedés vagy akadályoztatás esetén a káptalannak nincs joga az üresedésben levő javadalmakat betölteni, másrészt bizonyossá teszi azon állitásunkat, hogy sede plena a javadalmak betöltésénél is érvényesitette a káptalan tanácsadási jogát. Ha tehát megillette a káptalant a javadalmak betöl-

[1] c. 2. X. III. 11. Fraternitati tuae taliter respondemus quod interdictum in aliqua ecclesia per aliquem vel per aliquos de canonicis tuis sine tuo et aliorum fratrum assensu positum, observetur. (3. et infra.) A kánon jegyzetében közölt folytatás pedig azt mondja: »Nisi talis excessus extiterit et tam gravis, per quem merito ecclesia silere debeat, nec sustineas praetextu occasionis huiusmodi, ut interdictum ab aliis observetur, nisi tuus et aliorum canonicorum tuorum consensus accesserit.«

tésénél a tanácsadási jog, annál inkább, sőt a fortiori minden bizonynyal megillette e jog, midőn a javadalmasok büntetéséről vagy letételéről volt szó.

Ámde a szokásjog ellenkező gyakorlatot hozott létre, úgy hogy most a püspök a káptalantól teljesen függetlenül a kánonjog által meghatározott esetekben és törvényes eljárás alapján leteheti úgy a javadalmas lelkészeket, mint a joghatósága alól ki nem vett kolostorok előljáróit, ami különben is nem csoda, mert azon időben, midőn eme szokás egyetemessé kezdett válni, a püspök eme századok (XIII. és XIV.) kanonokjaitól, kik minden tudomány és erény nélkül ültek be a dúsjavadalmazásu stallumokba, sem támogatást, sem tanácsot nem várhatott, sőt nem is remélhetett. A tridenti zsinat is ezen álláspontra helyezkedett és a Sess. XIV. de ref. c. 6. Sess. XXIV. de ref. c. 20. és Sess. XXV. de ref. c. 14-ben a régi joggal ellenkező szokást törvényerőre emelte. Különben e tárgyat említjük még ott, ahol a káptalanok beleegyezéséről lesz szó.

4. Említettük már az ellenőrzési jogok történeti fejlődésében, hogy a fölszentelendőkre vonatkozólag a káptalan tanácsát kellett kikérni. Alapult pedig e jog a IV. karthagói zsinatnak a c. 6. Dist. XXIV-ben foglalt 22. kánonján »Episcopus sine consilio clericorum suorum clericos non ordinet, ita ut civium conniventiam et testimonium quaerat.« De ezen törvényt is a tridenti zsinat, mely a papneveldék felállitását elrendelte s igy a régi viszás papnevelési rendszernek véget vetett, eltörülte, s helyébe új szabályzatot állitott, melyről alább lesz szó.

5. A kánonjogtudósok egyrésze vitatja a káptalani beleegyezés, másika pedig csupán csak a tanácsadás szükségességét akkor, midőn a püspök vagy a papságra vagy az egyes egyházakra új subsidium charitativum«-ot akar kivetni: azonban nem létezik semmiféle oly határozott törvény, melyből a beleegyezés szükségességét bevitatni lehetne. III. Incze pápa meghagyja ugyan a helisi püspöknek,[1]

[1] Innocentius III. ad ep. Helien. c. 9. X. de his quae fiunt. III. 10. Summarium: »Episcopus paroeciales ecclesias, vel obventiones ipsarum de

hogy a káptalan akarata, beleegyezése nélkül (»praeter capituli tui voluntatem«) nem szabad egyes szerzetes konventek javára pensiót kivetni a javadalmakra és az egyházakra, de e kánon nem szól a subsidium charitativumról, hanem csak »pensió«-ról, melyet a pápa vagy a káptalan akaratán kivül kiróni nem szabad. Tekintve azonban a viszonyok fontosságát, melyek között a subsidium charitativum elrendeltetik, s azon körülményt, hogy elrendeléséhez az egyház törvényei szerint »causa suficiens« is megkivántatik, mely indokolttá teszi a subsidium charitativum elrendelését, a S. Congr. Conc. megköveteli legalább a káptalan tanácsát. Igy a S. Congr. Conc. in Gerund. ezen kérdésre: »An episcopi, quibus pro exigendo charitativo subsidio non obstat sufficientia sive exuberantia redituum, possint illud exquirere nulla urgente causa et *inconsultis eorum Capitulis*«? felelt «respondit, Negative«, vagyis a subsidium charitativum elrendelésénél a püspök köteles a káptalan tanácsát kikérni.

b) Az új törvény szerint.

Emlitettük, hogy a tridenti zsinat a káptalanok ellenőrzési jogát érintetlenül hagyta, sőt egészen új esetekre is kiterjesztette, ezen eseteket három csoportra osztva fogjuk a következőkben tárgyalni.

---

consensu patroni sine consensu capituli sui, monasterio conferre non potest.« C. »Pastoralis officii diligentia (et infra). Praeterea quaesivisti, (cum auctoritate Dionysii fuerint paroeciae limitatae,) quatenus singularum paroeciarum proventus in usus ecclesiae cederent necessarios, et stipendia ministrorum: si episcopo liceat sine auctoritate summi pontificis, vel saltem sine sui capituli voluntate, viris religiosis conferre obventiones alicuius paroecialis ecclesiae, sustentatione vicarii reservata. Et cum Lateran. concilii statuta prohibeant ecclesiis novam imponi, vel augere veterem pensionem, postulas edoceri, an episcopus valeat religiosis consentiente patrono totam ecclesiam, vel de novo conferre aliquam portionem? Ad quod breviter respondendum, quod salva constitutione canonica de concedenda piis locis quinquagesima portione, neque primum, neque secundum potuit facere episcopus (nisi de licentia Romani Pontificis) praeter capituli sui voluntatem.«

A tridenti zsinat a következő esetekben kötelezi a püspököt a káptalan tanácsának meghallgatására:

1. Valahányszor a káptalanban felállitandó theologiai praebendáról vagy annak betöltéséről van szó, a püspök a káptalan tanácsát kikérni tartozik. A zsinat meggyőződve lévén a szentirás magyarázatának fontosságáról, a Sess. V. de ref. c. 1-ben[1] elhatározza, hogy a székesegyházaknál a püspök egy üresedésben levő, vagy pedig a legközelebb megüresedendő kanonoki javadalmat (»praebenda pro lectoribus sacrae theologiae«) oly alkalmas és képzett egyénnek adományozzon, kit ilyen fontos feladat teljesitésére alkalmasnak talál. Ahol pedig ilyen javadalom nincsen, ott vagy valamely egyszerü javadalom beolvasztása, vagy az egyházak és javadalmasok megadóztatása által, vagy egyéb alkalmas módon létesitsen egyet, még pedig a káptalan tanácsával (»de consilio capituli ita provideat«) azon czélból, hogy a szentirás olvasása és magyarázása megtartható legyen. Ha pedig a papság száma kisebb vagy pedig az egyház jövedelme jelentéktelenebb, meghagyja, »ut saltem habeant ab episcopo *cum consilio capituli* eligendum«, és

[1] Sess. V. de ref. c. 1. In ecclesiis autem metropolitanis vel cathedralibus, si civitas insignis vel populosa, ac etiam in collegiatis existentibus in aliquo insigni oppido, etiam nullius dioecesis, si ibi clerus numerosus fuerit, ubi nulla praebenda aut praestimonium seu stipendium huiusmodi deputatum reperitur, praebenda quomodocunque, praeterquam ex causa resignationis, primo vacatura, cui aliud onus incompatibile iniunctum non sit, ad eum usum ipso facto perpetuo constitua et deputata intelligatur. Et quatenus in ipsis ecclesiis nulla vel non sufficiens praebenda foret, metropolitanus vel episcopus ipse per assignationem fructuum alicuius simplicis beneficii, eiusdem tamen debitis supportatis oneribus, vel per contributionem beneficiatorum suae civitatis et dioecesis, vel alias, prout commodius fieri poterit, de *capituli consilio* ita provideat, ut ipsa sacrae scripturae lectio habeatur, ita tamen, ut quaecunque aliae lectiones, vel consuetudine vel quavis alia ratione institutae, propter id minime praetermittantur. Ecclesiae vero, quarum annui proventus tenues fuerint, et ubi tam exigua est cleri et populi multitudo, ut theologiae lectio in eis commode haberi non possit, saltem magistrum habeant ab episcopo *cum consilio capituli* eligendum, qui clericos aliosque scholares pauperes grammaticam gratis doceat, ut deinceps ad ipsa sacrae scripturae studia annuente Deo transire possint.«

megszabja egyuttal annak életföntartásához szükséges jövedelmek forrását.

A theologiai praebendának az eszméje nem volt új, fölvetette azt már a bázeli zsinat és sürgette később a III.[1] és IV.[2] lateráni zsinat is, de nem ilyen alakban, hogy t. i. a káptalan valamely tagja végezze e feladatot, hanem hogy minden székesegyházban legyen egy áldozópap, aki az »officium magistri«-t viselje és a székesegyház papságát a szentirás értelmezésében oktassa. A tridenti zsinat volt az, mely a káptalan egyik praebendájához kötötte ezen officiumot, úgy hogy a »Theologus« tisztjét csakis kanonok viselheti. Ezen »Theologus«-nak vagy »magister«-nek, tisztje a szentirás magyarázásában állott. Ámde a szokás itt is eltért a zsinat törvényeitől. Nagyon sok helyen nem is lett szervezve a theologus praebenda, sok helyen csak merő czim, melyet a káptalan egyik tagja visel, másutt ismét kötelessége a theologiai kanonoknak bizonyos ünnepeken prédikálni, sőt a S. Congr. Conc. határozatai eltérőleg az eredeti törvénytől, a theologus kanonoknak megengedik, hogy a szentirás magyarázása helyett esetleg a dogmatikát vagy az erkölcstant magyarázza s azt sem a templomban, hanem a papneveldében. Szóval ebben mindenütt a parti-

[1] c. 1. X. de magistris V. 5. Ex concilio Lateranensi III. »Quoniam ecclesia Dei, sicut pia mater providere tenetur, ne pauperibus, qui parentum opibus iuvari non possunt, legendi et proficiendi opportunitas subtrahatur, per unamquamque cathedralem ecclesiam magistro, qui clericos eiusdem et scholares pauperes gratis doceat, competens aliquod beneficium praebeatur.

[2] c. 4. X. de magistris V. 5. Innocentius III. in concilio Lateranensi IX. Miután a III. lateráni zsinatnak előbb idézett határozatát megismétli, hozzáteszi: »Verum quoniam in multis ecclesiis, id minime observatur, nos praedictum roborantes statutum adiicimus, ut non solum in qualibet cathedrali ecclesia, sed etiam in aliis, quarum sufficere poterunt facultates, constituatur magister idoneus, *a praelato cum capitulo, seu maiori et saniori parte eligendus*, (a káptalan ezen joga megmaradt egészen a tridenti zsinatig) qui clericos ecclesiarum ipsarum gratis in grammatica facultate et alios iustruat juxta posse . . . Assignetur autem cuilibet magistrorum a capitulo unius praebendae proventus, et pro Theologo a Metropolitano (sc. capitulo) tantundem, non quod propter hoc efficiatur canonicus, sed tamdiu reditus ipsos percipiat, quamdin perstiterit in docendo.

kuláris törvény vagy a szokás vált jogerőssé. Hazánkban többnyire a káptalan egy tagja, mint theologus kanonok a papneveldében, a theologia valamely tárgyának a tanára. Kinevezésében nincs kötve a püspök semmiféle káptalani tanácshoz, hanem saját belátása szerint alkalmas egyéniséget nevez ki, akinek kötelessége azután tanitani, még pedig annyi ideig, ameddig a partikuláris egyházmegyei jog ezt megköveteli.

2. A tridenti zsinat Sess. XXIV. de ref. c. 12-ben előirja, hogy a püspök, meghallgatva a káptalan tanácsát, állapitsa meg, hogy a káptalanban hány áldozópap, hány diaconus és subdiaconus legyen. »In omnibus vero ecclesiis cathedralibus omnes canonicatus ac portiones habeant annexum ordinem presbyterii, diaconatus vel subdiaconatus; episcopus autem *cum consilio capituli* designet ac distribuat, prout viderit expedire, quibus quisque ordo ex sacris annexus in posterum essse debeat; ita tamen ut dimidia saltem pars presbyteri sint, ceteri vero diaconi aut subdiaconi. Ubi vero consuetudo laudabiliter habet, ut plures vel omnes sint presbyteri, omnino observetur.« Miután pedig egyetemes szokásjog alapján a tridenti zsinat által »laudabilis« dicsérendőnek nevezett szokás majdnem általánossá vált és a káptalanok tagjai jelenleg áldozópapokból állanak, e törvénynek gyakorlati alkalmazása nincsen.

3. A káptalan consiliumát emliti a tridenti zsinat ott is, ahol a synodalis birák (judices synodales) kinevezéséről beszél. Ugyanis a XXV. de ref. c. 10. meghagyja a püspöknek, hogy ha az egyházmegyei zsinat által választott synodalis birák egyike meghalna, úgy a káptalan tanácsával nevezzen ki egyet, kinek hatalma tart a legközelebbi zsinatig (»et si aliquem ex designatis mori contigerit, substituat ordinarius loci *cum consilio capituli* alium in ejus locum usque ad futuram synodum.«) Mivel pedig a megyei és tartományi zsinatok igen ritkán tartatnak és az uralkodó szokás teljesen eltér a tridentinumnak a zsinatok tartásáról szóló határozataitól (Sess. XXIV. de ref. c. 2.), és tényleg megtörténik, mint pl. nálunk Magyarországon sőt másutt is, hogy a legutolsó zsinaton megválasztott synodalis birák

vagy mind vagy egyet-kettőt kivéve elhaltak, a körülmények pedig sokszor a tridenti zsinat által elrendelt egyházmegyei zsinatnak megtartását lehetetlenné teszik; kérdés, miképen járjon el a püspök a synodalis birák kinevezésénél? Irányadóul kell vennünk a S. Congr. Conc. idevonatkozó határozatát, mely a januai püspöknek az erre vonatkozó kérdésére és azon kérelmére, hogy a synodális birákat ő maga nevezhesse ki, azt felelte, »petitam facultatem substituendi cum *consilio capituli* oratori impertita est.« (1609. jun. 1.) Igy tehát a püspök a synodalis birák kineveztetésénél kötve van a káptalan tanácsához.

c) **A tridenti zsinat és a két káptalani tag tanácsadási joga.**

A tridenti zsinat határozatai között a tanácsadás oly formájára is találunk, melyet a régi jog nem ismert. A régi jog szerint ugyanis a tanácsadás és a beleegyezés mindig »capitulariter« történt, vagyis az egész és a tanácsteremben összegyült káptalan — illetve véleményeltérés esetén — annak többsége adta a tanácsot. A tridenti zsinat ettől eltérőleg a püspök eljárását némely esetekben nem az egész káptalan, hanem csak két káptalani tag consiliumához köti, és kötelességévé teszi, hogy két káptalani tag tanácsát kérje ki. Röviden megemlitjük itt ez eseteket, megjegyezvén, hogy gyakorlati alkalmazásuk alig van, amennyiben az ellenkező szokásjog által részben elvesztették hatályukat, részben pedig a részleges jog külön eltérő törvényeket alkotott, igy például a papneveldékre vonatkozólag.

1. Az idevonatkozó esetek elseje a tridenti zsinat Sess. XXI. de ref. c. 9-ben foglaltatik és vonatkozik a búcsúk engedélyezésére, melyekre vonatkozólag megszabja, hogy a püspök két káptalani tag tanácsának meghallgatásával hirdessen búcsút. »Indulgentias vero aut alias spirituales gratias, quibus non Christi fideles decet privari, deinceps per ordinarios locorum, *adhibitis duobus de capitulo*, debitis temporibus populo publicandas esse, decernit.« Czélja volt a zsinatnak lefolyt századok folyamán a búcsúkkal üzött visz-

szaéléseknek gátat vetni, és az egyes püspökök pénzvágyát és sóvárságát korlátozni s ezért nemcsak két káptalani tag tanácsához köti őt, hanem ezeket ruházza föl és megbizza az alamizsnák gyüjtésére is, quibus etiam eleemosynas atque oblata sibi caritatis subsidia, nulla prorsus mercede accepta, fideliter colligendi facultas datur.«

2. A Sess. XXV. de ref. c. 8. tárgyal a hospitaliumokról, melyek alatt a kórházak, aggok házai és a zarándokok menedékhelyei értetnek. Ezekre vonatkozólag a zsinat következőleg intézkedett: azon esetben, ha az emlitett intézmények többé czéljoknak meg nem felelnek, az alapitó nem szabott ki semmiféle határozott czélt, melyre megszünés esetén forditandók volnának, akkor a püspök két káptalani tag (»*cum duobus de capitulo*, qui rerum usu peritiores sunt«), tanácsával megváltoztathatja azokat, és más jámbor czélra fordithatja azok fekvőségeit és vagyonát.[1] Különben pedig ami a jámbor alapitványokat s azok változtatását illeti, ezeket a jogtudósok az egyház fontosabb ügyei közé sorozzák, és igy a püspök szem előtt tartva az általános szabályt, hogy minden fontosabb ügyben egyháza tanácsának szavát hallgassa meg, alig vonhatja ki magát ezen kötelesség alól, lévén ez olyan ügy, mely bőséges tapasztalatot és megfontolást igényel, s azért az uralkodó gyakorlat szerint a püspökök az ilynemü ügyek elintézésében nem is szoktak a káptalan tanácsa nélkül eljárni.

3. A tridenti zsinat a káptalani kórus és a székesegyházi isteni tisztelet módjának és rendjének megállapitását a tartományi zsinatokra bizta, miután pedig tekintve az

[1] Sess. XXV. de ref. c. 8. Quod si hospitalia haec ad certum peregrinorum, aut infirmorum aut aliarum personarum genus suscipiendum fuerint instituta, nec in loco, ubi sunt dicta hospitalia, similes personae aut perpaucae reperiantur, mandat adhuc, ut fructus illorum in alium pium usum, qui eorum institutioni proximior sit ac pro loco et tempore utilior, convertantur, prout ordinario *cum duobus de capitulo*, qui rerum usu peritiores sint, per ipsum deligendis, magis expedire viderit: nisi aliter forte, etiam in hunc eventum, in eorum fundatione aut institutione fuerit expressum, quo casu quod ordinatum fuit observari curet episcopus, aut, si id non possit, prout supra, utiliter provideat.

akkori háborús időket, sok helyen nem igen volt kilátás arra, hogy tartományi vagy megyei zsinatot lehessen összehivni, azért meghagyja a püspököknek, hogy addig is két káptalani tag tanácsával, kiknek egyikét a püspök nevezi ki, a másikát a káptalan választja, — állapitsa meg az isteni tisztelet módját és rendjét. Az idevonatkozó kánon ekképen hangzik: »Sess. XXIV. de ref. c. 12. Cetera, quae ad debitum in divinis officiis regimen spectant, deque congrua in his canendi seu modulandi ratione, de certa lege in choro conveniendi et permanendi . . . . synodus provincialis pro cuiuscunque provinciae utilitate et moribus certam cuique formulam praescribet. Interea vero episcopus non minus quam *duobus canonicis*, quorum unus ab episcopo, alter a capitulo eligatur, in iis, quae expedire videbuntur poterit providere.« Ezen kánonból egyuttal az is kiviláglik, hogy ha a püspök a székesegyházi isteni tiszteletben változtatást akar eszközölni, azt csak az emlitett módon, vagyis akár a tartományi zsinat utján, vagy ha azt nem lehet összehivni, úgy a két káptalani tag tanácsával, meghallgatásával eszközölheti.

4. Két káptalani tag tanácsát kell a püspöknek kikérni még akkor is, midőn valamely káptalani tag ellen fegyelmi vizsgálatot elrendel. Ezen tagokat választja a káptalan, a maga kebeléből, és a püspökkel együtt alkotják a biróságot. A Sess. XXV. de ref. c. 6. előirja a módozatokat, amelyek alapján a pervitel történjék. Ha a vélemények eltérők, akkor a püspök e két kanonokkal egyetértve még egy harmadikat választ; »Capitulum initio cuiuslibet anni eligat ex capitulo duos, de quorum consilio et assensu episcopus vel eius vicarius tam in formando processu quam in ceteris omnibus actibus usque ad finem causae inclusive . . . procedere teneatur . . . Quod si ambo ab episcopo discordes in aliquo actu seu interlocutoria vel definitiva sententia fuerint, tunc intra sex dierum spatium cum episcopo tertium eligant.« Azon esetben, ha a harmadik illetve a negyedik biró választására nézve nem tudnak megállapodásra jutni, beáll a szokásos devolutio vagyis átháramlás joga,

mely szerint e jog vagy a metropolitára vagy ennek hiányában a szomszéd püspökre száll át.[1] Főbenjáró bűnügyekben azonban, vagy ha a per hosszúsága nagy erkölcsi kárral járna, a tridenti zsinat fölhatalmazza a püspököt, hogy a pervitelt ő maga kezdhesse meg.[2] A Sacra Congr. Conc. ezen ügyben hozzá intézett kérdésekre mindig ezen kánon szellemében felelt.[3]

d) A tridenti zsinat és a káptalanoknak a papneveldékre vonatkozó jogai.

A káptalanok tanácsadási jogáról szólván, nem mellőzhetjük a káptalanoknak a papneveldékre vonatkozó jogait. Eme jogra vonatkozó határozatok oly bő anyagot nyujtanak a kutatónak, hogy feldolgozásuk egész művet képezne. Úgy a tridenti zsinat főkép Sess. XXIII. de ref. c. 18-ban, valamint a S. Congr. Conc. igen számos esetben foglalkozott és döntött a káptalanok ezen jogkörével. Szem előtt tartva ezen fejtegetés czélját, csak röviden utalunk ezen jogokra és azok mibenlétére. A tridenti zsinat atyái tapasztalván, hogy az elmult századok erkölcsi romlásának, a reformáczió gyors terjedésének legfőbb oka volt a papnevelésnek hiánya, nem csoda, hogy minden figyelmüket eme kérdés megoldásának szentelték és üdvös határozatok életbeléptetése, és papneveldék felállításának elrendelése által akarták a bajok elejét venni. A tridenti atyák első sorban kötelességévé tették minden püspöknek, hogy egyházme-

[1] Sess. XXV. de ref. c. 6. Et si in electione tertii etiam discordent, ad viciniorem episcopum electio devolvatur, et iuxta eam partem, quacum tertius conveniet, articulus in quo erat discordia, terminetur.

[2] I. h. In criminibus tamen ex incontinentia provenientibus, de qua in decreto de concubinariis, et in atrocioribus delictis depositionem aut degradationem requirentibus, ubi de fuga timetur, ne judicium eludatur, et ideo opus sit personali detentione, possit initio solus episcopus ad summariam informationem et necessariam detentionem procedere, servato tamen in reliquis ordine praemisso.

[3] Lásd Richter C. Conc. Trid. Resolutiones et declarationes ad Sess. XXV. de ref. c. 6.

gyéje területén vagy ha kisebb az egyházmegye, úgy két egyházmegye együttesen állittasson föl szemináriumot. A szemináriumok felállitásának szabályai és módozatai a Sess. XXIII. de ref. c. 18-ban foglaltatnak. A káptalan a zsinat határozatai szerint kétféle irányban érvényesiti jogait. Úgy a szellemi mint az anyagi vezetésben a káptalan két tagja által vesz részt, kik emez ügyekben a püspök tanácsadói.

A zsinat atyái, miután általánosságban előadták a szemináriumok célját, a fölvétel módozatait, a szellemi és erkölcsi nevelés főbb pontjait, igy folytatják: »haec omnia atque alia ad hanc rem opportuna et necessaria episcopi singuli cum *consilio duorum canonicorum* seniorum et graviorum, quos ipsi elegerint, prout Spiritus Sanctus suggesserit, constituent, eaque ut semper observentur, saepius visitando operam dabunt.« Vagyis a szemináriumok nevelési rendszerét, a tanitandó anyag mennyiségét, a lelki vezetést és az áhitat gyakorlatait a püspök az általa szabadon választott két idősebb, komolyabb káptalani taggal egyértelmüleg állapitja meg; ezek tehát mintegy bizottságot képeznek, melynek feladata a szemináriumok erkölcsi és szellemi vezetésében résztvenni. E két kanonok tanácsát köteles a püspök meghallgatni az ide vonatkozó ügyekben.

Ami a papneveldék anyagi ügyeit illeti, ezek vezetésébe a káptalan szintén két tagja által foly be. Az emlitett sessióban a zsinati atyák elrendelnek egy bizottságot, amely áll két kanonokból, kiknek egyikét a püspök, másikát a káptalan választja, és két székhelyi papból, kiknek egyikét a püspök nevezi ki, másikát pedig a papság választja meg. Ezen bizottságnak feladata gondoskodni a szemináriumok anyagi föntartásának módozatairól, és ezek vizsgálják át a szemináriumok számadásait.[1] Igy tehát a zsinat szerint a káp-

[1] Sess. XXIII. de ref. 18. Et quia ad collegii fabricam instituendam *et ad mercedem praeceptoribus et ministris solvendam*, et ad alendam juventutem et ad alios sumptus certi reditus erunt necessarii, ultra ea, quae ad iustituendos vel alendos pueros sunt in aliquibus ecclesiis et locis destinata, quae eo ipso huic seminario sub eadem episcopi cura applicata censeantur, iidem episcpi *cum consilio duorum de capitulo*, quorum alter ab episcopo,

talan a papnevelésre vonatkozó tanácsadói és ellenőrzési jogát akként gyakorolja, hogy két-két tagja által folyik be annak vezetésébe és kormányzásába. És hogy a zsinat emez intézkedéseinek föntartását követeli, tanusitja a S. Congr. Conc. számos határozata.[1]

Jelenlegi viszonyaink között bajos volna a káptalanoknak a papneveldékre vonatkozó jogait határozottan körvonalozni, mert a hány az egyházmegye, annyiféle partikuláris szokáson alapuló törvény intézkedik e tekintetben, és minden egyházmegyében a zsinati statutumok körvonalozzák ezen jogokat. Nálunk hazánkban a Tridentinum ezen határozatai ily alakban, amilyenben hozattak, sehol sincsenek érvényben, hanem a káptalanoknak a papneveldékre vonatkozólag különféle jogaik vannak, a helyekhez és körülményekhez képest. Igy pl. az esztergomi székeskáptalan gondnoka és kezelője a papnevelde javainak, ő vizsgálja át és hagyja jóvá annak számadásait, a papnevelde lelki és erkölcsi vezetésébe pedig befoly egy-két tagja által, kik mint prodirector és rector a szeminárium élén állanak. Szóval irányadóul kell tekinteni a megyei zsinatok határozatait, illetve a századok folyama alatt kifejlődött és a tridenti zsinattal nem ellenkező gyakorlatot.

* * *

Ezek volnának amaz esetek, melyekben a püspök a káptalan tanácsát kikérni tartozik. Csupán azon kérdés volna még hátra, hogy mi történik akkor, ha a püspök eme ta-

alter ab ipso capitulo eligatur, itemque duorum de clero civitatis, quorum quidem alterius electio similiter ad episcopum, alterius vero ad clerum pertineat, ex fructibus integris mensae episcopalis et capituli, et quarumcunque dignitatum . . . . huic collegio applicabunt et incorporabunt . . . . Rationes autem redituum huius seminarii episcopus annis singulis accipiat, praesentibus *duobus a capitulo* et totidem a clero civitatis deputatis.

[1] S. Congr. Conc. 29. Mart. 1689. in Fund. Quum quaereretur, an episcopus potuerit et possit deputare rectorem aliosque officiales seminarii absque consilio deputatorum a capitulo S. C. resp. Negative. Et proposito altero dubio, an episcopus in revisione computorum dicti rectoris debuerit sequi consilium deputatorum? censuit teneri adhibere consilium, sed non sequi.

nácsot kikérni elmulasztja, vagy az adott tanácsot nem követi. A kánonjogászok majdnem egyhangulag azt vélik, hogy ha a püspök a káptalan tanácsát nem kéri ki, úgy intézkedései érvénytelenek, és jogerőre csak akkor emelkednek, ha a püspök a káptalan tanácsát kikérte; ha azonban a tanácsot kikérte, de nem követi, úgy eljárása érvényes, mert a törvény csupán a tanácskérésre kötelezi a püspököt, nem lévén más czélja, mint az elhamarkodott cselekvésnek útját állani. Ezek szerint az eddig tárgyalt esetekben, — amelyek legtöbbjénél azonban a szokás (consuetudo contraria) a püspököt a tanácskérés kötelessége alól fölmentheti, amint tényleg sok helyütt föl is menti, kötelessége a püspöknek az ügyet a káptalannal közölni, amely »capitulariter« vagyis káptalani gyülésen egybegyülve véleményét nyilvánitja, anélkül azonban, hogy eme vélemény a püspökre kötelező erővel birna. A püspök saját belátása szerint határozhat, amennyiben, miként már ez elnevezés »consilium« mutatja, a tanácsnak kötelező ereje nem lehet. Egészen másképp sőt éppen ellenkezőleg áll a dolog a káptalanok beleegyezési jogánál (consensus), amelyet egyes esetekben gyakorolnak, s amelyről a következő fejezetben szólunk.

A káptalanok beleegyezési joga.

(De consensu capituli.)

A káptalan jogainak történeti fejlődésében láttuk, miképp tágultak századok folyamán a káptalannak az egyházkormányzatra kiható jogai, hogy szállott e jog a presbyteriumról a káptalanra mint kizárólagos testületre, és miként vált sok esetben a tanácsadási kötelesség beleegyezési joggá. Ezen jog oly hatalmat biztositott a káptalanoknak, melynél fogva, hogy ha a káptalan megtagadja beleegyezését, a püspök eljárása semmis és érvénytelen. A különbség, mely a tanácsadás és belegyezés között létezik, magukból a kánonokból világosan kiolvasható, amennyiben ahol beleegye-

zésről van szó, majdnem mindenütt világos clausulákat találunk, amelyekből kitetszik, hogy a káptalan beleegyezése nélkül a püspök cselekedete érvénytelen. »Irrita enim episcoporum venditio« stb. ilyféle clausula igazolja ezen állításunkat s jelzi ezen jog fontosságát.

Lássuk első sorban emez eseteket és azután a beleegyezés módjait és kellékeit.

1. Legelső helyen fölemlitjük ama, már a tanácsadási jognál is kétszer érintett esetet, melyben a kánonok szükségesnek tartották a káptalan beleegyezését, bár az ellenkező szokásjog a kánonok erejét idő folytával hatályon kivül helyezte. Ez az eset a következő: a püspöknek csakis a káptalan beleegyezésével van joga egyházi férfiakat fenyitékkel sujtani vagy javadalmuktól megfosztani. Az idevonatkozó kánonokat (c. 6. C. XV. qu. 7. — c. 1. X. V. 31. — c. 2. X. III. 1. — c. un. VI°. III. 8.) idéztük már ott, ahol a káptalan tanácsadási jogáról volt szó. Amit ott egyetemlegesen állitottunk, ugyanaz áll itt is, de miután a tridenti zsinat határozataiban sehol sem emlittetik a káptalan eme joga, pedig e zsinat főkép a fegyelem helyreállitását tűzte ki czélul, azért a fenyités hatalma és joga egyesegyedül a püspökökre szállott, kik azt minden beleegyezéstől függetlenül gyakorolják és pedig a folytonos szokás és gyakorlat valamint a Rótának idevonatkozó határozatai alapján is egészen jogosan és törvényesen.

A káptalannak eme mellőzését indokolttá tették a perrendtartás határozott szabályai, melyek a felebbezések folytán elegendő módot nyujtanak az esetleg méltatlanul sujtott ügyének orvoslására, másrészt pedig emez ügyek elbirálásánál a káptalan tagjainak, mint szentszéki ülnököknek, megvan a maguk része és joga. A Rota 1703. jun. 15-én ad Molin. kelt decisiójában megköveteli a káptalan beleegyezését, de nem bármely fenyitési ügyben, hanem csak a degradatiónál, örökös suspensiónál és az interdictumnál, az általános szokásjog azonban a fenyitési hatalmat még az emlitett három esetben is a püspök jogkörébe utalta, aki azt függetlenül gyakorolja, kötelezve lévén az általános

egyházi jogfenyitésre vonatkozó szabályait szem előtt tartani. A vádlottnak pedig a jog orvoslására szolgálnak a felsőbb bíróságokhoz való felebbezések.

2. Szükséges a káptalan beleegyezése akkor, midőn a püspök betegség vagy más elegendő ok következtében egy coadjutort neveztet ki, de csak azon esetben, ha a káptalant illeti meg a püspökválasztás joga. Ha a coadjutor csak ideiglenes minőségben neveztetik ki, szükséges a káptalan beleegyezése, még az esetre is, hogyha a káptalan nem bir püspökválasztási joggal. Alapszik e jog VIII. Bonifácz pápa 1298-ban kelt dekretumán (c. un. VI°. III. 5.): »Sancinius, ut episcopus senio aut valetitudine corporali gravatus, vel etiam alias adeo impeditus perpetuo, ut officium suum nequeat exercere; possit de *sui consilio et assensu capituli* vel majoris partis ipsius unum vel duos auctoritate apostolica coadjutores assumere ad dictum officium exequendum.« Tehát a beteg és munkaképtelen püspök a káptalan beleegyezésével választhat coadjutort. A beleegyezés ezen joga annál inkább illeti meg a káptalant, ha oly coadjutor választásáról van szó, ki »cum jure successionis« neveztetik ki, főkép ha a káptalant illeti meg a püspökválasztás joga. Ha az ily coadjutor kineveztetése a káptalan beleegyezése nélkül történnék, úgy a káptalan egyszerüen megfosztatnék püspökválasztási jogától. Vagyis akár »coadjutor temporaneus« akár »coadjutor cum jure successionis« kineveztetéséről van szó, az általános egyházjog megköveteli a káptalan beleegyezését.

Hazánkban, midőn »coadjutor temporaneus«-ról van szó, szükséges a káptalan beleegyezése, mert nem lévén idevonatkozó partikuláris törvényünk, irányadóul kell tekintenünk az egyetemes jog szabályait. Ellenben ha a coadjutor »cum jure successonis« neveztetik ki, miután a legfőbb kegyuri jognál fogva a püspök-kinevezés joga a királyt illeti meg, a király tetszése szerinti alkalmas egyházi férfiút nevezhet ki coadjutornak anélkül, hogy a káptalan beleegyezésére szükség volna.

3. Midőn a püspök az egész egyházmegyét kötelező

ünnepet akar elrendelni, köteles a káptalan beleegyezését kikérni. Régente a szenttéavatások (canonizációk), valamint az ünnep elrendelések is a püspökök jogát képezték, csakhogy a püspökök idevonatkozó határozatai nem birtak kötelező erővel az egyházmegye határain túl. Az egész egyházat kötelező ünnepnapokat már a legrégibb korban is csak a pápák rendelhették el. Az első századok folyamán, amikor a presbyteriumnak és a népnek együttes befolyása volt az egyház ügyeibe, ezeknek beleegyezése volt szükséges, mikor a püspök egész megyét kötelező ünnepet akart elrendelni, hasonlókép a püspök-választásnál is, ahol e két tényező akaratától függött a választás eredménye. Hogy a püspök ünneprendelési joga csakugyan e két tényezőtől függött, mutatja IX. Gergely pápa dekretáliája (c. 5. X. II. 9.) ahol, miután elősorolta az egyház által megtartandó ünnepeket igy folytatja: ». . . diebus dominicis, ceterisque solemnitatibus, quas singuli episcopi in suis dioecesibus cum clero et populo duxerint solemniter venerandas . . . nec processus habitus teneat«, vagyis a püspök által a papsággal és néppel együttesen megállapitott ünnepeken itéletet hozni, sem pedig pert tárgyalni nem szabad, tehát e napok az egyetemes egyház ünnepeivel egy rangba helyeztetnek. A nép, mint egyebekben, úgy itt is lassan háttérbe szorult, úgy hogy a tridenti zsinat sehol sem emliti a nép és a presbyterium tanácsadási jogát, hanem csak a káptalanra szoritkozik, úgy hogy a püspök csakis ennek beleegyezésével rendelhet el az egész megyét kötelező ünnepet.

A püspöknek eme jogát elismeri a tridenti zsinat is, midőn a Sess. XXV. der reg. et mon. c. 12-ben meghagyja a kivett helyeknek és a szerzeteseknek, hogy a püspök által elrendelt ünnepeket tartsák meg. (»Dies etiam festi, quos in diocesi sua servandas idem episcopus praeceperit, ab exemptis omnibus etiam regularibus serventur.«) Az ünneprendelés módjára nézve a S. Congr. Conc. (1719.) a hozzá intézett kérdésre azt felelte, hogy az a káptalan beleegyezésével történjék: »Sicuti potest summus Pontifex festum de praecepto indicere in universa ecclesia, ita potest

episcopus hoc ipsum facere in sua dioecesi .... omnes agnoscunt *necessitatem consensus* capituli.«

4. A tridenti zsinat a javadalmak betöltéséről szólván, a Sess. XXIV. de ref. c. 18-ban előirja a módozatokat, melyek szerint valamely üresedésben levő javadalom betöltendő, és előirván az általános kellékeket, melyek minden pályázóban megkivántatnak, meghagyja, hogy minden pályázó vizsgának vesse magát alá. E czélból megparancsolja, hogy minden esztendőben a megyei zsinaton legalább hat examinator választassék, »examinatores autem singulis annis in dioecesana synodo ab episcopo vel eius vicario ad minus sex proponantur.« Már III. Incze pápa is (c. 14. X. I. 14.) meghagyta, hogy a felszentelendők alaposan vizsgáltassanak meg, a tridenti zsinat megállapitja már e vizsgálat részletes módozatait is.

Ámde mi történjék akkor, ha a zsinat által választott examinatorok közül egyik vagy másik elhalna és nincs kilátás arra, hogy megyei zsinat egyhamar tartassék? Akkor a püspöknek a S. Congr. Conc.-hez kell fordulnia és engedélyt kérnie a vizsgálók kinevezésére. A püspök által kinevezett vizsgálók »examinatores prosynodales«-eknek neveztetnek. Ezek kinevezésére a S. Congr. Conc. VIII. Kelemen pápa 1593-ban kelt dekretuma alapján megadja a fakultást, de mindig azon föltétel alatt, hogy a prosynodalis vizsgálók nemcsak a káptalan beleegyezésével, hanem »cum« vagy »in capitulo« neveztessenek ki, vagyis a kinevezésnek a püspök elnöklete alatt összegyült káptalani tanácsülésben kell történnie. Nálunk az examinatorok három évre neveztetnek ki. Ha a káptalan a kinevezett examinatorok egyikét, vagy másikát megerősiteni vonakodnék, úgy a püspök a S. Congr. Conc.-hez terjesztheti ez ügyet jóváhagyás végett; — a S. Congr. Conc. in Montis Alti 1803. jul. 23. kelt határozatában jóváhagyta a püspök által kinevezett prosynodalis examinatorokat, akiket a káptalan »ex informata conscientia« visszavetett és ezen visszavetését semmi egyébbel nem indokolta.

Ezen vizsgálóktól megkülönböztetendők a zsinati birák

(judices synodales), kikről az első fejezetben szólottunk; ezek kinevezéséhez csupán a káptalan tanácsára van szükség, az examinatores prosynodales kineveztetéséhez azonban a káptalan beleegyezésére.

5. Megkövetelte még a régi jog, hogy a kanonokok kinevezésénél a püspök a káptalan beleegyezését vagy legalább tanácsát kikérje; ámde e jog elvesztette érvényét, amennyiben a kinevezési jog mindenhol a részleges egyházjog által van szabályozva.

6. A tridenti zsinat Sess. XXIV. de ref. c. 5. szerint a püspöknek csakis a káptalan beleegyezésével szabad a káptalani praebendák számát szaporitani vagy csökkenteni; hasonlókép, ha a jövedelem nem elegendő az ő eltartásukra, akkor egy egyszerü, de nem szerzetesi javadalmat beolvaszthat a káptalanba. A tridenti zsinat ezen határozata, »in ecclesiis cathedralibus et collegiatis insignibus ubi frequentes adeoque tenues sunt praebendae simul cum distributionibus quotidianis, ut sustinendo debenti canonicorum gradui pro loci et personarum qualitate non sufficiant, liceat episcopis *cum consensu capituli* vel aliquot simplicia beneficia non tamen regularia iis unire . . .« alapszik V. Kelemen pápa által 1311-ben megtartott viennei zsinaton hozott eme dekretumán: »Si una ecclesia alteri ecclesiae seu dignitati alicui vel praebendae per episcopum suo *consentiente capitulo* uniatur . . . nequaquam id poterit impugnari.« (c. 2. Clem. III. 4.) A tridenti zsinat a püspök eme jogát, mely szerint a káptalan beleegyezésével egyesithet javadalmakat, kiterjeszti a káptalani praebendákra is az esetben, ha eme praebendák oly csekély jövedelemmel birnak, hogy a praebendát biró kanonok eltartására nem elégségesek.

7. Hogy mindamaz esetekben, amelyekben a káptalan jogainak csorbitásáról, a terhek szaporitásáról, vagy új kötelmek reáruházásáról van szó, a káptalannak, mint megterhelt alanynak, beleegyezése szükséges, fölösleges bizonyitani. Megköveteli ezt nemcsak a jogosság, hanem a méltányosság is.

8. Egyike a leggyakrabban előforduló eseteknek, me-

lyekhez a káptalan beleegyezése, mint »conditio sine qua non« megköveteltetik, az egyházi vagyon elidegenitése. Valahányszor az egyház vagy a püspökség tulajdonát képező dolgok elidegenitéséről van szó, midőn a püspök jogai csorbittatnak, a káptalan beleegyezésére van szükség. A püspök a káptalan beleegyezése nélkül semmiféle jövedelméről sem pedig jogáról le nem mondhat; ennélfogva a püspöknek minden olyan ténye, melynél fogva az egyház vagy a püspöki szék és a püspöki jogutódok javai, tulajdonai, jövedelmei és jogai csorbitást vagy változást szenvednek, érvénytelen, ha a káptalan beleegyezése nem járul hozzá.

Már a legrégibb korban úgy találjuk a káptalant, mint az egyházmegye és a püspökség vagyonának és jogainak őrét, melynek feladata a jogok és a vagyon teljességét föntartani, s bármely oldalról jövő és származó jogcsorbitás és vagyoni károsodás ellen megóvni. A káptalan eme joga kiterjed nemcsak az egyházmegyei vagyonra, hanem a püspökség (mensa episcopalis) egész vagyonára is, úgy hogy abból a káptalan beleegyezése nélkül semmitsem szabad eladni, becserélni, elajándékozni, elzálogitani, megterhelni, vagy hosszabb időre bérbeadni.

A Corpus J. C. kánonjai, miként már az ellenőrzési jog történeti fejlődésének tárgyalásánál emlitettük, egész határozottan követelik a káptalan beleegyezését az egyházi vagyonnak bármi néven nevezendő elidegenitéséhez, s I. Leo pápának c. 52. C. XII. qu. 2-ben[1] foglalt ama határozatát, hogy az egyházi vagyon elidegenitéséhez a papság beleegyezése és aláirása szükséges, megerősitik a Decretum Gratiani,[2]

---

[1] c. 52. CXII. qu. 2. Sine exceptione decernimus, nequis episcopus de rebus ecclesiae suae quidquam donare vel commutare vel vendere audeat; nisi forte aliquid horum faciat, ut meliora prospiciat, et cum totius cleri tractatu atque consensu id eligat, quod non sit dubium profuturum ecclesiae, et infra, Episcopus rebus ecclesiae tamquam commendatis, non tamquam propriis utatur. Irrita enim episcoporum venditio et commutatio rei ecclesiasticae erit *absque conniventia et subscriptione* clericorum.

[2] c. 3. Palea C. X. qu. 2. . . . ut *habita discussione* sacerdotali *eorum subscriptione*, quae facta fuerit venditio vel transactio corroboretur.

továbbá III. Sándor,[1] III. Incze,[2] III. Coelestin[3] pápák határozatai, melyek főkép a Decr. Gregorii Lib. III. tit.

[1] c. 1. X. de his, quae fiunt III. 10. (Ex concilio apud Valentiam.) Irrita erit episcoporum donatio vel venditio vel commutatio rei ecclesiasticae *absque collaudatione et subscriptione clericorum.*

c. 3. X. III. 10. (Alexander III. ad Vigoren. eppum). Certum est de rigore juris concessionem illam non tenere, quam *reclamante capitulo* per praedecessorem tuum constat factam fuisse: nisi eam ratam postmodum habuisset.

c. 4. és c. 5. X. III. 10. már idéztetett.

c. 2. X. III. 24. (Alexander III. ad Parisiensem archieppum.) Fraternitatem tuam credimus non latere, quod cum episcopus et quilibet praelatus ecclesiasticarum rerum sit procurator et non dominus, conditionem ecclesiae meliorare potest, facere vero deteriorem non debet. Accepimus autem, quod praedecessor tuus graves donationes in rebus episcopatus fecerit in detrimentum ecclesiae, *suis canonicis inconsultis.* Unde quoniam donationes huiusmodi de jure non tenent, indulgemus tibi, ut liceat donationes huiusmodi tam a clericis, quam a laicis legitime revocare.

[2] c. 8. X. III. 10. (Innocentius III. ad Meten. archidiaconum.) Adjecisti utrum episcopo vel electo cum solo archidiacono praeter assensum maioris partis ecclesiae; cum ab ipsa eligatur episcopus et archidiaconus assumitur ab ipsa; coenobiis, vel ecclesiis conventualibus, ad quas jus pertinet patronatus, liceat conferre perpetuo vacantes ecclesias baptismales et infra. Alterius etiam quaestionis solutio ex epistola Leonis papae colligitur evidenter in qua legitur: Nequis episcopus de rebus ecclesiae etc. (l. 1. alátt) . . ., per hoc enim noveris solutam secundo loco propositam quaestionem, cum concessiones ecclesiarum perpetuas ad alienationes non sit dubium pertinere.

c. 7. X. III. 10. (Innocentius III. archipresbytero et magistro scholarum Bituricen.) In alienatione quoque juxta Leonis papae decretum consensus episcopi sine clericorum consensu non sufficit.

c. 12. X. III. 23. Volentes igitur super his indemnitatibus consulere ecclesiarum, ac tantis gravaminibus providere, constitutiones et venditiones huiusmodi feudorum, sen aliorum bonorum ecclesiasticorum sine legitimo personarum eccles. assensu praesumptas, occasione constitutionis laicae potestatis (cum non constitutio, sed destitutio vel destructio dici possit, nec non usurpatio iurisdictionum) sacri approbatione concilii decernimus non tenere, praesumptoribus per censuras ecclesiasticas compellendis. (Innoc. III. in conc. gen.) Summarium: Alienatio rei ecclesiasticae facta sine legitimo ecclesiasticarum personarum assensu, non tenet, licet approbetur per constitutionem laicorum.

[3] c 8. X. III. 13. (Coelestieus III. ad Raven. archieppum.) Possessiones vero, quae ecclesiae tuae minus sunt utiles, pro aliis utilioribus de fratrum tuorum et sanioris partis *consilio et assensu* alienandi sen commutandi liberam concedimus facultatem.

X. és XIII-ban foglaltatnak, csakhogy ezek már nem az egész klérus illetve presbyterium, hanem csupán a káptalan beleegyezését követelik. Eme kánonok, miként a századokon keresztül divó gyakorlat és egészen napjainkig ismételten kiadott dekretumok és a S. Congr. Conc. döntvényei igazolják, föntartották jogi érvényüket és erejöket.

Az emlitett és a jegyzetben egész terjedelmökben közölt kánonokból világos, hogy először is a püspök a püspökség javainak nem birtokosa (non est dominus), hanem csak haszonélvezője (procurator); másodszor, hogy a püspöknek nemcsak semmiféle egyházi, de még a mensa episcopalishoz tartozó vagyont, vagy értékes dolgot sem szabad elidegenitenie a káptalan beleegyezése nélkül. És ez oly szoros kötelesség, hogy, miként a III. Coelestin pápa (c. 8. X. III. 13) dekretuma igazolja, még a kisebb hátránynyal járó becseréléseknél stb. is a káptalan beleegyezését követeltetik. A káptalan utólagos beleegyezése az elidegenités tényét törvényessé teszi. (c. 3. X. III. 10.)

Az egyházi javak elidegenitésének kérdésével csakis annyiban foglalkozunk itt, amennyiben kitüzött feladatunk körébe vág, s azért a kánonokban az elidegenités törvényességéhez megkivántató többi föltételeket u. m. necessitas, utilitas, pietas-t mellőzzük. Egyházi vagyont elidegeniteni csakis azon esetben lehet, ha e három föltétel vagyis utilitas, necessitas és pietas közül valamelyik fönforog, azonban ennek eldöntése a káptalan dolga, amely beleegyezését eszerint adja vagy tagadja meg. Az elidegenités törvényességének főfeltétele tehát, a »conniventia, assensus, consensus, tractatus, subscriptio capituli vel majoris partis.«

A káptalan ezen joga föntartja magát évszázadok folyamán és valahányszor az önkény eme jogtól meg akarná fosztani, a szentszék mindannyiszor megerősiti őt eme jogában. Igy már IV. Incze pápa 1252-ben (c. 1. VI°. III. 9.) a dulmeni főesperesség részére történt tized-adományozást érvénytelennek nyilvánitja, mivel a »tractatus solemnis«, vagyis a káptalannal való tárgyalás elmaradt. (»Ecclesia praedicta cum vacaret, legitimo caruit defensore, . . . et

quia etiam *tractatus solemnis diligens*, qui in talibus concessionibus perpetuis et alienationibus rerum ecclesiasticarum exigitur, non fuit habitus in eadem.«) X. Gergely pápának a lyoni zsinaton hozott határozata legtisztább képet nyujt és teljesen világossá teszi a dolgot, hogy t. i. mennyire szükséges a káptalan beleegyezése az elidegenités bármely neméhez. A c. 2. VI°. III. 9-ben foglalt határozata igy szól: »Hoc consultissimo prohibemus edicto universo et singulos praelatos ecclesias sibi commissas, bona immobilia, seu jura ipsarum laicis submittere, subjicere seu supponere absque *capituli sui consensu* et apostolicae sedis licentia speciali. Contractus autem omnes . . ., quos de talibus alienationibus sine huiusmodi licentia et consensu contigerit celebrari, . . . decernimus adeo viribus omnino carere, ut nec ius aliquod tribuant, nec praescribendi etiam parent . . . Qui vero secus egerint, . . . eo ipso sententiam excommunicationis incurrant.«

Vonatkozik X. Gergely pápa eme határozata nemcsak a szó szoros értelmében vett eladásra, hanem ajándékozásra, hűbérbe, zálogba, kölcsönbe és bérbeadásra is, amint az a kánon közbeeső szövegéből kilátszik (»non concedendo bona ipsa vel jura in emphyteusim« etc.). Egyuttal haladást is tapasztalunk az előző századdal szemben, amennyiben az előző század kánonjai csak érvénytelennek nyilvánitják az elidegenitési ügyletet, amelynél a kiszabott föltételek s főkép a káptalan beleegyezése meg nem tartattak, X. Gergely pápa pedig nemcsak érvénytelennek nyilvánitja az ügyletet, hanem suspensióval sőt kiközösitéssel is sujtja az ügyletet kötő feleket.

II. Pál pápa »Ambitiosae« kezdetü bullájában (c. un. Evag. comm. III. 4.) jóváhagyja az elődjei által az elidegenitésre vonatkozólag hozott határozatokat, sőt az elidegenités specifikatiója által kiterjeszti a káptalan eme jogát a tágabb értelemben volt elidegenitésre is. Érintetlenül hagyta a káptalan eme jogát a tridenti zsinat is, elismerték és elismerik a kánonjogászok most is, miként a S. Congr. Conc. számos döntvénye igazolja. Az egyház a káptalan jogát évszázadokon keresztül föntartotta és föntartja a mai napig.

Kérdés azonban, hogy minő javak elidegenitésénél szükséges a káptalan beleegyezése?

A káptalan beleegyezésére mindannyiszor van szükség, valahányszor az egyházmegye és a mensa episcopalis tulajdonát képező ingatlan javak és értékesebb ingó jószágok (immobilia et pretiosa mobilia, lásd: c. Ambitiosae. Pauli II. Extravag. com.) elidegenitéséről van szó, tehát nemcsak fekvő javak, jószágok, telkek, erdők, házak stb., hanem törzstőkék, szolgalmak, jogok (pl. vizijog, partjog, vám, dézsma, pisetum stb. jog) hűbéri birtokok, értékes egyházi kincsek, — melyek közé a szentek ereklyéit is számitják, — elidegenitésére is vonatkoznak az előbb idézett kánonok, miként az a szövegjükből kiviláglik. Csupán csak a kisebb, hasznavehetlen és terhekkel járó javak elidegenitésénél nincs szükség a káptalan beleegyezésére a c. 53. C. XII. qu. 2. szerint. »Terrulas aut vineolas exiguas et ecclesias minus utiles aut longe positas et parvas, et episcopus sine consilio fratrum (si necessitas fuerit) distrahendi habeat potestatem«, de ezen értéktelenebb dolgokat is csak akkor szabad a káptalan beleegyezése nélkül elidegeniteni, ha a szükség úgy kivánja.

Második kérdés az, mit kell érteni e szó elidegenités, alienatio alatt?

Az alienatio, miként az eddig fölsorolt kánonokból világos, mindig tágabb értelemben vétetik. Hogy mit kell érteni az alienatio alatt, fölsorolja a Decr. Greg. c. 5. X. III. 13-ban (Ex concilio Silvanensi): »Alienationis autem verbum continet conditionem, donationem, venditionem, permutationem et emphyteuticum perpetuum contractum«, vagyis az elidegenitéshez tartozik az egyezség, ajándékozás, adásvétel, csere és örök haszonbér.

Még ennél is kimeritőbben meghatározza az elidegenités fogalmát II. Pál pápa a már emlitett »Ambitiosae« kezdetü bullájában, midőn kiterjeszti a három évet meghaladó bérletre is. »Omnium rerum et bonorum ecclesiasticorum alienationem, omneque pactum, per quod dominium transfertur, concessionem, hypothecam, *locationem et conductio-*

nem ultra triennium, nec non infeudationem vel contractum emphyteuticum . . . hac perpetuo valitura constitutione praesenti fieri prohibemus. Praedecessorum nostrorum constitutionibus, prohibitionibus et decretis aliis super hoc editis, quae tenore praesentium innovamus, in suo nihilominus robore permansuris«, vagyis nemcsak az előbb emlitett elidegenitési módozatokat, hanem a három évet meghaladó bérletet is úgy tekinti, mint az elidegenités egy nemét, s azért mindazon alakszerüségek megtartását elrendeli, melyek az örök áron való eladásnál megkivántatnak.

Maga a tridenti zsinat is tiltja és kárhoztatja a hosszú bérleteket. Sess. XXV. de ref. c. 11-ben igy határozott: »Locationes vero rerum ecclesiasticarum, etiam auctoritate apostolica confirmatas, sancta synodus irritas decernit, quas a triginta annis citra ad longum tempus, seu ut in nonnullis partibus ad viginti novem, seu bis viginti novem annos vocant factas, synodus provincialis vel deputandi ab ea in damnum ecclesiae et contra canonicas sanctiones contractas fuisse judicabunt.« Tiltja pedig az egyház a hosszú bérletet azért, mert úgy tekinti azt, mint az elidegenités egy módját, és mivel bizonyos, hogy hosszú időre bérletbe adott tulajdont vagy sohasem, vagy igen nehezen, vagy csak igen nagy áldozatok árán lehet visszaszerezni.

Hazánkban a három évet meghaladó bérszerződés érvényességéhez az egyetemes egyházi jog által megkövetelt káptalani beleegyezésen kivül, a legfőbb kegyur beleegyezésére is van szükség.

Az 1890. évi február 12-én kelt legfelsőbb királyi rendelet is csak ama bérletet tekinti érvényesnek és az utódot is kötelezőnek, mely a szükséges alakszerüségek megtartása mellett köttetett, úgy hogy az ezek megtartása nélkül kötött bérszerződés az utódot nem kötelezi. A királyi rendelet idevonatkozó szavai ezek: »I. Az egyházi főjavadalmasok mindazon szerződései, melyeket ő császári és apostoli királyi felségének legfelsőbb és illetőleg a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter jóváhagyása nélkül az általok haszonélvezett javadalom egyes részei ú. m.: szántóföldek, rétek,

legelők, erdők, továbbá: az épületek, kő- és egyéb bányák és hasznot hajtó jogok bérbeadása iránt három évet túlhaladó időtartamra kötnek: a szerződést kötő javadalmas elhalálozása vagy a javadalomból egyébkénti eltávozása esetén, sem a javadalomra, sem időközre, sem pedig az utódra érvényeseknek nem tekinthetők.« A három évet meghaladó bérszerződés érvényességéhez ezek szerint hazánkban megkivántatik első sorban az egyetemes egyházi jog alapján a legfőbb kegyur hozzájárulása.

Az eddig előadottakból világos, hogy midőn az elidegenités bármely módjáról van szó, mindannyiszor a káptalan beleegyezése szükséges, és a Decr. Greg. és a Liber Sextus akár az adás-vevésről, akár ajándékozásról, a hagyaték és az örökségről való lemondásról, a dézsmáról, a hübérről, az örökhaszonbérről vagy bérletről stb. tárgyalnak, mindenütt a káptalan beleegyezését, aláirását, jóváhagyását követelik. Eme beleegyezésnek pedig nem hallgatagon, hanem nyiltan kell történnie, mert hisz a tárgyalásnak meg kell előznie az elidegenitést (tractatus cum capitulo). Mily módon és hogyan foglaltassék a beleegyezés irásba, az a szokástól függ. Nem szükséges, hogy az okmányt a káptalan összes tagjai irják alá, elégséges, ha aláirja a káptalan feje, sőt a beleegyezés külön okmány alakjában is kiállitható, melyet a káptalan a püspökhöz intéz. Az uralkodó szokás adja az eljárás módozatait. Minden jogügylet érvénytelen mindaddig, mig a káptalan hozzá nem járul. Ha a káptalan mellőztetett, úgy utólagos jóváhagyására van szükség.

Hogy miképen, hol és hogyan kell a káptalan beleegyezésének nyilvánulnia, azt majd az utolsó fejezetben tárgyaljuk, ellenben ama kérdés fejtegetését, mennyiben szükséges az elidegenitési ügylet érvényességéhez a szentszék és esetleges kegyur beleegyezése, mint tárgyunkba nem vágót mellőzzük.

Nem mellőzhetjük azonban ama kérdés tárgyalását, melylyel ujabban hazánkban többen és pedig téves föltevésekből kiindulva és a legfőbb kegyuri jogot tévesen

magyarázva, foglalkoztak: vajjon érvényes-e valamely eladásra, adományozásra, bérletre stb. vonatkozó jogügylet akkor, ha a legfelsőbb helyen jóváhagyatott, tehát királyi kegyuri jóváhagyással el van látva, de hiányzik a káptalan beleegyezése, sőt maga a káptalan tiltakozik az ügylet megkötése ellen?

Már az eddig tárgyaltakból is világos, hogy nem érvényes, mert az egyház a káptalan beleegyezését az elidegenités törvényességéhez megkivánja úgy mint »conditio sine qua non«-t, melyet még a legfőbb kegyuri jog sem zárhat ki, s nincs is arra ok, miért is zárná ki, hisz e kettő könnyen összeegyeztethető.

Az egyházi vagyon czéljánál s rendeltetésénél fogva *egyházi czélokra* szolgál, s mint ilyen föltétlenül az egyház törvényeinek alá van rendelve. Azon körülmény, hogy az idézett 1890. február 12-iki legfelsőbb rendelet a káptalan beleegyezését nem emliti, sőt az idevonatkozó régibb rendeletek, — igy az 1788. jan. 8-i helyttanácsi intézkedés, 1820. april 15-i kir. rendelet, 1857. jan. 13-i 19.391. sz. és 1880. jan. 21-i 1643. számu vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletek, — sem pedig az egyházi vagyon elidegenitését tárgyaló régibb keletü törvényeink — 1559. 51. t.-cz. Decretum XIX. anni 1560. Ferdinandi I. imper. et regis super inscriptis, oppositis, seu impignoratis, donatis et venditis, ac quovis modo per ipsum abalienatis bonis Ecclesiarum Regni Hungariae, az 1567. 31. t.-cz. 12. és 13. §-a[1], sőt még a régibb eredetü S. Steph. Decr. L. II. C. 35.[2] és a Tripartitum P. I. Tit. 10. §. 3.[3] — nem tartalmazzák

[1] 12. §. Neque etiam quibusvis Praelatis, aut aliis liceat bona ecclesiastica oppignorare aut divendere: 13. §. Et oppignorationes, ac venditiones hactenus factae, sint invigorosae.

[2] Consensimus petitioni totius Senatus, ut unusquisque dominetur propriorum, similiter et bonorum Regis, dum vivit; excepto, quod ad Episcopatum pertinet.

[3] Cunctorum DD. Praelatorum et virorum Ecclesiasticorum Princeps ipse noster, verus pariter, et legitimus successor est, non quantum ad bonorum, et jurium possessionariorum ab Ecclesia ablationem, et sequestrationem,

a káptalan beleegyezési jogának szükségességét: a dolgon nem változtat, de nem is változtathat, mert az egyháznak, mint önálló, független és tökéletes társaságnak joga van előirni mindazon módozatokat és kellékeket, melyek mellett a maga dolgainak elidegenitését törvényesnek ismeri el. Eme módozatokat megváltoztatni egyedül az egyház joga; a legfelsőbb kegyuri rendeletek előirhatják ugyan a föltételeket, melyeket megkivánnak, hogy a legfelsőbb kegyur részéről is az elidegenités törvényesnek ismertessék el, de az egyház törvényeit nem helyezhetik hatályon kivül.

(Vége köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Árpádházi boldog Margit élete. Legendák és egyéb történeti kútfők nyomán irta Dr. Demkó György egri érseki lyceumi hittanár. Érsek főpásztori engedélylyel. Budapest, (Franklin) 1895. 8-r. 242 l. és jegyzetek 38 l. Ára 1 frt 50 kr., diszkötésben 1 frt 90 kr.

Éppen szent Imre napján jutott kezeimhez ez a gyönyörű kiállitásu, megható tartalmu könyv, amikor a hétköznap zajában éppen azon gondolkoztam, mikép lehetséges, hogy magyar szentjeink tiszteletében oly lanyhák vagyunk, hogy nem ünnepeljük nagyobb külső fénynyel akár szent Imre, akár boldog Margit, akár a többi magyar szentek ünnepeit, mi, magyarságunkra oly sokat tartó, sokban chauvinista »hazafiak«. Alig ismerjük szentjeink életét, s eltürjük, hogy pl. egy szent Imrének szűzességi votuma eltorzitva, kiforgatva szerepeljen holmi operaszövegekben. — —

sed quantum alteri, vacantibus Praelaturarum sedibus, et Ecclesiarum Rectoratibus, ad gubernandum cum Ecclesia Collationem salvo jure confirmationis Archiepiscopatuum, et Episcopatuum, quae Jurisdictioni Sacro Sanctae Romanae dumtaxat Ecclesiae subesse dignoscitur.

Az egy sz. István király ünnepét tartjuk olyan, amilyen diszszel, ámbár akkor is sokkal nagyobb fényt illenék kifejteni, sokkal szélesebb részvételt szokásba hozni.

Talán az ily könyvek, mint ez, amelyekben a magyar szentek életirásai fognak nemcsak szép irálylyal, hanem tetszetős külalakban is a nagy, müvelt közönség szélesebb rétegeibe eljutni, fognak hozzájárulni, hogy ez a közöny is némileg megtörjék, felolvadjon.

Árpádházi boldog Margitnak, a nyulakszigeti jámbor dominikánus-apáczának életrajzát ép a Magyar Sion ezidei juniusi füzetében olvashatták nagy épüléssel, és nagy lelki élvezettel a mi t. olvasóink Magdics J. dolgozótársunk tollából, — amikor egyszersmind néhány ujabb okmányt is közöltünk Némethy L. kutatásai alapján Margit ereklyéire vonatkozólag — s igy a most megjelent, de akkor már munkában volt, s Demkó tanár szép irályával megirt Margit-biografiában sok ujat, igaz, nem találnak. Mindakét iró jóformán ugyanazon forrásokból meritett, a Ráskay Lea dömés-apácza által 1510. másolt magyar legendából, a Guarini dominikánus által 1340. irt latin legendából, a nápolyi latin legendából, a Ranzani és Ferrari Margit-biografiáiból, a gyulafehérvári Batthányi-kódexből[1] és Némethy L. közrebocsátott adataiból. Csakhogy, amig a Magdics czikke[2] egyrészt rövidebb, (összesen 50 l.) másrészt aszketikus zamatu: a Demkó müve kimeritőbb, és történeti irányú, ámbár boldog Margitnak, ennek a kedves, Isten szeretetétől lángoló Szüznek élete olyan, hogy az aszketikus elemet abban sehogyan se lehet ignorálni, átjárja az Demkó müvét is, s átjárná akárkinek irását is Margitról.

Lendületes bevezetés után, melyben a modern hitközönynek megszüntetése végett a nőnem vallásosságára appellál a szerző, megkezdi hősnőjének »tanulságos és lélekemelő élettörténetét«, egy oly élettörténetet, amilyenről ugyan az aposztata Bodnár Zsigmond kicsinylőleg azt mondja, hogy

[1] L. M. Sion 1867. és 1868. évf., hol az teljes szövegében közölve van.

[2] Különnyomatban is megjelent s kapható szerzőnél (Drégelypalánk, Hontm., plébánia) 30 krajczárért.

nem leli örömét oly emberben, »aki csak sirni és vezekelni, imádkozni és böjtölni tud, rondaságban szolgál másoknak, Isten és embertársai iránti szeretetből e legkisebb örömtől is megfosztja magát«, de amely élettörténet a hivő katholikusnak, az önmegtagadás és istenszeretet buzgalmát, édességét megizlelt és méltányolni tudó embernek öröm és épülés.

Ez élettörténetet 14 fejezetbe osztotta Demkó, szólván IV. Béláról és nagy családjáról, (összes királyaink közt neki volt legnépesebb családja, két fia és nyolcz leánya), Boldog Margit születéséről, kolostorba lépéséről, erényeiről és önsanyargatásáról, haláláról, a csodákról, melyek sirjánál történtek, s a lépésekről, melyek szenttéavattatása érdekében idáig tétettek.

Mindezt a legvonzóbb, leggondosabb és választékos előadásban beszéli el a szerző, úgy hogy könyvét mint formailag is dicséreteset nagyon ajánlhatjuk a kath. szülőknek, karácsonyi vagy egyéb alkalmi ajándékul fiaik, leányaik számára. Hogy ily czélra a könyv külalakja is megfeleljen, arról gondoskodott a Franklin-társulat rég jónevü nyomdája is, mely e kiadványnyal (úgy tudjuk, hogy az egri érsek bőkezüségéből) megint remekelt. Egyszóval: gyönyörü kiállitásu könyv! A jegyzetek, forrás-idézések, piéces justificatives, ugyancsak szépészeti szempontból nincsenek az illető lapon, vonal alatt adva, hanem a könyv végére helyezve, úgy hogy olvasás közben hátra kell lapozni s az utalt számot — melynek sora minden fejezettel ujra kezdődik — ott felkeresni.

Nagy elterjedést kivánunk a szép könyvnek, melyről itt csak rövid recenziót irhattunk, föntartván esetleg az e tárgyban otthonos Magdicsnak a behatóbb kritikát.

Dr. Kereszty Viktor.

I. Orationes B. Alberti Magni super IV libros sententiarum. Juxta editionem principem saec. XV. cum dissertatione praemissa in lucem revocavit Nicolaus Thoemes, Dr. phil. Berolini 1893. Sumpt. Guil. Hombergii. 40 l. Ára?

II. Aspirationes Theologicae ad unum et trinum

Deum. Auctore R. P. Joanne Nadasi S. J. Edit. novissima cura Jos. Nirschl ss. theol. Dr. et cap. cathedr. eccl. Herbipol. Decani. Wirceburgi. F. Bucher. 160 l. Ára 48 kr.

Az aszketikus irodalom két sajátszerü termékéről van szó. Az iskola bölcseletének műnyelve vállalkozik szárnyat adni a léleknek az Istenhez való imaszerü felemelkedésre. Kényes feladat! Quid curae nobis de generibus et speciebus! Azért a végleges itélet kimondása előtt jó lesz a tartalommal közelebbről megismerkedni.

I. A skolasztika meseszerü szellemóriása, Albertus Magnus nem elégedett meg azzal, hogy tanitványainak a hittudomány kincsesházát feltárja. Főgondját az képezte, hogy tanitványai a szerzett kincseket, a nagy gondolatokat és mély ismereteket értékesiteni is tudják s pedig mindenek előtt Istennel való ájtatos társalgásukban. És méltán! Primitias tuas non tardabis reddere Deo. (Exod. 22, 29.) Miért tagadná meg a theologus a tudományok Istenétől éppen bölcseleti és hittudományi ismereteinek zsengéit? Így tehát ez irányban is segitségére akart lenni tanitványainak Nagy Albert s ily szándékkal irta meg e kis imakönyvet.

»Incipiunt orationes super 4 libros sententiarum«, hangzik a felirás. Az imádságok röviden és velősen azon igazságokat tartalmazzák, melyeket Petrus Lombardus négy könyvének hit és erkölcstani fejtegetései bőven tárgyalnak. A lélek Istennel társalogván, megszólitja Őt a mélyebb spekuláczió nyujtotta jelzőkkel s szemléli Őt oly tulajdonságok dicsfényében, melyeket csak a hittudományba merült kutató szellem következtetései fedezhetnek fel.

Az imádságok elhelyezése is az akkori hittudomány beosztását tükrözi vissza. Az Egy Istenre s a szt. Háromságra vonatkozó imákat követik az Isten műveiről szólók. Ezek után következnek az erkölcstani tételeket felölelők s végül a szentségekre vonatkozó imák. — Hogy Nagy Albertnek e mellett még praktikus czélja is volt, azt maga is bevallja, ha ugyan a felirás is tőle való. E praktikus czél: ne excidant memoriae sententiae intellectae. Ez legalább is azt bizonyitja, hogy használták repetitoriumnak.

A könyvnek végére mellékelt tárgymutató jó szolgálatot tesz s valamelyes áttekintést ad az egész felett.

II. A második helyen emlitett, hasonló szellemben megirt munka szemlélődésének körét az előbbinél szükebbre szabja. Eszméinek forrását az egylényegü és három személyü Isten képezi, mindannak mellőzésével, ami nincsen Vele közvetlen összefüggésben. Az által is különbözik az előbbitől, hogy benne a lélek inkább fohászokban önti ki azt, amit gondol és érez, miáltal a gondolatok menete lendületesebb s csak ritkán dagályos. Külső beosztását tekintve 52 fejezetre, minden fejezet 7 pontra oszlik.

A mondotttak illustrálására álljon itt két körülbelül hasontartalmu példa.

Ex orat. B. Alberti M. p. 3.: Deus pater ..... qui nusquam es per determinationem corporalem vel circumscriptionem sive determinationem spiritualem, sed naturaliter ubique es per indeterminatam potentiam praesentiam et essentiam: in sanctis in praesenti per gratiam, in futuro per gloriam, in Christo homine per unionem, in utero virginis per loci circumscriptionem et per manifestationem sive per manifestam visionem; qui in te ipso esse diceris, quia summe stabilis: loca animas nostras in te per veram dilectionem.

Ex aspir. Joannis Nadasi p. 34.: Anima mea tota est in toto, et tota in qualibet corporis parte: et tu Deus, nobiliore modo, totus es in coelo toto, in terra tota; et totus in qualibet coeli, terrae, omniumque locorum parte! O Deus, da ut et ego sim ex toto et ex qualibet mei parte totus et semper in te occupatus, amando, adorando te!

Ami az imának e két munkában jelentkező módját illeti, az persze nem ajánlható feltétlenül. Aki elmélkedésbe merülve Istennel társalog, nagyon rosszul tenne, ha szivének közvetlen és önkénytelen ihletésének rovására ily szubtilis dolgokon járatná az eszét. Nagy gondolatok még nem tesznek igazzá és szentté.

Ez azonban a két könyvecske értékéből mitsem von le. A tökéletességre törekvő lélek jól megrágott tartalmuk-

ban bő anyagot talál az u. n. kontempláczióhoz. Imakönyviró pedig, ki ily forrásból merit, sohsem produkálhat — czukrosvizet.

Mr.

Biblische Studien, unter Mitwirkung von Prof. Fell in Münster, Felten in Bonn, Gerber in Prag, Hoberg in Freiburg, Peters in Paderborn, Schäfer A. in Breslau, Vetter in Tübingen, — herausgegeben von Prof. dr. O. Bardenhewer in München. I. Bd. I. Heft.: Der Name Maria. Geschichte d. Deutung desselben. Von Prof. Dr. O. Bardenhewer. Mit Approb. des Erzbischofs v. Freiburg. Herder, Freiburg i. B. 1895. 8-r. 160 lap. Ára 2 Mk. 50 fill. = 1 frt 50 kr.

Kitörő örömmel üdvözölte nemrég a nagytekintélyü német »Liter. Handweiser« egy új biblikus folyóirat keletkezését. Elpanaszolta, hogy mig az egyházjogra már rég birja a német theol. irodalom a Vering Archiv-ját, az egyháztörténelemre a müncheni Historisch-politische Blättereket, s a monografikus »Kirchengeschichtl. Studien« cz. folyóiratot, a theologia praktikus ágaira egész sorát a negyedéves, havi és heti folyóiratoknak, paedagogiára, pláne prédikáczióra egész halmazát a periodikus füzeteknek, sőt még kath. bölcseletre is két szakfolyóiratot, — hogy végre a dogmatika és apologia is mindenfelé kifejezésre jut: addig csupán a biblikum studium nem müveltetik elég intenzivitással és, mi a fő, elég extenzivitással. Pedig, folytatja, az exegetának hányszor kellene egyes kérdésekben azonnal nyilatkoznia, stb. stb. És most, a mult hónapban valósággá lett az általános óhaj, megszületett az új német biblikus folyóirat »Biblische Studien« czim alatt, a müncheni biblikus professzor szerkesztésében, aki jónevü német professzorokat gyüjtött maga köré munkatársaknak. Persze, azt is hozzátehette volna, hogy könnyü a németeknek, akik mindjárt egy olyan kiadóra is találtak, mint a freiburgi Herder-czég.

Az új vállalat első füzete gyanánt mindjárt a szer-

kesztő bocsátotta közre egy, fiókjában már régebben meglevő disszertációját a *Mária* névről, vagyis inkább e név magyarázásának történetéről, melyben igazi német alapossággal forgatja meg a kérdést minden oldalról, — s ez a dolgozat az, amelyről itt, tekintve a tárgy érdekességét, kimeritőbb ismertetést akarok közölni.

Minden névnek van valami etymologikus jelentősége, kivált a nőneveknek. De egyiknek jelentését sem magyarázgatták kezdettől fogva annyiféleképen, mint a Márianévét. S e magyarázatok annál jobban kell, hogy érdekeljék a keresztény embert, mert nincs név a Jézus legszentebb neve után, mely édesebben hangozzék a keresztény fülébe, mint a Máriáé, mely név mindig különös varázszsal fog birni a keresztény szivére.

Ez a név már az ó-szövetségben előfordul, csakhogy ott »Mirjam«-nak hangzott, s ebből képződött az új-szövetség görögösebb formája: *Μαριάμ*, vagy *Μαρία*, vagy éppen *Μαριάμνη* (kivált Josephus Flaviusnál). Mózes és Áron nővérét, a prófétai adománynyal birt nőt is Mirjamnak hivták. Bardenhewer szerint merő tiszteletből e személyiség iránt, ezt a nevet nem igen használták a zsidók, aminthogy Mózes és Áron neve sem fordul elő többet az ó-szövetségben. De ezt a véleményét én nem birom magamévá tenni, mert ime, mi okozhatta azután, hogy Krisztus Urunk idejében már annyira gyakori ez a név, hogy az új-szövetség összesen se sok nőnevei között már három Mária is fordul elő? Bardenhewer érvelése, hogy ez azért van, mert az »ó-szövetségi kánon bezárása után szerették a zsidók a régi, hosszú időn át nem használt neveket felfrissiteni«, engem nem győz meg.

Ha már most e névnek etymologikus jelentményét akarjuk keresni, világos, hogy azt, annak eredeti formájából, a héberből kiindulva, fogjuk csak megtalálni. Elhagyva Philonak, a »Mirjam« név első magyarázójának, véleményét, mely szerint Mirjam annyi mint *reménység* (aminek okát abban keresi, hogy Mózes nővére reménykedve nézte, mi lesz az ő fivéréből) és a rabbikét, kik Mirjamot *keserüség-*

nek sőt *keserü tengernek* forditják (*a mara* gyökből, de helytelenül, mert akkor inkább jam mâr-nak kellene állania, mint már-jam-nak), vegyük inkább a szentatyák és egyházi irók magyarázatait szemügyre.

A régi görög onomasticonokban egész seregé találtatik a Mária-név magyarázatainak;[1] melyeket azonban Bardenhewer egymásután kritizálva, csaknem mind elvet. A görög egyházi irók közül egy csodatevő sz. Gergelynek tulajdonitott homiliában találjuk azt a magyarázatot, mely szerint Mária = φωτισμός, illuminatio, *megvilágositás*, — ebben a szövegben: »A szent szűznek magához való neve is volt, Máriának hivatott, ami annyit tesz mint megvilágitás, és valóban, mi ragyog tisztábban, mint a szüzesség világossága?« Egy másik, Epiphaniusnak tulajdonitott panegyrikusban ezeket olvassuk: »Mária annyit tesz, mint *úrnő* (κυρία) de annyit is mint *reménység* (ἐλπίς), hiszen ő szülte az Urat, Krisztust, az egész világ reménységét. Továbbá annyit is tesz Mária, mint *a tengeri myrrha* (σμύρνα θαλάσσης), és még: *a megvilágitott* (φωτιζομένη).« Világos, hogy ennek a szónoknak egy régibb onomastikon volt a kezénél, máskép nem hozott volna fel annyiféle értelmezést. — Damaskusi János szintén az „*úrnő*" értelem mellett foglal állást, mondván: »A malaszt, (mert ezt jelenti Anna) szüli az *úrnőt* (την κυρίαν), mert ez az értelme Máriának. S ő valósággal úrnője lett minden teremtménynek, mert anyja volt a Teremtőnek.«[2]

Még többet, mint a görögök, foglalkoztak a latin egyházatyák és irók a Mária-név értelmezgetésével. Első sorban sz. Jeromos, a nagy biblikus, szinte útmutatója a többinek, az ő »Liber interpretationis hebraicorum nominum« cz. könyvével, úgy hogy azt lehet mondani: a XVI. századig senki sem magyarázta a Mária-nevet, akire Jeromos-

[1] Martianay a jeles maurinus benczés az ő Jeromos-kiadásában (S. Hier. opp. t. II. Parisiis, 1699. 2-r. Col. 109—179. stb.) eredetiben idézi ezeket: *Μαριάμ φωτίζουσα, κυβιεύουσα, πικρὰ θάλασσα, κυρία ἡμῶν ἢ ἀπὸ ἀοράτων, σμύρνα θαλάσσης, κυρίου σφραγίς* stb. stb.

[2] Migne Patres graeci XCIV. 1137. A breviáriumban ép holnap, nov. 21-én, in festo praesentationis BVM. fordul elő e passzus.

nak ez a műve kisebb-nagyobb befolyással ne lett volna. Martianay szerint is »hoc libro destituti nihil haberent quod loquerentur in expositione s. scripturarum.«[1] — Ezeknél az íróknál is gyakran szerepel az »illuminatrix«, a »domina«, »zmyrna maris«, — — de egy új értelmezés is járul a régiekhez: »stella maris«, amely mint ismeretes, a kultuszba is átment. Van egy variánsa is, mely szerint inkább »stilla maris« lenne olvasható. Hogy melyik származott a kettő közül sz. Jeromostól, arról rettenetes sokat vitatkoztak a theologusok; bármint legyen, mindakét czime Máriának tömérdek képnek, hasonlatnak lett szülőanyjává, de jól megjegyzendő, hogy a kiindulópont mind e képekhez és hasonlatokhoz nem a symbolikában, hanem mindig csak az etymologiában keresendő. Először etymologizálás, azután symbolizálás. Világosan kitünik ez sevillai Izidor Etymologiáiból,[2] ahol először a szó értelmét állapitja meg, azután mondja »stella maris, genuit enim *lumen* mundi.«

Sz. Ambrus ismét egy új magyarázatát adja Mária nevének: »Deus ex genere meo«,[3] — mások, többen »dominatrix«-nak fordítják azt, sz. Eucherius kétféleképen: »stilla maris« és szem előtt tartva a syr gyököt, »domina«, ép igy Chrysologus Péter, Beda Venerabilis, Walafridus Strabo, Rhabanus Maurus, Albertus Magnus, stb.; — de senki jobban, szebben, bensőbben, kenettel és áhitattal teljesebben nem magyarázza Mária nevét, mint a mézajku szent Bernát az Irás eme szavai fölött *Et nomen virginis Maria* mondott homiliájában: »Szóljunk egy kissé«, úgymond »e névről! Ha azt leforditom, tenger csillagát jelenti az s vajmi jól ráillik a Szűz Anyára. Hiszen őt nagyon is lehet csillaghoz hasonlitani, mert amint a csillag széthinti világosságát, anélkül, hogy maga megfogyatkoznék, úgy szülte a Szűz az ő fiát anélkül, hogy tisztasága megsértetett volna. Nem von le a fénysugár semmit a csillag ragyogásából, sem a Fiú a szűz tisztaságából. Ő tehát az a fönséges csillag, mely Já-

[1] Id. m. col. 353.

[2] VII. 10. 1.

[3] De institutione Virginis etc. Migne Patres latini XVI. 314.

kob törzséből eredt (Num. 24. 17.) s melynek ragyogása betölti az egész földkerekséget, stb. . . . . És ezért bárki légy, ha látod, hogy e világ tengerén viharok és szélvészek között hajózol, el ne forditsd szemeidet ettől a fényes csillagtól, nehogy a hullámok elnyeljenek. Ha a kisértések zivatarában, a búbánat szirtjeire vetődöl, nézz fel a csillagra, hivd segitségül Máriát stb.« — amint e gyönyörű beszédét a mellifluus doctornak, hozzá még gyönyörű latinságában mindnyájan ismerjük a breviáriumból.

Aquinói sz. Tamást emlitsük még, aki az ő rövid, de tartalmas Expositio super Salutatione Angelica c. opusculumát[1] imigy zárja be: »Propter hoc convenienter vocatur Maria, quae interpretatur *illuminata in se . . . et illuminatrix . . .* et merito angelus reveretur B. Virginem, quia mater Domini et ideo *domina* est . . . Convenit ei nomen Maria, quae interpretatur *stella maris*, quia sicut per stellam maris navigantes diriguntur ad portum, ita Christiani diriguntur per Mariam ad gloriam.

Összegezve már most e latin atyák véleményeit, azt látjuk, hogy kezdettől fogva többnyire két vagy három értelmet adnak Mária nevének, *tenger csillagának*, *megvilágositónak* nevezik őt, ha a név héber gyökből ered, *úrnő*nek, ha syrből. (Hiszen az ‚Ave maris stella' hagyomány is már a IX. században megvolt.)

Az ujabb és legujabb korban, a keleti nyelvek tanulmányozásának terjedésével, a nevek etymologikus jelentésének kutatása is nagyobb mérveket öltött. A »Mária« név is új magyarázatokat kapott: excelsa, sublimis, eminens (Caninius) — doctrix, magistra populi (Petrus Canisius), rebellio, contumacia (Hiller), amely utóbbira Scheggius helyesen jegyzi meg, hogy ez soha nőnév nem lehetett, — amaritudo (Grimm és Schanz), pulchra (Ewald), amoena (Haneberg). E túlságos sokféleséget látva, Schäfer A. bevallja, hogy teljes bizonyosságra e dologban eljutni lehetetlen, mert grammatice tényleg kihozhatók a felsorolt értelmezések.

[1] Hurternál SS. Patrum opusc. select. tom. 34. Oenip. 1877.

Bardenhewer, a mi szerzőnk ez utolsó helyen felhozott fordításokat és értelmezéseket — pulchra, amoena — hozzáadva az excelsa-t, tehát végelemzésben a dominát látszik elfogadni. És nekem is úgy látszik, hogy *ez az igazság.*

Tény, hogy bámulatos szorgalommal iparkodott, az egész keresztény irodalmat felkutatva, a Mária-név magyarázatainak történetét adni, — és igazi német alapossággal feldolgozni kutatásainak eredményét. Az exegetát mindenesetre érdekelni fogja ez a füzet, a nagy közönség, értem még a papi olvasóközönséget is, kevésbbé fogja a hosszas tudományos lére eresztett s névleg sok héber-grammatikai invesztigációval kisért értekezést élvezhetni.

Dr. Kereszty Viktor.

Introductio in jus matrimoniale ecclesiasticum. Exaravit Dr. Franciscus Laurin, juris ecclesiastici in facultate theol. c. r. universitatis Vindobonensis professor p. o. etc. etc. Vindobonae Manz. 8-r. 144 l.

Laurin neve, úgy irodalmi munkássága, mint egyetemi tanári működése nyomán ismeretes Magyarországon, különösen ismeretes nagyszámú magyar tanitványai előtt, akiket mint pázmánitákat ő vezetett be az egyházjogi tudományokba. E munka sem lesz ismeretlen előttük, mint amely azon előadásokból keletkezett, amiket Laurin »Bevezetés a házasságjogba« czim alatt szokott tartani hallgatóinak. Tartoznak pedig ebbe a bevezetésbe a házasságra vonatkozó általános előismeretek és pedig úgy a természeti mint a szentségi házasságról; továbbá azon ténykedésnek magyarázata, mely által a házasság megköttetik, s végre a házassági ügyekben való törvényhozási hatalomnak a meghatározása s annak megállapitása, mennyiben tartozik az egyházra, vagy az államra, vagy pedig mindakettőre.

A tárgyalás hat fejezetre van osztva, amelyekben a nagyhirü jogtudós az általános elveket fejtegeti a házasságról, a házassági szerződésről, a törvényhozói hatalomról. Megállapitván ez elveket, kimutatja, mennyire szükséges,

hogy az állami törvényhozó hatalom a házassági ügyek rendezésénél egyetértőleg járjon el az egyházzal, amit ha nem tesz, azon házasságjogi intézményhez szokott eljutni, amely a »polgári házasság« neve alatt ismeretes.

Ez a kitünő munkának a kerete, melyen belül megtaláljuk mindazt, ami oda tartozik. Az előadás könnyű, világos és szabatos, amint ez csak oly alapos tudóstól, mint Laurin, várható. A szakbavágó irodalom lelkiismeretesen van fölhasználva, különösen pedig a jogforrások bőven idéztetnek.

A magyar polgári házasságjogot is bőven ismerteti s az egyházjogtól való eltéréseinek kimutatására különös súlyt fektet, úgy, hogy e tekintetben is haszonnal fogja olvashatni a magyar papság. Végül útmutatást ad úgy a papságnak, mint a hiveknek, hogyan viselkedjenek a polgári házassággal szemben. Ezen útmutatás egészben véve összevág azzal, amelyet a magyar püspöki kar adott ki a papságnak és a hiveknek.

Laurin tanár munkáját első sorban tanitványai számára irta, de haszonnal fogják olvasni mindazok, akik a házasságjogi kérdésekben alapos ismereteket óhajtanak szerezni maguknak. Melegen ajánljuk.

Dr. Csernoch János.

Szent beszédek (Exhortatiók) a tanév minden vasárnapjára. A legjelesebb német exhortátorok műveiből fordította Lakatos Ottó minorita r. áldozópap, nagybányai főgymn. hittanár. Nagybánya, Molnár Mihály könyvnyomdájából. 1895. 8-r. VIII. 318 l. Ára 2 frt 20 kr.

Amily gazdag — számra nézve — kath. egyházi irodalmunk szónoklati művekben: oly szegényes — akár a mennyiséget, akár a minőséget tekintve — ifjúsági sz. beszédekben. Mindössze két forditott és két eredeti munka az egész, mit e téren felmutathatunk! Hol, miben keressük a meddőség okát? Tán hitszónokaink, szent hivatásuk magasztos fontosságától áthatva, önmaguk készitette beszédekben

adják elő az ifjuságnak a hit- és erkölcstani igazságokat s így fölöslegessé teszik az ilyfajta művek megjelenését? vagy talán megelégedve a kezük ügyébe eső bármilyen beszéddel, maguk sem fáradoznak, pártolásukkal sem mozditják elő másoknak ily irányban való munkálkodását? A feleletet mindenkire magára bizva, egy ujabb kérdést vetek föl: Mi lehet az oka, hogy mig a tudomány minden szakának meg van a maga folyóirata; mig a nép számára készitett sz. beszédek terjesztésére három-négy egyházszónoklati közlönyünk is van: addig a tanuló ifjúságnak szánt exhortatiók közlésére egyetlen füzetes vállalatunk sincs? Nem kellene és nem lehetne-e ez érezhető hiányt legalább most, a millenium alkalmából megszüntetni? Nem akadna-e oly lelkes, e téren kellő jártasságu és elegendő idővel rendelkező hitszónok, ki az ügyet kezébe véve, meginditana egy, csakis e czélra szolgáló lapot?

Ilyen és ezekhez hasonló gondolatok támadtak bennem, midőn a jelen munkát kezembe vettem.

Örömmel üdvözlöm a fordító urat, ki anyagi haszonra aligha számitva, egy használható, az ifjúság lelki szükségleteit szem előtt tartó beszédgyüjteménynyel gazdagitotta irodalmunknak e kevés figyelemre méltatott ágát. Az ifjúsági sz. beszédek készitésében ismert nevü irók (Harrer, Eddinger, Wiedermann, Mark) műveiből szemelt ki fordító úr oly beszédeket, melyek nem a tudományossággal kérkedő, magasröptü szellemben, hanem egyszerű, tiszta, világos előadással, keresetlen nyelvvel fejtegetik a tanulók erényeit és hibáit. Az egyes beszédek terjedelme és tárgyalási módja — a szerzők egyéni sajátságainál fogva — különböző; némelyek 4—5 lapnyi terjedelmüek, mások 9—10, sőt 11 lapra terjednek; a hit- és erkölcstani igazságokat tárgyalókon kivül van nehány homilia is. Az alkalmiakkal együtt (Megnyitó- és Búcsúbeszéd, Sz. Alajos napjára) összesen 39 beszédet tartalmaz a kötet, pünkösd u. XIX. vasárnaptól pünkösd u. IV. vasárnapig.

A beszédek általában kellő tapintattal, az ifjúságra való tekintettel vannak kiválasztva; de szerintem lehetett

volna egyik-másik helyett fontosabb, szükségesebb tárgyat is találni. Igy pl. A halál uralma, Jeruzsálem pusztulása, Az emberi sziv, A szent egyszerűség erénye, Az emberi élet, s a 264. lapon levő Homilia bátran helyet engedhetett volna más beszédnek. Nem akarom az emlitettek értékét kisebbiteni; nem mondom, hogy nem jók, nem ifjúságnak valók; de tekintetbe véve, hogy fordító úr — legalább egyelőre — csak egy kötetet ad, kiszemelhetett volna ezeknél alkalmasabb, hasznosabb tárgyakat is.

A forditás pontos és hű; az erőltetettség nyomai oly kevéssé vehetők észre, hogy szinte eredetinek gondoljuk a művet. Csak néhány helyen nem tudok a forditóval egyetérteni. Igy 3. l. »föltevése nem volt üres szó«, helyesebb: amit föltett magában, azt meg is tartotta; 54. l. »kérésük meghallgatása által tartozunk a szeretetnek«, világosabb: a szeretet kötelez bennünket, hogy kérésükre hallgassunk; 55. l. »midőn a bocsánat arczával fordulva feléjök, nekik (a szenvedő lelkeknek) könnyebbülést, vigasztalást szerezni iparkodunk«, tulajdonképen: midőn a bucsunak érettük való felajánlásával nekik . . . 165. l. »az irigység, dicsőség és birtok utáni vágyak hullámvetése«, jobb: az irigység, nagyravágyás és kapzsiság meg-megújuló kitörése; 211. l. »vigasztalan puszta«, inkább: sivár, kietlen: 305. l. »de nehogy azt higyje valaki«, megfelelőbb: de senki se higyje azt.

Helyes magyarság szempontjából azonban több kifogásom van a forditás ellen. Ha a józan nyelvujitás minden irányban kezd hóditani; ha annak megállapitott tényeit az iskolakönyvek fölveszik, a tanárok az iskolában hirdetik: akkor a hitszónok sem térhet ki ez elől. Miért is használna a hitszónok oly szókat és kifejezéseket, amelyeket mint helyteleneket és kerülendőket tüntet föl az iskolakönyv, mint a magyar nyelvvel ellenkezőket teljes joggal elitél és üldöz a tanár, s amelyek ennélfogva — talán a sz. beszéd hatásának rovására — visszatetszést szülhetnének az ifjakban? Ezért méltán megrovást érdemelnek a forditásban sűrűen előforduló *idegenszerű kifejezések*; ilyenek a sok közül: 31. l. előadják magokat, e h. előfordulnak; u. o. nem bir

nagy jelentőséggel, e h. nem nagy jelentőségü; 41. hagyta magát kéretni, e h. kérette magát; 45. mint nézhetett ki városunk, e h. milyen lehetett? 146. kérték őt, magyarázná meg, e h. magyarázza meg; 201. ez a szó annyiszor találja szomoru teljesedését, e h. sajnos! e szavak mindannyiszor igazaknak bizonyulnak; 212. teljesedésbe megy, e h. teljesül; 309. neki lett volna igénye a koronára, e h. ő tarthatott volna számot a koronára, ő követelhette volna a koronát; 312. fokozottabbak voltak a mi igényeink veletek szemben, e h. fokozottabb követelésekkel léptünk föl; u. o. nem tartanak igényt másra, e h. nem számitanak másra, nem kivánnak mást. — *Helytelen szóösszetételek* egyebek közt: áhitatteljes, e h. áhitatos; hit- és bizalomteljesen, e h. teljes hittel és bizalommal; kín- és szégyenteljes, e h. kínos és szégyenletes; jelentőségteljes, e h. jelentős v. nagy jelentőségü; vigaszteljes, e h. vigasztaló; sikerdús, e h. sikeres; tartalomgazdag, e h. tartalmas v. gazdag tartalmu; tankönyv, e h. iskolakönyv; fekhely, e h. fekvőhely. — *Hibás képzésü szók* az ilyenek: indok, e h. inditó ok; segély, e h. segitség; előny, e h. haszon v. elsőség; szivélyesség, e h. szivesség; kedvencz, e h. kedvelt; emberek iránti gyülölet, e h. iránt való; dicsőség utáni vágy, e h. után való stb. — *A szórend ellen* is vét néhányszor a fordító; p. l. 229 l. midőn részesitette őket a Szentlélek ajándékaiban, e h. midőn őket a Szentlélek ajándékaiban részesitette; 234. ezen jelben győzni fogsz, e h. fogsz győzni; 267. Jézusnak e szavai is illenek rátok, e h. rátok is illenek. — Szabálytalan az *igeköẗőknek ilyen összekapcsolása:* megfogja előzni, eltudja olvasni, kiakarják tüntetni, stb. — Szinte bántó az *irásjelek helytelen használata;* a vessző, pontosvessző, gondolatjel majd rossz helyen vannak alkalmazva, majd fölcserélve, majd pedig elhagyva.

A nagyszámu apróbb sajtóhibákon kivül vannak ilyenek is: 23. l. hetvenszer hétszer, e h. hetvenhétszer; 31. rablókkal, e h. rablókat; 41. nyomoruságában, e h. szomoruságában; 43. ezen az ország, e h. az az ország; 48. miatta, e h. miattuk; 58. egész, e h. egészen; 121. kereszténység,

e h. keresztség; 205. keresztyének, e h. keresztények; 206. kötelességre, e h. tökéletességre. Sajtóhibának, vagy következetlenségnek kell-e beszámitani ugyanazon szóknak kétféle alakban való kiirását? így: isteni félelem, istenfélelem, és Istenfélelem, bölcseség és bölcsesség, menyei és mennyei, épen és éppen, rosz és rossz, egyéb és egyébb, fáradság és fáradtság, mellyel és melylyel; vagy az idegen szavaknál: evangelium és evangeliom, egyptomi és egyiptomi, babiloni és babyloni; octava, vakáczió, prédikáczió, poenitentia, exhortatio, Szilvester stb. — Néhány helyen egy-egy szó kimaradt: 4. l. a virága, e h. a hir, vagy dicsőség virága; 201. a nincs velem, ki ellenem van, e h. aki nincs velem, ellenem van; 300. meg tehát tagadnunk, e h. meg kell.

A szentirásból vett idézetek a Tárkányi-féle fordítástól sok helyütt eltérnek; p. l. 11. l. a jámborság mindenre hasznos, e h. az ájtatosság. Sőt ugyanazon idézet különböző helyeken más és más szavakkal fordul elő; p. l. 33. l. kié a kép és a fölirás? de már a köv. lapon: kié ez a pénz és a rajta levő fölirat? Többször — nagyon helyesen — latinul is idéz a fordító; ámde, különösen alsóbb osztályuakra való tekintetből, mindenkor annak magyar fordítását adni is lehetett volna, amint ezt némelykor meg is teszi. Egyáltalán nem helyeslem, de különösen a kisebb tanulók miatt határozottan rosszalom az ilyen idegen szók használatát: asketikus, ideál, mechanikus, mistika, phonetikus, pozitiv.

Bár a munkának — hogy úgy mondjam — külső fogyatékosságairól hosszasabban szóltam: meg vagyok győződve, hogy a lényeg, a belső érték mindenkinek jogos várakozását ki fogja elégiteni. S azért, midőn e csinos kiállitásu, hasznos munkát a hitszónokok figyelmébe ajánlom, óhajtom egyúttal, hogy a megérdemelt pártolás tegye lehetővé a második és harmadik hasonló gyüjtemény megjelenését!

Végül kérem fordító urat, hogy esetleg megjelenendő gyüjteményébe az ujabb irodalom termékeiből is vegyen föl legalább néhány beszédet.

R. V.

Jézus Krisztus és apostolainak nyelvéről. Irta Huber Lipót kalocsai theol. tanár. (Különlenyomat a Hittud. Folyóirat ezidei I—III. füzeteiből.) 61 l. Ára?

Jézus Krisztusnak és apostolainak nyelvéről egy nagyobb tanulmány bizonyára érdekes irodalmi dolgozat. Ez az ok, amely miatt a M. Sion ezuttal eltekint ama szokásától, hogy különnyomatokat nem ismertet irodalmi rovatában.

Melyik volt Krisztus anyanyelve, vagyis az ő idejében, melyik volt Palesztina köznyelve, melyet úgy társalgásban, mint nyilvános tanitói működésében használt? E bár nem új, de mindig érdekes kérdésnek egész történetével megismertet bennünket az értekezés irója. Kissé túlhosszasan időz oly pontoknál, melyek bizony nem szorulnak lapokon át huzódó czáfolatra, teszem azt, hogy Krisztus nyelve nem a latin volt, ahogy azt Harduin jezsuita, a paradox állitások nagy kedvelője tanitá a 17. század végén, sem pedig a görög, amit Diodati Domonkos szeretett volna kidereiteni a 18. század közepe táján és napjainkban Roberts Sándor angol tudós. Az ily »furcsa« állitásokra elég egy határozott visszautasitás, meg egy pár röviden odavetett, de döntő czáfolat. Mert mindenki tudja, hogy széltében használatos volt ugyan a palesztinai zsidóknál a görög nyelv, sőt itt-ott *a bevándorlott* zsidók csakis görögül beszéltek, imádkoztak még zsinagógáikban is, de még sem volt az anyanyelve a *benszülött* zsidóknak.

Szerző elmondja az idevágó irodalom nyomán, hogy Böhl, de Rossi, Dillov s mások kutatásai kimutatták, hogy Krisztus idejében Palesztina köznyelve az aram, máskép syr-chald volt. Eleinte Delitzsch is annak tartá, később a héber nyelv mellé állt, mint Neubauer is. Értekezőnk természetesen szintén az aramot fogadja el Krisztus nyelvéül, mint ahogy nem is tehet másként, mert ez az aram, vagy syr-chald nyelvkeverék a Kr. e. második század elejétől fogva, helyesebben, már a babyloni fogságból való visszatérés óta lassankint teljesen kiszoritá a köznapi használatból a hébert. Ezen a nyelven magyarázták a zsinagógában a szentirást, ennek a nyelvnek szókincséből

valók az új-szövetség szövegében fenmaradt sémi nyelvtöredékek.

Az értekezés fő-eredménye, merituma végre is ebben a mondatban fejeződik ki: Üdvözitőnk tehát a Palesztinában divó aramnyelven beszélt és pedig, még szorosabban meghatározva: annak három tájszólása, a judeai, a szamariai és galileai közül az utóbbin.

A tanulmány irója dicséretes otthonossággal mozog a sémi nyelvek rég kiveszett dialektusaiban is; a biztosság, melylyel a palesztinai zsidó-aram nyelv-keverék keletkezését, jellegét, egész történetét elénk állitja, — a valószinüség, melylyel a kérdés megoldását felruházza, annak a hosszú, lelkes munkának eredménye, mely a kalocsai biblikusnak minden közrebocsátását jellemzi. Ő nem ir sokat, de amit ir, azt megrágja. A bizonyitékul felhalmozott eredeti szövegtöredékek megfejtései, a határozott és világos korrajzok, az erőteljes érvek ügyes, szellemes csoportositása főelőnyei a dolgozatnak. Az eredetiben közölt »Pater noster« után szivesen láttuk volna például az Eucharistia institucziójáť jelző versek aram közlését is.

Dr. Kereszty Viktor.

Rövid egyháztörténet családok és népiskolák számára. Irta Lassú Lajos, nagysúri plébános. A főegyhm. hatóság engedélyével. Esztergom, 1896. Buzárovits. Kis 8-r. 51 l. Ára 10 kr.

A népiskolai hittani tananyagnak talán egyik szaka sem lett annyiszor és annyiféleképen feldolgozva, mint az egyháztörténet. Minduntalan jelenthetjük, hogy hol a váczi, hol az egri, hol eme, hol amaz egyházmegyében látott napvilágot egy új kis egyháztörténet »dióhéjban«.

Egy öreg, érdemes, s kivált az iskolaügy körül buzgólkodó esperesünk is ily kis egyháztörténetet bocsátott közre a mult hetekben, úgy látszik, első sorban abból a czélból, »hogy ez a *magyarosodó* tótvidéki iskolákban *úgy*

tan-, mint olvasó-könyvül szolgáljon, de még a magyarajkú családokban is hasznos olvasmányul.«

Mint ilyet, igazán érdemes hogy ajánljuk, nemcsak az ügyesen összeállitott s a Róder-féle középbiblia stilját, terjedelmét utánzó szöveg kedveért, hanem az igazán nagyon csinos és számos kép szempontjából is, melyekkel majd minden lapon találkozunk. Az ember szinte bámul, hogy a a clichék megszerzése után, ami talán mégis csak áldozatba került, hogy adhatja a Buzárovits-czég 10 krért azt a könyvecskét!

De hát adja. Hátra van, hogy a lelkészkedő papok irányitsák is rá a figyelmet, hogy akiket illet, meg is vegyék.

Liberius.

Dr. Moritz Brasch: Die Faculläten-Frage und die Stellung der Philosophie an den deutschen Universitäten. Eine kritische Erörterung. Leipzig. 1895. Wartig.

Mind élénkebb és általánosabb lesz azon tollharcz, a melyet Németország irói és tudósai az egyetemek újjászervezése érdekében mintegy két évtized óta folytatnak.

Hatalmas vezérek állanak a csatatéren. Mommsen Sybel, Fischer-Kuno, Gneist, Bona-Meyer, Goldschmitt, Birn-Baum, Mayer Lothar és sokan mások harczolnak azon figyelemre méltó eszme mellett, hogy az egyetemeket újjá kell szervezni, a szakcsoportositást a kor viszonyaihoz mérten átalakitani és oda törekedni, hogy az egyetem az »Universitas scientiarum« nevét valóban megérdemelje.

Kétségtelen, hogy az egyetemi szakok csoportositása, a »karok« beosztása igen régi keletü. Eszméjét az ötödik század hires grammatikusára, Capella Mariánra lehetne visszavezetni, ki »Satiricon«-jában első szól a hét úgynevezett »szabad művészetről«. Az ő »quadriviumából« fejlődött az egyetemi szakok beosztása a középkorban és különböző változásokon menve keresztül, fentartotta magát napjainkig.

Amint azonban a századok folyamán különféle újitások léptek az egyetemeken életbe: akként tagadhatlan, hogy

azon bámulatos haladás folytán, amelyet a tudományok különböző ágai napjainkban feltüntetnek, éppen nem indokolatlan a törekvés, hogy egyetemeink újjá szerveztessenek. Mayer Lothárnak igaza van, midőn mondja: »Miután a vasutak és gépipar korszakában a gyakorlati mennyiség- és természettan szigorúan tudományos vivmányai a tudományok legelső melegágyaiban nem voltak még képesek menedéket találni: ennélfogva legfőbb tanintézeteink nem az összes tudományok székhelyei többé, mint nevök szerint »universitas litterarum«, lenniök kellene. Sőt mi még sajnálatosabb, nem foglalják magukban napjaink különösen dédelgetett tudományágait; nem ők jelelik ki többé a szellemi fejlődés irányait, elannyira, hogy félni lehet, miszerint az újabb napirend régi tekintélyöktől és jelentőségöktől egészen el fog tekinteni.«[1]

Természetes, hogy ezen reformerekkel szemben sokan vannak, kik — ha némi változtatások, javitások, átalakitások jogosultságát elismerik is — tüzesen kardoskodnak az »Alma mater« jelenlegi szervezete mellett és tiltakoznak az ellen, hogy az egyetemek minden rangu és rendü szakiskola beolvasztása által az angol és főleg amerikai főiskolák chaotikus intézeteinek szinvonalára szállittatnak alá.

Brasch az újitók táborának lelkesült harczosai közé tartozik. Határozottan állitja, hogy az egyetemek mai szervezetökkel nem állanak a tudományok újabb fejlődésével arányban és erélyesen sürgeti ugyan, hogy a szakcsoportositások újabb alapokra legyenek fektetve és más szempontok szerint eszközölve, mindazáltal leghőbb óhaja, melynek megvalósitása érdekében a nyilvánosság elé lépett: a bölcsészet melegebb felkarolása, behatóbb művelése az egyetemeken.

Feltünő mindenesetre, hogy a bölcsészet, mely egykor a tudományok királynőjének neveztetett, távolról sem foglalja el már azon helyet az egyetemeken, mely részint történeténél, részint jelentőségénél fogva megilletné. Az az

[1] Lothar Mayer. Die Zukunft der deutschen Hochschulen und ihrer Vorbildungs-anstalten. 1883.

óriási lendület, melynek újabban egyes tudományszakok örvendenek; az a nagy szerep, amelyet a tudományban épp úgy, mint a gyakorlati életben a természettudományok játszani kezdenek, magyarázhatja meg talán a tényt, hogy a bölcsészet mindinkább háttérbe szorul.

Pedig a bölcselet, ezt be kell ismernie mindenkinek, ma is legfőbb képviselője az igazán tudományos szellemnek, leghathatósabb előmozditója a komoly és alapos tudományos törekvéseknek és éppen mellőztetése oka nemcsak azon felületes képzettségnek és gépies tanulásnak, amelynek az ujabb nemzedéknél tapasztalható következményei ellen minden tudományos életpályán panaszkodnak, hanem az általános műveltség szinvonala sülyedésének, valamint a fönkelt gondolkozás, a nemesebb erkölcsi érzület tünedezésének és a társadalmi viszonyok mind fenyegetőbb alakot öltő ziláltságának is.

Kivánni lehet, hogy Brasch ez alapos és lelkes felszólalása ne kerülje el az irányadó körök figyelmét és méltánylását.

Dr. Walter Gyula.

Darwin állatpsychologiája. Irta Dr. Szilvek Lajos. Budapest, Athenaeum, 1895. 8-r. 158 l.

A műnek két része van; az első résznek két A, B fele. Az A-ban kimutatja a jeles szerző, hogy a különbség az állat s az ember közt nem fokozati, hanem lényeges; a B-ben pedig azt, hogy az állitólagos észre való állati működések, nem jogositanak föl arra a föltevésre, hogy az állatnak esze és szabadakarata volna. A második részben a t. szerző úr, mindazt amit általában mondott, Darwin bizonyitékul felléptetett eseteire alkalmazza.

Nagyrabecsüljük e dolgozatot először azért, mert amit a Darwinisták elmulasztottak s amihez egyáltalában nem értettek, azt itt teljes érvényesülésében kifejezve látjuk, t. i. a metafizikai hozzáértést; ez a gerincze a természetmagyarázatnak; enélkül angol betegségben szenved minden ter-

mészetmagyarázat. S hizony az angol Darwin szellemi és tudományos alakjának nem volt csontja, nem volt gerincze, angol betegségben sinlődött ő s egész szisztemája. A t. szerző úr a metafizikai elvek éles sugarait egészséges »blitzguss« gyanánt ráönti erre a puha angol testre, s kimutatja, hogy a Darwinizmus csak oly tünemény a szellemi világban mint a fetisizmus. Az emberek, ha szerencsésen túlestek rajta, összecsapják a kezüket bámultukban ennyi szamárság fölött. De valamint minden téren a szellemi mozgalmaknak van egy kintoszi korszaka, vagy egy romantikus, Sturm und Drangperiode-ja: úgy van a természetmagyarázatnak mitikus, romantikus, költői korszaka, s ez a Darwinizmus. Tudományos »Jäger-latein«; »Aesop-mesék« komoly kiadásban.

A másik előnye Szilvek értekezésének az a mulattató Darwin-féle eljárás, t. i. a szemléltető példák, friss, eleven adathalmaz. Szórakozásnak ez nagyon jó s éppen oly jó tudományos okulásra, midőn az ember látja, hogy »nagy« emberek, hogyan szoktak babrálni, pletykázni, mesélni, kutya- és majom-históriákat »szellemesen« magyarázni. A jó urak elfogultságukban nem veszik észre, hogy képtelenek az óriás adathalmazt átdolgozni, olyanok mint egy pékinas, ki elé a dagasztóba egyszerre 10 zsák lisztet döntenek, ő ugyan akár ha belefekszik is, a feladattal meg nem birkózik. Az állatepizódok természetesen érdekesek, s az érdekességet róluk le nem veszi senki, de a magyarázat, melylyel a tudomány azokat illusztrálja, teljes kompromittálása a komolykodó jóakaratnak.

Azt is becsüljük Szilvek értekezésében, hogy az állatpsichologia mellett illusztrálja Darwin fejlődésének és exakt tudós létére, metafizikai fölületességének psichologiáját. Gondolom, hogy mulattató tárczaczikkek is kikerülnének e műből, s ajánlom szerző urnak, hogy gazdag ismereteit e téren is népszerüsitse.

Dr. Pethő.

Praelectiones Dogmaticae quas in Coll. Ditton-Hall habebat Christ. Pesch S. J. Tom. III. Friburgi. Herder. 8-r. 370 lap.

P. Pesch dogmatikájának I. és II. részét a »Sion« már ismertette[1], most megjelent a III. rész. Két, nagy tractatust ölel föl; az egyik: de Deo creante. De peccato originali. De Angelis; a másik: de Deo fine ultimo. De actibus humanis.

A mélytudományu szerző képzettsége, itéletének határozottsága, fölülemelkedő elfogulatlansága a különféle pártoskodó disputációkban e könyvre is rásütik jellemző bélyegüket. Mindenütt szem előtt tartja, hogy iskola-könyvet ir s e tekintet szab korlátokat különben áradozó tudományának. Ha néhol elragadja nemes szenvedélye, ott is azt lehet mondani, hogy a theologiai studium a tradicziónak e részletesebb kifejtése által nagyobb lendületet és praktikus utmutatást nyer. Igy például feltünt az immaculata conceptionál felhozott tengernyi skolasztikus vélekedés, mely sz. Tamás álláspontját is van hivatva megvilágitani. A hermeneutikai szabályok e részben jó alkalmazást találnak, ha az olvasó megérti, hogy oly férfiakat mint sz. Tamás, fontos kérdésekben nem tekinthetünk vándorszikláknak; hanem a kor nézeteinek és közvéleményének szerves egészéből kell kiemelni, hogy vitás pontokban pl. az immaculata conceptióról való akkori nézetek közt, mit tartott s mit tarthatott sz. Tamás e tanról.

Kellemesen lepett meg, hogy a t. szerző a túlvilági boldogságról oly sok, aprózott thésist ad. A dolog természetesen nagyon érdekes, s részünkről a kiváncsiság nagy; de a sz. irás csak módjával szellőzteti a fátyolt. Modern vonatkozásokat a telepathiát és az elhunytak megjelenéseit illetőleg nem találunk. Nem is csodálkozom, hogy a t. szerző a spiritizmusról is csak átmenőben szól és csalásoktól óv; hiszen ez előtt kevéssel jelent meg Lipcsében egy könyv, mely a divatos spiritizmust ismét egészében humbugról vádolja.

Föltünt a »de actibus humanis« traktatusnak ideigtatása.

[1] L. 1894. évf. 858. l. és 1895. évf. 469. l.

Hiszen összefüggni összefügg a »finis ultimus«-szal, hogyne? de hát kiveszszük azt a theologia morálisból. Ha ez utolsó traktatust olvasom, hol a probabilizmus is a maga teljességében előadatik s azután a könyvet beteszem s a czimlapra nézek, meglep a fölirás: praelectiones dogmaticae«; azt gondolná az ember, hogy morálist olvas.

A világ teremtéséről való nézeteit a szerző e két tézisbe öltöztette: »Mundus formatus non est per sexies vicenas quaternas horas«; és »Vocabulo »diei« in primo capite Genesis merito dicuntur respondere diuturnae temporis periodi, licet non periodi geologicae.«

A legutolsó időben is, akárcsak néhány nap előtt is, olvashattuk másutt az ellenkező téziseket. A »Litterarischer Handweiser« utolsó számaiban is a *νυχθημαρον*-ért tört a Recensens lándzsát. De azért már csak opportunizmusból is a t. szerző e téziseit készségesen fogadjuk.

Az előadás, a kifejezés világos, igy pl., hogy csak egyet emlitsek; mennyit olvasunk néha a debitum proximum és remotumról, quoad contractionem culpae orig. in Virgine Maria s azt sem tudjuk meg jóformán, hogy mi különbség van e terminusokkal jelzett eszmékben; a t. szerző azt világosan előadja; a »remotum debitum« a törvény, hogy mindenki az eredő bűnben szülessék; a »deb. proximum« pedig a törvény alkalmazása, pl. a boldogságos Szűzre ez a törvény nem alkalmaztatott.

Más előnyei egybeesnek az első kötet ismertetésében jelzett vonásokkal.

Dr. Pethő.

Pálmalombok. Irta Rozgonyi György. Veszprém, 1895. Egyhm. nyomda. 96 l. Ára ?

Költemények gyüjteménye (számra nézve 29-é) elegáns kiállitásban, és pedig, irányukat tekintve, oly költeményeké, melyek elé a szerző ezt a mottót helyezte:

Isten, vallás és erény,
Dalt ezekről zengek én.

Tartalmukat, formájukat, egészöket tekintve pedig, jó tehetségre vallanak. Rozgonyi fiatal pap, (úgy tudjuk, hogy nágocsi káplán a veszprémi egyházmegyében) — legyen hát buzditva általunk is, hogy lantját továbbra is pengesse, Isten, a vallás és az erény dicsöitésére.

Liberius.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

87. Egy olasz karmelita, P. Cristoforus Bonarino név alatt halt meg a napokban mint hetvenéves aggastyán, Castelletoban. Hires ember volt ez valamikor, Franchi Antonio néven az egész olasz irodalmi életben nagy szerepet játszott. Pappá szenteltette magát, de már 29 éves korában aposztatált, s az atheismus egyik leghevesebb elöharczosa volt Olaszországban, egyik könyvet a másik után irta, istentelen szellemben, majd Milanóban egyetemi tanár lett. De öt évvel ezelött megtért, bünbánólag visszatért az egyház ölébe, s a karmeliták szigorú rendjében tett eleget botrányaiért. — Ez már aztán igazi megtérés. A nálunk is folyton elöforduló aposztaziák után mi is szivesebben látnók a megtéröket valamely szigorú szerzetesrendbe lépni, mintsem újból mint világi papokat a hivek között élni.

88. A világ legkisebb szótára. Amit az angol regényirodalom nagymestere Bulwer Ede, Eugen Aram cz. regényében félig komolyan, félig tréfásan megjósolt — immár beteljesedett. A tiszteletreméltó fóliánsok ezen kedvelője ugyanis hevesen kifakad az akkoriban új duodecz kiadások ellen s utánozhatatlan humorával a jövöbe lát, amikor majd minden derék honpolgár zsebében fogja hordani az összes brit klasszikusokat, még pedig — tobákos pikszisben.

Ez beteljesedett. Egy glasgowi könyvkiadóczég, Brice

and Sou közrebocsátott egy 384 oldalnyi angol társalgási szótárt, melynek hossza 28 mm., szélessége 8 mm. vastagsága 6 mm. Minden oldalon átlag 40 szó van megmagyarázva. A könyv egy kis nikel-tokba zárható, melynek áttört elölapján nagyitó-üveg van alkalmazva. A tokra erősitett karika arra való, hogy óralánczra akasztva zsuzsunak használhassák. Az egész mulatság kerül 1 frt 50 krba! Hasonló kiadásban fog megjelenni a biblia és néhány remekiró.

E sorok irója a könyv vétele s a fendicsért jós szellemének felidézése után hozzáfogott a kisérletezéshez, melynek eredményét itt adja. Egy középnagyságu burnótszelenczébe 30 ilyen könyvecske fér bele. Ez, ismert »nagyságokkal« számitva, a lehető legpontosabb számfejtés szerint azt jelenti, hogy egy középnagyságú burnótszelenczébe belefér hasonló alakra redukálva és átszámitva: szent Tamás mindkét Summáján kivül még Hurter 3-kötetes dogmatikája, Müller 3-kötetes erkölcstana, Aichner egyházjoga, Vascotti 2 kötetes egyháztörténelme, Schüch pasztoralisa, Zschokke historiája és marad még hely egy 600 oldalas kötet számára. Ezt még a jó Bulwer se hitte volna.

89. A jeruzsálemi osztrák-magyar zarándokház aligazgatójává legujabban magyar pap lett a bécsi biboros hg.-érsek által, kinek jogkörébe e kinevezés tartozik, kinevezve, ft. Császrzky István esztergom-főegyházm. áldozópap személyében, ki eddig a sz. Ágostonról nevezett bécsi felsőbb papnevelő-intézetnek volt tagja s egyebek közt a Lackenbacher-féle pályadij elnyerése által már eddig is kiváló jelét adta a biblikus tudományok iránt érzett előszeretetének. Az előreláthatólag három évig tartó jeruzsálemi tartózkodás alatt, bő alkalma lesz a keleti nyelvek, a szentföldi helyrajz és az ottani szokások tanulmányozására. Mondanunk sem kell, hogy a fiatal alkormányzó saját érsekének, a biboros herczegprimás ő Emjának engedélyével fogadhatta csak el a kinevezést. F. hó 12-én utazott el állomására, Trieszt, Alexandria, Port-Said és Jaffán át Jeruzsálembe. Birjuk igéretét, hogy koronkint tudósitásokat fog küldeni a Magyar Sionnak a Szentföldről.

90. Igy legyen-e nálunk is? A párizsi törvényszék birái előtt nemrég egy alig 17 éves fiatalember ült a vádlottak padján, aki egy nőt orvul megtámadott és kegyetlenül meggyilkolt, hogy alig két frankra menő kis pénzkészletét elrabolja.

A korán ért gonosztevő kihivó magaviselete a birákat, az esküdteket, és a nagyszámu közönséget borzalommal töltötte el.

Az elnök azt kérdé a gyilkostól: »Nemde, ha tudta volna, hogy az áldozatának csak negyven garasa volt, nem ölte volna meg?« mire szemtelenül azt felelte. »És miért nem? Mi érdekem van abban, ha egygyel több vagy kevesebb vén csontváz van a világon?«

— Önnek czinizmusa még a kannibáloknak is undort okozna, mondá az elnök. Még csak tizenhét éves és már kétszer el volt itélve. Ki tanitotta önt ekkor gonoszságra?

— Mit tudom én.

De amit nem mondott meg és nem fejtett fel a vádlott, azt megmondta és fölfejtette nagyszerüen a védője, Saint-Appert ügyvéd, ki a következő nyilatkozatot tette:

»Az én tisztem nagyon könnyű; a vádlott mindent bevallott, nem nyilik tehát semmi védelemre alkalom. De azért mégis kell némi megjegyzést tennem. Ha az igazságosság kérdőre vonja a vádlottat büntette miatt, meg fogják engedni, hogy én kérdőre vonjam az igazságosságot itélete iránt. Milyen lesz ez? Nem tudom; de *azt tudom, hogy van valaki, aki sokkal bünösebb e gonosztevőnél.* És ezt a bünöst, vagy jobban mondva, e bünösöket vádolom én be. E *bünösök ti vagytok, uraim,* kik képviseltek a társadalmat, azt a társadalmat, mely kénytelen azokat a büntetteket megtorolni, melyeket gondatlansága, sőt romlottsága nem tudott megelőzni. Magam előtt látom itt és üdvözlöm a Megfeszitettnek képét. Termetekben itt áll, hol a gonosztevőket elitélitek. De *miért nincs iskoláitokban, hová gyermekeiteket tanulni küldítek?* Valamikor ott volt, de ti kidobtátok! Miért büntetitek az embereket az Isten szemei alatt, ha az Istent előbb a lelkekből kizárni igyekeztek?

Miért lett a Megfeszitett Gaudot-nak (a vádlott neve) legelőször csak akkor megmutatva, midőn a törvény által sujtva látta magát? Ha akkor mutatták volna meg neki a Megfeszitettet, midőn az iskola padján ült, nem került volna a gyalázat padjára. Ki mondta meg Gaudotnak, hogy van Isten, van jövő itélet? Ki beszélt neki a lélekről, a felebarát iránt való kötelmekről, az Isten szeretetéről? Ki oktatta ez isteni parancsra: »Ne ölj«? Lelke magára hagyatott volt szenvedélyeinek prédájául; ifjan úgy élt, miként a vadak a pusztában, oly társaság közepett, mely tigrisként akarta megölni, hogyan szelidülhetett volna igy báránynyá? Titeket vádollak, uraim, kik *a polgáriasodást negélyezitek és barbárok vagytok, oly moralisták, kik a népek közt terjesztitek a hitetlenséget* és az ocsmány olvasmányokat és azután csodálkoztok, hogy az emberek büntettekkel és erkölcsi hanyatlással válaszolnak. Itéljétek el védenczemet; de én titeket vádollak, ez kötelességem.«

E szavak élénk és mély benyomást idéztek elő a hallgatóságban, maga Gaudot megrendülni látszott, mint egy váratlan kinyilatkoztatás által, melynek magasztos értelmét nem volt ugyan képes felfogni, de érezte borzasztó hatását.

Itéletének meghallgatása után pedig igy szólt a vádlott:

— Már most itélje el a törvényszék legelső bűntársamat.

— És ki az?

— A társadalom, mely elveivel és iskoláival megrontott.

91. Megtért rabbi. Trsztenán megtért és megkeresztelkedett Besszer Armin fiatal rabbi, belátván ép az ó-szövetségi sz. könyvekből, hogy az az igazi izraelita, aki levonja a következtetést a profécziák Jézus Krisztusban való beteljesedéséből. A hivek elhalmozták a neofitát szeretet-nyilatkozataikkal.

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

NEMZETI ZSINAT?

Irta Dr. CSERNOCH JÁNOS.

Valahányszor az egyháznak belső élete, külső, jogi vagy társadalmi állása nagyobb átalakulásokon megy keresztül, valahányszor az államban vagy a társadalomban oly irányzat kezd terjedni vagy uralkodóvá válni, amely a hivek lelki üdvét veszélyezteti: mindig látunk keletkezni oly mozgalmat is, amely védelmére akar kelni a veszélyeztetett vallási érdekeknek és fensőbb szellemi javaknak. Akinek kellő fogalma van az egyházról és annak életéről, az az ily mozgalmakat nemcsak természeteseknek, de szükségeseknek is fogja találni. Az egyház ugyanis, mint Krisztusnak titokteljes teste, nem valami élettelen és rest tömeg, hanem nagyon is élő és érzékeny lény, mely megérez és észrevesz minden változást. Különösen a hierarchikus szervezet különféle fokozataiban szolgáló papság az, amelyre úgy hat minden változás, mintahogy a légsúlymérő higanyára a levegőnek legkisebb vibrációja befolyást gyakorol s azonnal jelzi a normális állapottól való eltérést és változást. Ennek megvan a maga oka. *Az egyház életének hőmérője a papság.* Mint az egyházi rend szentsége által nyujtott kegyelmeknek részese, mint a többi szentségeknek s különösen az oltári szentségnek kiszolgáltatója, legbensőbb viszonyban van az egyház titokteljes testének, szivével és fejével, Krisztussal s mint ilyen

finom érzékkel bir minden iránt, ami a titokteljes testben végbemegy. És valamint a testnek beteg, elnyomorodott tagjai nem érzik s nem is részesei a szivben lüktető életnek, úgy az egyházi rendnek, nemes hivatásuk- és állásukról megfeledkezett tagjaira semmi visszahatással sincsenek azon rendetlen lüktetések, amiket az egyház szivében a beállott ellenséges áramlatok okoznak. Az apostol ezt igy fejezi ki: „*a test szerint való ember, nem fogja föl azt, mi Isten lelkéé, — a lelki pedig mindent megitél.*[1]

A papságnak az egyház láthatatlan fejéhez, Krisztushoz való viszonyából itélendő meg és magyarázandó azon mozgalom is, mely nálunk már néhány év előtt keletkezett s amely belső erejében és külső hatásában folyton gyarapodva, napról-napra terjed és hódit, eszközöket keresve, melyek segélyével sietni kész Krisztus megtámadott jegyesének, az egyháznak védelmére. A papság mozgalma magával ragadta a katholikus hivek nagyrészét, azokat *a valóban jó* katholikusokat, kik mint az egyház testének élő tagjai szintén érzik nyomasztó súlyát annak a bajnak, amely az egyházra nehezült. Ez a mozgalom ennélfogva szükségbeli folyománya a Krisztus titokteljes testében, az egyházban lüktető életerőnek, amelynek működése addig, mig az egyház a földön isteni rendeltetését be nem fejezi, meg nem szünhetik.

Megszünhetnék ugyan az egyháznak bizonyos s igy azon részében is, amely Magyarországon van, mint több mint egy évezrede megszünt Afrikának egykor virágzó egyházaiban és hogy valóban meg nem szünt, csakis Isten végnélküli irgalmasságának köszönhetjük. Misericordiae Domini, quia non sumus consumpti.[2]

Ha tehát azon radikális változások után, amiket az új egyházpolitikai törvények a magyar katholikus egyházban létrehoztak azáltal, hogy azt száza-

[1] Kor. 2, 14—15.

[2] Thren. 3, 22.

dos jogaitól megfosztották és azt, miként az egyházellenes áramlatnak régi óhaja volt, sok tekintetben a sekrestyére szoritották, a katholikus papság s vele együtt a hivek tétlenségökből föl nem ocsudtak volna, kétségbe kellett volna esnünk a magyar katholiczismus jövője fölött. A mozgalom ennélfogva jele annak, hogy a magyar katholiczismus beteges testében van még elég életerő, amely kellő orvosi támogatás mellett képes a kóranyagot legyőzni és azt a testből kidobni.

A papság körében országszerte megindult mozgalom a tagadhatlanul fönnálló bajok orvoslására egy *nemzeti zsinatnak* megtartását hozza javaslatba. Az esperesi kerületeknek nyilvánosságra jutott határozatai legnagyobbrészt az országos, nemzeti zsinat megtartását kérik és sürgetik; csak elvétve akadtak olyan kerületek, amelyek *tartományi zsinatok* megtartása mellett nyilatkoztak. Kérdés tehát, valjon *a nemzeti zsinatnak az esperesi kerületek által megpenditett eszméje megvalósitható-e, és ha igen, valjon a nemzeti zsinat a létező bajok orvoslására alkalmas-e?*

Az egyházjogból tudjuk, hogy nemzeti zsinatok alatt azon zsinatok értetnek, amelyekben valamely nemzetnek vagy államnak érsekei és püspökei jönnek össze, hogy az illető patriarkának, vagy a nemzet primásának elnöklete alatt saját országuk vagy nemzetök egyházi ügyeiről tanácskozzanak.[1]

Az általános egyházi jogban az elnevezésen és meghatározáson kivül nem találunk sokat a nemzeti zsinatokról. Ennek oka abban keresendő, hogy az egyházi jog s különösen annak ujabb fejlődése nem igen kedvez az úgynevezett nemzeti zsinatoknak. Amint a tartományi zsinatokat már a harmadik század közepén, mint az egyházi administracziónak egyik hathatós eszközét, majdnem teljesen kifejlődve talál-

[1] Benedictus XIV. De synodo Dioec. l. I. c. 1. n. 2.

juk,[1] sőt már az I. nicaeai zsinat elrendeli, hogy évenkint kétszer tartassanak: ép oly kevés nyomára akadunk a nemzeti zsinatoknak. Tartattak ugyan már a legrégibb időkben, különösen keleten, úgynevezett *patriarchalis*, *primási* vagy *exarchatusi* zsinatok is, amelyek nemzetieknek is szoktak neveztetni; ezek azonban voltaképen egyházmegyei zsinatok voltak, mert régente az egész patriarchatus egyházmegyének neveztetett.[2] Mindazonáltal vannak tekintélyes irók, akik ezeket a nemzeti zsinatok közé sorozzák.[3] A nemzeti zsinatok eszméjét inkább megközelitik ama zsinatok, amelyeket a frank és a nyugati gót birodalomban többször tartottak, és amelyekben országos világi ügyeket is szoktak volt itt-ott tárgyalni, amiért is vegyes — mixta — zsinatoknak is neveztetnek.

A Magyarországon tartott régibb zsinatok között, a legtöbb nemzeti zsinat volt. Ilyen volt mindjárt az első, a szabolcsi zsinat, melyet sz. László király Szerafin esztergomi érsekkel tartott. Tartattak azonban hazánkban vegyes és tisztán egyházmegyei zsinatok is.[4]

Már magából a nemzeti zsinatoknak meghatározása körüli ingadozásból is látható, hogy az általános egyházjogban, hogy úgy fejezzük ki magunkat a nemzeti zsinat nem valami meggyökeresedett és népszerü intézmény. Népszerüségének nem keveset ártott a tridenti szent zsinatnak ignoráló magatartása, amely midőn a tartományi és egyházmegyei zsinatokról intézkedik,[5] a nemzeti zsinatokról említést sem tesz. Mindazonáltal a tridenti szent zsinat nem itéli el azokat, s miután összehivásuk- és összeállitásukban

[1] Epist. Firmil. ad Cypr. Epp. Cypr. 75. n. 9.

[2] Wetzer és Welte Kirchen-Lexikon II. kiad. 3 köt. 781. l.

[3] Igy pl. Hefele, Conciliengeschichte I. köt. 3. l.

[4] Mindezekről l. Péterffy, Concilia Hung. etc. czimü két kötetes munkáját.

[5] Sess. XXIV. de refor. c. II.

nagyban hasonlitottak a tartományi zsinatokhoz, azok mintájára a tridenti zsinat után is tartattak. Lehetséges, hogy ott, ahol addig is inkább nemzeti zsinatok mint tartományiak voltak szokásban, magának a tridenti zsinatnak határozata, mely a tartományi zsinatnak megtartását „pro more provinciae" rendeli el, birta reá az egyháznagyokat, hogy azontúl is nemzeti zsinatokat tartsanak. A magyar egyháztörténelemből tudjuk, hogy nálunk azontúl is tartattak nemzeti zsinatok, amelyek sok üdvös határozatot is hoztak.[1]

Hogy a nemzeti zsinatok ennek daczára sem tudtak maguknak az egyházban állandó helyet biztositani, annak legfőbb oka a francziaországi nemzeti zsinatokban keresendő, melyek a királyi hatalomnak befolyása alatt állva, fölhasználtatni engedték magukat az egyház ellen. Különösen pedig az 1682. évi márcziusi hónapban tartott nemzeti zsinat, a hirhedt gallikán declaratiók szerzője, mely miként ismeretes, századokra kiható villongásokat okozott az egyházban. Ehhez járult az 1811-ben tartott francziaországi nemzeti zsinat, amely teljesen tönkretette Róma előtt a nemzeti zsinatok hitelét.

S midőn, különösen ez időtől fogva, mindinkább előtérbe nyomult a nemzeti zsinatok tekintélyének vitatása, az apostoli Szentszék, amely máris gyanus szemmel nézte a nemzeti zsinatokat, végre egészen elvesztette ezek iránt való bizalmát.

Döntő befolyással voltak a római Szentszéknek magatartására a szintén hirhedtté vált pistójai egyházmegyei zsinatnak (1786.) határozatai és az azok által a nemzeti zsinatok számára vindikált tekintély. Annak daczára, hogy e határozatok az egyház által elitéltettek, a bennök lefektetett elvek mégis hosszú ideig kisértettek, sőt akadtak jogtudósok is, akik ezek szellemében tanitottak. Különösen kivált ezek

[1] A zsinatok határozatai Péterffyben közöltetnek.

közül Nuytz turini jogtanár, aki nemcsak a kathedrán, de munkáiban[1] is egyenesen és nyiltan hirdette, hogy a nemzeti zsinat legfőbb tekintély a hit dolgaiban is, amelyet a világi hatalom is bátran követhet. Mi sem természetesebb, mint hogy az apostoli Szentszéknek most már nyiltan kellett föllépnie az ily tanok ellen és a nagyemlékü IX. Pius pápa 1851. évi augusztus 22-én k. Ad Apostolicae Sedis kezdetü bullájában nyiltan és határozottan el is itélte a tant, mely hirdette: nationalis concilii definitionem nullam aliam admittere disputationem, et civilem administrationem rem ad hosce terminos exigere posse."[2]

Távol legyen tőlünk csak gondolni is arra, hogy ezzel az apostoli Szentszék a nemzet zsinatokat általában elitélte volna; csak magyarázatát akartuk adni annak, miért nem rokonszenvez a nemzeti zsinattal.

A fönnidézett bullában foglaltakon kivül az ujabb általános egyházjog sem igen foglalkozik a nemzeti zsinatokkal. Úgy vannak azok az egyházjoggal, mint a görög szavak a latin nyelv szabályaival, amelyekre tudvalevőleg áll az, hogy graeca per Ausoniae fines sine lege vagantur. Meglátszik rajtuk, hogy nem az egyházjog talajából nőttek ki és bizonyos fatum kiséri azokat, akár tényleg megtartattak, akár pedig csak megkisérlették a megtartásukat; egyik esetben sem képesek valami kedvező eredményt fölmutatni.

Ama sajnálatraméltó tapasztalatok után, amelyeket az apostoli Szentszék a nemzeti zsinatokkal tett, nem is csodáljuk, hogy azok Rómának külön engedélye és fölhatalmazása nélkül manap össze sem hivhatók, amint ezt IX. Pius pápa 1848-ban a franczia, 1849-ben pedig a német püspöki karnak ki is jelen-

[1] Juris eccl. institutiones és In ius eccl. universum tractationes.

[2] E bullából került a damnált tétel a syllabusba, ahol XXXVI. sz. alatt foglaltatik. Megjegyezzük különben, hogy Nuytz tantételeiből sok van a syllabusban. L. a syllabusnak 1865. évi regensburgi Pustet-féle kiadását, 61. k. l.

tette. A német püspököknek ez ügyben tartott tanácskozmányaira különben még visszatérünk.

Az egyházjogi kézikönyvek mint különös eseményt emelik ki, hogy ujabban is tartottak nemzeti zsinatokat és hivatkoznak névszerint az 1822. évi pozsonyi zsinatra. Fölemlitik ugyan még az északamerikai zsinatokat is, de ezek semmiképen sem sorozhatók a nemzeti zsinatok közé.[1]

Az egyházjognak a nemzeti zsinatokra vonatkozó gyér forrásait pótolják azon adatok, melyeket a megtartott vagy már előkészitett nemzeti zsinatokról birunk. Mellőzvén a régebbieket, ilyen különösen az 1822. évi magyar nemzeti zsinat, amelylyel annyival is inkább szükséges egy kissé bővebben foglalkoznunk, mivel a reá vonatkozó adatok általában véve kevésbbé ismeretesek, és a most hangoztatott nemzeti zsinatnak eszméje is alighanem ebből indult ki.

A pozsonyi nemzeti zsinatot *Rudnay Sándor* herczegprimás és esztergomi érsek hivta össze 1822. évi szeptember 8-ára Pozsonyba az Üdvözitőről szóló templomba. Előzetesen azonban engedélyt kért erre I. Ferencz királytól, ki azt 1821. évi márczius 21. kelt leiratával meg is adta.[2] A király már előbb, Somogyi szombathelyi püspöknek egy erélyes beadványa folytán, fölhivta volt a primást, terjesztene elő véleményt, mikép lehetne a folyton növekedő vallás-

[1] Maga Aichner közkézen forgó jeles könyvében (Compendium juris eccl. stb.) az amerikai zsinatokat a nemzeti zsinatok közé sorozza, pedig tévesen. IX. Pius pápa maga a baltimorei érsekhez intézett levelében, melyben a zsinat összehivására engedélyt ad s őt bizza meg az elnöki tiszttel »plenum conciliumnak« nevezi a zsinatot s kiadott határozatai is e czimet viselik »Concilii plenarii Baltimorensis II. acta et decreta, Baltimorae. Ilyen volt az 1885-i sydneyi teljes zsinat, ahol Ausztráliának püspökei jöttek össze. — Archiv. für kath. Kirchenrecht 60. köt. 85. k. l. Ezek az úgynevezett részletes, teljes zsinatok. Concilia particularia, plenaria, a hol egy ország püspökei jönnek össze.

[2] L. a királyi engedély szövegét: Török János, Magyarország primása stb. II. r. 232. l.

talanság és a vele lépést tartó erkölcstelenség terjedését megakadályozni, a világi clerusban és a szerzetes-rendekben megingott fegyelmet helyreállitani. A primás kimeritő jelentést küldött a királynak, a fönnálló bajok orvoslására legalkalmasabbnak vélvén a nemzeti zsinatot.

A király magáévá tette a primás nézetét, megjelölvén egyuttal a zsinaton tárgyalandó ügyeket is. A király leiratában elődjeinek, az apostoli királyoknak példájára hivatkozik, midőn „*hozzájárul, megengedi sőt fölhatalmazást ad*“ a primásnak, hogy saját elnöklete alatt Pozsonyban nemzeti zsinatot tarthasson és arra Magyarország összes püspökeit, káptalanjait, apátjait, prépostjait és a szerzetes-rendek elöljáróit meghivhassa. Rudnay primás nem is késett összehivó dekretumában[1] mindazokat meghivni, kik a magyar szent korona alá tartoznak s kiknek kötelessége a nemzeti zsinaton megjelenni. Az összehivás jogát a primási méltósággal és az apostoli szentszék született követségével indokolja,[2] nemcsak egyszerüen meghiván az illetőket, hanem nekik „primási és az apostoli szentszék született követének tekintélyével szigoruan meg is hagyván“, hogy már három nappal szeptember 8-a előtt Pozsonyban legyenek és hogy maga a zsinat 8-án fog megnyittatni.[3]

A király eleinte azt követelte, hogy a zsinaton királyi biztos is jelen legyen, de később e követelésétől elállott; azonban, mint a primás megjegyzi, apostoli királyi jogainál fogva, de egyébkint amint az országgyülésen is tenni szokta, a tárgyalandó ügyekre nézve is közölte a primással legfelsőbb elhatározását.

[1] Fejtegetéseinkben ez alkalommal csak a jogi momentumokat akarjuk kiemelni és a zsinat által elért eredményeket méltatni, szándékunk lévén a történelemmel máskor foglalkozni.

[2] »Jure Primatiae ac Legationis sanctae Sedis Apostolicae per nos ad Synodum Nationalem convocari possunt ac debent.« L. Török i. h. 234. l.

[3] »Authoritate Primatis et S. S. A. Legati nati firmiter in Domino Vobis praecipimus.« Török, u. o.

E tárgyak a következők valának:

1. A világi és szerzetes-papság erkölcsei és fegyelmének javitása.

2. A tanitás egyöntetüségéről a püspöki lyceumokban.

3. A pesti egyetem hittudományi karának tanárai közt kitört viszályok kiegyenlitéséről.[1]

4. *A szerzetes-rendek szabályainak az egyház mai állapotának megfelelő átalakitásáról.*

5. A Káldy-féle bibliának ujabb kiadásáról.

6. A bécsi fensőbb papnevelő-intézet számára oly alapnak megteremtéséről, melyből tiz magyar papot lehetne neveltetni.

7. A eltörölt szerzetes-rendek után a vallásalapba beutalt *miséknek reductiójáról.*

8. A szentszékek egyöntetü és az ország törvényeinek is megfelelő eljárásának megállapitásáról.

A király végül kiköti, hogy a hozandó határozatok neki jóváhagyás végett bemutattassanak.

Amint a tárgyalandók sorozatából látható, ezek némelyike olyan, amikben, mint a 4. és 7. alattiakban a zsinat nem is illetékes, mások pedig olyanok, amiket a püspöki kar tagjai egymás között, a nagy apparatussal egybehivott zsinat nélkül is, egyetértve az illetékes hatóságokkal elvégezhettek volna. Ezektől különben most eltekintve, nézzük minő álláspontot foglalt el a zsinat az apostoli Szentszékkel, ez pedig a zsinattal szemben.

Rudnay herczegprimás a zsinat összehivására engedélyt a pápától nem kért. Voltak ugyan e tekintetben kételyei, ezeket azonban eloszlatták az általa

[1] Röviden emlitjük meg csak, hogy a viszálykodások Jahnnak, a hires biblikusnak a szentirást magyarázó rationalistikus tana miatt törtek ki. Jahnnak pártját fogta Tumpacher, az új-szövetség tanára a pesti egyetemen, ellene pedig harczolt Alber piarista, az ó-szövetség tanára ugyanott. Tumpacher különben a zsinat megnyitása előtt meghalt s igy a zsinatnak ellene szándékolt erélyes föllépése is elmaradt.

véleményadásra fölhivott jogtudósok, különösen Belik József esztergomi kanonok, majd szepesi püspök s igy a primás, elődjeinek nevezetesen Forgách Ferenczneknek példájára, összehitta a nemzeti zsinatot anélkül, hogy arra a pápától engedélyt kért volna.[1] Mindazáltal a nemzeti zsinatot hirdető egybehivó levelét tudomásvétel végett a pápának is megküldötte; erre azonban választ nem kapott, ami annál sajnálatraméltóbb, mert a pápa válasza világosságot vethetne a zsinat felől Rómában táplált nézetekre.

Igaz ugyan, hogy a pozsonyi nemzeti zsinatról megjelent egyik félhivatalos s igy kétségkivül sugalmazott munkában[2] az állittatik, hogy az első általános ülésen olvasták a királylyal és a pápával a zsinat ügyében váltott leveleket és a különféle pápai engedményeket stb.; de az alighanem tévedésen alapszik, mert az egykoru iratok mást bizonyitanak.

A nemzeti zsinat alatt ugyanis megfordult Pozsonyban egy *Pedrelli Joachim* nevü passionista szerzetes, ki a törökök fogságából kiszabadulván, előbb Budán, majd Pozsonyban tisztelgett a primásnál. A primás ott marasztalta s miután onnét Rómába akart utazni, figyelmeztette, hogy nézze meg az éppen tanácskozó nemzeti zsinatot és mint Róma előtt föltétlen megbizható tanu, ott a látottakról saját tapasztalatai alapján tegyen jelentést, hogy úgy is a zsinat határozatai jóváhagyásának útját előkészitse. Egyuttal megbizta a primás, hogyha Rómába jön, járjon utána

[1] Az itt közölt adatoknak legnagyobb részét a primási levéltárból meritjük.

[2] »Nachrichten und Betrachtungen über die ungarische Nationalsynode vom Jahre 1822.« 23. l. Az előszóból kivehető, hogy szerzője Dr. Fabius, aki azt addig is »mig a határozatok publikálva lesznek«, egy oly férfi jegyzetei alapján irta »qui et ipse pars actorum fuit.« Jellemző, hogy a munka Seidel sulczbachi protestáns könyvkiadónál jelent meg, amelyre egy magyarországi protestáns »Kurze Beleuchtung der Nachrichten und Betrachtungen über die ung. Nationalsynode vom Jahre 1822.« Lipcse, 1828. cz. alatt epés választ irt. Különben Fabius is álnév.

és kérdezősködjék, miért nem kapott a Szentatyától választ azon levélre, melyben a zsinatot bejelentette. Pedrelli hiven járt el megbizatásában s még ugyanazon évi deczember 28-án jelenti a primásnak, hogy Rómában a bibornokok, püspökök és követek között általános és kimondhatlan az öröm a zsinati tanácskozások jó lefolyása fölött. Különösen örült Castiglione bibornok, aki akkor poenitentiarius major volt és aki kétségkivül a Szentatyának is el fogja az egészet mondani.

Levelének további tartalmából azonban látszik, hogy bizonyos aggodalmakat tápláltak a nemzeti zsinat iránt s azért mindnyájan óhajtották volna, hogy ott maradt volna Pozsonyban egészen a zsinat végeig; de ő megnyugtatta őket. Milyen természetüek voltak ezek az aggodalmak, látszik abból, hogyan nyugtatta meg az aggódó bibornokokat; „Olyannak láttam — mondja — Herczegségednek, a püspököknek és a papoknak lelkületét, hogy semmitől sem kell félni, *ami a hit, fegyelem és az apostoli Szentszék iránti köteles alárendelés ellen volna.*[1]

E fölvilágositás nemcsak megnyugtatta a bibornokokat, de még fokozta is örömüket oly annyira, hogy alig várták már a zsinati határozatokat. Most már Pedrelli maga is sürgeti a zsinat határozatainak elküldését, hogy azok „*a pápának változhatatlan itéletével jóváhagyassanak.*“

Ami megbizatásának másik részét, a zsinat előtt elküldött levelet illeti, erre nézve azt irja Pedrelli, hogy senki sem volt, aki valami fölvilágositást adhatott volna, mert senki sem tud róla s igy, amint

---

[1] Optassent quidem omnes me Posonii fuisse ad finem usque synodi nationalis, quibus tales respondi vidisse Celsitud. Vrae, Episcoporum et sacerdotum animi dispositiones, ut nihil timendum esse duxerim contra fidem, disciplinam et sacro sanctae apostolicae Sedi subjectionem.« Primási levéltár, Acta Rudnayana, P. E. 70/193.

általában hiszik, az nem is érkezett Rómába."[1] Ha eszerint a primás levele meg sem jött Rómába, világos, hogy a zsinaton nem is olvashatták a pápának arra adott válaszát. Ujra mondom, kár, hogy a primásnak e levele a pápához el nem jutott; mert a pápa arra bizonyosan válaszolt volna s igy legalább ismernők a szentszéknek a zsinattal szemben, annak megnyitása előtt foglalt álláspontját. Hogy azonban Rómában *bizonyos aggodalommal és bizalmatlansággal viseltettek a zsinat iránt*, az eléggé látható Pedrellinek idézett leveléből. Különösen féltek, hogy a zsinat olyan dolgokba is fog avatkozni, amelyekben nem illetékes és a hit, fegyelem és apostoli Szentszék tekintélye ellen talál véteni.

Jogi szempontból érdekes továbbá és a bécsi kabinetirodának gondolkodásmódjára különös világosságot vet azon körülmény, hogy a primásnak említett levele ott rekedt a kabinetirodában. A primás ugyanis azt irja Pedrellihez 1823. évi január 22-én Bécsből intézett válaszában, hogy nemsokára elküldi Rómába a zsinati határozatokat, a zsinat megnyitása előtti összehivó és bejelentő levéllel együtt, mely nem tudja micsoda szerencsétlen véletlen folytán, ott rekedt a kabinetirodában."[2] Föl sem tételezhető a primásról, hogy nem tudta volna, miért maradt Bécsben a levele. Bizonyára csak a legfelsőbb körök iránti loyalitás volt az, amely az ártatlan fatumot vádolta a mulasztással, mert hogy az ország első főpapjának, ily fontos ügyben, magához a pápához intézett levelét, melynek elintézése határidőhöz volt kötve, véletlenségből felejtették volna Bécsben és a primás, a véletlenségről kigondolt mesét komolyan elhitte volna, az róla

[1] »Omnibus incognita ... Romam nunquam pervenit.«

[2] »Quae nescio quo fato isthic adhaeserunt « A primás ekkor, miként egy másik, Pallas prágai káptalani dékánhoz intézett leveléből látható, hosszabb ideig időzött Bécsben, hogy ott a zsinati határozatoknak a király általi jóváhagyását és Rómába való elküldését szorgalmazza. Itt tudta meg, mi sors érte többször említett levelét. Prim. levéltár, Acta Rudnayana P. E. 70/194.

föl nem tehető. A levelet kétségkivül szándékosan nem továbbitották Bécsből, elegendőnek tartván a királynak engedélyét a zsinat összehivása és megtartásához, következőleg fölöslegesnek a pápa beleegyezését. Igy azután érthető Rómának aggodalma és bizalmatlansága a zsinat iránt, amelyet még inkább megmagyaráznak ama szomorú tapasztalatok, amiket nem is oly régen egyebütt tettek a nemzeti zsinatokkal.

Már ezekből is látható, hogy a pozsonyi nemzeti zsinatnak a megnyitás előtt és annak tartalma alatt nem volt pápai levele, amelyben a pápa a megtartandó zsinatra nézve nyilatkozhatott volna. De kitünik ez magának a primásnak 1822. évi november 30-án, tehát másfél hónappal a zsinat után, a pápához intézett leveléből, melynek kiséretében a zsinati határozatokat jóváhagyás végett fölterjeszti. A primás ekkor még nem tudta, hogy levele Bécsben rekedt; azt csak akkor tudta meg, midőn 1823. január elején Bécsbe ment, hogy a zsinati határozatoknak *jóváhagyását és a kihirdetési engedélyt* a királytól kieszközölje.

A pápához intézett fölterjesztésében mindenekelőtt meghatározza, mit ért a nemzeti zsinat alatt. Érti „a magyar szent korona alá tartozó összes püspököknek s más főpapoknak gyülekezetét.“[1] Azután elmondja, hogy a zsinatot *primási és az apostoli szentszék született követének joghatósága alapján* hitta össze s miként elődjei, különösen pedig Forgách Ferencz gróf és esztergomi érsek,[2] az összehivó parancsnak egy példányát a Szentatyának is megküldötte, kér-

[1] Primási levéltár, Acta Rudnayana P. E. 70/190.

[2] A Forgách Ferencz érsek eljárására való hivatkozás téves s igy helytelen is. Forgách érsek ugyanis nem tartott nemzeti, hanem tartott két tartományi zsinatot. Az összehivó levélben egyenesen a tridenti zsinatra hivatkozik és az ez által előirt tartományi zsinatot hivja össze. L. Péterffy II. 195. és 202. l.

vén egyszersmind nagy munkájára a Szentatyának apostoli áldását.

Továbbá ámbár nem is kételkedik, hogy levele a Szentatyához eljutott, mégis nagyon sajnálja, hogy kénytelenek voltak nélkülözni a vigasztalást, melyet a Szentatyának levele szerzett volna nekik. Mindazonáltal biztos benne, hogy a Szentatya törekvéseiket helyesli.[1] Mindezek után kétséget nem szenved, hogy a zsinat a pápától levelet nem kapott és ez a körülmény is kétségkivül nagyban hozzájárult a nemzeti zsinat iránt táplált ellenszenv és bizalmatlanság fokozásához.

Nem lévén czélunk ez alkalommal a zsinat történetét irni, csak annyit jegyzünk még meg, hogy a zsinati atyák száma mindössze nyolczvankettő volt, és hogy négy nyilvános ünnepélyes ülést tartottak az Üdvözitőről nevezett templomban. A tárgyalás módja ugyanaz volt, ami az akkori magyar országgyüléseken. Küldöttségek készitették elő a javaslatokat, ezeket megvitatták a primás elnöklete alatt tartott konferencziákon és csak ezután kerültek a nyilvános ülés elé. A zsinat október 16-án fejeztetett be.[2] Határozatait három példányban készitették el, melyek egyike a pápához, másika a királyhoz küldetett: a harmadikat a primás magánál tartotta, szándékozván azt a jóváhagyás után kihirdetni és kinyomatni.[3]

A nemzeti zsinatok iránt fönnállott bizalmatlanságot, miként láttuk, nagyban élesztette az a bizonyos fatum, mely a primás levelének Rómába való

[1] Has meas litteras in conspectum Beatitudinis Tuae pertigisse non velim addubitare; ac quamvis Apostolici rescripti solatio privari nos contigerit stb.« Id. h.

[2] L. e tekintetben Fabiusnak előbb idézett munkáját.

[3] E példányt Hám János kinevezett primás és esztergomi érsek Budára küldette el magának s az onnét többé vissza nem került az esztergomi levéltárba. Simor János herczegprimás másolatot készittetett a zsinati határozatokról s ez őriztetik az esztergomi levéltárban.

eljutását megakadályozta s ezt nem volt képes Pedrellinek kedvező informácziója sem eloszlatni. De talán változtattak a helyzeten maguk a zsinati határozatok? Korántsem; sőt ellenkezőleg annak új tápot nyujtottak.

A primás a pápához irt levelében három osztályba sorozza a hozott határozatokat. Az elsőbe azokat, amelyek legnagyobbrészt a püspökök ősjogaihoz tartoznak,[1] s amelyeknek egyébre, mint a püspöki tekintély által való jóváhagyásra nincs is szükségök.

A másodikba azokat, a miket a királynak kell jóváhagynia s végül

a harmadikba olyanokat, amelyek a pápának jóváhagyására szorulnak.

Igen ám, de éppen ez utóbbiak olyanok, amelyek gyanus szinben tüntethették föl a zsinatot s megérlelhették a meggyőződést, hogy a zsinat túllépte illetékességének hatáskörét.

Ezek a határozatok ugyanis a szerzetes-rendeknek a Szentszék által jóváhagyott szabályaira vonatkoznak. Megváltoztatásuk kétségkivül a Szentszék kizárólagos jogaihoz tartozik; már pedig a zsinat ezeken *lényeges* változtatásokat eszközölt. Már az is helytelen volt, hogy a szerzetes-rendek statutumait a kormány követelte be a szerzetektől; de ez az akkori placetumos időkben nem is tünt föl senkinek. Ehhez járult, hogy a zsinat belement a statutumok tárgyalásába és különösen az ünnepélyes fogadalmakra nézve oly rendelkezéseket alkotott, amikben egyedül csak a pápa illetékes; mert a szerzetes-rendek szabályai, különösen pedig ezeknek az ünnepélyes fogadalmakra vonatkozó intézkedései egyetemesek, az egész egyház szerzetes-rendeit kötelezők s ép azért azoktól eltérést semmiféle partikuláris zsinat el nem rendelhet. A zsinat által javasolt intézkedések ma-

[1] »*Nativa jura Episcoporum*« — oly kifejezés, mely bizonyára már maga sem jól hangzott Rómában.

gukban véve helyesek, ami legjobban abból is kitetszik, hogy ezek közül később az egyház egyeseket el is fogadott, mint pl. azt, hogy az ujoncz az egyszerü fogadalom után, három év előtt le ne tehesse az ünnepélyes fogadalmakat, de a pápa bennök mégis saját jogkörének érintését láthatta. Ez és ehhez hasonló intézkedések bizonyára rosz vért szültek Rómában s igy a legjobb akarattal összehivott, a primás és a zsinati atyáknak önfeláldozó munkássága és buzgó részvétele mellett megtartott zsinatnak határozatai Rómában jóvá nem hagyattak, s még azok sem lettek kihirdetve és életbeléptetve, amelyekhez csakugyan meg nem kivántatott volna a pápai megerősités.

Itthon megint a királyi akarat állotta útját a zsinat határozatai kihirdetésének és életbeléptetésének. Hiába fáradozott a primás több mint két hónapon át Bécsben, hol irásban, hol személyes közbenjárásával; semmit sem sikerült elérnie. A protestánsok teljes erővel iparkodtak a zsinat határozatainak megerősitését megakadályozni. Bántotta őket Klobusiczky kalocsai érseknek a zsinaton tartott beszédje, nemkülönben a zsinatnak egyes, a protestantizmust is érintő határozatai. S igy, miután a zsinat a király akaratának sem tett mindenben eleget, mint pl. a bécsi felsőbb papnevelő-intézetre, vagy a vallás-alapba beutalt misék reductiójára vonatkozólag,[1] könnyü volt az ellenséges áramlatnak czélt érni és a zsinati határozatoknak jóváhagyását megakadályozni. A zsinat ennélfogva csak mint érdekes mozzanat és egyszerü emlék játszik szerepet egyházunk történelmében, gazdag mindazonáltal *egyházjogi* momentumokban, amiket fejtegetéseink fonalán ki is emeltünk. Határozatainak nyomait egyházunk életében mindössze abban látjuk, hogy espereseink azóta viselnek vörös övet, a kapuczinusoknak megengedtetett, hogy tekintettel az éghaj-

[1] Világos, hogy a zsinatnak nem is volt hatalma a miséket redukálni.

latunk zordonságára fapapucs, az úgynevezett sandáliák helyett, csizmát viselhessenek. Valjon a görög katholikus szerzetesek, a basiliták, akiknek a zsinat statutumaiktól eltérőleg, hivatkozással a bőjti eledelek drágaságára, megengedte, hogy húst ehetnek, élnek-e ezen fölmentvénynyel, nem tudjuk. Annyit tudunk, hogy akkor a pápa ezt a határozatot sem hagyta jóvá.

Igy már végezhetnénk is a pozsonyi zsinattal; ha éppen az országszerte megindult mozgalomra való tekintetből nem kellene reflektálnunk azon viszonyra, melyben az alsó klerus állott a pozsonyi nemzeti zsinathoz. A kérdés az: valjon az alsó klerusnak volt-e valami beleszólása a nemzeti zsinat dolgaiba? Minthogy az egyházjog nem határozza meg, kik hivandók meg a nemzeti zsinatra és kiknek kötelessége azon megjelenni, a primás csakis azokat hivta meg, akik a tartományi zsinatra szoktak meghivatni, természetesen nemcsak az esztergomi metropoliából, hanem egész Magyarországból, — s igy az alsó klerus a pozsonyi zsinaton jelen nem lehetett.[1] A primás mindazonáltal tudni akarta az alsó klerus véleményét is, s e czélból fölhivta a püspököket, hogy *egyházmegyei zsinatokat* tartsanak, azokon a királyi leiratban foglalt tárgyak fölött tanácskozzanak és a tanácskozások eredményét neki bemutassák.

A püspökök meg is feleltek a primás óhajának. Egyik-másik valóságos egyházmegyei zsinatot tartott;[2] mások ellenben azt gondolták, és helyesen,

[1] A résztvevők névsorát l. Fabiusnál id. h. 13. l. A primás titkárai Korondy és Haulik egyuttal mint a zsinat titkárai szerepeltek.

[2] Igy pl. Szepesy Ignácz báró erdélyi püspök, aki a zsinat határozatait ki is nyomatta «Statuta Almae Dioeeesis Transsilvanicae« stb. Clandiopoli. Sok tekintetben kitünő munka, de egyszersmind gyászos emléke az állami gyámságnak, mely akkor a magyar kath. egyházra nehezedett. A placetum regium úgy szerepel benne, mint egyházmegyei zsinati statutum. Fabius megjegyzi, (17. l.) hogy Szepesy ezzel a munkával úgy agyondolgozta magát, hogy a nemzeti zsinaton meg sem jelenhetett.

hogy a tartományi zsinat példájára előbb kell a nemzeti zsinatot megtartani és csak azután lehet tartani egyházmegyei zsinatot, amelyen amannak határozatai kihirdettetnének.

Legnagyobb részök azonban tanácskozott káptalanjával és az alsó klerus kiválóbb tagjaival, a tanácskozás eredményét pedig declaratio vagy vélemény alakjában terjesztette föl a primáshoz. Maga a primás az esztergomi főkáptalannal tartott tanácskozmányon fölül *az esperesi kerületeket* szólitotta föl véleményadásra, s azonkivül szándéka volt a nemzeti zsinat befejezése és határozatainak jóváhagyása után, egyházmegyei zsinatot is tartani, amely azonban, a határozatok jóvá nem hagyatván, meg nem tartatott.

Alig mult el egy negyedszázad a pozsonyi zsinat óta, amely — miként láttuk — eredmény nélkül végződött, már is ujra halljuk hangoztatni a nemzeti zsinat eszméjét. Az 1848. évi mozgalmak nem vonultak el nyomtalanul az egyház fölött. Százados institucziókat és szokásokat forgattak föl, jókat és roszakat egyaránt. Még nem vagyunk oly messze ezektől az időktől, hogy kellő higgadtsággal és tárgyilagossággal képesek volnánk megitélni, valjon e mozgalmak több kárt mint hasznot okoztak-e az egyháznak. Annyi bizonyos, hogy a szabadság szele, mely akkor végig vonult a vén Európán, nemcsak pusztitott, de tisztitott is, elősöpörvén sok oly az ujabb időbe nem való institucziót, amely ónsúlylyal nehezedett a katholikus egyházra, s azt úgy beléletében, mint külső fejlődésében akadályozta. A forradalmak akkor is „új rendet“ teremtettek, minek folytán az egyháznak is új berendezésről kellett gondoskodnia. A katholikus mozgalom legelőször is Németországban indult meg. A német püspöki kar már 1848-ban gyült össze Würzburgban, hogy a teendők felől tanácskozzék. A tanácskozások gondosan voltak előkészitve. A püspöki kar meghitta azokra Németországnak legkitünőbb theo-

logusait, akik bizottságokba osztva, szünet nélkül dolgoztak, előkészitvén a tárgyakat, úgy hogy a püspöki tanácskozmány elé már mindig kész elaboratum került. Maga Döllinger is nevezetes szerepet játszott ezen tanácskozmányokban és Heinrich, a későbbi nagynevü dogmatikus, még mint fiatal karkáplán kapott meghivót. A nagymértékben tanulságos tárgyalásokból minket most csak azok érdekelnek, amelyek a *nemzeti zsinat* megtartására vonatkoznak.[1] A mozgalom ott is az alsó klerusból, különösen a lelkészkedő papságból indult ki.

A német püspökök legnagyobbrésze azt hangsúlyozta, hogy a klerus kivánja a zsinatokat, legtöbben különösen is kiemelték, hogy a klerusnak *jobbik* része óhajtja a zsinatot. A tanácskozmányok menetéből látszik, hogy a kérdés tárgyalása mindenféle nehézségekbe ütközött s azért meglehetősen lassan folyt. A febronianismus és jozefinismus, éppen úgy mint minálunk, ott is erős nyomokat hagyott hátra még a korrekt gondolkodásuak lelkében is.

A zsinatok kimenvén már a divatból, azok tartásának módjára, a meghivandók és jelenlévők jogaira nézve különféle téves nézetek uralkodtak. Mindazonáltal a tudós kanonistákból összeállitott bizottságoknak munkálatai helyes irányt szabtak a tanácskozásoknak s igy elhatároztatott, hogy a bajok orvoslására, egyházmegyei,[2] majd a lehetőséghez képest tartományi zsinatokat[3] is fognak tartani. Mindkét határozatban egyenesen kiemelik a tridenti szent zsinatnak rendelkezéseit és azok alapján mondják ki a határozatokat.

A tárgyalások legkényesebb pontja volt a nemzeti zsinat.

---

[1] E tanácskozások jegyzőkönyvei az »Archiv für kath. Kirchenrecht« cz. folyóiratban vannak közölve. A tárgyunkra vonatkozók 22. köt. 373. s. k. ll.

[2] Archiv stb. id. h. 421. l.

[3] Archiv stb. id. h. 427. l.

A három theologusból álló bizottság (Döllinger, Herzog, Krabbe) elkészült javaslatával, amelyben a nemzeti zsinatot úgy szemléli, mint *a német katholikusok egységének külső jelét és összekötő kapcsát.* Szükségességéről majdnem mindnyájan meg vannak győződve, de miután ez az úgynevezett causae majores közé tartozik, *a pápától engedélyt kell kérni annak megtartására*, akit aziránt is meg kell keresni, hogy jelöljön ki egyet *a német metropoliták* közül, ki a nemzeti zsinaton elnökölne és annak tanácskozásait vezetné. A nemzeti zsinatot szoros kapcsolatba hozza Döllinger *a német nemzeti egyház* szervezésével. Nem ért ugyan olyan nemzeti egyházat, amelynek valami *schismatikus* tendenciája volna Rómával szemben, mint a minő a gallikán egyház volt, külön szabadalmakkal, mert ha ilyet akarna valaki, ő volna a legelső, aki ellenezné. „Ha valaki ily, külön szabadalmakkal biró nemzeti egyházra gondolna, amely magát Róma elől elzárná, magam is egészen elvetném.“[1] Továbbá fejtegeti, hogy a nemzeti egyháznak jó értelme van s ő olyat akar, amelynek leghűbb kifejezője volna a *nemzeti zsinat.* A püspökök és a tanácskozásra meghivott theologusok alaposan megvitatták a kérdést s midőn a hires kölni érsek Vicari kijelentette, hogy „a nemzeti zsinatnak megtartása szükséges“, s hogy „senki közülök nem szándékozik ezáltal Rómától elszakadni, sőt ellenkezőleg, azzal akarják a Rómával való egységet föntartani“, egyhangulag a következő határozatot hozták: „A Würzburgban egybegyült érsekek és püspökök, tekintettel a Németországban beállott állapotokra, azon élénk óhajtól vannak áthatva, hogy mihelyt csak lehetséges, német nemzeti zsinat tartassék. E végből elhatározzák, hogy ily nemzeti zsinatnak megtartására, azonnal kérnek engedélyt a Szentatyától.“[2] A határozathoz képest az engedélyért csak-

[1] Archiv stb. id. h. 439.

[2] Ugyanott 443. és 445. l.

ugyan folyamodtak is, de IX. Pius pápa azt megtagadta, utalván a püspöki kart az egyházjogban gyökeredző, a tapasztalat által gyakorlatilag is kipróbált tartományi és egyházmegyei zsinatok tartására.

A pápa legkevésbbé sem kételkedett a német püspöki karnak hithűségében, hisz az oly tagokat is számlált a maga körében, akik szenvedtek is már az egyházért, hanem a nemzeti zsinat eszméje iránt táplált bizalmatlanság, az ily zsinatok körül észlelt tapasztalatok elegendő okul szolgáltak arra, hogy a kért nemzeti zsinatot meg ne engedje. A későbbi események igazolták, hogy akármily óvatosan körülvonalozta is Döllinger s a vele akkor tartó püspöki kar a német nemzeti egyháznak és a zsinatnak eszméjét, a pápának bizalmatlansága mégis csak alapos volt, mert a nemzeti egyházat már akkor kezdte csinálni Ronge s később, mint tudjuk, maga Döllinger is.

Egyébkint a würzburgi tanácskozásokban hozott határozatok vetették meg alapját a katholiczizmus hatalmas fejlődésének Németországban, mely nemcsak a saját hűtlen fiai által szított belső forradalmakon aratott győzedelmeket, hanem dicsőségesen megállotta helyét a későbbi „kulturharczban“ is, bámulatra ragadva jó barátot és ellenséget egyaránt. De nem is csoda; hisz hogy többet ne emlitsünk, határozatai között olyan is van, amely kimondja, hogy a katholikus iskolák föntartásáért és megmentéseért szükség esetében mindent föl kell áldozni, még a fölösleges drága egyházi szereket is eladni s azokat a katholikus iskolákra forditani.

Tudjuk, hogy az 1848. évi törvényhozás nálunk is nagy változást hozott létre az egyház közjogi helyzetében. Scitovszky János herczegprimás ennélfogva alighogy elfoglalta érseki székét, erős kézzel fogott hozzá a zilált viszonyok rendezéséhez. E czélból összehitta székhelyére Esztergomba az összes, a magyar szent korona területén lakó érsekeket és püspököket

és a német püspökökhöz hasonlóan 1850. évi augusztus 25—31-ig tanácskozmányokat tartott.[1] A tanácskozmánynak saját theologusai, jegyzői és titkárai voltak, kiknek eskü alatt kellett magukat a titoktartásra kötelezniök.

A tárgyalandó ügyeket bizottságokban készitették elő; azután a primás elnöklete alatt megvitatták és meghozták a végleges határozatokat. A tanácskozmányok czélját maga a püspöki kar ekkép adja elő a pápához intézett feliratában:

„Összejöttünk, hogy a sok és nehéz sebre, amelylyel a magyar egyház teste utóbbi időben oly súlyosan illettetett, Isten segitségével alkalmas gyógyírt keressünk és tekintettel azon fordulatra, amely hazánk közügyeiben ujabban beállott, szent vallásunk és egyházunk ügyei fölött közösen tanácskozzunk."

A dolog természetéből folyónak látszik, hogy a tanácskozásokon a zsinatok ügyét sem lehetett elkerülni; igy tehát ez is szóba került. Nevezetesen hivatkozás történt az 1848. évi magyar nemzeti zsinatra, amiért is szükséges, hogy közbevetőleg röviden ezzel is foglalkozzunk.

Már fönebb emlitettük, hogy 1848-ban Németországban a zsinati mozgalom az alsó klerus soraiból indult ki. Ily mozgalom nálunk sem hiányzott és mint akkor minden ujitás, ez is a legrövidebb idő alatt oly mérveket öltött, hogy magával ragadta az egész ország klerusát. Jók és roszak ettől várták a boldogulást. Hozzájárult, hogy maga a primási és esztergomi érseki, az egri érseki, nemkülönben a püspöki székek jórésze üresedésben volt. A papság pedig esperesi kerületenkint, majd egyházmegyénkint a bajok orvoslására nemzeti zsina-

[1] E tanácskozások jegyzőkönyvei nyomtatásban is megjelentek: Protocollum conferentiarum . . . quas Excellmi ac Illmi Archi et Eppi Hungariae, Slavoniae, Croatiae, Dalmatiae, Transylvaniae et Vojvodinae Strigonii a die 25-a usque 31-am Aug. anno sal. 1850. celebrarunt. Folio 36 oldal. Nagyon tanulságos munka. Nyilvánosságra nem került.

tot követelt. A tanácskozmányokban és hirlapokban valóságos harczot vivtak a fölött, kik lehetnek tagjai a nemzeti zsinatnak.[1] Sürün követelték, hogy nemcsak az alsó papság, de a világi hivek is legyenek tagjai a nemzeti zsinatnak. A püspöki kar föl is szólalt a különféle subversiv törekvések ellen egy közös főpásztori körlevélben.[2] Mindazonáltal az eszme mindig terjedt, kiváltképen, mióta azt egyes tekintélyes testületek is magukévá tették. Igy pl. az esztergomi főkáptalan 1848. május 2-án tartott üléséből a magyarhoni kath. egyház valamennyi főpásztoraihoz intézett „fölszólitást", melyben akként nyilatkozik, „hogy egyedül zsinatok tartása és a világi és hazai katholikusok összeolvadó nagyobb országos testületének nyilatkozása és fölszólalása által lehet elérni a bajok orvoslását."[3]

A főkáptalant kétségkivül a legnemesebb szándék vezérelte, amint körlevelének további indokolásából látható: „Ezen kimutatott uton szükség több oly kérdéseket mielőbb eldönteni, melyek egyenesen a legujabb változások következtében merülnek föl. A kath. egyház, mely az előbbi kormányforma mellett a status-hatalom részéről kedvezések és előnyök fejében, külügyeinek merő dicasteriális resolutiók s kormányrendeletek általi elintézését s autonomiájának (a többi vallásfelekezetek szabadsága mellett igen is föltünő) megszoritását eltürte, hogy ezentúl ily rendeleteket magára nézve is érvényteleneknek tartson, azt, ha maga iránti *vallásos* tartozásának nem ismerné is, kénytelenittetnék szabad polgári kötelességül nézni." Továbbiakban fölkéri a főpásztorokat, hogy egyházmegyei zsinatok által, a nemzeti zsinatot is előkészitsék. Maga részéről késznek nyilatkozik a „haza oltárára letett tetemes áldozatokon túl, az alsó rendü papságnak illőbb ellátására új áldozattal is járulni."

[1] Religio 1848. I. 109. k. ll., 1848. II. s több helyen.

[2] Religio 1848. II. 3. sz.

[3] Religio 1848. I. 294. l.

Igy állván a dolgok, bátran mondhatjuk, hogy az akkori közóhajnak felelt meg gróf Nádasdy Ferencz, kalocsai érsek, midőn mint Magyarország legöregebb metropolitája 1848. aug. 1-én, sz. Péter fogságának ünnepén, a nemzeti zsinatot ugyanazon évi szeptember 8-ára, vagy ha az akkor össze nem jöhetne, szeptember 24-re Esztergomba összehitta.[1] A meghivóban már nem történik hivatkozás királyi vagy kormányi engedélyre, sem pápai beleegyezésre, hanem csak „őseink tiszteletreméltó példáira." A zsinat összehivását szükségessé tevő állapotokat ekkép jellemzi: „Mert nemcsak a vallástalanság naponkint nagyobb pusztitást okozó mirigyét s a hivő nép veszedelmes erkölcsi feslettségét inkább és inkább elharapódzani; de az egyházi fegyelem legüdvösebb korlátait is szétrombolatni, az egyház legszentebb jogait vakmerően megtámadtatni s azon határokat is, melyeket atyáink kimértenek, megvetőleg legázoltatni szomoruan tapasztaljuk."

Fontos e zsinat összehivásánál még azon körülmény is, hogy arra, a tartományi zsinatokra meghivandókon kivül, az alsó papság is meghivatott úgy, hogy *küldöttei által résztvegyen a nemzeti zsinaton.* Az összehivó okmánynak erre vonatkozó része ekkép hangzik: „Minthogy pedig az idők igényeire figyelve, velünk együtt a főpapok szándéka is odahajlott, hogy *az atyák szokásának mellőzésével* e zsinaton küldöttei által a lelkészséggel foglalkozó papság is résztvegyen, *ez alkalommal szabadság adatik neki*, hogy megyénkint a plébániai egyházak kormányzóiból szavazat által választandó két-két egyént az emlitett zsinatra felküldhessen.[2] A rohamosan fejlődő politikai események azonban megakadályozták a zsinat létrejöttét, mely különben is csak össze-visszakuszálta volna az amugyis zavart egyházi helyzetet. Nem volt meg akkor a lel-

[1] Religio 1848. II. 233. l.

[2] Religio i. h. 234. l.

keknek az a nyugalma, amely egyik föltétele a zsinat üdvös működésének. Non in commotione Dominus. Azonkivül sok nyugtalan, hivatásáról megfeledkezett elem került volna a zsinatra, mely nem kivánt kevesebbet, mint az egyháznak az 1848-ki alkotmányformának megfelelő demokratikus alapon való szervezését, a coelibatus eltörlését s ehhez hasonló „reformokat." Igy tehát jobb, hogy az egész zsinatból semmi sem lett. Nekünk mindazonáltal foglalkoznunk kellett vele, mint egyházi életünk egyik különös és tanulságos jelenségével, de meg azért is, mivel, miként mindjárt látni fogjuk, ugyanaz az általunk ismertetett esztergomi tanácskozmányokon is szóba került.

A tárgyalások alapját képező javaslatnak 3. §-a a nemzeti és tartományi zsinatokról szólott. Gróf Nádasdy Ferencz kalocsai érsek hangsulyozván azt, hogy miután az ujabb törvényhozás *a nemzeti és tartományi zsinatok megtartását be nem tiltotta*, a tanácskozmánynak ezek mellett is kellene nyilatkoznia. A püspöki karnak legnagyobbrésze azonban nem találta tanácsosnak ujra fölizgatni a kedélyeket a nemzeti zsinat emlékének fölujitásával, sőt annyira mentek, hogy midőn Balassa Gábor, a távollétét betegség miatt kimentő szombathelyi püspök, levelében e tanácskozmányt *nemzetinek* nevezte, e kifejezés ellen is kifogást emeltek, inkább magán-tanácskozmánynak jelentvén ki a konferenciákat. S ez alkalommal, szó lévén a nemzeti zsinatról, az eperjesi püspök, hivatkozással az 1848-iki összehivott, de meg nem tartott nemzeti zsinatra, még azt a kérdést is intézte a jelenlevő püspökökhöz, valjon a nemzeti zsinatra a lelkészkedő papság is meghivatnék-e, úgy miként 1848-ban tényleg meghivatott? Mire a püspöki kar egyhangulag odanyilatkozott, hogy az akkor kivételes és csakis arra az egy esetre szóló kedvezmény volt.[1] S csakugyan, miként láttuk,

[1] Protocollum stb. 3. l.

gróf Nádasdy Ferencz 1848-iki meghivójában élt is azzal a jogfentartó s körültekintő kifejezéssel, hogy az adott kedvezményt csakis „ez alkalommal“ megadottnak jelezte.[1]

Minthogy pedig az alsó papság nagyrésze 1848-ban még azt is követelte, hogy az egyházmegyei zsinaton a püspök mellett döntő szavazattal birjon, a tanácskozmány hangsulyozván a püspökök e kizárólagos jogát, elhatározta, hogy ezt a papsághoz kibocsátandó körlevélben külön is ki fogja emelni; mindazonáltal Rimely Mihály pannonhalmi főapátnak azon inditványát is elfogadta, hogy a körlevélben a püspöki jogot egyszerüen konstatálja, de annak vitatásába, nehogy az alig elcsendesült viták ismét föléledjenek, nem bocsátkozik. Igy a háromféle zsinatra vonatkozó kérdést egybe foglalták össze és a határozatot következő óvatos fogalmazásban mondották ki: „Decisum: synodos *sacris canonibus praescriptas* consultantes Episcopi *pro exigentia circumstantiarum et ad mentem Summi Pontificis* non intermittent convocare, eo observato: se quemadmodum leges Ecclesiae de synodis latas servaturos, ita vigilaturos esse, ut inviolata custodiantur jura Episcoporum, qui soli sunt in synodo dioecesana judices et legislatores; ac suo, non adstantium nomine faciunt ac promulgant decreta, et quamvis adstantium expetant consilia, non tamen coguntur ea sequi.“

E határozatból kifolyólag tartatott meg 1858-ban az esztergomi tartományi és 1860-ban az esztergomi egyházmegyei zsinat, melyen amannak ismert és közkézen forgó határozatai kihirdettettek.

Az 1850. évi püspöki tanácskozmányok nemcsak a zsinatok ügyét rendezték hazánkban, hanem egyéb függő és elintézésre várt kérdéseket is. Foglalkoztak

[1] Nagyon tévednének tehát azok, kik az esperesi kerületi gyülésen az országos zsinatot sürgetve, azt hinnék, hogy ott talán az összes plébánosoknak szólásjoguk lenne.

még a püspöki kinevezésekkel, különösen pedig az ország primásának közreműködésével a püspöki kinevezéseknél, a bécsi felsőbb papnevelő-intézettel, az urbéri kártalanitással, a papnöveldék dotációjával. Fontos határozatokat hoztak a papnevelés és az ifjuság nevelésének ügyében, továbbá a papság fegyelméről a vallás és tanulmányi alapról: szóval e határozatok az egyházi életnek majdnem minden ágát érintik s még ma is alkalmaztatnak az egyházmegyék kormányzatában. Sok oly eljárás, melynek semmi nyomát sem találjuk sem az egyházi törvénykönyvben, sem pedig valamely rendeletben, e tanácskozmányok határozataiban birja alapját és magyarázatát. Scitovszky herczegprimás e tanácskozmányokkal halhatatlan érdemeket szerzett magának a magyar katholikus egyház körül.

Hasonló tanácskozmányokat tartott néhány hónappal azelőtt az osztrák püspöki kar is, melyek szintén alapvető hatással birtak az ottani egyházi viszonyok rendezésére.

És nem is kell nagyon visszamennünk a hazai katholiczizmus multjába, hogy meglássuk, miszerint az ily püspöki tanácskozmányok nálunk már a korábbi időkben is divatban voltak.

Ily tanácskozmányt tartott Szelepcsényi primás 1686. évi ápril 2-án Nagyszombatban, tiltakozván az úgynevezett gallikán declarátiók ellen[1] és már előbb Pázmány 1626. évi ápril 2-án Pozsonyban, melyen a lelkészkedő papság is jelen volt.[2]

Nem hallgathatjuk el tehát véleményünket, hogy szemben azon ingadozó alappal, amelyen a nemzeti zsinat eszméje az egyházjogban áll, továbbá tekintettel azon számba nem vehető eredményekre, amelyeket a nemzeti zsinatok az ujabbi időkben képesek fölmutatni, tekintettel továbbá arra a még mindig fönn-

[1] Péterffy II. 438. l.

[2] Péterffy II. 219, l.

álló bizalmatlanságra, amelylyel az apostoli Szentszék mindaz iránt viseltetik, amit egyházi téren a „nemzeti" praedicatummal jeleznek, sokkal hasznosabbaknak és czélravezetőbbeknek tartanók az ily püspöki tanácskozmányokat, melyek amugyis nagyban hasonlitanak az úgynevezett részletes, teljes zsinatokhoz, — concilia particularia[1] plenaria, aminők ujabban az apostoli Szentszéknek jóváhagyásával, sőt egyenes fölszólitására többször tartattak az új világrészben. Hasonló tanácskozmányokat a püspöki kar bármikor tarthat; sőt az ilyen plenaris, partikuláris zsinatot is, amennyiben szükséges volna és a püspöki kar kivánná, az apostoli Szentszék kétségkivül nálunk is engedélyezné.

Minthogy pedig egyházunk hierarchiájának isteni rendelésen alapuló szervezeténél fogva, minden hatalom a püspököknél van, ők lévén rendelve a Szentlélektől, a hivek és lelkipásztorok kormányzatára, magától értetődik, hogy az ily tanácskozmányokba sem a lelkészeknek, sem a hiveknek beleszólásuk nincsen. Ez azonban nem zárja ki, hogy a püspöki kar, a papnevelés, lelkipásztorkodás, a tanügy terén vagy egyebütt tapasztalatokat szerzett férfiaknak *tanácsát* igénybe ne vegye, ha jónak látja. Igy volt ez az egyházban mindig; igy a németországi püspöki karnak hires püspöki tanácskozmányain, nemkülönben a Scitovszky-féle fontos konferencziákon. Hogy azután az ily tanácskozmányokon könnyen fölmerülhet az egyház által különben is előirt zsinatok tartásának szükségessége, az nagyon valószinü; de ezt a püspöki karnak bölcseségére és elhatározására kell biznunk.

Annyi bizonyos, hogy a katholikus egyházi élet terén Magyarországon régen nem volt annyi rendezendő kérdés mint manap. Magának az úgynevezett polgári házasságnak intézménye, daczára a minden tekintetben kitünő főpásztori körlevélnek és a hozzácsatolt

[1] Wetzer és Welte Kirchenlexikon II. kiad. 3. köt. 783. o.

szintén jeles utasításnak, mindig új kérdéseket fog dobni a felszinre. De ezeket be sem várva, már most is kellene gondoskodni, hogy az egyház tana a házasság szentségéről úgy a katekizmusokban, mint a középiskolai tankönyvekben, tekintettel a polgári kötésre tárgyaltassék, amint az a franczia- és németországi tankönyvekben történik. Ez azonban szorosan összefügg a katekizmus revisiojának, a mai kor igényeinek megfelelő középiskolai hittani tankönyvek megirásának kérdésével, ami annál sürgősebb, mert hiszen katekizmusaink még a vatikáni zsinatnak definicziói sem veszik kellő figyelembe. Szó lévén az iskolai tankönyvekről, lehetetlen magáról az iskola-ügyről nem szólanunk.

Mit tennének külföldi hitrokonaink, ha csak egy részét is birnák azoknak a jogoknak és szabadságoknak, amiket minekünk az ország törvényei eddig biztositanak a tanügy terén, mikor ők most is, egyedül saját áldozatkészségökre utalva, oly bámulatos eredményeket képesek fölmutatni? Senki, akinek igazságérzete még el nem tompult, nem tagadhatja, hogy nagy haladást tettünk e téren, de bizony még sok a tennivaló. Arra ugyan semmit sem adunk, hogy ellenségeink iskoláink ellen lármáznak, mert azt kiszámitott czélzatosságból teszik, hogy iskoláinkat népszerütlenekké tegyék; de arra még kevesebbet, hogy az állam állitólag többet tesz, mint mi, mert ez először nem is igaz, s azután könnyebb neki nagylelküséget gyakorolni mások pénzéből — a mi adónkból, mint a sajátjából. A hol azonban valóban vannak hiányok, ott segiteni kell, mert ha megindulna az általános háború iskoláink ellen, ezek lennének ügyünknek Achilles-sarka, ellenségeinknek pedig legerősebb fegyverei. Azt sem követelhetjük, hogy e téren minden terhet a püspökök viseljenek, mert ezt nem is tehetnék; de a főpapság áldozatkészsége mellett más állandó jövedelmi forrásokról is kellene gondoskodni, hogy azt, ami még a miénk, megmenthessük. Lám, a német püspö-

kök még a fölösleges egyházi szereket is eladatni rendelték, ahol az iskolát nem lehetett máskép a katholikusok számára biztositani! S ezt akkor tették, mikor még nem volt behozva a polgári házasság és az azzal összefüggő többi institucció. Nekünk most már csakis iskoláink vannak, ahol érdekkörünk az államéval összeesik és érintkezik: ha még azokat is elveszitjük, könnyen az olasz papság sorsára jutunk, melynek alig számbavehető tekintélye s következőleg kevés befolyása is van a népre. Nem kevésbbé fontos az iskolai és a templomok vagyonának helyes, biztos kezelése és az azzal összefüggő kérdések rendezése.

Arra is kellene gondot forditani, hogy azt a silány recompensatiót, amelyet a polgári házasság behozataláért a vegyes vallású házasságokból születendő gyermekek vallási nevelésére nézve nyertünk, valóban föl is használjuk, s ne gyökeresedjék meg ismét a vegyes házasságok megáldásában, az 1860-iki esztergomi egyházmegyei zsinat előtt használatban volt gyakorlathoz hasonló eljárás.

Akkor t. i. sok egyházmegyében a püspökök saját hatalmukból adtak fölmentvényt a vegyes vallásu pároknak.[1] Később már kértek a pápától delegatiót s e tekintetben minden jó volt. Az akatholikus féltől követelendő igéretet azonban, tekintettel hazai törvényeinkre, maga az apostoli szentszék is annyira extenuálta, hogy az voltaképen nem is volt igéret. Végzetes hiba, sőt bűnös mulasztás volna tehát, ha papjaink ma is megelégednének az ily igérettel és nem követelnék a törvény által megengedett szerződést, az egyházi hatóságok pedig ily szerződés nem létében is adnának fölmentvényt.

Azt hiszszük különben, hogy most már a pápai delegátió alapján nyert fölmentési hatalom *ily szerződés nem létében nem is gyakorolható.*

[1] Ezen eljárás ellen erősen kikelt S. S. S.-nak Votum ad Synodum czimü röpirata.

A papi nevelés és lelkipásztorkodás terén, a világi és szerzetes-papság fegyelme körül is sok volna a rendezendő. Magát a kongrua kérdést sem volna szabad az államra bizni, mert különben úgy találják rendezni mint Ausztriában, ahol a nagyobb javadalmasok a vallásalapba fizetnek, ez pedig fizeti és ez alapon befolyásolhatja a papságot. Minél inkább huzódik és távolodik az állam az egyháztól, az egyháznak annál jobban kell keresnie hiveit s általuk befolyását érvényesitenie a társadalomra. Ép azért a különféle társadalmi egyesületeket úgy kell már manap tekinteni, mint a lelkipásztorkodásnak egyik hathatós és nélkülözhetetlen kellékét, segédeszközét. Ezek által emelheti a papság a saját és az egyház tekintélyét, hiveinek lelki és *anyagi* üdvét. Igenis az *anyagit* is, mert manap az elhagyatott népnek e tekintetben is kell segélyére lennünk, mivel enélkül sok helyen semmire, vagy igen kevésre megyünk. Nem elegendő már manap az asztal mellől nagy sententiákat hangoztatni, hanem a jót a nép közé is kell vinni. Az egyletek tehát manap nem egyesek kedvtelései vagy hiúságuk eszközei, hanem magának az egyháznak eszközei a hivek jólétének előmozditására, s a saját tekintélyének emelésére. Az ily egyesületeket ennélfogva be kellene vonni magának a főpásztori gondozás és kormányzásnak keretébe s minden lehető módon támogatni. A liberalismus uralmának leghatalmasabb emeltyüje egyleteiben van.

Ujabb időben annyira megszaporodott hazánkban a különböző női kongregációk száma, hogy most már nemcsak a városokban, hanem sokszor még igénytelen falvakban is találkozunk velök. Egységes vezetésökről azonban, azon kivül amelyben saját előljáróságuk részesiti, nincsen gondoskodva; pedig ilyenre okvetlenül szükség volna. Az ily szigorú életre valódi hivatás szükséges, de miután számuk oly rohamosan nő, működési terök napról-napra tágul s igy mindig távolabbra esnek úgy saját anyaházaiktól, mint a nagyobb

számú papsággal biró központoktól: félni lehet, hogy lelki vezetésök sok helyen elhanyagoltatik, minek következtében lazul a fegyelem, ami lassan az egész testület romlását vonhatja maga után. Ettől annyival inkább lehet félni, mert miután számuk szaporodásával aligha tarthat lépést az egyének subjectiv hivatása, bizonyára olyanokban sem lesz hiány, akikről áll az: si non es vocatus fac, ut voceris. Ilyenek pedig kiváló lelki gondozást igényelnek, mert másképp, mint hivatással nem birók romboló hatással vannak az egész gyülekezet fegyelmére.

Gyakorlatba kellene továbbá ismét hozni a tridenti szent zsinat által előirt visitatiókat.[1] Mennyi haszon háromolnék azokból az egyházra, mennyiben járulnának azok az egyházi élet fölvirágoztatásához, a fő- és alpapság tekintélyének emeléséhez, a fegyelem föntartásához, azt nem is szükséges külön kimutatni. Maga a tridenti zsinat ekkép adja elő azok czélját, következőleg hasznát is: „Visitationum autem omnium istarum praecipuus sit scopus, sanam orthodoxamque doctrinam expulsis haeresibus inducere, bonos mores tueri, pravos corrigere, populum cohortationibus et admonitionibus ad religionem, pacem, innocentiamque accendere, cetera, *prout locus, tempus et occasio feret*, ex visitantium prudentia ad fidelium fructum constituere.“

Maga a közvetlen érintkezésnek melege sok hitközségben új életre keltené az alvó egyházi életet, amelyet hidegen hagy a papiros holt betüje. Népünk, hála Istennek, még nagyon szereti főpásztorait s valóságos áhitatos kegyelettel viseltetik irántuk. Hátha még a visitatio alkalmából látná mindenre kiterjedő figyelmöket, hallaná hol intő, hol feddő vagy dicsérő szavaikat, buzditásaikat, elismerésöket, dicséretöket?

Amint tehát bizonyos, hogy az új egyházpoli-

[1] Sess. XXIV. de reform. cap. III.

tikai törvények új helyzetet vagy amint liberálisaink nevezik, új „rendet“ teremtettek hazánkban; úgy nekünk is a megváltozott csatarenddel szemben új fegyverekről kell gondoskodnunk. Nem használhatjuk a kova-pisztolyt, mikor ellenségünk Manlicherekkel van fölfegyverkezve. Ezt különben maguk a mostani helyzetnek megteremtői is hangsulyozták, midőn törvényeiktől — a papságnak megkettőzendő buzgósága mellett — az egyházi életnek nem hanyatlását, hanem fölvirágzását várták. Igaz, hogy ez csak úgy oda vetve annyi, mint a méregtől az élet fölkeltését várni; de az is igaz, hogy a méreg megfelelő használat mellett orvosság is lehet. Hogy azonban azzá lehessen, gondos és pontos orvosi utasitásra van szükség.

Megbeszélni való ügy tehát van elég, ha nem is nemzeti, országos zsinaton, de oly püspöki tanácskozmányokon, melyekben a tudósabb papok, theologusok, tapasztalatokkal biró lelkipásztorok is részt vegyenek.

A lelkészkedő papság legjobban érzi az új korszaknak az egyházra és mindenekelőtt magára nézve lealázó voltát. Azért jajdul föl legelső sorban és eszközöket keres a baj orvoslására, vagy legalább is enyhitésére. Valjon a keresett eszközök helyesek-e vagy sem, czélunk volt, az egyházjog világánál, a történelem kalauzolása mellett kimutatni. Ez a quid juris. Alkalmazandók-e gyakorlatilag, annak megitélése már nem mireánk tartozik, hanem azokra, kiket az isteni Gondviselés rendelt az egyház kormányzatára. Ez pedig a quid consilii. Annyi bizonyos, hogy a papságnak forrongása jó jel, mert a mozgás élet, az élet pedig szebb és jobb jövőnek záloga. Hogy ez mihamarább reánk virradjon, kiki tegye meg a kötelességét, vegye ki a maga részét a katholikus mozgalomból s győzelmünk, az igaz ügy győzelme el nem maradhat.

A SZÉKESKÁPTALANOK ELLENŐRZÉSI TISZTE.

Egyházjogi tanulmány.

Irta: DR. OKÁNYI LAJOS.

(Vége.)

A fővéduri jog lényegében sem több sem kevesebb mint egyáltalán véduri jog a kath. egyházban, avval a különbséggel mégis, hogy ezen fővéduri jog eltérőleg a közönséges egyházi jog szabályaitól, kiterjed a főbb egyházi javadalmakra is, azonban sem kormányzási sem törvényhozási hatalmat nem ad. Oly kiváltság; privilegium ez, mely a legfőbb kegyurat az egyháznagyok kinevezése és az egyházi vagyon kezelése körül bizonyos jogokban pl. kinevezési, ellenőrzési, adományozási jogban részesiti, amely jogokra különben a legfőbb kegyur hierarchikus állásánál fogva igényt nem tarthatna. Eme jogok mértéke meg van határozva, és többre kiterjeszteni nem szabad, de nem is lehet. A százados usus biztosit hazánkban a legfőbb kegyurnak az egyháznagyok kinevezésénél a javadalmak és az egyházi vagyon ellenőrzésénél bizonyos jogokat, anélkül azonban, hogy az egyetemes egyházjog szabályait hatályon kivül helyezné. Valamint tehát a kinevezéseknél a legfőbb kegyur köteles magát az egyházjog egyetemes szabályaihoz tartani és csakis egyházjogilag kinevezhető személyeket kinevezni, éppen úgy a legfőbb kegyuri jog, — melynek alapján érvénytelen az egyházvagyonnak bárminemü elidegenitése a legfőbb kegyur hozzájárulása nélkül, — nem veszi el az egyház ama törvényének erejét, mely szerint az egyházfő az elidegenitésnél első sorban a káptalan beleegyezését kikérni tartozik.

Az egyetemes egyházi jog megkivánja az elidegenités törvényességéhez a káptalan beleegyezését, a részleges

magyar egyházi jog a legfőbb kegyur jóváhagyását, és e kettő legkevésbbé sem zárja ki egymást, hanem kiegészíti, vagyis e két tényezőnek t. i. a legfőbb kegyurnak és a káptalannak hozzájárulása szükséges, hogy az elidegenitési actus törvényes és érvényes legyen. Amint e kettő közül valamelyik hiányzik, az ügylet érvénytelen, mert vagy az egyetemes vagy a részleges egyházjog szabályaiba ütközik. Az egyház pedig, mely mások jogait és kiváltságait mindig tiszteletben tartotta, jogosan követelhet hasonló tiszteletet jogai irányában.

Ezek alapján tehát, ha valamely egyházi vagyonra vonatkozó jogügylet nem bir legfelsőbb jóváhagyással, nemcsak a világi, hanem az egyházi törvény előtt is érvénytelen, mert nem felel meg a részleges egyházjog által körvonalozott feltételeknek, és viszont ha hiányzik a káptalani beleegyezés, akkor is érvénytelen a jogügylet, mert ellenkezik az egyetemes egyházi joggal és a jogutódot nem kötelezi lelkiismeretben. Az egyházfő, aki ilyen ügyletet köt, lelkiismeretben kötelezhető restitucióra, vagyis mindama károk visszatéritésére, melyek ezen jogügylet következtében az egyház vagyonára háramlottak, s a káptalannak jogában áll felsőbb forumhoz fellebbezni s jogainak tiszteletben tartását kérni. Hazánkban a legrégibb időkben is gyakorlatban volt a legfőbb kegyuri jóváhagyás mellett a káptalan beleegyezését kikérni. Okmánytárainkban nagyszámmal találhatók oklevelek, melyek bizonyitják, hogy a királyi jóváhagyás mellett a káptalan beleegyezésének kikérése szokásban volt. Az ellenőrzési jogok történeti fejlődésének tárgyalásánál több idevágó esetet közöltünk. Knauz: Monumentái, Wenzel: Hazai okmánytára, Fejér: Codex Diplomaticus-a számos esetet tartalmaznak. Állitásunk igazolására a bevezető részben idézetteken kivül elégséges a következő adatra való hivatkozás: (Wenzel: H. O. VII. 70.) V. Béla 1239-ben kinyilatkoztatja, hogy a veszprémi püspök a püspökségnek távol, a Dráva mentén fekvő egyik birtokát »impetrata a nobis licencia, tamquam a patrono, *cum consensu capituli*« adta el. Ezen és ehhez hasonló számos

adat igazolja, hogy hazánkban az elidegenités jogügyletei az eddig tárgyalt szabályok alapján a káptalan beleegyezése mellett köttettek meg. Sőt voltak századok, midőn a jogügyletek érvényességéhez csak a káptalan beleegyezését követelték. Egyébként napjainkban is a kormány, illetve a vallás- és közokt. miniszter, ki által ő felsége legfőbb kegyuri jogát gyakorolja, mindig megköveteli a káptalannak, mint az egyházi vagyon ellenőrének és a püspöki törzsvagyon kezelőjének beleegyezését, s ha ez előzőleg nem eszközöltetett, ő maga küldi vissza az ügyiratokat a káptalanhoz véleményadás végett.

9. III. Sándor pápa dekretáliáiban a püspöknek szivére köti, hogy minden fontosabb ügyben kérje ki a káptalan tanácsát, már pedig alig lehet fontosabb ügyet elképzelni az egyházi javadalmak változtatásánál, létesitésénél és beszüntetésénél s éppen ezért ezen ügyekben is a kánonok mindenkor kötelességévé teszik a püspöknek, hogy a káptalan tanácsát kikérje. Az egyetemes egyházi jog szerint vannak javadalmak, melyek létesitéséhez vagy beszüntetéséhez csak a szentszéknek, a pápának van joga, azután kisebb egyházi javadalmak, melyek változtatásának joga a püspököt illeti meg, de soha a káptalan beleegyezése nélkül, amely itt éppen olyan »condititio sine qua non« akár az elidegenitésnél.

A javadalmak megváltoztatásaihoz szükséges és jogilag megkövetelt egyéb föltételeket itt is mellőzzük és csupán a káptalan beleegyezésének szükséges voltát mutatjuk ki.

Általános jogi szabály az egyházjogban: »beneficia sine diminutione conferantur«, ez oknál fogva az egyház bármely változtatást, mely a javadalmat éri, úgy tekinti mint az elidegenités egy nemét s mindkettőre nézve egyforma eljárást használ. Az elidegenitésnél fölállitott elvek teljesen alkalmazhatók itt is. A magyar részleges egyházi jog a változtatásoknál mindama jogokat biztositja, mint amelyeket az elidegenitésnél juttatott. Tehát a nagyobb javadalmak u. m. érsekségek, püspökségek, apátságok, pré-

postságok és a káptalanok vagy azok praebendáinak változtatásainál, történjék ez akár egyesités, akár felosztás, bekebelezés, megterhelés stb. által, a királynak, mint legfőbb kegyurnak beleegyezésére van szükség. A változtatást a szentszék hagyja jóvá.

Az a kérdés csak, jut-e szerep a káptalannak is nagyobb egyházi javadalmak változtatásainál? Jut, még pedig igy: Minden változtatásnál az egyházjog szerint meg kell kérdezni az érdekelt feleket is; a püspök pedig, kinek megyéje változtatásáról van szó, érdekelt fél, s igy tehát őt is meg kell kérdezni és véleményét meghallgatni. Az általános jogi szabály pedig azt mondja, hogy a püspök »in arduis negotiis«, vagyis fontosabb és nehezebb ügyekben köteles a káptalan tanácsát kikérni. Már pedig nem képzelhető fontosabb egyházkormányzati tény, mint az egyházmegye egyesitése vagy szétválasztása stb., s igy tehát a püspök, mielőtt nyilatkoznék, köteles a káptalan tanácsát meghallgatni. Igaz, hogy e tanács a püspököt nem kötelezi, de hát a szentszéknek a legfőbb kegyurral egyetemben amugy is van joga, ha a szükség vagy más valami fontos egyházi ok megköveteli, az érdekeltek beleegyezése nélkül is, változtatást eszközölni.

Széküresedés esetén a káptalannak az egyházmegye változtatásánál ugyanazon jogai vannak, mint a püspöknek. Az apátságok és prépostságok változtatása nehezebb és fontosabb ügyek közé soroztatván, a káptalan ezeknél tanácsadási jogát érvényesiti, ellenben a káptalani praebendák, stallumok változtatásainál megilletik mindama jogok, amelyeket az érdekelt feleknek juttat az egyházi jog.

Másképen áll a dolog kisebb javadalmak változtatásainál és létesitésénél. Itt, miként az egyházi törvények világosan elrendelik, mindenkor a káptalan beleegyezésére van szükség, akár csak egyszerü megterheltetésről, akár másnemü változtatásról van szó.

A javadalmak változtatását eszközli első sorban valamely személyi vagy dologi tehernek a javadalomra való ráruházása. A c. 11. X. III. 5.-ben a Summarium igy hang-

zik: »Possunt *praelatus et capitulum* praebendae vacanti honestum onus imponere, ad quod praebendarius teneatur.« Ezen caputban jóváhagyja III. Sándor pápa a »*cum assensu capituli*« a praebendára ráruházott személyi terheket. Hasonlókép III. Incze pápa is c. 9. X. III. 10.-ben (lásd alább) követeli a káptalan beleegyezését, ha valamely javadalom megterheltetéséről van szó, és a püspökök mindenkor csak a káptalan beleegyezésével terhelték meg a javadalmakat. A javadalmak megterheltetése a tridenti zsinat óta nem igen fordul elő, mert a zsinat látván ama sok visszaélést, melyet e téren elkövettek a Sess. XXIV. de ref. c. 14.-ben[1] tiltja a javadalmak megterheltetését az egyházilag megengedett eseteket kivéve.

A javadalmak változtatásának további módja az »unio« vagyis az egyesités. Már fönnebb az 5) pontban idéztük a tridenti zsinat ama határozatát (Sess. XXIV. de ref. c. 15.), mely szerint a püspöknek joga van a káptalan beleegyezésével a székes- és társas-egyházakhoz egyszerü javadalmakat csatolni. Azonban a káptalan beleegyezése nem elegendő akkor, midőn valamely javadalom a mensa episcopalissal vagy a káptalannal egyesittetik, hanem a szentszék jóváhagyására van szükség, mert senki saját ügyében, saját érdekében nem lehet elfogulatlan biró, s azért az egyház már a viennei zsinaton az ilyen egyesitéseket érvénytele-

[1] In pluribus ecclesiis tam cathedralibus quam collegiatis et parochialibus, ex earum constitutionibus aut ex prava consuetudine observari intelligitur, ut in electione, praesentatione, nominatione, institutione, confirmatione, collatione vel alia provisione sive admissione ad possessionem alicuius cathedralis ecclesiae, vel beneficii, canonicatuum, aut praebendarum, vel partem proventuum, seu ad distributiones quotidianas, certae conditiones seu deductiones ex fructibus, solutiones, promissiones, compensationeove illicitae, aut etiam quae in aliquibus ecclesiis dicuntur turnorum lucra, interponantur. Haec quum sancta synodus detestetur, mandat episcopis ut, quaecunque huiusmodi in ususpios non convertuntur, atque ingressus cos, qui simoniacae labis aut sordidae avaritiae suspicionem habent, fieri non permittant, ipsique diligenter de eorum constitutionibus sive consuetudinibus super praedictis cognoscant, et illis tantum, quas ut laudabilis probaverint, exceptis, reliquas ut pravas ac scandalosas reiiciant et aboleant.

neknek nyilvánitotta. A zsinat eme határozata igy szól: c. 2. Clem. III. 4. »Quodsi episcopus, sui etiam capituli accedente consensu, mensae suae vel ipsi capitulo aliquam duxerit ecclesiam uniendam, hoc irritum esse decernimus et inane, contraria quavis consuetudine non obstante.« Ezen kánonból kitünik az is, hogy egyéb egyesitések, ha a káptalan beleegyezése hozzájárul, érvényesek. Az egyesités egyéb módjait, hacsak a tridenti zsinat által, — mely az egyesitéseknek nem igen kedvez, — nincsenek eltiltva s ha kellő föltételek s inditó-okok megvannak, a püspök a káptalan beleegyezésével eszközölheti. Az előbb idézett c. 2. Clem. III. 4. első része egész világosan megadja e jogot a püspöknek: »Si una ecclesia alteri ecclesiae, seu dignitati alicui, vel praebendae per episcopum, seu *consentiente capitulo* uniatur, aut religioso loco donetur . . . nequaquam id poterit impugnari.«

Ugyanilyen értelemben nyilatkozik már előbb III. Incze pápa (c. 8. X. III. 10.), midőn az egyházi vagyon elidegenitésére vonatkozó szabályt, mely szerint az elidegenités csak a káptalan beleegyezésével érvényes, alkalmazza a javadalmak egyesitésére is. Már maga a Summarium, mely a kánon rövid értelmezését adja, igy szól: »Non potest episcopus *sine consensu capituli* concedere ecclesias aliis ecclesiis, etiam si habeat jus patronatus in ecclesiis concessis«, magában a kánonban pedig, miután mindennemü egyházi vagyonnak a káptalan beleegyezése nélkül történt elidegenitését semmisnek nyilvánitotta, igy folytatja: »per hoc enim noveris solutam secundo loco propositam quaestionem, cum concessiones ecclesiarum perpetuas ad alienationes non sit dubium pertinere«, vagyis ha a káptalan beleegyezése és aláirása nélkül történt elidegenités érvénytelen, épp olyan érvénytelen a káptalan beleegyezése nélkül történt javadalomegyesités is, mert ez is csak az elidegenitésnek egy módja.

Amit az egyesitésről mondottunk, ugyanaz áll az átváltoztatás többi nemeiről is. Igy a bekebelezést (incorporatio) az egyház törvényei csak a káptalan beleegyezésével tartják megengedhetőnek. III. Incze pápának idevo-

natkozó határozata igy hangzik: (c. 9. X. III. 10.) »Praeterea quaesivisti, (cum auctoritate Dionysii fuerint paroeciae limitate), quatenus singularum paroeciarum proventus in usus ecclesiae cederent necessarios et stipendia ministrorum: si episcopo liceat sine auctoritate summi pontificis, vel saltem sine sui capituli voluntate, viris religiosis conferre obventiones alicuius paroecialis ecclesiae, sustentatione vicarii reservata. Et cum Lateran, concilii statuta prohibeant ecclesiis novam imponi, vel augere veterem pensionem, postulas edoceri, an episcopus valeat religiosis consentiente patrono totam ecclesiam, vel de novo conferre aliquam portionem? Ad quod breviter respondendum, quod salva constitutione canonica . . . de concedenda piis locis quinquagesima portione, neque primum, neque secundum potuit facere episcopus (nisi de licentia Romani Pontificis) *praeter capituli sui voluntatem.*« Vagyis a bekebelezéshez is a káptalan beleegyezése szükséges, hacsak a bekebelezés nem történik pápai engedélylyel, de ez utóbbi esetben is köteles a püspök legalább a káptalan tanácsát kikérni, mielőbb a bekebelezés tényéhez hozzálátna.

A tridenti zsinat az addig fennállott régi jogot, mely szerint a püspök a székeskáptalannak beleegyezése mellett a lelkipásztorkodással egybekötött javadalmakat szerzetes konventekbe bekebelezhesse, módositotta a Sess. XXIV. de ref. c. 13-ban: »In unionibus quibuslibet, seu ex supradictis, seu aliis causis faciendis, ecclesiae parochiales monasteriis quibuscunque, aut abbatiis seu dignitatibus . . . . non unientur.« Ezen zsinati szabványra támaszkodva a kánonjogászok egyhanguan azt tanitják, hogy a tridenti zsinat óta az ilynemü incorparatiók csakis a pápa által eszközölhetők, mert egyedül a pápa változtathatja meg a tridenti zsinat által alkotott jogot, s adhat abban felmentést. A káptalan csak véleményt, tanácsot adhat a püspöknek, vajjon fennforognak-e olyan okok, melyek az incorporatiót szükségessé teszik. A plébániai javadalmak bekebelezését pedig tiltja a zsinat első sorban disciplináris okokból, hogy elejét vegye a szerzetesrendek elvilágiasitásának és a fegye-

lem meglazulásának, másrészt pedig azért, mert az egyházi kánonok értelmében a szerzetesek püspökségnél alsóbb világi javadalomra állandóan nem alkalmazhatók.

A káptalan beleegyezése szükséges továbbá, valahányszor valamely javadalom felosztás (divisio vel sectio), tagositás (dismembratio), vagy megszünés (suppressio vel extinctio) által módosul. Kiviláglik ez az eddig idézettekből, főkép azonban III. Incze pápa rendelvényeiből, melyekhez hozzájárul ugyanazon pápának c. 8. X. I. 2-ben[1] foglalt rendelvénye is, melynek alapján a káptalan beleegyezésével beszüntetett primiceriatus-i méltóságot nem »vacans«-nak, vagyis üresedésben levőnek, hanem tényleg megszüntnek elismeri.

A javadalmak megszüntetésére vagy egyéb változtatásaira a tridenti zsinat óta egyedül a püspöknek van joga a káptalan beleegyezésével. Nem bir eme joggal más egyházi méltóság, sem az általános helynök, sem a káptalani helynök, sem maga a káptalan széküresedés esetén, mert a tridenti zsinat (Sess. XXIV. de ref. c. 15.) nem említi az ordinariust, hanem egyenesen azt mondja: »liceat *episcopis* cum consensu capituli vel aliquot simplicia beneficia, non tamen regularia, iis unire«, vagyis e jog kizárólag a püspököt illeti meg.

[1] Cum accessissent ad Apostolicam Sedem Archidiaconus Tullensis et Tullensis capituli procurator: archidiaconus proposuit memoratus, quod cum olim quidam Tullenses canonici nostris auribus intimassent, quod primiceriatus in Tullensi ecclesia tanto tempore vacavisset, quod ad manus nostras illius personatus esset donatio devoluta — (et infra) Fuit insuper ex parte capituli allegatum, quod *de communi assensu canonicorum* Tullensium fuerit constitutum, ne primiceriatus dignitasesset ulterius in ecclesia memorata: inter canonicos ipsos primiceriatus proventibus et possessionis distributis: (et infra). Propter quod evidenter apparet, quod primiceriatus ipse tanto tempore non vacaverit, sicut nobis fuerat falsa intimatione suggestum. (et infra) Quocirca mandamus, quatenus si vobis constituerit Tullenses canonicos, ne ulterius in Tullensi ecclesia primiceraitus esset officium, communiter statuisse, ac statutum ipsum auctoritate Sedis Apostolicae fuisse postmodum (sicut dicitur) confirmatum, vos illud faciatis in suo robore permanere: nisi postea dicti canonici contravenerint, aliquem videlicet in primecerium eligendo. V. ö. c. 33. in VI°. III. 4. — c. 3. X. III. 48.

A káptalan beleegyezése szükséges ezek szerint mindannyiszor, valahányszor a javadalmak bárminemü változtatása történik, történjék ez akár beszüntetés, akár új méltóságok (pl. új vicariatus, kanoniák stb.) felállitása által.

10. Az eddig emlitett eseteken kivül van még egykét eset, melyben a püspök tartozik a káptalan beleegyezését kikérni, azonban eme esetek implicite bennfoglaltatnak az eddig fölsorolt pontokban. Kiegészitésül mégis megemlitjük röviden eme eseteket is.

Valahányszor a káptalant érdeklő ügyről van szó, a káptalan szava meghallgatandó. Világosan parancsolja ezt III. Incze pápa (c. ult. X. III. 10.), midőn meghagyja, hogy miután a káptalan tagjai az egyházmegyei zsinatra nem nyertek bebocsáttatást, minden zsinatra bocsátassanak és szavukat a káptalant illető ügyekben meg kell hallgatni; »visum fuit nobis et fratribus nostris, ut capitula ipsa ad huiusmodi concilia debeant invitari et eorum nuntii ad tractatum admitti, maúime super illis, quae ipsa capitula contingere dignoscuntur.« Miután pedig a regula juris (reg. 26. in VI°.) azt mondja, »quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari«, azért nem elégséges itt a káptalan nagyobbrészének beleegyezése, hanem a káptalan valamennyi tagjának beleegyezésére van szükség.

11. Szükséges a káptalan beleegyezése oly ügyekben is, melyek a püspökség vagy pedig a püspöki jogutód jogainak praejudikálnak, pl. ha az egyik püspökség egy másik alá rendeltetik, vagy az érsek joghatósága alól kivétetik, ha a püspökre a kinevezési okmányban új állandó terhek vagy kötelmek rárovatnak. Azért IX. Gergely pápa, midőn arról volt szó, hogy az érseki szék a primás joghatósága alá rendeltessék, meghagyta, hogy ez csak a káptalan beleegyezésével történjék; (c. 17. X. I. 33.) »Mandamus, quatenus praelatorum Burdegalensis provinciae in ea praesentium et *cathedralium capitulorum*, nec non et Bituricensis *capituli* super provisione, quam inter Bituricens. et Burdegalens. archiepiscopos in causa primariae duximus

faciendam, requiratis *assensum*, quo habito, providentiam nostram publicetis.«

12. Ha valamely javadalomnak betöltése a püspöknek és a káptalannak együttes jogát képezi, akkor a püspök a javadalmat csakis oly személynek adományozhatja, kinek kineveztetésébe a káptalan is beleegyezik.[1] Világos folyománya ez a kegyuri jogokra vonatkozó határozatoknak. A beleegyezést a »major et sanior pars capituli« adja.

13. Az elidegenités sokféle nemei között van még egy-két eset, melylyel külön nem foglalkoztunk, s a kánonjogászok szerint a káptalan beleegyezése szükséges ezeknél is, hogy ezen elidegenitési ügyletek érvényesek legyenek. Ilyenek a Decr. Greg. Lib. III-ban »de fidejussoribus« »de solutionibus«, »de legato repudiato« stb. cz. alatt tárgyalt elidegenitési módozatok, de ezekkel külön foglalkoznunk nem szükséges, vonatkozván ezekre mindama szabályok, melyeket az elidegenitésről elmondottunk.

* * *

Ezzel azonban korántsem meritettük ki mindama eseteket, melyekben a püspök a káptalan beleegyezését és tanácsát kikérni köteles. Az eddig tárgyaltakban csak a gyakrabban és a kánonokban határozottan megjelölt eseteket emlitettük meg. A változó idő, hely és életkörülmények az egyházi élet és kormányzat terén sok és fontos változtatást létesithetnek. A körülmények változtával egészen új, eddig elő nem fordult esetek állhatnak elő, igényelvén a

[1] c. 6. Ea noscitur X. III. 10. (III. Coelestin pápa.) Cum in provincia tua saepe contingat, quod ad ecclesias, in quibus collegia ius praesentandi habere noscuntur, eorum abbates aut per se, aut per literas personas idoneas episcopis dioeces. praesentant, et eis praesentatis et receptis aliquando post monachi contradicunt. Respondemus, quod in praesentationibus praelatorum intelligi debet, quod fiant de collegiorum suorum assensu sine quo non obtinent firmitatem. Unde si constiterit conventus, vel maioris et sanioris partis non adfuisse consensum, intitutiones huiusmondi convenit evacuari, nisi ex antiqua et approbata consuetudine, vel concessa libertate, aliqui eorum probaverint, commissi sibi collegii non debere in ecclesiarum seu beneficiorum collationibus requiri consensum.

legbölcsebb és legtapintatosabb megoldást; ezért adta az egyház az egyházfők mellé az állandó tanácsot, senatust, mely az egyházi férfiak szine-javából kiválogatva, tudományával, ismereteivel s tapasztalataival őket támogassa.

Nem korlátozza az egyház az egyházfők hatalmát, csak mérsékli. Az egyház nem aristokratikus, sem pedig demokratikus; az egyház nem öltötte fel sem az absolut egyeduralom sem a szájas demagogia formáját, hanem mindig a középuton halad, mérsékelve az absolut hatalmat a pápánál az isteni törvény által, és senatust, a biborosok testületét, rendelvén melléje; a többi egyházfőknél a székeskáptalan által. Az isteni származás dicsőségével egybekapcsolja az alázatosságot, mely az alárendeltségben és engedelmességben nyilvánul. Azt akarja, hogy az egyházkormányzat vezérei mindenkor szoros összhangban, egyetértésben, közös szeretetben működjenek. A püspököt atyává teszi, ki gyermekei fölött korlátlan hatalommal bir, de hogy az emberi természet gyöngesége ellen megvédje, oda állit melléje gyermekei közül néhányat, kiket testvéreinek (»fratres«) nevez, és szivére köti, hogy testvérei szeretetteljes, önzetlen és megfontolt szavait hallgassa meg.

A legbölcsebb fő, a legtapasztaltabb elme is tévedhet sokszor az élet nehéz viszonyai közepette, s azért felállitja az általános szabályt: »ne quid praesul in negotiis gravioribus sine capituli consensu agat.« Ez a szellem huzódik végig az egyház törvényein, s midőn gyakorlati szempontból fölsorolja a leggyakoribb eseteket, melyekben a püspököt egyházszabta »senatus«-nak megfontolt határozataira utalja, egyuttal kéri, hogy egyéb fontosabb ügyekben is hallgassa meg a testvéri szót: (c. 5. X. III. 10.) «Fraternitati tuae mandamus«, — igy szól az Ur az örök Péter ajka által, — »quatenus in concessionibus et confirmationibus et *aliis ecclesiae tuae negotiis fratres tuos requiras*, et cum horum consilio statuas« . . . jól tudván, hogy csak a testvéri szeretettel párosult működés és kormányzat képes az egyház jólétét biztositani és az egyházat virágzásra emelni.

Midőn pedig az egyház a püspököt a törvényadta tanács beleegyezéséhez és tanácsához köti s igy az ő hatalmát korlátozza, ugyanakkor megadja neki a módot is, hogy ha esetleg a beleegyezés megtagadását, vagy a tanácsot az egyházra nézve károsnak, hátrányosnak ismerné, ennek megváltoztatását vagyis az alóla való fölmentést kérje. Van az egyházban egy legfőbb törvényszék, hol, miként a szivben az erek összefolynak, az egyház jogai központosulnak, és a hová, miként a szentatyák mondják, »cuicunque patet aditus.« Ezen legfőbb törvényszék a római szentszék, ez dönt mindennemü ügyes-bajos dolgokban, tehát akkor is, midőn a püspök és káptalanja megállapodásra jutni nem tudnak. Származzék a jogsérelem bármely részről, mindkét félnek jogában áll ügyét fölebb vinnie és a hit erősségének, az igazságnak oszlopa Istenadta hatalmánál és jogánál fogva, megjelöli számukra az igazság útját.

A legujabb időből is az »Acta S. Sedis« czimü havi folyóirat tele van közleményekkel, melyek a püspök és káptalanja közti vitás esetekre vonatkoznak, és amelyekben, mint utolsó forum, a római szentszék döntött. Ily döntvényeknek azután mindkét félnek alá kell magát vetnie. Elég legyen ez alkalommal utalni a serajevói érsek és káptalanja közti vitára.

A tanács és beleegyezés-kérés alól fölmentő okok.

A káptalanok ellenőrzési joga, mint láttuk, kétféleképen nyilvánul. Vannak esetek, amidőn a püspök a káptalan tanácsát csupán kikérni köteles, anélkül azonban, hogy követni tartoznék, úgy hogy a tanácscsal ellenkező cselekedetei érvényesek; és vannak esetek, melyekben a püspök a káptalan beleegyezését kénytelen kieszközölni és pedig oly szükségképen, hogy enélkül cselekedete semmis és érvénytelen, s ebben van a különbség a consilium és consensus között. A tanács nem bir kötelező erővel, a beleegyezés igen. Az utóbbi lelkiismeretben kötelez, az előbbi nem. Ha

a püspök a káptalani beleegyezés ellen vagy anélkül tesz valamit, úgy vét az igazságosság (justitia) ellen, ha pedig nem követi a hasznos és okszerü tanácsot, úgy csupán a szeretetet (charitas) sérti meg. Vannak mindazonáltal esetek, amidőn a püspök a tanács és beleegyezés kieszközlésének kötelessége alól fel van mentve.

Ilyen eset a lehetetlenség (impossibilitas). Átalános elv: »ad impossibilia nemo tenetur.« Ilyen eset beállhat, ha a káptalan pl. háborús időben szétszóratott és nincs kilátás, hogy egyhamar összejöjjön, vagy pedig ha egyházi fenyitékkel pl. kiközösitéssel sujtatott.

Másodszor, midőn a püspök mint delegatus apostolicus jár el, ilyenkor a püspök a fölruházott hatalomnál fogva a törvény fölött áll. Szükséges azonban, hogy a püspök ezen esetben »speciali jure delegatus« legyen. A kánonjogászok egyetemes tana, hogy ha a püspök »jure ordinario delegationis« jár el, szüksége van a káptalan beleegyezésére. Igy tanitja ezt Fagnani (c. audientiam n. 50.) Leurenius (Lib. III.) és többen.

Harmadszor fölmenti a püspököt a tanács és beleegyezés kérése alól, még a törvényes szokás. Lévén pedig e szokás »consuetudo contra legem«, szükséges, hogy mindama kellékekkel birjon, melyeket a kánonjog előir, hogy e szokás törvénynyé váljék. A szokásjog fölmentheti egyikmásik esetben a püspököt, de nem ad arra jogot, hogy a káptalant teljesen mellőzze, hisz akkor az egyház törvényei, melyek a székeskáptalant »senatus Ecclesiae« vagy »consilium Episcopi«-nek nevezik, üres fikciók volnának. Már pedig az egyház törvényei, a tridenti zsinat, sőt a pápák a legujabb korban is a káptalant a püspök egyházadta tanácsának nevezik, s az egyház törvényeinek megvetését látják abban, ha a püspök a káptalan megkerülésével más, akár egyházi férfiak véleményét is veszi igénybe.

Már III. Sándor pápa a jeruzsálemi püspökhöz irt levelében »honestati contrarium«-nak nevezi az ilyen eljárást. Lehetnek esetek, midőn a püspököt a tanácskérés alól fölmenti a szokás, de ebben az esetben is megköveteli

az egyház, hogy ez csak »nisi ex antiqua et approbata consuetudine, vel concessa libertate« történjék (c. 6. X. III. 10. Coelestinus III.)

De különben hogy lássuk, mennyire tiltja az egyház eme szokásnak általános és egyetemes kiterjesztését, elégségesnek tartjuk, ha hivatkozunk III. Sándor pápának a már többször idézett (c. 4. és c. 5. X. III. 10.) kánonjaira, hozzácsatolván a kánonjegyzeteiben mellékelt egész levélnek eme részét: »Audivimus, unde mirati sumus, sicut mirari merito poteramus, quod in concessionibus et confirmationibus clericorum et laicorum circa te commorantium, qui non sunt de corpore ecclesiae ipsius, interdum requiris, et in eisdem concessionibus et confirmationibus juxta eorum consilium et voluntatem procedis, et in privilegiis etiam, quod tuam prorsus non decet honestatem, ad maiorem auctoritatem et certitudinem nomina fratrum tuorum, qui absentes fuerint, tamquam si praesentes fuerint, facis subscribi. Quia igitur non decet prudentiam tuam in negotiis tibi commissae ecclesiae consilium fratrum tuorum postponere, cum quibus unum corpus existere comprobaris.« E levél szavainak kommentálása fölösleges, nyilatkozik benne az egyház szelleme, mely mindenkor megkövetelte és megköveteli most is, hogy a püspök és a káptalanja egy szív, egy test, egy lélek legyenek.

Fölmentheti tehát a püspököt a tanács és beleegyezés kérésének kötelezettsége alól egyik-másik esetben az »antiqua et approbata consuetudo«, vagy a »concessa libertas«, de nem menti fel egyetemlegesen minden egyházi ügyben, sőt tényleg mindenütt az uralkodó szokásjog és a S. Congr. Conc. melyhez a kétes és vitás ügyek elbirálása tartozik, a püspököket kötelezik erre.

Hogy mennyire szükségesnek tartja az egyház a tanácsadás és beleegyezés jogát és ennek megfelelő tanács és beleegyezés kérés kötelességét, kiviláglik onnan, hogy az egyház ama megyék püspökeinek, — akiknek megyéiben a székeskáptalanok részint a régi abususok, részint a születési és származási privilegiumok folytán nem rendelkeztek

eléggé képzett és szellemileg művelt tagokkal, hanem csak olyanokkal, kiket törvényszerüleg csak a születés és a rang emelt a dúsan javadalmazott állásokba, — meghagyta, hogy az egyházmegye tudós és tapasztalt papjaiból egyházi tanácsot alkossanak, és fontosabb ügyekben ennek tanácsával és beleegyezésével éljenek; sőt ahol annak szüksége fönforgott, maguk a püspökök saját iniciativájukból egyházi tanácsosokat neveztek ki, kiknek tanácsával a fontosabb egyházi ügyekben éltek.

Amerikában, ahol a kath. egyház ujabb időben hatalmas virágzásnak indult, mindinkább emelkednek hangok, melyek a székeskáptalanok felállitását hangoztatják, s addig is a püspökök az egyházmegye kormányzatában az egyház szellemének megfelelőleg a székesegyházi és vidéki papságból létesitett egyházi tanácsot veszik igénybe, fölruházván azt mindama jogokkal, melyekkel az egyház a székeskáptalanokat fölruházta.

A káptalani tanácsadás és beleegyezés kellékei.

Azon eseteket, melyekben a püspök a káptalan tanácsát kikérni vagy beleegyezését kieszközölni tartozik, már ismerjük, hátra volna még azon kérdés, hogy mikép történjék a tanács és beleegyezés-kérés és adás?

A tanácsot vagy a beleegyezést a káptalan csakis »capitulariter«, — vagyis a káptalanban, a tanácsban, a tanácsban összeülve, és összehiva attól, akinek van joga és hatalma összehivni, — adhatja meg. A kanonokoknak különkülön adott tanácsai vagy beleegyezése, nem képezi a káptalan tanácsát vagy beleegyezését, mert a káptalan testület, és a testület az őt érdeklő ügyekben és az őt megillető jogokban csak testületileg határozhat.

A jogok, melyekről szóltunk, nem az egyes kanonokok jogai, hanem a testület, a káptalan jogai, tehát a káptalan csakis testületileg gyakorolhatja azokat. Hogy tehát a káptalan jogait gyakorolhassa, valamint belső ügyeiben úgy az

ellenőrzési jog gyakorlása végett is szükséges, hogy törvényes úton megállapitott helyen, kijelölt időben, összehiva attól, kinek ahhoz joga van, jelentek meg, s csakis ez esetben birnak érvénynyel határozatai.

A káptalant összehivni joga van első sorban a püspöknek, ha szó van a püspököt megillető vagy az ő hatáskörébe tartozó ügyről. Ha oly ügyekről van szó, melyek a hozzátartozóit érdeklik, akkor is összehivja a püspök a káptalant, de a tridenti zsinat szerint nem vehet részt a tanácskozásban, sem döntő szóval nem bir, ami igen természetes, mert hisz senki sem lehet saját ügyében biró, másrészt pedig a személyes jelenlét akadályozza a szabad vélemény nyilvánitását és befolyásolja az elhatározást; azért mondja a tridenti zsinat (Sess. XXV. de ref. c. 6.): »Qui, si aliquid canonicis ad deliberandum proponant, nec de re ad suum vel suorum commodum spectante agatur, episcopi ipsi capitulum convocent, vota exquirant, et iuxta ea concludant. Absente vero episcopo omnino hoc ab iis de capitulo, adquos hoc de iure vel consuetudine spectat, perficiatur, nec ad id vicarius episcopi admittatur.« Tehát saját és a hozzátartozók ügyeiben a püspök nem határozhat a káptalanban, de egyéb joghatósága alá tartozó ügyekben összehivja a káptalant s részt vehet a tanácskozásokban, sőt vannak esetek, midőn az egyházjog értelmében részt kell vennie, igy pl. a prosynodalis examinatorok választásánál, kik nemcsak »consensu capituli«, hanem »in capitulo« választatnak. (V. ö. 2. §. 4. p.)

Ha nem a püspök hivja össze a káptalant, úgy e jog a káptalan fejét illeti meg, nálunk a prépostot, néhol a dékánt, amint az első káptalani méltóságot más és más helyeken különféleképen nevezik. Ennek akadályoztatása esetén pedig a káptalani méltóságban az utána következő lector, cantor és igy tovább. Nem illeti meg e jog, amint a tridenti zsinat határozatából világosan kitetszik, a vicariust, a püspöki helynököt, aki ha nem tagja a káptalannak, nem is vehet részt a tanácskozásban, ha pedig tagja, úgy csak azon helyet foglalhatja el a káptalanban, amely őt a

káptalanban viselt méltóságnál fogva megilleti. A káptalan belső ügyeit érintő kérdésekben a káptalant összehivja annak a feje.

Hogy valamely ügy capitulariter tárgyaltassék, szükséges továbbá, hogy mindazok hivassanak össze, akik a káptalanban szavazattal birnak. Ha csak egy káptalani tag is mellőztetett, annak joga van a határozatot megfelebbeznie s ellentmondania s követelheti, hogy e határozat érvénytelennek nyilvánittassék. Ha a meghivottak nem jelennek meg, az egybegyültek jogérvényesen határoznak.

A távollevőket nem kell meghivni, de vannak esetek, midőn minden még törvényesen távollevő káptalani tagot is meg kell hivni, igy 1. a püspök-választásnál a c. 42. X. I. 6. elrendeli, hogy »cum eleetio fuerit celebranda praesentibus omnibus, qui debent et possunt commode interesse«, vagyis a káptalan összes tagjainak jelenlétében történjék.

2. Midőn új káptalani tagok fölvételéről, vagy a káptalanban levő praebendák adományozásáról, összevonásáról, szaporitásáról van szó; (VIII. Bonifácz c. 33. VI°. III. 4. »cum in ecclesiis canonicorum receptio aut praebendarum vel beneficiorum collatio imminet facienda, absentes canonici, si commode fieri valeat, sunt vocandi.«)

3. Midőn a »cessatio a divinis« vagyis az isteni tiszteletnek ideiglenes beszüntetéséről van szó, mit a püspök a káptalannal egyetértve, büntetésképen kiszab a hivőkre. VIII. Bonifácz pápa c. 8. VI°. I. 16-ban azt irja: »cessationes ipsae, nisi vocatis omnibus, prout sunt pro electionis negotio convocandi et deliberatione habita diligenti . . . . . faciendae.« És végre, midőn valamely igen fontos az egész káptalant vagy az egész egyházmegyét érdeklő ügyről van szó.

A határozat érvényességéhez szükséges, hogy a káptalan nagyobbrésze »a pars maior et sanior«, ahogy az egyházi jog nevezi, fogadja el a határozatot, ami egészen természetes dolog, mert az egyház a civil jog álláspontjára helyezkedve, a káptalant collegiumnak, »universitas perso-

narum«-nak tekinti, amint valóban is az; a testületeknél pedig mindig a testület tagjainak többsége dönt. A szavazatoknál csakis a jelenlevők szavai számittatnak és a többség dönt, miként ez a testületek jogaiból és az egyházjogból is kiviláglik. Legegyszerübb és legtisztább magyarázatát a dolognak megadja a Decr. Greg. c. 1. X. III. 11. »de his, quae fiunt a majori parte capituli.« Ezen kánon magában foglalja a lateráni zsinat határozatát, mely szerint mindig a »maior et sanior pars« dönt és határoz véleményeltérés esetén: »Cum in cunctis ecclesiis, quod pluribus et sanioribus fratribus visum fuerit, incunctanter debeat observari: grave nimis est, et reprehensione dignissimum, quod per quasdam ecclesias pauci, quandoque non tam de ratione, quam de propria voluntate ad ordinationem ecelesiasticam procedere non permittunt. Quocirca praesenti idcirco statuimus, ut nisi a paucioribus et inferioribus aliquid rationabiliter objectum fuerit et ostensum, appellare, praevalet semper et suum consequatur effectum, quod a maiori et saniori parte capituli fuerit constitutum. Nec constitutionem nostram impediat, si forte aliquis ad conservandum ecclesiae suae consuetudinem se iuramento dicat adstrictum: nec enim iuramenta sed potius perjuria sunt dicenda, quae contra utililitatem ecclesiae et sanctorum patrum veniunt instituta.« Maga a Summarium pedig igy szól: »In universitatibus ecclesiasticis praevalet regulariter, quod fit a maiori parte, nisi minor pars rationaliter contradicat.« Ugyanezt tanitják a Decr. Greg. c. 42. de elect. I. 6., tovább ugyanott a c. 48. és 50., »ut is collatione habita eligatur, in quem omnes vel maior et sanior pars capituli consentit.«

Hogy tehát a káptalan határozata érvénynyel birjon, szükséges a »maior est sanior pars« beleegyezése. Jogi szempontból a maior pars rendesen saniornak vétetik. Előfordulhat ugyan azon eset is, hogy a kisebb rész lehet sanior, csakhogy ennek eldöntése mindig a felsőbb forumhoz tartozik. Ez az eset akkor áll elő, ha a kisebb rész kimutatja a többség határozatának észszerütlenségét vagy

káros voltát. Eme esetet érti a laterani zsinat, midőn i. h. igy szól: »nisi a paucioribus et in ferioribus aliquid rationabiliter objectum fuerit et ostensum.« De ezen esetben sem válik a sanior pars majorrá, hanem tiltakozása és appellatiója által megakadályozza, hogy a káptalan nagyobb részének határozata érvényre emeltessék. A káptalan belső ügyeiben az appellatio a püspökhöz, az ellenőrzési jogok gyakorlásában fölmerült nézeteltérés esetén pedig a pápához illetve a S. Congr. Conc.-hez történik.

A többség milyen legyen, az függ az ügytől, melyet tárgyalnak. Az egyház törvényei világosan előirják, hogy mely ügyeknél szükséges a káptalan minden tagjának beleegyezése, és melyeknél az absolut vagyis a káptalan tagjainak kétharmada, és melyeknél dönt a relativ többség.

Valamennyi tagnak beleegyezésére van szükség, midőn a püspök-választás compromissum útján történik, (l. Decr. Greg. Lib. I. tit. VI. de electionibus) és valahányszor oly határozatokról van szó, melyek nem az egész káptalanra mint testületre, hanem a káptalan egyik-másik tagjára, méltóságára vagy annak ügyére vonatkoznak.

Absolut többségre van szükség: 1. ha a püspök mellé őrültség esetén coadjutor neveztetik ki, (c. un. VI°. III. 5. «tunc capitulum vel duae ipsius partes assumant coadjutores.«) 2. midőn a püspök-választás postulatio útján történik. Világosan előirja ezt Incze pápa a c. 40. X. I. 6-ban, ahol a kanonokok két harmadát követeli, hogy a postulatio, ha különben más egyházi akadály nem áll a postulatio útjában, érvényes legyen. (Summarium: »Si numerus postulantium est duplo major, et postulatus est idoneus, postulatio admittitur.«)

Egyéb esetekben a relativ többség dönt és elegendő.

Ha a püspök a káptalan tanácsa és beleegyezése nélkül vagy annak ellenére jár el, cselekedetei érvénytelenek, ha a káptalan fölemeli tiltakozó szavát és határozottan tiltakozik. Ellenkező esetben a kánonjogászok egyetértő véleménye szerint a tacens consentiensnek vétetik és a kápta-

lan hallgatása utólagos jóváhagyásnak tekintetik, amint ezt a c. 2. és 3. X. III. 10. világosan mutatja.

* * *

Midőn a székeskáptalanok ellenőrzési jogait teljes világitásban feltüntetni akartuk, csakis azon ellenőrzési jogokra szoritkoztunk, melyeket a káptalan »sede plena«, vagyis ha a püspöki szék be van töltve, gyakorol. Nem vettük tárgyalás alá a káptalan jogait, melyek őt széküresedés esetén megilletik, mert nem akartuk a káptalant, mint az elárvult egyházmegyének fejét szemügyre venni, hanem mint az egyház által a püspök mellé rendelt »senatus«-t akartuk tanulmányunk tárgyává tenni.

Működésének körét és módját az egyház határozottan körvonalozta. A jogok, amelyek a káptalant az egyházkormányzat terén megilletik, az egyház szelleméből folynak s eredetök visszaszáll egész az egyház őskorszakaiba. Minden oly irányú törekvés, mely az egyház őshagyományain és intézkedésein alapuló jogok ellen tör, ellenkezik az egyház szellemével és megtörik ama sziklán, mely rendithetlenül fönnáll az idők végeig.

»Pascite, qui in vobis est gregem Dei, ... neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo«, (Ep. I. B. Petri V. 2. 3.) — az apostolok fejedelmének eme szavai magyarázatát adják az egyházi hierarchikus szervezet működésének s igy a káptalan ellenőrzési jogainak és az egyház összes erre vonatkozó intézkedéseinek és határozatainak is.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Még egyszer Árpádházi Boldog Margit élete. Legendák és egyéb történeti kútfők nyomán irta Demkó György hittudor, egri érseki lyceumi hittanár. Érsek-főpásztori engedélylyel. Budapest, 1895.

A szerkesztő úr engedelmével, daczára, hogy már a Sion legutóbbi füzetében (853. l.) Demkó dr. úr Margit-biografiája ismertetve volt, én is hozzá szólok egy kissé, mint aki a juniusi füzetben ugyane tárgygyal foglalkoztam.

Kit is érdekelne jobban e mű, mint engem, ki teljesen tudatában voltam és vagyok ama nehézségeknek, melyek annyi hivatott tollat riasztottak el mindez ideig a sz. királyleány életének megirásától, úgy, hogy Demkó művében birjuk az első terjedelmesebb életrajzot b. Margitról. E nehézségek főkép a körül forognak, hogy a legendákban aránylag kevés, a szentséget, a bensőt, a lelket jellemző adatot találunk s ami elő is kerül, olyan közönségesnek, sablonszerünek látszik, hogy igazán csak különös szeretettel és érzékenységgel lehet azoknak sajátos szépségét és jellemét föltüntetni. B. Margitról lehet irni korrajzot, lehet irni családjáról, a domonkosokról vagy dominikánákról, Margit ereklyéiről és csodáiról, vagy vitatni születése, halála idejét: de nehéz róla életrajzot irni, mely föltüntesse nem a külsőségeket, hanem a szentet, és elénk tárja nem ami Margithoz tartozott, hanem Margitot magát.

Szerző is tudatában volt e nehézségeknek és kétségkivül azért irta műve elejére az ajánlást ily formában: »Árpádházi b. Margit tisztelőinek *ismeretterjesztő* lelki olvasmányul.«

E szempontból mindenek előtt köszönettel tartozunk a szerzőnek, hogy végre egy könyvbe foglalta össze amaz adatokat a sz. királyleányról, melyek eddig szétszórva hevertek és egy adataiban pontos, egészében korrekt, terjedelmes életrajzot adott a magyar közönség kezébe. Köszönjük ezt

mi mindnyájan, kik kivánva kivánjuk a szent alakját nemcsak a közömbösség és feledés homályából kiemelni, hanem oda helyezni őt arra a helyre, mely szentségét joggal megilleti, az oltárra.

De nekem legyen szabad az új és szép munkára e helyen pár megjegyzést tenni.

A 84. lapon Margitnak Ottokár általi megkéréséről s az utána következő befátyolozásról, »befeketézésről«, mint a legenda nevezi, szólva, kérdi szerző: »Mit kelljen ez alatt érteni? Bizonyára ünnepélyes fogadalmat.« Föltünt nekünk az a határozottság, melylyel szerző ez állitását fejtegeti. Más helyeken a könyvben azt olvassuk: »arra a meggyőződésre jutottam«, »úgy hiszem«, »szerény véleményem szerint« — itt: »Bizonyára«, »semmi kétség«.

És ha mégis? »Semmi kétség, hogy az egyszerü és ünnepélyes fogadalom közti különbség régente is ismeretes volt az egyházban.« Hát hiszen ez igaz. Hanem, hogy vajjon az egyszerü fogadalom fogalma azt jelentette-e, amit ma értünk alatta, ahoz kétség fér. Egyik pár év előtti művében így ir a szerző: Olim *tantum* professio solemnis in usu erat, hinc quoties vox »professio« in Corpore Juris vel etiam in Conc. Trid. occurrit, *semper* professionem sollemnem signi ficat. (Demkó Jur. Ecl. p. 546.) Már a legenda világosan mondja, hogy Ottokár odaérkeztekor a szent »immár prédikátor szerzetnek »professiót« tett, béeskött,« »berekeszteték az klastromban.« Hogy e professiót »egyszerü«-nek nevezhetjük abban az értelemben, miszerint nem volt összekötve ama szertartásokkal, melyek »velumozás«-sal jártak, az világos. De nem ezt érjük ma »egyszerü« fogadalom alatt. Discrimen inter professionem solemnem et simplicem non ceremoniae in emissione votorum adhiberi solitae faciunt, sed effectus. A serdültek által letett fogadalom azzal az »effectus«-sal birt, amit ma »ünnepélyes fogadalom«-nak hivunk. Avagy hihető lenne, hogy a dömés apáczákat, mivel rendesen csak 49. évükben fátyoloztattak be, a mai értelemben vett »egyszerü« fogadalom kötötte volna csak a zárdához? Ferrarius legalább, kit szerző »a bécsi egyetem hires és tudós taná-

rának nevez, ki tanulmányának egyik főforrását képezi« s ki mint dominikánus, kétségkivül ismerte rendje szokásait, az ellenkező véleményen van. (De rebus Hung. Provinciae Ord. Praed. 240. l.)

Még egy homályos hely fordul elő b. Margit történetében: mikor élete vége felé fölkel ellene az egész zárda, hogy őt elkeseritse és kiüldözze magányából. E lázadást szerző igy okolja meg a. a 118. l.: Margit »tökéletessége és a jóban való állhatatossága volt a botránykő, melyért neki a föntebb vázolt keserüségeket kellett elszenvednie. Társainak példányképe vala. Ha valaki a szerzetes társnők közül helytelenül cselekedett, a többiek mindjárt azzal feddették az illetőt, »ez nincsen sz. Margit regulájában azaz szabályaiban.« A fölfuvalkodott kevélység és irigység ezt nem birta sokáig elviselni s az ördög sugallatára lázadást támasztott a tökéletes lény ellen.«

Ismételjük, e hely a legendákban homályos, de szerző következtetését mégis valószinütlennek kell tartanunk, mert a hely, melyet a magyar legendából szerző idéz, más értelemmel és — ha nem csalódunk — más interpunktioval is bir. »Oh — igy hangzik e hely — mely igen sok különbkülönb boszuságokkal gyötretik vala ez szentséges Szűz az *állhatatosságnak* jóságos mívelkedéseért! Úgy hogy testnek halálától megválván, mindenféle gyötrelmeknek kinját tevék ő rajta. Mely gyötrelmek miért valának? Az Úr Istennek szerelmeért és az ő házának tisztességének *őrizeteért*, azaz mind az ő teljes klastromának és szerzetinek ékességének, tisztességének *őrizeteért.*«

Ott van az ok már az első mondatban, »az *állhatatosságnak* jóságos mívelkedéseért«, a következők csak bővebben fejtik ki ugyanazt. Az az erős állhatatosság volt az ok, és az Isten szeretetéből fakadó féltékeny őrködés, melylyel Margit egyházának és szerzetének vesztét egész befolyásával igyekezett megakadályozni az István és Béla közt kiütött pusztitó háborúban (mert hisz erről a háborúról beszél a legenda az idézett helyen, nem a 20—30 lappal előbb előforduló: »ez nincs sz. Margit regulájában«-ról). Mert amint Margit tevé-

keny részt kért magának hazája ügyeinek elintézéséből« (l. 106.) azelőtt, úgy most is éppen nem mondhatjuk, hogy »ily körülmények között b. Margit csak sirt«, — ellenkezőleg a legenda a fősúlyt amaz erős állhatatosságra fekteti, melylyel a szent a királynak, atyjafiainak, püspököknek stb. gonoszságait *nyilván* megutálá (e szó 4-szer fordul elő egy mondatban). Vajdának a margóra tett jegyzete szerint is annyit tesz ez, mint: »nyiltan kárhoztatja a háborúságok szerzőit és *azért* sok ellenséget szerez magának.« Hogy e lázadás és ellenkezés nem az apáczák kebeléből indult ki, azt a a szerző által idézett helyen is láthatjuk. Az előtte levő mondat így szól: »És nemcsak szent Margit asszonynak teszik vala ezeket, de mind az teljes konventet ennél nagyobbakkal fenyegetvén, ha ez szentséges nekik nem engedne.« Az apáczák fenyegetik önnön szerzetüket, ha Margit el nem megy?? Még egy mondattal elébb: »Ezen fölül sz. Margit asszonynak utálatjára, boszúságára, azoknak, kik erre engednek vala (apáczáknak, kik párthiveikké szegődtek), aranyat, ezüstöt és egyéb drágalátos edényeket nagy bőséggel osztják vala, sz. Margit asszonyt pedig boszúságos beszédökkel és boszuságos tételményökkel és alkalmatlan üvöltésükkel megkeseritvén, nagy keserüségre ingerlik vala.« Kevélységükben sértett apáczák fognak aranynyal, ezüsttel, drága edényekkel maguknak párthiveket vásárolni a zárdában? És honnan vennék ezeket a kincseket? És miért ilyen teljesen fegyelem nélküli állapotban föltüntetni egy kolostort, amelyben mégis tudjuk, hogy böjt, ostorozás, silentium, karimádságok szigoruan betartattak, s amely akkor volt szentségének első hevében?

A dolog valószinübben úgy áll, hogy a Margit által kárhoztatott egyének hozták létre akár önmaguk, akár velük vérségi, vagy más összeköttetésben álló apáczák által a sajnálatos üldözést. És éppen itt rejlik oka a legendák homályosságának, mert nem akarták rosz szinben föltüntetni a királyi udvart és a rendhez tartozókat, akiket, ha csak rövid ideig is, a szenvedélyek a szent ellen fordítottak.

Még egy pár csekélyebb jelentőségü dologra vagyok bátor reflektálni.

Sz. a 13. lapon a legendákat, mivel a szenttéavatás czéljából 1276—78-ban folyt pör eskü alatt kihallgatott tanuvallomásai alapján készültek, »kritikailag hiteles keretnek« nevezi. A legendák azért eo ipso nem mondhatók hiteleseknek, mivel a fönt emlitett tanuvallomások alapján készültek, mert könnyen csuszhattak bele az aktákban elő nem forduló toldalékok. A legendák ott és annyiban hitelesek, ahol és amennyiben az aktákkal megegyeznek és ezt addig, mig az aktáknak hiteles másolatai ki nem adatnak, megitélni nem lehet. Tényleg vannak a legendákban eltérések egymás között és adatok, miket illetékes egyének kétségbe vonnak. Éppen nem lehet tehát mondani, hogy a legendák *azért*, mert a tanuvallomások alapján készültek, »világosan« »kritikailag hiteles keretet képeznek.«

A 60. l. »Vajjon czellákban, vagy közös és hálószobákban laktak-e az apáczák, nem tudom.« Közös hálószobára onnan következtethetünk, mert (c. 27. náp. leg.) Margit éjszaka többször ágya mellett virrasztott és imádkozott, s mikor aztán a csöngetyü éjfélkor megszólalt a kórusra, sietve feküdt le, hogy a többiek észre ne vegyék virrasztását. Vagy ha éjjel holmi sóhajtozást, nyugtalanságot vett észre, körüljárta a szobát és segitségére igyekezett lenni a szenvedőnek.

A 167. l. László csodájának elbeszélésénél jó lett volna Szabó Károly ellenvetésére egy kis megjegyzést tenni, ki a »Magyar történeti életrajzok«-ban e csodát kétségbevonja.

A 110. l. A »szesztrák« tán nem osztrák dömés apáczák, hanem a »szegény nénikék«, Klarisszák; szintúgy a 76. l. az »áldomás« értelme szerint dispensatio, engedély, nem »áldás«.

Föltünt végre, hogy holott a 2 utolsó fejezet a Némethy által kiadott »Adatok«-nak kivonata, hogy tehát e könyvnek szerző kezében kellett lenni, mégis a 236. lapon azt irja a szerző: »Templomi képéről, avagy más tekintetben emlékezetes képéről nincs tudomásom« és csak a jegy-

zetben teszi oda: munkám befejezése után jutott tudomásomra, hogy Némethy 14 ily képet sorol fel a *Religioban* 1884.«, pedig Némethy a szerző kezében levő könyvben is felsorolja mind a 14-et a 144. és köv. lapokon.

Leirtuk e megjegyzéseinket, ismételjük, nem birálati viszketegből, hanem hogy, hacsak egy halovány mécsvilággal is, hozzájáruljunk ahhoz, miszerint a szent királyleány élettörténete mindinkább tisztázódjék és azt is áthassa valami abból a fényből és világosságból, mely az ő szent és végtelenül kedves alakját a mi sziveinkben körülfolyja. Csak azt akarjuk még kiemelni, amit szerző a 215. és köv. lapokon olyan nemes hévvel sürget: Vajha az illetékes körök lépéseket tennének a királyleány szenttéavatása czéljából! És tényleg csak kevés hiányzik már ahhoz, miszerint a szent képét oltárainkon tisztelhessük, — hiszen a többször meginditott pörök mindig csak kisszerü, többnyire materiális okok miatt szakadtak félbe. Milyen országos kihatása lehetne az ezzel egybekötött ünnepeknek a katholikus hitélet föléledésére! Szivünkből kivánjuk, hogy szerző ez irányu óhajai teljesüljenek.[1]

Magdics J.

A mi Urunk Jézus Krisztus gyermekségéről irott könyv, melyet mostan negyedszer bövebben és helyesebben nyomtattak. Szerzette Tóth Béla deák, ama nemes származásu Ajtósi Dürer Albert mester hét eredeti metszetével. Budapest, Pallas. 1895. IV⁰ gyönyörü kötésben 6 frt 50 kr.

Közel két éve, hogy mikor ez a könyvecske, akkor persze harminczkettedrétben, megjelent, egész lelkesedéssel reczenzeáltam azt folyóiratunkban. Szeretném, ha az érdeklődők fölütnék az 1894. évf. 36. lapját s átfutnák az ott mondottakat. Ez által fölöslegessé válnék, hogy itt ujra

[1] Kapcsolatban ez ismertetéssel egy sajtóhibát akarunk helyreigazitani, mely a mult füzetben adott Margit-biografia-recenzióba becsuszott. a 854. l. 22. sorában. Az 1867—68-i Sionban nem a Batthyány-kódex, hanem a *nápolyi legenda* van kinyomtatva. — *Szerk.*

elmondjam, ki az a Tóth Béla deák, hogyan tud irni, hogyan irt itt, stb.

Sok dicséretet szórtam akkor a könyvre, s ma sincs okom, hogy ezeket visszavonjam, sőt okom van azt még jobban dicsérni, mert most még az az egy kifogásom is elesik, amit ott emelnem kellett, a szerző elhagyta a 7. fejezetből azt a mesét, melyben a kis Jézus »föltámadván benne az emberi természet« egyizben az ő sz. anyjával ellenkezett; a szerző elhagyta e theologice neheztelt passzust egészen.

Hogy mennyire tetszett a könyv a magyar olvasóközönségnek, kiviláglik abból, hogy az első kiadást pár hét alatt szétkapkodta, a második sem volt elég, most már a harmadik és a negyedik — ez utóbbi nagy diszkiadásban és Dürer képeivel — jelent meg, hogy megint disze, kitünősége legyen a karácsonyi könyvpiacznak.

Sokat beszélt és sokféleképen vélekedett a könyvről első megjelenésekor, s azóta is a kritika. Én legalább nem tudom, tetszik-e a szerzőnek a »Budapesti Hirlap« legujabb sütetü véleménye (decz. 7-iki szám), mely szerint a szerző »beleélte magát abba a naiv hitbe«, melylyel e gyönyörüséges meséket meg kelle komponálnia. Akadt közben oly kritikus is, aki a hitet látta veszedelemben forogni, ha ezek a szép kis mesék — szerinte egy sorba helyezve a reveláczió adataival Jézus gyermekkoráról — elterjednek. Én azt gondolom, ez is, amaz is sokat mond. Hiszen igenis mesék ezek, költemények prózában, hogy úgy mondjam — ámde nem mindenben, mert a sz. evangelium adatai tisztelettel vannak azokban felhasználva, — és annyi kegyeletet, annyi szeretetet lehelnek a kis Jézushoz, hogy itt sem »beleélésről« szinte autosuggestióról nem kell beszélni, se másrészt nem kell a mi gyermekeinket a megbotránkozástól félteni, akik majd ezeket olvassák, inkább épülni fognak, — később pedig a bibliát katechetájuktól tanulva, nagyon jól meg fogják ők tudni különböztetni, hogy mit mond el a szentirás a Megváltó gyermekkoráról, mint hinnivaló szent igazat, s mi a kedves, épületes mesécske ugyane tárgyban.

Legtöbbet teszek e vélemények elcsitítására, azt hiszem,

ha a szerző előszavát e kiadásból ide nagyjából átveszem, az ő ósdi, szép, Pázmány-korára emlékeztető magyarságában, úgy, amint van: »Ez kisded munkám, alig egy év forgásában, immár negyedszer kerül a közönség elébe. Külseje egyre szépült, de belseje bizony csak megmaradt a maga régi eggyügyü mivoltában. Mindazáltal okulván jóakaró tudós rostálóimnak szaván: kivetettem belőle mindent, amit neheztelni lehet vala benne.

Mert ez az könyvecske, kivéve a Szentirásnak egynémely betüjét, elejétől végig az én csekély elmém szüleménye, és nem ama hamis evanggyéliumok forditása avagy jámbor hagyományok leirása, miként sokan hitték és hirdették is. A mi édes Megváltónk gyermekségének helyén, Egyptomban vándorolván, a régi Heliopolisz omladékai között, amaz öreg nagy fa alatt, melynek árnyékában — ájtatos régi hit szerint — ő szokott pihenni szent Anyjának kebelén: áhitatos vágyódás támadt lelkemben eggynémely történeteket leirni a kisded Jézusról. Bizony vakmerőség volt ez, de talán bocsánandóvá teszi az imádó szeretet és az alázatos reménység, hogy nem vétkezem vele.

Az a nagy tisztesség adatott nekem, hogy ez gyarló munkácskám diszéül Dürer Albert mesternek hét remek műve szolgáljon. Megindulással szemlélem a halhatatlan képiró ez immár közel négyszáz esztendős alkotásait; épülök buzgó vallásosságán, melyben szeretetének tüzénél csodálom teremtő kezének művészetét. És kétségeimben vigasztalásom, hogy ime én eggyügyü is csak azt mertem, amit az a nagy keresztyén mester: jámbor sziv szerint leirni a mi Urunk Jézus Krisztus gyermekségét, a hivő lélek álmaival és az emberi felfogás gyarlóságaival.

Irtam pedig mindezt ami eleink nyelvén . . . . . .

. . . . . .

Mely nyelven irhatok vala hát, ha nem ezen, mikor a szeretetnek ez könyvét szerzettem?

Kegyes olvasó! Ha ez gyarló munkácskát elolvasván te is érzel valamit ebből a szeretetből, jutass nekem vissza egy parányit és emlékezzél meg, kérlek, rólam méltatlanról, imádságaidban.«

No hát, aki *így* ir: attól ne féltsük a hitet, nem rosz ember az, se nem követ el jóhiszemüleg botlást a »virtus religionis« ellen.

Arról, hogy ez a *vallásos poézis* — ez tán a legjobb szó a tartalom jelzésére — micsoda zamatos, tőrülmetszett, erőteljes magyar nyelvbe van öltöztetve, már szólottam, — ezuttal sokkal inkább ki kell tüntetnem a külső kiállitását, mert az valami oly remek, hogy hamarjában nem tudom, van-e párja a mi pompás diszkiadványaink között. Milyen fény és luxus! Amint a szöveg a XVII. század magyar nyelvén szól, úgy a Pallas-nyomdát dicsérő technika is a régi hagyomány izlése szerint igazodik, nyomtatás, papiros, kötés, mind-mind a régi typografiai remekeknek hű másolata. Bibliofil amateurök ujjonghatnak, mikor e fekete és vörös nyomásu szöveget, a szebbnél szebb iniciálékat és diszitményeket, vagy a Dürer örökbecsü rajzainak hű kópiáit szemlélik, sőt, ha a világosság felé tartva az egyes lapokat, észreveszik, hogy nini, még a papirosnak is minden egyes lapja viznyomással a »Jézus Krisztus gyermeksége« felirást viseli!

Aki karácsonyfiába szép könyvet akar kedveseinek adni, nézze meg e kiadványt, s azután határozzon.

Liberius.

Magyar Ferencz vasárnapi és ünnepi beszédei. Kiadja az egri egyhm. irodalmi egyesület. I. kötet, advent I. vasárnapjától husvét utáni VI. vasárnapig. Érseki lyceumi nyomda. 1895. 8-r. 443 l. Ára 3 frt. Kapható Szolcsányinál, Egerben.

Erről a pár hét előtt megjelent prédikáczió-kötetről máris sok dicséretet lehetett olvasni, névszerint egri forrásokban, az Egri Egyhm. Közlönyben például (22. szám) és a Babik Irodalmi közlönyében (11. sz.) no meg magában a kötet előszavában is, ámbár a két utóbbi tulajdonkép egy és ugyanaz.

Szivesen konstatáljuk, hogy ezeket a dicséreteket nem csupán a lokális patriotizmus — Magyar Ferencz ugyanis

Egerben volt hosszu ideig tanár és hitszónok — sugallotta, hanem hogy azokat a beszédek valósággal meg is érdemlik. És ha azzal, hogy Máyer homiliái és Szabó Imre prédikációi után mindjárt a Magyar Ferencz szentbeszédei sorakoznak méltán, kissé talán sok is van mondva: az bizonyos, hogy Magyar Ferencznek, mint szónoknak, *egyénisége* van, beszédei *nagy gonddal* vannak készitve, tételei *életrevalók* és *változatosak*, kidolgozásuk és levezetésük *logikus* és *teljes*. Egy hátrányuk van csupán, szerény véleményünk szerint, a beszédeknek, nem is valamennyinek, hanem egyiknek-másiknak, hogy kissé *túlmagasan szárnyalnak*, felülhaladják a hallgató-közönségnek, még az intelligens közönségnek is értelmét, vagy legalább a figyelemnek tulságos megfeszitését követelik, ami, fájdalom, a mi világi hallgatóink részéről ritkán jut osztályrészünkül. Ha Magyar Ferencz hallgatói csakis papok és theologus kispapok voltak, ó akkor ez a kis kifogásunk persze tárgytalan; de azt hiszszük, nem csupán ezekhez akart a hitszónok szólani. Példaképen legyen elég hivatkozni a 266. s a kk. ll. közölt beszédre az oltáriszentségről, nevezetesen annak a 269. lapon található első kikezdésére.

Mindazáltal a sok selejtes prédikációs füzet és könyv helyett melegen ajánljuk a hitszónokoknak ezt a kötetet, már csak tartalmas volta és gyönyörü magyarsága tekintetéből is.

Dr. Kereszty Viktor.

Válogatott elbeszélések Boz-Dickens Károlytól. Forditotta Mutschenbacher Gyula. Nagyszombat. Winter Zs. 290 l. Ára kötve 90, füzve 60 kr.

Nagy örömünkre ismét jelenthetjük, hogy az angol irodalom lelkes tisztelője, Mutschenbacher tanár, megint gazdagitotta érdekes olvasmányaink könyves polczát Dickens Károly »válogatott elbeszélései«-vel. Elismerésünk, melynek tavaly ilyenkor kifejezést adtunk, ez újabb kiadvány által csak fokozódik; a forditó úr izlése, reméljük, a magyar

közönségnél is hódit majd a szellemes iró műveinek ez ismételt bemutatása által s a finomodó izléssel nő majd hálánk is a fordító úr iránt, kinek szorgalma ez angol remekek élvezését nekünk, idiótáknak megnyitja. Vagy kinek ne tetszenék ez elbeszélésekben a bolond filozófus-orvosnak és a két hóbortos ügyvédnek, Mr. Craggs és Snitcheynek jellemzése: »a három férfiú egyébként képét viselé a természet három országának. Mr. Craggs hideg, száraz, szigorú ember vala, *fehérbe-szürkébe burkolva*, mint a kovakő s apró kis szemei villogtak, mintha tüzet csalnának ki belőlük. Snitchey szarkához vagy hollóhoz hasonlitott, kivéve, hogy nem volt oly sima és fényes, mint a nevezett madár; az orvos arcza pedig oly gerezdes volt, mint a czitrom; rajta néhány gödröcske vala, mintha madarak csipdesték volna ki, mig kis czopfja a csutka képét viselé.« Dickens humora természetes és szinte szerény, annyira tisztességes.

A fordítás nagy gonddal készült, néhol kivált »üztem-füztem«, »üté-dörgölé«, »jajra-búra«-féle választékossággal kissé meg is akasztja az olvasót. Köszönettel konstatálom, hogy a misterek és mistresszek, missiszek és misszek közt szerencsésen föltaláljuk magunkat a csillagos jegyzet sugarainál. A fordítást őszintén ajánljuk.

Dr. Pethő.

Summa philosophiae D. Thomae Aquinatis ex variis ejus libris in ordinem cursus philosophici accommodata a Cosmos Alamannus. S. J. Parisiis, 1885—1894. Sumptibus et typis P. Lethielleux, editoris. Tomi VI. Ára?

A keresztény bölcselet történetében Cosmos Alamannus fényes nevet képvisel. A skolasztikus filozófusoknak régi óhaja volt az, hogy sz. Tamás bölcseleti tanait ugyanazon formába, ugyanazon előadási modorba öntve láthassák, mint amilyenben sz. Tamás teremtette meg a Summa theologicát. Azokat a remek tulajdonságokat, melyeket a Summának egész rendszerében csodáltak, a bölcselet művelésében is óhajtották volna megvalósitani. Ez általános óhajtás-

nak végre Cosmus Alamannus, Jézus-társaságának e kiváló tagja, felelt meg az által, hogy megalkotta a *Summa philosophicát.*

Az ő koráig a bölcselet művelése, tanitása jó részben Aristoteles könyveihez irt kommentárokban rakódott le. Ő volt az első, ki a Summa mintájára és módszere szerint látott hozzá a bölcselet tárgyalásához. Utána egymás nyomában jelennek meg a Summa formája szerint irt bölcseleti művek. Summa Philosophiae cz. alatt irt egy munkát 1663-ban Joannes a S. Thoma, a domonkos rendnek nagy theologusa; ugyancsak e czim alatt és ez alakban irta meg bölcseleti művét Philippus a SS. Trinitate, a trinitáriusok rendjéből.

Cosmus Alamannus nemcsak a tárgyalási modort akarta sz. Tamás Summa theologicájától kölcsön venni. Ő többre törekedett. Az Aquinasnak bölcseleti tanait, gondolatait is iparkodott Summájában visszaadni és pedig lehetőleg az angyali mesternek szavaival, kifejezéseivel, szövegével. A skolasztikus bölcselet rendszerét egyszóval úgy akarta összeállitani, *mintha azt maga sz. Tamás irta volna.* És hogy e törekvését nagyszerü siker koronázta, arról műve olvasásánál, lapozgatásánál nagyon hamar meggyőződhetünk.

A Summa Philosophiae hat kötetre terjed. Cosmus Alamannustól azonban csak az első öt kötet származik, a hatodikat a párizsi sz. Genoveva kolostorban lakó szerzetesek irták meg. Az első kötet a Logica-t, a második, harmadik és negyedik a Physica-t, a hatodik pedig az Ethica-t tartalmazza. Mindegyik kötet quaestiokra oszlik és ezek ismét articulus-okra szakadnak. Az articulus czime — egészen miként sz. Tamásnál — mindig kérdés alakjában jelenik meg; pl. Utrum Metaphysica sit scientia. Maga az articulus avval a hagyományos bevezetéssel: »Videtur quod non«, először elősorolja a kételyeket, és pedig legtöbbször azokat a nehézségeket, melyek sz. Tamás különböző műveiben vannak szétszórva; azután az articulus corpusában megadja a kérdés megoldásához szükséges felvilágositásokat, érveket, — lehetőleg az Aquinas szavaival; végre felel a fölvetett nehézségekre.

A mondottakból is eléggé ki lehet már venni, hogy az eredeti felfogás e műben meglehetősen háttérbe lép. Cosmus Alamannusnak egyedüli törekvése sz. Tamás bölcseletét hűen, a maga valóságában visszasugároztatni. Ebben rejlik az ő értéke, becse. Sokszor nem oly könnyü dolog sz. Tamás egyes bölcseleti tanairól, azonnal tökéletes, tiszta átnézetet nyerni, mert e czélból egymással szembeállitani, egymással kiegésziteni kell azokat a nyilatkozatokat, melyeket az angyali mester ugyanegy kérdésben, több helyütt, különböző művekben, majd szűkebb szavakban, majd terjedelmesebben, majd világosabban, majd homályosabban tesz. Cosmus Alamannus azonban az egyes tanok e szétszórt vonásait összehordja, egy keretbe gyüjti és igy azonnal tiszta, teljes képet nyujt sz. Tamás egyes tanairól.

Ez okból XIII. Leó pápa mindig nagy becsben tartotta e munkát; Cosmus Alamannus a pápának különösen kedvelt bölcseleti auctorai közé tartozik. Épp ez inditotta a kiadót is arra, hogy Cosmus Alamannus művét újból sajtó alá rendezze. A munkának kritikai felülvizsgálását P. Ehrlert végezte három rendtársával, Felchlin, Beringer és Bringmann atyákkal együtt.

A ker. bölcselet iránt érdeklődőknek nem ajánlhatjuk jobban Cosmus Alamannus e művét, mint ha ide iktatjuk XIII. Leónak következő szavait: »Nos quidem magno in pretio hoc opus habemus, in quo non modo summi Aquinatis Magistri philosophicae doctrinae Ejusdem verbis propositae sunt, sed et in ipsis conclusionibus, quae ab Eo sunt depromptae, argumenta Ejus plene ac fideliter afferuntur, quae dum illos philosophica methodo demonstrant, eos opportune refellunt. qui Angelicum Doctorem non rationum momentis, sed auctoritate Aristotelis unice innixum fuisse contendunt.« (A kiadóhoz intézett brevé-ben.)

Dr. Anhäupel György.

Bollo Henrik Abbé. A Kálvária Tragédiája. Francziából forditotta Schmiedt Ferencz. Budapest. Országgyülési Értes. kő- és könyvnyomda részv.-társaság. 263 l.

Igazán elragadó látványt nyujt az a lelkesülés, melylyel az egyházias buzgalom az irodalom terén is taktikát, irmodort változtat, — a közönség kényes izléséhez alkalmazkodik s a megszokás élhetetlenségéből iparkodik kiemelni a kereszténység gyöngyeit. Azon töri fejét s igazgatja stilusát, hogy mikép kelthetné föl megragadó előadásban a bódult, sokszor blazirt közönség érzékét az evangelium fönsége iránt. Meg kell törni a gyerekes fogalmak dióhéjait, melyekkel a katekizmusból rég kinőtt emberek még mindig játszanak. Új, modern formát kell adni azoknak a kis bibliából ismert eseményeknek, nem mintha a sz. irásban utánozhatlan méltósággal nem volnának megirva, hanem mert a fölületes ember az igénytelen alak mögött elfelejti csodálni a gondolatot.

E törekvések eleven idegén nőtt föl Bollo Henriknek ez a műve. Tárgyalja historikus és psychologikus pompás ecsetelésben Krisztus Urunk szenvedését. Az én itéletem szerint teljesen eléri czélját. Adjuk ezt a könyvet olvasni a művelt közönségnek; nagyszerü, modern kommentárja az a sz.-irásnak, telve áhitattal és alapossággal. Belőle megtanulják olvasni a sz.-irást is.

Karácsonyi ajándéknak pompás könyv. Bizony manapság az ajándékokkal is kell már apostolkodni.

Dr. Pethö.

Dr. W. Kriebel. Für die allgemeine Volksschule. 1895. Meyer.

Misem bizonyitja annyira a műveltség általános terjedését és az annak becséről, jelentőségéről, hatásáról és és áldásairól táplált meggyőződés szilárdulását, mint azon élénk érdeklődés, amelylyel a jövő nemzedék képzése, iskoláztatása tekintetéből a társadalom minden rétegében találkozunk. Minden család, minden néposztály, minden ország oda irányitja egyik legfőbb törekvését, hogy az ifjúság részére minél alaposabb, sokoldalubb és szakszerübb oktatást biztositson.

Figyelemreméltó módon nyilvánult korunk ez irányzata legújabban Németországban akkor, midőn a mult évben a Zedlitz-féle népoktatási törvényjavaslat tünvén fel a porosz képviselőház egén, nemcsak a különféle pártok tették a törvényjavaslatot tanulmányuk tárgyává, hanem úgy a szakférfiak, mint a nagy közönség is behatóan kezdett a kérdéssel foglalkozni.

Az általános érdeklődés egyik legtöbb hévvel vitatott tárgyát »az általános népiskola« kérdése képezte, amelyet néhány évvel korábban, 1888-ban, a majnai Frankfurtban tartott VII. tanitói nagygyülés hozott felszinre, a következő tételeket vevén fel napirendjébe:

»Minden gyermek igényt tarthat oly képzettségi fokra, amely hajlamainak és tehetségeinek megfelel.« Továbbá:

»E jogot csak az általános népiskola, az összes nyilvános tanintézetek egységes szervezete képes megvalósitani.«

Az ezen tételekben hangoztatott elveket, nevezetesen: az iskolázás nyilvánosságát, ingyenességét, általános kötelezettségét és a magánoktatás eltörlését, a nevezett nagygyülés mind magáévá tette és szorgosan törekedett arra, hogy ez eszmék a nagy közönség előtt minél népszerüebbekké váljanak. Kifejezésre jutott e vezérelvek javarésze a Zedlitz-féle törvényjavaslatban is, de egész terjedelmökben mégsem fogadtattak el, amennyiben megengedtetett, hogy a népiskolák fenmaradhassanak.

Az érintett javaslat sorsa ismeretes. Az sem ismeretlen azonban, hogy a kérdés, vajjon csak kizárólag nyilvános legyen-e a tanitás, avagy megengedtessék-e a magánoktatás is, beható vitatkozások tárgyát képezi Németországban, annál is inkább, miután egyes déli német államokban tényleg létezik már az általános népiskola intézménye és oly népszerüségnek örvend, hogy sikereit, hasznait, áldásait alig képesek eléggé lelkesen magasztalni.

Mint az előttünk fekvő munka czime is elárulja, Kriebel úr, Boroszló város tanfelügyelője, az általános népoktatás buzgó hive és annak eszméjét kivánja szolgálni jelen művével is. El kell ismerni, hogy amily lelkesen függ eszményén

épp oly tárgyilagos annak dicsőitésében és ajánlásában. Tisztelettel fogad minden ellenvéleményt, de értékének kellő mérlegelésére nem mulasztja el nyomatékos érveinek súlyát vetni a mérleg másik serpenyőjébe, amely igen sokszor játszi könnyedséggel emeli magasra az ellenérvek csészéjét.

Ha azonban általában nem kevés szerencsével védelmezi is álláspontját, valódi diadalait mégis művének azon második részében aratja, ahol a középiskolák előkészitő osztályai ellen harczol. Ha magyar ember volna, azt mondanám, hogy koszorús költőnk amaz elvét követi: Gondolj merészet és nagyot és tedd rá éltedet. Hanem Kriebel úr — német, ki azt tartja: Entweder — oder. Vagy jó a népiskola, vagy rossz. Ha jó, akkor felesleges az előkészitő osztály. Ha rossz, akkor javitani kell rajta, át kell alakitani, hogy az értelem nélküli átmeneti intézményre szükség ne legyen.

Hogy e nézet nemcsak az ő nézete, hanem meglehetősen általános, azt egy külön fejezetben mutatja ki a legilletékesebb körök idevágó vélekedésének ismertetése által.

A porosz közoktatási miniszteriumban 1873-ban tartott egy nagyobb tanügyi értekezlet kimondotta, hogy »törekedni kell az előkészitő osztályok nélkülözhetésére.« Egy miniszteri rendelet 1874. april 28. oda nyilatkozik, hogy »hacsak különösen érezhető szükségessége nem forog fenn az előkészitő osztályoknak, azok további fentartása nem indokolt.« »Nem méltányos dolog — így szól egy másik rendelet 1883. április 23. — kényszeriteni a szülőket, hogy a magasabb intézetekbe lépő gyermekeik czéljokat csak az előkészitő osztályok látogatása által érhessék el.«

Ily nyilatkozatok által is felbátoritva, merészen ront Kr. elleneire, kik közől a legveszedelmesebbeket: Henke és Steinbart igazgatókat választotta ki magának, bizton hivén, hogy a legyőzött fél nem ő lesz.

Az alapos szakismeret, beható tájékozottság, hosszas tapasztalat súlyos érveivel, majd a maró gúny legélesebben sebző fegyvereivel küzd az ellentábor vezérei ellen és miután tönkre silányitotta őket, azzal a nagylelkü kijelentéssel vesz tőlök búcsút, hogy ha téved és ellenei képesek lesznek őt

meggyőzni tévedéséről: akkor készséggel követendi Sault és az igazság üldözőjéből annak legbuzgóbb apostolává lesz.

Az érdekes és tartalmas munka megérdemli a figyelmet.

Dr. Walter Gyula.

Sire Károly szentség hirében elhalt jézustársasági atya életrajza, melyet iratai és azok tanusága szerint, kik őt közelebbről ismerték, összeállitott fivére Sire Vitál, toulousei theol. tanár, leforditott pedig Rózsahegyi Gyula váczi spirituális. Győr, egyhm. nyomda. Kis 8-r. XXI. és 376 lap. Ára 1 frt 50 kr.

Valamikor tavaly, egyik füzetünkhez annonce-képen, s egyszersmind megrendelési felhivásképen mellékeltük ennek a jámbor, szentséghirében meghalt jezsuitának rövid életrajzi kivonatát, s hiszszük, hogy akkor, e kivonat által kiváncsivá téve, olvasóink közül többen megrendelték az életrajzot a maga teljességében adó könyvet magát, mely az elmult hónapban látott végre napvilágot.

E megrendelők immár épüléssel olvashatják a jámbor szerzetes viszontagságos élettörténetét, mely ismét nyereség szegényes hagiologikus irodalmunkra nézve, — akik pedig nem rendelték meg, s érdeklődnek, még mindig megrendelhetik azt a fordítónál. Mi, térszüke miatt, a könyv bővebb ismertetéséről kénytelenek vagyunk ezuttal lemondani.

Liberius.

Bölcseleti Folyóirat. Szerkeszti Dr. Kiss János. Budapest. Ára 5 frt.

Tiz évre tekinthet vissza már ez a nagy vállalat is, mely annyi kétkedő vállvonogatás közt, de annyi bizó lelkesüléssel is eltalálta útját a magyar tudományos közönséghez. E részben a siker koszorúja s az elismerés adója kizárólag a szerkesztő urat illeti meg, aki a dolgozatok megszerzésében a buzditásnak és érdeklődésbe vonásnak minden eszközét fölhasználta, másrészt pedig az ellentáborral való

eredménytelen szóváltás csete-pátéit tapintatosan elkerülte. Munkája irenikus hangulatu. Tartalmat tudott önteni a füzetekbe változatos rovatai által. A theoriák tárgyalását kombinálta a filozófiai vajudások magyar kisérletezéseivel s a praktikus mozgalmaknak, melyek a filozófia érdekeit nyelvben s iskolában visszatükröztetik, tanulságos változatosságával. Szóval megmutatta, hogy még filozófiai hajlandóságok hijjával szenvedő közönségben is, milyen a magyar, a lelkes kiindulás s a kitartó törekvés sikereket tud aratni. A következő tiz év bizonyára könnyebbülést szerez a jeles szerkesztőnek; új ivadék serken föl a szemináriumokban, melynek — ne haragudjék meg senki a régiebbek közül azért, amit mondok — legalább dunsztja van a filozófiáról; s mely így részben munkatársakat is, nagyobbrészt pedig pártolókat nyujt majd a vállalatnak.

A keresztény filozófiának föléledése magyar földön össze van kötve Dr. Kiss János nevével; törekvései új mértföld-jelzőkként állnak a magyar filozofiának puszta dűlőjén.

Dr. Pethő.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

92. Szentséges Atyánk, XIII. Leo pápa unio-törekvéseiről többször tettünk említést folyóiratunkban, névszerint legutóbb az anglikánokra vonatkozóan (l. 34. és 79. sz. vegyes közleményeinket). Igen jól tudjuk, hogy e törekvéseket nem fogja gyorsan siker koronázni, ámde abban igenis bizunk, hogy lassan, de annál biztosabban jön el az az idő, amikor az anglikánok visszatérnek a kath. egyházba. Az a komolyan gondolkodó, angol nép igen jól ismeri az okokat, melyek az anglikánizmust létrehozták, s meg tudja ítélni, hogy az ilyes okok nincsenek arányban az okozattal, melyet megszültek.

Azért ő náluk nem is lehetett oly szenzációs, mint előttünk könnyebbvérü magyarok előtt igenis az, hogy egy anglikán konferenczián Stockportban maga a chesteri (anglikán) püspök az egyesülésről nem csupán mint lehetőségről, hanem éppenséggel mint csupán idő kérdéséről beszélt a mult hó elején, — vagy hogy a Church Timesben, a legolvasottabb anglikán egyházi lapban valaki néven nevezi meg Dr. Maclagant, a yorki érseket, mint aki ismeri ugyan a nehézségeket, melyek az unio elé tornyosulnak, de egyszersmind ismeri Krisztus imáját is »ut omnes unum sint« s szentül meg van győződve, hogy ez egyesülés előbb-utóbb be fog következni s ő, a maga részéről, az akadályok elháritásában akar is közremunkálni. »Az ily tekintélyes férfinak eszméi, az unio mozgalomban« — folytatja a czikk — »mindenesetre korszakot jeleznek.«

»Már pedig ilyen eszméje neki először is, *hogy a pápaság létezése történeti tény.* — Mi eleget protestáltunk e lapokban, nehogy a centralizáció elve túlhajtassék; *de a történelem arra tanit minket, hogy hiába akarja valaki az egységet megóvni, ha nincs egy centrum, egy gyüjtő-pont a kereszténységre nézve;* és még ha lehetne is egy más centrumot állitani, Rómán kivül, nehéz megmondani, mi lenne abból. Tény, hogy Róma hosszú időn át központja volt az egységnek, és ha a yorki érsek abbeli reményét fejezi ki, hogy eljő a nap, amelyen egy más pápának az a dicsősége lesz, hogy egyesitette e két nagy ágát a kath. egyháznak: e szavaknak alig lehet más értelmet tulajdonitani, mint, hogy Róma lesz a központja az egész egyháznak.

»De másodszor abban is igazat kell adnunk a yorki érseknek, *hogy az angol egyháznak nem szabad örökre a reformátorok stereotyp véleménynyilvánitásához kötnie magát.* Azok is gyarló emberek voltak, s a XVI. század viharaiban talán tévedtek egyben-másban s túlbuzgóságukban talán becses tárgyakat is dobtak a hajórakományból a tengerbe, ki tudja? Valóban, a yorki érsek vezérnek látszik e mozgalomban, mely szemeink előtt folyik, s az igazán katholi-

kus emberek, kik az egyház békéjét óhajtják, csak felbuzdulhatnak az ily őszinte jóakaraton.«

Ismételjük, hogy mindezt a protestáns Church-Times irja, nem ám valami katholikus ember. És még akadnak kicsinyhitüek, akik az unio-törekvéseket bizalmatlan arczkifejezéssel, lemondó sóhajokkal tekintik....

93. Műértékkel biró ajándékot, még pedig nagy műértékkel birót kapott hiveitől Kopp kardinális, a breslaui herczegpüspök. Ez egy falszőnyeg, három méter hosszu s három és fél méter széles, melyen *csupa kézi himzéssel* az a jelenet van megörökitve, amikor XIII. Leo pápa a bibornoki kalapot adja át a püspöknek. A ratibori paramentum-kiállitáson közbámulat tárgya volt a remek szőnyeg, amennyiben ilyesmit a mai sablonszerü gép-munkák özönében csakugyan ritkán láthat az ember. Persze, hogy óriási fáradság és sok idő, meg sok kéz munkája kivántatik az ily munka megteremtéséhez; de azután értékre nézve nem is hasonlitható ez a szőnyeg-kézimunka a gépipar termékeihez. Az egész szőnyeg, még a szegélye is kézimunka, a legnagyobb gonddal és szinte az aggályosságig menő szorgalommal kidolgozva. Tessék csak elképzelni a vastag plasztikitással kidomborodó aranyhimzéseket, melyekre itt szükség volt, a flabellumokat (strucztoll-legyezőket), melyeket a pápa trónja körül emelnek az apródok, s melyeket nagy műgonddal kellett utánozni, vagy éppen a papok karingeinek csipkézetét, a czimereket, — mily finom munkát igényelt mindez! De mindezeknél csodálatraméltóbb az arczoknak hajszálfinom selyemmel készült himzése, mely oly sikerült arczképeket hozott létre, hogy festeni sem lehet különbeket. (Nem hiába nevezi a latin a himzést igy: *acu pingere*). Ott látni a középen XIII. Leo pápa szikár, majestatikus alakját, balra tőle térdel Kopp kardinális, úgy hogy profilját forditja a néző felé, mellette áll msgr. Pifferi, msgr. Della Volpe a majordomus, — a másik oldalon msgr. Azevero pápai kamarás, és msgr. Wilpert. Az előtérben más három kardinális, kik Kopp püspökkel együtt vették át a galerust. — Egyszóval, remek munka, amelynek szemlélé-

sénél az ember igazán azt a kérdést veti fel, nem kellene-e a szőnyeghimző kézi ipart kivált hazánkban is ujra felkarolni, már csak azért is, mert ezzel ezer meg ezer jó házból származó, de szegénység miatt elzüllő, sokszor igen szerencsétlen módon elzüllő fiatal leányt meg lehetne menteni, nekik kitünő keresetforrást és foglalkozást szerezni. Mindenki csak nem lehet tanitónő meg óvónő? A nő-kérdésnek ez az oldala kezd nagyon is aktuális lenni. A »Hazánk« czimü napilapban nemrégiben fel is vetette valaki ez eszmét, sőt a kormány figyelmét is felhivta a szőnyeghimző kéziipar felkarolására, hanem persze annak más dolga van, egyházpolitikával boldogitja az országot, ahelyett, hogy anyagi jólétét tartaná szem előtt. Sőt a nő-kérdést is úgy akarja megoldani, hogy leány-gimnáziumokat kontemplál, s még az egyetemre is akar utat nyitni a nőknek. Nevetséges lenne, ha oly szomoru nem volna!

94. Magyar tudományos mozgalmakról beszéltek sokat a mult hónapban, s az embernek igazán kesernyés mosolyra huzódott a szája az ilyen beszédek hallatára. Nálunk mindent felemészt a politika, a legjobb tehetségü és tudományu emberek erejét, idejét, érdeklődését felszija, minden haszon nélkül elfecsérli a drágalátos politika. Olyan embert, kivált világit, aki a tudomány iránt való szeretetből dolgozó-asztala mellé vonulva, s mit sem törődve a politika szennyes áradatával, legfölebb, hogy meggyőződése szerint amikor kell, elvégezze hazafiui kötelességét, dolgoznék, kutatna, irna: lámpával is alig találni Magyarországon.

Hiszen kell-e erre nagyobb bizonyiték, mint hogy a Semsey Andornak öt évvel ezelőtt kitüzött pályakérdései meddők maradtak? Öt esztendő! Tizezer forintos pályadijak! S ily föltételek nem szültek eredményt! Hasztalan akarják némelyek e meddőséget avval megokolni, hogy igazi számottevő munkához nem volt elég öt esztendő. Dehogy! Nem itt van az ok, hanem ott, hogy politizál nálunk a susztertől s jogászgyerektől kezdve mindenki.

95. Stöckl Albert dr., eichstätti kanonok és tanár,

kit bölcseleti és pädagogiai — magyarra is forditott — munkái után sokan ismertek, a mult hónapban meghalt. 72 évet élt, munkában és jámborságban. R. i. p.!

96. Kázus az életből. A F. N. irja a következő épületes dolgokat:

Bevált az »új rend« irgalmatlanul. Bizonyságul ime egy példa a sok közül, épp a legszegényebb néposztály köréből, melyet az új renddel járó sok czeremónia vagy koldúsbotra juttathat, vagy vadházasságba kerget.

V. L. 32 éves özvegynő gyermekeinek kenyérkeresőt óhajtván adni, második házasságra lépni szándékozik. A kath. lelkész minden költség és fárasztás nélkül összeadhatná, mert nála lévén az elhunyt hitvestárs anyakönyvelve, minden adat rendelkezésére áll; a házasságra lépőket ismeri, tudja, hogy azok katholikusok Isten és a világ előtt. A házasságkötés tehát a legegyszerübb mederben rövidesen véghez mehetne, ámde itt van az új házassági jog. Eltekintve attól, hogy most két helyen kell jelentkezniök a hirdetésre s azután a házasságkötéskor is két helyre kell elmenniök, az irodába, meg az Isten házába, mindettől most eltekintve — az »új rend« még a következő bonyodalmakat szülte az özvegy számára:

1. Az anyakönyvvezető számára ki kell vennie elhunyt férje halottlevelét.

2. Ki kell vennie saját keresztlevelét, melyért esetleg az ötödik faluba kell gyalogolnia.

A keresztlevélből kitünik, hogy V. L.-nek elhalt szülői vegyes házasságban éltek, mert az anyja református volt. Ez már baj, a paragrafusok embere őt is reformátusnak tekinti, — különben tessék az ellenkezőt bizonyitani vagy áttérési bizonylattal, vagy, 1868. előtti házasságból származván, az akkor még érvényes reverzális hiteles másolatával, melyet, jó még, ha tudja, hol kell keresnie.

3. Tehát, hogy elkerülje a jelen esetben nevetséges áttérési processust, de meg irtózik is a gondolattól, hogy őt, ha csak egy perczig is, kálvinistának tartsák, ismét nyakába kell vennie a világot s keresnie a reverzálist távoleső

helyeken. S ha megtalálván szüleinek házasságkötési helyét, a reverzálist meg nem kaphatja, mert talán nem is adatott irásban, hanem két tanu előtt csak szóval, becsületes magyar igérettel, vagy talán egyáltalában nem is adatott s passziva asszisztencziával kötötték csak meg házasságukat, de gyermekeiket idővel mégis katholikusokká nevelték, quid tunc? Az anyakönyvvezető reformátusnak fogja beirni minden átkozódó tiltakozása daczára, mert katholikus voltát nem tudja igazolni.

Ám végre mégis egy helyen megtalálja a reverzálist, de nem ér el vele semmit, mert az anyakönyvvezető összehasonlitva a keresztlevél s a reverzális dátumát, látja, hogy az utóbbi későbbi keletü, hogy V. L. ante matrimonium született s a szülők hanyagságából szabály szerint nem törvényesittetett. V. L ugyan törvényesnek van a saját keresztlevelében feltüntetve, nyilván helytelenül, mert szülői csak később léptek törvényes házasságra s az őt keresztelő lelkész puszta bemondásból állapitotta meg a törvényességet. A szerencsétlen asszony tehát most újabb keserü valóságra ébred, ő törvénytelen s igy anyja vallása után a reverzális daczára is — református a törvény előtt, következéskép az új rend kegyelméből polgárilag vegyes házasságot kénytelen kötni, mivel beleunt a lótás-futásba s a tiszteletes elé csöppet sem kivánkozik.

4. Csakhogy igy meg újabb bajba került; ha nem segit a dolgon idejében, gyermekei bánják meg idővel. Kénytelen tehát a 94. XXXII. t.-cz. szerint katholikus létére katholikus jegyesével törvényes megegyezésben biztositani összes gyermekeinek katholikus jellegét. Itt meg a személyazonosság megállapitásával gyülik meg a baja, nem csoda, hisz azt sem tudja, hol áll a feje. Nagynehezen ez is sikerül s összekelhetnek.

5. Ám a nóta nem ér itt véget. Fölvilágositják, hogy az eddigiek következtében vitássá lett ám nemcsak az ő vallási hovátartozandósága, hanem az első házasságából származott leánygyermekeié is. Iszonyuan pacifikálva hallja, hogy azok is reformátusok a törvény szerint s hasonló zak-

latások várnak azokra is, mint ő reá, ha elejét nem veszi a bajnak. Erre pedig nincs más mód, mint akár tetszik, akár nem, kilépni a református vallásból, melybe sohasem tartozott, különben a reformátusok magukénak fogják tartani őt is, meg leánykáit is s ki lesznek téve annak, hogy református temetőbe kerülhetnek református temetéssel. Mégis csak el kell tehát mennie a tiszteleteshez és pedig kétszer két tanuval s meghallgatni saját egyházának ócsárlását, mi az egyszerü lelket meg is ingathatja hitében.

6. S ha aztán sikerült 7 évnél fiatalabb leánygyermekeinek katholikus voltát minden eshetőség ellen biztositania, újabb járás-kelésre s talán ügyvédre van szüksége, hogy a 7. életévet meghaladott leánygyermekének katholikus voltát is biztonságba helyezze.

7. Végén csattan az ostor. Ha addigra életbe lép a szabad vallástalanság törvénye, V. L. szerencsés lehet, mint kilépett, a ref. egyháznak adót fizetni, csak azért, mert soha sem volt hozzá semmi köze.

Tessék ezek után tagadni, hogy az új házassági jog nem a vadházasságok melegágya lesz-e? Mert hogy ennyi torturára hányan fognak vállalkozni — bárki is könnyen elképzelheti.

Ez hát a liberálizmus! Ilyen a pacifikáczió a valóságban. Az egyházi házasság ezerszer könnyebben czélhoz juttatná a feleket, kik most fölötte sok esetben sem egyházi, sem polgári házasságra nem lépnek majd, amarra nem szabad emez nélkül, ez pedig kenyerüket veszi el, ha a sok lótás-futás, munkamulasztás miatt nem dolgozhatnak. Igy nő majd nyakára az államnak az Istennel és az önmagukkal meghasonlott proletárok vészes tömege.

Bevált tehát az új rend irgalmatlanul!

97. Bucsuzik és boldog ünnepeket kiván t. olvasóinak a Magyar Sion, — a viszontlátásra a jövő évben, január 20-án.

AZ 1895. ÉV KRÓNIKÁJA.

Fontosabb, a magyar kath. egyházat érdeklő események dátumai.

Január 2. Lőcsén megválasztatik nagy többséggel az első néppárti képviselő.

» 6. A magyar püspökök közös pásztorlevele a polgári házasság s a többi deczemberi törvények megerősitése után az összes kath. szószékekről felolvastatik.

» 13. Megnyilt nagy ünnepélyességgel a váczi katholikus kör.

» 14. Megalakult a Bánffy-ministerium.

» 14. † Dankó J. pozsonyi prépost.

» 28. Katholikusok értekezlete Eszterházy M. M. gr. házában országos néppárt szervezése ügyében.

Február 7. Néppárti iroda szerveztetik, vezetője Molnár János apát (Budapest, József körút, 31. b. I. e.)

Márcz. 18. A Szentatya a bibornoki testülethez intézett allokuciójában panaszkodik a magyar decz. törvények ellen.

» 20. Nyitrán a néppárt a legzsarnokibb, legönkényesebb, alkotmányellenes módon, ravaszsággal párosult erőszakkal megfosztatik szavazójogától, egy Tarnóczy nevü választási elnökként működő egyéntől.

» 22. A főrendiház nyolcz szavazattöbbséggel elveti a felekezetnélküliséget.

» 23. A főrendiház hat szavazattöbbséggel elveti a zsidóreczepcziót.

Apr. 15-22. Agliardi A. pápai nuntius látogatásokat tesz a Biboros-Primásnál és a nagyváradi biboros püspöknél.

» 25. Nyitrán második választás, nem oly brutális, de ép oly hamis vezetéssel, mint az első.

Május 1. Bánffy miniszterelnök egy megrendelt interpellácziára adott válaszában megsérti a nunczius, mint akinek magyarországi látogatásai az időt, vonatkozásokat tekintve azzal a »látszattal látszanak birni«, mintha »akaratlanul bár« az ország belügyeibe avatkozott volna.

» 3. E nyilatkozatot Kálnoky külügyminiszter dezavuálja. Bánffy báró elégtételt emleget, de, bár Kálnoky megy, a király oly elismerésével megy, hogy az elégtételnek sehogy sem vehető, amint hogy az maig sem adatik meg. Viszont Agliardi elhalmoztatik a bizalom, a tisztelet legmeghatóbb jeleivel — s maig is helyén van.

» 14. Főrendiházi ülés, melyen a reczepczió, s a vallás szabadgyakorlata *elnöki szavazattal* keresztülmegy, a zsidóságra való áttérés kivételével.

Junius 10. Szemnecz, a M. Allam szerkesztője »királysértési« ügyében a fehérvári honvédtisztikar nem lát okot a becsületügyi eljárás megindítására.

» 20. Ezért az elnöklő tábornok »létszámon felül« vezettetik, azaz — nyugdijba küldetik.

» 23. Győrött sz. László-ünnepély, kivált több gymnázium ifjainak nagy részvételével.

Julius 1. Lepsényi kath. szerkesztő megkezdi fogházbüntetését, királysértés czimén.

» 1—5. Egymásután jelennek meg a miniszteri rendeletek, melyek az október 1. életbelépő anyakönyvvezetési, polgári házasságkötési eljárást szabályozzák.

Aug. 31. Püspöki konferenczia Budavárában.

Szept. 20. Szemnecz, a M. Állam szerkesztője, megkezdi fogságát az államfogházban Váczott.

» 29. Magyarország összes kath. szószékeiről felolvastatik a püspöki kar főpásztori körlevele, melyben elmondatik, mit tartsanak a katholikusok az u. n. polgári házasságról, s mikép járjanak el a gyakorlatban.

Október 1. Életbelép a polgári házasságról s a polgári anyakönyvvezetésről szóló t.-czikk, a népnek sok helyütt nagy elkeseredésére, de természetesen ellenállása nélkül.

» végén. A megyei választásokon a néppárt sokhelyütt győztesen működik.

Nov. 6. Szemnecz királyi kegyelem utján, (melyet Schlauch bibornok közbenjárásának tulajdonitanak) visszanyeri szabadságát.

» 29. Rómában konzisztórium, melyen a következő új bibornokok kreáltattak: Haller salzburgi érsek, Sembratovic lembergi érsek, Satolli lepantoi c. érsek, Cascajares y Azara válladolidi érsek, Gotti braziliai internuntius, Boyer bourgesi érsek, Perraud autuni püspök, Casannas y Pages urgeli pk. és Manara anconai püspök.

Decz. 2. Lepsényi ünnepélyes fogadtatását Budapesten a rendőrség a magyar szabadság nagyobb dicsőségére, utolsó perczben meggátolja, sőt rendezőit is perbe fogja, holott heteken át a nyilvánossággal történt, lapokban hirdetett előkészületek ellen kifogást nem emelt.

» 5. Látogatott néppárti nagygyülés Győrött (előzőleg kisebb gyülések Abonyban, Kecskeméten).

» 6. Stomfán a nyitrai választásnak hű megismétlése, több mint négyszáz néppárti szavazó visszautasitásával. A fagyban, hóvizben 36 órán át állni kénytelen szavazó polgárok közül hetvenen tifuszba estek, liberális ujságok jelentései szerint is.

O. A. M. D. G.

Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1895. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

Az 1895. évfolyam tartalma.

I. Értekezések.

Állat-ethika. *Várnaitól.* 481.
Árpádházi b. Margit élete. *Magdics Ignácztól.* 401.
Beköszöntő. *Dr. Kereszty Viktortól.* 3.
Brunetière és Alfa. *Liberiustól.* 330.
Egy eszme, egy férfiú. *Dr. Pethőtől.* 736.
Egy kis történelmi repetitórium (A Tiszántúl után) 361.
Egyházi szónoklat érdekében. *Acsay Ferencztől.* 665.
Házasság a nemkeresztény népeknél. *Erhardt Viktortól.* 504. 612. 653.
Improduktiv szellemi munka. *Dr. Pethőtől.* 801.
Isteni gondviselés működéséről. *Dr. Krammer Györgytől.* 99.
Isten mindentudása. *Valnicsek Bélától.* 187.
Kell-e mégis csak a coelibatus. *Dr. Pethőtől.* 345.
Kinyilatkoztatás Logosz-tana és a görögök bölcselete. *Dr. Fischer-Colbrie Á.-tól.* 5.
Még egyszer az egyházi szónoklat érdekében. *Kudora Jánostól.* 749.
»Minek imádkozni?« *Dr. Krammer Györgytől.* 241.
Nemzetgazdaság és coelibatus. *Dr. Pethőtől.* 270.
Nemzeti zsinat? *Dr. Csernoch Jánostól.* 881.
»Öntudatlan vallásosság.« *Valnicsek Bélától.* 818.
Párizsi sz. Bertalan-éj. *Kozits Lászlótól.* 561.
Szent vér-ereklye a garam-sz.-benedeki templomban. *Spuller Gyulától.* 646.

Szent-István-társulati megnyitó beszéd. *Vaszary Kolos herczegprimástól.* 321.
Szent Ignácz lelkigyakorlatainak szelleme. *Dr. Pethőtől* 22. 123. 192. 596.
Székeskáptalanok ellenőrzési tiszte. *Dr. Okányi Lajostól.* 756. 823. 914.
Szomorú ünnepség. *Liberiustól.* 641.
Temetői és temetési szomorúságok. *Várnaitól.* 257.
Titkos kártalanitás. *Galánthaitól.* 493.
Ujabb okmányok b. magyar Margitra vonatkozólag. *Némethy Lajostól.* 451.
Vitás evangelium-magyarázatok. *Dr. Kereszty Viktortól.* 161. 721.
Zsinati bíróság Magyarországon 1561-ben. *Kolládnyi Ferencztől* 81.

II. Könyvbirálatok és ismertetések.

(Irodalom és művészet.)

Abel H. S. J. Zurück zum prakt. Christenthum. Ismertette *Dr. Fischer-Colbrie Ágost dr.* 780.
Acsay F. Bossuet beszédei magyarul. Ism. *Anhäupel Gy. dr.* 212. — Erre észrevételek *Acsaytól* 370. — Viszontreflexiók a recensenstől 383.
Alis Harry. Promenade en Égypte. Ism. *Walter Gyula dr.* 306.
Arndt. De libris prohibitis commentarii. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 309.
Bardenhewer O. Bibl. Studien. T. Der Name Maria etc. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 858.
Bagossy Bertalan. Feladatunk a polgári házassággal szemben. Ism. *Liberius.* 693.
Boedder B. Theol. naturalis seu Philos. de Deo. Ism. *Anhäupel Gy. dr.* 692.
Boucher Édouard. L'éloquence de la chaire. Ism. *Walter Gy. dr.* 217.

Bognár Á. Kis-katekizmus tervezet. Ism. *Csajka dr.* 697.
Bollo H. (Ford. Schmiedt F.) A kálvária tragédiája. Ism. *Pethö dr.* 946.
Boz-Dickens Károly. (Ford. Mutschenbacher Gy.) Válogatott elbeszélések. Ism. *Pethö dr.* 943.
Bubics Zsigmond. Eszterházy Pál Mars Hungaricusa. Ism. *Liberius.* 311.
Budapesti növ. papság m. e. i. iskolája. Munkálatok. LVIII. Ism. *Vigil.* 782.
Brasch. Die Facultätenfrage und Stellung d. Philosophie auf deutschen Universitäten. Ism. *Walter Gy. dr.* 871.
Cosmos Alamannus. Summa philosophiae. Ism. *Anhäupel Gy. dr.* 944.
Colmar ed. S. Ignatii sententiae et Effata per singulos anni dies distributa. Ism. *Nagy Elemér dr.* 368.
Demkó Gy. Árpádházi b. Margit élete. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 853.
Ugyanaz. Ism. *Magdics Ignácz.* 934.
Didon. (Ford. Somogyi A.) A tudomány Isten nélkül. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 531.
Dreher. (Ford. Végh K.) Iskolai hitelemzések. Ism. *Keményfy D.* 776.
Dupanloup. (Ford. Ruschek.) A mi Urunk Jézus Krisztus élete. Ism. *Liberius.* 310.
Filkuka L. Die metaphysischen Grundlagen der Ethik bei Aristoteles. Ism. *Mr.* 146.
Fraknói V. A magyar kir. kegyuri jog sz. Istvántól Mária Teréziáig. Ism. *Horváth F. dr.* 768.
Gerely J. Kis képes biblia az elemi osztályok számára. Ism. *Kereszty V. dr.* 303.
Gyürky Ö. Ujabb költemények. Ism. *Liberius.* 781.
Hettinger. (Ford. a csanádi növ. p. m. iskolája.) Timotheus, levelek egy fiatal theologushoz. Ism. *Kereszty Viktor dr.* 695.
Huber Lipót. Jézus Krisztus és apostolainak nyelvéről. Ism. *Kereszty V. dr.* 869.
Hufnagl János dr. Szűz Mária-könyv. Ism. *Liberius.* 225.

Irsik F. B. e. Hám János szatmári püspök élete. Ism. *Kereszty V. dr.* 367.

Iskolai értesitők. Ism. *Kereszty V. dr.* 536.

Kiss János dr. Bölcseleti folyóirat, tiz éves. Ism. *Pethö dr.* 950.

Koch A. Der heilige Faustus, Bischof von Trier. Ism. *Pethö dr.* 529.

Kriebel W. Für die allgemeine Volksschule. Ism. *Walter Gy. dr.* 947.

Komlóssy F. A szentmise a világ legnagyobb kincse. Ism. *Kereszty V. dr.* 471.

Lasserre H. Princesse Caroline Sayn Wittgenstein. Ism. *Mr.* 700.

Lakatos O. Sz. beszédek (exhortatiók) a tanév minden vasárnapjára, középiskolai hitszónokok számára Ism. *R. V.* 864.

Lassu. Rövid egyháztörténet családok és népiskolák számára. Ism. *Liberius.* 870.

Laurin. Introductio in jus matrimoniale ecclesiasticum. Ism. *Csernoch János dr.* 863.

Meschler. Das Leben unseres Herrn Jesu Christi in Betrachtungen. Ism. *Várnai.* 526.

Magyar Ferencz vasárnapi és ünnepi beszédei. Ism. *Kereszty V. dr.* 942.

Nádasi S. J. Aspirationes Theologicae ad unum et trinum Deum. Ism. *Mr.* 855.

Némethy L. Series Parochiarum ac Parochorum Archi-Dioec. Strig. Ism. *X.* 43.

Névtelenül. A vallásháború Magyarországon 1895. Ism. *Liberius.* 634.

— Briefe eines Vaters an seinen Sohn nach dessen Abgang auf die Universität. Ism. *Walter Gy. dr.* 224.

Nogáll János pk. Lig. sz. Alfonz vezérkönyve az oltári Szentség látogatásáról. Ism. *Vucskics Gy. dr.* 534.

Páder R. A házasság szentsége és a polgári házasság. Ism. *Liberius.* 473.

Pázmány Péter összes munkái, magyar sorozat. I. köt. Ism. *Guzsvenitz V.* 140.

Pázmány Péter összes munkái, latin sorozat. II. Physica. Ism. *Anhäupel Gy. dr.* 628.

Pesch. Praelectiones Dogmaticae in Ditton-Hall. Ism. *Pethö dr.* II. pars. 469. — III. pars. 875.

Poey. Nouveau Manuel complet et pratique d'Instruction. Ism. *Walter Gyula dr.* 221.

Recenzió egy recenzióról (Pál apostol élete, Masznyiktól) Ism. *Kereszty V. dr.* 56.

Reichard. Az erkölcsi érzés. Ism. *Anhäupel Gy. dr.* 65.

Rozgonyi Gy. Pálmalombok. Ism. *Liberius.* 876.

Schanz. Apologie d. Christenthums. I. kötet. Ism. *Liberius.* 533.

Schneemann. Lateinisch-deutsche Handausgabe d. Decrete und d. hauptsächlichsten Akten des Vatikanischen Concils. Ism. *Kereszty V. dr.* 472.

Schütz. Thomas-Lexikon. Ism. *Mr.* 697.

Sire Vitál. Sire Károly szentséghirében elhalt jézustársasági atya életrajza. Ism. *Liberius.* 950.

Steécz György. Helyzetmennyiségtudomány, és a mennyiségtan alapjainak reviziója Aristoteles és aq. sz. Tamás nyomán. Ism. *Pethö dr.* 932.

Steinhuber. Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in Rom. Ism. *Pethö dr.* 49.

Stock Norbert. (Ford.) Kadixi Didák kapuczinus atya élete. Ism. *Liberius.* 226.

Storchenau S. J. Der Glaube des Christen. Ism. *Mr.* 691.

Szatmári egyházm. két papja. Rövid halotti beszédek. Ism. *Kereszty V. dr.* 220.

Szent-István-társulati kiadványok (Vincze: A magyar nép könyvtára, Hasznos Mulattató, A lelkiismeret, stb. Ism. *Kereszty V. dr.* 778.

Székely István. Erő és anyag. Ism. *Pethö dr.* 148.

Szilvek L. dr. Darwin állatpsychologiája. Ism. *Pethö dr.* 873.

Szokolszky B. Segneri Pál nagyböjti beszédeiből. I. r. Ism. *Kereszty V. dr.* 145.

Szücs János. Az illetéki jogkedvezmény tárgyában. Ism. *Horváth F.* 365.

Thoemes. Orationes Alberti Magni super IV, libros sententiarum. Ism. *Mr.* 855.
Tóth Béla. A mi Urunk Jézus Krisztus gyermekége. Ism. *Liberius.* 939.
Violet Gy. Mindszenti Gedeon élete és költészete. Ism. *Liberius.* 474.
Weiss Károly dr. S. Thomae Aq. de septem donis Spiritus sancti doctrina. Ism. *Mr.* 291.
Zolnai. Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. Ism. *Walter Gy. dr.* 68.

III. Vegyes közlemények.

Angliában vallásos mozgalmak. 72. 320. 714. 951.
Angyalhid restaurációja. 151.
Állami iskolázás eredményei. 713. 879.
Apró könyvek. 877.
Bajor jozefinizmus. 711.
Beszélő számok. 151.
Bibornok főpásztorunkról. 396. 706.
Bucsu-engedély a kath. legény-egyleteknek. 636.
Dankó József pk. †. 77.
Dankó collectiója. 546.
Elválások Francziaországban. 237.
Esztergomi vashid. 636.
Északamerikai állapotok. 639. 720.
Februári rendelet hatályon kivül helyezve. 540.
Gerarchia cattolica. 234.
Gyöngéd lelkiismeretü miniszterium. 709.
Herczegi elismerés a magyar klérus iránt. 539.
Hogy jött létre a »Reichspost«? 712.
Igazi megtérés. 877.
Istenkáromlás ellen. 480.
Jungmann Bernát †. 152.
Karmeliták Budapesten. 712.
Kanzelparagraf? 394.
Kath. tudósok kongresszusa Brüsszelben. 703.
Kath. nagygyülés Münchenben. 704.
Kath. lapok és folyóiratok 1895-ben. 77.
Kath. egyleti élet. 713.
Katschthaler Dogmatikája. 400.
Keresztes háboruk évfordulója. 392.
Kázus az életből. 955.
Klopp Onno és a Bismarck-Album. 152.
Középiskolai hittanitás. 155.

Középiskolai tankönyvek. 318.
Körösi Márk kanonizációja? 475.
Lourdesba, Lorettóba magyar zarándoklat. 541. 543.
Lourdesi Szűz csodája Esztergomban. 547.
Magyar püspökök körlevele október 1. 784.
Magyar pap Jeruzsálemben alkalmazva. 878.
Magyar tudományos mozgalmakról. 954.
Millennium! 70. 227.
Műértékes ajándék. 955.
Neri sz. Fülöp centenáriuma. 389.
Német katholikusok mozgalmai. 236.
Páduai sz. Antal centenáriuma. 480.
Pápák utazásai. 795.
Patrisztikai lelet. 235.
Polgári anyakönyvvezetés Németországban. 475.
Primási levél Komárom városához. 232.
Protestánsok óhajai a millenniumra. 71.
Protestánsok kedélyes őszintesége. 76.
Protestánsok hitetlensége. 152. 549.
Protestánsok szakadásairól Stöcker. 326.
Protestánsok vitái a házassági esküről. 553.
Protestánsok theol. fakultása Kolozsvártt. 235.
Régi bibliák. 638.
Schopper pk. †. 314.
Strassburgi »tudós«. 396.
Szabadkőművesség. 238. 240. 719.
Szellemi mindennapi kenyér. 240.
Szentatyánkról. 69. 150. 312. 356. 546. 549.
Stöckl Albert dr. †. 954.
Szentföldi zarándoklat. 152.
Szent István kir. a főpatronátusról. 316.
Szent-István-társulati tudós értekezés. 541.
Szomszédék (Ausztria) kath. küzdelmei. 153. 393.
Szöllősi Károly †. 392.
Torquato Tasso. 387.
Uralkodók életkora. 151.
Ügyes takarékosság. 396.
Venti settembre. 389. 393. 796. 798.
Zöldség a P. Hirlapban. 710.
Zsidók statisztikája. 396. 400. 720.
Zsidók vallássértései. 399.
Zsidók vallomásai. 545.

Felhivás előfizetésre

a „Magyar Sion“ 1896. évfolyamára!

Közeledünk az év végéhez, s ez alkalomból bátrak vagyunk már most felhivni t. olvasóink becses figyelmét a jövő évfolyamra, melyre már deczember hó folyamán elfogadjuk az előfizetést.

A „Magyar Sion“ harminczharmadik éve szolgálja az egyházi tudományt, s bizva az Isten segitségében, buzdittatva a tiszta szándéktól, melylyel az egyházi tudományos irodalmat ezután is becsülettel és lelkesedéssel akarja művelni és terjeszteni, a jövő évben is működni akar, a jövő évben is akarja tájékoztatni a t. olvasóközönséget a tudományos kérdések, az egyházat illető fontos események, az egyház életjelenségei iránt. És ezért azzal a bizalomteljes kéréssel fordul a t. olvasóközönséghez, hogy az e régi és kipróbált katholikus havi revue-től a jövőben se vonja el pártfogását.

Programmunk a régi marad. Nem politizálunk, hanem, úgy mint eddig, havonkint pontosan megjelenő öt-öt ives füzeteinkben — nem véve ki a nyári szünidőt sem — hozunk változatos, mindig tartalmas értekezéseket a tudomány minden ágából, amennyiben azok a kereszténységet és egyházat érintik, — bemutatjuk a nevesebb hazai és külföldi új munkákat, kiváltkép súlyt fektetve azokra, amelyek az egyházi tudománynyal bármi érintkezést tüntetnek fel, — végre regisztráljuk vegyes közleményeinkben az egyház helyzetét és életjelenségeit.

A „Magyar Sion“ előfizetési ára **egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona)** [mely összeget a plébános urak a legtöbb megyében, névszerint az esztergomiban is, egyházhatósági engedély alapján a templompénztárból is fizethetik]. Legczélszerübb posta-utalványt használni ily czimmel: *A „Magyar Sion“ szerkesztőségének, Esztergom, papnevelőintézet.*